

S

294.59214

B813A

SL. no. 07449

श्री ३म्
यजुर्वेदीयमाध्यन्दिनीयम्
शतपथब्राह्मणम्

तदिदम्
श्रीमत्या वैदिकयन्त्रालयप्रबन्धकर्तृसभया
लोकोपकाराय
अजमेरनगरे
वैदिकयन्त्रालये

तत्ररथैरनेकविद्वद्भिर्वहुग्रन्थानुसां

शोधयित्वा

मुद्राप्य च

प्राकाश्यं नीतम्

IV. A. 7.

मूल्यम् ४)

संस्कृतानुसूची: १९७२९४९०.०३

१९७२

अथ शतपथब्राह्मणम् ॥

॥ ओ३म् ॥ व्रतमुपैष्यन् । अन्तरेणाहवनीयं च गार्हपत्यं च प्राद्वति-
 ष्टन्नः उपस्पृशति तद्यदप्युपस्पृशत्यमेध्या वै पुरुषो यद्वृत्तं वदति तेन पृतिरन्त-
 रतो मेध्या वाऽऽपापो मेध्या भूत्वा व्रतमुपायानीति पवित्रं वाऽऽपापः पवित्रपूतो
 व्रतमुपायानीति तस्माद्वाऽऽप्युपस्पृशति ॥ १ ॥ सोऽग्निमेवाभिक्षिमाणो व्रतमु-
 पैति । अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छक्रेयं तन्मे राध्यतामित्याग्निर्वै देवानां
 व्रतपतिस्तस्मादण्वेतत्प्राह व्रतं चरिष्यामि तच्छक्रेयं तन्मे राध्यतामितित्नात्र ति-
 रोहितमिवास्ति ॥ २ ॥ अथ सथस्थिते विसृजेते । अग्ने व्रतपते व्रतम-
 चारिषं तदशकं तन्मेऽराधीत्यशकृद्धयेतद्यो यज्ञस्य सथस्थामग्नुराधि तस्मै यो य-
 ज्ञस्य सथस्थामगन्नेतेन न्वेव भूयिष्ठा—इव व्रतमुपन्त्यनेन त्वेयोपैषात् ॥ ३ ॥ द्वयं
 वाऽइदं न तृतीयमस्ति । सत्यं चैवानृतं च सत्यमेव देवा अनृतं मनुष्या इदमह-
 मृतात्सत्यमुपैषीति तन्मनुष्येभ्यो देवानुपैति ॥ ४ ॥ स वै सत्यमेव वदेत् । एतद्ध-
 वै देवा व्रतं चरन्ति यत्सत्यं तस्मात्ते यशो यशो ह भवति य एवं विहात्सत्यं
 वदति ॥ ५ ॥ अथ सथस्थिते विसृजेते । इदमहं य एवास्मि सोऽस्मीत्यमानुषऽ-
 इव वाऽएतद्भवति यद्ब्रतमुपैति न हि तदवकल्पते यद्भूयादिदमहं सत्याद्वृत्तमुपै-
 षीति तदु खलु पुनर्मानुषो भवति तस्मादिदमहं य एवास्मि सोऽस्मीत्येवं व्रतं वि-
 सृजेते ॥ ६ ॥ अथातोऽशनानशनस्यैव । तदुद्वापाढः सावयसोऽनशनमेव व्रतं
 मेने मनो ह वै देवा मनुष्यस्याजानन्ति त्वाणमेतद्ब्रतमुपयन्तं विदुः प्रातर्नो यच्च-
 तऽहति तेऽस्य विश्वे देवा गृहानागच्छन्ति तेऽस्य गृहेपृषवसन्ति स उपवसथः
 ॥ ७ ॥ तन्वेवानवक्लृप्तम् । यो मनुष्येष्वनश्नत्सु पूर्वोऽश्नीयादथ किमु यो देवे-
 ष्वनश्नत्सु पूर्वोऽश्नीयात्तस्माद् नैवाऽश्नीयात् ॥ ८ ॥ तदु होवाच याज्ञवल्क्यः ।
 यश्चि नाश्रति पितृदेवत्यो भवति यद्युऽअश्नाति देवानत्यश्रतीति स येवाशि-

तमनशितं तदश्रीयादिति यस्य वै हविर्न गृह्णन्ति तदशितमनशितं स यद-
 र्शनाति तेनापितृदेवसो भवति यद्यु तदर्शनाति यस्य हविर्न गृह्णन्ति तेनो देवा-
 न्नात्यर्शनाति ॥ ६ ॥ स वाऽआरण्यमेवाश्रीयात् । या वारण्या ओषधयो यद्वा
 वृक्ष्यं तदु ह स्माहापि बर्कुर्वाणो मपान्मे पचत न वाऽएतेषां हविर्गृह्णन्तीति
 तदु तथा न कुर्याद्गीहियवयोर्वाऽएतदुपजं यच्छमीधान्यं तद्गीहियवावेवैतेन भूयां-
 स्मै करोति तस्मादारण्यमेवाश्रीयात् ॥ १० ॥ स आहवनीया गारे वैतां रा-
 त्रिं शयीत । गार्हपत्यागारे वा देवान्वाऽएष उपावर्त्तते यो व्रतमुपैति स याने-
 वोपावर्त्तते तेषामेवैतन्मध्ये शेतेऽधः शयीताधस्तादिव हि श्रेयस उपचारः ॥ ११ ॥
 स वै प्रातरण एव । प्रथमेन कर्मणाभिपद्यतेऽपः प्रणयति यज्ञो वाऽआपो यज्ञमेवै-
 तत्प्रथमेन कर्मणाभिपद्यते ताः प्रणयति यज्ञमेवैतद्धितनोति ॥ १२ ॥ स प्रणय-
 ति । कृत्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति कस्मै त्वा युनक्ति तस्मै त्वा युनक्ती-
 त्येताभिरनिरुक्ताभिव्याहृतिभिरनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत् प्रजापति-
 मेवैतद्यज्ञं युनक्ति ॥ १३ ॥ यद्वेवापः प्रणयति । अर्द्धिर्वाऽइदं सर्वमाप्तं तत्प्र-
 थमेनैवैतत्कर्मणा सर्वमाप्नोति ॥ १४ ॥ यद्वेवास्यात्र । होता वाध्वयुर्वा ब्रह्मा वा-
 ग्नीध्रो वा स्वयं वा यजमानो नाभ्यापयति तदेवास्थैतेन सर्वमाप्तं भवति ॥ १५ ॥
 यद्वेवापः प्रणयति । देवान्ह वै यज्ञेन यजमानांस्तानसुररक्षसानि ररक्षन् यक्षध्व
 इति तद्यदरक्षंस्तस्माद्भक्षांस्सि ॥ १६ ॥ ततो देवा एतं वज्रं ददशुः । यदपो
 वज्रो वाऽआपो वज्रो हि वाऽआपस्तस्माद्येनैता यन्ति निम्नं कुर्वन्ति यत्रोपति-
 ष्णन्ते निर्दहन्ति तत् एतं वज्रमुदयच्छंस्तस्याभयेऽनाष्ट्रे निवाते यज्ञमतन्वत तथो
 एवैष एतं वज्रमुद्यच्छति तस्याभयेऽनाष्ट्रे निवाते यज्ञं तनुते तस्मादपः प्रणयति
 ॥ १७ ॥ ता उत्सिच्योत्तरेण गार्हपत्यं सादयति । योषा वाऽआपो वृषाग्नि-
 र्गृहा वै गार्हपत्यस्तद्गृहेष्वेवैतन्मिथुनं प्रजननं क्रियते वज्रं वाऽएष उद्यच्छति
 योऽपः प्रणयति यो वाऽअप्रतिष्ठितो वज्रमुद्यच्छति नैनं शक्योत्युद्यन्तुं स
 हैनं शृणोति ॥ १८ ॥ स यद्गार्हपत्ये सादयति । गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै
 प्रतिष्ठा तद्गृहेष्वेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठिति तथो हैनमेष वज्रो न हिनस्ति तस्मा-
 द्गार्हपत्ये सादयति ॥ १९ ॥ ता उत्तरेणाहवनीयं प्रणयति । योषा वाऽआपो
 वृषाग्निर्मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियतऽएवमिव हि मिथुनं कृतमुत्तरतो हि स्त्री पुमा-
 समुपशेते ॥ २० ॥ ता नान्तरेण सञ्चरेयुः । नेन्मिथुनं चर्यमाणमन्तरेण सञ्च-
 रानिति ता नातिहृत्य सावयेभ्योऽअनाप्ताः सादयेत्स यदतिहृत्यसावयेदस्ति वाऽ-

अग्नेश्चापां च विश्रातव्यमिव स यथेव ह तदग्नेर्भवति यत्रास्याप उपस्पृशन्त्य-
ग्नौ हाधि भ्रातव्यं वर्धयेद्यदतिहृत्य साद्येद्यद्युऽअनाप्ताः साद्येन्नो हाभिस्तं क्रा-
ममभ्यापयेद्यस्मै कामाय प्रणीयन्ते तस्माद् सम्प्रखेवोत्तरेणाहवनीयं प्रणयति
॥ २१ ॥ अथ तृणैः परिस्तृणाति । द्वन्द्वं पात्राण्युदाहरति शूर्पं चाग्निहोत्रहवर्णीं
च स्फुं च कपालानि च शम्भ्यां च कृष्णाजिनं चोल्खलमुसले दृशदुपले तद्दश
दशाक्षरा वै विराड्विराड्वै यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयत्यथ यद्वन्द्वं द्वन्द्वं वै
वीर्यं यदा वै द्वौ सत्थरभेतेऽअथ तद्वीर्यं भवति द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजननं मिथुनमे-
वैतत्प्रजननं क्रियते ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ शूर्पं चाग्निहोत्रहवर्णीं चादत्ते । कर्मणे वां वेषाय वामिति यज्ञो वै कर्म
यज्ञाय हि तस्मादाह कर्मणे वामिति वेषाय वामिति वेवेष्टीव हि यज्ञम् ॥ १ ॥ अथ
वाचं यच्छति । वाग्ने यज्ञोऽविच्छुब्धो यज्ञं तनवाऽइत्यथ प्रतपति प्रत्युष्ट-
रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो निष्ठमथरक्षो निष्ठमा अरातय इति वा ॥ २ ॥ देवा ह वै
यज्ञं तेनानाः । तेऽमुररक्षमेभ्य आसङ्गाद्विभयांचक्रुस्तद्यज्ञमुखादेवैतन्नाथा र-
क्षाथस्यतोऽपहन्ति ॥ ३ ॥ अथ प्रैति । उर्वन्तरिक्षमन्वेमीत्यन्तरिक्षं वाऽअनु र-
क्षश्चरत्यमूलमुभयतः परिच्छिन्नं यथायं पुरुषोऽमूल उभयतः परिच्छिन्नोऽन्तरिक्ष-
मनुचरति तद्ब्रह्मणैवैतदन्तरिक्षमभयमनाष्टं कुरुते ॥ ४ ॥ स वाऽअनस एव गृह-
णीयात् । अनो ह वाऽअग्रे पथेव वाऽइदं यच्छालथ स यदेवाग्रे तत्करवाणीति
तस्मादनस एव गृहणीयात् ॥ ५ ॥ भूमा वाऽअनः । भूमा हि वाऽअनस्तस्माद्यदा
बहु भवत्यनो ब्राह्मणभूदित्याहुस्तद्भूमानमेवैतदुपैति तस्मादनस एव गृहणीयात्
॥ ६ ॥ यज्ञो वाऽअनः । यज्ञो हि वाऽअनस्तस्मादनस एव यजूथपि सन्ति न
कौष्ठस्य न कुम्भ्यै भस्त्रायै ह स्मर्षयो गृह्णन्ति तद्वृषीन्प्रति भस्त्रायै यजूथप्यासु-
स्तान्येतर्हि प्राकृतानि यज्ञाद्यज्ञं निर्दिमाऽइति तस्मादनस एव गृहणीयात् ॥ ७ ॥
उतो पात्र्यै गृह्णन्ति । अनन्तरायमु तर्हि यजूथपि जपेत्स्फुप्रमु तर्ह्वस्तदुपोह्य-
गृहणीयाद्यतो युनजाम ततो विमुञ्चामेति यतो ह्येव युञ्जन्ति ततो विमुञ्चन्ति ॥ ८ ॥
तस्य वाऽएतस्यानसः । अग्निरेव धूरग्निर्हि वै धूरथ य एनद्वहन्त्यग्निदग्धमिवैषां बहं
भवत्यथ यज्जघनेन कस्तम्भी प्रऽउगं वेदिरेवास्य सा नीद्व एव हविर्धानम् ॥ ९ ॥
स धुरमग्नि मृशति । धूरसि धूर्ध्वं धूर्ध्वन्तं धूर्ध्वं तं योऽस्मान्धूर्ध्वतितं धूर्ध्वं यं वयं धूर्ध्वाम
इत्यग्निर्वाऽएष धूर्ध्वस्तमेतदत्येव्यन्भवति हविर्ग्रहीष्यंस्तस्माऽएवैताग्निहनुते तथो है-
तमेषोऽतियन्तमग्निर्धुर्यो न हिनस्ति ॥ १० ॥ तद्द स्मैतदारुणिराह । अर्धमासशो

वाऽअहृत्सपत्नान्धूर्वामीत्येतद् स्म स तदभ्याह ॥ ११ ॥ अथ जघनेन कस्त-
 म्भीमीषामभिमृश्य जपति । देवानामसि वद्वितमं सस्मितमं पमितमं जुष्टमं
 देवदूतमम् । अहृतमसि हविर्धानं हृत्सहस्व मा हारित्यन पवैतदुपस्तौत्युप-
 स्तुताद्रातमनसो हविर्गृह्णानीति मा ते यज्ञपतिर्हार्षीविति यजमानो वै यज्ञपति-
 स्तद्यजमानायै वैतदहृत्सपत्नान्शास्ते ॥ १२ ॥ अथाक्रमते । विष्णुस्त्वा क्रमतामिति
 यज्ञो वै विष्णुः स देवेभ्य इमां विक्रान्तिं विचक्रमे येषामियं विक्रान्तिरिवमेव प्र-
 थमेन पदेन पस्पाराथेदमन्तारिचं द्वितीयेन दिवमुत्तमेनैताम्बेवैष एतस्मै विष्णुर्यज्ञो
 विक्रान्तिं विक्रमते ॥ १३ ॥ अथ प्रेक्षते । उरु वातायेति प्राणो वै वातस्तद्धृत्-
 णौवैतत्प्राणाय वातायोरुगार्यं कुरुते ॥ १४ ॥ अथापास्यति । अपहतं रक्ष इति
 यद्यत्र किञ्चिदापन्नं भवति यद्यु न्नाभ्येव मृशेत्तन्नाष्टा पवैतद्रक्षां स्यतोऽपहन्ति
 ॥ १५ ॥ अथाभिपद्यते । यच्छन्तां पञ्चेति पञ्च वाऽइमा अङ्गुलयः पाङ्गो वै
 यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतदत्र दधाति ॥ १६ ॥ अथ गृह्णाति । देवस्य त्वा सधितुः
 प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टं गृह्णामीति सविता वै देवानां
 प्रसविता तुत्सवितृपमूत पवैतद्गृह्णात्यश्विनोर्बाहुभ्यामित्यश्विनः वध्वर्यु पूष्णो
 हस्ताभ्यामिति पूषा भागदुष्टोऽशनं पाणिभ्यामुपनिधाता सत्यं देवा अनृतं मनु-
 ष्यास्तत्सत्येनैवैतद्गृह्णाति ॥ १७ ॥ अथ देवतायाऽआदिशति । सर्वा ह वै
 देवता अध्वर्युं हविर्ग्रहीष्यन्तमुपतिष्ठन्ते मम नाम ग्रहीष्यति मम नाम ग्रहीष्यतीति
 ताभ्य पवैतत्सह सतीभ्योऽसमदं करोति ॥ १८ ॥ यद्वेव देवतायाऽआदिशति ।
 यावतीभ्यो ह वै देवताभ्यो हवींषि गृह्णन्तऽऋणमु हैव तास्तेन मन्यन्ते यदस्मै
 तं कामं समर्थेयुर्यत्काम्या गृह्णाति तस्माद्धै देवतायाऽआदिशत्येवमेव यथा-
 पूर्वं हवींषि गृहीत्वा ॥ १९ ॥ अथाभिमृशति भूताय त्वा नारातय-
 इति तद्यत एव गृह्णाति तदेवैतत्पुनराप्याग्रयति ॥ २० ॥ अथ प्राङ्प्रेक्षते । स्व-
 रभिविख्येषामिति परिवृतमिव वाऽएतदनो भवति तदस्यैतच्छुः पाप्म गृहीतमिव
 भवति यज्ञो वै स्वर्हर्देवाः सूर्यस्तत्स्वरेवैतदतोऽभिविपश्यति ॥ २१ ॥ अथाव-
 रोहति । हृत्सहन्तां कुर्याः पृथिव्यामिति गृहा वै कुर्यास्ते हेत ईश्वरो गृहा यजमा-
 नस्य योऽस्यैषोऽध्वर्युर्यज्ञेन चरति तं प्रयन्तमनु प्रच्योतोस्तस्येश्वरः कुलं विक्षो
 ष्योस्तन्नेवैतदस्यां पृथिव्यां हृत्सहति तथा नानुप्रच्यवन्ते तथा न विक्षोभन्ते त-
 स्मादाह हृत्सहन्तां कुर्याः पृथिव्यामित्यथ प्रैत्युर्वन्तरिक्षमन्वेमीति सोऽस्मावेव बभूवु
 ॥ २२ ॥ स यस्य गार्हपत्ये हवींषि अपयन्ति । गार्हपत्ये तस्य पात्राणि सध-

सादयन्ति जघनेनो तर्हि गार्हपत्यं सादयेद्यस्याहवनीये हवींषि भ्रूयन्त्याह-
वनीये तस्य पात्राणि स सादयन्ति जघनेनो तर्ह्याहवनीयं सादयेत्पृथिव्यास्त्वा
नाभौ सादयामीति मध्यं वै नाभिर्मध्यमभयं तस्मादाह पृथिव्यास्त्वा नाभौ साद-
यामीत्यदित्याऽउपस्थऽइत्युपस्थऽइवैनदभार्षुरिति वाऽआहुर्यत् सुगुप्तं गोपायन्ति
तस्मादाहादित्याऽउपस्थऽइत्यग्ने हव्यं रक्षेति तदग्नये चैवैतद्विः परिददाति
गुप्त्याऽअस्यै च पृथिव्यै तस्मादाहाग्ने हव्यं रक्षेति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

पवित्रे करोति । पवित्रे स्थो वैष्णव्याविति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञिये स्थ
इत्येवैतदाह ॥ १ ॥ ते वै द्वे भवतः । अयं वै पवित्रं योऽयं पवते सोऽयमेक—
इवैव पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः प्रविष्टः प्राङ् च प्रत्यङ् च तानिमौ प्राणोदानौ तदे-
तस्मैवानुमात्रां तस्माद् द्वे भवतः ॥ २ ॥ अथोऽपि त्रीणि स्युः । व्यानो हि
तृतीयो द्वे न्वेव भवतस्ताभ्यामेताः प्रोक्षणीरुत्पूयताभिः प्रोक्षति तद्यदेताभ्यामु-
त्पुनाति ॥ ३ ॥ वृत्रो ह वाऽइदं सर्वं वृत्वा शिश्ये । यदिक्मन्तरेण द्यावापृ-
थिवी स यदिदं सर्वं वृत्वा शिश्ये तस्माद्वृत्रो नाम ॥ ४ ॥ तमिन्द्रो जघान ।
स हतः पूतिः सर्वत एवापोऽभिप्र सुस्नाव सर्वत इवह्यं समुद्रस्तस्माद् हैका आ-
पो बीभत्साश्चक्रिरे ता उपर्युपर्यति पुमुविरेऽत इमे दर्भास्ता हैता अनापूयिता
आपोऽस्ति वाऽइतरासु सऽसृष्टमिव यदेना वृत्रः पूतिरभिप्रास्वत्तत्रेवासामेता-
भ्यां पवित्राभ्यामपहन्त्यथ मेध्याभिरेवाद्भिः प्रोक्षति तस्माद्वाऽएताभ्यामुत्पुनाति
॥ ५ ॥ स उत्पुनाति । सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य र-
श्मिभिरिति सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितृप्रसूत एवैतदुत्पुनात्यच्छिद्रेण
पवित्रेणेति यो वाऽअयं पवतऽएषोऽच्छिद्रं पवित्रमेते नैतदाह सूर्यस्य रश्मिभिरि-
त्येते वाऽउत्पवितारो यत् सूर्यस्य रश्मयस्तस्मादाह सूर्यस्य रश्मिभिरिति ॥ ६ ॥
ताः सव्ये पाणौ कृत्वा । दक्षिणेनोदिङ्गयत्युपस्तौत्येवैना एतन्मह्यत्येव देवीरा-
पोऽग्रेगुवोऽअग्रेपुव इति देव्यो द्यापस्तस्मादाह देवीराप इत्यग्रेगुव इति ता यत् स-
मुद्रं गच्छन्ति तेनाग्रेगुवोऽग्रेपुव इति ता यत्प्रथमाः सोमस्य राज्ञो भक्षयन्ति ते-
नाग्रेपुवोऽग्रऽइममद्य यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं सुधातुं यज्ञपतिं देवयुवमिति साधु य-
ज्ञं साधु यजमानमित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ युष्मा इन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यइति ।
एता उ हीन्द्रोऽवृणीत वृत्रेण स्पर्धमान एताभिर्हेनमहस्तस्मादाह युष्मा इन्द्रोऽ-
वृणीत वृत्रतूर्य इति ॥ ८ ॥ यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यइति । एता उ ही-
न्द्रमवृण्यत वृत्रेण स्पर्धमानमेताभिर्हेनमहस्तस्मादाह यूयमिन्द्रमवृणीध्वंवृत्रतूर्यऽ-

इति ॥ ९ ॥ प्रोक्षिता स्थेति । तदेताभ्यो निहनुतेऽथ हविः प्रोक्षत्येको वै प्रो-
क्षणस्य बन्धुर्मेध्यमेवैतत्करोति ॥ १० ॥ स प्रोक्षति । अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षाप्ती-
ति तद्यस्यै देवतायै हविर्भवति तस्यै मेध्यं करोत्येवमेव यथापूर्वथ हवींश्चि प्रो-
क्ष्य ॥ ११ ॥ अथ यज्ञपात्राणि प्रोक्षति । वैव्याय कर्मणो शुन्धध्वं देवयज्या-
याऽइति वैव्याय हि कर्मणो शुन्धति देवयज्यायै यज्ञोऽशुद्धाः पराजघ्नुरिदं वस्त-
च्छुन्धाप्तीति तद्यदेवैषामत्राशुद्धस्तत्ता वान्यो वामेध्यः कश्चित्पराहन्ति तदेवैषामे-
तदन्निर्मेध्यं करोति तस्मादाह यज्ञोऽशुद्धाः पराजघ्नुरिदं वस्तच्छुन्धाप्तीति ॥ १२ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

अथ कृष्णाजिनमादत्ते । यज्ञस्यैव सर्वत्राय यज्ञो ह देवेभ्योऽपचक्राम
स कृष्णो भूत्वा चचार तस्य देवां अनुविद्य त्वचमेवामच्छायाजहुः ॥ १ ॥ तस्य
यानि शुक्लानि च कृष्णानि च लोमानि । तान्यृचां च साम्नां च रूपं यानि शु-
क्लानि तानि साम्नां रूपं यानि कृष्णानि तान्यृचां यदि वेतरथा यान्येव कृ-
ष्णानि तानि साम्नां रूपं यानि शुक्लानि तान्यृचां यान्येव बभूवीव हरीणि तानि
यजुषां रूपम् ॥ २ ॥ सैषा त्रयी विद्या यज्ञः । तस्या एतच्छिल्पमेषवर्णस्तद्यत्कृ-
ष्णाजिनं भवति यज्ञस्यैव सर्वत्राय तस्मात्कृष्णाजिनमधि दीक्षन्ते यज्ञस्यैव स-
र्वत्राय तस्मादध्यवहननमधिपेषणं भवत्यस्कन्नं हविरसविति तद्यदेवात्र तण्डु-
लो वा पिष्टं वा स्कन्दात्तद्यज्ञे यज्ञः प्रतितिष्ठाविति तस्मादध्यवहननमधिपेषणं
भवति ॥ ३ ॥ अथ कृष्णाजिनमादत्ते । शर्मासीति चर्म वाऽएतत्कृष्णस्य तदस्य
तन्मानुषं शर्म देवत्रा तस्मादाह शर्मासीति तदवधूनोत्यवधूतं रक्षोऽवधूता
अरातय इति तन्नाष्टा एवैतद्रक्षांस्थतोऽपहन्त्यतिनत्येव पात्राण्यवधूनोति यद्ध्य-
स्यामेध्यमभूत्तद्यस्यै तदवधूनोति ॥ ४ ॥ तत्प्रतीचीनग्रीवमुपस्तृणाति । अदि-
त्यास्त्वगसि प्रतित्वादितिर्वेत्तिवतीयं वै पृथिव्यदितिस्तस्या अस्यै त्वग्यदिवमस्या-
मधि किञ्च तस्मादाहादित्यास्त्वगमीति प्रति त्वादितिर्वेत्तिवति प्रति हि स्वः सं-
जानीते तत्संज्ञामेवैतत्कृष्णाजिनं च वदति नेहन्योऽन्यं हि नसात इत्यभिनि-
हितमेव सव्येन पाणिना भवति ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणेनोन्मुखलमाहरति । नेदि-
हपुरा नाष्टारक्षांस्थ्याविशानिति ब्राह्मणोहि रक्षसामपहन्ता तस्मादिभिनिहित-
मेव सव्येन पाणिना भवति ॥ ६ ॥ अथोन्मुखलं निदधाति । अद्रिरसि वानस्पत्यो
प्रावासि पृथुबुध इति वा तद्यथैवादः सोमं राजानं प्रावभिरभिपुण्यन्त्येवमेवैत-
दुन्मुखलमुसलाभ्यां इषुपलाभ्यां हविर्वज्रमभिपुण्योत्यद्रय इति वै तेषामेकं नाम

तस्मादाहाद्विरसीति वानस्पत्य इति वानस्पत्यो ह्येष आवासि पृथुबुध्न इति आवा-ह्येष
 पृथुबुध्नो ह्येष प्रति त्वादित्यास्त्वग्वेत्स्विति तत्संज्ञामेवैतत्कृष्णाजिनाय च वदति नेद-
 न्योऽन्यथैहिन सात इति ॥ ७ ॥ अथ हविर्गावपति । अग्नेस्तनूरसि वाचो विस-
 र्जनमिति यज्ञो हि तेनाग्नेस्तनूर्वाचो विसर्जनमिति यां वा अमृथं हविर्ग्रहीष्यन्वा-
 चं यच्छत्यत्र वै तां विसृजते तद्यदेतामत्र वाचं विसृजत एष हि यज्ञ उलूखले प्र-
 त्यष्टादेष हि प्रासारि तस्मादाह वाचो विसर्जनमिति ॥ ८ ॥ स यदिदं पुरा मा-
 नुषीं वाचं व्याहरेत् । तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेद्यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं पुन-
 रारभते तस्यो ह्येषा प्रायश्चित्तिर्देववीतये त्वा गृह्णामीति देवानवदित्यु हि ह-
 विर्गृह्यते ॥ ९ ॥ अथ मुसलमादत्ते । बृहद्ग्रावासि वानस्पत्य इति बृहद्ग्रावा
 ह्येष वानस्पत्यो ह्येष तद्वदधाति स इदं देवेभ्यो हविः शमीष्व सुगामि शमीष्वेति
 स इदं देवेभ्यो हविः सथ्सकुरु साधुसथ्सकृतथ्सथ्सकृद्वित्येवैतदाह ॥ १० ॥
 अथ हविष्कृतमुद्रादयति । हविष्कृदेहि हविष्कृदेहीति वाग्वै हविष्कृद्वाचमेवैतद्विसृ-
 जते वागु वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरुपह्वयते ॥ ११ ॥ तानि वाऽएतानि । चत्वारि
 वाच एहीति ब्राह्मणस्यागह्याद्रयेति वैश्यस्य च राजन्यबन्धोश्चाधावेति शूद्रस्य स
 यदेव ब्राह्मणस्य तदाहैतच्छि यज्ञियतममेतदु ह वै वाचः शान्ततमं यदेहीति तस्मा
 देहीत्येव ब्रूयात् ॥ १२ ॥ तद्द स्मैतत्पुरा । जायैव हविष्कृदुपोत्तिष्ठति तदिदम-
 प्येतर्हि य एव कश्चोपोत्तिष्ठति स यत्रैष हविष्कृतमुद्रादयति तदेको दृषदुपले स-
 माहन्ति तद्यदेतामत्र वाचं प्रत्युद्रादयन्ति ॥ १३ ॥ मनोर्ह वाऽऋषभ आस । त-
 स्मिन्नसुरघ्नी सपन्नघ्नी वाक्प्रविष्टास तस्य ह स्म श्वसथाद्रवथादसुररत्तसानि मृ-
 चमानानि यन्ति ते हासुराः समूदिरे पापं वन्न नोऽयमृषभः सचते कथं न्विमं द-
 भ्नयामेति किलाताकुलीऽइति हासुरब्रह्मा वासतुः ॥ १४ ॥ तौ होचतुः । श्रद्धा-
 देवो वै मनुरावं नु वेदावेति तौ हागत्योचतुर्मनो याजयाव त्वेति केनेत्यनेनर्षभे-
 णेति तथेति तस्यालब्धस्य सावागपचक्राम ॥ १५ ॥ सा मनोरेव जायां मनावीं
 प्रविवेश । तस्यै ह स्म यत्र वदन्त्यैश्रुण्वन्ति ततो ह स्मैवासुररत्तसानि मृचमा-
 नानि यन्ति ते हासुराः समूदिरेऽइतो वै नः पापीयः सचते भूयो हि मानुषी वा-
 ग्वदतीति किलाताकुली ह्येषोचतुः श्रद्धादेवो वै मनुरावं न्वेव वेदावेति तौ हाग-
 त्योचतुर्मनो याजयाव त्वेति केनेत्यनयैव जाययेति तथेति तस्याऽऽलब्धायै सा
 वागपचक्राम ॥ १६ ॥ सा यज्ञमेव यज्ञपात्राणि प्रविवेश । ततो हैनां न शेकतुर्नि-
 र्हेस्तुथै सैवासुरघ्नी वागुद्वदति स यस्य हैवं विदुष एतामत्र वाचं प्रत्युद्रादयन्ति

वाऽअहृत्सपन्नान्धूर्वामीत्येतद् स्म स तदभ्याह ॥ ११ ॥ अथ जघनेन कस्त-
 म्भ्रीमीषामभिमृश्य जपति । देवानामसि वद्वितमथ सस्नितमं पप्रितमं जुष्टमं
 देवदूतमम् । अहुतमसि हविर्धानं हृत्सहस्व मा हारित्यन एवैतदुपस्तौत्युप-
 स्तुताद्रातमनसो हविर्गृह्णानीति मा ते यज्ञपतिर्हार्षीविति यजमानो वै यज्ञपति-
 स्तद्यजमानायै वैतदहलाशास्ते ॥ १२ ॥ अथाक्रमते । विष्णुस्त्वा क्रमतामिति
 यज्ञो वै विष्णुः स देवेभ्य इमां विक्रान्तिं विचक्रमे यैषामियं विक्रान्तिरिदमेव प्र-
 थमेन पदेन पस्पाराथेदमन्तरिक्षं द्वितीयेन दिवमुत्तमेनैताभ्येवैष एतस्मै विष्णुर्यज्ञो
 विक्रान्तिं विक्रमते ॥ १३ ॥ अथ प्रेक्षते । उरु वातायेति प्राणो वै वातस्तद्वह्म-
 ण्यैवैतत्प्राणाय वातायोरुगायं कुरुते ॥ १४ ॥ अथापास्यति । अपहृतं रक्ष इति
 यद्यत्र किञ्चिदापन्नं भवति यद्यु नाभ्येव मृशेत्तन्नाष्टा एवैतद्रक्षास्यतोऽपहन्ति
 ॥ १५ ॥ अथाभिपद्यते । यच्छन्तां पञ्चेति पञ्च वाऽश्मा अङ्गुलयः प्राङ्गो वै
 यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतवत्र दधाति ॥ १६ ॥ अथ गृह्णाति । देवस्य त्वा सवितुः
 प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टं गृह्णामीति सविता वै देवानां
 प्रसविता तुत्सवितुप्रसूत एवैतद्गृह्णात्याश्विनोर्बाहुभ्यामित्यश्विनःवध्वर्यु पूष्णो
 हस्ताभ्यामिति पूषा भागदुष्टोऽशनं पाणिभ्यामुपनिधाता सत्यं देवा अनृतं मनु-
 ष्यास्तत्सत्येनैवैतद्गृह्णाति ॥ १७ ॥ अथ देवतायाऽआदिशति । सर्वा ह वै
 देवता अध्वर्युथ हविर्ग्रहीष्यन्तमुपतिष्ठन्ते मम नाम ग्रहीष्यति मम नाम ग्रहीष्यतीति
 ताभ्य एवैतत्सह सतीभ्योऽसमदं करोति ॥ १८ ॥ यद्वेव देवतायाऽआदिशति ।
 यावतीभ्यो ह वै देवताभ्यो हवींषि गृह्यन्तऽऋणमु हव तास्तेन मन्यन्ते यदस्मै
 तं कामथसमर्धयेयुर्यत्काम्या गृह्णाति तस्माच्चै देवतायाऽआदिशत्येवमेव यथा-
 पूर्वथ हवींषि गृहीत्वा ॥ १९ ॥ अथाभिमृशति भूताय त्वा नारातयऽ-
 इति तद्यत एव गृह्णाति तदेवैतत्पुनराप्याययति ॥ २० ॥ अथ प्राङ्प्रेक्षते । स्व-
 रभिविख्येषामिति परिवृतमिव वाऽएतदनो भवति तदस्यैतच्छुः पाप्म गृहीतमिव
 भवति यज्ञो वै स्वरहर्देवाः सूर्यस्तत्स्वरेवैतदतोऽभिविपश्यति ॥ २१ ॥ अथाव-
 रोहति । हृत्सहन्तां वुर्याः पृथिव्यामिति गृहा वै वुर्यास्ते हेत ईश्वरो गृहा यजमा-
 नस्य योऽस्यैषोऽध्वर्युर्यज्ञेन चरति तं प्रयन्तमनु प्रच्योतोस्तस्येश्वरः कुलं विभो
 षोस्तामेवैतदस्यां पृथिव्यां हृत्सहति तथा नानुप्रच्यवन्ते तथा न विक्षोभन्ते त-
 स्मादाह हृत्सहन्तां वुर्याः पृथिव्यामित्यथ प्रैत्युर्वन्तरिक्षमन्वेमीति सोऽस्मावेव बन्धु
 ॥ २२ ॥ स यस्य गार्हपत्ये हवींषि अपयन्ति । गार्हपत्ये तस्य पात्राणि सथ-

सादयन्ति जघनेनो तर्हि गार्हपत्यं सादयेद्यस्याहवनीये हवींषि भ्रपयन्त्याह-
वनीये तस्य पात्राणि ससादयन्ति जघनेनो तर्ह्याहवनीयं सादयेत्पृथिव्यास्त्वा
नाभौ सादयामीति मध्ये वै नाभिर्मध्यमभयं तस्मादाह पृथिव्यास्त्वा नाभौ साद-
यामीत्यदित्याऽऽपस्थऽइत्युपस्थऽइवैनदभार्षुरिति वाऽआहुर्यत् सुगुप्तं गोपायन्ति
तस्मादाहादित्याऽऽपस्थऽइत्यग्ने हव्यं रज्जेति तदग्नये चैवैतद्विः परिवदाति
गुप्त्याऽअस्यै च पृथिव्यै तस्मादाहाग्ने हव्यं रज्जेति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

पवित्रे करोति । पवित्रे स्थो वैष्णव्याविति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञिये स्थ
इत्येवैतदाह ॥ १ ॥ ते वै द्वे भवतः । अयं वै पवित्रं योऽयं पवते सोऽयमेक—
इवैव पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः पविष्टः प्राङ् च प्रत्यङ् च तानिमौ प्राणोदानौ तदे-
तस्यैवानुमात्रां तस्माद् द्वे भवतः ॥ २ ॥ अथोऽअपि त्रीणि स्युः । व्यानो हि
तृतीयो द्वे न्वेव भवतस्ताभ्यामेताः प्रोक्षणीरुत्पूयताभिः प्रोक्षति तद्यदेताभ्यामु-
त्पुनाति ॥ ३ ॥ वृत्रो ह वाऽइदं सर्वं वृत्वा शिशये । यदिदमन्तरेण द्यावापृ-
थिवी स यदिदं सर्वं वृत्वा शिशये तस्माद्वृत्रो नाम ॥ ४ ॥ तमिन्द्रो जघान ।
स हतः पूतिः सर्वत एवापोऽभिप्र सुस्राव सर्वत इव ह्यथ स मुद्रस्तस्मादु हैका आ-
पो बीभत्साश्चक्रिरे ता उपर्युपर्यति पुषुविरेऽत इमे दर्भारता हैता अनापूयिता
आपोऽस्ति वाऽइतरासु सऽसृष्टमिव यदेना वृत्रः पूतिरभिप्रास्रवत्तदेवासामेता-
भ्यां पवित्राभ्यामपहन्त्यथ मेध्याभिरेवाद्भिः प्रोक्षति तस्माद्वाऽएताभ्यामुत्पुनाति
॥ ५ ॥ स उत्पुनाति । सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य र-
श्मिभिरिति सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितृप्रसूत एवैतदुत्पुनात्यच्छिद्रेण
पवित्रेणेति यो वाऽअयं पवतऽएषोऽच्छिद्रं पवित्रमेते नैतदाह सूर्यस्य रश्मिभिरि-
त्येते वाऽउत्पवितारो यत् सूर्यस्य रश्मयस्तस्मादाह सूर्यस्य रश्मिभिरिति ॥ ६ ॥
ताः सव्ये पाणौ कृत्वा । दक्षिणेनोदिङ्गयत्युपस्तौत्येवैना एतन्मह्यत्येव देवीरा-
पोऽग्नेगुवोऽअग्नेपुव इति देव्यो ह्यापस्तस्मादाह देवीराप इत्यग्नेगुव इति ता यत् स-
मुद्रं गच्छन्ति तेनाग्नेगुवोऽग्नेपुव इति ता यत्प्रथमाः सोमस्य राज्ञो भक्षयन्ति ते-
नाग्नेपुवोऽग्रऽइमम्य यज्ञं नयताग्ने यज्ञपतिं सुधातुं यज्ञपतिं देवयुवमिति साधु य-
ज्ञं साधु यजमानमित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ युष्मा इन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यइति ।
एता उ हीन्द्रोऽवृणीत वृत्रेण स्पर्धमान एताभिर्हेनमहस्तस्मादाह युष्मा इन्द्रोऽ-
वृणीत वृत्रतूर्य इति ॥ ८ ॥ यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यइति । एता उ ही-
न्द्रमवृणत वृत्रेण स्पर्धमानमेताभिर्हेनमहस्तस्मादाह यूयमिन्द्रमवृणीध्वंवृत्रतूर्यऽ-

इति ॥ ९ ॥ प्रोक्षिता स्थेति । तदेताभ्यो निहनुतेऽथ हविः प्रोक्षत्येको वै प्रो-
क्षणस्य बन्धुर्मेध्यमेवैतत्करोति ॥ १० ॥ स प्रोक्षति । अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामी-
ति तद्यस्यै देवतायै हविर्भवति तस्यै मेध्यं करोत्येवमेव यथापूर्वैः हवीःषि प्रो-
क्ष्य ॥ ११ ॥ अथ यज्ञपात्राणि प्रोक्षति । दैव्याय कर्मणे शुन्धध्वं देवयज्या-
याऽइति दैव्याय हि कर्मणे शुन्धति देवयज्यायै यद्दोऽशुद्धाः पराजघ्नुरिदं वस्त-
च्छुन्धामीति तद्यदेवैषामत्राशुद्धस्तत्ता वान्यो वामेध्यः कश्चित्पराहन्ति तदेवैषामे-
तदग्निर्मेध्यं करोति तस्मादाह यद्दोऽशुद्धाः पराजघ्नुरिदं वस्तच्छुन्धामीति ॥ १२ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

अथ कृष्णाजिनमादत्ते । यज्ञस्यैव सर्वत्राय यज्ञो ह देवेभ्योऽपचक्राम
स कृष्णो भूत्या चचार तस्य देवा अनुविद्य त्वचमेवामच्छायाजहुः ॥ १ ॥ तस्य
यानि शुक्लानि च कृष्णानि च लोमानि । तान्यृचां च साम्नां च रूपं यानि शु-
क्लानि तानि साम्नाः रूपं यानि कृष्णानि तान्यृचां यदि वेतरथा यान्येव कृ-
ष्णानि तानि साम्नाः रूपं यानि शुक्लानि तान्यृचां यान्येव बभ्रूणीव हरीणि तानि
यजुषाः रूपम् ॥ २ ॥ सैषा त्रयी विद्या यज्ञः । तस्या एतच्छिल्पमेष वर्णस्तद्यत्कृ-
ष्णाजिनं भवति यज्ञस्यैव सर्वत्राय तस्मात्कृष्णाजिनमधि दीक्षन्ते यज्ञस्यैव स-
र्वत्राय तस्मादध्यवहननमधिपेषणं भवत्यस्कन्नः हविरसविति तद्यदेवात्र तण्डु-
लो वा पिष्टं वा स्कन्दात्तद्यज्ञे यज्ञः प्रतितिष्ठादिति तस्मादध्यवहननमधिपेषणं
भवति ॥ ३ ॥ अथ कृष्णाजिनमादत्ते । शर्मासीति चर्म वाऽएतत्कृष्णस्य तदस्य
तन्मानुषः शर्म देवत्रा तस्मादाह शर्मासीति तद्वधूनोत्यवधूतः रक्षोऽवधूता
अरातय इति तन्नाष्टा एवैतद्भक्षाःस्यतोऽपहन्त्यतिनत्येव पात्राण्यवधूनोति यद्य-
स्यामेध्यमभूत्तद्यस्यै तदवधूनोति ॥ ४ ॥ तत्प्रतीचीनग्रीवमुपस्तृणाति । अदि-
त्यास्त्वगसि प्रतित्वादितिर्वेत्स्वितीयं वै पृथिव्यदितिस्तस्या अस्यै त्वग्यदिदमस्या-
मधि क्रिञ्च तस्मादाहादित्यास्त्वगमीति प्रति त्वादितिर्वेत्स्विति प्रति हि स्वः सं-
जानीते तत्संज्ञामेवैतत्कृष्णाजिनाय च वदति नेदन्योऽन्यः हिनसात इत्यभिनि-
हितमेव सव्येन पाणिना भवति ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणेनोलूखलमाहरति । नेदि-
हपुरा नाष्टारक्षाःस्यांविशानिति ब्राह्मणोहि रक्षसामपहन्ता तस्मादभिनिहित-
मेव सव्येन पाणिना भवति ॥ ६ ॥ अथोलूखलं निदधाति । अद्रिरसि वानस्पत्यो
प्रावासि पृथुबुध इति वा तद्यथैवादः सोमः राजानं प्रावभिरभिषुण्वन्त्येवमेवैत-
दुलूखलमुसल्लाभ्यो हषडुपलाभ्याः हविर्यज्ञमभिषुणोत्यद्रय इति वै तेषामेकं नाम

तस्मादाहाद्विरसीति वानस्पत्य इति वानस्पत्यो ह्येष आवासि पृथुबुध्न इति आवा-
 षोष पृथुबुध्नो ह्येष प्रति त्वादित्यास्त्वग्वेति त्विति तत्संज्ञामेवैतत्कृप्याजिनाय च वदति नेद-
 न्योऽन्यथं हि न सात इति ॥ ७ ॥ अथ हविर्गावपति । अग्नेस्तनूरसि वाचो विस्-
 र्जनमिति यज्ञो हि तेनाग्नेस्तनूर्वाचो विस्र्जनमिति यां वा अमृत् हविर्ग्रहीष्यन्वा-
 चं यच्छत्यत्र वै तां विसृजते तद्यदेतामत्र वाचं विसृजत एष हि यज्ञ उलूखले प्र-
 त्यष्टादेष हि प्रासारि तस्मादाह वाचो विस्र्जनमिति ॥ ८ ॥ स यदिदं पुरा मा-
 नुषीं वाचं व्याहरेत् । तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेद्यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं पुन-
 रारभते तस्यो ह्येषा प्रायश्चित्तिर्देव्यीतये त्वा गृह्णामीति देवानवदित्यु हि ह-
 विर्गृह्यते ॥ ९ ॥ अथ मुसलप्रादत्ते । बृहद्ग्रावासि वानस्पत्य इति बृहद्ग्रावा
 षोष वानस्पत्यो ह्येष तद्वदधाति स इदं देवेभ्यो हविः शमीष्व सुगामि शमीष्वेति
 स इदं देवेभ्यो हविः सथस्कुरु साधुसथस्कृतथसथस्कुर्वित्येवैतदाह ॥ १० ॥
 अथ हविष्कृतमुद्रादयति । हविष्कृदेहि हविष्कृदेहीति वाग्ने हविष्कृद्वाचमेवैतद्विसृ-
 जते वागु वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरुपह्वयते ॥ ११ ॥ तानि वाऽएतानि । चत्वारि
 वाच एहीति ब्राह्मणस्यागह्याद्रयेति वैश्यस्य च राजन्यबन्धोश्चाधावेति शूद्रस्य स
 यदेव ब्राह्मणस्य तदाहैतद्वि यज्ञियतममेतदु ह वै वाचः शान्ततमं यदेहीति तस्मा
 देहीत्येव ब्रूयात् ॥ १२ ॥ तद्द स्मैतत्पुरा । जायैव हविष्कृदुपोत्तिष्ठति तदिदम-
 प्येतर्हि य एव कश्चोपोत्तिष्ठति स यत्रैष हविष्कृतमुद्रादयति तदेको दृषदुपले स-
 माहन्ति तद्यदेतामत्र वाचं प्रत्युद्रादयन्ति ॥ १३ ॥ मनोर्ह वाऽऋषभ आस । त-
 स्मिन्नसुरघ्नी सपत्नघ्नी वाक्प्रविष्टास तस्य ह स्म रवसथाद्रवथादसुररक्षसानि मृ-
 चमानानि यन्ति ते हासुराः समूदिरे पापं वत नोऽयमृषभः सचते कथं न्विमं द-
 भ्नुयामेति किलाताकुलीऽइति हासुरब्रह्मा वासतुः ॥ १४ ॥ तौ होचतुः । श्रद्धा-
 देवो वै मनुरावं नु वेदावेति तौ हागत्योचतुर्मनो याज्याव त्वेति केनेत्यनेनर्षभे-
 षोति तथेति तस्यालब्धस्य सावागपचक्राम ॥ १५ ॥ सा मनोरेव जायां मनावीं
 प्रविवेश । तस्यै ह स्म यत्र वदन्त्यैश्रुण्वन्ति ततो ह स्मैवासुररक्षसानि मृचमा-
 नानि यन्ति ते हासुराः समूदिरेऽइतो वै नः पापीयः सचते भूयो हि मानुषी वा-
 ग्वदतीति किलाताकुली ह्येवोचतुः श्रद्धादेवो वै मनुरावं न्वेव वेदावेति तौ हाग-
 त्योचतुर्मनो याज्याव त्वेति केनेत्यनयैव जाययेति तथेति तस्याऽऋालब्धायै सा
 वागपचक्राम ॥ १६ ॥ सा यज्ञमेव यज्ञपात्राणि प्रविवेश । ततो हैनां न शेकतुर्नि-
 र्हेतुथं सैषासुरघ्नी वागुष्वदति स यस्य हैवं विदुष एतामत्र वाचं प्रत्युद्रादयन्ति

प्रापीयाथसोर्द्देवास्य सपत्ना भवन्ति ॥ १७ ॥ स समाहन्ति । कुकुटोऽसि मधुजिह्व
इति मधुजिह्वो वै स देवेभ्य आसीद्विषजिह्वोऽसुरेभ्यः स यो देवेभ्य आसीः स न-
एधीत्येवैतदाहेषमूर्जमावद त्वया वयथ सङ्घातथ सङ्घातं जेष्मेति नात्र तिरो-
हितमिवास्ति ॥ १८ ॥ अथ शूर्पमादत्ते । वर्षवृद्धमसीति वर्षवृद्धथ ह्येतद्यदि न-
दानां यदि वेणूनां यदीधीकाणां वर्षमुख्येवैता वर्धयति ॥ १९ ॥ अथ हविर्निर्व-
पति । प्रति त्वावर्षवृद्धं वेत्त्विति वर्षवृद्धा उ ह्येवैते यदि व्रीहयो यदि यवा वर्ष-
मुख्येवैतान वर्धयति तत्संज्ञामेवैतच्छूर्पाय च वदति नेवन्योऽन्यथ हिनसातऽइति
॥ २० ॥ अथ निष्पुनाति । प्रापूतथरुत्तः प्रापूता श्ररातय इत्यथ तुषान्प्रहन्त्य-
पहतथरुत्त इति तन्नाष्टा एवैतद्रक्षाथस्यतोऽपहन्ति ॥ २१ ॥ अथापविनक्ति ।
वायुर्वो विविनक्त्ययं वै वायुर्योऽयं पवतऽएष वाऽइदथसर्वं विविनक्ति यदिदं
किञ्च विविच्यते तदेनानेष एवैतद्विविनक्ति स यदैतऽएतस्नामुवन्ति यत्रैनानध्यपवि-
नक्ति ॥ २२ ॥ अथानुमन्त्रयते । देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णात्व-
च्छिद्रेण पाणिना सुप्रतिगृहीता असन्नित्यथ त्रिः फलीकरोति त्रिवृद्धि यज्ञः
॥ २३ ॥ तद्धैके देवेभ्यः शुन्धध्वं देवेभ्यः शुन्धध्वमिति फलीकुर्वन्ति तदु तथा
न कुर्याद्वादिषं वाऽएतद्देवतायै हविर्भवत्यथैतद्वैश्वदेवं करोति यदाह देवेभ्यः शु-
न्धध्वमिति तत्समदं करोति तस्मादु तूष्णीमेव फलीकुर्यात् ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ४ ॥ अध्यायः ॥ १ ॥

सर्वे कपालान्येवान्यतर उपदधाति । दृषदुपलेऽअन्यतरस्तद्वाऽएतदुभयथ
सह क्रियते तद्यदेतदुभयथ सह क्रियते ॥ १ ॥ शिरो ह वाऽएतद्यज्ञस्य यत्पुरो
डाशः स ग्रान्येवेमानि शीर्ष्णः कपालान्येतान्येवास्य कपालानि मस्तिष्कएव पिष्टा-
नि तद्वाऽएतदेकमङ्गमेकथ सह करवाव समानं करवावेति तस्माद्वाऽएतदुभयथ
सह क्रियते ॥ २ ॥ स यः कपालान्युपदधाति । स उपवेशमादत्ते धृष्टिरसीति
स यदेनेनार्नि धृष्टिवशोपचरति तेन धृष्टिरथ यदेनेन यज्ञ उपालभत उपेव वाऽ-
एनेनैतद्वेष्टे तस्मादुपवेशो नाम ॥ ३ ॥ तेन प्राचोऽङ्गारानुदहति । अपाम्ने अ-
ग्निमाप्रादं जहि निष्क्रव्यादथ सेधेत्ययं वाऽआमाद्येनेदं मनुष्याः पक्वाश्रन्त्यथ
येन पुरुषं वहन्ति स क्रव्यादेतद्वेवैतदुभावतोऽपहन्ति ॥ ४ ॥ अथाङ्गारमास्कौति ।
आ देवगजं वहेति यो देवयादत्तस्मिन्हवीथपि श्रपयाम त्स्मिन्यङ्गं तनवामहाऽ-
इति तस्माद्वाऽआस्कौति ॥ ५ ॥ तं मध्यमेन कपालेनाभ्युपदधाति । देवा ह वै
यज्ञं तन्वानास्तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयाच्चकुर्णेभोऽधस्तात्प्राङ् रक्षाथस्य-

पोत्तिष्ठानित्यग्निर्हि रक्षसामपहन्ता तस्मादेवमुपदधाति तद्यदेष एव भवति नान्य
एष हि यजुष्कृतो मेध्यस्तस्मान्मध्यमेन कपालेनाभ्युपदधाति ॥ ६ ॥ स उपदधा-
ति । ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वेति पृथिव्या एव रूपेणैतदेव दृष्ट्वेत्येतेनैव द्विषन्तं
भ्रातृव्यमववाधते ब्रह्मवनि त्वाक्षत्रवनि सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य वधायेति
बही वै यजुःष्वाशीस्तद्ब्रह्म च क्षत्रं चाशास्तऽउभे वीर्यं सजातवनीति भूमा वै
सजातास्तद्भूमानमाशास्तऽउपदधामि भ्रातृव्यस्य वधायेति यदि नाभिचरेद्यष्टु अ-
भिचरेदमुष्य वधायेति ब्रूयादभिनिहितमेव सव्यस्य पाणेरङ्गुल्या भवति ॥ ७ ॥
अथाङ्गारमास्कौति । नेदिह पुरा नाष्टा रक्षाऽस्याविशानिति ब्राह्मणो हि रक्ष-
सामपहन्ता तस्मादभिनिहितमेव सव्यस्य पाणेरङ्गुल्या भवति ॥ ८ ॥ अथा-
ङ्गारमध्यूहति । अग्ने ब्रह्म गृभ्णीष्वेति नेदिह पुरा नाष्टा रक्षाऽस्यावि-
शानित्यग्निर्हि रक्षसामपहन्ता तस्मादेनमध्यूहति ॥ ९ ॥ अथ यत्पश्चात्तदुपद-
धाति । धरुणमस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वेत्यन्तरिक्षस्यैव रूपेणैतदेव दृष्ट्वेत्येतेनैव द्विषन्तं
भ्रातृव्यमववाधते ब्रह्मवनि त्वा क्षत्रवनि सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य वधाये-
ति ॥ १० ॥ अथ यत्पुरस्तात्तदुपदधाति । धर्ममसि दिवं दृष्ट्वेति दिव एव रू-
रूपेणैतदेव दृष्ट्वेत्येतेनैव वधायेति ॥ ११ ॥ अथ यदक्षिणतस्तदुपदधाति । वि-
श्वाभ्यस्त्वाशाभ्य उपदधामीति स यदिमांल्लोकानिति चतुर्थमस्तिवा न वा
तेनैवैतद्विषन्तं भ्रातृव्यमववाधतेऽनद्धा वै तद्यदिमांल्लोकानिति चतुर्थमस्ति वा न
वानद्धो तद्यद्विश्वा आशास्तस्मादाह विश्वाभ्यस्त्वाशाभ्य उपदधामीति तूर्णी
वै वेतराणि कपालान्युपदधाति चित स्थोर्ध्वचित इति वा ॥ १२ ॥ अथाङ्गारै-
भ्यूहति । भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्येतद्वै तेजिष्ठं तेजो यद्भृग्वङ्गिरसाऽ
सुतप्तान्यसन्निति तस्मादेनमभ्यूहति ॥ १३ ॥ अथ यो दृषदुपले उपदधाति । स
कृष्णाजिनमादत्ते शर्मासीति तत्रवधूनोत्यवधूतऽ रक्षोऽवधूता अरातय इति
सोऽस्मावेव बन्धुस्तत्पतीचीनग्रीव मुपस्तृणात्यदित्यास्त्वगसि प्रति त्वादितिर्वे-
त्त्विति सोऽस्मावेव बन्धुः ॥ १४ ॥ अथ दृषदमुपदधाति । धिषणासि पर्वती प्रति
त्वादित्यास्त्वग्वेत्त्विति धिषणा हि पर्वती हि प्रति त्वादित्यास्त्वग्वेत्त्विति तत्सं-
ज्ञामेवैतत्कृष्णाजिनाय च वदति नेदन्योऽन्यऽ हिनसाव इतीयमेवैषा पृथिवी रू-
पेण ॥ १५ ॥ अथ शम्यामुवीचीनाग्रामुपदधाति । दिव स्कम्भनीरसीत्यन्तरिक्ष-
मेव रूपेणान्तरिक्षेण हीमे द्यावापृथिवी विष्टब्धे तस्मादाह दिव स्कम्भनीरसीति
॥ १६ ॥ अथोपलामुपदधाति । धिषणासि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वती वेत्त्विति
कनीयसी शेषा बुद्धितेव भवति तस्मादाह पार्वतेयीति प्रति त्वा पर्वती वेत्त्विति

प्रति हि स्वः सञ्जानीते तत्संज्ञामेवैतदुषदुपलाभ्यां वदति नेवन्योऽन्यथं हिनसा-
 तऽइति द्यौरैवैषा रूपेण हनूऽएव दृषदुपले जिह्वैव शम्या तस्माच्छम्यया समाहन्ति
 जिह्वया हि वदति ॥ १७ ॥ अथ हविरधिपति । धान्यमसि धिनुहि देवानिति
 धान्यथं हि देवान्धिनवदित्यु हि हविर्गृह्यते ॥ १८ ॥ अथ पिनाष्टि । प्राणाय त्वोदानाय त्वा
 व्यानाय त्वा दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामिति प्रोहति देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
 प्रतिशृभ्णात्वच्छिद्रेण पाणिना चक्षुषे त्वेति ॥ १९ ॥ शतम् ॥ १०० ॥ तद्य-
 देवं पिनाष्टि । जीवं वै देवानां हविरमृतममृतानामथैतदुलूखलमुसलाभ्यां दृषदु-
 पलाभ्यां हविर्यं प्रन्ति ॥ २० ॥ स यदाह । प्राणाय त्वोदानाय त्वेति तत्पा-
 णोदानौ दधाति व्यानाय त्वेति तद्वचानं दधाति दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामिति
 तदायुर्दधाति देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिशृभ्णात्वच्छिद्रेण पाणिना सुप्र-
 तिशृहीतान्यसन्निति चक्षुषे त्वेति तच्चक्षुर्दधात्येतानि वै जीवतो भवन्त्येवमु हैत-
 जीवमेव देवानां हविर्भवत्यमृतममृतानां तस्मादेवं पिनाष्टि पिथंषन्ति पिष्टान्य-
 भीन्धते कपालानि ॥ २१ ॥ अथैकं आज्यं निर्वपति । यद्वाऽआदिष्टं देवतायै
 हविर्गृह्यते यावदेवत्यं तद्ववति तदितरेण यजुषा गृह्णाति न वाऽएतत्कस्यै च न देव
 तायै हविर्गृह्णादिशति यदाज्यं तस्मावनिरुक्तेन यजुषा गृह्णाति महीनां पयोऽस्मी-
 ति मध्य इति ह वाऽएतासामेके नाम यद्वां तासां वाऽएतत्पयो भवति तस्मादाह
 महीनां पयोऽस्मीत्येवमु हास्यैतत्खलु यजुषैव गृहीतं भवति तस्माद्धेवाह महीनां
 पयोऽस्मीति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥

पवित्रवति संवपति । पात्र्यां पवित्रेऽब्रवधाय देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्वि-
 नोर्बाहुभ्यां पूरणो हस्ताभ्यां संवप्राप्तीति सोऽसावेवैतस्य यजुषो बन्धुः ॥ १ ॥
 अथान्तर्वेषुपविशति । अथैकं उपसर्जनीभिरिति ता आनयति ताः पवित्राभ्यां
 ऽतिगृह्णाति समाप ओषधीभिरिति सथं ह्येतवाप ओषधिभिरेताभिः पिष्टाभिः स-
 ङ्गाच्छन्ते समोषधयो रसेनेति सथं ह्येतदोषधयो रसेनेताः पिष्टा अङ्गिः सङ्गा-
 च्छन्तऽआपो ह्येतासां रसः सथं रेवतीर्जगतीभिः पृच्यन्तामिति रेवत्य आपो
 जगत्य ओषधयस्ता उ ह्येतदुभयः सम्पृच्यन्ते सं प्रधुमतीर्मधुमतीभिः पृच्यन्ता-
 मिति सथं रसवत्यो रसवतीभिः पृच्यन्तामित्येवैतदाह ॥ २ ॥ अथ संयौति ।
 जनयत्यै त्वा संयौतीति यथा श्रियेऽज्ञाद्यायेमाः प्रजा यजमानाय यच्छेदेवं वै त-
 त्संयौत्यधिकैर्युषु वै संयौति यथा वाऽअभिवृक्तोऽग्नेरधि जायेतैवं वै तत्संयौति
 ॥ ३ ॥ अथ वेधा करोति । यदि वे हविषी भवतः पौर्यामास्यां वै वे हविषी भ-

वतः स यत्र पुनर्न सथ हरिष्यन्त्स्यात्तदभिमृशतीदमग्नेरिवमग्नीषोमयोरिति नाना
वाऽएतदग्रे हविर्गृह्णन्ति तत्सहावघ्नन्ति तत्सह पिथ्षन्ति तत्पुनर्नाना करोति तु-
स्मादेवमभिमृशत्यधिवृणाक्त्येवैष पुगोडाशमधि श्रयत्यसावाज्यम् ॥ ४ ॥ तद्वाऽ-
एतत् । उभयथ सह क्रियते तद्यदेतकुभयथ सह क्रियतेऽर्धो ह वाऽएष आत्मनो
यज्ञस्य यदाज्यमर्धो यदिह हविर्भवति स यश्चासावर्धो य उ चायमर्धस्ता उभा-
वर्गिन गमयावेति तस्माद्वाऽएतदुभयथ सह क्रियतेऽएवमु हैष आत्मा यज्ञस्य स-
न्धीयते ॥ ५ ॥ सोऽसावाज्यमधि श्रयति । इषे त्वेति वृष्ट्यै तदाह यदाहेषे त्वेति
तत्पुनरुद्वासयत्यूर्जेत्वेति यो वृष्टावूर्धसो जायते तस्मै तदाह ॥ ६ ॥ अथ पुरोडा-
शमधिवृणाक्ति । घर्मोऽमीति यज्ञमेवैतत्करोति यथा घर्म प्रवृज्यादेवं प्रवृणाक्ति
विश्रवायुरिति तदायुर्दधाति ॥ ७ ॥ तं प्रथयति । उरुप्रथा उरु प्रथस्वेति प्रथय-
त्येवैनमेतदुरु ते यज्ञपतिःप्रथतामिति यजमानो वै यज्ञपतिस्तद्यजमानायैवैतदाशिषमा-
शास्ते ॥८॥ तं न सत्रा पृथुं कुर्यात् । मानुषथ ह कुर्याद्यत्पृथुं कुर्याद्वृद्धं वै तद्यज्ञस्य
यन्मानुषं नेद्रवृद्धं यज्ञे कर्वाणीति तस्मान्न सत्रा पृथुं कुर्यात् ॥९॥ अश्वशफमात्रं कुर्या-
वित्यु ह्रैकऽआहुः । कस्तद्वेद यावानश्वशफो यावन्तमेव स्वयं मनसा न सत्रां पृथुं मन्ये-
तैवं कुर्यात् ॥ १० ॥ तमद्भिरभिमृशति । सकृद्वा त्रिर्वा तद्यदेवास्या त्रावघ्नन्तो वा
पिथ्षन्तो वा क्षिण्वन्ति वा त्रि वा वृहन्ति शान्तिरापस्तदब्धिः शान्त्या शम-
यति तदद्भिः सन्दधाति तस्मादद्भिरभिमृशति ॥ ११ ॥ सोऽभिमृशति । अग्निष्टे
त्वचं मा हिथ्सीवित्यग्निना वाऽएनमेतदभितप्स्यन्भवत्येष ते त्वचं मा हिथ्सी-
वित्येवैतदाह ॥ १२ ॥ तं पर्यग्निं करोति । अच्छिद्रमेवैनमेतदग्निना परिगृह्णाति
नेदेनं नाष्टा रक्षाथसि प्रमृशान्नित्यग्निर्हि रक्षसामपहन्ता तस्मात्पर्यग्निं करोति
॥ १३ ॥ तथ श्रपयति । देवस्त्वा सविता श्रपयत्विति न वाऽएतस्य मनुष्यः श्र-
पयिता देवो ह्येष तदेनं देव एव सविता श्रपयति वर्षिष्टेऽधि नाकऽइति देवत्रो
एतदाह यदाह वर्षिष्टेऽधि नाकऽइति तमभिमृशति शृतं वेदानीति तस्माद्वाऽअभि-
मृशति ॥ १४ ॥ सोऽभिमृशति । मा भेर्मा संविकथा इति मा त्वं भेषीर्मा संवि-
कथा यत्त्वाहममानुषथ सन्तं मानुषोऽभिमृशामीत्येवैतदाह ॥ १५ ॥ यदा शृतोऽ-
थाभिवासयति । नेदेनमुपरिष्टान्नाष्टा रक्षाथस्यवपश्यान्निति नेद्रेव नग्न-इव मु-
षित-इव शयाताऽइत्यु चैष तस्माद्वाऽअभिवासयति ॥ १६ ॥ सोऽभिवासयति ।
अतमेरुयज्ञोऽतमेरुयजमानस्य प्रजा भूयाविति नेदेतन्न यज्ञो वा यजमानो वा तु-
भ्याद्यदिकमभिवासायामीति तस्मादेवमभिवासयति ॥ १७ ॥ अथ पात्रीनिर्णो-

जनम् । अङ्गुलिप्रणेजनमाप्त्येभ्यो निनयति तद्यदाप्त्येभ्यो निनयति ॥ १८ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [२. २.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासङ्ख्या १२१ ॥

चतुर्धा विहितो ह वाऽग्नेऽग्निरास । स यमग्नेऽग्निं होत्राय प्रावृणत स
प्राधन्वद्यं द्वितीयं प्रावृणत स पैवाधन्वद्यं तृतीयं प्रावृणत स पैवाधन्वद्यं योऽ-
यमेतर्ह्यग्निः स भीषा निलिन्ये सोऽपः पूर्ववेश तं देवा अनुविद्य महसैवाद्भ्य
आनिन्युः सोऽपोऽभितिष्ठेवावष्ट्यूता स्थ या अप्रपदनं स्थ याभ्यो वो मामका-
मंनयन्तीति तत आप्त्याः सम्बभूवुस्त्रितो द्वित एकतः ॥ १ ॥ तऽन्द्रेण सह
चेरुः । यथेदं ब्राह्मणो राजानमनुचरति स यत्र त्रिशीर्षाणं त्वाष्ट्रं विश्वरूपं ज-
घान तस्य हैतेऽपि बध्यस्य विदाञ्चक्रुः शश्वद्भैर्न त्रित एव जघानास्यह तदि-
न्द्रोऽमुच्यत देवो हि सः ॥ २ ॥ त उ हैतऽऊचुः । उपैवेमऽपनो गच्छन्तु येऽ-
स्य बध्यस्यावेदिषुरिति किमिति यज्ञ पवैषु मृष्टामिति तदेध्वेतद्यज्ञो मृष्टे यदेभ्यः
पात्रीनिर्णेजनमङ्गुलिप्रणेजनं निनयन्ति ॥ ३ ॥ तऽउ हाप्त्या ऊचुः । अत्येव
वयमिदमस्मत्परो नयामेति क्रमभीति य एवादक्षिणेन हविषा यजाताऽहति तस्मा-
न्नादक्षिणेन हविषा यजेताप्त्येषु ह यज्ञो मृष्ट आप्त्या उ ह तस्मिन्मृजते योऽद-
क्षिणेन हविषा यजते ॥ ४ ॥ ततो देवाः । एतां दर्शपूर्णमासयोर्दक्षिणामकल्प-
न्यदन्वाहार्यं नेददक्षिणं हविरसदिति तन्नाना निनयति तथैभ्योऽसमदं करो-
ति तदभितपति तथैषां श्रुतं भवति स निनयति त्रिताय त्वा द्विताय त्वेकता-
य त्वेति पशुर्ह वाऽएष आलभ्यते यत्पुरोडाशः ॥ ५ ॥ पुरुषं ह वै देवाः ।
अग्ने पशुमालेभिरे तस्यालब्धस्य मेधोऽपचक्राम सोऽश्वं प्रविवेश तेऽश्वमालभ-
न्त तस्यालब्धस्य मेधोऽपचक्राम स गां प्रविवेश ते गामांसोऽविं प्रविवेश तेऽ
विमा०—स सोऽजं प्रविवेश तेऽजमालभन्त तस्यालब्धस्य मेधोऽपचक्राम ॥ ६ ॥
स इमां पृथिवीं प्रविवेश । तं खनन्त इवान्वीषुस्तमन्वविन्दंस्ताविमौ व्रीहियवौ
तस्मादप्येतावेतर्हि खनन्त—इवैवानुविन्दन्ति स यावमीर्यवद् वाऽअस्यैते सर्वे
पशव आलब्धाः स्युस्तावद्वीर्यवद्दास्य हविरेव भवति य एवमेतद्वेदात्रो सा सम्प-
द्यदाहुः प्राङ्क्तः पशुरिति ॥ ७ ॥ यदा पिष्टान्यथ लोमानि भवन्ति यदाप आ-
न्यत्यथ त्वग्भवति यदा संयौत्यथ मांथसं भवति सन्तत—इव हि स तर्हि भवति
सन्ततमिव हि मांथसं यदा श्रुतोथास्थि भवति दारुण—इव हि स तर्हि भवति दा-
रुणमित्यस्थ्यथ यदुद्वासयिष्यन्नाभिघात्यति तं मज्जानन्दधात्येषो सा सम्पद्यदा-
हुः प्राङ्क्तः पशुरिति ॥८॥ स यं पुरुषमाभलन्त । स किम्पुरुषोऽभवद्यावन्धं च

गां च तौ गौरश्च गवयश्चाभवतां यमविमालभन्त स उग्रोऽभवद्यमजमालभन्त स-
शरभोऽभवत्तस्मादेतेषां पशूनाम्नाशितव्यमपक्रान्तमेधा ह्येते पशवः ॥ ६ ॥ ब्रा-
ह्मणम् ॥ १ [२. ३.] ॥

इन्द्रो ह यत्र वृत्राय वृजं प्रजहार । स प्रहृतश्चतुर्धाऽभवत्तस्य स्फ्यस्तृतीयं
वा यावद्वा यूपस्तृतीयं वा यावद्वा रथस्तृतीयं वा यावद्वाथयत्र प्राहरत्तच्छकलोऽ-
शीर्यत स पतित्वा शरोऽभवत्तस्माच्छरो नाम यदशीर्यतैवमु स चतुर्धा वृजोऽभ-
वत् ॥ १ ॥ ततो द्वाभ्यां ब्राह्मणा यज्ञे चरन्ति द्वाभ्यांश्च राजन्यबन्धवः संव्या-
धे युपेन च स्फ्येन च ब्राह्मणा रथेन च शरेण च राजन्यबन्धवः ॥ २ ॥ स
यत्स्फ्यमादत्ते । यथैव तदिन्द्रो वृत्राय वृजमुदयच्छदेवेषु एतं पाप्मने क्षिपते
भ्रातृव्याय वृजमुद्यच्छति तस्माद्धै स्फ्यमादत्ते ॥ ३ ॥ तमादत्ते । देवस्य
त्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णोहस्ताभ्यामाददेऽध्वरकृतं देवेभ्य इति
सविता वै देवर्नां प्रसविता तत्सवितृप्रसूत एवैनमेतदादत्तेऽश्विनोर्बाहुभ्यामित्य-
श्विनावध्वर्युं तत्तयोरेव बाहुभ्यामादत्ते न स्वाभ्यां वृजो वाऽएष तस्य न ममु-
ष्यो भर्ता तमेताभिर्देवताभिरादत्ते ॥ ४ ॥ आददेऽध्वरकृतं देवेभ्य इति । अ-
ध्वरो वै यज्ञो यज्ञकृतं देवेभ्य इत्येवैतदाह तथै सव्ये पाणौ कृत्वा दक्षिणेनाभि-
मुख्य जपति सथैश्यत्येवैनमेतद्यज्जपति ॥ ५ ॥ स जपति । इन्द्रस्य बाहुरसि व-
क्षिण इत्येष वै वीर्यवत्तमो य इन्द्रस्य बाहुर्दक्षिणस्तस्मादाहेन्द्रस्य बाहुरसि व-
क्षिण इति सहस्रभृष्टिःशततेजा इति सहस्रभृष्टिर्वै स वृज आसीच्छततेजा यं तुं
वृत्राय प्राहरत्तमेवैतत्करोति ॥ ६ ॥ वायुरसि तिग्मतेजा इति । एतद्वै तेजिष्ठं तेजो
यद्यं योऽयं पवतऽएष हीमाल्लोकां स्तिर्य्येद्वह्नुपवते सथैश्यत्येवैनमेतद्विषतो बध
इति यद्वि नाभिचरथेषुऽअभिचरेदमुख्य बध इति ब्रूयात्तेन सथैशितेन नात्मान-
मुपस्पृशति न पृथिवीं नेदेनेन वज्रेण सथैशितेनात्मानं वा पृथिवीं वा हिनसा-
नीति तस्मान्नात्मानमुपस्पृशति न पृथिवीम् ॥ ७ ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च । उ-
भये प्राजापत्याः पस्पृधिरे ते ह स्म यद्देवा असुरान् जयन्ति ततो ह स्मैवैनान् पु-
नरूपोत्तिष्ठन्ति ॥ ८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । जयामो वाऽअसुरास्तुतस्त्वेव नः पुन-
रुपोत्तिष्ठन्ति कथं न्वेनाननपजय्यं जयेमेति ॥ ९ ॥ स हाग्निरुवाच । उदञ्चो
वै नः पलाय्य मुच्यन्तऽइत्युदञ्चो ह स्मैवैषां पलाय्य मुच्यन्ते ॥ १० ॥ स हा-
ग्निरुवाच । अहमुत्तरतः पर्येण्याम्यथ यूयमित् उपसथैरोत्स्यथ तान्तसथैरुधै-
भिश्च लोकैरभिनिधास्यामो यदु चेमाल्लोकान्ति चतुर्थं ततः पुनर्न सथैहास्य-

न्नऽइति ॥ ११ ॥ सोऽग्निरुत्तरतः पर्यैत् । अथेत्स इत् उपसमरुन्धंस्तान्त्संरु-
 ध्यैभिरश्च लोकैरभिन्यदधुर्यदु चेमांल्लोकानति चतुर्थं ततः पुनर्न समजिहत तदेत-
 त्त्रिदानेन यत् स्तम्बयजुः ॥ १२ ॥ स योऽसावग्नीदुत्तरतः पर्यैति । अग्निरेवैष
 निदानेन तानध्वर्युरेवेत् उपसंरुणद्धि तान्त्संरु ध्यैभिरश्च लोकैरभिनित्धाति
 यदु चेमांल्लोकानति चतुर्थं ततः पुनर्न सञ्जिहते तस्मादप्येतर्ह्यसुरान सञ्जिहते
 येन ह्येवैनान्देवा अवाबाधन्त तेनैवैनान्प्येतर्हि ब्राह्मणा यज्ञेऽवबाधन्त ॥ १३ ॥
 य उऽएव यजामानायारातीयति । यश्चैनं द्वेष्टि तमेवैतदेभिरश्च लोकैरभिनित्धा-
 ति यदु चेमांल्लोकानति चतुर्थमस्या एव सर्वं हरस्यस्या र्थं हीमे सर्वे लोकाः
 प्रतिष्ठिताः किं हि हरेद्यदन्तरिक्षं हरामि दिव्यं हरामीति हरेत्सस्मादस्या
 एव सर्वं हरति ॥ १४ ॥ अथ तृणमन्तर्धाय प्रहरति । नेदनेन वज्रेण मथ-
 शितेन पृथिवीं हिनसानीति तस्मात्तृणमन्तर्धाय प्रहरति ॥ १५ ॥ स प्रहरति ।
 पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं मा हिंसासिषामित्युत्तरमूलामिव वाऽएनामेतत्करो-
 त्याद्दानस्तामेतदाहौषधीनां ते मूलानि मा हिंसासिषामिति वज्रं गच्छ गोष्ठानमित्यभि-
 निधास्यन्नैवैतदनपक्रमि कुरुते तद्भयनपक्रमि यद्वृजेऽन्तस्तस्मादाह व्रजं गच्छ गोष्ठान-
 मिति वर्षतु ते द्यौरिति यत्र वाऽअस्यै खनन्तः कूरीकुर्वन्त्यपघ्नन्ति शान्तिरापस्तदद्भिः
 शान्त्या शमयति तदद्भिः सन्दधाति तस्मादाह वर्षतु ते द्यौरिति बधान देव सवितः
 परमस्यां पृथिव्यामिति देवमेवैतत्सवितारमाहान्धे तमसि बधानेति यदाह परमस्यां
 पृथिव्यामिति शतेन पाशैरित्यमुचे तदाह योऽस्मान् द्वेष्टियं च वयं द्विष्मस्तमतो मा
 मौगिति यद्वि नाभिचरेद्युऽअभिचरेदमुमतो मा मौगिति ब्रूयात् ॥ १६ ॥ अथ
 द्वितीयं प्रहरति । अपारहं पृथिव्यै देवयजनाद्भ्यासमित्यरहं वै नामा-
 सुररक्षसमास तं देवा अस्या अपाघ्नत तथोऽएवैनमेतदेवोऽस्या अपहते व्रजं गच्छ
 गोष्ठानं वर्षतु ते द्यौरिबधान देव सवितः परमस्यां पृथिव्यां शतेन पाशैर्योऽस्मा-
 न् द्वेष्टियं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगिति ॥ १७ ॥ तमग्नीदभिनिदधाति । अररो विवं
 मा पत्न इति यत्र वै देवा अररुमसुररक्षसमपाघ्नत स दिवमपिपतिषत्तमग्निरभि-
 न्यदधात्तरो दिवं मा पत्न इति स न दिवमपत्तथोऽएवैनमेतदध्वर्युरेवास्मांल्लोका-
 दन्तरेति दिवोऽध्यग्नीत्सस्मादेवं करोति ॥ १८ ॥ अथ तृतीयं प्रहरति । द्रप्सस्ते
 द्यां मा र्काक्षित्ययं वाऽअस्यै द्रप्सो यमस्या इमं रसं प्रजा उपजीवन्त्येष ते दि-
 वं मा पत्नित्येवैतदाह व्रजं गच्छ गो०—मौगिति ॥ १९ ॥ स वै त्रियंजुषा ह-
 रति । त्रयो वाऽइमे लोका एभिरेवैनमेतल्लोकैरभिनित्धात्यद्वा वै तथदिमेलोका

अद्धो तद्यद्युस्तस्मात्त्रिर्यजुषा हरति ॥ २० ॥ तूष्णीं चतुर्थम् । स यदिमान्लो
कानतिचतुर्थमस्ति वा न वा तेनैवैतद्विषन्तं भ्रातृव्यमववाधतेऽनद्धा वै तद्यदिमां
ल्लोकानति चतुर्थमस्ति वा न वानद्धो तद्यत्तूष्णीं तस्मात्तूष्णीं चतुर्थम् ॥ २१ ॥
ब्राह्मणम् ॥ २ [४.] ॥

देवाश्च वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे ततो देवा अनुव्यमिवा-
सुरथद्वासुरा मेनिरेऽस्माकमेवेदं खलु भुवनमिति ॥ १ ॥ त होचुः इन्तेमां पृथिवीं विभ-
जामहैतां विभज्योपजीवामेति ताम्रौच्यैश्चर्मभिः पश्चात्प्राञ्चो विभजमाना अभीयुः
॥ २ ॥ तद्वै देवाः शुश्रुवुः । विभजन्ते ह वाऽइमामसुराः पृथिवीं प्रेत तदेष्ट्यामो यत्रेभामसुरा
विभजन्ते के ततः स्याम यदस्यै न भजेमहीति ते यज्ञमेव विष्णुं पुरस्कृत्येयुः ॥ ३ ॥ ते
होचुः । अनु नोऽ स्यां पृथिव्यामा भजता स्त्वेव नोऽप्यस्यां भाग इति ते हासुरा
अमूयन्त-इवोचुर्यावदेवैष विष्णुरभिज्ञेते तावद्वोदन्न इति ॥ ४ ॥ वामनो ह वि-
ष्णुरास । तद्देवा न जिहीडिरे महद्वै नोऽदुर्ये नोयज्ञसम्मितमदुरिति ॥ ५ ॥ ते
प्राञ्चं विष्णुं निषाद्य । छन्दोभिरभितः पर्यगृह्णन् गायत्रेण त्वा छन्दसा
परिगृह्णामीति दक्षिणतस्त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा परिगृह्णामीति पश्चाज्जागतेन त्वा
छन्दसा परिगृह्णामीत्युत्तरतः ॥ ६ ॥ तं छन्दोभिरभितः परिगृह्य । अग्निं पुर-
स्तात् समाधाय तेनाचन्तः आम्यन्तश्चेरुस्तेनेमाथ सर्वा पृथिवीथ समविन्दन्त
तद्यदेनेनेमाथ सर्वाथ समविन्दन्त तस्माद्देदिर्नाम तस्मादाहुर्यावती वेदिस्तावती
पृथिवीत्येतया हीमाथ सर्वाथ समविन्दन्तैवथ ह वाऽइमाथ सर्वाथ सपत्नानाथ
संवृद्धे निर्भजत्यस्यै सपत्नान्य एवमेतद्वेद ॥ ७ ॥ सोऽयं विष्णुर्गर्तानः । छन्दो-
भिरभितः परिगृहीतोऽग्निः पुरस्तान्नापक्रमणमास स तत एवौषधीनां मूलान्युप-
मुम्लोच ॥ ८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । क नु विष्णुरभूत् क नु यज्ञोऽभूदिति ते हो-
चुश्छन्दोभिरभितः परिगृहीतोऽग्निः पुरस्तान्नापक्रमणमस्त्यत्रैवान्विच्छतेति तं
खनन्त-इवान्वीषुस्तं त्र्यङ्गुलेऽन्वविन्देस्तस्मात्त्र्यङ्गुला वेदिः स्यात्तदु हापि
पाञ्चिचस्त्र्यङ्गुलामेव सौम्यस्याध्वरस्य वेदिं चक्रे ॥ ९ ॥ तदु तथा न कुर्यात् ।
ओषधीनां वै स मूलान्युपाम्लोचत्तस्मादोषधीनामेव मूलान्युच्छेत्तवै ब्रूयाद्यन्वे-
षात्र विष्णुमन्वविन्देस्तस्माद्देदिर्नाम ॥ १० ॥ तमनुविद्योत्तरेण परिग्रहेण पर्य-
गृह्णन् । सुचमा चासिशिवा चासीति दक्षिणत इमामेवैतत्पृथिवीथ संविद्य सु-
चमाथ शिवामकुर्वत स्योना चासि सुषदा चासीति पश्चादिमामेवैतत् पृथिवीथ
संविद्य स्योनाथ सुषदामकुर्वतोर्जस्वती चासि पयस्वती चेत्युत्तरत इमामेवैतत्पृथि-

वी० संविद्य रसवतीमुपजीवनीयापकुर्वत ॥ ११ ॥ स वै त्रिः पूर्वं परिग्रहं परि-
 गृह्णाति । त्रिकृत्तरं तत्षट् कृत्वः षड्वाऽऽऽत्तवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्र-
 ज्ञापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतमेवैतत्परिगृह्णाति ॥ १२ ॥
 षड्भिव्यर्थाद्वृत्तिभिः । पूर्वं परिग्रहं परिगृह्णाति षड्भिरुत्तरं तद्वादश कृत्वो ष्टा-
 दश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रज्ञापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्य-
 स्य मात्रा तावतमेवैतत्परिगृह्णाति ॥ १३ ॥ व्याममात्री पश्चात्स्याद्वित्याहुः ।
 एतावान्वै पुरुषः पुरुषसम्मिता द्विव्यरतिनः प्राची त्रिवृद्धि यज्ञो नात्र मात्रास्ति
 यावतीमेव स्वयं मनसा मन्यत तावतीं कुर्यात् ॥ १४ ॥ अभितोऽग्निमथ साऽ-
 उन्नयति । योषा वै वेदिर्घृषाग्निः परिगृह्य वै योषा वृषाणथ शते मिथुनमेवैत-
 त्पञ्जनं क्रियते तस्मादभितोऽग्निमथ साऽउन्नयति ॥ १५ ॥ सा वै पश्चाद्द-
 रीयसी स्यात् । मध्ये सथ ह्वारिता पुनः पुरस्तादुर्व्येवमिव हि योषां प्रशथ-
 सन्ति पृथुश्रोणिर्विमृष्टान्तराथसा मध्ये सद्ग्रामेति जुष्टामेवैनामेतदेवेभ्यः करो-
 ति ॥ १६ ॥ सा वै प्राक्प्रवणा स्यात् । प्राचीहि देवानां दिग्धाऽउदकप्रव-
 णादीची हि मनुष्याणां दिग्दक्षिणतः पुरीषं प्रत्युदूहत्येषा वै दिक्पापतृणाथ
 सा यद्दक्षिणाप्रवणा स्यात् क्षिप्रे ह यजमानोऽमुं लोकमियात्तथो ह यजमानो
 ज्योर्जीवति तस्मादक्षिणतः पुरीषं प्रत्युदूहति पुरीषवतीं कर्वाति पशवो वै
 पुरीषं पशुमतीमेवैनामेतत्कुरुते ॥ १७ ॥ तां प्रतिमाष्टि । देवा ह वै सद्ग्रामथ
 सन्निधास्यन्तस्ते होजुहेन्त यदस्यै पृथिव्याऽअनामृतं देवयजनं तच्चन्द्रमसि निव-
 धामहै स यदि नऽइतोऽसुरा जयेयुस्तत एवार्चन्तः श्राम्यन्तः पुनरभिभवेमेति स
 यदस्यै पृथिव्याऽअनामृतं देवयजनमासीत्तच्चन्द्रमसि न्यदधत तदेतच्चन्द्रमसि कृ-
 ष्णां तस्मादाहुश्चन्द्रमस्यस्यै पृथिव्यै देवयजनमित्यपि ह वाऽअस्यैतस्मिन्देवयजन-
 ऽइष्टं भवति तस्माद्वै प्रतिमाष्टि ॥ १८ ॥ स प्रतिमाष्टि । पुरा क्रूरस्य वि-
 सृपो विरपिशन्ति सद्ग्रामो वै क्रूरथ सद्ग्रामे हि क्रूरं क्रियते हतः पुरुषो हतो-
 ऽश्वः शेते पुरा हेतत्सद्ग्रामान्यदधत तस्मादाहपुरा क्रूरस्यवसृपो विरपिशन्ति-
 त्यदावाय पृथिवीं जीवदानुमित्युदावाय हि यदस्यै पृथिव्यै जीवमासीत्तच्चन्द्रम-
 सि न्यदधत तस्मादाहोदावाय पृथिवीं जीवदानुमिति यामैरयथश्चन्द्रमसि स्वधा-
 भिरिति यां चन्द्रमसि ब्रह्मणादधुरित्यैवैतदाह तामु धीरासोऽअनुदिश्य यजन्त-
 ऽइत्येतेनो ह तामनुदिश्य यजन्तेऽपि ह वाऽअस्यैतस्मिन्देवयजनऽइष्टं भवति य
 एवमेतद्देह ॥ १९ ॥ अथाह प्रोक्षणीरासादयेति । वज्रो वै स्फयो ब्राह्मणश्चमं पु-
 रा यज्ञमध्यजगुपतां वज्रो वा आपस्तद्वज्रमेवैतदभिगुप्त्याऽआसादयति स वाऽउ-

पय्युर्पयैव प्रोक्षणीषु धार्यमाणास्वथ स्फ्यमुद्यच्छत्यथ यन्निहितऽएव स्फ्ये प्रोक्षणीरासाद्येद्वज्रौ ह समृच्छेयातां तथो ह वज्रौ न समृच्छेते तस्मादुप्युर्पयैव प्रोक्षणीषु धार्यमाणास्वथ स्फ्यमुद्यच्छति ॥ २० ॥ अथैतां वाचं वदति । प्रोक्षणीरासादयेधं बहिरूपसादय क्षुचः सम्मृद्धिं पत्नींश्च सन्नखाज्येनोदेहीति सम्प्रैष एवैष स यदि कामयेत ब्रूयादेतद्यु कामयेताऽपि नाद्रियेत स्वयमु ह्येवतद्देदमतः कर्म कर्त्तव्यमिति ॥ २१ ॥ अथोदञ्चश्च स्फ्यं प्रहरति । अपूर्णं त्वा वज्रं प्रहरामीति यद्यभिक्षेद्वज्रौ वै स्फ्यं स्तृणुत ह्रैवेनेन ॥ २२ ॥ अथ पाणीऽअवनेनिक्ते । यद्यद्यस्यै क्रूरमभूत्तद्यस्याऽएतवृहार्षीत्तस्मान्पाणीऽअवनेनिक्ते ॥ २३ ॥ स ये द्वाप्रऽईजिरे । ते ह स्मावमर्शं यजन्ते ते पापीयाश्च आसुरथ ये नेजिरे ते श्रेयाश्च आसुस्ततोऽश्रद्धा मनुष्यान्विषेद ये यजन्ते पापीयाश्च सस्ते भवन्ति यऽउ न यजन्ते श्रेयाश्च सस्ते भवन्तीति तत इतो देवान्हविर्न जगामतः प्रदानाद्धि देवा उपजीवन्ति ॥ २४ ॥ तेह देवा ऊचुः । बृहस्पतिर्माङ्गिरसमश्रद्धा वै मनुष्यान्विदत्सेभ्यो विधेहि यज्ञमिति स हेत्योवाच बृहस्पतिराङ्गिरसः कथा न यजध्वऽइति त होचुः किङ्काम्या यजेमहि ये यजन्ते पापीयाश्च सस्ते भवन्ति यऽउ न यजन्ते श्रेयाश्च सस्ते भवन्तीति ॥ २५ ॥ स होवाच । बृहस्पतिराङ्गिरसो यज्ञे शुभ्रम देवानां परिषूतं तदेष यज्ञो भवति यच्छृतानि हवींश्चि क्लृप्ता वेदिस्तेनावमर्शमचारिष्ठ तस्मात्पापीयाश्चसोऽभूत तेनानवमर्शं यजध्वं तथा श्रेयाश्चसो भविष्यथेत्या क्रियत इत्या बहिषस्तरणादिति बहिषा ह वै खल्वेषा शाम्यति स यदि पुरा बहिषस्तरणात् किञ्चिदापद्येत बहिरेव तन्स्तृणन्नपास्येद्यथ यदा बहिस्तृणन्त्यपि पदाभितिष्ठन्ति स यो ह्यैवं विद्वाननवमर्शं यजेत श्रेयान्हैव भवति तस्मादनवमर्शमेव यजेत ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [५.] ॥ अध्यायः ॥ २ ॥

स वै क्षुचः सम्मार्ष्टि । तद्यत्क्षुचः सम्मार्ष्टि यथा वै देवानां चरणं तद्वाऽअनु मनुष्याणां तस्माद्यत्रा मनुष्याणां परिवेषणमुपकृतं भवति ॥१॥ अथ पात्राणि निर्णोनिजति । तैर्निर्णिज्य परिवेविषत्येव वाऽएष देवानां यज्ञो भवति यच्छृतानि हवींश्चि क्लृप्ता वेदिस्तेषामेताम्येव पात्राणि यत्क्षुचः ॥ २ ॥ स यत्सम्मार्ष्टि । निर्णोनेक्तयेवैना एतन्निर्णिक्ताभिः प्रचराणीति तत्रै द्वयैनेव देवेभ्यो निर्णोनिजत्येकेन मनुष्येभ्योऽङ्गिरश्च ब्रह्मणा च देवेभ्यऽआपो हि कुशाब्रह्मयजुरेकेनैव मनुष्येभ्योऽङ्गिरश्चैवमेतन्नाना भवति ॥ ३ ॥ अथ क्षुवमादत्ते । तं प्रतपति प्रत्युद्वश्च इक्षः प्रत्युष्टाऽअरातयो निष्ठमश्च रत्नो निष्ठमा अरातय इति वा ॥ ४ ॥ दे-

वा ह वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयाञ्चक्रुस्तद्यज्ञपुत्रादेवैतन्ना-
 ध्ना रक्षाधेस्यतोऽपहन्ति ॥ ५ ॥ स वाऽइत्यग्रैरन्तरतः सम्मार्ष्टि । अनिशितोऽ-
 सि सपत्नक्षिदिति यथानुपगतो यजमानस्य सपत्नान्क्षिण्ययादेवमेतदाह वाजिनं
 त्वा वाजेध्यायै सम्माज्मीति यज्ञियं त्वा यज्ञाय सम्माज्मीत्येवैतदाहतेनैव सर्वाः
 स्रुचः सम्मार्ष्टि वाजिनीं त्वेति स्रुचं तूष्णीं प्राशित्रहरणं ॥ ६ ॥ स वाऽइत्य-
 ग्रैरन्तरतः सम्मार्ष्टि । मूलैर्बाह्यतऽइतीव वाऽअयं प्राण इतीवोदानः प्राणोदा-
 नावेवैतदधाति तस्माद्वितीवमानि लोमान्नीतीवमानि ॥ ७ ॥ स वै सम्मृज्य-
 सम्मृज्य प्रतप्य-प्रतप्य प्रयच्छति । यथावमर्शं निर्णिज्यानवमर्शमुत्तमं परिचाल-
 येदेवं तत्तस्मात्प्रतप्य-प्रतप्य प्रयच्छति ॥ ८ ॥ स वै स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि । अ-
 थेतराः स्रुचो योषा वै स्रुवृषा स्रुवस्तस्माद्यद्यपि ब्रह्मव्य-इव स्त्रियः सार्धं यन्ति
 य एव तास्वपि कुमारक-इव पुमान् भवति स एव तत्र प्रथम एत्यनूच्य इतरा-
 स्तस्मात्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्ट्यथेतराः स्रुचः ॥ ९ ॥ स वै तथैव सम्मृज्यात् । यथा-
 र्नि नाभिव्युक्तेद्यथा यस्मात्प्रश्नमाहरिष्यन्त्स्यात्तं पात्रनिर्णोजनेनाभिव्युक्तेदेवं
 तत्तस्माद् तथैव सम्मृज्याद्यथार्नि नाभिव्युक्तेत् प्राड्विवात्क्रम्य ॥ १० ॥ तद्धै-
 के । स्रुवसम्मार्जनान्यग्नावभ्यादधति वेदस्याह्नाभूवन्त्स्रुच एभिः सममार्ष्टिपुरि-
 दं वै क्रिञ्चिद्यज्ञस्य नेदिदं बर्हिर्था यज्ञाद्भवति तदु तथा न कुर्याद्यथा यस्मात्-
 प्रश्नमाहरेत्तं पात्रनिर्णोजनं पाययेदेवं तत्तस्माद् परास्येवेवैतानि ॥ ११ ॥ अथ
 पत्नीं सन्नहति । जघनार्थो वाऽएष यज्ञस्य यत्पत्नी प्राङ् मे यज्ञस्तायमानो
 याविति युनक्त्येवैनामेतद्युक्ता मे यज्ञमन्वासाताऽइति ॥ १२ ॥ योक्तेण सन्नह-
 ति । योक्तेण हि योग्यं युञ्जन्त्यस्ति वै पत्न्या अमेध्यं यदवाचीनं नाभेरथैवा-
 ज्यमवेक्षिष्यमाणा भवति तदेवास्या एतद्योक्तेणान्तर्दधात्यथ मध्येनैवोत्तरार्धेना-
 ज्यमवेक्षते तस्मात्पत्नीं सन्नहति ॥ १३ ॥ स वाऽअभिवासः सन्नहति । ओ-
 षधयो वै वासो बरुण्या रज्जुस्तदोषधीरेवैतदन्तर्दधाति तथा हैनामेषा बरुण्या
 रज्जुर्न हिनस्ति तस्मादाभिवासःसन्नहति ॥ १४ ॥ स सन्नहति । अदित्यै रा-
 स्नासीतीयं वै पृथिव्यदितिः सेयं देवानां पत्न्येषा वाऽएतस्य पत्नी भवति तद-
 स्या एतद्वास्नामेव करोति न रज्जुं हिरो वै रास्ना तामेवास्या एतत्करोति
 ॥ १५ ॥ स वै न ग्रन्थिं कुर्यात् । बरुणयो वै ग्रन्थिर्वरुणोऽहर्त्नी गृहणीयाद्यव-
 न्थिं कुर्यात्तस्मान्न ग्रन्थिं करोति ॥ १६ ॥ ऊर्ध्वमेवोदगूहति । विष्णोर्वेष्योऽसी-
 ति सा वै न पश्चात्प्राचीं देवानां यज्ञमन्वासीतेयं वै पृथिव्यदितिः सेयं देवानां

पत्नी सा पश्चात्प्राचीं देवानां यज्ञमन्वास्ते तद्धेमापभ्यारोहेत् सा पत्नी क्षिमेऽमुं
लोक्रुमियात्तथो ह पत्नी ज्योग्जीवति तदस्या ऽएवैतन्निहनुते तथो हैनामियं न
हिनस्ति तस्माद् दक्षिणत्— इवैवान्वासीत् ॥ १७ ॥ अथाज्यमवेक्षते । योषा वै
पत्नीरेत आज्यं मिथुनमेवैतत्तन्ननं क्रियते तस्मादाज्यमवेक्षते ॥ १८ ॥ सावे-
क्षते । अदभ्येन त्वा चक्षुषावपश्यामीत्यनार्त्नेन त्वा चक्षुषावपश्यामीत्येवैतदाहाग्ने
र्जिह्वासीति यदा वाऽएतदग्नी जुह्वत्यथाग्नेर्जिह्वा—इवोत्तिष्ठन्ति तस्मादाहाग्नेर्जिह्वा-
सीति सुहृदेभ्य इति साधु देवेभ्य इत्येवैतदाह धाम्ने—धाम्ने मे भव यजुषे—यजुषऽह-
नि सर्वस्मै मे यज्ञायैधी त्येवैतदाह ॥ १९ ॥ अथाज्यमादाय प्राङ्मुह्यहरति । तदाहवनीये-
ऽधिश्नयति यस्याहवनीये हवींश्चिपि श्रपयन्ति सर्वो मे यज्ञ आहवनीये श्रुतोऽसदित्यथ
यदमुत्राग्रेऽधिश्नयति पत्नीश्चिष्यकाशयिष्यन्भवति न हि तदवकल्पते यत् सामि प्रत्य-
ग्गरेत्पत्नीमिवकाशयिष्यामीत्यथ यत्पत्नीं नावकाशयेदन्नरियाद् यज्ञान्पत्नीं तथो
ह यज्ञात्पत्नीं नान्तरिति तस्माद् सार्धमेव विलाप्य प्राङ्मुह्यहरत्यक्काशय पत्नीं य-
स्यो पत्नी न भवत्यग्रऽएव तस्याहवनीयेऽधिश्नयति तत्तत् आदत्ते तदन्तर्वेद्यासा-
दयति ॥ २० ॥ तदाहुः । नान्तर्वेद्यासादयेदतो वै देवानां पत्नीः संयाजयन्त्य-
वसभा अह देवानां पत्नीः करोति परः पुंश्चसो दास्य पत्नी भवतीति तद् हु-
वाच याज्ञवल्क्यो यथादिष्टं पत्न्या अस्तु कस्तदाद्रियेत यत्परः पुंश्चसा वा
पत्नी स्या द्यथा वा यज्ञो वेदिर्यज्ञ आज्यं यज्ञायज्ञं निर्मिमाऽहति तस्माद्-
न्तर्वेद्येद्यामादयेत् ॥ २१ ॥ प्रोक्षणीषु पवित्रे भवतः । ते तुन आदत्ते
ताभ्यामाज्यमुत्पुनात्येको वाऽउत्पवनस्य बन्धुर्मेध्यमैवैतत्करोति ॥ २२ ॥ स
उत्पुनाति । सवितुस्त्वा प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मि-
भिरिति सोऽस्मावेव बन्धुः ॥ २३ ॥ शतम् २०० ॥ अथाज्यलिप्ताभ्यां पवित्रा-
भ्याम् । प्रोक्षणीरुत्पुनाति सवितुर्वैः प्रसवऽउत्पु०.....बन्धुः ॥ २४ ॥ तद्यदा-
ज्यलिप्ताभ्यां पवित्राभ्याम् । प्रोक्षणीरुत्पुनाति तदप्सु पयो दधाति तद्विमप्सु
पयो हितमिदं हि यदा वर्षत्यथौषधयो जायन्तऽओषधीर्जग्ध्वापःपीत्वा तत एष
रसः सम्भवति तस्माद् रसस्यो चैव सर्वत्राय ॥ २५ ॥ अथाज्यमवेक्षते । तद्धै-
के यजमानमवस्थापयन्ति तद् हुवाच याज्ञवल्क्यः कथं नु न स्वयमध्वर्यवो भवन्ति
कथं स्वयं नान्वाहुर्यत्र भूयस्य— इवाशिषः क्रियन्ते कथं न्वेषामत्रैव श्रद्धा भव-
तीति यां वै क्रां च यज्ञऽष्टत्विज आशिषमाशासते यजमानस्यैव सा तस्मादध्व-
र्युरेवावेक्षते ॥ २६ ॥ सोऽवेक्षते । सत्यं वै चक्षुः सत्यं हि वै चक्षुस्तस्माद्यादि-

दीर्णां द्वौ विवदमाना वेद्याता महमदर्शमहमश्रौषमिति य एव ब्रूयादहमदर्शमिति तस्मात् एव श्रद्धाभ्याम तत्सत्येनैवैतत्समर्द्धयति ॥ २७ ॥ सोऽवेक्षते । तेजोसि शुक्लमस्य मृतमसीति स एष सत्य एव मन्त्रस्तेजो ह्येतच्छुक्लं ह्येतदमृतं ह्येतत्सत्येनैवैतत्समर्द्धयति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [३.१.] ॥

पुरुषो वै यज्ञः । पुरुषस्तेन यज्ञो यदेनं पुरुषस्तनुत् एष वै तायमानो याषानेष पुरुषस्तावान् विधीयते तस्मात्पुरुषो यज्ञः ॥ १ ॥ तस्येयमेव जुहुः । इयमुपभृतात्मैव ध्रुवा तद्वाऽऽत्मान एवेभानि सर्वाण्यङ्गानि प्रभवन्ति तस्माद् ध्रुवाया एव सर्वा यज्ञः प्रभवति ॥ २ ॥ प्राण एव स्रुवः । सोऽयं प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनुसञ्चरति तस्मात् स्रुवः सर्वा अनु स्रुचः सञ्चरति ॥ ३ ॥ तस्यास्रावेव योर्जुहुः । अथेदमन्तरिक्षमुपभृदियमेव ध्रुवा तद्वाऽऽस्या एवेमे सर्वे लोकाः प्रभवन्ति तस्माद् ध्रुवाया एव सर्वा यज्ञः प्रभवति ॥ ४ ॥ अयमेव स्रुवो योऽयम्पवते । सोऽयमिमान् सर्वान् लोकाननुपवते तस्मात् स्रुवः सर्वा अनु स्रुचः सञ्चरति ॥ ५ ॥ स एष यज्ञस्तायमानः । देवेभ्यस्तायतऽऽतुभ्यश्छन्दोभ्यो यद्विस्ते देवानां यत्सोमो राजा यत्पुरोडाशस्तत्तदादिश्य गृह्णात्यमुष्मै त्वा जुष्टं गृह्णातीत्येवमु हैतेषाम् ॥ ६ ॥ अथ यान्याज्यानि गृह्णन्ते । ऋतुभ्यश्चैव तानि छन्दोभ्यश्च गृह्णन्ते तत्तदनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति स वै चतुर्जुहां गृह्णात्यष्टौकृत्व उपभृति ॥ ७ ॥ स यच्चतुर्जुहां गृह्णाति । ऋतुभ्यस्तद् गृह्णाति प्रयाजेभ्यो हि तद्गृह्णात्युतवा हि प्रयाजास्तत्तदनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णात्यजामितायै जामि ह कुर्याच्चदसन्ताय त्वा ग्रीष्माय त्वेति गृह्णीयात्तस्मादनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति ॥ ८ ॥ अथ यदष्टौकृत्व उपभृति गृह्णाति । छन्दोभ्यस्तद्गृह्णात्यनुयजेभ्यो हि तद् गृह्णाति छन्दार्थमि हनुयाजास्तत्तदनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णात्यजामितायै जामि ह कुर्याच्चदगायथै त्वा त्रिष्टुभे त्वेति गृह्णीयात्तस्मादनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति ॥ ९ ॥ अथ यच्चतुर्भुवायां गृह्णाति । सर्वस्मै तद्यज्ञाय गृह्णाति तत्तदनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति कस्मात्तद्वादिशेद्यतः सर्वाभ्य एव देवताभ्योऽवयति तस्मादनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति ॥ १० ॥ यजमान एव जुहुः मनु । योऽस्मात्स्ररातीयती स उपभृतमन्त्रस्यैव जुहुमन्वाद्य उपभृतमन्त्रस्यैव जुहुः राद्य उपभृतस वै चतुर्जुहां गृह्णात्यष्टौकृत्व उपभृति ॥ ११ ॥ स यच्चतुर्जुहां गृ

हृणाति । अत्तारमेवैतत्परिमिततरं कनीयाथसं करोत्यथ यदष्टौ कृत्व उपभृति
 गृह्णात्याद्यमेवैतत्परिमिततरं भूयाथसं करोति तद्धि समृद्धं यत्रात्ता कनीयानाद्यो
 भूयान् ॥ १२ ॥ स वै चतुर्जुह्वां गृह्णान् । भूय आज्यं गृह्णात्याष्टौकृत्व उपभृति
 गृह्णान्कनीय आज्यं गृह्णाति ॥ १३ ॥ स यच्चतुर्जुह्वां गृह्णन् । भूय आज्यं गृ-
 ह्णात्यात्तारमेवैतत्परिमिततरं कनीयाथसं कुर्वस्तस्मिन्वीर्यं बलं दधात्यथ यदष्टौकृत्व
 उपभृति गृह्णन् कनीय आज्यं गृह्णात्याद्यमेवैतत्परिमिततरं भूयाथसं कुर्वस्तम-
 वीर्यमबलीयाथसं करोति तस्मादुत् राजापारां विशं प्रावसायाप्येकवेशमनैव जि-
 न्नाति त्वद्यथा त्वत्कामयते तथा सचतऽएतेनो ह तद्वीर्येण यजुह्वां भूय आज्यं गृह्-
 णाति स यज्जुह्वां गृह्णाति जुह्वैव तज्जुहोति यदुपभृति गृह्णाति जुह्वैव तज्जुहो-
 ति ॥ १४ ॥ तदाहुः । कस्माऽऽ तर्ह्युपभृति गृह्णीयाद्यदुपभृता न जुहोतीति स
 यदुपभृता जुहुयात्पृथग्धैवमाः प्रजाः स्युर्नैवात्ता स्यान्नाद्यः स्यादथ यत्तज्जुह्वैव
 समानीय जुहोति तस्मादिमा विशः क्षत्रियाय बलिं ह रन्त्यथ यदुपभृति गृह्-
 णाति तस्माद् क्षत्रियस्यैव वशे सति वैश्यं पशव उपतिष्ठन्तेऽथ यत्तज्जुह्वैव समा-
 नीय जुहोति तस्माद्यदौत् क्षत्रियः कामयतेऽथाह वैश्य मयि यत्त परो निहितं
 तदाहरेति तं जिन्नाति त्वद्यथा त्वत्कामयते तथा सचतऽएतेनो ह तद्वीर्येण ॥ १५ ॥
 तानि वाऽएतानि । छन्दोभ्य आज्यानि गृह्यन्ते स यच्चतुर्जुह्वां गृह्णाति गायत्र्यै
 तद् गृह्णात्यथ यदष्टौकृत्व उपभृति गृह्णाति त्रिष्टुब्जगतीभ्यां तद्गृह्णात्यथ यच्च-
 तुर्ध्रुवायां गृह्णात्यनुष्टुभे तद् गृह्णाति वाग्वाऽअनुष्टुब्वाचो वाऽइदथ सर्वं प्रभ-
 वति तस्माद् ध्रुवाया एव सर्वो यज्ञः प्रभवतीयं वाऽ अनुष्टुबस्यै वाऽ इदथ सर्वं
 प्रभवति तस्माद् ध्रुवाया एव सर्वो यज्ञः प्रभवति ॥ १६ ॥ स गृह्णाति । धाम ना-
 मासि प्रियं देवानामित्येतद्धै देवानां प्रियतमं धाम यदाज्यं तस्मादाह धाम नामा-
 सि प्रियं देवानामित्यनाधृष्टं देवयजनमसीति वज्रोह्याज्यं तस्मादाहानाधृष्टं देवयज-
 नमसीति ॥ १७ ॥ स एतेन यजुषा । सकृज्जुह्वां गृह्णाति त्रिस्तूष्णीमेतेनैव य-
 जुषा सकृदुपभृति गृह्णाति सप्तकृत्वस्तूष्णीमेतेनैव यजुषा सकृद्ध्रुवायां गृह्णाति
 त्रिस्तूष्णीं तदाहुस्त्रिस्त्रिरेव यजुषा गृह्णीयात्त्रिस्त्रि यज्ञ इति तदु नु सकृत्सकृदे-
 वात्रो ह्येव त्रिर्गृहीतथ सम्पद्यते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [३.२.] ॥

प्रोक्षणीरध्वर्युरादक्षे । स इधमेवाग्ने प्रोक्षति कृष्णोऽस्याखनेष्टोऽग्ने त्वा जु-
 ष्ठं प्रोक्षामीति तन्मध्यमेवैतदग्नये करोति ॥ १ ॥ अथ वेदिं प्रोक्षति । वेदिरसि
 बहिषे त्वा जुष्टं प्रोक्षामि तन्मध्यामेवैतद्वह्निषे करोति ॥ २ ॥ अथास्मै बहिः प्र-

यच्छति । तत्पुरस्ताद् ग्रन्थयासादयति तत्प्रोक्षति वहिरसि स्रग्भ्यस्त्वा जुष्टं प्रो-
क्षामि तन्मध्यमेवैतत्स्रग्भ्यः करोति ॥ ३ ॥ अथ याः प्रोक्षयः परिशिष्यन्ते ।
ताभिरोषधीनां मूलान्युपनिनयत्यदित्यै व्युन्दनमसीतीयं वै पृथिव्यादितिस्तदस्या
एवैतदोषधीनां मूलान्युपोनन्ति ता इमा आर्द्रमूला ओषधयस्तस्माद्यद्यपि शुष्का-
ण्यग्राणि भवन्त्यार्द्राण्येव मूलानि भवन्ति ॥ ४ ॥ अथ विस्रथस्य ग्रान्थम् ।
पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति विष्णो स्तुपोऽसीति यज्ञो वै विष्णुस्तस्येयमेव शिखा
स्तुप एतामेवास्मिन्नेतद्दधाति पुरस्ताद् गृह्णाति पुरस्ताद्ध्ययथ स्तुपस्तस्मात्पुर-
स्ताद् गृह्णाति ॥ ५ ॥ अथ सन्नहनं विस्रथस्यति । प्रङ्गमथ हैवास्य स्त्री विजा-
यतऽइति तस्मात्सन्नहनं विस्रथस्यति तदक्षिणायाथ श्रोणौ निदधाति नीविहै-
वास्येषा दक्षिणत—इय हीयं नीविस्तस्मादक्षिणायाथ श्रोणौ निदधाति तत्पुनर-
भिच्छादयत्यभिन्नैव हीयं नीविस्तस्मात्पुनरभिच्छादयति ॥ ६ ॥ अथ वहिं स्तु-
णाति । अयं वै स्तुपः प्रस्तरौथ यान्यवाश्च लोमानि तान्येवास्य यदितरं वहि-
स्तान्येवास्मिन्नेतद्दधाति तस्माद्दहिं स्तृणाति ॥ ७ ॥ योपा वै वेदिः । तामेतद्देवा-
श्च पर्यासते ये चेमे ब्राह्मणाः शुश्रुवाथसोऽनुचानास्तेष्वेवैनामेतत्पर्यासीनेऽन-
गनां करोत्यनगनायाऽएव तस्माद्दहिं स्तृणाति ॥ ८ ॥ यावती वै वेदिः । ताव-
ती पृथिव्योषधयो वहिंस्तदस्यामेवैतत्पृथिव्या मोषधीर्दधाति ता इमा अस्यांपृथि-
व्यामोषधयःप्रतिष्ठितास्तस्माद्दहिं स्तृणाति ॥ ९ ॥ तद्वै बहुलथ स्तृणीयादित्या-
हुः । यत्र वाऽअस्यै बहुलतमा ओषधयस्तदस्या उपजीवनीयतमं तस्माद्बहुलथस्तृ-
णीयादिति तद्वै तदाहर्तुर्येवाधि त्रिदृत्स्तृणाति त्रिवृद्धि यज्ञोऽथोऽअपि प्रवर्हथ स्तृ-
णीयात्स्तृणन्ति वहिरानुषगिति तृषिणाभ्यनूक्तमधरमूलथ स्तृणात्यधरमूला—इ-
व हीमा अस्यां पृथिव्यामोषधयः प्रतिष्ठितास्तस्मादधरमूलथ स्तृणाति ॥ १० ॥ स
स्तृणाति । ऊर्णभ्रदसं त्वा स्तृणांमि स्वासस्थां देवेभ्यऽइति सार्ध्वी देवेभ्य इत्येवै-
तदाह यदाहोर्णभ्रदसं त्वेति स्वासस्थां देवेभ्य इति स्वासदां देवेभ्य इत्येवैतदाह
॥ ११ ॥ अथाग्निं कल्पयति । शिरो वै यज्ञस्याहवनीयः पूर्वोऽर्धो वै शिरः पूर्वा-
र्धमेवैतद्गङ्गस्य कल्पयत्युपर्यपरि प्रस्तरं धारयन्कल्पयत्ययं वै स्तुपः प्रस्तर एतामेवा-
स्मिन्नेतत्प्रति दधाति तस्मादुपर्यपरिप्रस्तरं धारयन्कल्पयति ॥ १२ ॥ अथ परि-
धीन् परिदधाति । तद्यत्परिधीन्परिदधाति यत्र वै देवा अग्नेऽग्निथ होत्राय प्रावृणत
तद्धोवाच न वाऽअहमिदमुत्सहे यदो होतास्यां यदो हव्यं वृहेयं त्रीन्पूर्वांन्प्रावृद्धं
ते प्राधान्विषुस्तास्तु मेऽवकल्पयताथ वाऽअहमेतदुस्ताद्ये यदो होता स्यां येदा ह-

व्यं वहेयमिति तथेति तानस्माऽएतानवाकल्पयंस्तऽएते परिधयः ॥ १३ ॥ सहोवाच ।
 वज्रो वै तान्वषट्कारः प्रावृणाम्वज्रैः वषट्काराद्भिभेमि युन्मा वज्रो वषट्कारो न
 प्रवृञ्ज्यादेतैरेव मा परिधत्त तथा मा वज्रो वषट्कारो न प्रवर्चयतीति तथेति तमेतैः
 पर्यदधुस्तं न वज्रो वषट्कारः प्रावृणक्तद्वैवैतदग्नये नह्यति यदेतैः परिदधाति ॥
 १४ ॥ तऽ उ हैत ऽऊचुः । इदमु चेदस्मान्यज्ञे युद्ध्वथास्त्वेवास्माकमपि यज्ञे भागऽ-
 इति ॥ १५ ॥ तथेति देवा अब्रुवन् । यद्ब्रह्मिष्पारिधिं स्कन्दस्यति तद्युष्मासु हुतम-
 थ यद् उष्युपरि होष्यन्ति तद्वोऽविष्यतीति स यदशौ जुह्वति तदेनानवत्यथ यदे-
 नानुष्युपरि जुह्वति तदेनानवत्यथ यद्ब्रह्मिष्पारिधिं स्कन्दति तदेतेषु हुतं तस्माद् उ ह
 नाग—इव स्कन्नं स्यादिमां वै ते प्राविशन्त्यद्वा ऽइदं किञ्च स्कन्दत्यस्यामेव त-
 त्सर्वं प्रतितिष्ठति ॥ १६ ॥ स स्कन्नमभिमृशति । भुवपतये स्वाहा भुवनपतये स्वा-
 हा भूतानां पतये स्वाहेत्येतानि वै तेषामग्नीनां नामानि यद्भुवपतिभुवर्न पतिभूतानां
 पतिस्तद्यथा वषट्कृतं हुतमेवमस्यैतेष्वग्निषु भवति ॥ १७ ॥ तद्धैके । इधमस्यैवैतान्
 परिधीन् परिदधाति तद् तथा न कुर्यादनवकृता ह तस्यैते भवान्त यानिधमस्य
 परिदधात्यभ्याधानाय ह्येधमःक्रियते तस्यो हैवैतेऽवकृता भवन्ति यस्यैतान-
 न्यानाहरन्ति परिधय ऽइति तस्मादन्यानेवाहरेयुः ॥ १८ ॥ ते वै पालाशाः स्युः ।
 ब्रह्म वै पालाशां ब्रह्माग्निरग्नुयो हि तस्मात्पालाशाः स्युः ॥ १९ ॥ यदि पा-
 लाशां विन्देत् । अथोऽअपि वैकङ्कता स्युर्यादि वैकङ्कतां विन्देदथोऽ अपि का-
 र्पर्यमयाः स्युर्यादि कार्पर्यमयां विन्देदथो ऽ अपि वैल्वाः स्युरथो खादिरा अथोऽ
 औदुम्बरा एते हि वृक्षा यज्ञियास्तस्मादेतेषां वृक्षाणां भवन्ति ॥ २० ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ ६ ॥ [३.३.] ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासङ्ख्या १२२ ॥

ते वाऽआर्वाः स्युः । एतद्धथेषां जीवमेतेन सतेजस एतेन वीर्यवन्तस्तस्मा-
 दार्वाः स्युः ॥ १ ॥ स मध्यमेवाग्रे । परिधिं परिदधाति गन्धर्वस्त्वा विश्वाव-
 सुः परिदधातु विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिह ईडित इति ॥ २ ॥
 अथ वृक्षिणं परिदधाति । इन्द्रस्य बाहुरसि वृक्षिणो विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य
 परिधिरस्यग्निरिह ईडित इति ॥ ३ ॥ अथोत्तरं परिदधाति । मित्रावरुणौ त्वो-
 त्तरतः परिधत्तां ध्रुवेण धर्मणा विश्वस्यारिष्ट्यै यजमानस्य परिधिरस्यग्निरिह
 ईडित इत्यग्नुयो हि तस्मादाहाग्निरिह ईडित इति ॥ ४ ॥ अथ समिधमभ्याद-
 धाति । स मध्यमेवाग्रे परिधिमुपस्पृशति तेनैतानग्रे समिधेऽथाग्नावभ्यादधाति

तेनोऽअग्निं प्रत्यजथ समिन्धे ॥ ५ ॥ सोऽभ्यादधाति । वीतिहोत्रं त्वा कवे घु-
 मन्तथ समिधीमहि । अग्ने बृहन्तमध्वरऽइत्येतया गायत्र्या गायत्रीप्रैवैतःसमिन्धे
 सा गायत्री समिद्धान्यानि क्न्दाथसि समिन्धे क्न्दाथसि समिद्धानि देवेभ्यो यज्ञं
 वहन्ति ॥ ६ ॥ अथ यां द्वितीयाथ समिधमभ्यादधाति । वसन्तमेव तथा समि-
 न्धे स वसन्तः समिद्धोऽन्यात्तून्त्समिन्धऽऋतवः समिद्धाः प्रजाश्च प्रजनत्यन्योष-
 धीश्च पर्चान्त सोभ्यादधाति समिदसीति समिद्धिः वसन्तः ॥७॥ अथाभ्याधाय ज-
 पति । सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्याश्चिदभिश्चस्तयाऽइति गुप्त्यै वाऽअभितः परिधयो
 भवन्त्यथैतत्सूर्यमेव पुरस्ताद्गोक्षरं करोति नेत्पुरस्तात्वाष्ट्रा रक्षाथस्यभ्यवचरानि-
 ति सूर्यो हि नाष्ट्राणाथ रक्षसामपहन्ता ॥ ८ ॥ अथ यामेवामं तृतीयाथ समिधम-
 भ्यादधाति । अनुयाजेषु ब्राह्मणमेव तथा समिन्धे स ब्राह्मणः समिद्धो देवेभ्यो
 यज्ञं वहति ॥ ९ ॥ अथ स्तीर्णा वेदिमुपावर्त्तेत । सद्दे तृणेऽआवाय तिरश्ची नि-
 दधाति सवितुर्वाहू स्थ इत्ययं वै स्तुपः प्रस्तरोऽथास्यैत ध्रुवावेव तिरश्ची निदधाति
 तस्मादिमे तिरश्च्यौ ध्रुवौ क्षत्रं वै प्रस्तरो विशऽइतरं बर्हिः क्षत्रस्य चैव विशश्च
 विधृत्यै तस्मात्तिरश्ची निदधाति तस्माद्वेव विधृती नाम ॥ १० ॥ तत्प्रस्तरथ
 स्तृणाति । ऊर्णम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थं देवेभ्य इति साधुं देवेभ्य इत्ये-
 वैतदाह यदाऽोर्णम्रदसं त्वेति स्वासस्थं देवेभ्य इति स्वासदं देवेभ्य इत्येवैतदाह
 ॥ ११ ॥ तमभिनिदधाति । आ त्वा वसवो रुद्रा आदित्याः सदान्त्वित्येते वै
 त्रया देवा यद्वासवो रुद्रा आदित्या एते त्वासीदन्त्वित्येवैतदाहाभिनिहित एव
 सव्येन पाणिना भवति ॥ १२ ॥ अथ दक्षिणेन जुहुं प्रतिगृह्णाति । नेदिह पुरा
 नाष्ट्रा रक्षाथस्याविशान्ति ब्राह्मणोऽहिरक्षसामपहन्तात्स्मादभिनिहित एव स-
 व्येन पाणिना भवति ॥ १३ ॥ अथ जुहुं प्रति गृह्णाति । घृताच्यसि जुहूर्नाम्ने-
 ति घृताची हि जुहूर्हि नाम्ना सेदं प्रियेण धाम्ना प्रियथ सद आसीवेति घृताच्य-
 स्युपभृत्नाम्नेत्युपभृतं घृताची ह्युपभृद्धि नाम्ना सेदं प्रियेण धाम्ना प्रियथ सद आ-
 सीवेति घृताच्यसि ध्रुवा नाम्नेति ध्रुवां घृताची हि ध्रुवा हि नाम्ना सेदं प्रियेण
 धाम्ना प्रियथ सद आसीवेति प्रियेण धाम्ना प्रियथ सद आसीवेति यदन्यद्द-
 विः ॥ १४ ॥ स वाऽउपरि जुहूथ सादयति । अथ इतराः क्षुचः क्षत्रं वै जुहु-
 विश इतराः क्षुचः क्षत्रमेवैतद्विश उत्तरं करोति तस्मादुपर्यासीनं क्षत्रियमधस्तादि-
 माः प्रजा उपासते तस्मादुपरि जुहूथ सादयत्यथ इतराः क्षुचः ॥ १५ ॥ सोऽ-
 भिमृशति । ध्रुवाअसदञ्जिति ध्रुवा ह्यसदन्नृतस्य योनाविति यज्ञो वाऽऋतस्य
 योनिर्यज्ञे ह्यसदंस्ता विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिमिति तद्यजमानमाह

पाहि मां यज्ञन्यमिति तवप्यात्मानं यज्ञान्त्रान्तरैतियज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञायैवैतत्सर्वं
परिददाति गुप्त्यै तस्मादाह ता विष्णो पाहीति ॥१६॥ ब्राह्मणम् ॥१॥ [४. ॥

इन्धे ह वा एतदध्वर्युः । इध्मेनाग्निं तस्मादिध्मो नाम समिन्धे सामिधेनी-
भिर्होता तस्मात्सामिधेन्यो नाम ॥ १ ॥ स आह । अग्नये समिध्यमानायानुब्रूही-
त्यग्नये होतस्सामिध्यमानायान्वाह ॥ २ ॥ तदु द्वैकऽआहुः । अग्नये समिध्यमानाय
होतरनुब्रूहीति तदु तथा न ब्रूयाद्द्विहोता वाऽएष पुरा भवति यद्वै नं प्रवृणीतेऽथ
होता तस्माद् ब्रूयाद्ग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्येव ॥ ३ ॥ आग्नेयीन्वाह ।
स्वयैवैनमेतद्देवतया समिन्धे गायत्रीन्वाह गायत्री वाऽअग्नेश्छन्दः स्वेनैवैनमेत-
च्छन्दसा समिन्धे वीर्यं गायत्री ब्रह्म गायत्री वीर्येणैवैनमेतत्समिन्धे ॥ ४ ॥ ए-
कादशान्वाह । एकादशाक्षरा वै त्रिषुब्रह्म गायत्री क्षत्रं त्रिषुवेताभ्यामेवैनमेत-
दुभाभ्यां वीर्याभ्यां समिन्धे तस्मादेकादशान्वाह ॥ ५ ॥ स वै त्रि प्रथमाम-
न्वाह । त्रिरुत्तमां त्रिवृत्प्रायणा हि यज्ञास्त्रिवृद्वदयनास्तस्मात्त्रिः प्रथमामन्वाह त्रि-
रुत्तमाम् ॥ ६ ॥ ताः पञ्चदश सामिधेन्यः सम्पद्यन्ते । पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं
वज्रो वीर्यमेवैतत्सामिधेनीराभिसम्पादयति तस्मादेतास्वनूच्यमानासु यं द्विष्या-
त्समङ्गुष्ठाभ्यामववाधेतेवमहमपुमववाधऽइति तदेनमेतेन वज्रेणाववाधते ॥ ७ ॥
पञ्चदश वा अर्द्धमासस्य रात्रयः । अर्द्धमासशो वै संवत्सरो भवन्नेति तद्वान्तरा-
प्नोति ॥ ८ ॥ पञ्चदशानाम् वै गायत्रीणाम् । त्रीणि च शतानि षष्टिरचाक्षराणि
त्रीणि च वै शतानि षष्टिश्च संवत्सरस्याहानि तद्दान्याप्नोति तद्वेव संवत्सरमा-
प्नोति ॥ ९ ॥ सप्तदशसामिधेनीः । इच्छ्याऽऽनुब्रूयादुपांशु तस्यै देवतायै यजनि
यस्याऽऽर्द्धिं निर्वपति द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चर्त्तव एष एव प्रजा-
पतिः सप्तदशः सर्वं वै प्रजापतिस्तत्सर्वेणैव तं काममनपराधं राध्नोति यस्मै
कामायेर्द्धिं निर्वपत्युपांशु देवतां यजत्यनिरुक्तं वाऽउपांशु सर्वं वाऽऽनिरुक्तं त-
त्सर्वेणैव तं काममनपराधं राध्नोति यस्मै कामायेर्द्धिं निर्वपत्येष इष्टरूपचारः
॥ १० ॥ एकविंशतिश्च सामिधेनीः । अपि दर्शपूर्णमासयोर्नुब्रूयादित्याहुर्द्वा-
दश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चर्त्तवख्यो लोकास्तद्विंशतिरेषऽएवैकविंश-
श एष तपति सैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति तस्मादेकविंश-
तिमनुब्रूयात् ॥ ११ ॥ ता हैता गत श्रेयानुब्रूयात् । यच्छेन्न श्रेयान्स्यान्न प्रापीया-
न्निति यादृशाय हैव सतेन्वाहुस्तादृश हैव भवति प्रापीयान्वा यस्यैवं विदुष एता अ-
न्वाहुः सो ऽ एषा मीमांशुसैव न त्वेवैता अनूच्यन्ते ॥ १२ ॥ त्रिरेव प्रथमां त्रि-

रुत्तमामनवानन्ननुभूयात् । त्रयोवा ऽ इमे लोकास्तदिमानेवैतल्लोकान्त्सन्तनोतीमां-
ल्लोकान्त्स्पृणुते त्रय इमे पुरुषे प्राणा एतमेवास्मिन्नेतत्सन्ततमव्यवच्छिन्नं दधासे-
त्तदनुवचनं ॥ १३ ॥ स यावदस्य वचः स्यात् । एवमेवानुविवक्षेत्तस्यैतस्य परि-
चक्षोत साम्यवान्यादनवानन्ननुविवक्षेत्तत्कर्म विवृक्षेत् सा परिचक्षा ॥ १४ ॥ स
यद्येतन्नो दाशंसेत । अथेकैकामेवानवानन्ननु भूयात्तदेकैकयैवेमाल्लोकान्त्सन्त
नोत्येकैकयेमाल्लोकान्त्स्पृणुतेऽथ यत्प्राणं दधाति गायत्री वै प्राणः स यत्कु-
त्स्नां गायत्रीमन्याह तत्कुत्स्नं प्राणं दधाति तस्मादेकैकामेवानवानन्ननुभूयात्
॥ १५ ॥ ता वै सन्तता अव्यवच्छिन्ना अन्वाह । संवत्सरस्यैवैतदहोरात्राणि स-
न्तनोति तानीमानि संवत्सरस्याहोरात्राणि सन्ततान्यव्यवच्छिन्नानि परिप्लवन्ते
द्विपत्ऽउचैवैतद्भ्रातृव्याय नोपस्थानं करोत्युपस्थानं ह कुर्याद्यवसन्तता अनु-
भूयात्तस्माद् सन्तता अव्यवच्छिन्ना अन्वाह ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५]
अध्यायः ॥ ३ ॥

हिङ्कृत्यान्वाह । नासामा यज्ञोऽस्तीति वाऽआहर्न वाऽअहिङ्कृत्य साम गी-
यते सयद्विङ्करोति तद्विङ्कारस्य रूपं क्रियते प्रणवन्नैव साम्नो रूपमुपगच्छत्यो ३-
म् ओ ३मित्येतेनो हास्यैष सर्व एव ससामा यज्ञो भवति ॥ १ ॥ यद्वेव हिङ्क-
रोति । प्राणां वै हिङ्कारः प्राणां हि वै हिङ्कारस्तस्मादपिगृह्य नासिके न हि-
ङ्कर्तुं शक्नोति वाचावाऽञ्चमन्वाह वाक्च वै प्राणश्च मिथुनं तदेतत्पुरस्ता-
न्मिथुनं प्रजननं क्रियते सामिधेनीनां तस्माद्वै हिङ्कृत्यान्वाह ॥ २ ॥ स वाऽ-
उपांशु हिङ्करोति । अथ यदुच्चैर्हिङ्कुर्यादन्यतरदेव कुर्याद्वाचमेव तस्मादुपा-
ंशु हिङ्करोति ॥ ३ ॥ स वाऽएति च प्रेति चान्वाह । गायत्रीमेवैतदर्वाचीं च
पराचीं च युनक्ति पराच्यह देवेभ्यो यज्ञं ब्रह्मत्यर्वाची मनुष्यानवति तस्माद्वाऽए-
ति च प्रेति चान्वाह ॥ ४ ॥ यद्वेवेति च प्रेति चान्वाह । प्रेति वै प्राण एत्यवानः
प्राणोदानावेवैतद्दधाति तस्माद्वाऽएति च प्रेति चान्वाह ॥ ५ ॥ यद्वेवेति च प्रेति
चान्वाह । प्रेति वै रेतः सिच्यतऽएति प्रजायते प्रेति पशवो वितिष्ठन्तऽएति स-
मावर्त्तन्ते सर्वं वाऽइदमेति च प्रेति च तस्माद्वाऽएति च प्रेति चान्वाह ॥ ६ ॥
सीऽन्वाह । प्र वो वाजा अभिद्यव इति तन्नुप्रेति भवत्यग्नऽआयाहि वीतयऽइति
तद्वेति भवति ॥ ७ ॥ तदु हैकऽआहुः । उभयं वाऽ एतत्प्रेति सम्पद्यतऽइति तदु
तदातिविज्ञान्यामिव प्र वो वाजा अभिद्यवऽइति तन्नुप्रेत्यग्नऽआयाहि वीतयऽइति
तद्वेति ॥ ८ ॥ सोऽन्वाह । प्र वो वाजा अभिद्यव इति तन्नुप्रेति भवति वाजा

इत्यन्नं वै वाजा अन्नमेवैतदभ्यनूक्तमभिद्यव इत्यर्द्धमासा वा ऽअभिद्यवोऽर्द्धमासा
 नेवैतदभ्यनूक्तं हविष्मन्त इति पशवो वै हविष्मन्तः पशूनेवै तदभ्यनूक्तम् ॥
 ६ ॥ घृताच्येति । विदेघो ह माथवोऽग्निं वैश्वानरं मुखे बभार तस्य गोतमो रा-
 हूगण ऋषिः पुरोहित आस तस्मै ह स्मामन्त्र्यमाणो न प्रतिशृणोति नेन्मेऽग्नि-
 वैश्वानरो मुखाग्निष्पद्याताऽइति ॥ १० ॥ तमृग्भिर्हयितुं दधे । वीतिहोत्रं त्वा
 कवे घुमन्तं स मिधीमहि । अग्ने बृहन्तमध्वरे विदेघेति ॥ ११ ॥ स न प्रतिशु-
 श्राव । उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा आजन्त ईरते । तव ज्योतींश्च्यर्च्यो विदेघाऽ-
 इति ॥ १२ ॥ स ह नैवप्रतिशुश्राव । तं त्वा घृतस्नवीमह ऽइत्येवाभिव्याहरवथास्य
 घृतकीर्त्तविवाग्निं वैश्वानरो मुखादुज्जज्वाल तन्न शशाक धारयितुं सऽस्य मुखा-
 क्षिप्पेदे स इमां पृथिवीं प्रापादः ॥ १३ ॥ तर्हि विदेघो माथव आस । सरस्व-
 त्यां स तत एव प्राङ्बृहन्न भीयायेमां पृथिवीं तं गोतमश्च राहूगणो विदेघश्च
 माथवः पश्चाद्बृहन्तमन्वीयतुः स इमाः सर्वा नदीरतिददाह सदानीरेत्युत्तरादग्नि-
 रोर्निर्दावति तां ह वै नातिददाह तां ह स्म तां पुरा ब्राह्मणा न तरन्त्यनति-
 दग्धाग्निना वैश्वानरेणेति ॥ १४ ॥ तत एतर्हि । प्राचीनं बहवो ब्राह्मणास्तद्वा-
 क्षेत्रतरमिवास स्यादितरमिवास्वादितमग्निना वैश्वानरेणेति ॥ १५ ॥ तदु हैतर्हि ।
 क्षेत्रतरमिव ब्राह्मणा उ हि नूनमेनयज्ञैरसिष्वदन्त्सपि जघन्ये नैदाघे समिवैव
 कोपयति तावच्छीतानतिदग्धा ह्यग्निना वैश्वानरेण ॥ १६ ॥ स होवाच । वि-
 देघो माथवः काहं भवानीत्यत एव ते प्राचीनं भुवनमिति होवाच सैषाप्येतर्हि
 कोसलविदेहानां मर्यादा तेहिमाथवाः ॥ १७ ॥ अथ होवाच । गोतमो राहूगणः
 कथं नु नऽआमन्त्र्यमाणो न प्रत्यश्रौषीरिति स होवाचाग्निमे वैश्वानरो मुखेऽभूत्स
 नेन्मे मुखाग्निष्पद्यातै तस्मात्ते न प्रत्यश्रौषमिति ॥ १८ ॥ तदु कथमभूदिति ।
 यत्रैव त्वं घृतस्नवीमह ऽइत्यभिव्याहार्षीस्तदेव मे घृतकीर्त्तविश्वैश्वानरो मुखादुद-
 ज्वालीक्षं नाशकं धारयितुं स मे मुखाग्निरपातीति ॥ १९ ॥ स यत्सामिधेनीषु
 घृतवत् । सामिधेनमेव तत्समेवैनं तेनेन्धे नौर्यमेवास्मिन्दधाति ॥ २० ॥ तदु घृता-
 च्येति । देवान् जिगाति सुमनयुरिति यजमानो वै सुमनयुः सहि देवान् जिगीषि-
 ति सहि देवान् जिघाथसति तस्मादाह देवान् जिगाति सुमनयुरिति सैषामेयी
 सत्यनिरुक्ता सर्वे वाऽअनिरुक्तं सर्वेणैवैतत्प्रतिपद्यते ॥ २१ ॥ अन्नऽआयाहि
 रीत्युऽइति । तद्धेति भवति वीत्युऽइति समन्तिकमिव ह वाऽइमेऽग्रे लोका आसुरि-
 त्युन्मृश्या हैव घौरास ॥ २२ ॥ ते देवा अकामयन्त । कथं नु ने इम लोका वि-
 त्तं स्युः कथं न इदं वरीय—इव स्यादिति तानेतैरेव त्रिभिरक्षरैर्व्यनयन् वी-

तयऽइति त ऽ इमे विदुरं लोकास्ततो देवेभ्यो वरीयोऽभवद्वरीयो ह वाऽअस्य भवति यस्यैवं विदुष एतामन्वाहुर्वीतय ऽ इति ॥ २३ ॥ गृणानो हव्य दातय ऽ इति । यजमानो वै हव्यदातिर्गृणानो यजमानायेत्येवैतदाह निहोता सत्सि बर्हिषीत्याग्नेयै होतायं लोको बर्हिरस्मिन्नेवैतल्लोकेऽग्निं दधाति सोऽयमस्मिंल्लोकेऽग्निर्हितः सैषमेव लोकमभ्यनूक्तेममेवैतया लोकं जयति यस्यैवं विदुष एतामन्वाहुः ॥ २४ ॥ तं त्वा समिञ्जिरङ्गिर इति । समिञ्जि ह्येतमङ्गिरस षन्धताङ्गिर इत्यङ्गिरा उ ह्यग्निर्धृतेन वर्द्धयामसीति तत्सामिधेनं पदथ ममेवैनं तेनेन्द्रे वीर्यमेवास्मिन्दधाति ॥ २५ ॥ शतम् ॥ ३०० ॥ बृहच्छोचा यविष्ठयेति । बृहदुद्येप शोचति समिद्धो यविष्ठयेति यविष्ठो ह्यग्निस्तस्मादाह यविष्ठयेति सैषैतमेव लोकमभ्यनूक्तान्तरिक्षलोकमेव तस्मादायेयी सत्यनिरुक्तानिरुक्तो ह्येष लोक एतमेवैतया लोकं जयति यस्यैवं विदुष एतामन्वाहुः ॥ २६ ॥ सनः पृथु श्रवाययमिति । अदो वै पृथु यस्मिन्देवा एतच्छ्रवायं यस्मिन्देवा अच्छा देव विवाससीत्यच्छ देव विवासस्येतन्नो गमयेत्येवैतदाह ॥ २७ ॥ बृहदग्ने सुवीर्यमिति । अदो वै बृहद्यस्मिन्देवा एतत्सुवीर्यं यस्मिन्देवाः सैषैतमेव लोकमभ्यनूक्ता दिवमेवैतमेवैतया लोकं जयति यस्यैवं विदुष एतामन्वाहुः ॥ २८ ॥ सोऽन्वाह । इडेन्यो नमस्य इतीडेन्यो ह्येष नमस्यो ह्येष तिरस्तमाथ्रसि दर्शत इति तिर—इव ह्येष तमाथ्रसि सामिद्धो दृशे समग्निरिध्यते वृषेति सथ्र् इधीयते वृषा वृषो ऽअग्निः समिध्यतऽइति सथ्र् इधीयते ॥ २९ ॥ अश्वो न देववाहन इति । अश्वो ह वाऽएष भूत्वा देवेभ्यो यज्ञं वहति यज्ञे नेत्यृच्योमिति तत्सस्मादाहाश्वो न देववाहन इति ॥ ३० ॥ तथ्र् हविष्मन्त ईडतऽइति । हविष्मन्तो ह्येतं मनुष्या ईडते तस्मादाह तथ्र् हविष्मन्त ईडतऽइति ॥ ३१ ॥ वृषणं त्वा वयं वृषन्वृषणः समिधीमहीति । सथ्र् ह्येनमिन्धतेऽग्ने दीद्यतं बृहदिति दीद्येव ह्येष बृहन्सामिद्धः ॥ ३२ ॥ तं वाऽएतम् । वृषणवन्ते त्रिचमन्वाहाग्नेय्यो वाऽएताः सर्वाः सामिधेन्यो भवन्तीन्द्रो वै यज्ञस्य देवतेन्द्रो वृषैतेनो हास्येताः सेन्द्राः सामिधेन्यो भवन्ति तस्माद्वृषणवन्तं त्रिचमन्वाह ॥ ३३ ॥ सोऽन्वाह । अग्निं दूतं वृणीमहऽइति देवाश्च वाऽअसुराश्चोभ्ये प्राजापत्याः पस्पृधिरे तान्त्स्पर्धमानान्गायञ्चन्तरा तस्यौ या वै सां गागच्यासीदियं वै सा पृथिवीयथ्र् इव तदन्तरा तस्यौ त ऽउभयऽएव विदाः अकुर्यतरान्वै न इयमुपावत्स्यति ते भविष्यन्ति परंतरे भविष्यन्तीति तामुभयऽएवोपमन्त्रयाश्चक्रिरेऽग्निरेव देवानां दूत आस सहरक्षा इत्यसुररक्षसमसुराणां साग्निभेवानुप्रेयाय तस्मादन्वाहाग्निं दूतं वृणीमहऽइति स हि देवानां दूत आसी-

होतारं विश्ववेदसमिति ॥ ३४ ॥ तदु हैकेऽन्वाहुः । होता यो विश्ववेदस इति
 नेदरमित्यात्मानं ब्रवाणीति तदु तथा न ब्रूयानमानुषं ह ते ये कु-
 र्वन्ति व्यृद्धं वै तद्यज्ञस्य युन्मानुषं नेद्व्यृद्धं यज्ञे करवाणीति तस्माद्य-
 धैवर्चानूक्तमेवानुब्रूयाहोतारं विश्ववेदसमित्येवास्य यज्ञस्य सुकृतमित्येष
 हि यज्ञस्य सुकृतुर्यदग्निस्तस्मादाहास्य यज्ञस्य सुकृतमिति सयं देवानुपाववर्त्त
 ततो देवा अभवन्परासुरा भवति ह वा ऽआत्मना पुरास्य सपत्ना भवन्ति यस्यै-
 वं विदुष एतामन्वाहुः ॥ ३५ ॥ तां वाऽअष्टमीमनुब्रूयात् । गायत्री वाऽएषा नि-
 वानेनाष्टाक्षरा वै गायत्री तस्मादष्टमीमनुब्रूयात् ॥ ३६ ॥ तद्वैके । पुरस्ताद्वाय्ये
 दधत्यन्नं धाय्ये मुखतऽइवमन्नाद्यं दध्म इति वदन्तस्तद् तथा न कुर्यादनवकृत्ता
 तस्यैषा भवति यः पुरस्ताद्वाय्ये दधाति दशमी वा हितर्हिकादशी वा सम्पद्यते
 तस्यो हैवैषावकृत्ता भवति यस्यैतामष्टमीमन्वाहुस्तस्मादुपरिष्ठादेव धाय्ये दध्यात्
 ॥ ३७ ॥ समिध्यमानो ऽअध्वरऽइति । अध्वरो वै यज्ञः समिध्यमानो यज्ञऽइत्ये-
 वैतदाहाग्निः पावक इड्य इति पावको ह्येष इड्यो ह्येष शोचिष्केशस्तमीमहऽइ-
 ति शोचन्तीव ह्येतस्य केशाः समिद्धस्य समिद्धोऽअग्नऽआहुतेत्यतः प्राचीनं
 सर्वमिधमभ्यादध्याद्यदन्यत्समिधोऽपवृक्तऽइव ह्यतहोता यद्वाऽअन्यत्समिध इध्म-
 स्यातिरिच्यतेऽतिरिक्तं तद्यज्ञे यज्ञस्यातिरिक्तं द्विषन्तं हास्य तद्भ्रातृव्यमभ्याति-
 रिच्यते तस्मादतः प्राचीनं सर्वमिधमभ्यादध्याद्यदन्यत्समिधः ॥ ३८ ॥ देवान्यक्ति
 स्वध्वरेति । अध्वरो वै यज्ञो देवान्यक्ति सुयाज्ञियेत्येवैतदाह त्वं हि हव्यवाडसी-
 त्येष हि हव्यवाड्यदग्निस्तस्मादाह त्वं हि हव्यवाडसीत्या जुहोता बुवस्यता-
 ग्निं प्रयत्यध्वरे । वृणीध्वं हव्यवाहनमिति सम्प्रेष्यत्येवैतयाजुहुत च यजत च
 यस्मै कामाप समैन्धिहं तत्कुहेत्येवैतदाहाग्निं प्रयत्यध्वरऽइत्यध्वरो वै यज्ञोऽग्निं
 मयति यज्ञऽइत्ये वैतदाह वृणीध्वं हव्यवाहनमित्येष हि हव्यवाहनो यदग्निस्त-
 स्मादाह वृणीध्वं हव्यवाहनमिति ॥ ३९ ॥ तं वाऽएतम् । अध्वरवन्तं त्रिचम-
 न्वाह देवान् वै यज्ञेन यजमानान्तसपत्ना असुरा दुधूर्पाश्चकुस्ते दुधूर्षन्त एव न
 शेकुर्धूर्षितुं ते पराबभूवुस्तस्माद्यज्ञोऽध्वरो नाम दुधूर्षन्त वाऽएनं सपत्नः पराभ-
 वति यस्यैवं विदुषोऽध्वरवन्तं त्रिचमन्वाहुर्गोवद्वेव सौम्येनाध्वरेणेषा जयति ता-
 वज्जयति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४. १.] ॥

एतद् वै देवा अग्निं गरिष्ठेऽयुञ्जन् । यद्दोतृत्वऽइवं नो हव्यं वहेति तमे-
 तद्गरिष्ठे युक्त्वोपामदन्वीर्यवान्वै त्वमस्यत्वं वै त्वमेतस्माऽअसीति वीर्यं समावधते

यथेदमप्येतर्हि ज्ञानीनां यं ग्रिष्ठे युञ्जन्ति तमुपमदन्ति वीर्यवान्वै त्वमस्यत्वं वै त्वमेत-
स्माऽअस्मीति वीर्ये समावृधतः स यदत ऊर्ध्वमन्वाहोपस्तौत्येवैनमेतद्द्वीर्यमेवास्मिन्द-
धाति ॥ १ ॥ अग्ने महो२॥ ऽअसि ब्राह्मण भारतेति । ब्रह्म ह्यग्निस्तस्मादाह
ब्राह्मणेति भारतेत्येष हि देवेभ्यो हव्यं भरति तस्माद्भरतोऽग्निरित्याहुरेष उ वा
ऽइमाः प्रजाः प्राणो भूत्वा विभक्तिं तस्माद्वेवाह भारतेति ॥ २ ॥ अथार्षेयं प्रवृ-
णीते । ऋषिभ्यश्चैत्रैनमेतद्देवेभ्यश्च निवेदयत्ययं महावीर्यो यो यज्ञं प्रापदिति त-
स्मादार्षेयं प्रवृणीते ॥ ३ ॥ परस्तादर्वाकप्रवृणीते । परस्ताद्दचर्वाच्यः प्रजाः प्र-
जायन्ते ज्यायसस्पतयऽउ चैवैतं निह्नुतऽइदं ॥ हि पितृवाग्नेऽथ पुत्रोऽथ पौत्रस्त-
स्मात्परस्तादर्वाकं प्रवृणीते ॥ ४ ॥ स आर्षेयमुक्त्वाह । देवेद्धो मन्विद्ध इति देवा
ह्येतमग्नेऽप्येन्धत तस्मादाह देवेद्ध इति मन्विद्ध इति मनुर्ह्येतमग्नेऽप्येन्द्र तस्मादाह
मन्विद्ध इति ॥ ५ ॥ ऋषिष्टुत इति । ऋषयो ह्येतमग्नेऽस्तुवँस्तस्मादाहर्षिष्टुत इ-
ति ॥ ६ ॥ विप्रानुमदित इति । एते वै विप्रायहृषय एते ह्येतमन्वमदंस्तस्मादाह
विप्रानुमदित इति ॥ ७ ॥ कविशस्त इति एते वै कवयो यहृषय एते ह्येतमश-
संस्तस्मादाह कविशस्त इति ॥ ८ ॥ ब्रह्मसंश्रित इति । ब्रह्मसंश्रितो ह्येष घृ-
ताहवन इति घृताहवनो ह्येषः ॥ ९ ॥ प्रणीर्यज्ञानां रथीरध्वराणामिति । एतेन
वै सर्वाण्यज्ञानप्रणयन्ति ये च पाकयज्ञा ये चेतरे तस्मादाह प्रणीर्यज्ञानामिति ॥
१० ॥ रथीरध्वराणामिति । रथो ह वाऽएष भूत्वा देवेभ्यो यज्ञं वहति तस्मादा-
ह रथीरध्वराणामिति ॥ ११ ॥ अतूर्त्तो होता तूर्णिर्हव्यवाडिति । न ह्येतं रक्षां
सि तरन्ति तस्मादाहातूर्त्तो हेतेति तूर्णिर्हव्यवाडिति सर्वं ह्येष पाप्मानं तरति
तस्मादाह तूर्णिर्हव्यवाडिति ॥ १२ ॥ आस्पानं जुहूर्देवानामिति । देवपानं वाऽ-
एष यदाग्निस्तस्मादग्नौ सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुहति देवपानं ह्येष प्राप्नोति ह वै
तस्य पानं यस्य पानं प्रेप्स्यति य एवमेतद्धेद ॥ १३ ॥ चमसो देवपान इति ।
चमसेन ह वाऽएतेन भूतेन देवा भक्षयन्ति तस्मादाह चमसो देवपान इति ॥ १४ ॥
अरौ२॥ऽइवाग्ने नेमिर्देवांस्त्वं परिभूरसीति । यथारात्रोमिः सर्वतः परिभूरेवं त्वं
देवान्तसर्द्धतः परिभूरसीत्येवैतदाह ॥ १५ ॥ आवह देवान्यजमानायेति । तदस्मै
यज्ञाय देवानावोदवाऽआहाग्निमग्नेऽआवहेति तदाग्नेयायाज्यभागायाग्निमावोद-
वाऽआह सोममावहेति तत्सौम्यायाज्यभागाय सोममावोदवाऽआहाग्निमावहेति
तद्य एष उभयन्नाच्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तस्मादग्निमावोदवाऽआह ॥
१६ ॥ अथ यथादेवतम् । देवां २ ॥ ऽआज्यपां २ ॥ ऽआवहेतितत्प्रयाजानु-
याजानावोदवाऽआह प्रयाजानुयाजावै देवा आज्यपा अग्निं होत्रावहेति

तदग्निं होत्रायावोढ्वाऽआह स्वं महिमानमावहेति तत्स्वं महिमानमावोढ्वाऽ-
आह वाग्वाऽअस्यस्वो महिमा तद्वाचमावोढ्वाऽआहा च वह जातवेदः सुयजा च
यजेति तथा एवैतद्देवता आवोढ्वाऽआह ता एवैतदाहा चैनावहानुष्टया च यजेति
यदाह सुयजा च यजेति ॥ १७ ॥ स वै तिष्ठन्नन्वाह । अन्वाह ह्येतदसौ ह्यनुवा-
क्या तदसावेवैतद्भूत्वान्वाह तस्मात्तिष्ठन्नन्वाह ॥ १८ ॥ आसीनो याज्यां यजति।
इयं हि याज्या तस्मान्न कृश्चन तिष्ठन्याज्यां यजतीयं हि याज्या तदियमेवै-
तद्भूत्वा यजति तस्मादासीनो याज्यां यजति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [४.२.] ॥

यो ह वा ऽअग्निः सामिधेनीभिः समिद्धः । अतितरां ह वै स इतरस्मा-
दग्नेस्तपत्यनवधृष्यो हि भवत्यनवमृश्यः ॥ १ ॥ स यथा हैवाग्निः । सामिधे-
नीभिः समिद्धस्तपत्येव ह वै ब्राह्मणः सामिधेनीर्विद्वाननुब्रूंतस्तपत्यनवधृष्यो हि
भवत्यनवमृश्यः ॥ २ ॥ सोऽन्वाह । प्रव इति प्राणो वै प्रवान्प्राणमेवैतया समि-
न्देऽग्नऽआयाहि वीतयऽइत्यपानो वाऽएतवा नपानमेवैतया समिन्दे बृहच्छोचा
यविष्ठयेत्युदानां वै बृहच्छोचा उदानमेवैतया समिन्दे ॥ ३ ॥ स नः पृथु श्रवा-
यमिति । श्रोत्रं वै पृथु श्रवाययं श्रोत्रेण हीदमुह पृथु शृणोति श्रोत्रमेवैतया
समिन्दे ॥ ४ ॥ ईडेन्यो नमस्य इति । वाग्वाऽईडेन्या वाग्धीदं सर्वमीदं वा-
चेदं सर्वमीदितं वाचमेवैतया समिन्दे ॥ ५ ॥ अश्वो न देववाहन इति ।
मनो वै देववाहनं मनो हीदं मनस्विनं भूयिष्ठं वनीवाह्यते मन एवैतया समिन्दे
॥ ६ ॥ अग्ने वीद्यतं बृहदिति । चक्षुर्वै दीवयेव चक्षुरेवैतया समिन्दे ॥ ७ ॥
अग्निं कृतं वृणीमहऽइति । य एवायं मध्यमः प्राण एतमेवैतया समिन्दे सा है-
षान्तस्था प्राणानामतोह्यन्यऽऊर्द्धाः प्राणा अतोऽन्येऽवाञ्चोऽन्तस्था ह भवत्य-
न्तस्थामेनं मन्यन्ते यऽएवमेतामन्तस्थां प्राणानां वेद ॥८॥ शोचिष्केशस्तमीमह-
ऽइति । शिश्रं वै शोचिष्केशं शिश्रं हीदं शिश्रिनं भूयिष्ठं शोचयति शि-
श्रमेवैतया समिन्दे ॥ ९ ॥ समिद्धोऽअग्नेऽआहुतेति । य एवायमवाहप्राण एत-
मेवैतया समिन्देऽआ जुहोता दुवस्यतेति सर्वमात्मानं समिन्देऽआ नखेभ्योऽ-
थो लोमभ्यः ॥ १० ॥ स यद्यनं प्रथमायां सामिधेन्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रू-
यात्प्राणं वा ऽएतदात्मनो ऽग्नावाधाः प्राणोनात्मन आर्त्तिमारिष्यसीति तथा हैव
स्यात् ॥ ११ ॥ यदि द्वितीयस्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रूयादपानं वाऽएतदा-
त्मनोऽग्नावाधा अपानेनात्मन आर्त्तिमारिष्यसीति तथा हैव स्यात् ॥ १२ ॥ य-
दि तृतीयस्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रूयादुदानं वाऽ... उदानेना... स्यात् ॥ १३ ॥

यदि चतुर्ध्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रूयाच्छ्लोत्रं वाऽएतदात्मनोऽग्नावाधाः श्रोत्रे-
णात्मन आर्तिमारिष्यसि बाधरो भावष्यसीति तथा हैव स्यात् ॥ १४ ॥ यदि पञ्च-
म्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रूयाद्वाचं वाऽएतदात्मनोऽग्नावाधा वाचात्मन आर्तिमारि-
ष्यसि मूको भविष्यसीति तथा हैव स्यात् ॥ १५ ॥ यदि षष्ठ्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रू-
यान्मनो वाऽएतदात्मनोऽग्नावाधा मनसात्मन आर्तिमारिष्यसि मनोमुषिगृहीतो
मोमुष्टश्चरिष्यसीति तथा हैव स्यात् ॥ १६ ॥ यदि सप्तम्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रू-
याश्चतुर्वाऽएतदात्मनोऽग्नावाधाश्चतुर्षात्मन आर्तिमारिष्यस्यन्धो भविष्यसीति
तथा हैव स्यात् ॥ १७ ॥ यद्यष्टम्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रूयान्मध्यं वाऽएतत्प्रा-
णमात्मनोऽग्नावाधा मध्येन प्राणेनात्मन आर्तिमारिष्यस्युद्धमाय मरिष्यसीति त-
था हैव स्यात् ॥ १८ ॥ यदि नवम्यामनुव्याहरेत् तं प्रति ब्रूयाच्छिश्रं वाऽएतदा-
न्मनोऽग्नावाधाः शिश्रेनात्मन आर्तिमारिष्यसि क्लीवो भावष्यसीति तथा हैव
स्यात् ॥ १९ ॥ यदि दशम्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रूयाद्वाज्रं वाऽएतत्प्राणमा-
त्मनोऽग्नावाधा अवाचा प्राणेनात्मन आर्तिमारिष्यस्यपिनद्धो मरिष्यसीति त-
था हैव स्यात् ॥ २० ॥ यद्येकादश्यामनुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रूयात्सर्वं वाऽएतदा-
त्मानमग्नावाधाः सर्वेणात्मनोऽर्तिमारिष्यसि क्षिप्रैःसुं लोकेभ्यसीति तथा हैव
स्यात् ॥ २१ ॥ स यथा हैवाग्निः । सामिधेनीभिः समिद्धमापद्यति न्येत्येव
हैव ब्राह्मणः सामिधेनीर्विद्धासं समनुब्रुवन्तमनुव्याहृत्यात्ति न्येति ॥ २२ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ३.] ॥

तं वाऽएतमग्निः समैन्धिषत । समिद्धे देवेभ्यो जुहवामिति तस्मिन्नेतेऽएव
प्रथमेऽआहुती जुहोति मनसे चैव वाचे च मनश्च हैव वाक् च युजौ देवेभ्यो यज्ञं
वहतः ॥ १ ॥ स यदृपाः क्रियते । तन्मनो देवेभ्यो यज्ञं वहत्यथ यद्वाचा नि-
रुक्तं क्रियते तद्वाग्देवेभ्यो यज्ञं वहत्येतद्वाऽइदं इयं क्रियते तदेतेऽएवैतन्मन्तर्पयति
तृप्ते प्रीते देवेभ्यो यज्ञं वहत इति ॥ २ ॥ स्रुवेण तमाधारयति । यं मनसऽआघा-
रयति वृषा हि मनो वृषा हि स्रुवः ॥ ३ ॥ स्रुवा तमाधारयति । यं वाचऽआघा-
रयति योषा हि वाग्योषा हि स्रुः ॥ ४ ॥ तूष्णीं तमाधारयति । यं मनसऽ
आधारयति न स्वाहेति चनानिरुक्तं हि मनोऽनिरुक्तं इत्यतश्चतुष्पांम् ॥ ५ ॥
मन्त्रेण तमाधारयति । यं वाचऽआधारयति निरुक्ता हि वाङ्निरुक्तो हि मन्त्रः
॥ ६ ॥ आसीनस्तमाधारयति । यं मनसऽआधारयति तिष्ठस्तं यं वाचं मनश्च
ह वै वाक् च युजौ देवेभ्यो यज्ञं वहतो यतरो वै युजोर्हीसीयान्भवत्युपवहं वै तस्मै

कुर्वन्ति वाग्वै मनसो हृसीयस्यपरिमिततरमिव हि मनः परिमिततरेव हि वाक्-
 द्वाच्चऽप्वैतदुपवहं करोति ते सयुजौ देवेभ्यो यज्ञं वहतस्तस्मात्तिष्ठन्वाचऽआधार-
 यति ॥७॥ देवा ह वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयाञ्च-
 क्रुस्तऽएतदक्षिणतः प्रत्युदश्रयञ्चुच्छित्तमिव हि वीर्यं तस्मादक्षिणतस्तिष्ठन्नाधारयति
 स यदुभयत आधारयति तस्मादिदं मनश्च वाक्च समानमेव सज्जानेव शिरो ह वै
 यज्ञस्यैतयोरन्यतर आधारयोर्मूलमन्यतरः ॥ ८ ॥ सुत्रेण तमाधारयति । यो मूलं
 यज्ञस्य सुचा तमाधारयति यः शिरो यज्ञस्य ॥ ९ ॥ तूष्णीं तमाधारयति ।
 यो मूलं यज्ञस्य तूष्णीमिव हीदं मूलं नो ह्यत्र वाग्बुदति ॥ १० ॥ मन्त्रे-
 ण तमाधारयति । यः शिरो यज्ञस्य वाग्घि मन्त्रः शीर्षो ही यमधि
 वाग्बुदति ॥ ११ ॥ आसीनस्तमाधारयति । यो मूलं यज्ञस्य निषण्णमिव
 हीदं मूलं तिष्ठंस्तमाधारयति यः शिरो यज्ञस्य तिष्ठनीव हीदं शिरः ॥ १२ ॥
 स सुत्रेण पूर्वमाधारमाधार्याह । अग्निमग्नीत्सम्भृद्भीति यथा धुरमध्यहृदेवं तद्यत्
 पूर्वमाधारमाधारयत्यध्युह्य हि धुरं युञ्जन्ति ॥ १३ ॥ अथ सम्मार्ष्टि । युनक्त्येवै-
 नमेतद्युक्तो देवेभ्यो यज्ञं वहति इति तस्मात्सम्मार्ष्टिं परिक्रामथ सम्मार्ष्टिं परिक्रा-
 मथ हि योग्यं युञ्जन्ति त्रिस्त्रिः सम्मार्ष्टिं त्रिवृद्धिं यज्ञः ॥ १४ ॥ स सम्मार्ष्टि ।
 अग्ने वाजजिह्वां त्वा सरिष्यन्तं त्वा वाजजितं सम्मार्ष्टिं त्रिस्त्रिः त्वा वच्य-
 न्तं यन्नियथं सम्मार्ष्टिं त्वेवैतदाहाथोपरिष्ठात्तूष्णीं त्रिस्तथा युक्त्वा प्राजेत्प्रेहि
 वहेत्येवमेवैतत्कशयोपनिपति प्रेहि देवेभ्यो यज्ञं वहेति तस्मादुपरिष्ठात्तूष्णीं त्रिस्त-
 घदेतदन्तरेण कर्म क्रियते तस्मादिदं मनश्च वाक्च समानमेव सज्जानेव ॥ १५ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [४. ४] ॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका सङ्ख्या १२० ॥

स सुत्रोत्तरमाधारमाधारयिष्यन् । पूर्वेण सुचावञ्जलिं निदधाति नमो दे-
 वेभ्यः स्वधा पितृभ्य इति तद्देवेभ्यश्चैतत्पितृभ्यश्चात्विज्यं करिष्यन्निन्दुते सु-
 यमे मे भूयास्तमिति सुचायादत्ते सुभरे मे भूयास्तं भर्तुं वाथ शक्यमित्येवैतदा-
 हास्कन्नमद्य देवेभ्य आज्यथ सम्भ्रयासमित्यवित्तुब्धमद्य देवेभ्यो यज्ञं तनवाऽ
 इत्येवैतदाह ॥ १ ॥ अद्भिणा विष्णो मा त्वावक्रमिषमिति । यज्ञो वै
 विष्णुस्तस्माऽप्वैतन्निन्दुते मात्वावक्रमिषमिति वसु मतीमग्ने ते ह्यायामुप-
 स्थेषमिति साध्वीमग्ने ते ह्यायामुपस्थेष मित्येवैतदाह ॥ २ ॥ विष्णो
 स्थानमसीति । यज्ञो वै विष्णुस्तस्येव ह्येतदन्तिकं तिष्ठति तस्मादाह विष्णो-
 स्थानमसीतीति इन्द्रो वीर्यमकृणादित्यतो हीन्द्रस्तिष्ठन्दक्षिणतो नाष्टा र्चाथ-

स्यपाहंस्तस्मादाहेत इन्द्रो वीर्यमकृणोवित्यूध्वोऽध्वरआस्थावित्यूध्वरो वै यज्ञ ऊ-
ध्वो यज्ञ आस्थादित्यूवैतदाह ॥ ३ ॥ अग्ने वेहोत्रं वेदृत्यमिति । उभयं वा ऽएत-
दाग्निर्देवानाथ ह्योता च दूतश्च तदुभयं विद्धि यदेवानामसीत्येवैतदाहावतां त्वां
द्यावापृथिवी ऽअत्र त्वं द्यावापृथिवी ऽइति नात्र तिरोहितमिवास्ति स्विष्टकृदेवेभ्य
इन्द्र आज्येन हविषाभूत्स्वाहेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्र आज्येनेति वा-
चे वा ऽएतमघारमाघारयतीन्द्रो वागित्यु वाऽआहुस्तस्माद्देवाहेन्द्र आज्येनेति
॥४ ॥ अथासथस्पर्शयन्त्सुचौ पर्येत्य । ध्रुवया समनक्ति शिरो वै यज्ञस्योत्तर आ-
घार आत्मा वै ध्रुवा तदात्मन्येवैतच्छिरःप्रतिदधाति शिरो वै यज्ञस्योत्तर आघारः
श्रीर्वै शिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्माद्योऽर्द्धस्य श्रेष्ठो भवत्यसात्रमुष्यार्द्धस्य शिर इ-
त्याहुः ॥ ५ ॥ यजमान एव ध्रुवामनु । योऽस्माऽअरातीयति स उपभृतमनु स य-
द्धोपभृता समञ्ज्याद्यो यजमानायारातीयति तस्मिञ्छ्रियं दध्यात्तद्यजमान ऽ ए-
वैतच्छ्रियं दधाति तस्माद्ध्रुवया समनक्ति ॥ ६ ॥ स समनक्ति । सं ज्योतिषा
ज्योतिरिति ज्योतिर्वा ऽइतरस्यामाज्यं भवति ज्योतिरितरस्यां ते ह्येतदुभे ज्योतिषी
सङ्गच्छेते तस्मादेवथ समनक्ति ॥ ७ ॥ अथातो मनसश्चैव वाचश्च । अहम्भ-
द्रऽ उदितं मनश्च ह वै वाक्चाहम्भद्रऽ उदाते ॥ ८ ॥ तद्ध मन उवाच । अहमेव
त्वच्छ्रेयोऽस्मि न वै मया त्वं किं चानानभिगतं वदसि सा यन्मम त्वं कृतानुकरा-
नुवर्त्मास्यहमेव त्वच्छ्रेयोऽस्मीति ॥ ९ ॥ अथ ह वागुवाच । अहमेव त्वच्छ्रेयस्य-
स्मि यद्वै त्वं वेत्थाहं तद्विज्ञपयाम्यहथ संज्ञपयामीति ॥ १० ॥ तेप्रजापतिं प्रतिप्र-
श्रमेयतुः । स प्रजापतिर्मनसएवानुवाच मन एव त्वच्छ्रेयो मनसो वै त्वं कृतानु-
करानुवर्त्मासि श्रेयसो वै प्रापीयाःकृतानुकरोऽनुवर्त्मा भवतीति ॥ ११ ॥ सा ह
वाक्प्रोक्ता विसिषिमये । तस्यै गर्भः पपात सा ह वाक्प्रजापतिमुवाचाहव्यवा-
हेवाहं तुभ्यं भूयासं यां मा परावोच इति तस्माद्यत्किं च प्राजापत्यं यज्ञे क्रियतऽ उ-
पाथश्वेव तत्क्रियतेऽहव्यवाहृद्विवाक्प्रजापतयऽआसीत् ॥ १२ ॥ तद्धैतदेवाः । रे-
तश्चर्मन्वा यस्मिन्वा बभ्रुस्तद्ध स्म पृच्छन्त्यत्रेव त्याशेदिति ततोऽग्निः सम्बभूव
तस्मादुष्यात्रेय्या योषितैरन्व्येतस्यै हि योषायै वाचो देवताया एते सम्भूताः ॥
१३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. ५.] अध्यायः ॥ ४ ॥

स वै प्रवरायाश्रावयति । तद्यत्प्रवरायाश्रावयति यज्ञो वा ऽआश्रावणं यज्ञ-
मभिव्याहृत्याथ होतारं प्रवृणा ऽ इति तस्मात्प्रवरायाश्रावयति ॥ १ ॥ स इध्म-
सन्नहनान्येवाभिपद्याश्रावयति । स यद्वानारभ्य यज्ञमध्वर्युराश्रावयेद्वेपनो वा ह

स्यादन्त्यां वार्त्तिमार्हेत् ॥ २ ॥ तद्धैके । वेदे स्तीर्णायै बर्हिरभिपद्याश्रावयन्तीध्म-
 स्य वा शुक्लमपच्छिद्याभिपद्याश्रावयन्तीदं वै किञ्चिद्यज्ञस्येदं यज्ञमभिपद्याश्रा-
 वयाम इति वदन्तस्तु तथा न कुर्यादतद्वै किञ्चिद्यज्ञस्य यैरिध्मः सन्नद्धो भवत्य-
 श्चि० सम्मृजन्ति तद्वै खलु यज्ञमभिपद्याश्रावयति तस्मादिध्मसन्नहनान्येवाभि-
 पद्याश्रावयेत् ॥ ३ ॥ स आश्राव्य ! य एव देवानां० होता तमेवाग्रे प्रवृणीतेऽ-
 ग्निमेव तद्गन्थे चैवैतद्देवेभ्यश्च निहन्ते यद्वाग्रेऽग्निं प्रवृणीते तद्गन्थे निहन्ते
 ऽथ यो देवानां० होता तमग्रे प्रवृणीते तु देवेभ्यो निहन्ते ॥ ४ ॥ स आह ।
 अग्निर्देवो देव्यो होतेत्यग्निर्हि देवानां० होता तस्मादाहाग्निर्देवो देव्यो होतेति
 तद्गन्थे चैव देवेभ्यश्च निहन्ते यद्वाग्रेऽग्निमाह तद्गन्थे निहन्तेऽथ यो देवाना-
 ं० होता तमग्रेऽआह तु देवेभ्यो निहन्ते ॥ ५ ॥ देवान्यत्तद्विद्वांश्चिकित्वा-
 निति । एष वै देवाननु विद्वान्यदग्निः स एनाननु विद्वाननुष्ठया यत्तदित्येवैत-
 दाह ॥ ६ ॥ मनुष्वद्भरतवदिति । मनुर्ह वाऽअग्रे यज्ञेनेजे तदनुकृत्येमाः प्रजा य-
 जन्ते तस्मादाह मनुष्वदिति मनोर्यज्ञऽइत्यु वाऽ आहुस्तस्माद्धेवाह मनुष्वदिति ॥
 ७ ॥ भरतवदिति । एष हि देवेभ्यो हव्यं भरति तस्माद्भरतोऽग्निरित्याहुरेष उ
 वाऽऽमाः प्रजाः प्राणो भूत्वा विभर्त्ति तस्माद्धेवाह भरतवदिति ॥ ८ ॥ अथार्षेयं
 प्रवृणीते । ऋषिभ्यश्चैवैनमेतद्देवेभ्यश्च निवेदयत्ययं महावीर्यो यो यज्ञं प्रापदिति
 तस्मादार्षेयं प्रवृणीते ॥ ९ ॥ परस्तादर्वाक्प्रवृणीते । परस्ताद्ध्यर्वाच्यः प्रजाःप्र-
 जायन्ते ज्यायसस्यतयऽउ चैवैतन्नहन्त इदं० हि पितृवाग्रेऽथ पुत्रोऽथ पौत्रस्त-
 स्मात्परस्तादर्वाक्प्रवृणीते ॥ १० ॥ सै अर्षेयमुक्त्वाह । ब्रह्मणवदिति ब्रह्म-
 ग्निस्तस्मादाह ब्रह्मणवदित्या च वत्तदिति तथा एवैतद्देवता आवोढवाऽआह तद्
 एवैतदाहा च वत्तदिति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणा अस्य यज्ञस्य प्रावितार इति । एते वै
 ब्राह्मणा यज्ञस्य प्रावितारो येऽनुचाना एते ह्येनं तन्वतऽएतऽएनं जनयन्ति तु ते-
 भ्यो निहन्ते तस्मादाह ब्राह्मणा अस्य यज्ञस्य प्रावितार इति ॥ १२ ॥ असौ मा-
 नुष इति । तदिमं मानुषं० होतारं प्रवृणीतेऽहोता ह्येष पुराथैतर्हि होता ॥ १३ ॥
 स प्रवृत्तो होता जपति । देवता उपधावति यथानुष्ठया देवेभ्यो वषट् कुर्याद्यथा-
 नुष्ठया देवेभ्यो हव्यं ब्रूह्यथा न ह्येदेवं देवताउपधावति ॥ १४ ॥ तत्र जपति ।
 एतत्त्वा देव सवितर्दृष्टत इति तस्सवितारं प्रसवायोपधावति स हि दे-
 वानां प्रसवितारग्निं० होत्रायेति तद्गन्थे चैवैतद्देवेभ्यश्च निहन्ते यद्वा-
 ग्रेऽग्निमाह तद्गन्थे निहन्तेऽथ यो देवानां० होता तमग्रेऽआह तु
 देवेभ्यो निहन्ते ॥ १५ ॥ सह पित्रा वैश्वानरेणेति । संवत्सरो वै
 पितृ वैश्वानरः प्रजापतिस्तत्संवत्सरायैवैतत्प्रजापतये निहन्तेऽग्ने पृषनबृहस्पते

प्र च वद प्र च यजेत्यनुवच्यन्वा ऽएतद्यच्यन् भवति तदेताभ्य एवैतद्देवताभ्यो नि-
 न्हुते यूयमनुब्रूत यूयं यजतेति ॥ १६ ॥ शतम् ४०० ॥ वसूनांश्च रातौ स्याम ।
 रुद्राणामुर्ग्यायांश्च स्वादित्या अदितये स्यामानेहस इत्येते वै त्रया देवा यद्वसवो
 रुद्रा आदित्या एतेषामभिगुप्तौ स्यामेत्येवैतदाह ॥ १७ ॥ जुष्टमद्य देवेभ्यो वाच-
 मुद्यासमिति । जुष्टमद्य देवेभ्योऽनूच्यासमित्येवैतदाह तद्धि समृद्धं यो जुष्टं देवेभ्यो
 ऽनुब्रवत् ॥ १८ ॥ जुष्टां ब्रह्मभ्य इति । जुष्टमद्य ब्राह्मणेभ्योऽनूच्यासमित्येवैतदाह
 तद्धि समृद्धं यो जुष्टं ब्राह्मणेभ्योऽनुब्रवत् ॥ १९ ॥ जुष्टां नराशंश्चसायेति । प्रजा
 वै नरस्तत्सर्वाभ्यः प्रजाभ्य आह तद्धि समृद्धं यश्च वेद यश्च न साध्वन्ववोच-
 त्साध्वन्ववोचदित्येव विसृज्यन्ते यदद्य होतृवर्ये जिह्वं चक्षुः परापतत् अग्निष्ट-
 त्पुनराध्रियाज्जातवेदा विचर्षणिरिति यथा यान्नेऽग्नीन्होत्राय प्रावृणत ते प्रा-
 धन्वन्नेवं यन्नेऽत्र प्रवरेणामायि तन्मे पुनराप्याययेत्येवैतदाह तथा हास्यैतत्पुनरा-
 प्यायते ॥ २० ॥ अथाध्वर्यु चाग्नीधं च समृशति । मनो वाऽअध्वर्युर्वाग्म्योता
 तन्मनश्चैतद्वाचं च सन्दधाति ॥ २१ ॥ तत्र जपति । एणमोर्वीरंश्चहसस्पान्त्वग्निश्च
 पृथिवी चापश्च वाजश्चाहश्च रात्रिश्चेत्येता मा देवता आर्त्तं गोपायन्त्वित्येवैतदाह
 तस्यो हि न हलास्ति यमेता देवता आर्त्तं गोपायेयुः ॥ २२ ॥ अथ होतृषदनमु-
 पावर्त्तते । स होतृषदनावेकं नृणं निरस्यति निरस्तः परावसुरिति पुरावसुर्ह वै
 नामासुराणांश्च होता स तमेवैतद्धोतृषदनाच्चिरस्यति ॥ २३ ॥ अथ होतृषदनऽ-
 उपविशति । इक्ष्महमर्वावसोः सदने सीदामीत्यर्वावसुर्वै नाम देवानांश्च होता
 तस्यैवैतत्सदने सीदति ॥ २४ ॥ तत्र जपति । विश्वकर्मस्तनूपा असि मा मो
 दोषिष्टं मा मा हिंश्मिष्टमेष वां लोक इत्युदङ्ङेजत्यन्तरा वाऽएतदाहवनीयं च
 गार्हपत्यं चास्ते तदु ताभ्यानिहनुते मा मो दोषिष्टं मा मा हिंश्मिष्टमिति तथा
 हैनमेतौ न हिंश्स्तुः ॥ २५ ॥ अथाग्निमीक्ष्माणो जपति । विश्वे देवाः शास्त-
 न मा यथेह होता वृते मनवै यन्निषद्य । प्र मे भूत भागधेयं यथा वो येन पथा
 हव्यमा वो वहानीति यथा येभ्यः पक्कंश्च स्यात्तान् ब्रूयाद्वनु मा शास्त यथा व
 आहरिष्यामि यथा वः परिवेक्ष्यामीत्येकमेवैतद्देवेषु प्रशासनमिच्छतेऽनु मा शास्त
 यथा वोऽनुष्टयावषट्कुर्यामनुष्टया हव्यं वहयामिति तस्मादेवं जपति ॥ २६ ॥ ब्रा-
 ह्मणम् ॥ २ ॥ [५. १.] ॥

अग्निर्होता वेत्स्वग्नेर्होत्रमिति । अग्निरिदंश्च होता वेत्स्वित्येवैतदाहग्ने-
 र्होत्रमिति तस्यो हि होत्रं वेत्तु प्रावित्रमिति यज्ञो वै प्राचित्रं वेत्तु यज्ञमित्येवैतदा-

ह साधु ते यजमान देवतेति साधु ते यजमान देयता यस्य तऽग्निर्होतित्येवैतदाह
घृतवतीमध्वर्योः स्रुचमास्यस्वेति तदध्वर्युं प्रसौति स यदेकामिवाह ॥ १ ॥ यजमान
एव जुहूमनु । योऽस्माऽअरातीयति स उपभृतमनु स यद्देऽइव ब्रूयाद्यजमानाय
द्विषन्तं भ्रातृव्यं प्रत्युद्यामिनं कुर्यादित्तैव जुहूमन्वाद्य उपभृतमनु स यद्देऽइव ब्रूयादत्र
ऽआद्यं प्रत्युद्यामिनं कुर्यात्तस्मादेकामिवैवाह ॥ २ ॥ देवयुवं विश्ववाराप्तिमिति ।
उपस्तौत्येवैनामेतन्महयत्येवदाह देवयुवं विश्ववारामितीडामहै देवां २ ॥ ऽईडेन्या-
न्मस्याम नमस्यान्यजाम यज्ञियानितीडामहै तान्देवान्य ऽईडेन्या नमस्याम तान्ये
नमस्या यजाम यज्ञियानिति मनुष्या वा ऽईडेन्याः पितरो नमस्या देवा यज्ञियाः
॥ ३ ॥ या वै प्रजा यज्ञेऽनन्वाभक्ताः । पराभूता वै ता एवमेवैतद्या इमाः प्रजा
अपराभूतास्ता यज्ञ ऽआभजति मनुष्याननु पशवो देवाननु वयाथस्योषधयो
वनस्पतयो यदिदं किञ्चैवमु तत्सर्वं यज्ञऽआभक्तम् ॥ ४ ॥ ता वाऽएताः । नव
व्याहृतयो भवन्ति नवेमे पुरुषे प्राणा एतानेवास्मिन्नेतद्दधाति तस्मान्नव व्याहृतयो
भवंति ॥ ५ ॥ यज्ञो ह देवभ्योऽपचक्राम । तं देवा अन्वमन्त्रयन्ता नः शृणुप न
आवर्त्तस्वेति सो ऽस्तु तथेत्येव देवानुपाववर्त्त तेनोपावृत्तेन देवा अयजन्त तेनेष्टै-
तदभवन्त्यदिदं देवाः ॥ ६ ॥ स यदाश्रावयति । यज्ञमेवैतदनुमन्त्रयतऽआ नः शृ-
णुप न आवर्त्तस्वेत्यथ यत्प्रत्याश्रावयति यज्ञ एवैतदुपावर्त्ततेऽस्तु तथेति तेनोपा-
वृत्तेन रेतसा भूतेन ऽर्त्तित्वजः सम्प्रदायं चरन्ति यजमानेन परोऽज्ञं यथा पूर्णपात्रे-
ण सम्प्रदायं चरेयुरेवमनेन ऽर्त्तित्वजः सम्प्रदायं चरन्ति तद्वाचैवैतत्सम्प्रदायं चरन्ति
वाग्धि यज्ञो वागु हि रेतस्तदेतेनैवैतत्सम्प्रदायं चरन्ति ॥ ७ ॥ सो ऽ नुब्रूहीत्येवोक्त्वाध्व-
र्युः । नापव्याह रेभोऽएव होतापव्याहरेदाश्रावयत्यध्वर्युस्तदग्नीधं यज्ञ उपावर्त्तते ॥
८ ॥ सोऽग्नीन्नापव्याहरेत् । आ प्रत्याश्रावणात्प्रत्याश्रावयत्याग्नीत्तपुनरध्वर्युं यज्ञ
उपावर्त्तते ॥ ९ ॥ काण्डस्यार्द्धम् ॥ ४१९ ॥ सोऽध्वर्युर्नापव्याहरेत् । आ यजेति
वक्तोर्यजेत्येवाध्वर्युर्होत्रे यज्ञं सम्प्रयच्छति ॥ १० ॥ सहोता नापव्याहरेत् । आ-
वषट्कारात्तं वषट्कारेणाग्नावेव योनौ रेतो भूतं सिञ्चत्यग्निर्वै योनिर्यज्ञस्य स
ततः प्रजायतऽइति नु हविर्यज्ञेऽथ सौम्यध्वरे ॥ ११ ॥ स वै प्रहं गृहीत्वाऽध्वर्युः ।
नापव्याहरेदोपाकरणादुपावर्त्तध्वमित्येवाध्वर्युरुद्गातृभ्यो यज्ञं सम्प्रयच्छति
॥ १२ ॥ त ऽ उद्गातारो नापव्याहरेयुः । आत्तमाया एषोत्तमेत्येवोद्-
गातारो होत्रे यज्ञं सम्प्रयच्छन्ति ॥ १३ ॥ स होता नापव्याहरेत् ।
आ वषट्कारात्तं वषट्कारेणाग्नावेव योनौ रेतो भूतं सिञ्चत्यग्निर्वै
योनिर्यज्ञस्य स ततः प्रजायते ॥ १४ ॥ स यद् सोऽपव्याहरेत् । यं

यज्ञ उपावृत्तते यथा पूर्णपात्रं परासिञ्चेदेव॑ ह स यजमानं परासिञ्चे-
त्स यत्र हैवमृत्विजः संविदाना यज्ञेन चरन्ति सर्वमेव तत्र कल्पते न मु-
ह्यति तस्मादेवमेव यज्ञो भर्त्तव्यः ॥ १५ ॥ ता वाऽएताः । पञ्च व्याहृतयो भव-
न्त्यो श्रावयास्तु श्रौषड्व्यजयेयजामहे श्रौषडिति पाङ्को यज्ञः पाङ्कः पशुः पञ्चर्त्तवः
संवत्सरस्यैषैका यज्ञस्य मात्रैषा सम्पत् ॥ १६ ॥ तासां सप्तदशाल्लराणि । स-
प्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञ एषैका यज्ञस्य मात्रैषा सम्पत् ॥ १७ ॥ ओ श्रावयेति
वेदेवाः । पुरोवातश्च सप्तजिरेऽस्तु श्रौषडित्यध्याणि समप्रावयन्यजेति विद्युत्तं ये य-
जामहे ऽ इति स्तनयित्वा वषट्कारेणैव प्रावर्षयन् ॥ १८ ॥ स यदि वृष्टिकामः
स्यात् । यदीष्ट्या वा यजेत दर्शपूर्णमासयोर्वैत्र ब्रूयाद्वृष्टिकामो वाऽअस्मीति तत्रो
ऽ अश्वर्युं ब्रूयात्पुरोवातं च विद्युत्तश्च मनसा ध्यायेत्यध्याणि मनसा ध्यायेत्यग्नी-
धश्च स्तनयित्वा च वर्षं च मनसा ध्यायेति होतारश्च सर्वाण्येतानि मनसा ध्याये-
ति ब्रह्माणं वर्षति हैव तत्र यत्रैवमृत्विजः संविदाना यज्ञेन चरन्ति ॥ १९ ॥ ओ-
श्रावयेति वै देवाः । विराजमभ्याजुहुवुरस्तु श्रौषडिति वत्समुपावासाज्यजेत्युद-
जयन्ये यजामहे ऽ इत्युपासीदन्वषट्कारेणैव विराजमहुहतेयं वै विराडस्यैवाऽएष
दोह एवश्च ह वा ऽ अस्माऽङ्गं विराद् सर्वान् कामान्हुहे य एवमेतं विराजो दोहं
वेद ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [५. २.] ॥

ऋतवो ह वै प्रयाजाः । तस्मात्पञ्च भवन्ति पञ्च ह्यतवः ॥ १ ॥ देवा-
श्च वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिर ऽएतस्मिन्यज्ञे प्रजापतौ पितरि सं-
वत्सरे ऽस्माकमयं भवष्यित्यस्माकषयं भविष्यतीति ॥२॥ ततो देवाः. । अर्चन्तः
आम्यन्तश्चेरुस्तऽएतान्प्रयाजान् दृष्टुस्तैरयजन्त तैर्ऋतून्त्संवत्सरं प्राजयन्नृतुभ्यः
संवत्सरात्सपत्नानन्तरायंस्तस्मात्प्रजायाः प्रजया ह वै नामैतद्यत्प्रयाजा इति तु-
थोऽएवैष एतैर्ऋतून्त्संवत्सरं प्रजयत्यृतुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरेति तस्मात्प्र-
याजैर्यजेत ॥ ३ ॥ ते वा ऽआज्यहविषो भवन्ति । वृत्रो वाऽआज्यमेतेन वैदेवा
वृजेणाज्येनर्तून्त्संवत्सरं प्राजयन्नृतुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरायंस्तथोऽएवैष
एतेन वृजेणाज्येनऽर्तून्त्संवत्सरं प्रजयत्यृतुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरेति तस्मा-
दाज्य हविषो भवन्ति ॥४॥ एतद्वै संवत्सरस्य स्वं पयः । यत्राज्यं तत्स्वेनैवैनमेतत्प
यसा देवाः स्व्यकुर्वन्त तथोऽएवैनमेष एतत्स्वेनैव पयसा स्वीकुरुते तस्मादाज्यह-
विषो भवन्ति ॥ ५ ॥ स यत्रैव तिष्ठन् प्रयाजेभ्य आश्रावयेत् । तत एव नापक्रा-
मेत्सङ्ग्रामो वाऽएष सन्निधीयते यः प्रयाजैर्यजेत यतरो वै संयत्तयोः पराजयते

ऽप वै सङ्क्रामत्यभितरामु वै जपन्क्रामति तस्मादभितरामभितरामेव क्रामेदभि-
तरामभितरामाहुतीर्जुहुयात् ॥ ६ ॥ तद् तु तथा न कुर्यात् । यत्रैव तिष्ठन् प्रयाजे-
भ्य आश्रावयेत्त एव नापक्रामेद्यत्रोऽएव समिद्धतमं मन्येत तदाहुतीर्जुहुयात्समि-
द्धहोमेन हेव समृद्धा आहुतयः ॥ ७ ॥ स आश्राव्याह । समिधो यजेति तद् वसन्त
५समिन्दे स वसन्तः समिद्धोऽन्यान्तून्समिन्द ऽऋतवः समिद्धाःप्रजाश्च प्रज-
नयन्त्योषधीश्च पचन्ति तद्देव खलु सर्वान्तून्निराहाथ यज यजेत्येवोत्तरानाहा-
जामितायै जामि ह कुर्याद्यत्तूनपातं यजेदो यजेति ब्रूयात्समाद्यज यजेत्येवो-
त्तरानाह ॥ ८ ॥ स वै समिधो यजति । वसन्तो वै समिद्धवसन्तमेव तद्देवा अ-
वृञ्जत वसन्तात्सपत्नानन्तरायन्वसन्तम्बेवैष एतद्वृङ्क्ते वसन्तात्सपत्नानन्तरोति
तस्मात्समिधो यजति ॥ ९ ॥ अथ तन्नूपातं यजति । ग्रीष्मो वै तन्नूपाद् ग्रीष्मो
व्यासां प्रजानां तन्नूत्पति ग्रीष्ममेव तद्देवा अवृञ्जत ग्रीष्मात्सपत्नानन्तरायन् ग्री-
ष्मम्बेवैष एतद्वृङ्क्ते ग्रीष्मात्सपत्नानन्तरोति तस्मात्तन्नूपातं यजति ॥ १० ॥ अ-
थेदो यजति । वर्षा वा ऽइड इति हि वर्षा इडो यदिदं क्षुद्रं सरीसृपं ग्रीष्महे-
मन्ताभ्यान्नित्यक्तं भवति तद्वर्षा ईडितमिवात्रमिच्छमानं चरति तस्माद्वर्षा इडो
वर्षाएव तद्देवा अवृञ्जत वर्षाभ्यः सपत्नानन्तरायन्वर्षा उ ऽएवैष एतद्वृङ्क्ते व-
र्षाभ्यः सपत्नानन्तरोति तस्मादिडो यजति ॥ ११ ॥ अथ बर्हिर्यजति । शरद्वै ब-
र्हिर्गिति हि शरद्वर्हिर्ग्या इमा ओषधयो ग्रीष्महेमन्ताभ्यां नित्यक्ता भवन्ति ता व-
र्षा वर्द्धन्ते ताः शरदि बर्हिपो रूपं प्रस्तीर्णाः शरे तस्माच्छरद्वर्हिः शरदमेव त-
द्देवा अवृञ्जत शरदः सपत्नानन्तरायच्छरदम्बेवैष एतद्वृङ्क्ते शरदः सपत्नानन्तरोति
तस्माद्वर्हिर्यजति ॥ १२ ॥ अथ स्वाहा स्वाहेति यजति । अन्तो वै यज्ञस्य स्वा-
हाकारोऽन्त ऋतूनां हेमन्तो वसन्ताद्धि पराद्वर्योऽन्तेनैव तदन्तं देवा अवृञ्ज-
तान्तेनान्तात्सपत्नानन्तरायन्नन्तेनोऽएवैष एतदन्तं वृङ्क्तेऽन्तेनान्तात्सपत्नानन्तरे-
ति तस्मात्स्वाहास्वाहेति यजति ॥ १३ ॥ तद्वा ऽ एतत् । वसन्त एव हेमन्तात्पु-
नरसुरेतस्माद्ध्येष पुनर्भवति पुनर्ह वाऽअस्मिंल्लोके भवति य एवमेतद्धेद ॥१४॥
स वै व्यन्तु वेत्विति यजति । अजामितायै जामि ह कुर्याद्यद्वचन्तु व्यन्त्विति वै-
व यजेद्रेतु वेत्विति वा व्यन्त्विति वै योषा वेत्विति वृषा मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रि-
यते तस्माद्वचन्तु वेत्विति यजति ॥ १५ ॥ अथ चतुर्थं प्रयाजे समानयति बर्हि-
षि । प्रजा वै बर्हिरिति आज्यं तत्प्रजास्वेवैतद्धेतः सिच्यते तेन रेतसा सिक्तेनेमाः
प्रजाः पुनरभ्यावर्त्स प्रजायन्ते तस्माच्चतुर्थं प्रयाजे समानयति बर्हिषि ॥ १६ ॥ स-
ङ्क्रामो वाऽएष सन्निधीयते । यः प्रयाजैर्यजते यतरं वै संयत्तयोर्मिन्प्रामागच्छति

स जयति तदेतदुपभूतोऽधि जुहू मित्रमागच्छति तेन प्रजयति तस्माच्चतुर्थे प्रयाजे
समानयति बर्हिषि ॥ १७ ॥ यजमान एव जुहूमनु । योऽस्माऽअरातीयति स उ-
पभृतमनु यजमानायैवैतद्विपन्तं भ्रातृव्यं बलिथ हारयत्यर्त्तव जुहूमन्वाथ उपभृत-
मन्वत्रऽप्वैतदाद्यं बलिथ हारयति तस्माच्चतुर्थे प्रयाजे समानयति ॥ १८ ॥ स
वाऽअनवमृशन्तसमानयति । स यद्वावमृशयजमानं द्विपता भ्रातृव्येनावमृशेदचार-
माद्येनावमृशेतस्मादनवमृशन्तसमानयति ॥ १९ ॥ अथोत्तरां जुहूमध्यूहति । यज-
मानमेवैतद्विपति भ्रातृव्येऽध्यूहत्यत्तारमाद्येऽध्यूहति तस्मादुत्तरां जुहूमध्यूहति ॥ २० ॥
देवा ह वा ऽऊचुः । इन्त विजितमेवानु सर्वं यज्ञथ सथस्थापयाम यदि नोऽसु-
ररत्तमान्यासजेयुः सथस्थित एवनो यज्ञः स्यादिति ॥ २१ ॥ त ऽउत्तमे प्रयाजे ।
स्वाहाकारेणैव सर्वं यज्ञथ समस्थापयन्त्स्वाहाग्निमिति तदाग्ने यमाज्यभागथस-
मस्थापयन्त्स्वाहासोममिति तत्सौम्यमाज्यभागथ समस्थापयन्त्स्वाहाग्निमिति त-
द्यएष उभयत्राच्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तथ समस्थापयन् ॥ २२ ॥ अ-
थयथादेवतथ । स्वाहा देवा आज्यपा इति तत्प्रयाजानुयाजान्तसमस्थापयन्प्रया-
जानुयाजा वै देवा आज्यपा जुषाणो ऽअग्निराज्यस्य वेत्त्विति तदाग्निथ स्विष्ट-
कृतथ समस्थापयन्नग्निर्हि स्विष्टकृतस एषोऽप्येतर्हितथैव यज्ञः सन्तिष्ठते यथैवैनं
देवाः समस्थापयन्तस्मादुत्तमे प्रयाजे स्वाहास्वाहेति यजति यावन्ति हवीथषि भ-
वन्ति विजितमेवैतदनु सर्वं यज्ञथ सथस्थापयति तस्माद्यदत ऊर्ध्वं विलोम यज्ञे
क्रियेत न तदाद्रियेत सथस्थितो मे यज्ञ इति ह विश्वात्सहैष यज्ञो यातयामेवास
यथा वषट्कृतथ हुतथ स्वाहाकृतम् ॥ २३ ॥ ते देवा अकामयन्त । कथं न्विमं
यज्ञं पुनराप्यायथे प्रायातयामानं कुर्याम तेनायातयाम्ना प्रचरेमेति ॥ २४ ॥ स
यज्जुहामाज्यं परिशिष्टमासीत् । येन यज्ञथ समस्थापयन्तेनैव वथापूर्वथ हवीथष्य-
भ्यघारयन्पुनरेवैनानि तदाप्याययध्यातयामान्यकुर्वन्नयातयाम ह्याज्यं तस्मादुत्तमं
प्रयाजमिष्टा यथापूर्वथ हवीथष्यभिघारयति पुनरेवैनानि तदाप्याययत्ययातया-
मानिकरोत्ययातयाम ह्याज्यं तस्माद्यस्य कस्य च हविषोऽवद्यतिपुनरेव तदाभिघा-
रयति स्विष्टकृतऽएव तत्पुनराप्यायत्ययातयाम करोत्यथ यदा स्विष्टकृतेऽवद्यति
न ततः पुनरभिघारयति नो हि ततः क्राञ्चन हविषोऽग्नावाहुतिथ होष्यन्भवति
॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. ३.] ॥

स वै समिधो यजति । प्राणा वै समिधः प्राणानेवैतत्समिन्देप्राणैर्ष्यं पुरु-
षः समिद्धस्तस्मादभिघृशेति ब्रूयाद्यद्युपतापीस्यात्स यद्युष्याः स्यादैव तावच्छथ-

सेत समिद्धो हि स तावद्भवति यद्युशीतः स्यान्नाशः सेत तत्प्राणानवास्मिन्नेतद्-
धाति तस्मात्समिद्धो यजति ॥ १ ॥ अथ तनूनपातं यजति । रेतो वै तनूनपाद्रेत
एवैतत्सिञ्चति तस्मात्तनूनपातं यजति ॥ २ ॥ अथेडो यजति । प्रजा वा ऽड्डो
यदा वै रेतः सिकं प्रजायतेऽथ तदीडितमिवाभ्रमिच्छमानं चरति तत्प्रैवैतज्जनय-
ति तस्मादिडो यजति ॥ ३ ॥ अथ बर्हिर्यजति । भूमा वै बर्हिर्भूमानमेवैतत्प्रजन-
यति तस्माद्बर्हिर्यजति ॥ ४ ॥ अथ स्वाहास्वाहेति यजति । हेमन्तो वा ऽश्चतूना-
थ स्वाहाकारो हेमन्तो हीमाः प्रजाः स्वं वशमुपनयते तस्माद्धेमन्त्लायन्त्योषध-
यः प्र वनस्पतीनां पलाशानि मुच्यन्ते प्रतितरामिव वयाथसि भवन्त्यधस्तरा-
मिव वयाथसि पतन्ति विपतितलोमेव पापः पुरुषो भवति हेमन्तो हीमाः प्रजाः
स्वं वशमुपनयते स्वी ह वै तमर्थं कुरुते श्रियेऽन्नाद्याय यस्मिन्नर्द्धे भवति य एवमे-
तद्धे ॥ ५ ॥ देवाश्च वा ऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधरे ते दंढैर्द्ध-
नुभिर्न व्यजयन्त ते हाविजयमाना ऊर्चुर्हन्त वाच्येव ब्रह्मन्विजिगीषामहे स यो
नो वाचं व्याहृतां मिथुनेन नानुनिक्रामात्स सर्वं पराजयाताऽअथ सर्व्वमितरे
जयानिति तथेति देवा अद्भुवंस्ते देवा इन्द्रमद्भुवन्व्याहरेति ॥ ६ ॥ स इन्द्रोऽब्र-
वीत् । एको ममेत्यास्माकमेकेतीतरेऽद्भुवंस्तदु तन्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनः ह्येक-
श्चैका च ॥ ७ ॥ द्वौ ममेतीन्द्रोऽब्रवीत् । अथास्माकं द्वे ऽ इतीतरेऽद्भुवंस्तदु त-
न्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनः हि द्वौ च द्वे च ॥ ८ ॥ त्रयो ममेतीन्द्रोऽब्रवीत् । अ-
थास्माकं तिस्र इतीतरेऽद्भुवंस्तदु तन्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनः हि त्रयश्च तिस्रश्च
॥ ९ ॥ चत्वारो ममेतीन्द्रोऽब्रवीत् । अथास्माकं चतस्र इतीतरेऽद्भुवंस्तदु तन्मिथु-
नमेवाविन्दन्मिथुनः हि चत्वारश्च चतस्रश्च ॥ १० ॥ पञ्च ममेतीन्द्रोऽब्रवीत् ।
तत इतरे मिथुनं नाविन्दन्नो ह्यत ऊर्ध्वं मिथुनमस्ति पञ्च पञ्चेति ह्यैतदुभयं
भवति ततोऽसुराः सर्व्वं पराजयन्त सर्व्वस्माद्देवा ऽ असुरानजयन्तसर्व्वस्मात्स-
पन्नानसुराभिरभजन् ॥ ११ ॥ तस्मात्प्रथमे प्रयाजऽइष्टे ब्रूयात् । एको ममेत्येका
तस्य यमहं द्वेषीति यद्यु न द्विष्याद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति ब्रूयात्
॥ १२ ॥ द्वौ ममेति द्वितीये प्रयाजे । द्वे तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म
इति ॥ १३ ॥ त्रयो ममेति तृतीये प्रयाजे । तिस्रस्तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्म इति ॥ १४ ॥ चत्वारो ममेति चतुर्थे प्रयाजे । चतस्रस्तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि
यं च वयं द्विष्म इति ॥ १५ ॥ पञ्च ममेति पञ्चमे प्रयाजे । न तस्य किं चन
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति स पञ्च पञ्चेत्येव भवन्पराभवति तथास्य

सर्वं ॐ संवृद्धे सर्वस्मात्सपत्नाभिर्भजति य एवमेतद्वेद ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ५ ॥ [५. ४.] अध्यायः ॥ ५ ॥

ऋतवो ह वै देवेषु यज्ञे भागमीषिरे । आ नो यज्ञे भजत मा नो यज्ञादन्तर्-
गतस्त्वेव नोऽपि यज्ञे भाग इति ॥ १ ॥ तद्यै देवा न जङ्घुः । तऽऋतवो देवेष्व-
जानत्स्वसुरानुपावर्त्तन्तामियान्देवानां द्विषतो ध्रातृव्यान् ॥ २ ॥ ते है तामेधतु
मेधां चक्रिरे । यामेषामेतामनुशृण्वन्ति कृषन्तो ह स्मैव पूर्व्वे वपन्तो यन्ति लुन-
न्तोऽपरे मृणन्तः शश्वद्वैभ्योऽकृष्टपच्या एवौषधयः पेचिर ॥ ३ ॥ तद्यै देवाना-
माग आस । कनीय इन्वतो द्विषन्द्विषतेऽरातीयति किम्बेतावन्मात्रमुपजानीत
यथेदमितोऽन्यथासदिति ॥ ४ ॥ ते होचुः । ऋतूनेवानुमन्त्रयामहाऽइति केनेति
प्रथमानेवैनान्यज्ञेयजामेति ॥ ५ ॥ स हाग्निरुवाच । अथ यन्मां पुराप्रथमं यजथ
क्वाहं भवानीति न त्वामायतनाच्च्यावयाम इति ते यदहनुनभिदयमाना अथाग्नि-
मायतनान्नाच्यावयंस्तस्मादग्निरच्युतो न ह वाऽआयतनाच्च्यवते यस्मिन्नायतने
भवति य एवमेतमग्निमच्युतं वेद ॥ ६ ॥ ते देवा अग्निमब्रुवन् । परेह्येनांस्त्वमे-
वानुमन्त्रयस्वेति स हेत्याग्निरुवाचऽर्त्तवोऽविदं वै वो देवेषु यज्ञे भागमिति कथं
नोऽविद इति प्रथमानेव वो यज्ञे यच्यन्तीति ॥ ७ ॥ तऽऋतवोऽग्निमब्रुवन् । आ
वयं त्वामस्मामु भजामो यो नो देवेषु यज्ञे भागमविद इति स एषोऽग्निर्ऋतुष्व-
भक्तः समिधोऽ अग्ने तनूनपादग्न ऽ इडो ऽ अग्ने बर्हिर्गग्ने स्वाहाग्निमित्याभ-
क्तो ह वै तस्यां पुण्यकृत्यायां भवति यामस्य समानो ब्रुवाणः करोत्यग्निमते ह
वा ऽ अस्मा ऽ अग्निमन्त ऋतव ओषधीः पचन्तीदथ सर्वं य एवमेतमग्निपृ-
ष्वाभक्तं वेद ॥ ८ ॥ तदाहुः । यदुत्तमान्प्रयाजानावाहयन्त्यथ कस्मादेनान्प्रथमा-
न्यजन्तीत्युत्तमान्छेनान्यज्ञेऽवाकल्पयन्प्रथमान्वो यजामेत्यब्रुवंस्तस्मादुत्तमानावाह-
यन्ति प्रथमान्यजन्ति ॥ ९ ॥ चतुर्थेन वै प्रयाजेन देवाः । यज्जामाब्रुवंस्तं पृच्छमेनसम-
स्थापयन्नथ यद्वत् ऊर्ध्वमसथ स्थितं यज्ञस्य स्वर्गमेव तेन लोकथ समाश्रुवत् ॥ १० ॥
ते स्वर्गं लोकं यन्तः । असुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयाञ्चकृस्तेऽग्निं पुरस्ताद-
कुर्वन्त रक्षोहणथ रक्षसामपहन्तारमग्निं मध्यतो ऽ कुर्वन्त रक्षोहणथ रक्षसामप-
हन्तारमग्निं पश्चादकुर्वन्त रक्षोहणथ रक्षसामपहन्तारथ ॥ ११ ॥ स यथेना-
न्युरस्तात् । असुररक्षसान्यासिसंक्षन्नग्निरेव तान्यपाहनृक्षोहा रक्षसामपहन्ता यदि
मध्यत आसिसंक्षन्नग्निरेव तान्यपाहनृक्षोहा रक्षसामपहन्ता यदि पश्चादासिसंक्ष-
न्नग्निरेव तान्यपाहनृक्षोहा रक्षसामपहन्ता एवथ सर्वतोऽग्निभिर्गुप्यमानाः स्वर्गं

लोकं समाश्रुवत् ॥ १२ ॥ तथोऽएवैष एतत् । चतुर्थेनैव प्रयाजेन यज्ञमाप्नोति
 तं पञ्चमेन सः स्थापयत्यथ यदत् ऊर्द्धमसः स्थितं यज्ञस्य स्वर्गमेव तेन लोकं
 समश्रुते ॥ १३ ॥ स यदाग्नेयमाज्यभागं यजति । अग्निमेवैतत्पुरस्तात्कुरुते र-
 क्षोहणं रक्षसामपहन्तारमथ यदाग्नेयः पुरोडाशो भवत्यग्निमेवैतन्मध्यतः कुरुते
 रक्षोहणं रक्षसामपहन्तारमथ यदग्निं स्विष्टकृतं यजत्यग्निमेवैतत्पश्चात्कुरुते
 रक्षोहणं रक्षसामपहन्तारम् ॥ १४ ॥ स यद्येनं पुरस्तात् । असुररक्षसान्यासि
 संक्षन्त्यग्निरेव तान्यपहन्ति रक्षोहा रक्षसामपहन्ता यदि मध्यत असुररक्षसान्या-
 सि संक्षन्त्यग्निरेव तान्यपहन्ति रक्षोहा रक्षसामपहन्ता यदि पश्चादसुररक्षसा-
 न्यासि संक्षन्त्यग्निरेव तान्यपहन्ति रक्षोहा रक्षसामपहन्ता स एव सर्वतोऽग्नि-
 भिर्युष्यमानः स्वर्गं लोकं समश्रुते ॥ १५ ॥ स यद्येनं पुरस्तात् । यज्ञस्यानु-
 व्याहरेत् प्रतिब्रूयान्मुख्यामार्तिमारिष्यस्यन्धो वा बधिरो वा भविष्यसीत्येता वै
 मुख्या आर्त्तयस्तथा हैव स्यात् ॥ १६ ॥ यदि मध्यतो यज्ञस्यानुव्याहरेत् । तं
 प्रति ब्रूयादप्रजा अपशुर्भविष्यसीति प्रजा वै पशवो मध्यं तथा हैव स्यात् ॥ १७ ॥
 यद्यं ततो यज्ञस्यानुव्याहरेत् । तं प्रति ब्रूयादप्रतिष्ठितो वरिद्रः क्षिप्सेऽमुं लोकमे-
 ष्यसीति तथा हैव स्यात् तस्माद्बुह नानुव्याहारीव स्यादुत् खेवं वित्परो भवति
 ॥ १८ ॥ संवत्सरं ह वै प्रयाजैर्जयं जयति । स ह न्वेवैनं जयति योऽस्य
 द्वाराणि वेद किं हि स तैर्गृहैः कुर्याद्यानन्तरतो न व्यवविद्याद्यथास्य ते भव-
 न्ति तस्य वसन्त एव द्वारं हेमन्तो द्वारं तं वाऽएतं संवत्सरं स्वर्गं लोकं
 प्रपद्यते सर्वं वै संवत्सरः सर्वं वाऽअक्षय्यमेतेन हास्यात्क्षय्यं सुकृतं भवत्यक्षय्यो लोकः

॥ १९ ॥ तदाहुः । किं देवत्यान्याज्यानीति प्राजापत्यानीति ह ब्रूयादनिरुक्तो वै प्रजाप-
 तिरनिरुक्तान्याज्यानि तानि हैतानि यजमानदेवत्यान्येव यजमानो ह्येव स्वे यज्ञे
 प्रजापतिरतेन ह्यक्ता ऋत्विजस्तन्वते तं जनयन्ति ॥ २० ॥ स आज्यस्योपस्ती-
 र्थ । द्विर्विषोऽवदायाथोपरिष्ठादाज्यस्या भिधारयति सैषाज्येन मिश्रा हुतिर्हूयते
 यजमानेन हैवैषैतन्मिश्रा हूयते यदि ह वाऽ अपि दूरे सन्यजते यद्यन्तिके यथा है-
 षान्ते सत् इष्टं स्यादेव हैवैव विदुष इष्टं भवति यद्यु हापि ब्रह्मि पापं करोति
 नो हैव बहिर्द्धा यज्ञाद्भवति य एवमेतद्देद ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [६. १.]
 चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या ॥ १२१ ॥

यज्ञेन वै देवाः । इमां जितिं जिग्युषैपामियं जितिस्ते होचुः कथञ्च इदं मनु-
 ष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथामधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विबुध यज्ञं

यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनायोपयंस्तस्माद्यूपो नाम तद्वाऽऽष्टषीणामनु-
 श्रुतमास ॥ १ ॥ यज्ञेन ह वै देवाः । इमां जितिं जिग्युर्धैषामियं जितिस्ते होचुः
 कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मधु मधु-
 कृतो निर्व्वयेयुर्विदुह्य यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्निति तमन्वेष्टुं दधिरे ॥२॥
 तेऽर्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुः । श्रमेण ह स्म वै तद्देवा जयन्ति यदेषां जय्यमासऽर्षय-
 श्च तेभ्यो देवां वैव प्ररोचयाञ्चक्रुः स्वयं वैव दधिरे प्रेत तदेष्यामो यतो देवाः
 स्वर्गं लोकां समाश्नुवतेति ते किं प्ररोचते किंप्ररोचतऽइति चेस्तेपुरोडाशमेव कर्म
 भूत्वा मूर्पन्तं ते ह सर्व्वेऽएव मेनिरेऽयं वै यज्ञ इति ॥३॥ ते होचुः । अश्विभ्यां तिष्ठ
 सरस्वत्यै तिष्ठेन्द्राय तिष्ठेति स समर्पेवाग्नये तिष्ठेति ततस्तस्थावग्नये वाऽअस्था-
 दिति तमग्नावेव परिगृह्य सर्व्वहुतमजुहवुराहुतिर्हि देवानां तत एभ्यो यज्ञः प्रारो-
 चत तमसृजन्त तमतन्वत् सोऽयं परोऽवरं यज्ञोऽनूच्यते पितैव पुत्राय ब्रह्मचारिणे
 ॥ ४ ॥ स वा ऽ एभ्यस्तपुरोऽदाशयत् । य एभ्यो यज्ञं प्रारोचयत्तस्मात्पुरोदाशः
 पुरोदाशो ह वै नामैतद्यत्पुरोडाश इति स एष उभयत्राच्युत आग्नेयोऽष्टाकपालः
 पुरोडाशो भवति ॥ ५ ॥ स न पौर्णमासं हविः । नामावास्यमग्नीषो-
 मीय एव पौर्णमासं हविः सान्नाय्यमामावास्यं यज्ञ एव उभयत्राव-
 क्रमोनेयज्ञादयानीतिन्वेव पुरस्तात्पौर्णमासस्याक्रियत्ऽएवं वामावास्यस्यैतश्चु तद्य-
 स्मादत्र क्रियते ॥ ६ ॥ यद्यु ऽ एनमुपधावेत् । इष्ट्या मा याजयेत्येतयैव
 याजयेद्यत्कामा वाऽएतमृषयोऽजुहवुः स एभ्यः कामः समर्धयत यत्कामो ह वाऽए-
 तेन यज्ञेन यजते सोऽस्मै कामः समर्धयते यस्यै वै कस्यै च देवतायै हविर्गृह्यतेऽग्नौ वै
 तस्यै जुह्वत्यग्नाऽ उ चेद्धोष्यन्त्स्यार्त्किमन्यस्यै देवतायाऽ आदिशेत्तस्मादग्नयऽएव
 ॥ ७ ॥ अग्निर्वै सर्वा देवताः । अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहति तद्यथा स-
 र्वा देवता उपधावेदेवं तत्तस्मादग्नयऽ एव ॥ ८ ॥ शतम् ५०० ॥ अग्निर्वै देवा-
 नामद्धातमाम् । यं वाऽद्धातमां मन्येत तमुपधावेत्तस्मादग्नयऽएव ॥ ९ ॥ अग्निर्वै दे-
 वानां मृदुहृदयतमः । यं वै मृदुहृदयतमं मन्येत तमुपधावेत्तस्मादग्नयऽएव ॥ १० ॥
 अग्निर्वै देवानां नेदिष्टम् । यं वै नेदिष्टमुपसर्त्तव्यानां मन्येत तमुपधावेत्तस्मादग्न-
 यऽएव ॥ ११ ॥ स यदीष्टि कुर्व्वीत । सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयादुपांशु देवतां
 यजति तद्धीष्टिरूपं मूर्द्धन्वत्यौ याज्यानुवाक्ये स्यातां वार्ध्मनावाज्यभागौ विशाजौ
 संयाज्ये ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [६. २.] ॥

त्वष्टुर्ह वै पुत्रः । त्रिशीर्षा षडत्त आस तस्य शीण्येव मुखान्यासुस्तद्यदेव

रूप आस तस्माद्विश्वरूपो नाम ॥ १ ॥ तस्य सोमपानमेवैकं मुखमास । सुरापाण
मेकमन्यस्माऽअशनायैकं तमिन्द्रो दिद्वेष तस्य तानि शीर्षाणि प्रचिच्छेद ॥ २ ॥
स यत्सोमपानमास । ततः कपिञ्जलः समभवत्तस्मात्स बभ्रुक-इव बभ्रुरिव हि सो-
मो राजा ॥ ३ ॥ अथ यत्सुरापाणमास । ततः कलविङ्कः समभवत्तस्मात्सोभि
माद्यत्क-इव वदत्यभिमाद्यन्निव हि सुरां पीत्वा वदति ॥ ४ ॥ अथ यदन्यस्माऽ-
अशनायास । ततस्तित्तिरिः समभवत्तस्मात्स विश्वरूपतम-इव सन्त्येव घृतस्तोका-
इव त्वन्मधुस्तोका-इव त्वत्पर्णेष्वारक्षुतिता एवथरूपथ हि स तेनाशनमावयत्
॥ ५ ॥ स त्वष्टा चुक्रोध । कुविन्मे पुत्रमवधीदिति सोपेन्द्रमेव सोममाजह्रे स य-
थायथ सोमः प्रसुत एवमपेन्द्र एवास ॥ ६ ॥ इन्द्रो ह वाऽ ईत्ताञ्चक्रे । इदं वै
मा सोमादन्तर्यन्तीति स यथा बलीयानबलीयस एवमनुपहृत एव यो द्रोणकलशे
शुक आस तं भक्तयाञ्चकार स हैनं जिहिथस सोऽस्य विष्वङ्ङेव प्राणेभ्यो दु-
द्राव मुखाद्धैवास्य न दुद्रावाथ सर्वेभ्योऽन्येभ्यः प्राणेभ्योऽद्रवत्तदहः सौत्रामणी-
तीष्टिस्तस्यां तद्व्याख्यायते यथैनं देवा अभिषज्यन् ॥ ७ ॥ स त्वष्टा चुक्रोध ।
कुविन्मेऽनुषहृतः सोममवभक्तदिति स स्वयमेव यज्ञपेशं चक्रे स यो द्रोणकलशे
शुकः परिशिष्ट आस तं प्रवर्त्तयाञ्चकारेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेति सोऽग्निमेव प्राप्य स-
म्बभूवान्तरैव सम्बभूवेत्यु हैक ऽ आहुः सोऽग्नीषोमावेवाभिसम्बभूव सर्वा विद्याः
सर्वे यशः सर्वमन्नाद्यथ सर्वार्थं श्रीम् ॥ ८ ॥ स यद्वत्तमानः समभवत् । तस्मा-
द्वृत्रोऽथ यदपात्समभवत्तस्माद्विस्तं दनुश्च दनायुश्च मातेव च पितेवच परिजगृह-
तुस्तस्मा दानव इत्याहुः ॥ ९ ॥ अथ यदब्रवीदिन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेति । तस्मादु हैनमिन्द्र एव
जघानाथ यद्व शश्वद्वच्यविन्द्रस्य शत्रुर्वर्द्धस्वेति शश्वदु ह स एवेन्द्रमहानिष्यत्
॥ १० ॥ अथ यदब्रवीद्वर्द्धस्वेति । तस्मादु ह स्मेषुमात्रमेव तिर्यङ्वर्द्धतऽ इषुमात्रं
प्राङ्कसोऽवैवावरथ समुद्रं दधावच पूर्वथ स यावत्स आस सहैवतावदन्नाद् आस ॥
११ ॥ तस्मै ह स्म पूर्वाद्गणे देवाः । अशनमभिहरान्ति मध्यन्दिने मनुष्या अपरा-
हणे पितरः ॥ १२ ॥ स वा ऽ इन्द्रस्तथैवनुत्तरचरन् । अग्नीषोमा ऽ उपमन्त्रया-
ञ्चक्रे ऽ ग्नीषोमौ युवं वै मम स्थो युवयोरहमस्मि न युवयोरेष किञ्चन कं मऽइ-
मं वस्युं वर्धयथ उप मावर्त्तयामिति ॥ १३ ॥ तौ होचतुः । किमावयोस्ततः स्या-
दिति ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोडाशं निरवपत्तस्मादग्नीषोमीय
एकादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ १४ ॥ तावेनमुपाववृत्ततुः । तावन् सर्वे देवाः
प्रेयुः सर्वा विद्याः सर्वे यशः सर्वमन्नाद्यथ सर्वा श्रीस्तेनेष्ट्रेन्द्र एतदभवद्यदिदमिन्द्र

एष उ पौरुषासामस्य बन्धुः स यो हैवं विद्वान्पौरुषामसेन यजत ऽ एतां ह वै
 श्रियं गच्छत्येवं यशो भवत्येवमन्नादो भवति ॥ १५ ॥ तद्वेव खलु हतो वृत्रः ।
 स यथा इतिर्निष्पीत एव संलीनः शिशये यथा निर्धूतसक्तुर्भस्त्रैव संलीनः
 शिशये तमिन्द्रोऽभ्यावुद्राव हनिष्यन् ॥ १६ ॥ स होवाच । मानु मे प्रहार्षीस्त्वं
 वै तदेतद्यसि यदहं व्येव मा कुरु मामुया भवमिति स वै मेऽन्मधीति तथेति तं
 द्वेषान्वभिनत्तस्य यत्सौम्यं न्यक्तमास तं चन्द्रमसं चकाराथ यदस्यासुर्यमास
 तेनेमाः प्रजा उदरेणाविध्यत्समादाहुर्वृत्र एव तर्ह्यन्नाद आसीद्वृत्र एतर्ह्यतीदथ
 हि यदसावापूर्यतेऽस्मादेवैतल्लोकादाप्यायतेऽथ यदिमाः प्रजा अशनामिच्छन्तेऽ-
 स्माऽप्येवैतद्वृत्रायोदराय बलिं हरन्ति स यो हैवमेतं वृत्रमन्नाद वेदान्नादो हैव
 भवति ॥ १७ ॥ ता उ हैता देवता ऊचुः । या इमा अग्नीषोमावन्वाजग्मुरग्नी-
 षोमौ युवं वै नो भूयिष्ठभाजौ स्था ययोर्वामिदं युवयोरस्मानन्वाभजतामिति ॥ १८ ॥
 तौ होचतुः । क्रिमावयोस्ततः स्यादिति यस्यै कस्यै च देवतायै हविर्निर्वपास्तद्वां
 पुरस्तादाज्यस्य यजानिति तस्माद्यस्यै कस्यै च देवतायै हविर्निर्वपन्ति तत्पुरस्ता-
 दाज्यभागावग्नीषोमाभ्यां यजन्ति तन्न सौम्येऽध्वरे न पशौ यस्यै कस्यै च देव-
 तायै निर्वपानिति ह्यवुवन् ॥ १९ ॥ स हाग्निरुवाच । मय्येव वः सर्वेभ्यो जुह्वतु
 तद्वोऽहं यय्याभजामीति तस्मादग्नौ सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति तस्मादाहुरग्निः
 सर्वा देवता इति ॥ २० ॥ अथ ह सोम उवाच । माभेव वः सर्वेभ्यो जुह्वतु त-
 द्वोऽहं मय्याभजामीति तस्मात्सोमं सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति तस्मादाहुः सोमः
 सर्वा देवता इति ॥ २१ ॥ अथ यदिन्द्रे सर्वे देवास्तस्थानाः । तस्मादाहुरिन्द्रः
 सर्वा देवता इन्द्रश्रेष्ठा देवा इत्येतद् वै देवास्त्रैथैकदेवत्या अभवन्त्स यो हैवमेत-
 द्बेदैकधा हैवै स्वानां श्रेष्ठो भवति ॥ २२ ॥ द्वयं वाऽइदं न तृतीयमस्ति । आर्द्रं
 चैव शुष्कं च यच्छुष्कं तदाग्नेयं यदाद्रं तत्सौम्यमथ यदिदं द्वयमेवाप्य किमेताव-
 त्क्रियतऽ इत्यग्नीषोमयोरैवाज्यभागावग्नीषोमयोरुपांशुयाजोऽग्नीषोमयोः पु-
 रोडाशो यदत एकतमेनैवेदं सर्वमाप्नोत्यथ किमेतावत्क्रियतऽइत्यग्नीषोमयोर्हैवै-
 तावती विभूतिः प्रजातिः ॥ २३ ॥ सूर्य एवाग्नेयः । चन्द्रमाः सौम्योऽहरेवाग्ने-
 यं रात्रिः सौम्या य एवापूर्यतेऽर्द्धमासः स आग्नेयो योऽपक्षीयते स सौम्यः
 ॥ २४ ॥ आज्य भागाभ्यामेव । सूर्याचन्द्रमसावाप्नोत्युपांशुयाजेनैवाहोरात्रेऽ-
 आप्नोति पुरोडाशेनैवार्द्धमासावाप्नोतीत्यु हैकऽआहुः ॥ २५ ॥ तदु होवाचासुरिः ।
 आज्यभागाभ्यामेवातो यतमे वा यतमे वा द्वेऽआप्नोत्युपांशुयाजेनैवातो ऽहोरा-

त्रेऽत्राप्नोति पुरोडाशेनैत्रतोऽर्धमासावाप्नोति सर्वं मऽत्रामसत्सर्वं जितं सर्वेण
 वृत्रं हनानि सर्वेण द्विषन्तं भ्रातृव्यं हनानीति तस्माद्वाऽ एतावत्क्रियत ऽ
 इति ॥ २६ ॥ तदाहुः । किमिदं जाप्ति क्रियतेऽग्नीषोमयोरेवाज्यस्याग्नीषोम-
 योः पुरोडाशस्य यदनन्तर्हितं तेन जाप्तीत्यनेन ह त्वेवाजाम्याज्यस्येतरं पुरोडाश-
 स्येतरं तदन्यदिवेतरमन्यदिवेतरं भवत्यृचमनूच्य जुषाणेन यजत्यृचमनूच्यऽर्चा यजति
 तदन्यदिवेतरं मन्यदिवेतरं भवत्यनेन ह त्वेवाजाम्युपांश्वज्यस्य यजत्युच्चैः पुरोडा-
 शस्य स यदुपांशु तत्प्राजापत्यं रूपं तस्मात्तस्यानुष्ठुभमनुवाक्यामन्वा ह वाग्ध्य-
 नुष्ठुवाग्धि प्रजापतिः ॥ २७ ॥ एतेन वै देवाः । उपांशुशुयाजेन पं यमसुराणाम-
 कामयन्त तमुपत्सूर्यं वज्रेण वषट्कारेणाधनस्तथोऽष्टवैष एतेनोपांशुशुयाजेन पाप्मानं
 द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपत्सूर्यं वज्रेण वषट्कारेण हन्ति तस्मादुपांशुशुयाजं यजति
 ॥ २८ ॥ स वा ऽ ऋचमनूच्य जुषाणेन यजति । तदन्विमा अन्यतरतोदन्ताः
 प्रजाः प्रजायन्तेऽस्थि ह्यृगस्थि हि दन्तोऽन्यतरतो ह्येतदस्थि करोति ॥ २९ ॥
 अथऽर्चमनूच्यऽर्चा यजति । तदन्विमा उभयतोदन्ताः प्रजाः प्रजायन्तेऽस्थि ह्यृ-
 गस्थि हि दन्त उभयतो ह्येतदस्थि करोत्येता वाऽइमा द्वय्यः प्रजा अन्यतरतोद-
 न्ताश्चैवोभयतोदन्ताश्च स यो हैवं विद्वानग्नीषोमयोः प्रजातिं यजति बहुर्हैव
 प्रजया पशुभिर्भवति ॥ ३० ॥ स वै पौर्णमासेनोपवत्स्यन् । न सत्रा सुहित—
 इव स्यात्तेनेवमुदरमसूर्यं व्लिनात्याहुतिभिः प्रातर्देवमेष उ पौर्णमासस्योपचारः
 ॥ ३१ ॥ स वै सम्प्रत्येवोपवसेत् । सम्प्रति वृत्रं हनानि सम्प्रति द्विषन्तं भ्रातृ-
 व्यं हनानीति ॥ ३२ ॥ स वा ऽ उत्तरामेवोपवसेत् । ममिव वा ऽ एष क्रमते
 यः सम्प्रत्युपवसत्यनद्धा वै सङ्क्रान्तयोर्यदीतरो वेतरमभिभवतीतरो वेतरमथ य
 उत्तरामुपवसति यथा पराञ्चमावृत्तं सम्पिथ्यावप्रत्यालभमानं सोऽन्यतो-
 घात्येव स्यादेवं तद्य उत्तरामुपवसति ॥ ३३ ॥ स वै सम्प्रत्येवोपवसेत् । यथा
 वा ऽ अन्यस्य हतं सम्पिथ्यादेवं तद्य उत्तरामुपवसति सोऽन्यस्यैव कृतानु-
 करोऽन्यस्योपावसायी भवति तस्माद् सम्प्रत्येवोपवसेत् ॥ ३४ ॥ प्रजापतेर्ह वै
 प्रजाः समृजानस्य । पर्वाणि विसस्रं सुः स वै संवत्सर एव प्रजापतिस्तस्यैतां-
 नि पर्वाण्यहोरात्रयोः सन्धी पौर्णमासी चामावास्या चऽस्तुमुत्त्वानि ॥ ३५ ॥ स
 विस्रस्तैः पूर्वभिः । न शशाक मथहातुं तपेतैर्हविर्यज्ञैर्हैवा अभिषज्यन्निहोत्रेणौ-
 चाहोरात्रयोः सन्धी तत्पर्वाभिषज्यंस्तत्समदधुः पौर्णमासेन चैवामावास्येन च
 पौर्णमासी चामावास्यां च तत्पर्वाभिषज्यंस्तत्समदधुश्चातुर्मास्यैरेवऽस्तुमुत्त्वानि

तत्पूर्वाभिषज्यंस्तत्समदधुः ॥ ३६ ॥ स स॒त्स॒हितैः प॒र्वाभिः । इवमन्नाद्यमभ्युत्त-
स्थौ यदिदं प्रजापतेरन्नाद्य॑ स यो हैवंविद्वान्त्सम्प्रत्युपवसति सम्प्रति हैव प्रजा-
पतेः प॒र्व भिषज्यत्यवति हैनं प्रजापतिः स एवमेवान्नादो भवति य एवं विद्वान्त्स-
म्प्रत्युपवसति तस्माद् स सम्प्रत्येवोपवसेत् ॥ ३७ ॥ च॒क्षुषी ह वा ऽएते यज्ञस्य
यद्वाज्यभागौ । तस्मात्पुरस्ताज्जुहोति पुरस्ताद्धीमे चक्षुषी तत्पुरस्तादेवैतच्च-
क्षुषी दधाति तस्मादिमे पुरस्ताच्चक्षुषी ॥ ३८ ॥ उत्तरार्धपूर्वार्धे हैके । आग्नेयमा-
ज्यभागं जुह्वति दक्षिणार्धपूर्वार्धे सौम्यमाज्यभागमेतत्पुरस्ताच्चक्षुषी दध्म इति
वदन्तस्तद् तदाविज्ञान्यमिव हवी॑त्स॒षि ह वाऽआत्मा यज्ञस्य स यदेव पुरस्ताद्-
विषां जुहोति तत्पुरस्ताच्चक्षुषी दधाति यत्रो ऽ एव समिद्धतमं मन्यत तदाहुती-
ज्जुहुयात्सामिद्धहोमेन ह्येव समृद्धा आहुतयः ॥ ३९ ॥ स वा ऽ ऋचमनूच्य जु-
षाणेन यजति । तस्मादिमेऽअस्थन्त्सत्यनस्थिके चक्षुषी ऽ आश्लिष्टे ऽ अथ यद्-
चमनूच्यऽर्चा यजेद्स्थि हैव कुर्याच्च चक्षुः ॥ ४० ॥ ते वाऽएते । अग्नीषोमयो-
रेव रूपमन्वायत्ते यच्छुक्रं तदाग्नेयं यत्कृष्णं तत्सौम्यं यदि वेतरथा यदेव कृष्णं
तदाग्नेयं यच्छुक्रं तत्सौम्यं यदेव वीक्षते तदाग्नेय॑त्स रूप॑त्स शुष्के—इव हि
वीक्षमाणस्याक्षिणी भवतः शुष्कमिव ह्याग्नेयं यदेव स्वपिति तत्सौम्य॑त्स रूपमाद्रे
ऽ इव हि सुषुषोऽक्षिणी भवत आर्द्र—इव हि सोम आजरस॑त्स ह वाऽअस्मि-
न्लोके चक्षुषाम्भवति सचक्षुरमुष्मिन्लोके सम्भवति य एवमेतौ चक्षुषी ऽ आ-
ज्यभागौ वेद ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [६. ३] ॥

इन्द्रो ह यत्र वृत्राय वञ्चं प्रजहार । सोऽबलीयान्मन्यमानो नास्वृषीतीव वि-
भ्याभिलयां चक्रे स पराः परावतो जगाम देवा ह वै विक्वां चकुरहतो वै वृत्रोऽथेन्द्रो
न्यलेष्टेति ॥ १ ॥ तमन्वेष्टुं दधिरे । अग्निर्देवताना॑त्स हिरण्यस्तूप ऋषीणां बृहती छ-
न्दसां तमग्निरनुविवेद तेनैता॑त्स रात्रि॑त्स सहाजगाम स वै देवानां वसुर्वीरो ह्ये-
षाम् ॥ २ ॥ ते देवा अभ्रुवन् । अमा वै नोऽद्य वसुर्वसति यो नः प्रावात्सीदिति ता-
भ्यामेतद्यथा ज्ञातिभ्यां वा सखिभ्यां वा सहागताभ्या॑त्स समानमोदनं पचेदजं वा
तद्बह मानुष॑त्स हविर्देवानामेवमाभ्यामेतत्समान॑त्स हविर्निरवपन्नैन्द्राग्नं द्वादशकपाल-
लं पुरोडाशो तस्मादैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ ३ ॥ स इन्द्रोऽब्र-
वीत् । यत्र वै वृत्राय वञ्चं प्राहरं तद्व्यस्मये स कृश—इवास्मि न वै मेवं धिनोति य-
न्मा धिनवत्तन्मे कुरुतेति तथेति देवा अभ्रुवन् ॥ ४ ॥ ते देवा अभ्रुवन् । न वाऽ-
इमन्यत्सोमाद्विनुयात्सोममेवास्मै सम्भरामेति तस्मै सोम॑त्स सम्भरक्षेप वै सोमा

राजा देवानामन्नं यच्चन्द्रमाः स यत्रैष एताथ रात्रिं न पुरस्तात् पश्चाद्दृशे तदिमं लोकमागच्छति स इहैवापश्चौषधीरच प्रविशति स वै देवानां वस्त्रंथ हेषां तद्य-
 देष एताथ रात्रिप्रिहामा वसति तस्मादमावास्या नाम ॥५॥ तं गोभिरनुविष्टाप्य
 समभरन् । यदोषधीराश्रंस्तदोषधिभ्यो यदपोऽपिवंस्तद्द्रव्यस्तमेवथ सम्भृत्यातच्य
 तीव्रीकृत्य तमस्मै प्रायङ्गन् ॥६॥ सोऽब्रवीत् । धिनोत्येव मेवं नेव तु मयि श्रयते
 यथेदं मयि श्रयाते तथोपजानीतेति तथ श्रुतेनैवाश्रयन् ॥७॥ तद्वाऽएतत् । समान-
 मेव सत्य एव सदिन्द्रस्यैव सत्तत्पुनर्नानेवाचक्षते यदब्रवीद्विनोति मेति तस्माद्-
 ध्यथ यदेनथ श्रुतेनैवाश्रयंस्तस्माच्छ्रुतथ ॥ ८ ॥ स यथाथशुराप्यायेत् । एवमा-
 प्यायताप पाप्मानंथ हरिमाणमहतैष उऽ आमावास्यस्य वन्धुः स यो ह वै विद्वा-
 न्तस्त्रयत्येवथ ह वै प्रजया पशुभिराप्यायतेऽप पाप्मानंथ हते तस्माद्द्वै सन्नयेत्
 ॥ ९ ॥ तदाहुः । नासोमयाजी संनयेत्सोमाहुतिर्वाऽएषा मानवरुद्धासोमयाजिन-
 स्तस्मान्नासोमयाजी संनयेदिति ॥ १० ॥ तद्दु समेव नयेत् । नन्वत्रान्तरेण शुश्रुम
 सोमेन नु मा याजयताथ मऽएतदाप्यायनंथ सम्भारिष्यथेत्यब्रवीदिति न वै
 मेवं धिनोति यन्मा धिनवत्तन्मे कुरुतेति तस्माऽएतदाप्यायनंथ समभरंस्तस्मा-
 दप्यंसोमयाजी समेव नयेत् ॥ ११ ॥ वार्त्रघ्नं वै पौर्यामासम् । इन्द्रो ह्येतेन वृत्र-
 महन्नथैतदेव वृत्रहृत्यं यदामावास्यं वृत्रंथ ह्यस्माऽएतज्जघनुष ऽ आप्यायनमकुर्वन्
 ॥ १२ ॥ तद्वाऽएतदेव वार्त्रघ्नम् । यत्पौर्यामासमथैष एव वृत्रो यच्चन्द्रमाः स य-
 त्रैष एताथ रात्रिं न पुरस्तात् पश्चाद्दृशे तदेनमेतेन सर्वंथ हन्ति नास्य किं
 चन परिशिनष्टि सर्वंथ ह वै पाप्मानंथ हन्ति न पाप्मनः किं चन परिशिनष्टि
 य एवमेतद्भेद ॥ १३ ॥ तद्धैके । दृष्टोपवसन्ति श्वो नोदेतेत्यदो ह वै देवानामवि-
 क्षीणमन्नं भवत्यथैभ्यो वयमित उपप्रदास्याम इति तद्धि समृद्धं यदक्षीणऽएव पु-
 र्वस्मिन्नभेऽथापरमन्नमागच्छति स ह बहन्न एव भवत्यसोमयाजी तु क्षीरयाज्यदो
 ह वै सोमो राजा भवति ॥ १४ ॥ अथ यथैव पुरा । केवलीरोषधीरश्नन्ति केव-
 वलीरपः पिबन्ति ताः केवलमेव पयो दुहऽएवं तदेष वै सोमो राजा देवानामन्नं
 यच्चन्द्रमाः स यत्रैष एताथ रात्रिं न पुरस्तात् पश्चाद्दृशे तदिमं लोकमागच्छति
 स इहापश्चौषधीरच प्रविशति तदेनमद्रच ओषधिभ्यः सम्भृत्याहुतिभ्योऽधि जन-
 यति स एष आहुतिभ्यो जातः पश्चाद्दृशे ॥ १५ ॥ तद्वाऽएतत् । अविक्षीणमेव
 देवानामन्नान्नं परिप्लवतेऽविक्षीणंथ इ वाऽअस्यास्मिलोकेऽन्नं भवत्यक्षयम्-
 मुष्णिलोके सुकृतं य एवमेतद्भेद ॥ १६ ॥ तद्वाऽएताथ रात्रिम् । देवेभ्योऽन्नाद्यं

प्रच्यवते तदिमं लोकमागच्छति ते देवा अकामयन्त कथं नु न इदं पुनरागच्छेत्कथं
 नऽइदं परागेव न प्रणश्येदिति तद्यऽएव संनयन्ति तेष्वशऽसन्तऽएतुऽएव नः
 सम्भृत्य प्रदास्यन्तीत्या ह वाऽअस्मिन्स्वाश्र निष्ट्याश्च शऽसन्ते य एवमेतद्वेद
 यो वै परमतां गच्छति तस्मिन्नाशऽसन्ते ॥ १७ ॥ तद्वाऽएष एवेन्द्रः । य
 एष तपत्यथैष एव वृत्रो यच्चन्द्रमाः सोऽस्यैष भ्रातृव्यजन्मेव तस्माद्यद्यपि पुरा
 विदूरमिवोदितोऽथैनमेताऽ रात्रिमुपैव न्याप्लवते सोऽस्य व्यात्तमापद्यते ॥ १८ ॥
 तं ग्रसित्वोदेति । स न पुरस्तान्न पश्चाद्दृशे प्रसते ह वै द्विषन्तं भ्रातृव्यमयमे-
 वास्ति नास्य सपत्नाः सन्तीत्याहुर्न एवमेतद्वेद ॥ १९ ॥ तं निर्धीय निरस्यति ।
 स एष धीतः पश्चाद्दृशे स पुनराप्यायते स एतस्यैवाघ्राद्याय पुनराप्यायते यदि ह
 वाऽअस्य द्विषन्भ्रातृव्यो वणिज्यया वा केनचिद्वा संभवत्येतस्य ह्वान्नाघाय
 पुनः सम्भवति य एवमेतद्वेद ॥ २० ॥ तद्वैके । महेन्द्रायेति कुर्वन्तीन्द्रो वाऽएष
 पुरा वृत्रस्य बधावथ वृत्रऽ हत्वा यथा महाराजो विजिग्यान् एवं महेन्द्रोऽभवत्त-
 स्मान्महेन्द्रायेति तद्विन्द्रायेत्येव कुर्याद्विन्द्रो वा ऽ एष पुरा वृत्रस्य बधाविन्द्रो वृत्रं
 जघ्निवांस्तस्माद्विन्द्रायेत्येव कुर्यात् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [६. ४.] ॥
 अध्यायः ॥ ६ ॥

स वै पर्यशाखया वत्सानपाकरोति । तद्यत्पर्यशाखया वत्सानपाकरोति
 यत्र वै गायत्री सोममच्छापतत्तदस्याऽआहरन्त्या ऽ अपाइस्ताभ्यायत्य पर्यं
 शुचिद्धेद गायत्र्यै वा सोमस्य वा राज्ञस्तपतित्वा पर्योऽभवत्तस्मात्पर्यो नाम त-
 द्वादेवात्र सोमस्य न्यक्तं तदिहाप्यसदिति तस्मात्पर्यशाखया वत्सानपाकरोति
 ॥ १ ॥ तमाद्भिनात्ति । इषे त्वोज्जे त्वेति वृष्ट्यै तदाह यदाहेषे त्वेत्यजे त्वेति
 यो वृष्टादूर्ध्वसो जायते तस्मै तदाह ॥ २ ॥ अथ मातृभिर्वत्सान्त्समवार्जन्ति । स
 वत्सऽ शाखयोपस्पृशति वायव स्थेत्ययं वै वायुर्योऽयं पवतऽपष वाऽइदऽ
 मर्षं प्रप्याययति यदिदं किं च वर्षत्येष वाऽपतासां प्रप्याययिता तस्मादाह
 वायव स्थेत्युपायव स्थेत्यु हैकऽआहुरुप हि द्वितीयोऽयतीति तद् तथा न
 ज्ञ्यात् ॥ ३ ॥ अथ मातृणामेकाऽ शाखयोपस्पृशति । वत्सेन व्याकृत्य
 देवो वः सविता प्रार्पयत्विति सविता वै देशानां प्रसाविता सवितृप्रसृता यज्ञऽ
 स्रभरानिति तस्मादाह देवो वः सविता प्रार्पयत्विति ॥ ४ ॥ अष्टतमाय कर्मणऽ-
 इति । यज्ञो वै अष्टतमं कर्म यज्ञाय हि तस्मादाह अष्टतमाय कर्मणऽ इति
 ॥ ५ ॥ आप्यायध्वमध्व्या इन्द्राय भागमिति । तद्यथैवावो देवतायै हविर्गृह्णाणा-
 दिशत्येवमेवैतदेवतायाऽआदिशति यदाह आप्यायध्वमध्व्या इन्द्राय भागमिति ॥ ६ ॥

प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इति । नात्र तिरोहितामिवास्ति मा व स्तेन ईशत माघ-
 शथस इति मा वो नाष्टा रक्षाथसीशितेत्येवैतदाह ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात ब-
 हीरित्यनपक्रमिणयोऽस्मिन्यजमाने बह्वयः स्यातेत्येवैतदाह ॥ ७ ॥ अथाहवनीया-
 गारस्य वा पुरस्तात् । गार्हपत्यागारस्य वा शाखामुपगूहति यजमानस्य पशुन्पा-
 हीति तद्ब्रह्मणैवैतद्यजमानस्य पशुन्परिददाति गुप्त्यै ॥ ८ ॥ तस्यां पवित्रं करो-
 ति । वसोः पवित्रमसीति यज्ञो वै वसुस्तस्मादाह वसोः पवित्रमसीति ॥ ९ ॥
 अथ यवाग्वैताथ रात्रिमग्निहोत्रं जुहोति । आदिष्टं वा ऽएतद्देवतायै हविर्भवति
 यत्पयः स यत्पयसा जुहुयाद्यथान्यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं तदन्यस्यै जुहुयादेवं त-
 त्तस्माद्यवाग्वैताथ रात्रिमग्निहोत्रं जुहोति जुह्वत्यग्निहोत्रमुपकृमोखा भवत्यथाहो-
 पसृष्टं प्रब्रूतादिति यदा प्राहोपसृष्टेति ॥ १० ॥ अथोखामादत्ते । द्यौरसि पृथि-
 व्यसीत्युपस्तौत्येवैनामेतन्मह्यत्येव यदाह द्यौरसि पृथिव्यसीति मातरिभ्वनो घ-
 र्मोऽसीति यज्ञमेवैतत्करोति यथा घर्मं प्रवृञ्ज्यादेवं प्रवृणक्ति विश्वधा असि प-
 रमेण धाम्ना दृथहस्य मा हारिति दृथहत्येवैनामेतदाशथिलां करोति मा ते यज्ञप-
 तिर्हार्षीदिति यजमानो वै यज्ञपतिस्तद्यजमानायैवैतद्दहलामाशास्ते ॥ ११ ॥ अथ
 पवित्रं निदधाति । तद्वै प्राङ्निदध्यात्प्राचीं हि देवानां दिग्थो ऽ उदगुदीचीं
 हि मनुष्याणां विगयं वै पवित्रं योऽयं पवते सोऽयमिमांल्लोकांस्तिर्यङ्कृन्नुपवते
 तस्माद्दुदङ्निदध्यात् ॥ १२ ॥ तद्यथैवाहः । सोमथ राजानं पवित्रेण सम्पावय-
 न्त्येवमेवैतत्सम्पावयत्युदीचीनदशं वै तत्पवित्रं भवति येन तत्सोमथ राजानं
 सम्पावयन्ति तस्माद्दुदङ्निदध्यात् ॥ १३ ॥ तन्नदधाति । वसोः पवित्रमसीति यज्ञो
 वै वसुस्तस्मादाह वसोः पवित्रमसीति शतध्वारथ सहस्रधारमित्युपस्तौत्येवैन-
 देतन्मह्यत्येव यदाह शतधारथ सहस्रधारमिति ॥ १४ ॥ अथ वाचंयमो भवति ।
 आ तिसृणां शोग्धोर्वाग्ने यज्ञोऽविलुब्धो यज्ञं तनवाऽइति ॥ १५ ॥ तदानीय-
 मानमभिमन्त्रयते । देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्तेति त-
 द्यथैवाहः सोमथ राजानं पवित्रेण सम्पावयन्त्येवमेवैतत्सम्पावयति ॥ १६ ॥ अ-
 थाह कामधुक्त इति । अमूमिति सा विश्वायुरित्यथ द्वितीयां पृच्छति कामधुक्त इ-
 त्यमूमिति सा विश्वकर्मेत्यथ तृतीयां पृच्छति कामधुक्त इत्यमूमिति सा विश्वधा-
 या इति तद्यत्पृच्छति वीर्य्याण्येवास्वेतद्दधाति तिस्रो दोग्धि त्रयो वाऽऽग्ने लो-
 का एभ्य एवैनदेतन्ल्लोकेभ्यः सम्भरत्यथ कामं वदति ॥ १७ ॥ अथोत्तमां दो-
 हयिस्वा । येन दोहयति प्रात्रेण तस्मिन्नुदस्तोकमानाय पन्थह्य प्रत्यानयति य-
 वं पुयसोऽहाधि तदिहाप्यसङ्गिति रसस्यो वैव सर्वस्वापेदथ हि यदा वर्क्यथौ-

षंभयो जायन्तऽश्लोषधीर्जग्ध्वापः पीत्वा तत् एष रसः सम्भवति तस्माद् रसस्यो
 चैत्र सर्वत्राय तदुद्गास्यातनक्ति तीव्रीकरोत्येवैतदेतत्समाद्ग्रास्यातनक्ति ॥ १८ ॥
 स आतनक्ति । इन्द्रस्य त्वा भागश्च सोमेनातनच्मीति तद्यथैवावो देवतायै हवि-
 र्गृह्णाद्वादिशत्येवमेवैतदेवतायाऽश्वादिशति यदाहेन्द्रस्य त्वा भागमिति सोमेनात-
 नच्मीति स्वदयत्येवैतदेतद्देवेभ्यः ॥ १९ ॥ अथोदकवतोत्तानेन पात्रेणापिदधाति ।
 नेदेनदुपरिष्ठात्पात्रा रक्षाश्चस्यवमृशानिति वज्रो वाश्चापस्तद्वज्रेणैवैतत्पात्रा रक्षा-
 श्चस्यतोऽपहन्ति तस्माद्दुदकवतोत्तानेन पात्रेणापिदधाति ॥ २० ॥ सोऽपिदधा-
 ति । विष्णो हव्यश्च रक्षेति यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञायैवैतद्विद्विः परिददाति गुप्त्यै
 तस्मादाह विष्णो हव्यश्च रक्षेति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [७. १.] ॥

ऋणश्च ह वै जायते योऽस्ति । स जायमान एव देवेभ्य ऋषिभ्यः पितृभ्यो
 मनुष्येभ्यः ॥ १ ॥ स यदेव यजेत । तेन देवेभ्य ऋणं जायते तद्व्येभ्य एतत्क-
 रोति यदेनान्यजते यदेभ्यो जुहोति ॥ २ ॥ अथ यदेवानुब्रवीत् । तेनऽर्षिभ्य
 ऋणं जायते तद्व्येभ्य एतत्करोत्यृषीणाग्निभिर्गोप इति ह्यनुचानमाहुः ॥ ३ ॥
 अथ यदेव प्रजाभिद्धत् । तेन पितृभ्य ऋणं जायते तद्व्येभ्य एतत्करोति यदेपाश्च
 सन्तताव्यवच्छिन्ना प्रजा भवति ॥ ४ ॥ अथ यदेव वासयेत् । तेन मनुष्येभ्य
 ऋणं जायते तद्व्येभ्य एतत्करोति यदेनान्वासयते यदेभ्योऽशनं वदाति स य
 एतानि सर्वाणि करोति स कृतकर्मा तस्य सर्वमाप्तश्च सर्वं जितश्च ॥ ५ ॥ स
 येनै देवेभ्य ऋणं जायते । तदेनांस्तद्वदयते यद्यजतेऽथ यदग्नौ जुहोति तदेनां
 स्तद्वदयते तस्माद्यत्किञ्चाग्नौ जुहति तदवदानं नाम ॥ ६ ॥ तद्वै चतुरवत्तं भ-
 वति । इदं वाऽअनुवाक्याथ याज्यथ वषट्कारोऽथ सा देवता चतुर्थी यस्यै दे-
 वतायै हविर्भवत्येवश्च हि देवता अवदानान्यन्वायत्ता अवदानानि वा देवता अ-
 न्वायत्तान्यतिरिक्तश्च ह तदवदानं यत्पञ्चमं कस्मात्तु हि तदवद्येत्तस्माच्चतु-
 रवत्तं भवति ॥ ७ ॥ उतो पञ्चावत्तमेव भवति । पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्त-
 पशुः पञ्चत्तवः संवत्सरस्यैषो पञ्चावत्तस्य सम्पद्गृह्यैव प्रजया पशुभिर्भवति य-
 स्यैवं विदुषः पञ्चावत्तं क्रियतऽएतद्ध न्वेव प्रज्ञातं कौरुपाञ्चालं यष्टतुरवत्तं त-
 स्माच्चतुरवत्तं भवति ॥ ८ ॥ स वै यावन्मानमिवैवावद्येत् । मानुषश्च ह कुर्याद्य-
 न्महदवद्येदृष्टं वै तद्यज्ञस्य यन्मानुषं नेदृष्टं यज्ञे कर्वाणीति तस्माद्यावन्मान-
 मिवैवावद्येत् ॥ ९ ॥ स आज्यस्योपस्तीर्य । द्विहविषोऽवदायाथोपरिष्ठावाज्यस्या
 भिधारयति द्वे वाऽश्वाहुती सोमाहुतिरेवान्याज्याहुतिरेव्या तत् एषा केवलं
 यत्सोमाहुतिर्यैवाज्याहुतिर्यद्विष्यज्ञो यत्पशुस्तवाज्यमेवैतत्करोति तस्माद्भय

आज्यं भवत्येतद्वै जुष्टं देवानां यद्वाज्यं तज्जुष्टमेवैतद्देवेभ्यः करोति तस्माद्भयत
 आज्यं भवति ॥ १० ॥ असौ वाऽअनुवाक्येयं याज्या । तेऽउभे योषे तयोर्मिथु-
 नमस्ति वषट्कार एव तद्वाऽएष एव वषट्कारो य एष तपति स उग्रभ्रवामूमधि-
 द्रवत्यस्तं यन्निमामधिद्रवति तदेतेन वृष्णेमां प्रजातिं प्रजायेते यैनयोरियं प्रजातिः
 ॥ ११ ॥ सोऽनुवाक्यामनुच्य । याज्यामनुद्रुत्य पश्चाद्द्वषट्करोति पश्चाद्वै परी-
 त्य वृषा योषामधिद्रवति तदेनेऽउभे पुरस्तात्कृत्वा वृष्णा वषट्कारेणाधिद्राव-
 यति तस्माद्दु सह वैव वषट्कारेण जुहुयाद्द्वषट्कृते वा ॥ १२ ॥ देवपात्रं वाऽएष
 यद्द्वषट्कारः । तद्यथा पात्रऽउद्धृत्य प्रयच्छेदेवं तदथ यत्पुरा वषट्काराज्जुहुयाद्यथाधो
 भूमौ निदिग्धं तदमुया स्यादेवं तत्तस्माद्दु सह वैव वषट्कारेण जुहुयाद्द्वषट्-
 कृते वा ॥ १३ ॥ शतम् ६०० ॥ तद्यथा योनौ रेतः सिञ्चेत् । एवं तदथ य-
 त्पुरा वषट्काराज्जुहुयाद्यथा योनौ रेतः सिक्तं तदमुया स्यादेवं तत्तस्माद्दु सह
 वैव वषट्कारेण जुहुयाद्द्वषट्कृते वा ॥ १४ ॥ असौ वाऽअनुवाक्येयं याज्या ।
 सा वै गायत्रीयं त्रिष्टुबसौ स वै गायत्रीमन्वाह तदमूमनुद्रुवन्नसौ ह्यनुवाक्येयाम-
 न्वाहेयथ हि गायत्री ॥ १५ ॥ अथ त्रिष्टुभा यजति । तदनया यजान्नियथ हि
 याज्यामुष्या अधि वषट्करोत्यसाऽउ हि त्रिष्टुमदेने सयुजौ करोति तस्मादिमे स-
 म्भुञ्जातेऽअनयोरनु सम्भोगमिमाः सर्वाः प्रजा अनु सम्भुञ्जते ॥ १६ ॥ स
 वा ऽ अहस्वयन्निवैवानुवाक्यामनुब्रूयात् । असौ ह्यनुवाक्या बृहद्दथसौ बार्हतथ
 हि तद्रूपं त्तिप्रऽएव याज्यया त्वरेतेयथ हि याज्या रथन्तरथ हीयथ रथन्त-
 रथ हि तद्रूपथ ह्वयति वाऽअनुवाक्यया प्रयच्छति याज्यया तस्मादनुवाक्यायै
 रूपथद्भुवे हवामहऽआगच्छेवं बर्हिः सीवेति यद्भवति हि तया पूयति याज्यया तस्मा-
 याज्यायै रूपं वीहि हविर्जुषस्व हविरावृषाय स्वाञ्छि पिब प्रेति यत्प्र हि तया यच्छति
 ॥ १७ ॥ सा या पुरस्ताल्लक्षणा । सानुवाक्या स्यादसौ ह्यनुवाक्या तस्या अमुष्यां अत्र
 स्ताल्लक्ष्म चन्द्रमा नक्षत्राणि सूर्यः ॥ १८ ॥ अथ योपरिष्ठाल्लक्षणा । सा याज्या
 स्यादियथ हि याज्या तस्या अस्य उपरिष्ठाल्लक्ष्मौषधयो वनस्पतय आपोऽग्नि-
 रिमाः प्रजाः ॥ १९ ॥ सा ह न्वेव समृद्धानुवाक्या । यस्यै प्रथमात्पवाहेवतामभि-
 व्याहरति सोऽएव समृद्धा याज्या यस्याऽउत्तमात्पवाहेवताया अधि वषट्करोति
 वीर्यं वै देवतऽर्षस्तदुभयत एवैतद्वीर्येण परिगृह्य यस्यै देवतायै हविर्भवति तस्यै
 प्रयच्छति ॥ २० ॥ स वै वीगिति करोति । वाग्वै वषट्कारो वाग्नेतो रेत एवैत-
 त्सिञ्चति षडित्यृतवो वै षट् तद्द तुष्वेवैतद्रेतः सिच्यते तद्दतवो रेतः सिक्तमिमाः
 प्रजाः प्रजनयन्ति तस्मादेवं वषट्करोति ॥ २१ ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च । उभवे
 प्राजापस्याः प्रजापतेः पितुर्वायमुपेयुरेतावेवार्धमासौ य एवापूर्यते तं देवा उ-

प्रायन्योऽपत्नीयते तमसुराः ॥२२॥ ते देवा अक्रामयन्त । कथं न्विममपि संवृञ्जीमहि
 योऽयमसुराणामिति तेऽर्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुस्त एतथ हविर्यज्ञं ददृशुर्दृशपूर्ण-
 मासौ ताभ्यामयजन्त ताभ्यामिष्टैतमपि समवृञ्जत ॥ २३ ॥ य एषोऽसुराणामासीत् ।
 यदा वाऽएताऽउभौ परिप्लवेतेऽअथ मासो भवति मासशः संवत्सरः सर्वे वै संव-
 चत्सरः सर्वमेव तद्देवा असुराणाथ समवृञ्जत सर्वस्मात्सपत्नानसुरान्निर्भजन्तसर्वे
 वैवैष एतत्सपत्नानाथ संवृङ्क्ते सर्वस्मात्सपत्नान्निर्भजति य एवमेतद्वेद ॥ २४ ॥
 स यो देवानामासीत् । स यवायुवत हि तेन देवा योऽसुराणाथ सोऽयवा न हि
 तेनासुरा अयुवत ॥ २५ ॥ अथोऽइतरथाहुः । य एव देवानामासीत्सोऽयवा न
 हि तमसुरा अयुवत योऽसुराणाथ स यवायुवत हि तं देवाः संबद्धमहः सगरा रा-
 त्रिर्यव्या मासाः सुमेकः संवत्सरः स्वेको ह वै नामैतद्यत्सुमेक इति यवा च हि-
 वाऽअयवा यवैतीवाथ येनैषाथ होता भवति तथाविहोत्रमित्याचक्षते ॥ २६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [७.२.] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या ॥ १२१ ॥

यज्ञेन वै देवाः । विवमुपोदक्रामन्नथ योऽयं देवः पशूनामीष्टे स इहाहीयत त-
 स्माद्वास्तव्य इत्याहुर्वास्तौ हि तदहीयत ॥ १ ॥ स येनैव देवा विवमुपोदक्रामन् ।
 तेनोऽएवार्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुन्थ योऽयं देवः पशूनामीष्टे य इहाहीयत ॥ २ ॥
 स ऐक्षत । अहास्य हान्तर्यन्त्यु मा यज्ञादिति सोऽनूचक्राम स आयतयोत्तरत्
 उपोत्पदे स एष स्विष्टकृतः कालः ॥३॥ ते देवा अब्रुवन् । मा विस्रक्षीरिति ते
 वै मा यज्ञान्मान्तर्गताहुति मे कल्पयतेति तथेति स समवृहत्स नास्यत्स न कं च-
 नाहिनत् ॥४॥ ते देवा अब्रुवन् । यावन्ति नो हवीथषि गृहीतान्यभूवन्तसर्वेषां ते-
 षाथ हुतमुपजानीत यथास्माऽआहुति कल्पयामेति ॥ ५ ॥ तेऽध्वर्युमब्रुवन् । य-
 थापूर्वथ हवीथष्यभिधारयैकस्माऽअवदानाय पुनराप्याययायातयामानि कुरु तत्
 एकैकमवदानमवद्योति ॥ ६ ॥ सोऽध्वर्युः । यथापूर्वथ हवीथष्यभ्यधारयदेकस्माऽ-
 अब्रवानाय पुनराप्याययवयातयामान्यकरोत्त एकैकमवदानमवाद्यत्तस्माद्वास्तव्य
 इत्याहुर्वास्तु हि तद्यज्ञस्य यजुत्तेषु हविःषु तस्मात्स्यै कस्यै च देवतायै हविर्युष्टाते
 सर्वत्रैव स्विष्टकृदन्वाभक्तः सर्वत्र ह्येनं देवा अन्वाभजन् ॥ ७ ॥ तद्वाऽअग्नयऽ-
 इति क्रियते । अग्निर्नैव स देवस्तस्यैतानि नामानि शर्व इति यथा प्राच्या आश्व-
 क्षते भव इति यथा बाहीकाः पशूनां पती रुद्रोऽग्निरिति तान्यस्याशान्तान्येवे-
 तराणि नामान्यग्निरित्येव शान्ततमं तस्मादग्नयऽइति क्रियते स्विष्टकृतऽइति
 ॥ ८ ॥ ते होचुः । यत्त्वय्यमुत्र सत्ययक्ष्महि तन्नः रिबष्टं कुर्विति तदेभ्यः स्विष्ट-
 मकरोत्तस्मात्स्विष्टकृतऽइति ॥ ९ ॥ सोऽनुवाक्यामनूच्य सुम्परयति । ये तथा-

ग्निः स्विष्टकृतमयाङ्गिरग्नेः प्रिया धामानीति तदाग्नेयमाज्यभागमाहायाद्सो-
मस्य प्रिया धामानीति तत्सौम्यमाज्यभागमाहायाङ्गनेः प्रिया धामानीति तद्य
एष उभयञ्च्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तमाह ॥ १० ॥ अथ यथादेवतम् ।
अयाद्देवानामाज्यपानानं प्रिया धामानीति तत्प्रयाजानुयाजानाह प्रयाजानुयाजा
वै देवा आज्यपा यत्तदग्नेर्होतुः प्रिया धामानीति तदग्निः होतारमाह तदस्मा-
एतां देवा आहुतिं कल्पयित्वाथैनेनैतद्भूयः समशाम्यन्प्रियः एनं धामञ्जुपाह्वयन्त
तस्मादेवः सम्पश्यति ॥ ११ ॥ तद्धैके । देवतां पूर्वां कुर्वन्त्ययाद्कारादग्नेरयाद्
सोमस्यायाङ्गिति तद् तथा न कुर्याद्विलोम इ ते यज्ञे कुर्वन्ति ये देवतां पूर्वां कु-
र्वन्त्ययाद्कारादिदः हि प्रथममभिव्याहरन्नयाद्कारमेवाभिव्याहरति तस्मादयाद्-
कारमेव पूर्वं कुर्यात् ॥ १२ ॥ यक्षस्त्वं महिमानमिति । यत्र वाऽअदो देवता आ-
वाहयति तदपि स्वं महिमानमावाहयति तद्वतः प्राङ्मैव किं चन स्वाय महिम्नः-
इति क्रियते तदत्र तं प्रीणाति तथो हास्यैषोऽमोघायावाहितो भवति तस्मादाह
यत्तदस्त्वं महिमानमिति ॥ १३ ॥ आ यजतामेज्या इष इति । प्रजा वाऽइषस्ता ए-
षैतद्यायजूकाः करोति ता इमाः प्रजा यजमाना अर्चन्त्यः आम्यन्त्यश्चरन्ति ॥ १४ ॥
सोऽअध्वरा जातवेदा जुषताः हविरिति । तद्यज्ञस्यैवैतत्समृद्धिमाशास्ते यद्धि
देवा हविर्जुषन्ते तेन हि महज्जयति तस्मादाह जुषताः हविरिति ॥ १५ ॥ तद्य-
देतेऽअत्र । याज्यानुवाक्येऽअवक्लृप्ततमे भवतस्तृतीयसवनं वै स्विष्टकृद्वैश्वदेवं
वै तृतीयसवनं पिप्रीहि देवांः ॥ १६ ॥ उशतो यविष्टेति तदनुवाक्यायै वैश्वदेवमग्ने यद्य
विशोऽअध्वरस्य होतरिति तद्याज्यायै वैश्वदेवं तद्यदेतेऽएव रूपे भवतस्तेनोऽ-
एते तृतीयसवनस्य रूपं तस्माद्वाऽएतेऽअत्र याज्यानुवाक्येऽअवक्लृप्ततमे भवतः
॥ १६ ॥ ते वै त्रिष्टुभौ भवतः । वास्तु वाऽएतद्यज्ञस्य यत्स्विष्टकृदवीर्यं वै
वास्त्विन्द्रियं वीर्यं त्रिष्टुबिन्द्रियमेवैतद्वीर्यं वास्तौ स्विष्टकृति दधाति तस्मात्त्रिष्टुभौ
भवतः ॥ १७ ॥ उतोऽअनुष्टुभावेव भवतः । वास्त्वनुष्टुब्बास्तु स्विष्टकृद्वास्तावे-
वैतद्वास्तु दधाति प्रेमुकं वै वास्तु पिस्याति इ प्रजया पशुभिर्यस्यैवं विदुषोऽनुष्टुभौ
भवतः ॥ १८ ॥ तद् ह भान्तवेयः । अनुष्टुभमनुवाक्यां चक्रे त्रिष्टुभं याज्यामेत-
दुभयं परिष्टुहणामीति स रथात्पपात स पतित्वा बाहुमपि शश्रे स परिमृशे य-
स्किमकरं तस्मादिदमापदिति स हैतदेव मेने यद्विलोम यज्ञेऽकरमिति तस्मान्न वि-
लोम कुर्यात्सुब्रह्मन्दासावेव स्यातामुभे वैवानुष्टुभाऽउभे वा त्रिष्टुभौ ॥ १९ ॥ स
वाऽउत्तरार्धादवद्यति । उत्तरार्धे जुहोत्येषा होतस्य देवस्य दिक्स्मादुत्तरार्धाद-
वद्यत्युत्तरार्धे जुहोत्येतस्यै वै दिश उदपद्यत तं तत एवाशमयंस्तस्मादुत्तरार्धाद-

वद्यत्युत्तरार्धे जुहोति ॥ २० ॥ स वा ऽ अभ्यर्धेऽ—इवेतराभ्य आहुतिभ्यो जुहोति । इतरा आहुतीः पशवोऽनुप्रजायन्ते रुद्रियः स्विष्टकृद्भुद्रियेण पशून्प्रसजेद्यदितराभिराहुतिभिः सथ्सृजेत्तेऽस्य गृहाः पशव उपमूर्त्यमाणा ईयुस्तस्मादभ्यर्धेऽइवेतराभ्य आहुतिभ्यो जुहोति ॥ २१ ॥ एष वै स यज्ञः । येन तद्देवा दिवमुपोऽक्रामन्नेष आहवनीयोऽथ य इहाहीयत स गार्हपत्यस्तस्मादेतं गार्हपत्यात्प्राञ्चमुद्धरन्ति ॥ २२ ॥ तं वा ऽ अष्टासु विक्रमेष्वादधीत । अष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्र्यैवैतद्विवमुपोत्क्रामति ॥ २३ ॥ एकादशस्वादधीत । एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रिष्टुभैवैतद्विवमुपोत्क्रामति ॥ २४ ॥ द्वादशस्वादधीत । द्वादशाक्षरा वै जगती जगत्यैवैतद्विवमुपोत्क्रामति नात्र मात्रास्ति यत्रैव स्वयं मनसा मन्येत तदादधीत स यद्वाऽअप्यल्पकमिव प्राञ्चमुद्धरति तेनैव दिवमुपोत्क्रामति ॥ २५ ॥ तदाहुः । आहवनीये हवींश्चि श्रपयेयुरतो वै देवा दिवमुपोत्क्रामंस्तेनोऽएवार्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुस्तस्मिन्हवींश्चि श्रपयाम तस्मिन्यज्ञं तनवामहाऽ इत्यपस्वल—इव ह स हविषां यद्गार्हपत्ये श्रपयेयुर्यज्ञ आहवनीयो यज्ञे यज्ञं तनवामहाऽइति ॥ २६ ॥ उतो गार्हपत्येऽएव श्रपयन्ति । आहवनीयो वाऽएष न वाऽएष तस्मै यदास्मिन्नभृतश्च श्रपयेयुस्तस्मै वाऽएष यदास्मिन्नृतं जुहुयुरित्यतो यतरथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥ २७ ॥ स हेष यज्ञ उवाच । नग्नताया वै बिभेमीति का तेऽनग्नतेत्याभित एव मा परिस्त्रुणीयुरिति तस्मादेतदग्निमभितः परिस्त्रुणन्ति तृष्णाया वै बिभेमीति का ते तृप्तिरिति ब्राह्मणस्यैव तृप्तिमनुतृप्येयमिति तस्मात्सथस्थिते यज्ञे ब्राह्मणं तर्पयितवै ब्रूयाद्यज्ञमेवैतत्तर्पयति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. ३.] ॥

प्रजापतिर्ह वै स्वां दुहितरमभिदध्यौ । दिवं वोषसं वा मिथुन्यनेया स्यामिति ताथं सम्बभूव ॥ १ ॥ ते ह देवा ऊचुः । योऽयं देवः पशूनामीष्टेऽतिसन्धे वा ऽ अयं चरति य इत्थथं स्वां दुहितरमस्माकथं स्वसारं करोति विध्येममिति तथं रुद्रोऽभ्यायत्य विव्याध तस्य सामि रेतः प्रचस्कन्द तथेभूतं तदास ॥ ३ ॥ तस्मादेतदृषिणाभ्यनूक्तम् । पिता यत्स्वां दुहितरमधिष्कृन् चमबा रेतः सञ्जग्मानो निषिञ्चदिति तदाग्निमारुतमित्युक्थं तस्मिस्तद्दृश्याख्यायते शुभा तद्देवा रेतः प्राजनयंस्तेषां यका देवानां क्रोधो व्यैवथ प्रजापतिममिषज्यंस्तस्य तथं शल्पं निरकृन्तन्स वै यज्ञ एव प्रजापतिः ॥ ४ ॥ ते होचुः । उषञ्जानीव युथेदन्मायुसास्तकृनीयो हाहुतेर्येदथ स्वाविति ॥ ५ ॥ ते होचुः । अगावैवदक्षिणत

आसीनाय परिहरत तद्भगः प्राशिष्यति तद्यथाहुतमेवं भविष्यतीति तद्भगाय दक्षिणत आसीनाय पर्याजहुस्तद्भगोऽवेक्षां चक्रे तस्याक्षिणी निर्देदाह तथेन्नूनं तदास तस्मादाहुस्त्वधो भग इति ॥ ६ ॥ ते होतुः । नो न्वेवात्राशमत्पूष्णऽएनत्परिहरतेति तत्पूष्णो पर्याजहुस्तत्पूषा प्राश तस्य दतो निर्जघान तथेन्नूनं तदास तस्मादाहुस्त्वन्तकः पूषेति तस्माद्यं पूष्णो चरुं कुर्वन्ति प्रपिष्टानामेव कुर्वन्ति यथा वन्तकायैवम् ॥ ७ ॥ ते होतुः । नो न्वेवात्राशमद्बृहस्पतयऽएनत्परिहरतेति तद्बृहस्पतये पर्याजहुः स बृहस्पतिः सवितारमेव प्रसवायोपाधावत्सविता वै देवानां प्रसवितेऽग्ने प्रसुवेति तदस्मै सविता प्रसविता प्रासुवत्त्वेनऽ सवितृप्रसूतं नाहिनस्ततोऽर्वाचीनऽ शान्तं तदेतन्निदानेन यत्प्राशिन्नम् ॥ ८ ॥ स यत्प्राशिन्नमवद्यति यदेवात्राविद्धं यज्ञस्य यद्बुद्धियं तदेवैतन्निर्मिमीतेऽथाप उपस्पृशति शान्तिरापस्तदद्भिः शमयत्यथेदां पशून्समवद्यति ॥ ९ ॥ स वै यावन्मात्रमिवैवावद्येत् । तथा शल्पः प्रच्यवते तस्माद्यावन्मात्रमिवैवावद्येदन्यतरत ऽ आज्यं कुर्यादधस्ताद्दोपरिष्ठाद्वा तथा खदन्निःस्रणवद्भवति तथा निस्त्रवति तस्मादद्भतरत आज्यं कुर्यादधस्ताद्दोपरिष्ठाद्वा ॥ १० ॥ स आज्यस्योपस्तीर्य । द्विहविषोऽवदायाथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिधारयति तद्यथैव यज्ञस्यावदानमेवमेतत् ॥ ११ ॥ तन्न पूर्वस्य परिहरेत् । पूर्वस्य द्वैकं परिहरन्ति पुरस्ताद्वै प्रत्यञ्चो यजमानं पशव उपतिष्ठन्ते रुद्रियेण ह पशून्प्रसज्येत्पूर्वेण परिहरेत्तेऽस्य गृह्णाः पशव उपसूर्यमाणा ईयुस्तस्मादित्येव तिर्यक्प्राजिहीति तथा ह रुद्रियेण पशून् प्रसजति तिर्यगेवैनं निर्मिमीते ॥ १२ ॥ तत्पृतिगृह्णाति । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णातीति ॥ १३ ॥ तद्यथैवादो बृहस्पतिः ! सवितारं प्रसवायोपाधावत्सविता वै देवानां प्रसवितेऽं मे प्रसुवेति तदस्मै सविता प्रसविता प्रासुवत्त्वेनऽ सवितृप्रसूतं नाहिनदेवमैवैष एतत्सवितारमेव प्रसवायोपाधावति सविता वै देवानां प्रसवितेऽं मे प्रसुवेति तदस्मै सविता प्रसविता प्रसौति तदेनऽ सवितृप्रसूतं न हिनस्ति ॥ १४ ॥ तत्प्राश्नाति । अग्नेष्वास्येन प्राश्नातीति न वाऽअग्निं किं चन हिनस्ति तथो हैनमेतन्न हिनस्ति ॥ १५ ॥ तन्न दद्भिः खादेत् । नेऽन्यऽइदऽ रुद्रियं दतो हिनसविति तस्मान्न दद्भिः खादेत् ॥ १६ ॥ अथाप प्राश्नामिति । शान्तिरापस्तदद्भिः शान्त्या शमयतेऽथ परिच्छाल्य पात्रेन ॥ १७ ॥ आश्विनै ब्रह्मभानं पर्याहरन्ति । ब्रह्मा वै यज्ञस्य दक्षिणत आस्तेऽभिगोप्ता स एतं भानं प्रतिविदान आस्ते यत्प्राशिन्नं तदस्मै पर्याहारिषुस्तत्प्राशीदथ यमस्मै ब्रह्म-

भागं पर्याहरन्ति तेन भागी स यदत ऊर्ध्वमसंस्थितं यज्ञस्य तदभिगोपायति
 तस्माद्वाऽअस्मै ब्रह्मभागं पर्याहरन्ति ॥ १८ ॥ स वै वाचंयम एव स्यात् । ब्रह्म-
 न्प्रस्थास्यामीत्येतस्माद्वाचसो विवृहन्ति वाऽएते यज्ञं ज्ञएवन्ति ये मध्ये यज्ञस्य
 पाकयज्ञिययेडया चरन्ति ब्रह्मा वाऽऋत्विजां भिषक्तमस्तद्ब्रह्मा सन्दधाति न ह
 सन्ध्याद्यद्वावद्यमान आसीत् तस्माद्वाचंयम एव स्यात् ॥ १९ ॥ स यदि पुरा
 मानुषीं वाचं व्याहरेत् । तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेद्यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं
 पुनरारभते तस्यो हैषा प्रायश्चित्तः ॥ २० ॥ स यत्राह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामीति त-
 द्ब्रह्मा जपत्येतं ते देव सवितर्यज्ञं प्राहुरिति तत्सवितारं प्रसवायोपधावति स हि
 देवानां प्रसविता बृहस्पतये ब्रह्मणऽइति बृहस्पतिर्वै देवानां ब्रह्मा तद्य एव देवानां
 ब्रह्मा तस्माऽएवैतत्प्राह तस्मादाह बृहस्पतय ब्रह्मणऽइति तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिं
 तेन मामवेति नात्र तिशोहितमिवास्ति ॥ २१ ॥ मनो जूतिञ्जुपतामाज्यस्येति ।
 मनसा वाऽइदं सर्वमामं तन्मनसैवैतत्सर्वमाप्नोति बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्विरिष्टं
 यज्ञं सुमिमं दधात्विति युद्धिवृढं तत्सन्दधाति विश्वे देवास इह मादयन्तामिति
 सर्वं वै विश्वे देवाः सर्वेणैवैतत्सन्दधाति स यदि कामयेत् ब्रूयात्प्रतिष्ठेति यद्यु
 कामयेतापि नाद्रियेत ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [७.४.] ॥ अध्यायः ॥ ७ ॥

मनवे ह वै प्रातः । अत्रनेग्यमुदकमाजहुर्यथेदं पाणिभ्यामवनेजनायाहरन्त्येवं त-
 स्यावनेनिजानस्य मत्स्यः पाणीऽआपेदे ॥ १ ॥ स हास्मै वाचमुवाद । विभृहि मा पारयि-
 ष्यामि त्वेति कस्मान्मा पारयिष्यसीत्यौघ इमाः सर्वाः प्रजा निर्वोढा ततस्त्वा पारयि-
 तास्मीति कथं ते भूतिरिति ॥ २ ॥ स होवाच । यावन्नै चुल्लका भवामो बह्वी वै नस्ताव-
 न्नाष्टा भवत्युत मत्स्य एव मत्स्यं गिलति कुम्भ्यां प्राग्ने बिभरासि स यदा तामतिवर्धा-
 ऽअथ कर्षुं खात्वा तस्यां मा बिभरासि स यदा तामतिवर्धाऽअथ मा समुद्रमभ्यवहरासि
 तर्हि वाऽअतिनाष्टो भवितास्मीति ॥ ३ ॥ शरवद् भूष आस । स हि ज्येष्ठं वर्धतेऽयेति
 समां तदौघ आगन्ता तन्मा नावमुपकल्प्योपासासै स औघऽउत्थिते नावप्रापद्यासै-
 थीं ततस्त्वा पारयितास्मीति ॥ ४ ॥ तमेव भृत्वा समुद्रमभ्यवजहार । स यतिथीं तत्स-
 मां परिदिदेश ततिथीं समां नावमुपकल्प्योपासां चक्रे स औघऽउत्थिते नावप्रापेदे
 तथं स मत्स्य उपन्यापुष्टवे तस्य शृङ्गे नावः प्राशं प्रतिमुमोच तेनैतमुत्तरं गिरि-
 यतिदुद्राव ॥ ५ ॥ स होवाच । अपीपरं वै त्वा दृसे नावं प्रतिवप्रीष्व. तं तु त्वा
 मा गिरौ सन्तमुदकमन्तश्छैत्सीद्यावदुदकं समवायाच्चोक्त्वावदन्ववसर्पास्तीति स
 ह तावतावदेवान्ववससर्पं तद्यप्येतदुत्तरस्य गिरिर्नोरवसर्पैरामित्यौघो

इत्येवोपाशुशुपद्यते ॥ १८ ॥ स उपह्यते । उपहृतं रथन्तरं सह
पृथिव्योप मां रथन्तरं सह पृथिव्या ह्यतामुपहृतं वामदेव्यं सहान्त-
रिक्षोप मां वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्यतामुपहृतं बृहत्सह दिवोप मां बृहत्सह
दिव्य ह्यतामिति तदेतामेवैतदुपह्यमान इमांश्च लोकानुपह्यतऽएतानि च सामा-
नि ॥ १९ ॥ उपहृता गावः सहऽर्षभा इति । पशवो वाऽइडा तदेनां परोऽक्षमु-
पह्यते सहऽर्षभा इति समिथुनामेवैनामेतदुपह्यते ॥ २० ॥ उपहृता समदोत्रेति ।
तदेनां समदोत्रा सौम्येनाध्वरेणोपह्यते ॥ २१ ॥ उपहृतेडा तुरिरिति । तदेनां
प्रत्यक्षमुपह्यते तुरिरिति सर्वं शेषा पाप्मानं तरति तस्मादाह तुरिरिति ॥ २२ ॥
उपहृतः सखा भक्ष इति । प्राणो वै सखा भक्षस्तत्राणमुपह्यतऽउपहृतं हेगिति
तच्छरीरमुपह्यते तत्सर्वामुपह्यते ॥ २३ ॥ अथ प्रतिपद्यते । इडोपहृतोपहृते-
डोपोऽअस्मां२ ॥ इडा ह्यतामिडोपहृतेति तदुपहृतामेवैनामेतत्सर्वां प्रत्यक्षमुप-
ह्यते या वै सासीद्गौर्वै सासीच्चतुष्पदी वै गौस्तस्माच्चतुरुपह्यते ॥ २४ ॥ स वै
चतुरुपह्यमानः । अथ नानेवोपह्यतेऽजामितायै जामि ह कुर्याद्यदिडोपहृतेडोपहृते-
त्येवोपह्यतेतोपहृतेडेति वेडोपहृतेति तदर्वाचीमुपह्यतऽउपहृतेडेति तत्पराचीमुपोऽ-
अस्मां२ ॥ इडा ह्यतामिति तदात्मानं चैवैतन्त्रान्तरेत्यन्यथेव च भवतीडोपहृ-
तेति तत्पुनरर्वाचीमुपह्यते तदर्वाचीं चैवैनामेतत्पराचीं चोपह्यते ॥ २५ ॥ मा-
नवीघृतपद्वीति । मनुर्घेतामघ्रेऽजनघत तस्मादाह मानवीति घृतपद्वीति यदेवास्यै
घृतं पदे समनिष्ठत तस्मादाह घृतपद्वीति ॥ २६ ॥ उत मैत्रावरुणीति । यदेव मि-
त्रावरुणाभ्यां समगच्छत स एव मैत्रावरुणो न्यङ्गो ब्रह्मा देवकृतोपहृतेति ब्र-
ह्मा शेषां देवकृतोपहृतोपहृता वैव्या अर्धव्यव उपहृता मनुष्या इति तद्वैवाश्चैवा-
ध्वर्युपह्यते ये च मानुषा वत्सा वै वैव्या अर्धव्यवोऽथ यद्दतरे ते मानुषाः
॥ २७ ॥ यद्दमं यज्ञमवान्ये च यज्ञपतिं वर्ध्नाति । एते वै यज्ञमवन्ति ये ब्रा-
ह्मणाः शुश्रुवां सोऽनूचाना एते ह्ये तन्वतऽएतऽएनं जनयन्ति तदु तेभ्यो
निहन्ति वत्सा उ वै यज्ञपतिं वर्धन्ति यस्य ह्येते भूयिष्ठा भवन्ति स हि यज्ञ-
पतिर्वर्धते तस्मादाह ये च यज्ञपतिं वर्ध्नाति ॥ २८ ॥ उपहृते द्यावापृथिवी पूर्वे-
जेऽश्रुतीवरी देवी देवपुत्रेऽस्ति । तदिमे द्यावापृथिवीऽउपह्यते ययोरिदं स-
र्वमध्युपहृताऽयं यजमान इति तद्यजमानमुपह्यते तद्यजमानं नाम न गृह्णाति प-
रीऽक्षं द्यावाशरीर्यदिवायां मानुषं ह कुर्याद्यजमानं गृह्णीयाद्गृहं वै तद्यजमान-
यन्मानुषं नेद्वयदं यज्ञे कर्तव्याणीति तस्मात्त नाम गृह्णाति ॥ २९ ॥ उत्तरस्यां

देवयज्यायामुपहृत इति । तदस्माऽएतज्जीवातुमेव परोऽक्षमाशास्ते जीवन्हि पूर्व-
 मिष्ट्याथापरं यजते ॥ ३० ॥ तदस्मा एतत्प्रजामेव परोऽक्षमाशास्ते । यस्य हि
 प्रजा भवत्यमुं लोकमात्मनैत्यथास्मिलोके प्रजा यजते तस्मात्प्रजोत्तरा देवयज्या
 ॥ ३१ ॥ तदस्माऽएतत्पशूनेव परोऽक्षमाशास्ते । यस्य हि पशवो भवन्ति स पू-
 र्वमिष्ट्याथापरं यजते ॥ ३२ ॥ भूयसि हविष्करणऽउपहृत इति । तदस्मा एतज्जी-
 वातुमेव परोऽक्षमाशास्ते जीवन्हि पूर्वमिष्ट्याथ भूयो-भूय एव हविष्करोति ॥ ३३ ॥
 तदस्माऽएतत्प्रजामेव परोऽक्षमाशास्ते । यस्य हि प्रजा भवत्येक आत्मना भव-
 त्यथोत दशथा प्रजया हविष्क्रियते तस्मात्प्रजा भूयो हविष्करणम् ॥ ३४ ॥ त-
 दस्मा एतत्पशूनेव परोऽक्षमाशास्ते । यस्य हि पशवो भवन्ति स पूर्वमिष्ट्याथ
 भूयो-भूय एव हविष्करोति ॥ ३५ ॥ एषा वा आशीः । जीवेयं प्रजा मे स्या-
 च्छ्रियं गच्छेयामिति तद्यत्पशूनाशास्ते तच्छ्रियमाशास्ते श्रीर्हि पशवस्तदेताभ्या-
 म्भैतदाशीभ्यां सर्वमामं तस्माद्वाऽएतेऽत्र द्वेऽआशिषौ क्रियेते ॥ ३६ ॥
 देवा मऽइदं हविर्जुषन्तामिति । तस्मिन्नुपहृत इति तद्यज्ञस्यैवैतत्समृद्धिमाशास्ते
 यद्धि देवा हविर्जुषन्ते तेन हि महज्जयति तस्मादाह जुषन्तामिति ॥ ३७ ॥ शतम्
 ७०० ॥ तां वै प्राश्नन्त्येव । नाग्नौ जुह्वति पशवो वाऽऽहा नेत्पशून्ग्नौ प्रवृण-
 जामेति तस्मान्नाग्नौ जुह्वति ॥ ३८ ॥ प्राणेष्वेव हूयते । होतरि त्वद्यजमाने
 त्वदध्वर्यौ त्वदथ यत्पूर्वार्धं पुरोडाशस्य प्रशीर्यं पुरस्ताद्भ्रुवायै निवृधाति यजमानो
 वै ध्रुवा तद्यजमानस्य प्राशितं भवत्यथ यत्प्रत्यक्षं न प्राश्नाति नेदसं स्थिते यज्ञे
 प्राश्नानीत्येतदेवास्य प्राशितं भवति सर्वे प्राश्नन्ति सर्वेषु मे हुतासदिति पञ्च
 प्राश्नन्ति पशवो वाऽऽहा पाङ्गा वै पशवस्तस्मात्पञ्च प्राश्नन्ति ॥ ३९ ॥ अथ
 यत्र प्रतिपद्यते । तच्चतुर्था पुरोडाशं कृत्वा बर्हिषदं करोति तदत्र पितृणां भाजनेन
 चतस्रो वाऽअवान्तरदिशोऽवान्तरदिशो वै पितरस्तस्माच्चतुर्था पुरोडाशं कृत्वा ब-
 र्हिषदं करोति ॥ ४० ॥ अथ यत्राहोपहृते घावापृथिवीऽइति । तदग्नीधऽआदधाति
 तदग्नीत्प्राश्नात्युपहृता पृथिवी मातोप मां पृथिवी माता हवयतामग्निरग्नी-
 ध्रात्स्वाहोपहृतो घौष्पितोप मां घौष्पिता हवयतामग्निरग्नीध्रात्स्वाहेति घावा-
 पृथिव्यो वाऽएष यत्राग्नीधस्तस्मादेवं प्राश्नाति ॥ ४१ ॥ अथ यत्राशिषमाशास्ते।
 तज्जपति मयीदमिन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान् रायो मघवानः सचन्तां अस्माकं स-
 न्वाशिषः सत्या नः सन्वाशिष इत्याशिषाम्भैष प्रतिग्रहस्तथा एवात्रऽत्विजो य-
 जमानायाशिष आशास्ते ता एवैतत्प्रतिगृह्णात्मन्कुरुते ॥ ४२ ॥ अथ पवित्रयो-
 र्नीर्जयन्ते । पाकयज्ञियुषेवं वाऽएतद्विदयाचारिषुः पवित्रपूता यद्वत् ऊर्ध्वमसं-

स्थितं यज्ञस्य तत्तनवामहाऽइति तस्मात्पवित्रयोर्माजयन्ते ॥ ४३ ॥ अथ ते पवित्रे प्रस्तरेऽपिसृजति । यजमानो वै प्रस्तरः प्राणोदानौ पवित्रे यजमाने तत्प्राणोदानौ दधाति तस्मात्ते पवित्रे प्रस्तरेऽपिसृजति ॥४४॥ ब्राह्मणम् ॥३॥ [८.१.]॥

ते वाऽएतेऽउत्सुक्येऽउदूहन्ति । अनुयाजेभ्यो यातयामेव वाऽएतदग्निर्भवति देवेभ्यो हि यज्ञमूहिवान्भवत्ययातयाम्न्यनुयाजास्तनवामहाऽइति तस्माद्वाऽएतेऽउत्सुक्येऽउदूहन्ति ॥ १ ॥ ते पुनरनुसंश्लेष्यन्ति । पुनरेवैतदग्निमाप्याययन्त्ययातयामानं कुर्वन्त्ययातयाम्नि यदत ऊर्ध्वमसंश्लेष्यितं यज्ञस्य तत्तनवामहाऽइति तस्मात्पुनरनुसंश्लेष्यन्ति ॥ २ ॥ अथ समिधमभ्यादधाति । समिन्द्रऽएवैनमेतस्मिद्धे यदत ऊर्ध्वमसंश्लेष्यितं यज्ञस्य तत्तनवामहाऽइति तस्मात्समिधमभ्यादधाति ॥ ३ ॥ तांश्लेष्यितानुमन्त्रयेत । एषा तेऽअग्ने समित्तया वर्धस्व चा च प्यायस्व वर्धिषीमहि च वयमा च प्यासिषीमहीति तद्यथैवादः समिध्यमानायान्वाहैवमेवैतदन्वाह तदेतद्भोतुः कर्म स यदि मन्येत न होता वेदेत्यपि स्वयमेव यजमानोऽनुमन्त्रयेत ॥ ४ ॥ अथ सम्मार्ष्टि । युनक्तयेवैनमेतद्युक्तो यदत ऊर्ध्वमसंश्लेष्यितं यज्ञस्य तद्वहादिति तस्मात्सम्मार्ष्टि सकृत्सकृत्सम्मार्ष्टि त्रिस्त्रिर्वाऽअग्ने देवेभ्यः सम्मजन्ति नेत्तथा करवाम यथा देवेभ्य इति तस्मात्सकृत्सकृत्सम्मार्ष्टिर्जामितायै जामिह कुर्याद्यत्त्रिः पूर्वं त्रिरपरं तस्मात्सकृत्सकृत्सम्मार्ष्टि ॥ ५ ॥ स सम्मार्ष्टि । अग्ने वाजजिह्वाजं त्वा ससृवांश्लेष्यितं वाजजितंश्लेष्यितं तस्मात्सम्मार्ष्टि सारिष्यन्तमिति वाऽअग्रऽआह सारिष्यन्ति हि तर्हि भवत्यथात्र ससृवांश्लेष्यितं समित्तिससृवेव ह्यत्र भवति तस्मादाह ससृवांश्लेष्यितं ॥६॥ अथानुयाजान्यजति । या वाऽएतेन यज्ञेन देवता ह्वयति याभ्य एष यज्ञस्तायते सर्वा वै तत्ता इष्टा भवन्ति तद्यत्तासु सर्वास्विष्टास्वथैतत्पश्चेवानुयजति तस्मादनुयाजा नाम ॥ ७ ॥ अथ यदनुयाजान्यजति । छन्दांश्लेष्यितं वाऽअनुयाजाः पशवो वै देवानां छन्दांश्लेष्यितं पशवो युक्ता मनुष्येभ्यो वहन्त्येवं छन्दांश्लेष्यितं युक्तानि देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति तद्यत्र छन्दांश्लेष्यितं देवान्त्समतर्प्यन्नथ छन्दांश्लेष्यितं देवाः समतर्प्यन्तस्तदस्तत्पूगभूयच्छन्दांश्लेष्यितं युक्तानि देवेभ्यो यज्ञमवाहुर्देवान्त्समतीतृपन् ॥ ८ ॥ अथ यदनुयाजान्यजति । छन्दांश्लेष्यितं वाऽअनुयाजाश्छन्दांश्लेष्यितं तस्मात्सन्तर्प्यति तस्मादनुयाजान्यजति तस्माद्येन वाहनेन वाप्येत्तादिसुच्य ब्रूयात्प्राययतैनत्सुहितं कुरुतेत्येष उवाहनस्यापह्नवः ॥९॥ स वै खलु बर्हिः प्रथमं यजति । तत्रै कनिष्ठं छन्दः मयसायत्री प्रथमा छन्दःसंयुज्यते तदु तद्वीर्येणैव यच्छयेनो भूत्वा दिवः सोममाहरन्नयथाययं मन्यन्ते च

त्कनिष्ठं छन्दः सद्गायत्री प्रथमा छन्दसां गुज्यतेऽथात्र यथायथं देवाश्छन्दाः-
स्यकल्पयन्ननुयाजेषु नेत्पापवस्यसमसदिति ॥ १० ॥ स वै स्वत्तु वह्निः प्रथमं य-
जति । अयं वै लोको बर्हिरोषधयो बर्हिरस्मिन्नेवैतल्लोकऽत्रोषधीर्दधाति ता इमा
अस्मिन्ल्लोकऽत्रोषधयः पूतिष्ठितास्तदिदं सर्वं जगदस्यां तेनेयं जगती तज्जगतीं
प्रथमामकुर्वन् ॥ ११ ॥ अथ नराशःसं द्वितीयं यजति । अन्तरिक्षं वै नराशःसः
प्रजा वै नरस्ता इमा अन्तरिक्षमनु वावद्यमानाः प्रजाश्चरन्ति यद्वै वदति शःस-
तीति वै तदाहुस्तस्मादन्तरिक्षं नराशःसोऽन्तरिक्षमु वै त्रिष्टुत्त्रिष्टुभं द्वितीयाम-
कुर्वन् ॥ १२ ॥ अथाग्निरुत्तमः । गायत्री वाऽअग्निस्तद्गायत्रीमुत्तमामकुर्वन्नेवं
यथायथेन क्लृप्तेन छन्दाःसि पूत्यतिष्ठंस्तस्मादिदमपापवस्यसम् ॥ १३ ॥ देवा-
न्यजेत्येवाध्वर्युराह । देवं—देवमिति सर्वेषु होता देवानां वै देवाः सन्ति छन्दा-
ःस्येव पशवो ह्येषां गृहा हि पशवः प्रतिष्ठो हि गृहाश्छन्दाःसि वाऽअनुयाजा-
स्तस्माद्देवान्यजेत्येवाध्वर्युराह देवं—देवमिति सर्वेषु होता ॥ १४ ॥ वसुवने वसुधे-
यस्येति । देवतायाऽएव वषट्क्रियते देवतायै हूयते न वाऽअत्र देवतास्त्यनुयाजेषु
देवं बर्हिरिति तत्र नाग्निर्नेन्द्रो न सोमो देवो नराशःस इति नात एकं च न यो वाऽ-
अत्राग्निर्गायत्री स निदानेन ॥ १५ ॥ अथ यद्वसुवने वसुधेयस्येति यजति ।
अग्निर्वै वसुवनिरिन्द्रो वसुधेयोऽस्ति वै छन्दसां देवतेन्द्राग्नीऽएवैवमु हैतद्देवता-
याऽएव वषट्क्रियते देवतायै हूयते ॥ १६ ॥ अथोत्तममनुयाजमिष्टा समानीय जु-
होति । प्रयाजानुयाजा वाऽएते तद्यथैवादः प्रयाजेषु यजमानाय द्विषन्तं भ्रातृव्यं
बलिः हारयत्यत्रऽत्राद्यं बलिः हारयत्येवमेवैतदनुयाजेषु बलिः हारयति ॥ १७ ॥
आध्वणम् ॥ ४ ॥ [८.२.] ॥ षष्ठःपपाठकः ॥ कण्डिकासङ्ख्या ॥ १११ ॥

स वै जुष्टौ व्यूहति । अग्नीषोमयोरुज्जितिमनुज्जेषं वाजस्य मा प्रस-
वेन प्रोहामीति जुहूं प्राचीं दाक्षिणेन पाणिनाग्नीषोमौ तमपनुदतां योऽस्मान्नेष्टि
यं च वयं द्विष्मो वाजस्यैतं प्रसवेनापोहामीत्युपभृतं प्रतीचीः सव्येन पाणिना
यदि स्वयं यजमानः ॥ १ ॥ यद्दुःअध्वर्युः । अग्नीषोमयोरुज्जिति-
मनुज्जयत्वबं यजमानो वाजस्यैतं प्रसवेन प्रोहाम्यग्नीषोमौ तमपनुदतां
यमयं यजमानो वेष्टि यश्चैनं वेष्टि वाजस्यैतं प्रसवेनापोहामीति पौर्यामास्यामग्नी-
षोमीयः हि पौर्यामासः हविर्भवति ॥ २ ॥ अथामावास्यायाम् । इन्द्राग्न्योरु-
ज्जितिमनुज्जेषं वाजस्य मा प्रसवेन प्रोहामीन्द्राग्नी तमपनुदतां योऽस्मान्नेष्टि यं च

वयं द्विष्मो वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामीति यदि स्वयं यजमानः ॥ ३ ॥ यद्युऽश्व-
 य्युः । इन्द्राग्न्योरुज्जितिमनुज्जयत्वयं यजमानो वाजस्यैनं प्रसवेन प्रोहामीन्द्राग्नी
 तमपनुदतां यमयं यजमानो द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामीत्यमात्रा-
 स्यायामैन्द्राग्नं ॥ ४ ॥ ह्यामात्रास्य ॥ हविर्भवत्येवं यथादेवतं व्यूहति तद्यदेवं व्यूहति
 ॥ ४ ॥ यजमान एव जुहूमन् । योऽस्माऽअरतीयति स उपभृतमनु प्राश्नमेवैतद्यजमा-
 नमुदूहत्यपाश्च तमपोहति योऽस्माऽअरतीयत्येव जुहूमन्वाद्य उपभृतमनु प्राश्नमेवै-
 तदत्तारमुदूहत्यपाश्चमाद्यमपोहति ॥ ५ ॥ तत्राऽएतत् । समानऽएव कर्मण्यक्रियते
 तस्माद् समानादेव पुरुषादत्ता चाद्यश्च जायेतेऽइदं हि चतुर्थे पुरुषं तृतीये
 सद्गच्छामहऽइति विदेवं दीव्यमामा ज्ञात्या आसतऽएतस्माद् तत् ॥ ६ ॥
 अथ जुहा परिधीन्त्समनक्ति । यथा देवेभ्योऽहौषीद्या यज्ञं समतिष्ठिपत्तये-
 वैतत्परिधीन्प्रीणाति तस्माज्जुहवा परिधीन्त्समनक्ति ॥ ७ ॥ स समनक्ति । व-
 सुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वादित्येभ्यस्त्वेत्येते वै त्रयो देवा यद्वसवो रुद्रा आदित्या
 एतेभ्यस्त्वैतदाह ॥ ८ ॥ अथ परिधिमाभिपद्याश्रावयति । परिधिभ्यो ह्येत-
 दाश्रावयति यज्ञो वाऽआश्रावयं यज्ञैवैतत्प्रत्यक्षं परिधीन्प्रीणाति तस्मात्परिधि-
 माभिपद्याश्रावयति ॥ ९ ॥ स आश्राव्याह । इषिता दैव्या होतार इति दैव्या
 वाऽएते होतारो यत्परिधयोऽग्नयो हीष्टा दैव्या होतार इत्येवैतदाह यदाहोषिता
 दैव्या होतार इति भद्रवाच्यायेति स्वयं वाऽएतस्मै देवा युक्ता भवन्ति यत्साधु
 वदेयुर्यत्साधु कुर्युस्तस्मादाह भद्रवाच्यायेति प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकायेति तदिमं
 मानुषं होतारं सूक्तवाकाय प्रसौति ॥ १० ॥ अथ प्रस्तरमादत्ते । यज-
 मानो वै प्रस्तरस्तद्यत्रास्य यज्ञोऽगंस्तदेवैतद्यजमानं स्वगाकरोति देवलोकां वाऽ-
 अस्य यज्ञोऽगन्देवलोकमेवैतद्यजमानमपिनयति ॥ ११ ॥ स यदि वृष्टिकामः
 स्यात् । एतेनैवाददीत सञ्जानाथां छावापृथिवीऽइति यदा वै छावापृथिवी स-
 ङ्जानाथेऽअथ वर्षति तस्मादाह सञ्जानाथां छावापृथिवीऽइति मित्रावरुणौ त्वा
 वृष्ट्यावतामिति तद्यो वर्षस्येष्टे स त्वा वृष्ट्यावत्वित्येवैतदाहायं वै वर्षस्येष्टे योऽयं
 पवते सोऽयमेक इवैव पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः प्रविष्टः प्राङ् च प्रत्यङ् च ताविमौ
 प्राणोदानौ प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ तद्य एव वर्षस्येष्टे स त्वा वृष्ट्यावत्वित्ये-
 वैतदाह तस्मैनैवाददीत यदा होव कदा च वृष्टिः स पिव तथेनकत्याहुतिमेवैत्स्को-
 त्याहुतिर्मत्वा देवलोकां गच्छाविति ॥ १२ ॥ स वाऽअग्रं जुहामनक्ति । प्रथमप-
 ष्ठति मूलं ध्रुवायामग्रमिव हि जुहूर्मेध्यामिवोपभृन्मूलमिव ध्रुवा ॥ १३ ॥ सोऽ

नक्ति । व्यन्तु वयोऽक्तं रिहाणा इति वय एवैनमेतद्भूतमस्मान्मनुष्यलोकादेव-
लोकमभ्युत्पातयति तन्नीचैरिव हरति द्वयं तस्मात्नीचैरिव हरेद्यजमानो वै प्र-
स्तरोऽस्याऽएवैनमेतत्प्रतिष्ठायै नोद्धन्तीहोऽएव वृष्टिं नियच्छति ॥ १४ ॥ स हर-
ति । मरुतां पृषतीर्गच्छेति देवलोकं गच्छेत्येवैतदाह यदाह मरुतां पृषतीर्गच्छेति
वशा पृश्निर्भूत्वा दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमावहेतीयं वै वशा पृश्निर्यदिवमस्यां
मूलि चामूलं चान्नाद्यं प्रतिष्ठितं तेनेयं वशा पृश्निरियं भूत्वा दिवं गच्छेत्येवैतदाह
ततो नो वृष्टिमावहेति वृष्टाद्वाऽऊर्ध्वसः सुभूतं जायते तस्मादाह ततो नो वृष्टिमाव-
हेति ॥ १५ ॥ अथैकं तृणमपगृह्णाति । यजमानो वै प्रस्तरः स यत्कृत्स्नं प्र-
स्तरमनुग्रहरेत् क्षिप्रं ह यजमानोऽमुं लोकमियात्तथो ह यजमानो ज्योग्जीवति या-
वद्वेवास्येह मानुषमायुस्तस्माऽएवैतदपगृह्णाति ॥ १६ ॥ तन्मुहूर्तं धारयित्वानु-
ग्रहरति । तद्यत्रास्येतर आत्मागंस्तदेवास्यैतद्गमयेत्यथ यन्नानुग्रहरेदन्तरियाद् य-
जमानं लोकात्तथो ह यजमानं लोकाभ्रान्तरोति ॥ १७ ॥ तं पूञ्चमनुसमस्यति ।
पूचा हि देवानां दिगतोऽउदञ्चमुदीची हि मनुष्याणां दिक्मङ्गुलिभिरेव
यoyुप्येरेन्न काष्ठैर्द्वारुभिर्वाऽइतरं शवं व्यृषन्ति नेत्था करवाम यथेतरं शवमिति
तस्मादङ्गुलिभिरेव यoyुप्येरेन्न काष्ठैर्यदा होता सूक्तवाकमाह ॥ १८ ॥ अथाग्नी-
दाहानुग्रहरोति । तद्यत्रास्येतर आत्मागंस्तदेवास्यैतद्गमयेत्येवैतदाह तूष्णीमेवानुग्रहृत्य
चक्षुष्णा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्यात्मानमुपस्पृशति तेनोऽअप्यात्मानं नानुपृह्णात्कि
॥ १९ ॥ अथाह संबदस्वेति । संबादयैनं देवैरित्येवैतदाहागानग्नीदित्यगन्ख-
लित्येवैतदाहागन्नितीतरःपृत्याह श्रावयेति तं वै देवैः श्रावय तन्नुबोधयेत्येवैतदाह
श्रौषडिति विदुर्वाऽएनमनुवाऽएनमभुत्सतेत्येवैतदाहैवमध्वर्युश्चाग्नीञ्च देवलोकं यज-
मानमपिनयतः ॥ २० ॥ अथाह स्वगा वैव्या होतृभ्य इति । वैव्या वाऽएते होतारो
यत्परिधयोऽग्नयो हि तानेवैतत्स्वगाकरोति तस्मादाह स्वगा वैव्या होतृभ्य इति
स्वास्तिर्मानुषेभ्य इति तदस्मै मानुषाय होत्रेऽहलामाशास्ते ॥ २१ ॥ अथ परिधि-
ननुग्रहरति । स मध्यमेवाग्रे परिधिमनुग्रहरति यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव
पण्यिभिर्गृह्यमानः तं तऽएतमनु जोषं भ्राम्येष नेत्त्वदपचेतयाताऽइत्यग्नेः प्रियं
पाथोऽपीतमितीतरानुसमस्यति ॥ २२ ॥ अथ जुहूं चोपभृतं च सम्प्रगृह्णाति ।
अवो हैवाहुतिं कपोति यदनक्त्याहुतिर्भूत्वा देवलोकं गच्छाविति तस्माज्जुहूं
चोपभृतं च सम्प्रगृह्णाति ॥ २३ ॥ स वै विश्वेभ्यो देवेभ्यः सम्प्रगृह्णाति ।
यद्वाऽअनादिष्टं देवतायै हविर्गृह्यते सर्वा वै तस्मिन्देवता अपित्विन्यो मन्यन्ते न

वाऽएतत्कस्यै च न देवतायै हविर्गृह्णाद्वादिशति यदाज्यं तस्माद्धिवेभ्यो देवेभ्यः सम्प्रगृह्णात्येतदु वैश्वदेवैः हविर्यज्ञे ॥ २४ ॥ स सम्प्रगृह्णाति । सः स्रवभागा स्थेषा बृहन्त इति सः स्रवो ह्येव खलु परिशिष्टो भवति प्रस्तरष्टाः परिधेयाश्च देवा इति प्रस्तरश्च द्वि परिधयश्चानुग्रहता भवन्तीमां वाचमभि विश्वे गृणन्त इत्येतदु वैश्वदेवं करोत्यासद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वः स्वाहा वाडिति तद्यथा वषट्कृतः हुतमेवमस्यैतद्भवति ॥ २५ ॥ स यस्यानसो हविर्गृह्णाति । अनसस्तस्य धुरि विमुञ्चन्ति यतो युनजाम ततो विमुञ्चापेति यतो ह्येव युञ्जन्ति ततो विमुञ्चन्ति यस्यो पात्र्यै स्प्ये तस्य यतो युनजाम ततो विमुञ्चापेति यतो ह्येवं युञ्जन्ति ततो विमुञ्चन्ति ॥ २६ ॥ युजौ ह वाऽएते यज्ञस्य यत्सुचौ । ते ऽएतद्युक्ते यत्प्रचरति स यं निधायावद्येष्टया वाहनमवाह्येदेवं तच्चेऽएतत्स्विष्टकृति विमोचनप्रागच्छतस्ते तत्सादयति तद्विमुञ्चति तेऽएतत्पुनः प्रयुक्तेऽनुयाजेषु सोऽनुयाजैश्चरित्वैतद्विमोचनप्रागच्छति ते तत्सादयति तद्विमुञ्चति तेऽएतत्पुनः प्रयुक्ते यत्सम्प्रगृह्णाति तद्यां गतिमभियुक्ते तां गतिं गत्वा विमुञ्चते यज्ञं वाऽअनु प्रजास्तस्मादयं पुरुषो युक्तेऽथ विमुञ्चतेऽथ युक्ते तद्यां गतिमभियुक्ते तां गतिं गत्वान्ततो विमुञ्चते स सादयति घृताची स्थो धुर्यो पातः सुम्नेस्थः सुम्ने मा धत्तमिति साध्व्यौ स्थः साधौ मा धत्तमित्येवैतदाह ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [८. ३.] अध्यायः ॥ ८ ॥

स यत्राह । इषिता वैव्या होतारो भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकायेति यदतो होतान्वाह सूक्तऽ—इव तदाह यजमानायैवैतदाशिषमाशास्ते तद्वाऽएद्बुदुपरिष्ठाद्यज्ञस्याशिषमाशास्ते द्वयं तद्यस्मादुपरिष्ठाद्यज्ञस्याशिषमाशास्ते ॥ १ ॥ यज्ञं वाऽएष जनयति । यो यजतऽएतेन ह्युक्ता ऋत्विजस्तन्वते तं जनयन्त्यथाशिषमाशास्ते तामस्मै यज्ञं आशिषः सन्नमयति यामाशिषमाशास्ते यो माजीजनतेति तस्माद्वाऽउपरिष्ठाद्यज्ञस्याशिषमाशास्ते ॥ २ ॥ देवान्वाऽएष प्रीणाति । यो यजतऽएतेन यज्ञेनऽर्गिभिरिव त्वद्यजुभिरिव त्वदाहुतिभिरिव त्वत्सु देवान्प्रीत्वा तेष्वपित्नी भवति तेष्वपित्नी भूत्वाथाशिषमाशास्ते तामस्मै देवा आशिषः सन्नमयन्ति यामाशिषमाशास्ते यो नोऽप्रीषीदिति तस्माद्वाऽउपरिष्ठाद्यज्ञस्याशिषमाशास्ते ॥ ३ ॥ अथ पतिपयते । इदं वाषापृथिवी भद्रमभूदिति भद्रं ह्यभूद्यो यज्ञस्य सः स्यात्प्राग्वर्धं सूक्तवाक्युत नक्षोवाकमित्युभयं वाऽएतद्यज्ञं पृथ यत्सूक्तवाक्युत

नमोवाकश्चारात्सम यज्ञमविदाम यज्ञमित्येवैतदाहाग्ने त्वं सूक्तवागस्युपश्रुती दि-
वस्पृथिव्योरित्यग्निमेवैतदाह त्वं सूक्तवागस्युपशृण्वत्योरनयोर्द्यावापृथिव्योरित्यो-
मन्वती तेऽस्मिन्न्यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी स्तामित्यन्नवत्यौ तेऽस्मिन्न्यज्ञे यजमान
द्यावापृथिवी स्तामित्येवैतदाह ॥ ४ ॥ शंगवी जीवदानुऽइति । शंगवी ते जीवदानु
स्तामित्येवैतदाहात्रस्नुऽअप्रवेदेऽइति माह कस्माच्चन प्रत्रासीर्मां तऽइदं पुष्टं कश्चन
प्रविदतेत्येवैतदाह ॥ ५ ॥ उरुगव्यूतीऽअभयङ्कृताविति । उरुगव्यूती तेऽभये स्ता-
मित्येवैतदाह वृष्टिद्यावा रीत्यापेति वृष्टिप्रत्यौ ते स्तामित्येवैतदाह ॥ ६ ॥ शम्भुवौ मयो-
भुवाविति । शम्भुवौ ते मयोभुवौ स्तामित्येवैतदाहोर्जस्वती च पयस्वती चेतिरसवत्यौ
तऽउपजीवनीये स्तामित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ सूपचरणा च स्वधिचरणा चेति ।
सूपचरणाह तेऽसावस्तु यामप्रस्तादुपचरसि स्वधिचरणो तऽइयमस्तु यामुपरिष्ठाद-
धिचरसीत्येवैतदाह तयोरानुमन्यमानयोरित्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अग्नि-
रिदं हविः । अजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तदाग्नेयमाज्यभागमाह सोम
इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तत्सौम्यमाज्यभागमाहाग्नि-
रिदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तद्य एष उभयत्राच्युत आग्नेयः
पुरोडाशो भवति तमाह ॥ ९ ॥ अथ यथादेवतम् । देवा आज्यपा आज्यमजुषन्ता-
वीवृधन्त महो ज्यायोऽकृतेति तत्प्रयाजानुयाजानाह प्रयाजानुयाजा वै देवा आज्यपा
अग्निहोत्रेणेदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तदग्निं होत्रेणाहा-
जुषतेत्येवं या इष्टा देवता भवन्ति ताः सम्पश्यत्यसौ हविरजुषतासौ हविरजुषतेति त
यज्ञस्यैवैतत्समृद्धिमाशास्ते यद्धि देवा हविर्जुषन्ते तेन हि महज्जयति तस्मादाहाजुषते
त्यवीवृधतेति यद्देवा हविर्जोषयन्ते तदपि गिरिमात्रं कुर्वते तस्मादाहावीवृधन्ते
॥ १० ॥ महो ज्यायोऽकृतेति । यज्ञो वै देवानां महस्तं ह्येतज्ज्यायाऽसमिद-
र्भते तस्मादाह महो ज्यायोऽकृतेति ॥ ११ ॥ अस्यामृधेहोत्रायां देवङ्गमायामिति ।
अस्याऽऽ राध्नोतु होत्रायां देवङ्गमायामित्येवैतदाहाशास्तेऽयं यजमानोऽसाविति
नाम गृह्णाति तदेनं प्रत्यक्षमाशिषा सम्पादयति ॥ १२ ॥ दीर्घायुत्वमाशास्तऽ-
इति । सा यामुत्रोत्तरा देवयज्या तदिह प्रत्यक्षं दीर्घायुत्वं ॥ १३ ॥ सुप्रजास्त्व
माशास्तऽइति । तद्यदमुत्र भूयो हविष्करणं तदिह प्रत्यक्षं सुप्रजास्त्वं प्रशासनं
स कुर्याद्य एवं कुर्यादुत्तरां देवयज्यामाशास्तऽइति स्वैव भूयास्तदेव जीवानुं तत्प्रजां
तत्पशून् ॥ १४ ॥ भूयो हविष्करणमाशास्तऽइति । तदेव तत्सजातवनस्यामाशास्तऽइति

प्राणा वै सजाताः प्राणैर्हि सह जायते तत्प्राणानाशास्ते ॥ १५ ॥ दिव्यंधामाशास्तऽ-
 इति । देवलोके मेऽप्यसदिति वै यजते यो यजते तद्देवलोकाऽप्येवैनमेतदापित्विनं करोति
 यदनेन हविषाशास्ते तदस्यात्तद्द्वयादिति यदनेन हविषाशास्ते तदस्मै सर्वथऽ स-
 मृध्यतामित्येवैतदाह ॥ १६ ॥ ता वाऽएताः । पञ्चाशिषः करोति तिस्र इडार्या
 ता अष्टावष्टाक्षरा वै गायत्री वीर्यं गायत्री वीर्यमेवैतदाशिषोऽभिमम्पादयति ॥ १७ ॥
 नातो भूयसीः कुर्यात् । अतिरिक्तथ ह कुर्याद्यवतो भूयसीः कुर्याद्यवै यन्नस्याति-
 रिक्तं द्विषन्तथ हास्य तद्भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते तस्मान्नातो भूयसीः कुर्यात् ॥ १८ ॥
 अपीद्वै कनीयसीः सप्तः । तदस्मै देवा रासन्तामिति तदस्मै देवा अनुमन्यन्तामि-
 त्येवैतदाह तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनुतां वयमग्नेः परि मानुषा इति तदग्निर्देवो देवे-
 भ्यो वनुतां वयमग्नेरध्यस्माऽएतद्वनवामहाऽइत्येवैतदाह ॥ १९ ॥ इष्टं च वित्तं
 चेति । षेषिषुरिव वाऽएतद्यज्ञं तमविदंस्तस्मादाहेष्टं च वित्तं चेत्युभे चैनं द्यावापृ-
 थिवीऽअथहसस्पातामित्युभे चैनं द्यावापृथिवीऽआत्तेर्गोपायतामित्येवैतदाह ॥ २० ॥
 तदु हैकऽआहुः । उभे च मेति तथा होताशिष आत्मानं नान्तरतीति तदु तथा न
 ब्रूयाद्यजमानस्य वै यज्ञऽआशीः किं नु तत्रऽत्विजां यां वै काञ्च यज्ञऽश्रत्विज आ-
 शिषमाशासते यजमानस्यैव सा न ह स एतां क चनाशिषं पूतिष्ठापयति य आ-
 होभे च मेति तस्माद् ब्रूयादुभे चैनमित्येव ॥ २१ ॥ इह गतिर्वामस्येति । तद्यदेव
 यज्ञस्य साधु तदेवास्मिन्नेतद्दधाति तस्मादाहेह गतिर्वामस्येति ॥ २२ ॥ इदं च
 नमो देवेभ्य इति । तद्यज्ञस्यैवैतत्सथस्थां गत्वा नमो देवेभ्यः करोति तस्मादाहेदं
 च नमो देवेभ्य इति ॥ २३ ॥ अथ शंयोर्राह । शंयुर्ह वै बार्हस्पत्योऽञ्जसा यज्ञस्य
 सथस्थां विदां चकार स देवलोका मपीयाय तत्तदन्तर्हितमिव मनुष्येभ्य आस ॥ २४ ॥
 तद्वाऽश्रुषीणामनुश्रुतमास । शम्युर्ह वै बार्हस्पत्योऽञ्जसा यज्ञस्य सथस्थां विदां
 चकार स देवलोका मपीयायेति ते तामेव यज्ञस्य सथस्थामुपायन्याथ शंयुर्बार्हस्प-
 त्योऽवेद्यच्छम्योरखर्वंस्तविवैष एतद्यज्ञस्य सथस्थामुपैति याथ शंयुर्बार्हस्पत्योऽवे-
 द्यच्छयोर्राह तस्माद्दे शंयोर्राह ॥ २५ ॥ स प्रतिपद्यते । तच्छंयोर्रावृणीमहऽइति तां यज्ञ-
 स्य सथस्थामावृणीमहे याथ शंयुर्बार्हस्पत्योऽवेदित्येवैतदाह ॥ २६ ॥ गातुं यज्ञाय गातुं
 यज्ञपतयऽइति । गातुथऽहोष यज्ञायेच्छति गातुं यज्ञपतये यो यज्ञस्य सथस्थां वैवी
 स्वस्तिरस्तु नः स्वस्तिर्मानुषेभ्य इति स्वस्ति नो देवत्रास्तु स्वस्ति मनुष्यत्रेत्ये-
 वैतदाहोर्ध्वं जिगातु भेषजमित्यूर्ध्वं नोऽयं यज्ञो देवलोकां जयत्वित्येवैतदाह ॥ २७ ॥
 शं नोऽश्रुस्तु द्विपदे शं चतुष्पदऽइति । एतावद्वाऽइदथ सर्वं यावद्विपाद्यैव

• चतुष्पाच्च तस्मात्पृथैतद्यज्ञस्य सथस्थां गत्वा शं करोति तस्मादाह शं नोऽवस्तु
त्रिपदे शं चतुष्पदऽइति ॥ २८ ॥ अथानयेत्युपस्पृशति । अमानुष-इव वाऽएत-
द्भवति यदात्विज्ये पृवृत इयं वै पृथिवी प्रतिष्ठा तदस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां पृथितिष्ठति
तदु खलु पुनर्मानुषो भवति तस्मादनयेत्युपस्पृशति ॥ २९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [९.१.] ॥

ते वै पत्नीः संयाजयिष्यन्तः प्रतिपरायन्ति । जुहूं च सुवं चाध्वर्युरादत्ते
वेदथहोताज्यविलापनीमग्नीत् ॥ १ ॥ तद्धैकेषामध्वर्युः । पूर्वेणाहवनीयं पर्येति
तदु तथा न कुर्याद्बहिर्धा ह यज्ञात्स्याद्यत्तेनेयात् ॥ २ ॥ जघननो ह वै पत्नीम् ।
एकेषामध्वर्युरेति नोऽएव तथा कुर्यात्पूर्वार्धो वै यज्ञस्याध्वर्युर्घनार्धः पत्नी यथा
भसत्तः शिरः प्रतिदध्यादेवं तद्बहिर्धा ह वै यज्ञात्स्याद्यत्तेनेयात् ॥ ३ ॥ अन्त-
रेणो ह वै पत्नीम् । एकेषामध्वर्युरेति नोऽएव तथा कुर्यादन्तरियाद् यज्ञात्पत्नीं य-
त्तेनेयात्तस्माद् पूर्वैषैव गार्हपत्यमन्तरेणाहवनीयं चैति तथा ह न बहिर्धा यज्ञाद्
भवति यथोऽएत्रादः प्रचरन्तरेण सञ्चरति स उऽएवास्यैष संचरो भवति ॥ ४ ॥
अथ पत्नीः संयाजयन्ति । यज्ञाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते यज्ञात्प्रजायमाना मिथुनाञ्जयन्ते
मिथुनात्प्रजायमाना अन्ततो यज्ञस्य प्रजायन्ते तदेना एतदन्ततो यज्ञस्य मिथुनात्प्रजन-
नात्पूजनयति तस्मान्मिथुनात्प्रजननादन्ततो यज्ञस्येमाः प्रजाः पूजायन्ते तस्मात्पत्नीः
संयाजयन्ति ॥ ५ ॥ चतस्रो देवता यजति । चतस्रो वै मिथुनं द्वन्द्वं वै मिथुनं त्रे-
ह हि खलु भवतो मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्माच्चतस्रो देवता यजति ॥ ६ ॥
ता वाऽआज्यहविषो भवन्ति । रेतो वाऽआज्यथ रेत एवैतत्सिञ्चति तस्मादाज्य-
हविषो भवन्ति ॥ ७ ॥ तेनोपाथशु चरन्ति । तिर-इव वै मिथुनेन चर्यते तिर-इ-
वैतद्यदुपाथशु तस्मादुपाथशु चरन्ति ॥ ८ ॥ अथ सोमं यजति । रेतो वै सोमो
रेत एवैतत्सिञ्चति तस्मात्सोमं यजति ॥ ९ ॥ अथ त्वष्टारं यजति । त्वष्टा वै
सिक्तथ रेतो विकरोति तस्मात्त्वष्टारं यजति ॥ १० ॥ अथ देवानां पत्नीर्यज-
ति । पत्नीषु वै योनौ रेतः प्रतिष्ठितं तत्ततः प्रजायते तत्पत्नीष्वैवैतद्योनौ रेतः
सिक्तं प्रतिष्ठापयति तत्ततः प्रजायते तस्माद्देवानां पत्नीर्यजति ॥ ११ ॥ स यत्र
देवानां पत्नीर्यजति । तत्पुरस्तात्तिरः करोत्युप ह वै तावदेवता आसते यावञ्च
समिष्टयजुर्जुहवतीदं नु नो जुहत्विति ताभ्य एवैतत्तिरः करोति तस्मा-
दिषा मानुष्य स्त्रियास्तिर-इवैव पुथसो जिघत्मान्ति या-इव तु ता-इवेति ह स्माह
प्राज्ञबल्ब्यः ॥ १२ ॥ अथार्गिनि गृहपतिं यजति । अयं वाऽअग्निर्लोक इममेवैत-
त्लोकमिमाः प्रजा अभिप्रजनयति ता इमं लोकमिमाः प्रजा अभिप्रजायन्ते तस्माद-

ग्निं गृहपतिं यजति ॥ १३ ॥ तत्रिद्वान्तं भवति । न ह्यत्र परिधयो भवन्ति न प्र-
 स्तरो यत्र वाऽअद्वः प्रस्तरेण यजमानश्च स्वगाकरोति पतिं वाऽअनु जाया तदेवा-
 स्यापि पत्नी स्वगाकृता भवतीयसि तश्च ह कुर्याद्यत्प्रस्तरस्य रूपं कुर्यात्-
 स्मादिद्वान्तमेव स्यादुतो प्रस्तरस्यैव रूपं क्रियते ॥ १४ ॥ स यदि प्रस्तरस्य
 रूपं कुर्यात् । यथैवादः प्रस्तरेण यजमानश्च स्वगाकरोत्येवमेवैतत्पत्नीश्च स्व-
 गाकरोति ॥ १५ ॥ स यदि प्रस्तरस्य रूपं कुर्यात् । वेदस्यैकं तृणमा-
 च्छिद्यग्रं जुह्वामनक्ति मध्यश्च क्षुवे बुध्नश्च स्थाल्याम् ॥ १६ ॥ अथाग्नीदाहानुग्रह-
 रोति । तूष्णीमेवानुग्रहृत्य चक्षुष्णा अग्नेऽसि चक्षुर्मै पाहीत्यात्मानमुपस्पृशति
 तेनोऽअप्यात्मानं नानुग्रहणक्ति ॥ १७ ॥ अथाह संवदस्वेति । अगानग्नीवगच्छ्रा-
 वय श्रौषद् स्वगा वैव्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शंयोर्ब्रह्मीति ॥ १८ ॥ अथ
 जुहुं च क्षुवं च सम्प्रगृह्णाति । अदो हैवाहुतिं करोति यदनक्याहुतिर्भूत्वा देवलोकां
 गच्छति तस्माज्जुहुं च क्षुवं च सम्प्रगृह्णाति ॥ १९ ॥ स वाऽअग्नये सम्प्रगृ-
 ह्णाति । अग्नेऽदव्यायोऽशीतमेत्यमृतो ह्यग्निस्तस्मादाहादव्यायवित्यशीतमेत्यशि-
 ष्ठी ह्यग्निस्तस्मादाहाशीतमेति पाहि मा दिद्योः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि
 दुरघ्न्याऽहति सर्वाभ्यो प्राप्तिभ्यो गोपायेत्येवैतदाहाविषं नः पितुं कृषिवस्यन्नं वै
 पितुरनमीवं न इवमकिल्बिषमन्नं कुर्वित्येवैतदाह सुषदा योनावित्यात्मन्येतदाह
 स्वाहा वाडिति तद्यथा वषट्कृतश्च हुतमेवमस्यैतद्भवति ॥ २० ॥ अथ वेदं पत्नी
 विस्मश्चसयति । योषा वै वेदिर्वृषा वेदो मिथुनाय वै वेदः क्रियतेऽथ यदेनेन यज्ञऽ-
 उपालभते मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ २१ ॥ अथ यत्पत्नी विस्मश्चसयति । यो-
 षा वै पत्नी वृषा वेदो मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्माद्वेदं पत्नी विस्मश्चसयति
 ॥ २२ ॥ सा विस्मश्चसयति । वेदोऽसि येन त्वं देव वेद देवेभ्यो वेदोऽभवस्तेन मह्यं
 वेदो भूया इति यदि यजुषा चिकीर्षेदतेनैव कुर्यात् ॥ २३ ॥ तमा वेदेः सश्चस्त-
 णाति । योषा वै वेदिर्वृषा वेदः पश्चाद्धै परीत्य वृषा योषामधिद्रवति पश्चात्कैनामे-
 तत्परीत्य वृष्णा वेदेनाधिद्रावयति तस्मादा वेदेः सश्चस्तृणाति ॥ २४ ॥ अथ समि-
 ष्टयजुर्जुहोति । प्राक्मे यज्ञोऽनुसन्तिष्ठाताऽइत्यथ यद्भुत्वा समिष्टयजुः पत्नीः संयाजये-
 त्पत्यद्भुद्भुवैवास्यैष यज्ञः सन्तिष्ठेत तस्माद्वाऽएतर्हि समिष्टयजुर्जुहोति प्राक्मे यज्ञोऽनु-
 सन्तिष्ठाताऽइति ॥ २५ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजुर्नाम । या वाऽएतेन यज्ञेन देवता ह्यति
 याभ्य एष यज्ञस्तायते सर्वा वै तत्ताः समिष्टा भवन्ति तद्यत्तासु सर्वासु समिष्टास्वथैत-
 ज्जुहोति तस्मात्समिष्टयजुर्नाम ॥ २६ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजुर्जुहोति । या वाऽएतेन
 यज्ञेन देवता ह्यति याभ्य एष यज्ञस्तायतऽष्टप ह वै ता आसते यावत् समिष्टयजुः

जुहुतीदं नु नो जुहुत्विति ता एवैतद्यथायथं व्यवसृजति यत्र—यत्रासां चरणं त-
 दनु यज्ञं वाऽएतदजीजनत यदेनमतत तं जनयित्वा यत्रास्य प्रतिष्ठा तत्प्रतिष्ठाप-
 यति तस्मात् समिष्टयजुर्जुहोति ॥ २७ ॥ स जुहोति । देवा गातुर्विद इति गा-
 तुर्विदो हि देवा गातुं वित्त्वेति यज्ञं वित्त्वेत्येवैतदाह गातुमितेति तदेतेन यथायथं
 व्यवसृजति मनसस्पतऽइमं देव यज्ञं स्वाहा वाते धाऽइत्ययं वै यज्ञो योऽयं प-
 वते तदिमं यज्ञं सम्भृत्यैतस्मिन् यज्ञे प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञं सन्दधाति तस्मा-
 दाह स्वाहा वाते धा इति ॥ २८ ॥ अथ बर्हिर्जुहोति । अयं वै लोको बर्हिरोष-
 धयो बर्हिरस्मिन्नेवैतल्लोकऽओषधीर्दधाति ता इमा अस्मिन्लोकऽओषधयः
 पूतिष्ठितास्तस्माद्बर्हिर्जुहोति ॥ २९ ॥ तां वाऽअतिरिक्तां जुहोति । समिष्टयजुर्हो-
 वान्तो यज्ञस्य यद्दधूर्ध्वं समिष्टयजुषोऽतिरिक्तं तद्यदा हि समिष्टयजुर्जुहोत्यथै-
 ताभ्यो जुहोति तस्मादिमा अतिरिक्ता असम्मिता ओषधयः पूजायन्ते ॥ ३० ॥
 स जुहोति । स बर्हिरक्ला हविषा घृतेन समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः समिन्द्रो
 विश्वदेवैर्भिरङ्गां दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहेति ॥ ३१ ॥ अथ पूणीता दक्षि-
 णतः परीत्य निनयति । युक्ते वाऽएतद्यज्ञं यदेनं तनुते स यज्ञं निनयेत्पराहु हा-
 विमुक्त एव यज्ञो यजमानं पूजिणीयात्तथो ह यज्ञो यजमानं न पूजिणीति तस्मा-
 त्पूणीता दक्षिणतः परीत्य निनयति ॥ ३२ ॥ स निनयति । कस्त्वा विमुञ्चति
 स त्वा विमुञ्चति कस्मै त्वा विमुञ्चति तस्मै त्वा विमुञ्चति षोषायेति तत्पृष्ठिमु-
 च्चतां यजमानाय निराह स येनैव प्रणयति तेन निनयति येन ह्येव योग्यं युञ्ज-
 न्ति तेन विमुञ्चन्ति योक्त्रेण हि योग्यं युञ्जन्ति योक्त्रेण विमुञ्चन्त्यथ फलीकरणा-
 न्कपालेनाधोऽधः कृष्णाजिनमुपास्यति रक्षसां भागोऽसीति ॥ ३३ ॥ देवारच च वाऽ-
 अमुरारच । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरऽएतस्मिन्यज्ञे प्रजापतौ पितरि संवत्सरऽस्मा-
 कमयं भविष्यत्यस्माकमयं भविष्यतीति ॥ ३४ ॥ ततो देवाः । सर्वं यज्ञं संवृज्याथ य-
 त्पापिष्ठं यज्ञस्य भागधेयमासीत्तेनैनाश्रिरभजन्नस्ना पशोः फलीकरणौर्हविर्यज्ञात्सु-
 निर्भक्ता असन्नित्येष वै सुनिर्भक्ता यं भागिनं निर्भजन्त्यथ पयभागं निर्भजन्त्यैव
 स तावच्छतऽसतऽसन्न हि वृक्षे लब्ध्वाह किं मा बभकथेति स यमेवैभ्यो देवा भा-
 ममुकल्पयंस्तमेवैभ्य एष एतद्भागं करोत्यथ यदधोऽधः कृष्णाजिनमुपास्यत्यनग्न-
 वेभ्य एतदग्ने तमसि प्रवेशयति तथोऽपवास्तृक्पशो रक्षसां भागोऽसीत्यनग्न-
 वन्धे तमसि प्रवेशयति तस्मात्पशोस्तेदनी न कुर्षन्ति रक्षसा इति स भागः
 ॥ ३५ ॥ आग्राह्य ॥ ३ म. [१. २.] ॥

सुस्थिते यज्ञे । दक्षिणतः परीत्य पूर्णपात्रं निनयति तथा ह्युदग्भवति तस्माद्दक्षिणतः परीत्य पूर्णपात्रं निनयति देवलोके मेऽप्यसदिति वै भजते यो यजते सोऽस्यैष यज्ञो देवलोक्त्रमेवाभिप्रैति तदनुची दक्षिणा यां ददाति सैति दक्षिणामन्वारभ्य यजमानः ॥ १ ॥ स एष देवयानो वा पितृयाणो वा पन्थाः । तदुभयतोऽग्निशिखे समोषन्त्यौ तिष्ठतः प्राति तमोषतो यः प्रत्युष्योऽस्त्यु तथै सृजेते योऽतिमृज्यः शान्तिरापस्तदेतमेवैतत्पन्थानथै शमयति ॥ २ ॥ पूर्णं निनयति । सर्वं वै पूर्णं सर्वेषु वै नमेतच्छमयति सन्ततमव्यवच्छिन्नं निनयति सन्ततेनैवैतदव्यवच्छिन्नेन शमयति ॥ ३ ॥ यज्ञेव पूर्णपात्रं निनयति । यज्ञै यज्ञस्य मिथ्या क्रियते व्यस्य तद्बृहन्ति क्षणवन्ति शान्तिरापस्तदग्निः शान्त्या शमयति तदग्निः सन्दधाति ॥ ४ ॥ पूर्णं निनयति । सर्वं वै पूर्णं सर्वेषु वै तत्सन्दधाति सन्ततमव्यवच्छिन्नं निनयति सन्ततेनैवैतदव्यवच्छिन्नेन सन्दधाति ॥ ५ ॥ तदञ्जलिना प्रतिशृण्वति । सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिरग्नमहि मनसा सथै शिवेन त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्नो यद्विलीष्टमिति यद्विवृढं तत्सन्दधाति ॥ ६ ॥ अथ मुखमुपस्पृशते । द्वयं तद्यस्मान्मुखमुपस्पृशतेऽमृतं वाऽऽत्रापोऽमृतं नैवैतत्सथै स्पृशतः एतद् चैवैतत्कर्मात्मन्कुरुते तस्मान्मुखमुपस्पृशते ॥ ७ ॥ अथ विष्णुक्रमान्क्रमते । देवान्वाऽएष प्रीणाति यो यजतऽएतेन यज्ञेनऽग्निभिरिव त्वष्टाभिरिव त्वदाहुतिभिरिव त्वत्स देवान्प्रीत्वा तेष्वपित्वी भवति तेष्वपित्वी भूत्वा तानेवाभिप्रक्रामति ॥ ८ ॥ यज्ञेव विष्णुक्रमान्क्रमते । यज्ञो विष्णुः स देवेभ्य इमां विक्रान्तिं विचक्रमे येषामियं विक्रान्तिरिदमेव प्रथमेन पदेन पस्पाराथेदमन्तरिक्षं द्वितीयेन दिवमुत्तमेनैताम्बुवेष एतस्मै विष्णुर्यज्ञो विक्रान्तिं विक्रमते तस्माद्विष्णुक्रमान्क्रमते तद्वाऽइत् एव पराचीनं भूयिष्ठा—इव क्रमन्ते ॥ ९ ॥ तद्दु तत्पृथिव्यां विष्णुर्व्यक्रथस्त । गायत्रेण ह्यन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टियं च वयं द्विष्मोऽन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रथस्त त्रैष्टुभेन ह्यन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टियं च वयं द्विष्मो विवि विष्णुर्व्यक्रथस्त जागतेन ह्यन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टियं च वयं द्विष्म इत्येवमिमांल्लोकान्त्समारुह्याथैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा य एष तपति तस्य ये रश्मयस्ते मुकृतोऽथ यत्परं भाः मजापतिर्वा स स्वर्गो वा लोकस्तदेवमिमांल्लोकान्त्समारुह्याथैतां गतिमेतां प्रतिष्ठं गच्छति परस्तात्त्वेवावाङ् क्रमते य इतोऽनुशासनं चिकीर्षेद्वयं तद्यस्मात्परस्तादवाङ् क्रमते ॥ १० ॥ अपसरणतो ह वाऽअग्ने देवा जयन्तोऽजयन् । विष्वेवाग्ने ऽथेदमन्तरिक्षमथेतोऽ-

नपसरणात्सपत्नाननुदन्त तथोऽएवैष एतदपसरणत एवाग्रे जयन्जयति विवमे-
 वाग्रेऽथेदमन्तरिक्षमथेतोऽनपसरणात्सपत्नास्तुदतऽइयं वै पृथिवी प्रतिष्ठा तदस्यामे-
 वैतत्प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति ॥ ११ ॥ तदु तद्विवि विष्णुर्व्यक्रथस्त । जागतेन छ-
 न्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मोऽन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रथस्त
 त्रेष्टुभेन छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः पृथिव्यां विष्णु-
 र्व्यक्रथस्त गायत्रेण छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मोऽ-
 स्माञ्चादस्यै प्रतिष्ठायाऽइत्यस्याथ हीदथ सर्वमन्नाद्यं प्रतिष्ठितं तस्मादाहास्माव-
 चादस्यै प्रतिष्ठायाऽइति ॥ १२ ॥ अथ प्राङ् प्रेक्षते । प्राची हि देवानां दिक्-
 स्मात्प्राङ् प्रेक्षते ॥ १३ ॥ स प्रेक्षते । अगन्म स्वरिति देवा वै स्वरगन्म देवानि-
 त्येवैतदाह सं ज्योतिषाम्भूमेति सं देवैरभूमेत्येवैतदाह ॥ १४ ॥ अथ सूर्यमुदीक्षते ।
 सैषा गतिरेषाप्रतिष्ठा तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति तस्मात्सूर्यमुदीक्षते ॥ १५ ॥
 स उदीक्षते । स्वयम्भूरसि श्रेष्ठो रश्मिरित्येष वै श्रेष्ठो रश्मिर्यत्सूर्यस्तस्मादाह
 स्वयम्भुरेसि श्रेष्ठो रश्मिरिति वर्चोदा असि वर्चो मे देहीति त्वेवाहं ब्रवीमीति ह
 स्माह याज्ञवल्क्यस्तद्ध्येव ब्राह्मणेनैष्टव्यं यद्ब्रह्मवर्चसी स्यादित्युतो ह स्माहौपोदि-
 तेय एष वाव मद्यं गा दास्यति गोदा गा मे देहीत्येवं यं कामं कामयते सोऽस्मै
 कामः समृध्यते ॥ १६ ॥ अथावर्चते । सूर्यस्यावृतमन्वावर्चऽइति तदेतां गतिमेतां
 प्रतिष्ठां गत्वैतस्यैवावृतमन्वावर्चते ॥ १७ ॥ अथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते । इयं तद्य-
 स्माद्गार्हपत्यमुपतिष्ठते गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा तद्गृहेष्वेवैतत्प्रतिष्ठायां
 प्रतितिष्ठति यावद्वेवास्येह मानुषमायुस्तस्माऽएवैतदुपतिष्ठते तस्माद्गार्हपत्यमुपतिष्ठ-
 ते ॥ १८ ॥ स उपतिष्ठते । अग्ने गृहपते सुगृहपतिस्त्वयाग्नेऽहं गृहपतिना भूया-
 सथ सुगृहपतिस्त्वम्पयाग्ने गृहपतिना भूया इति नात्र तिरोहितमिवास्त्यस्थूरिणौ
 गार्हपत्यानि सन्त्वित्यनार्त्तानि नौ गार्हपत्यानि सन्त्वित्येवैतदाह शतथ हिमा
 इति शतं वर्षाणि जीव्यासमित्येवैतदाह तदप्येतद्ब्रुवन्नाद्रियेतापि हि भूयाथसि
 शताब्देष्वेभ्यः पुरुषो जीवति तस्मादप्येतद्ब्रुवन्नाद्रियेत ॥ १९ ॥ अथावर्चते ।
 सूर्यस्यावृतमन्वावर्चऽइति तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गत्वैतस्यैवावृतमन्वावर्चते ॥ २० ॥
 अथ पुत्रस्य नाम गृह्णाति । इदं मेऽयं वीर्यं पुत्रोऽनुसन्तनवविति यदि पुत्रो न
 स्यादप्यात्पन एव नाम गृह्णीयात् ॥ २१ ॥ अथाहवनीयमुपतिष्ठते । प्राङ्मे य-
 जोऽनुसन्तिष्ठाताऽइति तृष्णीमुपतिष्ठते ॥ २२ ॥ अथ अतं विसृजते । इवमहं य
 एवास्मि सोऽस्मीत्यमानुष-इव वाऽएतद्भवति यद्वत्तमुपैति न हि तदवकल्पते य-

ब्रूयादिवमहं सत्याद्वृत्तमुपैमीति तदु खलु पुनर्मानुषो भवति तस्मादिवमहं य
 एवास्मि सोऽस्मीत्येवं व्रतं विसृजेत ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६. ३.]
 सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः ॥ कण्डिका संख्या ११४ ॥ नवमोऽध्यायः ॥ अस्मिन्
 काण्डे कण्डिकासंख्या ८३७ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे श्रीहविर्यज्ञनाम प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ द्वितीयं काण्डम्

ओ३म् । स यद्वाऽइतश्चेतश्च सम्भरति । तत्सम्भाराणां सम्भारत्वं यत्र
 यत्राग्नेर्न्यक्तं ततस्ततः सम्भरति तद्यशसेव त्वदेवैनमेतत्समर्धयति पशुभिरिव
 त्वन्मिथुनेनेव त्वत्सम्भरन् ॥ १ ॥ अथोल्लिखति । तद्यदेवास्यै पृथिव्याऽअभिष्टितं
 वाभिष्टयूतं वा तदेवास्याऽ एतदुद्गन्त्यथ यज्ञियायामेव पृथिव्याप्राधत्ते तस्माद्वाऽ-
 उल्लिखति ॥ २ ॥ अथाद्भिरभ्युत्ताति । एष वा अपां सम्भारो यदद्भिरभ्यु-
 क्षति तद्यदपः सम्भरत्यन्नं वाऽआपोऽन्नं हि वाऽआपस्तस्माद्यक्षेमं लोकप्राप
 आंगच्छन्त्यथेहाज्ञायं जायते तदज्ञायेनैवैनमेतत्समर्धयति ॥ ३ ॥ योषा वाऽ-
 आपः । वृषाग्निर्मिथुनेनैवैनमेतत्प्रजननेन समर्धयत्यद्भिराऽइदं सर्वमाप्तमद्भिरैवैन-
 मेतदाप्त्वाधत्ते तस्मादपः सम्भरति ॥ ४ ॥ अथ हिरण्यं सम्भरति । अग्निर्ह
 वाऽअपोऽभिदध्यौ मिथुन्याभिः स्यामिति ताः सम्बभूव तामुरेतः प्रासिञ्चत्तद्भिरण्य-
 मभवत्तस्मादेतदग्निर्संकाशमग्नेर्हि रेतस्तस्मादप्सु विन्दन्त्यप्सु हि प्रासिञ्चत्तस्मा-
 देनेन न धावति न किं चन करोत्यथ यशोदेवरेतसं हि तद्यशमैवैनमेतत्समर्धयति
 सुरेतसमेव कृत्स्नमग्निमाधत्ते तस्माद्भिरण्यं सम्भरति ॥ ५ ॥ अथोषान्तम्भ-
 रति । असौ ह वै द्यौरस्यै पृथिव्याऽएतान्पशून्प्रददौ तस्मात्पशव्यमूपरमित्याहुः
 पशवो ह्येवैते साक्षादेव तत्पशुभिरैवैनमेतत्समर्धयति तेऽमुत आगता अस्यै पृ-
 थिव्यां प्रतिष्ठितास्तमनयोर्द्यावा पृथिव्यो रमं मन्यन्ते तदनयोरेवैनमेतद्द्यावा
 पृथिव्यो रसेन समर्धयति तस्मादूषान्तम्भरति ॥ ६ ॥ अथाखकरीषं सम्भ-
 रति । आखवो ह वाऽअस्यै पृथिव्यै रसं विदुस्तस्मात्तेऽधोऽध इमां पृथिवीं चरन्तः
 पीविष्ठा अस्यै हि रसं विदुस्ते यत्र तेऽस्यै पृथिव्यै रसं विदुस्तत उत्किरन्ति तद-
 स्याऽण्वैनमेतत्पृथिव्यै रसेन समर्धयति तस्मादाखकरीषं सम्भरति पुरीष्य
 इति वै तमाहुः श्रियं गच्छति समानं वै पुरीषं च करीषं च तदेतस्यैवावर्धयै
 तस्मादाखकरीषं सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ शर्कराः सम्भरति । देवाश्च वाऽअ-
 सुराश्चोभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे सा हेयं पृथिव्यलेलायद्यथा पुष्करपर्णमेवं तां
 ह स्म वातः संवहति सोपैव देवाञ्जगापोऽसुरान्त्सा यत्र देवानुपजगाम ॥ ८ ॥

तद्दोषुः । हुन्तेषां प्रतिष्ठां दृष्ट्वामहै तस्यां ध्रुवायामशिथिलायामग्नीऽऽदा-
 धामहै ततोऽस्यै सपत्नाभिरभज्याम इति ॥ ९ ॥ तद्यथा शङ्कुभिश्चर्म विहन्यात् ।
 एवमिमां प्रतिष्ठां पर्यवृत्तं हन्त सेयं ध्रुवाशिथिला प्रतिष्ठा तस्यां ध्रुवायामशिथि-
 लायामग्नीऽऽदादधत ततोऽस्यै सपत्नाभिरभजन् ॥ १० ॥ तथोऽएवैष एतत् ।
 इमां प्रतिष्ठां शर्कराभिः परिवृत्तं हते तस्यां ध्रुवायामशिथिलायामग्नीऽऽदाधत्ते
 ततोऽस्यै सपत्नाभिरभजति तस्माच्छर्कराः सम्भरति ॥ ११ ॥ तान्वाऽपत्तान् ।
 पञ्च सम्भारान्त्सम्भरति पाङ्को यज्ञः पाङ्कः पशुः पञ्चर्तवः संवत्सरस्य ॥ १२ ॥
 तदाहुः । षडेवऽर्तवः संवत्सरस्येति न्यूनमु तर्हि मिथुनं प्रजननं क्रियते
 न्यूनाह्वाऽइमाः प्रजाः प्रजायन्ते तद्व्युःश्रेयसमुत्तरावत्तस्मात्पञ्च भवन्ति यद्यु षडेव-
 र्तवः संवत्सरस्येत्यग्निरेवैतेषां षष्ठस्तथोऽएवैतद्वन्यूनं भवति ॥ १३ ॥ तदाहुः ।
 नैवैकं चन सम्भारं सम्भरेदित्यस्यां वाऽएते सर्वे पृथिव्यां भवन्ति स यवेवा-
 स्यामाधत्ते तत्सर्वान्सम्भारानामोति तस्मान्नैवैकं चन सम्भारं सम्भरेदिति तदु
 समेव भरेद्यद्वैवास्यामाधत्ते तत्सर्वान्सम्भारानामोति यदु सम्भारैः सम्भृतैर्भव-
 ति तदु भवति तस्मादु समेव भरेत् ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

कृत्तिकास्वशीऽऽदाधीत । एता वाऽअग्निनक्षत्रं यत्कृत्तिकास्तद्वै सलोम यो-
 ऽग्निनक्षत्रेग्नी आदधाते तस्मात्कृत्तिकास्वाधीत ॥ १ ॥ एकं द्वे त्रीणि । च-
 त्वारीते वाऽअन्यानि नक्षत्राण्यथैता एव भूयिष्ठा यत्कृत्तिकास्तद्भूमानमेवैतदुपै-
 ति तस्मात्कृत्तिकास्वाधीत ॥ २ ॥ एता ह वै प्राच्यै दिशो न च्यवन्ते । सर्वाणि
 ह वाऽअन्यानि नक्षत्राणि प्राच्यै दिशश्च्यवन्ते तत्प्राच्यामेवास्यैतद्दिश्याहृतौ भ-
 वतस्तस्मात्कृत्तिकास्वाधीत ॥ ३ ॥ अथ यस्मान्न कृत्तिकास्वाधीत । ऽर्क्षाणां
 ह वाऽएता अग्रे पत्न्य आसुः सप्तऽर्षोनु ह स्म वै पुरऽर्त्ता इत्याचक्षते ता मि-
 थुनेन व्यार्धन्तामी ह्युत्तराहि सप्तऽर्षय उद्यन्ति पुर एता अशमिव वै तथो मि-
 थुनेन व्यृद्धः स नेन्मिथुनेन व्यृध्याऽवृति तस्मान्न कृत्तिकास्वाधीत ॥ ४ ॥ तद्वै
 दधीत । अग्निर्वाऽएतासां मिथुनमग्निर्नैता मिथुनेन समृद्धास्तस्मादैव दधीत
 ॥ ५ ॥ रोहिण्यामग्नीऽऽदाधीत । रोहिण्यां ह वै प्रजापतिः प्रजाकामोऽग्नीऽ-
 ऽदाधे स प्रजा असृजत ता अस्य प्रजाः सृष्टा एकरूपा उपस्तव्यास्तस्य रोहिण्य
 इवैव नद्रे रोहिण्यै रोहिणीत्वं बहुर्हैव प्रजया पशुभिर्भवति य एवं विद्वानो-
 दिण्यामाधत्ते ॥ ६ ॥ रोहिण्यामु ह वै पशवः । अग्नीऽऽदाधिरे मनुष्याणां
 कामं रोहेमेति ते मनुष्याणां काममरोहन्यमुहैव तत्पशवो मनुष्येषु काममरोहैस्तमु

हैव पशुषु कामथरोहति य एवं विद्वानोद्दिष्टयामाधत्ते ॥ ७ ॥ मृगशीर्षेऽग्नी-
 ऽञ्जादधीत । एतद्वै प्रजापतेः शिरो यन्मृगशीर्षेऽश्रीर्वै शिरःश्रीर्हि वै शिरस्तस्माद्यो-
 ऽर्षस्य ध्रेष्ठोभवत्यसावमुष्यार्षस्य शिर इत्याहुः श्रियथ ह गच्छति य एवं विद्वान्-
 मृगशीर्षेऽआधत्ते ॥ ८ ॥ अथ यस्मान्न मृगशीर्षेऽञ्जादधीत । प्रजापतेर्वाऽएतच्छ-
 रीरं यत्र वाऽएनं तद्विध्यंस्तद्विषुणा त्रिकारहनेत्याहुः स एतच्छरीरमजहाद्वास्तु
 वै शरीरमयज्ञियं निर्वीर्यं तस्मान्न मृगशीर्षेऽञ्जादधीत ॥ ९ ॥ तद्रैव दधीत । न वाऽ-
 एतस्य देवस्य वास्तु नायज्ञियं न शरीरमस्ति यत्प्रजापतेस्तस्मादैव दधीत पुनर्व-
 स्वोः पुनराश्रेयमादधीतेति ॥ १० ॥ फल्गुनीष्वग्नीऽञ्जादधीत । एता वाऽइन्द्र
 नक्षत्रं यत्फल्गुन्योऽप्यस्य प्रतिनाम्न्योऽर्जुनो ह वै नामेन्द्रो यदस्य गुह्यं ना-
 मार्जुन्यो वै नामैतास्ता एतत्परोऽक्षमाचक्षते फल्गुन्य इति को ह्येतस्यार्हति गुह्यं
 नाम ग्रहीतुमिन्द्रो वै यजमानस्तत्स्वऽपवैतन्नक्षत्रेऽग्नी आधत्तऽइन्द्रो यज्ञस्य देवतै-
 तेनो हास्यैतत्सैन्द्रमग्न्याधेयं भवति पूर्वयोरादधीत पुरस्तात्क्रतुर्हैवासमै भवत्यु-
 च्चरयोरादधीत श्वःश्रेयसथ हैवास्माऽउत्तरावद्भवति ॥ ११ ॥ हस्तेऽग्नीऽञ्जादधी-
 त । य इच्छेत्प्र मे दीयेतेति तद्वाऽअनुष्ठया यजस्तेन प्रदीयते प्रहैवासमै दीयते ॥ १२ ॥
 चित्रायामग्नीऽञ्जादधीत । देवाश्च वा असुराश्चोभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे तऽउ-
 भयऽएवामुं लोकथ समारुरुक्षां चक्रुर्विवमेव ततोऽसुरा रौहिणामित्यग्निं चिक्रिय-
 रेऽनेनामुं लोकथ समारोक्ष्याम इति ॥ १३ ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । इमं चे-
 द्वाऽइमे चिन्वते तत एव नोऽभिभवन्तीति स ब्राह्मणो ब्रुवाण एकेष्टकां प्रधध्ये-
 याय ॥ १४ ॥ स होवाच । हन्ताहमिमामप्युपवधाऽइति तथेति तामुपाधत्त ते-
 षामरूपकादेवाग्निरसंचित आस ॥ १५ ॥ अथ होवाच । अन्वाऽअहं तां दास्ये
 या ममेहेति तामभिपद्या बबर्हतस्यामाबृहायामग्निर्व्यवशशादाग्नेर्व्यवशादम-
 न्वसुरा व्यवशेदुः स ता एवेष्टका वज्रान्कृत्वा ग्रीवाः प्रचिच्छेद ॥ १६ ॥ ते ह दे-
 वाः समेत्योचुः । चित्रं वाऽअभूम यऽइयतः सपत्नान्बधिष्मेति तद्वै चित्रायै चि-
 त्त्रात्वथ चित्रथ ह भवति हन्ति सपत्नान्हन्ति द्विषन्तं भ्रातृव्यं य एवं विद्वान्शि-
 त्त्रायामाधत्ते तस्मादेतत्क्षत्रिय एव नक्षत्रमुपेतैर्जेज्याथ सतीव ह्येष सपत्नान्वीव
 जिगीषते ॥ १७ ॥ नाना ह वाऽएतान्यग्ने क्षत्रायामुः । यथैवासौ सूर्य एवं
 तेषामेष उद्यन्नेव वीर्यं क्षत्रमादत्त तस्मादादित्यो नाम यदेषां वीर्यं क्षत्रमादत्त
 ॥ १८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । यानि वै तानि क्षत्रायभूवन्न वै तानि क्षत्राय-
 भूवन्निति तद्वै नक्षत्राणां नक्षत्रत्वं तस्माद् सूर्यनक्षत्रऽएव स्यादेषेषां वीर्यं क्षत्रमा-

दत्त यद्यु नक्षत्रकामः स्यादेतद्वाऽअनपराद्धं नक्षत्रं यत्सूर्यः स एतेनैव पुण्याहेन
यदेतेषां नक्षत्राणां कामयेत तद्वृषेत्सेत्तस्माद्दु सूर्यनक्षत्रेऽप्य स्यात् ॥ १९ ॥
ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

वसन्तो ग्रीष्मो वर्षाः । ते देवा ऋतवः शरद्धेमन्तः शिशिरस्ते
पितरो य एवापूर्यतेऽर्धमासः स देवा योऽपक्षीयते स पितरोऽहरेव
देवा रात्रिः पितरः पुनरद्भः पूर्वाह्णो देवा अपराह्णः पितरः ॥ १ ॥
ते वाऽएतऽऽतवः । देवाः पितरः स यो हैवं विद्वान्देवाः पितर इति
ह्वयत्या हास्य देवा देवहूयं गच्छन्त्या पितरः पितृहूयम्वन्ति हैनं देवा देवहूयेऽ-
वन्ति पितरः पितृहूये य एवं विद्वान्देवाः पितर इति ह्वयति ॥ २ ॥ स यत्रोदगा-
वर्तते । देवेषु तर्हि भवति देवांस्तर्ह्यभिगोपायत्यथ यत्र दक्षिणावर्तते पितृषु
तर्हि भवति पितृस्तर्ह्यभिगोपायति ॥ ३ ॥ स यत्रोदगावर्तते । तर्ह्यग्नीऽआदधीतापहत-
पाप्मानो देवा अप पाप्मानं हतेऽमृता देवा नामृतत्वस्याशस्ति सर्वमायुरेति
यस्तर्ह्यधत्तेऽथ यत्र दक्षिणावर्तते यस्तर्ह्यधत्तेऽनपहतपाप्मानः पितरो न पाप्मा-
नमपहते मृत्याः पितरः पुरा हायुषो म्रियते यस्तर्ह्यधत्ते ॥ ४ ॥ ब्रह्मैव वसन्तः ।
क्षत्रं ग्रीष्मो विदेव वर्षास्तस्माद्ब्राह्मणो वसन्तऽआदधीत ब्रह्म हि वसन्तस्तस्मा-
त्क्षत्रियो ग्रीष्मऽआदधीत क्षत्रं हि ग्रीष्मस्तस्माद्द्वैशयो वर्षास्वादधीत विद्भिर् व-
र्षाः ॥ ५ ॥ स यः कामयेत । ब्रह्मवर्चसी स्यामिति वसन्ते स आदधीत ब्रह्म वै
वसन्तो ब्रह्मवर्चसी हैव भवति ॥ ६ ॥ अथ यः कामयेत । क्षत्रं हि श्रिया यशसा
स्यामिति ग्रीष्मे स आदधीत क्षत्रं वै ग्रीष्मः क्षत्रं हैव श्रिया यशसा भवति
॥ ७ ॥ अथ यः कामयेत । बहुः प्रजया पशुभिः स्यामिति वर्षासु स आदधीत
विद्वै वर्षा अन्नं विशो बहुहैव प्रजया पशुभिर्भवति य एवं विद्वान्वर्षास्वाधत्ते
॥ ८ ॥ ते वाऽएतऽऽतवः । उभयऽएत्रापहतपाप्मानः सूर्य एवैषां पाप्मानोऽपह-
न्तोऽद्यन्नेवैषामुभयेषां पाप्मानमपहन्ति तस्माद्यद्वैनेन कदा च यज्ञ उपनमेदथा-
ग्नीऽआदधीत न श्वःश्वमुपासीत को हि मनुष्यस्य श्वो वेद ॥ ९ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

यवहरस्य श्वोऽग्न्याधेयं स्यात् । विवैवाश्रीयान्मनो ह वै देवा मनुष्यस्याजा-
नन्ति तेऽस्यैतच्छोऽग्न्याधेयं विदुस्तेऽस्य विश्वे देवा गृहानागच्छन्ति तेऽ-
स्य गृहेषूपवसन्ति स उपवसथः ॥ १ ॥ तन्नेवानवकृत्तं यो मनुष्येऽनश्रत्सु
पूर्वोऽश्रीयात्तथ क्रिमु यो देवेऽनश्रत्सु पूर्वोऽश्रीयात्तस्माद्दु विवैवाश्रीयात्त-
द्वपि काममेव नक्षत्रश्रीयाओ ह्यनाहिताग्नेर्ब्रतचर्यास्ति मानुषो ह्येवैष तावद्भवति

यावदनाहिताग्निस्तस्माद्द्विपि काममेव नक्तमश्रीयात् ॥ २ ॥ तद्वैकेऽजमुपव-
ध्नन्ति । आग्नेयोऽजोऽग्नेरेवसर्वत्वायेति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यस्याजः
स्यादग्नीधःपुत्रेन प्रातर्दद्यात्तेनैव तं काममाप्नोति तस्माद् तन्नाद्रियेत ॥ ३ ॥
अथ चातुष्पाशमोदनं पचन्ति । इन्द्राथस्यनेन प्रीणीम इति यथा येन वाहनेन
स्यन्तस्यन्तस्यात्तस्मूहितं कर्तव्यं ब्रूयादेवमेतदिति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यद्वाऽ-
अस्य ब्राह्मणाः कुले वसन्त्यृत्विजश्चानृत्विजश्च तेनैव तं काममाप्नोति तस्माद्
तन्नाद्रियेत ॥ ४ ॥ तस्य सर्पिरासेचनं कृत्वा । सर्पिरासिच्यशाश्वत्थीस्तिस्रः स-
मिधो घृतेनान्वज्य समिद्धतीभिर्घृतवतीभिर्ऋग्भिर्भ्यादधति शमीगर्भमेतदामुम
इति वदन्तः स यः पुस्ततात्संवत्सरमभ्यादध्यात्स ह तं काममाप्नुयात्तस्माद् तन्ना-
द्रियेत ॥ ५ ॥ तदु होवाच भाल्लवेयः । यथा वाऽअन्यत्करिष्यन्तसोऽन्यत्कुर्या-
द्यथान्यद्दृष्टिष्यन्तसोऽन्यद्दृष्टयथान्येन पथेष्यन्तसोऽन्येन प्रतिपद्येतैवं तद्य एतं
चातुष्पाशमोदनं पचेदपराद्धिरेव सेति न हि तदवकल्पते यस्मिन्नमावृत्ता वा
साम्ना वा यजुषा वा समिधं वाभ्यादध्यादाहुतिं वा जुहुयाद्यत्तं दक्षिणा
वा हरेयुरनु वा गमयेयुर्दक्षिणा वा ह्येनथ हरन्त्यन्वाहार्यपचनो भवि-
ष्यतीत्यनु वा गमयन्ति ॥ ६ ॥ अथ जाग्रति जाग्रति देवाः । तद्देवानेवैतदु-
पावर्तते स सदेवतरः श्रान्तरस्तपस्वितरोऽग्नीऽआधत्ते तद्विपि काममेव स्वप्या-
न्नो ह्यनाहिताग्नेर्ब्रतचर्यास्ति शानुपो ह्येवैष तावद्भवति यावदनाहिताग्निस्तस्मा-
द्द्विपि काममेव स्वप्यात् ॥ ७ ॥ तद्वैकेऽनुदिते मथित्वा । तमुदिते प्राञ्चमुद्धरन्ति
तदु तदुभेऽअहोरात्रे परिगृहीमः प्राणादानयोर्मनसश्च वाचश्च पर्याप्त्याऽइति वद-
न्तस्तदु तथा न कुर्यादुभौ हैवास्य तथानुदितऽआहितौ भवतोऽनुदिते हि मथित्वा
तमुदिते प्राञ्चमुद्धरन्ति स य उदितऽआहवनीयं मन्थेत्स ह तत्पर्याप्नुयात् ॥ ८ ॥
अहवै देवाः । अनपहतपाप्मानः पितरो न पाप्मानमपहते मर्त्याः पितरः पुरा ह्य-
युषो म्रियते योऽनुदिते मन्थत्यपहतपाप्मानो देवा अप पाप्मानथ हतेऽमृता देवा
नामृतत्वस्याशास्ति सर्वमायुरेति श्रीर्देवाः श्रियं गच्छति यशो देवा यशो ह भवति
य एवं विद्वानुदिते मन्थति ॥ ९ ॥ तदाहुः । यन्नऽर्चा न साम्ना न यजुषाग्निरा-
धीयतेऽथ केनाधीयतऽइति ब्रह्मणो हैवैष ब्रह्मणाधीयते वाग्वै ब्रह्म तस्यै वाचः
सत्यमेव ब्रह्म ता वाऽएताः सत्यमेव व्याहृतयो भवन्ति तदस्य सत्येनैवाधीयते
॥ १० ॥ भूरिति वै प्रजापतिः । इमामजनयत भुव इत्यन्तरिक्षं स्वर्गिति द्वि-
भेत्तावद्वाऽइदं सर्वं यावदिमे लोकाः सर्वेणैवाधीयते ॥ ११ ॥ भूरिति वै प्रजा-
पतिः । ब्रह्माजनयत भुव इति क्षत्रं स्वर्गिति विशमेतावद्वाऽइदं सर्वं यावद्ब्रह्म-

क्षत्रं विद् सर्वैर्णैवाधीयते ॥ १२ ॥ भूरिति वै प्रजापतिः । आत्मानमजनयत भुव
 इति प्रजाध्वं स्वरिति पशूनेतावद्वाऽइदध्वं सर्वं यावदात्मा प्रजा पशवः सर्वैर्णैवा-
 धीयते ॥ १३ ॥ स वै भूर्भुव इति । एतावतैव गार्हपत्यमादधात्यथ यत्सर्वैराद-
 ध्यात्केनाहवनीयमादध्याद्वाऽअक्षरे परिशिनष्टि तेनोऽएतान्ययातयामानि भवन्ति
 तैः सर्वैः पञ्चभिराहवनीयमादधाति भूर्भुवः स्वरिति तान्यष्टावक्षराणि सम्प-
 द्यन्तेऽष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्रमग्नेश्छन्दः स्वेनैवैनमेतच्छन्दस्माधत्ते ॥ १४ ॥
 देवान्ह वाऽअग्नीऽआधास्यमानान् । तानसुररक्षसानि ररक्षुर्नाग्निर्जनिष्यते नाग्नी
 आधास्यध्वऽइति तद्यवरक्षस्तस्माद्रक्षाध्वसि ॥ १५ ॥ ततो देवा एतं वज्रं दह-
 शुः । यदध्वं तं पुरस्ताद्दुदश्रयंस्तस्याभयेऽनाष्ट्रे निवातेऽग्निरजायत तस्माद्यन्ना-
 ग्निं मन्थिष्यन्स्यात्तदध्वमानेतवै ब्रूयात्स पूर्वोणापतिष्ठते वज्रमेवैतदुच्छयति तस्या-
 भयेऽनाष्ट्रे निवातेऽग्निर्जायते ॥ १६ ॥ स वै पूर्ववाद् स्यात् । सद्यपरिमितं वीर्य-
 मभिवर्धते यदि पूर्ववाहं न विन्देवपि य एव कश्चाश्वः स्याद्यद्यश्वं न विन्देवप्य-
 नदानेव स्यादेष ह्येवानहुहो बन्धुः ॥ १७ ॥ तं यत्र प्राञ्चध्वं हरन्ति ।
 तत्पुरस्तादश्वं नयन्ति तत्पुरस्तादेवैतन्नाष्ट्रा रक्षाध्वस्यपध्नन्नेत्यथाभयेना-
 नाष्ट्रेण हरन्ति ॥ १८ ॥ तं वै तथैव हरेयुः । यथैनमेष प्रत्यङ्-
 कुपा चरेदेष वै यज्ञो यदग्निः प्रत्यङ् हवैनं यज्ञः प्रविशति तं क्षिप्रे यज्ञ
 उपनमत्यथ यस्मात्पराङ् भवति पराङ् हवास्माद्यज्ञो भवति स यो हैनं तत्रानु-
 व्याहरेत्पराङ्स्माद्यज्ञोऽभूवितीश्वरो ह यत्तथैव स्यात् ॥ १९ ॥ एष उ वै प्राणः ।
 तं वै तथैव हरेयुर्यथैनमेष प्रत्यङ्कुपाचरेत्प्रत्यङ् हवैनं प्राणः प्रविशत्यथ य-
 स्मात्पराङ् भवति पराङ् हवास्मात्प्राणो भवति स यो हैनं तत्रानुव्याहरेत्पराङ्-
 स्मात्प्राणोऽभूवितीश्वरो ह यत्तथैव स्यात् ॥ २० ॥ ॥ शतम् ६०० ॥ अयं
 वै यज्ञो योऽयं पवते । तं वै तथैव हरेयुर्यथैनमेष प्रत्यङ्कुपाचरेत्प्रत्यङ् हवैनं
 यज्ञः प्रविशति तं क्षिप्रे यज्ञ उपनमत्यथ यस्मात्पराङ् भवति पराङ् हवास्माद्य-
 ज्ञो भवति स यो हैनं तत्रानुव्याहरेत्पराङ्स्माद्यज्ञोऽभूवितीश्वरो ह यत्तथैव
 स्यात् ॥ २१ ॥ एष उ वै प्राणः । ते वै तथैव हरेयुर्यथैनमेष प्रत्यङ्कुपाचरे-
 त्प्रत्यङ् हवैनं प्राणः प्रविशत्यथ यस्मात्पराङ् भवति पराङ् हवास्मात्प्राणो भ-
 वति स यो हैनं तत्रानुव्याहरेत्पराङ्स्मात्प्राणोऽभूवितीश्वरो ह यत्तथैव स्या-
 त्पुनरावर्तयति तमुदञ्चं प्रमुञ्चति वीर्यं वाऽअश्वो नेदस्मादिदं पराङ्गीर्धमसाविति

तस्मात्पुनरावर्तयति ॥ २३ ॥ तमश्वस्य पदऽश्राधत्ते । वीर्यं वाऽश्रवो वी-
र्यऽपवैनमेतदाधत्ते तस्मादश्वस्य पदऽश्राधत्ते ॥ २४ ॥ स वै तूष्णीमेवाग्रऽउपस्पृ-
शति । अथोद्यत्त्यथोपस्पृशति भूर्भुवः स्वरित्येव तृतीयेनादधाति त्रयो
वाऽङ्गे लोकास्तदिमानेवैतल्लोकानामोत्येतन्वेकम् ॥ २५ ॥ अथेवं द्वितीयं ।
तूष्णीमेवाग्रऽउपस्पृशत्यथोद्यत्ति भूर्भुवः स्वरित्येव द्वितीयेनादधाति यो वाऽ-
अस्यामपतिष्ठितो भारमुद्यत्ति नैनं शकनोत्युद्यन्तुं सथं हैनं शृणाति
॥ २६ ॥ स यत्तूष्णीमुपस्पृशति । तदस्यां प्रतिष्ठार्यां प्रतितिष्ठन्ति सोऽस्यां प्रतिष्ठित
अधत्ते तथा न व्यथते तद्दु हैतत्प्रचेव दधिरऽआसुरिः पाञ्चिर्माधुकिः सर्वं वाऽ-
अन्यदियसितमिव प्रथमेनैवाद्यत्यादध्याद्भूर्भुवः स्वरिति तदेवानियसितमित्यतो
यतमथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥ २७ ॥ अथ पुरस्तात्परीत्य । पूर्वाभूम्लुकानामभिपद्य
जपति द्यौरिव भूमना पृथिवीव वरिष्णेति यथासौ द्यौर्बिही नक्षत्रैरेवं बहुभूयास-
मित्येवैतदाह यदाह द्यौरिव भूमनेति पृथिवीव वरिष्णेति यथेयं पृथिव्युर्व्ये-
वभुर्भूयासमित्येवैतदाह तस्यास्ते पृथिवि देवयजनि पृष्ठऽइत्यस्यै ह्येनं
पृष्ठऽअधत्तेऽग्निरमन्नादमन्नाद्यायादधऽइत्यन्नादोऽग्निरन्नादो भूयासमित्ये-
वैतदाह सैपाशरीरेव स यदि कामयेत जपेदेतद्यद्य कामयेतापि नाद्रियेत ॥ २८ ॥
अथ सर्पराश्या ऋग्भिरुपतिष्ठते । आयं गौः पृश्निरक्रपीदसदन्मातरं पुरः । पि-
तरं च प्रयन्त्स्वः ॥ अन्तश्चरति रोचनास्य प्राणादपानती । व्यरुयन्माहिषो दिवम् ॥
त्रिंशद्धाम विराजति वाक्पतङ्गाय धीयते । प्रति वस्तोरह द्यु-
भिरिति तद्यदेवास्यात्र सम्भारैर्वा नक्षत्रैर्वर्तुभिर्वाधानेन वानाप्तं भवति
तदेवास्यैतेन सर्वमाप्तं भवति तस्मात्सर्पराश्या ऋग्भिरुपतिष्ठते ॥ २९ ॥ तदाहुः ।
न सर्पराश्या ऋग्भिरुपतिष्ठतेतीयं वै पृथिवी सर्पराज्ञी स यदेवास्यामाधत्ते त-
त्सर्वान्कामानामोति तस्मान्न सर्पराश्या ऋग्भिरुपतिष्ठेतेति ॥ ३० ॥ ब्राह्मणम्
॥ ४ ॥ अध्यायः १ ॥ [१०] ॥

उद्धृत्याहवनीयं पूर्णाहुतिं जुहोति । तद्यत्पूर्णाहुतिं जुहोत्यन्नादं वाऽएत-
मात्मनो जनयते यद्गिन् तस्मात्स एतदन्नाद्यमपिदधाति यथा कुमाराय वा जाताय
वत्साय वा स्तनमपिदध्यादेवमस्मात्स एतदन्नाद्यमपिदधाति ॥ १ ॥ स एतेनाग्ने-
न शान्तः । उत्तराणि हवींश्चि श्रप्यमाणान्युपरमति शश्वद् वाऽअध्वर्युं वा
यजमानं वा पूदहेत्तौ ह्यस्य नेदिष्टं चरतो यदस्मिन्नेतामाहुतिं न जुहुयात्तस्माद्वाऽ-
एतामाहुतिं जुहोति ॥ २ ॥ तां वै पूर्णां जुहोति । सर्वं वै पूर्णं चूर्वेणैवैनमे-

तद्धमयति स्वाहाकारेण जुहोत्यनिरुक्तां वै स्वाहाकारः सर्वं वाऽअनिरुक्तं
 सर्वेणैवैनमेतच्छमयति ॥ ३ ॥ यां वै प्रज्ञापतिः । प्रथमामाहुतिमजुहोत्स्वाहेति वै
 तामजुहोत्सो स्विदेषा निदानेन तस्मात्स्वाहेति जुहोति तस्यां वरं ददाति सर्वं वै
 वरः सर्वेणैवैनमेतच्छमयति ॥ ४ ॥ तदाहुः । एतामेवाहुतिं हृत्वाथोत्तराणि हवी-
 ऽषि नाद्रियेतैतैव तं काममाप्नोति यमभिक्राममुत्तराणि हवींषि निर्वपतीति
 ॥ ५ ॥ स वाऽअग्नये पवमानाय निर्वपति । प्राणो वै पवमानः प्राणमेवास्मिन्ने-
 तद्दधाति तद्वेत्यैवास्मिंस्तद्दधात्यन्नं हि प्राणोऽन्नमेवाहुतिः ॥ ६ ॥ अथाग्नये
 पावकाय निर्वपति । अन्नं वै पावकमन्नमेवास्मिन्नेतद्दधाति तद्वेत्यैवास्मिंस्तद्दधा-
 त्येषा होव प्रत्यक्षमन्नमाहुतिः ॥ ७ ॥ अथाग्नये शुचये निर्वपति । वीर्यं वै शुचि
 यद्वाऽअस्यैतदुज्ज्वलत्येतदस्य वीर्यं शुचि वीर्यमेवास्मिन्नेतद्दधाति तद्वेत्यै-
 वास्मिंस्तद्दधाति यदाह्येवास्मिन्नेतामाहुतिं जुहोत्यथास्यैतद्वीर्यं शुच्युज्ज्वलति
 ॥ ८ ॥ तस्मादाहुः । एतामेवाहुतिं हृत्वाथोत्तराणि हवींषि नाद्रियेतैतैव
 तं काममाप्नोति यमभिक्राममुत्तराणि हवींषि निर्वपतीति तदु निर्वपेदेवोत्तरा-
 णि हवींषि परोऽक्षमिव वाऽएतद्यददस्तदिदमितीव ॥ ९ ॥ स यदग्नये प-
 वमानाय निर्वपति । प्राणा वै पवमानो यदा वै जायतेऽथ प्राणोऽथ यावन्न जा-
 यते मातुर्वैव तावत्प्राणमनु प्राणिति यथा वा तज्जातऽएवास्मिन्नेतत्प्राणं दधाति
 ॥ १० ॥ अथ यदग्नये पावकाय निर्वपति । अन्नं वै पावकं तज्जातऽएवास्मि-
 न्नेतदन्नं दधाति ॥ ११ ॥ अथ यदग्नये शुचये निर्वपति । वीर्यं वै शुचि यदा
 वाऽअन्नेन वर्धतेऽथ वीर्यं तदन्नेनैवैनमेतद्वर्धयित्वाथास्मिन्नेतद्वीर्यं शुचि दधाति
 तस्मादग्नये शुचये ॥ १२ ॥ तद्वेतदेव सद्धिपर्यस्तमिव । अग्निर्ह यत्र देवेभ्यो
 मनुष्यानभ्युपाववर्त तद्वेत्तां चक्रं मैव सर्वेणोवात्मना मनुष्यानभ्युपाववृत्तमिति
 ॥ १३ ॥ स एतास्तिन्नस्तनूरेषु लोकेषु विन्यधत् । यदस्य पवमानं रूपमासीत्तद-
 स्यां पृथिव्यां न्यधत्ताथ यत्पावकं तदन्तरिक्षेऽथयच्छुचि तद्विदित्वाऽअपयः प्रति-
 बुबुधिरे यऽउ तर्ह्यपय आसुरसर्वेण वै न आत्मनाग्निरभ्युपाववृत्तमिति तस्माऽए-
 तानि हवींषि निरवपन् ॥ १४ ॥ स यदग्नये पवमानाय निर्वपति । यदेवास्या-
 स्यां पृथिव्यां रूपं तदेवास्यैतेनाप्नोत्यथ यदग्नये पावकाय निर्वपति यदेवास्या-
 न्तरिक्षे रूपं तदेवास्यैतेनाप्नोत्यथ यदग्नये शुचये निर्वपति यदेवास्य दिवि रूपं त-
 देवास्यैतेनाप्नोत्येवमु क्तस्ममेवाग्निमनपनिहितमाधत्ते तस्माद् निर्वपेदेवोत्तराणि
 हवींषि ॥ १५ ॥ केवलवर्हिः प्रथमं हविर्भवति । समानवर्हिषीऽहत्तरेऽअयं
 वै लोकः प्रथमं हविरथेदमन्तरिक्षं द्वितीयं धीरेव तृतीयं बहुलेव वाऽइयं

पृथिवी लेलयेवान्तरिक्तं लेलयेवासौ द्यौरुभे चिदेनां प्रत्युद्यामिनीस्तामिति त-
स्मात्समानबर्हिषि ॥ १६ ॥ अष्टाकपालाः सव्रै पुरोडाशा भवन्ति । अष्टाक्षरा
वै गायत्री गायत्रमग्नेश्छन्दः स्वनेवैनमेतच्छन्दस्माधत्ते तानि सर्वाणि चतुर्विंशति-
तिः कपालानि सम्पद्यन्ते चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री गायत्रमग्नेश्छन्दः स्वनेवै-
नमेतच्छन्दस्माधत्ते ॥ १७ ॥ अथादित्यै चरुं निर्वपति । प्रच्यावतऽइव वाऽएषोऽ-
स्मान्लोकाद्य एतानि हवींशेषि निर्वपतीमान्हि लोकान्तसमारोहन्नेति ॥ १८ ॥
स यद्दित्यै चरुं निर्वपति । इयं वै पृथिव्यदितिः सेयं प्रतिष्ठा तदस्यामेवैतत्प्रति-
ष्ठायां प्रतिष्ठिति तस्माद्दित्यै चरुं निर्वपति ॥ १९ ॥ तस्यै विराजौ संयाज्ये स्या-
तामित्याहुः । विराड्द्वीयमित्यथो त्रिष्टुभौ त्रिष्टुभ्वीयमित्यथो जगत्यौ जगती ही-
यमिति विराजावित्येव स्याताम् ॥ २० ॥ तस्यै धेनुर्दक्षिणा । धेनुरिव वाऽइयं म-
नुष्येभ्यः सर्वाङ्कामान्दुहे माता धेनुर्मातेव वाऽइयं मनुष्यान्विभर्ति तस्माद्धेनुर्द-
क्षिणैतन्वेकप्रयनम् ॥ २१ ॥ अथेवं द्वितीयम् । आग्नेयमेवाष्टाकपालं पुरोडाशं
निर्वपति परोऽक्षमिव वाऽएतच्छदग्नये पवमानायाग्नये पावकायाग्नये शुचयऽइ-
तीवाथाञ्जसैवैनमेतत्प्रत्यक्षमाधत्ते तस्माद्ग्नयेऽथादित्यै चरुं निर्वपति स य एव
चरोर्वन्धुः स बन्धुः ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२.१.]

घ्नन्ति वाऽएतद्यज्ञं । यदेनं तन्वते यज्ञेव राजानमभिपुण्वन्ति तत्तं घ्नन्ति य-
त्पशुं संज्ञपयन्ति विशासति तत्तं घ्नन्त्युत्सूलमुसलाभ्यां दृषदुपलाभ्या-
ं हविर्यज्ञं घ्नन्ति ॥ १ ॥ स एष यज्ञो हतो न ददत्ते । तं देवा वृत्तिणाभिर-
दत्तयंस्तद्यदेनं वृत्तिणाभिरदत्तयंस्तस्माद्वृत्तिणा नाम तद्यदेवात्र यज्ञस्य हतस्य व्य-
थते त्वेवास्यैतद्वृत्तिणाभिर्दत्तयत्यथ समृद्ध एव यज्ञो भवति तस्माद्वृत्तिणा ददाति
॥२॥ ता वै षड्दद्यात् । षड्वाऽऋतवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिः स यावा-
नेव यज्ञो यावत्स्यस्य मात्रा तावतीभिर्दत्तयति ॥३॥ द्वादश दद्यात् । द्वादश वै मासाः सं-
वत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्स्यस्य मात्रा तावतीभिर्दत्त-
यति ॥४॥ चतुर्विंशतिं दद्यात् । चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरो यज्ञः
प्रजापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्स्यस्य मात्रा तावतीभिर्दक्षयत्येषा मात्रा वृत्तिणानां
दद्यात्त्वेव यथाश्रद्धं भूयसीस्तद्यद्वृत्तिणा ददाति ॥ ५ ॥ द्वया वै देवा देवाः ।
अद्वैव देवा अथ ये ब्राह्मणाः शुश्रुवांशसोऽनूचानास्ते मनुष्यदेवास्तेषां द्वेषा विभक्त
एव यज्ञ आहुतय एव देवानां वृत्तिणा मनुष्यदेवानां ब्राह्मणानां शुश्रुवामनू-
चाना नामाहुतिभिरेव देवान्प्रीणाति वृत्तिणाभिर्मनुष्यदेवान्ब्राह्मणांशुश्रुवोऽनूचा-

नांस्तुऽएनमुभये देवाः प्रीताः सुध्यायां दधति ॥ ६ ॥ तद्यथा योनौ रेतो दध्यात् । एवमेवैतदृत्विजो यजमानं लोके दधति तद्यदेभ्य एतदृदाति ये मेवऽथ सम्प्रापि-
पन्निति नु वक्षिणानाम् ॥ ७ ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृ-
धिरे तऽउभयऽपुत्रानात्मान आसुर्मर्त्या ह्यासुरनात्मा हि मर्त्यस्तेषुभयेषु मर्त्येष्व-
ग्निरेवामृत आस तऽथ ह स्मोभयेऽमृतमुपजीवन्ति स यऽथ ह स्मैर्पा घ्नन्ति तद्ध स्म
वै स भवति ॥ ८ ॥ ततो देवाः । तनीयाऽथस इव परिशिशिषिरे तेऽर्चन्तः श्रा-
म्यन्तश्चेरुस्तुसुरान्तसपत्नान्मर्त्यानाभिभवंमेति तऽएतदमृतमग्न्याधेयं ददृशुः ॥ ९ ॥
तेहोचुः । हन्तेऽमृतमन्तरात्मन्नादधामहे तऽइदममृतमन्तरात्मन्नाधायामृता भू-
त्वास्तर्या भूत्वा स्तर्यान्तसपत्नान्मर्त्यानाभिभविष्याम इति ॥ १० ॥ ते होचुः ।
उभयेषु वै नोऽयमग्निः प्रत्वेवासुरेभ्यो ब्रवामेति ॥ ११ ॥ ते होचुः । आ वै
वयमग्नी धास्यामहेऽथ यूयं किं करिष्यथेति ॥ १२ ॥ ते होचुः । अथैनं वयं न्ये-
व धास्यामहेऽत्र नृणानि दहात्र वारूणि दहात्रौदंनं पचात्र माऽथसं पचेति स यं
तमसुरा न्यदधत तेनानेन मनुष्या भुञ्जते ॥ १३ ॥ अथैनं देवाः । अन्तरात्मन्नादधत न-
ऽइमममृतमन्तरात्मन्नाधायामृता भूत्वास्तर्या भूत्वास्तर्यान्तसपत्नान्मर्त्यानाभ्यभवंस्त-
थोऽएवैप एतदमृतमन्तरात्मन्नाधत्ते नामृतत्वस्याशास्ति सर्वमायुरेत्यस्तर्यो हव-
ति न हैनऽथ सपत्नस्तुस्तूर्षमाणशचन स्तृणुते तस्माद्यदाहिताग्निरश्चानाहिता-
ग्निरश्च स्पर्धतेऽआहिताग्निरेवाभिभवत्यस्तर्यो हि खलु स तर्हि भवत्यमृतः ॥ १४ ॥
तद्यत्रैनमदो मंथन्ति । तज्जातमभिप्राणिति प्राणो वाऽअग्निर्जातमैवेनमेतत्सन्तं
जनयति स पुनरुपानिति तदेनमन्तरात्मन्नाधत्ते सोऽस्यैषोऽन्तरात्मन्नाग्निराहितो
भवति ॥ १५ ॥ तमुद्दीप्य समिन्दे । इह यद्यऽइह सुकृतं करिष्यामीत्येवैनमेत-
त्समिन्दे योऽस्यैषोऽन्तरात्मन्नाग्निराहितो भवति ॥ १६ ॥ अन्तरेणागाद्व्यवृत्त-
दिति । न ह वाऽअस्यैतं कुरचनान्तरेणैति यावज्जीवति योऽस्यैषोऽन्तरात्मन्नाग्नि-
राहितो भवति तस्माद् न ज्ञाद्रियेत यदनुगच्छेन्न ह वाऽअस्यैषोऽनुगच्छति यावज्जी-
वति योऽस्यैषोऽन्तरात्मन्नाग्निराहितो भवति ॥ १७ ॥ ते वाऽएते प्राणाएव यदग्नयः । प्रा-
णोदानात्रेवाहवनीयश्च गार्हपत्यश्च व्यानोऽन्वाहार्यपचनः ॥ १८ ॥ तस्यवाऽएतस्या-
ग्न्या धेयस्य । सत्यमेवोपचारः स यः सत्यं वदति यथाग्निऽथ समिद्धं तं घृतेनाभिषि-
ञ्चेदेवऽथैनऽथ स उदीपयति तस्य भूयो-भूय एव तेजो भवति श्वः-श्वः श्रेयान्भष-
त्यथ योऽनृतं वदति यथाग्निऽथ समिद्धं तमुदकेनाभिषिञ्चेदेवऽथैनऽथ स जा-
सयति तस्य कनीयः—कनीय एव तेजो भवति श्वः-श्वः पापीयान्भवति तस्माद्

सत्यमेव वदेत् ॥ १९ ॥ तद् हाध्यरुणमौपवेशिं ज्ञातय ऊचुः । स्थविरो वाऽअस्य-
ग्नीऽआधत्स्वेति स होवाच ते मैतद्ब्रूथ वाचंयम् एवंधि न वाऽआहिताग्निना नृत्तं व-
दितव्यं न वदन्जातु नानृत्तं वदेत्तावत्सत्यमेवोपचार इति ॥२०॥ ब्राह्मणम् ॥६॥
[२.२.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ११४ ॥

• ब्रह्मणो हैनद्राज्यकाम आदधे । स राज्यमगच्छत्तस्माद्यश्च वेद यश्च न ब्रह्मणो
राजेत्येवाहुः सोमो यशस्कामः स यशोऽभवत्तस्माद्यश्च सोमे लभते यश्च नोभा-
वेवागच्छतो यश एवैतद्ब्रूमागच्छन्ति यशो ह भवति राज्यं गच्छति य एवं विद्वाना-
धत्ते ॥ १ ॥ अग्नौ ह वै देवाः । सर्वाणि रूपाणि निदधिरे यानि च ग्राम्याणि
यानि चारण्यानि विजयं वोपप्रैप्यन्तः कामचारस्य वा कामयायं नो गोपिष्ठो
गोपायदिति वा ॥ २ ॥ तान्यु हाग्निर्निचक्रमे । तैः संगृह्यऽर्तून्प्रविशे पुनरेम इति
देवा एदर्गिन तिरोभूतं तेषां ह्येयसेवास किमिह कर्तव्यं केह प्रजोति वा ॥ ३ ॥
तत एतत्त्वष्टा पुनराधेयं ददर्श । तदादधे तेनाग्नेः प्रियं धामोपजगाम सोऽस्मा-
उभयानि रूपाणि प्रतिनिःससर्ज यानि च ग्राम्याणि यानि चारण्यानि तस्मादा-
हुस्त्वाष्ट्राणि वै रूपाणीति त्वष्ट्रैव सर्वं रूपमुप ह त्वेवान्याः प्रजा यावत्सो—
यावत्स इव तिष्ठन्ते ॥ ४ ॥ तस्मै कं पुनराधेयमादधीत । एव ह वैवाग्नेः प्रियं धा-
मोपगच्छति सोऽस्माउभयानि रूपाणि प्रतिनिःसृजति यानि च ग्राम्याणि या-
नि चारण्यानि तस्मिन्नेतान्युभयानि रूपाणि दृश्यन्ते परमता वै सा स्पृहयन्त्यु हास्मै
स्मै तथा पुष्यति लोक्यम्वेवापि ॥ ५ ॥ आग्नेयोऽयं यज्ञः । ज्योतिरग्निः पाप्मनो
दग्धा सोऽस्य पाप्मानं दहति स इह ज्योतिरेव श्रिया यशसा भवति ज्योतिरमुत्र
पुण्यलोकत्वैतश्च तश्चस्मादाधीत ॥ ६ ॥ स वै वर्षास्त्रादधीत । वर्षा वै सर्व-
ऽऋतधो वर्षा हि वै सर्वऽऋतवोऽथादो वर्षमकुर्मादो वर्षमकुर्मिति संवत्सरान्तसंप-
श्यन्ति वर्षा ह त्वेव सर्वेषामृतूनां रूपमुत हि तद्वर्षासु भवति यदाहुर्ग्रीष्मऽइव
वाऽअद्येत्युतो तद्वर्षासु भवति यदाहुः शिशिरऽइव वाऽअद्येति वर्षाद्विद्वर्षाः ॥७॥
अथैतदेव परोक्षं रूपम् । यदेव पुरस्ताद्धाति तद्धमन्तस्य रूपं यत्स्तनयति तदग्रीष्म-
स्य यद्वर्षति तद्वर्षाणां यद्विद्योतते तच्छरदो यद्दृष्टोद्गृह्णाति तद्धेमन्तस्य वर्षाः सर्व-
ऽऋतव ऋतून्प्राविशहनुभ्य एवैनमेतस्मिन्मिती ॥ ८ ॥ आदित्यस्त्वेव सर्वऽऋ-
तवः । यदेवोदेत्यथ वसन्तो यदा संगवोऽथ ग्रीष्मो यदा मध्यन्दिनोऽथ वर्षा
यदापराह्णोऽथ शरद्वैवास्तमेत्यथ हेमन्तस्तस्माद् मध्यन्दिनऽएवादधीत तर्हि
क्षेपोऽस्य लोकस्य नेदिष्ठं भवति तन्नेदिष्ठावैवैनमेन्मध्यास्मिन्मिती ॥ ९ ॥

द्वाययेव वाऽअयं पुरुषः । पाप्मानानुपकृतः सोऽस्यात्र कृनिष्ठो भवत्यध-
 स्पदमिवेयस्यते तत्कृनिष्ठमेवैतत्पाप्मानमववाधते तस्माद् मध्यन्दिनऽएवादर्शितः
 ॥ १० ॥ तं वै दर्भैरुद्धरति । दारुभिर्वै पूर्वमुद्धरति दारुभिः पूर्वं दारुभिरपरं
 जामि कुर्यात्समदं कुर्याद्वापो दर्भा आपो वर्षा ऋतूनप्राविशदद्भिरेवैनमेतदद्भयोः
 निर्दिमीते तस्माद्दर्भैरुद्धरति ॥ ११ ॥ अर्कपलाशाभ्यां । व्रीहिमश्वमपूपं कृत्वा
 यत्र गार्हपत्यमाधास्यन्भवति तन्निदधाति तद्गार्हपत्यमादधाति ॥ १२ ॥ अर्क-
 पलाशाभ्यां । यत्रमयमपूपं कृत्वा यत्राहवनीयमाधास्यन्भवति तन्निदधाति तदाह-
 वनीयमादधाति पूर्वाभ्यामवैनोवेतदग्निभ्यामन्तर्दध्म इति वदन्तस्तद्बु तथा न कु-
 र्याद्वात्रिभिर्होवान्तर्हितो भवतः ॥ १३ ॥ आग्नेयमेव पञ्चकपालं पुरोडाशं निर्वपति ।
 तस्य पञ्चपदाः पञ्चयो याज्यानुवाक्या भवन्ति पञ्च वाऽऋतव ऋतूनप्रावि-
 शदतुभ्य एवैनमेतन्निर्दिमीते ॥ १४ ॥ सर्व आग्नेयो भवति । एवथ हि त्वष्टाग्नेः
 मिषं धामोपागच्छत्समात्मर्व आग्नेयो भवति ॥ १५ ॥ तेनो पाथंशु चरन्ति ।
 यद्वै ज्ञातये वा सख्ये वा निष्केवल्यं चिकीर्षति तिर इवैतेन बोभवद्वैश्वदेवोऽन्यो
 यज्ञोऽथैष निष्केवल्य आग्नेयो यद्वै तिर इव तदुपाथंशु तस्मादुपाथंशु चरन्ति
 ॥ १६ ॥ उच्चैरुत्तमनुयाजं यजति । कृतकर्मेव हि स तर्हि भवति सर्वो हि कृ-
 तमनुबुध्यते ॥ १७ ॥ स आश्राव्याह । समिधो यजेति तदाग्नेयं रूपं परोऽन्नं
 त्वग्नीन्यजेति त्वेव ब्रूयात्तदेव प्रत्यक्तमाग्नेयं रूपं ॥ १८ ॥ स यजति ।
 अग्निराज्यस्य व्यन्तु वौभगग्निराज्यस्य वेतु वौभगग्निनाज्यस्य व्यन्तु वौभ-
 गग्निराज्यस्य वेतु वौभगिति ॥ १९ ॥ अथ स्वाहाग्निमिसाह । आग्नेयमाज्य-
 भागं स्वाहाग्निं पवमानमिति यदि पवमानाय धियेरन्त्स्वाहाग्निमिन्दुमन्त-
 मिति यद्यग्नयऽइन्दुमते धियेरन्त्स्वाहाग्निं स्वाहाग्नीनाज्यपान्जुषाणोऽअ-
 ग्निराज्यस्य वेत्विति यजति ॥ २० ॥ अथा हाग्नयेऽनुब्रूहीति । आग्नेयमाज्य-
 भागं सोऽन्वाहाग्निं स्तोमेन बोधय समिधानोऽअमर्त्यम् । इव्या देवेषु नो
 दधदिति स्वपितीव खलु वाऽएतद्यदुद्वासितो भवति सम्प्रबोधयत्येवैनमेतत्समुदी-
 र्ययाति जुषाणोऽअग्निराज्यस्य वेत्विति यजति ॥ २१ ॥ अथ यद्यग्नये पवमा-
 नाय धियेरन् । अग्नये पवमानायानुब्रूहीति ब्रूयात्सोऽन्वाहाग्निऽआयूथंषि पवस-
 आसुवोर्जमिषं च नः । आरे वाधस्व दुच्छुनामिति तथाहाग्नेयो भवति सोमो वै पव-
 मानस्तद्बु सौम्यादाज्यभागान्नयन्ति जुषाणोऽअग्निः पवमान आज्यस्य वेत्विति
 यंजति ॥ २२ ॥ अथ यद्यग्नयऽइन्दुमते धियेरन् । अग्नयऽइन्दुमतेऽनुब्रूहीति ब्रू-
 यात्सोऽन्वाहेषु धु ब्रवाणि तेऽग्नऽइत्येतरा गिरः । एभिर्वर्धसऽइन्दुभिरिति तथा

हाग्नेयो भवति सोमो वाऽइन्दुस्तदु सौम्याद्वाज्यभागान्नयन्ति जुषाणोऽग्नि-
 रिन्दुमानाज्यस्य वेत्तिवति यजत्येवमु सर्वमाग्नेयं करोति ॥२३॥ अथाहाग्नेयेऽनु-
 ब्रूहीति हविषः । अग्निं यजाग्रये स्विष्टकृतेऽनुब्रूह्याग्निं, स्विष्टकृतं यजेत्यथ यद्देवान्य-
 जेत्यग्नीन्यजेत्येवैतदाह ॥ २४ ॥ स यजति । अग्नेर्वसुवने वसुधेयस्य वेतु वौभ्रगद्वा-
 ऽउ वसुवने वसुधेयस्य वेतु वौभ्रगदेवोऽग्निः स्विष्टकृदिति स्वयमाग्नेयस्तृतीय एवं
 वाग्नेयाननुयाजान्करोति ॥ २५ ॥ ता वाऽएताः । पद्भिविभक्तीर्यजति चतश्चः
 प्रयाजेषु द्वेऽअनुयाजेषु षड्वाऽऋतव ऋतून्प्राविशदृतुभ्य एवैनमेतन्निर्मिमीते ॥ २६ ॥
 द्वादश वा त्रयोदश वाज्जराणि भवन्ति । द्वादश वा वे त्रयोदश वा संवत्सरस्य मासाः
 संवत्सरमृतून्प्राविशदृतुभ्य एवैनमेतत्संवत्सरान्निर्मिमीते न द्वे च न सहाजामितायै
 जामि ह कुर्याद्यद्द्वे चित्सह स्यातां व्यन्तु वेत्तित्येव प्रयाजानां, रूपं वसुवने वसुधे-
 यस्येत्यनुयाजानाम् ॥ २७ ॥ तस्य हिरण्यं दक्षिणा । आग्नेयो वाऽएष यज्ञो भवत्यग्ने
 रेतो हिरण्यं तस्माद्धिरण्यं दक्षिणान्द्वान्वा स हि वहेनाग्नेयोऽग्निदग्धमिव
 हस्य वृहं भवति देवानां, हव्यवाहनोऽग्निरिति वहति वाऽएष मनुष्येभ्यस्तस्मा-
 दनद्वान्दक्षिणा ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. ३.] ॥

प्रजापतिर्ह वाऽइदमग्रएक एवास । स ऐक्षत कथं नु प्रजायेयेति सोऽश्राम्यत्स
 तपोऽतप्यत सोऽग्निमेव मुखाज्जनयां चक्रे तद्यदेनं मुखादज्जनयत तस्मादन्नादोऽ-
 ग्निः स यो हैवमेतमग्निमन्नादं वेदान्नादो हैव भवति ॥ १ ॥ तद्वाऽ एनमेतदग्ने
 देवानामजनयत । तस्मादग्निरग्निर्ह वै नाभैतद्यदग्निरिति स जातः पूर्वः प्रेयाय यो
 वै पूर्व एत्यग्रऽएतीति वै तमाहुः सोऽएवास्याश्रिता ॥ २ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः ।
 अन्नादं वाऽइममात्मनोऽजीजने यदाग्निं न वाऽइह मदन्यदन्नमस्ति यं वाऽअयं
 नाद्यादिति काल्वालीकृता हैव तर्हि पृथिव्यास नौषधय आसुर्न वनस्पतय-
 स्तदेवास्य मनस्यास ॥ ३ ॥ अथैनमग्निर्व्यात्तेनोपपर्याववर्त । तस्य भीतस्य
 स्वो महिमापचक्राम वाग्वाऽअस्य स्वो महिमा वागस्यापचक्राम स आत्मन्नेवा-
 हुतिमीषे स उदमृष्ट तद्यदुदमृष्ट तस्मादिदं चालोमकामिदं च तत्र विवेद घृताहुतिं
 वैव पयआहुतिं वोभयं, ह त्वेव तत्पय एव ॥ ४ ॥ सा हैनं नाभिराधयां च-
 कार । केशमिथेन हास तां व्यौक्षवोषं धयेति तत ओषधयः समभयंस्तस्मावोषधयो
 नाम स द्वितीयमुदमृष्ट तत्रापराप्राहुतिं विवेद घृताहुतिं वैव पयआहुतिं वोभयं,
 ह त्वेव तत्पय एव ॥ ५ ॥ सा हैनमभिराधयां चकार । स व्यचिकित्सञ्जु-
 हवानीऽमा हौषाऽमिति तं, स्वो महिमाभ्युवाद जुहुधीति स प्रजापतिर्विदां चकार
 स्वो वै मा महिमाह्वनि स स्वाहेत्येवाजुहोत्तस्मादु स्वाहेत्येव ह्यते तत एष उदियाय

य एष तपति ततोऽयं प्रवभूव योऽयं पवते तत एवाग्निः पराङ् पर्याववर्त ॥ ६ ॥
 स हुत्वा प्रजापतिः । प्र चाजायतात्स्यतश्चाग्नेर्भृत्योरात्मानमत्रायत स यो हैवं
 विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येताऽथ हैव प्रजातिं प्रजायते यां प्रजापतिः प्राजायतेऽयमुद्देवा-
 त्स्यतोऽग्नेर्भृत्योरात्मानं त्रायते ॥७॥ स यत्र भ्रियते । यत्रैनमग्नावभ्यादधति त्वेषोऽ-
 ग्नेरधिजायतेऽथास्य शरीरमेवाग्निर्दहति तद्यथा पितुर्वा मातुर्वा जायतेऽवमेषोऽग्नेरधि-
 जायते शश्वद् वाऽएष न सम्भवति योऽग्निहोत्रं न जुहोति तस्माद्वाऽअग्निहो-
 त्रं होतव्यम् ॥ ८ ॥ तद्वा एतत् । एव विचिकित्सायै जन्म यत्प्रजापतिर्व्यचि-
 कित्सत्स विचिकित्सञ्छ्रैयस्यधियत यः प्र चाजायतात्स्यतश्चाग्नेर्भृत्योरात्मान-
 मत्रायत स यो हैवमेतद्विचिकित्सायै जन्म वेद यद् किं च विचिकित्सति श्रेयसि
 हैव धियते ॥ ९ ॥ स हुत्वा न्यमृष्ट । ततो विकङ्कतः समभवत्तस्मादेष यज्ञियो
 यज्ञपात्रीयो वृत्तस्तत एते देवानां वीरा अजायन्ताग्निर्गोऽयं पवते सूर्यः स यो
 हैवमेतान्देवानां वीरान्वेदाहास्य वीरो जायते ॥ १० ॥ तऽउ हैतऽऊचुः । वयं वै
 प्रजापतिं पितरमनु स्मो हन्त वयं तत्सृजामहे यदस्मानन्वसदिति ते परिश्रित्य
 गायत्रेणापहिकारेण तुष्टुविरे तद्यत्पर्यश्रयन्त्स समद्रोऽश्वेयमेव पृथिव्यास्ताव
 ॥ ११ ॥ ते स्तुत्वा प्राञ्च उच्चक्रमुः । पुनरेम इति देवा एदाऽथ सम्भूताऽथ
 सा हैनानुदीच्य हिंकार ते देवा विदां चकुरेष साम्नो हिंकार इत्यपहिकारऽथ
 हैव पुरा ततः सामास स एष गवि साम्नो हिंकारस्तस्मादेषोपजीवतीयोपजी-
 वनीयो ह वै भवति य एवमेतं गवि साम्नो हिंकारं वेद ॥ १२ ॥ ते होचुः ।
 भद्रं वाऽइदमजीजनामहि ये गामजीजनामहि यज्ञो ह्येवेयं नो हृतं गोर्वेदस्तायते-
 ऽन्तऽथ ह्येवेयं यद्धि किं चात्रं गौरैव तदिति ॥ १३ ॥ तद्वाऽएतवेवैतासां नाम ।
 एतद्यज्ञस्य तस्मादेतत्परिहरेत्साधु पुण्यमिति ब्रह्मचो ह वाऽअस्यैता भवन्त्युप-
 नामुक एनं यज्ञो भवति य एतं विद्वानेतत्परिहरति साधु पुण्यमिति ॥ १४ ॥
 तामु हाग्निरभिदध्यौ । मिथुन्यनया स्यामिति ताऽथ सम्बभूव तस्याऽथ रेतः
 प्रासिञ्चत्तप्योऽभवत्तस्मादेतदाप्तायां गवि सत्याऽथ शृतमग्नेर्हि रेतस्तस्माद्य-
 दि कृष्णायां यदि रोहिण्याऽथ शुक्लमेव भवत्यग्निसंकाशमग्नेर्हि रेतस्त-
 स्मात्प्रथमदुग्धमुष्णं भवत्यग्नेर्हि रेतः ॥ १५ ॥ ते होचुः । हन्तेवं जुहवा-
 महाऽइति कस्मै न इवं प्रथमाय होष्यन्तीति मह्यमिति हैवाग्निरुवाच मह्यमिति
 योऽयं पवते मह्यमिति सूर्यस्ते न सम्पादयां चकुस्ते ह्यासम्पाद्योचुः प्रजापति-
 मेव पितरं प्रत्ययाम स यस्यै न इवं प्रथमाय होतव्यं वस्यति तस्मै न इवं प्रथ-
 माय होष्यन्तीति ते प्रजापतिं पितरं प्रतीत्योचुः कस्मै न इवं प्रथमाय होष्यन्तीति

॥ १६ ॥ स होवाच । अग्नयेऽग्निरनुष्ठया स्वऽरेतः प्रजनयिष्यते तथा प्रजानि-
ष्यध्वऽइत्यथ तुभ्यमिति सूर्यमथ यदेव ह्यमानस्य व्यश्नुते तदेवैतस्य योऽयं
पवतऽइति तदेभ्य इदमप्येति हि तथैव जुह्वत्यग्नयऽएव सायऽ सूर्याय प्रातरथ य-
देव ह्यमानस्य व्यश्नुते तदेवैतस्य योऽयं पवते ॥ १७ ॥ ते हुत्वा देवाः । इमां
प्रजातिं प्राजायन्त येषामियं प्रजातिरिमां विजिति व्यजयन्त येयमेषां विजिरिममेव
लोकमग्निरजयदन्तरिक्षं वायुर्दिवमेव सूर्यः स यो ह्येवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येताऽ
हैव प्रजातिं प्रजायते यामेतऽएतत्प्राजायन्तैतां विजिति विजयते यामेतऽएतद्यजयन्तै-
तैरु हैव सलोको भवति य एत्रं विवद्वानग्निहोत्रं जुहोति तस्माद्वाऽअग्निहोत्रऽ-
होतव्यम् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २॥ [२.४] ॥ अध्यायः ॥ २ ॥ [११.] ॥

सूर्यो ह वाऽअग्निहोत्रं । तद्यदेतस्या अग्रऽआहुतेरुदेतस्मात्सूर्योऽग्निहोत्रऽ
॥ १ ॥ स यत्सायमस्तमिते जुहोति । य इदं तस्मिन्निह सति जुहवानीत्यथ य-
त्प्रातरनुदिते जुहोति य इदं तस्मिन्निह सति जुहवानीति तस्माद्वै सूर्योऽग्निहोत्र-
मित्याहुः ॥ २ ॥ शतम् १००० ॥ अथ यदस्तमिते । तदग्नावेव योनौ गर्भो भूत्वा
पृथिवीति तं गर्भं भवन्तामिमाः सर्वाः प्रजा अनु गर्भा भवन्तीलिता हि शेषे सं-
जानाना अथ यद्वात्रिस्तिर एवैतत्करोति तिर इव हि गर्भाः ॥ ३ ॥ स यत्सा-
यमस्तमिते जुहोति । गर्भमेवैतत्सन्तमभिजुहोति गर्भऽ सन्तमभिकरोति स यद्ग-
र्भऽ सन्तमभिजुहोति तस्मादिमे गर्भा अनशनन्तो जीवन्ति ॥ ४ ॥ अथ यत्प्रात-
रनुदिते जुहोति । पूजनयत्येवैनमेतत्सोऽयं तेजो भूत्वा विभ्राजमान उदेति शश्व-
द् वै नोदियाद्यदास्मिन्नेतामाहुतिं न जुहुयात्तस्माद्वाऽएतामाहुतिं जुहोति ॥ ५ ॥
स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येत । एवऽ रात्रेः पाप्मनो निर्मुच्यते यथा ह वाऽअहिस्त्व-
चो निर्मुच्येतैवऽ सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति त-
देतस्यैवानु पूजातिमिमाः सर्वाः प्रजा अनु पूजायन्ते वि हि सृज्यन्ते यथार्थऽ
॥ ६ ॥ स यः पुरादित्यस्यास्तमयात् । आहवनीयमुद्धरेत्येते वै विश्वे देवा रश्मयो-
ऽथ यत्परं भाः प्रजापतिर्वा स इन्द्रो वैतदु ह वै विश्वे देवा अग्निहोत्रं जुहोते य-
ानागच्छन्ति स यस्यानुद्धृतमागच्छन्ति तस्माद्देवा अपप्रयन्ति तद्वाऽअस्मै त-
पृथयते यस्माद्देवा अपप्रयन्ति तस्यानु व्यृद्धिं यश्च वेद यश्च नानुद्धृतमभ्यस्तम-
पित्याहुः ॥ ७ ॥ अथ यः पुरादित्यस्यास्तमयात् । आहवनीयमुद्धरति यथा
प्यस्यागमित्यावसथेनोपकृतेनोपासीतैवं तत्स यस्योद्धृतमागच्छन्ति तस्याह-

वनीयं प्रविशन्ति तस्याहवनीये निविशन्ते ॥ ८ ॥ स यत्सायमस्तमिते
 जुहोति । अग्नावेवैभ्य एतत्प्रविष्टेभ्यो जुहोत्यथ यत्प्रातरनुदिते जुहोत्यमेतेभ्य ए-
 वैभ्य एतज्जुहोति तस्मादुदितहोमिनां विद्धिन्नमग्निहोत्रं मन्यामहऽइति ह स्माहा-
 सुरिर्यथा शून्यमावसथमाहरेदेवं तदिति ॥ ९ ॥ द्वयं वाऽहदं जीवनं । मूलि चैवा-
 मूलं च तदुभयं देवानां सन्मनुष्या उपजीवन्ति पशवो मूला ओषधयो मूलिन्य-
 स्त पशवो मूला ओषधीर्मूलिनीर्जग्ध्वापः पीत्वा तत एष रसः सम्भवति ॥१०॥
 स यत्सायमस्तमिते जुहोति । अस्य रसस्य जीवनस्य देवेभ्यो जुह्वानि यदेषा-
 मिदं स दुपजीवाम इति स यत्ततो रात्र्याश्नाति हुतोच्छिष्टमेव तन्निरवत्तव-
 ल्यश्नाति हुतोच्छिष्टस्य ह्येवाग्निहोत्रं जुह्वदशिताः ॥ ११ ॥ अथ यत्प्रातरनुदिते जुहो-
 ति । अस्य रसस्य जीवनस्य देवेभ्यो जुह्वानि यदेषामिदं स दुपजीवाम इति स यत्त-
 तोऽह्नाश्नाति हुतोच्छिष्टमेव तन्निरवत्तवलयश्नाति हुतोच्छिष्टस्य ह्येवाग्निहोत्रं जु-
 ह्वदशिता ॥१२॥ तदाहुः । समेवान्ये यज्ञास्तिष्ठन्तेऽग्निहोत्रमेव न संतिष्ठतेऽपि
 द्वादशसंवत्सरमन्तवदेवाथैतदेवानन्तं सायं हि हुत्वा वेद प्रातर्होष्यामीति
 प्रातर्हुत्वा वेद पुनः सायं होष्यामीति तदेतदनुपस्थितमग्निहोत्रं तस्यानुपस्थि-
 तिमन्वनुपस्थिता इमाः प्रजाः प्रजायन्तेऽनुपस्थितो ह वै श्रिया प्रजया प्रजायते
 य एवमेतदनुपस्थितमग्निहोत्रं वेद ॥ १३ ॥ तदुभ्वाधिश्रयति । शृतमसविति
 तदाहुर्यष्टुदन्तं तर्हि जुहुयादिति तद्वै नोदन्तं कुर्यादुप ह दहेद्यदुदन्तं कुर्यादप्रजग्नि
 वै रेत उपदग्धं तस्माद्दोदन्तं कुर्यात् ॥ १४ ॥ अधिश्रित्यैव जुहुयात् । युन्वेवै-
 तदग्ने रेतस्तेन न्वेव शृतं यद्वेनदग्नावधिभ्रयन्ति तेनोऽप्येव शृतं तस्मादधिश्रित्यैव
 जुहुयात् ॥ १५ ॥ तवज्ज्योतयति । शृतं वेदानीत्यथापः प्रत्यानयति शा-
 न्त्यै न्वेव रसस्यो चैव सर्वत्वायेदं हि यदा वर्षत्यथौषधयो जायन्तऽओषधी-
 र्जग्ध्वापः पीत्वा तत एष रसः सम्भवति तस्माद् रसस्यो चैव सर्वत्वाय तस्मा-
 द्द्येनं क्षीरं केवलं पानेऽभ्याभ्रवेदुदस्तोकमारचोतयितवै ब्रूयाद्भान्त्यै न्वेव र-
 सस्यो चैव सर्वत्वाय ॥ १६ ॥ अथ चतुरुचयति । चतुर्धाविहितं हीदं पयोऽथ
 समिधमाहायोषाद्रवति समिद्धहोमायैव सोऽनुपसाद्य पूर्वामाहुर्हि जुहोति स
 यदुपसाद्येद्यथा यस्माऽअशनमाहरिष्यन्त्स्यात्तदन्तरा निदध्यादेवं तदथ यदनु-
 पसाद्य यथा यस्माऽअशनमाहरेत्तस्माऽआहुत्यैवोपनिदध्यादेवं तदुपसाद्योत्तरं
 नानावीर्येऽपवैनेऽएतत्करोति मनश्च ह वै वाक्चैतऽआहुती तन्मनश्चैवैतद्वाक्
 व व्यावर्तयति तस्मादिदं मनश्च वाक्च समानमेव सन्नानेव ॥ १७ ॥ स वै हि-
 म्ना जुहोति । स्मिद्रुपमाष्टि द्विः प्राश्नाति चतुरभ्रयति तदश वशाक्षरा वै विरा-

द्विराद्वै यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयति ॥ १८ ॥ स यदग्नौ जुहोति ।
 तद्वेषु जुहोति तस्माद्देवाः सन्त्यथ यदुपमांष्टि तत्पितृषु चौपधीषु च जुहोति
 तस्मात्पितरश्चौषधयश्च सन्त्यथ यद्भुत्वा प्राश्नाति तन्मनुष्येषु जुहोति त-
 स्मान्मनुष्याः सन्ति ॥ १९ ॥ या वै प्रजा यज्ञेऽनन्वाभक्ताः । पराभूता वै ता
 एवमेवैतद्या इमाः प्रजा अपराभूतास्ता यज्ञमुखेऽभ्रजति तेनो ह पशवोऽन्वाभ-
 क्ता यन्मनुष्यान्तु पशवः ॥२०॥ तदु होवाच याज्ञवल्क्यः । न वै यज्ञ इव मन्तवै
 पाकयज्ञ इव वाऽहतीदथ हि यदन्यस्मिन्यज्ञे स्रुच्यवद्यति सर्वं तदग्नौ जुहोत्यथै-
 तदग्नौ हुत्वोत्सृष्ट्याचामति निर्लेदि तदस्य पाकयज्ञस्येवेति तदस्य तत्पशव्यथ
 रूपं पशव्यो हि पाकयज्ञः ॥ २१ ॥ सैषैकाहुतिरेवाग्रे । यामेषाम् प्रजापति-
 रजुहोत्यथ यदेतत्परश्चेवाधियन्ताग्निर्योऽयं पवते सूर्यस्तस्मादेषा द्वितीया-
 हुतिर्हूयते ॥ २२ ॥ सा या पूर्वाहुतिः । साग्निहोत्रस्य देवता तस्मात्तस्यै जुहोत्यथ
 योत्तरा स्विष्टकृद्वाजनमेव सा तस्मात्तामुत्तरार्धे जुहोत्येपा हि दिक् स्विष्टकृत-
 स्तन्मिथुनायैवैषा द्वितीयाहुतिर्हूयते द्वन्द्वथ हि मिथुनं प्रजननम् ॥ २३ ॥ त-
 द्यमेवैतेऽत्राहुती । भूतं चैव भविष्यच्च जातं च जनिष्यमाणं चागतं चाशाचाद्य
 च श्वश्च तद्वयमेवानु ॥ २४ ॥ आत्मैव भूतं । अद्वा हि तद्यद्भूतमद्दो तद्यदात्मा प्रजैव
 भविष्यद्वनद्वा हि तद्यद्भविष्यद्वनद्दो तद्यत्प्रजा ॥२५॥ आत्मैव जातम् । अद्वा हि
 तद्यज्जातमद्दो तद्यदात्मा प्रजैव जनिष्यमाणमनद्वा हि तद्यज्जनिष्यमाणमनद्दो
 तद्यत्प्रजा ॥२६॥ आत्मैवागतम् । अद्वा हि तद्यदागतमद्दो दद्यदात्मा प्रजैवाशा-
 नद्वा हि तद्यदाशानद्दो तद्यत्प्रजा ॥ २७ ॥ आत्मैवाद्य । अद्वा हि तद्यदद्या-
 द्दो तद्यदात्मा प्रजैव श्वोऽनद्वा हि तद्यद्धोऽनद्दो तद्यत्प्राज्ञ ॥२८॥ सा या पूर्वा-
 हुतिः । सात्मानमभि हूयते तां मन्त्रेण जुहोत्यद्वा हि तद्यन्मंत्रोऽद्दो तद्यदात्माऽथ
 योत्तरा सा प्रजामभि हूयते तां तूष्णीं जुहोत्यनद्वा हि तद्यत्तूष्णीमनद्दो तद्यत्प्र-
 जाः ॥ २९ ॥ स जुहोति । अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेत्यथ प्रातः सूर्यो ज्योति-
 ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति तत्सत्येनैव हूयते यदा ह्येव सूर्याऽस्तमेत्यथाग्निज्योतिर्येदा
 सूर्य उदेत्यथ सूर्यो ज्योतिर्यज्ञे सत्येन हूयते तद्देवान्गच्छति ॥३०॥ तदु हैतदेवाकृण्ये
 ब्रह्मवर्चसकामाय तज्जानूवाचाग्निर्वर्चो ज्योतिर्वर्चः सूर्यो वर्चो ज्योतिर्वर्च इति ब्रह्म-
 वर्चसी हैव भवति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥३१॥ तद्वस्त्येव प्रजननस्येव रूपम् ।
 अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति तदुभयतो ज्योती रेतो देवतया परिशृङ्खत्युभ-
 पतःपरिशृङ्खीतं वै रेतः पूजायते तदुभयत एवैतत्परिशृङ्ख पूजनयति ॥ ३२ ॥ अथ

प्रातः । सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति तदुभयतो ज्योती रेतो देवतया परि-
 गृह्णात्युभयतःपरिगृहीतं वै रेतः पूजायते तदुभयत एवैतत्परिगृह्य प्रजनयति तत्प्र-
 जननस्य रूपम् ॥ ३३ ॥ तदु होवाच जीवलश्चैलाकिः । गर्भमेवाराणिः करोति
 न प्रजनयतीति स एतेनैव सायं जुहुयात् ॥ ३४ ॥ अथ प्रातः । ज्योतिः सूर्यः
 सूर्यो ज्योतिः स्वाहेति तद्वाहर्था ज्योती रेतो देवतया करोति वाहर्था वै रेतः प्र-
 जातं भवति तदेनत्प्रजनयति ॥ ३५ ॥ तदाहुः । अग्नावैतत्सायथ सूर्यं जुहो-
 ति सूर्यं प्रातराग्निमिति तद्वै तदुदितहोमिनामेव यथा ह्येव सूर्योऽस्तमेत्यथाग्नि-
 ज्योतिर्यदा सूर्य उदेत्यथ सूर्यो ज्योतिर्नास्य सा परिचक्षेयमेव परिचक्षा यत्तस्यै
 नाह्वा देवतायै ह्युते याग्निहोत्रस्य देवताग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति तत्र
 नाग्नये स्वाहेत्यथ प्रातः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति तत्र न सूर्याय स्वा-
 हेति ॥ ३६ ॥ अनेनैव जुहुयात् । सजुर्देवेन सवित्रेति तत्सवितृत्प्रसवाय सजू
 रात्र्येन्द्रवत्येति तद्वाच्या मिथुनं करोति सन्द्रं करोतीन्द्रो हि यज्ञस्य देवता जुषाणो-
 ऽअग्निर्वेतु स्वाहेति तदग्नये प्रत्यक्षं जुहोति ॥ ३७ ॥ अथ प्रातः । सजुर्देवेन
 सवित्रेति तत्सवितृत्प्रसवाय सजरूपमेन्द्रवत्येत्यह्नेति वा तद्वा वापसां वा मिथुनं
 करोति सन्द्रं करोतीन्द्रो हि यज्ञस्य देवता जुषाणः सूर्यो वेतु स्वाहेति तत्सूर्याय प्रत्यक्षं
 जुहोति तस्मादेवमेव जुहुयात् ॥ ३८ ॥ ते होचुः । को न इदं होष्यतीति ब्राह्म-
 ण एवेति ब्राह्मणेदं नो जुहुधीति किं मे ततो भयिष्यतीत्यग्निहोत्रोच्छ्रष्टमेवेति स
 यत्सुचि परिशिनाष्टि तदग्निहोत्रोच्छ्रष्टमथ यत्स्थाल्यां यथा परीणहो निर्वपेदेवं त
 तस्मात्तद्य एव कश्च पिवेत्तद्वै नाब्राह्मणः पिवेदग्नौ ह्यधिश्रयन्ति तस्मान्नाब्रा-
 ह्मणः पिवेत् ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥

एता ह वै देवता योऽस्ति । तस्मिन्वसन्तीन्द्रो यमो राजा नहो नैषिधोऽनश्नत्सां-
 गमनोऽसन्पाथसवः ॥ १ ॥ तद्वाऽएष एवेन्द्रः । यदाहवनीयोऽथैष एव गार्हपत्यो
 यमो राजाथैष एव नहो नैषिधो यदन्वाहार्यपचनस्तद्यदेतमहरहर्दक्षिणत आहर-
 न्ति तस्मादाहुरहरहर्वै नहो नैषिधो यमथ राजानं दक्षिणत उपनयतीति ॥ २ ॥
 अथ य एष सभायामग्निः । एष एवानश्नत्सांगमनस्तद्यदेतमनशित्वेवोपसंगच्छते
 तस्मादेषोऽनश्नथ यद्वेत्तस्मोद्धुस परावपन्त्येष एवासन्पाथसवः स यो हैवमेतद्वे-
 दैवं मय्येता देवता वसन्तीति सर्वान्देवैतांलोकान्जयति सर्वालोकाननुसंकरति
 ॥ ३ ॥ तेषामुपस्थानं । यदेव सायं प्रातराहवनीयमुप च तिष्ठतऽउप चास्ते तदेव
 तस्योपस्थानमथ यदेव प्रतिपरेष गार्हपत्यमास्ते वा शेते वा तदेव तस्योपस्थान-

मथ यत्रैव संव्रजन्नन्वाहार्यपचनमुपस्मरेत्तदेव तं मनसोपनिष्ठे तदेव तस्योपस्थानम् ॥ ४ ॥ अथ प्रातः । अनशित्वा मुहूर्तं सभायामामित्वापि कामं प्लव्येत तदेव तस्योपस्थानमथ यत्रैव भस्मोद्धृतमुपनिगच्छेत्तदेव तस्योपस्थानमेवमु हास्यैता देवता उपस्थिता भवन्ति ॥ ५ ॥ यजमानदेवत्यो वै गार्हपत्यः । अथैष भ्रातृव्य देवत्यो यदन्वाहार्यपचनस्तस्मादेतं नाहरहराहरयुर्न ह वाऽअस्य सपत्ना भवन्ति यस्यैवं विदुष एतं नाहरहराहरन्त्यन्वाहार्यपचनो वाऽएषः ॥ ६ ॥ उपवसथऽएवैनमाहरेयुः । यत्रैवास्मिन्यच्यन्तो भवन्ति तथा हास्यैपोऽमोघायाहृतो भवति ॥ ७ ॥ नवावसिते वैनमाहरेयुः । तस्मिन्पचेयुस्तद्ब्राह्मणा अरनीयुर्यद्यु तन्न विन्देद्यत्पचेदपि गोरेव दुग्धमाधिश्रयितवै ब्रूयात्तस्मिन्ब्राह्मणान्याययितवै ब्रूयात्पापीयाथसो ह वाऽअस्य सपत्ना भवन्ति यस्यैवं विदुष एवं कुर्वन्ति तस्मादेवमेव चिकीर्षेत् ॥ ८ ॥ तद्यत्रैतत्प्रथमं समिद्धो भवति । धूप्यतऽइव तर्हि हैष भवति रुद्रः स यः कामयेत यथेमा रुद्रः प्रजा अश्रद्धयेव त्वत्सहसेव त्वन्निघातमिव त्वत्सचतऽएवमन्नमद्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ ९ ॥ अथ यत्रैतत्प्रदीप्ततरो भवति । तर्हि हैष भवति वरुणः स यः कामयेत यथेमा वरुणः प्रजा गृह्णन्निव त्वत्सहसेव त्वन्निघातमिव त्वत्सचतऽएवमन्नमद्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ १० ॥ अथ यत्रैतत्प्रदीप्तो भवति । उच्चैर्धूमः परमया जृत्या बल्वलीति तर्हि हैष भवतीन्द्रः स यः कामयेतेन्द्र इव श्रिया यशसा स्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ ११ ॥ अथ यत्रैतत्प्रतितरा-मिव । तिरश्चीवाचिः सं शाम्यतो भवति तर्हि हैष भवति मित्रः स यः कामयेत मैत्रेणेदमन्नमद्यामिति यमाहुः सर्वस्य वाऽअयं ब्राह्मणो मित्रं न वाऽअयं कं चन हिनस्तीति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ १२ ॥ अथ यत्रैतद्द्वाराश्वा करयन्तऽइवातर्हि हैष भवति ब्रह्म स यः कामयेत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हैवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ १३ ॥ एतेषामेकं संवत्सरमुपत्सेत् । स्वयं जुहुयादि वास्यान्यो जुहुयादथ योऽन्यथान्यथा जुहोति यथापो वाभिखनन्नयद्वाद्वाद्यं स सामि निर्वर्तेतैवं तद्यथ यः सार्धं जुहोति यथापो वाभिखनन्नयद्वाद्वाद्यं तुत्क्षिभेऽभितृन्द्यादेवं तत् ॥ १४ ॥ अभ्रयो ह वाऽएता अन्नाद्यस्य यदाहुतयः । अभि हैवैतदन्नाद्यं तृणसि य एवं विद्धानग्निहोत्रं जुहोति ॥ १५ ॥ सा या पूर्वाहुतिः । ते देवा अथ योत्तरा ते मनुष्या अथ यत्सुचि परिशिनाष्टि ते पशवः ॥ १६ ॥ स वै कनीय इव पूर्वामाहुतिं जुहोति । भूय इवोत्तरां

भूय इव स्रुचि परिशिनाष्टि ॥ १७ ॥ स यत्कनीय इव पूर्वामाहुति जुहोति ।
 कनीयाऽसौ हि देवा मनुष्येभ्योऽथ यद्भूयऽइवोत्तरां भूयाऽसौ हि मनुष्या देवेभ्यो-
 ऽथ यद्भूय इव स्रुचि परिशिनाष्टि भूयाऽसौ हि पशवो मनुष्येभ्यः कनीयाऽ
 सो ह वाऽअस्य भार्या भवन्ति भूयाऽसः पशवो य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति
 तद्वै समृद्धं यस्य कनीयाऽसौ भार्या असन्भूयाऽसः पशवः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ ४ ॥ [३. २.] ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १०३ ॥

यत्र वै प्रजापतिः प्रजाः ससृजे । स यत्राग्निऽससृजे स इदं जातः सर्वमेव
 दग्धुं दधुऽइत्येवाविलमेव ता यास्तर्हि प्रजा आसुस्ता हैनऽसम्पेष्टुं दधिरसोऽ-
 तितित्तमाणः पुरुषमेवाभ्येयाय ॥ १ ॥ स होवाच । न वाऽअहमिदं तितित्ते
 इन्त त्वा प्रविशानि तं मा जनयित्वा विभृहि स यथैव मां त्वमस्मिंलोके जन-
 यित्वा भरिष्यस्वेवमेवाहं त्वाममुष्मिलोके जनयित्वा भरिष्यामीति तथेति तं जन-
 यित्वाविभः ॥ २ ॥ स यदग्नीऽआधत्ते । तदेनं जनयति तं जनयित्वा विभर्ति स यथा हैवैष
 एतमस्मिंलोके जनयित्वा विभर्त्येवमु हैवैष एतममुष्मिलोके जनयित्वा विभर्ति
 ॥ ३ ॥ तन्न साम्युद्वासयेत । सामि ह्यस्मै स ग्लायति स यथा हैवैष एतस्मात्सामिंलोके
 सामि ग्लायत्येवमु हैवैष एतस्मात्सामिंलोके सामि ग्लायति तस्मान्न साम्युद्वासयेत
 ॥ ४ ॥ स यत्र म्रियते । यत्रैनमग्नावभ्यादधति त्वेषोऽग्नेरधिजायते स
 एष पुत्रः सन्पिता भवति ॥ ५ ॥ तस्मादेतदृषिणाभ्यनुक्तऽ । शतमिन्नु शरदो
 ऽञ्चन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् । पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो
 मध्या रीरिषतायुर्गन्तोरिति पुत्रो ह्येष सन्त्स पुनः पिता भवत्येतन्नु तद्यस्मा-
 दग्नीऽआदधीत ॥ ६ ॥ तद्वाऽएष एव मृत्युः । य एष तपति तद्यदेष एव मृत्यु-
 स्तस्माद्या एतस्मादर्वाच्यः प्रजास्ता म्रियन्तेऽथ याः पराच्यस्ते देवास्तस्मादु तेऽ-
 मृतास्तस्येमाः सर्वाः प्रजा रश्मिभिः प्राणेष्वभिहितास्तस्मादु रश्मयः प्राणान-
 भ्यवतायन्ते ॥ ७ ॥ स यस्य कामयते । तस्य प्राणमादायोदेति स म्रियते स यो
 हैतं मृत्युमनतिमुच्याथापुं लोकमेति यथा हैवास्मिंलोके न संयतमाद्रियते यद्वा
 यदैव कामयतेऽथ मारयत्येवमु हैवामुष्मिलोके पुनःपुनरेव प्रमारयाति ॥ ८ ॥ स
 यत्सायमस्तमिते द्वेऽआहुती जुहोति । तदेताभ्यां पूर्वाभ्यां पद्वयामेतिस्मिन्मृत्यौ
 प्रतितिष्ठत्यथ यत्प्रातरनुदिते द्वेऽआहुती जुहोति तदेताभ्यामपराभ्यां पद्वयामेतिस्मि-
 न्मृत्यौ प्रतितिष्ठति स एनमेष उद्यमेवादायोदेति तदेतं मृत्युमतिमुच्यते तेषाग्निहोत्रे
 मृत्योरितिमुक्तिरिति ह वै पुनर्मृत्युं मुच्यते य एवमेतामग्निहोत्रे मृत्योरितिमुक्तिं वेदाः ॥ ९ ॥

यथा वाऽऽहोरात्रीकम् । एवं यज्ञानामग्निहोत्रं येन वाऽऽहोरात्रीकमेति सर्वा वै तेनेपुरेत्येतनो हास्य सर्वे यज्ञकृतव एतं मृत्युमतिमुक्ताः ॥ १० ॥ अहोरात्रे ह वाऽऽमृष्मिलोक्ते परिप्लवमाने । पुरुषस्य सुकृतं क्षिणुतोऽर्वाचीनं वाऽऽत्रतोऽहोरात्रे तथो हास्याहोरात्रे सुकृतं न क्षिणुतः ॥ ११ ॥ स यथा स्थोपस्थे तिष्ठन् । उ-परिष्टाद्ग्रथचक्रे पल्युद्धयमानेऽउपावेक्षतेतैवं परस्तादर्वाचीनोऽहोरात्रेऽउपावेक्षते न ह वाऽऽस्याहोरात्रे सुकृतं क्षिणुतो य एवमेतामहोरात्रयोरितिमुक्तिं वेद ॥ १२ ॥ पूर्वेणाहवनीयं परीत्य । अन्तरेण गार्हपत्यं चैति न वै देवा मनुष्यं त्रिदुस्तऽएनमेतदन्तरेणातियन्तं विदुरयं वै न इदं जुहोतीत्यग्निर्वै पाप्मनोऽपहन्ता तावस्याहवनीयश्च गार्हपत्यश्चान्तरेणातियतः पाप्मानमपहतः सोऽपहतपाप्मा ज्योतिरेव श्रिया यशमा भवति ॥ १३ ॥ उत्तरतो वाऽऽग्निहोत्रस्य द्वारश्च । स यथा द्वारा प्रपद्येतैवं तदथ यो दक्षिणत एत्यास्ते यथा बहिर्धा चरेदेवं तत् ॥ १४ ॥ नौह वाऽऽषा स्वर्ग्या । यदग्निहोत्रं तस्याऽएतस्यै नावः स्वर्ग्याया आहवनीयश्चैव गार्हपत्यश्च नौमण्डेऽत्र्येष एव नावाजो यत्क्षीरहोता ॥ १५ ॥ स यत्प्राहुषो-वैति । तदेनां प्राचीमभ्यजति स्वर्गं लोकमभि तथा स्वर्गं लोकश्च समश्नुते तस्या उत्तरत आरोहणश्च सैनश्चस्वर्गं लोकश्च समापयत्यथ यो दक्षिणत एत्यास्ते यथा प्रतीर्णायामागच्छेत्स विहीयेते स तत एव बहिर्धा स्यादेवं तत् ॥ १६ ॥ अथ यामेताश्च समिधमभ्यादधाति मृष्टका येन मन्त्रेण जुहोति तद्यजुर्येनैतामिष्टकासुपदधाति यदा वाऽऽष्टकोपधीयतेऽथाहुतिर्हूयते तदस्योपाहितास्वेष्टकास्वेता आहुतयो हूयन्ते या एता अग्निहोत्राहुतयः ॥ १७ ॥ प्रजापातिर्वाऽऽग्निः । संवत्सरो वै प्रजापतिः संवत्सरे-संवत्सरे ह वाऽऽस्याग्निहोत्रं चित्येत्ताग्निना संतिष्ठते संवत्सरे-संवत्सरे चित्यमग्निमाप्नोति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येतदु हास्याग्निहोत्रं चित्येनाग्निना संतिष्ठते चित्यमग्निमाप्नोति ॥ १८ ॥ सप्त च वै शतान्यशीतीनामृचः । विंशतिश्च स यत्सायं प्रातरग्निहोत्रं जुहोति ते द्वेऽऽहाहुती ता अस्य संवत्सरऽऽहाहुतयः सम्पद्यन्ते ॥ १९ ॥ सप्त चैव शतानि विंशतिश्च । संवत्सरे-संवत्सरे ह वाऽऽस्याग्निहोत्रं महतोक्थेन सम्पद्यते संवत्सरे-संवत्सरे महदुक्थ माप्नोति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येतदु हास्याग्निहोत्रं महतोक्थेन सम्पद्यते महदुक्थमाप्नोति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [३. ३.] ॥

अग्नौ ह वै देवाः । सर्वान्पशून्निदधिरं ये च ग्राम्या ये चारण्या विजयं वो-प्रमैष्यन्तः कामचारस्य वा कामायाश्च नो गोपिष्ठो गोपायविति वा ॥ १ ॥ तानु दानिर्निचक्रे । तैः संगृह्य रात्रिं प्रविशेश पुनरभे इति देवा एदग्निं तिरुभूतंते ह विवां

चकुरिह वै प्राविक्तृणां वै प्राविक्तृति तमेतत्प्रत्यायत्याश्वरात्रौ सायमुपातिष्ठन्त
 देहि नः पशून्पुनर्नः पशून्देहीति तेभ्योऽग्निः पशून्पुनरददात् ॥२॥ तस्मै कम्पनी-
 ऽऽपतिष्ठेत । अग्नी वै दातारौ तावैवैतद्याचते सायमुपातिष्ठेत सायं हि देवा
 उपातिष्ठन्त दत्तो ह्येवास्माऽएतौ पशून् एव विद्वानुपातिष्ठते ॥३॥ अथ यस्मान्नो-
 पतिष्ठेत । उभये ह वाऽइदमग्रे सहासुर्देवाश्च मनुष्याश्च तद्बद्ध स्ममनुष्याणां न
 भवति तद्बद्ध स्म देवान्याचन्तऽइदं वै नो नास्तीदं नोऽस्तिवृत्ति ते तस्याऽएव या-
 ऽञ्चयायै ह्येधेण देवास्तिरोभूता नेद्धिनसानि नेध्वेष्योऽसानीति तस्मान्नोपतिष्ठेत
 ॥ ४ ॥ अथ यस्मादुपैव तिष्ठेत । यज्ञो वै देवानामाशीर्यजमानस्य तद्वाऽएष एव
 यज्ञो यदाहुतिराशीरेव यजमानस्य तद्यदेवास्यात्र तदेवैतदुपातिष्ठमानः कुरुते
 तस्मादुपैव तिष्ठेत ॥ ५ ॥ अथ यस्मान्नोपतिष्ठेत । यो वै ब्राह्मणं वा शश्वत्समानोऽनु-
 चरति क्षत्रियं वायं मे दास्यत्ययं मे गृहान्करिष्यतीति यो वै तं वायेन वा
 कर्मणा वाभिरिराधयिषति तस्मै वै स देयं मन्यतेऽथ य आह किं नु त्वं प्रमासि
 यो मे न वदामीतीश्वर एनं ह्येष्टोरीश्वरो निर्वेदं गन्तोस्तस्मान्नोपातिष्ठेततद्वित्त्वेवैष एतं
 याचते यदिन्दे यज्जुहोति तस्मान्नोपातिष्ठेत ॥६॥ अथ यस्मादुपैव तिष्ठेत । उत वै या-
 चन्दातारं लभतऽएवोतो भर्ता भार्यं नानुबुध्यते स य दैवाह भार्यो वै तेऽस्मि वि-
 भृहि मेत्यथैनं वेदाथैनं भार्यं मन्यते तस्मादुपैव तिष्ठेतेदमित्तु समस्तं यस्मादुपातिष्ठेत
 ॥७॥ प्रजापतिर्वाऽएष भूत्वा । यावत् ईष्टे यावदेनमनु तस्य रेतः सिञ्चति यदाग्निहोत्रं
 जुहोतीदमेवैतत्सर्वमुपातिष्ठमानोऽनुविकरोतीदं सर्वमनुप्रजनयति ॥ ८ ॥ स वा-
 ऽऽपवत्या प्रतिपद्यते । इयं वाऽऽप द्वयेनेयमुप यद्दीदं किं च जायतेऽस्यां तदुप-
 जायतेऽथ यन्न्यृह्यत्यस्यामेव तदुपोष्यते तद्वहाराज्या भूयो-भूय एवाक्षय्यं भवति त-
 दक्षय्येणैवैतद्भूम्ना प्रतिपद्यते ॥ ९ ॥ स आह । उपप्रयन्तोऽअध्वरमित्यध्वरो
 वै यज्ञ उपप्रयन्तो यज्ञमित्येवैतदाह मन्त्रं वोचेमाग्नयऽइति मन्त्रमु ह्यस्माऽएतद्वच्य-
 न्भवत्यारेऽअस्मे च मृएवतऽइति यद्यप्यस्मदारकादस्यथ न एतद्यएवैवमेवैतन्म-
 न्यस्येत्येवैतदाह ॥ १० ॥ अग्निर्मूर्धा दिवः । कक्रुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपाथ
 रेताथसि जिन्वतीत्यन्वेव धावति तद्यथा याचन्कल्याणं वदेदभृष्यायणो-
 वै त्वमस्यलं वै त्वमेतस्माऽअसीत्येवमेषा ॥ ११ ॥ अथैन्द्राग्नी । उभा वाभिन्द्रा-
 ग्नीऽआहुवध्याऽउभा राधसः सह मादयध्वै । उभा दाताराविषाथ रयीणासु-
 भा वाजस्य सातये हुवे वामित्येष वाऽइन्द्रो य एष तपति सं यदस्तमेति तदाहव-
 नीयं प्रविशति तदुधावेवैतत्सह सन्ताऽऽपतिष्ठतऽउभौ मे सह सन्तौ दत्तामिति

तस्मादैन्द्राग्नी ॥ १२ ॥ अयं ते योनिर्ऋत्विजः । यतो जातोऽञ्जरोचथाः । तं ज्ञान-
 न्नग्नऽञ्जरोहाथा नो वर्धया रयिमिति पुष्टं वै रयिर्भूयो-भूय एव न इदं पुष्टं कु-
 र्वित्येवैतदाह ॥ १३ ॥ अयमिह प्रथमः । धायि धातृभिर्होता यजिष्ठोऽअध्वर-
 ष्वीडयः । यमपनवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशेषे-विशऽइत्यन्वेव धा-
 वति तद्यथा याचन्कल्याणं वदेदामुष्यायणो वै त्वमस्यलं वै त्वमेतस्माऽअसीत्ये-
 वमेषा यथोऽएवैष तथोऽएवैनमेतदाह यदाह विभ्वं विशेषे-विशऽइति विभूर्धेष विशेषे-
 विशेषे ॥ १४ ॥ अस्य प्रत्नाम् । अनु द्युतश्च शुक्रं दुदुहेऽअहयः । पयः सहस्रसा-
 मृषिमिति परमा वाऽएषा सनीनां यत्सहस्रसनिस्तदेतस्यैवावरुद्धयै तस्मादाह पयः
 सहस्रसामृषिमिति ॥ १५ ॥ तदेतत्समाहार्यं षड्दुः । तस्योपवती प्रथमा प्रत्न-
 वत्युत्तमावोचाम तद्यस्मादुपवत्यथाह एव प्रत्नं यावन्तो ह्येव सनाग्रे देवास्तावन्त
 एव देवास्तस्मादवः प्रत्नं तदिमेऽएवान्तरेण सर्वे कामास्तेऽअस्माऽइमे संजानाने
 सर्वान्कामान्त्सेनमतः ॥ १६ ॥ स वै त्रिः प्रथमां जपति । त्रिरुत्तमां त्रिवृत्प्राय-
 णा हि यज्ञास्त्रिवृदुदयनास्तस्मात्रिः प्रथमां जपति त्रिरुत्तमाम् ॥ १७ ॥ यद् वाऽ-
 अत्राग्निहोत्रं जुह्वत् । वाद्येन वा कर्मणा वा मिथ्या करोत्यात्मनस्तदवद्यत्यायुषो
 वा वर्चसो वा प्रजायै वा ॥ १८ ॥ तदु खलु तनूपा अग्नेऽसि । तन्वं मे पाषा-
 युर्वा अग्नेऽस्यायुर्मे देहि वर्चोवा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि । अग्ने युग्मे तन्वा ऊनं
 तन्मऽआपृणोति ॥ १९ ॥ यद् वाऽअत्राग्निहोत्रं जुह्वत् । वाद्येन वा कर्मणा वा
 मिथ्या करोत्यात्मनस्तदवद्यत्यायुषो वा वर्चसो वा प्रजायै वा तन्मे पुनराप्याय-
 येत्येवैतदाह तथो हास्यैतत्पुनराप्यायते ॥ २० ॥ इन्धानास्त्वा । शतश्च द्विमा
 द्युमन्तश्च समिधीमहीति शतं वर्षाणि जीव्यास्मेत्येवैतदाह तावत्त्वा महान्तश्च स-
 मिधीमहीति यदाह द्युमन्तश्च समिधीमहीति वयस्वन्तो वयस्कृतश्च सहस्वन्तः सह-
 स्कृतमिति वयस्वन्तो वयं भूयास्म वयस्कृत्त्वं भूया इत्येवैतदाह सहस्वन्तो वयं भू-
 यास्म सहस्कृत्त्वं भूया इत्येवैतदाहाग्ने सपत्नवम्भनमदव्धासोऽअदाभ्यमिति
 त्वया वयश्च सपत्नान्पापीयसः क्रियास्मेत्येवैतदाह ॥ २१ ॥ चित्रावसो
 स्वस्ति ते फारमशीयेति । त्रिरेतज्जपति रात्रिर्वै चित्रावसुः सा हीयश्च संगृह्येव
 चित्राणि वसति तस्मान्नारकाच्चित्रं ददृशे ॥ २२ ॥ एतेन ह स्म वाऽ-
 अक्षयः । रात्रेः स्वस्ति पारश्च समश्नुवतऽएतेनो ह स्मैनानात्रेर्नाष्टा रक्षा-
 श्चि न विन्दन्त्येतेनोऽएवैष एतद्वात्रेः स्वस्ति पारश्च समश्नुवतऽएतेनोऽएनश्च
 रात्रेर्नाष्टा रक्षाश्चि न विन्दन्त्येतावस्तु तिष्ठन्जपति ॥ २३ ॥ अथासीनः ।

सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा गथा इषि तद्यदस्तं युच्चादित्य आहवनीयं प्रविशति
 तेनैतदाह समृषीणां स्तुतेनेति तद्युप्रतिष्ठते तेनैतदाह सं प्रियेण धाम्नेत्याहुतयो
 वाऽअस्य प्रियं धामाहुतिभिरेव तदाहं समहमायुषा सं वर्चसा सं प्रजया सथरा-
 यस्पोषेण मिषीयेति यथा त्वमेतैः समगथा एवमहमायुषा वर्चसा प्रजया रायस्पोषे-
 णोति यद्भूमेति तदेवमहेतैः संगच्छाऽइत्येवैतदाह ॥ २४ ॥ अथ गामभ्यैति अन्ध स्था-
 न्धो वो भक्षीय मह स्थ महो वो भक्षीयेति यानि वो वीर्याणि यानि वो मदाथसि
 तानि वो भक्षीयेत्येवैतदाहोर्जं स्थोर्जं वो भक्षीयेति रस स्थ रसं वो भक्षीयेत्येवै-
 तदाह रायस्पोष स्थ रायस्पोषं वो भक्षीयेति भूमा स्थ भूमानं वो भक्षीयेत्येवैतदाह ॥ २५ ॥
 शतम् ११०० ॥ रेवती रमध्वमिति रेवन्तो हि पशवस्तस्मादाह रेवती रमध्वमित्य-
 स्मिन्गोनावास्मिन्गोष्ठेऽस्मिन्लोकेऽस्मिन्त्रये । इहैव स्त मापगानेत्यात्मन एवैतदाह
 मदेव मापगानेति ॥ २६ ॥ अथ गामभिमृशति । सथहितासि विश्वरूपीति विश्व-
 रूपा इव हि पशवस्तस्मादाह विश्वरूपीत्यूर्जां माविश गौपत्येनेत्यूर्जेति यदाह र-
 सेनेति तदाह गौपत्येनेति यदाह भूमेति तदाह ॥ २७ ॥ अथ गार्हपत्यमभ्यै-
 ति । स गार्हपत्यमुपतिष्ठतऽउप त्वाग्ने दिवे-दिवे दोषावस्तर्धिया वयमनमो भरन्त
 एवमसीति नम एवास्माऽएतत्करोति यथैनं न हिथस्यात् ॥ २८ ॥ राजन्तमध्व-
 राणां । गोपामृतस्य द्वादिबम् । वर्धमानं स्वै इमऽइति स्वं वै तऽइदं यन्मम तन्नो
 भूयो—भूय एव कुर्वित्येवैतदाह ॥ २९ ॥ स नः पितेव सूनवे । अग्ने सूपायनो
 भव । सचस्वा नः स्वस्तयऽइति यथा पिता पुत्राय सूपचरो नैवैनं केन चन हिन-
 स्त्येवं नः सूपचर एषि मैव त्वा केन चन हिथसिष्मेत्येवैतदाह ॥ ३० ॥ अथ
 द्विपदाः । अग्ने त्वं नोऽअन्तम उत त्राता शिवो भवा वरुध्यः । वसुराग्निर्वसुश्रवा
 अच्छा नक्षि द्युमत्तमथ रथिं दाः ॥ तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः मुम्नाय नूनमीमहे स-
 खिभ्यः । स नो बोधि धुधी हवमुरुष्या णोऽअघायतुः समस्माविति ॥ ३१ ॥ यद्वा
 आहवनीयमुपतिष्ठतोपशंस्तद्याचते तस्मात्तुप्चावचैरछन्दोभिर्रुपातिष्ठतऽउच्चावचा
 इव हि पशवोऽथ यद्गार्हपत्यं पुरुषांस्तद्याचते तद्गायत्रं प्रथमं त्रिचं गायत्रं वाऽ-
 अग्नेरछन्दः स्वेनैवैनेमेतच्छन्दसोपरैति ॥ ३२ ॥ अथ द्विपदाः । पुरुषछन्दसं
 वै द्विपदा द्विपाद्वाऽअयं पुरुषः पुरुषानेवैतद्याचते पुरुषान्हि याचते तस्माद्द्विपदाः
 पशुमान् वै पुरुषवान्भवति य एवं विद्वानुपतिष्ठते ॥ ३३ ॥ अथ गामभ्यैति ।
 इहऽएहदितऽएहीतीडा हि गौरदितिर्हि गौस्तामभिमृशति काम्या एतेति म-
 नुष्याणां छेतासु कामाः प्रविष्टास्तस्मादाह काम्या एतेति मयि वः कामधुर्यं

भूयादित्यहं वः प्रियो भूयासमित्येवैतदाह ॥ ३४ ॥ अधान्तरेणाहवनीयं च
 गार्हपत्यं च । प्राङ् तिष्ठन्नग्निमीक्षमाणो जपति सोमान्त्वं स्वरणं कृणुहि ब्रह्म-
 णस्पते । क्लीवन्तं य औशिजः ॥ यो रेवान्योऽअमीवहा वसुवित्पुष्टिवर्धनः ।
 स नः सिषक्तु यस्तुरः ॥ मा नः शत्सोऽअररुषो धूर्तिः प्रणह्य मर्त्यस्य । रक्षा
 णो ब्रह्मणस्पतऽइति ॥ ३५ ॥ यद्वाऽआहवनीयमुपतिष्ठते । दिवं तदुपतिष्ठतेऽथ
 यद्गार्हपत्यं पृथिवीं तदथैतदन्तरिक्षमेषा हि दिग्बृहस्पतेरेतात्वं ह्येतद्विशमुपति-
 ष्ठते तस्माद्गार्हपत्यं जपति ॥ ३६ ॥ महि त्रीणामवाऽस्तु । द्युक्षंमित्रस्यार्यम्णाः ।
 दुराधर्षं वरुणस्य ॥ न हि तेषामप्राचन नाध्वसु वारणेषु । इशे रिपुरघशत्सः ॥
 ते हि पुत्रासो अदितेः प्र जीवसे मर्त्याय । ज्योतिर्यद्वन्त्यजन्मिति तत्रास्ति ना-
 ध्वसु वारणेष्वित्येते ह वाऽअध्वानो वारणा यऽइमेऽन्तरेण द्यावापृथिवीऽएता-
 न्धेतदुपतिष्ठते तस्मादाह नाध्वसु वारणेष्विति ॥ ३७ ॥ अथैन्द्रो वै य-
 ज्ञस्य देवता सेन्द्रमेवैतदग्न्युपस्थानं कुरुते कदा चन स्तरीरमिनेन्द्रसश्वासि दा-
 शुषऽइति यजमानो वै दाश्वान्न यजमानाय द्रुह्यसीत्येवैतदाहोपोपेषु मघवन्भूय
 इन्द्र ते वानं देवस्य पृच्यंतऽइति भूयो—भूय एव न इदं पुष्टं कर्त्वित्येवैतदाह
 ॥ ३८ ॥ अथ सावित्री । साविता वै देवानां प्रसविता तथो हास्माऽणते सवितु-
 प्रसूता एव सर्वे कामाः समृध्यन्ते तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो
 यो नः प्रचोदयादिति ॥ ३९ ॥ अथाग्नेयी । तदग्नयऽएवै तदात्मानमन्तनः
 परिददाति गुप्त्यै परि ते दूडभो रथोऽस्मां ॥ ३ऽअश्रोतु दिश्वतः । येन रक्षसि
 दाशुष इति यजमाना वै दाश्वान्त्वंसो यो ह द्वाऽअस्यानाधृष्यतमो रथस्तेनैष य-
 जमानानभिरक्षति स यस्तेऽनाधृष्यतमो रथो येन यजमानानभिरक्षति तेन नः
 सर्वतोऽभिगोपायेत्येवैतदाह त्रिरेतज्जपति ॥ ४० ॥ अथ पुत्रस्य नाम गृह्णाति ।
 इदं मेऽयं त्रीर्यं पुत्रोऽनुमंतनवदिति यदि पुत्रो न स्यात्प्यात्मन एव नाम गृह्णी-
 यात् ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [३. ४] ॥ अध्यायः ॥ ३ ॥ [१२] ॥

अथ हुतेग्नीहोत्रऽउपतिष्ठते । भूर्भुवः स्वरिति तत्सत्येनैवैतद्वाचत्वं समर्धयति
 यद्वाह भूर्भुवः स्वरिति तथा समृद्धयाशिषमाशास्ते सुप्रजाः प्रजाभि स्यामिति तत्प्र-
 जामाशास्ते सुवीरो वीरैरिति तद्वीरानाशास्ते सुपोषः पोषैरिति तत्पुष्टिमाशास्ते
 ॥ १ ॥ यद्वाऽअहो दीर्घमग्न्युपस्थानम् । आशीरेव साशीरियं तदेतावतैवैतत्स-
 र्वमाप्नोति तस्मादेतेनैवोपतिष्ठतेतेनैवैव वयमुपचराम इति ह स्माहामुरिः ॥ २ ॥
 अथ प्रवत्स्यन् । गार्हपत्यमेवाग्रऽउपतिष्ठतेऽथाहवनीयत्वं ॥ ३ ॥ स गार्हपत्य-

मुपतिष्ठते । नर्यं प्रजां मे पाहीति प्रजाया ह्येष ईष्टे तत्प्रजामेवास्मा ऽ एतत्परिददा-
ति गुप्त्यै ॥ ४ ॥ अथाहवनीयमुपतिष्ठते । श्रथस्य पशून्मे प्राहीति पशूनां ह्येष
ईष्टे तत्पशून्मेवास्मा ऽ एतत्परिददाति गुप्त्यै ॥ ५ ॥ अथ प्र वा वृजति प्र वा धाव-
यति । स यत्र वेलां मन्यते तत्स्यन्त्वा वाचं विसृजते ऽथ प्रोष्य परेक्ष्य यत्र वेलां
मन्यते तद्वाचं यच्छति स यद्यपि राजान्तरेण स्यान्नैव तमुपेयात् ॥ ६ ॥ स आ-
हवनीयमेवाग्रऽउपतिष्ठते । अथ गार्हपत्यं गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा त-
द्गृहेष्वेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति ॥ ७ ॥ स आहवनीयमुपतिष्ठते । आगन्म वि-
श्ववेदसमस्मभ्यं वसुवित्तमम् । अन्नं सम्राडभिः शुम्भमभिः सह आयच्छस्वेत्यथो-
पविश्य तृणान्यपलुम्पति ॥ ८ ॥ अथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते । अयमग्निर्गृहपतिर्गार्ह-
पत्यः प्रजाया वसुवित्तमः । अग्ने गृहपते ऽभिद्युम्भमभिः सह आयच्छस्वेत्यथोपवि-
श्य तृणान्यपलुम्पत्येतद्भु जपेनैतेन न्वेव भूयिष्ठा इवोपतिष्ठन्ते ॥ ९ ॥ स वै खलु
तूष्णीमेवोपतिष्ठते । इदं वै यस्मिन्नुसति ब्राह्मणा वा राजा वा श्रेयान्मनुष्योन्वेव
तमेव नार्हति वृकुमिदं मे त्वं गोपाय प्राहं वत्स्यामीत्यथास्मिन्नेते श्रेयाः सो व-
सन्ति देवा अग्नयः क्रु उ तानर्हति वृकुमिदं मे यूयं गोपायत प्राहं वत्स्यामीति ॥ १० ॥
मनो ह वै देवा मनुष्यस्याजानन्ति । स वेद गार्हपत्यः परिव्रां मेदमुपागादिति
तूष्णीमेवाहवनीयमुपतिष्ठते स वेदाहवनीयः परिव्रां मेदमुपागादिति ॥ ११ ॥
अथ प्र वा वृजति प्र वा धावयति । स यत्र वेलो मन्यते तत्स्यन्त्वा वाचं विसृजते
ऽथ प्रोष्य परेक्ष्य यत्र वेलां मन्यते तद्वाचं यच्छति स यद्यपि राजान्तरेण स्या-
न्नैव तमुपेयात् ॥ १२ ॥ स आहवनीयमेवाग्रऽउपतिष्ठते । अथ गार्हपत्यं तूष्णी-
मेवाहवनीयमुपतिष्ठते तूष्णीमुपविश्य तृणान्यपलुम्पति तूष्णीमेव गार्हपत्यमुप-
तिष्ठते तूष्णीमुपविश्य तृणान्यपलुम्पति ॥ १३ ॥ अथातो गृहाणामेवोपचारः ।
एतद्द वै गृहपतेः प्रोपुष आगताद्गृहाः समुत्स्ता इव भवन्ति किमयमिह वदिष्य-
ति किं वा करिष्यतीति स यो ह तत्र किञ्चिद्वदति वा करोति वा तस्माद्गृहाः
प्रत्रसन्ति तस्येश्वरः कुलं वित्तोऽप्यारथ यो ह तत्र न वदति न किं चन करोति
तं गृहा उपसंश्रयन्ते न वाऽअयमिहावादीन्न किं चनाकराविति स यदिहापि
मुकुद् इव स्यात्कु एव ततस्तत्कुर्याद्यद्वदिष्यन्वा करिष्यन्वा स्यादेष उ गृहाणामुपचारः
॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४. १.] ॥

प्रजापतिं वै भूतान्युपासीदन् । प्रजा वै भूतानि वि नो धेहि यथा जीवापेति
ततो देवा यज्ञोपवीतिनो भूत्वा दक्षिणं जान्वाच्योपासीदंस्तान्ब्रवीद्यज्ञो वोऽन्न-

ममृतत्वं व ऊर्ध्वः सूर्यो वो ज्योतिरिति ॥१॥ अथेनं पितरः । प्राचीनावीतिनः
 सव्यं जान्वाच्योपासीदंस्तानब्रवीन्माम्—मासि वोऽशनं स्वधा वो मनोजवो
 नश्नन्द्रमा वो ज्योतिरिति ॥ २ ॥ अथेनं मनुष्याः । प्रावृता उग्रस्थं कृत्वोपा-
 सीदंस्तानब्रवीत्सायं प्रातर्वोऽशनं प्रजा वो मृत्युर्वोऽग्निर्वो ज्योतिरिति ॥ ३ ॥
 अथेनं पशून् उपासीदन् । तेभ्यः स्वैषमेव चकार यदैव यूयं कदा च लभाध्वै य-
 दि काले यद्यनाकलित्वैवाश्राथेति तस्मादेते यदैव कदा च लभन्ते यदि काले
 यद्यनाकालेऽथैवाश्रन्ति ॥ ४ ॥ अथ हैनं शश्वदप्यसुरा उपसेदुरित्याहुः ।
 तेभ्यस्तमश्च मायां च पूददावस्त्यहैवासुरमायेतीव पराभूता ह त्वेव ताः प्रजास्ता
 इमाः प्रजास्तथैवोपजीवन्ति यथैवाभ्यः प्रजापतिर्व्यदधात् ॥ ५ ॥ नैव देवा अ-
 तिक्रामन्ति । न पितरो न पशवो मनुष्या एवैकेऽतिक्रामन्ति तस्माद्यो मनु-
 प्याणां मेघत्पुण्ये मेघति विहर्षति हि न ह्ययनाय चन भवत्यनुत्तं हि
 कृत्वा मेघति तस्माद् सायंप्रातराशयेव स्यात्स यो हैवं विद्वान्त्सायं
 प्रातराशी भवति सर्वं हैवायुरेति यद्दु ह किं च वाचा व्याहरति तद्दु हैवं भव-
 त्येतद्धि देवसत्यं गोपायति तद्धैतत्तेजो नाम ब्राह्मणं य एतस्य व्रतं शक्नोति
 चरितुम् ॥ ६ ॥ तद्वाऽएतत् । माम्मि-मास्येव पितृभ्यो ददतो यदैवैष न पुरस्तात्
 पश्चाद्दृशेऽथैभ्यो ददात्येष वो सोमो राजा देवानामन्नं यच्चन्द्रमाः स एतां रात्रिं
 क्षीयते तस्मिन्क्षीणे ददाति तथैभ्योऽसमदं करोत्यथ यच्चक्षीणे दद्यात्समदं हकुर्या-
 देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च तस्माद्यदैवैष न पुरस्तात् पश्चाद्दृशेऽथैभ्यो ददाति ॥ ७ ॥ स
 वाऽअपराहणे ददाति । पूर्वाह्नो वै देवानां मध्यन्दिनो मनुष्याणामपराहणः पितृणां
 तस्मादपराह्णे ददाति ॥ ८ ॥ स जघनेन गार्हपत्यं । प्राचीनावीती भूत्वा दक्षिणासीन एतं
 गृह्णाति स तत एवोपोत्थायोत्तरेणान्वाहार्यपचनं दक्षिणा तिष्ठन्न वहन्ति सकृत्फ-
 लीकरोति सकृद्दु श्वेव पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृत्फलीकरोति ॥ ९ ॥ तथं श्र-
 पयति । तस्मिन्नधिश्चित्त्वाऽऽज्यं प्रत्यानयत्यग्नौ वै देवेभ्यो जुह्वत्युद्धरन्ति मनुष्ये-
 भ्योऽथैव पितृणां तस्मादधिश्चित्त्वाऽऽज्यं प्रत्यानयति ॥ १० ॥ स उद्धास्याग्नौ
 द्वेऽऽहृती जुहोति देवेभ्यः । देवान्वाऽएष उपावर्तते य आहिताग्निर्भवति
 यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजतेऽथैतत्पितृयज्ञेनवाचारीत्तद्दु देवेभ्यो निन्दुते स
 देवैः प्रसूतोऽथैतत्पितृभ्यो ददाति तस्मादुद्धास्याग्नौ द्वेऽऽहृती जुहोति देवेभ्यः
 ॥११॥ स वाऽअग्नये च सोमाय च जुहोति । स यदग्नये जुहोति सर्वत्र ह्येवाग्नि-
 रन्वाभक्तेऽथ यत्सोमाय जुहोति पितृदेवत्यो वै सोमस्तस्मादग्नये च सोमाय च

जुहोति ॥ १२ ॥ स जुहोति । अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृभ्ये स्वाहेत्य-
 ग्नौ मेक्षणमभ्यादधाति तत्स्विष्टकृद्वाजनमथ दक्षिणेनान्वाहार्यपचनथ सकृदुल्लि-
 खति तद्वेदिभाजनथ सकृदु ह्येव पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृदुल्लिखति ॥ १३ ॥
 अथ परस्तादुल्मुकं निदधाति । स यदनिधायोल्मुकमथेत्पितृभ्यो दद्याद-
 सुररक्षमानि हैषामेतद्विमन्धीरस्तथो हैतत्पितृणामसुररक्षमानि न भविमथ्येते
 तस्मात्परस्तादुल्मुकं निदधाति ॥ १४ ॥ स निदधाति । य रूपाणि प्रतिमुञ्चमाना असु-
 राः सन्तः स्वध्या चरन्ति । परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टालोकात्प्रणुदात्य-
 स्मादित्यग्निर्है रक्षसामपहन्ता तस्मादेवं निदधाति ॥ १५ ॥ अथोदपात्रमादाया-
 वनेजयति । असाववनेनिक्ष्वेत्येव यजमानस्य पितरमसाववनेनिक्ष्वेति पिताम-
 हमसाववनेनिक्ष्वेति प्रपितामहं तद्यथाशिष्यतेऽभिषिञ्चेदेवं तत् ॥ १६ ॥ अथ
 सकृदाच्छिन्नान्युपमूलं दिनानि भवन्ति । अग्रमिव वै देवानां मध्यमिव मनुष्याणां
 मूलमिव पितृणां तस्मादुपमूलं दिनानि भवन्ति सकृदाच्छिन्नानि भवन्ति सकृदु ह्येव
 पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृदाच्छिन्नानि भवन्ति ॥ १७ ॥ तानि दक्षिणोपस्तृणाति ।
 तत्र ददाति स वाऽशति ददातीतीव वै देवेभ्यो जुह्वत्युद्धरन्ति मनुष्येभ्योऽथैव पि-
 तृणां तस्मादिति ददाति ॥ १८ ॥ स ददाति । असावेत्तऽइत्येव यजमानस्य पित्रे
 ये च त्वामन्वित्यु हैकऽआहुस्तदु तथा न ब्रूयात्स्वयं वै तेषाथ सहयेपाथ सह तस्मादु
 ब्रूयादसावेत्तऽइत्येव यजमानस्य पित्रेऽसावेत्तऽशति पितामहायासावेत्तऽशति प्र-
 पितामहाय तद्यदितः पराग्वदाति सकृदु ह्येव पराञ्चः पितरः ॥ १९ ॥ तत्र ज-
 पति । अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति यथाभागमश्रीतेत्येवै-
 तदाह ॥ २० ॥ अथ पराङ्क पर्यावर्तते । तिर-इव वै पितरो मनुष्येभ्यस्तिर-इवै
 तद्भवति स वाऽआ तमितोरासीतेत्याहुरेतावान्द्यसुरिति स वै मुहूर्तमेवासित्वा
 ॥ २१ ॥ अथोपपल्यय्य जपति । अमीमदन्त पितरो यथाभागमावृषायिषतेति
 यथाभागमाशिषुरित्येवैतदाह ॥ २२ ॥ अथोदपात्रमादायावनेजयति । असाव-
 वनेनिक्ष्वेत्येव यजमानस्य पितरमसाववनेनिक्ष्वेति पितामहमसाववनेनिक्ष्वेति
 प्रपितामहं तद्यथा जनुषेऽभिषिञ्चेदेवं तत् ॥ २३ ॥ अथ नीविमुद्बृह नमस्करोति ।
 पितृदेवत्या वै नीविस्तस्माग्नीविमुद्बृह नमस्करोति यज्ञो वै नमो यज्ञियानेवैनानेत-
 त्करोति षड्कृत्वो नमस्करोति षड्वाऽऋतव ऋतवः पितरस्तस्मात्षड् कृत्वो नमस्क-
 रोति गृहान्नः पितरो दत्तेति गृहाणाथ ह पितर ईशतऽपूषोऽपृतस्याशीः क्रमणोऽ-
 शाघजिघ्रति प्रत्यबधाय पियहान्त्स यजमानभागोऽग्नौ सकृदाच्छिन्नान्यभ्याद-
 धाति पुनरुल्मुकमपि सृजति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [४.२.] ॥

तद् होवाच कहोडः कौषीतकिः । अनयोर्वाऽअयं द्यावापृथिव्यो रसोऽस्य
 रसस्य हुत्वा देवेभ्योऽथेममश्नामेति तस्माद्वाऽआग्रयणेष्ट्या यजतऽइति ॥ १ ॥
 तद् होवाच याज्ञवल्क्यः । देवाश्च वाऽअमुराश्चोभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे ततोऽसुरा
 उभयरीरोषधीर्याश्च मनुष्या उपजीवन्ति याश्च पशवः कृत्ययेव त्वद्विषेणेव त्वत्प्र-
 लिलिपुरुतैवं चिद्देवानभिभवमेति ततो न मनुष्या आधुर्न पशव अलिलिशिरे
 ता हेमाः प्रजा अनाशकेन नात्पराबभूवुः ॥ २ ॥ तद्वै देवाःशुश्रुवुः । अनाशकेन
 ह वाऽइमाः प्रजाः पराभवन्तीति ते होचुर्हन्तेदमासामपजिवाथसामेति केनेति य-
 ज्जेनैवेति यज्जेन ह स्म वै तद्देवाः कल्पयन्ते यदेषां कल्पमासुर्षयश्च ॥ ३ ॥ ते हो-
 चुः । कस्य न इवं भविष्यतीति ते मम-ममेत्येव न सम्पाद्यां चकुस्ते हासम्पाद्यो-
 चुराजिमेवास्मिन्नजामहै स यो न उज्जेष्यति तस्य न इवं भविष्यतीति तथेति त-
 स्मिन्नाजिमाजन्त ॥ ४ ॥ ताविन्द्राग्नी ऽउदजयतां । तस्मादैन्द्राग्नी द्वादशकपालः
 पुरोडाशो भवतीन्द्राग्नी ह्यस्य भांगधेयमुदजयतां तौ यत्रेन्द्राग्नीऽउज्जिगीवाथसौ त-
 स्थतुस्तद्विश्वे देवा अन्वाजगमुः ॥ ५ ॥ तत्रं वाऽइन्द्राग्नी । विशो विश्वे देवा यत्र तत्र-
 मुज्जयत्यन्वाभक्ता वै तत्र विद्वत्क्षिप्वान्देशानन्वाभजतां तस्मादेष वैश्वदेवश्चरुर्भवति
 ॥ ६ ॥ तं वै पुराणानां कुर्याद्वित्याहुः । तत्रं वाऽइन्द्राग्नी नेत्तत्रमभ्यारोहयाणीति
 तौ वाऽउभवेव नवानाथ स्यातां यद्धि पुरोडाश इतरश्चरुतिरस्तेनैव तत्रमनभ्या-
 रूढं तस्माद्भवेव नवानाथ स्याताम् ॥ ७ ॥ तऽउ ह विश्वे देवा ऊचुः । अन-
 योर्वाऽअयं द्यावापृथिव्यो रसो हन्तेषेऽअस्मिन्नाभजामेति ताभ्यामेतं भागमकल्प-
 यन्नेतं द्यावापृथिव्यमेककपालं पुरोडाशं तस्माद्द्यावापृथिव्य एककपालः पुरो-
 डाशो भवति तस्येयमेव कपालमेकेव हीयं तस्मादेककपालो भवति ॥ ८ ॥ तस्य
 परिचक्षा । यस्यै वै कस्यै च देवतायै हविर्गृह्यते सर्वत्रैव स्विष्टकृदन्वाभक्तोऽथैतथ-
 सर्वमेव जुहोति न स्विष्टकृतेऽवद्यति सा परिचक्षोतो हुतः पर्यावर्तते ॥ ९ ॥
 तदाहुः । पर्याभूद्वाऽअयमेककपालो मोहिष्यति राष्ट्रमिति नास्य सा परिचक्षाहव-
 नीयो वाऽआहुतीनां प्रतिष्ठा स यदाहवनीयं प्राप्यापि दश कृत्वं पर्यावर्तते न
 तत्राद्रियेय यदीत्त्वन्ये वदन्ति कस्तत्संधमुपेयात्तस्माद्वाज्यस्यैव यजेद्वाज्यथ ह वाऽ-
 अनयोर्धावापृथिव्योः प्रत्यक्षथ रसस्तत्प्रत्यक्षमेवैनेऽएतत्स्वेन रसेन मेधेन
 प्रीणाति तस्माद्वाज्यस्यैव यजेत् ॥ १० ॥ एतेन वै देवाः । यज्जेनेष्ट्वोभयीनामोष-
 धीनां याश्च मनुष्या उपजीवन्ति याश्च पशवः कृत्यामिव त्वद्विषमिव त्वदपजघ्नु-
 स्तत आभ्रमनुष्या आलिशन्त पशवः ॥ ११ ॥ अथ यदेष एतेन यजते । तन्नाह

न्वेवैतस्य तथा कश्चन कृत्ययेव त्वद्विपेणैव त्वत्प्रलिम्पतीति देवा अकुर्वन्निति त्वे-
 वैष एतत्करोति यमु चैव देवा भागमकल्पयन्त तमु चैवैभ्य एष एतद्भागं करोतीमा
 उ चैवैतदुभयीरोषधीर्याश्च मनुष्या उपजीवन्ति याश्च पशवस्ता अनमीवा अ-
 किल्विषाः कुरुते ता अस्पानमीवा अकिल्विषा इमाः प्रजा उपजीवन्ति तस्माद्वाऽ-
 एष एतेन यजेत ॥ १२ ॥ तस्य प्रथमजो गौर्दक्षिणा । अग्रथमिव हीदथ स य-
 दीजानः स्याद्दर्शपूर्णमासाभ्यां वा यजेताथैतेन यजेत यद्युऽअनीजानः स्याच्चतु-
 ष्पाश्र्यमेवैतमोदनमन्वाहार्यपचने पचेयुस्तं ब्राह्मणा अश्रीयुः ॥ १३ ॥ इया वै
 देवा देवाः । अहैव देवा अथ ये ब्राह्मणाः शुश्रुवाथ सोऽनूचानास्ते मनुष्यदेवास्तद्यथा
 वषट्कृतथ हुतमेवमस्यैतद्भवति तत्रो यच्छक्नुयात्तद्दद्यात्त्रादक्षिणाथ हविः स्याद्वि-
 ति ह्याहुर्नाग्निहोत्रे जुहुयात्सप्तदथ ह कुर्याद्यदग्निहोत्रे जुहुयादन्यद्वाऽआग्रयणम-
 न्यदग्निहोत्रं तस्मान्नाग्निहोत्रे जुहुयात् ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ३.] ॥
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ११३ ॥

प्रजापतिर्ह वाऽएतेनाग्रे यज्ञेनेजे । प्रजाकामो बहुः प्रजया पशुभिः स्याथ
 श्रियं गच्छेयं यशः स्यामन्नादः स्यामिति ॥१॥ स वैदक्षो नाम । तद्यदेनेन सोऽ-
 भ्रेऽयजत तस्माद्वात्तायणयज्ञो नामोतैनमेके वसिष्ठयज्ञ इत्याचक्षतऽएष वै वसिष्ठ
 एतमेव तदन्वाचक्षते स एतेन यज्ञेनेजे स एतेन यज्ञेनेष्टा येयं प्रजापतेः प्रजाति-
 र्या श्रीरेतद्भवैताथ ह वै प्रजातिं प्रजायतऽएताथ श्रियं गच्छति य एवं विद्वाने-
 तेन यज्ञेन यजेत तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥ २ ॥ तेनो ह तत ईजे । प्रतीदर्शः श्वे-
 क्रुः स ये तं प्रत्यामुस्तेषां विवचनोमेवास विवचनमिव ह वै भवति य एवं विद्वाने-
 तेन यज्ञेन यजेत तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥ ३ ॥ तमाजगाम । सुष्ठा सार्ज्यो अ-
 ष्ठार्थं तस्मादेतं च यज्ञमनूचेऽन्यम च सोऽनूच्य पुनः सृञ्जयान्जगाम तेह सृञ्ज-
 या विवां चक्रुर्यज्ञं वै नोऽनूच्यागन्निति ते होचुः सह वै नस्तद्वैरागन्यो नो यज्ञ-
 मनूच्यागन्निति स वै सहदेवः सार्ज्यस्तद्वप्येताभिवचनामिवास्त्यन्यद्वाऽअरे सुष्ठा
 नाम दधऽति स एतेन यज्ञेनेजे स एतेन यज्ञेनेष्टा येयथ सृञ्जया-
 नां प्रजातिर्या श्रीरेतद्भवैताथ ह वै प्रजातिं प्रजायतऽएताथ श्रियं गच्छति
 य एवं विद्वानेतेन यज्ञेन यजेत तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥ ४ ॥ तेनो ह तत ईजे ।
 देवभागःश्रौतर्षः स उभयेषां कुरूणां च सृञ्जयानां च पुरोहित आस परमता नै-
 सा यो न्वेवैकस्य राष्ट्रस्य पुरोहितोऽसत्सा न्वेव परमता किमु यो द्वयोः परम-

तामिव ह वै गच्छति य एवं विद्वानेतेन यज्ञेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥५॥
तेनो ह तत ईजे । दक्षः पार्वतिस्तऽइमेऽप्येतर्हि दाक्षायणा राज्यमिवैव प्राप्ता रा-
ज्यमिह वै प्राप्नोति य एवं विद्वानेतेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत स वाऽएकैक
एवानुचीनाहं पुरोडाशो भवत्येतेनो हास्यासपत्नानुपवाधा श्रीर्भवति स वै द्वे पौ-
र्णमास्यौ यजते द्वेऽअमावास्यास्ये द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ ६ ॥
अथ यत्पूर्वेद्युः । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्यां ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं
मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ ७ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवत्यैन्द्रः
सान्नाय्यं ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ ८ ॥ अथ यत्पू-
र्वेद्युः । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽमावास्यायां ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्प्रज-
ननं क्रियते ॥ ९ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पय-
स्या नेद्यज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरोडाशोऽथैतमेव मित्रावरुणी द्वे देवते द्वे वै
मिथुनं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियतऽएतदु हास्य तद्रूपं येन बहुर्भवति येन प्रजाय-
ते ॥ १० ॥ अथ यत्पूर्वेद्युः । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्यां यमेवामुमुपव-
सयेऽग्नीषोमीयं पशुमाल्लभते स एवास्य सः ॥ ११ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पु-
रोडाशो भवत्यैन्द्रः सान्नाय्यं प्रातःसवनमेवास्याग्नेयः पुरोडाश आग्नेयः
प्रातःसवनमथैन्द्रः सान्नाय्यं माध्यन्दिनमेवास्य तत्सवनमैन्द्रः
माध्यन्दिनं सवनम् ॥ १२ ॥ अथ यत्पूर्वेद्युः । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽमावास्यायां तृतीयसवन-
मेवास्य तद्वैश्वदेवं वै तृतीयसवनमिन्द्राग्नी वै विश्वे देवाः ॥ १३ ॥ अथ प्रातः ।
आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पयस्या नेद्यज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरो-
डाशोऽथ यामेवामूं मैत्रावरुणीं वशामनून्व्यामाल्लभते सैवास्य मैत्रावरुणी पयस्या
स पौर्णमासेन चापावास्येन चेष्टा यावत्सौम्येनाध्वरोष्ट्रा जघति तावज्जयति तद्दु-
खलु महायज्ञो भवति ॥ १४ ॥ अथ यत्पूर्वेद्युः । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्ण-
मास्यामेतेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहमेतेनोऽएव व्यजयत् वास्येयं विजितिस्तां तथोऽए-
वैष एतेन पाप्मानं क्षिषन्तं आतृव्यः हन्ति तथोऽएव विजयतेऽथ यत्संनयत्यामावा-
स्यं वै सान्नाय्यं दूरे तद्यद्मावास्येति क्षिप्रऽएवैतद्वृत्रं जघनुष तमेतेन रसेनाप्री-
णन्क्षिप्रे ह वै पाप्मानमपहते य एवं विद्वान्पौर्णमास्याः संनयत्येष वै सोमो रा-
जा देवानामभं यच्चन्द्रमास्तमेतत्पूर्वेद्युरभिषुएवन्ति प्रातर्भक्षयिष्यन्तस्तमेतद्वक्षय-
न्ति यदपक्षीयते ॥ १५ ॥ अथ यत्पूर्वेद्युः । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्याम-
भिषुणोत्येवैतमेतत्स्मिभ्रिषुतऽएतद्वृसं दधात्येतेन रसेन तीक्ष्णीकरोति स्वदयति

ह वै देवेभ्यो हव्यं स्वदते हास्य देवेभ्यो हव्यं य एवं विद्वान्पौर्यामास्यां संनयति ॥ १६ ॥ अथ यत्पूर्वेद्युः । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽमावास्यायां दर्शपूर्णमासयोर्वै देवते स्त इन्द्राग्नीऽएव तेऽएवैतद्वज्रसा प्रत्यक्षं यजत्यज्रसा ह वा अस्य दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्टं भवति य एवमेतद्वेद ॥ १७ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पयस्या नेद्यज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरोडाशोऽथैतावेवार्धमासौ मित्रावरुणौ य एवापर्यते स वरुणो योऽपत्नीयते स मित्रस्तावेतां रात्रिमुभौ सम्रागच्छतस्तदुभावेवैतत्सह सन्तौ प्रीणाति सर्वं ह वाऽअस्य प्रीतं भवति सर्वमाप्तं य एवमेतद्वेद ॥ १८ ॥ तद्वाऽएतां रात्रिं । मित्रो वरुणे रेतः सिञ्चति तदेतेन रेतसा प्रजायते यदापर्यते तद्यदेषात्र मैत्रावरुणी पयस्यावकृप्ततमा भवति ॥ १९ ॥ सांनार्यभाजना वाऽअमावास्या । तददस्तर्षौर्यामास्यां क्रियते स यद्वात्रापि संनयेज्जामि कुर्यात्समदं कुर्यात्तदेनमज्र्य ओषधिभ्यः सम्भृत्याहुतिभ्योऽधिजनयति स एष आहुतिभ्यो जातः पश्चाद्दृशे ॥ २० ॥ मिथुनादिद्वाऽएनमेतत्प्रजनयति । योषा पयस्या रेतो वाजिनं तद्वाऽअनुष्ठया यन्मिथुनाज्जायते तदेनमेतस्मान्मिथुनात्प्रजननात्प्रजनयति तस्मादेषात्र पयस्या भवति ॥ २१ ॥ अथ वाजिभ्यो वाजिनं जुहोति । ऋतवो वै वाजिनो रेतो वाजिनं तद्वनुष्ठयेवैतद्रेतः सिच्यते तदृतवो रेतः सिकमिषाः प्रजाः प्रजनयन्ति तस्माद्वाजिभ्यो वाजिनं जुहोति ॥ २२ ॥ स वै पश्चादिव यज्ञस्य जुहोति । पश्चाद्धै परीत्य वृषा योषामधिद्रवति तस्यां रेतः सिञ्चति स वै प्रागेवाग्ने जुहोत्यग्ने चीर्हीत्यनुवपद्करोति तत्स्विष्टकृद्वाजनं स वै प्रागेव जुहोति ॥ २३ ॥ अथ विशो व्याघारयति । विशः प्रविश आदिशो विदिश उदिशो दिग्भ्यः स्वाहेति पञ्च विशः पञ्चतवस्तद्वतुभिरेवैतदिशो मिथुनीकरोति ॥ २४ ॥ तद्धै पञ्चैव भक्षयन्ति । होता चाध्वर्युश्च ब्रह्मा चाग्नीञ्च यजमानः पञ्च वाऽअतवस्तद्वतुनामेवैतद्रूपं क्रियते तद्वतुभ्यैवैतद्रेतः सिकं प्रतिष्ठापयति प्रथमो यजमानो भक्षयति प्रथमो रेतः परियुह्नीतीत्यथोऽअप्युत्तमो मय्युत्तमे रेतः प्रतिष्ठादित्युपहृत उपहृत्यस्वेति सोममेवैतत्कुर्वन्ति ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. ४.] अध्यायः ॥ ४ ॥ [१३] ॥

प्रजाप्रतिर्ह वाऽइदमग्रऽएक एवास । स ऐक्षत कथं नु पूजायेयेति सोऽश्राप्यत्स तपोऽसंप्यत स प्रजा असृजत ता अस्य प्रजाः सृष्टाः पराबभूवुस्तानीमानि व्याथसि पुरुषो वै प्रजापतेर्नेदिष्टं विपाहा अयं पुरुषस्तस्माद्विपादो व्या-

ॐसि ॥ १ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । यथा न्वेव पुरैकोऽभूवमेवमु न्वेवाप्येतर्धेक
 एवास्मीति स द्वितीयाः समृजे ता अस्य परैव वभूवुस्तदिदं जुद्धं सरीसृपं य-
 दन्यत्सर्पेभ्यस्तृतीयाः समृजऽइत्याहुस्ता अस्य परैव वभूवुस्तऽइमे सर्पा एता ह
 न्वेव द्वयीर्याङ्गवल्क्य उवाच त्रयीरु तु पुनर्ऋचा ॥ २ ॥ सोऽर्चिष्णाम्यन्प्रजापति-
 रीक्षां चक्रे । कथं नु मे प्रजाः सृष्टाः पराभवन्तीति स हैतदेव ददर्शनशततया वै
 मे प्रजाः पराभवन्तीति स आत्मन एवाग्ने स्तनयोः पय आप्याययां चक्रे स
 प्रजा असृजत ता अस्य प्रजाः सृष्टा स्तनाग्नेवाभिपद्य तास्ततः सम्बभूवुस्ता
 इमा अपराभूताः ॥ ३ ॥ तस्मादेतद्वृषिणाभ्यनूक्तं । प्रजा ह तिस्रोऽअ-
 त्यायमीयुरिति तद्याः पराभूतास्ता एवैतदभ्यनूक्तं न्यन्या अर्कमभितो वि-
 विश्रऽइत्यग्निर्वाऽअर्कस्तद्या इमाः प्रजा अपराभूतास्ता अग्निमभितो नि-
 विष्टास्ता एवैतदभ्यनूक्तम् ॥ ४ ॥ महद्द तस्थौ भुवनेष्वन्तरिति । प्रजापतिमेवै-
 तदभ्यनूक्तं एवमानो हरित आविवेशेति दिशो वै हरितस्ता अयं वायुः एवमान
 आविष्टस्ता एवैषऽर्गभ्यनूक्ता ता इमाः प्रजास्तथैव प्रजायन्ते यथैव प्रजापतिः
 प्रजा असृजतेदं हि यदैव स्त्रियै स्तनावाप्यायेतेऽऊधः पशूनामथैव यज्ज-
 यते तज्जायते तास्तत स्तनाग्नेवाभिपद्य सम्भवन्ति ॥ ५ ॥ तद्वै पय एवा
 न्नम् । एतद्धयग्ने प्रजापतिरन्नमजनयत तद्वाऽअन्नमेव प्रजा अन्नाद्धि सम्भव-
 न्तीदं हि यासां पयो भवति स्तनाग्नेवाभिपद्यतास्ततः सम्भवन्त्यथ यासां पयो
 न भवति जातमेव ता अथादयन्ति तद् तु ता अन्नादेव सम्भवन्ति तस्माद्द्वन्नमेव
 प्रजाः ॥ ६ ॥ स यः प्रजाकामः । एतेन हविषा यजतऽआत्मानमेवैतद्यज्ञं विधत्ते
 प्रजापतिं भूतं ॥ ७ ॥ शतम् ॥ १२०० ॥ स वाऽआग्नेयोऽष्टाकपालः पुरो-
 ङ्काशो भवति । अग्निर्वै देवतानां मुखं प्रजनयिता स प्रजापतिस्तस्मा दाग्नेयो
 भवति ॥ ८ ॥ अथ सौम्यश्चरुर्भवति । ऐतो वै सोमस्तदग्नौ प्रजनयितरि सोमं
 ऐतः सिञ्चति तत्पुरस्तान्मिथुनं प्रजननम् ॥ ९ ॥ अथ सावित्रः । द्वादशक-
 पालो वाष्टाकपालो वा पुरोङ्काशो भवति सविता वै देवानां प्रसविता प्रजापति-
 र्मध्यतः प्रजनयिता तस्मात्सावित्रो भवति ॥ १० ॥ अथ सारस्वतश्चरुर्भवति । पौष्ण-
 श्चरुयोषा वै सरस्वती वृषा पूषा तत्पुनर्मिथुनं प्रजननमेतस्माद्वाऽउभयतो मिथुनात्प्र-
 जननात्प्रजापतिः प्रजाः समृजऽइतश्चोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तयोऽएवैष एतस्मादुभयत
 एव मिथुनात्प्रजननात्प्रजाः सृजतऽइतश्चोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तस्माद्वाऽएतानि पञ्च-
 हवीऽपि भवन्ति ॥ ११ ॥ अथातः पयस्याया एवायतनं । मास्तस्तु सप्तकपालो

विशो वै मरुतो देवविशस्ता हेदमानिषेञ्जा-इव चेरुस्ताः प्रजापतिं यजमानमु-
 पेत्योत्तुर्वि वै ते मथिष्यामहऽइमाः प्रजा या एतेन हविषा स्रक्ष्यसऽइति ॥ १२ ॥
 स एक्षत प्रजापतिः । परा मे पूर्वाः प्रजा अभूवन्निमा उचेदिमे विमथन्ते न ततः
 किं चन परिशेक्ष्यतऽइति तेभ्य एतं भागमकल्पयदेतं मारुतं सप्तकपालं पुरोडा-
 शं स एष मारुतः सप्तकपालस्तद्यत्सप्तकपालो भवति सप्त—सप्त हि मारुतो
 गणस्तस्मान्मारुतः सप्तकपालः पुरोडाशो भवति ॥ १३ ॥ तं वै स्वतवोभ्य इति
 कुर्यात् । स्वयं हि तऽएतं भागमकुर्वतो तो स्वतवोभ्यो याज्यानुवाक्ये न विन्द-
 न्ति स उ खलु मारुत एव स्यात्स वाऽएष प्रजाभ्य एवाहिंषायै क्रियते
 तस्मान्मारुतः ॥ १४ ॥ अथातः पयस्यैत्र । पयसो वै प्रजाः सम्भवन्ति पयसः
 सम्भूतास्तद्यत् एव सम्भूता यतः सम्भवन्ति तदेवाभ्य एतत्करोति तथाः पूर्वैर्ह-
 विभिः प्रजाः सृजते ता एतस्मात्पयस एतस्यै पयस्यायै सम्भवन्ति ॥ १५ ॥ त-
 स्यां मिथुनमस्ति । येषां पयस्या रेतो वाजिनं तस्मान्मिथुनाद्विश्वमसंमितमनु प्रा-
 जायत तद्यदेतस्मान्मिथुनाद्विश्वमसंमितमनु प्राजायत तस्माद्वैश्वदेवी भवति ॥ १६ ॥
 अथ द्यावापृथिव्य एककपालः पुरोडाशो भवति । एतैर्वै हविभिः प्रजापतिः प्र-
 जाः सृष्ट्वा ता द्यावापृथिवीभ्यां पर्यगृह्णात्ता इमा द्यावापृथिवीभ्यां परिगृहीतास्तथो-
 ऽप्येष एतद्य एतैर्हविभिः प्रजाः सृजते ता द्यावापृथिवीभ्यां परिगृह्णाति तस्माद्
 द्यावापृथिव्य एककपालः पुरोडाशो भवति ॥ १७ ॥ अथात आबृदेत् । नोपकिर-
 न्त्युत्तरवेदिं त्रिमृष्टमसत्सर्वमसद्वैश्वदेवमसदिति त्रेधा षड्विंः संनद्धं भवति त-
 त्पुनरेकधैतद्धि प्रजननस्य रूपं प्रजननमु हीं पिता माता यज्जायते तत्तृतीयं तस्मा-
 त्त्रेषा सत्पुनरेकधा पूस्व उपसंनद्धा भवन्ति तं प्रस्तरं गृह्णाति प्रजननमु हीं प्रज-
 ननमु हि प्रस्वस्तस्मात्प्रसूः प्रस्तरं गृह्णाति ॥ १८ ॥ आसाद्य हवींष्यग्निं मन्यन्ति ।
 अग्निं ह वै जायमानमनु प्रजापतेः प्रजा जाज्ञिरे तथोऽप्यैतस्याग्निमेव जायमानमनु
 प्रजा जायन्ते तस्मादासाद्य हवींष्यग्निं मन्यन्ति ॥ १९ ॥ नवप्रयाजं भवति । नवानुयाजं
 वशाक्षरा वै विराड्वैतामुभयतो न्यूनां विराजं करोति प्रजननायैतस्माद्वाऽउभयतो
 न्यूनात्प्रजानात्प्रजापतिः प्रजाः समृजऽइतश्चोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तथोऽप्येष एतस्मा-
 दुभयत एव न्यूनात्प्रजनननात्प्रजाः मृजतऽइतश्चोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तस्मात्प्रवयाजं
 भवति नवानुयाजम् ॥ २० ॥ त्रीणि समिष्टयजूंषि भवन्ति । ज्याय इव हीं ह्य-
 हविर्यज्ञाच्च नवप्रयाजं नवानुयाजमथोऽअप्येकमेव स्याद्विर्यज्ञो हि तस्य प्रथम-
 जो गौर्धक्षिणा ॥ २१ ॥ एतेन वै प्रजापतिः यज्ञेनेष्टा । येयं प्रजापतेः प्रजातिर्वा

श्रीरेतद्भवैतां ह वै प्रजातिं प्रजायतऽएतां थियं गच्छति य एवं विद्वानेतेन यज्ञेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५.१.] ॥

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः । प्रजाः ससृजे ता अस्य प्रजाः सृष्टा वरुणस्य यवान्जक्षुर्वरुण्यो ह वाऽअग्रे यन्नस्तद्यन्वेव वरुणस्य यवान्प्रदंस्तस्माद्वरुणप्रधासानाम ॥ १ ॥ ता वरुणो जग्राह । ता वरुणगृहीताः परिदीर्णा अनत्यश्च प्राणत्यश्च शिशियरे च निषेदुश्च प्राणोदानौ ह्येवाभ्यो नापचक्रमतुरथान्याः सर्वा देयता अपचक्रमुस्तयोर्ह्येवास्य हेतोः प्रजा न पराबभूवुः ॥ २ ॥ ता एतेन हविषा प्रजापतिरभिषज्यत् । तद्यश्चैवास्य प्रजा जाता आसन्याश्चाजातास्ता उभयीर्वरुणपाशात्प्रमुञ्चत्ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः प्रजाः प्राजायत ॥ ३ ॥ अथ यदेष एतैश्चतुर्थे मासि यजते । तन्नाह न्वेवैतस्य तथा प्रजा वरुणो गृह्णातीति देवा अकुर्वन्निति न्वेवैष एतत्करोति याश्च न्वेवास्य प्रजा जाता याश्चाजातास्ता उभयीर्वरुण पाशात्प्रमुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः प्रजाः प्रजायते तस्माद्वाऽएष एतैश्चतुर्थे मासि यजते ॥ ४ ॥ तद्वै द्वे वेदी द्वावग्नी भवतः । तद्यद्दे वेदी द्वावग्नी भवतस्तदुभयत एवैतद्वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चतीतश्चोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तस्माद्दे वेदी द्वावग्नी भवतः ॥ ५ ॥ स उत्तरस्यामेव वेदौ । उत्तरवेदिमुपकिरति न वृक्षिणस्यां क्षत्रं वै वरुणो विशो मरुतः क्षत्रमेवैतद्विश उत्तरं करोति तस्मादुपर्यासीनं क्षत्रियमधस्तादिमाः प्रजा उपासते तस्मादुत्तरस्यामेव वेदाऽउत्तरवेदिमुपकिरति न वृक्षिणस्याम् ॥ ६ ॥ अथैतान्येव पञ्च हवींश्चि भवन्ति । एतैर्वै हविर्भिः प्रजापतिः प्रजा असृजतैतैरुभयतो वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चदितश्चोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तस्माद्वंऽएतानि पञ्च हवींश्चि भवन्ति ॥ ७ ॥ अथेन्द्रामो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति । प्राणोदानौ वाऽइन्द्राग्नी तद्यथा पुण्यं चक्रुषे पुण्यं कुर्यादेवं तत्तयोर्ह्येवास्य हेतोः प्रजा न पराबभूवुस्तत्प्राणोदानाभ्यामेवैतत्प्रजा भिषज्यति प्राणोदानौ प्रजासु दधाति तस्मादैन्द्राग्नी द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ ८ ॥ उभयत्र पयस्ये भवतः । पयसो वै प्रजाः सम्भवन्ति पयसः संभूतास्तंघृत एव सम्भूता यतः सम्भवन्ति तत एवैतदुभयतो वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चतीतश्चोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तस्मादुभयत्र पयस्ये भवतः ॥ ९ ॥ वाक्युत्तरा भवति । वरुणो ह वाऽअस्य प्रजा असृष्टात्तत्प्रत्यक्षं वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति

मारुती दक्षिणाजामितायै न्वेव मारुती भवति जामि ह कुर्याद्यदभ्रे वारुण्यौ
 स्यातामतो ह वाऽअस्य दक्षिणतो मरुतः प्रजा अजिघाथसंस्तानेतेन भागे-
 नाशमयत्तस्मानमारुती दक्षिणा ॥ १० ॥ तयोरुभयोरेव करीराण्यावपति ।
 कं वै प्रजापतिः प्रजाभ्यः करीरैरकुरुत कम्बेवैष एतत्प्रजाभ्यः कुरुते ॥ ११ ॥
 तयोरुभयोरेव शमीपलाशान्यावपति । शं वै प्रजापतिः प्रजाभ्यः शमीपलाशैर-
 कुरुत शम्बेवैष एतत्प्रजाभ्यः कुरुते ॥ १२ ॥ अथ काय एककपालः पुराडाशो
 भवति । कं वै प्रजापतिः प्रजाभ्यः कायेनैककपालेन पुरोडाशेनाकुरुत कम्बेवैष
 एतत्प्रजाभ्यः कायेनैककपालेन पुरोडाशेन कुरुते तस्मात्काय एककपालः पुरोडा-
 शो भवति ॥ १३ ॥ अथ पूर्वेषुः । अन्वाहार्यपचनेऽतुषानिव यवान्कृत्वा तानीषु
 दिवोपतप्य तेषां करम्भपात्राणि कुर्वन्ति यावन्तो गृह्णाः स्युस्तावन्त्येकेनातिरि-
 क्तानि ॥ १४ ॥ तत्रापि मेषं च मेषीं च कुर्वन्ति । तयोर्मेषं च मेष्यां च यद्यनैडकीरुणा
 विन्देत्ताः प्रणिज्य निश्लेषयेद्युऽअनैडकीर्न विन्देदथो ऽअपि कुशोर्णा एव स्युः
 ॥ १५ ॥ तद्यन्मेषश्च मेषी च भवतः । एष वै प्रत्यक्तं वरुणस्य पशुर्यन्मेषस्तत्प्र-
 त्यक्तं वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति यवमयो भवतो यवान्हि जन्तुषीर्वरुणोऽ गृह्णान्मि-
 थुनो भवतो मिथुनादेवैतद्रुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति ॥ १६ ॥ स उत्तरस्यामेव प-
 यस्यायां मेषीमवदधाति । दक्षिणस्यां मेषमेवमिव हि मिथुनं ऋतमुत्तरतो हि स्त्री
 पुमाथ्समुपशते ॥ १७ ॥ स सर्वाण्येव हवींश्छ्यध्वर्युः । उत्तरस्यां वेदावासाद-
 यत्यथैतामेव पयस्यां प्रतिप्रस्थाता दक्षिणस्यां वेदावासादयति ॥ १८ ॥ आसा-
 द्य हवींश्छ्यग्निं मन्थति । अग्निं मन्थित्वानुग्रहृत्याभिजुहोत्यथाध्वर्युरेवाहाग्नये
 समिध्यमानायानुब्रूहीति ताऽउभावेवेध्मावभ्याधत्त उभौ समिधौ परिशिथ्युऽउभौ
 पूर्वावाघारावाघारयतोऽथाध्वर्युरेवाहाग्निमग्नीत्संमृदहीत्य संमृष्टमेव भवति सम्प्रे-
 षितम् ॥ १९ ॥ अथ प्रतिप्रस्थाता प्रतिपरैति । स पत्नीमुदानेष्यन्पृच्छति केन च-
 रसीति वरुण्यं वाऽएतस्त्री करोति यदन्यस्य सत्यन्येन चरत्यथो नेन्मेऽन्तःशल्पा
 जुहवदिति तस्मात्पृच्छति निरुक्तं वाऽएनः कनीयो भवति सत्यथैहि भवति तस्मा-
 द्वेव पृच्छति सा यन्न प्रतिजानीत ज्ञातिभ्यो हास्यै तद्वदितथस्यात् ॥ २० ॥ तां
 वाचयति । प्रघासिनो हवामहे मरुतश्च रिशादसः । करम्भेण सजोषस इति यथा
 पुरोऽनु वाक्यैवमेषैतयैवैनानेतेभ्यः पात्रेभ्यो हयति ॥ २१ ॥ तानि वै प्रतिपुरुषं ।
 यावन्तो गृह्णाः स्युस्तावन्त्येकेनातिरिक्तानि भवन्ति तत्प्रतिपुरुषमेवैतदेकैकेन या

अस्य प्रजा जातास्ता वरुणपाशात्प्रमुञ्चत्येकेनातिरिक्तानि भवन्ति तथा एवास्य प्रजा अजातास्ता वरुणपाशात्प्रमुञ्चति तस्मादेकेनातिरिक्तानि भवन्ति ॥ २२ ॥ पात्राणि भवन्ति पात्रेषु ह्यशनमश्यते यवप्रयानि भवन्ति यवान्हि जन्तुपीर्वरुणोऽगृह्णाच्छूर्णेण जुहोति शूर्णेण ह्यशनं क्रियते पत्नी जुहोति मिथुनादेवैतद्रुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चति ॥ २३ ॥ पुरा यज्ञात्पुराहुतिभ्यो जुहोति । अहुतादो वै विशो विशो वै मरुतो यत्र वै प्रजापतेः प्रजा वरुणगृहीताः परिदीर्णा अनत्यश्च प्राणत्यश्च शिशियरे च निषेदुश्च तद्धासामरुतः पाप्मानं विमेथिरे तथोऽएवैतस्य प्रजानां मरुतः पाप्मानं विमथनते तस्मात्पुरा यज्ञात्पुराहुतिभ्यो जुहोति ॥ २४ ॥ स वै वक्षिणेऽग्नौ जुहोति । तद्ग्रामे यदरण्यऽइति ग्रामे वा ह्यरण्ये वैनः क्रियते यत्सभायां यदिन्द्रियऽइति यत्सभायामिति यन्मानुषऽइति तदाह यदिन्द्रियऽइति यद्ववेति तदाह यदेनश्चक्रुमा वयमिदं तद्वयजामहे स्वाहेति यत्क्रुं च वयमेनश्चक्रुमेदं वयं तस्मात्सर्वस्मात्प्रमुच्यामहेऽइत्येवैतदाह ॥ २५ ॥ अथैन्द्रो मरुत्वतीं जपति । यत्र वै प्रजापतेः प्रजानां मरुतः पाप्मानं विमेथिरे तद्वेज्ञां चक्रुऽइमे ह मे प्रजा न विमथनीरन्निति ॥ २६ ॥ स एतामैन्द्रो मरुत्वतीमजपत् । क्षत्रं वाऽइन्द्रो विशो मरुतः क्षत्रं वै विशो निषेद्धा निषिद्धा असन्निति तस्मादैन्द्रो ॥ २७ ॥ सो षूणः । इन्द्रात्र पृत्सु देवैरस्ति हि ष्मा ते शुष्मिन्नवयाः । महश्चिद्यस्य मीढुषो यव्या हविष्मतो मरुतो वृन्दते गीरिति ॥ २८ ॥ अथैनां वाचयति । अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्यक्रन्हि कर्म कर्मकृतः सह वाचा मयोभुवेति सह हि वाचाक्रन्देवेभ्यः कर्म कृत्वेति देवेभ्यो हि कर्म कृत्वास्तं प्रेत सचाभुव इत्यन्यतो ह्योढया सह भवन्ति तस्मादाह सचाभुव इत्यस्तं प्रेतेति जघनार्थो वाऽएष यन्नस्य यत्पत्नी तामेतत्प्रार्ची यज्ञं प्रासीषदद्गृहा वाऽअस्तं गृहाः प्रतिष्ठा तद्गृहेष्वेवैनामेतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥ २९ ॥ प्रतिपराणीयो वैति प्रतिप्रस्थाता । संमृजन्त्यग्निं संमृष्टेऽग्नौ ताऽउभावेवोत्तरावाघारावाघारयतोऽथाध्वर्युरेवोभ्राव्य होतारं प्रवृणीते प्रवृतो होतोत्तरस्यैवेदेर्होतृषदनऽउपविशत्युपविश्य प्रसौति ताऽउभावेव प्रसूतो स्रुच आदायातिक्रामतोऽतिक्रम्या भ्राव्याध्वर्युरेवाह सप्रियो यजेति यज-यजेति चतुर्थे - चतुर्थे प्रयाजे समानयमानौ नवभिः प्रयाजैश्चरतः ॥ ३० ॥ अथाध्वर्युरेवोहाग्नयेऽनुब्रूहीति । आग्नेयमाज्यभागं ताऽउभावेव चतुराज्यस्यावदायातिक्रामतोऽतिक्रम्याभ्राव्याध्वर्युरेवाहाग्निं यजेति ताऽउभावेव वषट्कृते जुहुतः ॥ ३१ ॥ अथाध्वर्युरेवाहसोमायानुब्रूहीति । सौम्यमाज्यभागं ताऽउभावेव चतुराज्यस्यावदायाति क्रामतोऽतिक्रम्याभ्राव्याध्वर्युरेवाह सोमं यजेति ताऽउभावेव

वषदकृते जुहुतः ॥ ३२ ॥ तद्यत्किं च वाचा कर्तव्यम् । अध्वर्युरेव तत्करोति ।
 प्रतिप्रस्थाता तद्यदध्वर्युरेवाश्रावयतीहैव यत्र वषदक्रियते ॥ ३३ ॥ कृतानुकर ए
 प्रतिप्रस्थाता । क्षत्रं वै वरुणो विशो मरुतस्तत्क्षत्रायैवैतद्विशं कृतानुकरामनुवर्तमानं
 करोति प्रत्युद्यामिनीऽथ ह क्षत्राय विशं कुर्याद्यदपि प्रतिप्रस्थाताश्रावयेत्समाप्तम
 प्रतिप्रस्थाताश्रावयति ॥ ३४ ॥ पाणावेव प्रतिप्रस्थाता । स्रुचौ कृत्वोपास्तेऽथाध्वर्युरेवैतै
 र्हविभिः पूचरत्याग्नेयेनाष्टाकपालेन पुरोडाशेन सौम्येन चरुणा सावित्रेण द्वा
 दशकपालेन वाष्टाकपालेन वा पुरोडाशेन सारस्वतेन चरुणा पौष्णेन चरुणै
 न्द्राग्नेन द्वादशकपालेन पुरोडाशेन ॥ ३५ ॥ अथैताभ्यां पयस्याभ्यां प्रचरिष्यन्तौ
 विपरिहरतः । स यो मेघो भवति मारुत्यां तं वारुणामवदधाति या मेघी भवति
 वारुण्यां तं मारुत्यामवदधाति तद्यदेवं विपरिहरतः क्षत्रं वै वरुणो वीर्यं पुमान्वी-
 र्यमेवैतत्क्षत्रे धत्तोऽवीर्या वै स्त्री विशो मरुतस्तदवीर्यामेवैतद्विशं कुरुतस्तस्मादेवं
 विपरिहरतः ॥ ३६ ॥ अथाध्वर्युरेवाह वरुणायानु ब्रूहीति । स उपस्तृणीतऽञ्चा-
 ङ्गमथास्यै वारुण्यै पयस्यायै द्विरवद्यति सोऽन्यतरेणावदानेन सह मेषमवद-
 धात्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिघारयति पूत्यनक्तथवदानेऽ अतिक्रामत्यति क्रम्याश्चा-
 ङ्ग्याह वरुणं यजेति वषदकृते जुहोति ॥ ३७ ॥ सव्ये पाणावध्वर्युः । स्रुचौ कृत्वा
 दक्षिणेन प्रतिप्रस्थानुर्वा सोऽन्वारभ्याह मरुद्भयोऽनुब्रूहीत्युपस्तृणीतऽञ्चाज्यं
 प्रतिप्रस्थातास्यै मारुत्यै पयस्यायै द्विरवद्यति सोऽन्यतरेणावदानेन सह मेषी-
 मवदधात्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिघारयति पूत्यनक्तथवदानेऽ अतिक्रामत्यथाध्वर्यु-
 रेवाश्राव्याह मरुतो यजेति वषदकृते जुहोति ॥ ३८ ॥ अथाध्वर्युरेव कायेन ।
 एककपालेन पुरोडाशेन पूचरति कायेनैककपालेन पुरोडाशेन प्रचर्याध्वर्यु रेवाहा-
 मन्ये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति स सर्वेषामेव हविषामध्वर्युः सकृत्सकृदवद्यत्यथैतस्या ऽ एव
 पयस्यायै प्रतिप्रस्थाता सकृदवद्यत्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिघारयतस्ताऽऽभावेवा-
 तिक्रामतोऽतिक्रम्याश्चाव्याध्वर्युरेवाहाग्निऽथ स्विष्टकृतं यजेति ताऽऽभावेव वषदकृते
 जुहुतः ॥ ३९ ॥ अथाध्वर्युरेव प्राशिश्रमवद्यतिऽद्वाऽथ समवदाय प्रतिप्रस्थात्रेऽतिप्रजिहीते
 सत्रापि प्रतिप्रस्थाता मारुत्यै पयस्यायै द्विरभ्यवद्यत्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिघारय-
 त्युपहृत्य मार्जयन्ते ॥ ४० ॥ अथाध्वर्युरेवाह मरुन्प्रस्थास्याभि । समिधमाध्याया-
 ग्निमग्नीत्संभृद्ब्रूहीति स भुञ्जोरेवाध्वर्युः पृषदाज्यं व्यानयतेऽथ यदि प्रतिप्रस्थानु-
 पृषदाज्यं भवति तत्तम द्वेषा व्यानयतऽऽतो तत्र पृषदाज्यं न भवति स यदेवोपभू-
 त्याज्यं तत्तम द्वेषा व्यानयते त्वऽऽभावेवातिक्रामतोऽतिक्रम्याश्चाव्याध्वर्यु-

रेवाह देवान्यजेति यज-यजेति चतुर्थे-चतुर्थेतुयाजे समानयमानौ नवभिरनुयाजे
 अरतस्तद्यज्ञवप्रयाजं भवति नवानुयाजं तदुभयत एवैतद्वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चती-
 ब्रह्मोर्ध्वा इतश्चावाचीस्तस्मान्नवप्रयाजं भवति नवानुयाजम् ॥ ४१ ॥ ताऽऽभावेव
 सादयित्वा स्रुचो व्यूहतः । स्रुचो व्युह्य परिधीन्त्समज्य परिधिमभिपद्याश्राव्याध्वर्यु-
 रेवाहेषिता वैव्या होतारो भद्रवाच्याय पेषितो मानुषः सूक्तवाकायति सूक्तवाकथ
 होता प्रतिपद्यतेऽथैताऽऽभावेव प्रस्तरौ समुल्लुम्पतऽऽभावनुप्रहरत उभौ तृणोऽप-
 गृह्योपासाते यदा होता सूक्तवाकमाह ॥ ४२ ॥ अथाग्नीदाहानुपूहरेति । ताऽऽभा-
 वेवानुपूहरत उभावात्मानाऽऽपस्पृशेते ॥ ४३ ॥ अथाह संवदस्वेति । अगानग्नी-
 वगंलावय औषट् स्वगा वैव्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शं योर्द्ध्वीखध्वर्युरे-
 वैतदाह ताऽऽभावेव परिधीननुप्रहरत उभौ स्रुचः सम्प्रगृह्य स्फुरे सादयतः ॥ ४४ ॥
 अथाध्वर्युरेव प्रतिपरेत्य । पत्नीः सं याजयत्युपास्तऽएव प्रतिप्रस्थाता पत्नीः
 संयाज्योवैत्यध्वर्युः ॥ ४५ ॥ त्रीणि समिष्टयजूंषि जुहोति । तूष्णीमेव प्र-
 तिप्रस्थाता स्रुचं पृथङ्हाति तद्ये वैश्वदेवेन यजमानयोर्वाससी परिहिते स्यार्ता
 तेऽएवात्रापि स्यातामथास्यै वारुण्यै पयस्यायै क्षामकर्षमिध्रमावायावभृथं य-
 न्ति वरुण्यं वाऽएतभिर्वरुणतायै तन्न न साम गीयते न ह्यत्र साम्ना किं चन
 क्रियते तूष्णीमेवेत्याभ्यवेत्योपमारयति ॥ ४६ ॥ अत्रभृथ निचुम्पुण । निचे-
 रुरसि निचुम्पुणः । अत्र देवैर्देवकृतमेनोऽयासिषम्व मर्यैर्मर्त्यकृतं पुरुराव्यो
 देव रिषस्पाहीति कामथैते यस्मै कामयेत तस्मै दद्यान्न हि दीक्षितवसने भवतः
 स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येतैवथ सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते ॥ ४७ ॥ अथ केश-
 श्मभ्रुत्वा । समारोह्याग्नीऽऽदवसायेव ह्येतेन यंजते न हि तदवकल्पते यदुत्तरवे-
 वावग्निहोत्रं जुहुयात्तस्मादुदवस्यति गृहानित्वा निर्मथ्याग्नी पौर्णमासेन यज-
 तऽऽत्सभयञ्च-इव वाऽएष यन्वातुर्मास्यान्यथैष कृप्तः पूतिष्ठितो यज्ञो यत्पौर्ण-
 मासं तत्कृप्तेनैवैतद्यज्ञेनान्ततः पूतितिष्ठति तस्मादुदवस्यति ॥ ४८ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ ३ ॥ [५. २.] ॥

वरुणप्रघासैर्वै प्रजापतिः । प्रजा वरुणपाशात्पामुञ्चत्ता अस्यानमीवा अ-
 किञ्चिषाः प्रजाः पूजायन्ताथैतैः साकमेधैरेतैर्वै देवा वृत्रमघनन्नेतैर्वै व्यजयन्त
 येयमेषां विजितिस्तां तथोऽएवैष एतैः पाप्मानं द्विषन्तं भ्रातृव्यथ हन्ति तथोऽएव
 विजयते तस्माद्वाऽएष एतैश्चतुर्थे मासि यजते स वै द्वयहमनूचीनाहं यजते ॥ १ ॥
 स पूर्वेषु । अग्नयेऽनीकवतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्यग्निं ह वै देवा अनीकं

कृत्वोपमेयुर्वृत्रं हनिष्यन्तः स तेजोऽग्निर्नाव्यथ तथोऽपवैष एतत्पाप्मानं
 द्विषन्तं भ्रातृव्यं हनिष्यन्मग्निमेवानीकं कृत्वोपपैति स तेजोऽग्निर्न व्यथते त-
 स्मादन्नयेऽनीकवते ॥ २ ॥ अथ मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यः । मध्यन्दिने चरुं निर्व-
 पति मरुतो ह वै सांतपना मध्यन्दिने वृत्रं संतेपुः स संतप्तोऽनन्नेव पाणन्परि-
 दीर्णः शिश्ये तथोऽपवैतस्य पाप्मानं द्विषन्तं भ्रातृव्यं मरुतः सांतपनाः संतपन्ति
 तस्मान्मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यः ॥ ३ ॥ अथ मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यः । शाखया व-
 त्सानपाकृत्य पवित्रवति संदोह्यं तं चरुं श्रपयति चरुं ह्येव स यत्र क्व च त-
 सहुलानावपन्ति तन्मेधो देवा दधिरे प्रातर्वृत्रं हनिष्यन्तस्तथोऽपवैष एतत्पाप्मा-
 नं द्विषन्तं भ्रातृव्यं हनिष्यन्मेधो धत्ते तद्यत्क्षीरौदनो भवति मेधो वै पयो मे-
 घस्तयहुलास्तमुभयं मेधमात्मन्धत्ते तस्मात्क्षीरौदनो भवति ॥ ४ ॥ तस्यावृत् ।
 सैव स्तीर्णा वेदिर्भवति या मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यस्तस्यामेव स्तीर्णायां वेदौ
 परिधीश्च शकलाश्चोपनिदधति तथा संदोह्यं चरुं श्रपयति श्रपयित्वाभि-
 धार्योद्वासयति ॥ ५ ॥ अथ द्वे पिशीले वा पात्र्यौ वा निर्येनिजति । तयोरेनं
 द्वेधोद्गरन्ति तयोर्मध्ये सर्पिरामेचने कृत्वा सर्पिरासिञ्चति स्रुवं च स्रुवं च
 संमाष्टर्थ्यैताऽत्रोदनावादायोवैति स्रुवं च स्रुवं चादायोवैति स इमामेव स्तीर्णा
 वेदिमभिमृश्य परिधीन्परिधाय यावतः शकलान्कामयते तावतोऽभ्यादधात्यर्थैता-
 ऽत्रोदनावासादयति स्रुवं च स्रुवं चासादयत्युपविशति होता होतृषदने स्रुवं
 च स्रुवं चाददान आह ॥ ६ ॥ अग्नयेऽनुब्रूहीति । आग्नेयमाज्यभागं स
 वृक्षिणस्यौदनस्य सर्पिरामेचनाच्चतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्रम्याश्राव्याहाग्निं
 यजेति वषदकृते जुहोति ॥ ७ ॥ अथाह सोमायानुब्रूहीति । सौम्यमाज्य-
 भागं स उत्तरस्यौदनस्य सर्पिरामेचनाच्चतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्र-
 म्याश्राव्याह सोमं यजेति वषदकृते जुहोति ॥ ८ ॥ अथाह मरुद्भ्यो गृहमे-
 धिभ्योऽनुब्रूहीति । स वृक्षिणस्यौदनस्य सर्पिरामेचनाच्चत आज्यमुपस्तृणीते
 तस्य द्विरवद्यत्यथोपरिष्ठादाज्यस्याभिधारयत्यतिक्रामत्यतिक्रम्याश्राव्याह मरुतो गृ-
 हमेधिनो यजेति वषदकृते जुहोति ॥ ९ ॥ अथाहाग्नेये स्विष्टकृतेऽनुब्रू-
 हीति । स उत्तरस्यौदनस्य सर्पिरामेचनाच्चत आज्यमुपस्तृणीते तस्य द्विर-
 वद्यत्यथोपरिष्ठादाज्यस्याभिधारयत्यतिक्रामत्यतिक्रम्याश्राव्याहाग्निं स्विष्टकृतं
 यजेति वषदकृते जुहोत्येवामेवावद्यति न प्राशित्रमुपहूय मार्जयन्तऽपसन्वे-
 कप्रयन्त ॥ १० ॥ अथेवं द्वितीयं । सैव स्तीर्णा वेदिर्भवति या मरुद्भ्यः

सांतपनेभ्यस्तस्यामेव स्तीर्णायां वेदौ परिधींश्च शकलांश्चोपनिदधति तथा सं-
दोह्य चरुं श्रपयति नेदेव प्रतिवेशमाज्यमधिश्रयति श्रपयित्वाभिघार्योद्वास्या-
नक्ति स्थाल्यामाज्यमुद्वासयति स्रुवं च स्रुवं च संमाष्टयैतं सोखमेव चरु-
मादायोदैति स्थाल्यामाज्यमादायोदैति स्रुवं च स्रुवं चादायोदैति म इमामेव स्ती-
र्णां वेदिमभिमृश्य परिधीं परिधाय यावतः शकलान्कामयते तावतोभ्यादधात्स-
थैतं सोखमेव चरुमासादयति स्थाल्यामाज्यमासादयति स्रुवं च स्रुवं चासाद-
यत्युपविशति होता होतृषदने स्रुवं च स्रुवं चादान आह ॥ ११ ॥ अग्नेऽनु-
ब्रूहीति । आग्नेयमाज्यभागं स स्थाल्यै चतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यति-
क्रम्याश्राव्याहाग्निं यजेति वषट्कृते जुहोति ॥ १२ ॥ अथाह सोमायानु-
ब्रूहीति । सौम्यमाज्यभागं स स्थाल्याऽणव चतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्र-
म्याश्राव्याह सोमं यजेति वषट्कृते जुहोति ॥ १३ ॥ अथाह मरुद्भ्यो गृहमेधि-
भ्योऽनुब्रूहीति । स उपस्तृणीतऽत्राज्यमथास्य चरोर्द्विवद्यत्यथोपरिष्ठादाज्य-
स्याभिघारयति प्रत्यनक्तयवदानेऽत्रतिक्रामत्यतिक्रम्याश्राव्याह मरुतो गृहमे-
धिनो यजेति वषट्कृते जुहोति ॥ १४ ॥ अथाहाग्नेये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति । स
उपस्तृणीतऽत्राज्यमथास्य चरोः सकृद्वद्यत्यथोपरिष्ठादद्विराज्यस्याभिघार-
यति न प्रत्यनक्तयवदानमतिक्रामत्यतिक्रम्याश्राव्याहाग्निं स्विष्टकृतं यजेति
वषट्कृते जुहोति ॥ १५ ॥ अथेहापेवावद्याति न प्राशित्रम् । उपहूय प्राशनन्ति
यावन्तो गृह्या हविरुच्छिष्टाशाः स्युस्तावन्तः प्राशनीयुरथोऽत्रप्यृत्विजः प्रा-
शनीयुरथोऽत्रप्यन्ये ब्राह्मणाः प्राशनीयुर्यदि बहुरोदन स्यादथैतामनिरशितां
कुम्भीमपिधाय निदधति पूर्णद्वार्य मातृभिर्वत्मान्त्समवार्जन्ति तद् पशवो मेधमा-
त्सन्दधते यवाग्वैतां रात्रिमग्निहोत्रं जुहोति निवान्यां प्रातर्दुहन्ति पितृयज्ञाय
॥ १६ ॥ अथ प्रातर्दुहते वाहुते वा । यतथा कामयेत सोऽस्याऽन्निरशितायै कुम्भ्यै
द्वयोपहन्ति पूर्णां दर्वि परापत सुपूर्णां पुनरापत । वस्नेव विक्रीणावहाऽहृषमूर्जं
शतक्रतविति यथा पुरोऽनुवाक्यैवमेषैतयैवैनमेतस्मै भागाय हयति ॥ १७ ॥ अथऽ-
र्षभमाह्वयितवै ब्रूयात् । स यदि रुयात्स वषट्कार इत्यु द्वैकऽआहुस्तस्मिन्वषट्कारे जु-
हुयादित्यथोऽह्न्द्रमेवैतस्त्वेन रूपेण हयति वृत्रस्य बधायैतद्वाऽह्न्द्रस्य रूपं गृह-
भस्तस्त्वेनैवैनमेतद्रूपेण हयति वृत्रस्य बधाय स यदि रुयाद्वा मऽह्न्द्रो यज्ञमगन्त्से-
न्द्रो मे यज्ञ इति ह विद्याद्यद्यु न रुयाद्ब्राह्मण एव दक्षिणत आसीनो ब्रूयाज्जुहुधीति
सैवैन्द्री षाक् ॥ १८ ॥ स जुहोति । देहिं मे इदामि ते नि मे धेहि निते दधे । निवारं च

हरासि मे निहारं निहराणि ते स्वाहेति ॥१६॥ अथ मरुद्ग्रथः क्रीडिभ्यः । सप्त-
कपालं पुरोडाशं निर्वपति मरुतो ह वै क्रीडिनो वृत्रं हनिष्यन्तमिन्द्रप्रागतं तमभितः
परिचिक्रीडुर्महयन्तस्तथोऽप्वैतं पाप्मानं क्षिपन्तं भ्रातृव्यं हनिष्यन्तमभितः परि-
क्रीडन्ते महयन्तस्तस्मान्मरुद्ग्रथः क्रीडिभ्योऽथातो महाहविष एव तद्यथा महाहवि-
षस्तथो तस्य ॥२०॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ [५.३.] ॥ चतुर्थः मपाठकः समाप्तः ॥
कण्डिका संख्या ॥ १०५ ॥

महाहविषा ह वै देवा वृत्रं जघ्नुः । तेनोऽएव व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्तां
तथोऽप्वैष एतेन पाप्मानं क्षिपन्तं भ्रातृव्यं हन्ति तथोऽएव विजयते तस्माद्वाऽ-
एष एतेन यजते ॥१॥ तस्यादृत् । चप किरन्त्युत्तरवेदिं गृह्णन्ति पृषदाज्यं मन्थ-
न्त्यग्निं नवप्रयाजं भवति नवानुयाजं त्रीणि समिष्टयजूंषि भवन्त्यथैतान्येव पञ्च
हवींषि भवन्ति ॥ २ ॥ स यदाग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । अग्निना
ह वाऽएनं तेजसाघ्नन्तस् तेजोऽग्निर्नाव्ययत तस्मादाग्नेयो भवति ॥ ३ ॥ अथ
यत्सौम्यश्चरुर्भवति । सोमेन ह वाऽएनं राज्ञाघ्नन्तमोमराजान एव तस्मात्सौम्य-
श्चरुर्भवति ॥ ४ ॥ अथ यत्सावित्रः । द्वादशकपालो वाष्टाकपालो वा पुरोडाशो
भवति सविता वै देवानां प्रसाविता सवितुप्रमृता ह वै नमघ्नन्तस्मात्सावित्रो भवति
॥ ५ ॥ अथ यत्सारस्वतश्चरुर्भवति । वाग्वै सरस्वती वागु हवानुममाद प्रहर ज-
ह्तीति तस्मात्सारस्वतश्चरुर्भवति ॥ ६ ॥ अथ यत्पौष्णश्चरुर्भवति । इयं वै पृथिवी पू-
षेयं ह वै नमघ्नन्तस्मात्पौष्णश्चरुर्भवति । इयं वै पृथिवी पू-
षेयं ह वै नमघ्नन्तस्मात्पौष्णश्चरुर्भवति ॥ ७ ॥ अथैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति । एतेन ह वै नमघ्नन्तस्तेजो वाऽ-
अग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र एताभ्यामेनमुभ्राभ्यां वीर्याभ्यामघ्नन्ब्रह्म वाऽअग्निः क्ष-
त्रमिन्द्रस्तेऽउभे सधश्च ब्रह्म च क्षत्रं च सयुजौ कृत्वा ताभ्यामेनमुभ्राभ्यां वीर्या-
भ्यामघ्नन्तस्मादैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ ८ ॥ अथ माहेन्द्रश्च-
रुर्भवति । इन्द्रो वाऽएष पुरा वृत्रस्य बधावथ वृत्रं हत्वा यथा महाराजो विजि-
ग्यान् एवं माहेन्द्रोऽभवत्तस्मान्माहेन्द्रश्चरुर्भवति महान्तपु चैवं नमेतत्त्वलु कराति
वृत्रस्य बधाय तस्माद्देव माहेन्द्रश्चरुर्भवति ॥ ९ ॥ अथ वैश्वकर्माण एककपालः
पुरोडाशो भवति । विश्वं वाऽएतत्कर्म कृतं सर्वं जितं देवानामासीत्साकमेधै-
रीजानानां विजिग्यानानां विश्वम्भवेतस्यैतत्कर्म कृतं सर्वं जितं भवति साक-
मेधैरीजानस्य विजिग्यानस्य तस्माद्वैश्वकर्माण एककपालः पुरोडाशो भवति ॥१०॥

एतेन वै देवाः । यज्ञेनेष्टा येयं देवानां प्रजातिर्या श्रीरेतद्वभूवुरो
ति प्रजायतऽएताऽऽश्रियं गच्छति य एवं विद्वानेतेन यज्ञेन यज
यजेत ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५.४.] अध्यायः ॥ ५ [

महाहनिषा ह वै देवा वृत्रं जघ्नुः । तेनोऽएव व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्ता-
मथ यानेवैषां तस्मिन्संग्रामेऽघ्नन्स्तान्पितृयज्ञेन समैरयन्त पितरो वै तऽआसन्त-
स्मात्पितृयज्ञो नाम ॥ १ ॥ तद्वसन्तो ग्रीष्मो वर्षाः । एते ते ये व्यजयन्त शश-
द्धेमन्तः शिशिरस्तऽउ ते यान्पुनः समैरयन्त ॥ २ ॥ अथ यदेष एतेन यजते । त-
च्छाह न्वेवैतस्य तथा कं चन घनन्वीति ह्वेवा अकुर्वन्निति न्वेवैष एतत्करोति यमु
चैवैभ्यो देवाभागमकल्पयन्तमु चैवैभ्य एष एतद्भागं करोति यानु चैव देवाः स-
मैरयन्त तानु चैवैतदवति स्वानु चैवैतत्पितृच्छेयाऽसं लोकमुपोन्नयति यदु चैवा-
स्यात्रात्मेनोऽचरणेन हन्यते वा मीयते वा तदु चैवास्यैतेन पुनराप्यायते तस्माद्वा
ऽएष एतेन यजते ॥ ३ ॥ स पितृभ्यः सोमवज्रथः । षड्गपालं पुरोडाशं निर्वपति
सोमाय वा पितृभ्ये षड्वाऽऽतृव ऋतवः पितरस्तस्मात्षड्गपालो भवति ॥ ४ ॥
अथ पितृभ्यो बर्हिषज्रथः । अन्वाहार्यपचने धानाः कुर्वन्ति ततोऽर्थाः पिथषन्त्य-
र्था इत्येव धाना अपिष्टा भवन्ति वा धानाः पितृभ्यो बर्हिषज्रथः ॥ ५ ॥ अथ
पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यः । निवान्यायै दुग्धे सकृदुमपथित एकशलाक्या मन्यो भ-
वति सकृदु ह्येव पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृदुमपथितो भवत्येतानि हवीऽऽषि भव-
न्ति ॥ ६ ॥ शतम् १३०० ॥ तथे सोमेनेजानाः । ते पितरः सोमवन्तोऽथ ये
दत्तेन पक्वेन लोकं जयन्ति ते पितरो बर्हिषदोऽथ ये ततो नान्यतरश्चन यान-
ग्निरेष दहन्स्वदयति ते पितरोऽग्निष्वात्ता एतऽउतेयेपितरः ॥ ७ ॥ स जघ्नेन
गार्हपत्यम् । प्राचीनावीतीभूत्वा दक्षिणासीन एतऽऽषड्गपालं पुरोडाशं गृह्णाति
स तत एवोपोत्थायोत्तरेयान्वाहार्यपचनं दक्षिणा तिष्ठन्नबहन्ति सकृत्फलीकरोति
सकृदुद्दोष पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृत्फलीकरोति ॥ ८ ॥ स दक्षिणैव दृषदु-
पलेऽउपदधाति । दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्य षड्गपालान्युपदधाति तद्यदेतां दक्षिणां
विशथ सचन्तऽएषा हि विक् पितृणां तस्मादेतां दक्षिणां विशथ सचन्ते
॥ ९ ॥ अथ दक्षिणेनान्वाहार्यपचनं । चतुःसक्तिं वेदिं करोत्यवान्तरदिशोऽनु
सक्तीः करोति चतस्रो वाऽअवान्तरदिशोऽवान्तरदिशो वै पितरस्तस्माद्-
वान्तरदिशोऽनु सक्तीः करोति ॥ १० ॥ तन्मध्येऽग्निऽसमादधाति ।

पुरस्ताद्वै देवाः प्रत्यञ्चो मनुष्यान्भ्युपावृत्तास्तस्मात्तेभ्यः प्राङ् तिष्ठन्जहोति सर्वतः पितरोऽवान्तरदिशो वै पितरः सर्वत—इव हीमा अवान्तरदिशस्तस्मान्मध्येऽग्निं सप्तादधाति ॥ ११ ॥ स तत्र एव प्राक् स्तम्बयजुर्हरति । स्तम्बयजुर्हुत्वाथेत्येवाग्रे परिगृह्णात्यथेत्यथेति पूर्वेण परिग्रहेण परिगृह्य लिखति हरति यद्द्वार्य भवति स तथैवोत्तरेण परिग्रहेण परिगृह्णात्युत्तरेण परिग्रहेण परिगृह्य प्रतिपृज्याह प्रोक्षणीरासादेयत्यासादयन्ति प्रोक्षणीरिधं बर्हिरूपसादयन्ति स्रुचः संमाष्टयज्येनोवैति स यज्ञोपवीती भूत्वाज्यानि गृह्णाति ॥ १२ ॥ तदाहुः । द्विरुपभृति गृह्णीयाद्द्रौ ह्यत्रानुयाजौ भवत इति तद्द्रष्टावेव कृत्व उपभृति गृह्णीयात्त्रेद्यज्ञस्य विधाया ह्ययानीति तस्मादष्टावेव कृत्व उपभृति गृह्णीयात्त्राज्यानि गृहीत्वा स पुनः प्राचीनावीती भूत्वा ॥ १३ ॥ प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्ते । स इधमेवाग्रे प्रोक्षत्यथ वेदिमथास्मै बर्हिः प्रयच्छन्ति तत्पुरस्ताद्ग्रन्थ्यासादयति तत्प्रोक्ष्योपनिनीय विस्त्रस्य ग्रन्थिं न प्रस्तरं गृह्णाति सकृदु ह्येव पराञ्चः पितरस्तस्मान्न प्रस्तरं गृह्णाति ॥ १४ ॥ अथ संनहनमनुविस्त्रस्य । अपसलवि त्रिः परिस्तृणन्पर्येति सोऽपसलवि त्रिः परिस्तीर्य यावत्प्रस्तरभाजनं तावत्परिशिनष्ट्यथ पुनः प्रसलवि त्रिः पर्येति यत्पुनः प्रसलवि त्रिः पर्येति तद्यानेवामुंस्त्रयान्पितृन्न्ववागात्तेभ्य एवैतत्पुनरपोदेतीमं स्त्रं लोकमभि तस्मात्पुनः प्रसलवि त्रिः पर्येति ॥ १५ ॥ स दक्षिणैव परिधीन्परिव्रधाति । दक्षिणा प्रस्तरं स्तृणाति नान्तर्दधाति विधृति सकृदु ह्येव पराञ्चः पितरस्तस्मान्नान्तर्दधाति विधृती ॥ १६ ॥ स तत्र जुहूमासादयति । अथ पूर्वामुपभृतमथ ध्रुवामथ पुरोडाशमथ धाना अथ मन्यमामाद्य हवींषि संमृशति ॥ १७ ॥ ते सर्वेऽएव यज्ञोपवीतिनो भूत्वा । इत्थाद्यजमानश्च ब्रह्मा च पश्चात्परीतः पुरस्तादग्नीत् ॥ १८ ॥ तेनोपांशु चरन्ति । तिर-इव वै पितरस्तिर—इवैतच्छुपांशु तस्मादुपांशु चरन्ति ॥ १९ ॥ परिवृते चरन्ति । तिर—इव वै पितरस्तिर—इवैतद्यत्परिवृतं तस्मात्परिवृते चरन्ति ॥ २० ॥ अथेधमभ्यावृधदाह । अग्नये समिध्यमानायानु ब्रूहीति स एकामेव होता सामिधेनीं त्रिरन्वाह सकृदु ह्येव पराञ्चः पितरस्तस्मादेकां होता सामिधेनीं त्रिरन्वाह ॥ २१ ॥ सोऽन्वाह । उशन्तस्त्वा निधीमद्युशन्तः समिधीमहि । उशन्नुशत आवह पितृन्हविषेऽञ्जसवऽइत्यथामिमावह सोममावह पितृन्सोमवत आवह पितृन्बर्हिषद आवह पितृन्मिष्वात्तानावह देवांऽऽञ्जाज्यपांऽऽञ्जावहग्निं होत्रावह स्वं महिम्नमावहेत्सवाद्योपविशति ॥ २२ ॥ अथाश्चाव्य न होतस्व

प्रवृणीते । पितृयज्ञो वाऽअग्रं नेहोतारं पितृषु दधानीति तस्मान्न होतारं प्रवृणीते
सीद होतरित्येवाहोपविशति होता होतृषुदनऽउपविश्य प्रसौति प्रसूतोऽध्वर्युः
कुचावावाय प्रत्यङ्ङतिक्रामत्यतिक्रम्याश्राव्याह समिधो यजेति सोऽपवाहिष-
श्चतुरः प्रयाजान्यजति प्रजा वै बर्हिर्नेत्प्रजाः पितृषु दधानीति तस्मादपवाहिषश्चतुरः
प्रयाजान्यजत्यथाज्यभागाभ्यां चरन्त्याज्यभागाभ्यां चरित्वा ॥२३॥ ते सर्वेऽएव
प्राचीनावीतिनो भूत्वा । एतैर्वै हविर्भिः प्रचरिष्यन्त इत्याद्यजमानश्च ब्रह्मा च
पुरस्तात्परीतः पश्चादग्नीच्छदुताश्रावयन्त्यो ३९ स्वधेत्यस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावणं-
स्वधा नम इति वषट्कारः ॥ २४ ॥ तदुहोवाचासुरिः । आश्रावयेयुरेव प्रत्याश्रावयेयु-
र्वषट् कुर्युर्नेद्यज्ञस्य विधाया अयामेति ॥२५॥ अथाह पितृभ्यः सोमवद्भ्योऽनुब्रूहीति ।
सोमाय वा पितृमते स ह्ये पुरोऽनुवाक्येऽअन्वाहैकया वै देवान्प्रच्यावयन्ति द्वा-
भ्यां पितृन्तस्कृदु ह्येव प्राञ्चः पितरस्तस्माद्द्वे पुरोऽनुवाक्येऽअन्वाह ॥ २६ ॥ स
उपस्तृणीतऽआज्यम् । अथास्य पुरोडाशस्यावद्यति स तेनैव सह धानानां तेन स-
ह मन्थस्य तत्सकृद्वदधात्यथोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिघारयति प्रत्यनक्तचवदाना-
नि नातिक्रामतीत एवोपोत्थायाश्राव्याह पितृन्तसोमवतो यजेति वषट्कृते जुहोति
॥ २७ ॥ अथाह पितृभ्यो बर्हिषद्भ्योऽनुब्रूहीति । स उपस्तृणीतऽआज्यमथासां
धानानामवद्यति स तेनैव सह मन्थस्य तेन सह पुरोडाशस्य तत्सकृद्वदधात्यथो-
परिष्ठाद्विराज्यस्याभिघारयति प्रत्यनक्तचवदानानि नातिक्रामतीत एवोपोत्थाया-
श्राव्याह पितृन्बर्हिषदो यजेति वषट्कृते जुहोति ॥ २८ ॥ अथाह पितृभ्योऽग्नि-
ष्वात्तेभ्योऽनुब्रूहीति । स उपस्तृणीतऽआज्यमथास्य मन्थस्यावद्यति स तेनैव सह
पुरोडाशस्य तेन सह धानानां तत्सकृद्वदधात्यथोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिघारयति
प्रत्यनक्तचवदानानि नातिक्रामतीत एवोपोत्थायाश्राव्याह पितृन्ग्निष्वात्तान्यजेति
वषट्कृते जुहोति ॥ २९ ॥ अथाहाग्नये कव्यवाहनायानुब्रूहीति । तत्स्विष्टकृते ह-
व्यवाहनो वै देवानां कव्यवाहनः पितृणां तस्मादाहाग्नये कव्यवाहनायानुब्रूहीति
॥ ३० ॥ स उपस्तृणीतऽआज्यम् । अथास्य पुरोडाशस्यावद्यति स तेनैव सह धा-
नानां तेन सह मन्थस्य तत्सकृद्वदधात्यथोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिघारयति न प्रत्य-
नक्तचवदानानि नातिक्रामतीत एवोपोत्थायाश्राव्याहार्गिनं कव्यवाहनं यजेति वषट्-
कृते जुहोति ॥ ३१ ॥ स यन्नातिक्रामति । इत एवोपोत्थायं जुहोति सकृदु ह्येव
प्राञ्चः पितरोऽथ यत्सकृत्सकृत्सर्वेषां हविषां समवद्यति सकृदु ह्येव प्राञ्चः
पितरोऽथ यद्यपतिष्वन्यवदानान्यवद्यत्यृतवो वै पिबुर अतूनेवैतद्व्यतिषजत्यृतम्सं-

धाति तस्माद्दधति षड्भ्रमवदानान्यवद्यति ॥ ३२ ॥ तच्चैके । एतमेव होत्रे मन्थमाद-
धाति तथ होतो पशूयावैव जिघ्रति तं ब्रह्मणे प्रयच्छति तं ब्रह्मावैव जिघ्रति तम-
ग्नीधे प्रयच्छति तमग्नीध्रवैव जिघ्रत्येतन्वेवैतत्कुर्वन्ति यथा त्वेवेतरस्य यज्ञस्येदा-
प्राशिञ्च ॥ समवद्यन्त्येवमेवैतस्यापि समवद्येयुस्तामुपशूयावैव जिघ्रन्ति न प्राश्नन्ति
प्राशित्वं त्वेव वयं मन्यामहऽहति इ स्माह्रासुरिर्यस्य क्रुस्य चाग्नौ जुहतीति
॥ ३३ ॥ अथ यतरो दास्यन्भवति । यद्यध्वर्युर्वा यजमानो वा स उदपात्रमावा-
यापसलावि त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति स यजमानस्य पितरप्रवनेजयत्यसाववनेनिच्चे-
त्यसाववनेनिच्चेति पितामहमसाववनेनिच्चेति पूषितामहं तद्यथाशिष्यतेऽभिषि-
ञ्चेदेवं तत् ॥ ३४ ॥ अथास्य पुरोडाशस्यावदाय । सव्ये पाणौ कुरुते धाना-
नामवदाय सव्ये पाणौ कुरुते मन्थस्यावदाय सव्ये पाणौ कुरुते ॥ ३५ ॥ स ये-
मामवान्तरदिशमनु सक्तिः । तस्यां यजमानस्य पित्रे ददात्यसावेतत्तऽइत्यथ
येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां यजमानस्य पितामहाय ददात्यसावेतत्त-
ऽइत्यथ येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां यजमानस्य पूषितामहाय ददात्यसा-
वेतत्तऽइत्यथ येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां निमृष्टेऽत्र पितरो मादयध्वं य-
थाभागमावृषायध्वमिति यथाभागमश्नीतेत्येवैतदाह तद्यदेवं पितृभ्यो ददाति
तेनो स्वान्पितृनेतस्माद्यज्ञान्त्रोति ॥ ३६ ॥ ते सर्वेऽएव यज्ञोपवी-
तिनो भूत्वा । उदञ्च उपनिष्कम्याहवनीयमुपतिष्ठन्ते देवान्वाऽएष उ-
पावर्तते य आहिताग्निर्भवति यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजतेऽथैतत्पितृयज्ञेनेवाचा-
रिषुस्तद्देवेभ्यो निन्दुवते ॥ ३७ ॥ ऐन्द्रीभ्यामाहवनीयमुपतिष्ठन्ते । इन्द्रो आह-
वनीयोऽक्षमीमदन्त ह्यव मिया अधूपत । अस्तोषत स्वभानवो विप्रा न्विष्ठया
मती योज्जान्विन्द्र ते हरी ॥ सुसंदृशं त्वा वयं मध्यवन्दिपीमहि । पू नूनं पूर्णबन्धुर
स्तुतो यासि वशांर ॥ ३८ ॥ अत्र योज्जान्विन्द्र ते हरीऽ इति ॥ ३८ ॥ अथ प्र-
तिपरेत्य गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते । मनो न्वाह्वामहे नाराशर्सेन स्तोमेन । पितृणां
च मन्मभिः ॥ आ न एतु मनः पुनः क्रत्वे दत्ताय जीवसे । ज्योक्च सूर्यं ह्ये ॥ पु-
नर्नः पितरो मनो ददातु वैव्यो जनः । जीवं व्रातथ सचेमहीति पितृयज्ञेनेव वा-
ऽएतदचारिषुस्तद्दु खलु पुनर्जीवानपिपद्यन्ते तस्मादाह जीवं व्रातथ सचेमहीति
॥ ३९ ॥ अथ यतरो ददाति । स पुनः प्राचीनावीली भूत्वाभिप्रपद्य जपत्यमी-
मदन्त पितरो यथाभागमावृषायध्वमिति यथाभागमाशिषुरित्येवैतदाह ॥ ४० ॥
अथोदपात्रमावाय । पुनः प्रसलावि त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति स यजमानस्य पितर-
प्रवनेजयत्यसाववनेनिच्चेत्यसाववनेनिच्चेति पितामहमसाववनेनिच्चेति पूषिता-

मंहतद्यथा जन्तुषेऽभिषिञ्चेदेवं तत्तद्यत्पुनः प्रसलावि त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति प्रसल-
 त्रि न इदं कर्मानुसंतिष्ठाताऽइति तस्मात्पुनः प्रसलावि त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति ॥४१॥
 अथ नीत्रिमुद्गुह्य नमस्करोति । पितृदेवत्या वै नीविस्तस्मान्नीत्रिमुद्गुह्य नमस्करोति य-
 ज्ञो वै नमो यज्ञियानेवैनानेतत्करोति षट् कृत्वो नमस्करोति पद्वाऽऋतव ऋतवः
 पितरस्तदहत्पुष्वेवैतद्यज्ञं प्रतिष्ठापयति तस्मात्षट् कृत्वो नमस्करोति गृहान्नः पितरो दत्ते-
 ति गृहाणाथ ह पितर ईशतऽण्षोऽएतस्याशीः कर्मणः ॥४२॥ ते सर्वेऽएव यज्ञोप-
 वीतिनो भूत्वा । अतुयाजाभ्यां प्रचरिष्यन्त इत्याद्यजमानश्च ब्रह्मा च पश्चात्परीतः
 पुरस्तादग्नीदुपविशति होता होतृपदाने ॥ ४३ ॥ अथाह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामि । स-
 मिधमाध्याग्निमग्नीत्संमृद्द्वीति स्त्रुचावादाय प्रत्यङ्कृतिक्रामत्यतिक्रम्याश्राव्याह
 देवान्यजेति सोऽपवर्हिषौ द्वावनुयाजौ यजति प्रजा वै वहिर्नेतृप्रजाः पितृषु दधानीति
 तस्मात्पवर्हिषौ द्वावनुयाजौ यजति ॥४४॥ अथ सादयित्वा स्त्रुचौ व्यूहति । स्त्रुचौ व्यूह
 परिधीन्समज्य परिधिमभिपद्याश्राव्याहोषिता वैव्या होतारो भद्रवाच्याय पूषितो मा-
 नुषः सूक्तवाकायेति सूक्तवाकथंहोता प्रतिपद्यते नाध्वर्युः प्रस्तरथ समुल्लुम्पती-
 त्येवोपास्ते यदा होता सूक्तवाकमाह ॥ ४५ ॥ अथाग्नीदाहानुपूहरेति । स न किं
 चनानुपूहरति तूष्णीमेवात्मानमुपस्पृशति ॥ ४६ ॥ अथाह संवदस्वेति । अगा-
 नग्नीदगंङ्गाव्य श्रौषट् स्वगा वैव्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शं योर्ब्रूहीत्युपस्पृ-
 शत्येव परिधीन्वानुपूहरत्यथैतद्ब्रह्मिन्नुसमस्यति परिधींश्च ॥४७॥ तद्धैके । हविरु-
 च्छिष्टमनुसमस्यन्ति तवु तथा न कुर्याद्धृतोच्छिष्टं वाऽएतन्नेद्धृतोच्छिष्टमग्नी जुहवामेति
 तस्मादपो वैवाभ्यवहरेयुः पारनीयुर्वा ॥ ४८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [६.१.] ॥

महाहविषा ह वै देवा वृत्रं जघ्नुः । तेनोऽएवं व्यजयन्त येयमेपां त्रिजितिस्तामथ
 यानेवैषां तस्मिन्संग्रामेऽइपव आछिस्तानेतैरेव शल्पाग्निरहरन्त तान्व्यवृहन्त य-
 त्यम्बकैरयजन्त ॥ १ ॥ अथ यदेष एतैर्यजते । तन्नाह न्वेवैतस्य तथा कंचनेषुर्ध्व-
 च्छतीति देवा अकुर्वन्निति त्वेवैष एतत्करोति याश्च त्वेवास्य प्रजा जाता याश्चाजा-
 तास्ता उभयी रुद्रियात्प्रमुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिल्विषाः प्रजाः प्रजायन्ते त-
 स्माद्वाऽएष एतैर्यजते ॥ २ ॥ ते वै रौद्रा भवन्ति । रुद्रस्य हीषुस्तस्माद्भौद्रा भव-
 न्त्येककपाला भवन्त्येकदेवत्या असन्निति तस्मादेककपाला भवन्ति ॥ ३ ॥ ते
 वै प्रतिपुरुषं । यावन्तो गृह्णाः स्युस्तावन्त एकेनातिरिक्ता भवन्ति तत्पतिपुरुषमे-
 वैतदेकैकेन या अस्य प्रजा जातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चत्येकेनातिरिक्ता भवन्ति
 तथा एवास्य प्रजा अजातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चति तस्मादेकेनातिरिक्ता भवन्ति

॥ ४ ॥ स जघनेन गार्हपत्यं । यज्ञोपवीती भूत्वोदङ्घ्रासीन एतानशृङ्गाति
 स तत एवोपोत्थायोदङ्घ्रतिष्ठन्नवहन्त्युदीच्यौ वृषदुपलेऽउपदधात्युत्तरार्धे गार्हप-
 त्यस्य कपालान्युपदधाति तद्यदेव तामुत्तरां विशंशंसचन्तऽएषाद्येतस्य देवस्य दि-
 क्कस्मादेतामुत्तरां दिशंशंसचन्ते ॥ ५ ॥ ते वा अक्ताः स्युः । अक्तं हि हवि-
 स्तऽउ वाऽअनक्ता एव स्युरभिमानुको ह रुद्रः पशून्त्स्याद्यदञ्ज्यात्तस्मादनक्ता
 एव स्युः ॥ ६ ॥ तान्त्सार्धे पात्र्यांशं समुद्रास्य । अन्वाहार्यपचनाकुम्भमुकमादा-
 योदङ्घ्र परेत्य जुहोत्येषा ह्येतस्य देवस्य विक्रं पथि जुहोति पथा हि स देवश्चरति
 चतुष्पथे जुहोत्येतद् वाऽअस्य जाधितं प्रज्ञातमवसानं यच्चतुष्पथं तस्माच्चतुष्पथे
 जुहोति ॥ ७ ॥ पलाशस्य पलाशेन मध्यमेन जुहोति । ब्रह्म वै पलाशस्य पलाशं
 ब्रह्मणैवैतज्जुहोति स सर्वेषामेवावद्यत्यैकस्यैव नावद्यति य एषोऽतिरिक्तो भवति
 ॥ ८ ॥ स जुहोति । एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राम्बिकया तं जुषस्व स्वाहे-
 त्यम्बिका ह वै नामास्य स्वसा तयास्यैष सह भागस्तद्यदस्यैष स्त्रिया सह
 भागस्तस्मात्त्र्यंबका नाम तद्या अस्य प्रजा जातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चति
 ॥ ९ ॥ अथ य एष एकोऽतिरिक्तो भवति । तमावृत्करऽउपकिरत्येष ते रुद्र
 भाग आख्वस्ते पशुरिति तदस्माऽआख्वमेव पशूनामनुदिशति तेनोऽहतरान्य-
 शून्न हिनस्ति तद्यदुपकिरति तिर-इव वै गर्भास्तिर-इवैतद्यदुपकीर्णं तस्माद्वाऽ-
 उपकिरति तद्या एवास्य प्रजा अजातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चति ॥ १० ॥ अथ पुन-
 रेत्य जपन्ति । अथ रुद्रमदीमह्यव देवं त्र्यम्बकम् । यथा नो वस्यसस्करद्यथा नः श्रे-
 यसस्करद्यथा नो व्यवसाययात् ॥ भेषजमसि भेषजं गवेऽन्वाय पुरुषाय भेषजं
 सुखं मेषाय मेप्याऽइत्याशीरेवैषैतस्य कर्मणः ॥ ११ ॥ अथापसलावि त्रिः परि-
 यन्ति । सव्यानूरुनुपाघ्नानास्त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव
 बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतादित्याशीरेवैषैतस्य कर्मणा आशिषभैवैतदाशासते
 तदु हेव शमिव यो मृत्योर्मुक्ष्यातै नामृतात्तस्मादाह मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति
 ॥ १२ ॥ तदु ह्यपि कुमार्यः परीयुः । भगस्य भजामहाऽइति या ह वै सा रुद्रस्य
 स्वस्त्राम्बिका नाम सा ह वै भगस्येष्टे तस्मादु ह्यपि कुमार्यः परीयुर्भगस्य भजामहा
 ऽइति ॥ १३ ॥ तासामृतासां मन्त्रोऽस्ति । त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पतिवेद-
 नम् । उर्वारुकमिव बन्धनादितो मुक्षीय मामुत इति सा यदित इत्याह ज्ञातिभ्य-
 स्तदाह मामुत इति पतिभ्यस्तदाह पतयो हेव स्त्रियै प्रतिष्ठा तस्मादाह मामुत इ-
 ति ॥ १४ ॥ अथ पुनः प्रसलावि त्रिः परियन्ति । दक्षिणानूरुनुपाघ्नाना एते-
 नैव मन्त्रेण तद्यत्पुनः प्रसलावि त्रिः परियन्ति प्रसलाविन इदं कर्मानुसंतिष्ठन्नाऽइ-

ति तस्मात्पुनः प्रसलवि त्रिः परियन्ति ॥ १५ ॥ अर्थतान्यजमानोऽञ्जलौ समो-
प्य । ऊर्ध्वानुदस्याति यथा गौर्नोदामुयात्तदात्मभ्य एवैतद्वल्पाग्निर्मिमते तान्त्रिलि-
प्सन्त उपस्पृशन्ति भेषजमेवैतत्कुर्वते तस्माद्विलिप्सन्त उपस्पृशन्ति ॥ १६ ॥ ता-
न्ध्योर्मूर्तक्रयोरुपनह्य । वेणुयष्ट्यां वा कुपे वोभयत् आवध्योदङ् परेत्य यदि वृ-
क्षं वा स्थाणुं वा वेणुं वा वल्मीकं वा विन्देत्तस्मिन्नासजत्येतत्ते रुद्रावसंतेन परो मूजव-
तोऽतीहीत्यवसेन वाऽअध्वानं यन्ति तदेनं मावसमेवान्ववार्जति यत्र—यत्रास्य
चरणं तदन्वत्र ह वाऽअस्य परो मूजवञ्चश्चरणं तस्मादाह परो मूजवतोऽती-
हीत्यवततधन्वा पिनाकावस इत्यहिंसन्नः शिवोऽतीहीत्यैतदाह कृत्तिवासा इति
निष्वापयत्येवैनमेतस्त्वपह्यु हि न कुं चन हिनस्ति तस्मादाह कृत्तिवासा इति ॥ १७ ॥
अथ दक्षिणांवाहन्यावर्तन्ते । ते प्रतीक्षं पुनरायन्ति पुनरेत्याप उपस्पृशन्ति रु-
द्रियेणैव वाऽएतदचारिषुः शान्तिरापस्तदग्निः शान्त्या शमयन्ते ॥ १८ ॥
अथ केशश्मश्रूत्वा । समारोह्याग्नाऽउदवसायेव ह्येतेन यजते न हि तदवकल्पते
यदुत्तरवेदावग्निहोत्रं जुहुयात्तस्मादुदवस्यति गृहानित्वा निर्मध्याग्नी पौर्णमासेन
यजतऽउत्सन्नयज्ञ—इव वाऽएष यच्चातुर्मास्यान्यथैष कृमः प्रतिष्ठितो यज्ञो य-
त्पौर्णमासं तत्कृतेनैवैतद्यज्ञेनान्ततः प्रतितिष्ठति तस्मादुदवस्यति ॥ १९ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [६. २.] ॥

अक्षय्यं ह वै सुकृतं चातुर्मास्ययाजिनो भवति । संवत्सरं हि जयति ते-
नास्याक्षय्यं भवति तं वै त्रेधा विभज्य यजति त्रेधा विभज्य प्रजयति सर्वं वै सं-
वत्सरः सर्वं वाऽअक्षय्यमेतेनो हास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्यृतुरु ह वैतद्भूत्वा देवा-
नप्येत्यक्षय्यमु वै देवानामेतेनो हैवास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्येतन्न तद्यस्माच्चातुर्मा-
स्यैर्यजते ॥ १ ॥ अथ यस्माद्धुनासीर्येण यजेत । या वै देवानां श्रीरासीत्सा-
कमेधैरीजानानां विजिग्यानानां तद्धनमथ यः संवत्सरस्य प्रजितस्य रस आसी-
त्तस्मीरं सा या चैव देवानां श्रीरासीत्साकमेधैरीजानानां विजिग्यानानां य
उ च संवत्सरस्य प्रजितस्य रस आसीत्तमेवैतदुभयं परिगृह्णात्पन्कुस्ते तस्मा-
द्धुनासीर्येण यजते ॥ २ ॥ तस्याऽऽत् । नोपकिरन्त्युत्तरवेदिं न गृह्णन्ति पृषदा-
य्यं न मन्यन्त्यग्निं पश्च प्रयाजा भवन्ति त्रयोऽनुयाजा एकं समिष्टयज्ञः ॥ ३ ॥
अथैतान्येव पञ्च हवींषि भवन्ति । एतैर्वै हविभिः प्रजापतिः प्रजा असृजतै-
रुभयतो वरुणापाशात्प्रजाः पामुञ्चदेतैर्वै देवा वृत्रमग्रजेतैर्वै व्यजयन्त येयमेषां
विजितिस्तां तथोऽप्यैष एतैर्वा चैव देवानां श्रीरासीत्साकमेधैरीजानानां वि-

जिग्यानां य उ च संवत्सरस्य श्रुजितस्य रस आसीत्तमेवैतदुभयं परिगृह्यात्मन्कुरु-
ते तस्माद्वाऽएतानि पञ्च हवींश्चैपि भवन्ति ॥ ४ ॥ अथ शुनासीर्यो द्वादशकपालः
पुरोडाशो भवति । स बन्धुः शुनासीर्यस्य यं पूर्वमवोचाम ॥ ५ ॥ अथ वायव्यं
पयो भवति । पयो ह वै प्रजा जाता अभिसंजानते विजिग्यानां मा प्रजाः श्रियै
यशसेऽन्नाद्यायाभिसंजानान्ताऽइति तस्मात्पयो भवति ॥ ६ ॥ तद्यद्वायव्यं भव-
ति । अयं वै वायुर्योऽयं पवतऽएष वाऽइदंश्च सर्वं प्रप्याययति यदिदं किं च वर्षति
वृष्टादोषधयो जायन्तऽओषधीर्जग्ध्वापः पित्वा तत एतदद्भ्योऽधि पयः सम्भवत्येष
हि वाऽएतज्जनयति तस्माद्वायव्यं भवति ॥ ७ ॥ अथ सौर्यं एककपालः पुरोडा-
शो भवति । एष वै सूर्यो य एष तपत्येष वाऽइदंश्च सर्वमभिगोपायति साधुना
त्वदसाधुना त्वदेष इदंश्च सर्वं विदधाति साधौ त्वदसाधौ त्वदेष मा विजिग्यानां
प्रीतः साधुना त्वदभिगोपायत्साधौ त्वद्विदधदिति तस्मात्सौर्यं एककपालः पुरोडा-
शो भवति ॥ ८ ॥ तस्याश्वः श्वेतो वृत्तिणा । तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति
यद्यश्वश्च श्वेतं न विन्देवपि गौरेव श्वेतः स्यात्तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति
॥ ९ ॥ स यत्रैव साकमेधैर्यजेते । तद्धुनासीर्येण यजेत यद्वै त्रिः संवत्सरस्य य-
जते तेनैव संवत्सरमाप्नोति तस्माद्यदैव कदा चैतेन यजेत ॥ १० ॥ तच्चैके । रा-
त्रीरापिपयिषन्ति स यदि रात्रीरापिपयिषेद्यद्वः पुरस्तात्फाल्गुन्यै पौर्णमास्याऽ-
उदृष्टं तद्धुनासीर्येण यजेत ॥ ११ ॥ अथ दीक्षेत । तं नानीजानं पुनः फाल्गुनी
पौर्णमास्यभिपर्येयात्पुनःप्रयोगरूप-इव ह स यदेनमनीजानं पुनः फाल्गुनी पौ-
र्णमास्यभिपर्येयात्तस्मादेनं नानीजानं पुनः फाल्गुनी पौर्णमास्यभिपर्येयादिति नू-
त्सृजमानस्य ॥ १२ ॥ अथ पुनः प्रयुञ्जानस्य । पूर्वेषुः फाल्गुन्यै पौर्णमास्यै शु-
नासीर्येण यजेताथ प्रातैश्वदेवेनाथ पौर्णमासेनैतदु पुनः प्रयुञ्जानस्य ॥ १३ ॥
अथातः । परिवर्तनस्यैव सर्वतोमुखो वाऽअसावादित्य एष वाऽइदंश्च सर्वं निर्ध-
यति यदिदं किं च शुष्यति तेनैष सर्वतोमुखस्तेनाभाः ॥ १४ ॥ सर्वतोमुखोऽ-
यमग्निः । यतो ह्येव कृतश्चाग्नावभ्यावृषति तत एव प्रदहति तेनैष सर्वतोमुखस्ते-
नाभाः ॥ १५ ॥ अथायमन्यतोमुखः पुरुषः । स एतत्सर्वतोमुखो भवति यत्प-
रिवर्तयेते स एवमेवाभादो भवति यथैतावेतद्य एवं विद्वान्परिवर्तयेते तस्माद्वै प-
रिवर्तयेत ॥ १६ ॥ तदुहोवाचासुरिः । किञ्च तत्र मुद्गस्य यद्यपि सर्वाण्येव लोमानि
वपेत यद्वै त्रिः संवत्सरस्य यजते तेनैव सर्वतोमुखस्तेनाभादस्तस्माद्भाद्रियेत परि-
वर्तयितुमिति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६. ३.] ॥

तद्यदाहुः । साकमेधैर्वै देवा वृत्रमघ्नन्स्तैर्वै व्यजयन्त येयुमेपां विजितिस्तामि-
 ति सवैर्ह त्वेव देवाश्चातुर्मास्यैर्वै वृत्रमघ्नन्स्तैर्वै व्यजयन्त येयुमेपां विजितिस्ताम्
 ॥ १ ॥ ते होतुः । केन राज्ञा केनानीकेन योत्स्याम इति स हाग्निरुवाच मया राज्ञा
 मयानीकेनेति तेऽग्निना राज्ञाग्निनानीकेन चतुरो मासः प्राजयंस्तान्ब्रह्मणा च
 त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णान् ॥ २ ॥ ते होतुः । केनैव राज्ञा केनानीकेन यो-
 त्स्याम इति स ह वरुण उवाच मया राज्ञा मयानीकेनेति ते वरुणेनैव राज्ञा वरु-
 णेनानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्राजयंस्तान्ब्रह्मणा चैव त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णन्
 ॥ ३ ॥ ते होतुः । केनैव राज्ञा केनानीकेन योत्स्याम इति स हेन्द्र उवाच मया
 राज्ञा मयानीकेनेति तेऽह्न्द्रेणैव राज्ञेन्द्रेणानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्राजयंस्तान्ब्र-
 ह्मणा चैव त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णन् ॥ ४ ॥ स यद्वैश्वदेवेन यजते । अग्निनै-
 वैतद्राज्ञाग्निनानीकेन चतुरो मासः प्रजयति तत्त्र्येनी शलली भवति लोहः क्षुरः
 सा या त्र्येनी शलली सा त्र्ये विद्यायै रूपं लोहः क्षुरो ब्रह्मणो रूपमग्निर्हि
 ब्रह्म लोहित-इव ह्यग्निस्तस्मान्लोहः क्षुरो भवति तेन परिवर्तयते तद्ब्रह्मणा
 चैवैनमेतत्त्रय्या च विद्यया परिगृह्णाति ॥ ५ ॥ अथ यद्वरुणप्रघासैर्यजते । वरुणे-
 नैवैतद्राज्ञा वरुणेनानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्रजयति तत्त्र्येनी शलली भवति
 लोहः क्षुरस्तेन परिवर्तयते तद्ब्रह्मणा चैवैनमेतत्त्रय्या च विद्यया परिगृह्णाति ॥ ६ ॥
 अथ यत्साकमेधैर्यजते । ह्न्द्रेणैवैतद्राज्ञेन्द्रेणानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्रजयति
 तत्त्र्येनी शलली भवति लोहः क्षुरस्तेन परिवर्तयते तद्ब्रह्मणा चैवैनमेतत्त्रय्या च
 विद्यया परिगृह्णाति ॥ ७ ॥ स यद्वैश्वदेवेन यजते । अग्निरेव तर्हि भवत्यग्नेरेव
 सायुज्यं सलोकृतां जयत्यथ यद्वरुणप्रघासैर्यजते वरुण एव तर्हि भवति वरुण-
 स्यैव सायुज्यं सलोकृतां जयत्यथ यत्साकमेधैर्यजतेऽह्न्द्रे एव तर्हि भवतीन्द्रस्यैव
 सायुज्यं सलोकृतां जयति ॥ ८ ॥ स यस्मिन्हऽर्तावमुं लोकमेति । स एन-
 मृतुः परस्माऽऽहृतवे प्रयच्छति पर उ परस्माऽऽहृतवे प्रयच्छति स परममेव स्थानं
 परमां गतिं गच्छति चातुर्मास्ययाजी तदाहुर्न चातुर्मास्ययाजिनमनुविन्दन्ति परमं
 ह्येव खलु स स्थानं परमां गतिं गच्छतीति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [६. ४.] ॥
 पञ्चमः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या १०४ ॥ षष्ठोऽध्यायः [१५] अस्मि-
 न्काण्डे कण्डिकासंख्या ॥ ५४९ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे एकपादिकानाम द्वितीयं

काण्डं समाप्तम् ॥ २ ॥

अथ तृतीयं काण्डम्

ओ३म् । देवयजनं जोषयन्ते । स यदेव वृषिष्ठं स्यात्तज्जोषयेरन्यदन्यद्भूमे-
 र्नाभिशयीतातो वै देवा दिवमुपोदक्रामन्देवान्वाऽएष उपोत्क्रामति यो वृक्षते स
 सदेवे देवयजने यजते स यद्दान्यद्भूमेरभिशयीतावरतर—इव हेष्ट्वा स्यात्तस्माद्यदेव
 वृषिष्ठं स्यात्तज्जोषयेरन् ॥ १ ॥ तद्वर्षं सत्समं स्यात् । समं सदाविभ्रं
 शि स्याद्विभ्रंशं सत्प्राक्प्रवणं स्यात्प्राची हि देवानां दिग्गथोऽउदक्प्रव-
 णमुदीची हि मनुष्याणां दिग्दक्षिणतः प्रत्युद्धितमिव स्यादेषा वै दिक् पितृ-
 णां स यद्दक्षिणाप्रवणं स्यात्क्षिप्रे ह यजमानोऽमुं लोकमियात्तथो
 ह यजमानो ज्योग्जीवति तस्माद्दक्षिणतः प्रत्युद्धितमिव स्यात् ॥ २ ॥ न पुरस्ता-
 हेवयजनमात्रमतिरिच्येत । द्विषन्तं हास्य तद्भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते कामं ह
 दक्षिणतः स्योदेवमुत्तरं एतच्च त्वेव समृद्धं देवयजनं यस्य देवयजनमात्रं पश्चात्प-
 रिशिष्यते क्षिप्रे ह वै नमुत्तरा देवयज्योपनमतीति नु देवयजनस्य ॥ ३ ॥ तदु हो-
 वाच याज्ञवल्क्यः । वाष्यर्याय देवयजनं जोषयितुमैव तत्सात्ययज्ञोऽब्रवीत्सर्वा
 वाऽइयं पृथिवी देवी देवयजनं यत्र वाऽअस्यै क च यजुषैव परिगृह्य याजयेदिति
 ॥ ४ ॥ ऋत्विजो ह वै देवयजनम् । ये ब्राह्मणाः शुश्रुवां सोऽनूचानां विद्वां सो
 याजयन्ति सैवाहलैतन्नोदिष्टमामिव मन्यामहऽइति ॥ ५ ॥ तल्लालो वा विमितं वा
 प्राचीनवधं मिन्वन्ति । प्राची हि देवानां दिक् पुरस्ताद्देवाः प्रत्यञ्चो
 मनुष्यानुपावृत्तास्तस्मात्क्षेभ्यः प्राङ्गतिष्ठन्जुहोति ॥ ६ ॥ तस्माद्दु ह न प्रतीचीन-
 शिराः शयीत । नेदेवानभिप्रसार्थं शयाऽइति या दक्षिणा दिक् सा पितृणां या
 प्रतीची सा सर्पाणां यतो देवा उच्चक्रमुः सैषाहीना योदीची दिक् सा मनुष्या-
 णां तस्मान्मानुषऽउदीचीनवधं शामेव शालां वा विमितं वा मिन्वन्त्युदीची
 हि मनुष्याणां दिग्दीक्षितस्यैव प्राचीनवधं शा न्दीक्षितस्य ॥ ७ ॥ तां
 वाऽएतां परिश्रपन्ति । नेदभिर्वर्षाविति न्वेव वर्षा देवान्वाऽएष उपोवर्तेते यो
 वीक्षते स देवतानामेको भवति तिर-इव वै देवा मनुष्येभ्यस्तिर—इवैतद्यत्परिश्रितं

तस्मात्परिश्रयन्ति ॥ ८ ॥ तन्न सर्व-इवाभिप्रपद्येत । ब्राह्मणो वैव राजन्यो वा वै-
श्यो वा ते हि यज्ञियाः ॥ ९ ॥ स वै न सर्वेणैव संवदेत । देवान्वाऽएष उपाव-
र्तते यो दीक्षते स देवतानामेको भवति न वै देवाः सर्वेणैव संवदन्ते ब्राह्मणेन वैव
राजन्येन वा वैश्येन वा ते हि यज्ञियास्तस्माद्यद्येनऽ शूद्रेण संवादो विन्देदेतेषामेवैकं
ब्रूयादिमिति विचक्ष्वेममिति विचक्ष्वेषे उ तत्र दीक्षितस्योपचारः ॥ १० ॥ अथारणी
पाणौ कृत्वा । शालामध्यवस्यति स पूर्वार्धेऽ स्थूणाराजमभिपद्येतद्यजुराहेदमगन्म
देवयजनं पृथिव्या यत्र देवासोऽञ्जुषन्त विश्वऽहति तदस्य विश्वैश्च देवैर्जुष्टं भ-
वति ये चेमे ब्राह्मणाः शुश्रुवाऽसोऽनूचाना यद्दहास्य तेऽक्षिभ्यामीक्षन्ते ब्राह्म-
णाः शुश्रुवाऽसस्तद्दहास्य तैर्जुष्टं भवति ॥ ११ ॥ यद्वाह । यत्र देवासोऽञ्जु-
षन्त विश्वऽहति तदस्य विश्वैर्देवैर्जुष्टं भवत्यृक्सामाभ्याऽ संतरन्तो यजुर्भिरित्यृ-
क्सामाभ्यां वै यजुर्भिर्यज्ञस्योदृचं गच्छन्ति यज्ञस्योदृचं गच्छान्तीत्येवैतदाह रायस्पो-
षेण समिषा मदेमेति भूमा वै रायस्पोषः श्रीर्वै भूमाशिपमेवैतदाशास्ते समिषा म-
देमेतीषं मदतीति वै तमाहुर्यः अयमश्नुते यः परमतां गच्छति तस्मादाह समिषा
मदेमेति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अपराहे दीक्षते । पुरा केशश्मश्रुर्वपनाद्यत्कामयेत तदरनीयाद्यद्वा सम्पद्येत
व्रतऽ ह्यसास्यातोऽशनं भवति यद्यु नाशिशिपेदपि कामं नाशनीयात् ॥ १ ॥
शतम् ॥ १४०० ॥ अथोत्तरेण शालां परिश्रयन्ति । तदुदकुम्भमुपनिदधति तन्नापित
षुपतिष्ठते तत्केशश्मश्रु च वपते नखानि च निकृन्ततेऽस्ति वै पुरुषस्यामेध्यं यत्रास्यापो
नोपतिष्ठन्ते केशश्मश्रु च वाऽअस्य नखेषु चापो नोपतिष्ठन्ते तद्यत्केशश्मश्रु च
वपते नखानि च निकृन्तते मेध्यो भूत्वा दीक्षाऽहति ॥ २ ॥ तद्धैके । सर्वेऽएव
वपन्ते सर्वेऽएव मेध्या भूत्वा दीक्षिष्यामहऽहति तदु तथा न कुर्याद्यद्वै केशश्मश्रु
च वपते नैर्विनिं च निकृन्तते तदेव मेध्यो भवति तस्माद् केशश्मश्रु चैव वपते
नखानि च निकृन्तते ॥ ३ ॥ स वै नखान्येवाग्रे निकृन्तेत । दक्षिणस्यैवाग्रे स-
व्यस्य वाऽअग्रे मानुषेऽथैवं देवत्राङ्गुष्ठयोरेवाग्रे कनिष्ठिकयोर्वाऽअग्रे मानुषेऽथैवं
देवत्रा ॥ ४ ॥ स दक्षिणमेवाग्रे गोदानं वितारयति । सव्यं वाऽअग्रे मानुषेऽथैवं
देवत्रा ॥ ५ ॥ स दक्षिणमेवाग्रे गोदानमभ्युनक्ति । इमा आपः शमु मे सन्तु दे-
वीरिति स यदाहेमा आपः शमु मे सन्तु देवीरिति वज्रो वाऽआपो वज्रो हि वा-
ऽआपस्तस्माद्येनैता यन्ति निम्नं कुर्वन्ति यत्रोपतिष्ठन्ते निर्दहन्ति तत्तदेतमेवैत-

द्वजश्च शमयति तथो हैनमेष वज्रः शान्तो न हिनस्ति तस्मादाहेषा आपः शुभु मे
 सन्तु देवीरिति ॥६॥ अथ दर्भतरुणकमन्तर्दधाति । आपधे त्रायस्त्रेति वज्रो वै
 चुरस्तथो हैनमेष वज्रः चुरो न हिनस्त्यथ चुरेणाभिनिदधाति स्वधिते मैनश्च हि-
 श्सीरिति वज्रो वै क्षुरस्तथो हैनमेष वज्रः चुरो न हिनस्ति ॥ ७ ॥ प्रच्छिद्योदपात्रे
 प्रास्यति । तूष्णीमेवोत्तरं गोदानमभ्युनक्ति तूष्णीं दर्भतरुणकमन्तर्दधाति तूष्णीं
 चुरेणाभिनिधाय प्रच्छिद्योदपात्रे प्रास्यति ॥ ८ ॥ अथ नापिताय चुरं प्रयच्छति । स
 केशश्मश्रु वपति स यदा केशश्मश्रु वपति ॥९॥ अथ स्नाति । अमेध्यो वै पुरु-
 षो यद्वृत्तं वदति तेन पूतिरन्तरतो मेध्या वाऽआपो मेध्यो भूत्वा दीक्षाऽइति प-
 वित्रं वाऽआपः पवित्रपूतो दीक्षाऽइति तस्माद्धि स्नाति ॥१०॥ स स्नाति । आ-
 पोऽअस्मान्मातरः शुन्धयन्त्वित्येतद्ध्याह शुन्धयन्त्विति घृतेन नो घृतप्वः पुन-
 न्त्विति तद्वै सुपूतं यं घृतेनापुनस्तस्मादाह घृतेन नो घृतप्वः पुनन्त्विति विश्वश्च
 हि रिप्रं प्रवहन्ति देवीरिति यद्वै विश्वश्च सर्वं तद्यदमेध्यश्च रिप्रं तत्सर्वश्च ह्यस्माद-
 मेध्यं प्रवहन्ति तस्मादाह विश्वश्च हि रिप्रं प्रवहन्ति देवीरिति ॥ ११ ॥ अथ प्रा-
 छिद्योदङ्कुत्क्रामति । उदिदाभ्यः शुचिरा पूत एमीत्युद्ध्याभ्यः शुचिः पूत एति
 ॥१२॥ अथ वासः परिधत्ते । सर्वत्रायैव स्वामेवास्मिन्नेतत्त्वचं दधाति या ह वा-
 ऽइयं गोस्त्वैकपुरुषे ह्यैवाग्रऽआस ॥१३॥ ते देवा अमुवन । गौर्वाऽइदश्च सर्वं वि-
 भर्ति इन्त येयं पुरुषे त्वग्गव्येतां दधाम तथैषा वर्धन्तं तथा हिमं तथा घृणि तितिज्ञि-
 ष्यतऽइति ॥१४॥ तेऽवह्नाय पुरुषम् । गव्येतां त्वचमदधुस्तयैषा वर्धन्तं तथा हिमं तथा
 घृणि तितिज्ञते ॥ १५ ॥ अवद्धितो हि वै पुरुषः । तस्मादस्य यत्रैव क च कुशो
 वा यद्वा विकृन्तति तत एव लोहितमुत्पतति तस्मिन्नेतां त्वचमदधुर्वास एव
 तस्मान्नान्यः पुरुषाद्वासो विभर्त्येताश्च ह्यस्मिन्स्त्वचमदधुस्तस्माद् सुवासो एव
 बुभूषेत्स्वथा त्वचा समृध्याऽइति तस्मादप्यश्लीलश्च सुवाससं दिदृक्षन्ते
 स्वया हि त्वचा समृद्धो भवति ॥ १६ ॥ नो ह्यन्ते गोर्नग्नः स्यात् । वेद
 ह गौरहृमस्य त्वचं विभर्मीति सा विभ्यती त्रसति त्वचं मऽआदास्यतऽइति
 तस्माद्गु गावः सुवाससमुपैव निश्रयन्ते ॥ १७ ॥ तस्य वाऽएतस्य वाससः ।
 अग्नेः पर्यासो भवति बायोरनुद्धावो नीविः पितृणाश्च सर्पाणां प्रघातो विश्वेषां
 देवानां तन्तव आरोका नक्षत्राणाभेवश्च हि वाऽएतत्सर्वं देवा अन्वायत्तास्तस्मा-
 दीक्षितवसनं भवति ॥ १८ ॥ तद्वाऽअहतश्च स्यात् । अयातयाप्रतायै तद्वै निष्पे-
 ष्टवै ब्रूयाद्यदेवास्यात्रामेध्या कृण्वति वा वयति वा तदस्य मेध्यमसकिति यंसुऽअ-

हतथं स्यादङ्गिरभ्युत्तेनमेध्यमसदित्यथो यदिदथं स्नातवस्यं निहितमपल्पूलनकृतं
 भवति तेनो ह्यपि दीक्षते ॥ १६ ॥ तत्परिधत्ते । दीक्षातपसोस्तनूरसीत्यदीक्षित-
 स्य वाऽअस्येषाग्रे तनूर्भवत्यथात्र दीक्षातपसोस्तस्मादाह दीक्षातपसोस्तनूरसीति
 तां त्वा शिवाथं शर्मां परिदधऽइति तां त्वा शिवाथं साध्वीं परिदधऽइत्येवै-
 तदाह भद्रं वर्णं पुष्यन्निति पापं वाऽएपोऽग्रे वर्णं पुष्यति यममुमदीक्षितोऽथात्र
 भद्रं तस्मादाह भद्रं वर्णं पुष्यन्निति ॥ २० ॥ अथैनथं शालां प्रपादयति । म
 धेनवै चानदुहश्च नाश्रीयाद्धेनवनदुहौ वाऽइदथं सर्वं विभृतस्ते देवा अब्रुवन्धेनवन-
 दुहौ वाऽइदथं सर्वं विभृतो हन्त यदन्येषां वयसां वीर्यं तद्धेनवनदुहयोरधोमेति स
 यदन्येषां वयसां वीर्यमासीत्तद्धेनवनदुहयोरदधुस्तस्माद्धेनुरचैवानद्वान्श्च भूयिष्ठं भु-
 ङ्क्तस्तद्धैतत्सर्वाशियमिव यो धेनवनदुहयोरश्रीयादन्तगतिरिव तथं हाङ्गुतमभिजनि-
 तोर्जायायै गर्भं निरवधीदिति पापमकदिति पापी कीर्तिस्तस्माद्धेनवनदुहयोर्ना-
 श्रीयात्तदु होवाच याज्ञवल्क्योऽश्नाम्येवाहमथंसलं चेद्भवतीति ॥ २१ ॥ ब्रा-
 ह्मणम् ॥ २ ॥

अपः प्रणीय । आग्नावैष्णवमेकादशपकालं पुरोडाशं निर्घपसग्निर्वै सर्वा
 देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहत्यग्निर्वै यज्ञस्यावराध्यो विष्णुः परा-
 र्ध्यस्तत्सर्वाश्चैवैतद्देवताः परिगृह्य सर्वं च यज्ञं परिगृह्य दीक्षाऽइति तस्मादाग्नावै-
 ष्णव एकादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ १ ॥ तद्धैके । आदित्येभ्यश्चरुं नि-
 र्वपन्ति तदस्ति पर्युदितमिवाष्टौ पुत्रासोऽअदितेर्ये जातास्तन्वस्पति । देवांसाऽ-
 उप प्रैत्सप्तभिः परा मातीण्डमास्यदिति ॥ २ ॥ अष्टौह वै पुत्रा अदितेः । यां-
 स्त्वेतद्देवा आदित्या इत्याचक्षते सप्त हैव तेऽविकृतथं हाष्टमं जनयां चकार मा-
 तीण्डथं संदेघो हैवास यावानेवोर्ध्वस्तावांस्तिर्यङ् पुरुषसंमित इत्यु हैकऽआहुः
 ॥ ३ ॥ तऽउ हैतऽऊचुः । देवा आदित्या यदस्मानन्वजनिमा तदमुयेव भूङ्गन्तेमं
 विकरवामेति तं विचक्रुर्यथायं पुरुषो विकृतस्तस्य यानि माथंमानि संकृत्य संन्या-
 सुस्ततो हस्ती समभवत्तस्मादाहुर्न हस्तिनं प्रतिगृह्णीयात्पुरुषाजानो हि हस्तीति य-
 मु ह तद्विचक्रुः स विवस्वानादित्यस्तस्येमाः प्रजाः ॥ ४ ॥ स होवाच । राध्न-
 वान्मे स प्रजायां य एतमादित्येभ्यश्चरुं निर्वपादिति राध्नोति हैव य एतमादि-
 त्येभ्यश्चरुं निर्वपत्ययं त्वेवाग्नावैष्णवः प्रज्ञातः ॥ ५ ॥ तस्य सप्तदश सामिधे-
 न्यो भवन्ति । उपाथंशु देवते यजति पञ्च प्रयाजा भवन्ति त्रयोऽनुयाजाः सं-
 व्याजवन्ति पत्नीः सर्वत्वायैव समिष्टयजुरेव न जुहोति नेदिदं दीक्षितवसनं प-

रिधाय पुरा यज्ञस्य सःस्थायान्तं गच्छानीत्यन्तो हि यज्ञस्य समिष्टयजुः ॥६ ॥
 अथाग्रेण शालां तिष्ठन्नभ्यङ्गे । अरुर्वै पुरुषोऽवच्छित्तोऽनरुरैवैतद्भवति यद्भ्यङ्गे गवि वै
 पुरुषस्य त्वग्गोर्वाऽएतन्नवनीतं भवति स्वयैवैनमेतत्त्वचा समर्थयति तस्माद्वाऽअभ्य-
 ङ्गे ॥ ७ ॥ तद्वै नवनीतं भवति । घृतं वै देवानां फाण्टं मनुष्याणामथैतन्नार्हैव घृतं
 नो फाण्टं स्यादेव घृतं स्यात्फाण्टमयातयाम्तायै तदेनमयातयाम्नेवायातयामानं
 करोति ॥ ८ ॥ तमभ्यनक्ति । शीर्षतोऽग्रऽआ पादाभ्यामनुलोमं महीनां पयोऽस्मी-
 ति म्हा इति ह वाऽएतासामेकं नाम यद्दवां तासां वाऽएतत्पयो भवति तस्मादाह
 महीनां पयोऽस्मीति वचोदा असि वचो मे देहीति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ९ ॥
 अथाद्यावानक्ति । अरुर्वै पुरुषस्यासि प्रशान्ममेति ह स्माह याज्ञवल्क्यो दुरज्ज-इव
 हास पयो हैवास्य दूषीका तेऽएवैतन्नरुष्करोति यद्दद्यावानक्ति ॥ १० ॥ यत्र वै
 देवाः । असुररक्षसानि जघ्नुस्तच्छुष्णो दानवः प्रत्यङ् पतित्वा मनुष्याणामक्षीणि
 प्रविवेश स एष कनीनकः कुमारक—इव परिभासते तस्मादऽएवैतद्यज्ञमुपप्रयन्सर्व-
 तोऽश्मपुरां परिदधात्यश्मा ह्याञ्जनम् ॥ ११ ॥ त्रैककुदं भवति । यत्र वाऽइन्द्रो
 वृत्रमहंस्तस्य यद्दद्यासीत्तं गिरिं त्रिककुदमकरोत्तद्यत्त्रैककुदं भवति चक्षुष्यैवैतच्च-
 क्षुर्दधाति तस्मात्त्रैककुदं भवति यदि त्रैककुदं न विन्देदप्यत्रैककुदमेव स्यात्समानी
 ह्येवाञ्जनस्य बन्धुता ॥ १२ ॥ शरैर्पीकयानक्ति । वज्रो वै शरो विरक्षस्तायै
 सतूला भवत्यमूलं वाऽइहमुभयतः परिच्छिन्नं रक्षोऽन्तरिक्षमनुचरति यथायं पु-
 रुषोऽमूल उभयतः परिच्छिन्नोऽन्तरिक्षमनुचरति तद्यत्सतूला भवति विरक्षस्तायै
 ॥ १३ ॥ स वक्षिणमेवाग्रऽआनक्ति । सव्यं वाऽअग्रे मानुषेऽथैवं देवत्रा ॥ १४ ॥
 स आनक्ति । वृत्रस्यासि कनीनक इति वृत्रस्य ह्येष कनीनकश्चक्षुर्वा असि चक्षु-
 र्भे देहीति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ १५ ॥ स वक्षिणं सकृद्यजुषानक्ति ।
 सकृत्क्षुष्णीमयोत्तरं सकृद्यजुषानक्ति द्विस्तूष्णीं तदुत्तरमेवैतदुत्तरावत्करोति
 ॥ १६ ॥ तद्यत्पञ्च कृत्व आनक्ति । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽश्मृतवः संव-
 त्सरस्य तं पञ्चभिरानोति तस्मात्पञ्च कृत्व आनक्ति ॥ १७ ॥ अथैनं दर्भपवि-
 त्रेण पावयति । अमेध्यो वै पुरुषो यद्वृत्तं वदति तेन पूतिरन्तरतो मेध्या वै दर्भा
 मेध्यो भूत्वा दीक्षाऽइति पवित्रं वै दर्भाः पवित्रपूतो दीक्षा इति तस्मादेनं दर्भप-
 वित्रेण पावयति ॥ १८ ॥ तद्वाऽएकं स्यात् । एको ह्येवायं पवते तदेतस्यैव रू-
 पेण तस्मादेकं स्यात् ॥ १९ ॥ अथोऽअपि त्रीणि स्युः । एको ह्येवायं पवते
 सोऽयं पुरुषेऽन्तः प्रविष्टस्त्रेधाविहितः प्राण उदानो व्यान इति तदेतस्यैवानु मा-

त्रां तस्मात्त्रीणि स्युः ॥ २० ॥ अथोऽपि सप्त स्युः । सप्त वाऽइमे शीर्षन्प्राणा-
स्तस्मात्सप्त स्युस्त्रिःसप्तान्येव स्युरेकविंशतिरेषैव संपत् ॥ २१ ॥ तथ सप्तभिः-
सप्तभिः पावयति । चित्पतिर्मा पुनात्विति प्रजापतिर्वै चित्पतिः प्रजापतिर्मा पु-
नात्वित्येवैतदाह वाक्पतिर्मा पुनात्विति प्रजापतिर्वै वाक्पतिः प्रजापतिर्मा पुना-
त्वित्येवैतदाह देवो मा सविता पुनात्विति तद्वै सुपूतं यं देवः सवितापुनात्तस्मा-
दाह देवो मा सविता पुनात्वित्युच्छिद्रेण पवित्रेणेति यो वाऽअयं पवतऽएषोऽद्धिद्रे
पवित्रमेतेनैतदाह सूर्यस्य रश्मिभिरित्येते वै पवितारो यत्सूर्यस्य रश्मयस्तस्मादाह
सूर्यस्य रश्मिभिरिति ॥ २२ ॥ तस्य ते पवित्रपतऽडिति । पवित्रपतिर्हि भवति प-
वित्रपूतस्येति पवित्रपूतो हि भवति यत्कामः पुने तच्छकेयमिति यज्ञस्योदृचं गच्छा-
नीत्येवैतदाह ॥ २३ ॥ अथाशिषामारम्भं वाचयति । आ वो देवास ईमहे वामं
प्रयत्यध्वरे । आ वो देवास आशिषो यज्ञियासो हवामहऽइति तदस्मै स्वाः सती-
र्ऋत्विज आशिष आशासते ॥ २४ ॥ अथाङ्गुलीर्न्यचति । स्वाहा यज्ञं मनस-
ऽइति द्वे स्वाहोरोरन्तरिक्षादिति द्वे स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिति द्वे स्वाहा वाता-
दारभऽइति मुष्टीकरोति न वै यज्ञः प्रत्यक्षमिवारभे यथायं दण्डो वा वासो वा
परोऽक्षं वै देवाः परोऽक्षं यज्ञः ॥ २५ ॥ स यदाह । स्वाहा यज्ञं मनसऽइति तन्मनस
आरभते स्वाहोरोरन्तरिक्षादिति तदन्तरिक्षादारभते स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामि-
ति तदाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यामारभते ययोरिदं सर्वमपि स्वाहा वातादारभऽइति
वातो वै यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमारभते ॥ २६ ॥ अथ यत्स्वाहा—स्वाइति करोति ।
यज्ञो वै स्वाहाकारो यज्ञमेवैतदात्मन्धत्तेऽत्रोऽएव वाचं यच्छति वाग्वै यज्ञो यज्ञमेवैत-
दात्मन्धत्ते ॥ २७ ॥ ॥ अथैनंथशालां प्रपादयति । स जघनेनाहवनीयमेत्यग्रेण
गार्हपत्यं सोऽस्य संचरो भवत्या सुत्यायै तद्यदस्यैष संचरो भवत्या सुत्या-
याऽअग्निर्वै योनिर्यज्ञस्य गर्भो दीक्षितोऽन्तरेण वै योनि गर्भः संचरति स यद्स
तत्रैजति त्वत्परि त्वदावर्तते तस्मादिमे गर्भा णजन्ति त्वत्परि त्वदावर्तन्ते तस्मा-
दस्यैष संचरो भवत्या सुत्यायै ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

सर्वाणि ह वै दीक्षाया यज्ञंथप्यौद्ग्रभणानि । उद्ग्रभणीते वाऽप्योऽस्मालो-
कादेवलोक्तमभि यो दीक्षितऽएतैरेव तद्यज्ञुभिर्ऋद्ग्रभणीते तस्मादाहुः सर्वाणि दी-
क्षाया यज्ञंथप्यौद्ग्रभणानीति तत एतान्यवान्तरामाचक्षतऽअौद्ग्रभणानीत्याहु-
तस्यो वेत्ता आहुतिर्हि यज्ञः परोऽक्षं वै यजुर्जपत्यथैष प्रत्यक्षं यज्ञो यदाहुतिस्तदे-

तेन यज्ञेनोद्गृह्णीतिऽस्मात्लोकाद्देवलोकमभि ॥ १ ॥ ततो यानि त्रीणि स्रवण
जुहोति । तान्याधीतयजूंषीत्याचक्षते सम्पदऽएव कामाय चतुर्थं हूयतेऽथ
यत्पञ्चमं सुचा जुहोति तदेव प्रत्यक्षमौद्गृहणमनुष्टुभा हि तज्जुहोति वाग्ध्यनुष्टु-
ब्बाग्धि यज्ञः ॥ २ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिग्युयैषामियं जितिस्ते होचुः
कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मधु मधु-
कृतो निर्धयेयुर्वेदुह यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनायोपयंस्तस्माद्गू-
पो नाम ॥ ३ ॥ तद्वाऽऋषीणामनुश्रुतमास । ते यज्ञं सम्भरन्त्यथायं यज्ञः स-
म्भृत एवं वाऽएष यज्ञं सम्भरति यदेतानि जुहोति ॥ ४ ॥ तानि वै पञ्च जु-
होति । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽऋतवः संवत्सरस्य तं पञ्चभिरान्नोति
तस्मात्पञ्च जुहोति ॥ ५ ॥ अथातो होमस्यैव । आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये
स्वाहेत्या वाऽऽग्ने कुवते यजेयेति तद्यदेवात्र यज्ञस्य तदेवैतत्संभृत्यात्मन्कुरुते
॥६॥ मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहेति । मेधया वै मनसाभिगच्छति यजेयेति तद्यदेवात्र
यज्ञस्य तदेवैतत्संभृत्यात्मन्कुरुते ॥७॥ दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहेति । अन्वेवैत
दुच्यते नेचु हूयते ॥८॥ सरस्वत्यै पूषणेऽग्नये स्वाहेति । वाग्वै सरस्वती वाग्यज्ञः
पशवो वै पूषा पुष्टिर्वै पूषा पुष्टिः पशवः पशवो हि यज्ञस्तद्यदेवात्र यज्ञस्य तदेवैतत्संभृ-
त्यात्मन्कुरुते ॥ ९ ॥ तदाहुः । अन्देवैता आहुतयो हूयन्तेऽप्रतिष्ठिता अदेवका-
स्तत्र नेन्द्रो न सोमो नाग्निरिति ॥१०॥ आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहेति । नात
एकं चनाग्निर्वाऽऽग्नेवाग्निः प्रतिष्ठितः स यदग्नौ जुहोति तेनैवैता अदेव
तेन प्रतिष्ठितास्तस्माद्दु सर्वास्त्रेवाग्नये स्वाहेति जुहोति तत एतान्याधीत-
यजूंषीत्याचक्षते ॥ ११ ॥ आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहेति । आत्मना वाऽऽग्र-
श्चाकुवते यजेयेति तमात्मनऽएव प्रयुक्ते यत्तनुते तेऽअस्यैतेऽआत्मन्देवतेऽआधीते
भन्नत आकृतिश्च प्रयुक्च ॥ १२ ॥ मधायै मनसेऽग्नये स्वाहेति । मेधया वै
मनसाभिगच्छति यजेयेति तेऽअस्यैतेऽआत्मन्देवतेऽआधीते भवतो मेधा च मनश्च
॥ १३ ॥ सरस्वत्यै पूषणेऽग्नये स्वाहेति । वाग्वै सरस्वती वाग्यज्ञः सास्यैषात्मन्दे-
वताधीता भवति वाक्पशवो वै पूषा पुष्टिर्वै पूषा पुष्टिः पशवः पशवो हि यज्ञस्तेऽ-
स्यैतऽआत्मन्पशव आधीता भवन्ति तद्यदस्यैता आत्मन्देवता आधीता भवन्ति
तस्मादाधीतयजूंषीणि नाम ॥ १४ ॥ अथ चतुर्थी जुहोति । आपो देवीर्बृहतीर्वि
श्वशम्भुवो द्यावापृथिवीऽउरोऽअन्तरिक्ष । बृहस्पतये हविषा विधेम स्वाहेत्येषा ह
वेदीयो यज्ञस्यापां हि कीर्तयत्यापो हि यज्ञो द्यावापृथिवीऽउरोऽअन्तरिक्षेति

लोकानां हि कीर्तयति बृहस्पतये हविषा विधेम स्वाहेति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्म
यज्ञ एतेनो हेषा नेदीयो यज्ञस्य ॥ १५ ॥ अथ यां पञ्चमीं सुचा जुहोति ।
सा हैव प्रत्यक्षं यज्ञोऽनुष्टुभा हि तां जुहोति वाग्ध्यनुष्टुवाग्घि यज्ञः ॥ १६ ॥ अथ
यद्भुवायामाज्यं परिशिष्टं भवति । तज्जुह्वामानयति त्रिः सुत्रेणाज्यविलापन्याऽ-
अधि जुह्वं गृह्णाति यत्तृतीयं गृह्णाति तत्सुवमभिपूरयति ॥ १७ ॥ स जुहोति ।
विश्वो देवस्य नेतुर्मतो वुरीत सख्यम् । विश्वो राय इषुध्यति युम्नं वृणीत पुष्य-
से स्वाहेति ॥ १८ ॥ सैषा देवताभिः पङ्क्तिर्भवति । विश्वो देवस्येति वैश्वदेवं
नतुरिति सावित्रं मतो वुरीतेति मैत्रं युम्नं वृणीतोत वार्हस्पत्यं युम्नं हि बृह-
स्पतिः पुष्यस इति पौष्पां ॥ १९ ॥ सैषा देवताभिः पङ्क्तिर्भवति । पाङ्को यज्ञः
पाङ्कः पशुः पञ्चसर्वः संवत्सरस्यैतमेवैतयाप्नोति यद्देवताभिः पङ्क्तिर्भवति ॥ २० ॥
तां वाऽअनुष्टुभा जुहोति । वाग्वाऽअनुष्टुवाग्घ्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति ॥ २१ ॥
तदाहुः । एतामेवैकां जुहुयाद्यस्मै कामायेतरा ह्यन्तऽएतयैव तं कामामोतीति
तां वै यद्येकां जुहुयात्पूर्णां जुहुयात्सर्वं वै पूर्णं सर्वमेवैनयैतदाप्नोत्यथ यत्सुव-
मभिपूरयति स्रक्षं तदभिपूरयति तां पूर्णा जुहोत्यन्वैतदुच्यते सर्वास्त्वेव ह्यन्ते
॥ २२ ॥ तां वाऽअनुष्टुभा जुहोति । सैषानुष्टुप्सत्येकत्रिंशदक्षरा भवति दश
पाण्या अङ्गुलयो दश पाद्या दश प्राणा आत्मैकत्रिंशो यस्मिन्नेते प्राणाः प्रति-
ष्ठिता एतावान्वै पुरुषः पुरुषो यज्ञः पुरुषसंमितो यज्ञः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य
मात्रा तावन्तमेवैनयैतदाप्नोति यदनुष्टुभैकत्रिंशदक्षरया जुहोति ॥ २३ ॥ ध्रा-
क्षणम् ॥ ४ ॥ अध्यायः ॥ १ ॥ [१६.] ॥

वक्षिणेनाहवनीयं प्राचीनग्रीवे कृष्णाजिनेऽउपस्तृणाति । तयोरेनमधि दी-
क्षयति यदि द्वे भवतस्तदनयोर्लोकयो रूपं तदेनमनयोर्लोकयोरधि दीक्षयति
॥ १ ॥ संबद्धान्ते भवतः । संबद्धान्ताविव हीमौ लोकौ तर्भसमुते पश्चाद्भवत-
स्तदिमावेवलोकौ मिथुनीकृत्य तयोरेनमधि दीक्षयति ॥ २ ॥ यद्युऽएकं भवति ।
तदेषां लोकानां रूपं तदेनमेषु लोकेष्वधि दीक्षयति यानि शुक्लानि तानि दिवो
रूपं यानि कृष्णानि तान्यस्यै यदि वेतरथा यान्येव कृष्णानि तानि दिवो रूपं
यानि शुक्लानि तान्यस्यै यान्येव बभ्रूणीव हरीणि तान्यन्तरिक्षस्य रूपं तदेनमेषु
लोकेष्वधि दीक्षयति ॥ ३ ॥ अन्तकमु तर्हि पश्चात्प्रत्यस्येत् । तदिमानेव लो-
कान्मिथुनीकृत्य तेष्वेनमधि दीक्षयति ॥ ४ ॥ अथ जघनेन कृष्णाजिने पश्चात्

प्राङ् जान्वाकृ उपविशति स यत्र शुक्लानां च कृष्णानां च संविर्भवति तदेवम-
 भिमृश्य जपत्यृक्सामयोः शिल्पे स्थऽइति यद्वै प्रतिरूपं तच्छिल्पमृचां च साम्नां च
 प्रतिरूपे स्थ इत्येवैतदाह ॥५॥ ते वामारभऽइति । गर्भो वाऽएष भवति यो वीक्षते
 स क्कन्दात्थास प्रविशति तस्मान्न्यक्काङ्गुलिरिव भवति न्यक्काङ्गुलय-इव हि
 गर्भाः ॥ ६ ॥ स यदाह । ते वामारभऽइति ते वां प्रविशामीत्येवैतदाह ते मा पा-
 तुमास्य यज्ञस्योद्वच इति ते मा गोपायतमास्य यज्ञस्य सत्स्थायया इत्येवैतदाह
 ॥७॥ अथ दक्षिणेन जानुनारोहति । शर्मासि शर्म मे यजेति चर्म वाऽएतत्कृष्णस्य
 तदस्त तन्मानुषत्वं शर्म देवत्रा तस्मादाह शर्मासि शर्म मे यजेति नमस्तेऽअस्तु मा
 मा हिंसीरिति श्रेयात्वं वाऽएष उपाधिरोहति यो यज्ञं यज्ञो हि कृष्णाजिनं
 तस्मात्पवैतद्यज्ञाय निहते तथो हैनमेष यज्ञो न हिनस्ति तस्मादाह नमस्तेऽअस्तु
 मा मा हिंसीरिति ॥ ८ ॥ स वै जघनार्थऽइवैवाग्रऽआसीत् । अथ यदग्रऽएव
 मध्य उपविशेद्य एनं तत्रानुष्ठया हरेद्वृष्यति वा प्र वापतिष्यतीति तथा हैव स्या-
 त्तस्माज्जघनार्थऽइवैवाग्रऽआसीत् ॥ ९ ॥ अथ मेखलां परिहरते । अङ्गिरसो ह
 वै दीक्षितानब्रुव्यमविन्दत्ते नान्यद्वृतावशनमवाकल्पयंस्तऽएतामूर्जमपश्यन्तस्मामिं
 तां मध्यत आत्मन ऊर्जमदधत समामिं तथा समाप्नुवंस्तथोऽएवैष एतां मध्यत
 आत्मन ऊर्जे धत्ते समामिं तथा समाप्नोति ॥ १० ॥ सा वै शाणी भवति ।
 मृद्व्यसदिति न्वेव शाणी यत्र वै प्रजापतिरजायत गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञान्तस्य यजे-
 दिष्टमुन्वमासीत्ते शणास्तस्मात्ते पूतथो वान्ति यद्वस्य जरायुवासीत्तद्दीक्षितवसन-
 मन्तरं वाऽऽब्रुवं जरायुणो भवति तस्मादेषान्तरा वाससो भवति सयथैवातः प्रजा-
 पतिरजायत गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञादेवमेवैषोऽतो जायते गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञात् ॥ ११ ॥
 सा वै त्रिवृद्भवति । त्रिवृद्भवत्तं पशवो ह्यन्नं पिता माता यजायते तत्तृतीयं तस्मा-
 त्त्रिवृद्भवति ॥ १२ ॥ मुञ्जवल्शेनान्वस्ता भवति । वज्रो वै शरो विरजस्तायै स्तु-
 कासर्गत्वं सृष्टा भवति सा यत्प्रसलत्रि सृष्टा स्याद्यथेदमन्या रज्जवो मानुषी स्या-
 द्यद्वपसलत्रि सृष्टा स्यात्पितृदेवत्या स्यात्तस्मात्स्तुकासर्गत्वं सृष्टा भवति ॥ १३ ॥
 तां परिहरते । ऊर्गस्याङ्गिरसीत्यङ्गिरसो ह्येतामूर्जमपश्यन्नूर्णम्रदा ऊर्जे मयि
 धेहीति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ १४ ॥ अथनीवि मुद्गहते । सोमस्य नीविर-
 सीत्यदीक्षितस्य वाऽअस्यैषाग्रे नीविर्भवत्यथात्र दीक्षितस्य सोमस्य तस्मादाह
 सोमस्य नीविरसीति ॥ १५ ॥ अथ प्रोर्णुते । गर्भो वाऽएष भवति यो वीक्षते
 प्रावृता वै गर्भा उन्वेनेव जरायुणोव तस्माद्वै प्रोर्णुते ॥ १६ ॥ स प्रोर्णुते । विष्णोः

शर्मासि शर्म यजमानस्येत्युभयं वाऽएषोऽत्र भवति यो वीक्षते विष्णुश्च यजमानश्च
यवह वीक्षते तद्विष्णुर्भवति यद्यजते तद्यजमानस्तस्मादाह विष्णोः शर्मासि
शर्म यजमानस्येति ॥ १७ ॥ अथ कृष्णविषाणां सिसिचि वधनीते । देवाश्च वा-
ऽअमुराश्चोभये प्राजापत्याः प्रजापतेः पितुर्दायमुपेयुर्न एव देवा उपायन्वाचम-
सुरा यज्ञमेव तद्देवा उपायन्वाचमसुरा अपमेव देवा उपायन्निमामसुराः ॥ १८ ॥
ते देवा यज्ञमनुवन् । योषा वाऽइयं वागुपमन्त्रयस्व ह्वयिष्यते वै त्वेति स्वयं वा
हैवैक्षत योषा वाऽइयं वागुपमन्त्रयै ह्वयिष्यते वै मेति तामुपामन्त्रयत सा हास्मा-
आरकादिवैवाघऽआसूयत्तस्माद् स्त्री पुंस्सोपमन्त्रितारकादिवैवाग्रेऽसूयति स
होवाचारकादिव वै मऽआसूयीदिति ॥ १९ ॥ ते होचुः । उपैव भगवो मन्त्रयस्व
ह्वयिष्यते वै त्वेति तामुपामन्त्रयत सा हास्मै निपलाशमिवोवाद् तस्माद् स्त्री पुंस्-
सोपमन्त्रिता निपलाशमिवैव वदति स होवाच निपलाशमिव वै मेऽवादीदिति
॥ २० ॥ ते होचुः । उपैव भगवो मन्त्रयस्व ह्वयिष्यते वै त्वेति तामुपामन्त्रयत सा
हैनं जुहुवे तस्माद् स्त्री पुमांस्सं ह्वयन्तऽएवोत्तमं स होवाचाहृत वै मेति
॥ २१ ॥ ते देवा ईक्षां चक्रिरे । योषा वाऽइयं वाग्यदेनं न युञ्जितेहैव मा तिष्ठ-
न्तमभ्येहीति ब्रूहि तां तु न आगतां प्रतिप्रब्रूतादिति सा हैनं तदेव तिष्ठन्तमभ्येयाय
तस्माद् स्त्री पुमांस्सं सत्स्कृते तिष्ठन्तमभ्येति तांस्सं हैभ्य आगतां प्रतिप्रोवा-
चेयं वाऽआगादिति ॥ २२ ॥ तां देवाः । असुरेभ्योऽन्तरायंस्तांस्सं स्वीकृत्याग्ना-
वेव परिगृह्य सर्वहुतमजुहवुराहुतिर्हि देवानां स यामेवाभूमनुष्टुभाजुहवुस्तदेवैनां
तद्देवाः स्वयकुर्वत तेऽसुरा आत्तवचसो हेऽल्लवो हेऽल्लव इति वदन्तः परावभूवुः ॥ २३ ॥
तत्रैतामपि वाचमूदुः । उपजिज्ञास्यांस्सं म्लेच्छस्तस्मात्त ब्राह्मणो म्लेच्छेदमुया
हैषा वागेवमेवैष द्विषतांस्सं सपत्नानामादत्ते वाचं तेऽस्यात्तवचसः पराभवन्ति य-
एवमेतद्देव ॥ २४ ॥ सोऽयं यज्ञो वाचमभिदध्यौ । मिथुन्येनया स्यामिति तांस्सं
संवभूव ॥ २५ ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । महद्वाऽइतोऽभवं जनिष्यते यज्ञस्य च
मिथुनाद्वाचश्च यन्मा तन्नाभिभवेदिति स इन्द्र एव गर्भो भूत्वैतन्मिथुनं प्रविवेश
॥ २६ ॥ स ह संवत्सरे जायमान ईक्षां चक्रे । महावीर्या वाऽइयं योनिर्या माम-
दीधरत यद्वै मेतो महद्देवाभवं नानुप्रजायत यन्मा तन्नाभिभवेदिति ॥ २७ ॥ तां
प्रतिपराभूश्यावेष्ट्याद्विन्त । तां यज्ञस्य शीर्षेन्प्रसदधाद्यज्ञो हि कृष्णः स यः स
यज्ञस्तत्कृष्णाजिनं यो सा योनिः सा कृष्णविषाणाथ यदेनामिन्द्र आवेष्ट्याद्वि-
नत्तस्मात्तवेष्टितेष स यथैवात् इन्द्रोऽजायत गर्भो भूत्वैतस्मात्मिथुनादेवमेवैषोऽ-

तो जायते गर्भो भूवैतस्मान्मिधुनात् ॥ २८ ॥ तां वाऽउत्तानामिव बध्नाति ।
उत्तानेव वै योनिर्गर्भं विभर्त्यथ दक्षिणां भुवमुपर्युपरि ललाटमुपस्पृशतीन्द्रस्य यो-
निरसीतीन्द्रस्य हेषा योनिरतो वा ह्येनां प्रविशन्प्रविशत्यतो वा जायमानो जायते
तस्मादाहेन्द्रस्य योनिरसीति ॥ २९ ॥ शतम् १५०० ॥ अथोल्लिखति । सुस-
स्याः कृषीस्कृधीति यज्ञमेवैतज्जनयति यदा वै मुषमं भवत्यथालं यज्ञाय भवति
यदो दुःषमं भवति न तर्ह्यात्मने चनालं भवति तद्यज्ञमेवैतज्जनयति ॥ ३० ॥ अथ
न दीक्षितः । काष्ठेन वा नखेन वा कण्डूयेत गर्भो वाऽएष भवति यो दीक्षिते यो
वै गर्भस्य काष्ठेन वा नखेन वा कण्डूयेदपास्यन्मित्येत्ततो दीक्षितः पामनो भवि-
तोदीक्षितं वाऽअनु रेतार्थसि ततो रेतार्थसि पामनानि जनितोः स्वा वै योनी
रेतो न हिनस्त्येषा वाऽएतस्य स्वा योनिर्भवति यत्कृष्णविषाणा तथो हैनमेषा
न हिनस्ति तस्मादीक्षितः कृष्णविषाणयैत्र कण्डूयेत् नान्येन कृष्णविषाणायाः
॥ ३१ ॥ अथास्मै दण्डं प्रयच्छति । वज्रो वै दण्डो निरक्षस्तायै ॥ ३२ ॥ औदु-
म्बरो भवति । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर ऊर्जोऽन्नाद्यस्यावरुद्धयै तस्मादौदुम्बरो भवति
॥ ३३ ॥ मुखसंमितो भवति । एतावद्वै वीर्यं स यावदेव वीर्यं तावांस्तद्भवति
यन्मुखसंमितः ॥ ३४ ॥ तमुच्छ्रयाति । उल्लयस्य वनस्पतऽऊर्ध्वो मा पाह्यथहस
आस्य यज्ञस्योद्वह इत्यूर्ध्वो मा गोपायास्य यज्ञस्य सथस्थाया इत्येवैतदाह ॥ ३५ ॥
अत्र हैके । अङ्गुलीश्च न्यचन्ति वाचं च यच्छन्त्यतो हि किं च न जपिष्यन्भव-
तीति वदन्तस्त्वदु तथा न कुर्याद्यथा पराञ्चं धावन्तमनुलिप्सेत तं नानुलभेतैवथ ह
स यज्ञं नानुलभते तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीर्न्यचेदमुत्र वाचं यच्छेत् ॥ ३६ ॥
अथ यदीक्षितः । ऋचं वा यजुर्वा साम वाभिष्याहरत्यभिस्तिरमभिस्तिरमेवैतद्यज्ञ-
मारभते तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीर्न्यचेदमुत्र वाचं यच्छेत् ॥ ३७ ॥ अथ यद्वाचं यच्छति ।
वाग्वै यज्ञो यज्ञमेवैतदात्मन्धत्तेऽथ यद्वाचंयमो व्याहरति तस्मादु हैष विसृष्टो यज्ञः
पुराञ्जावर्तते तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेद्यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं पुनरारभते त-
स्यो हैषा प्रायश्चित्तिः ॥ ३८ ॥ अथैक उद्वदति । दीक्षितोऽयं ब्राह्मणो दीक्षि-
तोऽयं ब्राह्मण इति निवेदितमेवैनमेतस्मन्तं देवेभ्यो निवेदयत्ययं महावीर्यो यो
यज्ञं प्राषष्टित्वयं युष्माकैकोऽभूत्सं गोपायतेत्येवैतदाह त्रिष्कृत्व आह त्रिवृष्टि यज्ञः
॥ ३९ ॥ अथ यद्ब्राह्मण इत्याह । अनदेव वाऽअस्यातः पुरा जामंभवतीतिथ
द्याह रक्षाथसि योषितमनुसचन्ते तदुत रक्षाथस्येव रेत आदक्षतीत्यथाप्राञ्जा प्रा-
यते यो ब्राह्मणो यो यज्ञाञ्जायते तस्मादपि राजन्वं वा वैश्यं वा ब्राह्मण इत्येव

ब्रूयाद्ब्रह्मणो हि जायते यो यज्ञाज्जायते तस्मादाहुर्न सवनकृतश्च हन्यादेनस्वी हैव सवनकृतेति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १२४ ॥ ॥

वाचं यद्धति । स वाचंयम् आस्तुऽआस्नमयात्तद्यद्वाचं यच्छति ॥ १ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जितिं जिग्युषैषामियं जितिस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुह्य यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनायोपयंस्तस्माद्युषो नाम ॥ २ ॥ तद्वाऽश्रुषीणामनुश्रुतमास । ते यज्ञं समभरन्त्यथायं यज्ञः सम्भृत एवं वाऽएष यज्ञं सम्भरति यो वीजते वाग्वै यज्ञः ॥ ३ ॥ तामस्तमिते वाचं विसृजते । संवत्सरो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञोऽहोरात्रे वै संवत्सर एते ह्येनं परिप्लवमाने कुरुतः सोऽहन्नदीजिष्ठ स रात्रिं प्रापत्स यावानेष यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैतदासा वाचं विसृजते ॥ ४ ॥ तद्धैके । नक्षत्रं दृष्ट्वा वाचं विसर्जयन्त्यत्रानुष्ठयास्तमितो भवतीति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्क ते स्युर्यन्मेघः स्यात्तस्माद्यत्रैवानुष्ठयास्तमितं मन्येत तदेव वाचं विसर्जयेत् ॥ ५ ॥ अनेनो द्वैके वाचं विसर्जयन्ति । भूर्भुवः स्वारिति यज्ञमाप्याययामो यज्ञं संदध्म इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यान्न ह स यज्ञमाप्याययति न संदधाति य एतेन वाचं विसर्जयति ॥६॥ अनेनैव वाचं विसर्जयेत् । व्रतं कृणुत व्रतं कृणुताग्निर्ब्रह्माग्निर्यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञिय इत्येष ह्यस्यात्र यज्ञो भवत्येतद्विर्यथा पुराग्निहोत्रं तद्यज्ञेनैवैतद्यज्ञं सम्भृत्य यज्ञे यज्ञं प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञं संतनोति संततं ह्येवास्यैतद् व्रतं भवत्या सुत्यायै त्रिष्कृत्व आह त्रिवृद्धि यज्ञः ॥ ७ ॥ अथाग्निमभ्यावृत्य वाचं विसृजते । न ह स यज्ञमाप्याययति न संदधाति योऽतोऽन्येन वाचं विसृजते स प्रथमं व्याहरन्त्सत्यं वाचोऽभिव्याहरति ॥ ८ ॥ अग्निर्ब्रह्मेति । अग्निर्ह्येव ब्रह्माग्निर्यज्ञ इत्यग्निर्ह्येव यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञिय इति वनस्पतयो हि यज्ञिया न हि मनुष्या यजेरन्यन्नस्पतयो न स्युस्तस्मादाह वनस्पतिर्यज्ञिय इति ॥ ९ ॥ अथास्मै व्रतं श्रपयन्ति । देवान्वाऽएष उपावर्तते यो वीजते स देवतानामेको भवति श्रुतं वै देवानां हविर्नाश्रुतं तस्माद्भूपयन्ति तदेष एव व्रतयति नाग्नौ जुहोति तद्यदेष एव व्रतयति नाग्नौ जुहोति ॥ १० ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जितिं जिग्युषैषामियं जितिस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा

यथा श्रुतं मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुषः यज्ञं यूपेन योपयित्वा त्रिरोऽभवन्नथ यदेनेनायो-
 पयंस्तस्माद्युषां नाम ॥ ११ ॥ तत्राऽऽश्रुषीणामनुश्रुतमास । ते यज्ञं सम्भर-
 न्यथायं यज्ञः सम्भृत एष वाऽऽत्र यज्ञो भवति यो वीक्षतऽएष । ह्येनं तनुतऽएष
 एनं जनयति तद्यदेवात्र यज्ञस्य निर्धीतं यद्विदुग्धं तदेनैतत्पुनराप्याययति यदेष एव
 व्रतयति नानौ जुहोति न हाप्याययेद्यदग्नौ जुहुयाज्जुहुवु हैव मन्येत नाजुहुत्
 ॥ १२ ॥ इमे वै प्राणाः । मनोजाता मनोयुजो वृक्षकतवो वागेवाग्निः प्राणोदा-
 नौ मित्रावरुणौ चक्षुरादित्यः श्रोत्रं विश्वे देवा एतासु हैवास्यैते देवतासु हुतं भव-
 ति ॥ १३ ॥ तद्वैके । प्रथमे व्रतऽउभौ व्रीहियवावावपन्त्युभाभ्यां रसाभ्यां
 यदेवात्र यज्ञस्य निर्धीतं यद्विदुग्धं तत्पुनराप्याययाम इति वदन्तो यद्यु व्रतदुघा न
 जुहीत यस्यैवातः कामयेत तस्य व्रतं कुर्यादेतदु ह्येवास्यैताऽऽभौ व्रीहियवावन्वारब्धौ
 भवत इति तदु तथा न कुर्यान्न इ स यज्ञमाप्याययति न संदधाति य उभौ व्रीहियवावावपति
 तस्मादन्यतरमेवावपेद्ध विवाऽऽस्यैताऽऽभौ व्रीहियवौ भवतः स यदेवास्यैतौ हविर्भूव-
 तस्तदेवास्यैतावन्वारब्धौ भवतो यद्यु व्रतदुघा न जुहीत यस्यैवातः कामयेत तस्य व्रतं
 कुर्यात् ॥ १४ ॥ तद्वैके । प्रथमे व्रते सर्वोपधं सर्वसुरभ्यावपन्ति यदि वीक्षितमार्तिर्विन्दे-
 येनैवातः कामयेत तेन भिषज्येद्यथा व्रतेन भिषज्येदिति तदु तथा न कुर्यान्मानुषं
 इ ते यज्ञे कुर्वन्ति वृद्धं वै तद्यज्ञस्य यन्मानुषं नेद्वृद्धं यज्ञे करवाणीति यदि वी-
 क्षितमार्तिर्विन्देयेनैवातः कामयेत तेन भिषज्येत्समाप्तिर्ब्रह्म पुण्या ॥ १५ ॥
 अथास्मै व्रतं प्रयच्छति । अतिनीय मानुषं काञ्चं सायंदुग्धमपररात्रे प्रातर्दुग्धमप-
 राहे व्याकृत्याऽएव वैवं चैवैतन्मानुषं च व्याकरोति ॥ १६ ॥ अथास्मै व्रतं
 प्रदास्यन्नप उपस्पर्शयति । दैवीं धियं मनामहे सुमृडीकामभ्रष्टये वचांयां यज्ञवा-
 हसं सुतीर्था नोऽऽसदृशऽइति मानुषाय वाऽएष पुगशनायावनेनित्तेऽथात्र वै-
 क्यै धिये तस्मादाह दैवीं धियं मनामहे सुमृडीकामभ्रष्टये वचांयां यज्ञवाहसं
 सुतीर्था नोऽऽसदृशऽइति स यावत्क्रियच्च व्रतं व्रतयिष्यन्नप उपस्पृशेदेतेनैवोप-
 स्पृशेत् ॥ १७ ॥ अथ व्रतं व्रतयति । ये देवा मनोजाता मनोयुजो वृक्षकतव-
 स्ते नोऽवन्तु ते नः पान्तु तेभ्यः स्वाहेति तद्यथा वषट्कृतं हुतमेवमस्यैतद्भवति
 ॥ १८ ॥ अथ व्रतं व्रतयित्वा नाभिमुपस्पृशते । श्वानाः पीता भवत यूयमापोऽ-
 अस्माकमन्तरुदरे सुशेवाः । ता अस्मभ्यमयक्ष्मा अनमीषा अनागतः स्वद-
 न्तु देवीरमृता ऋतावृथ इति देवान्वाऽएष उपावर्तते यो वीक्षते स देवतानामेको
 भवत्यनुत्सिक्तं वै देशानां हविर्यैतद्भवतो मिथ्याकरोति व्रतमुपोत्सिक्तं

प्रमीणाति तस्यो ह्येषा प्रायश्चित्तिस्तथो हास्यैतन्न मिथ्याकृतं भवति न व्रतं प्रमी-
 णाति तस्मादाह शवात्राः पीता भवत यूयमापोऽश्रस्माकमन्तस्वरे सुशवाः । ता
 अस्मभ्यमयक्ष्मा अनमीवा अनागसः स्वदन्तु देवीरमृता ऋतावृष इति स याव-
 त्किपञ्च व्रतं व्रतयित्वा नाभिमुपस्पृशेदेतेनैवोपस्पृशेत्कस्तद्देद यद्भ्रतप्रश्नो व्रतमुपो-
 त्सिञ्चेत् ॥ १६ ॥ अथ यत्र मेक्ष्यन्भवति । तत्कृष्णविषाणया लोष्टं वा किञ्चि-
 द्घोषहन्तीयं ते यज्ञिया तनुरितीयं वै पृथिवी देवी देवयजनी सा दीक्षितेन नाभि-
 मिह्या तस्या एतदुद्गृह्यैव यज्ञियां तनूमथायज्ञियथ शरीरमभिमेहत्यपो मुञ्चामि
 न प्रजामित्यभ्रं वाऽअत एत्यापरच रेतश्च स एतदप एवमुञ्चति न प्रजामथ-
 होमुचः स्वाहाकृता इत्यथहस इव ह्येता मुञ्चन्ति यद्वरे गुष्टितं भवति तस्मादा-
 हाथहोमुच इति स्वाहाकृताः पृथिवीषाविशतेत्याहुतयो भूत्या शान्ताः पृथिवी-
 षाविशतेत्येवैतदाह ॥ २० ॥ अथ पुनर्लोष्टं न्यस्यति । पृथिव्या सम्भवेतीयं वै पृ-
 थिवी देवी देवयजनी सा दीक्षितेन नाभिमिह्या तस्या एतदुद्गृह्यैव यज्ञियां तनू-
 थायज्ञियथ शरीरमभ्यभिक्ष्णामेवास्यामेतत्पुनर्यात्रियां तनू दधाति तस्मादाह पृ-
 थिव्या सम्भवेति ॥ २१ ॥ अथाग्नये परिदाय स्वपिति । देवान्वाऽएष उपा-
 वर्तते यो दीक्षते स देवतानामेको भवति न वै देवाः स्वपन्त्यनवरुद्धो वाऽएतस्या-
 स्वप्नो भवत्यग्निर्देवानां व्रतपतिस्तस्माऽपवैतत्परिदाय स्वपित्यग्ने त्वथ सु जा-
 गृहि वयथ सु मन्दिपीमहीत्यग्ने त्वं जागृहि वयथ स्वप्स्याम इत्येवैतदाह रक्षा-
 णोऽअप्रयुच्छन्निति गोपाय नोऽप्रमत्त इत्येवैतदाह प्रबुधेनः पुनस्कृषीति यथेतः सुप्त्वा
 स्वस्ति प्रबुध्यामहाऽएवं नः कुर्वित्येवैतदाह ॥ २२ ॥ अथ यत्र सुप्त्वा पुनर्नावद्रास्य-
 न्भवति । तद्वाचयति पुनर्मनः पुनरायुर्मऽआगन्पुनः प्राणः पुनरात्मा मऽआगन्पुनश्चक्षुः
 पुनः श्रोत्रं मऽआगन्निति सर्वे ह वाऽएते स्वपतोऽपक्रामन्ति प्राण एव न तैरेवैत-
 त्सुप्त्वा पुनः संगच्छते तस्मादाह पुनर्मनः पुनरायुर्मऽआगन्पुनः प्राणः पुनरात्मा
 मऽआगन्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं मऽआगन् । वैश्वानरोऽअदब्धस्तनूपा अग्निर्नः पातु
 दुरितादवद्यादिति तद्यदेवात्र स्वप्नेन वा येन वा मिथ्याकर्म तस्मान्नः सर्वस्मादग्निर्गोपा-
 यत्वित्येवैतदाह तस्मादाह वैश्वानरो अदब्धस्तनूपा अग्निर्नः पातु दुरितादवद्यादिति
 ॥ २३ ॥ अथ यदीक्षतः । अत्रत्यं वा व्याहरति कुध्यति वा तन्मिथ्याकरोति व्रतं प्रमी-
 णात्यक्रोधो ह्येव दीक्षितस्याग्निर्देवानां व्रतपतिस्तमेवैतदुपधावति त्वमग्ने व्रतपा
 असि देवऽआ मर्त्येन्द्रा । त्वं यज्ञेष्वीड्यऽइति तस्यो ह्येषा प्रायश्चित्तिस्तथो हास्यैत-
 न्मिथ्याकृतं भवति न व्रतं प्रमीणाति तस्मादाह त्वमग्ने व्रतपा असि देवऽआ

मर्त्येष्वामि । त्वं यज्ञर्ष्याञ्च इति ॥ २४ ॥ अथ यद्दीक्षितायाभिहरन्ति । तस्मिन्वा-
चयति रास्वेयत्सोमा भूयो भरेति सोमो ह वाऽअस्माऽएतद्युते यद्दीक्षितायाभिहरन्ति
स यदाहरास्वेयत्सोमेति रास्व न इयत्सोमेत्येवैतदाहा भूयो भरेत्या नो भूयो हरेत्ये-
वैतदाह देवो नः सविता वसोर्दाता वस्वदाविति तथो हास्माऽएतत्सवि-
तृप्रसूतमेव दानाय भवति ॥ २५ ॥ पुरास्तमयादाह । दीक्षित वाचं यच्छेति ता-
मस्तमिते वाचं विसृजते पुरोदयादाह दीक्षित वाचं यच्छेति तामुदिते वाचं विसृ-
जते संतत्याऽएवाहरेवैतद्रात्र्या संतनोत्यद्वा रात्रिम् ॥ २६ ॥ नैनमन्यत्र चरन्तम-
भ्यस्तमियात् । न स्वपन्तमभ्युदियात्स यदेनमन्यत्र चरन्तमभ्यस्तमियाद्वात्रेरेनं
तदन्तरियाद्यत्स्वपन्तमभ्युदियाद्दृष्ट एनं तदन्तरियान्नात्र प्रायश्चित्तरस्ति प्रतिगु-
प्यमेवैतस्मात् न पुरावभृथादपोऽभ्यवेयान्नैनमभिवर्षेदनवक्त्रेण ह तद्यत्पुरावभृथा-
दपोऽभ्यवेयाद्यद्वैनमभिवर्षेदथ परिह्वालं वाचं वदति न मानुषीं प्रसृतां तद्यत्परि-
ह्वालं वाचं वदति न मानुषीं प्रसृताम् ॥ २७ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जितिं जि-
ग्युर्येषामियं जितिस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य
रुसं धीत्वा यथा मधुमधुकृतो निर्धयेयुर्विदुह्य यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिर्रोऽभवन्तथ
यदेननायोपयंस्तस्माद्यूपो नाम ॥ २८ ॥ तत्राऽऽरुषीणांमनुश्रुतमास । ते यज्ञं
समभरन्त्यथायं यज्ञः सम्भृत एवं वाऽएष यज्ञं सम्भरति यो दीक्षते वाग्वै यज्ञ-
स्तद्यदेवात्र यज्ञस्य निर्धीतं यद्विदुग्धं तदेवैतत्पुनराप्याययति यत्परिह्वालं वाचं व-
दति न मानुषीं प्रसृतां न हाप्याययेद्यत्प्रसृतां मानुषीं वाचं वदेत्तस्मात्परिह्वालं
वाचं वदति न मानुषीं प्रसृतां ॥ २९ ॥ स वै धीक्षते । वाचे हि धीक्षते यज्ञाय हि धीक्षते
यज्ञो हि वाग्धीक्षितो ह वै नामैतद्यद्दीक्षित इति ॥ ३० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [२. २.] ॥ ॥

आदित्यं चरुं प्रायणीयं निर्वपति । देवा ह वाऽअस्यां यज्ञं तन्वाना
इमां यज्ञादन्तरीयुः सा हैषामियं यज्ञं मोहयां चकार कथं नु मयि यज्ञं
तन्वाना मां यज्ञादन्तरीयुरिति तथै ह यज्ञं न प्रजङ्गुः ॥ १ ॥ ते होचुः । यन्वस्या-
मेव यज्ञमतथैस्महि कथं नु नोऽमुहत्कथं न प्रजानीम इति ॥ २ ॥ ते होचुः । अ-
स्यामेव यज्ञं तन्वाना इमां यज्ञादन्तरगाम सा न इयमेव यज्ञममूहदिमामेवोपधावा-
मेति ॥ ३ ॥ ते होचुः । यन्नु त्वय्येव यज्ञमतथैस्महि कथं नु नोऽमुहत्कथं न प्र-
जानीम इति ॥ ४ ॥ सा होवाच । मय्येव यज्ञं तन्वाना मां यज्ञादन्तरगात् सा
वोऽहमेव यज्ञममूहं भागं नु मे कल्पयताथ यज्ञं द्रक्ष्यथाथ प्रज्ञास्यथेति ॥ ५ ॥ मय्येति

देवा अभ्युवन् । तवैव प्रायणीयस्तवोदयनीय इति तस्मादेष आदित्य एव प्राय-
 णीयो भवत्यादित्य उदयनीय इत्यथ हेवादितिस्ततो यज्ञमपश्यंस्तमतन्वत ॥ ६ ॥ स
 यदादित्यं चरुं प्रायणीयं निर्वपति । यज्ञस्यैव दृष्ट्यै यज्ञं दृष्ट्वा क्रीणानि तं तनवाऽइति
 तस्मादादित्यं चरुं प्रायणीयं निर्वपति तद्वै निरुमथ हविरासीदनिष्टा देवता ॥ ७ ॥
 अथैभ्यः पथ्या स्वस्तिः प्रारोचत । तामयजन्वागवै पथ्या स्वस्तिर्याग्यज्ञस्तद्य-
 ज्ञमपश्यंस्तमतन्वत ॥ ८ ॥ अथैभ्योऽग्निः प्रारोचत । तमयजन्त्स यदाग्नेयं यज्ञस्या-
 सीत्तदपश्यन् यद्वै शुष्कं यज्ञस्य तदाग्नेयं तदपश्यंस्तदतन्वत ॥ ९ ॥ अथैभ्यः सो-
 मः प्रारोचत । तमयजन्त्स यत्सौम्यं यज्ञस्यासीत्तदपश्यन् यद्वाऽऽर्द्धं यज्ञस्य त-
 त्सौम्यं तदपश्यंस्तदतन्वत ॥ १० ॥ अथैभ्यः सविता प्रारोचत । तमयजन्पश-
 वो वै सविता पशवो यज्ञस्तद्यज्ञमपश्यंस्तमतन्वताथ यस्यै देवतायै हविर्निरुमप्रासी-
 त्तामयजन् ॥ ११ ॥ ता वाऽएताः । पञ्च देवतायजति यो वै स यज्ञो मुग्धा आ-
 सीत्पाङ्को वै स आसीत्तमेताभिः पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १२ ॥ ऋतवो
 मुग्धा आसन्पञ्च । तानेताभिरेव पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १३ ॥ विशो
 मुग्धा आसन्पञ्च । ता एताभिरेव पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १४ ॥ उदी-
 चीमेव विशम् । पथ्यया स्वस्त्या प्राजानंस्तस्मादत्रोत्तराहि वाग्वदति कुरुपञ्चा-
 लत्रा वाग्ध्येषा निदानेनोदीचीथ ह्येतया विशं प्राजानन्नुदीची ह्येतस्यै दिक्
 ॥ १५ ॥ प्राचीमेव विशम् । अग्निना प्राजानंस्तस्मादग्निं पश्चात्प्राश्चमुद्धृत्योपा-
 सते प्राचीथ ह्येतेन विशं प्राजानन्प्राची ह्येतस्य दिक् ॥ १६ ॥ दक्षिणामेव वि-
 शथ । सोमेन प्राजानंस्तस्मात्सोमं कीतं दक्षिणा परिवहन्ति तस्मादाहुः पितृदे-
 वस्यः सोम इति दक्षिणाथ ह्येतेन विशं प्राजानन्दक्षिणा ह्येतस्य दिक् ॥ १७ ॥
 प्रतीचीमेव विशथ । सवित्रा प्राजानन्नेष वै सविता य एष तपति तस्मादेष प्रत्य-
 रुद्धेति प्रतीचीथ ह्येतेन विशं प्राजानन्प्रतीची ह्येतस्य दिक् ॥ १८ ॥ ऊर्ध्वामेव
 विशम् । आदित्या प्राजानन्त्रियं वाऽआदितिस्तस्मादस्यामूर्ध्वा ओषधयो जायन्तऽ-
 ऊर्ध्वा वनस्पतय ऊर्ध्वाथ ह्येतया विशं प्राजानन्मूर्ध्वा ह्येतस्यै दिक् ॥ १९ ॥ शि-
 रो वै यज्ञस्यातिथ्यम् । बाहू प्रायणीयोदयनीयावभितो वै शिरो बाहू भवतस्त-
 स्मादभित् आतिथ्यमेते हविषी भवतः प्रायणीयश्चोदनीयश्च ॥ २० ॥ तदाहुः ।
 यदेव प्रायणीये क्रियेत तदुदयनीये क्रियेत यदेव प्रायणीयस्य बार्हिर्भवति तदुदय-
 नीयस्य बार्हिर्भवतीति तदपोद्धृत्य निदधाति ताथ स्थालीथ सत्तामकर्षा प्रमृज्य
 प्रेषणं निदधाति यऽप्येव प्रायणीयस्यऽत्विजो भवन्ति तऽउदयनीयस्यऽत्विजो

भवन्ति तद्यदेतस्समानं यजे क्रियते तेन बाहू सदृशौ तेन सरूपौ ॥ २१ ॥ तदु तथा न
 कुर्यात् । कामभेदेतद्वहिरनुमहरेदेवं मेक्षणां निर्णिज्य स्थालीं निदध्याद्यऽएव प्रा-
 यणीयस्यऽत्विजो भवन्ति तऽउदयनीयस्यऽत्विजो भवन्ति यद्यु ते विप्रेताः स्युर-
 प्यन्यऽएव स्युः स यद्वै समानीर्देवता यजति समानानि हवींऽपि भवन्ति तेनैव
 बाहू सदृशौ तेन सरूपौ ॥ २२ ॥ स वै पञ्च प्रायणीये देवता यजति । पञ्चो-
 दयनीये तस्मात्पञ्चेत्यादङ्गुलयः पञ्चेत्यात्तच्छम्यन्तं भवति न पत्नीः संयाजय-
 न्ति पूर्वार्धं वाऽअन्वात्मनो बाहू पूर्वार्धमवैतद्यजस्याभिसंस्करोति तस्माच्छम्यन्तं
 भवति न पत्नीः संयाजयन्ति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २[२. ३] ॥ ॥

दिवि वै सोम आसीत् । अथेह देवास्ते देवा अकामयन्ता नः सोमो गच्छेत्ते-
 नागतेन यजेमहीति तऽएते मायेऽअसृजन्त सुपर्णी च क्रद्द्रू च तद्विषयानां ब्राह्मणे
 व्याख्यायते सौपर्णीकाद्रवं यथा तदास ॥१॥ तेभ्यो गायत्री सोममुच्छापत् । त-
 स्याऽआहरन्त्यै गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात्ते देवा अविदुः प्रच्युतो वै परस्ता-
 त्सोमोऽथ नो नागच्छति गन्धर्वा वै पर्यमोपिपुरिति ॥ २॥ ते होचुः । योषित्का-
 मा वै गन्धर्वा वाचमेवैभ्यः प्रहिणवाम सा नः सह सोमेनागमिष्यतीति तेभ्यो वाचं
 प्राहिएवन्रैसानन्तसह सोमेनागच्छत् ॥ ३ ॥ ते गन्धर्वा अन्वागत्याब्रुवन् । सोमो
 युष्माकं वाग्भवास्माकमिति तथेति देवा अब्रुवन्निहो चेदागान्मैनामभीषहेव नैष्ट
 विह्वयामहाऽइति तां व्यह्वयन्त ॥ ४ ॥ तस्यै गन्धर्वाः । वेदानेव प्रोचिरऽइति वै
 वयं विभ्रैति वयं विभ्रैति ॥ ५ ॥ अथ देवाः । वीणामेव सृष्ट्वा वाडयन्तो निगा-
 यन्तो निषेदुरिति वै ते वयं गास्याम इति त्वा प्रमोदयिष्यामहऽइति सा देवानुपा-
 ववर्त सा वै सा तन्मोघमुपाववर्त या स्तुवद्भ्यः शंथं सज्जथो नृत्तं गीतमुपाववर्त त-
 स्मादप्येतर्हि मोघसंथहिता एव योषा एवथ हि वागुपाववर्त तामु छन्या अनु
 योषास्तस्माद्य एव नृत्यति यो गायति तस्मिन्नैता निमिश्रतमा- इव ॥६॥ तद्वा
 ऽएतदुभयं देवेवासीत् । सोमश्च वाक्च स यत्सोमं क्रीणात्यागत्याऽएवागतेन
 यजाऽइत्यनागतेन ह वै स सोमेन यजते योऽक्रीतेन यजते ॥७॥ अथ यद्भ्रुव्यायामाज्यं
 परिशिष्टं भवति । तज्जुह्वां चतुष्कृत्वो विगृह्णाति बर्हिषा हिरण्यं प्रध्यावधाय
 जुहोति कृत्स्नेन पयसा जुह्वानीति समानजन्म वै पयश्चाहिरण्यं चोभयंथं वाग्निरेत-
 संथं ॥ ८ ॥ स हिरण्यमवदधाति । एषा ते शुक तनुरेतद्वर्च इति वर्चो वाऽएत-
 र्धाहिरण्यं तथा सम्भव आजं गच्छेति स यदाह तथा सम्भवेति तथा सम्पृच्यस्वे-
 स्वेवैतदाह भुजं गच्छेति सोमो वै भ्राद् सोमं गच्छेत्येवैतदाह ॥ ९ ॥

तां यथैवाशो देवाः । प्राहिएवन्त्सोममच्छेवैवैनामेष एतत्प्रहिणोति सोममच्छ वाग्वै
सोमकयणी निदानेन तामेतयाहुत्या प्रीणाति प्रीतया सोमं क्रीणानीति
॥ १० ॥ स जुहोति । जुरसीत्येतद् वा अस्या एकं नाम यज्जुरसीति धृता
मनसेति मनसा वाऽइयं वाग्धृता मनो वाऽइदं पुरस्ताद्वाच इत्थं वद
मैतद्वादीरित्यलग्लमिव ह वै वाग्बदेद्यन्मनो न स्यात्सस्मादाह धृता मनसेति ॥ ११ ॥
जुष्टा विष्णवऽहति । जुष्टा सामायेत्येवैतदाह यमक्षेम इति तस्यास्ते सत्यसवसः
प्रसवऽहति सत्यप्रसवा न एधि सोमं नोऽछेहीत्येवैतदाह तन्नो यन्त्रमशीय स्वा-
हेति स ह वै तन्नो यन्त्रमश्नुते यो यज्ञस्योद्दृचं गच्छति यज्ञस्योद्दृचं गच्छानीत्येवैत-
दाह ॥ १२ ॥ अथ हिरण्यमपोद्धरति । तन्मनुष्येषु हिरण्यं करोति स यत्सुहिर-
ण्यं जुहुयात्परामु ह्वैतन्मनुष्येभ्यो हिरण्यं प्रवृज्ज्यात्तन्न मनुष्येषु हिरण्यमभि-
गम्येत ॥ १३ ॥ सोऽपोद्धरति । शुक्रमसि चन्द्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवमसीति कृत्स्नेन
पयसा हुत्वा यदेवैतत्तदाह शुक्रमसीति शुक्रश्च ह्येतच्चन्द्रमसीति चन्द्रश्च ह्येतदमृत-
मसीत्यमृतश्च ह्येतत्क्षेत्रवदेवमसीति वैश्वदेवश्च ह्येतत्प्रमुच्य तूणं वहिष्यपिसृजाति
सूत्रेण हिरण्यं प्रवध्नीते ॥ १४ ॥ अथापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । अन्वारभस्व
यजमानेत्याहापोर्णवन्ति शालायै द्वारे दक्षिणतः सोमकयण्युपतिष्ठते तत्प्रहिता-
मेवैनामेतत्सतीं प्राहैपीद्वाग्वै सोमकयणी निदानेन तामेतयाहुत्याप्रीपीत्प्रीतया सो-
मं क्रीणानीति ॥ १५ ॥ अथोपनिष्कम्याभिमन्त्रयते । चिदसि मनाभीति चिच्च
वाऽइदं मनो वागनुवदति धीरसि दक्षिणेति धिया—धिया होतया मनुष्या जुज्यु-
षन्त्यनुक्तेनेव प्रकामोद्येनेव गाथाभिरिव तस्मादाह धीरसीति दक्षिणेति दक्षिणा
क्षेपा क्षत्रियासि यज्ञियासीति क्षत्रिया क्षेपा यज्ञिया क्षेपादितिरस्युभयतः शीर्ष्णीति
स यदेनया समानश्च स द्विपर्यासं वदति यदपरं तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वं तदपरं तेनोभ-
यतः शीर्ष्णीं तस्मादाहादितिरस्युभयतः शीर्ष्णीति ॥ १६ ॥ सा नः सुप्राची सुप्रती-
च्येधीति । सुप्राची न एधि सोमं नोऽछेहीत्येवैतदाह सुप्रतीची त एधि सोमेन नः सह
पुनरेहोत्येवैतदाह तस्मादाह सा नः सुप्राची सुप्रतीच्येधीति ॥ १७ ॥ मित्रस्त्वा पदि व-
धीतामिति । वरुणया वाऽएषा यद्वज्रुः सा यद्वज्ज्वाभिहिता स्याद्वरुणया स्याद्व-
हनभिहिता स्याद्वयतेव स्यादेतद्वाऽश्वरुण्यं यन्मैत्रश्च सा यथा रज्ज्वाभिहिता
यतैवमस्यै तद्ववति यदाह मित्रस्त्वा पदि बध्नीतामिति ॥ १८ ॥ पूषाध्वनस्पा-
स्त्विति । इयं वै पृथिवी पूषा यस्य वाऽइयमुध्वन्नोमी भवति तस्य न का चन ह-
स्ता भवति तस्मादाह पूषाध्वनस्पास्त्विति ॥ १९ ॥ इन्द्रायाध्यक्षायेति । स्वध्वक्षा-

दित्येवैतदाह यदाहेन्द्रायाध्यक्षायेत्यनु त्वा माता मन्यतामनु पितानु भ्राता स-
 भ्योऽनु सखा सयूध्य इति सा यत्ते जन्म तेन नोऽनुमता सोममच्छेहीत्येवैतदाह
 ॥ देवि देवमच्छेहीति देवी ह्येषा देवमच्छेति यद्वाक्मोमं तस्मादाह सा देवि देव-
 छेहीतीन्द्राय सोममितीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्राय सोमप्रिति रुद्रस्त्वाव-
 यत्त्वित्यप्रणाशायैतदाह रुद्रश्च हि नाति पशवः स्वस्ति सोमसखा पुनरेहीति
 वस्ति नः सोमेन सह पुनरेहीत्येवैतदाह ॥२० ॥ तां यथैवाद्वा देवाः । प्राहिणव-
 त्सोममच्छ सैनान्तसह सोमेनागच्छदेवमेवैनामेष एतत्पूहिणोति सोममच्छ सैनश्च
 सह सोमेनागच्छति ॥ २१ ॥ तां यथैवाद्वा देवाः । व्यह्वयन्त गन्धर्वैः सा देवानु-
 णवर्तैवमेवैनामेतद्यजमानो विह्वयते सा यजमानमृणावर्तते तामुदीचीमत्याकुर्वन्त्यु-
 दीची हि मनुष्याणां द्विसोऽएव यजमानस्य तस्मादुदीचीमत्याकुर्वन्ति ॥ २२ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ [२. ४.] ॥ द्वितीयोऽध्यायः [१७] ॥ ॥

सप्त पदान्यनुनिक्रामति । वृहक्त्वेऽण्वैनामेतत्तस्मात्सप्त पदान्यनुनिक्रामति
 यत्र वै वाचः पूजातानि छन्दाश्चसि सप्तपदा वै तेषां परार्ध्या शकरी तामेवैतत्प-
 स्तादर्वाचीं वृहक्ते तस्मात्सप्त पदान्यनुनिक्रामति ॥ १ ॥ स वै वाच एव रूपे-
 णानुनिक्रामति । वृहव्यस्यदितिरस्यादित्यासि रुद्रासि चन्द्रासीति वस्वी ह्येषादि-
 तिह्येषादित्या ह्येषा रुद्रा ह्येषा चन्द्रा ह्येषा वृहस्पतिष्ट्वा सुम्ने रमणात्त्विति
 अश्म वै वृहस्पतिर्वृहस्पतिष्ट्वा साधुनावर्तयत्त्वित्येवैतदाह रुद्रो वसुभिराचक्रुऽइत्य-
 प्रणाशायैतदाह रुद्रश्च हि नाति पशवः ॥ २ ॥ अथ सप्तमं पदं पर्युपविशन्ति ।
 स हिरण्यं पदे निधाय जुहोति न वाऽअनगनावाहुतिर्ह्ययतेऽग्निरेतसं वै हिरण्यं
 तयो हास्यैषाग्निमत्येवाहुतिर्हुता भवति वज्रो वाऽअजाज्यं वज्रेणैवैतवाज्येन स्पृष्टा-
 ते ताश्च स्पृत्वा स्वीकुरुते ॥ ३ ॥ स जुहोति । अदिखात्त्वा मूर्धञ्जाजिघर्षीतीयं
 वै मूर्धिव्यदितिरस्यै हि मूर्धन्जुहोति देवयजने पृथिव्याऽइति देवयजने हि पृथि-
 व्यै जुहोतीहायास्पदमसि घृतवत्स्वाहेति गौर्वाऽइडा गोर्हि पदे जुहोति घृतवत्स्वाहेति
 घृतवदधेतदाभिहुतं भवति ॥ ४ ॥ अथ स्फ्यमावाय परिलिखति । वज्रो वै स्फ्यो
 वज्रेणैतत्परिलिखति त्रिष्कृत्वः परिलिखति त्रिवृतैवैतद्वज्रेण समन्तं परियृष्ट्वात्य-
 नतिक्रमाय ॥ ५ ॥ स परिलिखति । अस्मे रमस्वेति यजमाने रमस्वेत्येवैतदाहाश
 समन्तिलख्य पदश्च स्थान्याश्च संवपत्यस्मे ते बन्धुरिति यजमाने ते बन्धुरित्येव-
 एतदाह ॥ ६ ॥ अथाण उपनिनयति । यत्र वाऽअस्यै खजन्तः कुरीकुर्वन्त्यपध्मन्ति

शान्तिरापस्तदङ्घ्रिः शान्त्वा शमयति तदङ्घ्रिः संदधाति तस्मादथ उपलिमयति
 ॥ ७ ॥ अथ यजमानाय पदं प्रयच्छति । त्वे राय इति पशवो वै रायस्त्वपि म-
 श्व इत्येवैतदाह तद्यजमानः पूतिगृह्णाति मे राय इति पशवो वै रायो मुपि म-
 श्व इत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अथाध्वर्युरात्मानमुपस्पृशति । मा वयं रायस्पोषेण वि-
 यौष्मेति तयो हाध्वर्युः पशुभ्य आत्मानं नान्तरेति ॥ ९ ॥ अथ पत्न्यै पदं प्रति-
 पराहरन्ति । गृहा वै पत्न्यै प्रतिष्ठा तद्गृहेष्तेवैनामेतत्प्रतिष्ठायां पूतिष्ठापयति त-
 स्मात्पत्न्यै पदं प्रतिपराहरन्ति ॥ १० ॥ तां नेष्ठा वाचयति । तोतो राय इत्येनाथ
 सोमक्रयण्या संख्यापयति वृषा वै सोमो योषा पत्न्येष वाऽऽत्र सोमो भवति
 यत्सोमक्रयणी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्मादेनां सोमक्रयण्या संख्यापयति
 ॥ ११ ॥ स संख्यापयति । समख्ये देव्या धिया सं वृत्तिण्योरुचक्षसा । अ-
 मऽआयुः पूमोषीर्मोऽअहं तव वीरं विदेय तव देवि संदृशीत्याशिषमेवैतदाशास्ते
 पुत्रो वै वीरः पुत्रं विदेय तव संदृशीत्येवैतदाह ॥ १२ ॥ सा या बभ्रुः पिङ्गाक्षी ।
 सा सोमक्रयणी यत्र वाऽऽन्द्राविष्णु त्रेधा सहस्रं ध्यैरयेतां तदेकृत्यरिचक्ष
 त्रां त्रेधा पूजनयतां तस्माद्योष्येत्तर्हि त्रेधा सहस्रं व्याकुर्याद्वैकैवातिरिच्येत ॥ १३ ॥
 सा या बभ्रुः पिङ्गाक्षी । सा सोमक्रयण्यथ या रोहिणी सा वार्त्रघ्नी यासिद्धि
 राजा संग्रामं जित्वादाकुरुतेऽथ या रोहिणी श्येताक्षी सा पितृदेवत्वा युष्विदं
 पितृभ्यो ध्नन्ति ॥ १४ ॥ शतम् १६०० ॥ सा या बभ्रुः पिङ्गाक्षी । सा सो-
 मक्रयणी स्याद्यदि बभ्रुं पिङ्गाक्षीं न विन्देदरुणा स्याद्यद्यरुणां न विन्देद्रोहिणी
 वार्त्रघ्नी स्याद्रोहिण्यै इ त्वेव श्येताक्ष्याऽआशां नेयात् ॥ १५ ॥ सा स्यात्प्रवी-
 ता । वाग्वाऽएषा निवानेत यत्सोमक्रयण्ययात्तयाम्नी वाऽइयं वाग्ययात्तयाम्नी
 प्रवीता तस्मात्प्रवीता स्यात्सा स्यात्तवएडाकूटाकाणाकर्णांलाक्षितासमशफा सा
 शेकरूपैकरुणा हीयं वाक् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [३. १.] ॥ ॥

पशुं समुप्य पाणीऽऽवनेनिके । तद्यत्पाणीऽऽवनेनिके कुत्रो वाऽऽश्वथे
 रेतः सोमो नेष्ट्रजेणाप्येन रेतः सोमथ हित्तसानीति तस्मात्पाणीऽऽवनेनिके
 ॥ १ ॥ अथास्याथ हिरण्यं बध्नीते । ह्यं वाऽइदं न तृतीयमस्ति सत्यं चैवाचृतं
 च सत्यमेव देवा अचृतं मनुष्या अग्निरेतसं वै हिरण्यथ सत्येनाथशुनुपस्पृशतः
 वि सत्येन सोमं पुराहणातीति तस्माद्वाऽऽस्याथ हिरण्यं बध्नीते ॥ २ ॥ अथ
 सत्येन्यति । सोमैपत्राहनमाह सोमपर्यावाहनमाहरोष्णीक्याहरेति स इदेव

शोभनं तत्सोमोपनहनं स्याद्वासो ह्यस्यैतद्भवति शोभनं ह्येतस्य वासः स
यो हैनं शोभनेनोपचरति शोभते हाथ य आह यदेव किं चेति यद्वैव किं च
भवति तस्माद्यदेव शोभनं तत्सोमोपनहनं स्याद्यदेव किं च सोमपर्याणाहनम्
॥ ३ ॥ यद्युष्णीषं विन्देत् । उष्णीषः स्याद्युष्णीषं न विन्देत्सोमपर्याणहन-
स्यैव बृधङ्गुलं वा अयङ्गुलं वावकुन्तेदुष्णीषभाजनमध्वर्युर्वा यजमानो वा सोमोपन
हमादत्ते य एव कश्च सोमपर्याणहनम् ॥ ४ ॥ अथाग्रेण राजानं विचिन्वन्ति ।
तदुदकुम्भ उपनिहितो भवति तद्वाह्येण उपास्ते तदभ्यायन्ति पूञ्चः ॥ ५ ॥
तदायत्सु वाचयति । एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो भाग
इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोनामानां
साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय ब्रूतादित्येकं वाऽएष क्रीयमाणोऽभिक्रीयते छ-
न्दसामेव राज्याय छन्दसां साम्राज्याय घ्नन्ति वाऽएनमेतद्यदभिषुएवन्ति त-
मेतदाह छन्दसामेव त्वा राज्याय क्रीणामि छन्दसां साम्राज्याय न वधायेत्य-
थेत्वं प्राहुपाविशति ॥ ६ ॥ सोऽभिमृशति । आस्माकोऽसीति स्व-इव ह्यस्यैतद्भ-
वति यद्वागतस्तस्मादाहास्माकोऽसीति शुक्रस्ते प्रह्व इति शुक्रं ह्यस्मावग्रहं प्र-
हीष्यन्भवति विचितस्त्वा विचिन्वन्ति सर्वत्वायैतदाह ॥ ७ ॥ अत्र हैके । तृणं
वा काष्ठं वा वित्त्वापास्यन्ति तद् तथा न कुर्यात्तत्र वै सोमो विडन्या ओषधयो-
ऽन्नं वै क्षत्रियस्य विद् स यथा प्रसितमनुहायाल्लिघ परास्येदेवं तत्सस्मादभ्येव मृ-
शोद्विचितस्त्वा विचिन्वन्ति तद्यऽएवास्य विचेतारस्तऽएनं विचिन्वन्ति ॥ ८ ॥
अथ वासः । द्विगुणं वा चतुर्गुणं वा प्राग्दशं वोद्गदशं वोपस्तृणाति तद्राजानं
मिमीते स यद्राजानं मिमीते तस्मान्मात्रा मनुष्येषु मात्रो यो चाप्यन्या मात्रा ॥ ९ ॥
सावित्र्या मिमीते । सविता वै देवानां प्रसविता तथो हास्माऽएष सवितुप्रसूत
एष क्रयय भवति ॥ १० ॥ अतिछन्दसा मिमीते । एषा वै सर्वाणि छन्दां-
सि यदतिछन्दास्तथो हास्यैष सर्वैरेव छन्दोभिर्मितो भवति तस्मादतिछन्दसा मि-
मीते ॥ ११ ॥ स मिमीते । अभि त्वं देव सवितारमोषयोः कविक्रतुमर्चामि
सत्सुसवधं रत्नधामभि मियं मतिं कविम् । ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिष्टुतत्सवी
मनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा स्वारिति ॥ १२ ॥ एतया सर्वा-
भिः । एतया चतसृभिरेतया तिसृभिरेतया द्वाभ्यामेतयैकयैतयैकयैतया द्वा-
भ्यामेतया तिसृभिरेतया चतसृभिरेतया सर्वाभिः समस्याञ्जलिनाध्याचपाति
॥ १३ ॥ स वाऽछवाचं न्याचं मिमीते । स यदुवाचं न्याचं मिमीतऽश्मा एवैतद-

इलीर्नानाजानाः करोति तस्मादिमा नाना जायन्तेऽथ यत्सह सर्वाभिर्मिमीते स॒ध्र
 रिलष्टा-इव ह्रैवेमा जायेरंस्तस्माद्वाऽऽउदाचं न्याचं मिमीते ॥ १४ ॥ यद्देवोवाचं
 न्याचं मिमीते । इमा ऐवैतन्नानावीर्याः करोति तस्मादिमा नानावीर्यास्तस्माद्वा
 ऽऽउदाचं न्याचं मिमीते ॥ १५ ॥ यद्देवोवाचं न्याचं मिमीते । विराजमेवैतदर्वाचीं च
 पराचीं च युनाक्ति पराच्यहं देवेभ्यो यज्ञं वहत्यर्वाची मनुष्यानवाति तस्माद्वाऽऽउ-
 दाचं न्याचं मिमीते ॥ १६ ॥ अथ यदश कृत्वो मिमीते । दशाक्षरा वै विराद्द्वै-
 राजः सोमस्तस्माद्दश कृत्वो मिमीते ॥ १७ ॥ अथ सोमोपनहनस्य समुत्पार्या-
 न्तान् । उष्णीषेण विग्रथ्नाति प्रजाभ्यस्त्वेति प्रजाभ्यो ह्येनं क्रीणाति स यदेवे-
 द॒ध्र शिरश्चा॒ध्रसौ चान्तरोपेनितमिव तदेवास्यैतत्करोति ॥ १८ ॥ अथ मध्येऽ-
 इन्द्रन्याकाशं करोति । प्रजास्त्वानुप्राणन्त्विति तमयतीव वाऽएनमेतत्समायच्छन्मा-
 णमिव करोति तस्यैतद्वत् एव मध्यतः प्राणमुत्सृजति तं ततः प्राणन्तं प्रजा अनु-
 प्राणन्ति तस्मादाह प्रजास्त्वानुप्राणन्त्विति त॒ध्र सोमविक्रयिणे प्रयच्छत्यथातः
 प॒णनस्यैव ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [३. २.] ॥

स वै राजानं पणते । स यद्राजानं पणते तस्मादिद॒ध्र सकृत्सर्वं पश्य॑ध्र
 स आह सोमविक्रयिन्क्रयस्ते सोमो राजा इति क्रय इत्याह सोमविक्रयी तं वै
 ते क्रीणानीति क्रीणीहीत्याह सोमविक्रयी कलया ते क्रीणानीति भूयो वाऽअतः
 सोमो राजाहीतीत्याह सोमविक्रयी भूय एवातः सोमो राजाहीति मह्यंस्त्वेव गो-
 र्महिमेत्यध्वर्युः ॥ १ ॥ गोर्वं प्रतिधुक् । तस्यै शृतं तस्यै शरस्तस्यै दधि तस्यै मस्तु
 तस्याऽऽत्रातुञ्चनं तस्यै नवनीतं तस्यै घृतं तस्याऽऽत्रामिन्ना तस्यै वाजिन॑ध्र ॥२॥
 शक्रेण ते क्रीणानीति । भूयो वाऽअतः सोमो राजाहीतीत्याह सोमविक्रयी भूय एवातः
 सोमो राजाहीति मह्यंस्त्वेव गोर्महिमेत्यध्वर्युरेतान्येव दश वीर्याण्युदारव्यायाह पशु
 तेऽर्धेन ते गवा ते क्रीणामीति क्रीतः सोमो राजेत्याह सोमविक्रयी वया॑ध्रसि प्रब्रूहीति
 ॥३॥ स आह । चन्द्रं ते वल्लं ते छागा ते धेनुस्ते मिथुनौ ते गावौ तिस्रस्तेऽन्या इति स
 यदर्वाक्पणन्ते परः सम्पादयन्ति तस्मादिद॒ध्र सकृत्सर्वं पश्य॑मर्वाक्पणन्ते परः स-
 म्पादयन्त्यथ यदध्वर्युरेव गोर्वीर्याण्युदाच॒ष्ट्रे न सोमस्य सोमविक्रयी महितो वै सोमो
 देवो हि सोमोऽयैतदध्वर्युर्गो महयति तस्यै पश्यन्वीर्यासि क्रीणाविति तस्माद्
 ध्वर्युरेव गोर्वीर्याण्युदाच॒ष्ट्रे न सोमस्य सोमविक्रयी ॥ ४ ॥ अथ यत्पञ्च कृत्वो

णोति तस्मात्पञ्च कृत्वः पणते ॥५॥ अथ हिरण्ये वाचयति । शुक्रं त्वा शुक्रेण
 क्रीणामीति शुक्रं छेत्तुकेण क्रीणाति यत्सोमं छेत्तुकेण हिरण्येन चन्द्रं चन्द्रेणोति चन्द्रं
 छेत्तुकेण क्रीणाति यत्सोमं छेत्तुकेण हिरण्येनामृतममृतेनेत्यमृतं छेत्तुकेण मृतेन क्री-
 णाति यत्सोमं छेत्तुकेण हिरण्येन ॥ ६ ॥ अथ सोमविक्रयिणमभिप्रकम्पयति । सग्मे
 ते गोरिति यजमाने ते गौरित्येवैतदाह तद्यजमानमभ्याहृत्य न्यस्यत्यस्ये
 ते चन्द्राणीति स आत्मन्येव वीर्यं धत्ते शरीरमेव सोमविक्रयी हरते तत्ततः सो-
 मविक्रय्यादत्ते ॥७॥ अथाजायां प्रतीचीनमुख्यां वाचयति । तपसस्तनूरसीति
 तपसो ह वाऽएषा प्रजापतेः सम्भूता यदजा तस्मादाह तपसस्तनूरसीति प्रजापतेर्वर्यं
 इति सा यत्त्रिः संवत्सरस्य विजायते तेन प्रजापतेर्वर्यः परमण पशुना क्रीय-
 सऽइति सा यत्त्रिः संवत्सरस्य विजायते तेन परमः पशुः सहस्रपोषं पुषेयमित्या-
 शिषमेवैतदाशास्ते भूमा वै सहस्रं भूमानं गच्छानीत्येवैतदाह ॥८॥ स वाऽअनेनैवा-
 जां प्रयच्छति । अनेन राजानमादत्तऽअजा ह वै नामैषा यदजैतया ह्येनमन्तत
 आजाति नामेतत्परोऽक्षमजेत्याचक्षते ॥९॥ अथ राजानमादत्ते । मित्रो न एहि सु-
 मित्रध इति शिवो नः शान्त एहीत्येवैतदाह तं यजमानस्य दक्षिणऽऊरौ प्रत्युष
 शसो निदधातीन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमित्येष वाऽअत्रन्द्रो भवति यद्यजमानस्त-
 स्मादाहेन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमित्युशन्नुशन्तमिति प्रियः प्रियमित्येवैतदाह स्यो-
 नः स्योनमिति शिवः शिवमित्येवैतदाह ॥ १० ॥ अथ सोमक्रयणाननुदिशति ।
 स्वान भ्राजाम्भरे बम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते वः सोमक्रयणास्ताञ्चर्ध्वं वा
 वो दभञ्जिति धिष्ण्यानां वाऽएते भाजननेतानि वै धिष्ण्यानां नामामि तान्येवै-
 ष्व एतवन्वदिक्षत ॥ ११ ॥ अथात्रापोरुते । गर्भो वाऽएष भवति यो वीक्षते
 पाहता वै गर्भा उल्बेनेव जरायुणेव तमत्राजीजनत तस्मादपोरुतऽएष वाऽअत्र
 गर्भो भवति तस्मात्परिवृतो भवति परिवृता—इव हि गर्भा उल्बेनेव जरायुणेव
 ॥ १२ ॥ अथ वाचयति । परि माग्ने दुश्चरिताद्वाधस्वा मा सुचरिते भजेत्यासीञ्च
 वाऽएतमेध आगच्छति स आगतऽउत्तिष्ठति तन्मिध्याकरेति व्रतं प्रमीणाति तस्यो
 द्वेषा पायश्चित्तस्तथो हास्यैतन्न मिध्याकृतं भवति न व्रतं प्रमीणाति तस्मादाह
 परि माग्ने दुश्चरिताद्वाधस्वा मा सुचरिते भजेति ॥ १३ ॥ अथ राजानमादायो-
 त्तिष्ठति । उदायुषा स्वायुषोदस्थाममृतां २ ॥ अन्वित्यमृतं वाऽएषोऽनुत्तिष्ठति ॥ १४ ॥ अथ
 सोमं क्रीतं तस्मादादोदायुषा स्वायुषोदस्थाममृतां २ ॥ अन्वित्यमृतं ॥ १४ ॥ अथ
 राजानमादायादोदायुषामभिप्रैति । प्रति पन्थामपमहि त्वस्ति गमनेनैव ॥ १५ ॥

विश्वाः परि द्विषो वृणाक्ति विन्दते वस्त्विति ॥१५॥ देवा इ वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽतेन-
 सुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयां चक्रुस्तऽएतद्यजुः स्वस्त्ययनं ददशुस्तऽएतेन यजुषा
 नाष्ट्रा रक्षाऽस्यपहत्यैतस्य यजुषोऽभयेऽनाष्ट्रे निवाते स्वस्ति समाश्नुवत तथोऽ-
 एवैष एतेन यजुषा नाष्ट्रा रक्षाऽस्यपहत्यैतस्यऽयजुषोऽभयेऽनाष्ट्रे निवाते स्वस्ति
 स्वप्शुते तस्मादाह प्रति पन्थामपश्वाहि स्वस्ति गामनेहसम् । येन विश्वाः परि
 द्विषो वृणाक्ति विन्दते वस्त्विति ॥१६॥ तं वाऽइति हरन्ति । अनसा परिवहन्ति
 मह्यन्त्येवैनमेतत्समाच्छीर्षणां वीजऽहरन्त्यनसोदावहन्ति ॥१७॥ अथ यदपामन्ते
 क्रीणाति । रसो वाऽआपः सरसमेवैतत्क्रीणात्यथ यद्धिरण्यं भवति सशुक्रमेवै-
 तत्क्रीणात्यथ यद्वासो भवति सत्वचसमेवैतत्क्रीणात्यथ यदजा भवति सतपसमे-
 वैतत्क्रीणात्यथ यद्धेनुर्भवति साशिरमेवैतत्क्रीणात्यथ यन्मिथुनौ भवतः समिथुनमे-
 वैतत्क्रीणाति तं वै दशभिरेव क्रीणीयान्नादशभिर्दशाक्षरा वै विराड्वैराजः सोम-
 स्तस्माद्दशभिरेव क्रीणीयान्दशभिः ॥१८॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [३. ३.] ॥ द्वितीयः
 प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥१२८॥

नीडे कृष्णाजिनमास्तृणाति । अदिखास्त्वगसीति सोऽस्मावेव बन्धुरथैनमा-
 सादयत्यदित्यै सद आसीदेतीयं वै पृथिव्यदितिः सेयं प्रतिष्ठा तदस्यामेवैनमेत-
 त्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति तस्मादाहादित्यै सद आसीदेति ॥ १ ॥ अथैवम-
 भिपद्य वाचयति । अस्तभ्नाद्द्यां वृषभोऽअन्तरिक्षमिति देवा इ वै यज्ञं तन्वाना-
 स्तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयां चक्रुस्तऽएनमेतज्ज्यायाऽसमेववधाञ्चकुर्यदाहा-
 स्तभ्नाद्द्यां वृषभोऽअन्तरिक्षमिति ॥ २ ॥ अमिमीत वरिमाणां पृथिव्या इति ।
 तदेनेनेमालोकान्नास्पृणोति तस्य हि न हन्तास्ति न बधो येनेमे लोका आस्पृता-
 स्तस्मादाहामिमीत वरिमाणां पृथिव्या इति ॥ ३ ॥ आसीदद्विश्वा भुवनानि स-
 आद्विति । तदेनेनेदऽ सर्वमास्पृणोति तस्य हि न हन्तास्ति न बधो येनेदऽ सर्व-
 मास्पृतं तस्मादाहासीदद्विश्वा भुवनानि सन्नाद्विति ॥४॥ विश्वेत्तानि वरुणस्य-
 ब्रह्मानीति । तदस्माऽऽदऽ सर्वमनुवर्त्म करोति यदिदं किं च नकं चन प्रत्युधा-
 म्निन तस्मादाह विश्वेत्तानि वरुणस्य ब्रह्मानीति ॥ ५ ॥ अथ सोमपर्याणहनेन
 पर्याणहति । नेदेनं नाष्ट्रा रक्षाऽसि प्रपृशानिति गर्भो वाऽएष भवति
 इह वै गर्भास्तिर-इवैतत्पर्वाण्डं ति-इव वै देवा मनुष्येभ्यस्तिर-इवै
 तस्मात्पर्वाण्डं तस्मादे पर्याणहति ॥६॥ स पर्याणहति । वनेषु व्यन्तारिषं

ततानेति वनेषु हीमन्तरिक्तं विततं वृक्षाश्रेषु वाजमर्वत्सु पय उस्त्रियास्त्रिति वीर्यं वै
वाजाः पुमांश्चोऽर्वन्तः पुंश्चस्त्रैवैतद्वीर्यं दधाति पय उस्त्रियास्त्रिति पयो हीमपु-
स्त्रियासु हितं हत्सु क्रतुं वरुणो विच्वग्निमिति हत्सु ह्यं क्रतुर्मनोजवः प्रविष्टो
विच्वग्निमिति विचु ह्यं प्रजास्वग्निर्दिवि सूर्यमदधात्सोममद्राविति दिवि ह्यसौ
सूर्यो हितः सोममद्राविति गिरिषु हि सोमस्तस्मादाह दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रा-
विति ॥ ७ ॥ अथ यदि द्वे कृष्णाजिने भवतः । तयोरन्यतस्प्रत्यानद्यति प्रती-
नाहभाजनं यद्युऽणकं भवति कृष्णाजिनग्रीवा एवावकृत्य प्रत्यानद्यति प्रतीनाहभा-
जनं सूर्यस्य चक्षुरारोहाग्नेरक्षणः कनीनकम् । यत्रैतशभिरीयसे भ्राजमानो
विपरिचतेति सूर्यमेवैतत्पुरस्तात्करोति सूर्यः पुरस्तान्नाष्टा रक्षांश्चस्यपधनमेत्यथा-
भयेनानाष्ट्रेण परिवहन्ति ॥ ८ ॥ उद्धते प्रऽउग्ने फलके भवतः । तदन्तरेण
तिष्ठन्तुम्रह्मण्यः प्राजति श्रेयान्वाऽण्षोऽभ्यारोहाद्भवति को ह्येतमर्हत्यभ्यारोहं
तस्मान्दन्तरेण तिष्ठन्प्राजति ॥९॥ पलाशशाखया प्राजति । यत्र वै गायत्री सोम-
मच्छापतत्तदस्याऽआह्रन्त्याऽअपावस्ताभ्यायत्य पर्णं प्रचिद्धेद् गायत्र्यै वा सोमस्य
वा राज्ञस्तपतिस्त्वा पर्णोऽभवत्तस्मात्पर्णो नाम तद्यदेवात्र सोमस्य न्यक्तं तदिहाप्यस-
विति तस्मात्पलाशशाखया प्राजति ॥१०॥ अथानद्वाहावाजन्ति । तौ यदि कृष्णौ
स्यातामन्यतगो वा कृष्णस्तत्र विद्याद्वर्षिष्यत्यैषमः पर्जन्यो वृष्टिमानभविष्यतीत्येतद्
विज्ञानम् ॥ ११ ॥ अथ युनक्ति । उस्त्रावेतं धूर्वाहावित्युस्त्रौ हि भवतो धूर्वाहा-
विति धूर्वाहौ हि भवतो युज्यथामनश्चुऽइति युज्यते हानश्चुऽइत्यनार्ताविति तद्वी-
रहणावित्यपापकृताविति तद्ब्रह्मचोदनाविति ब्रह्मचोदनौ हि भवतः स्वस्ति यज-
मानस्य गृहान्गच्छतमिति यथैनाद्यन्तरा नाष्टा रक्षांश्चसि न हिंश्चस्युरेवमेतदाह ॥१२॥
अथ पश्चात्परिक्रम्य अपालम्बमभिगृह्यह सोमाय कृतायानुब्रूहीति सोमाय पर्युष्ण-
माणायेति वातो यतरथा कामयेत ॥ १३ ॥ अथ वाचयति । भद्रो मेऽसि प्रच्यवस्व भु-
वस्पतऽइति भद्रो ह्यस्यैष भवति तस्मान्नान्यमाद्रियतेऽप्यस्य राजानः सभागा आग-
च्छन्ति पूर्वो राज्ञोऽभिवदति भद्रो हि भवति तस्मादाह भद्रो मेऽसीति प्रच्यवस्व
भुवस्पतऽइति भुवनानां श्लेष पतिर्विश्वान्यभि धामानीत्यज्ञानि वै विश्वानि धामा-
न्यज्ञान्येवैतद्ब्रह्माह मा त्वा परिपरिणो विदन्मा त्वा परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृका
अघायवो विदन्ति यथैनमन्तरा नाष्टा रक्षांश्चसि न विन्देस्युरेवमेतदाह
॥ १४ ॥ श्येनो भूत्वा परापेतति । वय एवैनमेतद्भूतं प्रपातयति यद्वाऽउग्ने
तन्नाष्टा रक्षांश्चसि नान्ववयन्त्येतद्वै वयसामोजिष्ठं वलिष्ठं यच्छेनस्तमेवैतद्भूते

प्रपातयति यदाह श्येनो भूत्वा परापतेति ॥ १५ ॥ अथ शरीरमेवान्ववहन्ति । य
जमानस्य गृहान्गच्छ तन्नौ स०स्कृतमिति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ १६ ॥ अथ
सुब्रह्मण्यामाह्वयति । यथा येभ्यः पच्यन्त्स्यात्तान्ब्रूयादित्यहे वः पक्तास्मी-
त्येवमेवैतद्देवेभ्यो यज्ञं निवेदयति सुब्रह्मण्यो३० सुब्रह्मण्यो३मिति ब्रह्म हि दे-
वान्प्रचयावयति त्रि ष्कृत्व आह त्रिवृद्धि यज्ञः ॥ १७ ॥ इन्द्रागच्छेति । इन्द्रो वै
यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रागच्छेति हरिव आगच्छ मेधातिथेर्मेप वृषणश्वस्य मेने ।
गौरावस्कन्दिब्रह्मण्यायै जारेति तद्यान्येवास्य चरणानि तैरेवैनमेतत्प्रमुमोदयिषति
॥ १८ ॥ कौशिक ब्राह्मण गौतम ब्रुवाणेति । शश्वद्धैतदारुणिनाधुनापज्ञातं य-
ज्ञौतम ब्रुवाणेति स यदि कामयेत ब्रूयादेतद्यु कामयेतापि नाद्रियेतेत्यहे सुत्या-
मिति यावदहे सुत्या भवति ॥ १९ ॥ देवा ब्रह्माण आगच्छेत्ति । तद्देवांश्च ब्रा-
ह्मणांश्चाहैतैर्होत्रोभयैरथो भवति यद्देवैश्च ब्राह्मणैश्च ॥ २० ॥ अथ प्रतिप्रस्थाता ।
अग्रेण शालामग्नीषोमीयेण पशुना प्रत्युपतिष्ठतेऽग्नीषोमौ वाऽएतमन्तर्जम्भऽआ-
दधाते यो वीक्षत ऽआग्नावैष्णव० ह्यदो दीक्षणीय० हविर्भवति यो वै
विष्णुः सोमः स हविर्वाऽएष भवति यो वीक्षते तदेनमन्तर्जम्भऽआदधाते तत्पशु-
नात्मानं निष्क्रीणीते ॥ २१ ॥ तज्जैके । आहवनीयादुल्मुकमाहरन्त्ययमग्निरय०
सोमस्ताभ्या० सह सज्ज्यां निष्क्रेष्यामहऽइति वदन्तस्तु तथा न कुर्याद्यत्र वा-
ऽएतौ क च तत्सहैव ॥ २२ ॥ स वै द्विरूपो भवति । द्विदेवत्यो हि भवति दे-
वतयोरसमदे कृष्णसारंग स्यादित्याहुरेतद्धयेनयो रूपतममियेति यदि कृष्णसारंगं
न विन्देदथोऽपि लोहितसारंगं स्यात् ॥ २३ ॥ तस्मिन्वाचयति । नमो मित्रस्य
वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तहत० सपर्यत । दूरेऽदशे देवजाताय केतवे दिव-
स्पुत्राय सूर्याय श०सतेति नम एवास्माऽएतत्करोति मित्रधेयमेवैनैतत्कुरुते ॥२४॥
अथाध्वर्युरारोहणं त्रिमुञ्चति । वरुणस्योत्तम्भनमसीत्युपस्तम्भनेनोपस्तम्भनाति
वरुणस्य स्कम्भसर्जनी स्थ इति शम्येऽज्जद्वृहाति स यदाह वरुणस्य स्कम्भस-
र्जनी स्थ इति वरुणयो होष एतर्हि भवति यत्सोमः क्रातः ॥ २५ ॥ अथ चत्वारो
राजासन्दीमाददते । वौ वाऽअस्रस्रै मानुषाय राज्ञऽआददतेऽअथैतां चत्वारो योऽ-
स्य सकृत्सर्वस्येष्टे ॥ २६ ॥ औदुम्बरी भवति । अन्नं वाऽऽर्जुमुदुम्बर ऊर्जोऽन्ना-
द्यस्यावरुद्धयै तस्मादौदुम्बरी भवति ॥ २७ ॥ नाभिदघ्ना भवति । अत्र वाऽ-
अन्नं प्रतितिष्ठत्यन्न० सोमस्तस्मान्नाभिदघ्ना भवत्यन्नोऽएव रेतस आशयो रेतः
सोमस्तस्मादन्नदघ्ना भवति ॥ २८ ॥ तामभिमृशति । वरुणस्यऽऽतसदहन्यसी-
त्यथ कृष्णाजिनमास्तृणाति वरुणस्यऽऽतसदनमसीत्यथैनमासादयति वरुणस्य-

ऽऋतसद्दनमासीदिति स यदाह वरुणस्य ऽऋतसद्दनमासीदिति वरुणयो द्वेष एतर्हि भवति ॥ २९ ॥ अथैनं शालां प्रपादयति । स प्रपादयन्वाचयति या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विरवा परिभूरस्तु यज्ञम् । गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽ-
वीरहा प्रचरा सोम दुर्यानििति गृहा वै दुर्या गृहान्नः शिवः शान्तोऽपापकृत्प्रचरेत्येवै-
त्तदाह ॥ ३० ॥ अत्र हैके । उदपात्रमुपनिनयन्ति यथा राज्ञऽऽगतायोदकमाहरे-
देवमेतादिति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यान्मानुषं ह ते यज्ञे कुर्वन्ति व्यृद्धं वै तद्यज्ञस्य
यन्मानुषं नेद्वृद्धं यज्ञे करवाणीति तस्मान्नोपनिनयेत् ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥
१ [३. ४] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [१८] ॥

शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं बाहू प्रायणीयोदयनीयौ । अभितो वै शिरो बाहू
भवतस्तस्मादभित आतिथ्यमेने हविषी भवतः प्रायणीयश्चोदनीयश्च ॥ १ ॥
अथ यस्मादातिथ्यं नाम । अतिथिर्वाऽप्य एतस्यागच्छति यन्मोमः क्रीतस्तस्माऽ-
एतद्यथा राज्ञे वा ब्राह्मणाय वा महोज्ञे वा महाज्ञं वा पचेत्तदह मानुषं हविर्दे-
वानामेवमस्माऽएतदातिथ्यं करोति ॥ २ ॥ तदाहुः । पूर्वोऽनीत्य गृहीयादिति
यत्र वाऽऽर्हन्तमागतं नापचायन्ति कुध्यति वै स तत्र तथा ह्यपचितो भवति
॥ ३ ॥ तद्वाऽअन्यतर एव विमुक्तः स्यात् । अन्यतरोऽविमुक्तोऽथ गृहीयात्स यद-
न्यतरो विमुक्तस्तेनागतो यद्वन्यतरोऽविमुक्तस्तेनापचितः ॥ ४ ॥ तदु तथा न
कुर्यात् । विमुच्यैव प्रपाद्य गृहीयाद्यथा वै देवानां चरणं तद्वाऽअनु मनुष्याणां
तस्मान्मानुषे यावन्न विमुञ्चते नैवास्मै तावदुदकं हरन्ति नापचितं कुर्वन्त्य-
नागतो हि स तावद्भवत्यथ यदैव विमुञ्चतेऽथास्माऽउदकं हरन्त्यथापचितं
कुर्वन्ति तर्हि हि स आगतो भवति तस्माद्विमुच्यैव प्रपाद्य गृहीयात् ॥ ५ ॥ स
वै संत्वरमाणइव गृहीयात् । तथा ह्यपचितो भवति तत्पत्न्यन्वारभते पर्युह्यमाणं वै
यजमानोऽन्वारभतेऽथात्र पत्न्युभयत एवैतन्मिथुनेनान्वारभते यत्र वाऽऽर्हभागच्छ-
ति सर्वगृह्णा-इव वै तत्र चेष्टन्ति तथा ह्यपचितो भवति ॥ ६ ॥ स वाऽअन्येनैव ततो
यजुषा गृहीयात् । येनो चान्यानि हवींष्येकं वाऽप्य भागं क्रीयमाणोऽभिक्रीयेत
छन्दासामेव राज्याय छन्दासां माम्राज्याय तस्य छन्दाऽस्यभितः
साचयानि यथा सङ्घोऽराजानो राजकृतः सूतग्रामण्य एवमस्य छन्दा-
स्यभिताः साचयानि ॥ ७ ॥ न वै तद्वक्त्ररूपते । यच्चन्दोभ्य इति
केवलं गृहीयात्तत्र वाऽऽर्हति पृथगिति तदभितः सात्रयोऽन्वाभक्ता भवन्त्यराजानो
राजकृतः सूतग्रामण्यस्तस्माद्यज्ञैवैतस्यै गृहीयात्तदेव छन्दाऽस्यन्वाभजेत् ॥ ८ ॥

स गृह्णाति । अग्नेस्तनूरसि विष्णवे त्वेत्यग्निर्वै गायत्री तत्रायत्रीमन्वाभ-
जति ॥ ९ ॥ सोमस्य तनूरसि विष्णवे त्वेति । क्षत्रं वै सोमः क्षत्रं त्रिष्टु-
त्त्रिष्टुभमन्वाभजति ॥ १० ॥ अतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेति । सोऽस्योद्धारो
यथा श्रेष्ठस्योद्धार एवमस्यैषऽश्रुते छन्दोभ्यः ॥ ११ ॥ श्येनाय त्वा सोमभृते वि-
ष्णवे त्वेति । तद्गायत्रीमन्वाभजति सा यद्गायत्री श्येनो भूत्वा दिवः सोममाहरत्सेन
सा श्येनः सोमभृत्सेनैवनामेतद्वीर्येण द्वितीयमन्वाभजति ॥ १२ ॥ अग्नये त्वा राय-
स्योषदे विष्णवे त्वेति । पशवो वै रायस्योषः पशवो जगती तज्जगतीमन्वाभजति
॥ १३ ॥ अथ यत्पञ्च कृत्वो गृह्णाति । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽश्रुतवः
संवत्सरस्य तं पञ्चभिरामोति तस्मात्पञ्च कृत्वो गृह्णात्यथ यद्विष्णवे त्वा विष्णवे
त्वेति गृह्णाति विष्णवे हि गृह्णाति यो यज्ञाय गृह्णाति ॥ १४ ॥ नवकपालः पुरो-
द्धारो भवति । शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं नवाक्षरा वै गायत्र्यष्टौ तानि यान्यन्वाह प्र-
शावो नवमः पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्ध एष यज्ञस्य तस्मान्नवकपालः पुरो-
द्धारो भवति ॥ १५ ॥ कार्पर्म्यमयाः परिधयः । देवा ह वाऽएतं वनस्पतिषु रा-
क्षोर्भ्रं ददशुर्भ्रत्कार्पर्म्यं शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं नेत्रिरो यज्ञस्य नाष्टा रक्षांशसि
दिनसञ्जिति तस्मात्कार्पर्म्यमयाः परिधयो भवन्ति ॥ १६ ॥ आश्ववालः प्रस्तरः ।
यज्ञो ह देवेभ्योऽपचक्राम सोऽश्वो भूत्वा पराञ्जववर्त तस्य देवा अनुहाय वा-
लानभिपेदुस्तानालुपुस्तानालुप्य सार्धं संन्यासुस्त एता ओषधयः समभव-
न्यदश्ववालाः शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं जघनार्धो वाला उभयत एवैतद्यज्ञं परिशृ-
ह्णाति यदाश्ववालः प्रस्तरो भवति ॥ १७ ॥ ऐक्ष्व्यौ विधृती । नेत्रहिंश्च प्रस्तर-
श्च संलुभ्यात इत्यथोत्पूयाङ्गं सर्वाण्येव चतुर्गृहीतान्याज्यानि गृह्णाति न ह्यत्रा-
नुयाजा भवन्ति ॥ १८ ॥ आसाद्य हवींश्च्यग्निं मन्यति । शिरो वै यज्ञस्याति-
थ्यं जनयन्ति वाऽएनमेतद्यन्मन्यन्ति शीर्षतो वाऽअग्ने जायमानो जायते शीर्षत ए-
वैतद्यग्ने यज्ञं जनयत्यग्निर्वै सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुह्वति शि-
रो वै यज्ञस्यातिथ्यं शीर्षत एवैतद्यज्ञं सर्वाभिर्देवताभिः समर्षयति तस्मादग्निं
मन्यति ॥ १९ ॥ सोऽधिप्रन्यनं शकलमादत्ते । अग्नेर्जनित्रमसीत्यत्र ह्यभिर्जायते
तस्मादाहाग्नेनित्रमसीति ॥ २० ॥ अथ दर्भतरुणके निदधाति । वृषणौ स्थ इति
तथावेवेमी स्त्रियै साकंजावेतवेवैतौ ॥ २१ ॥ अथाधरारसि निदधाति उर्वेश्य-
सीत्यथोत्तराऽयथाज्यविलापनीमुपस्पृशत्यायुरसीति तामभिनिदधाति पुरूवा
पसीत्वर्षी वाऽअसराः पुरूवाः पतिरथ यत्तस्मान्पिथुनावजायत तदायुरेभ्योवैष

एतस्मिन्मिथुनाद्यङ्गं जनयत्यथाहान्नये मध्यमानायानुब्रूहीति ॥ २२ ॥ स मन्थति । गायत्रेण त्वा छन्दसा मन्यामि त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा मन्यामि जागतेन त्वा छन्दसा मन्यामीति तं वै छन्दोभिरेव मन्थति छन्दाथसि मध्यमानायान्वाह छन्दाथस्यैवैतद्यज्ञमन्वायातयति यथापुमादित्यथ रश्मयो जातायानुब्रूहीत्याह यदा जायते प्रद्वियमाणायेत्यनुग्रहः ॥ २३ ॥ सोऽनुग्रहरति । भवतं नः समनसौ मचेतसावरेपसौ । मा यज्ञथ हिथसिष्ठं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमथ न इति शांतिमेवाभ्यामेतद्वदति यथा नान्योऽन्यथ हिथस्याताम् ॥ २४ ॥ अथ कुवे-
खोपहत्याज्यम् । अग्निमभिजुहोत्यग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रोऽभिशास्ति-
पावा । स नः स्योनः सुयजा यजेह देवेभ्यो हव्यथ सदमप्रयुञ्जन्स्वाहेत्याहुत्यै
वाऽएतमजीजनत तमेतयाहुत्यामैषीत्तस्मादेवमभिजुहोति ॥ २५ ॥ तविडान्तं भवति ।
नानुयाजान्यजन्ति शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं पूर्वार्धो वै शिरः पूर्वार्धमेवैतद्यज्ञस्याभि-
सुथस्क्रोति स यद्दानुयाजान्यजेद्यथा शीर्षतः पर्याहुत्य पादौ प्रतिदध्यादेवं तस-
स्पाविडान्तं भवति नानुयाजान्यजन्ति ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४.१.] ॥

आतिथ्येन वै देवा इष्ट्वा । तान्त्समदविन्दत्ते चतुर्धा व्यद्रवन्नन्योऽन्यस्य श्रिया
ऽअतिष्ठमाना अग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैर्वरुण आदित्यैरिन्द्रो मरुद्भिर्वृहस्पतिर्विश्वैर्दे-
वैरित्यु द्वैकऽआहुरेते ह त्वेव ते विश्वे देवा ये ते चतुर्धा व्यद्रवन्तान्विद्रुतानसुररक्ष-
सान्यनुव्यवेयुः ॥ १ ॥ तेऽविदुः । पापीयाथसो वै भवामोऽसुररक्षसानि वै नोऽनुव्य-
वागुद्विषञ्चथो वै रध्यामो हन्त संजानामहाऽपकस्य श्रियै तिष्ठामहाऽइति तऽइन्द्रस्य
श्रियाऽअतिष्ठन्त तस्मादाहुःरिन्द्रः सर्वा देवता इन्द्रश्रेष्ठा देवा इति ॥ २ ॥
तस्माद्गुह न स्वा अतीयेरन् । य एषां परस्तरामिव भवति स एनाननुव्यवैति ते
मियं द्विषतां कुर्वन्ति द्विषञ्चथो रध्यन्ति तस्मान्गर्तीयेरन्त्स यो हैवं विद्यान्गर्ती-
यतेऽप्रियं द्विषतां करोति न द्विषञ्चथो रध्यति तस्मान्गर्तीयेत ॥ १ ॥ ते होचुः ।
इत्सेदं तथा कर्त्वामहै यथान इवमाप्रदिवमेवाज्यमसदिति ॥ ४ ॥ शतम् १७०० ॥
ते देवाः । जुष्टास्तनः मियाणि भ्रामानि सार्धं समवददरे ते होचुरेतेन नः स
ज्ञानासदेतेन विष्वङ्ग्यो न एतदतिक्रामाविति कस्योपद्रष्टुरिति तनूनप्पुरेव शम्भ-
रस्येति यो वाऽअयं एवतऽएष तनूनपाच्छाकरः सोऽयं प्रजानामुपपन्नः प्रविष्टस्त-
विमी प्राणोदान्नी ॥ ५ ॥ तस्मादाहुः । मनो देवा मन्युष्वस्याजानन्तीति मनसा
संकल्पयति तस्मात्प्रपिपयते प्राणो वातं वाती देवेभ्य आषष्टे यथा पुनस्तस्य मनः

॥ ६ ॥ तस्मादेतद्विद्याभ्यनूकम् । मनसा संकल्पयति तद्वातमपिगच्छति । वातो
 देवेभ्य आचष्टे यथा पुरुष ते मन इति ॥ ७ ॥ ते देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि
 धामानि सार्धं समवददिरे ते होचुरेतेन नः स नानासदेतेन विष्वङ्ग्यो न ए-
 तदतिक्रामादिति तद्देवा अप्येताहि नातिक्रामन्ति के हि स्युर्दतिक्रामेयुरनूतं हि
 वदेयुरेकं ह वै देवा व्रतं चरन्ति सत्यमेव तस्मादेषां जितमनपजय्यं तस्माद्यश एव-
 त् ॥ ह वाऽअस्य जितमनपजय्यमेवं यशो भवति य एवं विद्वान्त्सत्यं वदति तद्दे-
 तन्नानुसं निदानेन ॥ ८ ॥ ते देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं स-
 मवददिरेऽथैतऽआज्यान्येव गृह्णाता जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं समवद्य-
 न्ते तस्माद् ह न सर्वेणैव समभ्यवेयान्नेन्मे जुष्टास्तन्वः प्रियाणि धामानि सार्धं
 समभ्यवायानिति येनो ह समभ्यवेयान्नास्मै द्रुष्टेदिदं ह्यार्हुर्न सतानुनसिणे द्रो-
 ग्धव्यमिति ॥ ९ ॥ अथातो गृह्णात्येव । आपतये त्वा परिपतये गृह्णामीति यो
 वाऽअयं पवतऽएष आ च पतति परि च पतत्येतस्माऽउ हि गृह्णाति तस्मादाहाप-
 तये त्वा परिपतये गृह्णामीति ॥ १० ॥ तनूनप्ते शाकरायेति । यो वाऽअयं पव-
 तऽएष तनूनप्ता शाकर एतस्माऽउ हि गृह्णाति तस्मादाह तनूनप्ते शाकरायेति
 ॥ ११ ॥ शकनऽओजिष्ठायेति । एष वै शकौजिष्ठ एतस्माऽउ हि गृह्णाति त-
 स्मादाह शकनऽओजिष्ठायेति ॥ १२ ॥ अथातः समवगृशन्त्येव । एतद् देवा भूयः
 समापिरऽइत्थं नः सोऽमुथासद्यो न एतदतिक्रामादिति तथोऽप्वैतऽएतत्सममन्तऽ-
 इत्थं नः सोऽमुथासद्यो न एतदतिक्रामादिति ॥ १३ ॥ ते समवगृशन्ति । अना-
 धृष्टमस्यनाधृष्ट्यं देवानामो ज इत्यनाधृष्टा हि देवा आसन्ननाधृष्ट्याः सह सन्तः स-
 मानं वदन्तः समानं दध्राणा देवानामो ज इति देवानां वै जुष्टास्तन्वः प्रियाणि
 धामान्यनभिशस्त्यभिशस्तिषा अनभिशस्तेन्यमिति सर्वां हि देवा अभिशस्ति
 तीर्णा अञ्जसा सत्यमुपगेषमिति सत्यं वदानि मेदप्रतिक्रमिषमित्येवैतदाह स्विते मा
 धा इति स्विते हि तद्देवा आत्मानमदधत यत्सत्यमवदन्त्यस्त्यमकुर्वन्तस्मादाह स्विते
 मा धा इति ॥ १४ ॥ अथ यास्तद्देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं समवददिरे
 त्विन्ने संन्यदधतैष वाऽइन्द्रो य एष तपति न ह वाऽएषोऽग्रे तताप यथा हैवेकमन्यत्क-
 ष्णामेवत् हैवास तेनैवैतद्वीर्येण तपति तस्माद्यदि बहवो वीक्षेरन्गृहपतयऽएवव्रतमभ्यु-
 स्तिष्य प्रयक्षेयुः स हि तेषामिन्द्रभाजनं भवति यद्य वसिष्ठावता वीक्षेत यजमानायैव
 व्रतमभ्युस्तिष्य प्रयक्षेयुरिवत् ॥ आर्हुर्दिन्द्रो यजमान इति ॥ १५ ॥ अथ यास्तद्देवाः ।
 जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं समवददिरे तत्सार्धं संजघ्ने तस्माभाभवत्
 तस्मादाहः सत्यं स्यात् देवजं स्यात् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [४. २] ॥

आतिथ्येन वै देवा इष्टा । तान्त्समदविन्दते तानूनतैः समशाम्यंस्तुऽपत्स्य
 प्रायश्चित्तमैद्धन्यवन्वोऽन्यं पापमवदन्नाह पुरावभृथात्पुनर्दीक्षाप्रवाकल्पयंस्तुऽपत्ताम-
 वान्तरां दीक्षामपश्यन् ॥ १ ॥ तेऽग्निनैव त्वचं विपुन्याङ्गयन्त । तपो वाऽअग्निस्तु-
 पो दीक्षा तदवान्तरां दीक्षामुपायंस्तद्यदवान्तरां दीक्षामुपायंस्तस्मादवान्तरदीक्षा
 सन्तरामङ्गुलीराञ्चन्त संतरां मेखलां पर्यस्तावेधैनामेतत्सतीं पर्योस्यन्त तथोऽप-
 वैष एतद्यवृतः प्राचीनमव्रत्यं वा करोत्यव्रत्यं वा वदति तस्यैवैतत्प्रायश्चित्तं कुरुते ॥ २ ॥
 सोऽग्निनैव त्वचं विपुन्याङ्गयते । तपो वाऽअग्निस्तपो दीक्षा तदवान्तरां दीक्षामुपैति
 संतरामङ्गुलीराञ्चते संतरां मेखलां पर्यस्तावेधैनामेतत्सतीं पर्यस्यते प्रजामु हेव तपे-
 वा उपायन् ॥ ३ ॥ तेऽग्निनैव त्वचं विपुन्याङ्गयन्त । अग्निर्वै मिथुनस्य कर्ता
 प्रजनयिता तत्प्रजामुपायन्तसन्तरामङ्गुलीराञ्चन्त संतरां मेखलां तत्प्रजामात्मन्क-
 कुर्वत तथोऽपवैष एतत्प्रजामेवोपैति ॥ ४ ॥ सोऽग्निनैव त्वचं विपुन्याङ्गयते ।
 अग्निर्वै मिथुनस्य कर्ता प्रजनयिता तत्प्रजामुपैति संतरामङ्गुलीराञ्चते संतरां मेखलां
 तत्प्रजामात्मन्कुरुते ॥ ५ ॥ देवानामु ह स्म दीक्षितानाम् । यः समिद्धारो वा स्वा-
 ध्यायं वा विमृजते तथै ह स्मेतरस्यैतरथै रूपेणोतरस्यैतरमसुररक्षसानि जिघाथै
 सन्ति ते ह पापं वदन्त उपसमेयुरिति वै मां त्वमृचिकीर्षीरिति माजिघाथै सीरित्य-
 ग्निर्हैव तथा नान्यमुवादाग्निं तथा नान्यः ॥ ६ ॥ ते होचुः । अपीत्थं त्वामग्नेऽ-
 वादिषु रिति नैवाहमन्यं न मामन्य इति ॥ ७ ॥ तेऽविदुः । अयं वै नो विरक्ष-
 स्तप्रोऽस्यैव रूपमसाम तेन रक्षाथै स्यतिमोक्ष्यामहे तेन स्वर्गं लोकथै समश्नुवि-
 ष्यामह इति तेऽग्नेरेव रूपमभवंस्तेन रक्षाथै स्यत्यमुच्यन्त तेन स्वर्गं लोकथै स-
 माश्नुवत तथोऽपवैष एतदग्नेरेव रूपं भवति तेन रक्षाथै स्यतिमुच्यते तेन स्वर्गं
 लोकथै समश्नुते स वै समिधमेवाभ्यावधदवान्तरदीक्षामुपैति ॥ ८ ॥ स समि-
 धमभ्यादधाति । अग्ने व्रतपास्त्वे व्रतपा इत्यग्निर्हि देवानां व्रतपतिस्तस्मादाहग्ने
 व्रतपास्त्वे व्रतपा इति या तुव तनूरियथैसा मृषि यो मम तनुरेषा सा स्वयि । सह नौ व्र-
 तपते व्रतानीति तदग्निना त्वचं विपुन्याङ्गयतेऽनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्न्यतामनु तपस्त-
 पस्पतिरिति तदवान्तरां दीक्षामुपैति संतरामङ्गुलीराञ्चते संतरां मेखलां पर्यस्तावेधै-
 त-
 स्सतीं पर्यस्यते ॥ ९ ॥ अथैनमतो मदन्तीभिरुपचरन्ति । तपो वाऽअग्निस्तपो मृदन्ते-
 स्तस्मादेनं मदन्तीभिरुपचरन्ति ॥ १० ॥ अथ मदन्तीभिरुपचरन्ति राजानमप्यायं चरन्ति
 तथन्मदन्तीरुपचरन्ति राजानमप्यायं चरन्ति राजानमप्यायं चरन्ति राजानमप्यायं चरन्ति

ज्येन रेतः सोमं हि न सायेति तस्मान्मदन्तीरुपस्पृश्य राजानमाप्याययन्ति ॥११॥
 तदाहुः। यस्मात्पृथुदाप्यायनं क्रियतः आतिथ्यं सोमाय तमेवाग्रः अप्याययेयुः स्या-
 वान्तरदीक्षायां तानुब्रूणाति तदु तथा न कुर्याद्यज्ञस्य वाऽएवं कर्मात्रं वाऽपना-
 न्तसमदविन्दन्त सः शममेव पूर्वमुपाययथावान्तरदीक्षायाप्यायनम् ॥१२॥ तद्यदा-
 प्याययन्ति । देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्स्यैतच्छरीरं यद्विरुद्धं
 यदश्मानस्तदेषोशानानामौषधिर्जायत इति ह स्माह श्वेतकेतुरौहालकिस्तामेतदाहुः स्या-
 धिषुयवन्ति तां दीक्षोपसञ्जिस्तानूनपैराप्यायनेन सोमं कुर्वन्तीति तथोऽप्येनामेघं पृथ-
 वीक्षोपसञ्जिस्तानूनपैराप्यायनेन सोमं करोति ॥१३॥ मधु सारघमिति वाऽआहुः । य-
 ज्ञो ह वै मधु सारघमथैतऽएव सः सः सः मधुकृतो यद्वत्विजस्तद्यथा मधु मधुकृत अप्याय-
 येयुरेवमेवैतद्यज्ञमाप्याययन्ति ॥ १४ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिग्युर्षैषामिषं
 जितिस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा
 यथा मधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुः यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनायोपसं-
 स्तस्माद्यूपो नाम ॥ १५ ॥ तद्वाऽश्रुषीणामनुभ्रुतमास । ते यज्ञं स्रमभरन्त्यायं यज्ञः
 स्तस्रमभृत एवं वाऽएष यज्ञं स्रमभरति यो वीक्षते वाग्यै यज्ञस्तद्यदेवात्र यज्ञस्य
 निर्धीतं यद्विदुग्धं तदेवैतत्पुनराप्याययति ॥ १६ ॥ ते वै षड्भूत्वाप्याययन्ति । षड्वाऽ-
 ऋतव ऋतव पवैतः स्रुत्वाप्याययन्ति ॥ १७ ॥ तऽप्याययन्ति । अथऽशुरः शूरे देव
 सोमाप्यायतामिति तदस्याः शूमैः शूमैः अप्याययन्तीन्द्रायैकधनविदऽइतीन्द्रो वै
 यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायेत्येकधनविदऽइति शतं-शतं ह स्म वाऽएष देवा-
 न्पत्येकैक एवाः शूरेकधनानाप्यायते दश-दश वा तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा
 त्वमिन्द्राय प्यायस्वेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सां यैव यज्ञस्य देवता तामेवैतवाप्या-
 ययत्या त्वमिन्द्राय प्यायस्वेति तदेतस्मिन्नाप्यायनं दधात्याप्याययास्मान्त्सखीन्त्सः
 म्या मेधयेति स यत्स नोति तत्तदाह यत्स न्येत्यथ यदनुवृते तद् तदाह यन्मेधयेति
 स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीयेत्येका वाऽपतेषामाशीर्भवत्युत्विजां च यजमान-
 स्य च यज्ञस्योदचं गच्छेयेति यज्ञस्योदचं गच्छानीत्येवैतदाह ॥१८॥ अथ मस्तरं
 निन्दुवते । उत्तरत उपचारो वै यज्ञोऽथैतद्विज्ञोवान्वित्याप्याययन्त्याग्निर्वै यज्ञ-
 स्तद्यज्ञं पृष्ठतः कुर्वन्ति तन्मिथ्याकुर्वन्ति देवेभ्य आहुरस्यन्ते यज्ञो वै मस्तरस्तद्यज्ञं
 मुनःप्रभन्ते तस्यो हैषा प्रायश्चित्तस्थो हैषामेतत् मिथ्याकृतं भवति न देवेभ्य
 मस्तरस्यन्ते तस्मात्तस्तरं निन्दुवते ॥ १९ ॥ तदाहुः । अक्ले निन्दुवीराः कुन-
 क्तः सः सः सः निन्दुवीरानुमहुरणं देवाकस्य ॥ २० ॥ ते निन्दुवते । पृष्ठा

रायः प्रेषे भगायऽश्रुतमृतवाविभ्य इति सत्येऽसत्यवाविभ्य इत्येवैतदाह नृपो
 चावापृथिवीभ्यामिति तदाभ्यां चावापृथिवीभ्यां निन्हुवते ययोरिदं सर्वमधि
 ॥ २१ ॥ अथाह समुल्लुप्य प्रस्तरम् । अग्नीन्मदन्त्यापाभ्येति मदन्तीत्यग्नीदाह
 ताभिरेहीत्युपर्युपर्यग्निमतिहरति स यन्नानुप्रहरत्येतेन ह्यत ऊर्ध्वान्यहानि प्रचरि-
 प्यन्भवत्यथ यदुपर्युपर्यग्निमतिहरति तदेवास्यानुप्रहृतभाजनं भवति तमग्नीधे प्र-
 यच्छति तमग्नीन्निदधाति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [४. ३] ॥

ग्रीवा वै यज्ञस्योपसदः शिरः प्रवर्ग्यः । तस्माद्यदि प्रवर्गवान्भवति प्रवर्गेण
 प्रचर्याथोपसद्भिः प्रचरन्ति तद्ग्रीवाः प्रतिदधाति ॥ १ ॥ तद्याः पूर्वोऽनुवाक्या
 भवन्ति । ता अपराद्देव्याज्या या याज्यास्ता अनुवाक्यास्तद्व्यतिषजति तस्मा-
 दिष्टानि ग्रीवाणां पूर्वाणि व्यतिषक्तानीमान्यस्थीनि ॥ २ ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च ।
 उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे ततोऽसुरा एषु लोकेषु पुरश्चक्रिरेऽयस्मयीमेवास्मि-
 न्लोके रजतामन्तरिक्षे हरिणीं दिवि ॥ ३ ॥ तद्वै देवा अस्पृणवत । तऽएताभि-
 रुपसद्भिरुपासीदंस्तद्युपासीदंस्तस्माद्युपसदो नाम ते पुरः प्राभिन्दभिर्मांलोकान्प्रा-
 जयंस्तस्मादाहुरुपसदा पुरं जयन्तीति यद्दहोपासते तेनेमां मानुषीं पुरं जयन्ति
 ॥ ४ ॥ एताभिर्वै देवा उपसद्भिः । पुरः प्राभिन्दन्निर्मांलोकान्प्राजयंस्तथोऽपवैषु
 एतन्नाहैवास्माऽअस्मिन्लोके कश्चन पुरः कुरुतऽइमानेवैतन्लोकान्प्रभिनत्तीमां-
 ल्लोकान्प्रजयति तस्माद्युपसद्भिर्जयेते ॥ ५ ॥ ता वाऽआज्यहविषो भवन्ति । वृ-
 षो वाऽआज्यमेतेन वै देवा वृजेणाज्येन पुरः प्राभिन्दन्निर्मांलोकान्प्राजयंस्तथो-
 ऽपवैषु एतेन वृजेणाज्येनेमांलोकान्प्रभिनत्तीमांलोकान्प्रजयति तस्मादाज्यह-
 विषो भवन्ति ॥ ६ ॥ स वाऽअष्टौ कृत्वो जुहुं गृह्णाति । चतुरुपभृत्ययोऽइतर-
 षाहुरचतुरेव कृत्वो जुव्हां गृह्णीयादष्टौ कृत्व उपभृतीति ॥ ७ ॥ स वाऽअष्टावेव
 कृत्वो जुहुं गृह्णाति । चतुरुपभृति तद्वृजमभिभारं करोति तेन वृजेणाभिभारेलेमां-
 ल्लोकान्प्रभिनत्तीमांलोकान्प्रजयति ॥ ८ ॥ अग्नीषोमौ वै देवानां सयुजौ ।
 ताभ्यां सार्थं गृह्णाति विष्णव ऽएकाकिनेऽन्यतरमेवाधारमाधारयति यं सुवे-
 ण पूतिक्रामति वाऽउत्तरमाघारमाघार्याभिजिरेयाऽअभिजयानीति तस्मादन्यतर-
 मेवाधारमाधारयति यं सुवेण ॥ ९ ॥ अथात्राव्य न होतारं पृथुणीति ।
 सीद होतारिस्त्वेवाहोपविशति होता होतृषदनऽउपविश्य प्रसौति प्रसूतोऽभ्यर्षुः
 कृत्वादादधे ॥ १० ॥ स आहातिक्रामन्गन्धेऽनुगृहीति । आभ्यान्प्राधानि ।

वषट्कृते जुहोति ॥ ११ ॥ अथाह सोमायानुग्रहीति । आध्राव्याह सोमं यजेति
 वषट्कृते जुहोति ॥ १२ ॥ अथ यदुपभृत्याज्यं भवति । तत्समानयमान आह
 विष्णवेऽनुग्रहीत्याध्राव्याह विष्णुं यजेति वषट्कृते जुहोति ॥ १३ ॥ स यत्स-
 मानत्र तिष्ठन्जुहोति । न यथेवं प्रचरन्त्संचरत्यभिजित्याऽअभिजयानीत्यथ यदे-
 ता देवता यजति वज्रमेवैतत्सऽऽस्करोत्यग्निमनीकऽऽ सोमऽऽ शल्पं विष्णुं कुन्म-
 लऽऽ ॥ १४ ॥ संवत्सरो हि वज्रः । अग्निर्वाऽअहः सोमोरात्रिरथ यदन्तरेण
 तद्विष्णुरेतद्वै परिप्लवमानऽऽसंवत्सरं करोति ॥ १५ ॥ संवत्सरो वज्रः । एतेन वै देवाः
 संवत्सरेण वज्रेण पुरः प्राभिन्दन्निर्मान्लोकान्प्राजयंस्तथोऽपवैष एतेन संवत्सरेण
 वज्रेणोर्मान्लोकान्प्रभिनत्तीर्मान्लोकान्प्रजयति तस्मादेता देवता यजति ॥ १६ ॥
 स वै तिस्र उपसद उपेयात् । त्रयो वाऽऽश्रुतवः संवत्सरस्य संवत्सरस्यैवैतद्रूपं क्रियते
 संवत्सरमेवैतत्सऽऽस्करोति द्विरेकया प्रचरति द्विरेकया ॥ १७ ॥ ताः षट्सम्प-
 द्यन्ते । षट्वाऽऽश्रुतवः संवत्सरस्य संवत्सरस्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतत्सऽऽ
 स्करोति ॥ १८ ॥ यद्यु द्वादशोपसद उपेयात् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्स-
 रस्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतत्सऽऽस्करोति द्विरेकया प्रचरति द्विरेकया ॥ १९ ॥
 तारचतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते । चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सर-
 स्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतत्सऽऽस्करोति ॥ २० ॥ स यत्सायम्प्रातः प्रचरति ।
 तथा ह्येव सम्पत्सम्पद्यते स यत्पूर्वाहणे प्रचरति तज्जयत्यथ यदपराहणे प्रचरति
 मुजितमसदित्यथ यज्जुहोतीदं वै पुरं युध्यन्ति तां जित्वा स्वाऽऽ सतीं प्रपद्यन्ते
 ॥ २१ ॥ स यत्प्रचरति । तद्युध्यत्यथ यत्संतिष्ठते तज्जयत्यथ यज्जुहोति स्वाभे-
 वैतत्सतीं प्रपद्यते ॥ २२ ॥ स जुहोति । यया द्विरेकस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या
 तेऽअग्नेऽयःशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचोऽअपावधीत्स्वेषं वचोऽअपावधी-
 त्स्वाहेत्येवऽऽरूपा हि मासीदयस्मयी हि मासीत् ॥ २३ ॥ अथ जुहोति । यया
 द्विरेकस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या तेऽअग्ने रजःशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचो
 ऽअपावधीत्स्वेषं वचोऽअपावधीत्स्वाहेत्येवऽऽरूपा हि मासीद्रजता हि मासीत् ॥ २४ ॥
 अथ जुहोति । ययाद्विरेकस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या तेऽअग्ने हरिशया तनूर्वर्षि-
 ष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वचोऽअपावधीत्स्वेषं वचोऽअपावधीत्स्वाहेत्येवऽऽरूपा हि मा-
 सीत्त्रिषी हि मासीत्पुषु द्वादशोपसद उपेयाच्चतुरहमेकया प्रचरेच्चतुरहमेकया
 ॥ २५ ॥ अथातो प्रतोपसदामेव । पञ्चवीर्वाऽअन्या उपसदः परोऽहीरन्याः स
 षड्वापेकं त्रयासां दीर्घ्यथ द्वावुषु प्रीस्ताः पञ्चवीर्यथायासां त्रीन्मथयाह द्योतध्यथ

द्वावथैकं ताः परोऽह्वीर्या वै परोऽह्वीस्ताः परऽर्चीर्याः परऽर्चीस्ताः परोऽह्वीः
 ॥ २६ ॥ तपसा वै लोकं जयन्ति । तदस्यैतत्परः—पर एव वरीयस्तपो भवति
 परः-परः श्रेयाश्चै लोकं जयति वसीयानु ह्रैवास्मिन्लोके भवति य एवं विद्वान्पु-
 रोऽह्वीरूपसद् उपैति तस्माद् परोऽह्वीरेवोपसद् उपेयाद्यद्यु द्वादशोपसद् उपेया-
 स्त्राश्चतुरहं दोह्यद्वौ चतुरहमेकं चतुरहम् ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [४. ४.] ॥
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १२१ ॥ चतुर्थोऽध्यायः [१९] ॥

तद्य एष पूर्वार्धो वर्षिष्ठ स्थूणाराजो भवति । तस्मात्प्राङ् प्रक्रामति त्रीन्विक्रमां
 स्तच्छङ्कुं निहन्ति सोऽन्तःपातः ॥ १ ॥ तस्मान्मध्यमाच्छङ्कोः । दक्षिणा पृच्च-
 दश विक्रमान्प्रक्रामति तच्छङ्कुं निहन्ति सा दक्षिणा श्रोणिः ॥ २ ॥ तस्मान्म-
 ध्यमाच्छङ्कोः । उदङ् पृच्चदश विक्रमान्प्रक्रामति तच्छङ्कुं निहन्ति सोत्तरा श्रोणिः
 ॥ ३ ॥ तस्मान्मध्यमाच्छङ्कोः । प्राङ् षट्त्रिंशत् विक्रमान्प्रक्रामति तच्छङ्कुं निह-
 न्ति स पूर्वार्धः ॥ ४ ॥ तस्मान्मध्यमाच्छङ्कोः । दक्षिणा द्वादश विक्रमान्प्रका-
 मति तच्छङ्कुं निहन्ति स दक्षिणोऽधिसः ॥ ५ ॥ तस्मान्मध्यमाच्छङ्कोः । उदङ्
 द्वादश विक्रमान्प्रक्रामति तच्छङ्कुं निहन्ति स उत्तरोऽधिस एषा मात्रा वेदेः
 ॥ ६ ॥ अथ यत्त्रिंशद्विक्रमा पश्चाद्भवति । त्रिंशदक्षरा वै विराड्विराजा वै
 देवा अस्मिन्लोके मृत्यतिष्ठन्तथोऽप्येष एतद्विराजैर्वास्मिन्लोके प्रतिष्ठति ॥ ७ ॥
 अथोऽप्यपि त्रयस्त्रिंशत्स्युः । त्रयस्त्रिंशदक्षरा वै विराड्विराजैर्वास्मिन्लोके प्र-
 क्तिष्ठति ॥ ८ ॥ अथ यत्षट्त्रिंशद्विक्रमा प्राची भवति । षट्त्रिंशदक्षरा वै
 बृहती बृहत्या वै देवाः स्वर्गं लोकं समाश्नुवत तथोऽप्येष एतद्बृहत्यैव स्वर्गं
 लोकं समाश्नुते सोऽस्य विव्याहवनीयो भवति ॥ ९ ॥ अथ यच्चतुर्विंशति-
 विक्रमा पुरस्ताद्भवति । चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री
 पूर्वार्ध एष यज्ञस्य तस्माच्चतुर्विंशतिविक्रमा पुरस्ताद्भवत्येषा मात्रा वेदेः ॥ १० ॥
 अथ यत्पश्चाद्द्वितीयसी भवति । पश्चाद्द्वितीयसी पृथुश्रोणिरिति वै योषां प्रशंसन्ति
 यज्ञेषु पश्चाद्द्वितीयसी भवति पश्चादेवैतद्द्वितीयः प्रजननं करोति पस्मात्पश्चाद्द्वितीयसः
 प्रजननादिमाः प्रजाः प्रजायन्ते ॥ ११ ॥ नासिका इ वाऽएषा यज्ञस्य यत्तत्त-
 विः । अथ यदेनामुत्तरा वेदेरुपकिरति तस्माद्दत्तरवेदिर्नाम ॥ १२ ॥ इत्यो इ
 वाऽइदमग्रे मजा आसुः । आदित्याश्चैवाग्निरसश्च ततोऽग्निरसः पूर्वं यज्ञं भूम-
 भरस्ते यज्ञं सम्भृत्योत्तराग्निमिषा नः श्वाः सुत्यामादित्येभ्यः प्रमर्शनेन नो य-
 ज्ञेन याजयन्ते ॥ १३ ॥ ते इदित्या ऊचुः । उपजानीत यथास्थानवाग्निरसो

जयान्न वयमङ्गिरस इति ॥ १४ ॥ ते होचुः । वाऽअन्येन यज्ञादपक्रमणमस्त्य-
न्तरामेव सुत्यां धियामहाऽइति ते यज्ञं संजहृस्ते यज्ञं सम्भृत्योचुः श्वःसु-
त्यां वै त्वमस्मभ्यमग्ने प्रावोचोऽथ वयमद्यसत्यामेव तुभ्यं प्रब्रूमोऽङ्गिरोभ्यश्च ते-
षां नस्त्वथ होतासीति ॥ १५ ॥ तेऽन्यमेवप्रतिप्रजिघ्युः । अङ्गिरसोऽद्यते हाप्य
गिनरसोऽग्नयेऽन्वागत्य चुक्रुधुरिव कथं नु नो दूतश्चरन्त प्रत्यादृथा इति ॥ १६ ॥
स होवाच । अनिन्या वै मावृषत सोऽनिन्यैवृतो नाशकमपक्रमितुमिति तस्माद्
हानिन्द्यस्य वृतो नापक्रामेत्तऽएतेन सद्यःक्रियाङ्गिरस आदित्यानयाजयन्तम् स-
द्यःक्रीः ॥ १७ ॥ तेभ्यो वाचं वृत्तिणामानयन् । तां प्रत्यगृह्णन्हास्यमहे यदि
प्रतिग्रहीष्याम इति तद् वृत्तस्य कर्म न व्यमुच्यत यद्वात्तिणामासीत् ॥ १८ ॥ अ-
थैभ्यः सूर्यं वृत्तिणामानयन् । तं प्रत्यगृह्णंस्तस्माद् ह स्माद्गुरङ्गिरसो वयं वा-
ऽआत्विर्जीनाःस्मो वयं वृत्तिणीया अपि वाऽअस्माभिरेप प्रतिग्रहीतो य एष त-
पतीति तस्मात्सद्यःक्रियोऽश्वः श्वेतो वृत्तिणा ॥ १९ ॥ तस्य रुक्मः पुरस्ताद्भ-
वति । तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति यद्यश्वं श्वेतं न विन्देवपि
गौरेव श्वेतः स्यात्तस्य रुक्मः पुरस्ताद्भवति तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति
॥ २० ॥ तेभ्यो ह वा वचुक्रोध । केन मदेप श्रेयान्बन्धुनाऽकेनाऽयदेतं प्रत्यग्र-
हीष्ट न मामिति सा हैभ्योऽपचक्राम सोभयानन्तरेण देवासु रान्तसंयत्तान्ति सथ
ही भूत्वावदाना चचार तापुषैव देवा अमन्त्रयन्तोपासुरा अग्निरेव देवानां दूत
आस सहस्रान्ता इत्यसुररत्नसमसुराणाथ ॥ २१ ॥ सा देवानुपावत्स्यन्त्युवाच ।
य द्व उपावर्तेय किं मे ततः स्यादिति पूर्वामेव त्वाग्नेराहुतिः प्राप्स्यसीत्यथ हैषा
देवानुवाच यां मया क्वां चाशिषमाशासिष्यध्वै सा वः सर्वा समर्थिष्यतऽइति
सैवंदेवानुपावर्त ॥ २२ ॥ स यद्धार्यमाणेऽग्नौ । उत्तरवेदिं व्याधारयति यदेवै
नामदो देवा अब्रुवन्पूर्वा त्वाग्नेराहुतिः प्राप्स्यतीति तदेवैनामेतत्पूर्वामग्नेराहुतिः
प्राप्नोति वाग्धेषा निदानेनाथ यदुत्तरवेदिषुपकिरति यज्ञस्यैव सर्वत्वाय वाग्धि
यज्ञो वागृ ह्येषा ॥ २३ ॥ तां वै युगशम्येन विमिमीते । युगेन यत्र हरन्ति श-
म्यया य तो हरन्ति युगशम्येन वै योग्यं युञ्जन्ति सा यदेवावः सिथंही भूत्वा-
शान्तेवाचरत्तदेवैनामे तद्यज्ञे युनक्ति ॥ २४ ॥ तस्मान्निवृत्तदक्षिणां न प्रतिग्रही-
षात् । सिथंही हैनं भूत्वात्तिणोति नो हामाकुर्वीत सिथंही हैवैनं भूत्वा त्तिणो-
ति नो हान्यस्मै दद्याद्यज्ञं तदन्यत्रात्मनः कुर्वीत तस्माद्यो ऽस्यापि पाप इव समा-
न्यन्धुः स्यात्तस्माऽएनां दद्यात्स यद्वाति तदेनथ सिथंही भूत्वा न त्तिणोति

यदुसमानबन्धवे वृदाति तदु नान्यत्रात्मनः कुरुतऽ एषो निवृत्तदक्षिणायै प्रतिष्ठा
 ॥ २५ ॥ अथ श्रम्यां च स्फ्यं चादत्ते । तद्य एष पूर्वार्धयः उत्तरार्धयः शङ्कुर्भू-
 बति तस्मात्प्रत्यङ् प्रक्रामति त्रीन्वि क्रमांस्तच्चात्वा लं परिलिखति सा चात्वा-
 लस्य मात्रा नात्रमात्रास्ति यत्रैव स्वयं मनसा मन्येताग्रेणोत्करं तच्चात्वालं परि-
 लिखेत् ॥ २६ ॥ स वेद्यन्तात् । उदीचींश्च श्रम्यां निदधाति स परिलिखति
 तत्प्रायनी मेऽस्मीतीमा मेवै तदाहास्या ऽ हि तप्त एति ॥ २७ ॥ अथ पुरस्तात्
 । उदीचींश्च श्रम्यां निदधाति स परिलिखति विज्ञायनी मेऽस्मीतीमा मेवै तदाहा-
 स्याऽ हि विविदान एति ॥ २८ ॥ अथानुवेद्यन्तम् । प्राचींश्च श्रम्यां निदधाति
 स परिलिखत्यवतान्मा नाथिताद्वितीमा मेवै तदाह यत्र नाथैत न्मावतादिति ॥ २९ ॥
 अथोत्तरतः । प्राचींश्च श्रम्यां निदधाति स परिलिखत्यवतान्मा व्यथिताद्विती
 मा मेवै तदाह यत्र व्यथैत न्मावतादिति ॥ ३० ॥ अथ हरति । यत्र हरति तदग्नी
 कुपसीदति स वा अग्नीनामेव नामानि गृह्णहरति यान्वाऽअमृदेवा अग्रेऽग्नी-
 नहोत्राय प्रावृणत ते प्राधन्वंस्त इमा एव पृथिवीरुपासर्पन्निषामहैव द्वेऽअस्याः
 परे तेनैवैतन्निदानेन हरति ॥ ३१ ॥ स प्रहरति । विष्टेदग्निर्नभो नामाग्रेऽअङ्गिर
 आयुना नाम्नेहीति स यत्प्राधन्वंस्तदायुर्दधाति तत्समीरयति योऽस्यां पृथिव्या-
 मसीति योऽस्यां पृथिव्यामसीति इत्वा निदधाति यत्सेऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्वा-
 दधऽ इति यत्सेऽनाधृष्टं रत्नोभिर्नाम यज्ञियं तेन त्वादधऽ इत्येवै तदाहानु त्वा
 देववीतयऽ इति चतुर्थंश्च हरति देवेभ्यस्त्वा जुष्टंश्च हरामीत्येवै तदाह तां वै चतुः
 स्रक्तेरचात्वालद्वरति चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवैनामेतद्दिग्भ्यो हरति ॥ ३२ ॥
 अथानुवृहति । सिंश्चसि सपत्नसाही देवेभ्यः कल्पस्वेति सा यदेवादः सिंश्चि
 भूत्वाशान्तेवाचरत्तदेवैनामेतदाह सिंश्चसीति सपत्नसाहीति त्वया वयंश्च सप-
 त्नात्पापीयसः क्रियास्मेत्येवै तदाह देवेभ्यः कल्पस्वेति योषा वाऽउत्तरवेदिस्तामे-
 वै तदेवेभ्यः कल्पयति ॥ ३३ ॥ तां वै युगमात्री वा सर्वतः करोति । यजमानस्य
 वा दश-दश पदानि दशाक्षरा वै विराडाग्वै विराडाग्व्यज्ञो मध्ये नाभिकामिव क-
 रोति समानत्रासीनो व्याघारयाणीति ॥ ३४ ॥ तामङ्गिरभ्युक्षति । सा यदेवादः सि-
 ंश्चि भूत्वाशान्ते वाचरच्छान्तिरापस्तामङ्गिः शमयति योषा वाऽउत्तरवेदिस्तामेवै-
 तदेवेभ्यो हिन्वति तत्पादङ्गिरभ्युक्षति ॥ ३५ ॥ सोऽभ्युक्षति । सिंश्चसि सप-
 त्नसाही देवेभ्यः शुन्धस्वेत्यथ सिकताभि रनुविकरत्यलंकारो न्वेव सिकता आ-
 षन्त इव हि सिकता अग्नेर्वाऽ एतद्देवा नरस्य भस्म यत्सिकता अग्निं वाऽ
 अस्याभाधास्यन्भवति तथो हैनामग्निर्न हिनस्ति तस्मात्सिकताभिरनु विकरति

सोऽनुविकिरति सि॒ध्वा॒सि सपत्नसाही देवेभ्य शुम्भस्वेत्यथैनां छादयति सा
छन्नैता॑रात्रिवसति ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५१] ॥

इध्यमभ्यादधति । उपयमनीरुपकल्पयन्त्याज्यमधिश्रयति स्रुचं च स्रुचं च
संमाष्ट्यथोपूयाज्यं पञ्चगृहीतं गृहीते यदा पूदीप्त इध्मोभवति ॥ १ ॥ अथोद्य-
च्छन्तीधम् । उपयच्छन्त्युपयमनीरथाहाग्रये प्रद्वियमाणायानुब्रूहेकस्फययानूदेही
त्यनूदैति प्रतिप्रस्थितैकस्फययैतस्मान्मध्यमाच्छङ्कोर्य एष वेदेजघनार्थं भवति तद्यदेवा-
त्रान्तः पातेन सार्हपत्यस्य वेदेव्यवाञ्छिन्नं भवति तदेवैत दनुसंतनोति ॥ २ ॥ त-
द्वैके । ओत्तरवेदेरनूदायन्ति तद् तु तथा न कुर्यादेवैतस्मान्मध्यमाच्छङ्कोरानूदेयात्
ऽआयन्त्यागच्छन्त्युत्तरवेदिम् ॥ ३ ॥ शतम् १८०० ॥ ॥ पू० जणीरध्वर्यु० दत्ते ।
सपुरस्तादेवाग्रे प्रोक्तत्युदङ् तिष्ठन्निन्द्रघो घृत्वा वसुभिः पुरस्त्वद्गोपायत्वित्येवै-
तदाह ॥ ४ ॥ अथ पश्चात्प्रोक्षति । प्रचेतास्त्वा रुद्रैः पश्चात्पा त्विति प्रचेताः
स्त्वा रुद्रैः पश्चाद्गोपायत्वित्येवैतदाह ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणतः प्रोक्षति । मनोज-
वास्त्वा पितृभिर्दक्षिणतः पात्विति मनोजवास्त्वा पितृभिर्दक्षिणतो गोपायत्वित्येवै-
तदाह ॥ ६ ॥ अथोत्तरतः प्रोक्षति । विश्वकर्मा त्वादित्यैरुत्तरतः पात्विति विश्वकर्मा
त्वादित्यैरुत्तरतो गोपायत्वित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ अथ याः पूजययः पिरिशिष्यन्ते ।
तद्येऽ एते पूर्वैस्सक्ती तयोर्या वृक्षिणा ता न्यन्तेन बहिर्वेदि निनयतीदमहं तप्तं वाबहि-
र्धा यज्ञान्निःसृजामीति सा यदेवावः सि॒ध्वा॒ही भूत्वाशान्ते वाचरत्तामेवास्य एतच्छुचं
बहिर्धा यज्ञान्निःसृजति यदि नाभि चरेद्युऽअभिचरेद्वादिशेदिदमहं तप्तं वाच-
सुमभि निःसृजामीति तमेतया शुचा विध्यति स शोचन्नैवामुं लोकरूपेति ॥ ८ ॥
स य द्धार्यमाणोऽग्नी । उत्तरवेदिं व्याघारयति यदेवैनामदो देवा अब्रवन्पूर्वा त्वा
ग्नेराहुतिः प्राप्स्यतीति तदेवै नामेतत्पूर्वामग्नेराहुतिः प्राप्नोति यदेषा देवानब्र-
वीद्यां प्रयाकां चाशिषमाशासिष्यध्वे सा वः सर्वा समर्धिष्यतः इति तामेनयात्रऽ
द्विजो यजमानायाशिषमा शासते सास्मै सर्वा समृध्यते ॥ ९ ॥ तद्वा ऽएतदेकं
कुर्वेन्द्र्यं करोति । यदुत्तरवेदिं व्याघारयत्यथ येषां मध्येनामिकेव भवति तस्यै
ये पूर्वे स्सक्ती तयोर्या वृक्षिणा ॥ १० ॥ तस्यामाधारयति । सि॒ध्वा॒सि स्वाहे-
त्यथा परयोरुत्तरस्याथ सि॒ध्वा॒ह्यस्यादित्यवनिः स्वाहेत्यथापरयोर्वक्षिणस्याथसि
ध्वा॒सि ब्रह्मवनिः क्षत्रवनिः स्वाहेति बह्वीवै यजुःष्वाशीस्तब्रह्म च क्षत्रं चाशास्त
ऽवभ्रे वीर्ये ॥ ११ ॥ अथ पूर्योरुत्तरस्याथ । सि॒ध्वा॒सि सुप्रजावनी राय-
स्पोष वनिः स्वाहेति तत्प्रजामाशास्ते षडाह सुप्रजावनिरिति रायस्पोष

निरिति भूमा वै राय स्पोष स्तङ्ग मान माशास्ते ॥१२॥ अथ मध्यऽऽघारयति।
 सिंथ ह्य स्यावह देवा न्यजमानाय स्वाहेति तदेवान्यजमानायावाहयत्यथ स्रुचमु-
 घच्छति । भूतेभ्य स्त्वोति प्रजा वै भूतानि प्रजाभ्य स्त्वेत्ये वै तदाह ॥१३॥ अथ
 परिधीनपरिधाति । ध्रुवोऽसिपृथिवीदृथ हेति मध्यमं ध्रुवज्जिदस्पन्तरिज्जदृथ हेति
 वृक्षिणमच्यु तज्जिदसि दिवं दृथ हेत्युत्तरमग्नेः पुरीषमसीति सम्भारानुपान्विपति
 तद्यत्संभारा भवन्त्यग्नेरेव सर्वन्वाय ॥१४॥ शरीरं ह्यैवास्या पीतुदारु तद्य त्पैतु
 दारवाः परिधयो भवन्ति शरीरेणै वै नमेतत्सम र्धयति कृत्स्नं करोति ॥ १५ ॥
 माथ सथ है वास्य गुल्गुलु । तद्यद्गुल्गुलु भवति माथ सेनैवैनमेतत्स मर्धयति
 कृत्स्नं करोति ॥१६॥ गन्धोहैवास्य सुगन्धिते जनम् । तद्यत्सुगन्धितेजनं भवति
 गन्धे नै वै न मेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥१७॥ अथ यद्बृष्णे स्तुका भवति ।
 बृष्णेर्है वै विषाणे अन्तरेणाग्निरेकाथ रात्रिमुवास तद्यदेवा त्रग्नेन्यक्तं तदिहा
 प्यसदिति तस्माद्बृष्णे स्तुका भवति तस्माद्या शीर्ष्णे नेदिष्ठथस्यात्तामाद्धियाह-
 रेद्यु तां न विन्देवपि यामव कां चाहरेत्तद्यत्परिधयो भवन्ति गुप्त्या ऽ एवदूर
 ऽ इव ह्येनमुत्तरे परिधय आगच्छन्ति ॥ १८ ब्राह्मणम् ॥ २ [५. २] ;

पुरुषो वै यज्ञः पुरुषस्तेन यज्ञोयदेनं पुरुषस्तनुतऽएव वै तायमानो यावानेव पुरु
 षस्तावान्विधी यते तस्मात्पुरुषोयज्ञः ॥२॥ शिर एवास्य हविर्धानम् । वैष्णवं देवत
 याथ यद् स्मिन्त्सोमो भवति हविर्वै देवानाथ सोमस्तस्माद्धविर्धानं नाम ॥२॥ मुखमे-
 वास्याहवनीयः । सयदा हवनीये जुहोति यथा मुखऽऽसिञ्चे देवंतत् ॥३॥ स्तुप
 एवास्य घूपः बाहूऽएवास्याग्नीधीयश्य मार्जालीयश्च ॥४॥ उदरमेवा स्यसदः ।
 तस्मात्सदसि भक्तयन्ति यद्दीदं किं चाश्रन्त्युदरऽएवेदथ राबं प्रतिष्ठित्यथ यद्
 स्मिन्विश्वे देवा असीदंस्तस्मात्सदो नाम तऽउ एवास्मिन्नेते ब्राह्मणा विश्वगोत्राः
 सीदन्ति ॥ ५ ॥ अथ यावेतौ जघने नाग्नी । पादावेवा स्यैतावेष्वै तायमानो
 यावानेव पुरुषस्तावान्विधीयते तस्मात्पुरुषो यज्ञः ॥ ६ ॥ उभयतो द्वारथ हवि-
 र्धानं भयति । उभयतो द्वारथ सदस्तस्मादयं पुरुष आन्तथ संतृणः प्रणिक्ते
 हविर्धानेऽउपतिष्ठते ॥ ७ ॥ तेसमवर्तयन्ति । वृक्षिणे नैव वृक्षिण पुत्तरेणोत्तरं
 यद्दृषीयस्तद्वृक्षिणथ स्यात् ॥ ८ ॥ तयोः समववृत्तयोः छविराधि निदधति यदि
 छदिर्न विन्देयुश्छविः संमितां वाभितिम् प्रत्यानक्षन्ति रराख्यां परि श्रयन्त्युद्धा-
 यीभ्यां छदिः पश्वादाधिनिदधतिद्विदिः संमितांवाभितिम् ॥ ९ ॥ अथ पुनः प्रप-
 द्या चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा सावित्रं प्रसवाय जुहोति सविता वै देवानां प्रसवि-

ता सवितु प्रसूताय यज्ञंतनवामहाऽ इति तस्मा त्सावित्रं जुहोति ॥ १० ॥ स जु-
होति । युञ्जते मन उतयुञ्जते धियइतिमनसा च वै वाचा च यज्ञं तन्वते स य-
वाह युञ्जते मन इति तन्मनो युनक्त्युत युञ्जते धिय इति तद्वा च युनक्ति धि-
या-धिया ह्येतयामनुष्या जुज्यूप न्त्यनूक्ते नेत्र प्रकामोद्येनेत्र गाथाभिरिव ताभ्यां
युक्ताभ्यां यज्ञं तन्वते ॥ ११ ॥ विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चित इति । ये वै ब्रा-
ह्मणाः शुश्रुवाऽथ सोऽनूचा नास्ते विप्रा स्तानेवैतदभ्याह बृहतो विपश्चित इति
यज्ञो वै बृहन्विपश्चित्यज्ञमेवै तदभ्याह विहोत्रादधे वयुना विदेक इदिति वि हि
होत्रा दधते यज्ञं तन्वाना महीदेवस्य सवितुः परिष्टुतिः स्वाहेति तत्सावित्रं प्रसवा-
य जुहोति ॥ १२ ॥ अथापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । उपनिष्क्रामति वृक्षिण-
या द्वारा पूर्वीं निष्क्रामयन्ति स वृक्षिणस्य हविर्धानस्य वृक्षिणार्यां वर्तन्याऽथ
हिरण्यं निधाय जुहोतीदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पद्मम् । समूह मस्यपाऽथ
सुरे स्वाहेति सऽथ स्रवं पत्न्यै पाणावानयति साक्षस्य संताप मुपानक्ति देवश्रुतौ
देवेष्वा घोष तमिति प्रयच्छति प्रति प्रस्थात्रे स्रवं चाज्य विलापनीं चपर्या णय-
न्ति मुभौ जघने नाग्नी ॥ १३ ॥ चतुर्गृहीत माज्यं गृहीत्वा । प्रतिप्रस्थातोत्तरस्य हवि
र्धानस्य वृक्षिणार्यां वर्तन्याऽथ हिरण्यं निधाय जुहोतीरावती धेनुमती हि भूतऽथ
सूय वसिनी मनवे दशस्या । व्यस्क भ्नारोदसी विष्ण वेते दार्थ्ये पृथिवी मभि-
तो मयूखैः स्वाहेति सऽथ स्रवं पत्न्यै पाणावानयति साक्षस्य संताप मुपानक्ति
देव श्रुतौ देवेष्वा घोषतमिति तद्यदेव जुहोति ॥ १४ ॥ देवा ह वै यज्ञं तन्वानाः ॥
तेऽसुर रक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयां चक्रु वज्रो वाऽआज्यन्तऽएतेन वज्रणा
ज्येन दक्षिण तो नाष्टारक्षाऽथ स्यवाधस्तथैषां, नियानं नान्व वायंस्तथोऽप्रवैष
एतेन वज्रेणाज्येनद क्षिणता नाष्टारक्षाऽथस्य वहन्ति तथास्य नियानं नाभव-
यन्ति तद्यद्वैष्ण वीभ्या मृग्भ्यां जुहोति वैष्णवऽथ हि हविर्धानम् ॥ १५ ॥ अथ
यत्पत्न्य क्षस्य संतापमुपानक्ति । प्रजननमेवैत त्क्रियते यदावै स्त्रिये च पुऽथसश्च
संतप्यतेऽथरेत सिच्यते तत्ततः प्रजायते परागुपानक्तिपराज्येव रेतः सिच्यतेऽथा-
ह हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्या मनुगृहीति ॥ १६ ॥ अथ वाचयति । प्राचीप्रे-
तपध्वरं कल्पयंतीऽहत्पध्वरो वै यज्ञः प्राचीप्रेतं यज्ञं कल्पयन्तीऽहत्ये वै तदाहो
र्ध्वं यज्ञं नयतंमा जिह्वरतमित्यू र्ध्वमिगं यज्ञं देवलोके नयत मित्ये वै तदाह मा
जिह्वरत मिति तदे तस्माऽअङ्गलामाशास्ते समुद्गृ ह्येव प्रवर्तये युर्यथा नोत्सर्जेता
मसुर्या वाऽपषा वाग्म्यान्ने नेदिहासुर्या वाग्बदादिति यद्युत्सर्जेताम् ॥ १७ ॥ ए-
तद्वाचयेत् । स्वं गोष्ठमावदतं देवीदुर्ये आयुर्मा निर्वादिष्टं प्रजां मा निर्वादिष्टमिति

तस्यो हैषा प्रायश्चित्तिः ॥ १८ ॥ तदाहुः । उत्तर वेदेः प्रत्यङ् प्रक्रमे त्रीन्वि
 क्रमास्तद्धविर्धाने स्थापयेत्सु हविर्धानयोर्मात्रेति नाम भ्रात्रास्ति यत्रैव स्वयं मन-
 सा मन्येत नार्हैव सत्रात्यन्तिके नोदूरे तत्स्थापयेत् ॥ १९ ॥ तेऽ अभिमन्त्रयते ।
 अत्ररमे थां वर्ष्मन्पृथिव्या ऽ इति वर्ष्म त्थेतत्पृथिव्यै भवति दिवि ह्यस्याह व-
 नीयो भवति नभ्यस्थे करोति तद्धि जेमस्य रूपम् ॥ २० ॥ अथोत्तरेण पर्येत्या-
 ध्वर्युः वृक्षिणश्च हवि धानमुपस्तभ्नाति विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्रवोचंयः पार्थिवा-
 निविममरजाश्चि । योऽ अस्कभायकुत्तरश्च सधस्थं विचक्रमाणस्त्रे धोरुगायो
 विष्णवेत्त्रेति मेथीमुपनिहन्ती तरतस्ततो यदुच मानुषे ॥ २१ ॥ अथ प्रति प्रस्था-
 ता । उत्तरश्च हविर्धानमुपस्तभ्नाति दिवो वा विष्णोऽउत्वा पृथिव्या महो वा
 विष्णो ऽ उरोरन्तरिक्षात् । उभा हि हस्ता वसुना पृणस्वा प्रयङ् वृक्षिणादोत
 सव्याद्विष्णवे त्वेति मे थो मुपनिहन्ती तरतस्ततो यदुच मानुषे तद्य द्वैष्णवै र्य-
 जुर्भिरुपचरन्ति वैष्णवश्च हि हविर्धानम् ॥ २२ ॥ अथ मध्य मं छदि रूपस्पृश्य वाच
 यति । प्र तद्विष्णु स्तवते वीर्येण मृगो न भीष्टः कुचरोगिरिष्ठाः । यस्योरुषु
 त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्लिंयन्तिभुवनानि विश्वेतीदृश्च है वा स्यै तच्छीर्ष कपालं यदि
 वमुपरिष्ठावधीवृष्टेतत्क्लिंयन्त्यन्यानि शीर्ष कपालानि तस्मादाहाधिक्लियन्तीति । २३ ।
 अथ ररात्र्यामुपस्पृश्य वाचयति । विष्णो रराटमसीति ललाटश्च हैवास्यै तद
 थो व्हायाऽउपस्पृश्य वाचयति विष्णोः श्रेष्ठं स्थ इति सूक्ते हैवास्यैतेऽअथ यदिदं
 पश्चाच्छदिर्भवतीदृश्च हैवास्यै तच्छीर्षकपालं यदिदं पश्चात् ॥ २४ ॥ अथ लस्पृज्या
 स्पृज्या प्रसीव्यति । विष्णोःस्यूरसीत्यथग्रन्थिं करोति विष्णोर्ध्रुवोऽसीतिने-
 दच्यवपद्याताऽइतितं प्रकृते कर्मन्विष्यति तथोहाध्वर्युं वा यजमानं वा ग्राहो नषि-
 न्दतितत्रिष्ठितमभिमृशति वैष्णवमसीति वैष्णवश्च हि हविर्धानम् ॥ २५ ॥

ब्राह्मणम् । ३-५-३ ॥ ॥

द्वयंवाऽअभ्युपरवाः रूपायन्ते । शिरोवै यज्ञस्य हविर्धानं तद्यऽइमे शीर्षरचत्वारः
 कृपाइमावह ह्यविमौ द्वौ ताने वै तत्करोति तस्मादुपरवान्खनति ॥ १ ॥ देवाश्च
 वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे । ततोऽसुरा एषु लोकेषु कृत्यां
 बलगाभिचरन्नुत्तैर्वंचिदेवानभि भवे मेति ॥ २ ॥ तत्रेदेवा अस्पृणवत । तस्पृतेः
 कृत्यां बलगानुदखनन्यदा वै कृत्या मुत्खनन्त्यथसालसा मोघाभवति तथोऽस्पृषु
 पतद्यथसाऽअप्रकश्चि द्विषनभ्रातृव्यः कृत्यां बलगाभिखनति ताने वैतदुत्किरति

तस्माद्गुपरवान्खनति सदक्षिणस्य हविर्धानस्याधोऽधः प्रउगंखनति ॥३॥ सोऽभि-
 मादत्ते । देवस्य त्वासवितुः प्रसवेऽश्विनो बार्हुभ्यां पूषणो हस्ताभ्यामाददे नार्य-
 सीति समान एतस्य यजुषोबन्धुर्योषो वाऽएषा यदभ्रिस्तस्मा दाह नार्यसीति
 ॥ ४ ॥ तान्मादेशमात्रं विनापरिलिखति । इदमहं रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तामीति
 वज्रो वाऽअभ्रिर्वज्रेणैवै तन्नाष्ट्राणां रक्षसांग्रीवाअपिकृन्तति ॥ ५ ॥ तद्यत्वेतौ
 पूर्वौ । तयोर्दक्षिण मवाग्र परिलिखे दथापरयो रूत्तरमथा परयोर्दक्षिणमथ पूर्व
 योरुत्तरम् ॥ ६ ॥ अथोऽइतरथाहुः । अपरयोरे वाग्रऽउत्तरं परिलिखे दथ पूर्व-
 योर्दक्षिण मथा परयोर्दक्षिणमथ पूर्वयोरुत्तर मित्यथोऽअपि समीच एव परि-
 लिखेदेतं त्वे वोत्तमं परिलिखेद्य एष पूर्वयोरुत्तरोभवति ॥ ७ ॥ तन्यथापरिलि-
 खितमेव यथापूर्वं खनति । बृहन्नसि बृहद्रवा इत्युपस्तौत्येवै नानेतन्महयत्येव यदाह
 बृहन्नसि बृहद्रवा इति बृहती मिन्द्राय वाचं वदेतीन्द्रोवै यजस्य देवता वैष्णवः
 हविर्धानं तत्मेन्द्रं करोति तस्मादाह बृहती मिन्द्राय वाचं वदेति ॥ ८ ॥ रत्नोदणं
 वलगहनमिति । रक्षसां हेतेवलगानां बध्नायखायन्ते वैष्णवीमिति वैष्णवी हि
 हविर्धाने वाक् ॥९॥ तान्यथास्वातमेवोत्किरति । इदमहं तं वलगमुत्किरामि यं मे
 निष्ठचोयममात्यो निचखानेति निष्ठयोवा वाऽअमात्यो वाकृत्यां वलगान्निखनति
 तानेवैतदुत्किरति ॥१०॥ इदमहं तं वलगमुत्किरामि । यं मे समानो यम समानो
 निचखानेति समानोवा वाऽअसमानो वा कृत्यां वलगान्निखनति तानेवै तदुत्किरति
 ॥११॥ इदमहं तं वलगमुत्किरामि । यं मे सबन्धुर्यमसबन्धुर्निचखानेति सबन्धुर्वा
 वाऽअसबन्धुर्वा कृत्यां वलगान्निखनति ताने वै तदुत्किरति ॥ १२ ॥ इदमहं तं
 वलगमुत्किरामि । यं मे सजातो यम सजातो निचखानेति सजातोवा वाऽसजातो
 वाकृत्यां वलगान्निखनति तानेवै तदुत्किर त्पुत्कृत्यां किरामीत्यन्तत उद्वपति
 तत्कृत्यामुत्किरति ॥ १३ ॥ तान्बाहुमात्रान्खनेत् । अन्तो वाऽएषोन्ते नै वै त-
 त्कृत्यां मोहयति तान्क्षणया संतृन्दन्ति यद्यक्षणयानशक्रुयावपि समीचस्तस्मादिमे
 माणाः परः संतृणाः ॥१४॥ तान्यथा स्वातमेवा वमशयति । स्वराडसि सपत्नहा
 सन्नराडस्यभिमातिहा जनराडसि रत्नोहा सर्वराडस्यमित्रहेस्याशीरे वैषैतस्य कर्म-
 णाआशिषमेवैतदाशास्ते ॥१५॥ अथाध्वर्युश्च यजमानश्च संमृशेते । पूर्वयोर्दक्षिणे-
 ऽध्वर्युर्भवत्यपरयोरुत्तरे यजमानः सोध्वर्युः पृच्छति यजमान किमत्रेति भद्रमित्याह
 तन्नौ सहेत्युपांश्वध्वर्युः ॥ १६ ॥ अथापरयोर्दक्षिणेऽध्वर्युर्भवति । पूर्वयोरुत्तरे
 यजमानः स यजमानः पृच्छत्यध्वर्यो किमत्रेति भद्रमित्याह तन्म इति यजमानस्तद्य

देव॑ संमृशेते प्राणानेवैतस्सयुजःकुरुतस्तस्मादिमेप्राणाः परः संवित्रेऽथयत्पृष्टो
भद्रमिति प्रत्याह कल्याणमेवैतन्मानुष्यै वाचो वदति तस्मात्पृष्टो भद्रमिति प्र-
त्याहाथप्रोक्तयेको वै प्रोक्षणस्य बन्धुर्मेध्याने वैतत्करोति ॥ १७ ॥ स प्रोक्षति ।
रक्षो हृणो वो बलगहन इति रक्षोहृणो ह्येते बलगहनो ह्येते प्रोक्षामि वैष्णवानिति
वैष्णवा ह्येते ॥ १८ ॥ अथ याः प्रोक्षण्यः परिशिष्यन्ते । ता अश्वटेष्व घनयति
तद्या इमाः प्राणेष्वपस्ता एवैतद्दधाति तस्मादेषु प्राणेष्विमा आपः ॥ १९ ॥ सोऽ
घनयति रक्षोहृणो वो बलगहनोऽघनयामि वैष्णवा नित्यथ वर्ही॑षि प्राचीना-
प्राणि चोदीचीनाप्राणि चावस्तृणाति तद्यानी मानि प्राणेषु लोमानि तान्ये वै
तद्दधाति तस्मादेषु प्राणेष्विमानि लोमानि ॥ २० ॥ सोऽवस्तृणाति । रक्षोहृणो
वो बलगहनोऽवस्तृणामि वैष्णवानित्यथ वर्ही॑षि तनूनीवोपरिष्ठात्पूच्छादयति
केशा ह्यैवास्यैते ॥ २१ ॥ अथाधिष्वरणे फलकेऽउपदधाति । रक्षोहृणौ चावलग-
हनाऽउपदधामि वैष्णवी ऽ इति हनू ह्यै वास्यै तेऽअथ पर्यहति रक्षोहृणौ वां व-
लगहनौ पर्यहामि वैष्णवी ऽ इति ह॑ हत्येवैनेऽपतदशिशिले करोति ॥ २२ ॥
अथाधिष्वरणं परिकुचं भवति । सर्वं रोहितं जिहा ह्यै वास्यैषा तद्यत्सर्वरोहितं
भवति लोहि नीवहीयं जिहा तश्चिदधाति वैष्णवमसीति वैष्णव॑ ह्येते ॥ २३ ॥
अथ प्रावण उपावहरति । दंताह्यैवास्य प्रावाणस्तद्यत्प्रावाभिरभिषुग्वन्ति यथा
दक्षिः प्नायादेवं तत्तान्निदधाति वैष्णवा स्थेति वैष्णवा ह्येतेऽपतदुयज्ञस्य शिरः
स॑ ह्येते स्फुटम् ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् [५—४] ॥ पञ्चमोऽध्यायः [२०]

उवर मेवास्य सदः । तस्मात्सदासि भक्षयन्ति यद्धीदं किं चाश्रन्त्युवरऽ-
पवेद॑ स॑र्वं प्रतिष्ठित्यथ यदस्मिन्विश्वे देवा असीदंस्तस्मात्सदो नाम तऽउ-
पवास्मिन्नेते ब्राह्मणविश्वगोत्राः सीदीन्त्येन्द्रं देवतया ॥ १ ॥ तन्मध्येऽश्रौदुम्ब-
रीं मिनोति । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर उवरमेवास्य सदस्तन्मध्येऽश्रौदुम्बरीं मिनोति
॥ २ ॥ अथ यत्पृथमध्यमः शङ्कुर्भवति । वेदेर्जघनार्थं तस्मात्प्राङ् प्रकामति षड्भि
क्रमान्दक्षिणा सप्तमम प्रकामति सम्पदः कामाय तदवटं परिलिखति ॥ ३ ॥
सोऽत्रिमादत्ते । देवस्यत्वा सवितुः प्रसेवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णे हस्ताभ्याम्राददे
नार्यसीति समान एतस्य यजुषे बन्धुर्योषो वाऽएषा यद्विस्तस्मादाह नार्यसीति
॥ ४ ॥ अथावटं परि लिखति । इवमह॑ रक्षसां ग्रीवा अपि कृन्तामीति वृज्जो
वाऽअभ्रिर्वज्रैर्यैवैतन्प्राण॑ ह्येते रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तति ॥ ५ ॥ अथ खनति ।

प्राञ्चमुत्करमुत्किरति यजमानेन संमार्यौदुम्बरीं परिवामयति तामग्रेण प्राचीं नि-
 दधात्येतावन्मात्राणि बर्हीः॑ ध्युपरिष्ठादधिनिदधाति ॥ ६ ॥ अथ यवमत्यः प्रो-
 क्षण्यो भवन्ति । आपो ह वाऽऽषधीनाः॑ रसस्तस्मादोषधयः क्रेवल्यः खादिता
 न धिन्वन्त्योषधय उ हापाः॑ रसस्तस्मादापः पीताः क्रेवल्यो न धिन्वन्ति यवै
 वोभ्यः सः॑ सृष्टा भवन्त्यथैव धिन्वन्ति तर्हि हि सरसा भवन्ति सरसाभिः प्रो-
 क्षाणीति ॥ ७ ॥ देवाश्च वाऽऽसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे ततो दे-
 वेभ्यः सर्वा एवौषधय ईयुर्यवा हवैभ्यो नेयुः ॥ ८ ॥ तद्वै देवा अस्पृषवत ।
 तऽएतैः सर्वाः सपत्नानामोषधीरयुवत यदयुवत तस्माद्यवा नाम ॥ ९ ॥ ते हो-
 चुः । हन्त यः सर्वासामोषधीनाः॑ रसस्तं यवेषु दधामेति स यः सर्वासामोष-
 धीनाः॑ रस आसीत्तं यवेष्वदधुस्तस्माद्यवान्या आषधयो म्लायन्ति तदेते मोद-
 माना वर्धन्तऽएव॑ऽऽद्येषु रसमदधुस्तथोऽएवैष एतैः सर्वाः सपत्नानामोषधीर्युते
 तस्माद्यवमत्यः प्रोक्षण्यो भवन्ति ॥ १० ॥ स यवानावपति । यवोऽसि यव्यासम-
 द्बुवो यवयारातीरिति नात्र तिरोहित मिवास्त्यथ प्रोक्षत्येको वै प्रोक्षणस्य बन्धु-
 मध्यामेवैतत्करोति ॥ ११ ॥ स प्रोक्षति । दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वे-
 तीमानेवैतल्लोकानूर्जा रसेन भाजयत्येषु लोकेषूर्जैः॑ रसं दधाति ॥ १२ ॥ अथ
 याः प्रोक्षण्यः परिशिष्यन्ते । ता अवेष्टेऽवनयति शुन्धन्तां लोकाः पितृषुदना
 इति पितृदेवत्यो वै कूपः स्वातस्तुमेवैतन्मेध्यं करोति ॥ १३ ॥ अथबर्हीः॑पि ।
 प्राचीनाग्राणि चोदीचीनाग्राणि चावस्तृणाति पितृषुदनमसीति पितृदेवत्यं वाऽ-
 अस्याऽएतद्भवति यन्निखातः॑ सा यथानिखातौषधिषु मिता स्यादेवमेतास्वोष-
 धिषु मिता भवति ॥ १४ ॥ तामुच्छ्रयति । उद्विव॑ऽस्तभानान्तरिक्षं पृण दृ॑ऽ ह-
 स्व पृथिव्या मितीमानेवैतल्लोकानूर्जा रसेन भाजयत्येषु लोकेषूर्जैः॑ रसं दधा-
 ति ॥ १५ ॥ अथ मिनोति । द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्वितियो वाऽऽग्र्यं पवतऽ
 एषुद्युतानो मारुतस्तदेनामेतेन मिनोति मित्रावरुणौ ध्रुवेण धर्मणेति प्राणोदानौ
 वै मित्रावरुणौ तदेनां प्राणोदानाभ्यां मिनोति ॥ १६ ॥ अथ पर्यहति । ब्रह्मत्र-
 नि त्वा जत्रवनि रायस्योषवनि पर्यहामीति बद्धी वै यजुः॑ऽशरीस्तद्ब्रह्म च जत्रं चा
 शास्तऽउभे वीर्ये रायस्योषवनीति भूमा वै रायस्योषस्तद्ब्रह्मानमाशास्ते ॥ १७ ॥
 अथ पर्यषति । ब्रह्मद॑ऽह च॑ऽऽ ह॑ऽ ह्ययुर्द॑ऽह प्रजाद॑ऽह हेत्याशरीरेवैषैतस्य कर्म-
 ण आशिषमेवैतदाशास्ते समम्भूमि पर्यषणं करोति गर्तस्य वाऽऽउपरिभूम्यक्षैः
 देवना तथा हागर्तमिज्जवति ॥ १८ ॥ अथाप उपनिनयति । यत्र वाऽऽस्यै खन

न्तः कूरी कुर्वन्त्यपघ्नन्ति शान्तिरापस्तुदङ्घ्रिः शान्त्या शमयति तदाङ्घ्रिः संदधा-
 ति तस्मादप उपनिनयति ॥ १९ ॥ अथैवमाभिपद्य वाचयति । ध्रुवासि ध्रुवोऽ-
 यं यजमानोऽस्मिन्नायतने प्रजया भूयादिति पशुभिरिति वैवं यं कामं कामयते
 सोऽस्मै कामः समुध्यते ॥ २० ॥ अथस्रुवेणोपहत्याज्यम् । विष्टपमभि जुहोति
 घृतेन द्यावापृथिवी पूर्वैथामिति तद्धिमे द्यावापृथिवीऽऊर्जा रुभेन भाजयत्यनयोरू-
 र्जंशंसं दधाति ते रसवत्याऽऽपजीवनीये इमाः प्रजा उपजीवन्ति ॥ २१ ॥ अथ
 छादिराधिनिदधाति । इन्द्रस्य छादिरसीत्यैन्द्रं हि सदा विश्वजनस्य छायति विश्व
 गोत्रा ह्यास्मिन्ब्राह्मणा आसते तदुभयतरं छादं पीऽऽपदधात्युत्तरस्त्रीणि परस्त्रीणी
 तानि नव भवन्ति त्रिवृद्वैयज्ञो नव वै त्रिवृत्तस्मान्नव भवन्ति ॥ २२ ॥ तदुदीची-
 नवशशं सदा भवति । प्राचीनवशशं हविर्धानमेतद्देवानां निष्केवल्य य-
 द्दविर्धानं तस्मात्तत्रनाश्रन्ति न भक्षयन्ति निष्केवल्यं ह्येतदेवानां स यो ह त-
 त्राश्रियाद्या भक्षयेद्वा मूर्धाहास्य विपतेदथैते मिश्रे यदाग्नीध्रं च सदश्च तस्मात्तयो-
 रश्रन्ति तस्माद्भक्षयन्ति मिश्रे ह्येतऽऽपुदीची वै मनुष्याणां दिक्स्मादुदीचीनवश-
 शं सदा भवति ॥ २३ ॥ तत्परिश्रयन्ति । परिव्वा गिर्वणो गिरइमा भवन्तु
 विश्वतः । वृद्धायु मनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयऽइतिन्द्रो वै गिर्वा विशो गिरो
 विश्वैतत्तत्रं परिवृत्तं इति तदिदं तत्रमु भयतो विशा परिवृढम् ॥ २४ ॥ अथ-
 लस्पूजन्त्या स्थन्वया प्रसीव्यति । इन्द्रस्य स्यूरसीत्यथ ग्रन्थि करोतीन्द्रस्य ध्रुवो
 सीति नेद्यवपद्याताऽइति प्रकृते कर्मनिष्पद्यति तथो हाध्वर्यु वायजमानं वा ग्रा-
 हो न विन्दति तन्निष्ठितमभिप्रमृशत्यैन्द्रमसीत्यैन्द्रं हि सदाः ॥ २५ ॥ अथ हविर्धा-
 नयोः । जघनार्थं समन्वीक्ष्योत्तरणाग्नीध्रमिनोति तस्यार्धमन्तर्वेदि स्यादर्धं
 बहिर्वेद्यथोऽपि भूयोऽर्धादन्तर्वेदि स्यात्कनीयो बहिर्वेद्यथोऽपि सवेभान्तर्वेदि
 स्यात्तन्निष्ठितमभिप्रमृशति वैश्वदेवमसीति द्वयेनैतद्वैश्वदेवं यदास्मिन्पूर्वेषु विश्वे देवा
 वसती वरीषूपवसन्ति तेन वैश्वदेवम् ॥ २६ ॥ देवा हवै यज्ञं तन्वानाः । तेऽ-
 सुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयांचकुस्तान्दक्षिणतोऽसुररक्षसान्यासेजुस्तान्त्सदसो
 जिग्युस्तेषामेतानिष्येद्यानुद्यापयांचकुर्यऽप्येऽन्तः सदसं ॥ २७ ॥ सर्वे
 हस्म वाऽप्ये पुरा ज्वलन्ति । यथायमाहवनीयो यथा गार्हपत्यो यथाग्नी-
 धीयस्तद्यत् एनानुदवापयस्तत् पवैतन्नज्वलन्ति तान्नाश्रिध्रमाभिसंरुधुस्तान्-
 प्यध्रमाग्नी ध्रस्य जिग्युस्ततो विश्वेदेवा अपृतत्व मपाजयंस्तस्माद्वैश्व देवम् ॥ २८ ॥
 तान्देवाः प्रतिस्मैन्धत । यथा प्रत्यवस्येत्तस्मादेनान्त्सवने-सवनेऽप्य प्रति स्मि-

न्यत । यथा प्रत्यवस्येत्तस्मादेनान्तमवने सवनऽप्य प्रति समिन्धते तस्माद्यः स-
मृद्धः स आग्नीध्रं कुर्याद्यो वै ज्ञातोऽनूचानः स समृद्धस्तस्मादग्नीध्रे प्रथमाय वृत्ति-
णा नयन्त्यतो हि विश्वे देवा अपृतत्वमपाजयंस्तस्माद्यं दीक्षितानामव्ययं विन्दे
वाग्नीधमेनं नयेति ब्रूयात्तद्वर्तते तन्नारिष्यतीति तद्यद्वतो विश्वे देवा अपृतत्व-
मपाजयंस्तस्माद्देश्वदेवम् ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ५ [६.१] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥
काण्डिका संख्या ॥ १३२ ॥

विजामानोऽहैवास्य धिष्यायाः । इमे समङ्गा ये वै समङ्गास्ते विजामान एत-
दहैवास्यैतऽआत्मनः ॥ १ ॥ दिवि वै सोम आसीत् । अथेह देवास्ते देवा अ-
कामयन्ता नः सोमो गच्छेत्तनागतेन यजेमहीति तऽएतेमायेऽअसृजन्त सुपर्णी
च कद्रुं च वागव सुपर्णीय कद्रुस्ताभ्यां ममदं चक्रुः ॥२॥ ते हऽर्तीयमानेऽऊच-
तुः । यतरा नौ इवीयः परापश्यादात्मानं नौ सा जयादिति तथेति साहकद्रुवाच
परेक्षस्वेति ॥ ३ ॥ सा ह सुपर्णुवाच । अस्य सलिलस्य पारऽश्वः श्वेतस्थाणौ
सेवते तमहं पश्यामीति तमेवत्वं पश्यामीति तथेहीत्यथ इकद्रुवाच तस्य वालो-
न्यषाञ्जि तममुं वातो धूनोति तमहं पश्यामीति ॥ ४ ॥ सायत्सुपर्णुवाच । अ-
स्य सलिलस्य पारऽइति वेदिर्वै सलिलं वेदिमेव सा तदुवाचारवः श्वेतस्थाणौ
सेवतेऽइत्यग्निर्वाऽअश्वः श्वेतोयूप स्थाणुरथ यत्कद्रुवाच तस्यवालो न्यषाञ्जि-
तममुं वातो धूनोति तमहं पश्यामीति रशना हैव सा ॥ ५ ॥ साह सुपर्णुवाच ।
एहीदं पताव वेदितुं यतरा नौ जयतीति साह कद्रुवाच त्वमेव पत त्वं वै न आख्या
स्यसियतरा नौ जयतीति ॥ ६ ॥ सा ह सुपर्णी पपान । तद्ध तथैवास यथा क-
द्रुवाच तामा गतामभ्युवाद त्वमैजषी रेरहा रेमिति त्वमिप्ति होवाचैतद्व्याख्यानं
सौपर्णीकाद्रवामिति ॥ ७ ॥ शतम् ॥ १९०० ॥ साह कद्रुवाच । आत्मानं वै
त्वाजैषं विष्यसौ सोमस्तं देवेभ्य आहर तेन देवेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीष्येति
तथेति सा छन्दाशसि समृजे सा गायत्री दिवः सोममाहरत् ॥ ८ ॥ हिरण्य-
योर्ह कुशोरन्तरवहित आस । ते ह स्म नृपवी निमेषं निमेषमभिसंधत्तोदीक्षा-
तपसौ हैव तेऽआसतुस्तमेते गन्धर्वाः सोमरक्षा जुगुपुरिमेधिष्याया इमा होवाः ॥९॥
तयोरन्यतरां कुशीमाचिच्छेद । तां देवेभ्यः प्रददौ सा दीक्षा तया देवा अदीक्ष-
न्त ॥ १० ॥ अथ द्वितीयां कुशीमाचिच्छेद । तां देवेभ्यः प्रददौ तत्पस्तया दे-
वास्तप उपायन्नुपसुदस्तुपो ह्युपसुदः ॥ ११ ॥ खदिरं १ सोममाचखाद । त-

स्मात्स्वदिरो यदेनेनखिश्त्स्मात्स्वदिरो यूपो भवति स्वादिरे स्फयोऽच्छावाक-
 स्य हैने गोपनायां जहार सोऽच्छावाकोऽहीयत ॥१२॥ तमिन्द्राग्नीऽअनुसमतनु-
 ताम् । प्रजानां प्रजात्यैतस्मादैन्द्राग्नोऽच्छावाकः ॥ १३ ॥ तस्माद्दीक्षिता राजानं
 गोपायन्ति । नेत्रोऽपहरानिति तस्मात्तत्र सुगुप्तं चिकीर्षेद्यस्य ह गोपनायामपहर-
 न्तिहीयते ह ॥ १४ ॥ तस्माद्ब्रह्मचारिण आचार्यं गोपायन्ति । गृहान्पशून्नेत्रोऽ
 पहरानिति तस्मात्तत्र सुगुप्तं चिकीर्षेद्यस्य ह गोपनायामपहरन्ति हीयते ह तेनैतेन
 सुपर्णां देवेभ्य आत्मानं निरक्रीणीत तस्मादाहुः पुण्यलोक ईजान इति ॥ १५ ॥
 ऋणां ह वै पुरुषो जायमान एव । मृत्योरान्मना जायते स यद्यजते यथैव तत्सु-
 पर्णां देवेभ्य आत्मानं निरक्रीणीतेवैप एतन्मृत्यो रात्मानंनिरक्रीणीति ॥ १६ ॥
 तेन देवा अयजन्त । तुमेते गंधर्वाः सोमरक्षा अन्वाजगमुस्तेऽन्वागत्याब्रुवन्तु नो
 यज्ञश्चाभजत मा नो यज्ञान्तर्मातास्त्वैव नोऽपियज्ञेभ्य इति ॥१७॥ ते होचुः ।
 किं नस्ततः स्यादिति यथैवास्यामुत्र गोप्तागोऽभूमव मेवास्यापीहगोप्तागो भविष्याम
 इति ॥१८॥ तथेति देवा अब्रुवन् । सोमक्रयणा च इति तानेभ्य एतत्सोमक्रयणाननु
 दिशत्यथैनानब्रुवंस्तृतीयसवने वो घृत्याहुतिः प्राप्स्यति न सौम्यापहतो हि युष्मत्सो-
 मपीथस्तेन सोमाहुतिं नार्हथेति सैनानेषा तृतीयसवनेऽएव घृत्याहुतिः प्राप्नोति न
 सौम्या यच्छालाकैर्धिष्ण्यान्वाधारयति ॥१९॥ अथ यदग्नौ होष्यन्ति । तद्वोऽवि-
 ष्यतीति स यदग्नौ जुहति तदेनानवत्यथ यद्रः सोमं विभूत उपर्युपरि चरिष्यन्ति
 तद्वोऽविष्यतीति स यदेनान्तसोमं विभूत उपर्युपरि चरन्ति तदेनानवति तस्माद्
 ध्वर्युः सप्तया धिष्ण्यान्नातीयादध्वर्युर्हि सोमं विभर्ति तुमेते व्यात्तेन प्रत्यासते
 स एतेषां व्यात्तमापयेत तुमग्निर्वाभिदहेद्यो वा यं देवः पशूनामाष्टे स वा हैन
 मधिमन्येत तस्माद्यध्वर्योः शालायामर्थः स्यादुत्तरेलौवाग्नीध्रीयथ संचरेत् ॥२०॥
 तेवाऽएते । सोमस्यैव गुप्त्यैव्युष्यन्तऽआहवनीयः पुरस्तान्मार्जालीयो दक्षिणत
 आग्नीध्रीय उत्तरतोऽथ ये सदासिते पश्चात् ॥२१॥ तेषां वाऽअर्धानुपकिरन्ति ।
 अर्धाननु दिशन्त्येतऽउहै वैतद्वधिरेऽर्धांश्च उपाकिरन्त्वर्धाननुदिशन्तु तथा यस्मा-
 द्ल्लोकाद्वागताः स्मोदिवस्तथा तं लोकं प्रतिप्रज्ञास्यामस्तथा जिह्वा एष्याम इति
 ॥२२॥ स यानुपकिरन्ति । तेनास्मिलोके प्रत्यक्षं भवन्त्यथ याननुदिशन्ति तेनामुष्मि-
 लोके प्रत्यक्षं भवन्ति ॥ २३ ॥ ते वै द्विनामानो भवन्ति । एतऽउहै वै तद्वधिरे
 न वाऽएभिर्नामाभिररात्सम येषांनः सोममपाहार्षुहन्त द्वितीयानि नामानि कर्वा
 महाऽइति ते द्वितीयानि नामान्यकुर्वत तैरराध्नुवन्त्यानपहतसोमपीथान्तसतोऽथ

यज्ञऽऽभजस्तस्माद्दिनामानस्तस्माद्ब्राह्मणोऽनृध्यमाने द्वितीयेनाम कुर्वीत राश्रोति
 हैव य एवं विद्वान्द्वितीयं नाम कुरुते ॥२४॥ स यदग््नौ जुहोति । तद्देवेषु जुहोति त-
 स्माद्देवाः सन्त्यथयत्सदसि भक्षयन्ति तन्मनुष्येषु जुहोति तस्मान्मनुष्याः सन्त्यथ
 यद्दविर्धानयोर्नाराशथसाः सीदन्ति तत्पितृषु जुहोति तस्मात्पितरः सन्ति ॥२५॥
 या वै प्रजा यज्ञेऽनन्वाभक्ताः । पराभूता वै वा एवमेवैतद्या इमाः प्रजा अपरा-
 भूतास्ता यज्ञऽऽभजति मनुष्यान्नु पशवो देवाननु वयाथ स्योपधयो वनस्पत-
 या यदिदं किं चैवमु तत्सर्वं यज्ञऽऽभक्तं ते ह स्मेतऽऽऽभये देवमुनुष्याः पितरः
 सम्पिवन्ते सैषा सम्पातेह स्म दृश्यमाना एव पुरा सम्पिवन्तऽऽऽतैतर्ह्यदृश्यमानाः
 ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [६. २.] ॥

सर्वं वाऽऽपोऽभि दीक्षते। यो दीक्षते यज्ञं ह्यभि दीक्षते यज्ञं ह्येवेदं सर्वं मनु तं
 यज्ञं सम्भृत्य यमिममभि दीक्षते सर्वं मिदं विस्मृजते ॥१॥ यद्वैसर्जिनानि जुहोति । स
 यादिदं सर्वं विस्मृजते तस्माद्वैसर्जिनानि नाम तस्माद्योऽपित्रतः स्यात्सोऽन्वारभेत
 यद्युऽऽन्यत्र चरेन्नाद्रियेत यद्वै जुहोति तद्देवेदं सर्वं विस्मृजते ॥२॥ यद्वैसर्जिनानि
 जुहोति । यज्ञो वै विष्णुः स देवेभ्य इमां विक्रान्तिं विचक्रमे यैपामियं विक्रान्ति
 रिदमेव प्रथमेन पदेन पस्पाराथेऽमन्तरिक्षं द्वितीयेन दिवमुचमेनेताम्बेवैष एतस्मै
 विष्णुर्यज्ञो विक्रान्तिं विक्रमते यज्जुहोति तस्माद्वैसर्जिनानि जुहोति ॥ ३ ॥ सो-
 ऽपराह्णे वेदिं स्त्रीत्वा । अर्धव्रतं प्रदाय सम्प्रपद्यन्तऽऽधमभ्यादधत्युपयमनीरूप-
 कल्पयन्त्याज्यमधिश्रयति स्रुचः संमार्ग्युपस्थे राजानं यजमानः कुरुतेऽथ सोमक्रयण्यै
 पदं जघनेन गार्हपत्यं परिकिरति पदा वै प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठत्याऽएव ॥४॥ तत्रैकै ।
 चतुर्धा कुर्वन्ति यत्राहवनीयमुद्धरन्ति तामूपयमनीषु चतुर्भागमज्ञं चतुर्भागोपा-
 ङ्गन्त्येतामूपयमनीषु चतुर्भागे जघनेन गार्हपत्यं चतुर्भागं परिकिरति ॥५॥ तदुतथा न
 कुर्यात् । सार्धमेव परिकिरेज्जघनेन गार्हपत्यमथोत्पूयाज्यं चतुर्गृहीते जुह्वां चोपभृति
 ष गृह्णाति पञ्चशृहीतं पृषदाज्यं ज्योतिरसि विश्वरूपं विश्वेषां देवानां समिधिति
 वैश्वदेवथ हि पृषदाज्यं धारयन्ति स्रुचो यदा प्रदीप्त इध्मो भवति ॥६॥ अथ जु-
 होति । त्वं सोम तनूकृञ्चो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि वरुथ स्वार्हेति त
 देतेनैवास्यां पृथिव्यां प्रतिष्ठार्यां प्रतितिष्ठत्येतेनेमं लोकं स्पृणुते ॥ ७ ॥ अथा-
 म्बे द्वितीया ग्राहति जुहोति । जुषाणोऽऽसुराज्यस्य वेतुस्वाहेत्येष उ हैवैतदुवाच
 रक्षोभ्यो वै बिभेमि यथा मान्तरानाष्टा रक्षासि न हिनसमेवं मा कृनीयाथ स-

मेव बधात्कृत्वातिनयत स्तोक्रमेवस्तोकोह्यसुरिति तमेत्कनीयाथ समेव बधात्कृ-
त्वात्यनयन्स्तोक्रमेवस्तोकोह्यसू रक्षोभ्यो भीषा तस्मादसवे द्वितीयाप्राहुति जुहोति
॥८॥ उद्यच्छन्तीधम् । उपयच्छन्त्युपयमनीरथाहाग्नये प्रद्वियमाणायानुब्रूहि सोमाय
प्रणयिमानयेतिवाग्नेयेप्रद्वियमाणायानुब्रूहोत त्वेव ब्रूयात ॥ ९ ॥ आददेते आ
वणः । द्रोणकलशं वायव्यानीधम् कार्पमयान्परिधीनाश्ववालं प्रस्तरमैच्छव्यौ
विधृती तद्ब्रह्मिण्यसंनद्धं भवति वपाश्रपण्यौ रशनेऽअरणीऽअधिमन्थनः शक-
लो वृषणौ तत्समादाय प्राञ्च आयन्ति स एष ऊर्ध्वो यज्ञ एति ॥१०॥ तदाय-
त्सु वाचयति । अग्नेनय सुपथा रायेऽअस्मान्निश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
युयोध्यस्मज्जुहुराण मेनो भूयिष्ठां ते नम उक्ति विधेमन्यग्निमवैतत्पुरस्तात्करो-
त्यग्निः पुरस्तान्नाष्टारक्षाऽस्यपद्मन्नेत्यथा भयेनानाभूणे हरन्ति तऽआयन्त्याग-
च्छन्त्याग्नीध्रे मिदधाति ॥ ११ ॥ स निहिते जुहोति । अयं नोऽअग्निर्वरिवस्कृणो
त्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् । अयं वाजान्जयतु वाजसानावयथ शत्रून्जयतु ज-
र्हृषाणः स्वाहेति तदेतेनैवैतस्मिन्नन्तरिक्षे प्रतिष्ठार्यां प्रतितिष्ठत्येतेनैतं लोकं
स्पृणोते ॥ १२ ॥ तदेव निदधतिश्रावणः । द्रोणकलशं वायव्यान्यथतरमादाया-
यन्ति तदुत्तरेयाहवनीय सुपसादयन्ति ॥ १३ ॥ प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्ते । स इध्म
मेवाग्ने प्रोक्षत्यथ वेदिमथास्मै बर्हिः प्रयच्छन्ति तत्पुरस्ताद्ग्न्यासादयति तत्प्रोच्यो-
पनिनीय विच्छेत्स्य ग्रन्थिपारश्ववालः प्रस्तर उपसंनद्धो भवति तं गृह्णाति गृहीत्वा
प्रस्तरमेकं दृढह्रिस्त्वृणाति स्तीर्त्वा बर्हिः कार्पमयान्परिधीन्परिदधाति परि-
धाय परिधीन्तसमिधावभ्यादधात्यभ्याश्रय समिधौ ॥ १४ ॥ अथ जुहोति । उरु
विष्णो विक्रमस्वोरु क्षमाय नस्कृधि । घृतं घृतयोने पिव प्र—प्र यज्ञपतिं तिर
स्वाहेति तदेतेनैवैतस्यां दिवि प्रतिष्ठार्यां प्रतितिष्ठत्येतेनैतं लोकं स्पृणोते यदे-
त्या जुहोति ॥ १५ ॥ यदेव वैष्णव्यऽर्चा जुहोति । कनीयाथसं वाऽएनेम तद्ब-
धात्कृत्वात्यनैषुस्तोक्रमेव स्तोको ह्यनुस्तपेतदभयं प्राप्य य एवैष तं करोति यज्ञ-
मेव यज्ञो हि त्रिष्णुस्तस्माद्वैष्णव्यऽर्चा जुहोति ॥ १६ ॥ अथासाद्य सुचः । अप
उपस्पृश्य राजानं प्रपादयति तस्मादासाद्य सुचोऽप उपस्पृश्य राजानं प्रपादयति
वज्रोवाऽआज्यथरेतः सोमो नेद्रेज्जणाज्येन रेतः सोमं हिंससानीति तस्मादासाद्य
सुचोऽप उपस्पृश्य राजानं प्रपादयति ॥ १७ ॥ स दक्षिणस्य हविर्धानस्य नीडे
कृष्णाजिनप्रास्तृणाति तदेनमासादयति देव सवितरेषु ते सोमस्तं रक्षस्व मा स्वा

दभञ्जिति तदेनं देवायै व सवित्रे परिददाति गुप्त्यै ॥ १८ ॥ अथानुसृज्योपति-
 ष्ठते । एतत्त्वं देव सोम देनो देवां २ ॥ऽउपागा इदमहं मनुष्यान्तसह रायस्पोषे-
 ष्येत्यग्नीषोमौ वा ऽ एतमन्तर्जम्भऽआदधाते योदीक्षतऽआग्नावैष्णवऽथ ह्यदो दी-
 क्षणीयऽथ हविर्भवति यो वै विष्णुः सोमः स हविर्वाऽएष देवानां भवति यो वी-
 क्षते तदेनमन्तर्जम्भऽआदधाते तत्प्रत्यक्षऽथ सोमाग्निर्मुच्यते यदाहैतत्त्वं देव सोम
 देवो देवां २ ॥ऽउपागा इदमहं मनुष्यान्तसह रायस्पोषेति भूमा वै रायस्पोषः
 सह भूमनेत्येवै तदाह ॥ १९ ॥ अथोपनिष्कामति । स्वाहा निर्वरुणस्य पाशा-
 न्मुच्यऽइति वरुणंपाशे वाऽएषोऽन्तर्भवति योऽन्यस्यासंस्तत्प्रत्यक्षं वरुणाग्निर्मुच्यते
 यदाह स्वाहा निर्वरुणस्य पाशान्मुच्यऽइति ॥ २० ॥ अथेत्याहवनीये समिधम-
 भ्यादधाति । अग्ने व्रतपास्त्वे व्रतपा इत्यग्निर्हि देवानां व्रतपतिस्तस्मादाहाग्ने
 व्रतपास्त्वे व्रतपा इति या तत्र तनूर्मय्यभूदेषा सात्वयि यो मम तन्नस्त्वय्यभूदियऽ
 सा मयि । यथायथं नो व्रतपते व्रतान्यनु मे दीक्षां दीक्षापतिरमऽस्तानु तपस्त-
 पस्यतिरिति तत्प्रत्यक्षमग्नेर्निर्मुच्यते स स्वेन सतात्मना यजते तस्मादस्यात्राश्रन्ति
 मानुषो हि भवति तस्मादस्यात्र नाम गृह्णन्ति मानुषो हि भवत्यथ यत्पुरा नाश-
 न्ति यथा हविषोऽद्भुतस्य नाश्रीयादेवं तत्तस्माद्दीक्षितस्य नाशनीयादथात्राङ्गुली-
 विमृजते ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [६-३.] ॥

यूपं व्रक्ष्यन्वैष्णव्यऽर्चा जुहोति । वैष्णवो हि मूपस्तस्माद्वैष्णव्यऽर्चा जुहोति
 ॥ १ ॥ यद्रेव वैष्णव्या जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्गर्जेनैतद्यूपमच्छति तस्माद्वैष्णव्य-
 ऽर्चा जुहोति ॥ २ ॥ स यदि क्षुचा जुहोति । चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा जुहोति
 यद्यु क्षुत्रेण क्षुत्रेणोपहत्य जुहोत्युरु विष्णो विक्रमस्वरु क्षयाय नस्कृधि । घृतं
 घृतयोने पिब प्र प्र यज्ञपतिं तिर स्वाहेति ॥ ३ ॥ यदाज्यं परिशिष्टं भवति । तदा-
 दत्ते यस्तद्वणः शस्त्रं भवति तत्तज्जादत्ते तऽआयन्ति स यं यूपं जोष्यन्ते ॥ ४ ॥
 तुमेवमभिमृश्य जपति । पश्वाद्वैव प्राङ् तिष्ठन्नभिमन्त्रयतेऽत्यन्यां २ ॥ऽअग्नां नान्यां
 २ ॥ऽउपागामित्यतिष्ठन्न्यानेति नान्यानुपैति तस्मादाहात्यन्यां २ ॥ऽअग्नां नान्यां २ ॥ऽ
 उपागामिति ॥ ५ ॥ अर्वाक्त्वा परेभ्योऽविदं परोऽवरेभ्य इति । अर्वाग्घ्येनं पु-
 रेभ्यो वृश्चति यऽएतस्मात्पराञ्चो भवन्ति परोऽवरेभ्य इति परोहो नमवरेभ्यो
 वृश्चति यऽएतस्मादर्वाञ्चो भवन्ति तस्मादाहार्वाक्त्वा परेभ्योऽविदं परोऽवरेभ्य
 इति ॥ ६ ॥ तं त्वा जुषामहे देव वनस्पते देवयज्यायाऽइति । तद्यथा बहूनां मध्यात्सा-
 ध्ये कर्मणे जुषेत स एतमनास्तस्मै कर्मणे स्यादेवमेवैनमेतद्बहूनां मध्यात्साध्यवे क-

र्मणे जुषते स एतमना वरचनाय भवति ॥ ७ ॥ देवास्त्वा देवयज्यायै जुषन्ता-
 मिति । तद्धै समृद्धं यं देवाः साधुवे कर्मणे जुषन्तैतस्मादाह देवास्त्वा देवयज्या-
 यै जुषन्तामिति ॥ ८ ॥ अथ स्रुवेणोपस्पृशति । विष्णवे त्वेति वैष्णवो हि यूपो
 यज्ञो वै विष्णुर्यथाय ह्येनं वृश्चति तस्मादाह विष्णे त्वेति ॥ ९ ॥ अथ दर्भतरु-
 णकमन्तर्दधाति । ओपधे त्रायस्वेति वज्रो वै परशुस्तथो हैनमेष वज्रः परशुर्न हि-
 नस्त्यथ परशुना प्रहरति स्वधिते मैनथहिथ सीरिति वज्रो वै परशुस्तथो हैनमेष
 वज्रः परशुर्न हिनस्ति ॥ १० ॥ स यं प्रथमथै शुकलमपच्छिनात्ति । तस्मादत्ते तं
 वाऽश्चनत्तस्तम्भं वृश्चेदुत ह्येनमनसा वहन्ति तथा नो न प्रति बाधते ॥ ११ ॥ तं
 प्राञ्चं पातयेत् । प्राची हि देवानां दिगथोऽउदञ्चमुदीची हि मनुष्याणां दिगथो
 प्रत्यञ्चं वृक्षिणायै त्वेवैनं दिशः परिविवाधिषेतैषा वै दिक् पितृणां तस्मादेनं
 वृक्षिणायै दिशः परिविवाधिषत ॥ १२ ॥ तं प्रच्यवमानमनुमन्त्रयते । द्यां
 मा लेखीरन्तरिक्तं मा हिथ सीः पृथिव्या सम्भवेति वज्रो वाऽएष भवति
 यं गुपाय वृश्चन्ति तस्माद्वज्रात्प्रच्यवमानादिमे लोकाः सथरेजन्ते तदेभ्य
 एवैनमेतत्लोकेभ्यः शमयति तथेमां लोकाञ्छान्तो न हिनस्ति ॥ १३ ॥ स
 यवाह । द्यां मा लेखीरिति दिवं मा हिथ सीरित्ये वैतदाहान्तरिक्तं मा हिथ सी-
 रिति नात्र तिरोहितमिवास्ति पृथिव्यासम्भवेति पृथिव्या संजानीष्वेत्येवैत-
 दाहायथ हि त्वा स्वधितिस्तेतिजानः मणिनाय महते सौभगायत्येष ह्येनथ स्व-
 धितिस्तेजमानः प्रणयति ॥ १४ ॥ अथावश्चनमभिजुहोति । नेवतो नाष्टारक्षाथ-
 स्यनूत्तिष्ठानिति वज्रो वाऽआज्यं तद्वज्रेणैवैतन्नाष्टा रक्षाथस्यववाधते तथातो
 नाष्टा रक्षाथसि नानूत्तिष्ठन्त्यथो रेतोवाऽआज्यं तद्वनस्पतिष्वेवैतद्वेतो दधाति
 तुस्माद्वेतस आवश्चनान्ननस्पतयोऽनु प्रजायन्ते ॥ १५ ॥ स जुहोति । अतस्त्वं दे-
 व वनस्पते शतवल्शो विरोह सहस्रवल्शा त्रिवयथ रुहेमेति नात्र तिरोहितमिवा-
 स्ति ॥ १६ ॥ तं परिवासयति । स यावन्तमेवाग्रे परिवासयेत्तावान्त्स्यात्
 ॥ १७ ॥ एञ्चारत्निं परिवासयेत् । पाङ्को यज्ञः पाङ्गः पशुः पञ्चर्तवः सम्ब-
 त्सरस्य तस्मात्पञ्चारत्निं परिवासयेत् ॥ १८ ॥ षडरत्निं परिवासयेत् । षडाऽ-
 ष्यतवः संवत्सरस्यसंवत्सरो वज्रो वज्रो यूपस्तस्मात्षडरत्निं परिवासयेत् ॥ १९ ॥
 अष्टारत्निं परिवासयेत् । अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्ध
 एष यज्ञस्य तस्मादष्टारत्निं परिवासयेत् ॥ २० ॥ नववारत्निं परिवासयेत् त्रिवृद्धे
 यज्ञो नववै त्रिवृत्तस्मान्नवारत्निं परिवासयेत् ॥ २१ ॥ एकादशारत्निं परिवासयेत् ।

एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्जो यूपस्तस्मादेकादशारत्निं परिवासयेत् ॥ २२ ॥ द्वादशारत्निं परिवासयेत् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो वज्रो वज्रो यूपस्तस्माद्द्वादशारत्निं परिवासयेत् ॥ २३ ॥ त्रयोदशारत्निं परिवासयेत् । त्रयोदश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो वज्रो वज्रो यूपस्तस्माद्योदशारत्निं परिवासयेत् ॥ २४ ॥ पञ्चदशारत्निं परिवासयेत् । पञ्चदशो वै वज्रो वज्रो यूपस्तस्मात्पञ्चदशारत्निं परिवासयेत् ॥ २५ ॥ सप्तादशारत्निर्वाजपेययूपः । अपरिमित एव स्यादपरिमितेन वाऽएतेन वज्रेण देवा अपरिमितमजयंस्तर्थाऽ एवैष एतेन वज्रेणापरिमितेनैवापरिमितं जयति तस्मादपरिमित एव स्यात् ॥ २६ ॥ स वाऽअष्टाश्रिर्भवति । अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्ध एष यज्ञस्य तस्मादष्टाश्रिर्भवति ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [६. ४] षष्ठोऽध्यायः ॥ [२१] ॥

अग्निमादत्ते । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूषणो हस्ताभ्यामाददे नार्यसीति समान एतस्य यजुषो बन्धुर्योषो वाऽएषा यदग्निस्तस्मादाह नार्यसीति ॥ १ ॥ अथावटं परिलिखति । इदमहं रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तामीति वज्रो वाऽअग्निर्वज्रेणैवैतन्नाष्टाणां रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तति ॥ २ ॥ अथ खनति । प्राञ्चमुत्करमुत्किरत्युपरेण संमायावटं खनति तदग्रेण प्राञ्चं यूपं निदधात्येतावन्मात्राणि बर्हींश्च्युपरिष्ठादधिनिदधाति तदेवोपरिष्ठाद्यूपशकलमधिनिदधाति पुरस्तात्पार्श्वतश्चषालमुपानिदधात्यथ यवमत्यः प्रोक्षयतो भवन्ति सोऽसावेव बन्धुः ॥ ३ ॥ स यवानावपति । यवोऽसि यवयास्मद्देषो यवयारातीरिति ज्ञानं तितोहितमिवास्त्यथ प्रोक्षत्येको वै प्रोक्षणस्य बन्धुर्मध्यमेवैतत्करोति ॥ ४ ॥ स प्रोक्षति । दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति वज्रो वै यूप एषां लोकानामभिगुप्त्याऽएषां त्वा लोकानामभिगुप्त्यै प्रोक्षामीत्येवैतदाह ॥५॥ अथ याः प्रोक्षयः परिशिष्यन्ते । ता अवटेऽवनयति शुन्धन्तां लोकाः पितृषदनाइति पितृदेवत्यो वै क्रूयः खातस्तमेवैतन्मेध्यं करोति ॥६॥ अथ बर्हींश्चिषि । प्राचीनाग्राणि चोदीचीनाग्राणि चावस्तृणाति पितृषदनमसीति पितृदेवत्यं वाऽअस्यैतद्भवति यन्निखातश्च स ययानिखात ओषधिषु मितः स्यादेवमेतास्त्रोषधिषु मित्रो भवति ॥ ७ ॥ अथ यूपशकलं प्रास्यति । तेजो ह वाऽएतन्नस्पतीनां यद्वाहाशकलस्तस्माद्यद्वा वाहाशकलमपतकणवन्त्यथ शुष्यन्ति तेजो ओषधिमत्तद्यूपशकलं प्रास्यति स-

तेजसं मिनवान्तीति तद्यदेष एव भवति नान्य एष हि यजुष्कृतो मेध्यस्तस्माद्यूप-
शकलं प्रास्यति ॥ ८ ॥ स प्रास्यति । अग्नेरीरसि स्वावेश उन्नेतृणापिति पुर-
स्ताद्वाऽअस्मादेशोऽपद्धियते तस्मादाहाग्नेरीरसि स्वावेश उन्नेतृणामित्येतस्य वि-
त्तादधि त्वा स्थास्यतीत्यधि ह्येनं तिष्ठति तस्मादाहैतस्य वित्तादधि त्वा स्थास्य-
तीति ॥ ९ ॥ अथ खुवेणोपद्धत्याज्यम् । अवटमभिजुहोति नेदधस्तान्नाष्टा रक्षाऽ
स्युपोत्तिष्ठानिति वज्रो वाऽआज्यं तद्वज्रोणैवैतन्नाष्टा रक्षाऽस्यववाधते तथाधस्ता-
न्नाष्टा रक्षाऽमि नोपोत्तिष्ठन्त्यथ पुरस्तात्परीत्योदङ्ङ्हासीनो यूपमनक्ति स आह
यूपायाज्यमानायानुब्रूहीति ॥ १० ॥ सोऽनक्ति । देवस्त्वा सविता मध्वानाक्त्विति
सविता वै देवानां प्रसविता यजमानो वाऽएष निदानेन यद्यूपः सर्वं वाऽइदं मधु
यदिदं किं च तदेनमनेन सर्वेण सऽस्पर्शयति तदस्मै सविता प्रसविता प्रसौति
तस्मादाह देवस्त्वा सविता मध्वानाक्त्विति ॥ ११ ॥ अथ चषालमुभयतः प्रत्यज्य
प्रतिमुञ्चति । सुपिप्पलाभ्यस्त्यौपधीभ्य इति पिप्पलऽ हैवास्यैतद्यन्मध्ये संगृ-
हीतमिव भवति तिर्यग्वाऽइदं वृत्ते पिप्पलामाहतऽ स यदेवेदऽ सम्बन्धनं चान्त-
रोपेनितमिव तदेवैतत्करोति तस्मान्मध्ये संगृहीतमिव भवति ॥ १२ ॥ आन्तम-
ग्निष्टामनक्ति । यजमानो वाऽअग्निष्टा रस आज्यऽ रसेनैवैतद्यजमानमनक्ति त-
स्मादान्तमग्निष्टामनक्त्यथ परिव्ययणं प्रतिसमन्तं परिमृशत्यथाहोह्वीयमाणाय-
नुब्रूहीति ॥ १३ ॥ स उच्छ्रयति । ग्रामग्नेणास्पृञ्च आन्तरिचं मध्येनाप्राः पृथिवीमुप-
रेणादृऽहीरिति वज्रो वै यूप एषां लोकानामभिजित्यै तेन वज्रोणोर्मांलोकान्त्स्पृ-
णुतऽएभ्यो लोकेभ्यः सपत्नान्निर्भजति ॥ १४ ॥ अथ मिनोति । या ते धामा-
न्युश्मसि गुमध्यै यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयासः । अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः प-
रमं पदमवभारि भूरित्येतया त्रिष्टुभा मिनोति वज्रस्त्रिष्टुब्जो यूपस्तस्मात्त्रिष्टुभा
मिनोति ॥ १५ ॥ सम्प्रत्यग्निमग्निष्टां मिनोति । यजमानो वाऽअग्निष्टाग्निरु वै
यज्ञः स यदग्नेरग्निष्टाऽहलयेद्बलेद्ध यज्ञाद्यजमानस्तस्मात्सम्प्रत्यग्निमग्निष्टां
मिनोत्यथ पर्यहत्यथ पर्यपत्यथाप उपनिनयति ॥ १६ ॥ अथैवमभिपद्य वाचयति ।
विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पश्यते । इन्द्रस्य युज्यः सखेति वज्रं
वाऽएष प्राहार्षीद्यो यूपमुदाशिश्चिद्विष्णोर्विजिति पश्यतेत्येवैतदाह यवाह विष्णोः
कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पश्यते । इन्द्रस्य युज्यः सखेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता
वैष्णवो यूपस्तऽसेन्द्रं करोति तस्मादाहेन्द्रस्य युज्यः सखेति ॥ १७ ॥ अथ
चषालमुदीक्षते । तद्विष्णोः परमं पदऽ सदा पश्यन्ति सूरयः । विवीच चक्षुरात-
तमिति वज्रं वाऽएष प्राहार्षीद्यो यूपमुदाशिश्चिदां विष्णोर्विजिति पश्यतेत्येवैतदाह

यद्वाह तद्विष्णोः परमं पदं तस्मादा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततामिति ॥ १८ ॥
 अथ परिव्ययति । अनग्रतायै न्वेव परिव्ययति तस्मादत्रेव परिव्ययत्यत्रेव हीदं
 वासो भवत्यन्नाद्यंमवास्मिन्नेतदधात्यत्रेव हीदमन्नं प्रतिनिष्ठति तस्मादत्रेव परिव्य-
 यति ॥ १९ ॥ त्रिवृता परिव्ययति । त्रिवृद्भ्यन्नं पशवो ह्यन्नं पिता माता य-
 ज्ञायते तत्तृतीयं तस्मात्त्रिवृता परिव्ययति ॥ २० ॥ स परिव्ययति । परिवीरसि
 परि त्वा द्वैवीर्विंशा व्ययन्तां पुरीमं यजमानं रायो मनुष्याणामिति तद्यजमान-
 याधिपप्रशास्ते यद्वाह परीमं यजमानं रायो मनुष्याणामिति ॥ २१ ॥ अथ
 यूपशकलभवगृहति । दिवः सूनुरसीति प्रजा हैवास्येषा तस्माद्यदि यूपैकादशिनी
 स्यात्स्वः—स्वमेवावगृहेद्विपर्यासं तस्य हैपामुग्धानुव्रताप्रजा जायतेऽथ यो
 विपर्यासमवगृहति न स्वः—स्वं तस्य हैपा मुग्धाननुव्रता प्रजा जायते तस्माद्
 स्वः—स्वमेवावगृहेद्विपर्यासं ॥ २२ ॥ स्वर्गस्यो हेष लोकस्य समारोहणः
 क्रियते । यूपशकल इयं रशना रशनायै यूपशकलो यूपशकलाच्चषालं च-
 पालात्स्वर्गं लोकं समश्नुते ॥ २३ ॥ अथ यस्मात्स्वरुर्नाम । एतस्माद्वाऽणो-
 ऽपच्छिद्यते तस्यैतत्स्वमेवारुर्भवति तस्मात्स्वरुर्नाम ॥ २४ ॥ तस्य यन्निखातम् ।
 तेन पितृलोकं जयत्यथ यदूर्ध्वं निखातादा रशनायै तेन मनुष्यलोकं जयत्यथ य-
 दूर्ध्वं रशनाया आ चपालात्तेन देवलोकं जयत्यथ यदूर्ध्वं चपालाद्द्वयङ्गु-
 लं वा त्र्यङ्गुलं वा साध्या इति देवास्तेन तेषां लोकं जयति सलोको वै साध्यै
 देवैर्भवति य एवमेतद्वेद ॥ २५ ॥ तं वै पूर्वार्धं मिनोति । वज्रो वै यूपो वज्रो द-
 षडः पूर्वार्धं वै दण्डस्याभिपद्य प्रहरति पूर्वार्धं एष यज्ञस्य तस्मात्पूर्वार्धं मिनोति
 ॥ २६ ॥ यजेन वै देवाः । इमां जिति जिग्धुर्येषामियं जितिस्ते होचुः कथं न इदं
 मनुष्यैरनभ्यागं ह्यस्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मधु मधुकृतो निर्धयेयु
 विदुह्य यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनोयापयंस्तस्माद्यूपो नाम पु-
 स्ताद्वै प्रजा पुरस्तान्मनोजवस्तस्मत्पूर्वार्धं मिनोति ॥ २७ ॥ स वाऽअष्टाश्रिर्भवति
 । अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्धं वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्धं एष यज्ञस्य तस्मादष्टा-
 श्रिर्भवति ॥ २८ ॥ तं देव स्मैतं देवा अनुप्रहरन्ति । यथेदपण्येन ह्येकेऽनुप्रहरन्तीति
 देवा अकुर्वन्निति ततो रक्षाःसि यज्ञमनूदपिबन्त ॥ २९ ॥ ते देवा अध्वर्युमभवन् ।
 यूपशकलमेव जुहुधि तदहेष स्वगाकृतो भविष्यति तथो रक्षाःसि यज्ञं ना-
 नूत्पास्यन्तेऽयं वै वज्र उद्यत इति ॥ ३० ॥ सोऽध्वर्युः । यूपशकलमेवाजुहो-
 दवैः स्वगाकृत आसीत्तथो रक्षाःसि यज्ञं नानूदपिबन्तायं वै वज्र उद्यत इति

॥३१॥ तथोऽ एवैष एतत् । यूपशकलमेव जुहोति तद्वैष स्वगाकृतो भवति तथो-
रक्षाध्रसि यज्ञं नानूपिबन्तेऽयं वै वज्र उद्यत इति स जुहोति विवं ते धूमो गच्छ-
तु स्वर्ज्योतिः पृथिवी भस्मनापूषा स्वाहोति ॥ ३२ ॥ ४ [७. १.] ॥

यावतो वै वेदिस्तावती पृथिवी । वज्रा वै यूपस्तदिमामेवैतत्पृथिवीमेतैर्वज्रै स्पृ-
णुतेऽस्यै सपञ्चास्त्रिर्भजति तस्माद्यूपैकादशिनी भवति द्वादश उपशयो भवति वि-
तृस्तं दक्षिणत उपनिदधाति तद्यद्वादश उपशयो भवति ॥ १ ॥ शतम् २००० ॥
देवा ह वै यज्ञं तन्वाना । तेऽमुररक्षसेभ्य आसङ्गाङ्घ्रिभयांचक्रुस्तद्य एत-
त्तृच्छिता यथेषुरस्ता तथा वै स्तृणुते वा न वा स्तृणुते यथा दण्डः प्रहृतस्तेन वै
स्तृणुते वा न वा स्तृणुतेऽथ य एष द्वादश उपशयो भवति यथेषुरायतानस्ता
यथोद्यतप्रहृतमेवमेव वज्र उद्यतो दक्षिणतो नाप्राणाध्र रक्षसामपहत्यै तस्माद्वा-
दश उपशयो भवति ॥ २ ॥ तं निदधाति । एष ते पृथिव्यां लोक आरण्यस्ते
पशुरिति पशुश्च वै यूपश्च तदस्मात्प्रारण्यमेव पशूनामनुदिशति तेनोऽएष पशु-
मान्भवति तद्वयं यूपैकादशिन्यै संमयनमाहुः श्वःसुत्यायै ह न्वेवैके संमिन्वन्ति
प्रकुम्भतायै चैत्र श्वःसुत्यायै यूपं मिन्वन्तीत्युच ॥ ३ ॥ तद् तथा न कुर्यात् । अ-
ग्निष्टमेवोच्छ्रयेदिदं वै यूपमुच्छ्रित्याध्वर्युरा परिव्ययणाभ्रान्वर्जत्यपरिबीता वाऽएत-
त्प्राध्र रात्रिं वसन्ति सा न्वेव परिचक्षा पशवे वै यूपमुच्छ्रयन्ति प्रातर्वै पशूना-
लभन्ते तस्माद् प्रातरेवोच्छ्रयेत् ॥ ४ ॥ स य उत्तरोऽग्निष्ठात्स्यात् । तमेवाग्र उ-
च्छ्रयेत्थ दक्षिणमथोत्तरं दक्षिणार्धमुत्तमं तथोदीची भवति ॥ ५ ॥ अथोऽहतर-
धाहुः । दक्षिणमेवाग्रेऽग्निष्ठाकुच्छ्रयेदथोत्तरमथ दक्षिणमुत्तरार्धमुत्तमं तथो हास्यो-
द्वेव कर्मानुसंतिष्ठतऽइति ॥ ६ ॥ स यो वर्षिष्ठः स दक्षिणार्धः स्यात् । अथ
हृसीयान्थ हृसीयानुत्तरार्धो हृसिष्ठस्तथोदीची भवति ॥ ७ ॥ अथ पत्नीभ्यः प-
त्नीयूपमुच्छ्रयन्ति । सर्वत्राय न्वत्र पत्नीयूप उच्छ्रयते तत्त्वाष्टं पशुमालभते त्वष्टा
वै सिक्तध्र रेतो विकरोति तदेष पत्रैतत्सिक्तध्र रेतो विकरोति मुष्करो भवत्येष
वै प्रजनायिता यन्मुष्करस्तस्मान्मुष्करो भवति तं न सध्रस्थापयेत्पर्यशिकृतमेवोत्सृ-
जेत्स यत्सध्रस्थापयेत्प्रजायै हान्तमियात्प्रजामुत्सृजति तस्मान्न सध्रस्थापये-
त्पर्याग्निकृतमेवोत्सृजेत् ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ [७. २.] ॥

पशुश्च वै यूपश्च । वाऽश्रुते यूपत्पशुमालभन्ते कदा चन तद्यत्पान्न हृष्टो-
ऽएतस्मात् अग्रे पशवश्चक्षामिरे यदन्नमभविष्यन्वयेदमुक्तं भूत यथा इवाहं वि-

मास्युरुष उच्छ्रित एव॑ ह्येव द्विपाद उच्छ्रिताश्चेरुः ॥ १ ॥ ततो देवा एतं वज्रं द-
हशुः । यद्यूपं तमुच्छ्रिश्रियुस्तस्माद्गीषा प्रावलीयन्त तत्तश्चतुष्पादा अभवंस्ततोऽन्न-
मभवन्त्येदमन्नं भूता एतस्मै हि वाऽतिष्ठन्त तस्माद्यूपऽएव पशुमालभन्ते नऽर्ते यू-
रात्कदाचन ॥ २ ॥ अथोपाकृत्य पशुम् । अग्निं मथित्वा नियुनक्ति तद्यत्था
न ह वाऽएतस्माऽअग्रे पशवश्चक्षमिरे यद्दविरभविष्यन्त्यैनानिद॑ हविर्भूतान-
नौ जुह्वति तान्देवा उपनिरुरुधुस्तऽउपनिरुद्धा नोपावेयुः ॥ ३ ॥ ते होचुः ।
न वा ऽहमेऽस्य यामं विदुर्यदग्नौ हविर्जुह्वति नैतां प्रतिष्ठापुपरुध्यैव पशुनाग्निं म-
थित्वाग्नावग्निं जुह्वाम ते वेदिष्यन्त्येष वै किल हविषो याम एषा प्रतिष्ठाग्नौ
वै किल हविर्जुह्वतीति ततोऽभ्यवैष्यन्ति ततो रातमनस आलम्भाय भविष्यन्ती-
ति ॥ ४ ॥ तऽउपरुध्यैव पशून् । अग्निं मथित्वाग्नावग्निं मजुहुनुस्तेऽविदुरेषवै
किल हविषो याम एषा प्रतिष्ठाग्नौ वै किल हविर्जुह्वतीति ततोऽभ्यवायस्ततो
रातमनस आलम्भायाभवन् ॥५॥ तथोऽएवैष एतत् । उपरुध्यैव पशुमग्निं मथि-
त्वाग्नावग्निं जुहोति स वेदैष वै किल हविषो याम एषा प्रतिष्ठाग्नौ वै किल
हविर्जुह्वतीति ततोऽभ्यवैति ततो रातमना आलम्भाय भवति तस्मादुपाकृत्य प-
शुमग्निं मथित्वा नियुनक्ति ॥ ६ ॥ तदाहुः । नोपाकुर्यान्नाग्निं मन्येद्रश्नाग्ने,
॥दायाञ्जसोपपरेत्याभिधाय नियुञ्ज्यादिति तद् तदा तथा न कुर्याद्यथाधर्मं तिर-
त्तथा चिकीर्षेदेवं तत्तस्मादेतदेवानुपरीयात् ॥ ७ ॥ अथ तृणमादायोपाकरोति ।
द्वितीयवाभिरुणाधाऽहति द्वितीयवान्हि वीर्यवान् ॥ ८ ॥ स तृणमादत्ते । चपा-
शिरसीत्युप हि द्वितीयोऽवति तस्मादाहोपावीरसीत्युप देवान्देवीर्बिंशः प्रागुरिति
देव्यो वाऽएता विशो यत्पशवोऽस्थिषत देवेभ्य इत्येवैतदाह यदाहोप देवान्देवी-
र्बिंशः प्रागुरिति ॥ ९ ॥ उशिजो वह्नितमानिति । विद्वा॑सो हि देवास्तस्मादा-
होशिजो वह्नितमानिति ॥ १० ॥ देव त्वष्टुर्वसु रमेति । त्वष्टा वै पशुनामीष्टे प-
शवो वसु तानेतदेवा अतिष्ठमानांस्त्वष्टारमश्रुवसुपनिमवेति यदाह देव त्वष्टुर्वसु
रमेति ॥११॥ हव्या ते स्वदन्तामिति । यदा वाऽएतऽएतस्माऽअग्निं यद्दविर-
भविष्यंस्तस्मादाह हव्या ते स्वदन्तामिति ॥ १२ ॥ रेवती रमध्वमिति । रेवन्तो
हि पशवस्तस्मादाह रेवतीरमध्वमिति बृहस्पते धारया वसूनीति ब्रह्म वै बृहस्पतिः
पशवा वसु तानेतदेवा अतिष्ठमानान्ब्रह्मणैव परस्तात्पर्यदधुस्तन्नास्यायंस्तथोऽ
एवैवानेषु एतद्ब्रह्मणैव परस्तात्परिदधाति तन्नपतियन्ति तस्मादाह बृहस्पते धार-

या वसूनीति पाशं कृत्वा प्रतिमुञ्चत्यथातो नियोजनस्यैव ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ६ ॥ [७. ३] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १२७ ॥

पाशं कृत्वा प्रतिमुञ्चति । ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेन प्रतिमुञ्चामीति वरुण्या
वाऽएषा यद्भज्जुस्तदेनमेतद्वृतस्यैव पाशेन प्रतिमुञ्चति तथो ह्येनमेषा वरुण्या रज्जुर्न-
हिनस्ति ॥ १ ॥ धर्षा मानुष इति । न वाऽएतमग्रे मनुष्योऽधृष्णोत्स यदेवऽर्तस्य पाशेनै-
तद्देवहविः प्रतिमुञ्चत्यथैनं मनुष्यो धृष्णोति तस्मादाह धर्षा मानुष इति ॥ २ ॥
अथ नियुनक्ति । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्या-
मनीषोमाभ्यां जुष्टं नियुनज्मीति तद्यथैवादो देवतायै हविर्गृह्णादिशत्येवमेवै-
तद्देवताभ्यामादिशत्यथ प्रोक्तयेको वै प्रोक्तणस्य बन्धुर्मध्यमेवैतत्करोति ॥ ३ ॥
स प्रोक्षति । अद्रचस्त्वौषधीभ्य इति तद्यत एव सम्भवति तत एवैतन्मध्यं करोती
थि यदा वर्षत्यथौषधी जायन्तऽत्राषधीर्जग्ध्वापः पीत्वा तत एव रसः स-
म्भवति रसाद्रेतो रेतसः पशवस्तद्यत एव सम्भवति यतश्च जायते तत एवैत-
न्मध्यं करोति ॥ ४ ॥ अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेति । स हि मातुश्चाधि पि-
तुश्च जायते तद्यत एव जायते तत एवैतन्मध्यं करोत्यनु आता सगर्भ्योऽनु
सखा सयूध्य इति स यत्ते जन्म तेन त्वानुमतमारभऽइत्येवैतदाहाग्नीषोमाभ्यां
त्वा जष्टं प्रोक्षामीति तद्याभ्यां देवताभ्यामारभते ताभ्यां मध्यं करोति ॥ ५ ॥
अथोपगृह्णाति । अग्रां पेरुरसीति तदेनमन्तरतो मध्यं करोत्यथाधस्तादुपोक्ष-
त्यापो देवीः स्वदन्तु स्वात्तं चित्सद्देवहविरिति तदेनथ्सर्वतो मध्यं करोति
॥ ६ ॥ अथाहाग्नये समिध्यमानायानुब्रवीति । स उत्तरमाधारमाघार्यासथ्सप-
र्शयन्त्सुचौ पर्येत्य जुहा पशुथ्समनक्ति शिरो वै यज्ञस्योत्तर आधार एष वाऽ
अत्र यज्ञो भवति यत्पशुस्तद्यज्ञऽ एवैतच्छिरः प्रतिदधाति तस्माज्जुहा पशुथ्समन-
क्ति ॥ ७ ॥ स ललाटे समनक्ति । सं ते प्राणो वातेन गच्छतामिति समङ्गानि
यज्ञत्रैरित्यथसयोः सं यज्ञपतिराशिषेतिश्रोणयोः स यस्मै कामाय पशुमालभन्ते त-
त्प्राप्नुहीत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ इदं वै पशोः संज्ञप्यमानस्य । प्राणो वातमपिषद्यते
तत्प्राप्नुहि यत्ते प्राणो वातमपिषद्याताऽइत्येवैतदाह समङ्गानि यज्ञत्रैरित्य-
र्ज्ञैर्वाऽअस्य यजन्ते तत्प्राप्नुहि यत्तेऽङ्गैर्यजान्ताऽइत्येवैतदाह सं यज्ञपतिराशि-
षेति यजमानाय वाऽएतेनाशिषमाशासते तत्प्राप्नुहि यत्त्वया यजमानाया शिष-
माशासान्ताऽइत्येवैतदाह साद्यति कुचावथ प्रवरायाऽश्रावयति सोऽन्नाषेव बन्धुः
॥ ९ ॥ अथ द्वितीयमाश्रावयति । द्वौ यत्र होतारौ भवतः स मैत्रावरुणाऽऽहवैः

श्रावयति यजमानं त्वेव प्रवृणीतेऽग्निर्ह वैवीनां विशां पुरएतेत्यग्निर्हि देवतानां
 मुखं तस्मादाहाग्निर्ह वैवीनां विशां पुरएतेत्ययं यजमानो मनुष्याणामिति तथैहि
 सोऽन्वर्धो भवति यस्मिन्नर्थे यजते तस्मादाहायं यजमानो मनुष्याणामिति तयोर-
 स्थूरि गार्हपत्यं दीदयच्छतथ हिमा द्वायूऽइति तयोरनार्तानि गार्हपत्यानि शतं व-
 र्षाणि सन्वित्येवैतदाह ॥ १० ॥ राधाथसीत्सम्पृञ्चानावसम्पृञ्चानौ तन्व
 इति । राधाथस्येव सम्पृञ्चाथां प्रापि तनूरित्येवैतदाह तौ ह यत्तनूरपि स-
 म्पृञ्चीयातां प्राग्निंयजमानं दहेत्स यदग्नौ जुहोति तदेषोऽग्नये प्रयच्छत्यथ या-
 मेवात्रऽर्त्विजो यजमानायाशिषमाशासते तामस्मै सर्वामग्निः समर्धयति तद्वाधा-
 थस्येव सम्पृञ्चाते नापि तनूस्तस्मादाह राधाथसीत्सम्पृञ्चानावसम्पृञ्चानौ त-
 न्व इति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. ४.] ॥ सप्तमो ऽध्यायः [२२] ॥

तद्यत्रैतत्प्रवृत्तो होता होतृपदन ऽउपविशति । तदुपविश्य प्रसौति प्रसूतोऽ-
 ध्वर्युः स्रुचावादत्ते ॥ १ ॥ अथाग्नीभिश्चरन्ति । तद्यदाग्नीभिश्चरन्ति सर्वेणोव
 वाऽएषमनसा सर्वेणोवात्मना यज्ञथ सम्भरति सं च जिहीर्षति यो दीक्षते तस्य
 रिरिचान इवात्मा भवति तमेताभिराग्नीभिराप्याययन्ति तद्यदाप्याययन्ति तस्मा
 द्वापियो नाम तस्मादाग्नीभिश्चरन्ति ॥ २ ॥ ते वाऽएतऽएकादश प्रयाजा
 भवन्ति । दश वाऽइमे पुरुषे प्राणा आत्मैकादशो यस्मिन्नेते प्राणाः प्रतिष्ठिता ए-
 तावान्वै पुरुषस्तदस्य सर्वमात्मानमाप्याययन्ति तस्मादेकादश प्रयाजा भवन्ति
 ॥ ३ ॥ स आश्राव्याह । समिधः प्रेष्येति प्रेष्य प्रेष्येति चतुर्थे-चतुर्थे प्रयाजे स-
 मानयमानो दशभिः प्रयाजैश्चरति दशप्रयाजानिष्ठाह शासमाहरेत्ससि वै शास-
 इत्याचक्षते ॥ ४ ॥ अथ यूपशकलमादत्ते । तावग्रे जुहा अत्का पशोर्ललाटमुप-
 स्पृशति घृतेनाक्तौ पशून्स्त्रायेथामिति वज्रो वै यूपशकलो वज्रः शासो वज्र आज्यं
 तमेवैतत्कृत्स्नं वज्रथ सम्भृत्य तमस्याभिगोस्त्रारं करोति नेदेनं नाष्टा रुक्षाथसि
 हिनसाभिति पुनर्यूपशकलमवगूहत्येषा ते प्रज्ञाताश्रिरस्त्वित्याह शासं प्रयच्छन्त्सा-
 वयति स्रुचौ ॥ ५ ॥ अथाह पर्यग्नयेनुब्रूहीति । उल्मुकमादायाग्नीत्पर्यग्निं करो-
 ति तद्यत्पर्यग्निं करोत्यच्छिद्रमेवैनमेतद्गनिना परिगृह्णाति नेदेनं नाष्टा रक्षाथसि प्र-
 मृशानित्यग्निर्हि रक्षसामपहन्ता तस्मात्पर्यग्निं करोति तद्यत्रैनथ श्रपयन्ति तदाभि-
 श्रिरहरति ॥ ६ ॥ तदाहुः । पुनरेतदुल्मुकथ हरेदथात्रान्यमेवानि निर्मथ्य तस्मि-
 ज्नेनथ अपयेयुराहवनीयो वाऽएष न वाऽएष तस्मै यदस्मिन्नश्रुतथ श्रपयेयुस्तस्मै

वाऽएष यदस्मिञ्छृतं जुहुयुरिति ॥ ७ ॥ तदु तथा न कुर्यात् । यथा वै प्रसितमेव-
 मस्यैतद्भवति यदेनेन पर्याग्निं करोति स यथा प्रसितमनुहायाद्धिद्य तदन्यस्मै प्रयु-
 च्छेदेवं तत्तस्मादेतस्यैवोल्मुकस्याङ्गाराभिर्मृद्य तस्मिन्नेन श्रपयेयुः ॥ ८ ॥ अ-
 थोल्मुकमाहायाग्नीत्पुरस्तात्प्रतिपद्यते । अग्निमेवैतत्पुरस्तात्करोत्यग्निः पुरस्ता-
 न्नाग्रा रक्षाश्चस्यपध्नन्नेत्याभयेमानाष्ट्रेण पशुं नयन्ति तं वपाश्रपणीभ्यां प्रति-
 प्रस्थातान्वारभते प्रतिप्रस्थातारमध्वर्युरध्वर्युं यजमानः ॥ ९ ॥ तदाहुः ॥ नैष य-
 जमानेनान्वारभ्यो मृत्यवे ह्येतं नयन्ति तस्मान्नान्वारभेतेति तदन्वेवारभेत न वा एतं
 मृत्यवे नयन्ति यं यज्ञाय नयन्ति तस्मादन्वेवारभेत यज्ञाहु हैवात्मानमन्तरियाद्यन्नान्वा
 रभेत तस्मादन्वेवारभेत तत्परोऽक्षमन्वारब्धं भवति वपाश्रपणीभ्यां प्रतिप्रस्थाता प्रति
 प्रस्थातारमध्वर्युरध्वर्युं यजमान एतदु परोऽक्षमन्वारब्धं भवति ॥ १० ॥ अथ स्तीर्णायै
 वेदेः । द्वे तृणेऽअध्वर्युरादत्ते स आश्राव्याहोपप्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इत्येतदु वैश्वदेवं
 पशौ ॥ ११ ॥ अथ वाचयति । रेवति यजमान इति वाग्ने रेवती सा यद्वाग्बहु
 वदति तेन वाग्नेवती प्रियं धा आविशेत्यनार्तिमाविशेत्येवैतदाहोरोरन्तरिक्षात्सजु-
 र्देवेन वातेनेत्यन्तरिक्षं वाऽअनु रक्षश्चरत्यमूलमुभयतः परिच्छिन्नं यथायं पुरुषोऽ
 मूल उभयतः परिच्छिन्नोऽन्तरिक्षमनुचरति तद्वातेनैतं संविदानान्तरिक्षाद्गोपा-
 येत्येवैतदाह यदाहोरोरन्तरिक्षात्सजुर्देवेन वातेनेति ॥ १२ ॥ अस्य हविषस्तमना
 यजेति । वाचमेवैतदाहानार्तस्यास्य हविष आत्मना यजेति समस्य तन्वा भवेति
 वाचमेवैतदाहानार्तस्यास्य हविषस्तन्वा सम्भवेति ॥ १३ ॥ तद्यत्रैतं विशसन्ति ।
 तत्पुरस्तात्तृणमुपास्यति वर्षो वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धा इति वहिरेवास्माऽएतस्तृ-
 णात्यस्कन्नश्च हविरसदिति तद्यदेवास्यात्र विशस्यमानस्य किञ्चित्स्कन्दति तदेत-
 स्मिन्प्रतितिष्ठति तथा नामुया भवति ॥ १४ ॥ अथ पुनरेत्याहवनीयमभ्याहृत्या-
 सते । नेदस्य संज्ञप्यमानस्याध्यक्षा असामेति तस्य न कूटेन प्रध्नन्ति मानुषश्च
 हि तन्नोऽएव परचात्कर्णं पितृदेवत्यश्च हि तदपि गृह्य वैष मुखं तमयन्ति वेष्कं
 वा कुर्वन्ति तन्नाह जहि मारयेति मानुषश्च हि तत्संज्ञपयान्वगञ्चिति तद्धि
 देवत्रा स यदाहान्वगन्त्येतर्हि ह्येष देवाननुगच्छति तस्मादाहान्वगञ्चिति ॥ १५ ॥
 तद्यत्रैतं निविध्यन्ति । तत्पुरा संज्ञपनाञ्जुहोति स्वाहा देवेभ्य इत्यथ यदा प्राह
 संज्ञप्तः षगुरित्यथ जुहोति देवेभ्य स्वाहेति पुरस्तात्स्वाहाकृतयोवाऽअन्ये देवा उप-
 रिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽन्ये तानेवैतत्पीषाति तऽएनमुभये देवाः प्रीताः स्वर्गं लोकम्
 भिषहन्ति ते वाऽएत परिपशव्येऽइत्याहुती स यदि कामयेत जुहुयादेते षु
 कामयेतापि नाद्रियेत ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [८. १.] ॥

यदा प्राह संज्ञमः पशुदिति । अथाध्वर्युराह नेष्टः पत्नीमुदानयेत्युदानयति
 नेष्टा पत्नीं पान्नेजनं विश्रतीम् ॥ १ ॥ तां वाचयति । नमस्तऽआतानेति यज्ञो
 वाऽआतानो यज्ञश्च हि तन्वृते तेन यज्ञ आतानो जघनार्थो वाऽएष यज्ञस्य यत्पत्नी
 तामेतत्प्राचीं यज्ञं प्रसादयिष्यन्भवति तस्माऽप्येतद्यज्ञाय निहृते तयो हैनामेष
 यज्ञो न हिनस्ति तस्मादाह नमस्तऽआतानेति ॥ २ ॥ अनर्वा प्रेहीति । अस-
 पत्नेन प्रेहीत्येवैतदाह घृतस्य कुल्या उपऽश्नतस्य पथ्या अन्विति साधूपेत्येवैत-
 दाह वेवीरापः शुद्धा बोद्धुश्च सुपरिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टा वयं परिवेष्टारो भूया-
 स्मेत्यप एवैतत्पात्रयति ॥३॥ अथ पशोः प्राणानद्भिः पत्न्युपस्पृशति । तद्यदद्भिः
 प्राणानुपस्पृशति । जीवं वै देवानांश्च हविरमृतममृतानामथैतत्पशुं घ्नन्ति यत्संज्ञपयन्ति
 युद्धिशासत्यापो वै प्राणास्तदस्मिन्नेतान्प्राणान्दधाति तथैतज्जीवमेव देवानांश्च हवि-
 र्भवत्यमृतममृतानां ॥ ४ ॥ अथ यत्पत्न्युपस्पृशति । योषा वै पत्नी योषायै वा
 ऽइमाः प्रजाः प्रजायन्ते तदेनमेतस्यै योषायै प्रजनयति तस्मात्पत्न्युपस्पृशति ॥ ५ ॥
 सोपस्पृशति । वाचं ते शुन्धामीति मुखं प्राणं ते शुन्धामीति नासिके चक्षुस्ते शु-
 न्धामीत्यक्ष्यौ श्रोत्रं ते शुन्धामीति कर्णौ नाभिं ते शुन्धामीति योऽयमनिरुक्तः
 प्राणो मेढं ते शुन्धामीति वापायुं ते शुन्धामीति योऽयं पश्चात्प्राणस्तत्प्राणान्द-
 धाति तत्समीरयत्यथ संधृत्य पश्चरित्रांस्ते शुन्धामीति पद्भिर्वै प्रतितिष्ठति प्र-
 तिष्ठित्याऽएव तदेनं प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ अथ या आपः परिशिष्यन्ते । अर्घ्यो
 वा यावत्यो वा ताभिरेनं यजमानश्च शीर्षितोऽग्नेऽनुषिञ्चतस्तत्प्राणांश्चैवास्मिस्तस्यौ
 धत्तस्तच्चैनमतः समीरयतः ॥ ७ ॥ तद्यत्कूरीकुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति शान्तिरा-
 पस्तदद्भिः शान्त्या शमयतस्तदद्भिः संधत्तः ॥ ८ ॥ तावनुषिञ्चतः । मनस्तऽ-
 आप्यायतां वाक्तऽआप्यायतां प्राणस्तऽआप्यायतां चक्षुस्तऽआप्यायतांश्च श्रोत्रं
 तऽआप्यायतामिति तत्प्राणान्धत्तत्समीरयतो यत्ते कूरं यदास्थितं तत्तऽआप्या-
 यतां निष्ठयायतामिति ॥ ९ ॥ तद्यत्कूरीकुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति शान्तिरापस्त-
 दद्भिः शान्त्या शमयतस्तदद्भिः संधत्तस्तत्ते शुभ्यत्विति तन्मेध्यंकुरुतः शमहोभ्य
 इति जघनेन पशुं निनयतः ॥ १० ॥ तद्यत्कूरीकुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति नेदेतदन्व-
 शान्तान्यहोरात्राण्यसाभिति तस्माच्छमहोभ्य इति जघनेन पशुं निनयतः ॥ ११ ॥
 अधोत्तानं पशुं पर्येस्यन्ति । स तृणमन्तर्दधात्योषधे त्रायस्वेति वज्रो वाऽअसि-
 स्तथो हैनमेष वज्रोऽसिर्न हिनस्त्यथासिनाभिनिदधाति स्वधिते मैनश्चिद्दसी-
 रिति वज्रो वाऽअसिस्तथो हैनमेष वज्रोऽसिर्न हिनस्ति ॥१२॥ सा या मज्ञाताश्चिः ।

तथाभिनिदधाति सा हि यजुष्कृता मेध्या तद्यद्यं तृणस्य तत्सव्ये पाणौ कुरु-
 तेऽथ यद्बुध्नं तदक्षिणेनादत्ते ॥ १३ ॥ स यत्राह्वयति । यत् एतल्लोहितमु-
 त्पतति तद्बुध्नोऽनक्ति रक्षसां भागोऽस्मीति रक्षसां शेष भागो यदसृक्
 ॥ १४ ॥ तदुपास्याभितिष्ठति । इदमहं रक्षोऽभितिष्ठामीवमहं रक्षोऽवबाधऽइ-
 दमहं रक्षोऽधमं तपो नयामीति तद्यज्ञेनैवैतन्नाष्टा रक्षांश्चस्यवन्नाधते तद्यदमूलमु-
 भयतः परिच्छिन्नं भवत्यमूलं वाऽइदमुभयतः परिच्छिन्नं रक्षोऽन्तरिक्षमनुचरति
 यथायं पुरुषोऽमूल उभयतः परिच्छिन्नाऽन्तरिक्षमनुचरति तस्मादमूलमुभयतः परि-
 छिन्नं भवति ॥ १५ ॥ अथ वषाभ्युत्सिदन्ति । तथा वषाभ्रपण्यौ
 प्रोर्णोति घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्णोनाथामिति तदिमे द्यावापृथिवीऽऊर्जा रसेन
 भाजयत्यनयोर्ऊर्जांश्च रसं दधाति ते रसवत्याऽउपजीवनीयेऽइमाः प्रजा उपजीवन्ति
 ॥ १६ ॥ काष्मर्यमय्यो वषाभ्रपण्यौ भवतः । यत्र वै देवा अग्रे पशुमालेभिरे
 तद्बुदीचः कृष्यमाणस्या वाङ्मेधः पपात स एष वनस्पतिरजायत तद्यत्कृष्यमाण-
 स्यावाह्वपतत्तस्मात्कार्ष्ण्यस्तेनैवैवमेतन्मेधेन समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्मात्कार्ष्ण्य-
 मय्यौ वषाभ्रपण्यौ भवतः ॥ १७ ॥ तां परिवासयति । तां पशुभ्रपणे प्रतपति
 तथो हास्यात्रापि श्रुता भवति पुनरुल्लुमुकमग्नीदादत्ते ते जघनेन चात्वात्तं यन्तितऽ-
 आयन्त्यागच्छन्त्याहवनीयं स एतत्तृणमध्वयुराहवनीये प्रास्यतिवायो वेस्तोकान-
 मिति स्तोक्रानां हैषा समित् ॥ १८ ॥ अथोत्तरतस्तिष्ठन्वपां प्रतपति । अत्ये-
 ष्यन्वाऽण्डोऽग्निं भवति दक्षिणतः परीत्य श्रपयिष्यंस्तस्मात्पैतस्तिष्ठन्नुते
 तथो हैनमेषोऽतियन्तमग्निं हिनस्ति तस्मादुत्तरतस्तिष्ठन्वपां प्रतपति ॥ १९ ॥
 तामन्तरेण यूपं चाग्निं च हरन्ति । तद्यत्समया न हरन्ति येनान्यानि हवींश्च वि-
 हरन्ति नेदश्रुतया समथा यज्ञं प्रसजामेति यदु बाहयेन न हरन्त्यग्रेण यूपं बहिर्धा
 यन्नात्कुर्युस्तस्मात्तन्तरेण यूपं चाग्निं च हरन्ति दक्षिणतः परीत्य प्रतिप्रस्थाता
 श्रपयति ॥ २० ॥ अथ स्त्रुवणोपहत्याज्यम् । अध्वर्युर्वषामभिजुहोत्यग्निराज्यस्य
 वेतु स्वाहेति तथो हास्यैते स्तोकाः श्रुताः स्वाहाकृता आहुतयो भूत्वाग्निं प्राप्नु-
 वन्ति ॥ २१ ॥ अथाह स्तोकेभ्योऽनुश्रूहीति । स आग्नेयी स्तोकेभ्योऽन्वाह तद्य-
 दाग्नेयी स्तोकेभ्योऽन्वाहेतुः प्रदाना वै वृष्टिरितो अग्निर्वृष्टिं वनुते स एतै स्तो-
 कैरेतान्तस्तोकान्वनुते तऽएते स्तोका वर्षन्ति तस्मादाग्नेयी स्तोकेभ्योऽन्वाह यद्वा
 श्रुता भवति ॥ २२ ॥ अथाह प्रतिप्रस्थाता श्रुता प्रचरोति । श्रुतावावायाध्वर्यु-
 रतिक्रम्याश्चाव्याह स्वाहाकृतिभ्यः प्रेष्येति वषदकृते जुहोति ॥ २३ ॥ इत्या-

वपामत्रोग्रेऽभिधारयति । अथ पृषदाज्यं तदु ह चरकाध्वर्यवः पृषदाज्यमेवाग्रेऽभि-
 धारयन्ति प्राणः पृषदाज्यमिति वदन्तस्तदु ह याज्ञवल्क्यं चरकाध्वर्युरनुव्याजहा-
 रैवं कुर्वन्तं प्राणं वाऽअग्रमन्तरगादध्वर्युः प्राण एनथ हास्यतीति ॥ २४ ॥
 स ह स्म बाहूऽअन्ववेच्याह । इमीपलितौ बाहू क्वास्विहाह्नणस्य वचो बभूवेति न
 तदाद्रियेतोत्तमो वाऽएष प्रयाजो भवतीदं वै हविर्यज्ञ उत्तमे प्रयाजे ध्रुवामेवाग्रेऽ-
 भिधारयति तस्यै हि प्रथमावाज्यभागौ होष्यन्भवति वपां वाऽअत्र प्रथमाथ
 होष्यन्भवति तस्माद्वपामेवाग्रेऽभिधारयेदथ पृषदाज्यमथ यत्पशुं नाभिधारयति
 नेदृश्रुतमभिधास्याणीत्येतदेवास्य सर्वैः पशुरभिधारितो भवति यद्वपामभिधारयति
 तस्माद्वपामेवाग्रेऽभिधारयेदथ पृषदाज्यम् ॥ २५ ॥ अथाज्यमुपस्तृणीते । अथ हि-
 रण्यशकलमवदधात्यथ वपामवद्यन्नाहाग्नीषोमाभ्यां ह्यगस्य वपायै मेदसोऽनुब्रूही-
 त्यथ हिरण्यशकलमवदधात्यथोपरिष्ठाद्द्विराज्यस्याभिधारयति ॥ २६ ॥ तद्यद्वि-
 षयशकलावभितो भवतः । ध्नन्ति वाऽएतत्पशुं यदग्नौ जुह्वत्यमृतमायुर्हिरण्यं
 तदमृतञ्चायुषि प्रतितिष्ठति तथात उदेति तथा संजीवति तस्माद्विरण्यशकलाव-
 भितो भवत आश्राव्याहाग्नीषोमाभ्यां ह्यगस्य वपां मेदः प्रेष्येति न प्रस्थितमि-
 त्याह प्रमुते प्रस्थितमिति वृषदकृते जुहोति ॥ २७ ॥ हुत्वा वपाथ सप्तीच्यौ । वपाश्र-
 पण्यौ कृत्वानुप्रास्यति स्वाहाकृतेऽऊर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतमिति नेदिमेऽअयुया
 सतो याभ्यां वपाप्रशिथ्रपामेति ॥ २३ ॥ तद्यद्वपया चरन्ति । यस्यै वै देवतायै
 पशुमालभन्ते ताम्रवैतद्देवतामतेन मेधेन प्रीणाति सैषा देवतैतेन मेधेन प्रीता शान्तो-
 चराणि हवीथेषि श्रप्यमाणान्युपरमति तस्माद्वपया चरन्ति ॥ २९ ॥ अथ चात्वा-
 ले मार्जयन्ते । कूरीवाऽएतत्कुर्वन्ति यत्संज्ञयन्ति यद्विशसति शान्तिरापस्तदग्निः
 शान्त्या शमयन्ते तदग्निः संदधते तस्माच्चात्वाले मार्जयन्ते ॥ ३० ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ ३ ॥ [८. २.] ॥ ॥

यदेवत्यः पशुर्भवति । तदेवत्यं पुरोडाशमनुनिर्वपति तद्यत्पुरोडाशमनुनिर्वपति
 सर्वेषां वा एष पशूनां मेधो यद्वीहियवौ तेनैवैतन्मेधेन समर्धयति कृत्स्नं करोति
 तस्मात्पुरोडाशमनुनिर्वपति ॥ १ ॥ अथ यद्वपयाप्रचर्य । एतेन पुरोडाशेन प्रचर-
 ति मध्यतो वाऽइमां वपामुत्खिदन्ति मध्यत एवैनमेतेन मेधेन समर्धयति कृत्स्नं
 करोति तस्माद्वपया प्रचर्येतेन पुरोडाशीन प्रचरत्येष न्वेवैतस्य बन्धुयत्र क्व चैष पशुं
 पुरोडाशोऽनुनिरुप्यते ॥ २ ॥ अथ पशुं विशास्ति । त्रिः प्रच्यावयताषुः प्रच्युतस्य
 हृदयमुत्तमं कुरुतादिति श्रिद्धि यज्ञः ॥ ३ ॥ अथ शमितारथं सथंशास्ति । यत्त्वापृषा-

कृतं हविः शमिता ३ रिति श्रुतमित्येव श्रुताञ्च श्रुतं भगवो न श्रुतं ह्येति ॥ ४ ॥ अथ
 जुह्वा पृषदाज्यस्योपहृत्य । अर्धर्युरूपनिष्कस्य पृच्छति श्रुतं हविः शमिता ३ रिति
 श्रुतमित्याह तदेवानामित्युपां श्वध्वर्युः ॥ ५ ॥ तद्यत्पृच्छति । श्रुतं वै देवानां
 हविर्नाश्रुतं शमिता वै तद्रेद यदि श्रुतं वा भवत्यश्रुतं वा ॥ ६ ॥ तद्यत्पृच्छति ।
 श्रुतेन प्रचराणीति तद्यत्श्रुतं भवति श्रुतमेव देवानां हविर्भवति श्रुतं यजमान-
 स्यानेना अर्धर्युर्भवति शमितरि तदेनो भवति त्रिष्कृत्वः पृच्छति त्रिवृद्धि यज्ञोऽथ
 यवाह तदेवानामिति तद्धि देवानां यच्छ्रुतं तस्मादाह तदेवानामिति ॥ ७ ॥ स
 हृदयमेवाग्नेऽभिघारयति । आत्मा वै मनो हृदयं प्राणः पृषदाज्यमात्मन्येवैत-
 न्मनसि प्राणं दधाति तथैतज्जीवमेव देवानां हविर्भवत्यमृतममृतानां ॥ ८ ॥
 सोऽभिघारयति । सं ते मनो मनसा सं प्राणः प्राणेन गच्छतामिति न स्वाहाक-
 रोति न क्षेषाहुतिरुद्गासयन्ति पशुम् ॥ ९ ॥ तं जघनेन चात्वाल्मन्तरेण यूपं चा-
 रिन् च हरन्ति । तद्यत्समया न हरन्ति येनान्यानि हवींश्चि हरन्ति श्रुतं सन्तं-
 नेदङ्गशो विकृतेन कूरीकृतेन समया यज्ञं प्रसजामेति यदु बाह्वेन न हरन्त्यग्नेण
 यूपं बहिर्धा इ यज्ञात्कुर्युस्तस्मान्तरेण यूपं चाग्निं च हरन्ति दक्षिणतो निधाय
 मतिप्रस्थातावद्यति प्लक्षशाखा उत्तर बहिर्भवन्ति ता अध्येवद्यति तद्यत्प्लक्षशा-
 खा उत्तरबहिर्भवन्ति ॥ १० ॥ यत्र वै देवाः अग्ने पशुमालेभिरे तं त्वष्टा शीर्षतो
 अग्नेऽभ्युवापोतैवं चित्रालभेरिषिति त्वष्टुर्हि पशवः स एष शीर्षेन मस्तिष्कोऽनू-
 क्यश्च मज्जा तस्मात्स वान्त — इव त्वष्टा ह्येतमभ्यवमत्तस्मात्सं नाश्रीयात्त्वष्टुर्ह्येतद-
 भिवान्तम् ॥ ११ ॥ तस्यावाङ् मेधः पपात । स एष वनस्पतिरजायत तं देवाः
 प्रापश्यंस्तस्मात्प्रख्युः प्रख्यो ह वै नामैतद्यत्प्लक्ष इति ते नैवैनमेतन्मेधेन
 समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्मत्प्लक्षशाखा उत्तरबहिर्भवन्ति ॥ १२ ॥ अथाज्य
 मुपस्तृणीते । जुह्वां चोपभृतिच वसाहोमहवन्यां समवत्तधान्यामथ हिरण्यशक-
 लाववदधाति जुह्वां चोपभृतिच ॥ १३ ॥ अथ मनोतायै हविषोऽनुवाच आह ।
 तद्यन्मनोतायै हविषोऽनुवाच आह सर्वा ह वै देवताः पशुमालभ्यमानमुपसंगच्छन्ते
 मम नाम ग्रहीष्यति मम नाम ग्रहीष्यतीति सर्वासां हि देवतानां हविः पशुस्ता
 सां सर्वासां देवतानां पशौ मनां स्योतानि भवन्ति तान्येवैतत्मीणाति तयो
 हामोघाय देवतानां मनां स्युपसंगतानि भवन्ति तस्मान्मनोतायै हविषोऽनुवाच-
 आह ॥ १४ ॥ स हृदयस्यैवाग्नेऽवद्यति । तद्यन्मध्यतः सतो हृदयस्याग्नेऽवद्यति
 प्राणो वै हृदयमृतो ह्यमूर्ध्वः प्राणः संचरति प्राणो वै पशुर्वाङ्मथेव मास्त्रेण मा-

णिति तावत्पशुरथ यदास्मीत्प्राणोऽपक्रामति दार्वेव तर्हिभूतोऽनर्ध्वः शेते ॥ १५ ॥
हृदयमु वै पशुः । तदस्यात्मन एवाग्ने ऽवद्यति तस्माद्यदि किञ्चिदववानथं हीयेत
न तदाद्रियेत सर्वस्य हैवास्य तत्पशोरवत्तं भवति यद्धृदयस्याग्ने ऽवद्यति तस्मा-
म्भद्यतःसतो हृदयस्यैवाग्नेऽवद्यत्यथ यथापूर्वम् ॥ १६ ॥ अथ जिह्वायै । सा
हीयं पूर्वार्धात्पतिष्ठत्यथ वृत्तसस्तद्धि ततोऽथैकचरस्य दोष्णोऽथ पार्श्वयोरथ तनि-
म्नोऽथ वृक्कयोः ॥ १७ ॥ गुदं त्रेधा करोति । स्थन्निमोपयद्भ्यो मध्यं जुह्वां द्वेधा
कृत्वावद्यत्यणिम त्र्यङ्गेष्वथैकचरायै श्रोणोरेतावस्तु जुह्वावद्यति ॥ १८ ॥ अ-
थापभृति त्र्यङ्गयस्य दोष्णो गुदं द्वेधा कृत्वावद्यति त्र्यङ्ग्यायै श्रोणोरथ हिरण्य-
शकलाववदधात्यथोपरिष्ठादाज्यस्याभिघारयति ॥ १९ ॥ अथ वसाहोमं गृह्णाति
रेडसीति लेलयेव हि यूस्तस्मादाह रेडसीत्यग्निष्वा श्रीणात्त्वित्यग्निर्हेतच्छ्रपयति
तस्मादाहाग्निष्वा श्रीणात्त्वित्यापस्त्वा समरिणन्नित्यापो हेतमङ्गभ्यो रसथसंभ-
रन्ति तस्मादाहापस्त्वा समरिणन्निति ॥ २० ॥ वातस्य त्वा ध्राज्याऽइति । अ-
न्तरिक्षं वाऽअयमनुपवते योऽयं पवतेऽन्तरिक्षाय वै गृह्णाति तस्मादाह वातस्य त्वा
ध्राज्याऽइति ॥ २१ ॥ पूष्णो रथं ह्याऽइति । एष वै पूष्णो रथं हिरेतस्मा ऽउ-
हि गृह्णाति तस्मादाह पूष्णो रथं ह्याऽइति ॥ २२ ॥ ऊष्मणो व्यथिषदिति । ए-
ष वाऽऊष्मैतस्माऽउ हि गृह्णाति तस्मादाहोष्मणो व्यथिषदित्यथोपरिष्ठाद्द्विरा-
ज्यस्याभिघारयति ॥ २३ ॥ शतम् २१०० ॥ ॥ अथ पार्श्वेन वासिना वा प्र-
यौति प्रयुतं द्वेष इति तन्नाष्टा एवैतद्वृत्ताथस्यतोऽपहन्ति ॥ २४ ॥ अथ यद्दु-
ष्परिशिष्यते । तत्समवत्तधान्यामानयति तद्धृदयं प्रास्यति जिह्वां वृत्तस्तनिम म-
तस्ने वनिष्ठमथोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिघारयति ॥ २५ ॥ तद्यद्विरण्यशकलाव-
धितो भवतः । घ्नन्तिषाऽएतत्पशुं यद्ग्नौ जुह्वत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदमृतऽ
प्रायुषि प्रतितिष्ठति तथात उदेति तथा संजीवति तस्माद्विरण्यशकलावधितो-
भवतः ॥ २६ ॥ अथ यदक्षणायावद्यति । सव्यस्य च दोष्णो दक्षिणायाश्च श्रो-
णेर्दक्षिणस्य च दोष्णः सव्यायाश्च श्रोणेस्तस्मादयं पशुरक्षणाया पदो हरत्यथ
रत्सम्यगवद्येतस्मीचो हैवायं पशुः पदो हरेत्तस्मादक्षणायावद्यत्यथ यन्न शीर्ष्णो-
ऽवद्यति नाथं सयोर्नानूकस्य नापरसकथयोः ॥ २७ ॥ असुरा इ वाऽअग्ने पशुमाले-
भेरे । तुह्येवा भीषा नोपावेयुस्तान्हेयं पृथिव्युवाचपैतवाहृद्वमहं व एतस्याध्यक्षा
पधिष्यामि तथा यथैतऽपेतेन चरिष्यन्तीति ॥ २८ ॥ सा होवाच । अन्यतरापेवा
तिस्रसौपुत्रयत्सरां र्वेद्विषाऽइति स यां पर्यशिथंषं स्तानीमान्यवदानानि तु-

तो देवाः स्विष्टकृते त्र्यङ्गाण्यपाभजंस्तस्मात्त्र्यङ्गाण्यथासुरा अवाचंञ्छीष्णोऽथ
सयोरनूकस्यापरसकथ्यो स्तस्मात्तेषां नावद्येद्यन्वेव त्वष्टानूकमभ्यवमत्तस्माद्
नूकस्य नावद्येद्यथाहाग्नीषोमाभ्यां आगस्य हविषोऽनुब्रूहीत्याश्राव्याहाग्नीषो-
माभ्यां ह्यागस्यहविः प्रेष्येति न प्रस्थितमित्याह प्रसुते प्रस्थितमिति ॥ २६ ॥
अन्तरेणार्धर्चो याज्यायै वसाहोमं जुहोति । इतो वाऽभ्यमूर्ध्वो मेध उत्थितो
यमस्या इमं रसं प्रजा उपज्जीवन्त्यर्वाचीनं दिवो रसो वै वसाहोमो रसो मेधो
रमेनैवैतद्वसं तीव्रीकरोति तस्मादथ रसोऽद्यमानो न जीयते ॥ २७ ॥ तदन्तरेण ।
अर्धर्चो याज्यायै वसाहोमं जुहोतीयं वाऽअर्धर्चोऽसौ द्यौरर्धर्चोऽन्तरा वै द्यावा-
पृथिवी ऽअन्तरिक्षमन्तरिक्षाय वै जुहोति तस्मादन्तरेणार्धर्चो याज्यायै वसाहोमं
जुहोति ॥ २८ ॥ स जुहोति । घृतं घृतपावानः पिवन् वसां वसापावानः पिवन्ता-
न्तारिक्षस्य हविरसि स्वाहृत्येतेन यजुषा जुहोति वैश्वदेवं वाऽअन्तरिक्षं तद्यदेने-
नेगः प्रजाः प्राणत्यश्चोदानत्पश्चान्तरिक्षमनुचरन्ति तेन वैश्वदेव वषट्कृते जु-
होति यानि जुहामवदानानि भवन्ति ॥ २९ ॥ अथ जुहा पृषदाज्यस्योपघ्नाश्वा
ह । वनस्पतयेऽनुब्रूहीत्याश्राव्याह वनस्पतये प्रेष्येति वषट्कृते जुहोति तद्यद्वनस्प-
तये जुहोत्येतमेवैतद्वज्रं यूपं भागिनं करोति सोमो वै वनस्पतिः पशुमेवैतत्सोमं
करोति तद्यदन्तरेणोभेऽआहुती जुहाति तथोभयं व्याप्नोति तस्मादन्तरेणोभेऽआ-
हुती जुहोति ॥ ३० ॥ अथ यान्युपभृत्यवदानानि भवन्ति तानि समानयमान
आहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीत्याश्राव्याहाग्नये स्विष्टकृते प्रेष्येति वषट्कृते जुहो-
ति ॥ ३१ ॥ अथ यद्रसाहोमस्य परिशिष्यते । तेन दिशो व्याघारयति
द्विशः प्रद्विश आद्विशो विद्विश उद्विशो दिग्भ्यः स्वाहोति रसो वै वसाहोमः स-
र्वास्त्रेवैताद्वि रसं दधाति तस्मादयं दिशि-दिशि रसोऽभिगम्यते ॥ ३२ ॥ अथ
पशुं संमृशति । एतर्हि संमर्शनस्य कालोऽथ यत्पुरा संमृशति यऽइमऽ उपतिष्ठन्ते
ते विमथिव्यन्त ऽइति शङ्कमानो यद्यु विमाथाञ्च शङ्कतात्रैव संमृशेत् ॥ ३३ ॥
एन्द्रः प्राणः । अङ्गेऽअङ्गे निदीध्यदैन्द्र उदानोऽ अङ्गेऽअङ्गे तिथीत इति यद-
ङ्गशो विकृष्टो भवति तस्माणोदानाभ्याथ संदधाति देव त्वष्टर्भूरि ते सथ स-
पेतु मलक्ष्मा यद्विषुरूपं भवातीति कृत्स्नवृत्तमेवैतत्करोति देवत्रा यन्तप्रथसे सख्य
योऽनु त्वा मातापितरो मदन्त्विति तद्यत्रैनप्रहौषीत्तदेनं कृत्स्नं कृत्वानुसमस्पति
सोऽस्यकृत्स्नोऽमुषिम्लोक्तुऽआत्मा भवति ॥ ३७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [८. ३.] ॥

त्रीणि ह वै पशोरेकादशानि । एकादश प्रयाजा एकादशानुयाजा एकाद-
 शोपयजो दश प्राण्या अङ्गुलयो दशपाद्या दशपाणाः प्राण उदानो व्यान इत्ये
 तावान्वै पुरुषो यः परार्धयः पशूनां य ए० सर्वेऽनुपशवः ॥ १ ॥ तदाहुः । किं तद्यज्ञ
 क्रियते येन प्राणः सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यः शिव इति ॥ २ ॥ यदेवगुहं त्रेधा करोति ।
 प्राणो वै गुहः सोऽयं प्राङ्माततस्तमयं प्राणोऽनुसंचरति ॥ ३ ॥ सयदेव गुहं त्रेधाकरोति
 तृतीयमुपयद्भ्यस्तृतीयं जुह्वं तृतीयमुपभृति तेन प्राणः सर्वेभ्योऽह्मेभ्यः शिवः
 ॥ ४ ॥ स ह त्वेव पशुमालभेत । यएनं मेधमुपनयेद्यदिकृशः स्याद्यदुर्व्यस्य मेद-
 सः परिशिष्येत तद्गुहे न्यषेतप्राणो वै गुहः सोऽयं प्राङ्माततस्तमयं प्राणोऽनुसं-
 चरति प्राणो वै पशुर्गोवृद्धयव प्राणेन प्राणिति तावत्पशुर्गथ यदास्मात्प्राणोऽ
 पक्रामति दार्वेव तर्हिभूतोऽनर्धयः शेते ॥ ५ ॥ गुदो वै पशुः । मेदोवै मेधस्तदेनं
 मेधमुपनयति यद्युऽअथसलो भवति स्वयमुपेत एव तर्हि मेधं भवति ॥ ६ ॥
 अथ पृषदाज्यं गृह्णाति । द्वयं वाऽइव ए० परिशचैव वधि च इन्द्रं वै मिथुनं प्रजननं
 मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ ७ ॥ तेनानुयाजेयु चरति । पशवो वाऽअनुयाजाः
 पयः पृषदाज्यं तत्पशुष्वेवैतत्पयो दधाति तदिदं पशुषु पयो हितं प्राणोहि
 पृषदाज्यमथ ए० हि पृषदाज्यमन्न ए० हि प्राणः ॥ ८ ॥ तेन पुरस्तादनुयाजेषु
 चरति । सयोऽयं पुरस्तात्प्राणस्तमेवैतद्दधाति तेन पश्चादुपयजति स योऽयं प-
 श्चात्प्राणस्तमेवैतद्दधाति ताविमा उभयतः प्राणौ हितौ यश्चायमुपरिष्टाद्यश्चा
 धस्तात् ॥ ९ ॥ तद्धा ऽएतदेको द्वाभ्यां वषट् करोति । अर्ध्वर्यवे चयश्चैष उप-
 यजत्यथ यद्यजन्तमुपयजति तस्मादुपयजो नाश्राथ यदुपयजति प्रैवैतज्जनयति प-
 श्चाद्दधुपयजति पश्चाद्धि योषायै प्रजाः प्रजायन्ते ॥ १० ॥ सउपयजति । समुद्रं गच्छ
 वाहेत्प्रापो वै समुद्र आपो रेतो एत एवै तत्सिञ्चति ॥ ११ ॥ अन्तरिक्षं गच्छ स्वाहेति ।
 अन्तरिक्षं वाऽअनुप्रजाः प्रजायन्तेऽन्तरिक्षमेवैतदनु प्रजनयति ॥ १२ ॥ देव ए०
 सवितारं गच्छ स्वाहेति सविता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूत एवैतत्प्रजनयति
 ॥ १३ ॥ मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहेति । प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ प्राणोदानवे-
 वैतत्प्रजामु दधाति ॥ १४ ॥ अहोरात्रे गच्छ स्वाहेति । अहोरात्रे वाऽअनुप्रजाः प्र-
 जायन्तेऽहोरात्रेऽपेवैतदनु प्रजनयति ॥ १५ ॥ छन्दा ए० सि गच्छ स्वाहेति । सप्तवै छन्दा-
 सि सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्यास्तानेवैतदुभयान्प्रजनयति ॥ १६ ॥ द्यावापृथिवी-
 गच्छ स्वाहेति । प्रजापतिर्वै प्रजाः सृष्ट्वा ता द्यावापृथिवीभ्यां पर्यगृह्णात्ता इमा द्यावा-

पृथिवीभ्यां परिगृहीतास्तथोऽप्यैष एतत्प्रजाः सृष्टाता द्यावापृथिवीभ्यां परिगृह्णा-
ति ॥ १७ ॥ अथात्युपयजति । स यन्नात्युपयजेद्यावत्यो हैवाग्रे प्रजाः सृष्टास्ताव-
त्यो हैव स्युर्न प्रजायेरन्नथ यदत्युपयजति प्रैवैतज्जनयति तस्मादिमाः प्रजाः पुन-
रभ्यावर्तन्ते प्रजायन्ते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८.४] ॥ षष्ठः प्रपाठकः ॥
काण्डिकासंख्या ११२ ॥ ॥

सोऽप्युपयजति । यज्ञं गच्छ स्वाहेत्यापो वै यज्ञं आपो रेतो रेत एवैतत्सिञ्चति
॥१॥ सोमं गच्छ स्वेहेति । रेतो वै सोमो रेत एवैतत्सिञ्चति ॥२॥ दिव्यं नभो गच्छ
स्वाहेति आपो वै दिव्यं नभ आपो रेतो रेत एवैतत्सिञ्चति ॥३॥ अग्निं वैश्वानरं
गच्छ स्वाहेति । इयं वै पृथिव्याग्निर्वैश्वानरः सेयं प्रतिष्ठेमामेवैतत्प्रतिष्ठामभिप्रजनयति
॥४॥ अथ मुखं विमृष्टे । मनो मे हार्दिं यच्छेति तथा होपयष्टात्मानं नानुप्रवृणक्ति
॥५॥ अथ जाघन्या पत्नीः संयाजयन्ति । जघनार्थो वै जाघनी जघनार्थो वै यो-
षायै प्रजाः प्रजायन्ते तत्प्रैवैतज्जनयति यज्जाघन्या पत्नीः संयाजयन्ति ॥६॥
अन्तरतो देवानां पत्नीभ्योऽवद्यति । अन्तरतो वै योषायै प्रजाः प्रजायन्तऽउप-
रिष्ठादग्नये गृहपतयऽउपरिष्ठाद्वै वृषा योषामधिद्रवति ॥७॥ अथ हृदयशूलेना-
वभृथं यन्ति । पशोर्ह वाऽआलभ्यमानस्य हृदयं शुक्समभ्यवैति हृदयाद्द्वयशू-
लमथ यल्लतस्य परितृन्वन्ति तदलंजुषं तस्माद्दु परितृद्यैव शूलाकुर्यात्तन्निःप्रच्युते
पशौ हृदयं प्रवृहोत्तमं प्रत्यवदधाति ॥८॥ अथ हृदयशूलं प्रयच्छति । तत्र पृथिव्यां परा-
स्येष्वाप्सु स यत्पृथिव्यां परास्येवोषधीश्च वनस्पतीश्चैषा शुक्प्रविशेद्यदप्सु परास्येदप-
एषा शुक्प्रविशेत्तस्मान्न पृथिव्यां नराप्सु ॥९॥ अप एवाभ्यवेत्य । यत्र शुष्कस्य चार्द्रस्य
च संधिः स्यात्तदुपगूहेद्यद्युऽअभ्यवायनाय ग्लायेदग्रेण यूपमुदपात्रं निर्तीय यत्र
शुष्कस्य चार्द्रस्य च संधिर्भवति तदुपगूहति मापो योषधीर्हिंसीरिति तथा
नापो नौषधीर्हिंस्ति धाम्नो-धाम्नो राजंस्ततो वरुण नो मुञ्च । यदाहुरध्या इ-
ति वरुणेति श्रुपामहेततो वरुण नो मुञ्चेति तदेनं सर्वस्माद्दरुणपाशात्सर्वस्मा-
द्दरुणयात्प्रमुञ्चति ॥ १० ॥ अथाभिमन्त्रयते । सुमित्रिया न आप ओषधवः स-
न्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति यत्र वाऽपतेन-म-
चरन्त्यापश्च ह वाऽअस्मात्तावदोषधयश्चापक्रम्येव तिष्ठन्ति तदु ताभिमिन्त्रयेषं
कुरुते तथो हैनं ताः पुनः प्रविशन्त्येषो तत्र प्रायश्चित्तिः क्रियते स वै नाम्नी-
षोमीयस्य पशोः करोति नाग्नेयस्य वशायाऽपवानुषन्ध्याथे ताश्चि सर्वोऽस्तु

यज्ञः संतिष्ठतऽएतद्दु हास्याग्नीषोमीयस्य च पशोराग्नेयस्य च हृदयशूलेन च-
रितं भवति यद्वशायाश्चरन्ति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [८. ५.] ॥ अष्टमोऽ-
ध्यायः [२३.] ॥

प्रजापतिर्वै प्रजाः ससृजानो रिरिचाल-इवामन्यत । तस्मात्पराच्यः प्रजा
आमुर्नास्य प्रजाः श्रियेऽन्नाद्याय तस्थि ॥ १ ॥ स एदयतारिच्यहम् । अस्मा-
ऽउ कामायासृष्टि न मे स कामः समार्धिं परारुयो मत्प्रजा अभूवन्न मे प्रजाः श्रियेऽ-
न्नाद्यायास्थिषतेति ॥ २ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । कथं सु पुनरात्मानमाप्या-
ययेयोप मा प्रजाः समावर्तेरस्तिष्ठेरन्मे प्रजाः श्रियेऽन्नाद्यायेति ॥ ३ ॥ सोऽर्चे-
ऽन्नाम्यंश्चचार प्रजाकामः । स एतामेकादशिनीमपश्यत्स एकादशिन्येषा प्रजा-
पतिः पुनरात्मानमाप्याययतोपैनं प्रजाः सयावर्तन्तानिष्ठन्तास्य प्रजाः श्रियेऽन्ना-
द्याय स वसीयानेवेषाभवत् ॥ ४ ॥ तस्मै कमेकादशिन्या यजेत । एवँ ह वै
प्रजया पशुभिराप्यायतऽउपैनं प्रजाः समावर्तन्ते तिष्ठन्तेऽस्य प्रजाः श्रियेऽन्नाद्याय
स वसीयानेवेषा भवत्येतस्मै कमेकादशिन्या यजेत ॥ ५ ॥ स आग्नेयं प्रथमं पशु-
मालभते । अग्निर्वै देवतानां मुखं प्रजनयिता स प्रजापतिः स उऽएव यजमानस्त-
स्मादाग्नेयो भवति ॥ ६ ॥ अथ सारस्वतम् । वाग्वै सरस्वती वाचैव तत्प्रजा-
पतिः पुनरात्मानमाप्याययत वागेनमुपसमावर्तते वाचमुत्कामात्मनोऽकुरुत वा-
चोऽएवैष एतदाप्यायते वागेनमुपसमावर्तते वाचमुत्कामात्मनः कुरुते ॥ ७ ॥
अथ सौम्यम् । अन्नं वै सोमोऽन्नेनैव तत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययतान्न-
मेनमुपसमावर्ततान्नमनुकमात्मनोऽकुरुतान्नेनोऽएवैष एतदाप्यायतेऽन्नमेनमुपस-
मावर्ततेऽन्नमनुकमात्मनः कुरुते ॥ ८ ॥ तद्यत्सारस्वतमनु भवति । वाग्वै सर-
स्वत्यन्नं सोमस्तस्माद्यो वाचा प्रसाम्यन्नादो ह वै भवति ॥ ९ ॥ अथ पौ-
ष्णम् । पशवो वै पूषा पशुभिरेव तत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययत पशव एन-
मुपसमावर्तन्त पशून्नुकानात्मनोऽकुरुत पशुभिर्वैष एतदाप्यायते पशव एनमुप-
समावर्तन्ते पशून्नुकानात्मनः कुरुते ॥ १० ॥ अथ बार्हस्पत्यम् । ब्रह्म वै बृहस्प-
तिर्ब्रह्मणैवैतत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययत ब्रह्मैनमुपसमावर्तते ब्रह्मानुकमात्मनो-
ऽकुरुत ब्रह्मणोऽएवैष एतदाप्यायते ब्रह्मैनमुपसमावर्तते ब्रह्मानुकमात्मनः कुरुते
॥ ११ ॥ तद्यत्पौष्णमनु भवति । पशवो वै पूषा ब्रह्म बृहस्पतिस्तस्माद्ब्राह्मणः पशुभि-
ष्टृष्णुतमः पुराहिता ह्यस्य भवन्ति मुखऽआहितास्तस्माद् तत्सर्वं इत्त्वाजिनवासी

चरति ॥१२॥ अथ वैश्वदेवश्च । सर्वं वै विश्वे देवाः सर्वेणैव तत्प्रजापतिः पुन-
 रात्मानमाप्याययत् सर्वमेनमुपसमावर्तते सर्वमनुकमात्मनोऽकुरुत् सर्वेणोऽपवैष
 एतदाप्यायते सर्वमेनमुपसमावर्तते सर्वमनुकमात्मनः कुरुते ॥ १३ ॥ तद्यद्वा-
 ईस्पत्यमनु भवति । ब्रह्म वै बृहस्पतिः सर्वमिदं विश्वे देवा अस्यैवैतत्सर्वस्य
 बृहत् मुखं करोति तस्मादस्य सर्वस्य ब्राह्मणो मुखम् ॥ १४ ॥ अथैन्द्रम् । इन्द्रियं
 वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियेणैव तद्वीर्येण प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययतेन्द्रियमनं
 वीर्यमुपसमावर्ततेन्द्रियं वीर्यमनुकमात्मनोऽकुरुतेन्द्रियेणोऽपवैष एतद्वीर्येणाप्यायत्-
 इन्द्रियमेनं वीर्यमुपसमावर्ततेऽइन्द्रियं वीर्यमनुकमात्मनः कुरुते ॥१५॥ तद्यद्वैश्वदेवमनु
 भवति । क्षत्रं वाऽइन्द्रो विशो विश्वे देवा अन्नाद्यमेवास्माऽएतत्पुरस्तात्करोति ॥१६॥
 अथ मरुतम् । विशो वै मरुतो भूमो वै विद्भूमनैव तत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययत्
 भूमैनमुपसमावर्तते भूमानमनुकमात्मनोऽकुरुत् भूमनोऽपवैष एतदाप्यायते भूमैन-
 मुपसमावर्तते भूमानमनुकमात्मनः कुरुते ॥ १७ ॥ तद्यदैन्द्रमनु भवति । क्षत्रं वा-
 ऽइन्द्रो विशो विश्वे देवा विशो वै मरुतो विशैवैतत्क्षत्रं परिवृष्टं हति तदिह क्ष-
 त्रमुभयतो विशा परिवृष्टम् ॥ १८ ॥ अथैन्द्राग्नम् । तेजो वाऽअग्निरिन्द्रियं वी-
 र्यमिन्द्र उभाभ्यामेव तद्वीर्याभ्यां प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययतोभेऽएनं वीर्ये-
 ऽउपसमावर्ततामुभे वीर्येऽअनुकेऽआत्मनोऽकुरुतोभाभ्याम्वैष एतद्वीर्याभ्यामा-
 प्यायत्ऽउभेऽएनं वीर्येऽउपसमावर्ततेऽउभे वीर्येऽअनुकेऽआत्मनः कुरुते ॥१९॥
 अथ सावित्रश्च । सविता वै देवानां प्रसविता तथो हास्माऽएते सवितृप्रसूता
 एव सर्वे कामाः समृध्यन्ते ॥ २० ॥ अथ वारुणमन्त आलभते । तदे-
 नश्च सर्वस्माद्धारुणपाशात्सर्वस्माद्धारुण्यात्प्रमुञ्चति ॥ २१ ॥ तस्माद्यदि यूपैकाद-
 शिनी स्यात् । आग्नेयमेवाग्निष्ठे नियुञ्ज्यादथेतारान्व्युपनयेयुर्यथापूर्वम् ॥ २२ ॥
 यद्यु पश्वेकादशिनी स्यात् । आग्नेयमेव यूपऽआलभेरन्नथेतारान्यथापूर्वम् ॥२३॥
 तान्यत्रोदीचो नयन्ति । आग्नेयमेव प्रथमं नयन्त्यथेतारान्यथापूर्वम् ॥ २४ ॥
 तान्यत्र निविध्यन्ति । आग्नेयमेव प्रथमं दक्षिणाधर्यं निविध्यन्त्यथेतारानुदीचं
 ऽतिनीय यथापूर्वम् ॥ २५ ॥ तेषां यत्र षण्णभिः प्रचरन्ति । आग्नेयस्यै
 प्रथमस्य षण्णया प्रचरन्त्यथेतरेषां यथापूर्वम् ॥ २६ ॥ तैर्यत्र प्रचरन्ति । आग्ने-
 नैव प्रथमेन प्रचरन्त्यथेतैर्यथापूर्वम् ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [९. १.] ॥

यत्र वै यज्ञस्य शिरोऽब्धियत् । तस्य रसो द्रुत्वापः प्रविशेश तेनैवैतद्भस्तेना

स्यन्दन्ते तमेवैतद्द्रसथ स्यन्दमानं मन्यन्ते ॥ १ ॥ स यद्वसतीवरीरुच्छैति । तमेवैतद्द्र-
समाद्द्रत्य यज्ञे दधाति रसवन्तं यज्ञं करोति तस्माद्द्रसतीवरीरुच्छैति ॥ २ ॥ ता वै
सर्वेषु सवनेषु विभजति । सर्वेष्वेवैतत्सवनेषु रसं दधाति सर्वाणि सवनानि रस-
बन्ति करोति तस्मात्सर्वेषु सवनेषु विभजति ॥ ३ ॥ ता वै स्यन्दमानानां गृही-
यात् । ऐद्धि स यत्रस्य रसस्तस्मात्स्यन्दमानानां गृहीयात् ॥ ४ ॥ गोपीथाय
वाऽएता गृहन्ते । सर्वे वाऽऽइदमन्यदिलयति यदिदं किं चापि योऽयं पवतेऽयैता
एव नेलयन्ति तस्मात्स्यन्दमानानां गृहीयात् ॥ ५ ॥ दिवा गृहीयात् । पश्यन्-
जस्य रसं गृह्णातीति तस्माद्दिवा गृहीयादेतस्मै वै गृह्णाति य एष तपति विश्वेभ्यो
होना देवेभ्यो गृह्णाति रश्मयो ह्यस्य विश्वे देवास्तस्माद्दिवा गृहीयादिवेव वाऽएष
तस्मादेव दिवा गृह्णीयात् ॥ ६ ॥ एतद्द्र वै विश्वे देवाः । यजमानस्य गृह्णा-
गच्छन्ति स यः पुरादित्यस्यास्तमयाङ्गमतीवरीर्गृह्णाति यथा श्रेयस्यागमिष्यत्याव-
सथेनोपक्लृप्तेनोपासीतैवं तत्तऽएतद्द्रविः प्रविशन्ति तऽएतासु वसतीवरीषूपवसन्ति
स उपवसथः ॥ ७ ॥ स यस्या गृहीताभ्यस्तमियात् । तत्र प्रायश्चित्तः कियते
यदि पुरेजानः स्यान्निनाद्याद्गृहीयादिव हि तस्य ताः पुरा गृहीता भवन्ति यद्युऽ-
अनीजानः स्याथ एनमीजान उपावसितो वा पर्यवसितो वा स्यात्तस्य निनाद्या-
गृहीयादिव हि तस्य ताः पुरा गृहीता भवन्ति ॥ ८ ॥ यद्युऽएतद्द्रभ्यं न विन्देत् ।
उत्कुषीमेवाद्यापोपप्रेयात्तामुपर्यपरि धारयन् गृहीयाद्धिरण्यं वोपर्यपरि धारयन्
गृहीयात्तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति ॥ ९ ॥ अथातो गृह्णात्येव । हविष्मती-
रिमा आप इति यज्ञस्य ह्यसु रसः प्राविशत्तस्मादाह हविष्मतीरिमा आप इति
हविष्मां२ ॥ आविवासतीति हविष्मान्द्येना यजमान आविवासति तस्मादाह हविष्मां-
२ ॥ आविवासतीति ॥ १० ॥ हविष्मान्देवोऽअध्वर इति । अध्वरो वै यज्ञस्तद्यस्मै यज्ञाय
गृह्णाति तथ हविष्मन्तं करोति तस्मादाह हविष्मान्देवोऽअध्वर इति ॥ ११ ॥ हवि-
ष्मां२ ॥ अस्तु सूर्य इति । एतस्मै वै गृह्णाति य एष तपति विश्वेभ्यो होना देवेभ्यो
गृह्णाति रश्मयो ह्यस्य विश्वे देवास्तस्मादाह हविष्मां२ ॥ अस्तु सूर्य इति ॥ १२ ॥
ता आद्द्रत्य जघनेन गार्हपत्यथ सादयति । अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य सदासे सादया-
पीत्यग्नेर्वोऽनार्तगृहस्य सदासे सादयामीत्येवैतद्द्राहाथ यदाग्नीषोमीयः पशुः संतिष्ठते-
ऽथ परिहरति व्युत्क्रामतेत्याहाग्रेण हविर्धाने यजमान आस्ते ता आदत्ते ॥ १३ ॥ स
इच्छिणेन निष्क्रामति । ता वक्षिणायाथ श्रोणौ सादयतीन्द्राग्न्योर्भागधेयी स्थे-
ति विश्वेभ्यो होना देवेभ्यो गृह्णातीन्द्राग्नी हि विश्वे देवास्ताः पुनराद्द्रत्याग्रेण

पत्नीऽ सादयति स जघनेन पत्नीं पर्येत्य ता आदत्ते ॥ १४ ॥ स उत्तरेण नि-
 ष्क्रामति । ता उत्तरायाऽ श्रोणी सादयति मित्रावरुणयोर्भागधेयी स्थेति नैवऽ
 सादयेदतिरिक्तमेतन्नैवऽ सम्पत्सम्पद्यतऽइन्द्राग्नयोर्भागधेयी स्थेत्येव ब्रूयात्सदे-
 वानतिरिक्तं तथा सम्पत्सम्पद्यते ॥ १५ ॥ गुप्त्यै वाऽएताः परिह्रियन्ते । अग्निः
 पुरस्तादथैताः समन्तं पल्यङ्गयन्ते नाष्ठा रक्षाऽस्यपध्नत्यस्ता आग्नीध्रे साद-
 यति विश्वेषां देवानां भागधेयी स्थेति तदासु विश्वान्देवान्त्संवेशयत्येते वै व-
 सतां वरं तस्मात्सतीव्रयो नाम वसताऽ ह वै वरं भवति य एवमेतद्वेद ॥ १६ ॥
 तानि वाऽएतानि सप्त यज्ञऽपि भवन्ति । चतुर्भिर्गृह्णात्येकेन जघनेन गार्हपत्यऽ साद-
 यत्येकेन परिहरत्येकेनाग्नीध्रे तानि सप्त यज्ञ वै वाचः प्रजातानि छन्दाऽसि
 सप्तपदा वै तेषां परार्ध्या शक्येतामभिसम्पदं तस्मात्सप्त यज्ञऽपि भवन्ति ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ [९. २.] ॥

तान्त्सम्प्रबोधयन्ति । तेषु उपस्पृश्याग्नीध्रमुपसमायन्ति तऽआश्यानि सु-
 हृणते गृहीत्वाऽश्यान्यायन्त्यासाद्याऽश्यानि ॥ १ ॥ अथ राजानमुपावहरति । इयं
 वै प्रतिष्ठा जनूरासां प्रजानामिन्द्रावैतत्प्रतिष्ठामभ्युपावहरति तमस्यै तनु ते तमस्यै
 जनयति ॥ २ ॥ अन्तरणेषुऽउपावहरति । यज्ञो वाऽअनस्तन्वेव यज्ञान् बहि-
 र्धा करोति प्रावसु संमुखेऽधिनिदधाति क्षत्रं वै सोमो विशो प्रावाणः क्षत्रमेवै-
 तद्विश्वधूहति तद्यत्संमुखा भवन्ति विशमेवैतत्संमुखां क्षत्रियमभ्यविधादिनीं क-
 रोति तस्मात्संमुखा भवन्ति ॥ ३ ॥ स उपावहरति । हृदे त्वा मनसे त्वेति यज्ञमानस्यै-
 तत्कामायाह हृदयेन हि मनसा यज्ञभानस्तं कामं कामयते यत्काम्या यजते तस्मादाह
 हृदे त्वा मनसे त्वेति ॥ ४ ॥ दिवे त्वा सूर्याय त्वेति । देवलोकाय त्वेत्येवैतदाह यदाह
 दिवे त्वेति सूर्याय त्वेति देवेभ्यस्त्वेत्येवैतदाहोर्ध्वमिममध्वरं दिवि देवेषु होत्रा यच्छे-
 त्यध्वरो वै यज्ञ ऊर्ध्वमिमं यज्ञं दिवि देवेषु धेहीत्येवैतदाह ॥ ५ ॥ सोम राजन्विश्वास्त्वं
 प्रजा उपावरोहेति । तदेनमासां प्रजानामाधिपत्याय राज्ययोपावहरति ॥ ६ ॥ अथा-
 नुष्टुऽयोपतिष्ठते । विश्वास्त्वां प्रजा उपावरोहन्त्वित्य यथायथमिव वाऽएतत्करोति
 यदाह विश्वास्त्वं प्रजा उपावरोहेति क्षत्रं वै सोमस्तत्पापवस्यसं करोति तद्देदमनु पा-
 पवस्यसं क्रियतेऽधात्र यथायथं करोति यथापूर्वं यदाह विश्वास्त्वां प्रजा उपाव-
 रोहन्त्विति तदेनमाभिः प्रजाभिः प्रत्यवरोहयति तस्मात् क्षत्रियमायन्तमिमाः प्रजा
 विश्वाः प्रत्यवरोहन्ति तमधस्तात्कुपासतऽउपसन्नो होता पातरनुषाकमनुवस्यन्भवति

॥ ७ ॥ अथ समिधमभ्यादधदाह । देवेभ्यः प्रातर्यावभ्योऽनुब्रूहीति छन्दाऽसि वै देवाः प्रातर्यावाणश्छन्दाऽस्यनुयाजा देवेभ्यः प्रेष्य देवान्यजेति वाऽअनुयाजैश्चरन्ति ॥ ८ ॥ तदु हैकऽआहुः । देवेभ्योऽनुब्रूहीति तदु तथा न ब्रूयाच्छन्दाऽसि वै देवाः प्रातर्यावाणश्छन्दाऽस्यनुयाजा देवेभ्यः प्रेष्य देवान्यजेति वाऽअनुयाजैश्चरन्ति तस्माद् ब्रूयाद्देवेभ्यः प्रातर्यावभ्योऽनुब्रूहीत्येव ॥ ९ ॥ अथ यत्समिधमभ्यादधाति । छन्दाऽस्येवैतत्समिधेऽथ यज्जाता प्रातरनुवाकमन्वाह छन्दाऽस्येवैतत्पुनराप्याययत्ययातयामानि करोति यातयामानि वै देवैश्छन्दाऽसि छन्दोभिर्हि देवाः स्वर्गं लोकाऽसमाश्नुवत न वाऽअत्र स्तुवते न शऽसन्ति तच्छन्दाऽस्येवैतत्पुनराप्याययत्ययातयामानि करोति तैर्यातयामैर्यज्ञं तन्वेते तस्माद्धोता प्रातरनुवाकमन्वाह ॥ १० ॥ तदाहुः । कः प्रातरनुवाकस्य प्रतिगर इति जाग्रद्वैवाध्वर्युरुपासीत स यन्निमिषति स हैवास्य प्रतिगरस्तदु तथा न कुर्याद्यदि निद्रायाऽपि कामऽस्वप्यात्स यत्र होता प्रातरनुवाकं परिदधाति तत्प्रचरणीति स्रग्भवति तस्यां चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा जुहोति ॥ ११ ॥ यत्र वै यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत । तस्य रसो द्रुत्वापः प्रविवेश तमदः पूर्वैद्युर्वसतीवरीभिराहरत्यथ योऽत्र यज्ञस्य रसः परिशिष्टस्तमेवैतदछैति ॥ १२ ॥ यद्देवैतामाहुतिं जुहोति । एतमेवैतद्यज्ञस्य रसमभिप्रस्तृणीते तमारुन्दे याभ्य उ चैवैतां देवताभ्य आहुतिं जुहोति ता एवैतत्प्रीणाति ता अस्मै तृप्ताः प्रीता एतं यज्ञस्य रसऽसंनमन्ति ॥ १३ ॥ शतम् २२०० ॥ ॥ स जुहोति । शृणोत्वग्निः समिधा हवं मऽहति शृणोतु मऽइदमग्निरनु मे जानात्वित्येवैतदाह शृण्वन्त्वापो धिषणाश्च देवीरिति शृण्वन्तु मऽइदमापोऽनु मे जानन्त्वित्येवैतदाह श्रोता ग्रावाणो विदुषो न यज्ञमिति शृण्वन्तु मऽइदं ग्रावाणोऽनु मे जानन्त्वित्येवैतदाह विदुषो न यज्ञमिति विद्वाऽसो हि ग्रावाणः शृणोतु देवः सविता हवं मे स्वाहेति शृणोतु मऽइदं देवः सवितानु मे जानात्वित्येवैतदाह सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितुप्रसूत एवैतद्यज्ञस्य रसमछैति ॥ १४ ॥ अथापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । छदङ् प्रयन्नाहाप इष्य होतरित्यप इछ होतरित्येवैतदाह तद्यदतो होतान्वाहैतमेवैतद्यज्ञस्य रसमभिप्रस्तृणीते तमारुन्दऽपतानु चैवैतदनुतिष्ठते नेदेनानन्तरा नाप्रारज्जाऽसि हिनसन्ति ॥ १५ ॥ अथ सम्प्रेष्यति । मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवेहिनेष्टः प्रत्नीरुवानयैकधनिन एताग्नीच्चात्वाले वसतीवरीभिः प्रत्युपतिष्ठासै होतृचमसेन चेति सम्प्रेष ण्वेषः ॥ १६ ॥ तऽवृचो निष्कामन्ति । जघनेन चात्वालमप्रेषणाग्नीध्रऽसं यस्यां ततो द्वि-

श्यापो भवन्ति तद्यन्ति ते वै सह पत्नीभिर्यन्ति तद्यत्सह पत्नीभिर्यन्ति ॥ १७ ॥
यत्र वै यज्ञस्य शिरोऽङ्घ्रिगत । तस्य रसो द्रुत्वापः प्रविशेत् तमेते गन्धर्वाः
सोमरक्षा जुगुपुः ॥ १८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । इयमु न्वेवेह नाष्ठा यदिमे गन्धर्वाः
कथं न्विममभयेऽनाष्टे यज्ञस्य रसमाहरमेति ॥ १९ ॥ ते हाचुः । योषित्कामा वै
गन्धर्वाः सह पत्नीभिरयाम ते पत्नीष्वेव गन्धर्वा गन्धर्व्यन्त्यथैतमभयेऽनाष्टे य-
ज्ञस्य रसमाहारिष्याम इति ॥ २० ॥ ते सह पत्नीभिरियुः । ते पत्नीष्वेव
गन्धर्वा जगृधुरथैतमभयेऽनाष्टे यज्ञस्य रसमाजहुः ॥ २१ ॥ तथोऽपवैषु-
एतत् । सहैव पत्नीभिरेति ते पत्नीष्वेव गन्धर्वा गृध्वन्त्यथैतमभयेऽनाष्टे
यज्ञस्य रसमाहरति ॥ २२ ॥ सोऽपोऽभिजुहोति । एताथ ह वाऽञ्जाहु-
तिथि हुतामेष यज्ञस्य रस उपसमैति तां प्रत्युत्तिष्ठति तमेवैतदाविष्कृत्य
गृह्णाति ॥ २३ ॥ यद्वैनामाहुतिं जुहोति । एतमेवैतद्यज्ञस्य रसमभिप्रस्तृणीते
तमारुन्दे तमपो याचति याभ्य उ चैवैतां देवताभ्य आहुतिं जुहोति ता एवैतत्प्री-
णाति ता अस्मै तृप्ताः प्रीता एतं यज्ञस्य रसं संनमन्ति ॥ २४ ॥ स जुहोति ।
वेवीरापोऽअपानपात्रिणि देव्यो ह्यापस्तस्मादाह वेवीरापोऽअपानपात्रिणि यो व ऊ-
र्ध्विर्विष्य इति यो व ऊर्ध्विर्विष्य इत्येवैतदाहेन्द्रियावान्मदिन्तम इति वीर्यवान्नि-
त्येवैतदाह यदाहेन्द्रियावानिति मदिन्तम इति स्वादिष्ठ इत्येवैतदाह तं देवभ्यो देव-
त्रा दत्तयेतदेना अयाचिष्ठ यदाह तं देवभ्यो देवत्रा दत्तेति शुक्रपेभ्य इति सत्यं
वै शुक्रं सत्यपेभ्य इत्येवैतदाह येषां भाग स्थ स्वाहोति तेषामु छेष भागः ॥ २५ ॥
अथ मैत्रावरुणचमसेनैतामाहुतिमपप्लावयति । कार्ष्णिर्सोति यथा वाऽअङ्गारोऽग्नि-
ना प्सातः स्यादेवमेष्टाहुतिरेतया देवतया प्साता भवति राजानं वाऽएताभिरङ्गि-
रुपस्रक्ष्यन्भवति या एता मैत्रावरुणचमसे वज्रो वाऽआज्यं रेतः सोमो नेङ्ग्रे-
णाज्येन रेतः सोमं हिनसानीति तस्माद्वाऽअपप्लावयति ॥ २६ ॥ अथ गृह्णा-
ति । समुद्रस्य त्वाक्षित्याऽऽभयामीत्यापो वै समुद्रोऽस्त्वैतदुत्तिष्ठति दधाति तस्मा-
द्वाप एतावति भोगेभुज्यमाने न क्षीयन्ते तदन्वेकथनानुन्नयन्ति तदनु पान्नेजनान्
॥ २७ ॥ तद्यन्मैत्रावरुणचमसेन गृह्णाति । यत्र वै देवभ्यो यज्ञोऽप्राकामक्षमेतद्देवाः
प्रेषरेव प्रेषमैछन्पुरोठग्भिः प्रारोचयन्निविद्धिर्न्यवेदयंस्तस्मान्मैत्रावरुणचमसेन
गृह्णाति ॥ २८ ॥ तऽआयन्ति । प्रत्युपतिष्ठतेऽग्नीच्छात्वाले वसतीवरीभिरश्च
होतृचमसेन च स उर्ष्युपरि चात्वालं सत्स्पर्शयति वसतीवरीश्च मैत्रावरुण-
चमसं च समापोऽअग्निरगमत समोषधीभिरोषधीरिति यश्चासौ पूर्वेपुराहो

यज्ञस्य रसो यश्चाद्याहृतस्तमेवैतदुभयं सः सृजति ॥ २० ॥ तद्ध्रके । ऐत्र-
मैत्रावरुणाचमसे वसतीवरीर्नयन्त्या मैत्रवरुणाचमसाद्वसतीवरीषु यश्चासौ पूर्वे-
ष्टुराहृतो यज्ञस्य रसो यश्चाद्याहृतस्तमेवैतदुभयं सः सृजाम इति वदन्तस्तदु-
तथा न कुर्याद्यद्वाऽऽधाधवनीये समनयति तदेवैष उभयो यज्ञस्य रसः सः
सृज्यतेऽथ होतृच मे वसतीवरीर्गृह्णाति निम्नाभ्याभ्यस्तद्यदुपर्युपरि चात्वालां
सः स्पर्शयत्यतो वैदेवा द्विवमुपोदक्रामंस्तद्यजमानमेवैतत्स्वर्गं पन्थानमनुसंख्या-
पयति ॥ ३० ॥ तऽश्नायन्ति । तं होता पृच्छत्यध्वर्योऽवेरपा ३ इत्यविदोऽपा ३ इ-
त्येवैतदाह तं पूत्याहोतेव ननमुरित्यविदमथो मेऽनं सतेत्येवैतदाह ॥ ३१ ॥ स
यद्यग्निष्टोमः स्यात् । यदि प्रचरण्यां सः स्रवः परिशिष्टोऽलं होमाय
स्यात् जुहुयाद्यद्यु नालं होमाय स्यादपरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा जुहोति
यमग्ने पृत्सु मर्त्यमवा वाजेषु यं जुनाः । स यन्ता शश्वतीरिषः स्वाहे-
त्याग्नेय्या जुहोत्यग्निर्वाऽऽग्निष्टोमस्तदग्नावाग्निष्टोमं पृतिष्ठापयति मर्ते-
वत्या पुरुषसंमितो वाऽऽग्निष्टोम एवं जुहुयाद्यग्निष्टोमः स्यात् ॥ ३२ ॥
यद्युक्थयः स्यात् । मध्यमं परिधिमुपस्पृशेत्त्रयः परिधयस्त्रीण्युक्थान्यैरु हि तर्हि
यज्ञः प्रतितिष्ठति यद्युऽऽतिरात्रो वा षोडशी वा स्यान्नैव जुहुयान् मध्यमं परिधि-
मुपस्पृशेत्समुद्यैव तूष्णीमेत्य प्रपद्येत् तद्यथायथं यज्ञकतून्व्यावर्तयति ॥ ३३ ॥ अ-
युक्ता—अयुक्ता एकधना भवन्ति । त्रयो वा पञ्च वा सप्त वा सप्त वा
नव वा नव वैकादश वा वैकादश वा त्रयोदश वा त्रयोदश वा पञ्चदश वा
द्वन्द्वमह मिथुनं प्रजननमथ य एष णकोऽतिरिच्यते स यजमानस्य श्रियमभ्यति-
रिच्यते स वाऽऽषां सधनं यो यजमानस्य श्रियमभ्यतिरिच्यते तद्यद्देवां सधनं
तस्माद्वैकधना नाम ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [९.३] ॥

अथाधिषवणो पर्युपविशन्ति । अथास्यां हिरण्यं बधनीते द्वयं वाऽइदं न त-
तीयमस्ति सत्यं चैवानृतं च सत्यमेव देवा अनृतं मनुष्या अग्निरेतसं वै हिर-
ण्यं सत्येनां शूनुपस्पृशानि सत्येन सोमं प्राहणानीति तस्माद्वा अस्यां
हिरण्यं बधनीते ॥ १ ॥ अथ प्रावाणमादत्ते । ते वाऽऽपतेऽश्ममया प्रावाणो भव-
न्ति देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्तस्यैतच्छरीरं यश्चिर्यो
यश्चमानस्तच्छरीरेणैवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्मादश्ममया भवन्ति घ्न-
न्ति वाऽऽपनेतद्यदधिषुयन्ति तमेतेन घ्नन्ति तथात उदेति तथा संजीवति त-

स्मादश्मया आवाणो भवन्ति ॥२॥ तमादत्ते । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बा-
हुभ्यां पूषणो हस्ताभ्यामाददे रावासीति सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितु-
प्रसूत एवैनमेतदादत्तेऽश्विनोर्बाहुभ्यामित्यश्विनावध्वर्यं तत्तयोरेव बाहुभ्यामादत्ते
न स्वाभ्यां पूषणो हस्ताभ्यामिति पूषा भागदुघस्तत्तस्यैव हस्ताभ्यामादत्ते न
स्वाभ्यां वज्रो वाऽएष तस्य न मनुष्यो भर्ता तमेताभिर्देवताभिरादत्ते ॥ ३ ॥
आददे रावासीति । यदा वाऽएनमेतेनाभिषुण्वन्त्यथाहुतिर्भवति यदाहुतिं जुहो-
त्यथ वृत्तिणा ददात्येतद्धचेष द्वयश्च रासतऽआहुतीश्च वृत्तिणाश्च तस्मादाह रा-
वासीति ॥ ४ ॥ गभीरमिममध्वरं कृषीति । अध्वरो वै यज्ञो महान्तामिमं यज्ञं कृ-
षीत्येवैतदाहेन्द्राय सुषूतममितीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायेति सुषूतम-
मिति सुसुतममित्येवैतदाहोत्तमेन पविनेत्येष वाऽउत्तमः पविर्यत्सोमस्तस्मादाहो-
त्तमेन पविनेत्यूर्जस्वन्तं मधुमन्तं पयस्वन्तमिति रसवन्तमित्येवैतदाह यदाहो-
र्जस्वन्तं मधुमन्तं पयस्वन्तमिति ॥ ५ ॥ अथ वाचं यद्यति देवा ह वै
यज्ञं तन्वानास्तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाब्धिभ्यां चकुस्ते होचुरुपाश्च यजाम वाचं य-
द्यमेति तऽउपाश्चश्वयजन्वाचमयच्छन् ॥६॥ अथ निग्राभ्या आहरति । तास्वेनं
वाचयति निग्राभ्या स्थ देवश्चुतस्तर्पयत मा मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयत प्राणं
मे तर्पयत चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयतात्मानं मे तर्पयत प्रजां मे तर्पयत पशून्मे
तर्पयत गणान्मे तर्पयत गणा मे मा वितृषन्निति रसो वाऽआपस्तास्वेवैतामाशि-
षमाशास्ते सर्वं च मऽआत्मानं तर्पयत प्रजां मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गणान्मे तर्प-
यत गणा मे मा वितृषन्निति स य एष उपाश्चशुसवनः स विवस्वानादित्यो नि-
वानेन सोऽस्यैष व्यान् ॥७॥ तमभिमिमीते । घ्नन्ति वाऽएनमेतद्यद्भिषुण्वन्ति
तमेतेन घ्नन्ति तथात उदेति तथा संजीवति यद्रेव मिमीते तस्मान्मात्रा मनुष्येषु
मात्रो यो चाप्यन्या मात्रा ॥ ८ ॥ स मिमीते । इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रवतऽइ-
तीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्राय त्वेति वसुमते रुद्रवतऽइति तद्विन्द्रमेवानु
वसुंश्च रुद्रांश्चाभजतीन्द्राय त्वादित्यवतऽइति तद्विन्द्रमेवान्वादित्यानाभज-
तीन्द्राय त्वाभिमातिघ्नऽइति सपत्नो वाऽअभिमातिरिन्द्राय त्वा सपत्नघ्न
ऽइत्येवैतदाह सोस्योद्धारो यथा श्रेष्ठस्योद्धार एवमस्यैषऽऋते देवेभ्यः ॥ ९ ॥
श्येनाय त्वा सोमभूतऽइति । तद्गायत्र्यै मिमीतेऽग्नये त्वा रायस्पोषदऽइत्यग्नि-
र्वै गायत्री तद्गायत्र्यै मिमीते स यद्रायत्री श्येनो भूत्वा दिवः सोमप्राहरत्तेन
मा श्येनः सोमभृत्तेनैवास्या एतद्धीर्येण द्वितीयं मिमीते ॥ १० ॥ अथ यत्पृच्छ

कृत्वो मिमीते । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽऽच्छतवः संवत्सरस्य तं पञ्च-
 भिराप्नोति तस्मात्पञ्च कृत्वो मिमीते ॥ ११ ॥ तमभिमृशति । यत्तं सोम दिवि
 ज्योतिर्यत्पृथिव्यां यदुरावन्तरिक्षे । तेनास्मै यजमानायोरु राये कृध्यधि दात्र वोच
 इति यत्र वाऽप्येषोऽग्रे देवानां हविर्बभूव तद्धेनां चक्रैर्मेव सर्वेषोवात्मना देवानां
 हविर्भवामिति स एतास्तिन्नस्तनुरेषु लोकेषु विन्यधत् ॥ १२ ॥ तत्रै देवा असृ-
 एवत् । तेऽस्यैतेनैवेतास्तनुराप्नुवन्त्स कृत्स्न एव देवानां हविरभवत्तथोऽप्यवास्वैष
 एतेनैवेतास्तनुराप्नोति स कृत्स्न एव देवानां हविर्भवति तस्मादेवमभिमृशति
 ॥ १३ ॥ अथ निग्राभ्याभिरुपसृजति । आपो ह वै वृत्रं जघ्नस्तेनैवैतद्वीर्यापः
 स्यन्दन्ते तस्मादेनाः स्यन्दमाना न किं चन प्रतिधारयति ता ह स्वमेव वृत्रं चेरुः
 कस्मै नु वयं तिष्ठेमहि याभिरस्माभिर्वृत्रो हत इति सर्वे वाऽऽदमिन्द्राय तस्था-
 नपास यदिदं किं चापि योऽयं पवते ॥ १४ ॥ स इन्द्रोऽब्रवीत् । सर्वे वै मऽऽहं
 तस्थानं यदिदं किं च तिष्ठध्वमेव मऽइति ता होचुः किं नस्ततः स्यादिति
 प्रथमभक्त एव वः सोमस्य राज्ञ इति तथेति ता अस्माऽऽतिष्ठन्त तास्तस्थाना उर-
 सि न्यगृहणीत तद्यदेना उरसि न्यगृहणीत तस्मान्निग्राभ्या नाम तथैवेता एत-
 द्यजमान उरसि निगृहणीते स आसामेष प्रथमभक्तः सोमस्य राज्ञो यन्निग्राभ्या-
 भिरुपसृजति ॥ १५ ॥ स उपसृजति । आशा स्थ वृत्रतुर इति शिवा ह्यापस्तस्मा-
 दाह श्वाशा स्थेति वृत्रतुर इति वृत्रं ह्येता ह्यधनप्रार्थोर्गता अमृतस्य पत्नीरित्य-
 मृता ह्यापस्ता देवीर्देवत्रेयं यज्ञं नयतेति नात्र तिशोहितमिवास्त्युपहृताः सोमस्य
 पिबतेति तदुपहृता एव प्रथमभक्तं सोमस्य राज्ञो भक्तयन्ति ॥ १६ ॥ अथ प्र-
 हरिष्यन् । यं द्विष्यात्तं मनसा ध्यायेदपुष्पाऽअहं प्रहरामि न तुभ्यमिति यो न्वे-
 र्मे मानुषं ब्राह्मणं हन्ति तं न्वेव परिचक्षतेऽथ किं य एतं देवो हि सोमो धनन्ति
 ऽऽएनमेतद्यदभिषुषवन्ति तमेतेन धनन्ति तथात उदेति तथा संजीवति तथाने-
 तस्यं भवति यद्यु न द्विष्यादपि तृणमेव मनसा ध्यायेत्तयोऽअनेनस्यं भवति
 । १७ ॥ स प्रहरति । मा भर्मा संविकथा इति मा त्वं भैषीर्मा संविकथा अपुष्पा
 अहं प्रहरामि न तुभ्यमित्येवैतदाहोर्जे धत्स्वेति रसं धत्स्वेत्येवैतदाह धिषणे
 देही सती वीडयेथामूर्जे दधाथापितीमिऽएवैतत्फलकेऽआहुरित्यु हैकऽआहुः किं
 । तत्र योऽप्येते फलके भिन्धादिमेह वै छावापृथिवीऽएतस्माद्भावाकुघतात्सु
 जेते तदाभ्यामेवैनमेतच्छावापृथिवीभ्यां शमयति तथेमे शान्तो नहिनस्त्यूर्जे

दधाथामिति २सं दधाथामित्येवैतदाह पाप्मा हतो न सोम इति तदस्य सर्वं पाप्मानं
 हन्ति ॥ १८ ॥ स वै त्रिरभिषुणोति । त्रिः सम्भरति चतुर्निग्राभमुपैति तद्दश
 दशाक्षरा वै विराड्वैराजः सोमस्तस्माद्दश कृत्वः सम्पादयति ॥ १९ ॥ अथ य-
 भिग्राभमुपैति । यत्र वाऽएषोऽग्रे देवानां हविर्बभूव तद्देमा विशोऽभिदध्यावाभि-
 दिग्भिर्मिथुनेन प्रियेण धाम्ना सऽस्पृशेयेति तमेतदेवा आभिर्दिग्भिर्मिथुनेन
 प्रियेण धाम्ना समस्पर्शयन्निग्राभमुपायंस्तथोऽप्यैनमेष एतदाभिर्दिग्भिर्मिथुनेन
 प्रियेण धाम्ना सऽस्पृशयति यन्निग्राभमुपैति ॥ २० ॥ स उपैति । प्रागपा-
 गुदगधराकसर्वतस्त्वा विश आधावन्ति तदेनमाभिर्दिग्भिर्मिथुनेन प्रियेण धा-
 म्ना सऽस्पृशयत्यम्ब निष्पर समरीर्विदामिति योषा वाऽश्मन्वा योषा
 विशस्तस्मादाहाम्ब निष्परेति समरीर्विदामिति प्रजा वाऽअरीः सं प्रजा जानता-
 मित्येवैतदाह तस्माद्या अपि विदूरमिव प्रजा भवन्ति समेव ता जानते तस्मादाह
 समरीर्विदामिति ॥ २१ ॥ अथ यस्मात्सोमो नाम । यत्र वाऽएषोऽग्रे देवानां
 हविर्बभूव तद्देजां चक्रे मैव सर्वेणवात्प्रना देवानां हविर्भूवमिति तस्य या जुष्ट-
 या तनूरास तामपनिदधे तत्रै देवा अस्पृएवत ते होचुरुपैवतां प्रवृहस्व सहैव न
 एतया हविरेधीति तां दूरऽइवोप्रावृहत् स्वा वै मऽएषेति तस्मात्सोमो नाम ॥ २२ ॥
 अथ यस्माद्यज्ञो नाम । ध्नन्ति वाऽएनमेतद्यदभिषुण्वन्ति तद्यदेनं तन्वेते तदेनं
 जनयन्ति स तायमानो जायते स यन्जायते तस्माद्यज्ञो यज्ञो हवै नामैतद्यज्ञ इति
 ॥ २३ ॥ तत्रैतामपि वाचमुवाद । त्वमङ्ग प्रशंसिषो देवः शविष्ठ मर्त्यम् । न
 त्वदन्यो मघवन्नस्ति मर्दितेन्द्र ब्रवीमि ते वच इति पर्यो हैवैतञ्जुवाच त्वमेवे-
 वो जनयितासि नान्यस्त्वदिति ॥ २४ ॥ अथ निग्राभ्याभ्यो ग्रहान्विगृह्यते । आ-
 पो ह वै वृत्रं जघ्नुस्तेनैवैतद्वीर्येणापः स्यन्दन्ते स्यन्दमानानां वै वसतीवरीगृह्यति
 वसतीवरीभ्यो निग्राभ्या निग्राभ्याभ्यो ग्रहान्विगृह्यते तेनैवैतद्वीर्येण ग्रहान्विगृह्यते
 होतृचमसाद्योषा वाऽश्मन्वा योषायै वाऽइमाः प्रजाः प्रजायन्ते तदेनेमेतस्यै
 योषायाऽश्मन्वा होतुः प्रजनयति तस्माद्धोतृचमसात् ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९
 [९. ४.] ॥ सप्तमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ११४ ॥ नवमोऽध्यायः
 [२४.] ॥ अस्मिन् काण्डे कण्डिकासंख्या ॥ ८५६ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे अध्वरनाम तृतीयं काण्डं

समाप्तम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थं काण्डम् ॥

॥ ओ३म् ॥ प्राणो ह वाऽअस्योपाशुः । व्यान उपाशुः सुसवभ उदान ए-
वान्तर्यामिः ॥ १ ॥ अथ यस्मादुपाशुःशुनाम । अशुर्वे नाम ग्रहः स प्रजाप-
तिस्तस्यैष प्राणस्तद्यदस्यैष प्राणस्तस्मादुपाशुर्नाम ॥ २ ॥ तं बहिष्पवि-
त्राद्गृह्णाति । पराश्रमेवास्मिन्नेतन्प्राणं दधाति सोऽस्यायं पराङ्म्यं प्राणो निरर्दति
तपशुभिः पावयति पूतोऽसदिति पद्भिः पावयति षड्वाऽऽतत्र ऋतुभिरैवैन-
मेतत्पावयति ॥ ३ ॥ तदाहुः । यदशुभिरूपाशुं पुनाति सर्वे सोमाः पत्रि-
त्रपूता अथ केनास्याशुःशवः पूता भवन्तीति ॥ ४ ॥ तानुपनिवपति । यत्ते सो-
मादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहेति तदस्य स्वाहाकारेणैवाशु-
शवः पूता भवन्ति सर्वे वाऽएष ग्रहः सर्वेषां हि सवनानां रूपम् ॥ ५ ॥
देवा इ वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्भिभयां चकुस्ते होचुः सशु-
स्थापयाम यज्ञं यदि नोऽसुररक्षसान्यासजेयुः सशुस्थित एव नो यज्ञः स्यादिति
॥ ६ ॥ ते प्रातः सवनंऽएव । सर्वे यज्ञं समस्थापयन्नेतस्मिन्नेव ग्रहेय जुष्टः प्रथमे
स्तोत्रे सामतः प्रथमे शखऽऽक्तस्तेन सशुस्थितेनैवात ऊर्ध्वं यज्ञेनाचरन्त्स एषोऽ-
प्येतर्हि तथैव यज्ञः संतिष्ठतऽएतस्मिन्नेव ग्रहे यजुष्टः प्रथमे स्तोत्रे सामतः प्रथमे
शखऽऽक्तस्तेन सशुस्थितेनैवात ऊर्ध्वं यज्ञेन चरति ॥ ७ ॥ स वाऽअष्टौ कृत्वो
ऽभिषुणोति । अष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेवैतत्क्रियते
॥ ८ ॥ स गृह्णाति । वाचस्पतये पवस्वेति प्राणो वै वाचस्पतिः प्राण एष ग्रहस्त-
स्मादाह वाचस्पतये पवस्वेति वृणोऽअशुभ्यां गभस्तिपूत इति सोमाशु-
भ्यां ह्येनं पावयति तस्मादाह वृणोऽअशुभ्यामिति गभस्तिपूत इति प्राणी
वै गभस्ती प्राणिभ्यां ह्येनं पावयति ॥ ९ ॥ अथैकादश कृत्वोऽभिषुणोति । एकाद-
शाक्षरा वै त्रिष्टुत्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं माध्यन्दिनमेवैतत्सवनं क्रियते ॥ १० ॥
स गृह्णाति । देवो देवेभ्यः पवस्वेति देवो ह्येष देवेभ्यः पवते येषां भागोऽसीति
तेषामृषेषु भागः ॥ ११ ॥ अथ द्वादश कृत्वोऽभिषुणोति । द्वादशाक्षरा वै ज-
गती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेवैतत्क्रियते ॥ १२ ॥ स गृह्णाति । प्रपु-
र्त्तं प्रपुर्त्तुतीति रसमेवास्मिन्नेतदधाति स्वयत्येवैनमेतद्देवेभ्यस्तस्मादेष इतो न

पूयत्यय यजुहोति सःस्थापयत्येवैनमेतत् ॥ १३ ॥ अष्टावष्टौ कृत्वः । ब्रह्मवर्चस-
 कामस्याधिषुणुयादित्याहुरष्टाक्षरा वै गायत्री ब्रह्म गायत्री ब्रह्मवर्चसी हैव भवति
 ॥१४॥ तच्चतुर्विंशतिं कृत्वोऽधिषुतं भवति । चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमा-
 साः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञः स योवानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तातन्त
 मेवैतत्सःस्थापयति ॥१५॥ पञ्च-पञ्च कृत्वः । पशुकामस्याधिषुणुयादित्याहुः
 पाङ्गाः पशवः पशून्हेवावरुन्दे पञ्च वाऽञ्चतवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्र-
 जापतिर्यज्ञः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैतत्सःस्थापयति सो-
 ऽएषा मीमांसेवेतरं त्वेव क्रियते ॥ १६ ॥ तं कृहीत्वा परिमार्ष्टि । नेद्वयवञ्चो-
 त्ति तं न सादयति प्राणो ह्यस्यैष तस्मादयमसन्नः प्राणः संचरति यतीत्त्वभि-
 श्वरेवथैनं सादयेदमुष्य त्वा प्राणं सादयामीति तथाह तस्मिन्न पुनरस्ति य-
 ज्ञानुसृजति तेनोऽअध्वर्युश्च यजमानश्च ज्योग्जीवतः ॥ १७ ॥ अथोऽअप्येवैनं द-
 ध्यात् । अपुष्य त्वा प्राणमपिदधामीति तथाह तस्मिन्न पुनरस्ति यन्न सादयति
 तेनो प्राणाञ्च लोभयति ॥ १८ ॥ स वाऽअन्तरेव सन्तस्वाहेति करोति । देवा ह
 वै विभयां चक्रुर्घ्नै नः पुरेवास्य ग्रहस्य होमादसुररक्षमानीमं ग्रहं न हन्युरिति त-
 भन्तरेव सन्तः स्वाहाकारंणाजुह्वुस्तं हुतमेव सन्तमश्रावजुह्वुस्तथोऽएवैनमेष ए-
 तदन्तरेव सन्तस्वाहाकारंणा जुहोति तं हुतमेव सन्तमग्नौ जुहोति ॥१९॥ अथोप-
 निष्क्रामति । उर्वन्नरिक्तमन्वेमीत्यन्तरिक्षं वाऽअनु रक्षश्चरत्यम्लमुभयतः परिच्छिन्नं
 यथायं पुरुषोऽमूल उभयतःपरिच्छिन्नोऽन्तरिक्षमनुचरत्येतद्वै यजुर्ब्रह्म रक्षोहा स एतेन
 ब्रह्मणान्तरिक्षमभयमनापूं कुरुते ॥२०॥ अथ वरं वृणीते । बलवद्ध वै देवा एतस्य ग्रहस्य
 होमं प्रेषन्ति तेऽस्माऽएतं वरं समर्धयन्ति क्षिप्रं न इमं ग्रहं जुह्वविति तस्मा-
 द्द्वरं वृणीते ॥ २१ ॥ स जुहोति । स्वां कृतोऽसीति प्राणो वाऽअस्यैष ग्रहः स
 स्वयमेव कृतः स्वयं जातस्तस्मादाह स्वांकृतोऽसीति विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दि-
 व्येभ्यः पार्थिवेभ्य इति सर्वाभ्यो ह्येष प्रजाभ्यः स्वयं जातो मनस्त्वाष्टिति प्रजा-
 पतिर्वै मनः प्रजापतिष्वाश्रुतामित्येवैतदाह स्वाहा त्वा सुभव सूर्यायेति तद्वरं
 स्वाहाकारं करोति परां देवताम् ॥ २२ ॥ अमुष्मिन्वाऽएतमहीषीत् । य एष
 तपति सर्वं वाऽएष तदेनं सर्वस्यैव परार्थं करोत्यथ यद्वरां देवतां कुर्यात्प-
 रं स्वाहाकारं स्यादु हेवामुष्मादादित्यात्परं तस्माद्वरं स्वाहाकारं करोति
 परां देवताम् ॥ २३ ॥ अथ हुत्वोर्ध्वं ग्रहमुन्मार्ष्टि । पराञ्चमेवास्मिन्नेतस्मात्प-
 दात्यथोत्तानेन पाणिना मध्यमे परिधौ प्रागुपमार्ष्टि पराञ्चमेवास्मिन्नेतस्मात्प-
 दाति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इति ॥ २४ ॥ अमुष्मिन्वाऽएतं मण्डलेऽहीषीत् ।

य एष तपति तस्य ये रश्मयस्ते देवा मरीचिपास्तानेवैतत्प्रीणाति तऽएनं देवाः प्रीताः स्वर्गं लोकमभिवहन्ति ॥ २५ ॥ तस्य वाऽएतस्य ग्रहस्य । नानुवाक्यमस्ति न बाज्या तं मन्त्रेण जुहोत्येतेनो हास्यैषोऽनुवाक्यवान्भवत्येतेन याज्यवानथ यद्यभित्त्वेषोऽस्याथशुगारिलष्टः स्याद्ब्राह्मोर्वोरसि वा वाससि वा तं जुहुयाद्देवाथशो यस्मै त्वेदे तत्सत्यमुपरिश्रुता भजेन हतोऽसौ फडिति यथा ह वै हन्यमानानामपधावेद्वेषोऽभिषूयमाणानाथ स्कन्दति तथा ह तस्य नैव धावन्नापधावत्परिशिव्यते यस्माऽएवं करोति तथ सादयति प्राणाय त्वेति प्राणो हस्यैषः ॥ २६ ॥ दक्षिणार्धे ह्येके सादयन्ति । एताथ ह्येष दिशमनु संचरतीति तदु तथा न कुर्यादुत्तरार्धेऽएवैनथ सादयेन्नो ह्येतस्या आहुतेः का चन परास्ति तथ सादयति प्राणाय त्वेति प्राणो हस्यैषः ॥ २७ ॥ अथोपाथशुसवनमादत्ते । तं न दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति यथा ह्यद्भिः प्रणिक्तमेवं तद्यद्यथशुगारिलष्टः स्यात्पाणिनेव पध्वथस्योदञ्चपुनिपादयेद्व्यानाय त्वेति व्यानो हस्यैषः ॥२८॥ ब्राह्मणम् ॥१॥

प्राणो ह वाऽअस्योपाथशुः । व्यान उपाथशुसवन उदान एवान्तर्याम ॥ १ ॥ अथ यस्मादन्तर्यामो नाम । यो वै प्राणः स उदानः स व्यानस्तमेवास्मिभेतत्पराञ्चं प्राणं दधाति यदुपाथशुं गृह्णाति तमेवास्मिभेतत्प्रत्यञ्चमुदानं दधाति यदन्तर्यामं गृह्णाति सोऽस्यायमुदानोऽन्तरात्मन्यतस्तद्यदस्यैषोऽन्तरात्मन्यतो यद्वेनेनेमाः प्रजा यतास्तस्मादन्तर्यामो नाम ॥ २ ॥ तमन्तः पवित्राद्गृह्णाति । प्रत्यञ्चमेवास्मिन्नेतदुदानं दधाति सोऽस्यायमुदानोऽन्तरात्मनिहत एतेनो हास्यायुपाथशुरन्तः पवित्राद्गृहीतो भवति समानथ ह्येतद्यदुपाथश्वन्तर्यामो प्राणोदानो ह्येतेनो हैवास्यैषोऽपीतरेषु ग्रहेष्वनात्तिद्भवति ॥ ३ ॥ अथ यस्मात्सोमं पवित्रेण पात्रयति । यत्र वै सोमःस्वं पुरोहितं बृहस्पतिं जिज्यौ तस्मै पुनर्ददौ तेन सथशशाम तस्मिन्पुनर्ददुष्यासौवातिशिष्टमेनो यत्रीष्णं ब्रह्म ज्यानायाभिधेयौ ॥ ४ ॥ तं देवाः पवित्रेणापावयन् । समेध्यः पूतो देवानाथ हविरभवत्तथोऽएवैनमेष एतत्पवित्रेण पावयति समेध्यः पूतो देवानाथ हविर्भवति ॥ ५ ॥ तद्यदुपयामेन ग्रहा गृह्यन्ते । इयं वाऽअदितिस्तस्या अरः प्रायणीयथ हविरसावादत्यश्चरुस्तद्वै तत्पुरेव सृत्यायै सा हेयं देवेषु सुत्यावामपितृमीषेऽस्तेव मेऽपि प्रसुते भाग इति ॥ ६ ॥ ते ह देवा ऊचुः । व्यादिस्योऽयं देवताभ्यो यद्गस्त्वयैव ग्रहा गृह्यन्तां देवताभ्यो ह्यन्तामिति तथेति सोऽस्मा एष प्रसुते भागः ॥७॥ तद्यदुपयामेन ग्रहा गृह्यन्ते इयं वाऽउपयाम इयं वाऽइत्यन्ना-

द्यमुपयच्छति पशुभ्यो मनुष्येभ्यो वनस्पतिभ्य इतो वाऽऊर्ध्वा देवा दिवि हि देवाः ॥८॥ तद्यदुपयामेन प्रहा गृह्यन्ते । अतयैव तद्गृह्यन्तेऽथ यद्योनौ साक्षयतीयं वाऽअस्य सर्वस्य योनिरस्यै वाऽइमाः प्रजाः प्रजाताः ॥९॥ तं वाऽएतथ । इतो भूतथ सोममृत्विजो विभ्रति यद्वाऽअयोनी रेतः सिच्यते प्र वै तस्मीयतेऽथ यद्योनौ साक्षयत्यस्यामेव तत्सादयति ॥१०॥ प्राणोदानौ ह वाऽअस्यैतौ प्रहौ । तयोऽरुदितेऽन्यतरं जुहोत्यनुदितेऽन्यतरं प्राणोदानयोर्व्याकृत्यै प्राणोदानावेवैतद्व्याकरोति तस्मादेतौ समानावेव सन्तौ नानेवाचक्षते प्राण इति चोदान इति च ॥ ११ ॥ अहोरात्रे ह वाऽअस्यैतौ प्रहौ । तयोऽरुदितेऽन्यतरं जुहोत्यनुदितेऽन्यतरमहोरात्रयोर्व्याकृत्याऽअहोरात्रेऽण्वैतद्व्याकरोति ॥ १२ ॥ अहः सन्तमुपाथशुम् । तथ रात्रौ जुहोत्यहरेवैतद्व्याकरोति दधाति तस्मादपि सुतमिश्रायापुपैव किञ्चित्ख्यायते ॥१३॥ रात्रिथ सन्तमन्तर्यामिम् । तमुदिते जुहोति रात्रिमेवैतद्वहन्द्दधाति तेनो हासावादित्य उग्रश्वेनेमाः प्रजा न प्रदहति तेनेमाः प्रजाख्याताः ॥ १४ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयाममृहीतोऽसीत्युक्त उपयामस्य बन्धुरन्तर्यच्छ मघवन्पाहि सोममितीन्द्रो वै मघवान्निन्द्रो यज्ञस्य नेता तस्मादाह मघवन्निति पाहि सोममिति गोपाय सोममित्येवैतदाहोरुष्य राय एषो यजस्वेति पशवो वै रायो गोपाय पशून्त्येवैतदाहोषो यजस्वेति प्रजा वाऽइषस्ता एवैतद्यायजूकाः करोति ता इमाः प्रजा यजमाना अर्चन्त्यः श्राम्पन्त्यश्चरन्ति ॥ १५ ॥ अन्तस्ते छावापृथिवी दधामि । अन्तर्दधाम्युर्वन्तरिक्षम् सजुर्देवेभिरवरैः परैश्चेति तदेनं वैश्वदेवं करोति तद्यदेनेमाः प्रजाः प्राणत्यश्चोदनत्यश्चान्तरिक्षमनुचरन्ति तेन वैश्वदेवोऽन्तर्यामे मघवन्मादयस्वेतीन्द्रो वै मघवान्निन्द्रो यज्ञस्य नेता तस्मादाह मघवन्नित्यथ यदन्तरिति गृह्णात्यन्तस्त्वात्मन्दधऽइत्येवैतदाह ॥१६॥ तं गृहीत्वा परिमार्हि । नेत्रघवश्चोतविति तं नसादयत्युदानो हस्यैष तस्मादयमसन्न उदानःसंचरति यवीत्स्वभिचरेद्यैनथ सादयेदमुष्य त्वोदानथ सादयामीति ॥१७॥ स यद्युपाथशुथ सादयेत् । अथैनथ सादयेद्युपाथशुं न सादयेन्नैनथ सादयेद्युपाथशुमपिदध्यादप्येनं दध्याद्युपाथशुं नापिदध्यान्नैमपिदध्याद्युपाथशोः कर्म तथैतस्य समानथ ह्येतद्युपाथश्वन्तर्यामौ प्राणोदानौ हि ॥१८॥ ताऽउ ह चरकाः । नानैष मन्त्राभ्यां जुहति प्राणोदानौ वाऽअस्यैतौ नानावीर्यौ प्राणोदानौ कुर्म इति इदन्तस्त्वा तथाऽकुर्यान्मोहयन्ति ह ते यजमानस्य प्राणोदानावपीडाऽपनं तूर्णं जुहयात् ॥१९॥ सः सद्वाऽउपाथशुं मन्त्रेण जुहोति । त्वेवास्यैषोऽपि मन्त्रेण हुतो भवति किपु

मन्त्रेणां जुहुयात्समानंश्चैतद्यजुषांश्चन्तर्यामौ प्राणोदानौ हि ॥ २० ॥ स येनैवोपाधंशु मन्त्रेण जुहोति । तेनैवैतं मन्त्रेण जुहोति स्वांकृतोऽसि विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्टु स्वाहा सुभव सूर्यायेत्युक्तो यजुषो बन्धुः ॥ २१ ॥ अथ हुत्वावाञ्चं ग्रहमवमार्ष्टि । इदं वाऽउपाधंशुश्च हुत्वोर्ध्वमुष्माष्टर्यथात्रावाञ्चमवमार्ष्टि प्रत्यञ्चमेवास्मिन्नेतदुदानं दधाति ॥ २२ ॥ अथ नीचा पाणिना । मध्यमे परिधौ प्रत्यगुपमार्ष्टिदं वा उपाधंशुश्च हुत्वोत्तानेन पाणिना मध्यमे परिधौ प्रागुपमार्ष्टर्यथात्र नीचा पाणिना मध्यमे परिधौ प्रत्यगुपमार्ष्टि प्रत्यञ्चमेवास्मिन्नेतदुदानं दधाति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इति सोऽस्मावेव बन्धुः ॥ २३ ॥ तं प्रत्याक्रम्य सादयति । उदानाय त्वेत्युदानो ह्यस्यैष तानि वै सध्रस्पर्ष्टानि सादयति प्राणोदानावेवैतत्सध्रस्पर्ष्टयति प्राणोदानान्तसं दधाति ॥ २४ ॥ तानि वाऽअनिर्ह्यमानानि शरे । आ तृतीयसवनान्तस्मादिमे मनुष्याः स्वपन्ति तानि पुनस्तृतीयसवने प्रयुज्यन्ते तस्मादिमे मनुष्याः सुप्त्वा प्रबुध्यन्ते तेऽनिशितारचराचरा यद्भस्यैवैतद्विधामनु वय-इव ह वै यज्ञो विधीयते तस्योपाधंश्चन्तर्यामावेव पक्षावात्पोपाधंशुसवनः ॥ २५ ॥ तानि वा अनिर्ह्यमानानि शरे । आ तृतीयसवनान्तायते यज्ञ एति वै तद्यत्तायते तस्मादिमानि व्याधंसि विगृह्य पक्षावनायुवानानि पतन्ति तानि पुनस्तृतीयसवने प्रयुज्यन्ते तस्मादिमानि व्याधंसि समासं पक्षावायुवानानि पतन्ति यद्भस्यैवैतद्विधामनु ॥ २६ ॥ ॥ शतम् २३०० ॥ ॥ इयं ह वाऽउपाधंशुः । प्राणो ह्युपाधंशुरिमांश्च ह्येव प्राणअभिप्राणित्यस्रावेवान्तर्याम उदानो ह्यन्तर्यामोऽपुंश्च ह्येव लोक्रुपुनअभ्युदन्तित्यन्तरिचमेवोपाधंशुसवनो व्यानो ह्युपाधंशुसवनोऽन्तरिक्षं ह्येव व्यनअभिव्युनिति ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

वाग्ध वाऽअस्यैन्द्रवायवः । एतन्बध्यात्ममिन्द्रो ह यत्र वृत्राय वज्रं प्रजहार सोऽबलीयान्मन्यमानो नास्तृषीतीव बिभ्यन्निलयां चक्रे तदेवापि देवा अपन्यत्तयन्त ॥ १ ॥ ते ह देवा ऊचुः । न वै हतं वृत्रं विश न जीवथ हन्त न एको वेजु यदि हतो वा वृत्रो जीवति वेति ॥ २ ॥ ते वायुमब्रुवन् । अयं वै वायुर्योऽयं पवते वाग्नो इमिहं विदि यदि हतो वा वृत्रो जीवति वा त्वं वै न आशिष्ठोऽसि यदि जीविस्यसि त्वमेव क्षिप्रं पुनरागमिष्यसीति ॥ ३ ॥ स होवाच । किमे ततः स्यादिति प्रश्नमवपदकार एव ते सोमस्य शङ्क इति तथेत्येयाय वायुरेदतं वृत्रथ स होवाच

हतो वृषो यद्धते कुर्यात् तत्कुर्वतेति ॥ ४ ॥ ते देवा अभ्यसृष्यन्त । यथा विंशति
 वेत्स्वमाना एवथ स येमेकोऽलभत स एकदेवस्योऽभवद्यं द्वौ स द्विदेवस्यो यं ब-
 हवः स बहुदेवस्यस्तद्यदेनं पात्रैर्व्यगृहृत तस्माद्ब्रूहा नाम ॥ ५ ॥ स एषामपूयत् ।
 स एनांलुक्तः पूतिरभिववौ स नालमाहुत्याऽआस नालं भजाय ॥ ६ ॥ ते देवा वायुम-
 भ्रुवन् । वायवियं नो विवाहीमं नः स्वादयेति स होवाच किं मे ततः स्यादिति
 त्ववैतानि पात्राण्याचक्षीरञ्जिति तथेति होवाच यूयं तु मे सच्युपवातेति ॥ ७ ॥
 तस्य देवाः । यावन्मात्रमिव गन्धस्यापजघ्नुस्तं पशुष्वदधुः स एष पशुषु कुणप-
 गन्धस्तस्मात्कुणपगन्धाप्पिगृहीत सोमस्य हैष राज्ञो गन्धः ॥ ८ ॥ नोऽएव नि-
 ष्टिवेत् । तस्माद्यद्यस्यासक्तः—इष मन्येताभिवातं परीयाद्धीर्वै सोमः पाप्मा यक्ष्मः
 स यथा श्रेयस्यायति पापीयान्प्रत्यवरोहेदेवथ हास्माद्यक्ष्मः प्रत्यवरोहति ॥ ९ ॥
 अथेतरं वायुर्व्यवात् । तदस्वदयत्ततोऽलमाहुत्याऽआसालं भजाय तस्मादेतानि
 जानादेवत्यानि सन्ति वायव्यानीत्याचक्षते सोऽस्यैष प्रथमवषट्कारश्च सोमस्य
 राज्ञ एतान्युऽपनेन पात्राण्याचक्षते ॥ १० ॥ इन्द्रो ह वाऽईजां चक्रे । वायुर्वै
 नोऽस्य यज्ञस्य भूयिष्ठभाग्यस्य प्रथमवषट्कारश्च सोमस्य राज्ञ एतान्युऽपनेन पा-
 त्राण्याचक्षते हन्तास्मिन्नपितृमिद्धाऽइति ॥ ११ ॥ स होवाच । वायवा मास्मिन्ग्रे
 भजेति किं ततः स्यादिति । निरुक्तमेव वाग्वदेदिति निरुक्तं चेद्वाग्वदेवा त्वा भजाप्तीति
 तत एष ऐन्द्रवायवो महोऽभवद्वायव्यो हैव ततः पुरा ॥ १२ ॥ स इन्द्रोऽब्रवीत् । अर्थमे-
 ऽस्य ग्रहस्येति तुरीयमेव तऽइति वायुरर्धमेव मऽइतीन्द्रस्तुरीयमेव तऽइति वायुः ॥ १३ ॥
 तौ प्रजापतिं प्रतिप्रश्नमेयतुः । स प्रजापतिर्ग्रहं द्वेषा चकार स होवाचेदं वायोरित्यथ
 पुनरर्थं द्वेषा चकार स होवाचेदं वायोरितीदं तवेतीन्द्रं तुरीयमेव भाजयां चकार
 यद्वै चतुर्थं तत्पुरीयं तत एष ऐन्द्रतुरीयो महोऽभवत् ॥ १४ ॥ तस्य वाऽएतस्य
 ग्रहस्य । हे पुरोरुचौ वायव्यैव पूर्वैन्द्रवायव्युत्तरा हेऽअनुवाक्ये वायव्यैव पूर्वैन्द्र-
 वायव्युत्तरा द्वौ प्रैषौ वायव्य एव पूर्व ऐन्द्रवायव्य उत्तरौ हे याज्ये वायव्यैव पूर्वै-
 न्द्रवायव्युत्तरैवमेतं तुरीयं—तुरीयमेव भाजयां चकार ॥ १५ ॥ स होवाच । तु-
 रीयं—तुरीयं चेन्माम्बीभजुस्तुरीयमेव तर्हि वाङ्मिरुक्तं वदिष्यतीति तदेतत्पुरीयं
 वाचो निरुक्तं यन्मनृष्या वदन्त्यथैतत्पुरीयं वाचोऽनिरुक्तं यत्पशवो वदन्त्यथैव
 तुरीयं वाचोऽनिरुक्तं यद्वायाथसि वदन्त्यथैतत्पुरीयं वाचोऽनिरुक्तं वदिषं जुह्वं-
 सरीसृपं वदति ॥ १६ ॥ तास्मादेतदृषिणाभ्यनूक्तम् । चत्वारि वाक्परिमिता पशानि

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः । गुहा त्रीणि निहिता नेक्रयन्ति तुरीयं
 वाचो मनुष्या वदन्तीति ॥१७॥ अथातो गृह्णात्येव । आ वायो भूष शु-
 चिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार । उपो तेऽअन्धो मध्यमयामि
 प्रस्य देव दधिषे पूर्वपेयं वायवे त्वेति ॥ १८ ॥ अथापगृह्य पुनरानयति ।
 इन्द्र वायुऽइमे सुता उप यूयोभिरागतम् । इन्द्रो वामुशन्ति हि । उपयामगृ-
 हीतोऽसि वायवऽइन्द्रवायुभ्यां त्वेष ते योनिः सजोषोभ्यां त्वेति सादयति स
 वदाह सजोषोभ्यां त्वेति यो वै वायुः स इन्द्रो .य इन्द्रः स वायुस्तस्मादाहैष
 ते योनिः सजोषोभ्यां त्वेति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

क्रतुदक्षौ ह वाऽअस्य मित्रावरुणौ । एतन्वध्यात्मश्च स यदेव मनसा का-
 मयतऽइहं मे स्यादिकं कुर्वीयेति स एव क्रतुरथ यदस्मै तत्समृध्यते स वक्तो
 मित्र एष क्रतुर्वरुणो वक्तो ब्रह्मैव मित्रः क्षत्रं वरुणोऽभिगन्तैव ब्रह्मकर्ता क्षत्रियः
 ॥ १ ॥ तेहैतेऽअग्रे नानेवासुतः । ब्रह्म च क्षत्रं च ततः शशाकैव ब्रह्म मित्र
 ऋते क्षत्रावरुणात्स्थानुम् ॥ २ ॥ न क्षत्रं वरुणः । ऋते ब्रह्मणो मित्राद्यद् किं च
 वरुणः कर्म चक्रेऽप्रसूतं ब्रह्मणा मित्रेण न है वास्मै तत्समानृधे ॥ ३ ॥ स क्षत्रं
 वरुणः । ब्रह्म मित्रमुपमन्त्रयां चक्रऽउपमावर्तस्व सश्च सृजावहै पुरस्त्वा
 करवै स्वल्पसूतः कर्म करवाऽइति तथेति तौ समसृजेतां तत एष मैत्रावरुणो
 महोऽभवत् ॥ ४ ॥ सोऽएव पुरोध्या । तस्मान्न ब्राह्मणः सर्वस्येव क्षत्रियस्य
 पुरोध्यां कामयेत सश्च खेतौ सृजेते सुकृतं च दुष्कृतं च नोऽएव क्षत्रियः सर्वमिव
 ब्राह्मणं पुरोध्यात् सश्च खेतौ सृजेते सुकृतं च दुष्कृतं च स यत्ततो वरुणः
 कर्म चक्रे प्रसूतं ब्रह्मणा मित्रेण सश्चैवास्मै तदानृधे ॥ ५ ॥ तत्तद्वक्त्रमेव ।
 यद्ब्राह्मणोऽराजन्यः स्याद्यद्यु राजानं लभेत समृद्धं तदेतद्ध त्वेवानवक्त्रं यत्क्ष-
 त्रियोऽब्राह्मणो भवति यद्ध किं च कर्म कुरुतेऽप्रसूतं ब्रह्मणा मित्रेणा न हैवा-
 स्मै तत्समृध्यते तस्माद् क्षत्रियेण कर्म वरिष्यमाणेनोपसर्तव्य एव ब्राह्मणः
 सश्च हैवास्मै तद्ब्रह्मप्रसूतं कर्मऽर्धयेते ॥ ६ ॥ अथातो गृह्णात्येव । अयं वां मित्रा-
 वरुणा सुतः सोमश्चातावृधा । मग्नेदिह श्रुतश्च हवम् । उपयामगृहीतोऽसि मित्राव-
 रुणाभ्यां त्वेति ॥ ७ ॥ तं प्रयसा श्रीणाति । तद्यत्प्रयसा श्रीणाति वृत्रो वै सोम
 आसीत्तं यत्र देवा अन्नंस्तं मित्रमब्रुवंस्त्वमपि हश्चसीति सन् चकमे सर्वस्य वा

ऽअहं मित्रमस्मि न मित्रं सन्नमित्रो भविष्यामीति तं वै त्वा यज्ञा दन्तरेष्याम
इत्यहमपि हन्मीति होवाच तस्मात्पशवोऽपाक्रामन्मित्रं सन्नमित्रोऽभूविति स
पशुभिर्व्याधयत तमेतद्देवाः पशुभिः समाधयन्त्यप्यसा श्रीणांस्तथोऽप्येनमेष एतत्पशु-
भिः समर्धयति यत्प्यसा श्रीणाति ॥ ८ ॥ तदाहुः । शश्वद्धनैव चक्रमे हन्तुमि-
ति तद्यदेवात्र प्यस्तन्मित्रस्य सोम एव वरुणस्य तस्मात्प्यसा श्रीणाति ॥ ९ ॥
स श्रीणाति । राया वयं ससवां सो पदेम हव्येन देवा युवसेन गावः । तां
धेनुं मित्रावरुणा युवं नो विश्वाहा धत्तमनपस्फुरन्तीमेष ते योनिर्ऋतायुभ्यां त्वेति
सादयति स यदाहर्तायुभ्यां त्वेति ब्रह्मवाऽऽत्तं ब्रह्म हि मित्रो ब्रह्मो हृतं वरु-
ण एवायुः संवत्सरो हि वरुणः संवत्सर आयुस्तस्मादाहैष ते योनिर्ऋतायुभ्यां
त्वेति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

भोत्रं ह वाऽअस्याशिवनः । तस्मात्सर्वतः परिहारं भक्षयति सर्वतो ह्यनेन
भोत्रेण मृणोति यत्र वै भृगवो वाङ्गिरसो वा स्वर्गं लोकं सप्रानुवत् तच्छ्यव-
नो वा भार्गवश्च्यवनो वाङ्गिरसस्तदेव जीर्णिः कृत्यारूपो जह ॥ १ ॥ शर्यातो ह-
वाऽईक्षं मानवो प्रापेण चचार । स तदेव प्रतिवेशो निविविशे तस्य कुमारः क्री-
दन्त इमं जीर्णिं कृत्यारूपमनर्धयं मन्यमाना लोष्टैर्बिपिपिषुः ॥ २ ॥ स शर्याते-
भ्यश्चक्रोध । तेभ्योऽसंज्ञां चकार पितैव पुत्रेण युयुधे भ्राता भ्रात्रा ॥ ३ ॥ शर्या-
तो हवाऽईक्षं चक्रे । यत्किमकरं तस्मादिदमापदीति स गोपालांश्चाविपालांश्च
सं ह्वयितवाऽउवाच ॥ ४ ॥ स होवाच । को वोऽग्रेह किंचिदद्राक्षी किति
ते होचुः पुरुष एवायं जीर्णिः कृत्यारूपः शेते तमनर्धयं मन्यमानाः कुमारा
लोष्टैर्व्यपिपिष्विति स विवांचकार स वै च्यवन इति ॥ ५ ॥ स रथं युक्त्वा ।
सुकन्यां शर्यातीमुपाधाय असिष्यन्द स आजगाम यत्रऽर्षिरास तत् ॥ ६ ॥
स होवाच । ऋषे नमस्ते यन्नावेदिषं तेनाहिं सिषमियं सुकन्या तथा तेऽपह्नुवे
संजानीतां मे प्राप इति तस्य इ तत् एव प्रायः संजज्ञे स इ तत् एव शर्यातो मानव उ-
युयुजे नेवपरं हिनसान्तीति ॥ ७ ॥ अश्विनौ ह वाऽईक्षं भिषज्यन्तौ चेरतुः ।
तौ सुकन्यामुपेषतुस्तस्यां मिथुनमीषाते तन्न जज्ञौ ॥ ८ ॥ तौ होचतुः । सुकन्ये
कमियं जीर्णिं कृत्यारूपं मुपशेषऽ भ्रावामनुप्रेहीति सा होवाच यस्मै मां पितृवापै
वाहं तं जीवन्तं हास्यामीति तद्दायमृषिराजज्ञौ ॥ ९ ॥ स होवाच । सुकन्ये किं

त्वैतदभोचतामिति तस्मात्पृतद्वयाचचत्ते स इ व्याख्यात उवाच यदि त्वैतत्पुनर्भुव-
 तः सा त्वं भूताश्च वै सुसर्वाविव स्थो न सुसमृद्धाविवाथ मे पतिं निन्दथ इति तौ
 यदि त्वाद्भवतः केनावप्रसर्वाँ स्वः केनासमृद्धाविति सा त्वं भूतात्पतिं नु मे पुनर्यु-
 वाणं कुरुतमथ वां वक्ष्यामीति तां पुनरुपेयतुस्तां ह तदेवोचतुः ॥ १० ॥ सा होवाच ।
 न वै सुसर्वाविव स्थो न सुसमृद्धाविवाथ मे पतिं निन्दथ इति तौ होचतुः केनावप्रसर्वाँ
 स्वः केनासमृद्धाविति सा होवाच पतिं नु मे पुनर्युवाणं कुरुतमथ वां वक्ष्यामीति
 ॥ ११ ॥ तौ होचतुः । एतं हृत्प्रभ्यवहर स येन वयसा कमिष्यते तेनोवै-
 ष्यतीति तं हृत्प्रभ्यवजहार स येन वयसा चकमे तेनोद्वेयातेय ॥ १२ ॥
 तौ होचतुः । सुकन्ये केनावप्रसर्वाँ स्वः केनासमृद्धाविति तौ हऽपिरेव प्रत्युवाच
 कुरुत्त्रेऽमी देवा यज्ञं बन्धते ते वां यज्ञादन्तर्यन्ति तेनासर्वाँस्थस्तेनासमृद्धाविति तौ
 ह तत एवाश्विनौ प्रेयतुस्ताव्राजगमतुर्देवान्यज्ञं तन्वानान्तस्तुते बहिष्पवमाने ॥ १३ ॥
 तौ होचतुः । उप नौ ह्वयध्वमिति ते ह देवा ऊर्जुर्न वामुपह्वयिष्यामहे बहुमनु-
 ष्येषु सत्समृष्टमचारिष्ठं भिषज्यन्ताविति ॥ १४ ॥ तौ होचतुः । विशीर्ष्णा वै यज्ञे
 न यजध्वऽइति कथं त्रिशीर्ष्णोत्पुप नु नौ ह्वयध्वमथ वो वक्ष्याव इति तथेति ता-
 ऽउपाह्वयन्त ताभ्यामेतमाश्विनं प्रहमगृह्णन्तावध्वर्यु यज्ञस्याभवतां तावेतद्यज्ञ-
 स्य शिरःप्रत्यधर्चां तददस्तश्चिवाकीर्त्यानां ब्राह्मणे व्याख्यायते यथा तद्यज्ञस्य शिरः
 प्रतिदधतुस्तस्मादेष स्तुते बहिष्पवमाने प्रहो गृह्यते स्तुते हि बहिष्पवमानऽआगच्छ-
 ताम् ॥ १५ ॥ तौ होचतुः । मुख्यौ वाऽआवां यज्ञस्य स्वो यावध्वर्युऽइह नाविमं
 पुरस्ताद्प्रहं पर्याहरताभि द्विदेवत्यानिति ताभ्यामेतं पुरस्ताद्प्रहं पर्याजद्गुरभि
 द्विदेवत्यांस्तस्मादेष दशमो प्रहो गृह्यते तृतीय एव वषट्क्रियतेऽथ यदश्विनाविति-
 मे ह वैद्यावापृथिवी प्रत्यङ्गमश्विनाविमे हीदं सर्वमाशनुवातां पुष्करस्रजावित्यग्निरे-
 वास्यै पुष्करमादित्योऽमुष्यै ॥ १६ ॥ अथातो गृह्णात्येव । या वां कशा मधुमत्य-
 श्विना सूनुतावती । तथा यज्ञं मिमिक्षतम् । उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैषते
 षोनिर्माध्वीभ्यां त्वेति सादयति तं वै मधुमत्यऽर्चां गृह्णाति माध्वीभ्यां त्वेति
 सादयति तद्यन्मधुमत्यऽर्चां गृह्णाति माध्वीभ्यां त्वेति सादयति ॥ १७ ॥ दध्यङ्-
 ह वाऽआभ्यामाथवर्णः । मधु नाम ब्राह्मणमुवाच तदेनयोः मियं धाम तदेवैनयो
 रतेनोपगच्छात् तस्मान्मधुमत्यऽर्चां गृह्णाति माध्वीभ्यां त्वेति सादयति ॥ १८ ॥

तानि वाऽपतानि । श्लक्ष्णानि पात्राणि भवन्ति रास्नावपैन्द्रवायवपात्रं तत्तस्य
द्वितीयं रूपं तेन तद्विदेवत्यमजकावं मैत्रावरुणपात्रं तस्यस्य द्वितीयं
रूपं तेन तद्विदेवत्यमौष्ठमाश्विनपात्रं तत्तस्य द्वितीयं रूपं तेन तद्विदेवत्यमथ यद्
श्विनाविति मुरूयो वाऽअश्विनावौष्ठमिव वाऽइदं मुखं तस्मादौष्ठ्यं श्वनपात्रं भव
ति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ प्रथमोऽध्यायः [२५] ॥

चक्षुषी ह वाऽअस्य शुक्रामन्थिनौ । तद्वाऽएष एव शुक्रो य एष तपति तद्य
देश एतत्तपति तेनैष शुक्रश्चन्द्रमा एव मन्थी ॥ १ ॥ तथै सक्षुभिः श्रीणाति ।
तदेनं मन्थं करोति तेनोऽएष मन्थ्येतौ ह वाऽआसां प्रजानां चक्षुषी स यद्देती नोदि
यातां न ह्येह स्वौ च न पाणी निर्जानीयुः ॥ २ ॥ तयोरत्तैवान्यतरः । आद्यो-
ऽन्यतरोऽस्यैव शुक्र आद्यो मन्थी ॥ ३ ॥ तयोरुत्तैवान्यतरमनु । आद्योऽन्यतर-
मन्थ्यैव शुक्रमन्थाद्यो मन्थिनमनु तौ वाऽअन्यस्मै गृह्येतेऽअन्यस्मै हूयेते शयदाम-
काश्रित्यमुररक्षते ताभ्यां गृह्येते देवताभ्यो हूयेते तद्यत्तथा ॥ ४ ॥ यत्र वै देवाः ।
अमुररक्षमान्यपजधिनरे तदेतावेव न शेकुरपहन्तुं यद्दस्म देवाः किं च कर्म कुर्वते
तद्दस्म मोहयित्वा क्षिप्रं एव पुनरपद्रवतः ॥ ५ ॥ ते ह देवा ऊचुः ।
षुपजानीत यथेमावपहनामहाऽइति ते होचुर्महावेवाभ्यां गृह्याम तावभ्यवैष्यतस्तौ
स्वीकृत्यापहनिष्यामहाऽइति ताभ्यां ग्रहौ जगृहस्तावभ्यवैतां तौ स्वीकृत्या
पाध्नत तस्माच्छयदामर्काभ्यामिति गृह्येते देवताभ्यो हूयेते ॥ ६ ॥ अपि होवाच
याज्ञवल्क्यः । नो स्विदेवताभ्य एव गृह्णीयामां विजितरूपमिष्व हीदमिति
तद्वै स तन्मीमाथैसापेव चक्रे नेचु चकार ॥ ७ ॥ इमामु ह्येके शुक्रस्य पुरोरुचं
कुर्वन्ति । अयं वेनश्चोदयत्पृथिनगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमानऽइति तदेतस्य
रूपं कुर्मो य एष तपतीति यदाह ज्योतिर्जरागुरिति ॥ ८ ॥ इमां त्वेव शुक्रस्य
पुरोरुचं कुर्यात् । तं प्रतनया पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बर्हिषदथै स्वर्षिद-
मित्यन्ता श्वेतमन्वत्ता हि ज्येष्ठस्तस्मादाह ज्येष्ठतातिं बर्हिषदथै स्वर्षिदम् प्रती
चीनं वृज्जनं दोहसे धुनिमाशं जयन्तमनु यासु वर्धसे । उपयाप्रगृहीतोऽसि श-
यदाय स्वैष ते योनिर्वीरतां पाहीति सादयत्यन्ता श्वेतमन्वत्ता हि वीरस्तस्मादाहैष
ते योनिर्वीरतां पाहीति दक्षिणार्धे सादयत्येताथै श्वेष विशमनु संचरति ॥ ९ ॥
अथ मन्थिनं गृह्णाति । अयं वेनश्चोदयत्पृथिनगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ।

इममपांशुं संगमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिभी रिहन्ति । उपयामगृहीतोऽसि
मर्काय त्वेति ॥ १० ॥ तथै सक्तुभिः श्रीणाति । तद्यत्सक्तुभिः श्रीणाति व-
रुणो ह वै सोमस्य रात्रोऽभीवाञ्चि प्रतिपिपेष तदश्वयत्ततोऽश्वः समभवत्तद्य-
च्छ्रुयथात्समभवत्तस्मादश्वो नाम तस्याश्रु प्रास्कन्दत्ततो यवः समभवत्तस्मादाहुर्व-
रुणयो यव इति तद्यदेवास्यात्र चक्षुषोऽपीयत तेनैवैनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति
तस्मात्सक्तुभिः श्रीणाति ॥ ११ ॥ स श्रीणाति । मनो न येषु हवनेषु तिग्मं
विपः शच्या वनुथो द्रवन्ता । आ यः शर्याभिस्तुविन्द्रम्योऽअस्याश्रीणीताशिशुं
गृभस्तावेष ते योनिः प्रजाः पाहीति सादयत्याद्यो ह्यतमन्वाद्या हीमाः प्रजाः वि-
शस्तस्मादाहैष ते योनिः प्रजाः पाहीति ॥ १२ ॥ द्वौ प्रोक्षितौ यूपशकलौ भव-
तः । द्वावप्रोक्षितौ प्रोक्षितं चैवाध्वर्युरादत्तेऽप्रोक्षितं चैवमेव प्रतिप्रस्थाता प्रोक्षितं
चैवादत्तेऽप्रोक्षितं च शुक्रमेवाध्वर्युरादत्ते मन्थिनं प्रतिप्रस्थाता ॥ १३ ॥ सोऽ-
ध्वर्युः । अप्रोक्षितेन यूपशकलेनापमाष्ठर्यपमृष्टः शण्ड इत्येवमेव प्रतिप्रस्थातापमृष्टो
मर्क इति तदादानावेवासुर रक्षसेऽअपहतो देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्त्वित्येवा-
ध्वर्युर्निष्क्रामति देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्त्विति प्रतिप्रस्थाता तदेतौ देवताभ्य
एव प्रणयतः ॥ १४ ॥ तौ जघनेनाहवनीयमरत्नी संघत्तः । ताऽउत्तरवेदौ सा-
दयतो दक्षिणायामेव श्रोणावध्वर्युः सादयत्युत्तरार्या प्रतिप्रस्थाताननुसृजन्तां व-
वानाधृष्टासीति तद्वृत्तोभिरेवैतदुत्तरवेदिमनाधृष्टां कुरुतो विपर्येष्यन्तौ वा-
ऽष्टावर्गिन भवतोऽत्येष्यन्तौ तस्माऽएवैतन्निहनुवाते तथो हैनौ विपरियन्ताव-
ग्निर्न हिनस्ति ॥ १५ ॥ सोऽध्वर्युः पर्येति । सुवीरो वीरान्प्रजनयन्प-
रीहीत्यत्ता ह्येतमन्वाद्या हि वीरस्तस्मादाह सुवीरो वीरान्प्रजनयन्परीहीत्यभि रा-
यस्योषेण यजमानमिति तद्यजमानायाशिषमाशास्ते यद्वाहाभि रायस्योषेण यज-
मानमिति ॥ १६ ॥ अथ प्रतिप्रस्थाता पर्येति । सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहीत्या-
द्यो ह्येतमन्वाद्या हीमाः प्रजा विशस्तस्मादाह सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहीत्य-
भि रायस्योषेण यजमानमिति तद्यजमानायाशिषमाशास्ते यद्वाहाभि राय-
स्योषेण यजमानमिति ॥ १७ ॥ तावपिधायनिष्क्रामतः । तिर एवैना-
वेतत्कुरुतस्तस्मादिमौ सूर्याचंद्रमसौ प्राञ्चौ यन्तौ न कश्चन पर्ययति तौ पुर-
स्तात्परीत्यापोर्धुतः पुरस्तात्तिष्ठन्तौ जुहत आविरेवैनावेतत्कुरुतस्तस्मादिमौ

सूर्याच्चन्द्रमसौ प्रत्यञ्चौ यन्तौ सर्व एव पश्यति तस्मात्पराग्नेतः सिच्यमानं
न कश्चन पश्यति त्वु पश्चात्प्रजायमानं सर्व एव पश्यति ॥ १८ ॥
तौ जघनेन यूपमरत्नी संधत्तः । यद्यग्निर्नोद्धाधेत यद्युऽग्निरुद्धाधेता-
प्यग्रेणैव यूपमरत्नी संध्याताथ संजगमानो दिवा पृथिव्या शुक्रः शुक्र-
शोचिषेत्येवाध्वर्युः संजगमानो दिवा पृथिव्या मन्थी मन्थिशोचिषेति प्रतिप्रस्था-
ता चक्षुषोरेवैतेऽआरामणे कुरुतश्चक्षुषीऽएवैतत्संधत्तस्तस्मादिमे ऽअभितोऽस्थि-
नी चक्षुषी संधिहेति ॥ १९ ॥ सोऽध्वर्युः । अमोक्षितं यूपशकलं निरस्यति नि-
रस्तः शण्ड इत्येवमेव प्रतिप्रस्थाता निरस्तो मर्क इति तत्पुराहुतिभ्योऽसुररक्षसे
ऽअपहतः ॥ २० ॥ अथाध्वर्युः । प्रोक्षितं यूपशकलमाहवनीये प्रास्यति शुक्र-
स्याधिष्ठानमसीत्येषमेव प्रतिप्रस्थाता मन्थिनोऽधिष्ठानमसीति चक्षुषोरेवैते समि-
धौ चक्षुषीऽएवैतस्मिन्द्रे तस्मादिमे समिद्धे चक्षुषी ॥ २१ ॥ तत्र जपति । अ-
च्छिन्नस्य ते देव सोम सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्यामेत्यञ्चोरेवैतस्य क-
र्मण आशिषमेवैतदाशास्ते ॥ २२ ॥ अथाभाव्याह । प्रातः-प्रातः सवस्य शुक्रवतो
मधुरञ्जुत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्यति वषदकृतेऽध्वर्युर्जुहोति तदनु प्रति-
प्रस्थाता तदनु चमसाध्वर्यवः ॥ २३ ॥ तौ वै पुरस्तात्तिष्ठन्तौ जुहुतः । चक्षुषी
वाऽएतौ तत्पुरस्तादेवैतच्चक्षुषी धत्तस्तस्मादिमे पुरस्ताच्चक्षुषी ॥ २४ ॥ अभितो यूपं
तिष्ठन्तौ जुहुतः । यथा वै नासिकैवं यूपस्तस्मादिमेऽअभितो नासिकां चक्षुषी
॥ २५ ॥ तौ वै वषदकृतौ सन्तौ मन्त्रेण हूयते । एतेनो हैतौ तदुदश्रुवाते यदे-
नौ सर्वथ सवनमनुहूयते यद्येवैतौ सर्वथ सवनमनुहूयतऽएतौ वै प्रजापतेः प्रस्य-
क्षतमां चक्षुषी हेतौ सत्यं वै चक्षुः सत्यथ हि प्रजापतिस्तस्मादेनौ
सर्वथ सवनमनुहूयते ॥ २६ ॥ स जुहोति । सा प्रथमा संस्कृतिर्विश्व-
वारा स प्रथमो वरुणो मित्रोऽग्निः । स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वां-
स्तस्माद्इन्द्राय सुतमाजुहोत स्वाहेति ॥ २७ ॥ स यज्जुहोति सा प्रथमा
स प्रथम इति शरवद् वै रेतसः सिकस्य चक्षुषीऽएव प्रथमे सम्भवतस्तस्माज्जु-
होति सा प्रथमा स प्रथम इति ॥ २८ ॥ अथ सम्प्रेष्यति । प्रैतु होतुश्चमसः प्र-
ब्रह्मणः प्रोक्ताणाम् प्र यजमानस्य प्रयन्तु सवस्यानाथ होत्राणां चमसाध्वर्यव उ-
पावर्तध्वथ शुक्रस्याभ्युक्षयध्वमिति सम्प्रेष पवैष पर्येत्य प्रतिप्रस्थाताध्वर्षोः अग्ने
सथस्रवमवनयत्यत्रऽएवैतन्नाथं बलिथ हारयति तमध्वर्युर्होत्वचमसेऽवनयति भ-

ज्ञाय वषट्कर्तुर्हि भक्षः प्राणो वै वषट्कारः सोऽस्मादेतद्वषट्कुर्वतः पराङ्गिवाभू-
त्प्राणो वै भक्षस्तत्प्राणं पुनरात्मन्धत्ते ॥ २६ ॥ अथ यदेते प्रतीची पात्रे न हर-
न्ति । हरन्त्यन्यान्ग्रहांश्चक्षुषीह्येते सऽस्रमेव होतृचमसेऽवनयति ॥३०॥ अथ
होत्राणां चमसानभ्युन्नयन्ति । हुतोच्छ्रिष्टा वाऽपते सऽस्रवा भवन्ति नालप्राहुत्यै
तानेवैतत्पुनराप्याययन्ति तथालप्राहुत्यै भवन्ति तस्माद्धोत्राणां चमसानभ्युन्नय-
न्ति ॥३१॥ अथ होत्राः संयाजयन्ति । होत्रा इ वै युक्ता देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति ता एवै
तत्संतर्पयन्ति तृप्ताः प्रीता देवेभ्यो यज्ञं वहान्ति तस्माद्धोत्राः संयाजयन्ति ॥३२॥
स प्रथमायां वा होत्रायां । इष्टायापुत्तमायां वानुमन्त्रयते तस्पन्तु होत्रा मध्वो याः
स्विष्टायाः सुप्रीताः सुहुता यत्स्ववहेति होत्राणामवेषा तृप्तिरथेत्य प्रत्यङ्कृपविश-
त्ययाडग्नीदित्यग्नीद्धयत्र यजतामुत्तमः संयजति तस्मादाहायाडग्नीदिति ॥३३॥
ब्राह्मणम् ॥ ६ [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ काण्डिकासंख्या १३६ ॥ ॥

आःमाहवाऽअस्याग्रयणः सोऽस्यैष सर्वमेव सर्वं स्रष्टुं ययमात्मा तस्मादनया गृह्णात्यस्यै
हि स्थाली भवति स्थान्या श्वेनं गृह्णाति सर्वं वाऽइयं स्रष्टुं सर्वमेष ग्रहस्तस्मादनया गृह्णाति
॥१॥ पूर्णं गृह्णाति । सर्वं वै पूर्णं स्रष्टुं सर्वमेष ग्रहस्तस्मात्पूर्णं गृह्णाति ॥२॥ विश्वेभ्यो देवे-
भ्यो गृह्णाति । सर्वं वै विश्वे देवाः सर्वमेष ग्रहस्तस्माद्विश्वेभ्यो देवेभ्यो गृह्णाति ॥३॥
सर्वेषु सर्वेणु गृह्णाति । सर्वं वै सर्वेणानि सर्वमेष ग्रहस्तस्मात्सर्वेषु स्रष्टुं सर्वेषु गृह्णाति ॥४॥
स यदि राजोपवस्येत् । तप्त एष तन्वीरन्नतः प्रभावयेयुरात्मा वाऽआग्रयण आ-
त्मनो वाऽइमानि सर्वाण्यङ्गानि प्रभवन्त्येतस्मादन्ततो हारियोजनं ग्रहं गृह्णाति
तदात्मन्येवास्यां प्रतिष्ठायामन्ततो यज्ञः प्रतितिष्ठति ॥ ५ ॥ अथ तस्मादाग्रयणो-
नाम । यां वाऽअमं प्रावाणमापदानो वाचं यच्छत्यत्र वै साग्रेऽवदत्तद्यत्सात्राग्रेऽ-
वदत्तस्मादाग्रयणो नाम ॥६॥ रक्षोभ्यो वै तां भीषा वाचमयच्छन् । षड्वाऽअतः
प्राचो ग्रहान्गृह्णात्यथैष सप्तमः षड्वाऽअतवः संवत्सरस्य सर्वं वै संवत्सरः ॥७॥
तां देवाः । सर्वस्मिन्विजितेऽभयेऽनाष्ट्रेऽग्राग्रे वाचमवर्दस्तथोऽएवैष एताऽसर्व
स्मिन्विजितेऽभयेऽनाष्ट्रेऽग्राग्रे वाचं वदति ॥ ८ ॥ अथातो गृह्णात्येव । ये देवांसो
दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्थ । अप्सुजितो महिनैकादश स्थ ते देवा-
सो यज्ञमिदं जुषध्वम् । उपयामग्रहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयण इति वाचमेवैत-
द्व्यातयाम्नीं करोति तस्मादनया समानं स्रष्टुं पर्यासं वदत्यजामितायै जामि इ

कुर्याद्यदाग्रयणोऽस्याग्रयणोऽसीति गृह्णीयात्तस्मादाहाग्रयणोऽसि स्वाग्रयण इति
 ॥ ६ ॥ पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिमिति । वाचमेवै तदुत्सृष्टामाह गोपाय यज्ञमिति पा
 हि यज्ञपतिमिति वाचमेवैतदुत्सृष्टामाह गोपाय यजमानमिति यजमानो हि यज्ञपति-
 विष्णुस्त्वामिन्द्रियेण पातु विष्णुं त्वं पाहीति वाचमेवैतदुत्सृष्टामाह यज्ञो वै वि-
 ष्णुर्यज्ञस्त्वां वीर्येण गोपायत्विति विष्णुं त्वं पाहीति वाचमेवैतदुत्सृष्टामाह यज्ञं
 त्वं गोपायेत्यभि सवनानि पाहीति तदेतं ग्रहमाह सर्वाणि ह्येव सवनानि प्रति ॥ १० ॥
 अथ दशापवित्रमुपगृह्य हिङ्करोति । सा हैषा वागनुच्यमाना तताम तस्यां देवा वाचि
 तान्तायाथ हिङ्कारेणैव प्राणमदधुः प्राणो वै हिङ्कारः प्राणो हि वै हिङ्कारस्तस्मादपि
 गृह्य नासिके न हिङ्कर्तुं शक्नोति सैतेन प्राणेन समजिहीत यदा वै तान्तः
 प्राणं लभतेऽथ स संजिहीते तथाऽप्यैष एतद्वाचि तान्तायाथ हिङ्कारेणैव प्राणं
 दधाति सैतेन प्राणेन संजिहीते त्रिष्कृत्वो हिङ्करोति त्रिवृद्धि यज्ञः ॥ ११ ॥ अथाह
 सोमः पवतऽइति । सयामेवाम् भीषासुररक्षसेभ्यो न निरव्युस्तमेवैतत्सर्वास्मिन्वि-
 जितेऽभ्येऽनाष्ट्रेऽत्र निराह तामाविष्करोति तस्मादाह सोमः पवतऽ इति ॥ १२ ॥
 अस्यै ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्रायेति । तद्ब्रह्मणे च क्षत्राय चाहास्मै सुन्वते यजमानाय पव-
 तऽइति तद्यजमानायाह ॥ १३ ॥ तदाहुः । एतावदेवोक्त्वा सादयेदेतावद्वाऽइद-
 थ सर्वं यावद्ब्रह्म क्षत्रं विडिन्द्राग्नी वाऽइदथ सर्वं तस्मादेतावदेवोक्त्वा सादये-
 विति ॥ १४ ॥ तदु ब्रूयादेव भूयः । इषऽऊर्जे पवतऽइति वृष्टये तदाह यदाहेषऽ-
 इत्यूर्जेऽइति यो वृष्टादूर्जसो जायते तस्मै तदाहाऽथ ओषधीभ्यः पवतऽइति त-
 ञ्छरश्चौषधिभ्यश्चाह यावापृथिवीभ्यां पवतऽ इति तदाभ्यां यावापृथिवीभ्या
 माह ययोरिदथ सर्वमधि सुभूताय पवतऽ इति साध्वे पवतऽइत्येवैतदाह ॥ १५ ॥
 तदु द्वैकऽ आहुः । ब्रह्मवर्चसाय पवतऽ इति तदु तथा न ब्रूयाद्यद्वाऽ आहास्मै ब्रह्म
 णऽइति तदेव ब्रह्मवर्चसायाह विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा दे
 वेभ्य इति सादयति विश्वेभ्यो ह्येनं देवेभ्यो गृह्णाति तं वै मध्ये सादयत्यात्प्र
 हस्यैष मध्यऽइव ह्ययमात्मा वृत्तिणोक्थ्यस्थाली भवत्युत्तरादित्यस्थाली
 ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [२. २] ॥ ॥

अयथ हवाऽ अस्यैषोऽनिरुक्त आत्मा युक्थयः सोऽस्यैष आत्मैवात्मा ह्ययमनि
 रुक्तः प्राणः सोऽस्यैष आयुरेव तस्मादनया गृह्णात्यस्यै हि स्थाली भवति स्थान्यां

गृह्णात्यजराहीयममृताज्रं ह्यमृतमायुस्तस्मादनया गृह्णाति ॥ १ ॥ तं वै पूर्णं
 गृह्णाति । सर्वं वै तद्यत्पूर्णं सर्वं तद्यदायुस्तस्मात्पूर्णं गृह्णाति ॥ २ ॥ शतम्
 ॥ २४०० ॥ तस्यासावेव ध्रुव आयुः । आत्मैवास्यैतेन संहितः पर्वाणि संत-
 तानि तद्वाऽअगृहीत एवैतस्मादच्छावाकायोत्तमो ग्रहो भवति ॥३॥ अथ राजान-
 मुपावहरति । तृतीयं वसतीवरीणामव्रनयति तत्पूर्वं समैति प्रथममहोत्तरस्य स्रव-
 नस्य करोत्युत्तमं पूर्वस्य स यदुत्तरस्य स्रवनस्य तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वस्य तदुत्तमं
 तद्व्यतिषजति तस्मादिमानि पर्वाणि व्यतिषक्तानीदमित्यमतिहानमिदमित्यम्
 ॥ ४ ॥ एतेमेव माध्यन्दिने स्रवने ! अगृहीत एवैतस्मादच्छावाकायोत्तमो ग्रहो भ-
 वत्यथ तृतीयं वसतीवरीणामव्रनयति तत्पूर्वं समैति प्रथममहोत्तरस्य स्रवनस्य क-
 रोत्युत्तमं पूर्वस्य स यदुत्तरस्य स्रवनस्य तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वस्य तदुत्तमं तद्व्य-
 तिषजति तस्मादिमानि पर्वाणि व्यतिषक्तानीदमित्यमतिहानमिदमित्यं तद्यदस्यै-
 तनात्मा स ॥ हितस्तेनास्यैव आयुः ॥ ५ ॥ सैषा कामदुष्टैवेन्द्रस्योद्धारः । त्रि-
 भ्य एवैनं प्रातःस्रवन्ऽउक्थेभ्यो विगृह्णाति त्रिभ्यो माध्यन्दिने स्रवने तत्पद-
 कृत्वः षड्वाऽअनवश्चतवो वाऽइमान्तसर्वान्क्रामान्पचन्त्येतेनो सैषा कामदुष्टैवेन्द्रस्यो-
 द्धारः ॥ ६ ॥ तं वाऽअपुरोरुक्कं गृह्णाति । उक्थं हि पुरोरुगृग्यि पुरोरुगृग्यु-
 थं साम ग्रहोऽथ यदन्यजपति तद्यज्ञस्ता हैता अभ्यर्थेष्ट्वाग्रऽअगृभ्य आसुर-
 भ्यो यजुर्भ्योऽभ्यर्धः सामभ्यः ॥ ७ ॥ ते देवा अब्रुवन् । हन्तेमा यजुःषु वधाम
 थ्येयं बहुलतरेव विद्या भविष्यतीति ता यजुःष्वदधुस्तत एषा बहुलतरेव वि-
 द्याभवत् ॥ ८ ॥ तं यदपुरोरुक्कं गृह्णाति । उक्थं हि पुरोरुगृग्यि पुरोरुगृग्यु-
 थं स यदेवैनमुक्थेभ्यो विगृह्णाति तेनो हास्यैष पुरोरुङ्मान्भवति तस्माद-
 पुरोरुक्कं गृह्णाति ॥ ९ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयामगृहीतोऽस्मीन्द्राय त्वा
 इद्वते वयस्वतऽइतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायत्विति बृहद्वते वयस्वतऽइति वी-
 वितऽइत्येवैतदाह यदाह बृहद्वते वयस्वतऽइत्युक्थाव्यं गृह्णामीत्युक्थेभ्यो ह्येनं
 गृह्णाति यत्तऽइन्द्र बृहद्वय इति यत्तऽइन्द्र वीर्यमित्येवैतदाह तस्मै त्वा विष्णवे
 शेति यज्ञस्य ह्येनमायुषे गृह्णाति तस्मादाह तस्मै त्वा विष्णवे त्वेत्पेष ते योनिरुक्थे-
 यस्त्विति सादयत्युक्थेभ्यो ह्येनं गृह्णाति ॥ १० ॥ तं विगृह्णाति । देवेभ्यस्त्वा
 वाक्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीति प्रशासनं स कुर्याद्य एवं कुर्याद्यथादेवतं त्वेव
 गृह्णीषत् ॥ ११ ॥ मित्रावरुणाभ्यां त्वा । देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णा-
 त्येव मैत्रावरुणाय मैत्रावरुणाषु हि तस्मै स्तुवते मैत्रावरुणानुशं सति ।

मैत्रावरुण्या यजति ॥ १२ ॥ इन्द्राय त्वा । देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामी-
 त्येव ब्राह्मणाच्छ्रुत्वाऽसिनऽपेन्द्रीषु हि तस्मै स्तुवतऽपेन्द्रीरनुश ॥ १३ ॥ इन्द्राग्निभ्यां त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीत्येवाच्छावाक्यायैन्द्रा-
 ग्नीषु हि तस्मै स्तुवतऽपेन्द्राग्नीरनुश ॥ १४ ॥ तदु ह चरकाध्वर्य-
 बो विप्रहृन्ति । उपयाम गृहीतोऽसि देवेभ्यस्त्वा देवाव्यमुक्थेभ्य उक्थाव्यं मि-
 त्रावरुणाभ्यां जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिर्मित्रावरुणाभ्यां त्वेति सादयति पुनर्हवि-
 रसीति स्थालीमभिमृशति ॥ १५ ॥ उमयामगृहीतोऽसि । देवेभ्यस्त्वा देवाव्य-
 मुक्थेभ्य उक्थाव्यमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वेति सादयति पुन-
 र्हविरसीति स्थालीमभिमृशति ॥ १६ ॥ उपयाम गृहीतोऽसि । देवेभ्यस्त्वा देवा-
 व्यमुक्थेभ्य उक्थाव्यमिन्द्राग्निभ्यां जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेति
 सादयति नात्र पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशतीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेत्येव माध्यन्दिने
 सवनऽपेन्द्रऽहि माध्यन्दिनऽसवनं द्विर्ह पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशति तूष्णीं
 तृतीयं निदधाति ॥ १७ ॥ तं वै नोपयामेन गृह्णीयात् । न योनौ सादयेदम्रे छेवेष
 उपयामेन गृहीतो भवत्यग्रे योनौ सन्नोऽजामितायै जामि ह कुर्याद्यदेनमत्राप्युप-
 यामेन गृह्णीयाद्यद्योनौ सादयेदथ यत्पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशति पुनर्हस्यै
 ग्रहं प्रदीष्यन्भवति न तद्वाद्रियेत तूष्णीमेव निदध्यात् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 २ [२. ३.] ॥

अयं ह वाऽअस्यैष प्राणः । योऽयं पुरस्तात्स वै वैश्वानर एवाथ योऽयं
 पश्चात्स ध्रुवस्तौ ह स्पैतौ द्वावेवाग्रे ग्रहौ गृह्णन्ति ध्रुववैश्वानराविति तयोरयमप्ये-
 तर्हान्यतर एव गृह्यते ध्रुव एव स यदि तं चरकेभ्यो वा यतो बानुश्रुवीत यज-
 मानस्य तं चमसेऽवनयेदथेतमेव होतृचमसे ॥ १ ॥ यद्वाऽअस्वावाचीनं नाभिः ।
 तदस्यैष आत्मनः सोऽस्यैष आयुरेव तस्मादन्त्या गृह्णात्यस्यै हि स्थाली भवति
 स्थान्या ह्येनं गृह्णात्यजरा हीयममृताजरं ह्यमृतमायुस्तस्मादन्त्या गृह्णाति
 ॥ २ ॥ तं वै पूर्णं गृह्णाति । सर्वं वै तद्यत्पूर्णं सर्वं तद्यदायुस्तस्मात्पूर्णं गृह्णाति
 ॥ ३ ॥ वैश्वानराय गृह्णाति । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सर आयुस्तस्माद्वै-
 श्वानराय गृह्णाति ॥ ४ ॥ स मातःसवने गृहीतः । येतस्मात्कालावुपशोते
 तदेनं सर्वाणि सवनान्यतितनयति ॥ ५ ॥ तं न स्तूयमानेऽवनयेत् ।

न ह संवत्सरं यजमानोऽतिजीवेद्यत्स्तूयमानेऽवनयेत् ॥ ६ ॥ त ॐ
 शस्यमानेऽवनयति । तदेनं द्वादश ॐ स्तोत्रमतिनयति तथा परम्पर-
 मायुः समश्नुते तथो ह यजमानो ज्योग्जीवति तस्माद्ब्राह्मणोऽग्निष्टोमस्तस्यार्दे-
 तस्य होमान्न सर्वेण प्रस्त्रावयेत् तथा सर्वमायुः समश्नुतऽत्रायुर्वाऽश्रस्यैष तथा
 सर्वमायुरेति ॥ ७ ॥ यद्वाऽअस्यावाचीनं नाभेः । तदस्यैष आत्मनः स यत्पुरैत-
 स्य होमात्सर्पेद्वा प्र वा स्त्रावयेत् ध्रुव ॐ हावमेहन्नेद्ध्रुवमवमेहानीति तस्माद्वाऽअ-
 ग्निष्टोमसद्भवति तद्वै तद्यजमान एव यजमानस्य ह्येष तदात्मनः ॥ ८ ॥ स वाऽ-
 अग्निष्टोमसद्भवति । यशो वै सोमस्तस्मात्शशसोमे लभते यश्च नोभविद्यागच्छतो
 यश एवैतद्दृष्टुमागच्छन्ति तद्वाऽएतद्यशो ब्राह्मणाः सम्पसृप्यात्पन्दधते यञ्जयन्ति
 सहयश एव भवति य एवं विद्वान्मन्त्रयति ॥९॥ ते वाऽएते । सर्पन्त एवाग्निष्टोम-
 सद्येतद्यशः संनिधाय सर्पन्ति ते पराञ्चो यशसो भवन्ति तदेष परिगृह्यैव पुन-
 रात्मन्यशो धत्ते तेषां ॐ ईष एव यशस्वितमोभूत्वा प्रैति य एवं विद्वानग्निष्टोमस-
 द्भवति ॥ १० ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरऽएतस्मि-
 न्यङ्गे प्रजापतौ पितरि संवत्सरेऽस्माकमयं भविष्यत्यस्माकमयं भविष्यतीति ॥११॥
 ततो देवाः । अर्चन्तः आम्यन्तश्चेरुस्तऽ एतदग्निष्टोमसद्य ददृशुस्तऽ एतेनाग्निष्टो-
 मसद्येन सर्वं यज्ञं ॐ समवृञ्जन्तान्तरायन्नमुरान्यज्ञात्तयोऽएवैष एतेनाग्निष्टोमसद्येन
 सर्वं यज्ञं ॐ संवृङ्गेऽन्तरेति सप्तनान्यज्ञात्तस्माद्वाऽ अग्निष्टोमसद्भवति ॥ १२ ॥ तं
 एदीत्वोत्तरे हविर्धाने सादयति प्राणा वै प्रहा नेत्प्राणान्मोहयानीत्युपकीर्णं वाऽ-
 इतरान्प्रहान् सादयत्यथैतं व्युह्य न तृणं च नान्तर्धाय ॥ १३ ॥ यद्वाऽअस्योर्ध्वनाभेः ।
 तदस्यैतऽआत्मन उपरीव वै तद्यर्ध्वं नाभे रूपरीवैतद्यदुपकीर्णं तस्मादुपकीर्णं सादय-
 त्यथैतं व्युह्य न तृणं च नान्तर्धाय ॥ १४ ॥ यद्वाऽअस्यावाचीनं नाभेः । तदस्यैष
 आत्मनोऽध-इवैतद्यद्वाचीनं नाभेरध-इवैतद्यद्व्युह्य न तृणं च नान्तर्धाय तस्मादेतं
 व्युह्य न तृणं च नान्तर्धाय सादयति ॥ १५ ॥ एष वै प्रजापतिः । य एष यज्ञस्तायते
 तस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतन्मेवाप्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते स यानुपकीर्णं सादयति
 तस्माद्यास्ता ननु प्रजाः प्रजायन्ते ता अन्येनात्मनोऽस्यां प्रतितिष्ठन्ति या वै शर्फः
 प्रतितिष्ठन्ति ता अन्येनात्मनोऽस्यां प्रतितिष्ठन्त्यथ यदेतं व्युह्य न तृणं च नान्तर्धाय
 सादयति तस्माद्या एतानु प्रजाः प्रजायन्ते ता आत्मनैवास्यां प्रतितिष्ठन्ति मनुष्याश्च
 प्राणद्वारं च ॥१६॥ तद्वाऽएतत् । अस्यां प्रान्यदुत्तरं करोति यदुपकीर्यतिसयानुपकीर्णे-
 सादयति तस्माद्यास्ता ननु प्रजाः प्रजायन्ते ता अन्येनैवात्मनोऽस्यां प्रतितिष्ठन्ति श-

कैः॥१७॥तद्वाऽएतत् । आहवनीये जुहोति पुरोडाशं धानाः करम्भं त्व्यामिन्नामिति
तद्यथामुखऽआसिञ्चेदेवं तद्यथैष एकरूप उपशेतऽआप इवैव तस्माद्यदनेन मुखेन ना-
नारूपमशनमश्नात्यथैतेन प्राणैकैकरूपमेव प्रस्त्रावयतेऽऽ इवैवाथ यस्माद्भुवो नाम
॥ १८ ॥ देवा ह वै यज्ञं तन्वाताः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयां चकुस्तान्द-
क्षिणतोऽसुररक्षसान्यासेजुस्तेषामेतान्दक्षिणान्महानूज्जघ्नुरप्येतद्विक्षिणं च हविर्धा-
नमुज्जघ्नुरथैतमेव न शेकुरुद्धन्तुं तदुत्तरमेव हविर्धानदक्षिणं च हविर्धानमथ हत्त-
द्यदेतं न शेकुरुद्धन्तुं तस्माद्भुवोनाम ॥ १९ ॥ तं वै गोपायन्ति । शिरो वाऽएष एतस्यै
गायत्र्यै यज्ञो वै गायत्री द्वादश स्तोत्राणि द्वादश शस्त्राणि तच्चतुर्विंशतिश्च-
तुर्विंशत्यत्तरा वै गायत्री तस्याऽएष शिरः श्रीर्वैशिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्मात्सो-
ऽर्धस्य श्रेष्ठो भवत्यस्मावमुष्यार्धस्य शिर इत्याहुः श्रेष्ठो ह व्यथेत यदेष व्यथेत
यजमानो वै श्रेष्ठो नेष्टजमानो व्यथाताऽइति तस्माद्धै गोपायन्ति ॥ २० ॥ वत्सो
वाऽएष । एतस्यै गायत्र्यै यज्ञो वै गायत्री द्वादश स्तोत्राणि द्वादश शस्त्राणि
तच्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशत्यत्तरा वै गायत्री तस्या एष वत्सस्तं यद्गोपाय-
न्ति गोपायन्ति वाऽइमान्वत्सान्वोहाय यदिदं पयोदुहूऽएवमियं गायत्री यजमा-
नाय सर्वान्क्रामान्दोहाताऽइति तस्माद् वै गोपायन्ति ॥ २१ ॥ अथ यदध्वर्युश्च
प्रतिप्रस्थाता च । निश्चक्रामतः प्र च पथेते यथा बद्धवत्सोपाचरदेवमेतं प्रहमु-
पाचरतस्तमघ्नयति गायत्रीमेवैतत्प्रस्त्रावयति प्रत्तेयं गायत्री यजमानाय सर्वा-
न्क्रामान्दोहाताऽइति तस्माद्वाऽश्रवणयति ॥ २२ ॥ सोऽश्रवणयति । ध्रुवं ध्रुवेण म-
नसा वाचा सोमश्रवणयापीति गृह्णापीति वाथा न इन्द्र इद्विशोऽसपत्नाः सप्त-
नसस्क्रुरविति यथान इन्द्र इमाः प्रजा विशः श्रियै यशसेऽस्त्राद्याया सपत्नाः सपत्नः
संपनसः कर्वावित्येवैतदाह ॥ २३ ॥ अथातो गृह्णात्येव । मूर्धानं दिवोऽअरतिं
पृथिव्या वैश्वानरमुतऽआ जातमग्निम् । कविं च समाजमतिथिं जनानामासत्रा-
प्रात्रं जनयन्त देवाः । उपयाप्रगृहीतोऽसि ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोच्यु-
तानामच्युताञ्जितम एष ते योनिर्वैश्वानराय त्वेति सादयति व्युह्य न तृणं
चनान्तर्धाय वैश्वानराय ह्येनं गृह्णाति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [२. ४.] ॥

अहान्गृह्णित्वा । उपनिष्कम्य विशुषां च होमं जुहोति तद्यद्विमुषां च
होमं जुहोति या एवास्यात्र विमुष स्कन्दन्ति ता एवैतदाहवनीये
गाकरोत्याहवनीयो ह्याहुतीनां प्रतिष्ठा तस्माद्विमुषां च होमं जुहोति ॥ २५ ॥
स जुहोति । यस्ते द्रप्स स्कन्दति यस्तेऽअश्रुति यो वै स्तोत्रं स्कन्दति

स द्रक्षस्तत्तमाह यस्नेऽअश्रुश्रिति तदश्रुमाह प्रावच्युतो भिषणयोरुपस्था-
 श्रिति प्राण्णा हि च्युतोऽभिषवणाभ्याश्रस्कन्दत्यध्वर्योर्वा परिवायः पवित्रावित्य-
 ध्वर्योर्वा हि पाणिभ्याश्रस्कन्दति पवित्राद्वा तं ते जुहोमि मनसा वषट्कृतश्रुवा-
 हेति तद्यथा वषट्कृतश्रुतमेवमस्यैतद्भवति ॥ २ ॥ अयस्तीर्णायै वेदेः । द्वे तृणोऽ
 अध्वर्युरादत्ते तानध्वर्यु प्रथमौ प्रतिपद्येते प्राणोदानौ यज्ञस्याथ प्रस्तोता वागव
 यज्ञस्याथोद्गातात्मैव प्रजापतिर्यज्ञस्याथ प्रतिहर्ता भिषग्वा व्यानो वा ॥ ३ ॥
 तान्वाऽएतान् । पञ्चऽत्विजो यजमानोऽन्वारभतऽएतावान्वै सर्वो यज्ञो
 यावन्त एते पञ्चऽत्विजो भवन्ति पाङ्को वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतद्यजमानोऽ-
 न्वारभते ॥ ४ ॥ अथान्यतरत्तृणम् । चात्वालमभिप्रास्यति देवानामु-
 त्कमणमसीति यत्र वै देवा यज्ञेन स्वर्गं लोकं समाश्नुवत तऽएतस्मा-
 च्चात्वालौर्ध्वार्वाः स्वर्गं लोकमुपोदक्रामस्तद्यजमानमेवैतत्स्वर्गं पन्थानमनुसंख्या-
 पयति ॥ ५ ॥ अथान्यतरत्तृणम् । पूरस्तावुद्गातृणामुपास्यति तूष्णीमेव स्तो-
 मो वाऽएष प्रजापतिर्यदुद्गातारः स इदं सर्वं युतऽइदं श्रु सर्वं सम्भवति त-
 स्माऽएवैतत्तृणमपि दधाति तथो हाध्वर्यु न युते नैनं सम्भवत्यथ यदा जपन्ति
 जपन्ति ह्युद्गातारः ॥ ६ ॥ अथ स्तोत्रमृपाकरोति । सोमः पवतऽइति स वै
 पराग्नेव स्तोत्रमृपाकरोति पराञ्च स्तुवते देवान्वाऽएतानि स्तोत्राण्यभ्युपावृत्तानि
 यत्पवमानाः पराञ्चो ह्येतैर्देवाः स्वर्गं लोकं समाश्नुवत तस्मात्पराग्नेव स्तो-
 त्रमृपाकरोति पराञ्च स्तुवते ॥ ७ ॥ उपावर्तध्वमिति वाऽअन्यानि स्तोत्राणि ।
 अभ्यायुर्त धुर्यै स्तुवतऽइमा वै प्रजा एतानि स्तोत्राण्यभ्युपावृत्तास्तस्मादिमाः प्र-
 जाः पुनरभ्यावर्त्ते प्रजायन्ते ॥ ८ ॥ अथ यदत्र बहिष्पवमानेन स्तुवते । अत्र ह-
 वाऽअसावृश्रुआदित्य आस तमृतवः परिगृह्येवात ऊर्ध्वाः स्वर्गं लोकमुपोदक्राम-
 न्त एष ऋतुषु प्रतिष्ठितस्तपति तथो एवैतदत्विजो यजमानं परिगृह्येवात ऊ-
 र्ध्वाः स्वर्गं लोकमुपोदक्रामन्ति तस्मात्त्र बहिष्पवमानेन स्तुवते ॥ ९ ॥ नैर्ह वा-
 ऽएषा स्वर्ग्या । यद्वाहिष्पवमानं तस्या ऋत्विज एव स्फुयाश्चारित्राश्च स्वर्ग-
 स्य लोकस्य सम्प्राणस्तस्या एक एव मज्जयिता य एव निन्द्यः स युथा पू-
 र्णोमभ्यारुहय मज्जयेदेवश्रु हैनाश्रु स मज्जयति तद्वै सर्वं एव यज्ञो नोः स्व-
 र्ग्या तस्माद्दु सर्वस्मादेव यज्ञान्निन्द्यं परिबिवाधिषेत ॥ १० ॥ अथ स्तुतऽएता
 वाचं वदति । अग्नीदग्नीन्विहर त्रिं स्तृणीहि पुरोऽष्टाशां२॥ अलंकुरु पशुने-
 हीति विहरत्यग्नीदग्नीन्समिन्दऽएवैनानेतस्त्वृणाति त्रिं स्तृणीं त्रिं विषि सपिदे

देवेभ्यो जुहवानीति पुरोडाशौ २ ॥ अलंकुर्विति पुरोडाशेहि प्रचरिष्यन्भवति पशु-
 नेहीति पशुं ह्युपाकरिष्यन्भवति ॥ ११ ॥ अथ पुनः प्रपद्य । आशिवनं ग्रहं
 गृह्णात्याशिवनं ग्रहं गृहीत्वापनिष्क्रम्य यूपं परिव्ययति परिवीय यूपं पशुमुपाकरोति
 रसमेवास्मिन्नेतद्दधाति ॥ १२ ॥ स प्रातः सवनं आलभेत् । आ तृतीयसवनं च्छप्यमाण
 उपशते सर्वस्मिन्नेतद्दधे रसं दधाति सर्वं यज्ञं रसेन प्रसजति ॥ १३ ॥ तस्मा-
 दाग्नेयमग्निष्टोम आलभेत् । तद्धि सलोम यदाग्नेयमग्निष्टोम आलभेत् यद्युक्थ्यः
 स्यादैन्द्राग्नं द्वितीयमालभेत्तैन्द्राग्नानि ह्युक्थानि यदि षोडशी स्यादैन्द्रं तृतीयमाल-
 भेत्तन्द्रो हि षोडशी यद्यतिरात्रः स्यात्सारस्वतं चतुर्थमालभेत् वाग्वै सरस्वती यो-
 षा वै वाग्योषा रात्रिस्तद्यथायुगं यज्ञक्रतूनव्यावर्तयति ॥ १४ ॥ अथ सवनीयैः पुरोडा-
 शैः प्रचरति । देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्स्यैतच्छरीरं य-
 त्रियो यदश्मानस्तदेषोशाना नामौषधिर्जायत इति ह स्माह श्वेतकेतुरौहाडकि-
 स्तामेतदाहृत्याभिषुण्वन्तीति ॥ १५ ॥ स यत्पशुमालभेत् । रसमेवास्मिन्नेतद्दधा-
 त्यथ यत्सवनीयैः पुरोडाशैः प्रचरति षेधमेवास्मिन्नेतद्दधाति तथो हास्यैष सोम एव
 भवति ॥ १६ ॥ सर्वेऽपेन्द्रा भवन्ति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मात्सर्वेऽपेन्द्रा भ-
 वन्ति ॥ १७ ॥ अथ यत्पुरोडाशः धानाः करम्भोऽध्यामिञ्चेति भवति या यज्ञस्य
 देवतास्ताः सुप्रीता असन्निति ॥ १८ ॥ इदं वाऽअपूपमशिन्या कामयते । धानाः
 खादेयं करम्भमश्रीयां दध्यश्रीयामामिन्नामश्रीयामिति ते सर्वे कामा या यज्ञस्य
 देवतास्ताः सुप्रीता असन्नित्यथ यदेषा प्रातःसवनं ऽएव मैत्रावरुणी पयस्यावकृ-
 प्ता भवति नेतरयोः सवनयोः ॥ १९ ॥ गायत्री वै प्रातःसवनं वहति । त्रिष्टु-
 म्माध्यन्दिनं सवनं जगती तृतीयसवनं तद्वाऽअनेकाकिन्येव त्रिष्टुम्माध्यन्दिनं
 सवनं वहति गायत्र्या च बृहत्या चानेकाकिनी जगती तृतीयसवनं गायत्र्योष्ठा-
 हककुम्भ्यामनुष्टुभा ॥ २० ॥ गायत्र्यैवैकाकिनी प्रातःसवनं वहति । सैताभ्यां प-
 ङ्क्तिभ्यां स्तोत्रपङ्क्त्या च हविष्यङ्क्त्या च चत्वार्याज्यानि बहिष्यवमानं पञ्चमं
 पञ्चपरापङ्क्तिः सैतया स्तोत्रपङ्क्त्यानेकाकिनी गायत्री प्रातःसवनं वहति
 ॥ २१ ॥ इन्द्रस्य पुरोडाशः । हवीर्षानाः पूषणः करम्भः सरस्वत्यै दधि मित्रा-
 वरुणयोः पयस्या पञ्चपदा पङ्क्तिः सैतया हविष्यङ्क्त्यानेकाकिनी गायत्री प्रातः
 सवनं वहत्येतस्या एव पङ्क्तेः सम्पदः कामाय प्रातःसवनं ऽएवैषा मैत्रावरुणी
 पयस्यावकृप्ता भवति नेतरयोः सवनयोः ॥ २२ ॥ आश्विन्यम् ४ ॥ [२,५] ॥
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ [२६] ॥

भक्षयित्वा समुपहृताःस्म इत्युक्तोत्तिष्ठति । पुरोडाशवृगलमाहाय तद्यत्रैत-
 पसन्नोऽच्छावाकोऽन्वाह तदस्मै पुरोडाशवृगलं पाणावाद्बधदाहाच्छावाकवदस्व यत्ते
 प्राद्यमित्यहीयत वाऽअच्छावाकः ॥ १ ॥ तमिन्द्राग्नीऽअनुसमतनुताम् । प्रजानां प्रजात्यै
 स्मादिन्द्राग्नोऽच्छावाकः स एतेन च हविषा यदस्माऽएतत्पुरोडाशवृगलं पाणावा-
 यात्तेनेन चाषेयेण यदेतदन्वाह तेनानुसमश्नुते ॥ २ ॥ स वै सन्नोऽच्छावाके । ऋतुग्रहै-
 रचरति तद्यत्सन्नोऽच्छावाकऽ ऋतुग्रहैश्चरति मिथुने वा अच्छावाक एन्द्राग्नो ह्यच्छा-
 वाको ऋी हीन्द्राग्नी इन्द्र ॥ हि मिथुनं प्रजनन ॥ स एतस्मान्मिथुनात्प्रजननादतू-
 न्तसंवत्सरं प्रजनयति ॥ ३ ॥ यद्वेत् सन्नोऽच्छावाके । ऋतुग्रहैश्चरति सर्वं वाऽऋतुवः
 संवत्सरः सर्वमेवैतत्प्रजनयति तस्मात्सन्नोऽच्छावाकऽऋतुग्रहैश्चरति ॥ ४ ॥ ता-
 न्वै द्वादश गृह्णीयात् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य तस्माद्द्वादश गृह्णीयात्तथो
 ऽअपि त्रयोदश गृह्णीयादस्ति त्रयोदशो मास इति द्वादश त्वेव गृह्णीयात्त्रिष्व-
 सम्पत् ॥ ५ ॥ द्रोणकलशाद्गृह्णाति । प्रजापतिर्वै द्रोणकलशः स एतस्मात्प्र-
 जापते ऋतून्तसंवत्सरं प्रजनयति ॥ ६ ॥ उभयतोमुखाभ्यां पात्राभ्यां गृह्णाति ।
 कुतस्तयोरन्तो ये ऽउभयतोमुखे तस्मादयमनन्तः संवत्सरः परिप्लवते तं गृहीत्वा
 न सादयति तस्मादयमसन्नः संवत्सरः ॥ ७ ॥ नानुवाक्यामन्वाह । इत्ययति वा
 ऽअनुवाक्ययागतो ह्येवायमुत्तुर्यदि दिवा यदि नक्तं नानुवपट्टरोति नेदतूनपट्टण-
 जाऽइति महैव प्रथमो प्रहो गृह्णीतः सहोत्तमाविविमेवैतत्सर्वं ॥ संवत्सरेण परिगृ-
 ह्णीतस्तदिदं सर्वं संवत्सरेण परिगृहीतम् ॥ ८ ॥ निरेवान्यतरः क्रामति । प्रा-
 न्यतरः पथते तस्मादिमेऽन्वञ्चो मासा यन्त्यथ यदुभौ वा सह निष्क्रामेतामुभौ
 वा सह प्रपथेयातां पृथगुहैवेमे मासा ईयुस्तस्माच्चिरेवान्यतरः क्रामति प्रान्यतरः
 पथते ॥ ९ ॥ तौ वाऽ ऋतुने षट् प्रचरतः । तदेवा अहरसृजन्तऽर्तुभिरिति च-
 तुस्तत्रात्रिमसृजन्त स यद्वैतावदेवाभविष्यद्वात्रिहैवाभविष्यन्न व्ययस्यत् ॥ १० ॥
 तौ वाऽऋतुनेत्युपरिप्रादिभ्ररतः । तदेवाः परस्तावहरददुस्तस्मादिवस्तमद्याहरथ
 रात्रिथ श्वोऽहर्भविता ॥ ११ ॥ ऋतुनेति वै देवाः । मनुष्यान्सृजन्तऽ-
 र्तुभिरिति पशून्स यचन्मध्ये येन पशून्सृजन्त तस्मादिमे पशव उभयतः
 परिगृहीता वशमुपेता मनुष्याणाम् ॥ १२ ॥ तौ वाऽऋतुनेति षट् प्रचर्थ ।
 इतरथा पात्रे विपर्यस्येते ऽऋतुभिरिति चतुश्चरित्वेतरथा पात्रे विपर्यस्ये-
 तेऽअन्यतरत एव तदेवा अहरसृजन्तान्यतरतो रात्रिमन्यतरत एव तदेवा मनुष्या-
 न्सृजन्तान्यतरतः पशून् ॥ १३ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयाप्रगृहीतोऽसि म-

धे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि माधवाय त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव वा-
 सान्तिकौ स यद्वसन्तऽप्रापधयो जायन्ते वनस्पतयः पच्यन्ते तेनो हैतौ मधुरच
 माधवश्च ॥१४॥ उपयामगृहीतोऽसि । शुक्राय त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृही-
 तोऽसि शुचये त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव प्रेमौ स यदेतयोर्बलिष्ठं तपति तेनो हैतौ
 शुक्रश्च शुचिश्च ॥ १५ ॥ उपयामगृहीतोऽसि नभसे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युप-
 यामगृहीतोऽसि नभस्याय त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव वार्षिकावमुतो वै दिवो वर्षति
 तेनो हैतौ नभश्च नभस्पश्च ॥१६॥ उपयामगृहीतोऽसि । इषे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णा-
 त्युपयामगृहीतोऽस्यूर्जे त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव शारदो स यच्छरद्यूर्ध्वं प्रापधयः प-
 च्यन्ते तेनो हैता विशश्चेर्जश्च ॥ १७ ॥ उपयामगृहीतोऽसि महसे त्वेत्येवाध्वर्यु-
 र्गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि महस्याय त्वेति प्रतिप्रस्थातैतावेव हैमन्तिकौ स यद्वे-
 मन्त इमाः प्रजाः महसेव स्वं वशमुपनयते तेनो हैतौ महश्च महस्यश्च ॥ १८ ॥
 उपयामगृहीतोऽसि तपसे त्वेत्येवाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि तपस्याय त्वेति
 प्रतिप्रस्थातैतावेव शैशिरौ स यदेतयोर्बलिष्ठं श्यायति तेनो हैतो तपश्च तपस्यश्च
 ॥१९॥ उपयामगृहीतोऽसि । अथैहसस्पतये त्वेति त्रयोदशं ग्रहं गृह्णाति यदि त्रयोदशं
 गृह्णीयादथ प्रतिप्रस्थाध्वर्योः पात्रे सथैस्त्रयमवनयत्याध्वर्युर्वा प्रतिप्रस्थातुः पात्रे
 सथैस्त्रयमवनयत्याहरति भक्षम् ॥ २० ॥ अथ प्रतिप्रस्थाताभक्तितेन पात्रेण ।
 ऐन्द्राग्नें ग्रहं गृह्णाति तद्यद्भक्तितेन पात्रेणैन्द्राग्नें ग्रहं गृह्णाति न वाऽऋतुग्र-
 हाणामनुवषट्कुर्वन्त्येतेभ्यो वाऽऐन्द्राग्नें ग्रहं ग्रहीष्यन्भवति तदस्यैन्द्राग्नेनैवानुव-
 षट्कृता भवन्ति ॥ २१ ॥ यद्वैन्द्राग्नें ग्रहं गृह्णाति । सर्वं वाऽइदं प्राजीजनञ्च
 ऋतुग्रहानग्रहीत्स इदथै सर्वं प्रजनय्येदमेवैत्सर्वं प्राणोदानयोः प्रतिष्ठापयति
 तदिदथै सर्वं प्राणोदानयोः पूतिष्ठितमिन्द्राग्नी हि प्राणोदानाविमे हि छावापृ-
 थिवी प्राणोदानावनयोर्हीदथैसर्वं पूतिष्ठितम् ॥ २२ ॥ यद्वैन्द्राग्नें ग्रहं गृह्णा-
 ति । सर्वं वाऽइदं प्राजीजनञ्च ऋतुग्रहानग्रहीत्स इदथै सर्वं प्रजनय्यास्मिन्नेवैत्स-
 र्वस्मिन्प्राणोदानौ दधाति ताविमावस्मिन्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ हितौ ॥२३॥ अथातो
 गृह्णात्येव । इन्द्राग्नीऽग्रागतथैमुत्तं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातं धियेषिता ।
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वैष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेति सादयतिन्द्राग्नि-
 भ्याथै ह्येनं गृह्णाति ॥ २४ ॥ अथ वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । सर्वं वाऽइदं पू-
 जीजनञ्च ऋतुग्रहानग्रहीत्स यद्वैतावदेवाभविष्यद्यावत्यो हैवाग्ने प्रजाः सृष्टास्ताव-
 त्यो हैवाभविष्यन् पूजनिष्यन्त ॥ २५ ॥ अथ यद्वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति ।

इमेवैतत्सर्वमिमाः प्रजा यथायथं व्यवसृजति तस्मादिमाः प्रजाः पुन-
भ्यावर्तन्ते प्रजायन्ते शुक्रपात्रेण गृह्णात्येष वै शुक्रो य एष तपति तस्य ये
श्मयस्ते विश्वे देवास्तस्माच्छुक्रपात्रेण गृह्णाति ॥ २६ ॥ अथातो गृह्णात्येव ।
।।मासश्चर्षणीर्धतो विश्वे देवास आगत । दाश्वार्थसो दाशुषः सुतम् । उप-
।।गृह्णीतोसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यइति सा-
यति विश्वेभ्यो ह्येनं देवेभ्यो गृह्णाति ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [३. १]

गृह्णाति इ वाऽएतद्धोता यच्छ्रुतिं सति । तस्माएतद्गृह्णते प्रत्यवाध्वर्युरागृह्णा-
तस्मात्प्रतिगरो नाम ॥ १ ॥ तं वै प्राञ्चमासीनमाह्वयते । सर्वे वाऽअन्युऽऽ
।।तुः पूश्च आर्तिवज्यं कुर्वन्ति तथो हास्यैतत्पूगेवात्तिवज्यं कृतं भवति
२ ॥ प्रजापतिर्वाऽऽक्राता । योषऽगृह्णीता स एतत्प्रजापितरुक्राता योषायामृचि

शतरि रेतः सिञ्चति यस्तुते तद्धोता शस्त्रेण प्रजनयति तद्धयति यथायं पुरुषः
शितस्तद्यदेनच्छयति तस्माच्छ्रुतिं नाम ॥ ३ ॥ तदुपपन्नय्य प्रतिगृह्णाति । इहमेवै-
तद्वेतः सिक्तमुपनिमदत्यथ यत्पराद् तिष्ठन्प्रतिगृह्णीयात्परागु हैवैतद्वेतः सिक्तं
पूणश्येत्तत्र प्रजायेत सम्यञ्चा ऽऽर्चैवैतद्धृत्वैतद्वेतः सिक्तं प्रजनयतः ॥ ४ ॥
यातयामानि वै देवैश्छन्दाश्सि । छन्दाभिर्हि देवाः स्वर्गं लोकं समाश्रुवत प्रदो
वै प्रतिगरो यो वाऽऽर्चि मदोयः सामनसो वै स तच्छन्दः स्वेवैतद्रसं दधात्य-
यातयामानि करोति तैर्यातयामैर्यज्ञं तन्वते ॥ ५ ॥ तस्माद्यद्यर्चशः शश्रुसेत् ।
अर्चैर्ऽर्चैर् पृतिगृह्णीयाद्यदि पछःशश्रुसेत्पदे पदे प्रतिगृह्णीयाद्यत्र वै शश्रु सं-
श्रानिति तदसुररक्षसानि यज्ञमन्वचरन्ति तत्प्रतिगरेण संदधाति नाष्ट्राणां
ऽक्षसामनन्ववचाराय यजमानस्यो हैवैतद्भ्रातृव्यलोकं छिनत्ति ॥ ६ ॥

चतुरक्षराणि हवाश्रुते छन्दाश् स्यासुः । ततो जगती सोममच्छापतत्सा त्रीण्य-
क्षराणि हित्वाजगाम तत्स्त्रिष्टुप्तो ममच्छापतत्सैकमक्षरं हित्वाजगाम ततो गाय-
त्री सोममच्छापतत्सैतानि चाक्षराणि हरन्त्यागच्छत्सोमं च ततोष्टाक्षरा गायत्र्यभव-
त्समादाहुरष्टाक्षरा गायत्रीति ॥ ७ ॥ तथा प्रातः सवनमतन्वत । तस्माद्गायत्रं
प्रातः सवनं तयैव माध्यन्दिनं सवनमतन्वत तां ह त्रिष्टुवाञ्चोप-
त्वाहमायानि त्रिभिरक्षरैरूप माह्वयस्व मा मा यज्ञादन्तर्गा इति तथेति ता-
मुपाह्वयत तत एकादशाक्षरा त्रिष्टुबभवत्समादाहुर्यष्टुभं माध्यन्दिनं सवनमिति
॥ ८ ॥ तयैव तृतीयसवनमतन्वत । तां ह जगत्युवाञ्चोपत्वाहमायान्येकेनाक्षरे-

णोपसाह्वयस्व मा मा यद्वा दन्तर्गा इति तथेति तापुषाह्वयत ततो द्वादशाक्षरा जग-
न्यभवत्तस्मादाहुर्जागतं तृतीयसवनमिति ॥ ९ ॥ तदाहुः । गायत्र्याणि वै सर्वाणि
सवनानि गायत्री ह्येवैतदुपसृत्तमानैरिति तस्मात्सथ सिद्धं प्रातः सवने म-
तिगृणीयात्सथ सिद्धा हि गायत्र्यागच्छत्सकृन्मद्वन्माध्यन्दिने सवनस्यकथं हि सा
क्षरं हित्वागच्छेन्नैवनामेतत्समर्धयति कृत्स्नां करोति ॥१०॥ यत्र त्रिष्टुभः श-
स्यन्ते । त्रिमद्वत्तृतीयसवने त्रीणि हि साक्षराणि हित्वागच्छेन्नैव नामेतत्समर्धयति
कृत्स्नां करोति ॥११॥ शतम् ॥ २५०० ॥ यत्र द्वावापृथिव्यथं शस्यते । इमे ह
वै द्वावापृथिवीऽऽमाः प्रजा उपजीवन्ति तदनयोरेवैतद्द्वावा पृथिव्यो रसं दधाति
ते रसवत्याऽपजीवनीयेऽऽमाः प्रजा उपजीवन्ति स वाऽओरेमित्येव प्रतिगृणीया-
त्तद्धि सत्यं तद्देवाः विदुः ॥१२॥ तद्देके । ओथामोदैववागिति प्रतिगृणन्ति वा-
क्मतिगर एतद्वाचमुपाप्नुम इति वदन्तस्तद् तथा न कुर्याद्यथा वै क्रुथा च प्रतिगृणा-
त्युपात्तैवास्य वाग्भवति वाचा हि प्रतिगृणाति तस्मादोरेमित्येव प्रतिगृणीयात्तद्धि
सत्यं तद्देवाः विदुः ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [३-२] ॥

इहा ३ इडा ३ इत्यभिषुणोति । इन्द्रमेवैतदाच्यावयति बृहद्बृहदितीन्द्रमे-
वैतदाच्यावयति ॥ १॥ स शुक्रामन्थिनौ प्रथमौ गृह्णाति । शुक्रवद्धचेतत्सवनमथा-
ग्रयणं सर्वेषु ह्येष सवनेषु गृह्यतेऽथ मरुत्वतीयमथोक्थयमुक्थानि ह्यत्रापि भवन्ति
॥ २ ॥ तद्देके । उवथं गृहीत्वाथ मरुत्वतीयं गृह्णन्ति तद् तथा न कुर्यान्मरुत्वती-
यमेव गृहीत्वाथोक्थं गृह्णीयात् ॥ ३ ॥ नान्वाऽपतान । पञ्च प्रहान्गृह्णात्येष वै
ब्रजो यन्माध्यन्दिनः पवमानस्तस्मात्पञ्चदशः पञ्चसामा भवति पञ्चदशो हि ब्रजः
स एतैः पञ्चभिर्भैः पञ्च वाऽऽमा अङ्गुलयोऽङ्गुलिभिर्वै प्रहरति । ४। इन्द्रो वृत्राय
ब्रजं प्रजहार । स वृत्रं पाप्मानं हत्वा विजितेऽभयेऽनाष्टे वृक्षिणा निनाय तस्मा
दप्येतिर्हि यदेवैतेन माध्यन्दिनेन पवमानेन स्तुवतेऽथ विजितेऽभयेऽनाष्टे वृक्षिणा
नीयन्ते तथोऽप्यैष एतैः पञ्चभिर्भैः पाप्मने द्विषते ज्ञातव्याय ब्रजं प्रहरति स वृत्रं
पाप्मानं हत्वा विजितेऽभयेऽनाष्टे वृक्षिणा नयति तस्माद्वाऽपतान्पञ्च प्रहा न्य-
ह्णाति ॥ ५ ॥ तथन्मरुत्वतीयान्गृह्णाति । एतद्वा इन्द्रस्य निष्केवच्यं सवनं
यन्माध्यन्दिनं सवनं तेन वृत्रमजिघाथं सत्तेन व्यजिगीषत मरुतो वाऽइत्यश्वस्ये-
ऽपक्रम्य तस्युः क्षत्रं वाऽइन्द्रो विशो मरुतो विशा वै क्षत्रियो बलवान्भवति
तस्माद्वाश्वस्ये ऽञ्जुपात्रे स्यार्ता काष्मर्यस्ये स्तेषु भवतः ॥ ६ ॥

तानिन्द्र उपमन्त्रयांचक्रे । उप पावर्तध्वं युष्माभिर्बलेन वृत्रं हनानीति ते होचुः
 किं नस्तुतः स्यादिति तेभ्य एतौ मरुत्वतीयौ ग्रहावगृहणात् ॥ ७ ॥ ते होचुः ।
 अपनिधायैनमोज उपावर्तमहाऽइति त्वाणमपनिधायैवौज उपावदतुस्तद्वाण्ड्रोऽ-
 स्पृणुतापनिधाय वै मौज उपावृताक्षिति ॥ ८ ॥ स होवाच । सहैव मौजसोपावर्त-
 ध्वमिति तेभ्यो वै नस्ततीयं ग्रहं गृहाणोति तेभ्य एतं तृतीयं ग्रहमगृहणादुपयाम-
 मृहीतोमसि मरुतां त्वौजसऽइति त्वाणं सहैवौजसोपावर्तन्त तैर्व्यजयत तैर्वृत्रम-
 हन्तानं वाण्ड्रो विशो मरुतो विशा वै क्षत्रियो बलवान्भवति तत्क्षत्रोऽवैतद्वलं
 दधाति तस्मान्मरुत्वतीयान्गृहणाति ॥ ९ ॥ स वाण्ड्रोऽयैव मरुत्वते गृहणीयात् ।
 नापि मरुद्भ्यः स यज्ञापि मरुद्भ्यो गृहणीयात्प्रत्युद्यामिनीं ह क्षत्राय विशं
 कुर्याद्वथैतदिन्द्रमेवानु मरुत आभजति तत्क्षत्रायैवैतद्विशं कृतानुकरामनु वर्तमानं
 करोति तस्मादिन्द्रायैव मरुत्वते गृहणीयात्नापि मरुद्भ्यः ॥ १० ॥ अपक्रमावु द्वैवै-
 षामेतद्विभयांचकार । यदिमे मन्नापक्रामेयुर्यन्नान्यद्वियेरक्षिति तानेवैतद्वनप्रकमि-
 णोऽकुरुत तस्मादिन्द्रायैव मरुत्वते गृहणीयात्नापि मरुद्भ्यः ॥ ११ ॥ ऋतु-
 पात्राभ्यां गृहणाति । ऋतवो वै संवत्सरो यज्ञस्तेऽङ्कः प्रातःसवने प्रत्य-
 क्षमवकल्पन्ते यदृतुग्रहान्गृहणात्यर्थैतत्परोऽक्तं माध्यन्दिनेसवनेऽवकल्पन्ते
 यदृतुपात्राभ्यां मरुत्वतीयान्गृहणाति विशो वै मरुतोऽन्नं वै विश ऋतवो वाऽऽ-
 दं सर्वमन्नाद्यं पचन्ति तस्मादृतुपात्राभ्यां मरुत्वतीयान्गृहणाति ॥ १२ ॥ अथा-
 तो गृहणात्येव । इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्यातिऽअपिबः सुतस्य । तव
 प्रणीती तव शूर शर्मन्नाविवासन्ति कवयः सुयज्ञाः । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
 त्वा मरुत्वतऽएष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ १३ ॥ मरुत्वन्तं वृषभम् । वा-
 वृधानमकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम् । विश्वासाहमवसे नूतनायोऽस्य सहोवामिह
 तद्वह्वेम । उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वतऽएष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरु-
 त्वते । उपयामगृहीतोऽसि मरुतां त्वौजसऽइति तृतीयं ग्रहं गृहणाति ॥ १४ ॥
 अथ माहेन्द्रं ग्रहं गृहणाति । पाप्मना वाण्ड्रोऽइन्द्रः सुष्टोऽभूद्यद्विशा मरुद्भिः
 स यथा क्षियस्य कामाय विशा समाने पात्रेऽश्रीयादेवं तद्यदस्मात्पतं मरुद्भिः
 समानं ग्रहमगृहणन् ॥ १५ ॥ तं देवाः । सर्वस्मिन्विजितेऽभयेऽनाष्टे यथेषीर्का
 पुञ्जाद्विह्वेदेव सर्वस्मात्पाप्मनो व्यवृहन्त्यन्माहेन्द्रं ग्रहमगृहणंस्तथोऽएवैष एतद्यथे-
 षीर्का विमुञ्जा स्यादेव सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते यन्माहेन्द्रं ग्रहं गृहणाति ॥ १६ ॥
 एदेव माहेन्द्रं ग्रहं गृहणाति । इन्द्रो वाऽएष पुरा वृत्रस्य बधादथ वृत्रं हत्वा यथा

महाराजो विजिगयान् एवं महेन्द्रोऽभवत्तस्मान्माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति महान्तमु चैव-
 नमेतत्खलु करोति वृत्रस्य वधाय तस्माद्देव माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति शुक्रपात्रेण मृ-
 ह्णात्येष वै शुक्रो य एष तपत्येष उज्ज्व महान्तस्माच्छुक्रपात्रेण गृह्णाति ॥ १७ ॥
 अथतो गृह्णात्येव । महां २ ॥ ऽन्द्रो नृववा चर्षणिप्रा उत द्विवर्हा अमिनः सहोभिः ।
 अस्मद्गवावृषे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् । उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय
 त्वैषते योनिर्महेन्द्राय त्वेति सादयति महेन्द्राय ह्येनं गृह्णाति ॥ १८ ॥ अथो
 पाकृत्यैतां वाचं वदति । अभिषोतारोऽभिषुणुतौलखलानुद्वादयताग्नीदाशिरं वि-
 नय सौम्यस्य विचारविति ते वै तृतीयसवनायैवाभिषोतारोऽभिषुण्वन्ति तृती-
 यसवनायौ लखलानुद्वादयन्ति तृतीयसवनायाग्नीदाशिरं विनयति तृतीयसव-
 नाय सौम्यं चरुं श्रपयत्येते वै शक्रवती रसवती सवने यत्प्रातः सवनं च मा-
 ध्यन्दिनं च सवनमथैतन्निर्धत्तं शुक्रं यत्तृतीयसवनं तत्रैतस्मान्माध्यन्दिनात्सवना-
 निर्मिमीते तथो हास्यैतच्छुक्रवत्तृतीयसवनं भवति तस्मादेतामत्र वाचं वदति
 ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [३. ३.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १३९ ॥

घ्नन्ति वाऽप्यतद्यज्ञम् । यदेनं तन्वते यन्वेव राजानमभिषुण्वन्ति तत्तं घ्नन्ति
 यत्प्रशुं संज्ञपयन्ति विशासति तत्तं घ्नन्त्युल्लखलमुसलाभ्यां दृषदुपलाभ्यां
 हविर्यज्ञं घ्नन्ति ॥ १ ॥ स एष यज्ञो इतो न ददत्ते । तं देवा वक्षिणाभिरक्षयं
 स्तद्यदेनं वक्षिणाभिरदक्षिणैस्तस्मादक्षिणा नाम तद्यदेवात्र यज्ञस्य इतस्य व्यथते
 तद्वोस्यैतदक्षिणाभिर्दक्षयत्यथ समृद्ध एव यज्ञो भवति तस्मादक्षिणा वदाति ॥ २ ॥
 तद्वै षड्द्वादशेत्येव हविर्यज्ञे ददति । न ह त्वेवाशतदक्षिणः सौम्योऽध्वरः स्या-
 देश वै प्रत्यक्षं यज्ञो यत्प्रजापतिः पुरुषो वै प्रजापतेर्नोदिष्ठं सोऽयं शतायुः श-
 ततेजाः शतवीर्यस्तथ शतैव दक्षयतिनाशतेन तस्मात्शतदक्षिणः सौम्योऽध्वरः
 स्यान्नो हैवाशतदक्षिणेन यजमानस्यऽत्विक्स्यात्तेदस्यात्क्षिभूरसानि यमिमे इनि-
 ष्यन्त्येव न-दक्षयिष्यन्तीति ॥ ३ ॥ द्वया वै देवा देवाः । अहैव देवा अथ ये
 ब्राह्मणाः शुश्रुवाथसोऽनूचानान्ते मनुष्यदेवानां त्रेधाविभक्त एव यज्ञ आहुतय
 एव देवानां वक्षिणा मनुष्यदेवानां ब्राह्मणानां शुश्रुवाभिमनूचानामाहुतिभिरेव
 देवाग्नीनाति वक्षिणाभिर्भगुण्यदेवान्ब्राह्मणाच्छुश्रुवाभिमनूचानांस्तऽप्यनमुभये देवाः
 प्रीताः स्वर्गं लोकमभिवहन्ति ॥ ४ ॥ ता वाऽपताः । ऋत्विजामेव वक्षिणा अन्यं वाऽ-

वै दक्षिणीयं चादक्षिणीयं च वेद तथो हास्यैता दक्षिणीयायैव दत्ता भवन्ति
नादक्षिणीया ॥ १५ ॥ ऋतस्य पथा प्रेतैति । यो वै देवानां पथैति स ऋत-
स्य पथैति चन्द्रदक्षिणा इति तदेतेन ज्योतिषा यन्ति ॥ १६ ॥ अथ सदोऽभ्ये-
ति । वि स्वः पश्य व्यन्तरिक्षमिति वि त्वया दक्षिणया लोकं स्वेषमित्येवैतदाह
॥ १७ ॥ अथ सदः प्रेक्षते । यत्स्व सदस्यैरिति सा त्वा सदस्या अतिरिक्षते-
त्येवैतदाह ॥ १८ ॥ अथ हिरण्यमादायाग्नीध्रमभ्यैति । ब्राह्मणमद्य विदेयं पि-
तृपुत्रं पैतृमत्यामिति यो वै ज्ञातो ज्ञातकुलीनः स पितृमान्पैतृमत्यो या वै ज्ञाता-
यापि कतिपर्यार्द्धक्षिणा ददाति ताभिर्महज्जयत्पृषिमाषेयमिति यो वै ज्ञातोऽनु-
चानः स ऋषिराषेयः सुधातुदक्षिणमिति स हि सुधातुदक्षिणः ॥ १९ ॥ अथै-
वमुपसद्य । अग्नीध्रे हिरण्यं ददात्यस्मद्राता देवत्रा गच्छतेति यां वै रात्-
मना अविचिकित्सन्ऽक्षिणां ददाति तथा महज्जयति देवत्रा गच्छतेति देवलोके
मेऽप्यसदिति वै यजते यो यजते तदेवलोकाऽप्यत्रैवमेतदपित्विनं करोति प्रदातार-
माविशतेति । मामाविशतेत्येवैतदाह तथो हास्मादेताः परच्यो न प्रणश्यन्ति त-
द्यदग्नीध्रे प्रथमाय वक्षिणां ददात्यतो हि विश्वे देवा अमृतत्वमपाजयंस्तस्माद्-
ग्नीध्रे प्रथमाय वक्षिणां ददाति ॥ २० ॥ अथैवमुपसद्य । आत्रेयाय हिरण्यं
ददाति यत्र वाऽअत्रः प्रातरनुवाकमन्वाहुस्तद् स्मैतत्पुरा शथं सन्त्यत्रिर्वाऽअक्षि-
णाथं हेतासाथैतत्सदोऽसुरतमसमभिपुपुत्रे तऽऽषयोऽत्रिमद्भुवन्नेहि प्रत्याङ्घ्रिदं
तमोऽपजहीति स एवस्तमोऽपाहन्नयं वै ज्योतिर्यद्दं तमोऽपावधीदिति तस्मात्प्र-
उज्योतिरिहिरण्यं वक्षिणामनयन्ज्योतिर्हि हिरण्यं तद्वै स तत्सेजसा वीर्येण ऽपिस्तमोऽ-
पजघानाथैष एतेनैवतज्ज्योतिषा तमोऽपहन्ति तस्मादात्रेयाय हिरण्यं ददाति
॥ २१ ॥ अथ ब्रह्मणे । ब्रह्मा हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगोपायत्यथोद्वात्रेय्य होत्रे-
ज्याध्वर्युभ्याथं हविर्धानाऽआसीनाभ्यामथ पुनरेत्य प्रस्तोत्रेय्य मैत्रावरुणायाथ
ब्राह्मणाच्छथसिन्नेय्य पोत्रेय्य नेष्ट्रेथाछावाकायाथोक्नेय्य ग्रावस्तुतेऽथ सु-
ब्रह्मण्यायै प्रतिहर्त्रेऽवत्तमाय ददाति प्रतिहर्ता वाऽपृष सोऽस्मात्प्रतद्वन्ततः
प्रतिहरति तथो हास्मादेताः परच्यो न प्रणश्यन्ति ॥ २२ ॥ अथाहेन्द्राय
मरुत्वतेऽनुब्रूहीति । यत्र वै प्रजापतिरग्रे ददौ तज्जेन्द्र ईक्षाचक्रे सर्वं वाऽअयमिदं
दास्यति नास्मभ्यं किं चन परिशेच्यतीति स एतं वज्रमुदयच्छदिन्द्राय मरुत्वते
ऽनुब्रूहीत्यदानाय ततो नाददात्स एषोऽथेतर्हि तथैव वज्रं उच्यम्यतश्चेन्द्राय मरुत्व-
तेऽनुब्रूहीत्यदानाय ततो न ददाति ॥ २३ ॥ अतसो वै वक्षिणाः । हिरण्यमाकु-

इवै तेनात्मानस्त्रायतऽआयुर्हि हिरण्यं तदभयऽआग्नीध्रं कुर्वतेऽददात्तस्मात्प्येतह र्ष-
 मीधे हिरण्यं दीयते ॥ २४ ॥ अथ गौः । प्राणमेवैतयात्मनस्त्रायते प्राणो हि
 गौरन्नथ हि गौरन्नथ हि प्राणस्तथ रुद्राय होत्रेददात् ॥ २५ ॥ अथ वासः ।
 त्वचमेवैतेनात्मनस्त्रायते त्वग्निं वासस्तव्वृहस्पतय ऽ उद्रायते ऽददात् ॥ २६ ॥
 अथाश्वः । वज्रो वाऽश्वो वज्रमेवैतत्पुरोगां कुरुते यमलोके मेऽप्यसविति वै यज-
 ते यो यजते तद्यमलोक्त्वेनमेतदपित्विनं करोति तं यमाय ब्रह्मणेऽददात् ॥ २७ ॥
 स हिरण्यं पूत्येति । अग्नये त्वा महद्यं वरुणो ददात्त्वित्यग्नये ह्येतद्वरुणोऽददात्-
 त्सो ऽमृतत्वमशीयायुर्दान्त्रण्णधिमयो मह्यं प्रतिग्रहीत्रऽइति ॥ २८ ॥ अथ गां पू-
 त्येति । रुद्राय त्वा मह्यं वरुणो ददात्त्विति रुद्राय ह्येतां वरुणोऽददात्सोऽमृत-
 त्वमशीय प्राणो दान्त्र ऽ ण्धिवयो मह्यं प्रतिग्रहीत्रऽइति ॥ २९ ॥ अथ वासः पू-
 त्येति । बृहस्पतये त्वा मह्यं वरुणो ददात्त्विति बृहस्पतये ह्येतद्वरुणोऽददात्सो-
 ऽमृतत्वमशीय त्वग्दान्त्रण्णधिमयो मह्यं प्रतिग्रहीत्रऽइति ॥ ३० ॥ अथाश्वं प्रत्येति ।
 यमाय त्वा मह्यं वरुणो ददात्त्विति यमाय ह्येतं वरुणोऽददात्सोऽमृतत्वमशीय द्वयो
 दान्त्रण्णधिवयो मह्यं प्रतिग्रहीत्रऽइति ॥ ३१ ॥ अथयदन्यददाति । कामेनैव तद्ददातीदं
 मेऽप्यमुत्रासविति तत्प्रत्येति कोऽदात्कस्मात्प्रदात्कामोऽदात्कामायादात् । कामो-
 दाता कामः प्रतिग्रहीता कामैतत्तऽइति तद्देवतायाऽञ्जतिदिशति ॥ ३२ ॥ तदाहुः
 न देवतायाऽञ्जतिदिशेदिदं वै यं देवता थ समिन्दे सा दीप्यमाना श्वः श्वः
 श्रेयसी भवतीदं वै यस्मिन्नगनावभ्यादधति स दीप्यमान एव श्वः श्वः श्रेयान्भ-
 वति श्वः श्वो ह वै श्रेयान्भवति य एवं विद्वान्प्रतिशृण्णाति तद्यथा समिन्दे
 जुहुयादेवमेतां जुहोति यामधीयते ददाति तस्मादधीयन्नातिदिशेत् ॥ ३३ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ? [३. ४.] ।

त्रया वै देवाः । वसवो रुद्रा आदित्यास्तेषां विभक्तानि सवनानि वसूनामेव
 प्रातः सवनं थ रुद्राणां प्राध्यन्दिनं थ सवनमादित्यानां तृतीयसवनं तद्वाऽग्निभ्र-
 मेव वसूनां प्रातः सवनमग्निभ्रं थ रुद्राणां प्राध्यन्दिनं थ सवनं मिध्रमादित्यानां
 तृतीयसवनम् ॥ १ ॥ ते हादित्या ऊचुः । यथेदमग्निं वसूनां प्रातः सवनमग्नि-
 भ्रं थ रुद्राणां प्राध्यन्दिनं थ सवनमेवं न इमं पुरा मिश्राद्ग्रहं जुहुयेति तथेति
 देवा अन्नवंस्ते स थ स्थितऽएव प्राध्यन्दिने सवने पुरा तृतीयसवनादेतमन्नं सु-
 षोऽप्येतर्हि तथैव ग्रहो ह्यते स थ स्थितऽएव प्राध्यन्दिने सवने पुरा तृतीयस-

वनात् ॥ २ ॥ ते हादित्या ऊचुः । नेव वाऽइतरस्मिन्सवने स्मो नेवेतरस्मिन्यद्वै
 नो रक्षाथसि न हिथस्युरिति ॥ ३ ॥ ते ह द्विदेवत्यानूचुः । रक्तोभ्यो वै विभी-
 यो हन्त युष्मान्प्रविशामेति ॥ ४ ॥ ते ह द्विदेवत्या ऊचुः । किमस्माकं ततः स्या-
 दित्यस्माभिरनुवषट्कृता भविष्यथेत्यु हादित्या ऊचुस्तथेति ते द्विदेवत्यान्प्राविशन्
 ॥ ५ ॥ स यत्र प्रातः सवने द्विदेवत्यैः प्रचरति तत्प्रतिप्रस्थातादित्यपात्रेण द्रोण-
 कलशात्प्रतिनिगृह्णीतऽउपयाम गृहीतोसीत्येतावताध्वर्युरेवाश्रावयत्यध्वर्योरनुहोमं
 जुहोति प्रतिप्रस्थातादित्येभ्यस्त्वेति सथस्रवमवनयत्येतावतैवमेव सर्वेषु ॥ ६ ॥
 तद्यत्प्रतिप्रस्थाता प्रतिनिगृह्णीते । द्विदेवत्यान्वै प्राविशन्समाभिरनुवषट्कृता भ-
 विष्यथेत्यु हादित्या ऊचुर्यां वाऽअमूं द्वितीयामाहुतिं जुहोति स्विष्टकृते वैतां जुहोति
 स्विष्टकृतो वाऽएतेऽनुवषट्क्रियन्तेतोहास्यैतेऽनुवषट्कृताइष्टस्विष्टकृतो भवन्त्युत्तरार्धे
 जुहोत्येगृषाहोतस्यदेवस्यदिकस्मादुत्तरार्धेजुहोति॥७॥यद्येवप्रतिप्रस्थाताप्रतिनिगृह्णीते
 द्विदेवत्यान्वै प्राविशन्स यानेव प्राविशंस्तेभ्यएवैतान्निर्मिमीतेऽथापिदधातिरक्षाभ्यो
 ह्यविभयुर्विष्णुऽउरुगार्थेषु ते सोमस्तथ रक्तस्व मा त्वा दभन्ति तेषां वै विष्णुस्त-
 घ्न्यायैवैतत्परि ददाति गुण्याऽअथाह सथ स्थितऽएव माध्यन्दिने सवने पुरा
 तृतीयसवनादेहि यजमानेति॥८॥ते सम्प्रपद्यन्ते । अध्वर्युश्च यजमानश्चाग्नीधश्च
 प्रतिप्रस्थाता चोन्नेताथ योऽन्यः परिचरो भवत्युभे द्वारेऽअपिदधति रक्तोभ्यो
 ह्यविभयुरथाध्वर्युरादित्यस्थालीं चादित्यपात्रं चादत्ते स उपर्युपरि पूतभृतं विगृ-
 ह्णाति नेद्रयवश्चोतविति ॥ ९ ॥ अथ गृह्णाति । कदा चन स्तरीरसि नेन्द्रसश्च-
 सि दाशुषे । उपोपेन्नु मघवन्भूय इन्नुते दानं देवस्य पृच्यतऽआदित्येभ्यस्त्वेति
 ॥ १० ॥ तं वै नोपयामेन गृह्णीयात् । अथे ह्येवैष उपयामेन गृहीतो भवत्यजामि-
 ताथै जामि ह कुर्याद्यदेनमत्राप्युपयामेन गृह्णीयात् ॥ ११ ॥ अथापगृह्य पुनरानय-
 ति । कदा चन प्रयुच्छस्युभे निपासि जन्मनी । तुरीयादित्यसवनं तऽइन्द्रियमा-
 तस्थावमृतं विष्वादित्येभ्यस्त्वेति ॥ १२ ॥ अथ वधि गृह्णाति । आदित्यानां
 वै तृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु वश्वस्तत्पशुष्वेवैतत्पयो दधाति तद्विदं पशुषु पयो-
 हितं मध्यत इव गृहीयादित्याहुर्मध्यत—इव हीदं पशूनां पय इति पश्चादिव त्वेव
 गृहीयात्पश्चादिव हीदं पशूनां पयः ॥ १३ ॥ यत्रेव वधि गृह्णाति । हुतोच्छिष्टा
 वाऽएते सथस्रवा भवन्ति नालमाहुत्यै तानेवैतत्पुनराप्याययति तथालमाहु-
 त्यै भवन्ति तस्माद्वधि गृह्णाति ॥ १४ ॥ स गृह्णाति । यज्ञो देवानां प्रत्येति
 सुम्नमादित्यासो भवता पृढयन्तः । आ बोऽर्वाचीं सुमतिर्वट्यादथ होश्चिष्टा
 वरिचोवित्तरासदादित्येभ्यस्त्वेति ॥ १५ ॥ तगुपाथशुसवनेन मेक्षयति । विवस्वा-

न्वाऽएष आदित्यो निवानेन युद्वापाथंशुसवन आदित्यग्रहो वाऽएष भवति तदे-
नथंस्वऽएष भागे प्रीणाति ॥ १६ ॥ तं न दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति एते वै
शुकवती रसवती सवने यत्प्रातःसवनं च माध्यन्दिनं च सवनमथैतद्विधीतशुक्र
युत्तृतीयसवनं स यत्र दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति तेनो हास्यैतच्छुक्रवप्रसवपु-
तीयसवनं भवति तस्मान्न दशाभिर्न पवित्रेणोपस्पृशति ॥ १७ ॥ स मेक्षयति ।
बिबस्वन्नादित्यैष ते सोमपीथस्तास्मिन्मस्वेत्यथोक्तेऽउपाथंशुसवनं प्रयच्छत्यथो-
क्तेतारमास्रज प्राण इति तानाधवनीये वास्रजति चमसे वा ॥ १८ ॥ राजानमु-
क्षीया आदित्यानां वै तृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु आवाणस्तदेनान्स्वऽएष भागे
प्रीणात्यपोर्णुवन्ति द्वारे ॥ १९ ॥ अथापिधायोपनिष्क्रामति । रत्तोभ्यो श्वभि-
युरयाहादित्येभ्योऽनुग्रहीत्यत्र सम्प्रश्येद्यदि कामयेताश्चाव्य त्वेव सम्प्रश्येदादि-
त्येभ्यः प्रेष्य मियेभ्यः प्रियधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महस्वसरस्य प्रतिभ्य उरोरन्तुरि-
क्षस्याध्यन्तेभ्य इति वषदकृते जुहोति नानुवषदकरोति नेत्पशूनो मृदणजानीषि
प्रयच्छति प्रतिप्रस्थात्र सथंस्त्रयौ ॥ २० ॥ अथ पुनः प्रपद्या आग्रयणमादत्तऽवदी-
शीनदशं पवित्रं वितन्वन्ति प्रस्कन्दयत्यध्वयुराग्रयणस्य सम्प्रगृह्णाति प्रतिप्रस्था-
ता सथंस्त्रवावानयत्युक्तेता चमसेन वोदञ्चनेन वा ॥ २१ ॥ तं चतस्रणां धारा-
णामाग्रयणं गृह्णाति । आदित्यानां वै तृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु गावस्त-
स्मादिदं गृवां चतुर्धाविहितं पयस्तस्माच्चतस्रणां धाराणामाग्रयणं गृह्णाति ॥ २२ ॥
तद्यत्प्रतिप्रस्थाता सथंस्त्रयौ सम्प्रगृह्णाति । आदित्यग्रहो वाऽएष भवति न वाऽ-
आदित्यग्रहस्यानुवषदकरोत्येतस्माद्वि सावित्रं ग्रहं ग्रहीष्यन्भवति तदस्य सावित्रे-
णैवानुवषदकृतो भवति ॥ २३ ॥ यद्वेद प्रतिप्रस्थाता सथंस्त्रयौ सम्प्रगृह्णाति ।
पुरा वाऽएष्य एतन्मिभ्राद्ग्रहमहौषुः पुरा तृतीयसवनात्तृतीयसवनाय वाऽएष ग्र-
हो गृह्यते तदादित्यास्तृतीयसवनमपियन्ति तथा न बहिर्धा यज्ञाद्भवन्ति तस्मात्प्रति-
प्रस्थाता सथंस्त्रयौ सम्प्रगृह्णाति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [३-५] ॥ तृतीयोऽध्या-
यः [२७] ॥

मनो ह वाऽअस्य सवित्ता । तस्मात्सावित्रं गृह्णाति प्राणो ह वाऽअस्य सवित्ता
इमेवास्मिन्नेतत्पुरस्तात्प्राणं दधाति युद्वापाथंशु गृह्णाति तमेवास्मिन्नेतत्पश्चात्प्रा-
णं दधाति यस्सावित्रं गृह्णाति सावित्राऽअभयतः प्राणोहितौ यथायुष्परिहायका-
वस्ताव ॥ १ ॥ अतश्च वै संवत्सरे यज्ञः । तेऽव्यः प्रातःसवने प्रत्यक्षमवत्सवने

यदनुग्रहान्गृह्णात्यथैतत्परोऽक्षं माध्यन्दिने सवनेऽवकल्प्यन्ते यदनुपात्राभ्यां पर-
 त्वतीयान्गृह्णाति न वाऽअत्रऽर्तुभ्य इति कं चन ग्रहं गृह्णन्ति नऽर्तुपात्राभ्यां क-
 क्षन ग्रहो गृह्यते ॥ २ ॥ एष वै सविता य एष तपति । एष उऽएव सर्वऽअतव-
 स्तदतवः संबत्सरस्तृतीयसवने प्रत्यक्षमवकल्प्यन्ते तस्मात्सावित्रं गृह्णाति
 ॥ ३ ॥ तं वाऽउपात्रं शुपात्रेण गृह्णाति । मनो ह वाऽअस्य सविता प्राण उपा-
 त्रं शुस्तस्मादुपात्रं शुपात्रेण गृह्णात्यन्तर्यामपात्रेण वा समानं छेतस्त्रुपात्रं स्व-
 न्तर्यामी प्राणोदानौ हि ॥४॥ आग्रयणाद्ग्रह्णाति । मनो ह वाऽअस्य सवितात्प्रा-
 ग्रयण आत्मन्येवैतन्मनो दधाति प्राणो ह वाऽअस्य सवितात्प्राग्रयण आत्मन्येनैतत्प्रा-
 णं दधाति ॥ ५ ॥ अथातो गृह्णात्येव । वाममद्य सवितर्वामपुत्रो दिवे दिवे वाम-
 मस्मभ्यं सावीः । वामस्य हि ज्ञयस्य देव भूरेश्या धिया वामभाजः स्याम । उ-
 पयाप्रगृहीतोऽसि सावित्रोऽसि चनोऽप्राश्चनोऽप्रा असि चनो मयि धेहि । जिन्व ग्रहं
 जिन्व यक्षति भ्रगायेति ॥६॥ तं गृहीत्वा न सादयति । मनो ह वाऽअस्य सविता
 तस्मादिदमसन्नं मनः प्राणो ह वाऽअस्य सविता तस्मादयमसन्नः प्राणः संचरत्य-
 याह देवाय सवित्रेऽनुग्रहीत्याश्राव्याह देवाय सवित्रे प्रेष्येति वषट्कृतेऽनुहोति नानुवष-
 ट्करोति मनो ह वाऽअस्य सविता नेन्मनोऽग्नौ प्रवृण जानीति प्राणो ह वाऽ-
 अस्य सविता नेत्प्राणमग्नौ प्रवृण जानीति ॥७॥ अथा भक्षितेन पात्रेण । वैश्वदेवं
 ग्रहं गृह्णाति तद्यद् भक्षितेन पात्रेण वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति न वै सावित्रस्यानु-
 वषट्करोत्येतस्माच्चै वैश्वदेवं ग्रहं गृहीष्यन् भवति तदस्य वैश्वदेवेनैवानुवषट्कृतो भ-
 वति ॥ ८ ॥ यद्वेव वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । मनो ह वाऽअस्य सविता सर्वमिदं
 विश्वे देवा इदमेवैतस्मर्वं मनसः कृतानुकमनुवर्त्मकरोति तदादिं सर्वं मनसः
 कृतानुकरमनुवर्त्म ॥ ९ ॥ यद्वेव वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । प्राणो ह वाऽअस्य
 सविता सर्वमिदं विश्वे देवा अस्मिन्नेवैतस्मर्वस्मिन्प्राणोदानौ दधाति ताविश्राव-
 स्मिन्सर्वस्मिन् प्राणोदानौ हि तौ ॥१०॥ यद्वेव वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । वैश्व-
 देवं वै तृतीयसवनं तदुच्यतेऽपत्र सामतो यस्माद्वैश्वदेवं तृतीयसवनमुच्यतेऽअ-
 क्तोऽपैतदेव यजुषः पुरश्चरणतो यदेतं महावैश्वदेवं गृह्णाति ॥ ११ ॥ तं वै
 पूतभृतो गृह्णाति । वैश्वदेवो वै पूतभृतो हि देवेभ्य उन्नयन्त्यतो मनुष्येभ्योऽतः
 पितृभ्यस्तस्माद्वैश्वदेवः पूतभृतः ॥ १२ ॥ तं वाऽअपुत्रोऽर्तुं गृह्णाति । विश्वेभ्यो-
 क्तं देवेभ्यो गृह्णाति सर्वं वै विश्वे देवा वदन्ते यत्तदधि यस्मापानि स

अत्रैवैतं विश्वेभ्यो देवेभ्यो गृह्णाति तेनो हास्यैष पुरोरुक्मान्भवति तस्मादपुरोरुक्
 गृह्णाति ॥ १३ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयामगृहीतोऽसि सुहर्मासिसुप्रति-
 क्षान इति प्राणो वै सुहर्मा सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षाय नम इति प्रजापतिर्वै बृहदुक्षः
 प्रजापतये नम इत्येवैतदाह विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवे-
 भ्य इति सादवति विश्वेभ्यो ह्येनं देवेभ्यो गृह्णात्यथेत्य प्राजुपविशति ॥ १४ ॥
 स यत्रैताथ होता शथपति । एकया च दशभिरच स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये विथ-
 शतीच इतिमृभिरच ब्रह्मसेविथशना च नियुञ्जिर्वायविह ता विमुञ्चेति तदेतस्व-
 वायव्यायावृचिणात्राणि विमुच्यन्ते वायुप्रणोत्रा वैपशवः प्राणो वै वायुः प्राणेन हि
 पशवश्चरन्ति ॥ १५ ॥ सह देवेभ्यः पशुभिरपचक्राम । तं देवाः प्रातः सवनेऽन्वमन्त्रयन्त
 स नोपाववर्ततं माध्यन्दिने सवनेऽन्वमन्त्रयन्त स ह नैवोपाववर्ततं तृतीयसवनेऽन्वम-
 न्त्रयन्त ॥ १६ ॥ स होपावत्स्यन्नुवाच । यद् उपावर्तेय किं मे ततः स्यादिति त्वयैवैतानि
 णात्राणि युज्येरंस्त्वया विमुच्येरभिति तदेनेनैतत्पात्राणि युज्यन्ते यद्देन्द्रवायवाम्रा-
 म्नातः सवने गृह्णात्यथैनेनैतत्पात्राणि विमुच्यन्ते यद्वाह नियुञ्जिर्वायविह ता विमु-
 ञ्चेति पशवो वै नियुतस्तत्पशुभिरैतत्पात्राण विमुच्यन्ते ॥ १७ ॥ स यत्प्रातः
 सवनेऽउपावत्स्यत् । गायत्रं वै प्रातः सवनं ब्रह्म गायत्री ब्राह्मणेषु ह पशवोऽभ-
 विष्यन्थ यन्माध्यन्दिने सवनऽउपावत्स्यदैन्द्रं वै माध्यन्दिनथ सवनं क्षत्रमिन्द्रः
 क्षत्रियेषु ह पशवोऽभविष्यन्थ यत्तृतीयसवनेऽउपावर्त्तत वैश्वदेवं वै तृतीयसवनथ
 सर्वामदं विश्वे देवास्तस्मादिमे सर्वत्रैव पशवः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [४. १.] ॥

सौम्येन चरुणा प्रचरति । सोमो वै देवानाथ हविरथैतत्सोमायैव हविष्क्रि-
 पते तथातः सोमोऽनन्तर्हितो भवति चरुर्भवति चरुर्वै देवानामन्नमोदनो हि चरु-
 रोदनो हि प्रत्यक्षप्रश्नं तस्माच्चरुर्भवति ॥ १ ॥ तेन न प्रातःसवने प्रचरति । न
 माध्यन्दिने सवनऽएते वै देवानां निष्केवल्ये सवने यत्प्रातःसवनं च माध्यन्दिने
 च सवनं पितृदेवत्यो वै सोमः ॥ २ ॥ स यत्प्रातः सवने वा प्रचरेत् । माध्यन्दिने
 वा सवने समदथ ह कुर्यादेवेभ्यश्च पितृभ्यश्च तेन तृतीयसवने प्रचरति वैश्वदेवं
 वै तृतीयसवनं तथा हासमदं करोति नानुवाक्यामन्वाह सकृदुद्येव पराञ्चः पितृ-
 रस्तस्मानुवाक्यामन्वाह ॥ ३ ॥ अथ चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । आश्राव्याह
 घृतस्य यजेति वषट्कृते जुहोति तथा अतः प्राच्य आहुतयो हुता भवन्ति ताभ्य
 एवैतवन्मुर्दधाति तथा हासमदं करेति ॥ ४ ॥ शतम् २६०० ॥ स आज्यस्यो-
 पस्तीर्व । विश्वेभ्योऽवत्स्यको परिह्राकृत्स्यस्त्राग्निमारयत्याश्राव्याह सौम्यस्य यजेति

वषट्कृते जुहोति ॥२॥ अथापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । आध्याख्याहृतस्य यजेति
 वषट्कृते जुहोति तथा अत ऊर्ध्वा आहुतीर्होष्यन्भवति ताम्य एवैतदन्तर्दधाति तथा हा-
 समदं करोति स यदि कामयेतो भयतः परियजेद्यद्यु कामयेतन्यतरतः परियजेत् ॥६॥ अथ
 प्रचरणीति स्रग्भवति । तस्यां चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा ध्वर्युःशालाकैर्धिष्याम्या-
 धारयति तद्यच्छालाकैर्धिष्याम्यान्वाधारयति यद्वै नानशोदेवा अद्भुवंस्तृतीयसवने
 वै घृत्याहुनिः प्राप्स्यति न सौम्यापहतो हि युष्मत्सोमपीथस्तेन सोमाहुतिः नार्हये-
 ति सैनानेषा तृतीयसवनस्यैव घृत्याहुतिः प्राप्नोति न सौम्या यच्छालाकैर्धिष्या-
 म्याधारयति तानैतेरेव यजुर्भिर्यथोपकीर्णं यथापूर्वं व्याधारयति मार्जालीयस्यो-
 त्तपम् ॥ ७ ॥ तद्वैके । आग्नीध्रिये पुनराधारयन्त्युदग्मस्यैदं कर्मानुसंतिष्ठाताऽहति
 त्वु तथा न कुर्यान्मार्जालीयस्योत्तपम् ॥ ८ ॥ स यत्राध्वर्युः । शालाकैर्धिष्या-
 म्याधारयति तत्प्रतिप्रस्थाता पात्रीवतं ग्रहं गृह्णाति यज्ञाच्चै प्रजाः प्रजायन्ते यज्ञा-
 त्प्रजायमाना मिथुनात्प्रजायन्ते मिथुनात्प्रजायमाना अन्ततो यज्ञस्य प्रजायन्ते त-
 देना एतदन्ततो यज्ञस्य मिथुनात्प्रजननात्प्रजनयति तस्मान्मिथुनात्प्रजननादन्ततो
 यज्ञस्येमाः प्रजाः प्रजायन्ते तस्मात्पात्नीवतं गृह्णाति ॥९॥ तं वाऽउपाथंशुपात्रे-
 ण गृह्णाति । यदि सावित्रमुपाथंशु पात्रेण गृहीयादन्तर्यामपात्रेणैतं यदि सन्वि-
 त्रमन्तर्यामपात्रेण गृह्णाति कुपाथंशुपात्रेणैतं समानं च्यतद्यकुपाथंश्वन्तर्यामौ
 प्राणो हि यो वै प्राणः स उदानो वृषा वै प्राणो योषा पत्नी मिथुनमेवै-
 तत्प्रजननं क्रियते ॥१०॥ तं वाऽअपुरोरुकं गृह्णाति । वीर्यं वै पुरोरुकेत्स्त्राषु वीर्यं
 वधानीति तस्मादपुरोरुकं गृह्णाति ॥ ११ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयामगृ-
 हीतोऽसि बृहस्पतिमुनस्यदेव सोमतऽहति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मप्रसूतस्य देवसोम
 तऽहत्यैवैतदाहेन्द्रोरिन्द्रयावत इति वीर्यवत इत्येवैतदाह यदाहेन्द्रोरिन्द्रयावत इति
 पत्नीवतो ब्रह्मरः ॥१२॥ अथ्यासामिति न सम्प्रति पत्नीभ्यो गृह्णाति नत्स्त्रीषु वीर्यं
 वधानीति तस्मात् सम्प्रति पत्नीभ्यो गृह्णाति ॥ १२ ॥ अथ यः प्रचरंयेयाथ
 सथंस्त्रवः परिशिष्टो भवति । तेनैतथंश्रीणाति समर्धयति वाऽअभ्यान्महाऽस्त्री-
 खप्रथैतं व्यर्धयति वज्रो वाऽअज्यमेतेन वै देवा वज्रेणाज्येनाघ्नन्नेव पत्नीनिपा-
 क्युवंस्ता इता निरष्टा नात्मनश्चनेशत न दायस्य चनेशत तथोऽश्वेषु एतेन
 वज्रेणाज्येन हन्त्येव पत्नीनिरस्त्वोति ता इता निरष्टा नात्मनश्चनेशते न वाऽश-
 स्व चनेशते ॥ १३ ॥ स श्रीणाति । अहं परस्मादेहमवस्ताद्यन्तरिकां तदुपे-
 शिताम् । अहं सूर्यमुपवर्त्ता ददर्शाहं देवानां परं मुक्तं प्रथितिः स ब्रह्म

मिति श्रीत्याति पु० स्वेवैतर्हीर्यं दधाति ॥ १४ ॥ अथाहाग्नीत्पात्नीवत्स्वयं वक्षे-
 ति । वृषा वाऽअग्नीद्योषा पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते सजुहोत्यग्नाऽऽह
 पत्नीवन्निति वृषा वाऽअग्निर्द्योषा पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ १५ ॥
 सजुर्वेने त्वष्ट्रेति । त्वष्टा वै सिक्तं रेतो विकरोति तदेष एवैतत्सिक्तं रेतो
 विकरोति सोमं पिव स्वाहेत्युत्तरार्धे जुहोति या इतरा आहुतयस्ते देवा अथैताः
 पत्न्य एवमिव हि मिथुनं कृत्स्नमुत्तरतो हि स्त्री पुमांश्चसमुपशेतऽआहरत्यध्वरुं
 रग्नीधं भक्ष्यं स आहाध्वर्यऽउप मा ह्वयस्वेति तं न प्रत्युपह्वयेत कौं हि
 हतस्य निरष्टस्य प्रत्युपह्ववस्तं वै प्रत्यवोपह्वयेत जुह्वत्यस्याग्नौ वषट्कुर्वन्ति त-
 स्मात्प्रत्यवोपह्वयेत ॥ १६ ॥ अथ सम्प्रैष्यति । अग्नीन्नेष्टुरुपस्थमासीद् नेष्टाः पुं-
 स्त्रीपुद्गानयोद्गात्रा संख्यापयोभेतर्होतुश्चमसमनूत्रय सोमं प्रातिरीरिच इति यद्यग्नि-
 ष्टोमः स्यात् ॥ १७ ॥ यद्युक्थयः स्यात् । सोमं प्रभावयेति ब्रूयात्स बिभ्रेवैतत्प्राब-
 ग्नीन्नेष्टुरुपस्थमासीदत्यग्निर्वाऽएष निदानेन यद्वाग्नीद्यो योषा नेष्टा वृषा वा-
 ऽअग्नीद्योषा नेष्टा मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियतऽउदानयति नेष्टा पत्नीं तामुद्गात्रा
 संख्यापयति प्रजापतिर्वृषासि रेतोया रेतो मयि धेहीति प्रजापतिर्वाऽउद्गात्रा योषा
 पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४. [४. २.] ॥

पशवो वै देवानां हन्दाऽसि । तद्येदं पशवो युक्ता मनुष्येभ्यो बहन्त्येवं
 हन्दाऽसि युक्तानि देवेभ्यो यन्नं वहन्ति तद्यत्र हन्दाऽसि देवान्समतर्पयन्त्य
 हन्दाऽसि देवाः समतर्पयंस्तद्वत्तत्प्रागभूद्यच्छन्दाऽसि युक्तानि देवेभ्यो यन्न-
 म्वाचुर्यदेनान्त्समतीतृपन् ॥ १ ॥ अथ हारियोजनं गृह्णाति । हन्दाऽसि वै
 हारियोजनश्छन्दाऽस्येवैतत्संतर्पयति तस्माद्धारियोजनं गृह्णाति ॥ २ ॥ तं वाऽअ-
 तिरिक्तं गृह्णाति । यदा हिशम्पोराहाथैनं गृह्णातीदं वै देवा अथ हन्दाऽस्यतिरि-
 क्तान्यथ मनुष्या अथ पशवोऽतिरिक्तास्तस्मादतिरिक्तं गृह्णाति ॥ ३ ॥ द्रोणकलशो-
 गृह्णाति । दृत्रो वै सोम आसीत् यत्र देवा अध्वनस्तस्य मूर्धोद्वर्त स द्रोणकल-
 शोऽभवत्तत्तिरिक्तऽएवैतत्तिरिक्तं दधाति तस्माद्द्रोणकलशो गृह्णाति ॥ ४ ॥ तं
 वाऽअपुरोहकं गृह्णाति । हन्दाभ्यो हानं गृह्णाति स यवेवैनं हन्दाभ्यो गृह्णा-
 वि तेनोऽस्त्वैव पुरोहकमानभवति तस्मादपुरोहकं गृह्णाति ॥ ५ ॥ अथानोऽ-
 ह्णात्येव । प्रथममह्वरीतीऽसि इतिरसि हारियोजनो इतिभ्यां त्वेत्प्रथममे वै ह्वरी

ऽऋक्सामाभ्यांश्च ह्येनं गृह्णाति ॥ ६ ॥ अथ धाना आश्रयति । ह्योर्धानास्थ सह
सामा इन्द्रायेति तद्यदेवात्र मितं च छन्दोऽमितं च तदेवैतत्सर्वं भक्षयति ॥ ७ ॥
तस्योन्नेता श्रावयति । अतिरिक्तो वाऽउन्नेता न ह्येषोऽयस्याश्रावयत्यतिरिक्त एष
ग्रहस्तदतिरिक्तऽप्येवैतदतिरिक्तं दधाति तस्मादुन्नेताश्रावयति ॥ ८ ॥ मूर्ध्नाभिनि-
धायश्रावयति । मूर्ध्नाभिस्येषोऽथाह धानासोमेभ्योऽनुग्रहीत्याश्राव्याह धानासोमा-
न्मस्थितान्प्रेष्येति वषट्कृते जुहोत्यनुवषट्कृतेऽथ धाना विलिप्सन्ते भक्षाय ॥६॥
तद्यैके । होमे द्रोणकलशं मनिपराहरन्नि वषट्कर्तुर्भक्ष इति वदन्तस्तदु तथा न कु-
र्याद्यथाचमसं वाऽअन्ये भक्षा अथेषोऽतिरिक्तस्तस्मादेतस्मिन्सर्वेषामेव भक्षस्त-
स्माद्धाना विलिप्सन्ते भक्षाय ॥ १० ॥ ता न दक्षिः खादेयुः । पशवो वाऽपते
नेत्स्वशृन्मन्त्रे करवामहाऽइति प्राणैरेव भक्षयन्ति यस्तेऽश्वसनिर्भक्षो यो गोस-
मिरिति पशवो ह्येते तस्मादाह यस्तेऽश्वसनिर्भक्षो योगोसमिरिति तस्य तऽऽष्ट-
वज्रुपस्तुतस्मोमस्येतीष्टानि हि यजूंश्षि भवन्ति स्तुता स्तोमाः शस्तोक्थस्येति श-
स्तानि ह्युक्थानि भवन्त्युपहतस्योपहतो भक्षयामीत्युपहतस्य ह्येतदुपहतो भक्षयति
॥११॥ ता नाग्नौप्रकिरेयुः । नेदुच्छिष्टमग्नौ जुह्वामेत्युत्तरवेदेवेव निवपन्ति तथा
न बहिर्धा यज्ञाद्भवन्ति ॥ १२ ॥ अथ पूर्णपात्रान्तसमवमृशन्ति । यानेकेऽप्सुषोमा
इत्याचक्षते यथा वै युक्तोवहेदेवमेते यऽआर्तिवज्यं कुर्वन्त्युत वै युक्तः क्षणते वा
वि वा लिशते शान्तिरापो भेषजं तद्यदेवात्र जयवृते वा वि लिशन्ते शान्ति रा-
पस्तद्धिः शान्त्या शमयन्ते तदक्षिः संदधते तस्मात्पूर्णपात्रान्तसमवमृशन्ति ॥१३॥
ते समवमृशन्ति सं वर्चसा प्रयसा सं तनूभिरगन्महि म्रनसा संध्रिशिवेन । स्वष्टा
सुदृशो विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो ऋत्विगिष्टमिति यद्विद्वदं तत्संदधते ॥ १४ ॥
अथ मुखान्युपस्पृशन्ते । द्वयं तद्यस्मान्मुखान्युपस्पृशन्तेऽमृतं वाऽअपापोऽमृतेनैवैत-
त्संध्रं स्पृशन्तऽपतदु चैवैतत्कर्मात्प्रकुर्वते तस्मान्मुखान्युपस्पृशन्ते ॥ १५ ॥ आश्रा-
वय ॥ ६ [४. १.] ॥

तानि वाऽपतानि । नव समिष्टयजूंश्षि जुहोति तद्यच्च समिष्टयजूंश्षि जु-
होति नव वाऽअमूर्ध्वहिष्पवमाने स्तोत्रिया भवन्ति सैषोभयतोम्यूना विराट् प्रजन-
वापैतस्माद्वाऽअभयतो न्यूनात्प्रजननात्प्रजापतिः प्रजाः ससृजऽइत्तथोर्वा इत-
त्त्वापीस्तथोऽप्यवैष पतस्मादुभयत एव न्यूनात्प्रजननात्प्रजाः सृजत इत-

रचोर्ध्वा इतरच्चावाचीः ॥ १ ॥ हिङ्गार स्तोत्रिणाणां दशपः । स्वाहाकार एतेषां
तयो हास्येषा न्यूना विराद्दशंदाशिनी भवति ॥ २ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजूंषि
षि नाम । या वाऽएतेन यज्ञेन देवता ह्वयति याभ्यएष यज्ञे स्तायते सर्वा वै तचाः
समिष्टा भवन्ति तद्यत्नासु सर्वासु समिष्टास्वथैतानि जुहोति तस्मात्समिष्टयजूंषि
नाम ॥ ३ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजूंषि जुहोति । रिरिचान्ऽइव वाऽएतद्रीजान्-
स्यात्सा भवति यद्दयस्य भवति तस्य हि वृद्वाति तमेवातस्त्रिभिः पुनराप्याययति
॥ ४ ॥ अथ यान्युत्तराणि त्रीणि जुहोति । या वाऽएतेन यज्ञेन देवता ह्वयति
याभ्य एष यज्ञस्तायतऽउप हैव ता आसते यावन् समिष्टयजूंषि जुहोतीमाषि
नूनो जुह्वतिविति ता पुत्रैतद्यथायथं व्यवसृजति यत्र यत्रासां चरणं तत्रनु ॥ ५ ॥
अथ यान्युत्तमानि त्रीणि जुहोति । यज्ञं वाऽएतद्रीजनत यदेनमृतत तं जनयि-
त्वा यत्रास्य प्रतिष्ठा तत्प्रतिष्ठापयति तस्मात्समिष्टयजूंषि जुहोति ॥ ६ ॥ स
जुहोति । समिन्द्र एषो मनसा नेषि गोभिरिति मनमेति तन्मनसा रिरिचानमाप्या-
ययति गोभिरिति तद्गोभी रिरिचानमाप्यययति संधूमृशिमिर्धवन्त्संध स्व-
स्व्या । सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्तीति ब्रह्मणेति तद्ब्रह्मणा रिरिचानमाप्याययति
सं देवानां सुमतौ यज्ञियानां स्वाहा ॥ ७ ॥ सं वर्चसा । पयसा सं तनूभि-
रिति वर्चमेति तद्वर्चसा रिरिचानमाप्याययति पयमेति रसो वै पयस्तस्यसा रि-
रिचानमाप्याययस्यगन्महि मनसा संधिशिवेन । त्वष्टा सुवत्रो विदधातु रायोऽनुमांर्ह
तन्वो यद्वित्तिष्ठमिति विवृढं तत्संदधाति ॥ ८ ॥ धाता रातिः । सवितेवं जुषन्तां
प्रजापतिर्मिषिष देवोऽग्निः । त्वष्टा विष्णुः प्रजया संधरराणा यजमानाय इ-
षिणं दधात स्वाहेति तद्रेव रिरिचानं पुनराप्याययति यदाह यजमानाय इषिणं
दधात स्वाहेति ॥ ९ ॥ सुगावो देवाः । सदाना अकर्म यऽआजग्मेदथं सवनं जु-
षाणां इति सुगानि वो देवाः सदानान्यकर्म यऽआगन्तेदथं सवनं जुषाणा इत्येवै-
तदाह भरमाणा ब्रह्मणा हवींषीति तदेवता व्यवसृजति भरमाणा अह ते य-
न्तु येऽवाहना ब्रह्मणा उ ते यन्तु ये वाहनवन्त इत्येवैतदाह तस्मादाह भरमाणा
ब्रह्मणा हवींष्यस्मे धत् वसवो वसूनि स्वाहा ॥ १० ॥ यां२॥ऽआवहः । उ-
रातो देव देवांस्तान्मेरय स्वेऽअग्ने सप्रस्थऽइत्वंनि वाऽआहापून्देवानावहापून्दि-
वानावहेति तमेवैतदाह यान्देवानांवाचीस्तान्गमय यत्र यत्रैषां चरणं तदन्धिति जपि-
वाथसः पवित्रां सरव विरवऽइति अग्निवाथसो हि पशुं पुरोडाशं भवन्ति पवित्रा-

ॐस इति पवित्रा ॐसो हि सोम ॐ राजानं भवन्ति तस्मादाह जसिवा ॐसः पवित्रा-
 ॐसरच विश्वेऽसु धर्म ॐस्वरातिष्ठतानु स्वाहेति तदेव देवता व्यवसृजति ॥ ११ ॥ वय-
 ॐहित्वा । प्रयास यज्ञेऽभस्मिन्तग्ने होतारमवृणीमहीह । ऋधगया ऋधगुत्तशभि-
 ष्ठाः प्रजानन्यज्ञमुपयाहि विद्वान्स्वाहेत्यग्निमेवैतया विमुञ्चत्यग्निं व्यवसृजति
 ॥ १२ ॥ देवा गातुविद इति । गातुविदो हि देवा गातुं वित्स्वेति यज्ञं
 वित्स्वत्येवैतदाह गातुमितेति तदेतेन यथायथं व्यवसृजति मनसस्पतऽहं
 देव यज्ञ ॐ स्वाहा वाते धा इत्ययं वै यज्ञो योऽयं पवते तदिदं यज्ञ ॐ
 सम्भृत्यैतस्मिन्यज्ञं प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञ ॐ संदधाति तस्मादाह स्वाहा वाते धा
 इति ॥ १३ ॥ यज्ञं यज्ञं गच्छ । यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहेति तत्प्रतिष्ठा-
 तमेवैतद्यज्ञ ॐ सन्त ॐ स्वायां योनौ प्रतिष्ठापयत्येष ते यज्ञो यज्ञपते सह सूक्तवाकः
 सर्ववीरस्तं जुषस्व स्वाहेति तत्प्रतिष्ठितमेवैतद्यज्ञ ॐ सन्त ॐ सह सूक्तवाक ॐ सर्व-
 वीरं यजमानेन्ततः प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [४. ४.] ॥ तृतीयः
 प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या १२२ ॥

स वाऽभवभृथमभ्यवैति । तद्यदवभृथमभ्यवैति यो वाऽस्य रसोऽभूदाहुतिभ्यो
 वाऽस्य तपजीजनव्यैतच्छरीरं तस्मिन्न रसोऽस्ति तन्न परास्यं त्वपोभ्यवहरन्ति
 रसो वाऽन्नापस्तदस्मिन्नेत ॐ रसं दधाति तदेनमेतेन रसेन संगमयति तदेन्नमतो
 जनयति स एनं जात एव सन्जनयति तद्यदपोऽभ्यवहरन्ति तस्मादवभृथः ॥ १ ॥
 अथ समिष्ट यजू ॐषि जुहोति । समिष्ट यजू ॐषिहयेवान्तो यज्ञस्य स हुत्वैव स-
 मिष्ट यजू ॐषि यदेतमभितो भवति तेन चात्वाल्मुपसमायन्ति स कृष्णविश्राणा-
 ऋच मेखलां च चात्वाले प्रास्यति ॥ २ ॥ ग्राहिर्भूमा पृदाकुरिति । असौवाऽअग्नी-
 षस्य स्वगाकारो यदेनवधोऽभ्यवहरन्त्यथैष एवैतस्य स्वगाकारो ऋकुरिति हि
 सर्पाः कृपा इव हि सर्पाणामायतनान्यस्ति वै मनुष्याणां च सर्पाणां च विभाह-
 र्यमिष नेक्षदतः संभवदिति तस्मादाह ग्राहिर्भूमा पृदाकुरिति ॥ ३ ॥ अथ प्राच-
 यति । उरू ॐ हि राजावृणारचकार सूर्याय पन्थामन्नेतवाऽऽ इति यथायमुत्तरभयोऽ-
 षाहः सूर्याय पन्था एवं मेऽयमुत्तरभयोऽनाष्टः पन्था अस्तिवत्येवैतदाह ॥ ४ ॥
 अग्ने प्रादा प्रतिधातवेऽकरिति । यदिहवाऽ अग्नेपाव भवत्प्रजपेव प्रतिहप्रापय
 भवत्प्रजापयका इवयाग्निभरिचयिति तदेन ॐ सर्वस्वप्रापयेत्सुः पापान् ॐ प्रमद-
 ति ॥ ५ ॥ अथाह साम सायेति । साम मदीति वा सायेति तदेव सामाह सायेति हि

साम तद्यत्सामगायति नोदिदं बहिर्धा यज्ञाच्छरीरं नाष्ट्रा रक्षाथसि हिनसन्निति
साम हि नाष्ट्राणाथ रक्षसामपहन्ता ॥ १ ॥ आग्नेय्यां गायति । अग्निर्हिरक्ष-
सामपहन्तातिच्छन्दसि गायत्येषा वै सत्राणि छन्दाथसि यदतिच्छन्दास्तस्मादति
च्छन्दासि गायति ॥ ७ ॥ स गायति । अग्निष्ठपति पूतिददत्यहावोऽह्नावऽहति त-
न्नाष्ट्रा एवैतद्ब्रह्माथस्यतोऽपहन्ति ॥ ८ ॥ तऽजुदञ्चो निष्कामन्ति । जघनेन
चात्वालम्रेणान्नीध्रथ स यस्यां ततो दिश्यापो भवन्ति त्रयन्ति ॥ ९ ॥ स यः
स्यन्दमानानाथस्थावरोद्ददः स्यात् । तमपोऽभ्यवेयादेता वाऽअपां वरुणगृहीता
या स्यन्दमानानां न स्यन्दन्ते वरुणयोवाऽवभृथो निर्वरुणताथै यद्यु ता न विन्दे-
दपि या एव कारत्रापोऽभ्यवेयात् ॥ १० ॥ तमपोवक्रमयन्नाचयति । नमो वरुणा-
याभिहितो वरुणस्य पाश इति तदेनथ सर्वस्माद्वरुणपाशात्सर्वस्माद्वरुणयात्पु-
ञ्चति ॥ ११ ॥ अथ चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । समिधं पूस्याभिजुहोत्यग्नेरनीकमप
द्याविवेशापां नृपात्पतिरक्षसुर्यम् । वमे दमे समिधं यद्यग्ने पूति ते जिह्वा
वृतमुषरययत्स्वाहेति ॥ १२ ॥ अग्नेर्ह वै देवा । यावद्वा यावद्वाप्सु प्रवेश्यां
चक्रुर्नृतो नाष्ट्रा रक्षाथस्युपोत्तिष्ठानित्यभिर्हि रक्षसामपहन्ता तमेतया च
समिधैतया चाहुत्या समिद्धे समिद्धे देवेभ्यो जुहवानीति ॥ १३ ॥ अथा-
परं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । आश्राव्याह समिधो यजेति सोऽपवर्हिषश्चतुरः
पवाजान्यजति प्रजा वै बर्हिर्वरुणयो वाऽवभृथो नेत्यजावरुणो गृह्णाविति तस्माद-
पवर्हिषश्चतुरः प्रयाजान्यजति ॥ १४ ॥ अथ वारुण एककपालः पुरोडाशो भवति ।
यो वाऽअस्य रसोऽभूदाहुतिभ्यो वाऽस्य तमजीजनदथैतच्छरीरं तस्मिन्नरसोऽस्ति
रसो वै पुरोडाशस्तदास्मिन्नेतथ रसं दधाति तदेनमेतेन रसेन संगमयति तदेनमृतो
जनयति स एनं जात एव सञ्जनयति तस्माद्वारुण एककपालः पुरोडाशो भव-
ति ॥ १५ ॥ स आज्यस्योपस्तीर्य । पुरोडाशस्यावद्यन्नाह वरुणायानुब्रूहीत्यत्र
हैकऽञ्जनीषस्य द्विरवद्यन्ति तद्दु तथान् कुर्याच्छरीरं वाऽएतञ्चवति नालम्राहुत्यै वि-
रवद्यति सकृदभिधारयति प्रत्यनक्तथवदानेऽआश्राव्याह वरुणं यजेति वषट्कृते जुहो-
ति ॥ १६ ॥ अथाज्यस्योपस्तीर्य । पुरोडाशमववृधदाहाग्नीवरुणाभ्यामनुब्रूहीति
तत्स्विष्टकृते स यथाग्नयऽइत्याह नेदर्नि वरुणो गृह्णाविति स यद्यमुत्रऽर्जीषस्य
द्विरवषेदथात्र सकृदप्यु न नाद्रियेतायोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिधारयत्याश्राव्याह-
ग्नीवरुणौ यजेनि वषट्कृते जुहोति ॥ १७ ॥ ता वाऽएताः । षडाहुतयो भवन्ति

षट्पाऽऽकृतवः संवत्सरस्य संवत्सरो वरुणस्तस्मात्षट्पाहुतयो भवन्ति ॥ १८ ॥ एत-
दादित्यानामयनम् । आदित्यानीमानि यजूंथपीत्याहुः स यावदस्य वशः स्या-
देवमेव चिकीर्षेद्युऽएनमितरथा यजमानः कर्त्तव्यं भूयादितरथो तर्हि कुर्यादितानेव
चतुरः प्रयाजानपवर्हिषो यजेद्वावाज्यभागौ वरुणमग्नीवरुणौ इवानुयाजावप-
वर्हिषौ तद्दश वशान्तरा वै विराद्विराड् वै यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमाभिसम्पादयति
॥ १९ ॥ एतद्विज्ञिरसामयनम् । अतोऽन्यतरत्कृत्वा यस्मिन्कुम्भऽश्चजीषं भवति
तं प्रधावयति समुद्रे ते हृदयमस्वन्तरित्यापो वै समुद्रो रसो वाऽश्चापस्तस्मिन्नेतथ
रसं दधाति तदेनमेतेन रसेन संगमयति तदेनमतो जनयति स एनं जात एव स-
रुजनयति सं त्वा विशन्त्वोपधीरुताप इति तदास्मिन्नुभयथ रसं दधाति यश्चौषधि-
षु यश्चाप्सु यज्ञस्य त्वा यज्ञपते सूक्तोक्तौ नमोवाक्त्रे विधेम यत्स्वाहेति तद्यदेव य-
ज्ञस्य साधु तदेवास्मिन्नेतद्दधाति ॥ २० ॥ अथानुसृज्योपतिष्ठते । देवीराप एष
षो गर्भ इत्यपाथ ह्येष गर्भस्तथसुभीतथ सुभृतं विश्रतति तदेनमज्यः परिददाति
गुप्त्यै देव सोमैष ते लोक इत्यापो ह्येतस्य लोकस्तस्मिच्छं चवच्च परि च वच्चे-
ति तस्मिन्नः शं चैषि सर्वाभ्यश्च न आर्तिभ्यो गोपायेत्येवेतदाह ॥ २१ ॥ अथोपमा-
रयति । अबभृथ निचुम्पुण निचेरुरसि निचुम्पुणः । अत्र देवैर्देवकृतमेनो-
यासिषमवमत्यैर्मर्त्यकृतमित्यव ह्येतद्देवैर्देवकृतमेनोऽयासीत्सोमेन राज्ञाव मत्यैर्मर्त्यकृ-
मित्यव ह्येतन्मर्त्यैर्मर्त्यकृतमेनोऽयासीत्पशुना पुरोडाशेन पुरुरावणो देव रिषस्पाहीति
सर्वाभ्यो मर्तिभ्यो गोपायेत्येवेतदाह ॥ २२ ॥ अथाभ्यवेत्य स्नातः । अन्योऽ-
भ्यस्य पृष्ठे प्रधावतस्तावन्ये वाससी परिधायोदतः स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येतैवथ
सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते तस्मिन्न तावच्चनैनो भवति यावत्कुमारेवति स येनैव
निष्क्रामन्ति तेन पुनरायन्ति पुनरेत्याहवनीये समिधमभ्यादधाति देवानाथ समि-
दसीति यजमानमेवैतया समिन्दे देवानाथ हि समिद्धिमनु यजमानः समिध्यते
॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [४. ५.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥ २८ ॥

आदित्येन चरुणोदयनीयेन प्रचरति । तद्यदादित्यश्चरुर्भवति यदेवैनामदो-
देवा अनुवंस्तुवैव प्रायणीयस्तुवोदनीय इति तमेवास्याऽएतदुभयत्र भागं करोति
॥ १ ॥ स यदमुत्र राजानं क्रेप्युपमैष्यन्यजते । तस्मात्तप्रायण्यं नामाथ य-

तत्रावभृथाबुद्धेस्य यजते तस्मादेतद्बुदयनीयं नाम तद्वाऽएतत्समानमेव हविरदित्या
 ऽएव प्रायणीयमदित्याऽउदयनीयमियथैः खेवादितिः ॥ २ ॥ स वै पथ्यामेवाग्रे
 स्वस्तिं यजति । तद्देवा अप्रज्ञायमाने वाचैव प्रत्यपद्यन्त वाचा हि मुग्धं प्रज्ञायते-
 ऽथात्र प्रज्ञाते यथापूर्वं करोति ॥ ३ ॥ सोऽग्निमेव प्रथमं यजति । अथ सोममथ
 सवितारमथ पथ्याथैः स्वस्तिमथादिति वाग्वै पथ्या स्वस्तिरियमदितिरस्यामेव
 तद्देवा वाचं प्रत्यष्टापयन्त्मेयं वागस्यां प्रतिप्रिता वदति ॥ ४ ॥ अथ मैत्रावरुणीं
 वशामनू बन्ध्यामालभते । स एषोऽन्य एव यज्ञस्तायते पशुबन्ध एव सामिष्टयजू-
 थैःपि खेवान्तो यज्ञस्य ॥ ५ ॥ तद्यन्मैत्रावरुणी वशा भवति । यद्वाऽईजानस्य
 स्विष्टं भवति मित्रोऽस्य तद्गृह्णाति यद्भस्य दुरिष्टं भवति वरुणोऽस्य तद्गृह्णा-
 ति ॥ ६ ॥ तदाहुः । केजानोऽभूदिति तद्यदेवास्यात्र मित्रः स्विष्टं गृह्णाति तदे-
 वास्माऽएतया प्रीतः प्रत्यवसृजति यदु चास्य वरुणो दुरिष्टं गृह्णाति तच्चैवास्मा-
 ऽएतया प्रीतः स्विष्टं करोति तदु चास्मै प्रत्यवसृजति सोऽस्यैष स्व एव यज्ञो भ-
 वति स्वथैः सुकृतम् ॥ ७ ॥ तद्यन्मैत्रावरुणी वशा भवति । यत्र वै देवा रेतः
 सिक्तं प्राजनयंस्तदाग्निमारुतमित्युक्थं तस्मिस्तच्छ्याख्यायते यथा तद्देवा रेतः
 प्राजनयंस्ततोऽङ्गाराः समभवत्तङ्गारेभ्योऽङ्गिरसस्तदन्वये पशवः ॥ ८ ॥ अथ य-
 दासाः पाथैःसव पर्यशिष्यन्त । ततो गर्दभः समभवत्तस्माद्यत्र पाथैःसुलं भवति
 गर्दभस्थान मित्र वतेत्याहुरथ यदान ऊश्चन रसः पर्यशिष्यत तत एषा मैत्रावरुणी
 वशा समभवत्तस्मादेषा न प्रजायते रसाद्धि रेतः सम्भवति रेतसः पशवस्तथ-
 दन्ततः समभवत्तस्मादन्तं यज्ञस्यानुवर्तते तस्माद्वाऽएषात्र मैत्रावरुणी वशावक्रुप्त-
 तपा भवति यदि वशां न विन्देद्वप्युक्तवश एव स्यात् ॥९॥अथेतं विश्वे देवा अम-
 रिपृत्स्यन्त । ततो वैश्वदेवीसमभवत्तद्वर्हस्पत्या सोऽन्तोऽन्तोहि बृहस्पतिः ॥१०॥
 स यः सहस्रं वा भूयो वा दद्यात् । स एनाः सर्वा आलभेत सर्वं वै तस्याप्तं
 भवति सर्वं जितयः सहस्रं वा भूयो वा ददाति सर्वमेता एवमेव यथापूर्वं मैत्रावरुणी मे-
 वाग्रेऽथ वैश्वदेवीमथ वर्हस्पत्यम् ॥११॥ अथो ये दीर्घसत्रमासीरन् । संवत्सरं
 वा भूयो वा तऽएनाः सर्वा आलभेरन्त्सर्वं वै तेषामाप्तं भवति सर्वं जितं ये दीर्घ-
 सत्रमासते संवत्सरं वा भूयो वा सर्वमेता एवमेव यथापूर्वम् ॥१२॥ अथोदवसा-
 नीयपेष्ट्या यजते । स आग्नेयं पञ्चकपालं पुरोडाशं निर्वपति तस्य पञ्चपदाः
 पङ्क्तयो याज्यानुवाक्या भवन्ति यातयामेव वाऽएतदीजानस्य यज्ञो भवति सो

ऽस्मात्पराङ्निव भवत्यग्निर्वै सर्वे यज्ञा अग्नौ हि सर्वान्यज्ञांस्तन्वते ये च पाकयज्ञा
 ये चेतरे तद्यज्ञमेवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति तथोऽअस्मान्नपराङ्
 भवति ॥ १३ ॥ तद्यत्पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति । पञ्चपदाः पङ्क्तयो याज्यानु-
 वाक्याः प्राङ्को वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति तथो-
 ऽअस्मान्न पराङ् भवति ॥ १४ ॥ तस्य हिरण्यं दक्षिणा । आग्नेयो वाऽएष
 यज्ञो भवत्यग्नेरेतो हिरण्यं तस्माद्धिरण्यं दक्षिणान्द्वान्वा स हि वहेनाग्नेयोऽग्नि
 दग्धमिव ह्यस्य वहं भवति ॥ १५ ॥ अथो चतुर्गृहतिमेवाज्यं गृहीत्वा । वैष्णव्यर्चा
 जुहोत्युह विष्णो विक्रमस्वोरु च्छाय नस्कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्र भ यज्ञपति
 तिर स्वाहेति यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति
 तथोऽअस्मान्न पराङ् भवति तत्रोयच्छक्रनुयात्तद्दद्यात् । नादक्षिणं ह्यग्निः स्यादितिष्ठा-
 दुरथ यदेवैषोदवसानोयेष्टिः संतिष्ठतेऽथ सायमाहुतिं जुहोति कालऽएव प्रातराहु-
 तिम् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [५. १.] ॥

वशाप्रालभन्ते । तामालभ्य संज्ञपयन्ति संज्ञप्याह वषामुत्सिदेत्युत्सिद्य वषा-
 मनुमर्शं गर्भमेष्टवै ब्रूयात्स यदि न विन्दन्ति किमाद्विपर्ययं विन्दन्ति तत्र प्राय-
 श्चित्तिः क्रियते ॥ १ ॥ न वै तदवकल्पते । यदेकां मन्यमाना एकयेवैतया चरेयु-
 र्यदे मन्यमाना द्वाभ्यामिव चरेयु स्थालीं चैवोष्णीषं चोपकल्पयित्वा ब्रूयात् ॥ २ ॥
 अथ वषया चरन्ति । यथैव तस्यै चरणं वषया चरित्वाध्वर्युश्च यजमानश्च पुनरेतः
 स आहाध्वर्युर्निरूहेतं गर्भमिति तथै ह नोदरतो निरूहेदार्ताया वै मृताया उदरतो
 निरूहन्ति यत्र वै गर्भः समृद्धो भवति प्रजननेन वै स तर्हि प्रत्यङ्ङति तमपि वि-
 रुज्य भ्रोणी प्रत्यञ्चं निरूहितवै ब्रूयात् ॥ ३ ॥ तं निरुह्यमाणमभिमन्त्रयते । ए-
 जतु दशमास्यो गर्भो इति जरायुणा सहोति स यदाहेजात्विति प्राणमेवास्मिन्नेतद्द-
 धाति दशमास्य इति यदा वै गर्भः समृद्धो भवत्यथ दशमास्यस्तमेतदप्यदशमा-
 स्येथ मन्तं ब्रह्मणैव यजुषा दशमास्यं करोति ॥ ४ ॥ जरायुणा सहोति । तद्यथा
 दशमास्यो जरायुणा सहोद्यादेव मेतदाह यथायं वायुरेजति यथा समुद्र एजतीति
 प्राणमेवास्मिन्नेतद्दधात्येवायं दशमास्योऽअस्रज्जरायुणा सहोति तद्यथा दशमास्यो
 जरायुणास्रश्च सैतमेतदाह ॥ ५ ॥ तदाहुः । कथमेतं गर्भं कुर्यादित्यङ्गादङ्गाद्वैवास्याव-
 धेयुर्वयैवेतरेषामवधानानामवधानं तदुतथा न कुर्यादुत छेषोऽधिकताज्ञो भवत्य-

धस्तादेव प्रीवा अपिकृत्यैतस्याथ स्थान्यामेतं मेधथ रचोतेयुः सर्वेभ्यो वाऽ-
 अस्यैषोऽङ्गेभ्यो मेध रचोतति तदस्य सर्वेषामेवाङ्गानामवत्तं भवत्यवद्यन्ति वशा-
 या अवदानानि यथैव तेषामवदानम् ॥ ६ ॥ तानि पशुश्रपणे श्रपयन्ति तद्वैतं
 मेधथ श्रपयन्त्युष्णीषेणावेष्ट्य गर्भं पार्श्वतः पशुश्रपणस्योपनिदधाति यदा मृ-
 तो भवत्यथ समुद्यावदानान्येवाभिजुहोति नैतं मेधमुदासयन्ति पशुं तदेवैतं मेध-
 मुदासयन्ति ॥ ७ ॥ तंजघनेन चात्वालमन्तरेण यूपं चार्गिनं च हरन्ति । दक्षि-
 णतो निधाय प्रति प्रस्थातावद्यत्यथ स्रुचोरुपस्तृणीतिथ्य मनोतायै हविषोऽनुवाच
 आहावद्यन्ति वशाया अवदानानां यथैव तेषामवदानम् ॥ ८ ॥ अथ प्रचरणीति
 स्रुग्भवति । तस्यां प्रतिप्रस्थाता मेधायोपस्तृणीति द्विस्वद्यति सकृदभिधारयति
 प्रत्यनकषवदानेऽअथानुवाच आहाभाव्याह प्रेष्येति वषदकृतेऽध्वर्युर्जुहोत्यध्व-
 योरनुहोमं जुहोति प्रतिप्रस्थाता ॥ ९ ॥ यस्यै ते यज्ञियो गर्भे इति । अयज्ञिया वै
 गर्भास्तेमेतद्दृष्ट्वाणैव यजुषा यज्ञियं करोति यस्यै योनिर्हरणययीत्यदो वाऽएतस्यै
 योनिं विच्छिन्दन्ति यदत्रो निष्कर्षन्त्यमृतमायुर्हरणं तामेवास्या एतदमृतां यो-
 निं करोत्यङ्गान्यहृता यस्य तं मात्रा समजीगमथ स्वाहेति यदि पुमान्स्याद्यद्यु-
 स्त्री स्यादङ्गान्यहृता यस्यै तां मात्रा समजीगमथ स्वाहेति यद्युऽअविज्ञातो गर्भो
 भवति पुथस्कृत्यैव जुहुयात्पुमाथसो हि गर्भा अङ्गान्यहृता यस्य तं मात्रा समजी-
 गमथ स्वाहेत्यदो वाऽएतं मात्रा विष्वक्चं कुर्वन्ति यतत्रो निष्कर्षन्ति तमेतद्दृष्ट-
 यैव यजुषा समर्धयं मध्यतो यज्ञस्य पुनर्मात्रा सङ्गमयति ॥ १० ॥ अथाध्वर्युर्वन-
 स्पतिना चरति । वनस्पतिनाध्वर्युश्चरित्वा यान्युपभृत्यवदानानि भवन्ति तानि
 समान्यमान आहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुमृष्टीत्यत्याक्रामति प्रतिप्रस्थाता स एतथ
 सर्वमेध मेधं यच्छीतेऽथोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिधारयत्याभाव्याह प्रेष्येति वषदकृ-
 तेऽध्वर्युर्जुहोत्यध्वर्योरनु होमं जुहोति प्रतिप्रस्थाता ॥ ११ ॥ पुरुदस्मो विषुरूप इन्दु-
 गिति । बहुदान इति हैतद्यदाह पुरुदस्म इति विषुरूप इति विषुरूपा-इव हि ग-
 र्भा इन्दुरन्तर्महिमानमानञ्ज धीर इत्यन्तर्क्षे षे मातर्यक्तो भवत्येकषदी द्विपदी त्रि-
 पदी चतुष्पदीमष्टापदी भुवनानुप्रथन्ताथ स्वाहेति प्रथयत्येवैनामेतत्सुभूयो ह
 जयत्यष्टापद्येष्ट्या यदु चानष्टापद्या ॥ १२ ॥ तदाहुः । कैतं गर्भं कुर्यादिति वृक्षऽ-
 एवैनमुद्ध्युरन्तुरिचाम तना वै गर्भा अन्तरिक्षामिवैतद्यद्वृक्षस्तदेनथ स्वऽएवायत-
 ने प्रतिष्ठापयति तदुवाऽआहुर्न्य एनं तजानुव्याहरेद्वृक्षऽएनं मृतमुदासयन्तीति तथा

हैव स्यात् ॥ १३ ॥ अप एनमभ्यनहरेयुः । आपो वाऽ अस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा
 तदेनमस्वेव प्रतिष्ठापयति तदु वाऽआहुर्य एनं तत्रानुव्याहरदेस्ववे मरिष्यतीति
 तथा हैव स्यात् ॥ १४ ॥ आखूत्कर ऽएनमुपकिरेयुः । इषं वा ऽअस्य सर्व-
 स्य प्रतिष्ठा तदेनमस्योमेव प्रतिष्ठापयति तदु वा ऽआहुर्य एनं तत्रानुव्याहरेत्क्षिमे
 ऽस्मै मृताय श्मशानं कार्ष्यन्तीति तथा हैव स्यात् ॥ १५ ॥ पशुश्रपण ऽएनं
 मरुद्गयो जुहुयात् । अहुतादो वै देवानां मरुतो विडहुतमिवैतद्यदमृतो गर्भ आह-
 वनीयाद्वा ऽएष अहुतो भवति पशुश्रपणस्तथाह न बहिर्या यज्ञादभवति न प्र-
 त्यक्षमिवाहवनीये देवानां वै मरुतस्तदेनं मरुत्स्वेव प्रतिष्ठापयति ॥ १६ ॥ स
 हुत्वेव समिष्टयजूषि । प्रथमाशशान्तेष्वङ्गारेष्वेतथ सोष्णीषं गर्भमादत्ते तं प्राड्
 तिष्ठञ्जुहोति माहृत्यऽर्चा मरुतो यस्य हि ज्ञये पाथा दिवो विमहसः स सुगो-
 षातपो जन इति न स्वाहाकरोत्यहुतादो वै देवानां मरुतो विडहुतमिवैतद्यदस्वाहा
 कृतं देवानां वै मरुतस्तदेनं मरुत्स्वेव प्रतिष्ठापयति ॥ १७ ॥ अथाङ्गारैरभिसमूह-
 ति । मरी द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिरिति
 ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [५. २.] ॥ शतम् २७०० ॥

इन्द्रो ह वै षोडशी । तं नु सकृदिन्द्रं भूतान्यत्यरिञ्च्यन्त प्रजा वै भूतानि ता
 हैनेन सहगभवमिवासुः ॥ १ ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । कथं न्वहमिदथ सर्वप्र-
 तितिष्ठेयमर्वागेव मादिदथ सर्वथ स्यादिति स एतं ग्रहमपश्यत्तमगृह्णीत स इदथ स-
 र्वमेवात्यतिष्ठदर्वागेवास्मादिदथ सर्वमभवत्सर्व थ हवा ऽइदमितिष्ठत्यर्वागेवा-
 स्मादिदथ सर्व भवति यस्यैवं विदुष एतं ग्रहं गृह्णन्ति ॥ २ ॥ तस्मादेतदृषिणा-
 भ्यनुक्तम् । न ते महित्वमनभूदथ द्यौयदन्वया स्फिग्या ज्ञापयस्था इति न ह वा
 ऽअस्यासौ द्यौरन्वतरां च न स्फिगीमनुवभूव तथेदथ सर्वमेवात्यतिष्ठदर्वागेवास्मा-
 दिदथ सर्वमभवत्सर्वथ ह वाऽइदमितिष्ठत्यर्वागेवास्मादिदथ सर्व भवति यस्यै-
 वं विदुष एतं ग्रहं गृह्णन्ति ॥ ३ ॥ तं वै हरिवत्यऽर्चा गृह्णाति । हरिवतीषु स्तुवते
 हरिवतीरनुशथ सति वीर्यं वै हर इन्द्रो ऽसुराणाथ सपत्नानाथ समबृहक्त त-
 थो ऽएवैष एतकीर्यथ हरः सपत्नानाथ संदृक्ते तस्माद्धरिवत्यऽर्चा गृह्णाति हरि-
 वतीषु स्तुवते हरिवतीरनुशथसति ॥ ४ ॥ तं वाऽअनुष्टुभा गृह्णाति । गायत्रं वै
 प्रातः सवनं त्रैष्टुभं माध्यन्दिनथ सवनं जागतं तृतीयसवनमथातिरिक्तानुष्टुबत्ये-

वैनमेतद्रेचयति तस्मादनुष्टुभा गृह्णाति ॥५॥ तं वै चतुःसक्तिना पात्रेण गृह्णाति ।
 प्रयो वाऽग्ने लोकास्तदिमानेव लोकांस्तिसृभिः सक्तिभिराप्नोत्यत्येवैनं चतु-
 र्था सक्तया रेचयति तस्माच्चतुःसक्तिना पात्रेण गृह्णाति ॥ ६ ॥ तं वै प्रातः
 सवने गृह्णीयात् । आग्रयणं गृहीत्वा स प्रातः सवने गृह्णीत् एतस्मात्कालादुपशेते
 तदेनं सर्वाणि सवनान्यतिरेचयति ॥ ७ ॥ माध्यन्दिने वैनं सवने गृह्णीयात् ।
 आग्रयणं गृहीत्वा सोऽ एषा मीमांसा सैव प्रातः सवने ऽप्येवैनं गृह्णीयादाग्रयणं
 गृहीत्वा स प्रातः सवने गृह्णीत् एतस्मात्कालादुपशेते ॥ ८ ॥ अथातो
 गृह्णात्येव । आतिष्ठ वृत्रहृत्थं युक्ता ते ब्रह्मणा हरी । अर्वाचीनं सु ते
 भूना प्रावा कृणोतु वभुना । उपयामगृहीतोऽमीन्द्राय त्वा षोडशिनऽएष ते यो
 निरिन्द्राय त्वा षोडशिनऽइति ॥ ९ ॥ अनया वा । युत्वा हि केशिना हरी
 वृषणा कच्यथा । अथा न इन्द्र सोमपा गिरामुपश्रुतिं चर । उपयामगृहीतो-
 ऽमीन्द्राय त्वा षोडशिनऽएष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनऽइति ॥ १० ॥ अथे
 त्य स्तोत्रमुपाकरोति । सोमोऽत्यरेच्युपावर्तध्वमित्यत्येवैनमेतद्रेचयति तं वै पुरास्तम-
 यादुपाकरोत्यस्तमितेऽनुशंसति तदेनेनाहोरात्रे संदधाति तस्मात्पुरास्तमया-
 दुपाकरोत्यस्तमितेऽनुशंसति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. ३.] ॥

सर्वे ह वै देवाः । अग्रे सदृशा आसुः सर्वे पुण्यास्तेषां सर्वेषां सदृशा-
 नां सर्वेषां पुण्यानां त्रयोऽकामयन्तातिष्ठावानः स्यामेत्वाग्निरिन्द्रः सूर्यः ॥ १॥
 तेऽर्चन्तः भ्राम्यन्तश्चेरुः । तऽएतानतिष्ठाव्यान्ददृशुस्तानत्यगृह्णत तद्यदेनानत्यगृ-
 ह्णत तस्मादतिष्ठाहया नाम तेऽतिष्ठावानोऽभवन्त्यथैतऽएतदतिष्ठेवातिष्ठेव ह वै भ-
 वति यस्यैवं विदुष एतान्प्रहान्गृह्णन्ति ॥ २ ॥ नो ह वाऽइदमग्रेऽग्नौ वर्च आस ।
 यदिवमस्मिन्वर्चः सोऽकामयतेदं मयि वर्चः स्यादिति स एतं प्रहमपश्यत्तमगृह्णीत
 ततोऽस्मिन्नेतवर्च आस ॥ ३ ॥ नो ह वाऽइदमग्रेऽन्द्रऽञ्ज आस । यदिवम-
 स्मिन्ञ्जः सोऽकामयतेदं मय्योजः स्यादिति स एतं प्रहमपश्यत्तमगृह्णीत ततोऽ-
 स्मिन्नेतोज आस ॥ ४ ॥ नो ह वाऽइदमग्रे सूर्ये भ्राज आस । यदिवमस्मिन्भ्राजः
 सोऽकामयतेदं मयि भ्राजः स्यादिति स एतं प्रहमपश्यत्तमगृह्णीत ततोऽस्मिन्ने-
 तवभ्राज आसैतानि ह वै तेजांस्येतानि वीर्याययात्प्रन्धत्ते यस्यैवं विदुष एता-

न्महान्मृहणन्ति ॥ ५ ॥ तान्वै मातःसवने गृहणीयात् । आग्रयणं गृहीत्वात्मा वाऽ-
 आग्रयणो बहु वाऽइदमात्मन एकैकमतिरिक्तं क्लोमहृदयं त्वद्यत्तवत् ॥ ६ ॥ माध्य-
 न्दिने वैनान्तसवने गृहणीयात् । उक्थं गृहीत्वोपाकरिष्यन्वा पूतभृतोऽयं ह वा-
 ऽअस्यैषोऽनिरुक्त आत्मा यदुक्थयः सोऽप्या मीमांशु सैव मातः सवनेऽप्यैना-
 न्गृहणीयादाग्रयणं गृहीत्वा ॥ ७ ॥ ते माहेन्द्रस्यैवानु होमं हूयन्ते । एष वा-
 ऽइन्द्रस्य निष्केवल्यो महो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतन्निकेवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यं
 शस्त्रमिन्द्रो वै यजमानो यजमानस्यवाऽपते कामाय गृह्यन्ते तस्मान्माहेन्द्रस्यैवानु
 होमं हूयन्ते ॥ ८ ॥ अथातो गृह्णात्येव । अग्ने एवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवी-
 र्यम् । वधद्रयिं प्रयि पोषम् । उपयाम् गृहीतोऽस्यग्नये त्वा वर्चसऽप्य ते योनि-
 रग्नये त्वा वर्चसे ॥ ९ ॥ उत्तिष्ठन्नोजसा । सह पीत्वी शिप्रेऽअपेपयः । सोम-
 मिन्द्र चमुसुतम् । उपयाम् गृहीतोऽमीन्द्राय त्वौजसऽप्य ते योनिरिन्द्राय त्वौ-
 जसे ॥ १० ॥ अदृश्रमस्य केतवः । विरश्मयो जनां २ ॥ ११ ॥ अजन्ते
 अग्नयो यथा उपयाम् गृहीतोसि मूर्याय त्वा भ्राज्यायैष ते योनि
 मूर्याय त्वा भ्राज्यायेति ॥ ११ ॥ तेषां भूतः । अग्ने वर्चस्विन्वर्च-
 स्वास्त्वं देवेष्वसि वर्चस्वान हं मनुष्येषु भूयासमिन्द्रौजिष्ठौजिस्त्वं देवेष्व
 स्योजिष्ठो इहं मनुष्येषु भूयासं सूर्य भ्राजिष्ठ भ्राजिष्ठस्त्वं देवेष्वसि भ्राजि-
 ष्ठो इहं मनुष्येषु भूयासमित्येतानि ह वै भ्राज्यास्येतानि वीर्याय्यात्मन्धत्ते यस्यै-
 विदुष एतान्महान्मृहणन्ति ॥ १२ ॥ तान्वै पृथगे षडहे गृहणीयात् । पूर्वे त्र्य-
 ऽआग्नेयमेव प्रथमेऽहन्नैत्रं द्वितीये सौर्यं तृतीयं ऽएवमेवान्वहम् ॥ १३ ॥ तान्
 द्वैकऽउत्तरे त्र्यहे गृहणन्ति । तद्यु तथा न कुर्यात्पूर्वं ऽएवैनांस्त्र्यहे गृहणीयाद्यद्यु-
 त्तरे त्र्यहे गृहीष्यन्त्स्यात्पूर्वं ऽएवैनांस्त्र्यहे गृहीत्वाथोत्तरे त्र्यहे गृहणीयादेवमेव
 यथापूर्वं विश्वजिति सर्वपृष्ठ ऽएकाहऽएव गृह्यन्ते ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [५. ४.] ॥

एष वै प्रजापतिः । य एष यन्नस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतवेवा-
 प्येतर्हन् प्रजायन्ते ॥ १ ॥ उपांशुपात्रमेवान्वजाः प्रजायन्ते । तत्रै तत्पुनर्यज्ञे
 प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्त प्रजायन्ते ॥ २ ॥ अन्तर्यामपात्रमेवान्व-
 षयः प्रजायन्ते । तत्रै तत्पुनर्यज्ञे प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्तप्रजा-
 यन्ते ॥ ३ ॥ अथ यदेतबोरुभयोः । सह सतोरुपांशुं पूर्वं जुहोति तस्माद् सह
 सतो ऽजाविरुस्योभयस्यैवाजाः पूर्वा यन्त्यनूस्यो ऽवयः ॥ ४ ॥ अथ यदुपांशु

शुद्धेहुत्वा । ऊर्ध्वेमुन्मार्ष्टि तस्मादिमा अजा अरा जीतरा आक्रममाणा- इव
 वन्ति ॥ ५ ॥ अथ यदन्तर्गाम्थहुत्वा । अवाञ्चपवमार्ष्टि तस्मादिमा अवयो
 स्वाचीनशीर्ष्यः खनन्त्य-इव यन्त्येता वै प्रजापतेः प्रत्यक्षतमां यदजाव्यस्त-
 स्मादेतास्त्रिः संवत्सरस्य विजायमाना द्वौ त्रीनिति जनयन्ति ॥ ६ ॥ शुक्रपात्र-
 मेवानु मनुष्याः प्रजायन्ते । तद्वै तत्पुनर्यज्ञे प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनर-
 भ्यावर्त प्रजायन्त उप्य वै शुक्रो य एष तपत्येष ऽउ ऽएवेन्द्रः पुरुषो वै पशूना-
 मैन्द्रस्तस्मात्पशूनामीष्टे ॥ ७ ॥ अतुपात्रमेवान्येकशफं प्रजायते । तद्वै तत्पुनर्यज्ञे
 प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्त प्रजायन्त ऽइतीव वाऽकतुपात्रमितीवै-
 कशफस्य शिर आग्रयणपात्रमुक्थ्यपात्रमादित्यपात्रमेतान्येवानु गावः प्रजायन्ते
 तानि वै तानि पुनर्यज्ञे प्रयुज्यन्ते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्त प्रजायन्ते ॥ ८ ॥
 अथ यदजाः । कनिष्ठानि पात्राण्यनु प्रजायन्ते तस्मादेतास्त्रिः संवत्सरस्य विजा-
 यमाना द्वौ त्रीनिति जनयन्त्यः कनिष्ठाः कनिष्ठानि हि पात्राण्यनु प्रजायन्ते ।
 ॥ ९ ॥ अथ यद्गावः । भूयिष्ठानि पात्राण्यनु प्रजायन्ते तस्मादेताः सकृत्संवत्सरस्य
 विजायमाना एकैकं जनयन्त्यो भूयिष्ठा भूयिष्ठानि हि पात्राण्यनु प्रजायन्ते ॥
 ॥ १० ॥ अथ द्रोणकलशे । अन्ततो हारियोजनं ग्रहं गृह्णाति प्रजापतिर्वै द्रोणक-
 लशः स इमाः प्रजा उपावर्तते ता अवति ता अभिजिघ्रत्येतद्वा ऽएना भवति
 षडेनाः प्रजनयति ॥ ११ ॥ पञ्च ह त्वेव तानि पात्राणि । यानीमाः
 प्रजा अनु प्रजायन्ते सप्तानमुपांश्वन्तर्याम्योः शुक्रपात्रमृतुपात्रमाग्रयण-
 पात्रमुक्थ्यपात्रं पञ्च वा ऽश्मत्तवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजा-
 पतिर्यज्ञो यद्य षडेवऽर्तवः संवत्सरस्येत्यादित्यपात्रमेवैतेषां ऽ षष्टम् ॥ १२ ॥
 एकथहुत्वेव तत्पात्रम् । यदिमाः प्रजाः अनु प्रजायन्तऽउपांशुपात्रमेव प्राणो हि
 प्रजापतिः प्रजापतिथ्येवेदथ्य सर्वमनु ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ६ ॥ [६.६.]

एष वै प्रजापतिः । यएष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतम्बेवा-
 प्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते स आश्विनं ग्रहं गृह्णात्वावकाशानवकाशयति ॥ १ ॥ स उ-
 पांशुपत्रं प्रथमपवकाशयति । प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथोपांशुस्रवनं
 ध्यानाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथान्तर्यामिमुदानाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वे-
 त्यथैन्द्रवायवं वाचे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथ मैत्रावरुणं क्रतूवृक्षाभ्यां मे वर्चो-
 दा वर्चसे पवस्वेत्यथान्तिथ्यं श्रीत्राय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथ शुक्रामन्थिनौ

चतुर्भ्यां मे वर्चोदसौ वर्चसे पवेथामिति ॥ २ ॥ अथाग्रयणम् । आत्मने मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथोक्थ्यमोजसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथ ध्रुवमायुषे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथामृणौ विश्वाभ्यो मे प्रजाभ्यो वर्चोदसौ वर्चसे पवेथामिति वैश्वदेवो वाऽअमृणावतोहि देवेभ्य उज्यन्त्यतो मनुष्येभ्योऽतः पितृभ्यस्तस्माद्वैश्वदेवावमृणौ ॥ ३ ॥ अथ द्रोणकलशम् । कोऽसि कतमोऽसीति प्रजापतिर्वै कः कस्यासि को नामासीति प्रजापतिर्वै कोनाम यस्यते नामान्महीति मनुते कस्य नाम ये त्वा सोमेनातीतृपाप्तेति तर्पयति ह्येनथसोमेन स आश्विनं ग्रहं गृहीत्वान्वज्रमाशिषमाशास्ते सुप्रजाः प्रजाभिः स्यामिति तत्प्रजामाशास्ते सुवीरो वीरैरिति तद्वीरानाशास्ते सुपोषः पोषैरिति तत्पुष्टिमाशास्ते ॥ ४ ॥ तान्वै न सर्भमिवावकाशयेत् । योन्वेव ज्ञातस्तमवकाशयेद्यावास्य भिय स्याद्यो वानूचानोऽनूक्तेनैनान्प्राप्तुयात्स आश्विनं ग्रहं गृहीत्वा कृत्स्नं यज्ञं जनयति तं कृत्स्नं यज्ञं जनयित्वा त्प्राप्तुन्कुरुते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [५. ६.] ॥

ता वाऽएताः । चतुस्त्रिंशत्त्रयाहृतयो भवन्ति प्रायश्चित्तयो नामैष वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतम्बेवाप्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते ॥ १ ॥ अष्टौ वसवः । एकादश रुद्रा द्वादशादित्या इमऽएवं यावापृथिवी त्रयस्त्रिंशदसौ त्रयस्त्रिंशद्देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशस्तदेनं प्रजापतिं करोत्येतद्वा ऽअस्त्येतुद्दयमुत यद्दयमुत तद्दयस्त्येतदु तद्यन्त्येथ स एष प्रजापतिः सर्वे वै प्रजापतिस्तदेनं प्रजापतिं करोति तस्मादेतश्चतुस्त्रिंशत्त्रयाहृतयो भवन्ति प्रायश्चित्तयो नाम ॥ २ ॥ ताह्नैके । यज्ञ तन्व इत्याचक्षते यज्ञस्य ह त्वेवैतमानि पृथ्वीणि स एष यज्ञस्तायमान एता एव देवता भवन्तेति ॥ ३ ॥ सा यदि धर्मपुषा हलेत् । अन्यामुपसंक्रामेयुः स यस्यामेवैनं वेलायां पुरा पिन्वयन्ति तद्देवैनामुदीचींथ स्यापुथग्रणे वा शालांश्रीम् ॥४ ॥ तद्ये एते ऽअभितः । पुच्छकायद्देशिखण्डास्थेऽउच्छ्र्वाते तयोर्यद्दक्षिणं तस्मिन्नेताश्चतुस्त्रिंशत्प्रजाहृतयो भवन्ति तदस्यां कृत्स्नमेव सर्वे यज्ञं दधात्येषा ह्यतोधर्मं पिन्वतऽएषो तत्र प्राशश्चित्तिः क्रियते ॥५॥ अथ यज्ञस्य हलेत् । तस्मन्वीक्ष्य जुहुयादीक्षोपसत्स्वाहवनीये प्रसुतऽआग्नीध्रे विद्याऽएतद्यज्ञस्य पर्वस्येसते यद्ब्रूलति सा यैव तर्हि तत्र देवता भवति तयेधित्त्रिष्यन्ति तुषा मंद्धाति ॥ ६ ॥ अथ यादिकृन्देत् । तदत्रिंशत्पनिनेयेदत्रिंशद्दधे

सर्वमाप्तं सर्वस्वैवाप्यै वैष्णव वारुण्यऽर्चा यज्ञाऽहं किं चाच्छेति वरुण एवेदं
 सर्वमार्पयति ययोरोजसा स्कभिता रजां सि वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा । या पु-
 स्येतेऽप्रतीता महोभिर्विष्णुऽअगन्वरुणा पूर्वहूताविति यज्ञो वै विष्णुस्तस्यैतदाच्छेति
 वरुणो वाऽ आर्पयिता तद्यस्याश्चैतरेवताया आच्छेति यो च देवतापर्याति ता-
 भ्यामवैतद्भाभ्यां भिषज्यत्युभाभ्यां संदधाति ॥ ७ ॥ अयोऽअभ्येव यशेत् ।
 देवान्दिवमग्न्यज्ञस्ततो मा व्रिणमष्टु मनुष्यानन्तरिक्षमग्न्यज्ञस्ततो मा व्रिणमष्टु
 पितृन्पृथिवीमग्न्यज्ञस्ततो मा व्रिणमष्टु यं कं च लोकमग्न्यज्ञस्ततो मे भद्रम-
 भूदित्येवैतदाह ॥ ८ ॥ तद्दस्मैतवारुणिराह । किं सयजेत यो यज्ञस्य व्यृद्ध्या
 शपीयान्मन्येत यज्ञस्य वाऽअहं व्यृद्ध्या श्रेयान्भवामीत्येतद्द स्म स तत्रभ्याह यदेता
 आशिष उपगच्छति ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [५. ७.] ॥

तद्यत्रैतद्विरात्रे सहस्रं ददाति । तदेषा साहस्री क्रियते स प्रथमेऽहंस्त्रीणि च शतानि
 ियति त्रयास्त्रिंशत्तं चैवमेव द्वितीयेऽहं स्त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिंशत्तं चैवमेव
 तृतीयेऽहंस्त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिंशत्तं चैवमेव चतुर्थेऽहं स्त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिंशत्तं चैवमेव
 सा वै त्रिरूपास्वावित्याहुः एतद्दचस्यै रूपतममिन्वेति रोहिणीह त्वेवोपध्वस्ता स्वाष्टे-
 ष्टैवास्यै रूपतममिव ॥ २ ॥ सास्यादुप्रवीता । वाग्वाऽपृष्ठा निदानेन यत्साहस्रात्तयाग्नी
 वाऽइयं वाग्यातयाम्न्यप्रवीता तस्मादुभवति स्यात् ॥ ३ ॥ तां प्रथमेऽहजयेत् ।
 वाग्वाऽपृष्ठा निदानेन यत्साहस्री तस्या एतत्सहस्रं वाचःप्रजातं पूर्वाहैषेति पश्चादेनां
 प्रजातमन्वेत्तुत्तमवैनाम हजयेत्पूर्वमहास्यं प्रजातमेति पश्चादेष्टान्वेति सोऽपृष्ठा मीमा-
 ंसैवोत्तमऽएवैनाम हजयेत्पूर्वमहास्यं प्रजातमेति पश्चादेष्टान्वेति ॥ ४ ॥ तामुत्तरेण
 हविर्धाने । द्वाक्षणेनाग्नीध्रं द्रोणकलशमवघ्रापयति यज्ञो वै द्रोणकलशो यज्ञमवैना-
 मेतददर्शयति ॥ ५ ॥ आग्निध्रकलशम् । मष्ट्यात्वाविशन्तिवन्दव इति रिरिचान इव वा-
 ऽपृष्ठा भवति यः सहस्रं ददाति तमेवैतद्विरिचानं पुनराप्याययति यदाह आग्निध्र-
 कलशं मह्यात्वाविशन्तिवन्दव इति ॥ ६ ॥ पुनरूर्जा निवर्तस्वेति । तद्वेव रिरिचानं पु-
 नराप्याययति यदाह पुनरूर्जा निवर्तस्वेति ॥ ७ ॥ स्नानः सहस्रं धुञ्चेति । तद्वे-
 हस्रेण रिरिचानं पुनराप्याययति यदाह स्नानः सहस्रं धुञ्चेति ॥ ८ ॥ उरुधास-
 प्यस्वती पुनर्माविशताद्रयिरिति । तद्वेव रिरिचानं पुनराप्याययति यदाह पुनर्मा-
 विशताद्रयिरिति ॥ ९ ॥ अथ दक्षिणे कूर्णऽआजपति । इहे रन्ते ह्रस्वे कूर्णस्ये
 वन्द्रेज्योते ऽदिति सरस्वति इति विभुनि । एतातेऽअह्येनामानि देवेभ्योऽप्य

सुकृतं ब्रूतादिति बोधेरिति यैतानि हवाऽभ्यैदेवत्र नामानि सा यानि ते देवत्रा
 नामानितैर्मा देवेभ्यः सुकृतं ब्रूतादित्येवैतदाह ॥ १० ॥ तामुवार्जन्ति । सा यद्यु-
 पुरुषाभिर्वीता प्राचीषात्तत्र विद्यादरात्सीदयं यजमानः कल्याणं लोकमजैषीदिति
 यद्युदीचीयाच्छ्रेयानस्मिंल्लोके यजमानो भविष्यतीति विद्याद्यदि प्रतीचीयादि-
 भ्यतिष्विल-इव धान्यतिष्विलो भविष्यतीति विद्याद्यदि दान्तोपेयास्त्रिमेऽस्मा-
 ल्लोकाद्यजमानः प्रैष्यतीति विद्यादेतानि विज्ञानानि ॥ ११ ॥ तथा एतास्ति-
 अस्तिस्त्रिभिः शस्युधि भवन्ति । तास्वेतामुपसमाकुर्वन्ति वि वाऽएतां विराजं
 बृहन्ति यां व्याकुर्वन्ति विच्छिन्नोऽएषा विराहया विष्टुढा दशाक्षरा वै विरादत्कृ-
 त्स्नां विराजथमं दधाति ताथ होत्रे दद्याद्धोता हि साहस्रस्तस्मात्ताथ होत्रे द-
 द्यात् ॥ १२ ॥ ह्यै बोधेतारौ कुर्वीत । तयोर्यतरो नाश्रावयेत्तस्मा ऽएनां दद्या-
 द्वृद्धो वा ऽएष उभेता य अत्विक्सन्नाश्रावयति व्यृद्धो ऽएषा विराहया वि-
 ष्टुढा तद्वृद्ध ऽएवैतद्वृद्धं दधाति ॥ १३ ॥ तदाहुः । न सहस्रेऽधिकं च न द-
 द्यात्सहस्रेण ह्येव सर्वान्कामानाप्नोतीति तदु होवात्रासुरिः काममेव दद्यात्सहस्रे-
 णाह सर्वान्कामानाप्नोति कामेनो ऽअस्येतरदत्तं भवतीति ॥ १४ ॥ अथ यदि
 इथं वा युक्तं दास्यन्त्यात् । यद्वा वशायै वा वपायाथ हुतायां दद्यादुदवसानी-
 ययां वेष्टौ ॥ १५ ॥ स वै दक्षिणान्वय । अन्यूना दशतो नयेद्यस्मा ऽएकां
 दास्यन्त्यादशभ्यस्तेभ्यो दशतमुपावर्तयेद्यस्मै द्वे दास्यन्त्यात्पञ्चभ्यस्तेभ्यो
 दशतमुपावर्तयेद्यस्मै तिस्रो दास्यन्त्यात्त्रिभ्यस्तेभ्यो दशतमुपावर्तयेद्यस्मै पञ्च
 दास्यन्त्याद्द्वाभ्यां ताभ्यां दशतमुपावर्तयेदेवमा शतात्तथो हास्यैषान्यूना विरा-
 डमुष्मिंल्लोके कामदुधा भवति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. ८.] चतुर्थः
 प्रपाठकः ॥ काण्डकासंख्या १२५ ॥

तद्यत्रैतद्वादशाहेन व्यूढकन्दसा यजते । तद्ग्रहान्व्युहति व्युहत उद्गाता च
 होता च छन्वाथसि स एष प्रज्ञात एव पूर्वस्त्र्यहो भवति समूढछन्दा स्तदैन्द्रवा-
 यवाग्रानृह्णाति ॥ १ ॥ अथ चतुर्थे ऽहन् व्युहति । ग्रहान्व्युहन्ति छन्वाथसि
 तदाग्रयणानृह्णाति प्राजापत्यं वाऽएत्तच्चतुर्थमहभवत्यात्मा वाऽआग्रयण आत्मा
 वै प्रजापतिस्तस्मादाग्रयणानृह्णाति ॥ २ ॥ तं गृहीत्वा न सादयति । प्राणा
 वै ग्रहा नेत्राणान्मोहयान्तीति मोहयेद्वा प्राणान्यत्सादयेत्तं धारयन्त एवोपासन्त-
 ऽय ग्रहानृह्णात्यथ यदा ग्रहानृह्णात्यथ यत्रैवैतस्य कालस्तदेनथ हिंकृत्य सादन-

त्यथैतत्प्रज्ञातमेव पञ्चममहर्भवति तदैन्द्रवायवाग्रान्गृह्णाति ॥ ३ ॥ अथ षष्ठेऽह-
 न्व्यूहति । ग्रहान्व्यूहन्ति छन्दाथसि तच्छुक्राग्रान्गृह्णात्यैन्द्रं वाऽएतत्षष्ठमहर्भवत्येष
 वै शुक्रो य एष तपत्येष उऽएवेन्द्रस्तस्माच्छुक्राग्रान्गृह्णाति ॥४॥ तं गृहीत्वा नसादयति।
 प्राणा वै ग्रहा नेत्प्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यत्सादयेत्तं धारयन्त एवोपा-
 सन्तुऽथ ग्रहान्गृह्णात्यथ यदा ग्रहान्गृह्णात्यथ यत्रैतस्य कालस्तदेनथ सादयति ॥५॥
 अथ सप्तमेऽहन्व्यूहति । ग्रहान्व्यूहन्ति छन्दाथसि तच्छुक्राग्रान्गृह्णाति वार्हतं वा
 ऽएतत्सप्तममहर्भवत्येष वै शुक्रो य एष तपत्येष उऽएव बुधस्तस्माच्छुक्राग्रान्गृह्णाति
 ॥६॥तं गृहीत्वा न सादयति । प्राणा वै ग्रहा नेत्प्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्रा-
 णान्यत्सादयेत्तं धारयन्त एवोपासन्तेऽथ ग्रहान्गृह्णात्यथ यदा ग्रहान्गृह्णात्यथ य-
 त्रैतस्य कालस्तदेनथ सादयत्यथैतत्प्रज्ञातमेवाष्टममहर्भवति तदैन्द्रवायवाग्रान्गृ-
 ह्णाति ॥ ७ ॥ अथ नवमेऽहन्व्यूहति । ग्रहान्व्यूहन्ति छन्दाथसि तदाग्रयणाग्रा-
 न्गृह्णाति जागतं वाऽएतन्नवममहर्भवत्यात्मा वाऽआग्रयणः सर्वं वाऽइदमात्मा ज-
 गत्समादाग्रयणाग्रान्गृह्णाति ॥ ८ ॥ तं गृहीत्वा न सादयति । प्राणा वै ग्रहा ने-
 त्प्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यत्सादयेत्तं धारयन्त एवोपासन्तेऽथ ग्रहान्गृ-
 ह्णात्यथ यदाग्रहान्गृह्णात्यथ यत्रैतस्य कालस्तदेनथ हिंकृत्य सादयति ॥ ९ ॥
 तदाहुः । न व्यूह्वग्रहान्प्राणा वै ग्रहा नेत्प्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्य
 द्व्यूहेत्समान् व्यूहेत् ॥ १० ॥ तदु व्यूहेदेव । अङ्गानि वै ग्रहाः कामं वाऽइमान्य-
 ङ्गानि व्यत्यासथशेते तस्मादु व्यूहेदेव ॥ ११ ॥ तदु मैव व्यूहेत् । प्राणा वै ग्रहा
 नेत्प्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यद्व्यूहेत्समान् व्यूहेत् ॥ १२ ॥ किं नु त-
 त्राध्वर्योः । यदुज्ञाता च होता च छन्दाथसि व्यूहते एतद्वाऽअध्वर्युर्व्यूहति ग्रहा-
 न्यदैन्द्रवायवाग्रान्प्रातःसवने गृह्णाति शुक्राग्रान्माध्यन्दिने सवनऽआग्रयणाग्रांस्तु
 तीयसवने ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. ९.]

यदि सोममपहरेयुः । विधावतेच्छति ब्रूयात्स यदि विन्दन्ति किमाद्विषेरन्यु-
 न विन्दन्ति तत्र प्रायश्चित्तिः क्रियते ॥ १ ॥ द्वयानि वै फाल्गुनानि । लोहितपु-
 ष्पाणि चारुणपुष्पाणि च स यान्यरुणपुष्पाणि फाल्गुनानि तान्यभिषुणुयादेश वै सो-
 मस्य न्यङ्गो यदरुणपुष्पाणि फाल्गुनानि तस्मादरुणपुष्पाण्यभिषुणुयात् ॥२॥ यद्य-
 रुणपुष्पाणि न विन्देयुः । श्येनहतमभिषुणुयाद्यत्र वै गायत्री सोममच्छापतस्यया-
 ऽआ हरन्त्यै सोमस्याथशुरपतसच्छयेनहतमभवत्तस्माच्छेपनहतमभिषुणु यात् ॥३॥

यदेत्येनहृतं न विन्देयुः । आदारानभिषुणुयाद्यत्र वै यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत तस्य
 यो र ग्व्यप्रुष्यत्तत आदाराः समभवंस्तस्मादादारानभिषुणुयात् ॥ ४ ॥ यथा-
 दारान्न विन्देयुः । अरुण दूर्वा अभिषुणुयादेश वै सोमस्य न्यज्ञो यदरुणदूर्वास्त-
 स्मादरुणदूर्वा अभिषुणुयात् ॥ ५ ॥ यद्यरुणदूर्वा न विन्देयुः । अपियानेव क्रा-
 श्र हरितान्कुशानभिषुणुयात्तत्राप्येकामेव गां दद्यादथावभृथादेवोदेत्य पुनर्दी-
 क्षेत पुनर्यज्ञो ह्यत्र तत्र प्रायश्चित्तिरिति नु सोमापहतानाम् ॥ ६ ॥ अथ कलशदि-
 राम् । यदि कलशो दीर्येतानुलिप्पध्वमिति ब्रूयात्स यद्यनुलभेरन्प्रसृतमात्रं वाऽजलि-
 मात्रंवा तदन्वैरेकधनैरभ्युन्नीय यथाप्रभावं प्रचरेयुर्द्यु नानुलभेरन्नामयणस्यैव प्रस्क-
 न्धान्यैरेकधनैरभ्युन्नीय यथाप्रभावं प्रचरेयुः स यद्यनीतासु दक्षिणासु कलशो दीर्ये-
 त तत्राप्येकामेव गां दद्यादथावभृथादेवोदेत्य पुनर्दीक्षेत पुनर्यज्ञो ह्यत्र तत्र प्रायश्चित्ति-
 रिति नु कलशशिराम् ॥ ७ ॥ अथ सोमातिरिक्तानां । यद्यग्निष्टोमतिरिच्येत पूत-
 तभृत एवोक्थं गृह्णीयाद्यद्युक्थमतिरिच्येत षोडशिनपुपेयुर्यादि षोडशिनमतिरि-
 च्येत रात्रिपुपेयुर्यादि रात्रिमतिरिच्येताद्वरुपेयुर्नेच्छेवातीरेकाऽस्ति ॥ ८ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ २ ॥ [५. १०] पञ्चमोध्यायः [२९]

प्रजापतिर्वा ऽएष यदधिशुः सोऽस्यैष आत्मेवात्मा ह्ययं प्रजापतिस्तदस्यैतमात्मानं
 कुर्वन्ति यत्रैतं गृह्णन्ति तस्मिन्नेतान्माणान्दधाति यथा-यथैते प्राणा महा व्या-
 रूपायन्ते स ह सर्वतनूरेव यजमानोऽपुष्पिल्लोके सम्भवति ॥ १ ॥ तदाऽम्भण-
 षत् । यत्रैतं गृह्णन्त्यथैतदनारम्भणमिव यत्रैतं न गृह्णन्ति तस्माद्वा ऽअधिशुं
 गृह्णाति ॥ २ ॥ तं वा ऽअधुम्बरेण पात्रेण गृह्णाति । प्रजापतिर्वा एष प्रा-
 जापस्य उदुम्बरस्तस्मादुदुम्बरेण पात्रेण गृह्णाति ॥ ३ ॥ तं वै चतुः सक्तिना
 पात्रेण गृह्णाति । त्रयोवाऽग्ने लोकास्तदिमानेव लोकांस्तिसृधिराप्नोति प्रजा-
 पतिर्वाऽअनीप्रान्लोकांश्चतुर्थस्तत्प्रजापतिमेव चतुर्थ्याप्नोति तस्माच्चतुःसक्तिना
 पात्रेण गृह्णाति ॥ ४ ॥ स वै तूष्णीमेव प्रावाणमादत्ते । तूष्णीमधिशुंस्त्रिवपति
 तूष्णीमप उपसृजति तूष्णीमुद्यत्य सकृदभिषुणोति तूष्णीभेनमन्त्रवानञ्जुहोति तद्वं
 प्रजापतिं करोति ॥ ५ ॥ अथास्वाधेहिरण्यं बद्धं भवति । तदुपाजिघ्रति स ध्वे-
 वात्र क्षणते वा त्रिधा लिशतेऽपृतमायुर्हिरण्यं तदपृतमायुरात्मन्वषे ॥ ६ ॥ तदु-
 होवाच राव औपतास्विनिः । काममेव प्रावयात्काममुदन्यायद्दे तूष्णीं जुहोति
 तदेवैनं प्रजापतिं करोतीति ॥ ७ ॥ अथास्वाधे हिरण्यं बद्धं भवति । तदुपाजि-

प्रति स यदेवाच क्षणुते वा वि वा लिशनेऽपृतमायुर्हिरण्यं तदपृतमायुराम्बन्ध-
 ति ॥ ८ ॥ तदु होवाच बुद्धिल आश्वतरारिवः । उद्यत्यैव गृह्णीयाभामिषुणुया-
 द्भिषुण्वन्ति वाऽअन्याभ्यो देवताभ्यस्तदन्यथा ततः करोति यथो चान्याभ्यो
 देवताभ्योऽथ यदुद्यच्छति तत्रेवास्याभिषतं भवतीति ॥ ९ ॥ तदु होवाच याज्ञ-
 बल्क्यः । अभ्येव षुणुयान्न सोम इन्द्रममुतो ममाद नाब्रह्मालो मघवानथ
 सुतास इत्युषिणाभ्यनूक्तं न वाऽअन्यस्यै कस्यै चन देवतायै सकृदभिषुणोति
 तदन्यथा ततः करोति यथो चान्याभ्यो देवताभ्यस्तस्मादभ्येव षुणुयाविति ॥ १० ॥
 तस्य द्वादश प्रथम गर्भाः । पष्ठौषो वृक्षिणा द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संव-
 त्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरथशुस्तदेनं प्रजापतिं करोति ॥ ११ ॥ शतम् २८०० ॥
 नासां द्वादश गर्भाः । ताश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः
 संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरथशुस्तदेनं प्रजापतिं करोति ॥ १२ ॥ तदु ह
 कौकूस्तः । चतुर्विंशतिमेवैताः प्रथमगर्भाः पष्ठौहीर्क्षिणा ददादृषमं पञ्चविंश-
 शथि हिरण्यमेतदु ह स ददौ ॥ १३ ॥ स वा ऽएष न सर्वस्येव ग्रहीतव्यः ।
 आत्माद्यस्यैष यो न्वेव ज्ञातस्तस्य ग्रहीतव्यो यो वास्य । प्रयः स्याद्यो बानुचालो-
 ऽनुक्तेनैनं प्रामुयात् ॥ १४ ॥ सहस्रे ग्रहीतव्यः । सर्वं वै सहस्रथसर्वमेषु सर्ववेदसे
 ग्रहीतव्यः सर्वं वै सर्ववेदसथ सर्वमेषु विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्यः सर्वं वै
 विश्वजित्सर्वपृष्ठः सर्वमेषु वाजपेये राजसूये ग्रहीतव्यः सर्वथि तत्सत्रे ग्रहीतव्यः
 सर्वं वै सत्रथ सर्वमेषु एतानि ग्रहणानि ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [६.१.]

एतं वाऽएते गच्छन्ति । षड्भिर्मासैर्य एष तपति ये संवत्सरमासते तदुच्यतऽएव
 सामतो यथैतस्य रूपं क्रियतऽउच्यतऽअच्छोऽथैतदेव यजुष्टः पुरश्चरणतो यदेतं गृ-
 ह्णन्त्येतेनोऽएवैनं गच्छन्ति ॥ १ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उदु त्यं जातवेदसं
 देवं वहन्ति केतवः । दशे विश्वाय सूर्यम् । उपयामगृहीतोऽसि सूर्योय त्वा आ-
 ज्ञायैष ते योनिः सूर्योय त्वा आज्ञायति ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६.२.] ॥ ॥

अथातः पश्वयनस्यैव । पश्वेकादशिन्यैवेयात्स आग्नेयं प्रथमं पशुमालभते-
 ऽथ बारुणमथ पुनराग्नेयमेवमेवैतया पश्वेकादशिन्येयात् ॥ १ ॥ अथोऽअप्यै-
 न्द्राग्नेमेवाहरहः पशुमालभेत् । अग्निर्वै सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवता-
 भ्यो जुह्वतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तत्सर्वाभिर्वैतदेवता नापराध्नेति यो च यज्ञस्य
 देवता तां नापराध्नेति ॥ २ ॥ अथाब स्तोत्रावन्त्यैव । आग्नेयमग्निष्टोत्र-
 ऽथ

आलभेत तद्विसृज्यमानं यदाग्नेयं मुनिष्टोमऽआलभेत यद्युक्थयः स्यादैन्द्राग्नं द्वितीयमा
लभेतैन्द्राग्निं शुक्थानि यदि षोडशीस्यादैन्द्रं तृतीयमालभेतैन्द्रो द्वि षोडशी यथ
तिरात्रः स्यात्सारस्वतं चतुर्थमालभेत वाग्वै सरस्वती योषा वै वाग्योषा रात्रिस्त
थ्यायथं यज्ञक्रतून्व्यावर्तयत्येतानि त्रीण्ययनानि तेषां यतमत्कामयेत तेनेवाद्वाऽ
उपालम्भ्यौ पशु सौर्यं द्वितीयं पशुमालभते वैषुवतेऽहन्प्राजापत्यं महाव्रते ॥ ३॥
ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [६. ३.] ॥

अथातो महाव्रतीयस्यैव । प्रजापतेर्ह वै प्रजाः ससृजानस्य पर्वाणि विसृष्ट
सुः स विस्रस्तैः पर्वभिर्न शशाक सृष्टं हातुं ततो देवा अर्चन्तः आम्यन्तश्चेर-
स्तुऽएतं महाव्रतीयं ददृशुस्तमस्माऽअगृह्णंस्तेनास्य पर्वाणि समदधुः ॥ १ ॥ स
सृष्टंहितैः पर्वभिः । इदमन्नाद्यमभ्युत्तस्थौ यदिदं प्रजापतेरज्ञाद्यं यद्वै मनुष्याणा-
मशनं तदेवानां व्रतं महद्वाऽइदं व्रतमभूद्येनायुष्टं समहास्तेति तस्मान्महाव्रतीयो ज्ञा-
म ॥ २ ॥ एवं वाऽएते भवन्ति । ये संवत्सरमासते यथैव तत्प्रजापतिः प्रजाः
ससृजान आसीत्स यथैव तत्प्रजापतिः संवत्सरेऽन्नाद्यमभ्युत्तिष्ठदेवमेवैतुऽएतत्सं-
वत्सरेऽन्नाद्यमभ्युत्तिष्ठन्ति येषामेवं विदुषामेतं ग्रहं गृह्णन्ति ॥ ३ ॥ तं वाऽहन्द्रा-
यैव विमृधे गृह्णीयात् । सर्वा वै तेषां मृधो हता भवन्ति सर्वं जितं ये संवत्सरमा-
सते तस्माद्विमृधे वि न इन्द्र मृधो जहि नीजा यच्छ पृतन्यतः । योऽअस्मां० राऽ
आभिक्षासत्यधरं गमया तमः । उपयाम गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विमृधऽएष ते यो-
निरिन्द्राय त्वा विमृधऽइति ॥ ४ ॥ अथो विश्वकर्मणे । विश्वं वै तेषां कर्म
कृतं सर्वं जितं भवति ये संवत्सरमासते तस्माद्विश्वकर्मणे वाचस्पतिं विश्वकर्मा-
णमृतये मनोजुवं वाजेऽअथा हुवेम । स नो विश्वानि हवनानि जोषाद्विश्वशम्भूरव-
से साधुकर्मा । उपयाम गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विश्वकर्मणऽएष ते योनिरिन्द्राय
त्वा विश्वकर्मणऽइति ॥ ५ ॥ यद्युऽएन्द्रीं वैश्वकर्मणीं विद्यात् । तथैव गृह्णीया-
द्विश्वकर्मणऽइतिषा वर्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम् । तस्मै विश्वाः सपनमन्त
पूर्वीरयमुग्रो विह्व्यो यथासत् । उपयाम गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा विश्वकर्मणऽएष
ते योनिरिन्द्राय त्वा विश्वकर्मणऽइति ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. ४.] ॥

एष वै ग्रहः । य एष तपति येनेमाः सर्वाः प्रजा गृहीतास्तस्मादाहुर्ग्रहान्गृह्णीम
इति चरन्ति ग्रहगृहीताः सन्त इति ॥ १ ॥ वागेव ग्रहः । वाचा हीदथ सर्वं गृ-
हीतं किमु तद्यद्वाग्रहः ॥ २ ॥ नामैव ग्रहः । नाम्ना हीदथ सर्वं गृहीतं किमु

तद्यन्नाम ग्रहो बहूनां वै नामानि विष्णाय नस्तेन ते न गृहीता भवन्ति ॥ ३ ॥
 अन्नमेव ग्रहः । अन्नेन हीदथ्सर्वं गृहीतं तस्माद्यावन्तो नोऽशनमभ्रन्ति ते नः
 सर्वे गृहीता भवन्त्येषैव स्थितिः ॥ ४ ॥ स य एष सोमग्रहः । अन्नं वाऽएष स
 यस्यै देवतायाऽएतं ग्रहं गृह्णाति सास्मै देवतैतेन ग्रहेण गृहीता तं कामथं सम-
 र्धयति यत्काम्या गृह्णाति स उद्यन्तं वादित्यमुपतिष्ठतेऽस्तं यन्तं वा ग्रहोऽस्यमु-
 मनयात्या गृहाणासावदोमा प्रापविति यं द्विव्यादसावस्मै कामो मा समर्धीति
 वा न हैवासमै स कामः समृध्यते यस्माऽएवमुपतिष्ठते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७
 [६. ५] ॥

देवा इ वै यन् तन्वाजाः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्भिभयांचक्रुस्ते होचुः
 क्रोनो दक्षिणत आसिष्यतेऽथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ १ ॥
 ते होचुः । य एव नो वीर्यवत्तमः स दक्षिणत आस्तामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो
 यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ २ ॥ ते होचुः । इन्द्रो वै नो वीर्यवत्तम इन्द्रो दक्षिणत
 आस्तामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ ३ ॥ ते हेन्द्रमूचुः । त्वेवै नो
 वीर्यवत्तमोऽसि त्वं दक्षिणत आस्वाथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति
 ॥ ४ ॥ स होवाच । किं मे ततः स्यादिति ब्राह्मणच्छ्रुत्वा स्यात् ते ब्रह्मसाम तऽइति
 तस्माद्ब्राह्मणाच्छ्रुत्वास्मिन् प्रवृषीत इन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणादितीन्द्रस्य धेषा स इन्द्रो दक्षि-
 णत आस्ताथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपाचरंस्तस्माद्य एव वीर्यवत्तमः स्यात्स दक्षि-
 णत आसीताथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरेयुर्यो वै ब्राह्मणानामनूचान्तमः स एषां
 वीर्यवत्तमोऽथ यदिदं य एव कश्च ब्रह्मा भवति कुत्रिसूष्णीपास्तइति तस्माद्य एव
 वीर्यवत्तमः स्यात्स दक्षिणत आसीताथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरेयुस्तस्माद्ब्रा-
 ह्मणा दक्षिणत आसतेऽथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरन्ति ॥ ५ ॥ स यत्राह ।
 ब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशास्तरिति तद्ब्रह्मा जपत्येतं ते देव सवितर्यज्ञं प्राहुर्बृहस्पतये ब्र-
 ह्मणे । तेन यज्ञमव तेन यज्ञपतिं तेन प्राभव । स्तुत सवितुः प्रसवऽइति सोऽसावेव बन्धु-
 रेतैन न्बेवभूयिष्ठा-इवोपचरन्ति ॥ ६ ॥ अन्नेन त्वेवोपचरेत् । देव सवितरेतद्बृ-
 हस्पते प्रेति तत्सवितारं प्रसवायोपधावति स हि देवानां प्रसविता बृह-
 स्पते प्रेति बृहस्पतिर्वै देवानां ब्रह्मा तथ एव देवानां ब्रह्मा तस्माऽएवैतन्प्रा-
 ह तस्मादाह बृहस्पते प्रेति ॥ ७ ॥ अथ मैत्रावरुणो जपति । प्रसूतं देवेन स-
 वित्रा जुष्टं मित्रावरुणाभ्यामिति तत्सवितारं प्रसवायोपधावति स हि देवानां

प्रसविता जुष्टं मित्रावरुणाभ्यामिति मित्रावरुणौ वै मैत्रावरुणस्य देवते तद्येऽएव मै-
त्रावरुणस्य देवते ताभ्यामेवैतत्प्राह तस्माद्ब्रह्म जुष्टं मित्रावरुणाभ्यामिति ॥ ८ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ८ [६.६.] ॥

त्रयी वै विद्या । ऋचो यजूंश्चपि सामानीयमेवऽर्चोऽस्याऽऽ ह्यर्चति यो-
ऽर्चति स वागेवऽर्चो वाचा ह्यर्चति योऽर्चति सोऽन्तरिक्षमेव यजूंश्चपि द्यौः
सामानि सैषा त्रयी विद्या सौम्येऽध्वरे प्रयुज्यते ॥ १ ॥ इममेव लोकमृचा ज-
यति । अन्तरिक्षं यजुषा दिवमेव साम्ना तस्मात्प्रस्यैका विद्यानूक्ता स्यादन्वेवापी-
तयोर्निर्मितं विवक्षतेममेव लोकमृचा जयत्यन्तरिक्षं यजुषा दिवमेव साम्ना ॥ २ ॥
तद्वाऽएतत् । सहस्रं वाचः प्रजातं द्वेऽहन्द्रस्तृतीये तृतीयं विष्णुर्ऋचश्च सामानि
चेन्द्रो यजूंश्चपि विष्णुस्तस्मात्सदस्यकृसाप्राम्यां कुर्वन्त्यैन्द्रश्च हि सदः ॥ ३ ॥
अथैतं विष्णुं यज्ञम् । एतैर्यजुर्भिः पुर-इवञ्च विभ्रति तस्मात्पुरश्चरणं नाम ॥ ४ ॥
वागेवऽर्चश्च सामानि च । मन एव यजूंश्चपि सा यत्रयं वागासीत्सर्वमेव तत्रा-
क्रियत सर्वं प्राज्ञायताथ यत्र मन आसीन्नैव तत्र किं चनाक्रियत न प्राज्ञायत नो
हि मनसा ध्यायतः कश्चनाजानाति ॥ ५ ॥ ते देवा वाचमब्रुवन् । प्राची प्रेहीदं
प्रज्ञपयेति सा होवाच किं मे ततः स्यादिति यत्किञ्चावषट्कृतं स्वाहाकारेण
यज्ञे हूयते तत्तद्वाऽति तस्माद्यत्किञ्चावषट्कृतं स्वाहाकारेण यज्ञे हूयते तद्वाचः
सा प्राची प्रैत्सैतत्प्राज्ञपयद्वितीदं कुरुतेतीदं कुरुतेति ॥ ६ ॥ तस्माद् कुर्वन्त्येवऽ-
र्चा हविर्धाने । प्रातरनुवाकमन्वाह सामिधेनीरन्वाह प्राण्योऽभिष्टौत्येवश्च हि स-
युजावभवताम् ॥ ७ ॥ तस्माद् कुर्वन्त्येव सदासि । यजुषौदुम्बरीमुच्छ्रयन्ति सदः
संमिन्वन्ति विष्ण्यानुपकिरन्त्येवश्च हि सयुजावभवताम् ॥ ८ ॥ तद्वाऽएतत्सदः
परिश्रयन्ति । एतस्मै मिथुनाय तिर-इवेदं मिथुनं चर्याताऽइति व्यृद्धं वाऽएतन्मि-
थुनं यदन्यः पश्यति तस्माद्यद्यपि जायापती मिथुनं चरन्तौ पश्यन्ति व्येव द्रवत
आग एव कुर्वते तस्माद्द्वारेण सदः प्रेक्षमाणं ब्रूयान्मा प्रेक्षया इति यथा ह मि-
थुनं चर्यमाणं पश्येदेवं तत्कामं द्वारेण देवकृतं हि द्वारम् ॥ ९ ॥ एवमेवैतद्वि-
धानं परिश्रयन्ति । एतस्मै मिथुनाय तिर- इवेदं मिथुनं चर्याताऽइति व्यृद्धं वाऽ
एतन्मिथुनं यदन्यः पश्यति तस्माद्यद्यपि जायापती मिथुनं चरन्तौ पश्यन्ति व्येव
द्रवत आग एव कुर्वते तस्माद्द्वारेण हविर्धानं प्रेक्षमाणं ब्रूयान्मा प्रेक्षया इति
यथा ह मिथुनं चर्यमाणं पश्येदेवं तत्कामं द्वारेण देवकृतं हि द्वारम् ॥ १० ॥

तद्वाऽएतद्वृषा साम योषामृचथ स्रदस्यध्येति तस्मान्मिथुनाद्दिन्द्रो जातस्नेजसो
 वै तस्नेजो जातं गृहचश्च साम्नश्चेन्द्र इन्द्र इति ह्येतुमाचक्षते य एष तपति ॥ ११ ॥
 अथैतद्वृषा सोमः । योषा अग्रे हविर्धानेऽध्ययति तस्मान्मिथुनाच्चन्द्रमा जातो-
 ऽन्नाद्वै तदन्नं जातं यदद्ध्यश्च सोमाच्च चन्द्रमारचन्द्रमा ह्येतस्यान्नं य एष तपति
 तद्यजमानं चैवैतन्नयत्यन्नायं चास्मै जनयत्यृचश्च साम्नश्च यजमानं जनय-
 त्यद्ध्यश्च सोमाच्चास्माऽन्नाद्यम् ॥ १२ ॥ यजुषा ह वै देवाः । अग्रे यज्ञं तेनिरेऽथऽ
 र्चाथ साम्ना तदिदमप्येतिर्हि यजुषेवाग्रे यज्ञं तन्वतेऽथऽर्चाथ साम्ना यजो ह वै
 नामैतद्यजुरिति ॥ १३ ॥ यज्ञं वै देवाः इमा विद्याः कामान्दुदुहे तुद् यजुर्वि-
 द्यैव भूयिष्ठान्कामान्दुदुहे सा निर्धीततमेवास सा नेतरे विद्ये प्रत्यास्र नान्तरिक्ष-
 लोक इतरौ लोकौ प्रत्याम ॥ १४ ॥ ते देवा अकामयन्त । कथं न्वियं विद्येतरे
 विद्ये प्रतिस्यात्कथमन्तरिक्षलोक इतरौ लोकौ प्रतिस्यादिति ॥ १५ ॥ ते होचुः।
 उपाथश्चेव यजुर्भिश्चराम तत एषा विद्येतरं विद्ये पतिभविष्यति ततोऽन्तरिक्षलोक
 इतरौ लोकौ प्रतिभविष्यतीति ॥ १६ ॥ तैरुपाथैश्वचरन् । आप्याययन्नेवैनानि
 ततत एषा विद्येतरं विद्ये प्रत्यासीत्ततोऽन्तरिक्षलोक इतरौ लोकौ प्रत्यासीत्त-
 स्माद्यजूथि निरुक्तानि सन्त्यनिरुक्तानि तस्मादयमन्तरिक्षलोकौ निरुक्तः स-
 न्ननिरुक्तः ॥ १७ ॥ स य उपाथेषु यजुर्भिश्चरति । आप्याययत्येवैनानि स तान्ये-
 नप्रापानीन्याप्याययन्त्यथ य उच्चैश्चरति रूतपन्त्येवैनानि स तान्येनथरूताणिरूत-
 यन्ति ॥ १८ ॥ वागेवर्चश्च सामानिच । मन एव यजुथिषि स यऽश्चचा च सा-
 म्ना च चरन्ति वाक्के भवन्त्यथ ये यजुषा चरन्ति मनस्ते भवन्ति तस्मान्नानभि-
 पेषितमध्वर्युणा किंचन क्रियते यदैवाध्वर्युराहानुब्रूहि यजेत्यथैव तं कुर्वन्ति य-
 ऽश्चचा कुर्वन्ति यदैवाध्वर्युराह सोमः पवतऽउपावर्तध्वमित्यथैव ते कुर्वन्ति ये
 साम्ना कुर्वन्ति नो ह्यनभिगतं मनसा वाग्ब्रूति ॥ १९ ॥ तद्वाऽएतन्मनोऽध्व-
 र्युः । पुर-इवैव चरति तस्मात्पुरश्चरणं नाम पुर-इव ह वै श्रिया यशसा भवति
 य एवमेतद्धेद ॥ २० ॥ तद्वाऽएतदेव पुरश्चरणम् । य एष तपति स एतस्यैवावृता
 चरेद्ग्रहं गृहीत्वैतस्यैवावृतमन्वावर्तेत प्रतिगीर्यैतस्यैवावृतमन्वावर्तेत ग्रहथ हुत्वैतस्यै-
 वावृतमन्वावर्तेत स ह्येष भर्ता स यो ह्यैवं विद्वानेतस्यावृता शक्नोति चरितुथ श-
 क्नोति ह्यैव भार्ययान भर्तुम् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. ७.] ॥

या वै दीक्षा सा निषत् । तत्सन्नं तस्मादेनानासत्ऽइत्यादुरथ यस्ततो यज्ञं

तन्वते तद्यन्ति तत्रयति यो नेता भवति स तस्मादेमान्यन्तीत्याहुः ॥ १ ॥ या ।
दीक्षा सा निषत् । तत्सत्रं तदुयनं तत्सत्रायणमथ यत्ततो यज्ञस्योदृचं गत्वोत्तिष्ठ
न्ति तदुत्थानं तस्मादेनानुदस्थुरित्याहुरिति नु पुरस्ताद्धदनम् ॥ २ ॥ अथ दी
क्षिष्यमाणाः समवस्यन्ति । ते यद्यग्निं चेष्ट्यमाणा भवन्त्यग्निष्वेवाग्नीन्त्समारो
होपसमायन्ति यत्र प्राजापत्येन पशुना यक्ष्यमाणा भवन्ति मथित्वोपस
माधायोद्धृत्याहवनीयं यजन्तऽएतेन प्राजापत्येन पशुना ॥ ३ ॥ तस्य
शिरो निदधति । तेषां यदि तद्दहर्दीक्षा न समैत्यग्निष्वेवाग्नीन्त्समारो
यथायथं विपरेत्य जुहति ॥ ४ ॥ अथ यद्दहरेषां दीक्षा समैति । अग्निष्वेवाग्नी
न्त्समारोहोपसमायन्ति यत्र दीक्षिष्यमाणा भवन्ति गृहपतिरेव प्रथमो मन्थते मथ
प्रति शालाया अथेतरेषामर्था दक्षिणत उपविशन्त्यर्था उत्तरतो मथित्वोपसमा
धायैकैकमेवोल्मुकमावायोपसमायन्ति गृहपतेर्गार्हपत्यं गृहपतेरेव गार्हपत्यादुद्धृत्या
हवनीयं दीक्षन्ते तेषां समान आहवनीयो भवति नाना गार्हपत्या दीक्षापस-
त्सु ॥ ५ ॥ अथ यद्दहरेषां क्रयो भवति । तद्दहर्गार्हपत्यां चित्तिमुपदधात्यथेतरेभ्य
उपवसथे धिष्णथान्वैसर्जिनानां काले प्राच्यः पत्न्य उपसमायन्ति प्रजहत्येतान्-
परानग्नीन्हुतऽएव वैसर्जिने ॥ ६ ॥ राजानं प्रणयति । उद्यत एवैष आग्नीधी-
योऽग्निर्भवत्यथैतऽएकैकमेवोल्मुकमावाय यथाधिष्यथं विपरायन्ति तैरेव तेषामु-
ल्मुकैः प्रघ्नन्तीति ह स्माह याज्ञवल्क्यो ये तथा कुर्वन्तीत्येतन्वक्कमयनम् ॥ ७ ॥
अथेवं द्वितीयम् । अग्निष्वेवाग्नीन्त्समारोहोपसमायन्ति यत्र प्राजापत्येन पशुना
यक्ष्यमाणा भवन्ति मथित्वोपसमाधायोद्धृत्याहवनीयं यजन्तऽएतेन प्राजापत्येन
पशुना ॥ ८ ॥ तस्य शिरो निदधति । तेषां यदि तद्दहर्दीक्षा न समैत्यग्निष्वे-
वाग्नीन्त्समारोह यथायथं विपरेत्य जुहति ॥ ९ ॥ अथ यद्दहरेषां दीक्षा समैति ।
अग्निष्वेवाग्नीन्त्समारोहोपसमायन्ति यत्र दीक्षिष्यमाणा भवन्ति गृहपतिरेव प्र
थमो मन्थतेऽथेतरे पर्युपविश्य मन्थन्ते ते जातं-जातमवानुप्रहरन्ति गृहपतेर्गार्हपत्ये
गृहपतेरेव गार्हपत्यादुद्धृत्याहवनीयं दीक्षन्ते तेषां समान आहवनीयो भवति
समानो गार्हपत्यो दीक्षापसत्सु ॥ १० ॥ अथ यद्दहरेषां क्रयो भवति । तद्दहर्गार्ह-
पत्यां चित्तिमुपदधात्यथेतरेभ्य उपवसथे धिष्णथान्वैसर्जिनानां काले प्राच्यः पत्न्य
उपसमायन्ति प्रजहत्येतमपरमग्निं हुतऽएव वैसर्जिने ॥ ११ ॥ राजानं प्रणयति ।
उद्यत एवैष आग्नीधीयोऽग्निर्भवत्यथैतऽएकैकमेवोल्मुकमावाय यथाधिष्यथं विपरा-

ान्ति समुद्रमु हैव ते कुर्वन्ति समुद्रैरान्विन्दत्यर्तुका इ भवन्त्यपि इ तमर्धेऽसमद्विन्दति
 प्रस्मिन्नर्धे यजन्ते ये तथा कुर्वन्त्येतद्वितीयमयनम् ॥ १२ ॥ अथेदं तृतीयम् । गृहपतेरेवाऽ-
 एयोः संवदन्ते य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः सह यदनेन यज्ञेन जेष्यामोऽनेन पशुबन्धेन
 तन्नः सह सह नः साधुकृत्या य एव पापं करवत्तस्यैव तदित्येवमुक्त्वा गृहपतिरेव प्र-
 थमः समारोहयतेऽथेतरेभ्यः समारोहयति स्वयं वैव समारोहयन्ते तऽत्रायन्ति यत्र
 प्राजापत्येन पशुना यच्यमाणा भवन्ति मथित्वोपसमाधायोद्धृत्याहवनीयं यजन्तऽ
 एतेन प्राजापत्येन पशुना ॥ १३ ॥ तस्य शिरो निदधति तेषां यदि तद्दर्दी क्षान्तसमैत्यर-
 णिष्वेवाग्नीन्समारोह्य यथायथं विपरेत्य जुह्वति ॥ १४ ॥ अथ यद्दहरेषां दीक्षासमैति
 गृहपतेरेवाऽएयोः संवदन्ते य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः सह यदनेन यज्ञेन जेष्यामोऽनेन
 सत्रेण तन्नः सह सह नः साधुकृत्या य एव पापं करवत्तस्यैव तदित्येवमुक्त्वा गृहपति-
 रेव प्रथमः समारोहयतेऽथेतरेभ्यः समारोहयति स्वयं वैव समारोहयन्ते तऽत्राय-
 न्ति यत्र दीक्षिष्यमाणा भवन्ति मथित्वोपसमाधायोद्धृत्याहवनीयं दीक्षन्ते तेषां
 समान् आहवनीयो भवति समानो गार्हपत्यो दीक्षापसत्सु ॥ १५ ॥ अथ यद्दहरेषां
 क्रयो भवति । तद्दहर्गार्हपत्यां चित्तिमुपदधात्यथेतरेभ्य उपवसथे धिष्ण्यान्वैसर्जि-
 नानां काले प्राच्यः पत्न्य उपसमायन्ति प्रजहत्यतमपरमग्निंऽ हुतऽएव वैसर्जि-
 न् ॥ १६ ॥ राजानं प्रणयति । उद्यत एवैष आग्नीध्रीयोऽग्निर्भवत्यथैनऽए-
 कैकमेवोल्मुकमाश्रय यथाधिष्ण्यं विप्रायन्ति तत्तत्कृतं नाकृतं यन्नाना-
 धिष्ण्या भवन्ति वरीयानाकाशोऽसत्वारि चरणोयत्यथ यन्नानापुरोडाशाभूयो-
 हविरुच्छिष्टमसम्प्राप्त्याऽइति ॥ १७ ॥ अथ येन सत्रेण देवाः । क्षिप्रऽएव पा-
 प्मानमपाघ्नतेषां जितिमजयन्वैषामियं जितिस्तद्वत् उद्यतऽएकगृहपतिका वै
 देवा एकपुरोडाशा एकधिष्ण्याः क्षिप्रऽएव पाप्मानमपाघ्नत क्षिमे प्राजा-
 यन्त तथोऽएवैतऽएकगृहपतिका एकपुरोडाशा एकधिष्ण्याः क्षिप्रऽएव पाप्मा-
 नमपाघ्नते क्षिमे प्राजायन्ते ॥ १८ ॥ अथादः पूर्वस्मिन्नुदीक्षीनवऽशा शाला भ-
 वति । तन्मानुषऽसमान् आहवनीयो भवति नाना गार्हपत्यास्तद्विकृष्टं गृहपतेरेव
 गार्हपत्ये जाघन्या पत्नीः संयाजयन्त्याज्येनेतरे प्रतियजन्तऽआसते तद्विकृष्टम् ॥ १९ ॥
 अथात्र प्राक्षीनवऽशा शाला भवति । तद्देवत्रा समान् आहवनीयो भवति स-
 मानो गार्हपत्यः समान् आग्नीध्रीयस्तदेतत्सत्रं समुद्धं यथैकाहः समुद्ध एवं तस्य
 न ह्यलास्ति तस्यैवैव समान्या वृष्टदन्त्याद्धिष्ण्येभ्यः ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥
 [९. ८.] ॥

देवा ह वै सत्रमासत । श्रियं गच्छेम यशः स्यामान्नादाः स्यामेति तेभ्य एत-
 दन्नाद्यमभिमजितमपाचिक्रमिषत्पशवो वाऽञ्चं पशवो हैवैभ्यस्तदपाचिक्रमिषन्-
 द्वै न इमे श्रान्ता न हिऽस्युः कथमिव स्विन्नः सच्यन्तऽहति ॥ १ ॥ तऽएते गा-
 र्हपत्ये द्वेऽआहुतीऽअजुहवुः । गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा तदेनान्यृहेष्वेव न्यय-
 च्छन्तथैभ्य एतदन्नाद्यमभिमजितं नापाक्रामत् ॥ २ ॥ तथोऽएवेमे सत्रमासते । ये सत्रमासते
 श्रियं गच्छेम यशः स्यामान्नादाः स्यामेति तेभ्य एतदन्नाद्यमभिमजितमपाचिक्रमिषति
 पशवो वाऽञ्चं पशवो हैवैभ्यस्तदपाचिक्रमिषन्ति यद्वै न इमे श्रान्ता न हिऽस्युः
 कथमिव स्विन्नः सच्यन्तऽहति ॥ ३ ॥ तऽएते गार्हपत्ये द्वेऽआहुती जुह्वति । गृहा
 वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा तदेनान्यृहेष्वेव नियच्छन्ति तथैभ्य एतदन्नाद्यमभि-
 मजितं नापाक्रामति ॥ ४ ॥ तथोऽएवैतस्मात् । एतदन्नाद्यमुपाहृतमपाचिक्रमिषति
 यद्वै मायं न हिऽस्यात्कथमिव स्विन्मा सच्यतऽहति ॥ ५ ॥ तस्य परस्तादेवाग्ने
 ऽल्पश-इव प्रारुणाति । तदेनकुपनिमदति तद्वेद न वै तथा भूद्यथा मथसि न
 वै मा हिऽसीदिति तदेनमुपावश्रयते स ह प्रिय एवान्नस्थान्नादो भवति य
 एवं विद्वानेतस्य व्रतं शक्नोति चरितुम् ॥ ६ ॥ तद्वा ऽएतत् । दशमेहन्तस-
 त्रोत्थानं क्रियते तेषामेकैक एव वाचंयम् आस्ते वाचमाप्यायंस्तयापीनयाया-
 तयाम्न्योत्तरमहस्तन्वतेऽथेतरे विसृज्यन्ते समिद्धारा वा स्वाध्यायं वा तत्राप्य-
 रन्ति ॥ ७ ॥ तेऽपराह्णऽउपसमेत्य । अप उपस्पृश्य पत्नीशालं संप्रप-
 द्यन्ते तेषु समन्वारवेष्टेतेऽआहुती जुहोतीह रतिरिह रमध्वमिह धृतिरिह स्वधृतिः
 स्वाहेति पशुनेवैतदाह पशुनेवैतदात्मन्नियच्छन्ते ॥ ८ ॥ अथ द्वितीयां जुहोति ।
 उपसृजन्धरुणं मात्रऽहृत्यग्निमेवैतत्पृथिव्याऽउपसृजन्नाह धरुणो मात्रं घृ-
 न्निन्त्यग्निमेवैतत्पृथिवीं ध्रुयन्तमाह रायस्पोषमस्मात् दीधरत्स्वाहेति पशवो वै
 रायस्पोषः पशुनेवैतदात्मन्नियच्छन्ते ॥ ९ ॥ ते प्राञ्च उपनिष्क्रामन्ति । ते
 पश्चात्प्राञ्चो हविर्धाने सम्प्रपद्यन्ते परस्ताद्वै प्रत्यञ्चस्तऽस्यमाना अथैवथस-
 त्रोत्थाने ॥ १० ॥ तऽउत्तरस्य हविर्धानस्य । जघ्न्यायां कूर्वयां सामाभिगा-
 यन्ति सत्रस्यऽष्टद्विरिति राद्धिमेवैतदभ्युत्तिष्ठन्त्युत्तरधेर्वोत्तरायाऽश्रोणावितरं
 तु कृततरम् ॥ ११ ॥ यदुत्तरस्य हविर्धानस्य । जघ्न्यायां कूर्वयां गन्म उयो-
 तिरमृता अभूमेति ज्योतिर्वा ऽएते भवन्त्यमृता भवन्ति ये सत्रमासते द्विवं पृथिव्या
 अध्यारुहामेति त्रिवं वा एते पृथिव्या अध्यारोहन्ति ये सत्रमासतेऽविदाम

वानिति विन्दन्ति हि देवान्स्वज्योतिरिति त्रिभिधनमुपानयन्ति स्वर्धेते ज्योति-
 ते भवन्ति तद्यदेवैतस्य साम्नोरूपं तदेवैतं भवन्ति ये सत्रमासते ॥ १२ ॥
 । वृत्तिणस्य हविर्धानस्य । अधोऽधोऽक्षः सर्पन्ति स यथा हि स्वचो निर्मुच्येतै-
 ।ः सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यन्तेऽतिच्छन्दसा सर्पन्त्येषा वै सर्वाणि ह्यन्दाः सि-
 ।वृत्तिच्छन्दास्तथैनान्पाप्मा नान्वत्वेति तस्मादतिच्छन्दसा सर्पन्ति ॥ १३ ॥ ते
 ।र्पन्ति । युवं तुमिन्द्रापर्वता पुरोगुधा यो नः पृतन्यादप तं तमिद्धत वृज्जेण तं
 ।मिद्धतम् । दूरे चक्षाय छन्त्सद्गुहने यकिनक्षत् । अस्माकं शशन्नूपरि शूर विश्वतो
 ।र्मा दर्षीष्ट विश्वत इति ॥ १४ ॥ ते प्राञ्ज उपनिष्क्रामन्ति । ते पुरस्तात्प्रत्यञ्चः
 ।दः सम्प्रपद्यन्ते पश्चाच्चै प्राञ्जस्तस्यमाना अर्थवथ सत्रोत्थाने ॥ १५ ॥ ते
 ।थाधिष्ण्यमेवोपविशन्ति । देवभ्यो ह वै वाचो रसोऽभिजितोऽपचिक्रमिषां
 ।कार स इमामेव प्राङ्कृत्यसिमृत्सादिर्यं वै वाक्स्तथा एष रसो यदोषधयो यद्वन-
 ।पतयस्तमेतेन साम्नाप्नुवन्त्स एनानाप्तोऽभ्यावर्तत तस्मादभ्यामूर्ध्वा ओषधयो
 ।जायन्तऽऊर्ध्वा वनस्पतयस्तथोऽप्वृतेभ्य एतद्राचां रसोऽभिजितोऽपचिक्रमिषति
 । इमामेव प्राङ्कृत्यसिमृत्सतीर्यं वै वाक्स्तथा एष रसो यदोषधयो यद्वनस्पतयस्त
 ।तेन साम्नाप्नुवन्ति स एनानाप्तोऽभ्यावर्तते तस्मादभ्यामूर्ध्वा ओषधयो जायन्त
 ।ऊर्ध्वा वनस्पतयः ॥ १६ ॥ सर्परात्र्या ऋतु स्तुवते । इयं वै पृथिवी सर्पराज्ञी
 ।दुन्यैवैतत्सर्वमाप्नुवन्ति स्वयम्प्रस्तुतमनुपगीतं यथा नान्य उपश्रृणुयादति ह रे-
 ।वेद्यदन्त्यः प्रस्तुयादतिरेचयेद्यदन्त्य उपगायेदतिरेचयेद्यदन्त्य उपश्रृणुयात्तस्मात्स्व-
 ।म्प्रस्तुतमनुपगीतम् ॥ १७ ॥ चतुर्होतृन्होता व्याचष्टे । एतदेवैतस्तुतमनुशः सति
 ।दि होता न विद्याद्गृहपतिर्व्याचर्त्नीत होतुस्त्वेव व्याख्यानम् ॥ १८ ॥ अथाध्व-
 ।गोः प्रतिगरः । अरात्सुरिमे यजमाना भद्रमेभ्याऽभृष्टिति कन्याणमेवैतन्मानुष्यै
 ।ाचो वदति ॥ १९ ॥ अथ वाकोवाक्ये ब्रह्मोद्यं वदन्ति । सर्वं वै तेषामाप्तं भवति
 ।र्वं जितं ये सत्रमासतेऽचारिषुर्यजुभिस्तत्तान्यापंस्तद्वारुत्सताशाः सिषुर्भृच-
 ।त्तत्ता आपंस्तद्वारुत्सतास्तोषत सामभिस्तत्तान्यापंस्तद्वारुत्सताथैषामेतदेवानाम-
 ।नवरुद्धं भवति यद्राकोवाक्यं ब्राह्मणं तदेवैतेनाप्नुवन्ति तद्वरुन्धते ॥ २० ॥
 ।प्रौढुम्बरीमुपसथसृप्य वाचं यच्छन्ति । विदुहन्ति वाऽएते यज्ञं निर्धयन्ति ये वाचा
 ।र्षं तन्वते वाग्वि यज्ञस्तामेषां पुरैकैक एव वाचंयम् आस्ते वाचमाप्यायंस्तया-
 ।पीनयायातयाम्न्योत्तरमहस्तन्वतेऽथात्र सर्वैव वागात्ता भवत्यपटक्ताताः सर्वेऽएव
 ।ाचंयमा वाचमाप्याययन्ति तयापीनयायातयाम्न्यातिरात्रं तन्वते ॥ २१ ॥

श्रौतुम्बरीमन्वारभ्यासते । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर ऊर्जैवैतद्वाचमाप्याययन्ति ॥२२॥
 तेऽस्तमिते प्राञ्च उपनिष्क्रामन्ति । ते जघनेनाहवनीयमासतेऽग्रेण हविर्धाने ता-
 न्वाञ्जयमानेव वाचंयमः प्रतिप्रस्थान्ना वसतीवरीभिरभिपरिहरति ते यत्कामां आसीरं-
 स्तेन वाचं विसृजेरन्कामैर्ह स्म वै पुरऽर्षयः सत्त्रमासतेऽसौ नः कामः स नः स-
 मृध्यतामिति यद्युऽअनेककामाः स्युर्लोककामा वा प्रजाकामा वा पशुकामा
 वा ॥ २३ ॥ अन्नैव वाचं विसृजेरन् । भूर्भुवः स्वारिति तत्सत्येनैवैतद्वाचं स-
 मर्धयन्ति तथा समृद्धयाशिष आशासते सुप्रजाः प्रजाभिः स्यामेति तत्प्रजामाशा-
 सते सुवीरा वीरैरिति तद्वीरानाशासते सुपोषाः पोषैरिति तत्पुष्टिमाशासते ॥२४॥
 अथ गृहपतिः सुब्रह्मण्यामाह्वयति । यं वा गृहपतिर्भूयात्पृथगु हैवैके सुब्रह्मण्यामा-
 ह्वयन्ति गृहपतिस्त्वेव सुब्रह्मण्यामाह्वयेद्यं वा गृहपतिर्भूयात्स्मिन्त्समुपहवामिष्ठा
 समिधोऽभ्यादधति ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ [६.९] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः ॥
 कण्डिका संख्या १२६ ॥ षष्ठोऽध्यायः [३०] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिका
 संख्या ६४८ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे ग्रहनाम चतुर्थं काण्डं समाप्तम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमं काण्डम्

ओ३म् । देवाश्च वाऽऽसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे ततोऽसुरा अति-
 मानेनैव कस्मिन् वयं जुहुयामेति स्वेष्टेवास्येषु जुह्वतश्चेरुस्तेऽतिमानेनैव पराबभूवु-
 स्तस्मान्नातिमन्येत पराभवस्य हैतन्मुखं यदातिमानः ॥ १ ॥ अथ देवाः । अग्न्यो-
 ऽग्न्यस्मिन्नेव जुह्वतश्चेरुस्तेभ्यः प्रजापतिरात्मानं प्रददौ यज्ञो हैषामास यज्ञो हि
 देवानामग्रम् ॥ २ ॥ ते होतुः । कस्य न इदं भविष्यतीति ते मम ममेत्येव न स-
 म्पादयाञ्चक्रुस्ते हासम्पाद्योचुराजिमेवास्मिन्नामहै स यो न उज्जेष्यति तस्य न
 इदं भविष्यतीति तथेति तस्मिन्नाजिमाजन्त ॥ ३ ॥ स बृहस्पतिः । सवितारमेव
 असवायोपाधावत्सविता वै देवानां प्रसवितेदं मे प्रसुव त्वत्प्रसूत इदमुज्जयानीति
 तदस्मै सविता प्रसविता प्रासुवत्सवितृप्रसूत उदजयत्स इदं सर्वमभवत्स इद-
 थं सर्वमुदजयत्प्रजापतिथं ह्युदजयत्सर्वम् ह्येवेदं प्रजापतिस्ते नेष्टैवैतमिवोर्ध्वा विशमुद-
 कामत्समाद्यश्च वेद यश्च नैषोर्ध्वा बृहस्पतेर्दिगित्येवाहुः ॥ ४ ॥ तथे ह स्म पुरा
 वाजपेयेन यजन्ते । एताथ ह स्मैवोर्ध्वा विशमुत्क्रामन्ति तत औपाविनैव जानश्रुते-
 येन प्रत्यवरूढं ततोऽर्वाचीनं प्रत्यवरोहन्ति ॥ ५ ॥ तेनेन्द्रोऽयजत । स इदथ
 सर्वमभवत् स इदथं सर्वमुदजयत्प्रजापतिथं ह्युदजयत्सर्वम् ह्येवेदं प्रजापति-
 स्तेनेष्टैवैतमिवोर्ध्वा विशमुदक्रामत् ॥ ६ ॥ शतम् २९०० ॥ ॥ तथे ह स्म पुरा
 वाजपेयेन यजन्ते । एताथ ह स्मैवोर्ध्वा विशमुत्क्रामन्ति तत औपाविनैव
 जानश्रुतेयेन प्रत्यवरूढं ततोऽर्वाचीनं प्रत्यवरोहन्ति ॥ ७ ॥ स यो वाजपेयेन
 यजते । स इदथं सर्वं भवति स इदथं सर्वमुज्जयति प्रजापतिथं ह्युज्जयति सर्वमुद्ये-
 वेदं प्रजापतिः ॥ ८ ॥ तदाहुः । न वाजपेयेन यजेत सर्वं वाऽप्य इदमुज्जयति
 यो वाजपेयेन यजते प्रजापतिथं ह्युज्जयति सर्वम् ह्येवेदं प्रजापतिः स इह न किं चन
 परिशिनष्टि तस्येश्वरः प्रजा पापीयसी भवितोरिति ॥ ९ ॥ तदु वै यजेतैव । य
 ऽप्येवेतं यज्ञं कर्त्तुं विद्युर्ऋक्तो यजुष्टः सामतो ये प्रजह्यस्तऽपनं यानयेयुरेषा इ
 त्वेवैतस्य यज्ञस्व समृद्धिर्यदेनं विद्वाथसो याजयन्ति तस्मादु यजेतैव ॥ १० ॥
 स वाऽप्य ज्ञान्प्रत्यवैव यज्ञः । यदेनेन बृहस्पतिरयजत जगद्दि बृहस्पतिर्जगद्दि
 ज्ञान्प्रत्यवैवो राजन्यस्य यदेनेन्द्रोऽयजत सन्थंरीन्द्रः सन्थंराजन्यः ॥ ११ ॥

राज्ञ एव राजसूयथ । राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति न वै ब्राह्मणो राज्यायाल-
मवरं वै राजसूयं परं वाजपेयथ ॥ १२ ॥ राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति ।
सम्राट्वाजपेयेनावरथ हि राज्यं परथं साम्राज्यं कामयेत वै राजा सम्राट् भ-
वितुम-
वरथ हि राज्यं परथं साम्राज्यं न सम्राट् कामयेत राजा भवितुम-
वरथ हि राज्यं परथं साम्राज्यथ ॥ २६ ॥ स यो वाजपेयेनेष्ट्वा सम्राट्
भवति । स इदथ सर्वथ संवृद्धे स कर्मणः - कर्मणः पुस्तदादेताथ
सावित्रीमाहुतिं जुहोति देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगथेति-
॥ १४ ॥ तद्यथैवादो बृहस्पतिः । सवितारं प्रसवायोपाधावत्सविता वै देवा-
नां प्रसवितेहं मे प्रसुव त्वत्प्रसूत इदमुज्जयानीति तदस्मै सविता प्रसविता प्रा-
सुवत्प्रसवितृप्रसूत उदजयदेवमवैष एतत्सवितारमेव प्रसवायोपाधावति सविता वै
देवानां प्रसवितेहं मे प्रसुव त्वत्प्रसूत इदमुज्जयानीति तदस्मै सविता प्रसविता प्रा-
सूति तत्सवितृप्रसूत उज्जयति ॥ १५ ॥ तस्मादाह । देव सवितः प्रसुव यज्ञ-
प्रसुव यज्ञपतिं भगाय । दिव्योगन्धर्वः केतपूः केतनः पुनातु वाचस्पतिर्वाजं नः स्वदतु
स्वाहेति प्रजापतिर्वै वाचस्पतिरन्नं वाजः प्रजापतिर्न इदमद्यान्नथ स्वदत्स्वित्ये-
वैतदाह स एतामेवाहुतिं जुहोत्या श्वःसुत्याया एतद्धस्यैतत्कर्मारब्धं भवति प्र-
सन्न एतं यज्ञं भवति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अष्टंशुं गृह्णाति । सर्वत्वा यैव तस्माद्वा ऽ अष्टंशुं गृह्णात्य-
यैतान्प्रज्ञातानेवाग्निष्टोभिकान्गृह्णात्प्राग्रयणात् ॥ १ ॥ अथ षुष्ट्या-
न्गृह्णाति । तद्यदेवैतैर्देवा उदजयस्तदेवैष एतैरुज्ज यति ॥ २ ॥ अथ
षोडशिनं गृह्णाति । तद्यदेवैतेनेन्द्र उदजयस्तदेवैष एतेनोज्ज यति ॥ ३ ॥
अथैतान्पृष्व वाजपेयग्रहान्गृह्णाति । ध्रुवसदं त्वा नृषदं मनःसदमुपया-
मगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टममिति
सादयत्येषां वै लोकानामयमेव ध्रुव इयं पृथिवीममेवैतेन लोकमुज्जयति ॥ ४ ॥
अप्सुषदं त्वा घृतसदं व्योमसदमुपयामगृहीतोऽ सीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष-
ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टममिति सादयत्येषां वै लोकानामयमेव व्योमेदमस्तरिष
लोकमेवैतेनोज्जयति ॥ ५ ॥ पृथिविसदं त्वान्तरिक्षसदं दिविसदं देवसदं नाकस-
दमुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टममिति
सादयत्येषां वै देवसन्नाकसदेष एव देवलोकं देवलोकमिदमेवैतेनोज्जयति ॥ ६ ॥
अथा थ त्वसमुद्रपस थ सूयं सन्तथ समाहितवपथ इत्येव यो इत्यस्य शो

गृह्याभ्युत्समपयामगृहीतोऽमीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्याभ्येष ते योनिरिन्द्राय
 त्वा जुष्टतमामिति सादयत्येष वा ऽ अपाथि रसो योऽयं पवते स एष सूर्ये
 समाहितः सूर्यात्पवत ऽ एतमेवैतेन रसमुज्जयति ॥ ७ ॥ महा ऊर्जाहुतयः । व्य-
 न्तो विमाय मतिं तेषां विशिप्रियाणां वोऽभिषमूर्जथि समग्रभपुपयामगृहीतोऽ
 मीन्द्राय त्वा जुष्टमेष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमामिति सादयत्यैवे रसो रस-
 मेवैतेनोज्जयति ॥ ८ ॥ तान्वा ऽएतान् । पञ्च वाजपेयग्रहान्गृह्णाति प्रजापतिं
 वा ऽएष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते संवत्सरो वै प्रजापतिः पञ्च वाऽश्व-
 तवः संवत्सरस्य तत्प्रजापतिमुज्जयति तस्मात्पञ्च वाजपेयग्रहान्गृह्णाति ॥ ९ ॥
 अथ सप्तदश सोमग्रहान्गृह्णाति । सप्तदश सुराग्रहान्प्रजापतेर्वाऽ एतेऽ अन्धसी
 यस्मोमश्च सुरा च ततः सत्यं श्रीर्ज्योतिः सोमोऽनृतं पाप्मा तमः सुरैते -
 ऽएवैतदुभे ऽ अन्धसी ऽ उज्जयति सर्वे वाऽएष इदमुज्जयति यो वाजपेयेन
 यजते प्रजापतिथ्युज्जयति सर्वेषु ह्येवेदं प्रजापतिः ॥ १० ॥ स यत्सप्तदश ।
 सोमग्रहान्गृह्णाति सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञः स यावानेव यज्ञो याव-
 त्यस्य मात्रा तावतैवास्यै तत्सत्यथि श्रियं ज्योतिरुज्जयति ॥ ११ ॥ अथ यत्सप्त-
 दश । सुराग्रहान्गृह्णाति सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञः स यावानेव यज्ञो
 यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्यै तद्वृत्तं पाप्मानं तम उज्जयति ॥ १२ ॥ तऽउभये-
 चतुस्त्रिंशद्ग्रहाः सम्पद्यन्ते । त्रयस्त्रिंशद्देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशस्त-
 त्प्रजापतिमुज्जयति ॥ १३ ॥ अथ यत्र राजानं क्रीणाति । तदक्षिणतः प्रतिवे-
 शतः केशवात्पुरुषात्सीसेन परिश्रुतं क्रीणाति न वाऽएष स्त्री न पुमान्यत्केशवः पुरुषो
 यद्वह पुमांस्तेन न स्त्री यदु केशवस्तेन न पुमानैतदयो न हिरण्यं यत्सीसं नैष सोमो न
 सुरा यत्परिश्रुत्तस्मात्केशवात् पुरुषात्सीसेन परिश्रुतं क्रीणाति ॥ १४ ॥ अथ पूर्वेषुः ।
 द्वौ खरौ कुर्वन्ति पुरोऽक्षमेवान्यं पश्चादक्षमन्यं नेत्सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च सह साक-
 यामेति तस्मात्पूर्वेषुर्द्वौ खरौ कुर्वन्ति पुरोऽक्षमेवान्यं पश्चादक्षमन्यम् ॥ १५ ॥ अथ यत्र पू-
 र्वया बारा । षसतीवरीः प्रपादयन्ति तदपरया द्वारा नेष्टा परिश्रुतं प्रपादयति दक्षि-
 णतः प्राक्पाप्यध्वरन्ति पुरोऽक्षमेव प्रत्यङ्गुहासीनोऽध्वर्युः सोमग्रहान्गृह्णाति पश्चादक्ष-
 माङ्गुहासीनो नेष्टा सुराग्रहान्स्तोमग्रहमेवाध्वर्युर्गृह्णाति सुराग्रहं नेष्टा सोमग्रहमेवाध्व-
 र्युर्गृह्णाति सुराग्रहं नेष्टोमेवैनाभ्यत्पासं गृह्णातिः ॥ १६ ॥ न प्रत्यञ्चपक्षमध्वर्युः ॥

सोमग्रहमतिहरति न प्राञ्चमक्षं नेष्टा सुराग्रहं ने ज्ज्योतिश्च तमश्च सष्टैष्टजावेति
 ॥ १७ ॥ उपर्युपर्येवाक्षमध्वर्युः । सोमग्रहं धार्यत्यधोऽधोऽक्षं नेष्टा सुराग्रहश्च स-
 स्पृशौ स्थः सं माभद्रेण पृक्कमिति नेत्यापमिति ब्रवावेति तौ पुनर्विहरतो विपृशौ
 स्थौ वि मा पाप्पना पृक्कमिति तद्यथेषीकां मुञ्जाद्विष्टहेदेवमेनश्च सर्वस्मात्पाप्म-
 नो विष्टहतस्तस्मिन् तावच्चनैनो भवति यावत्तृणस्याग्रं तौ सादयतः ॥ १८ ॥
 अथाध्वर्युः । हिरण्यपात्रेण मधुग्रहं गृह्णाति तं मध्ये सोमग्रहाणां च सादयत्यथो-
 क्थं गृह्णात्यथ ध्रुवमथैतान्तसोमग्रहानुत्तमे स्तोत्रेऽष्टत्विजां चमसेषु व्यवनीय
 जुह्वति तान्भक्षयन्त्यथमाध्यन्दिने सवने मधुग्रहस्य च सुराग्रहाणां चोद्यते तस्यातः
 ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

आग्नेयमग्निष्टोमऽञ्जालभते । अग्निर्वाऽअग्निष्टोमोऽग्निष्टोममेवैतेनोज्जय-
 त्यैन्द्राग्नमुत्प्रेभ्यञ्जालभतऽएन्द्राग्नानि वाऽउक्थान्युक्थान्येवैतेनोज्जयत्यैन्द्रश्च
 षोडशिनऽञ्जालभतऽइन्द्रो वै षोडशी षोडशिनमेवैतेनोज्जयति ॥ १ ॥ सारस्वतश्च
 सप्तदशाय स्तोत्राञ्जालभते । तदेतदनतिरात्रे सति रात्रे रूपं क्रियते प्रजापति
 वाऽएष उज्जयति यो वाजपयेन यजते संवत्सरो वै प्रजापतिस्तदेतेन सारस्व-
 तेन रात्रिमुज्जयति तस्मादेतदनतिरात्रे सति रात्रे रूपं क्रियते ॥ २ ॥ अथ
 मरुत्तश्च उज्जेषेभ्यः । वशां पृश्निमालभतऽइयं वै वशा पृश्निर्यदिदमस्यां मूलि
 चामूलं चान्नाद्यं प्रतिष्ठितं तेनेयं वशा पृश्निरन्नं वाऽएष उज्जयति यो वाज-
 पयेन यजतेऽन्नपेयश्च ह वै नामैतद्यद्वाजपेयं विशो वै मरुतोऽन्नं वै विश
 उज्जेषेभ्य इत्युज्जित्याऽएव दुर्वेदेऽउज्जेषवत्यौ याज्यानुत्राक्ये यद्युज्येषवत्यौ न
 विन्देदपि येऽएव के च मारुत्यौ स्यातां दुर्वेदोऽएव वशा पृश्निर्यदि वशां पृश्नि
 नुविन्देदपि यैव का च वशा स्यात् ॥ ३ ॥ तस्या आहूत् । यत्र होता भाइन्द्रं
 प्रहमनुशश्च सति तदस्यै वपया प्रचरेयुरेष वाऽइन्द्रस्य निष्केवल्यो ग्रहो यन्माहे-
 न्द्रोऽप्यस्यैतन्निष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यश्च शस्त्रमिन्द्रो वै यजमानस्तन्म-
 ध्यत् एवै तद्यजमाने वीर्यं दधाति तस्मादस्याऽ अत्र वपया प्रचरेयुः ॥ ४ ॥ इ-
 धावदानानि क्षपयन्ति । तदोऽर्धानां जुह्वामुपस्तीर्य द्विर्द्विरवधति सकृदधिधारयति
 प्रत्यनक्तयवदानान्यथोपभृति सकृत्सकृदवधति द्विरधिधारयति न प्रत्यनक्तयव-
 दानानि तद्यदर्धानां द्विर्द्विरवधति तथैषा कृत्स्ना भवत्यथ यदेतैः प्रचरोति तेन देवी

विशमुज्जयत्यथार्धानि मानुष्यै विशऽउपहरति तेनो मानुषीं विशमुज्जयति ॥५॥
तद् तथा न कुर्यात् । हूलति वाऽएष यो यज्ञपथादेत्येति वाऽएष यज्ञपथाद्य एवं
करोति तस्माद्यत्रैवेतरेषां पशूनां वपाभिः प्रचरन्ति तदेवैतस्यै वपया प्रचरेयुरेक-
धावदानानि श्रपयन्ति न मानुष्यै विशऽउपहरन्ति ॥ ६ ॥ अथ सप्तदश प्राजा-
पत्यान्पशूनालभते । ते वै सर्वे तूपरा भवन्ति सर्वे श्यामाः सर्वे मुष्कराः प्रजा-
पतिं वाऽएष उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽन्नं वै प्रजापतिः पशुर्वाऽअन्नं तत्र-
जापतिमुज्जयति सोमो वै प्रजापतिः पशुर्वै प्रत्यक्षं सोमस्तत्प्रत्यक्षं प्रजापतिमुज्ज-
यति सप्तदश भवन्ति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ७ ॥ ते वै
सर्वे तूपरा भवन्ति । पुरुषो वै प्रजापतेर्नेदिमृथं सोऽयं तूपरोऽविषाणस्तूपरो वा-
ऽअविषाणः प्रजापतिः प्राजापत्या एते तस्मात्सर्वे तूपरा भवन्ति ॥ ८ ॥ सर्वे-
श्यामाः । छे वै श्यामस्य रूपे शुक्रं चैव लोम कृष्णं च छन्त्रं वै मिथुनं प्रजननं
प्रजननं प्रजापतिः प्राजापत्या एते तस्मात्सर्वे श्यामा भवन्ति ॥ ९ ॥
सर्वे मुष्कराः । प्रजननं वै मुष्करः प्रजननं प्रजापतिः प्राजापत्या एते त-
स्मात्सर्वे मुष्करा भवन्तिदुर्वेदा एवथं समृद्धाः पशवो यद्येवथं समृद्धान् वि-
न्देवपि कतिपया एवैवथं समृद्धाः स्युःसर्वेमु ह्येवदं प्रजापतिः ॥ १० ॥ तद्वैके ।
वाचऽउत्तममालभन्ते यदि वै प्रजापतेः परमस्ति वागेव तदेतद्वाचमुज्जयाम इति
वदन्तस्तद् तथा न कुर्यात्सर्वे वाऽइदं प्रजापतिर्गदिमे लोका यदिदं किं च सा य-
देवेषु लोकेषु वाग्नुदति तद्वाचमुज्जयति तस्माद् तन्नाद्रियेत ॥११॥ तेषामावृत् ।
अत्र मैत्रावरुणो वामदेव्यमनुशथंसति तदेषां वपाभिः प्रचरेयुः प्रजननं
वै वामदेव्यं प्रजननं प्राजापतिः प्राजापत्या एते तस्मादेषां वपाभिरत्र
प्रचरेयुः ॥ १२ ॥ अथेष्टा अनुयाजा भवन्ति । अव्यूदे रुचावथैषाथ
हविर्भिः प्रचरन्ति सोऽन्तोऽन्तो वै प्रजापतिस्तदन्त एवैतत्प्रजापतिमुज्जयत्यथ
एत्पुरा प्रचरेद्यथा यमध्वानमेष्यन्त्स्यात्सं गत्वा स क्त ततः स्यादेवं तत्तस्मादेषामत्र
हविर्भिः प्रचरन्ति ॥ १३ ॥ तद् तथा न कुर्यात् । हूलति वाऽएष यो यज्ञपथा-
देत्येति वाऽएष यज्ञपथाद्य एवं करोति तस्माद्यत्रैवेतरेषां पशूनां वपाभिः प्रच-
रन्ति तदेवैतेषां वपाभिः प्रचरेयुर्यत्रैवेतरेषां पशूनाथहविर्भिः प्रचरन्ति तदेवैतेषां
हविषा प्रचरेयुरेकानुवाक्या एका याज्यैकदेवत्या हि प्रजापतयऽइत्युपाथशूक्त्वा
ह्यगानाथहविषोऽनुवाहीति प्रजापतयऽइत्युपाथशूक्त्वा ह्यगानाथहविः
प्रस्त्विः प्रेष्यति वृचदकृते जुहोति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

तत्रै माध्यन्दिने सवनेऽभिषिञ्चति । माध्यन्दिने सवनं ऽग्निं धावन्त्येष
 वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतम्बवाप्येतर्हनु
 प्रनायन्ते तन्मध्यत एवैतत्प्रजापतिपुञ्जयति ॥ १ ॥ अग्रहीते माहेन्द्रे । एष वा
 ऽऽद्रस्य निष्केवल्यो ग्रहो यन्माहेन्द्रोप्यस्यैतन्निष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यं
 शस्त्रामिन्द्रो वै यजमानस्तदेनथस्वऽएवायतनेऽभिषिञ्चति तस्माद्ग्रहीते माहे-
 न्द्रे ॥ २ ॥ अथ रथमुपावहरति । इन्द्रस्य वज्रोऽसीति वज्रो वै रथ इन्द्रो वै यजमानस्त-
 स्मादाहेन्द्रस्य वज्रोऽसीति वाजसा इति वाजसा हि रथस्त्वयायं वाजथं सेदि-
 त्यन्नं वै वाजस्त्वयायमन्नमुज्जयत्वित्येवैतदाह ॥ ३ ॥ तं धूर्गृहीतमन्तर्वेद्यभ्यवर्त-
 यति । वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्यन्नं वै वाजोऽन्नस्य नु प्रसवे मातरं
 महीमित्येवैतदाहादिति नाम वचसा करामह ऽहृतियं वै पृथिव्यदितिस्तस्मादा-
 हादिति नाम वचसा करामह ऽहृति यस्यामिदं त्रिरवं भुवनमाविवेशेयस्याथ
 हीदथ सर्वं भुवनमाविष्टं तस्यां नो देवः सविता धर्मं साविषदिति तस्यां नो देवः
 सविता यजमानं सुवतामित्येवैतदाह ॥ ४ ॥ अथाश्वानञ्जिरभ्युक्षति । स्नप-
 नायाभ्यवनीयमानान्स्नपितान्बोवानीतान्भ्यो ह वाऽअग्नेऽश्वः सम्बभूव सो-
 ऽश्वः सम्भवन्नसर्वः समभवत्सर्वो हि वै सम्भवत्तस्मान्न सर्वैः पञ्जिः प्रति-
 तिष्ठत्यकैकमेव पादमुदच्य तिष्ठति तद्यदेवास्यात्रापस्वर्हायत तेनैवैनमेतत्समर्थयति
 कृत्स्नं करोति तस्माद्श्वानञ्जिरभ्युक्षति स्नपनायाभ्यवनीयमानान्स्नपितान्बो-
 वानीतान् ॥ ५ ॥ सोऽभ्युक्षति । अप्सवन्तरमृतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तिष्वशवा
 भवत् वाजिन इत्यनेनापि वेवीरापो यो व ऊर्मिः प्रतूर्तिः ककुन्मान्वाजसास्तेनायं
 वाजथं सेदित्यन्नं वै वाजस्तेनायमन्नमुज्जयत्वित्येवैतदाह ॥ ६ ॥ अथ रथं युनाक्ति ।
 स दाक्षिणायुग्यमेवाग्रे युनाक्ति सव्यायुग्यं वाऽअग्ने मानुषे ऽथैवं देवज्ञा ॥ ७ ॥
 स युनाक्ति । वातो वा मनो वेति न वै वातास्किं चनाशीयोऽस्ति न मनस-
 किं चनाशीयोऽस्ति तस्मादाह वा वातो मनो वेति गन्धर्वाः सप्तुर्विथ-
 शतिस्तेऽग्रे ऽश्वयुज्जन्ति गन्धर्वा इ वा ऽअग्नेऽश्वं कुबुसुस्तथेऽग्नेऽश्व-
 मयुमस्तु ॥ ८ ॥ त्वा युज्जन्तिस्त्वयेवैतदाह तेऽअस्मिन्नश्वमादभ्युक्षति नयेऽस्मिन्न-
 श्माद्पुस्ते त्वायि जवमादपत्विस्त्वयेवैतदाह ॥ ९ ॥ अथ सम्वायुग्यं युनाक्ति । वात-
 रथे हा भव वाजिन्युज्जमान इति वातजवो भव वाजिन्युज्जमान इत्येवैतदाह
 स्येव दाक्षिणः त्रिवैधीति यथेऽश्वः दाक्षिणः त्रिवैधं यजमानस्य त्रिवैधीत्येवैतदाह

युञ्जन्तु त्वामरुतो विश्वेदस इति युञ्जन्तु त्वा देवा इत्येवैतदाहते त्वक्षा पत्सु-
ज्वं दधात्विति नात्र तिरोहितमिवास्त्यथ दक्षिणाप्रष्टिं युनाक्ति सव्याप्रष्टिं वाऽ
अग्ने मानुषेऽथैवं देवत्रा ॥ ६ ॥ स युनाक्ति । जवो युस्ते वाजिभिर्हितो गुहा यः
दयेने प्रीत्तोऽञ्चरच्च घातऽइति जवो युस्ते वाजिन्नप्यन्यत्रापानिहितस्तेन न इमं
यज्ञं प्रजापतिमुञ्जयेत्येवैतदाह तेन नो वाजिन्बलवान्बलेन वाजिञ्च भव स-
मने च पारयिष्णुरित्यभं वै वाजोऽन्नाजिच्च न एध्यास्मिदच नो यज्ञे देवसमन्ऽइमं
यज्ञं प्रजापतिमुञ्जयेत्येवैतदाह ॥ १० ॥ तेवाऽएतऽएव त्रयो युक्ता भवन्ति ।
त्रिवृद्धिं देवानां तद्धि देवत्राधिप्राष्टियुग एव चतुर्थोऽन्वेति मानुषो हि सतं यत्र दा-
स्यन्भवति तच्चतुर्थमुपयुज्य ददाति तस्मादपीतरास्मन्यज्ञऽएतऽएव त्रयो युक्ता
भवन्ति त्रिवृद्धिं देवानां तद्धि देवत्राधिप्राष्टियुग एव चतुर्थोऽन्वेति मानुषो हि सतं
यत्र दास्यन्भवति तच्चतुर्थमुपयुज्य ददाति ॥ १२ ॥ अथ बार्हस्पत्यं चरुं नैवारुथं
सप्तदशशरावं निर्वपति । अन्नं वाऽएष उज्जयति यो वाजोपेयेन यजतेऽन्नपेयं इ
वै नामैतद्यद्वाजोपेयं तद्यदेवैतदन्नमदुर्जैषीत्तदेवास्मा ऽएतत्करोति ॥ १२ ॥ अथ य-
द्बार्हस्पत्यो भवति । बृहस्पतिर्द्वैतमग्रऽउज्जयत्तस्माद्बार्हस्पत्यो भवति ॥ १३ ॥
अथ यन्नैवारो भवति । ब्रह्म वै बृहस्पतिरेते वै ब्रह्मणा पच्यन्ते यन्नीवारास्तस्मा-
न्नैवारो भवति सप्तदशशरावो भवति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुञ्जयति
॥ १४ ॥ तमश्वानवघ्रापयति । वाजिन इति वाजिनो ह्यश्वान्स्तस्मादाह वाजिन
इति वाजाजित इत्यभं वै वाजोऽन्नाजित इत्येवैतदाह वाजं सारिष्यन्त इत्याजिथं
सारिष्यन्तो भवति बृहस्पतेर्भागमवाजिघतेति बृहस्पतेर्ह्येष भागो भवति तस्मादाह
बृहस्पतेर्भागमवाजिघतेति तद्यदश्वानवघ्रापयतीममुञ्जयतीति तस्माद्वाऽश्वानव-
घ्रापयति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

तद्यदाजिं घ्रावन्ति । इममेवैतेन लोकमुञ्जयत्यथ यद्ब्रह्मा रथचक्रे साम गायति
नाभिदध्न्ऽवृद्धितेऽन्तरिक्षलोकेमेवैतेनेऽज्जयत्यथ यद्यूपथ रोहति देवलोकेमेवै-
तेनेऽज्जयति तस्माद्वाऽएतत्त्रयं क्रियते ॥ १ ॥ स ब्रह्मा रथचक्रमधिरोहति । नाभि-
दध्न्ऽवृद्धितं देवस्याहुथं सवितुः सवे सत्यसवसो बृहस्पतेरुत्तमं नाकं रुहेयमिति
यदि ब्राह्मणो युजते ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणः ॥ २ ॥ अथ यदि राजन्वो
युजते । देवस्याहुथं सवितुः सवे सत्यसवस इन्द्रस्योत्तमं नाकं रुहेयमिति सवृथं
हीन्वः कृत्वा राजन्वाः ॥ ३ ॥ विः सामाग्निनायति । श्रीरभिगीयानरोहति

देवस्याहृत् सवितुः सवे सत्यप्रसवसो बृहस्पतेरुत्तमं नाकप्ररुहमिति यदि
 ब्राह्मणो यजते ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणः ॥ ४ ॥ अथ
 यदि राजन्यो यजते । देवस्याहृत् सवितुः सवे सत्यप्रसवस इन्द्रस्योत्तमं
 नाकप्ररुहमिति क्षत्रध्रीन्द्रः क्षत्रधिराजन्यः ॥ ५ ॥ अथसप्तदश दुन्दुभीननुवेद्यन्त-
 धर्ममिन्वन्ति । प्रतीच आग्नीधात्प्रजापतिं वाऽएष उज्जयति यो वाजपेयेम य-
 जते वाग्वै प्रजापतिरेषा वै परमा वाग्या सप्तदशानां दुन्दुभीनां परमाग्वैतद्वाचं
 परमं प्रजापतिमुज्जयति सप्तदश भवन्ति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तद्प्रजापतिमुज्जयति
 ॥ ६ ॥ अथैतेषां दुन्दुभीनाम् । एकं यजुषाहन्ति तत्सर्वे यजुषा हता भवन्ति
 ॥ ७ ॥ स आहन्ति । बृहस्पते वाजं जय बृहस्पतये वाचं वदत बृहस्पतिं वाजं
 जापयतेति यदि ब्राह्मणो यजते ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणः ॥ ८ ॥ अथ
 यदि राजन्यो यजते । इन्द्र वाजं जयेन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेति क्षत्रध्री-
 हीन्द्रः क्षत्रधिराजन्यः ॥ ९ ॥ अथैतेष्वजिमृत्सु रथेषु । पुनरामृतेष्वेतेषां दुन्दुभी-
 नामेकं यजुषोपावहरति तत्सर्वे यजुषोपावहता भवन्ति ॥ १० ॥ स उपावहरति ।
 एषा वः सासत्या संवागभूद्यया बृहस्पतिं वाजमजीजपता बृहस्पतिं वाजं वनस्प-
 तयो विमुच्यध्वमिति यदि ब्राह्मणो यजते ब्रह्म हि बृहस्पतिर्ब्रह्म हि ब्राह्मणः ॥ ११ ॥
 अथ यदि राजन्यो यजते । एषा वः सा सत्या संवागभूद्ययेन्द्रं वाजमजीजपता
 जीजपतेन्द्रं वाजं वनस्पतयो विमुच्यध्वमिति क्षत्रध्रीन्द्रः क्षत्रधिराजन्यः ॥ १२ ॥
 अथ वेद्यन्तात् । राजन्य उदह् सप्तदश प्रव्याधान्प्रविध्यति यावान्वाऽएकः प्रव्या-
 धान्तावास्तिर्यह् प्रजापतिरथ यावत्सप्तदशप्रव्याधास्तावानन्वह् प्रजापतिः ॥ १३ ॥
 तद्युद्राजन्यः प्रविध्यति । एष वै प्रजापतेः प्रत्यक्षतमां यद्राजन्यस्तस्मादेकः
 सन्वह्नामीष्टे यद्वेव चतुरक्षरः प्रजापतिश्चतुरक्षरो राजन्यस्तस्माद्राजन्यः प्रविध्यति
 सप्तदश प्रव्याधान्प्रविध्वति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ १४ ॥
 अथ यं यजुषा युनक्ति । ते यजमान आतिष्ठति देवस्याहृत् सवितुः सवे सत्यप्र-
 सवसो बृहस्पतेर्वाजजितो वाजं जेषमिति ॥ १५ ॥ तद्यथैवादी पुरध्यति । सवि-
 तारं प्रसवापोपाषावत्सविता वै देवानां प्रसवितेऽं मे प्रसव सत्वसत् प्रसव-
 यतीति प्रसवे सविता प्रसविता प्रासुवत्सविदप्रमात् सवत्सवोऽसत् सवत्सवि-
 तुरमेव प्रसवापोपाषावति सविता वै देवानां प्रसवितेऽं मे प्रसव सत्वसत् प्रसव-

मुञ्जयानीति तदस्मै त्रिविता प्रसविता प्रसौति तत्सवितृ प्रसूत उञ्जयति ॥ १६ ॥
 अथ यद्यध्वर्योः । अन्तेवामी वा ब्रह्मचारी वैतद्यजुरधीयास्तोऽन्वास्थाय वाचयति
 वाजिन इति वाजिनो ह्यश्वास्तस्मादाह वाजिन इति वाजजित इत्यन्नं वै वाजोऽ-
 न्नजित इत्येवैतदाहाध्वन स्कभ्नुवन्त इत्यध्वनो हि स्कभ्नुवन्तो धावन्ति योजना
 मिमाना इति योजनशो हि मिमाना अध्वानं धावन्ति काष्ठां गच्छतेति यथेनान-
 न्तरा नाष्टा रक्षाऽसि न हिऽस्युरेवमेतदाह धावन्त्याजिमाधनन्ति दुन्दुभीनभि
 साम गायति ॥ १७ ॥ अथैताभ्यां जगतीभ्याम । जुहोति वानु वा मन्त्रयते यदि
 जुहोति यद्यनुमन्त्रयते समान एव बन्धुः ॥ १८ ॥ स जुहोति । एष स्य वाजी
 क्षिपणिं तुरययति ग्रीवार्यां बद्धो ऽ अपिकत्त ऽ आसनि । क्तुं दधिक्रा अनु
 सऽमनिष्यदस्पथा मक्काऽस्यन्वापनीफणत्स्वाहा ॥ १९ ॥ उत स्म । अस्य
 द्रवतस्तुरययतः पर्णं न वे रनुवाति प्रगार्धिनः । श्येनस्येव ध्रजतोऽ अङ्गसं
 परि दधिक्राष्ण सहोर्जा तुरिभ्रत स्वाहोति ॥ २० ॥ अथोत्तरेण त्रिचेन । जुहोति
 वानु वा मन्त्रयते द्वयं तद्यस्पाञ्जुहोति वानु वा मन्त्रयते यदि जुहोति यद्यनुमन्त्रयते
 समान एव बन्धुरेताजैवैतश्चान्ध्रावत उपवजयत्येतेषु वीर्यं दधाति तिस्रो वाऽ
 इमाः पृथिव्य इयमहैका छे ऽअस्याः परे ता एनैतदुञ्जयति ॥ २१ ॥ सोऽनुम-
 न्त्रयते । शं नो भवन्तु वाजिनो ह्रवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः । जम्भयन्तोऽ-
 हि वृकऽ रक्षाऽसि सनेम्यस्मद्युयवन्नमीवाः ॥ २२ ॥ तेनोऽ अर्वन्तः । इव-
 नभ्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनो मितद्रवः । सहस्रसा मेधसाता सनिष्यवो
 महो ये धन थं समिथेषु जभ्रिरे ॥ २३ ॥ वाजे वाजेऽवत । वाजिनो नो ध्रनेषु
 विषा भमृता ऋतज्ञाः । अस्य मध्वः पिबत मान्यध्वं तृसा यात पथिभिर्देवयानै-
 रिति ॥ २४ ॥ अथ वार्हस्पत्येन चरुणा प्रस्युपतिष्ठते । तमुपस्पृशत्यन्नं वाऽ
 एष उञ्जयति यो वाजयेयेन यजते ऽ न्नपेय थं ह वै नोमितद्यद्वाजपेयं तद्यदेवै-
 तद्भयुद्भैषीत्सेनैतदेतां गतिं गत्वा सऽस्पृशते तदात्मन्कुरुते ॥ २५ ॥ स उप
 स्पृशति । आमा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्यन्नं वै वाज आ माअस्य प्रसवो
 जगम्यादित्येवैतदाहमे द्यावापृथिवी विश्वरूपेऽइति द्यावापृथिवी हि प्रजापतिरा
 मा गन्तां पितुरामातरा चेति मातेव च हि पितेव च प्रजापतिरा मा सोमो
 ऽभपृत्वैनं गम्यादिति सोमो हि प्रजापतिः ॥ २६ ॥ तमश्वानुवघ्रापयति । वा-
 जिन इति वाजिनो ह्यश्वास्तस्मादाह वाजिन इति वाजजित इत्यन्नं वै वाजोऽ-

अजित इत्येवैतदाह वाज० ससृत्रा० स इति सरिष्येन्त इति वाऽअग्रऽआह स-
रिष्यन्त-इव हि तर्हि भवन्त्यथात्र ससृत्रा०स इति ससृत्रा० स-इव ह्यत्र भव-
न्ति तस्मादाह ससृत्रा० स इति बृहस्पतेर्भागमवजिघृतेति बृहस्पतेर्षेषु भागो भव-
त तस्मादाह बृहस्पतेर्भागमवजिघृतेति निमृजाना इति तद्यजमाने बीर्यं दधाति
तद्यदश्नानवघ्रापयतीममुञ्जयानीति वाऽअग्नेऽवघ्रापयत्यथान्नेममुदजैषमिति तस्मा-
द्वाऽअश्वानवघ्रापयति ॥ २७ ॥ अथैतेषामाजिश्चिता० इथानाम् । एकस्मिन्ने-
या वा राज्ञ्यो वोपास्थितो भवति स वेदेरुत्तराया० भोणाऽव्यविशत्यथा-
ध्वर्युश्च यजमानश्च पूर्वया ह्यग्नौ मधुग्रहमादाय निष्क्रामतस्तं वैश्यस्य वा रा-
ज्ज्यस्य वा पाणावाधत्तोऽथ नेष्टा परया ह्यारा सुराग्रहानादाय निष्क्रामति स
जघनेन शालां पर्येत्यैकं वैश्यस्य वा राज्ञ्यस्य वा पाणावाधत्तदाहाने-
तऽइमं निष्क्रीणासीति सत्यं वै श्रीज्योतिः सोमोऽनृतं पाप्मा तमः सुरा सत्यमेवै-
तच्छ्रुयं ज्योतिर्यजमाने दधात्यनृतेन पाप्मना तमसा वैश्यं विध्यति तैः स यं भो-
गं कामयते तं कुरुतेऽथैत० सहिरण्यपात्रमेव मधुग्रहं ब्रह्मणे ददाति तं ब्रह्मणे
वददमृतमायुरात्मन्धत्तेऽमृत० ह्यायुर्हिरण्यं तेन स यं भोगं कामयते तं कुरुते
॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ प्रथमोध्यायः [३१] ॥

अथ ऋवं वाचयविलापनीं चाहाय । आहवनीयमभ्यैति स एता द्वादश
शीर्जुहोति वा वाचयति वा यदि जुहोति यदि वाचयति समान एव बन्धुः ॥ १ ॥
स जुहोति । आप्रये स्वाहा स्वाप्रये स्वाहा पित्राय स्वाहा क्रतवे स्वाहा
वसवे स्वाहाहर्षतये स्वाहान्हे मुग्धाय स्वाहामुग्धाय वैन०शिशुनाय स्वाहा वि-
न०शिनऽअन्यायनाय स्वाहान्त्याय भौवनाय स्वाहा भुवनस्य प्रतये स्वाहाऽ
धिपतये स्वाहेत्येता द्वादशाशीर्जुहोति द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरः प्र-
जापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तथैवास्यासिर्या सम्पत्तामेवैतदुज्जयति तामात्मन्कुरुते ॥ २ ॥ अ-
थ क्लृप्तीः ॥ जुहोति वा वाचयति वा यदि जुहोति यदि वाचयति समान एव बन्धु-
ः ॥ ३ ॥ स वाचयति आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां ० भो-
यज्ञेन कल्पतां पृष्ठं यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पतामित्येताः पदं क्लृप्तीवाच-
यति षड्वाऽअनृतवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तथैवास्या क्लृ-
प्तिर्या सम्पत्तामेवैतदुज्जयति तामात्मन्कुरुते ॥ ४ ॥ अष्टाश्रियूपो भवति । अष्टाद-

वै गायत्रीं गायत्रमप्रेरुहन्दी देवलोक्रमैवैतेनोज्जयति समदशभिर्वासोभिर्यूपो वे-
 छित्तेवा विप्रथितो वा भवति समदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ५ ॥
 गौधूमं चषालं भवति । पुरुषो वै प्रजापतेर्नेदिष्ठश्च सोऽयमत्वगेते वै पुरुषस्यौष-
 धीनां नेदिष्ठतमां यत्रोधूमस्तेषां न त्वगस्ति मनुष्यलोक्रमैवैतेनोज्जयति ॥ ६ ॥
 गर्तन्वान्यूपो ऽतीक्षणाग्रो भवति । पितृदेवत्यो वै गर्तः पितृलोक्रमैवैतेनोज्जयति
 सप्तदशारत्रिभवति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ७ ॥ अथ ने-
 ष्ठापत्नीमुदानेष्यन् । कौशं वासः परिधापयति कौशं वा चण्डातकमन्तरं दीक्षितवस-
 नाञ्जघनार्थो वाऽएष यद्भस्य यत्पत्नी तामेतत्प्रार्ची यद्भं प्रसादयिष्यन्भवत्यस्ति
 वै पत्न्या अमध्वं यद्वाचानं माभिमध्या वै दर्भास्तद्येवास्या अमध्वं तदेवास्या
 एतद्भिमध्वं कृत्वाथैनां प्रार्ची यद्भं प्रसादयति तस्मान्नेष्टा पत्नीमुदानेष्यन्कौशं वासः
 परिधापयति कौशं वा चण्डातकमन्तरं दीक्षितवसनात् ॥ ८ ॥ अथ निश्रयणिं निश्रयति ।
 स दक्षिणत उदङ् रोहेदुत्तरतो वा दक्षिणा दक्षिणतस्त्वेवोदङ् रोहेत्तथा श्रुदग्भवति
 ॥ ९ ॥ स रोक्ष्यन् जायामामन्त्रयते । जायऽएहि स्वो रोहावेति रोहावेत्याह जाया तद्य-
 ज्जायामामन्त्रयतेऽर्थो ह वाऽएष आत्मनो यज्जाया तस्माद्यावज्जायां न विन्दते
 नैव तावत्प्रजायतेऽसर्वो हि तावद्भवत्यथ यदेव जायां विन्दतेऽथ प्रजायते तर्हि हि
 सर्वो भवति सर्व एतां गतिं गच्छतीति तस्माज्जायामामन्त्रयते ॥ १० ॥ स रो-
 हति । प्रजापतेः प्रजा अभूमेति प्रजापतेहोप प्रजा भवति यो वाजपेयेन यजते ॥ ११ ॥
 अथ गोधूमानुपस्पृशति । स्वदेवा अगन्मेति स्त्रहोषं गच्छति यो वाजपेयेन यजते
 ॥ १२ ॥ तद्येद्राधूमानुपस्पृशति । अन्नं वै गोधूमा अन्नं वाऽएष उज्जयति ये
 वाजपेयेन यजतेऽन्नपेयश्च ह वै नामैतद्यद्वाजपेयं तद्यदेवैतन्नमृजैपीत्तेनैवैतदेतां
 गतिं गत्वा सथेस्पृशते तदात्मन्कुरुते तस्माद्रोधूमानुपस्पृशति ॥ १३ ॥ अथ
 शीर्ष्णां यूपमत्सृज्जहीते । अपृता अभूमेति देवलोक्रमैवैतेनोज्जयति ॥ १४ ॥
 शतम् ३००० ॥ अथ त्रिशोऽनुवीक्ष्यमाणो जपति । अस्मे वोऽस्तिवन्द्रियमस्मे
 नृम्यप्रत क्रनुरस्मे वर्चांश्चि सन्तु व इति सर्वं वाऽएष इदमुज्जयति यो वाजपे-
 येन यजते प्रजापतिश्च्युज्जयति सर्वमु त्वेवेवं प्रजापतिः सोऽस्य सर्वस्य यश इ-
 न्द्रियं वीर्यं संवृज्य तदात्मन्कुरुते तदात्मन्कुरुते तस्माद्दिशोऽनुवीक्ष्यमाणो ज-
 पति ॥ १५ ॥ अथैनमूषपुटैरनुदस्यन्ति । पशवोऽवाऽऽषा अन्नं वै पशवोऽन्नं वा-
 एष उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽन्नपेयश्च ह वै नामैतद्यद्वाजपेयं तद्यदेवैतद-

अमुदजैषीत्तेनैवैतदेतां गतिं गत्वा सन्धे स्पृशते तदात्मन्कुरुते तस्मादेनमूषपुटै-
रनुदस्यन्ति ॥ १६ ॥ आश्वत्थेषु पलाशेषूपनद्धा भवन्ति । स यदेवादोऽश्वत्थे
तिष्ठत इन्द्रो मरुत उपामन्त्रयत तस्मादाश्वत्थेषु पलाशेषूपनद्धा भवन्ति विशोऽनु-
दस्यन्ति विशो वै मरुतोऽन्नं विशतस्तस्माद्विशोऽनुदस्यन्ति सप्तदश भवन्ति
सप्तदशो वै प्रजापतिस्तदप्रजापतिमुज्जयति । १७ ॥ अथेमापुपावेत्तमाणो जपति ।
ममो मात्रे पृथिव्यै नमो मात्रे पृथिव्याऽऽति बृहस्पतेर्ह वाऽऽभिषिषिचानात्पृथिवी
विभयांचकार महद्वाऽअयमभूद्योऽभ्यपेचि यद्दे मायं नावदृणीयादिति बृहस्पतिर्ह
पृथिव्यै विभयांचकार यद्दे मेयं नावधून्वीतेति तदन्यैवैतन्मित्रधेयमकुरुत न हि
माता पुत्रं हि नस्ति न पुत्रो मातरम् ॥ १८ ॥ बृहस्पतिसवो वाऽएष यद्वाजपेयम् ।
पृथिव्यु हैतस्माद्विभेति महद्वाऽअयमभूद्योऽभ्यपेचि यद्दे मायं नावदृणीयान्त्येष
उ हास्यै विभेति यद्दे मेयं नावधून्वीतेति तदन्यैवैतन्मित्रधेयं कुरुत न हि माता पुत्रं
रि नस्ति न पुत्रो मातरम् ॥ १९ ॥ अथ हिरण्यमभ्यवरोहाति । अमृतमायुर्हिरण्यं तदमृत-
आयुषि प्रतितिष्ठति ॥ २० ॥ अथाजर्षभस्याजिनमुपस्त्वणाति तदुपरिष्ठाद्भुक्म निदधाति
तमभ्यवरोहतीमं वैव ॥ २१ ॥ अथास्माऽआसन्दीमाहरन्ति । उपरिस्त्रं वाऽएष
जपति यो जयत्यन्तरिक्षमद्यं तदेनमुपर्यासीनमधस्तादिमाः प्रजा उपासतेः तस्मा-
दस्माऽआसन्दीमाहरन्ति ॥ २२ ॥ औदुम्बरी भवति । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर
ऊर्जोऽन्नाद्यस्यावरुद्धयं तस्मावौदुम्बरी भवति तामग्रेण हविर्धाने जघ्नेनाहवनीयं
निदधाति ॥ २३ ॥ अथाजर्षभस्याजिनमास्त्वणाति । प्रजापतिर्याऽएष यद्-
जर्षभ एता वै प्रजापतेः प्रत्यक्षतमां यद्जास्तस्मादेतास्त्रिः संवत्सरस्य विजायमाना
द्वौ भीनिति जनयन्ति तत्र प्रजापतिमेवैतत्करोति तस्मादजर्षभस्याजिनमास्त्वणाति ।
॥ २४ ॥ स आस्त्वणाति । इयं ते राडिति राज्यमेवास्मिन्नेतद्दधात्यथैनमासा-
दयति यन्तासि यमन इति यन्तारमेवैनमेतद्यपनमासां प्रजामां करोति ध्रुवोऽसि
चरुण इति ध्रुवमेवैनमेतद्दरुणमस्मिन्लोके करोति कुर्ये त्वा ज्ञेमापत्वारय्ये त्वा
पोषाय त्वेति साधुवे त्वेत्येवैतदाह ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [२. १.] ॥
प्रथमः प्रपाठकः कण्डिका संख्या ॥ ११७ ॥

बार्हस्पत्येन चरुणा प्रचरति । तस्यानिष्ट एव स्विष्टकृत्स्नवत्यथास्माऽऽन्नं
सम्भरह्यं वा ऽएष उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽन्नपेयं ह वै नामैतद्यद्वा-
जपेयं तद्यदेवैतजमुदजैषीत्तेवास्मा ऽएतत्सम्भरति ॥ १ ॥ औदुम्बरे पात्रे ।

अन्नं वा ऽऽगुर्वुम्बर ऊर्जोऽङ्गाद्यस्यावरुद्धैय तस्माद्गौर्दुम्बरे पात्रे स्त्रो ऽप एव
 प्रथमाः सम्भरत्यथ पयोऽथ यथोपस्मारमन्त्रानि ॥ २ ॥ तद्धैके । सप्तदशाङ्गानि
 सम्भरन्ति सप्तदशः प्रज्ञापातिरिति वदन्तस्तद् तु तथा न कुर्यात्प्रज्ञापतेर्नैव सर्व-
 मन्नमनवरुद्धं क उ तस्मै मतुष्यो यः सर्वमन्नमवरुन्धति तस्माद् सर्वमेवान्नं यथोप-
 स्मारथं सम्भरन्नेकमन्नं न सम्भरेत् ॥ ३ ॥ स यन्न सम्भरति । तस्योद्ब्रवीत
 तस्य नाश्रीयाद्यावज्जीवं तथा नान्तमेति तथा ज्योग्जीवति स एतस्य सर्वस्या-
 न्नाद्यस्य सम्भृतस्य सुवृणोपघ्रातं वाजप्रसवीयानि जुहोति तद्याभ्य एवैतद्देवताभ्यो-
 जुहोति ता अस्मै प्रसूतान्ति त्राभिः प्रसूत उज्जयति तस्माद्वाजप्रसवीयानि जुहो-
 ति ॥ ४ ॥ स जुहोति । वाजस्येयं प्रसवः सुषुवेऽग्रं सोमथ राजानमोषधीष्वप्सु
 ता अस्मभ्यं मधुमतीर्भवन्तु वयथं राष्ट्रं जागृयाम पुरोहिताः स्वाहा ॥ ५ ॥
 वाजस्येयाम् । प्रसवः शिश्रिये द्विवमिषाच विश्वा भुवनानि समूद । अदित्सन्तं
 दापयति प्रजानन्तस्य नो रायेथ सर्ववीरं नियच्छतु स्वाहा ॥ ६ ॥ वाजस्यनु प्रसव
 आबभूवेषा च विश्वा भुवनानि सर्वतः । सनेम राजा परियाति विद्वान्प्रजां
 पुष्टिं षथ्यमानोऽअस्मे स्वाहा ॥ ७ ॥ सोमथ राजानम् अवसे-
 ऽग्निमन्त्रारभामहे । आदित्यान्विष्णुथं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिथं
 स्वाहा ॥ ८ ॥ अर्यमणं बृहस्पतिम् । इन्द्रं वानाय चोदय । वाचं वि-
 विष्णुथं सरस्वतीथं सवितारं च वाजिनंथं स्वाहा ॥ ९ ॥ अग्नेऽअच्छा । वदेह नः प्रति
 नः सुमना भव । प्र नो यच्छ सहस्रजित्वंथं हि धनदा असि स्वाहा ॥ १० ॥ प्र
 नः । यच्छत्वर्थयमा प्र पूषा प्र बृहस्पतिः । प्र वाग्देवी ददातु नः स्वाहेति ॥ ११ ॥
 अथैनं परिशिष्टेनाभिषिञ्चति । अन्नाद्येनैवैनेमेतदभिषिञ्चत्यन्नाद्यमेवास्मिन्नेत-
 दधाति तस्मादेनं परिशिष्टेनाभिषिञ्चति ॥ १२ ॥ सोऽभिषिञ्चति । देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसवेऽद्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामिति देवहस्तैरेवैनेमेतदभिषिञ्चति
 सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रिये दधामीति वाग्वै सरस्वती तदेनं वाच एव यन्तुर्य-
 न्त्रिये दधाति ॥ १३ ॥ तद्दु हैकऽआहुः । विद्वेषां त्वा देवानां यन्तुर्यन्त्रिये
 दधामीति सर्वे वै विद्वेषे देवास्तदेनं सर्वस्यैव यन्तुर्यन्त्रिये दधाति तद्दु तथा न
 ब्रूयात्सरस्वत्यै त्वा वाचो यन्तुर्यन्त्रिये दधामीत्येव ब्रूयाद्वाग्वै सरस्वती तदेनं
 वाच एव यन्तुर्यन्त्रिये दधाति बृहस्पतेष्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चाम्यसाविति नाम
 यद्वाति तद्बृहस्पतेरेवैनेमेतत्सायुज्यं सलोकृतां गमयति ॥ १४ ॥ अथाह ।

सम्राडयमसौ सम्राडयमसाविति निवेदितमवैनभेतत्सन्तं देवेभ्यो निवेदयत्ययं
 म३ वीर्यो योऽभ्युपचोत्ययं युष्माकैकोऽभूत् गोपायतेत्येवैतदाह मिष्कृत्व आह
 त्रिवृद्धि यज्ञः ॥ १५ ॥ अथोज्जितीः । जुहोति वा वाचयति वा यदि जुहोति यदि
 वाचयति समान एव बन्धुः ॥ १६ ॥ स वाचयति । अग्निरेकाक्षरेण प्राणमुद-
 जयत्तमुज्जेषं प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशः स्तोममुदजयत्तमुज्जेषामिति
 तद्यदेवैताभिरेता देवता उदजयंस्तदेवैष एताभिरुज्जयति सप्तदश भवन्ति सप्त-
 दशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥१७॥ अथाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति ।
 तद्यदन्तरेणाहुतीऽएतत्कर्म क्रियतऽएष वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः
 प्रजाः प्रजाता एतन्वेवाप्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते तन्मध्यत् एवैतत्प्रजापतिमुज्जयति तस्मा-
 दन्तरेणाहुतीऽएतत्कर्म क्रियतऽआश्राव्याहाग्निः स्विष्टकृतं यजेति षषट्कृते जुहो-
 ति ॥ १८ ॥ अथेहामादधाति । उपहूतायामिहायामप उपस्पृश्य माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति मा-
 हेन्द्रं ग्रहं गृहीत्वा स्तोत्रमुपाकरोति तथै स्तोत्राय प्रमीवति स उपावरोहति सोऽन्ते
 स्तोत्रस्य भवत्यन्ते शस्त्रस्य ॥१९॥ तद्देके । एतत्कृत्वार्थैतत्कुर्वन्ति तद् तथा न
 कुर्यादात्मा वै स्तोत्रं प्रजा शस्त्रमेतस्माद् स यजयानं प्रणाशयति स जिह्य एति
 स हलति तस्मादेतदेव कृत्वार्थैतत्कुर्यात् ॥ २० ॥ अथेहामादधाति । उपहूताया-
 मिहायामप उपस्पृश्य माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति माहेन्द्रं ग्रहं गृहीत्वा स्तोत्रमुपाकरोति
 तथै स्तोत्राय प्रमीवति स उपावरोहति सोऽन्ते स्तोत्रस्य भवत्यन्ते शस्त्रस्य
 ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ? [२. २.] ॥

पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वं वै पूर्णं सर्वं परिगृह्य मूयाऽइति तस्यां वरं ददा-
 ति सर्वं वै वरः सर्वं परिगृह्य मूयाऽइति स यदि कामयेत जुहुयादेतां यद्यु काम-
 येतापि नाद्रियेत ॥ १ ॥ अथ श्वो भूते । अनुमत्यै हविरष्टाकपालं पुरोडाशं
 निर्वपति स ये जघनेन शर्म्यां पिष्यमाणानामन्नशीयन्ते पिष्टानि वा तदहुला
 वा तान्स्त्रुवे सार्धं संवपत्यन्वाहार्यपचनाकुल्लमुकमाददते तेन दक्षिणा यन्ति स
 यत्र स्वकृतं वेरिणं विन्दति श्वभ्रप्रदरं वा ॥ २ ॥ तद्गमिन्थ समाधाय जुहोति ।
 एष ते निश्चरते भागस्तं जुषस्व स्वाहेतीयं वै निश्चरतिः सा यं पाप्मना गृह्णाति
 तं निश्चरत्या गृह्णाति तद्यदेवास्या अत्र नैश्चरन्थरूपं तदेवैतच्छमयति तयोर्हैनं
 मूयमानं निश्चरतिर्न गृह्णात्यथ यत्स्वकृते वेरिणे जुहोति श्वभ्रप्रदरे वैतद्गमस्यै

निर्वातियुहीतम् ॥ ३ ॥ अथापतीक्षं पुनरायन्ति । अथानुपत्याऽअष्टाकपालेन पुरोडाशेन प्रचरतीयं वा अनुमतिः स यस्तन्कर्म शक्नोति कर्तुम् यच्चिकीर्षतीत्यथ हास्मै तदनु मन्यते तदिमामेवैतत्प्रीणात्यनयानुमत्यानुमतः सूयाऽइति ॥४॥ अथ यदष्टाकपालो भवति । अष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्री वाऽइयं पृथिव्यथ यत्समानस्य हविष उभयत्र जुहोत्येषा ह्येवैतदुभयं तस्य वासो वृक्षिणा यद्वै सवासा अरण्यं नोद्राश्रयं सते निधाय वै तद्रासोऽतिमुच्यते तथो हेनथं स्यमानमासङ्गो न विन्दति ॥ ५ ॥ अथ श्वो भूते । आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तेन यथेष्टयैवं यजते तद्यदेवादः प्रजातमाग्नवैष्णवं दीक्षिणीयथं हविस्तैवैतदग्निवै सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यां देवताभ्यां जुहत्यग्निवै यज्ञस्यावराध्यो विष्णुः पराध्यस्तत्सर्वाश्चैवैतदेवताः परिगृह्य सर्वं च यज्ञं परिगृह्य सूयाऽइति तस्मादाग्नवैष्णव एकादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्य हिरण्यं वृक्षिणाग्नेयो वाऽएष यज्ञो भवत्यग्ने रेतो हिरण्यं यो वै विष्णुः स यज्ञोऽग्निरु वै यज्ञ एव तदु तदाग्नेयमेव तस्माद्दिरण्यं वृक्षिणा ॥ ६ ॥ अथ श्वो भूते । अग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तेन यथेष्टयैवं यजतऽएतेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहन्नेतेनोऽएव व्यजयत् चास्येयं विजितिस्तां न्तथोऽएवैष एतेन पाप्मानं विषन्तं आतृष्यथं हन्ति तथोऽएव विजयते विजितेऽभ्येऽनाष्टे सूयाऽइति तस्मादग्नीषोमीय एकादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्योत्सृष्टो गौर्दीक्षिणोत्सर्जं वाऽअयं चन्द्रमसं घ्नन्ति पौर्णमासेनाह घ्नन्त्यामावास्येनोत्सृजन्ति तस्मादुत्सृष्टो गौर्दीक्षिणा ॥ ७ ॥ अथ श्वो भूते । ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तेन यथेष्टयैवं यजते यत्र वाऽइन्द्रो वृत्रमहंस्तदस्य भीतस्येन्द्रियं वीर्यमपचक्राम स एतेन हविषेन्द्रियं वीर्यं पुनरात्मन्प्रचत् तथोऽएवैष एतेन हविषेन्द्रियं वीर्यमात्मन्प्रचत्तेजो वाऽअग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र उभे वीर्ये परिगृह्य सूयाऽइति तस्मादैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्यऽर्षभोऽनड्वान् वृक्षिणा स हि बहेनाग्नेय आयदाभ्यामैन्द्रस्तस्मादृषभोऽनड्वान् वृक्षिणा ॥ ८ ॥ अथाग्रयणेष्टया यजते । सर्वान्वाऽएष यज्ञक्रतून्वरुन्धे सर्वा इष्टीरपि दर्बिहोमान्यो राजसूयेन यजते देवसृष्टो वाऽएषेष्टिर्यदाग्रयणेष्टिरनया मेऽपीष्टमसदनयापि सूयाऽइति तस्मादाग्रयणेष्टया यजतऽओषधीर्वाऽएष सूयमानोऽभिस्मूयते तदोषधीरेवैतदनमीवा अकिन्विषाः कुरुतेऽनमीवा अकिल्विषा ओषधीरभि सूयाऽइति तस्य गौर्दीक्षिणा ॥९॥

अथ चातुर्मास्यैर्यजते । सर्वान्वाऽएष यज्ञक्रतूनवरुंदे सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो
राजसूयेन यजते देवसृष्टो वाऽएष यज्ञक्रतुर्यचातुर्मास्यान्येभिर्मैऽपीष्टमसदेभिरपि
सूयाऽइति तस्माच्चातुर्मास्यैर्यजते ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [२. ३.] ॥ ॥

वैश्वदेवेन यजते । वैश्वदेवेन वै प्रजापतिर्भूपानं प्रजाः ससृजेभूपानं प्रजाः
सृष्ट्वा सूयाऽइति तथोऽएवैष एतद्वैश्वदेवेनैव भूपानं प्रजाः सृजते भूपानं प्रजाः
सृष्ट्वा सूयाऽइति ॥ १ ॥ अथ वरुणप्रघासैर्यजते । वरुणप्रघासैर्वै प्रजापतिः प्रजा
वरुणपाशात्प्रामुञ्चत्ता अस्यानमीवा अकिल्बिषाः प्रजाः प्राजायन्तानमीवा अकि-
ल्बिषा प्रजा अभिसूयाऽइति तथो एवैष एतद्वरुणप्रघासैरेव प्रजा वरुणपाशात्प्र-
मुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिल्बिषाः प्रजाः प्रजायन्तेऽनमीवा अकिल्बिषाः
प्रजा अभिसूयाऽइति ॥ २ ॥ अथ साकमेधैर्यजते । साकमेधैर्वै देवावृत्रघ्नंस्तै-
र्वै व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्तां तथोऽएवैष एतैः पाप्मानं क्षिप्रन्तं भ्रातृव्यथ
हन्ति तथोऽएव विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे सूयाऽइति ॥ ३ ॥ अथ शुनामीर्यण
यजते । उभौ रसौ परिशुश्रू सूयाऽइत्यथ पञ्चवातीयथ स पञ्चधा हवर्तीयं घ्यु-
ष्य स्रुवेणोपघातं जुहोति ॥४॥ स पूर्वाध्यै जुहोति । अग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरः-
सद्भ्यः स्वाहेत्यथ दक्षिणाध्यै जुहोति यमनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः स्वाहेत्यथ
पश्चाध्यै जुहोति विश्वदेवनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः स्वाहेत्यथोत्तराध्यै जुहोति
मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा मरुत्नेत्रेभ्यो वा देवेभ्य उत्तरासद्भ्यः स्वाहेत्यथ मध्ये जुहो-
ति सोमनेत्रेभ्यो देवेभ्य उपरिसद्भ्यो दुवस्वद्भ्यः स्वाहेति ॥५॥ अथ सार्धथ
समुह्य जुहोति । ये देवा अग्निनेत्राः पुरः सदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा यमनेत्रा दक्षि-
णासदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा मित्रा-
वरुणा नेत्रा वा मरुत्नेत्रा वोत्तरासदस्तेभ्यः स्वाहा ये देवाः सोमनेत्रा उपरिसदो
दुवस्वन्तस्तेभ्यः स्वाहेति तद्यदेवं जुहोति ॥ ६ ॥ यत्र वै देवाः । साकमेधैर्व्यनय-
न्त येयमेषां विजितिस्तां तद्वोचुरुत्पिपयन्ते वाऽइमानि दिक्षु नाष्टारत्ताथसि
हन्तैभ्यो वज्रं प्रहरामेति वज्रो वाऽआज्यं त एतेन वज्रेणाज्येन दिक्षु नाष्टा र-
त्ताथस्यराघ्नंस्ते व्यजयन्त येयमेषां विजितिस्तां तथोऽ एवैष एतेन वज्रेणाज्ये-
न दिक्षु नाष्टा रत्ताथस्यवहन्ति तथोऽएव विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे सूया
ऽइति ॥ ७ ॥ अथ यदेता अपराः पञ्चाहुतीर्जुहोति । क्षण्वन्ति वाऽएतदग्नेर्वि-

अग्निः पुनरुत्पन्ना इवलीयं व्यूहन्ति तदेवास्येतेन संदधाति तस्मादिता अपसा
 च्चादुसीर्जुहोति ॥ ८ ॥ तस्य प्रष्टिवाहनोऽश्वरथो वक्षिणा । त्रयोऽथा द्वौ
 ऽव्यधृसारथी ते पञ्च प्राणा यो वै प्राणः स वातस्तद्यदेतस्य कर्मण एषा
 वक्षिणा तस्मात्पञ्चवातीयं नाम ॥ ९ ॥ स हैनेनापि भिषज्येत् । अयं वै प्रा-
 णो योऽयं पवते यो वै प्राणः स आयुःसोऽपमेक-इवैव पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः
 विद्ये दशधा विहितो दश वाऽएता आहुतोऽनुहोति तदस्मिन्दश प्राणाऽन्कस्त्व-
 वा सर्वप्राणुर्दधाति स याद्विहापि गतासुरिव भवत्या हैवैनेन हरति ॥ १० ॥ अ-
 न्द्रतुरीयम् । आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति वारुणो यवमयश्चरु रौद्रो
 तावेषु कश्चरु नहुषे वहलायाऽपेन्द्रं दाधि तेनेन्द्रतुरीयेण यजतऽन्द्रानी ऽउ हैवैत-
 स्मृदातेऽनुत्पिबन्ते वाऽइमानि दिक्षु नाष्टा रक्षाऽसि हन्तैभ्यो वज्रं प्रहरायेति
 ॥ ११ ॥ महाग्निरुवाच । त्रयो मम भागाः सन्त्वेकस्तथेति तथेति त्रैवेतुनहवि-
 षा दिक्षु नाष्टा रक्षाऽस्यवाहतां तौ व्यजयेतां येनयोरियं विजितेस्तां तयोऽ
 एवैष एतेन हविषा दिक्षु नाष्टा रक्षाऽस्यवहन्ति तथोऽएव विजयते विजिते
 भये नाष्टे सूया ऽइति ॥ १२ ॥ स य एष आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो
 भवति । सोऽग्नेरेको भागोऽथ यद्वारुणो यवमयश्चरुर्भवति यो वै वरुणः सोऽग्निः
 सोऽग्नेर्द्वितीयो भागोऽथ यद्रौद्रो गावेषु कश्चरुर्भवति यो वै रुद्रः सोऽग्निः सोऽग्नेस्तृ-
 तीयो भागोऽथ यद्गावेषुको भवति वास्तव्यो वाऽएष देवो वास्तव्या गवेषुका-
 स्तस्माद्गवेषुको भवत्यथ यदनहुषे वहलायाऽपेन्द्रं दाधि भवति स इन्द्रस्य च-
 तुर्यो भागो बह्वे चतुर्थं तत्तुरीयं तस्मादिन्द्रतुरीयं नाम तस्यैषैवानहुषे वहला
 वक्षिणा सा हि बहेनाग्नेय्यग्निं दग्धमिव वासुदेवं भवत्यथ यत्स्त्री सती वदस्य-
 धर्मेण तदस्यै वारुणाऽस्य यद्गौस्तेन रौद्रयथ यदस्याऽपेन्द्रं दाधि तेनेन्द्रयो-
 षा हि वाऽपतस्यै व्यरन्ते तस्मादेपैवानहुषे वहला वक्षिणा ॥ १३ ॥
 अपामार्गैर्जुहोति । अपामार्गैर्देवा दिक्षु नाष्टा रक्षा ऽस्यपामार्गै-
 तेव्यप्रयन्त येव्येषां विजितेस्तां तयोऽएवैष एतदपामार्गैरेव दिक्षु
 नाष्टया रक्षाऽस्यवहन्ते तथोऽएव विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे सूया
 ऽइति ॥ १४ ॥ स पुरोडाशो वा सुवे वैकुरुते वा । अपामार्गैर्जुहोति तदा
 ऽन्वहारोऽपामार्गैर्जुहोति तेन वासुदेवो बोधयो वा यन्ति तदाग्निऽस्यपामार्गै-
 र्जुहोति ॥ १५ ॥ स पुरोडाशो वा सुवे वैकुरुते वा । अग्नेः सारस्य पृतना इति येषां वै पृतना

पुषः सहस्रेत्येवैतदाहाभिपातीरपास्येति सपत्नो वाऽअभिमातिः सपत्नप्रपञ्चस्ते
 वैतदाह दुष्टरस्तरत्तरातीरिति दुस्तरो ष्ये रत्तोभिर्नाष्टाभिस्तरत्तरातीरिति सर्वे
 ष्ये पाप्मानं तरति तस्मादाह तरत्तरातीरिति वर्चो धा यज्ञवाहसीति साधु यज-
 माने दधदित्येवैतदाह ॥ १६ ॥ तद्ग्नित्थं समाधाय जुहोति । देवस्य त्वा स
 वितुः मस्रवेऽरिवनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामुपाधिशोर्वीर्येण जुहोमीति यज्ञ-
 स्वं वाऽउपाधिशूर्यमूर्खेनैवैतन्नाष्टा रत्तात्थसि हन्ति हतत्थ रत्तः स्वाहोति तन्ना-
 ष्टा रत्तात्थसि हन्ति ॥ १७ ॥ स यदि पालाशः स्रुवो भवति । ब्रह्म वै पलाशो
 मूर्खणैवैतन्नाष्टा रत्तात्थसि हन्ति यद्युवैकङ्कतो वज्रो वै विकङ्कतो वज्रेणैवैतन्ना-
 ष्टा रत्तात्थसि हन्ति रत्तसां त्वा वधायेति तन्नाष्टा रत्तात्थसि हन्ति ॥ १८ ॥ स
 यादे प्राङ्किन्त्वा जुहोति प्राञ्जत्थं स्रुवस्यति यद्युदङ्किन्त्वा जुहोत्युदञ्जत्थं स्रुव-
 स्यस्यवर्धिष्म रत्त इति तन्नाष्टा रत्तात्थसि हन्ति ॥ १९ ॥ अथाप्रतीक्षं पुनराय-
 न्ति । स हैतेनापि प्रतिसरं कुर्वीत स यस्यां ततो दिशि भवति तत्प्रतीत्य जुहोति
 प्रतीक्षीनफलो वाऽअपामार्गः स यो हास्मै तत्र किञ्चित्करोति तमेव तत्प्रत्य-
 ग्पूर्वति तस्य नामादिशेकवधिष्मामुमसौ हत इति तन्नाष्टा रत्तात्थसि हन्ति ॥ २० ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ [२.४.]

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । ऐन्द्रावैष्णवं चरुं वैष्णवं त्रि-
 कपालं वा पुरोडाशं चरुं वा तेन त्रिषयुक्तेन यजते पुरुषानेतद्देवा उपायंस्तथोऽपुवैष-
 षत्पुरुषानेवोपैति ॥ १ ॥ स यदाग्नावैष्णवः । एकादशकपालः पुरोडाशो
 ब्रह्मस्याग्निर्वै दाता वैष्णवाः पुरुषास्तद्दस्माऽअग्निर्दाता पुरुषान्ददाति ॥ २ ॥
 अथ यदैन्द्रा वैष्णवः । चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानो वैष्णवाः पुरुषास्तद्दस्माऽअ-
 ग्निर्दातापुरुषान्ददाति तैरेवैतस्मत्सृशते तान्नात्मन्कुरुते ॥ ३ ॥ अथ यद्वैष्णवः ।
 त्रिकपालो वा पुरोडाशो भवति चरुर्वा यानेवास्माऽअग्निर्दातापुरुषान्ददाति ते-
 ष्वेवैतदन्ततः प्रतितिष्ठति यद्वै पुरुषवान्कर्म चिकीर्षति शक्नोति वै सत्कर्तुं तत्पु-
 ष्पानेवैतदुपैति पुरुषवान्त्स्याऽऽति तस्य वामनो मूर्धलिखा स हि वैष्णवो यद्वा-
 भन्तः ॥ ४ ॥ अथापरेण त्रिषयुक्तेन यजते । स आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरो-
 डाशं निर्वपत्येन्द्रापीष्णं चरुं पीष्णं चरुं तेन त्रिषयुक्तेन यजते पशूनेव तद्देवा

इषांस्त्वथो ऽप्यैष एतत्पशूनेत्रांपैति ॥ ५ ॥ स यद्गम्नापौष्णः । एकादशकपालः पुरोडाशो भवत्यग्निर्वै दाता पौष्णाः पशवस्तदस्माऽअग्निरेव दाता पशून्द्दाति ॥ ६ ॥ अथ यद्देन्द्रापौष्णः । चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानः पौष्णाः वसवः स यानेवास्माऽअग्निर्दाता पशून्द्दाति तेरेवैतस्मँस्पृशते तानात्मन्कुरुते ॥ ७ ॥ अथ यत्पौष्णः । चरुर्भवति यानेवास्माऽअग्निर्दाता पशून्द्दाति तेवैवैतदन्ततः प्रतितिष्ठति यद्यै पशुमान्कर्म चिकीर्षति शक्नोति वै तत्कर्तुं तत्पशूनेवैतदुपैति पशु-
 षान्त्वमूयाऽइति तस्य श्यामो गौर्दक्षिणा स हि पौष्णो यच्छ्यामो द्वे वै श्यामस्य रूपे शुक्रं चैव लोम कृष्णं च द्रव्यं वै मिथुनं प्रजननं प्रजननं वै पूषा पशवो हि पूषा पशवो हि प्रजननं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्माच्छ्यामो गौर्दक्षिणा ॥ ८ ॥
 अथापरेण त्रिषंयुक्तेन यजते । सो ऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपत्यैन्द्रामौम्यं चरुं सौम्यं चरुं तेन त्रिषंयुक्तेन यजते वर्च एव तत्रेवा उपायंस्तथो ऽप्यैष एतद्वच एवोपैति ॥ ९ ॥ स यद्गम्नीषोमीयः । एकादशकपालः पुरोडाशो भवत्यग्निर्वै दाता वर्चः सोमस्तदस्माऽअग्निरेव दाता वर्चोददाति ॥ १० ॥ अथ यद्देन्द्रा सौम्यः । चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानो वर्चः सोमः स यदेवास्माऽअग्निर्दाता वर्चो ददाति तेरेवैतस्मँस्पृशते तदात्मन्कुरुते ॥ ११ ॥ अथ यत्सौम्यः । चरुर्भवति यदेवास्माऽअग्निर्दाता वर्चो ददाति तस्मिन्नेवैतदन्ततः प्रतितिष्ठति यद्यै वर्चस्वा कर्म चिकीर्षति शक्नोति वै तत्कर्तुं तद्वर्च एवैतदुपैति वर्चस्वी सूयाऽइति नो ह्यवर्चसो व्याप्त्या चनार्थोऽस्ति तस्य वधुर्गौर्दक्षिणा स हि सौम्यो यद्वधुः ॥ १२ ॥ अथ श्वो भूते । वैश्वानरं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति वारुणं यवमयं चरुं ताभ्यामनूचीनाहं वेष्टिभ्यां यजते समामर्षिर्भिर्वा वा ॥ १३ ॥ स यद्वैश्वानरो भवति । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरेव तद्भूमानं प्रजाः ससृजे भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सूयाऽइति तयो ऽप्यैष एतद्भूमानं प्रजाः सृजते भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सूयाऽइति ॥ १४ ॥ अथ यद्द्वादशकपालो भवति द्वादश वै प्रासाः संवत्सरस्य संवत्सरो वैश्वानरस्तस्माद्द्वादशकपालो भवति ॥ १५ ॥ अथ यद्वाहणो यवमयश्चरुर्भवति । तत्सर्वस्मादेवैतद्वहणशान्तसर्वस्माद्भवत्यहोमजाः प्रमुञ्चति ता अस्यानमात्रा अक्रिन्विषाः प्रजाः भूः जायन्तेऽनमात्रा अक्रिन्विषाः प्रजा अग्नि सूयाऽइति ॥ १६ ॥ अथ यो वैश्वानरस्य वृक्षिणा । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सरः प्रजापतिश्चैषधो वै पशूनां प्रजा-

पतिस्तस्माद्वधो वैश्वानरस्य वृक्षिणा कृष्णं वासो वारुणस्य तद्धि वारुणं यत्कृष्णं यदि कृष्णं न विन्देवपि यदेव किं च वासः स्याद्ग्रन्थिभिर्हि वासो वारुणं वरुणो हि ग्रन्थिः ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [२. ५.] द्वितीयेऽध्यायः [६२] ॥ ॥

अरण्योरग्नीसमागोच्छ। सेनान्यो गृहान्परेत्याग्नेयेऽनीकवतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्यग्निर्वै देवतानामनीकः। सेनाया वै सेनानीरनीकं तम्मादग्नेयेऽनीकवतऽष्टतद्वाऽअस्यैकः रत्नं यत्सेनानीस्तस्माऽष्टवैतेन सूयते तः स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य हिरण्यं दक्षिणाग्नेयो वाऽएष यज्ञा भवत्यग्ने रेतो हिरण्यं तस्माद्धिरण्यं दक्षिणा ॥ १ ॥ अथ श्वो भूते । पुरोहितस्य गृहान्परेत्य वाहस्पत्यं चरुं निर्वपति बृहस्पतिर्वै देवानां पुरोहित एष वाऽएतस्य पुरोहितो तस्माद्वाहस्पत्यो भवत्येतद्वाऽअस्यैकः रत्नं यत्पुरोहितस्तस्माऽष्टवैतेन सूयते तः स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य शितिपृष्ठो गौर्दक्षिणेषा वाऽऊर्ध्वा बृहस्पतेर्दिक्रदेष उपरिष्ठादर्यमण पन्थास्तस्माच्छितिपृष्ठो वाहस्पत्यस्य दक्षिणा ॥ २ ॥ अथ श्वो भूते । सूयमानस्य गृहऽएन्द्रोकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति क्षत्रं वाऽइन्द्रः क्षत्रं सूयमानस्तस्मादैन्द्रो भवति तस्यैऽर्षभो दक्षिणा स खैन्द्रो गृहपभः ॥ ३ ॥ अथ श्वो भूते । महिष्यै गृहान्परेत्य । आदित्यं चरुं निर्वपतीयं वै पृथिव्यदितिः सेयं देवानां पत्न्येषा वाऽएतस्य पत्नी भवति तस्मादादित्यो भवत्येतद्वाऽअस्यैकः रत्नं यन्महिषी तस्याऽष्टवैतेन सूयते ताः स्वमनपक्रमिणीं कुरुते तस्य धेनुर्दक्षिणा धेनुरिष वाऽइयं मनुष्येभ्यः सर्वान्कामान्बुधे माता धेनुर्मातेव वाऽइयं मनुष्यान्विभर्ति तम्माद्देनुर्दक्षिणा ॥ ४ ॥ अथ श्वो भूते । सूतस्य गृहान्परेत्य वारुणं यवपयं चरुं निर्वपति सतो वै सूतः सवो वै देवानां वरुणस्तस्माद्वारुणो भवत्येतद्वाऽअस्यैकः रत्नं यत्सूतस्तस्माऽष्टवैतेन सूयते तः स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्याश्वो दक्षिणा स हि वारुणो यदश्वः ॥ ५ ॥ अथ श्वो भूते । ग्रामण्यो गृहान्परेत्य मारुतः ससकपालं पुरोडाशं निर्वपति विष्णो वै मरुतो वैश्वो वै ग्रामणीस्तस्मान्मारुतो भवत्येतद्वाऽअस्यैकः रत्नं यत्ग्रामणीस्तस्माऽष्टवैतेन सूयते तः स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य पृषन्गौर्दक्षिणा भूमा वाऽएतद्भृगुणा यत्पृषतो गोर्विशो वै मरुतो भूमो वै विद्वत्समात्पृषत्पृषीर्दक्षिणा ॥ ६ ॥ अथ श्वो भूते । सत्सुगृहान्परेत्य सावित्रं द्वादशकपालं वाऽएतत्समात्सा पुरोडाशं निर्वपति सविता वै देवानां प्रसविता प्रसविता वै सता तस्मात्सत्सुगृहान्परेत्येतद्वा

ऽअस्यैकथं रत्नं यत्क्षत्ता स्वाऽएवैतेन सूयते तथं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य
 रयेतोऽनद्वान्दक्षिणैष वै सविता य एष तपस्येतिवाऽएष एतन्नद्वान्दुक्तस्तद्यच्छये-
 तो भवति रयेत-इव ह्येव उच्यंश्चास्तं च यन्भवति तस्माद्ध्येतेऽनद्वान्दक्षि-
 णा ॥७॥ अथ श्वोभूते। संगृहीतुर्गृहान्परेत्याशिवनं द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपति मयोनी
 वाऽअश्विनौ मयोनी सव्यपट्टसागथी समानथं। हरथमधितिष्ठतस्तस्मादाश्विनो भव-
 त्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यत्संगृहीता तस्माऽएवैतेन सूयते तथं स्वमनपक्रमिणं
 कुरुते तस्य यमौ गावौ दक्षिणा तौ हि मयोनी यत्रमौ यदि यमौ न विन्देद-
 ष्वनूची नगर्भावेव गावौ दक्षिणा स्यातां ताऽउच्छ्रपि समानयोनी ॥ ८ ॥ अथ
 श्वोभूते । भागदुस्य गृहान्परेत्य पौष्णं चरुं निर्वपति पूषा वै देवानां भागदुघ
 एष वाऽएतस्य भागदुघो भवति तस्मात्पौष्णो भवत्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यत्रा-
 गदुघस्तस्माऽएवैतेन सूयते तथं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य श्यामो गौर्दक्षिणा तु-
 स्वामावेव बन्धुर्योऽसौ त्रिषयुक्तेषु ॥ ९ ॥ अथ श्वोभूते । अक्षावापस्य च गृहे-
 भ्यो गोविकर्तस्य च गवेधुकाः सम्भृत्य सूयमानस्य गृहे रौद्रं गावेधुकं चरुं नि-
 र्वपति ते वाऽएते द्वे सती रत्नेऽएकं करोति सम्पदः कामाय तद्यदेतेन यजते यां
 वाऽइमाथं सभारां घृन्ति रुद्रो हैतामभिमन्यतेऽग्निर्वै रुद्रोऽधि देवनं वाऽअग्नि-
 स्तस्यैतेऽअङ्गारा यदक्षास्त्वैतेन प्रीणाति तस्य ह वाऽएषानुमता गृहेषु इष्यते
 यो वा राजसूयेन यजते यो वैतदेच वेदैतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यदक्षावापस्य गोवि-
 कर्तस्य ताभ्यामेवैतेन सूयते तो स्वाव्रनपक्रमिणो कुरुते तस्य द्विरूपो गौर्दक्षिणा
 शितिवाहृर्वा शितिवालो वास्मिर्नखरो बालवाम्नाक्षावपनं प्रबद्धमेतद् हि तयो-
 र्भवति ॥ १० ॥ अथ श्वो भूते । पालागलस्य गृहान्परेत्य चतुर्थीतमाज्यं गृही-
 त्वाधून आज्यं जुहाति जुषाणाऽध्वाज्यस्य नेतु स्वाहेति प्रहेयो वै पालागलोऽ-
 ध्वानं वै प्रहित एति तस्माद्ध्वन आज्यं जुहोत्येवद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यत्पाला-
 गलस्तस्माऽएवैतेन सूयते तथं स्वमनपक्रमिणं कुरुते तस्य दक्षिणा प्युच्छ्रवेष्टितं
 धनुश्चर्मवया श्राणवन्तो लोहित उष्णीष एतद् हि तस्य भवति ॥११॥ तानि वा-
 ऽएतानि । एकादश रत्नानि सम्पादयत्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुब्धीर्यं त्रिष्टुब्धीर्यमेवैत-
 द्ब्रह्मन्प्रभिमन्वाद्यति तद्यद्रत्निनाथं हविर्भिर्यजतऽएतेषां वै राजा भवति तस्य
 एवैतेन सूयते तास्त्वामनपक्रमिणः कुरुते ॥१२॥ अथ श्वो भूते । परिवृक्ष्यै गृहा-
 न्परेत्य नैर्कृतं चरुं निर्वपति वा वा अपुत्रा पत्नी सा परिवृक्षी म कृष्णानां

नैनं कुशो न कृपटको विभिनस्ति नास्य मृणश्चनास्ति सर्वस्य खेव मिभो
 मित्रम् ॥ ७ ॥ अथ चार्हस्पत्यं चरुमधिश्रयति । तं मैत्रेण पात्रेणापिदधाति तदा-
 ज्यप्रानयति तत्सण्डुलानावपति स एष ऊष्मणैव श्रप्यते वरुणो वाऽएष यो-
 ऽग्निना शृतोऽथैष मैत्रो य ऊष्मणा शृतस्तस्मादूष्मणाशृतो भवति तयोर्बभूवोरव-
 घ्नन्नाह मित्रावृहस्पतिभ्यामनुब्रूहीत्याध्वाव्याह मित्रावृहस्पती यजेति वृषट्कृते
 जुहोति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [३. २.] ॥ शतम् ३२०० ॥

स वै दीक्षते । स उपवसथेऽग्नीषोमीयं पशुमालभते तस्य वपया प्रचर्वा-
 ग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तदनु देवस्वाधं हवींश्चिषि निरुप्यन्ते
 ॥ १ ॥ सवित्रे सत्यप्रसवाय । द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वा पुरोडाशं निर्वपति
 प्लाशुकानां व्रीहीणां सविता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूतः सूयाऽत्य-
 थ यत्प्लाशुकानां व्रीहीणां क्षिप्रे मा प्रसुवानिति ॥ २ ॥ अथाग्नये गृहपतये ।
 षष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्याशूनां श्रीर्वै गार्हपतं यावतो—यावत् इष्टे तदेन-
 मग्निरेव गृहपतिर्गार्हपतमभि परिणयत्यथ यदाशूनां क्षिप्रे मा परिण-
 यानिति ॥ ३ ॥ अथ सोमाय वनस्पतये । श्यामाकं चरुं निर्वपति तदेनं सोम
 एव वनस्पतिरोषधिभ्यः सुवत्यथ यच्छ्यामाको भवत्येते वै सोमस्यौषधीनां प्रत्य-
 क्षतमां यद्ध्यामाकास्तस्माच्छ्यामाको भवति ॥ ४ ॥ अथ बृहस्पतये वाचे ।
 नैवारं चरुं निर्वपति तदेनं बृहस्पतिरेव वाचे सुवत्यथ यन्नैवारं भवति ब्रह्म वै बृ-
 हस्पतिरेते वै ब्रह्मणा पच्यन्ते यन्नीवारास्तस्मान्नैवारो भवति ॥ ५ ॥ अथेन्द्राय
 ज्येष्ठाय । हायनानां चरुं निर्वपति तदेनमिन्द्र एव ज्येष्ठो ज्येष्ठयमभि परिणयत्य-
 थ यदायनानां भवत्यतिष्ठा वाऽएता ओषधयो यदायना अतिष्ठो वाऽइन्द्रस्तस्मा-
 द्दायनानां भवति ॥ ६ ॥ अथ रुद्राय पशुपतये । रौद्रं गावेधुकं चरुं निर्वपति
 तदेनं रुद्र एव पशुपतिः पशुभ्यः सुवत्यथ यन्नवेधुको भवति वास्तव्यो वाऽएष
 देवो वास्तव्यः गवेधुकास्तस्मात्तवेधुको भवति ॥ ७ ॥ अथ मित्राय सत्याय ।
 नाम्बानां चरुं निर्वपति तदेनं मित्र एव सत्यो ब्रह्मणे सुवत्यथ यन्नाम्बानां भवति
 वरुणा वाऽएता ओषधयो यदाऽष्टे जावन्तेऽथैते मैत्रा यन्नाम्बास्तस्मान्नाम्बानां
 भवति ॥ ८ ॥ अथ वरुणाय धर्मपतये । वास्तवं यवप्रवं चरुं निर्वपति तदेनं व-
 रुण एव धर्मपतिर्धर्मस्य पतिं करोति परमता वै सायो धर्मस्य पतिरसद्यो हि पर-

वाग्वै सरस्वती वाचैवैनमेतदाभिषिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ताएवैतत्सम्भरति
 ॥ ३ ॥ अथाध्वर्युः । चतुर्गृहीतंपाज्यं गृहीत्वापोऽभ्यवैति तद्याऽऊर्मि व्यर्दतः
 पशौ वा पुरुषे वाभ्यवेते तौ गृह्णाति ॥ ४ ॥ स यः प्राङ्मुदति । तं गृह्णाति वृष्ण
 ऊर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा वृष्ण ऊर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहीति
 ॥ ५ ॥ अथ यः प्रत्यङ्मुदति । तं गृह्णाति वृषसेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि
 स्वाहा वृषसेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहीति ताभिरभिषिञ्चति वीर्यं वाऽएत-
 दपामुदति पशौ वा पुरुषे वाभ्यवेते वीर्येणैवैनमेतदाभिषिञ्चत्येता वाऽएका आ-
 पस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ६ ॥ अथ स्यन्दमाना गृह्णाति । अर्थेत् स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं
 मे दत्त स्वाहार्थेत् स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति वीर्येण वाऽ-
 एताः स्यन्दन्ते तस्मादेनाः स्यन्दमाना न किञ्चन प्रतिधारयते वीर्येणैवैनमेतद-
 भिषिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ याः स्यन्दमानानां
 प्रतीपथं स्यन्दन्ते । ता गृह्णात्योजस्वती स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहाजस्वती
 स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति वीर्येण वाऽएताः स्यन्दमानानां
 प्रतीपथं स्यन्दन्ते वीर्येणैवैनमेतदाभिषिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति
 ॥ ८ ॥ अथापयतीर्गृह्णाति । आपः परिव्राहिणी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति
 ताभिरभिषिञ्चत्येत्सवै वाऽएषापच्छिद्यैषैव पुनर्भवत्यापि ह वा अस्मान्यराष्ट्रीयो
 ऽष्टे भवत्यप्यन्यराष्ट्रीयमवहरते तथास्मिन्भूमानं दधाति भूमनैवैनमेतदाभिषिञ्चत्येता
 वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ९ ॥ अथ नदीपतिं गृह्णाति । अपां
 पतिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां पतिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहीति
 ताभिरभिषिञ्चत्येता वाऽएष पतिर्यज्ञदीपतिर्विशामेवैनमेतत्पतिं करोत्येता वा
 एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १० ॥ अथ निषेप्यं गृह्णाति । अपां गर्भोऽसि राष्ट्र-
 दा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां गर्भोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै देहीति ताभिरभिषिञ्चति
 ताभिर वाऽएतव्यप उपनिषेधन्ते विशामेवैनमेतद्गर्भं करोत्येता वाऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ ११ ॥ अथ यः स्यन्दमानानां स्थारो ह्रदो भवति । प्रत्या-
 प्येता गृह्णाति सूर्यत्वचस स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यत्वचसस्य
 राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति वर्चसैवैनमेतदाभिषिञ्चति
 वर्चस्वसमेवैनमेतत्करोति वरुण्या वाऽएता आपो भवन्ति याः स्यन्दमा-
 नानां न स्यन्दन्ते वरुणसवो वाऽएष यद्राजसूर्यं तस्मादेताभिरभिषिञ्चत्येता

वा ऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १२ ॥ अथ या आतपति वर्धन्ति ।
 ता गृह्णाति सूर्यवर्चस स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्यवर्चस स्व राष्ट्र्वा
 राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति वर्चसैवैनमेतदभिषिञ्चति सूर्यवर्चसमेवैन-
 मेतत्करोति मेध्या वाऽएता आपो भवन्ति या आतपति वर्धन्त्यमाता ही-
 मां भवन्त्यथैना गृह्णाति मेध्यमेवैनमेतत्करोत्येता वाऽएका आप-
 स्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १३ ॥ अथ वैशन्तीर्गृह्णाति । मान्दा स्य राष्ट्र्वा
 राष्ट्र मे दत्त स्वाहा मान्दा स्य राष्ट्र्वा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति विश-
 मेधास्माऽएतत्स्वावरामनपक्रमिणीं करोत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति
 ॥ १४ ॥ अथ कूप्या गृह्णाति । व्रजक्षित स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्र मे दत्त स्वाहा व्रज-
 क्षित स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति तथा इमां परेणापस्ता ए-
 वैतत्सम्भरत्येषामु चैव सर्वत्राय तस्मादेतताभिरभिषिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १५ ॥ अथ मुष्वा गृह्णाति । वाशाश्च राष्ट्र्वा राष्ट्र मे दत्त
 स्वाहा वाशा स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चत्यन्नाद्येनैवैनमेतदभिषि-
 ञ्चत्यन्नाद्यमेवास्मिन्नेतद्दधातीदं वाऽअसावादित्य उद्यन्नेव यथायमग्निर्निर्देहेदेव-
 मोषधीरन्नाद्यं निर्देहति तदेता आपोऽभ्यवयत्यः शमयन्ति न ह वाऽह्नान्नाद्यं प-
 रिशिष्यते यदेता आपो नाभ्यवेयुरन्नाद्येनैवैनमेतदभिषिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १६ ॥ अथ मधु गृह्णाति । शविष्ठा स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्र मे दत्त स्वाहा
 शविष्ठा स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चत्येषां चैवैनमेतद्रोषधीनां च
 रसेनाभिषिञ्चत्येता वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १७ ॥ अथ गोविजायमानाया
 कुल्या गृह्णाति । शक्रवरी स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्र मे दत्त स्वाहा शक्रवरी स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्रम-
 मुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति पशुभिरेवैनमेतदभिषिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १८ ॥ अथ पयो गृह्णाति । जनभृतस्य राष्ट्र्वा राष्ट्र मे दत्त
 स्वाहा जनभृत स्थ राष्ट्र्वा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति ताभिरभिषिञ्चति पशुभिरेवैनमे-
 तदभिषिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १९ ॥ अथ घृतं गृह्णाति
 विश्वभृतस्य राष्ट्र्वा राष्ट्र मे दत्त स्वाहा विश्वभृतस्य राष्ट्र्वा राष्ट्रममुष्मै दत्तेति
 ताभिरभिषिञ्चति पशुनामेवैनमेतद्रसेनाभिषिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता ए-

तत्सम्भरति ॥ २० ॥ अथ मरीचीः । अञ्जलिना संगृह्णापिसृजत्यापः स्वराज
 स्व राष्ट्रं राष्ट्रममुष्मै दत्तेत्येता वा ऽआपः स्वराजो यन्मरीचयस्ता यत्स्यन्दन्त
 ऽइत्रान्योऽन्यस्या पूर्वैतच्छ्रियाऽअतिष्ठमाना उत्तराश्रया-इव भूतदत्तो यन्ति स्वा-
 राज्यमेवास्मिन्नेतद्दधात्येता वाऽएका आपस्ता पूर्वैतत्सम्भरति ॥ २१ ॥ ता वा
 ऽएताः । सप्तदशापः सम्भरति सप्तदशो वै प्रजापातिः प्रजापातिर्यज्ञस्तस्मात्सप्त-
 दशापः सम्भरति ॥ २२ ॥ षोडश ता आपो या अभिजुहोति । षोडशाहुतीर्जुहोति ता
 द्वात्रिंशद्दुर्गेषु न जुहोति सारस्वतीषु च मरीचिषु च तार्श्चतुस्त्रिंशत्पृथक्त्रिंशद्दे-
 देवाः प्रजापातिश्चतुस्त्रिंशस्तदेनं प्रजापतिं करोति ॥ २३ ॥ अथ यजुत्वा-दुत्वा
 गृह्णाति । वज्रो वा ऽआज्यं वज्रैर्यैवैतद्वाज्येन स्पृत्वा-स्पृत्वा स्वीकृत्य गृह्णा-
 ति ॥ २४ ॥ अथ यत्सारस्वतीषु न जुहोति । वाग्वै सरस्वती वज्र आज्यं नेद्वज्रे-
 णाज्येन वाचश्चिह्निसानीति तस्मात्सारस्वतीषु न जुहोति ॥ २५ ॥ अथ यन्मरी-
 चिषु न जुहोति । नेद्वनद्धैवैतामाहुतिं जुह्वानीति तस्मान्मरीचिषु न जुहोति ॥ २६ ॥
 वाः सार्धमौदुम्बरे पात्रे समवनयति । मधुमतीर्मधुमतीभिः पृच्यन्तामिति रस-
 वती रसवतीभिः पृच्यन्तामित्येवैतदाह महि क्षत्रं क्षत्रियाय वन्वाना इति तत्परो-
 ऽक्षं क्षत्रं यजमानायाशिषमाशास्ते यदाह महि क्षत्रं क्षत्रियाय वन्वाना इति ॥ २७ ॥
 ता अग्नेण मैत्रावरुणस्य धिष्यथ सादयति । अनाधृष्टाः सीदत सहौजस इत्य-
 नाधृष्टाः सीदत उक्तोभिरित्येवैतदाह सहौजस इति सर्वार्या इत्येवैतदाह महि क्षत्रं
 क्षत्रियाय वधतीरिति तत्सत्यक्षं क्षत्रं यजमानायाशिषमाशास्ते यदाह महि क्षत्रं
 क्षत्रियाय वधतीरिति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [३. ४.] ॥

तं वै माध्यन्दिने सवनेऽभिषिञ्चति । एष वै प्रजापतिर्य एष यजुस्ताय-
 ते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतम्बेवाप्येतच्छ्रु प्रजायेन्ते तदेनं मध्यत
 एवैतस्य प्रजापतेर्बुधाति मध्यतः सुवाति ॥ १ ॥ अगृहीते माहेन्द्रे । एष वाऽए-
 न्द्रस्य निष्केवत्यो महो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतन्निष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यं
 शक्यश्चिन्द्रे वै यजमानस्तदेनश्च स्वऽएवायतनेऽभिषिञ्चति तस्माद्गृहीते माहेन्द्रे
 ॥ २ ॥ अग्नेण मैत्रावरुणस्यधिष्यथ । शार्दूल चर्मोपस्तृणाति सोमस्य स्वि-
 पिरमीति यत्र वै सोम इन्द्रमत्यपवत स यत्ततः शार्दूलः सम्भवत्तेन सोमस्य
 त्विषिरस्मादाह सोमस्य त्विषिरमीति तत्रेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलत्विषि-

मेवास्मिन्नेतद्वधाति तस्मादाह तत्रेव मे त्विषिर्भूयादिति ॥ ३ ॥ अथ पार्थानि जु-
 होति । पृथुर्ह वै वैन्यो मनुष्याणां प्रथमोऽभिषिषिचे सोऽकामयत सर्वमन्नाद्य-
 मवरुन्धीयेति तस्माऽएतान्यजुहवुः स इदं सर्वमन्नाद्यमवरुन्धीयेति ह स्मास्मा-
 आरण्यान्पशूनभि ह्वयन्त्यसात्रेहि राजा त्वा पच्यतऽइति तथेदं सर्वमन्नाद्यम-
 वरुन्धीयेति ह वाऽअन्नाद्यमवरुन्धीयेत्यस्यैवं विदुष एतानि ह्वयन्ते ॥ ४ ॥ तानि
 वै द्वादश भवन्ति । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य तस्माद्द्वादश भवन्ति ॥ ५ ॥
 षट् पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति । षडुपरिष्ठात्तदेनं मध्यत एवैतस्य प्रजापतेर्द्वधाति
 मध्यतः सुवति ॥ ६ ॥ स यानि पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति । बृहस्पतिस्तेषामुत्त-
 मो भवत्यथ यान्युपरिष्ठादभिषेकस्य जुहोतीन्द्रस्तेषां प्रथमो भवति ब्रह्म वै बृहस्प-
 तिरिन्द्रं वीर्यमिन्द्र एताभ्यामेवैनमेतद्वीर्याभ्यामुभयतः परिवृथ्वेति ॥ ७ ॥ स
 जुहोति । यानि पुरस्तादभिषेकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहेति तेजो वाऽअग्निस्तेजस्यै-
 नमेतदभिषिञ्चति सोमाय स्वाहेति सत्रं वै सोमः सत्रेणैवैनमेतदभिषिञ्चति सवित्रे
 स्वाहेति सविता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूत एवैनमेतदभिषिञ्चति सरस्वत्यै
 स्वाहेति वाग्वै सरस्वती वाचैवैनमेतदभिषिञ्चति पूषणे स्वाहेति पशवो वै पूषा पशु-
 भिरैवैनमेतदभिषिञ्चति बृहस्पतये स्वाहेति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमेतदभिषिञ्च-
 त्येतानि पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति तान्येतान्यग्निनामानीत्याचक्षते ॥ ८ ॥ अथ
 जुहोति । यान्युपरिष्ठादभिषेकस्य जुहोतीन्द्राय स्वाहेति वीर्यं वाऽइन्द्रो वीर्येणैवै-
 नमेतदभिषिञ्चति घोषाय स्वाहेति वीर्यं वै घोषो वीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्चति श्लो-
 काय स्वाहेति वीर्यं वै श्लोको वीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्चत्यशाय स्वाहेति वीर्यं
 वाऽअशो वीर्येणैवैनमेतदभिषिञ्चति भगाय स्वाहेति वीर्यं वै भगो वीर्येणैवैनमे-
 तदभिषिञ्चत्यर्यम्णो स्वाहेति तदेनमस्य सर्वस्यार्यम्णं करोत्येतान्युपरिष्ठादभिषे-
 कस्य जुहोति तान्येतान्यादित्यनामानीत्याचक्षते ॥ ९ ॥ अग्रेण मैत्रावरुणस्य
 विष्णयम् । अभिषेचनीयानि पात्राणि भवन्ति यत्रैता आपोऽभिषेचनीया भवन्ति
 ॥ १० ॥ पालाशं भवति । तेन ब्राह्मणोऽभिषिञ्चति ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मणैवै-
 नमेतदभिषिञ्चति ॥ ११ ॥ अदुम्बरं भवति । तेन स्वोऽभिषिञ्चत्यर्धं वाऽऊ-
 र्गुदुम्बर ऊर्ध्वं स्वं यावद्वै पुरुषस्य स्वं भवति नैव तावदशनायति तेनोर्ध्वं तुस्मादौ-
 दुम्बरेण स्वोऽभिषिञ्चति ॥ १२ ॥ नैयग्रोधपादं भवति । तेन मित्र्यो राजन्वो-
 ऽभिषिञ्चति पाद्वै न्यग्रोधः प्रतिष्ठितो मित्रेण वै राजन्वः प्रतिष्ठितस्तस्माच्चैयग्रोध-

प्रादेन मित्र्यो राजन्योऽग्निषिञ्चति ॥ १३ ॥ आश्वत्थं भरति । तेन वैश्योऽ
 षिञ्चति स यवेवादोऽश्वत्थे तिष्ठत इन्द्रो मरुत उपामन्त्रयत तस्मादाश्वत्थेन वै
 ऽग्निषिञ्चत्येतान्यभिषेचनीयानि पात्राणि भवन्ति ॥ १४ ॥ अथ पवित्रे करो
 पवित्रे स्थो वैष्णव्याविति सोऽस्मावेव बन्धुस्तयोर्हिरण्यं प्रवयति ताभ्यामेता
 षिषेचनीया अप उत्पुनाति तद्यद्धिरण्यं प्रवयत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदा स्व
 प्रायुर्दधाति तस्माद्धिरण्यं प्रवयति ॥ १५ ॥ स उत्पुनाति । सवितुर्वः ।
 उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिरिति सोऽस्मावेव बन्धुरनिभृष्ट
 वाचो बन्धुस्तपोजा इत्यनाधृष्टा स्थ रत्तोभिरित्येवैतदाह यदाहानिभृष्टमसीति व
 बन्धुरिति यावच्छै प्राणेष्वपो भवन्ति तावद्वाचा वदति तस्मादाह वाचो ।
 रिति ॥ १६ ॥ तपोजा इति । अग्नेर्वै धूमो जायते धूमादध्रमभ्राद्भृष्टिरग्नेर्वाऽ
 जायन्ते तस्मादाह तपोजा इति ॥ १७ ॥ सोमस्य दात्रमसीति । यदा वाऽ
 ताभिरभिषुण्वन्त्यथाहुतिर्भवति तस्मादाह सोमस्य दात्रमसीति स्वाहा रा
 इति तदेनाः स्वाहाकारेणैवोत्पुनाति ॥ १८ ॥ ता एतेषु पात्रेषु व्यनयति । सध
 युम्निनीराप एता इत्यनतिमानिन्य इत्येवैतदाह यदाह सधमाद इति घुम्निर्न
 एता इति वीर्यवत्य इत्येवैतदाहानाधृष्टा अपस्यो वसाना इत्यनाधृष्टा स्थ रत्त
 रित्येवैतदाह यदाहानाधृष्टा अपस्यो वसाना इति पस्त्यासु चक्रे वरुणः सध
 मिति विशो वै पस्त्या विक्षु चक्रे वरुणः प्रतिष्ठापित्येवैतदाहापाथं शिशुर्मा
 मास्वन्तरित्यपां वाऽएष शिशुर्भवति यो राजसूयेन यजते तस्मादाहापाथं शिः
 तृतमास्वन्तरिति ॥ १९ ॥ अथैनं वासाथंसि परिधापयति । तत्तत्पर्यमिति ।
 भवति तस्मिन्त्सर्वाणि यज्ञरूपाणि निष्यूतानि भवन्ति तदेनं परिधापयति क्षत्र
 न्वमसीति तद्यदेव क्षत्रस्योन्वं तत एवैनमेतज्जनयति ॥ २० ॥ अथैनं पाण्डवं
 धापयति । क्षत्रस्य जरायवसीति तद्यदेव क्षत्रस्य जरायु तत एवैनमेतज्जनयति ॥
 अथाधीवासं प्रतिषुञ्चति । क्षत्रस्य योनिरसीति तथैव क्षत्रस्य योनिस्तस्य
 वैनमेतज्जनयति ॥ २२ ॥ अथोष्णीषथंसधृत्त्य । पुरस्ताद्ववगूहति क्षत्रस्य
 भिरसीति तथैव क्षत्रस्य नाभिस्तामेवास्मिन्नेतद्धधाति ॥ २३ ॥ तत्क्षेत्रे । स
 परिवेष्टयन्ति नाभिर्वाऽअस्यैषा समन्तं वाऽइयं नाभिः पर्येतीति वदन्तस्तद्दु
 न कुर्यात्पुरस्तादेवावगूहेत्पुरस्ताद्धीयं नाभिस्तद्यदेनं वासाथंसि परिधाप
 जनयत्येवैनमेतज्जातमग्निषिञ्चानीति तस्मादेनं वासाथंसि परिधापयति ॥ २४ ॥

तदेकै । निदधत्वेतानि वासाऽस्यथैनं पुनर्दीक्षितवसनं परिधापयन्ति तुवु तथा
 न कुर्याद्विज्ञानि वाऽअस्य जनूर्वासाऽस्यत्रैर्देनैः सजन्वा तन्वा व्यर्षयन्ति वरुण्यं
 दीक्षितवसनं स एतेषामेवैकं वाससां परिदधीत तदेनमर्जैर्जन्वा तन्वा समर्षयति
 वरुण्यं दीक्षितवसनं तदेनं वरुण्यादीक्षितवसनात्प्रमुञ्चति ॥ २५ ॥ स यत्रावभृथ-
 मभ्यवैति । तदेतद्भ्यवहरन्ति तत्सलोम क्रियते स एतेषामेवैकं वाससां परिधा-
 योद्वैति तानि वशाये वा चपायाऽऽ हुतायां दद्यादुदवसानीयायां वेष्टौ ॥ २६ ॥
 अथ धनुरधितनोति । इन्द्रस्य वार्त्रधनमसीति वार्त्रधनं वै धनुरिन्द्रो वै यजमानो द्वयेन
 वाऽएष इन्द्रो भवति यच्च क्षत्रियो यदु च यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य वार्त्रधनम-
 सीति ॥ २७ ॥ अथ बाहू विमार्ष्टि । मित्रस्यासि वरुणस्यासीति बाहोर्वै धनु-
 र्बाहुभ्यां वै राज्ञ्यो मैत्रावरुणस्तस्मादाह मित्रस्यासि वरुणस्यासीति तदस्मै प्र-
 यच्छति त्वयायं वृत्रं बधेदिति त्वयायं द्विषन्तं ध्रातृव्यं बधेदित्येवैतदाह ॥ २८ ॥
 अथास्मै तिस्र इषूः प्रयच्छति । स यया प्रथमया समर्पणेन पराभिनक्षि सैका से-
 यं पृथिवी सैषा दृवा नामाथ यया विद्धः शयित्वा जीवति वा त्रियते वा सा
 दितीया तदिवमन्तरिच्छं सैषा रुजा नामाथ ययापैत्र राध्नोति मातृतीया सा-
 सौ श्रौः सैषा जुमा नमैता हि वै तिस्र इषवस्तस्मादस्मै तिस्र इषूः प्रयच्छति
 ॥ २९ ॥ ताः प्रयच्छति । पातैनं प्राञ्चं पातैनं प्रत्युञ्चं पातैनं तिर्युञ्चं दिग्भ्यः
 पातेति तदस्मै सर्वा एव दिशोऽशरव्याः करोति तद्यदस्मै धनुः प्रयच्छति धीर्यं
 वाऽएतद्राज्यस्य यद्दनुर्वीर्यवन्तमग्निविञ्चानीति तस्माद्वाऽअस्माऽआयुधं प्रवच्छ-
 ति ॥ ३० ॥ अथैनमाविदो वाचयति । आविर्मर्या इत्यनिरुक्तं प्रजापतिर्वाऽअ-
 निरुक्तस्तदेनं प्रजापतयऽआवेदयति सोऽस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते
 ॥ ३१ ॥ आविक्तोऽअग्निर्गृहपतिरिति । ब्रह्म वाऽअग्निस्तदेनं ब्रह्मणऽआवेदय-
 ति तदस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते ॥ ३२ ॥ आविक्तोऽअग्नेर्दुद्धावर इ-
 ति । क्षत्रं वाऽइन्द्रस्तदेनं क्षत्रायावेदयति तदस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते
 ॥ ३३ ॥ आविक्तौ मित्रावरुणौ धृतप्रताविति । प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ कुदेनं
 प्राणोदानाभ्यामावेदयति तावस्मै सवमनुमन्यते त्राभ्यामनुमतः सूयते ॥ ३४ ॥
 आविष्ठाः पूषा विश्ववेदा इति । पशवो वै पूषा तदेनं पशुभ्यः आवेदयति तेऽस्मै
 सवमनुमन्यते तैरनुमतः सूयते ॥ ३५ ॥ आविष्ते घ्राणपृथिवी विम्वरानुचावि-
 ति । तदेनमाभ्यां घ्राणपृथिवीभ्यामावेदयति तेऽस्मै सवमनुमन्यते त्राभ्यामनुमतः

सूयते ॥ ३७ ॥ आविस्तादिति रूशर्मति । इयं वै पृथिव्यदितिस्तदेनमस्यै
व्याऽऽवेदयति सास्मै सवमनुमन्यते तयानुमतः सूयते तद्याभ्य एवैनमेतदेव
आवेदयति ता अस्मै सवमनुमन्यन्ते ताभिरनुमतः सूयते ॥ ३७ ॥ ब्रा
॥ २ ॥ [३. ५.] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [३३] ॥

केशवस्य पुरुषस्य । लोहायसमास्यऽऽविध्यत्यवेष्टा दन्दशूका इति
र्चान्वाऽएष मृत्यूनतिपुच्यते सर्वान्वधान्यो राजसूयेन यजते तस्य जरैव मृ
वाति तद्योमृत्युर्यो बधस्तमेवैतदतिनयति यदन्दशूकान् ॥ १ ॥ अथ यत्केऽ
पुरुषस्य । न वाऽएष स्त्री न पुमान्यत्केशवः पुरुषो यद्दह पुमांस्तेन न स्त्री य
शवस्तेनो न पुमाश्चैतदयो न हिरण्यं यन्लोहायसं नैते क्रिमयो नाक्रिमयो
न्दशूका अथ यन्लोहायसंभवति लोहिता-इव हि दन्दशूकास्तस्मात्केऽ
पुरुषस्य ॥ २ ॥ अथैनं दिवाः समारोहयति । प्राचीमारोह गायत्री त्वावतु
न्तरं साम त्रिवृत्स्तोमो वसन्त ऋतुर्ब्रह्म इविणम् ॥ ३ ॥ दक्षिणामारोह
ष्टुप्त्वावतु बृहत्साम पञ्चदश स्तोमो ग्रीष्म ऋतुः क्षत्रं इविणम् ॥ ४ ॥ प्र
मारोह । जगती त्वावतु वैरूपं साम सप्तदश स्तोमो वर्षा ऋ
इविणम् ॥ ५ ॥ उदीचीमारोह । अनुष्टुप्त्वावतु वैराजं सामैकविंश
शरदतुः फलं इविणम् ॥ ६ ॥ ऊर्ध्वमारोह । पाङ्क्तिस्त्वावतु शाकरैवते स
त्रिणवत्रयास्त्रिंशौ स्तोमौ हेमन्ताशिशिराद्वतु चर्चो इविणमिति ॥ ७ ॥ त
विशः समारोहयति । ऋतुनामेवैनमेतद्वृत्पमृतुनेवैतत्संवत्सरं समारोहयति स
वत्सरं समाह्वय सर्वमेवेदमुपर्युपरि भवत्यर्वागैवास्मादिदं सर्वं भवति ॥
शार्दूल चर्मणो जघनार्धे । सीसं निहितं भवति तत्पदा प्रत्यस्यति प्रसस्तं ।
शिर इति जघाचिर्ह वै नामासुर आस तमिन्द्रो निविष्याथ तस्य पदा शिरोऽसि
स यदाभिहितं उवाच तं स उच्चक्रस्तस्य पदा शिरः प्रविच्छेद ततो रुद्रः स
एव सैनमनुभाषते क्व गमिष्यासि क्व मे मोक्ष्यसऽइति ॥ ९ ॥ तस्मीसेनाप
न । तस्मात्सीसं मृदु स्रतजबथ हि सर्वेण हि वीर्येणापजघान तस्माद्विरपवः
सक क्रियन्नाहति स्रतजबथ हि सर्वेण हि वीर्येणापजघान तदै स्रतजा
दाथेऽपजघान तयोऽप्येव स्रतजाह्रा रुद्राथस्यतोऽवहन्ति ॥ १० ॥ अ
शार्दूलचर्म रोहयति । मोमस्य स्त्रिचिरसीति यत्र वै मोम इन्द्रमत्यपवत स य

शार्दूलः समभवत्सेन सोमस्य त्विषिस्तस्मादाह सोमस्य त्विषिरस्मीति त्वेव मे त्वि-
 षिर्भूयादिति शार्दूलत्विषिमेवास्मिन्नेतद्वधाति तस्मादाह त्वेव मे त्विषिर्भूयादिति
 ॥ ११ ॥ अथ रुक्ममधस्तादुपास्याति । मृत्योः पाहीत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदमृतऽआ-
 युषि प्रातिष्ठति ॥ १२ ॥ अथ रुक्मः शतवितृणो वा भवति । नववितृणो वा
 स यदि शतवितृणः शतायुर्वाऽअयं पुरुषः शततेजाः शतवीर्यस्तस्माच्छतवितृणो
 यद्यु नववितृणो नवेमे पुरुषे प्राणास्तस्मान्नववितृणः ॥ १३ ॥ तमुपरिष्ठाच्छीष्णो
 निदधाति । ओजोऽसि सहोऽस्यमृतमस्मीत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदास्मिन्नमृतमायुर्दधा-
 ति तद्यद्रुकमाऽउभयतो भवतांऽमृतमायुर्हिरण्यं तदमृतेनैवैनमेतदायुषोभयतः परि-
 बृध्यति तस्माद्रुकमाऽउभयतो भवतः ॥ १४ ॥ अथ बाहूऽउद्गृह्णाति । हिरण्यरूपा
 ऽउषसो विरोरुऽउभाविन्द्रोऽउदियः सूर्यश्च । आरोहतं वरुण मित्र गर्तं ततश्चक्षा-
 थामदिति किति चेति बाहू वै मित्रावरुणौ पुरुषो गर्तस्तस्मादाहारोहतं वरुण मित्र
 गर्तामिति ततश्चक्षाथामदिति किति चेति ततः पश्यतश्च स्वं चारणं चेत्येवैतदाह
 ॥ १५ ॥ नैतेनोद्गृह्णीयात् । मित्रोऽसि वरुणोऽस्मीत्येवोद्गृह्णीयाद्बाहू वै मित्रावरुणौ
 बाहुभ्यां वै राजन्यो मैत्रावरुणस्तस्मान्मित्रोऽसि वरुणोऽस्मीत्येवोद्गृह्णीयात् ॥ १६ ॥
 तद्यदेनमूर्ध्वबाहुमाभिषिञ्चति । वीर्यं वाऽएतद्राजन्यस्य यद्बाहुवीर्यं वाऽएतदपाथ
 रुसः सम्भृतो भवति येनैनमेतदभिषिञ्चति नेन्मऽइदं वीर्यं वीर्यमपाथ रुसः सम्भृ-
 तो बाहु त्विनादिति तस्मादेनमूर्ध्वबाहुमभिषिञ्चति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [४.१.]

तं वै प्राञ्चं तिष्ठन्नमाभिषिञ्चति । पुरस्ताद्बाह्वणोऽभिषिञ्चत्यध्वर्युर्वा
 योवास्य पुरोहितो भवति पश्चादितरे ॥ १ ॥ सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभि-
 षिञ्चासीति । वीर्येणैतदाहाग्नेर्भाजसेति वीर्येणैवैतदाह सूर्यस्य वर्चसेति
 वीर्येणैवैतदाहेन्द्रस्येन्द्रियेणेति वीर्येणैवैतदाह क्षत्राणां क्षत्रपतिरेधीति
 राज्ञामाभिराज पृथीत्येवैतदाहाति दिद्युन्पाहीतीषवो वै दिद्युव इषुचधमेवैनमेतद
 तिनयति तस्मादाहाति दिद्युन्पाहीति । २ ॥ इमं देवाः । असपत्नश्च सुवध्वमितीयं
 देवा आभ्राव्यश्च सुवध्वमित्येवैतदाह महते क्षत्राय महते ज्यैष्ठ्यायेति नात्रो-
 रोहितमिषास्ति महते जानराज्यायेति महते जनानाथ राज्यायेत्येवैतदाहेन्द्रस्ये-
 न्द्रियायेति वीर्यायेत्येवैतदाह यदाहेन्द्रस्येन्द्रियायेतीममपुष्य पुत्रमपुष्यै पुत्रमिति
 तद्यदेवास्य जन्म तत एवैतदाहास्यै विशऽइति यस्यै विशो राजा भवत्येव वोऽमी

राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेति तदस्माद्इदं सर्वमाद्यं करोति ब्राह्म-
णमेवापोद्धरति तस्माद्ब्राह्मणोऽनाद्यः सोमराजा हि भवति ॥३॥ शतम् ३२००॥
अथैतमाभिषेकम् । कृष्णविषाणयानुविमृष्टे वीर्यं वाऽएतदपां रसः सम्भृतो भ-
वति येनैतमेतदभिषिञ्चतीति मे वीर्यं सर्वमात्मानमुपस्पृशति तस्माद्वाऽअनु-
विमृष्टे ॥ ४ ॥ सोऽनुविमृष्टे । प्र पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठाविति यथायं पर्वतोऽति-
ष्टावा यथऽर्षभः पशूनतिष्ठान्वैवं वाऽएष इदं सर्वमितिप्रत्यवर्गागेवास्मादिदं
सर्वं भवति यो राजसूयेन यजेत तस्मादाह प्र पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठाभावाध्वरन्ति
स्वस्त्रिच इयानाः ता आबह्वत्रअधरागुदक्ता अर्हि बुध्न्यमनु गीयमाणा इति ॥५॥
अथैनमन्तरेव शार्दूलचर्मणि विष्णुक्रमान्क्रमयति । विष्णोर्विक्रमणमसि विष्णोर्वि-
क्रान्तमसि विष्णोः क्रान्तमसीतीमे वै लोका विष्णोर्विक्रमणं विष्णोर्विक्रान्तं
विष्णोः क्रान्तं तदिमानेव लोकान्तसमारुह्य सर्वमेवेदमुपर्यपरि भवत्यवर्गागेवास्मा-
दिदं सर्वं भवति ॥ ६ ॥ अथ ब्राह्मणस्य पात्रे । स एव स्रवान्तसमवनयति त-
द्ब्राह्मणं राजानमनु यशः करोति तस्माद्ब्राह्मणो राजानमनुयशः ॥ ७ ॥ त-
द्योऽस्य पुत्रः भियतमो भवति । तस्माद्ऽएतत्पात्रं प्रयच्छतीदं मेऽयं वीर्यं पुत्रोऽनु-
संतनवदिति ॥८॥अथ प्रतिपरेत्य गार्हपत्यमन्वारुषे जुहोति । प्रजापते न त्वदेता-
न्यन्यो विश्वा रूपाणि पुरिता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नोऽअस्तवयममुष्य पि-
तेति तद्यः पुत्रस्तं पितरं करोति यः पिता तं पुत्रं तदेनयोर्वीर्यं व्यतिसज्य स्यावस्य
पितेति तद्यः पिता तं पितरं करोति यः पुत्रस्तं पुत्रं तदेनयोर्वीर्यं व्यतिसज्य पुन-
रेव यथायथं करोति वयं स्याम पतयो रयीणां स्वाहेत्याशीरिवैषैतस्य कर्मण
आशिषेमेवैतदाशास्ते ॥ ९ ॥ अथ य एष स एव स्रवोऽतिरिक्तो भवति । तमाग्नी-
धीये जुहोत्यतिरिक्तो वाऽएष स एव स्रवो भवत्यनिरिक्त आग्नीधीयो गार्हपत्ये
हवींषि श्रपयन्त्याहवनीये जुहोत्यथैषोऽतिरिक्तस्तदतिरिक्तऽएवैतदतिरिक्तं द-
धात्युत्तरार्धं जुहोत्येष ह्येतस्य देवस्य दिक्त्स्मादुत्तरार्धं जुहोति स जुहोति रुद्र
मत्से क्रिवि परं नाम तस्मिन्हृतमस्यमेष्टमसि स्वाहेति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
[४. २.] ॥

तस्येऽस्य स्वो भवति । तस्य शतं वा परःशता वा गा उत्तरेणाहवनीयं स्या-
पयति तद्यदेवं करोति ॥ १ ॥ वृकणाद् वाऽअभिषिषिचानात् । इन्द्रियं वीर्यमप-

चक्राम शश्वद्य प्षोऽपाथ रसः सम्भृतो भवति येनैतमेतदभिषिञ्चति सोऽस्येन्द्रियं
 वीर्यं निर्जघान तत्पशुष्वन्वविन्दत्तस्मात्पशवो यशो यदेष्वन्वविन्दत्तपशुष्वनु-
 त्रियेन्द्रियं वीर्यं पुनरात्सन्धत्त तथोऽएवैष एतन्नाहैवास्मान्विन्द्रियं वीर्यमपक्रामति
 वरुणसर्वो वाऽएष यद्राजसूयमिति वरुणोऽकरोदिति त्वेवैष एतत्करोति ॥ २ ॥
 अथ रथमुपावहरति । यज्ञै राजन्यात्पराग्भवति रथेन वै तदनुयुङ्क्ते तस्माद्रथमुपाव-
 हरति ॥ ३ ॥ स उपावहरति । इन्द्रस्य वज्रोऽस्मीति वज्रो वै रथ इन्द्रो वै यज-
 मानो द्वयेन वाऽएष इन्द्रो भवति यच्च क्षत्रियो यदु च यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य
 वज्रोऽस्मीति ॥ ४ ॥ तमन्तर्वेद्यभ्यववर्त्य युनाक्ति । मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः
 प्रशिषा युनज्मीति बाहू वै मित्रावरुणौ बाहुभ्यां वै राजन्यो मैत्रावरुणस्तस्मादाह
 मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीति ॥ ५ ॥ तं चतुर्युजं युनाक्ति । स
 जघनेन सद्योऽग्रेण शालां येनैव दक्षिणा युन्ति तेन प्रतिपद्यते तं जघनेन चा-
 त्वालमग्नेणाग्नीध्रमुद्यच्छति ॥ ६ ॥ तप्रतिष्ठति । अथयथायै त्वा स्वधायै त्वेत्युनात्थं
 त्वेत्येवैतदाह यदाहाव्यथायै त्वेति स्वधायै त्वेति रसाय त्वेत्येवैतदाहारिष्टोऽञ्जुन
 इत्यर्जुनो ह वै नामेन्द्रो यदस्य गुह्यं नाम द्वयेन वा एष इन्द्रो भवति यच्च
 क्षत्रियो यदु च यजमानस्तस्मादाहारिष्टोऽञ्जुन इति ॥ ७ ॥ अथ दक्षिणायु-
 ग्यमुपार्शति । मरुतां प्रसवेन जयेति विशो वै मरुतो विशा वै तत्क्षत्रियो जयति
 यञ्जिगीषति तस्मादाह मरुतां प्रसवेन जयेति ॥ ८ ॥ अथ मध्ये गवामुद्यच्छति ।
 आपाम मनसेति मनसा वाऽइदथ सर्वमाप्तं तन्मनसैवैतत्सर्वमाप्नोति तस्मादाहा-
 पाम मनसेति ॥ ९ ॥ अथ धनुरात्नर्या गामुपस्पृशति । समिन्द्रियेणोतीन्द्रियं वै
 वीर्यं गाव इन्द्रियमेवैतत्वीर्यमात्सन्धत्तेऽथाह जिनामीप्राः कुर्वेऽहमा इति ॥ १० ॥
 तद्यत्स्वस्य गोषुद्यच्छति । यद्वै पुरुषात्पराग्भवति यशो वा किञ्चिद्वा स्वथै वैवास्य
 तत्प्रतप्तामिवाभ्यपक्रामति तस्त्वादेवैतदिन्द्रियं वीर्यं पुनरात्सन्धत्ते तस्मात्स्व-
 स्य गोषुद्यच्छति ॥ ११ ॥ तस्मै तावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा प्रतिददाति । न वाऽएष
 क्रूरकर्मणे भवति यद्यजमानः क्रूरमिव वाऽएतत्करोति यदाह जिनामीप्राः कुर्वेऽहमा
 इति तथो हास्यैतदक्रूरं कृतं भवति तस्मात्तावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा प्रतिददाति ॥ १२ ॥
 अथ दक्षिणानायच्छति । सोऽग्रेण यूपं दक्षिणेन वेदिं येनैव दक्षिणा युन्ति तेन प्रति-
 पद्यते तं जघनेन सद्योऽग्रेण शालामुद्यच्छति ॥ १३ ॥ मा न इन्द्र ते वयं तुरापाद ।
 अयुक्तासोऽम्रममृता विदसामा तिष्ठा रथमधि यं वज्रहस्ता रक्ष्मीन्देव यमसे स्वरवानि-

त्युद्यच्छत्येवैतयाभिशिवो वै रश्मयस्तस्मादाहा रश्मीन्देव यमसे स्वश्वानित्यथ रथविमो-
चनीयानिजुहोति प्रीतो रथो विमुच्याताऽऽति तस्माद्रथविमोचनीयानि जुहोति ॥१४॥
स जुहोति। अग्नये गृहपतये स्वाहेति स यदेवाग्नेयं रथस्य तदेवैतेन प्रीणाति ब्रह्मा
वाऽआग्नेया रथस्य ब्रह्मानेवैतेन प्रीणाति श्रीर्वै गार्हपतं यावतो-यावत ईष्टे तच्छ्रु-
यमेवास्यैतद्गार्हपतं राज्यमभिविमुच्यते ॥ १५ ॥ सोमाय वनस्पतये स्वाहेति ।
हयानि वै वानस्पत्यानि चक्राणि रथ्यानि चान्मानि च तेभ्यो न्वेवैतदुभयेभ्यो-
ऽरिष्टिं कुरुते सोमो वै वनस्पतिः स यदेव वानस्पत्यं रथस्य तदेवैतेन प्रीणा-
ति वारूणि वै वानस्पत्यानि रथस्य वारूण्येवैतेन प्रीणाति क्षत्रं वै सोमः क्षत्र-
मेवास्यै तद्राज्यमभिविमुच्यते ॥ १६ ॥ मरुतामोजसे स्वाहेति । स यदेव मारुतं रथस्य
तदेवैतेन प्रीणाति चत्वारोऽश्वा रथः पञ्चमो ह्यै सव्यघृसारथी ते सप्त
सप्त-सप्त वै मारुतो गणः सर्बमेवैतेन रथं प्रीणाति विशो वै मरुतो विश्वेवास्यै-
तद्राज्यमभिविमुच्यते ॥ १७ ॥ इन्द्रस्येन्द्रियाय स्वाहेति । स यदेवैन्द्रं रथस्य तदे-
वैतेन प्रीणाति सव्यघ्ना वाऽएन्द्रो रथस्य सव्यघ्नारमेवैतेन प्रीणातीन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र
इन्द्रियमेवास्यैतद्धीर्यं राज्यमभिविमुच्यते ॥ १८ ॥ अथ वाराह्याऽउपानहाऽउपमु-
च्यते । अग्नौ ह वै देवा घृतकुम्भं प्रवेशयांचकुस्ततो वराहः सम्बभूव तस्माद्द-
राहो मेदुरो घृताद्धि सम्भूतस्तस्माद्दराहे गावः संजानते स्वमेवैतद्वसमभिसंजानते
तत्पशूनामेवैतद्वसमेतितिष्ठति तस्माद्वाऽराह्याऽउपानहाऽउपमुच्यते ॥ १९ ॥ अथे-
मां प्रत्यवेक्षमाणो जपति । पृथिवि मातर्मा मा हि र्सीर्मोऽअहं त्वामिति वरुणाद्ध
वाऽआभिषिषिचानात्पृथिवी विभयांचकार महद्वाऽअयमभूद्योऽभ्युषेचि यद्वै मायं
नावहणीयादिति वरुण उ ह पृथिव्यै विभयांचकार यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदन-
यैवैतन्मित्रधेयमकुरुत न हि माता पुत्रं हिनस्ति न पुत्रो मातरम् ॥ २० ॥ वरु-
णसवो वाऽएष यद्राजसूयम् । पृथिव्यु हैतस्माद्धि भेति महद्वाऽअयमभूद्योऽभ्युषेचि
यद्वै मायं नावहणीयादित्येष उ हास्यै विभेति यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदनयैवै-
तन्मित्रधेयं कुरुते न हि माता पुत्रं हिनस्ति न पुत्रो मातरं तस्मादेवं जपति
॥ २१ ॥ सोऽवतिष्ठति । ह्यसः शुचिषद्भसुरन्तरिजसद्धोता वेदिपवतिथिर्दुरो-
णसत् । नृषद्भरसद्दधोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहदित्येताम-
तिच्छन्दसं जपन्नेषा वै सर्वाणि छन्दांसि यदतिच्छन्दास्तथैनं पाप्मानान्ब्रूति-
ष्ठति ॥ २२ ॥ तं न सम्प्रहीतान्ब्रूतिष्ठेत् । नेचं लोकमन्ववतिष्ठायं सुषुवाणो-

ऽन्ववास्थादिति तथं सरथमेव रथवाहन आदधति ततोऽवाङ्मपप्रवते तथा तं लोके
नान्ववतिष्ठति यथं सुपुत्राणोऽन्ववास्थात् ॥ २३ ॥ उत्तरेणाहवनीयं पूर्वाग्निरु-
दृतो भवति। रथवाहनस्य दक्षिणमन्वनुष्यन्दथं शतमानौ प्रवृत्तावबध्नाति ॥ २४ ॥
अथौदुम्बरीथं शाखापुपगूढति। तयोरन्यतरमुपस्पृशतीत्यदस्यायुरस्यायुर्मयि धेहि युङ्-
क्तसि वृचोऽसि वृचो मयि धेहीति तदायुर्वचं आत्मन्धत्ते ॥ २५ ॥ अथौदुम्बरीथं
शाखापुपस्पृशति । ऊर्गस्यूर्जं मयि धेहीति तदूर्जमात्मन्धत्ते तस्यैतस्य कर्मण एता-
वेव शतमानौ प्रवृत्तौ दक्षिणा तौ ब्रह्मणे ददाति ब्रह्मा हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगो-
पायति तस्मात्तौ ब्रह्मणे ददाति ॥ २६ ॥ अग्रेण मैत्रावरुणस्य धिष्यम् । मै-
त्रावरुणी पयस्या निहिता भवति तामस्य बाहूऽअभ्युपावहरतीन्द्रस्य वां वीर्यकृ-
तो बाहूऽअभ्युपावहरामीति पशूनां वाऽएष रसो यत्पयस्या तत्पशूनामेवास्यैतद्वसं
बाहूऽअभ्युपावहरति तद्यन्मैत्रावरुणी भवति मित्रावरुणाऽउ हि बाहू तस्मान्मैत्रावरु-
णी भवति ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [४. ३.] ॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्ठि-
कासंख्या ११९ ॥ ॥

मैत्रावरुण्या पयस्यया प्रचरति । तस्या अनिष्ट एव स्विष्टकृद्भवत्यथास्मा-
आसन्दीमाहरन्त्युपरिमद्यं वाऽएष जयति यो जयत्यन्तरिक्षमद्यं तदेनमुपर्यासीनम-
धस्तादिमाः प्रजा उपासते तस्मादस्माऽआसन्दीमाहरन्ति सैषा स्वदिरी वितृणा भव-
ति मेयं वर्ध्व्युता भरतानाम् ॥ १ ॥ तामग्रेण । मैत्रावरुणस्य धिष्यं निदधाति
स्येनासि मुषदामीति शिवोमैवैतच्छ्रमां करोति ॥ २ ॥ अथाधीवासमास्तृणाति ।
क्षत्रस्य योनिरसीति तथैव क्षत्रस्य योनिस्तामेवैतत्करोति ॥ ३ ॥ अथैनमासादयति।
स्येनामासीद मुषदामासीदेति शिवाथं शम्पामासीदेत्येवैतदाह क्षत्रस्य योनिमा-
सीदेति तथैव क्षत्रस्य योनिस्तस्यामेवैनमेतदधाति ॥ ४ ॥ अथान्तराथंसेऽभिमृ-
श्य जपति । निषसाद धृतव्रत इति धृतव्रतो वै राजा न वाऽएष सर्वस्माऽइव
वदनाय न सर्वस्माऽइव कर्मणे यदेव साधु वदेद्यत्साधु कुर्यात्तस्मै वाऽएष च श्री-
त्रियश्चैतौ इ वै ह्यौ मनुष्येषु धृतव्रतौ तस्मादाह निषसाद धृतव्रत इति वरुणः प-
स्त्यास्त्रेते विशो वै पस्त्या बिष्वेत्सेवैतदाह साम्राज्यात् सकृत्पुरिति राज्याद्येत्से-
वैतदाह यदाह साम्राज्याय सकृत्पुरिति ॥ ५ ॥ अथास्मै पञ्चाक्षान्याणावावपति अभि-
भूरस्येतास्ते पञ्च दिशः कल्पन्तामित्येष वाऽअयानभिपूर्वैत्कृतिरेष हि सर्वानिवा-

नभिभ्रुवति तस्मादाहाभिभूरमीत्येतास्ते पञ्च दिशः कल्पन्तामिति पञ्च वै विश-
स्तदस्मै सर्वा एव विशःकल्पयति ॥६॥ अथैनं पृष्ठतस्तूष्णीमेव दण्डैर्धन्ति । तं दण्डै-
र्धन्तो दण्डबध्मतिनयन्ति तस्माद्वाजादण्डयो यदेनं दण्डबध्मतिनयन्ति ॥ ७ ॥
अथ वरं वृणीते । यथ ह वै कं च सुषुवाणो वरं वृणीते सोऽस्मै सर्वः समृध्यते
तस्माद्धरं वृणीते ॥८॥ स ब्रह्माभित्येव प्रथममामन्त्रयते । ब्रह्म प्रथममभिव्याहराणि ब्र-
ह्मप्रमूर्ता वाचं वदानीति तस्माद्ब्रह्माभित्येव प्रथममामन्त्रयते त्वं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याह
सवित्वासि सत्यप्रसव इति वीर्यमेवास्मिन्नेतद्दधाति सवितारमेव सत्यप्रसवं करोति ॥९॥
ब्रह्मन्निनत्येव द्वितीयमामन्त्रयते । त्वं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याह वरुणोऽसि सत्यौजा
इति वीर्यमेवास्मिन्नेतद्दधाति वरुणमेव सत्यौजसं करोति ॥१०॥ ब्रह्मन्निनत्येव तृती-
यमामन्त्रयते । त्वं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याहेन्द्रोऽसि विशौजा इति वीर्यमेवास्मिन्नेत-
द्दधातीन्द्रमेव विशौजसं करोति ॥ ११ ॥ ब्रह्मन्निनत्येव चतुर्थमामन्त्रयते । त्वं ब्र-
ह्मासीतीतरः प्रत्याह रुद्रोऽसि सुशेवं इति तद्दीर्याण्येवास्मिन्नेतत्पूर्वाणि दधात्यथै-
नमेतच्छमयत्येव तस्मादेष सर्वस्येशानो मृडयति यदेनथ शमयति ॥ १२ ॥ ब्रह्म-
न्निनत्येव पञ्चममामन्त्रयते । त्वं ब्रह्मासीतीतरोऽनिरुक्तं प्रत्याह परिमितं वै निरुक्तं
तत्परिमितमेवास्मिन्नेतत्पूर्वं वीर्यं दधात्यथात्रानिरुक्तं प्रत्याहापरिमितं वाऽअनिरु-
क्तं तदपरिमितमेवास्मिन्नेतत्सर्वं वीर्यं दधाति तस्मादत्रानिरुक्तं प्रत्याह ॥ १३ ॥
अथ सुमङ्गलनामानथ ह्वयति । बहुकार ध्येयस्कर भूयस्करेति य एवंनामा भ-
वति कन्याणमेवैतन्मानुष्यै वाचोवदति ॥ १४ ॥ अथास्मै ब्राह्मण स्फयं प्रय-
च्छति । अध्वर्युर्वा यो वास्य पुरोहितो भवतीन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्येति व-
ज्रो वै स्फयः स एतेन वज्रेण ब्राह्मणो राजानमात्मनोऽबलीयाथसं कुरुते यो
वै राजा ब्राह्मणाबलीयानामिन्नेभ्यो वै स बलीयान्भवति तदमिन्नेभ्य एवैनमे-
तद्बलीयाथसं करोति ॥ १५ ॥ तथ राजा राजभ्रात्रे प्रयच्छति । इन्द्रस्य
वज्रोऽसि तेन मे रध्येति तेन राजा राजभ्रातरमात्मनोऽबलीयाथसं कुरुते
॥ १६ ॥ तथ राजघाता सूताय वा स्थपत्ये वा प्रयच्छति । इन्द्रस्य वज्रोऽसि
तेन मे रध्येति तेन राजघाता सूतं वा स्थपतिं वात्मनोऽबलीयाथसं कुरुते ॥१७॥
तथ सूतो वा स्थपतिर्वा ग्रामण्ये प्रयच्छति । इन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्येति तेन
सूतो वा स्थपतिर्वा ग्रामण्यमात्मनोऽबलीयाथसं कुरुते ॥ १८ ॥ तं ग्रामणीः स-
जाताय प्रयच्छति । इन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्येति तेन ग्रामणीः सजाताय-

नोऽवलीयाथ ; कुरुते तद्यदेवथ सम्प्रयच्छन्ते नेत्पापवस्यसमसथथापूर्वमसदिति
 तम्पादेवथ सम्प्रयच्छन्ते ॥१९॥ अथ सजातश्च प्रतिप्रस्थाता च । एतेन स्फयेन
 पूर्वाग्नौ शुक्रस्य पुरोरुचाधिदेवेन कुरुतोऽत्ता वै शुक्रोऽत्तारमेवैतत्कुरुतः ॥२०॥ अथ
 मन्थिनः पुरोरुचाविमितं विमिनुतः । आद्यो वै मन्थी तदत्तारमेवैतत्कृत्वाथास्मा-
 ऽएतद्वाद्यं जनयतस्तस्मान्मन्थिनः पुरोरुचा विमितं विमिनुतः ॥ २१ ॥ अथाध्वर्युः ।
 चतुर्गृहीतप्राज्यं गृहीत्वाधिदेवने हिरण्यं निधाय जुहोत्यग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिर्जुषाणो-
 ऽअग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिराज्यस्य वेतु स्वाहेति ॥ २२ ॥ अथात्तान्निवपति । स्वा-
 हाकृताः सूर्यस्य राशिमभिर्यतध्वथ सजातानां मध्यमेष्टय.येत्येष वाऽअग्निः पृथु-
 र्यदाधिदेवनं तस्यैतेऽङ्गारा यदक्षास्तमेवैतेन प्रीणाते तस्य ह वाऽएषानुमता गृहेषु
 हन्यते यो वा राजाम्भ्येन यजते यो वैतदेवं वेदैतेष्वेत्तद्वाहगा दीव्यध्वामिति पूर्वा-
 ग्निवाहौ इक्षिणा ॥ २३ ॥ अथाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति । तद्यदन्तरेणाहुतीऽ
 एतत्कर्म क्रियतऽएष वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजात्मा एत-
 म्ब्रवाप्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते तदेनं मध्यत एवैतस्य प्रजापतेर्दधाति मध्यतः सुवति त-
 स्मादन्तरेणाहुतीऽएतत्कर्म क्रियतऽआश्राव्याहाग्निथ स्विष्टकृतं यजेति वषट्कृते
 जुहोति ॥ २४ ॥ अथेद्यामादधाति । उपहूतायामिडायामप उपसृश्य माहेन्द्रं प्रहं
 गृह्णाति माहेन्द्रं प्रहं गृहीत्वा स्तोत्रमुपाकरोति तथ स्तोत्राय प्रमीवति स उपावरो-
 हति सोऽन्ते स्तोत्रस्य भवत्यन्ते शस्त्रस्य ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [४, ४.] ॥

वरुणाद् वाऽअभिषिषिचानाऽर्गोऽपचक्राम । वीर्यं वै भर्गेष विष्णुर्यज्ञः
 सोऽस्मादपचक्राम शश्वद्य एषोऽपाथ रसः सम्भृतो भवति येनैनेमतदाभिषिञ्च-
 ति सोऽस्य भर्गो निर्जघान ॥ १ ॥ तमेताभिदेवताभिरनुसमसपत् । सवित्रा प्रस-
 वित्रा सरस्वत्या वाचा त्वष्टा रूपैः पूष्णा पशुभिरिन्द्रेणास्मे बृहस्पतिना ब्रह्मणा व-
 रुणेनौजसाग्निना तेजसा सोमेन राज्ञा विष्णुनैव दशम्या देवतयान्चविन्दत् ॥१॥
 तद्यदेनमेताभिर्देवताभिरनुसमसपत् । तस्मात्सथसूपो नाप्राथ यद्दशमेऽहन्प्रसृतो
 भवति तस्माद्दशपेयोऽथो यद्दश-दशैकैकं चमसमनुप्रसृष्टा भवन्ति तस्मादेव दशपे-
 यः ॥ १ ॥ तदाहुः । दश पितामहान्तसोमपान्तसंख्याय प्रसपेत्तथो हास्य सोमपी-
 थमनुते दशपेयो हीति तद्वै ज्या द्वौ त्रीनित्येव पितामहान्तसोमपान्विन्दन्ति तस्मा-
 देता एव देवताः संख्याय प्रसपेत् ॥ ४ ॥ एताभिर्देवताभिर्वरुण एतस्य सो-

सोमपीथमादनुत । तथोऽप्वैष एताभिरेव देवताभिरेतस्यसोमपीथमदनुते तस्मादेता एव देवताः संख्याय प्रसर्पेद्य यदैवैषोदवसानीयेष्टिः संतिष्ठतऽएतस्याभिषेचनीयस्य ॥ ५ ॥ अथैतानि हवींशपि निर्वपति । सावित्रं द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वा पुरोडाशं सविता वै देवानां प्रसविता सवितृमसूत एव तद्गुणोऽनुसमसर्पत्तथोऽप्वैष एतत्सवितृमसूत एवानु स॥सर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ६ ॥ अथ सारस्वतं चरुं निर्वपति । वाग्वै सरस्वती वाचैव तद्गुणोऽनुसमसर्पत्तथोऽप्वैष एतद्वाचैवानुस॥सर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ७ ॥ अथ त्वाष्ट्रं दशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । त्वष्ट्रा वै रूपाणामीष्टे त्वष्ट्रैव तद्रूपैर्वृणोऽनुसमसर्पत्तथोऽप्वैष एतत्त्वष्ट्रैव रूपैरनुस॥सर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ८ ॥ अथ पौष्णं चरुं निर्वपति । पशवो वै पूषा पशुभिरेव तद्गुणोऽनुसमसर्पत्तथोऽप्वैष एतत्पशुभिरेवानुस॥सर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ९ ॥ अथैन्द्रमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । इन्द्रियं वै वीर्येण्ड्र इन्द्रियेणैव तद्वीर्येण वरुणोऽनुसमसर्पत्तथोऽप्वैष एतदिन्द्रियेणैव वीर्येणानुस॥सर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ १० ॥ अथ बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति । ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव तद्गुणोऽनुसमसर्पत्तथोऽप्वैष एतद्ब्रह्मणैवानुस॥सर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ११ ॥ अथ वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति । स येनैवौजसेमाः प्रजा वरुणोऽगृह्णात्तेनैव तदौजसा वरुणोऽनुसमसर्पत्तेनोऽप्वैष तदौजसानुस॥सर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ १२ ॥ उपसदो दशम्यो देवताः । तत्र पञ्च पुण्डरीकाण्युपप्रयच्छति तां द्वादशपुण्डरीकांश्च स्रजं प्रति मुञ्चते सा दीक्षा तया दीक्षया दीक्षते ॥ १३ ॥ अथ यद्द्वादश भवन्ति । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य सर्वं वै संवत्सरः सर्वेणैवैनमेतद्दीक्षयति यानि पुण्डरीकाणि तानि दिवो रूपं तानि नक्षत्राणां रूपं ये वधक्वास्तेऽन्तरिक्षस्य रूपं यानि बिंसांनि तान्यस्यै तदेनमेषु लोकेष्वधि दीक्षयति ॥ १४ ॥ अथ राजानं क्रीत्वा । अधोपनस्य परिवहन्ति ततोऽर्धमासन्ध्यामासाच्च प्रचरत्यथ य एषोऽर्धो-ब्रह्मणो गृहे निहितो भवति तमासन्ध्यामासाद्यातिथ्येन प्रचरति यदातिथ्येन प्रचरत्यथोपसङ्गिः प्रचरतिः यदोपसङ्गिः प्रचरति ॥ १५ ॥ अथैतानि हवींशपि निर्वपति । आग्नेयमष्टाकपालं पुरोडाशं सौम्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालं वा पुरोडाशं चरुं वा तेन यथेष्टयैवं यजते ॥ १६ ॥ तद् तथा न कुर्यात् । हलति वा

एष यो यज्ञपथादेत्येति ३३ उपस यज्ञपथाद्य उपसत्पथावेति तस्मादुपसत्पथादेव
 नेयात् ॥ १७ ॥ स यद्गिनं यजति । अग्निर्नैवेतत्तेजसानुसंथं सर्पत्यथ
 यत्सोमं यजति सोमेनैवेतद्ब्राह्मणानुसंथं सर्पत्यथ यद्विष्णुं यजति यज्ञो वै
 विष्णुस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ १८ ॥ स एष सप्तदशो-
 ऽग्निष्टोमो भवति।सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्र-
 त्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ १९ ॥ तस्य द्वादश प्रथमगर्भाः पृथ्वीहो वृक्षिणा । द्वाद-
 श वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २० ॥ तासां द्वादश गर्भाः । ताश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशति
 वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २१ ॥ ता ब्रह्मणे ददाति । ब्रह्माहि यज्ञं दक्षिणतोऽभि-
 गोपायति तस्मात्त्वा ब्रह्मणे ददाति हिरण्मयींश्च जमुद्रात्रे रुक्मंश्च होत्रे हिरण्म-
 यौ प्राकाशावध्वर्युभ्यामश्वं प्रस्तोत्रे वशां मैत्रावरुणाय सर्षभं ब्राह्मणाच्छ्वश्रिणे
 वाससी नेष्टपोतृभ्यामन्यतरतोयुक्तं यवाचितमच्छावाक्राय ग्रामगनीधे ॥ २२ ॥
 ता वाऽएतः । द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा भवन्ति द्वादश वा वै त्रयोदश
 वा संवत्सरस्य मासाः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तद्यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४.५.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [३४]

आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । तं पूर्वार्धेऽञ्जासादयत्यैन्द्र एका-
 दशकपालः पुरोडाशो भवति सौम्यो वा चरुस्तं दक्षिणार्धेऽञ्जासादयति वैश्वदे-
 वश्चरुर्भवति तं पश्चार्धेऽञ्जासादयति मैत्रावरुणी पयस्या भवति तामुत्तरार्धेऽञ्जा-
 सादयति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति तं मध्यञ्जासादयत्येषु चरुः पञ्चविलस्तद्यत्पञ्च
 हवींश्च भवन्ति तेषां पञ्चविलानि तस्माच्चरु पञ्चविलो नाम ॥ १ ॥ सद्यदेतेन
 राजसूययाजी यजते । यदेवैनं दिशः समारोहयति यहतून्यस्तोमान्यच्छन्दाश्चसि
 तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति स यदेतेन राजसूययानी न यजेतोद्वा ह प्राथेत्स वा
 पतेत्समाह्वाऽएतेन राजसूययाजी यजते ॥ २ ॥ स यदाग्नेयेनाष्टाकपालेन पु-
 रोडाशेन प्रचरति । यदेवैनं प्राचीं दिशश्च समारोहयति यहतून्यस्तोमान्यच्छन्दा-
 श्चसितस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति सश्चसत्वं बार्हस्पत्ये चराश्वनश्चति ॥ ३ ॥ अथ
 यदेन्द्रेणैकादशकपालेन पुरोडाशेन प्रचरति । सौम्येन वा चरुणा यदेवैनं दक्षिणां

विश्वसमारोहयति यद्वतून्यस्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति
सधस्रवुं बार्हस्पत्ये चराववनयति ॥ ४ ॥ अथ यद्वैश्वदेवेन चरुणा प्रचरति ।
यदेवनं प्रतिचीं विश्वसमारोहयति यद्वतून्यस्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमे-
तेन निष्क्रीणाति सधस्रवुं बार्हस्पत्ये चराववनयति ॥ ५ ॥ अथ यन्मैत्रावरुण्या
पयस्यवा प्रचरति । यदेवनमुदीचीं विश्वसमारोहयति यद्वतून्यस्तो-
मान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति सधस्रवुं बार्हस्पत्ये
चराववनयति तद्यत्सधस्रवान्बार्हस्पत्ये चराववनयति सर्वत एवास्मिन्ने-
तदभ्यायं दधाति तस्मादु दिशो दिश एव राज्ञेऽन्नाद्यमाधिरियते ॥ ६ ॥
अथ यद्बार्हस्पत्येन चरुणा प्रचरति । यदेवनमूर्ध्वा विश्वसमारोहयति यद्व-
तून्यास्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति ॥ ७ ॥ स य एष आग्ने-
योऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । तस्य हिरण्यं दक्षिणाग्नेयो वाऽएष यज्ञो भव-
त्यग्ने देतो हिरण्यं तस्माद्धिरण्यं दक्षिणा तदग्नीधे ददात्यग्निर्वाऽ एष निवा-
नेन यदाग्नीधस्तस्मात्तदग्नीधे ददाति ॥ ८ ॥ अथ य एष ऐन्द्र एकादश-
कपालः पुराडाशो भवति । तस्यऽर्धभो दक्षिणा स हि ईन्द्रो यद्वधभो यजु सो-
म्यश्चरुर्भवति तस्य बभ्रुर्गोर्दक्षिणा स हि सौम्यो यद्वध्रुस्तं ब्रह्मणे ददाति ब्रह्मा
हि यद्वं दक्षिणतोऽभिगोपायति तस्मात्सं ब्रह्मणे ददाति ॥ ९ ॥ अथ य एष
वैश्वदेवरुर्भवति । तस्य पृषन्गोर्दक्षिणा भूमा वाऽएतद्रूपानां यत्पृषतो
गोर्विशो वै विश्वे देवा भूमा वै विद् तस्मात्पृषन्गोर्दक्षिणा त ए होत्रे ददाति
होता हि भूमा तस्मात्त ए होत्रे ददाति ॥ १० ॥ अथ येषां मैत्रावरुणां पयस्था
भवति । तस्यै वशा दक्षिणा सा हि मैत्रावरुणा यद्वशा यदि वशा न विन्दे-
वति येष का चाप्रवीता स्यात्सर्वा ह्येव वशा प्रवीता तामध्वर्युभ्यां ददाति
माणोदानौ वाऽअध्वर्युं प्राणादानौ मित्रावरुणौ तस्मात्तामध्वर्युभ्यां ददाति
॥ ११ ॥ अथ य एष बार्हस्पत्यश्चर्षुर्भवति । तस्य शितपृष्ठो गौर्दक्षिणैषा
वा ऊर्ध्वो बृहस्पतोर्दक्षिणैष उग्रिष्ठादर्धम्याः पन्थास्तुस्माच्छितपृष्ठो बार्हस्पत्यस्य
दक्षिणा तु ब्रह्मणे ददाति बृहस्पतिर्वै देवानां ब्रह्मैष वाऽएतस्य ब्रह्मा भवति
तस्मात्सं ब्रह्मणे ददाति स हि तेनापि विष्टाम्राज्यन्नाप्यकामो यजेत तदस्मिन्स-
र्वोऽन्नायुं दधाति स ह्यग्नाइ च भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [५.१]

स वै प्रयुजाथ हविर्भियंजते । तद्यत्प्रयुजाथ हविर्भियंजत ऽश्वत्त्वाऽयत्-
 स्सुषुवाणो युक्ते तऽएनमृतवो युक्ता बहन्त्यृत्त्वा प्रयुक्ताननुचरति तस्मात्प्रयु-
 जाथ हविर्भियंजते ॥ १ ॥ तानि वै द्वादश भवन्ति । द्वादश वै मासाः संव-
 त्सरस्य तस्माद्द्वादश भवन्ति मामि मासि यजेतेत्याहुः क्रो वेद मनुष्यस्य
 तस्मान् मासि मासि यजेत शम्यापराव्याधे शम्यापराव्याधऽएव षड्भियंजते
 माह यानथ पुनरावृत्तः शम्यापराव्याधे शम्यापराव्याधऽएव षड्भियंजते ॥ २ ॥
 त्वु तथा न कुर्यात् । षडेवैतानि पूर्वाणि हवींथिषि निर्वपति समान
 बर्हींथिषि तासां देवतानाथ रूपं यथा शिशिरे युक्त्वा प्राञ्च आपावृषं यायुस्तत्प-
 द्दुत्तुयुक्ते तऽएनथ षडृतवो युक्ताः प्राञ्च आपावृषं बहन्ति षड्दुर्त्नप्रयुक्ताना-
 प्रावृषमनुचरति पूर्वाग्निवाहां द्वौ दक्षिणा ॥ ३ ॥ षडेवोत्तराणि हवींथिषि निर्व-
 पति । समानबर्हींथिषि तासां देवतानाथ रूपं यथा पुनरावृत्तेरन्वार्षिकमाभितत्प-
 द्दुत्तुयुक्ते तऽएनथ षडृतवो युक्ता वार्षिकमाभिवहन्ति षड्दुर्त्नप्रयुक्तान्वार्षि-
 कमनुचरति पूर्वाग्निवाहां द्वौ दक्षिणा तद्यत्पूर्वाग्निवाहो दक्षिणाऽर्त्नवा ऽएत-
 स्सुषुवाणो युक्ते बहन्ति वाऽअनह्वाहस्तस्मात्पूर्वाग्निवाहो दक्षिणा ॥ ४ ॥
 तदस्मैतत्पुरा कुरुपञ्चाला आहुः । अतवो वाऽअस्मान्युक्ता बहन्त्यृत्त्वा प्रयु-
 क्ताननुचराम इति यदेषाथ राजानो राजसूययाजिन आसुस्तदस्म तद्व्याहुः ॥
 ॥ ५ ॥ आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । सौम्यश्चक्रः सावित्रो द्वादश-
 कपालो वाद्यकपालो वा पुरोडाशो बार्हस्पत्यश्चक्रुस्त्वाष्टौ वृश्कपालः पुरोडाशो
 वैश्वानरो द्वादशकपाल एतानि षट्पूर्वाणि हवींथिषि भवन्ति ॥६॥ शतम् ३४००
 षडेवोत्तरे चरवः॥सारस्वतस्तश्चक्रुः पौण्ड्रश्चक्रमैत्रश्चक्रुः क्षेत्रपत्यश्चक्रुर्वाङ्गणश्चक्रु-
 दित्यश्चक्रुरेत ऽउ षडुत्तरे चरवः ॥७॥ अथ श्येनीं विचित्रगर्भांमदित्याऽञ्जालभते।
 तस्या षडैवावृष्टापथै वशायाऽइयं वाऽअदितिरस्या षडैनमेतद्गर्भं करोति तस्या
 एतादृश्येव श्येनीं विचित्रगर्भां वृक्षिणा ॥८॥ अथ पृशतीं विचित्रगर्भां मरुद्वयञ्जालभते।
 तस्या षडैवावृष्टिः श्येनीं मरुतो विशामेवैनमेतद्गर्भं करोति तस्या एतादृश्येव पृषती
 विचित्रगर्भां वृक्षिणा ॥ ९ ॥ एतौ पशुबन्धौ । तदेतविवसन्तावन्यथेवालभन्ते
 यामदित्याऽञ्जालभन्त ऽअदित्येभ्यस्तामालभन्ते सर्वे वा ऽअदित्याः सर्वस्यै-
 वैनमेतद्गर्भं करोति यां मरुद्वयञ्जालभन्ते विश्वेभ्यस्तां देवेभ्यञ्जालभन्ते सर्वे वै
 विश्वे देवाः सर्वस्यैवैनमेतद्गर्भं करोति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. २.]

अभिषेचनीयेनेष्टु । केशान्न वपते तद्यत्केशान्न वपते वीर्यं वाऽएतदपाथ रसः
सम्भृतो भवति येनैनमेतदभिषिञ्चति तस्याभिषिक्तस्य केशान्प्रथमान्प्राप्नोति स
यत्केशान्त्वपेतैताथ भ्रियं जिह्वां विनाशयेद्बुधुदुष्मात्केशान्न वपते ॥ १ ॥
संवत्सरं न वपते । संवत्सरसंमिता वै व्रतचर्या तस्मात्संवत्सरं न वपते स एष व्रत-
विसर्जनीयोपयोगो नाम स्तोमो भवति केशवपनीयः ॥ २ ॥ तस्यैकविंशं प्रातः-
सवनं । सप्तदशं माध्यन्दिनं सवनं पञ्चदशं तृतीयसवनं सहोक्थैः सह
षोडशानि सह रात्र्या ॥ ३ ॥ अष्टम्यान्तरः संधिर्भवति । एष एवैकविंशो य एष
तपति स एतस्मादेकविंशं शावपयुक्ते स सप्तदशमभिमत्यवैति सप्तदशात्पञ्चदशं
पञ्चदशादस्यावेव अत्रुति प्रतिष्ठायाम् प्रतिष्ठिति ॥ ४ ॥ तस्य रथन्तरं पृं भवति । इयं
वै रथन्तरमस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायाम् प्रतिष्ठित्यतिरात्रो भवति प्रतिष्ठा वाऽअतिरात्रत्-
स्मादतिरात्रो भवति ॥ ५ ॥ स वै न्येव वर्तयते । केशान्न वपते वीर्यं वाऽएत
दपाथ रसः सम्भृतो भवति येनैनमेतदभिषिञ्चति तस्याभिषिक्तस्य केशान्प्रथ-
मान्प्राप्नोति स यत्केशान्त्वपेतैताथ भ्रियं जिह्वां विनाशयेद्बुधुदुष्मात् यन्निवर्तयते
तदात्प्रन्येवैताथ भ्रियं नियुनक्ति तस्मान्प्येव वर्तयते केशान्न वपते तस्यैषैव व-
्रतचर्या भवति यावज्जीवं नास्यां प्रतिष्ठिति ॥ ६ ॥ आसन्त्या उपानहाऽवपमु-
ञ्चते । उपानहस्यामधि यदस्य यानं भवति रथो वा किञ्चिद्वा सर्वं वाऽएषु इ-
दमुपर्युपरि भवत्यर्वागेवास्मादिदं सर्वं भवति यो राजसूयेन यजते तस्मात्स्यैषव
व्रतचर्या भवति यावज्जीवं नास्यां प्रतिष्ठिति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [५.३.] ।

इयेत आश्विनो भवति । इयेताविव आश्विनाविर्विर्मन्त्रा सारस्वती भवत्यृषभ-
मिन्द्राय मृत्राणऽआलभते दुर्वेदा एवथ समृद्धाः पशवो यथेवथ समृद्धान् वि-
न्देदप्यजानेवालभेरंस्ते हि सुभ्रपतरा भवन्ति स यद्यजानालभेरंन्लोहित आ-
श्विनो भवति तद्यदेतया यजते ॥ १ ॥ त्वष्टुर्ह वै पुत्रः । त्रिशीर्षा षडङ्ग आस तस्य
त्रोष्येव मुखान्यासुस्तद्यदेवथ रूप आस तस्माच्छिश्वरूपो नाम ॥ २ ॥ तस्य सो-
मपानमेवैकं मुखमास । सुराणाण्येकमन्यस्पाऽअशनायैकं तमिन्द्रो दिवेष तस्य
तानि शीर्षाणि प्रविच्छेद ॥ ३ ॥ स यत्सोमपानमास । ततः कण्डिजलः सम-
भवत्समात्स बभूव-इव बभूरिव हि स्तोमो राजा ॥ ४ ॥ अथ यत्सुराणाण्यमास ।
ततः कलविद्वः समभवत्समात्सोऽभिषाद्यत्क-इव वदत्यभिषाद्यन्निव हि सुरा पी-

त्वा वृद्धति ॥५॥ अथ यदन्त्यस्माऽअशनायास । ततस्तिस्तिरिः समभवत्साम्नाम्सु
 विश्वरूपतम-इव सन्त्येव घृतस्तोका-इव तन्मधुस्तोका-इव त्वत्पर्येष्वाम्नामिता ए-
 वथ रूपमिव हि स ते नाशनमावयत् ॥६॥ स त्वष्टा चुक्रोध । कुविन्मे पुत्रमृचधी-
 विति सोऽपेन्द्रमेव सोममाजहे स यथायथ सोमः प्रसुत एवमपेन्द्र एवास ॥ ७ ॥
 इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । इदं वै मा सोमादन्तर्न्यन्तीति स यथा बलीयानबलीयस
 एवमनुपहृत एव यो द्रोणकलशे शुक आस तं भक्त्याचकार स हैनं जिह्दिथस
 सोऽस्य विषहृदेव प्राणेष्यो दुद्राव मुखाद्धैवास्य न दुद्राव तस्मात्प्रायश्चित्ति-
 रास स यथापि मुखावद्रोष्यन्त हैव प्रायश्चित्तिरभविष्यत् ॥ ८ ॥ चत्वारो वै
 वर्णाः । ब्राह्मणो राज्ञ्यो वैश्यः शूद्रो न हैतेषामेकश्चन भवति यः सोमं व्रयति
 स यद्धैतेषामेकश्चित्स्यात्स्याद्धैव प्रायश्चित्तिः ॥९॥ स यन्नस्तोऽद्रवत् । ततःसि-
 थः समभवत्थ यत्कर्णाभ्यामद्रवत्ततो वृकः समभवत्थ यदवाचः प्राणादद्रवत्ततः
 शार्बूलज्येष्ठाः श्वापदाः समभवन्त्थ यदुत्तरात्वाणा दद्रवत्स परिक्लृद्य त्रिनिर-
 ष्टीवत्ततः कुवलं कर्कन्धु बदरमिति समभवत्स सर्वेणैव व्याधयत सर्वथहि सोमः
 ॥ १० ॥ स सोमातिपूतो मङ्कुरिव चचार । तमेतयाश्विनानाभिषज्यतां तथ
 सर्वेषुैव समार्थयताथ सर्वथहि सोमः स वसीयानेवेष्वभवत् ॥ ११ ॥ ते देवा
 अज्रुवन् । सुभ्रातं वतैनमत्रासतामिति तस्मात्सौत्रामणी नाम ॥ १२ ॥ स हैतयारि
 सोमातिपूतं भिषज्येत् । सर्वेण वाऽएष व्यृध्यते यथ सोमोऽतिपूते सर्वथ हि
 सोमस्तथ सर्वेणैव समर्थयति सर्वथहि सोमः स वसीयानेवेष्वत्वा भवति तस्माद्दु है-
 तयपि सोमानिपूतं भिषज्येत् ॥ १३ ॥ तद्यदेतया राजसूयया जी यजते । सर्वांन्वा-
 ऽएष यङ्कतूनवसुन्दे सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते देवसृष्टो वाऽ-
 एषेष्टिर्यत्सौत्रामण्यज्ञया मेऽपीष्टमसदनयापि सूयाऽइति तस्मात्त्राऽएतया राजसू-
 ययाजी यजते ॥ १४ ॥ अथ यदाश्विनो भवति । अश्विनौ वाऽएनमाभिषज्यतां
 तयोऽएवैनमेष एतदश्विभ्यामेव भिषज्यति तस्मादाश्विनो भवति ॥ १५ ॥ अथ
 यत्सारस्वतो भवति । वाग्वै सरस्वती वाचा वाऽएनमाश्विनानाभिषज्यतां तयोऽ
 एवैनमेष एतवाचैव भिषज्यति तस्मात्सारस्वतो भवति ॥ १६ ॥ अथ यद्धैन्द्रो
 भवति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तयैवैनमेतद्विषज्यति तस्माद्धैन्द्रो भवति ॥ १७ ॥
 एतेषु पशुषु । सिथहलोमानि वृकलोमानि शार्बूललोपानीत्याषपस्येतद्धै ततः
 समभवद्यदेनथ सोमोऽत्यपवत तेनैवैनमेतत्समर्थयति कुस्त्रं करोति तस्मादेतान्या-

वपति ॥१८॥ तद्यु तथा न कुर्यात् । उक्कया ह स नखिन्या पशुननु षुवति य ए-
तानि पशुष्वावपति तस्माद् परिस्सुत्येवावपेत्तथा होल्कया नखिन्या पशुष्वावपति
तथोऽप्येनैः समर्षयति कृत्स्नं करोति तस्माद् परिस्सुत्येवावपेत् ॥ १९ ॥ अथ
पूर्वेद्युः परिस्सुतः संदधात्यशिवभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे
पच्यस्वेति सा यदा परिस्सुद्भवत्यथैनया प्रचरति ॥ २० ॥ द्वावग्नीऽद्भरन्ति ।
उत्तरवेदावेत्रोत्तरमुद्भते दक्षिणं नेततोमाहुतीश्च सुराहुतीश्च सह जुहवापेति तस्माद्
द्वावग्नीऽद्भरन्त्युत्तरवेदावेत्रोत्तरमुद्भते दक्षिणमथ यदा वपाभिः प्रचरत्यथैतया
परिस्सुता प्रचरति ॥ २१ ॥ तां दर्भैः पावयति । पूतासदिति वायुः पूतः पवित्रे-
णमत्स्य सोमोऽस्त्रातिस्सुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखेति तत्कुवलसकून्कर्कन्धुसकून्बदर-
सकूनित्यावपत्येतद्वै ततः समभवद्यत्रिनिःस्त्रीवस्तेनैवैनमेतत्समर्षयति कृत्स्नं करोति
तस्मादेतानावपति ॥ २२ ॥ अथ ग्रहान्गृह्णाति । एकं वा त्रीन्वैकस्त्वेव ग्रहीतव्य
एका हि पुरोरुग्भवत्येकानुवाक्यैका याज्या तस्मादेक एव ग्रहीतव्यः ॥ २३ ॥
स गृह्णाति । क्विदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्पनुपूर्वं विभूय । इहे-
हैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नम उक्तिं यजान्त । उपयाम्-
गृहीतोस्यशिवभ्यां त्वा सरस्वत्यै त्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णऽऽति यद्यु त्रीन्गृह्णी-
यादेतयैव गृह्णीयादुरयामस्तु तर्हि नाना ऋषीयादथाहाशिवभ्यां सरस्वत्याऽऽन्द्राय
सुत्राम्णेऽनुद्भतीति ॥ २४ ॥ सोऽन्वाह । युवः सुरा ममभिना नमुचावासुरे
सचा । त्वपिपाना शुभस्पतीऽऽन्द्रं कर्मस्वावतमित्याश्राव्याहाशिवनौ सरस्वतीभि-
न्द्रः सुत्रामाणं यजेति ॥ २५ ॥ स यजति । पुत्रमिव पितरावशिवनोभेन्द्राव्युः
काव्यैर्देः सनाभिः । यत्सुरामं व्यपिवः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नाभिष्ण-
गिति द्विर्होता वषट्करोति द्विरध्वर्युर्जुहोत्याहरति भक्तं यद्यु त्रीन्गृह्णीयादेतस्यै वानु-
होमभितरौ हूयेते ॥ २६ ॥ अथ कुम्भः । शतवितृणो वा भवति नववितृणो वा
स यदि शतवितृणः शतायुर्वाऽत्रयं पुरुषः शततेजाः शतवीर्यस्तस्माच्छतवितृणो
यद्यु नववितृणो नवमे पुरुषे प्राणास्तस्माश्चतवितृणः ॥ २७ ॥ तः शिष्योदुत्तमा
उपर्युपस्थाद्वनीर्यं धारयन्ति सा या परिशिष्टा परिस्सुद्भवति ताम्नासिञ्चित तां वि-
स्रन्तीमुपतिष्ठते पितृणां सोमवतां तिसृभिर्ऋग्भिः पितृणां बर्हिषदां तिसृभि-
र्ऋग्भिः पितृणामग्निष्वात्तानां तिसृभिर्ऋग्भिस्तद्युदेवमुपतिष्ठते यत्र वै सोम इन्द्र-
मत्यपवत स यत्पितृणश्चत्त्रया वै पितरस्तेनैवैनमेतत्समर्षयति कृत्स्नं करोति

तस्पादेवमुपतिष्ठते ॥ २८ ॥ अथैतानि हवींश्वि निर्वपति । सावित्रं द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वा पुरोडाशं वाक्यं यत्रमयं चरुमैन्द्रमेकादशकपालं पुरोडाशम् ॥ २९ ॥ स यत्मावित्रो भवति । सविता वै देवानां प्रसविता सवितुप्रमूतऽएवैतद्विषज्यति तस्मात्सावित्रो भवति ॥ ३० ॥ अथ यद्धारुणो भवति । वरुणा वाऽआर्पयिता तद्य एवार्पयिता तेनैवैतद्विषज्यति तस्माद्धारुणो भवति ॥ ३१ ॥ अथ यद्देन्द्रो भवति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तयैवैतद्विषज्यति तस्माद्देन्द्रो भवति ॥ ३२ ॥ स यदि हैतयापि सोमातिपूने भिषज्येत् इष्टा अनुयाजा भवन्त्यव्यूहे सुचावर्थैर्तैर्हविर्भिः प्रचरति पश्चाद्दे सोमोऽतिपवते पश्चादेवैनमेतेन मेधेनापिदधान्याश्विनमु तर्हि द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपेद्य यत्रा वषाभिः प्रचरत्यथैतेनाश्विनेन द्विकपालेन पुरोडाशेन प्रचरति ॥ ३३ ॥ तद् तु तथा न कुर्यात् । क्लृप्ति वाऽएष यो यज्ञपथादेत्येति वाऽएष यज्ञपथाद्य एव करोति तस्माद्यत्रैवैतेषां पशूनां वषाभिः प्रचरन्ति तदेवैर्हविर्भिः प्रचरेयुर्नो तर्ह्याश्विनं द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपेत् ॥ ३४ ॥ तस्य नपृथंसको गौर्दक्षिणा । न वाऽएष स्त्री न पुमान्यनपृथंसको गौर्यकृद्द पुमांस्तेन न स्त्री यद्दु स्त्री तेनो न पुमांस्तस्मान्नपृथंसको गौर्दक्षिणाश्वा वा रथवाही सा हि न स्त्री न पुमान्यदश्वा रथवाही यद्दहरथं वहति तेन न स्त्री यद्दु स्त्री तेनो न पुमांस्तस्माद्श्वा रथवाही दक्षिणा ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणम् ६ [५. ४.] ॥

ऐन्द्रवैष्णवं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । तद्यदेतया यजते वृषे ह वाऽइदमग्रे सर्वमास यद्दचो यद्यजूंश्वि यत्सामानि तस्माद्इन्द्रो वज्रं प्राजिहीर्षत् ॥ १ ॥ सह विष्णुमुवाच । वृत्राय वै वज्रं महरिष्याम्यनु मा तिष्ठस्वेति तथेति ह विष्णुरुवाचानु त्वा स्यास्ये महरेति तस्माद्इन्द्रो वज्रमुद्ययाम स उद्यताङ्गावृषो विभयां चकार ॥ २ ॥ स होवाच । अस्ति वाऽइदं वीर्यं तन्नृते प्रयच्छानि मा तु मे प्रहार्षीरिति तस्मै यजूंश्वि प्रायच्छत्तस्मै द्वितीय मुद्ययाम ॥ ३ ॥ स होवाच । अस्ति वाऽइदं वीर्यं तन्नृ ते प्रयच्छानि मा तु मे प्रहार्षीरिति तस्माद्ऋचः प्रायच्छत्तस्मै तृतीयमुद्ययाम ॥ ४ ॥ अस्ति वाऽइदं वीर्यं तन्नृ ते प्रयच्छानि मा तु मे प्रहार्षीरिति तस्मै सामानि प्रायच्छत्तस्मादप्येतर्होवमेवैतैर्वैदेर्यं तन्वते यजुर्भिरैवाग्नेऽथऽग्भिरथ सामभिरैवैथ तस्मादपत्त्यायच्छत् ॥ ५ ॥ तस्य यो योनिराशय आस । तमनुपरा-

मूर्य संलुप्याच्छिनत्सैषेष्टिरभवत्तद्यदेतस्मिन्नाशये त्रिधातुरिवैषा विद्याशेत त्रमा-
 त्रैधातवी नाम ॥ ६ ॥ अथ यदैन्द्रा वैष्णवथं हविर्भवति । इन्द्रो हि वज्रमुदुय-
 च्छिष्णुरन्वतिष्ठत् ॥ ७ ॥ अथ यद्द्वादशकपालो भवति । द्वादश वै मासाः संव-
 त्सुरस्य संवत्सरसंमितैषेष्टिस्तस्माद्द्वादशकपालो भवति ॥ ८ ॥ तमुभयेषां व्री-
 हियवाणां गृह्णाति । व्रीहिसमयेवाग्ने पिण्डमधिभ्रयति तद्यजुषाथं रूपमथ यवमथं
 तद्वाथं रूपमथ व्रीहिसमं तत्साम्नाथं रूपं तदेतत्रत्यै विद्यायै रूपं क्रियते सैषा
 राजसूययाजिन उदवसानीयेष्टिर्भवति ॥ ९ ॥ सर्वान्वाऽएष यज्ञक्रतूनवरुन्धे ।
 सर्वा इष्टीरपि दिर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते तस्य यातयामेव यज्ञो भवति सोऽ-
 स्मात्पराङ्मिव भवत्येतावान्वा सर्वा यज्ञो यावानेष त्रयो वेदस्तस्यैतद्रूपं क्रियतऽ-
 एष योनिराशयस्तदेतेनत्रयेण वेदेन पुनर्यज्ञमारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति
 तयोऽम्नस्मात्त पराङ् भवति ॥ १० ॥ सर्वान्वाऽएष यज्ञक्रतूनवरुन्धे । सर्वाइष्टीरपि
 दिर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते देवसृष्टो वाऽएषेष्टिर्यत्रैधातुव्यनया मेऽपीष्टमसदनयापि
 सूयाऽइति तस्माद्वाऽएषा राजसूययाजिन उदवसानीयेष्टिर्भवति ११ ॥ अथो यः सहस्रं
 वा भूयो वा दद्यात् । तस्य हाप्युदवसानीया स्याद्विरिचान-इव वाऽएष भवति
 यः सहस्रं वा भूयो वा ददात्येतद्वै सहस्रं वाचः प्रजातं यदेष त्रयो वेदस्तत्सहस्रेण
 रिरिचानं पुनराप्याययति तस्माद्दु ह तस्याप्युदवसानीया स्यात् ॥ १२ ॥ अथो
 ये दीर्घसत्रमासीरन् । संवत्सरं वा भूयो वा तेषाथं हाप्युदवसानीया स्यात्सुर्ध
 वै तेषामाप्तं भवति सर्वं जितं ये दीर्घसत्रमासते संवत्सरं वा भूयो वा सर्वमेषा
 तस्माद्दु ह तेषामप्युदवसानीया स्यात् ॥ १३ ॥ अथो हैनयाप्यभिचरेत् । एतया
 वै भद्रसेनमाजातशत्रवपारुणिराभि चचार क्षिप्रं किलास्तृणुतेति ह स्माह णाम्ब-
 ष्वयोऽपि ह वाऽएनयेन्द्रो वृत्रस्यास्थानमच्छिनदपि ह वाऽएनयास्थानं क्षिनत्ति
 ष एनयाभिचरति तस्माद्दु हैनयाप्यभिचरेत् ॥ १४ ॥ अथो हैनयापि भिषज्येत् ।
 षं न्वेवैक्यऽर्चा भिषज्येकेन यजुषैकेन साम्ना तं न्वेवागं कुर्यात्किमु यं त्रयेण
 वेदेन तस्माद्दु हैनयापि भिषज्येत् ॥ १५ ॥ तस्यै व्रीणि शतमानानि क्षिण्वानि
 दुक्षिणा । तान्नि ब्रह्मणे ददाति न वै ब्रह्मा प्रचरति न स्तुतेन शथसत्यथ स
 यशो न वै क्षिण्वेन किं चन कुर्वन्त्यथ तद्यशस्तस्मात्प्रीणि शतमानानि ब्रह्मणे
 ददाति ॥ १६ ॥ तिलो धेनुर्होत्रे । भूमा वै तिलो धेनुर्बो भूमा होता तस्मात्तिलो
 धेनुर्होत्रे ॥ १७ ॥ व्रीणि वासाथं स्यध्वर्यवे । तनुते वाऽम्बध्वर्युर्यज्ञं तन्वते

वासांशसि तस्मात्क्षीणि वासांशस्यध्वर्यवे गामग्नीधे ॥ १८ ॥ ता वाऽपताः । द्वादश वा त्रयोदश वा वृक्षिणा भवन्ति द्वादश वा वै त्रयोदश वा संवत्सुरस्य प्रासाः संवत्सुरसमितैषेष्टित्तुस्माद्द्वादश वा त्रयोदश वा वृक्षिणा भवन्ति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [५. ५.] चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १३१ ॥ पञ्चमोऽध्यायः [३५] ॥ अस्मिन् काण्डे कण्डिकासंख्या ४७१ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथ ब्राह्मणे सवनाम पञ्चमं काण्डं समाप्तम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठ्यङ्कारणम्

ओ३म् । असहाऽइदमग्रऽआसीत् । तदाहुः किं तदसदासीदित्यूषयो वाव
 तेऽप्रेऽसदासीत्तदाहुः के तऽञ्चूषय इति प्राणा वाऽञ्चूषयस्ते यत्पुरास्मात्सर्व-
 स्मादिदृमिच्छन्तः भ्रमेण तपसारिषंस्तस्मादृषयः ॥ १ ॥ स योऽयं मध्ये प्राणः ।
 एष एवेन्द्रस्तानेष प्राणान्मध्यत इन्द्रियेणैन्द्र यद्वैन्द्र तस्मादिन्द्र इन्द्रो ह वै तमिन्द्र
 इत्याचक्षते परोऽन्नं परोऽक्षकामा हि देवास्तऽइन्द्राः सप्त नाना पुरुषानसृजन्त
 ॥ २ ॥ तेऽसृजन् । न वाऽइत्यथ सन्तः शक्ष्यामः प्रजनयितुमिमान्तसप्त पुरुषा-
 नेकं पुरुषं करवाप्तेति तऽएतान्तसप्त पुरुषानेकं पुरुषमकुर्वन्त्यूर्ध्वं नाभेस्तौ द्वौ स-
 मौञ्जन्यइवाङ्नाभेस्तौ द्वौ पत्नः पुरुषः पत्नः पुरुषः प्रतिष्ठैक आसीत् ॥ १ ॥
 अथ यै तेषाथ सप्तानां पुरुषाणां श्रीः । यो रस आसीत्तर्ध्वेथ समुदौहंस्तदस्य
 शिरोऽभवद्यच्छ्रियथ समुदौहंस्तस्माच्छिरस्तस्मिन्नेतस्मिन्प्राणा अश्रयन्त तस्मा-
 द्वैताच्छिरोऽथ यत्प्राणा अश्रयन्त तस्माद् प्राणाः श्रियोऽथ यत्सर्वस्मिन्नश्रयन्त
 तस्माद् शरीरम् ॥ ४ ॥ स एव पुरुषः प्रजापतिरभवत् । स यः सः पुरुषः प्र-
 जापतिरभवदयमेव स योऽयमग्निर्धीयते ॥ ५ ॥ स वै सप्तपुरुषो भवति । सप्त
 पुरुषो द्वयं पुरुषो यच्चत्वार आत्मा त्रयः पत्नपुच्छानि चत्वारो हि तस्य पुरुषस्या-
 त्मा त्रयः पत्नपुच्छान्यथ यदेकेन पुरुषेणात्मानं वर्धयति तेन त्रियेणाथमात्मा प-
 त्नपुच्छान्युद्यच्छति ॥ ६ ॥ अथ यश्चित्तेऽग्निर्निधीयते । यै वै तेषाथ सप्तानां
 पुरुषाणाथ श्रीर्यो रसस्तमेतूर्ध्वेथ समुदूहन्ति तदस्यैतच्छिरस्तस्मिन्नेतस्मिन्सर्वे
 देवाः श्रिता अत्र हि सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति तस्माद्वैताच्छिरः ॥ ७ ॥ सोऽयं
 पुरुषः प्रजापतिरकामयत् । भूयान्त्स्यां प्रजायेयेति सोऽश्राम्यत्स तपोऽतप्यत् स
 भान्तस्तेपानो ब्रह्मैव प्रथममसृजत् त्रयीमेव विद्याथ सैवास्मै प्रतिष्ठाभवत्तस्मादाहु-
 र्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रतिष्ठेति तस्मादनूच्य प्रतितिष्ठति प्रतिष्ठा येषा यदब्रह्म तस्यां
 प्रतिष्ठार्यां प्रतिष्ठितोऽतप्यत् ॥ ८ ॥ सोऽपोऽसृजत् । वाच एव लोकाद्वाग्नेवास्य

सासृज्यत सेदथ सर्वमाप्नोद्यदिदं किं च यदाप्नोत्तस्मादापो यद्वृणोत्तस्माद्वा
 ॥ ९ ॥ सोऽकामयत । आभ्योऽद्भ्योऽधिप्रजायेयेति सोऽनया त्रय्या विष्टया
 महापः प्राविशत्तत आण्डथ समवर्तत तद्भ्यपृशदस्त्वित्यस्तु भूयोऽस्त्वित्येव त-
 दब्रवीत्तनो ब्रह्मैव प्रथममसृज्यत त्रयेण विद्या तस्मादाहुर्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रथम-
 जमित्यपि हि तस्मात्पुरुषात्ब्रह्मैव पूर्वमसृज्यत तदस्य तन्मुखमेवासृज्यत तस्माद्-
 नूचानमाहुराग्निकल्प इति मुखथ ह्येतद्गनेर्यद्ब्रह्म ॥ १० ॥ अथ यो गर्भोऽन्तरासीत् ।
 सोऽग्निरसृज्यत स यदस्य सर्वस्याग्रमसृज्यत तस्माद्गिरिगृहं वै तमाग्निरित्याचक्षते
 परोऽन्नं परोऽन्नकामा हि देवा अथ यदशु संचरितमासीत्सोऽश्वरभवदशुर्हं वै
 तमश्व इत्याचक्षते परोऽन्नं परोऽन्नकामा हि देवा अथ यदरसदिव स रासभोऽ-
 भवदथ यः कपाले रसो लिप्त आसीत्सोऽजोऽभवदथ यत्कपालमासीत्सा पृ-
 थिव्यभवत् ॥ ११ ॥ सोऽकामयत । आभ्योऽद्भ्योऽधीमां प्रजनयेयमिति ताथ
 संक्रिश्याप्सु प्राविध्यत्तस्यै यः पराङ् रसोऽत्यक्षरत्स कूर्मोऽभवदथ यदूर्ध्वमु-
 द्दौक्ष्यतेदं तद्यदिदमूर्ध्वमद्भ्योऽधिजायते सेयथ सर्वापप्वानुच्यैत्तदिदमेकमेव
 रूपं स महश्यताप एव ॥ १२ ॥ सोऽकामयत । भूय एव स्यात्प्रजायेतेति सो-
 ऽश्राम्यत्स तपोऽतप्यत स श्रान्तस्तेपानः फेनमसृजत् सोऽवेदन्यद्वा ऽएतद्रूपं
 भूयो वै भवति श्राम्याणयेवेति स श्रान्तस्तेपानो मृदथ शुष्कापमूप सिकतथ श-
 क्करोमरमानमयो हिरण्यमोषधिवनस्पत्यसृजत् तेनेमां पृथिवीं प्राच्छादयत् ॥ १३ ॥
 ता वा ऽएता नव सृष्टयः । इयमसृज्यत तस्मादाहुस्त्रिवृद्ग्निरितीयथ अग्निरस्यै
 हि सर्वोऽग्निरचीयते ॥ १४ ॥ अभूद्वाऽइयं प्रतिष्ठेति । तद्रूमिरभवत्तामप्रथयत्सा
 पृथिव्यभवत्सेयथ सर्वा कृत्स्ना मन्यमाना गायद्यद्गायत्तस्मादियं गायद्यथोऽन्नाहु-
 रग्निरैवास्यै पृष्ठे सर्वः कृत्स्नो मन्यमानोऽगायद्यद्गायत्तस्मादाग्निर्गायत्र इति
 तस्माद्दु हैतद्यः सर्वः कृत्स्नो मन्यते गायति वैव गीत्रे वा रमते ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 सोऽकामयत प्रजापतिः । भूय एव स्यात्प्रजायेतेति सोऽग्निना पृथिवीं
 भियुनथ समभवत्तत आण्डथ समवर्तत तद्भ्यमृशत्पुष्यात्विति पुष्यतु भूयो
 ऽस्त्वित्येव तद्ब्रवीत् ॥ १ ॥ स यो गर्भोऽन्तरासीत् । स वायुरसृज्यताथ यदशु
 संचरितमासीत्तानि वयाथस्यभवत्तथ यः कपाले रसो लिप्त आसीत्ता मरीचयो
 ऽभवत्तथ यत्कपालमासीत्तदन्तारिक्षमभवत् ॥ २ ॥ सोऽकामयत । भूय एव

स्यात्प्रजायेतेति स वायुनान्तरिक्षं मिथुनं समभवत्तत्र आण्डं समवर्त्तत तद्भ्य-
 मृशद्यशोविभृद्गीति ततोऽसावादित्योऽसृज्यतैष वै यगोऽथ यद्भु संतरितमासीत्सो
 ऽश्मा पृश्निरभवद्भुर्द् वै तमश्मेत्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवा अथ यः
 कपाले रुसो लिप्त आसीत्ते रश्मयोऽभवन्नथ यत्कपालमासीत्सा द्यौरभवत् ॥
 ॥ ३ ॥ सोऽकामयत । भूय एव स्यात्प्रजायेतेति स आदित्येन दिवं मिथुनं
 समभवत्तत्र आण्डं समवर्त्तत तद्भ्यमृशद्रेतो विभृद्गीति ततश्चन्द्रमा असृज्यतैष वै
 रेतोऽथ यद्भु संक्षरितमासीत्तानि नक्षत्राण्यभवन्नथ यः कपाले रुसो लिप्त
 आसीत्ता अत्रान्तरिक्षोऽभवन्नथ यत्कपालमासीत्ता दिशोऽभवन् ॥ ४ ॥ स
 इर्षालोकान्तस्पृष्टाकामयत । ताः प्रजाः सृजेय या मण्यु लोकेषु स्युरिति ॥ ५ ॥
 स मनसा वाचं मिथुनं समभवत् । सोऽद्यौ द्रप्मान्गर्भ्यभवत्तेऽद्यौ वसवोऽसृज्यन्त
 तानस्यामुपादधात् ॥ ६ ॥ स मनसैव । वाचं मिथुनं समभवत्स एकादश द्रप्सा-
 ङ्गर्भ्यभवत्तएकादश रुद्रा असृज्यन्त तानन्तरिक्षडुपादधात् ॥ ७ ॥ स
 मनसैव । वाचं मिथुनं समभवत्स द्वादश द्रप्सान्गर्भ्यभवत्ते द्वादशदित्या अ-
 सृज्यन्त तान्दिव्युपादधात् ॥ ८ ॥ स मनसैव । वाचं मिथुनं समभवत्स गर्भ्य-
 भवत्स विश्वान्देवानसृजत तान्दित्युपादधात् ॥ ९ ॥ अथो ऽग्नाहुः । अग्निमेव
 सृष्टं वसवोऽन्वसृज्यन्त तानस्यामुपादधाद्वायुं रुद्रास्तानन्तरिक्षोऽसादित्यश्च
 दित्यास्तान्दिवि विश्वे देवाश्चन्द्रमसं तान्दित्युपादधादिति ॥ १० ॥ अथोऽग्नाहुः ।
 प्रजापातिरेवेर्षालोकान्तस्पृष्टा पृथिव्यां प्रत्यतिष्ठत्तस्माऽश्मा ओषधयोऽन्नमपच्यन्त
 तदाश्नात्स गर्भ्यभवत्स ऊर्ध्वेभ्य एव प्राणोभ्यो देवानसृजत येऽवाञ्चः प्राणस्तेभ्यो
 मर्त्याः प्रजा इत्यतो यत्तमथासृजत तथासृजत प्रजापतिस्त्वेवेदं सर्वमसृजत यदि-
 दं किं च ॥ ११ ॥ स प्रजाः सृष्ट्वा । सर्वमाजिमित्वा व्यसं सत तस्माद् हैतद्यः
 सर्वमाजिमिति व्येव सत्सते तस्माद्विस्तस्तात्प्राणो मध्यत उदकामत्तस्मिन्नेनमुत्क्रान्ते
 देवा अजहुः ॥ १२ ॥ सोऽग्निमब्रवीत् । त्वं मा संधेहीति किं मे तं भाविष्य-
 तीति त्वया माचक्षान्तै यो वै पुत्राणां रुध्यते तेन पितरं पितामहं पुत्रं पौत्रमा-
 चक्षते त्वया अचक्षान्ताऽअथ मा संधेहीनि तथेति तपग्निः समदधात्तस्मादेतं
 प्रजापतिं सन्तमान्गिरित्याचक्षतऽआ ह वाऽएनेन पितरं पितामहं पुत्रं पौत्रं
 चक्षते य एवं वेद ॥ १३ ॥ तमब्रवीत् । कस्मिन्त्रोपधास्यामीति हित्स्वेष्वज-
 वात्प्राणो वै हितं प्राणो हि सर्वेभ्यो भूतेभ्यो हितस्तद्वेदेन हित्स्वेष्वुपादधात्तस्मादा-

होपभास्याम्युपदधाम्युपाधामिति ॥ १४ ॥ तदाहुः । किं हितं किमुपहितमिति
 प्राण एव हितं वागुपहितं प्राणो हीयं वागुपेव हिता प्राणस्त्वेव हितमज्ञान्युपहितं
 प्राणो हीमान्यज्ञान्युपेव हितानि ॥ १५ ॥ सोऽस्यैष चित्य आसीत् । चेतव्यो
 ह्यस्यासीत्स्माच्चित्यश्चित्य उ एवायं यजमानस्य भवति चेतव्यो ह्यस्य भवति
 तस्माद्वेव चित्यः ॥ १६ ॥ तदेता वाऽअस्यताः । पञ्च तन्वो व्यस्रथसन्त लोम-
 त्स्वह्वाथमस्थिःज्जा ता एवैताः पञ्च चितयस्तद्यत्पञ्च चितीश्चिनोत्येता-
 भिरेवैनं तत्तनूभिश्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चितयः ॥ १७ ॥ स यः स प्रजा-
 पतिर्व्यस्रथसत् । संवत्सरः सोऽथ या अस्यताः पञ्च तन्वो व्यस्रथसन्तऽर्तवस्ते
 पञ्च वाऽअतवः पञ्चैताश्चितयस्तद्यत्पञ्च चितीश्चिनोत्येतुभिरेवैनं तच्चिनो-
 ति यच्चिनोति तस्माच्चितयः ॥ १८ ॥ स यः स संवत्सरः प्रजापतिर्व्यस्रथसत् ।
 अयमेव स वायुर्योऽयं एवतेऽथ या अस्य ता अतवः पञ्च तन्वो व्यस्रथसन्त
 विशन्ताः पञ्च वै विशः पञ्चैताश्चितयस्तद्यत्पञ्च चितीश्चिनोति दिग्भिरेवैनं
 तच्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चितयः ॥ १९ ॥ अथ यश्चितेऽग्निनिधीयते । असौ
 स आदित्यः स एष एवैषोऽग्निश्चिन एतावच्च तद्यदेनमग्निः समुदधात् ॥ २० ॥
 शतम् १४०० ॥ ॥ अथो आहुः । प्रजापतिरेव विस्वस्तो देवानब्रवीत्सुं मा
 भवेति ते देवा अग्निमब्रुवंस्त्वयीमं पितरं प्रजापतिं भिषज्यामेति स वाऽअहमेत-
 स्मिन्सर्वास्मिन्नेव विशानीति तथेति तस्मादेतं प्रजापतिं सन्तमग्निश्चित्वाचक्षता ॥ २१ ॥
 तं देवा अग्नावाहुतिभिरभिषज्यन् । ते यां यामाहुतिमनुहवुः सा सैनं पक्वेष्टका भू-
 त्वाप्यपद्यत तद्यदिष्टात्समभवंस्तस्मादिष्टकास्तस्मादग्निनेष्टकाः पचन्त्याहुतीरेवै-
 नास्तत्कुर्वन्ति ॥ २२ ॥ सोऽब्रवीत् । यावद्यावद्वै जुहुथ ताव-
 तावन्मे कं भवतीति तद्यदस्मादष्टे कमभवत्तस्माद्वेष्टकाः ॥ २३ ॥
 तद्व स्माहास्ताच्यः । य एव यजुष्मतांभूयसीश्चिका विद्यात्सो
 ऽग्निचिनुयाद्भूय एव तत्पितरं प्रजापतिं भिषज्यतीति ॥ २४ ॥ अथ ह स्माह
 ताण्ड्यः । क्षत्रं वै यजुष्मत्य इष्टका विशो लोकम्पूणा अत्तावै क्षत्रियोऽन्नं विहय-
 त्वाऽअसुरं भूयो भवति तद्राष्ट्रं समृद्धं भवति तदेधते तस्मान्लोकम्पूणा
 एव भूयसीरुपदध्यादित्येतदह तयोर्वचोऽन्या त्वेवान स्थितिः ॥ २५ ॥ स एष
 पिता पुत्रः । यत्रेषोऽग्निमृज्जन् तेनैषोऽग्नेः पितायदेतमग्निः समुदधात्तेनैतस्या-
 ग्निः पिता यत्रेष देवानुसृजत तेनैष देवानां पिता यदेतं देवाः समुदधुस्तेनैतस्य

देवाः पितरः ॥ २६ ॥ उभयथै हतद्भवति । पिता च पुत्रश्च प्रजापतिश्चाग्नि-
 र्चाग्निश्च प्रजापतिश्च प्रजापतिश्च देवाश्च देवाश्च प्रजापतिश्च य एव वेद ॥ २७ ॥
 स उपदधाति । तथा देवतयेति वाग्वै सा देवताङ्गिरस्वदिति पाणो नाऽङ्गिरा
 धुवा सीदिति स्थिरा सीदित्येतदथो प्रतिष्ठिता सीदिति वाचा चैवैनमेतत्प्राणेन च
 चिनोति वाग्वाऽअग्निः प्राण इन्द्र ऐन्द्राग्नोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ता-
 भतैवैनमेतच्चिनोतीन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतच्चिनोति ॥ २८ ॥ तदाहुः । कस्मादस्याऽअग्निश्चीयतऽइति यत्र वै
 सा देवता व्यस्यत्सत तदिमामेव रसेनानु व्यक्षरत्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तदेन-
 मस्याऽएवाधि समभरन्सैषैकैवेष्टकेयमेवेयथै ह्यग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयते सेयं
 चतुःसक्तिर्दिशो ह्यस्यै सक्तयस्तस्माच्चतुः सक्तय इष्टका भवन्तीमाथै ह्यनु सर्वा
 इष्टकाः ॥ २९ ॥ तदाहुः । यदेवमेकेष्टकोऽथ कथं पञ्चेष्टक इतीयं न्वेव प्रथमा मृ-
 न्मयीष्टका तद्यत्किं चात्र मृन्मयमुपदधात्यैकेव सेष्टकाथ यत्पशुशीर्षायुपदधाति
 सा पश्चिष्टकाथ यद्रुक्मपुरुषाऽउपदधाति यद्विरण्यशकलैः प्रोक्षति सा हिरण्येष्ट-
 काथ यत्सुचाऽउपदधाति यदुल्लखलमुसले याः समिध आदधाति सा वानस्पत्ये-
 ष्टकाथ यत्पुष्करपर्णमुपदधाति यत्कूर्मं यदधि मधु घृतं यत्किंचात्रान्ममुपदधाति
 सैवान्नं पञ्चमीष्टकैवमु पञ्चेष्टकः ॥ ३० ॥ तदाहुः । कतरत इष्टकायाः शिर इति
 यत् उपस्पृश्य यजुर्वदतीत्यु हैकऽआहुः स स्वयमातृणाया एवार्धादुपस्पृश्य यजु-
 र्वदेत्यो हास्यैताः सर्वाः स्वयमातृणामभ्यावृत्ता भवन्तीति न तथा कुर्यात्ज्ञा-
 नि वाऽअस्यैतानि एरुथैषि यद्विष्टका यथा वाऽअङ्गेऽङ्गे पर्वेन्पर्वञ्छिरः
 कुर्यात्तादृक्तद्यो वात्र चितेऽग्निर्निधीयते तदेवैतासाथै सर्वासाथै शिरः
 ॥ ३१ ॥ तदाहुः । कृति पशवोऽग्नाऽउपधीयन्तऽइति पञ्चेति न्वेव ब्रूया-
 त्पञ्च ह्येतान्पशूनुपदधाति ॥ ३२ ॥ अथोऽएक इति ब्रूयात् । अविस्त्रियं
 वाऽअविरियथै हीमाः सर्वाः प्रजा अवतीयमु वाऽअग्निरस्यै हि सर्वो-
 ग्निश्चीयते तस्मादिक इति ब्रूयात् ॥ ३३ ॥ अथो द्वाविति ब्रूयात् । अवीऽइती-
 यं चासौ धेमे हीमाः सर्वाः प्रजा अवतो यन्मृदियं तद्यदापोऽसौ तन्मृच्चापश्चे-
 ष्टका भवन्ति तस्माद्वाविति ब्रूयात् ॥ ३३ ॥ अथो गौरिति ब्रूयात् । इमे वै लो-
 का गौर्यदि किं च गच्छतीमास्तृल्लोकान्गच्छतीमऽउ लोका एषोऽग्निश्चितस्तस्मा-
 द्भौति ब्रूवात् ॥ ३४ ॥ तदाहुः । कस्मै कामावाग्निश्चीयतऽइति सुपर्णो मा भूवा

द्विवं बहादियु द्वैकऽआहुर्न तथा विद्यादेतद्वै रूपं कृत्वा प्राणाः प्रजापतिरभव-
न्नेतद्रूपं कृत्वा प्रजापतिर्देवानसृजतैतद्रूपं कृत्वा देवा अमृता अभवंस्तद्यदेवैतेन प्राणा
अभवन्त्यत्प्रजापातर्पद्देवास्तदेवैतेन भवति ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

प्रजापतिर्वाऽइदमग्रऽआसीत् । एक एव सोऽकामयत् स्थां प्रजायेयेति सोऽ-
श्राम्यत्स तपोऽतप्यत् तस्पाच्छान्तात्तेपानादापोऽसृज्यन्त तस्मात्तुरुषात्समादापो जा-
यन्ते ॥ १ ॥ आपोऽब्रवीत् । क्वयं भवामेति तप्यध्वमित्यब्रवीत्ता अतप्यन्त ताः
फेनमसृजन्त तस्मादर्पां तप्तानां फेनो जायते ॥ २ ॥ फेनोऽब्रवीत् । काहं भवा-
नीति तप्यस्त्रेत्यब्रवीत्सोऽवप्यत् स मृदमसृजतैतद्वै फेनस्तप्यते यदप्स्वावेष्टमानः
प्लवते स यदोपहन्यते मृदेव भवति ॥ ३ ॥ मृदब्रवीत् । काहं भवानीति तप्यस्त्रेत्य-
ब्रवीत्सातप्यत् सा सिकता असृजतैतद्वै मृत्तप्यते यदेनां विकृषन्ति तस्माद्यद्यपि सुमा-
त्सर्नं विकृषन्ति सैकतमिवैव भवत्येतावन्नु तद्यत्काहं भवानि काहं भवानीति
॥ ४ ॥ सिकताभ्यः शर्करामसृजत् । तस्मात्सिकताः शर्करैवान्ततो भवति शर्कराया
अश्मानं तस्माच्छर्कराश्चैवान्ततो भवत्यश्मनोऽयस्तस्माद्दश्मनोऽयो धमन्त्ययसो हि-
रण्यं तस्माद्यो बहुध्मात्थ हिरण्यसंकाशमिवैव भवति ॥ ५ ॥ तद्यदसृज्यताक्ष-
रत् । तद्यदक्षरत्तस्मादक्षरं यदधौ कृत्वोऽक्षरत्सैवाष्टाक्षरा गायत्र्यभवत् ॥ ६ ॥
अभूच्छाऽइयं प्रतिष्ठेति । तद्भूमिरभवत्तामप्रथयत्सा पृथिव्यभवत्तस्यामस्यां प्रतिष्ठा-
यां भूतानि च भूतानां च पतिः संवत्सरायादीक्षन्त भूतानां पतिर्गृह्णतिरासीदु-
षाः पत्नी ॥ ७ ॥ तद्यानि तानि भूतानि । अतवस्तुऽथ यः स भूतानां पतिः सं-
वत्सरेः सोऽथ या सोषाः पत्न्यौषसी सा तानीमानि भूतानि च भूतानां च पतिः
संवत्सरेऽउषसि रेतोऽसिञ्चन्त्सं संवत्सरे कमारोऽजायत् सोऽरोदीत् ॥ ८ ॥ तं प्र-
जापतिरब्रवीत् । कुमार । किं रोदिषि यच्छूमात्तपसोऽधिजातोऽसीति सोऽब्रवी-
द्वनपहतपाप्मा वाऽअस्म्यहितनामा नाम मे धेहीति तस्मात्पुत्रस्य जातस्य नामकु-
र्योत्पाप्मानमेवास्य तदपहन्यपि द्वितीयमपि तृतीयमभिपूर्वमेवास्य तत्पाप्मानमप-
हन्ति ॥ ९ ॥ तमब्रवीद्बुद्धोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोदग्निस्तद्रूपमभवद्गनिर्द्वै
रुद्रो यद्गोदीक्षस्तस्माद्बुद्धः सोऽब्रवीज्ज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेधेव मे नामेति ॥ १० ॥
तमब्रवीत्सर्वोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोदापस्तद्रूपमभवन्नापो वै सर्वोऽङ्गणो
हीदथ सर्वं जायते सोऽब्रवीज्ज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेधेव मे नामेति ॥ ११ ॥

तमब्रवीत्पशुपतिरसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोदोषधयस्तद्रूपमभवन्नोषधयो वै पशुपतिस्तस्माद्यदा पशव ओषधीर्लभन्तेऽथ पतीयन्ति सोऽब्रवीज्यायान्वा ऽअतोऽस्मि धेह्येव मे नामेति ॥ १२ ॥ तमब्रवीदुग्रोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोद्यायुस्तद्रूपमभवन्न्यायुर्वाऽउग्रस्तस्माद्यदा बलवद्वात्युग्रो वार्तात्याहुः सोऽब्रवीज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेह्येव मे नामेति ॥ १३ ॥ तमब्रवीदशनिरसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोद्विद्युत्तद्रूपमभवद्विद्युद्वा ऽअशनिस्तस्माद्यं विद्युद्धन्तपशुनिरवधीर्द्वित्याहुः सोऽब्रवीज्यायान्वा अतोऽस्मि धेह्येव मे नामेति ॥ १४ ॥ तमब्रवीज्ज्वोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोत्पर्जन्यस्तद्रूपमभवत्पर्जन्यो वै भवः पर्जन्याद्धीदथ सर्वे भवति सोऽब्रवीज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेह्येव मे नामेति ॥ १५ ॥ तमब्रवीन्महान्देवोऽसीति । तदस्य तन्नामाकरोच्चन्द्रमास्तद्रूपमभवत्प्रजापतिर्वै चन्द्रमाः प्रजापतिर्वै महान्देवः सोऽब्रवीज्यायान्वाऽअतोऽस्मि धेह्येव मे नामेति ॥ १६ ॥ तमब्रवीदीशानोऽसीति । तद्यदस्य तन्नामाकरोदादित्यस्तद्रूपमभवदादित्यो वाऽईशान आदित्यो ह्यस्य सर्वस्येष्टे सोऽब्रवीदेतावान्वाऽअस्मि मामेतः परो नाम धा इति ॥ १७ ॥ तान्येतान्यष्टावग्निरूपाणि । कुमारो नवमः सैवानेनस्त्रिवृत्ता ॥ १८ ॥ यद्वेवाष्टावग्निरूपाणि । अष्टान्नरा गायत्री तस्मादाहर्गायत्रोऽर्गनारिते सोऽयंकुमारो रूपाण्यनुप्राविशन्नवाऽअग्निं कुमारामिव पश्यन्त्येतान्येवास्य रूपाणि पश्यन्त्येतानि हि रूपाण्यनुप्राविशत् ॥ १९ ॥ तमेतथ संवत्सरऽएव चिनुयात् । संवत्सरेऽनुब्रूयाद्यायोरित्यु द्वैकऽआहुः संवत्सरे वै तद्वतोऽसिञ्चन्त्स संवत्सरे कुमारोऽजायते तस्माद्यायोरेव चिनुयाद्द्वयोरनुब्रूयादिति संवत्सरे त्वेव चिनुयात्संवत्सरेऽनुब्रूयाद्यद्वाव रेतः सिक्तं तदेव जायते तत्ततो विक्रियमाणमेव वर्धमानथशेते तस्मात्संवत्सरऽएव चिनुयात्संवत्सरेऽनुब्रूयात्तस्य चित्तस्य नाम करोति पाप्मानमेवास्य तद्वपहन्ति चित्रनामानं करोति चित्रोऽसीति सर्वाणि हि चित्राण्यग्निः ॥२०॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ प्रथमोऽध्यायः [३६.] ॥

प्रजापतिरग्निरूपाण्यभ्यध्यायत् । स योऽयं कुमारो रूपाण्यनुभ्रूविष्ट आसीत्तमन्वैच्छत्सोऽग्निरवेदुनु वै मा पितृ प्रजापतिरिच्छति हन्त तद्रूपससानि युन्म ऽएष न वेवेति ॥ १ ॥ स एतान्पञ्च पशूनपश्यत् । पुरुषमश्वं गाम्-विमजं यद्वपश्यत्तस्मादेते पशवः ॥ २ ॥ स एतान्पञ्च पशून्प्राविशत् । स एते

पञ्च पशवोऽभवत्तुमु वै प्रजापतिरन्वेवैच्छत् ॥३॥ स एतान्पञ्च पशुनपश्यत् ।
 यदपश्यत्तस्मादेते पशवस्तेष्वेतमपश्यत्तस्माद्वैवैते पशवः ॥ ४ ॥ स ऐक्षत् । इमे
 वाऽअग्निरिमानेवात्मानमभिसंस्करवै यथा वाऽअग्निः समिद्धो दीप्यत ऽएव
 मेषां चतुर्दीप्यते यथाग्नेर्धूम उदयत ऽएवमेषामूपोदयते यथाग्निरभ्याहितं दहत्येवं
 बप्सति यथाग्नेर्धूम सीदत्येवमेषां पुरीषथः सीदतीमे वाऽअग्निरिमानेवात्मानम-
 भिसंस्करवाऽइति तान्नाना देवताभ्य आलिप्सत वैश्वकर्मेण पुरुषं वारुणमश्व-
 मैन्द्रमृषभं त्वाष्ट्रमत्रिमाम्नेयमजथ ॥ ५ ॥ स ऐक्षत् । नाना वाऽइदं देवताभ्य
 आलिप्सेऽग्नेर्वहथः रूपाणि कामये हन्तैनानग्निभ्यः क्रामायालभाऽइति तान-
 ग्निभ्यः क्रामायालभत तद्यदाग्निभ्य इति बहूनि ह्यग्निरूपाण्यभ्यध्यायकथ
 यत्क्रामायेति क्रामेन ह्यालभत तान्नाप्रीतान्पर्यग्नि कृतानुदीचो नीत्वा समज्ञपयत् ॥
 ॥ ६ ॥ स ऐक्षत् । या वै श्रीरभ्यधासिषमिमास्ताः शीर्षमु हन्त शीर्षाण्येवोपहृधा
 इति स शीर्षाण्येवोत्कृत्योपाधत्ताथेतराणि कुसिन्धान्यप्सु प्राप्लावयदजेन यज्ञथः
 समस्यापयश्रेन्मे यज्ञो विकृष्टोऽसदित्यात्मा वै यज्ञो नेन्मेऽयमात्मा विकृष्टोऽसद्वि-
 त्पेतेन पशुनेष्ट्वा तत्प्रजापतिरपश्यद्यथैतस्याग्नेरन्तं न पर्यैत् ॥ ७ ॥ स ऐक्षत् ।
 यमिममात्मानमप्सु प्रापिप्लवं तमन्विच्छानीति तमन्वैच्छत्तद्यदेषामप्सु प्राविद्धानां प्र-
 त्यतिष्ठत्ता अपः समभरदथ यदस्यांतां मृदं तदुभयथः सम्भृत्य मृदं चापश्चेष्टकाम-
 करोत्तस्मादेतदुभयमिष्टका भवति मृच्छापश्च ॥८॥ स ऐक्षत् । यदि वाऽइदमि-
 त्यमेव सदात्मानमभिसंस्करिष्ये मर्त्यः कुणपोऽनपहतपाप्मा भावंप्यामि हन्तै-
 त्दग्निना पचानीति त्दग्निनापचत्तेदेनदमृतमकरोदेतद्वै हविरमृतं भवति यदग्नि-
 ना पचन्ति तस्माद्दग्निनेष्टकाः पचन्त्यमृता एवैनास्तत्कुर्वन्ति ॥ ९ ॥ तद्यदिष्ट्वा
 पशुनापश्यत् । तस्मादिष्टकास्तस्माद्विष्ट्वैव पशुनेष्टकाः कुर्यादनिष्टका हता भवन्ति
 याः पुरा पशो- कुर्वन्त्यथो ह तदन्यदेव ॥१०॥ तद्यास्ताः श्रियः । एतानि तानि पशु-
 शीर्षाण्यथ यानि तानि कुसिन्धान्येतास्ताः पञ्च चितयस्तद्यत्पशुशीर्षाण्युप-
 धाय चितीभिन्नोत्पैरेव तच्छीर्षाभिरेतानि कुसिन्धानि संदधाति ॥ ११ ॥ त-
 ऽप्ते सर्वे पशवो यदग्निः । तस्मादग्नौ पशवो रमन्ते पशुभिरेव तत्पशवो रमन्ते
 तस्माद्यस्य पशवो भवन्ति तस्मिन्नाग्निराधीयतेऽग्निर्होष यत्पशवस्ततो वै प्र-
 जापतिरग्निरभधत् ॥ १२ ॥ तत्रैकऽआहुः । अत्रैवैतैः सर्वैः पशुभिर्यजेत यज्ञा-

ऽएतेरम सूर्वेः मजापतिर्यस्यत तदेवाग्नेरन्तं पर्यैष्यत्तद्यदेतैरत्र सूर्वेर्धजेत तदेवाग्ने-
 रुक्तं परीषादिति न तथा कुर्यादेवानां तदितादियादयो पथस्तदियादयो किं ततः
 सम्भरेदेतानि वाऽएतत्कुसिन्धान्येताश्चिनीः सम्भरति तस्मान्मथा न कुर्यात् ॥ १३ ॥
 कुञ्जेवैतान्पशूनालभते । आद्यतनमेवैतद्ग्नये करोति न ह्यनायतने कश्चम इमतेऽन्नं-
 वाऽआपृषन्नं तदेतत्पुरस्ताज्जिदधाति तदेनं पश्यन्नग्निरुपावर्तते ॥ १४ ॥ पुरुषोऽथो
 गौरविरजो भवन्ति । एतावन्तो वै सूर्वे पशवोऽन्नं पशवस्तद्यावदङ्गं तदतत्पुरस्त
 जिदधाति तदेनं पश्यन्नग्निरुपावर्तते ॥ १५ ॥ एज्च भवन्ति । एज्च ह्येतेऽ-
 ग्नयो यदेतारिचतयस्तेभ्य एतत्पञ्चायतनानि निदधाति तदेनं पश्यन्नग्निरुपा-
 वर्तते ॥ १६ ॥ तद्यदग्निभ्य इति बहवो ह्येतेऽग्नयो यदेतारिचतयोऽथ यत्का-
 षयेति यथा तं काममाप्नुयाद्यजमानो यत्काम एतत्कर्म कुरुते ॥ १७ ॥ पुरुषं पथ-
 ममालभते । पुरुषो हि प्रथमः पशूनामथाश्वं पुरुषं ह्यन्वज्जोऽथ गामश्वं ह्यनु
 गौरयाविं गां ह्यन्वविरयाजमविं ह्यन्वजस्तदेनान्यथापूर्वं यथाश्रेष्ठमालभते
 ॥ १८ ॥ तेषां त्रिषवा रशनाः स्युः । पुरुषस्य त्रिषिष्टाय हृसीयस्यथ हृसीयसी तद्यथा-
 रूपं पशूनां रशनाः करोत्यथापवस्यसाय सर्वास्तेव समास्युः सर्वाः सदृश्यः सूर्वे
 ह्येते समाःसूर्वे सदृशा अग्नयो ह्युच्यन्तेऽन्नं ह्युच्यन्ते तेन समास्तेन सदृशाः ॥ १९ ॥
 तदाहुः । कथमस्यैषोऽग्निः पञ्चेष्टकः सूर्वेः पशुष्वारब्धो भवतीति पुरोडाशकपालेषु
 न्वाप्यतऽस्यं प्रथमा मन्मयीष्टकाथ यत्पशुमालभते तेन पश्विष्टकाप्यतेऽथ यद्गाम-
 मभितो हिरण्यशकलौ भवतस्तेन हिरण्येष्टकाप्यतेऽथ यद्विध्मो यूपः परिध्वस्त्येन
 धानस्पत्येष्टकाप्यतेऽथ यदाज्यं प्रोक्ष्णयः पुरोडाशस्तेनान्नं पञ्चमीष्टकाप्यतऽएव-
 मुहास्यैषोऽग्निः पञ्चेष्टकः सूर्वेः पशुष्वारब्धो भवति ॥ २० ॥ तेषां चतुर्विंश-
 शतिः सामिधेन्यः । चतुर्विंशत्यर्थमासो वै संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्नि-
 र्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्दे ॥ २१ ॥ यद्वेव चतुर्विंशतिः । चतुर्विं-
 शत्यक्षरा वै गावत्री गावत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमे-
 तत्समिन्दे ॥ २२ ॥ यद्वेव चतुर्विंशतिः । चतुर्विंशतिशो वै पुरुषो
 वश इस्तथा अङ्गुलयो वश पादाश्चत्वार्यङ्गानि पुरुषः प्रजापतिः प्रजाप-
 तिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्दे ॥ २३ ॥ उ-
 भर्षीर्षीपत्रीश्च त्रिष्टुभश्चान्वाह । माथो नायत्र्यात्मा त्रिष्टुप्पाणमेवास्य नायत्रीभिः
 समिन्देऽआत्मानं त्रिष्टुभिर्मध्ये त्रिष्टुभो भवन्त्यभितो नायत्र्यो मध्ये त्रिष्टुभोऽ-

धितः प्राणा भूयसीः पुरस्तात्रायत्रीरन्वाह कनीयसीरुपरिष्टाङ्गुयाधसो हीमे पुर-
 स्तांत्प्राणाः कनीयाधस उपरिष्टात् ॥ २४ ॥ सोऽन्वाह । समास्त्वाग्नेऽश्रुतवो
 वर्धयन्त्विति प्रजापतिं विस्रस्तं यत्राग्निः समदधात्तमब्रवीद्या मत्संमिताः सामिधे-
 न्यस्ताभिर्मा समिन्त्स्वेति ॥ २५ ॥ स एता अपश्यत् । समास्त्वाग्नेऽश्रुतवो ब-
 र्धयन्त्विति समाश्च त्वाग्नेऽश्रुतवश्च वर्धयान्त्वित्येतत्संवत्सरा श्रुषयो यानि सत्ये-
 ति संवत्सराश्च त्वऽर्षयश्च सत्यानि च वर्धयन्त्वित्येतत्सं दिव्येन दीदिहि रो-
 चनेनेत्सौ वाऽग्नादित्यो दिव्ये रोचनं तेन संदीदिहीत्येतद्विश्वा आभाहि म-
 दिशश्चतस्र इति सर्वा आभाहि प्रदिशश्चतस्र इत्येतत् ॥ २६ ॥ ता एता एक-
 व्याख्यानाः । एतमेवाभि यथैतमेव संस्कर्यादित्थं संदध्यादेतं जनयेत्ता आग्नेयः
 प्राजापत्या यद्ग्निरपश्यत्तेनाग्नेय्यो यत्प्रजापतिं सैन्द्र तेन प्राजापत्या ॥ २७ ॥
 द्वादशाप्रियः । द्वादश प्रासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतदाप्रीणाति ॥ २८ ॥ यद्वेव द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगतीयं वै जग-
 त्यस्याध हीदध सर्वं जगदियम् वाऽअग्निर्त्ये हि सर्वोऽग्निश्चायते यावानग्निर्या-
 वत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदाप्रीणाति ॥ २९ ॥ यद्वेव द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगती
 जगती सर्वाणि छन्दाधसि सर्वाणि छन्दाधसि प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावान-
 ग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदाप्रीणाति ॥ ३० ॥ ता एता ऊर्ध्वा अस्य समिधो
 भवन्तीति । प्रजापतिं विस्रस्तं यत्राग्निः समदधात्तमब्रवीद्या मत्संमिता आभिय-
 स्ताभिर्माप्रीणीहीति ॥ ३१ ॥ स एता अपश्यत् । ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्ती-
 त्यूर्ध्वा छेतस्य समिद्धस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीध्व्यग्नेरित्यूर्ध्वानि
 छेतस्य शुक्राणि शोचीध्व्यर्चाध्वि भवन्ति द्युमत्तमेति वीर्यवत्तमेत्येतेत्सप्रतीकस्ये-
 ति सर्वतो वाऽअग्निः सुप्रतीकः सूनोरिति यदेनं जनयति तेनास्मैष सूनुः ॥ ३२ ॥
 ता एता एकव्याख्यानाः । एतमेवाभि यथैतमेव संस्कर्यादित्थं संदध्यादेतं जन-
 येत्ता आग्नेयः प्राजापत्या यद्ग्निरपश्यत्तेनाग्नेय्यो यत्प्रजापतिप्रीणात्तेन
 प्राजापत्याः ॥ ३३ ॥ ता विषमा विषमपदाः । विषमाक्षराविषमाणि हि छन्दा-
 धस्यथो यान्यस्याध्यात्ममङ्गानि विषमाणि तान्यस्यैताभिराप्रीणाति ॥ ३४ ॥
 वैश्वानरः पशुपुरोडाशः । वैश्वानरो वै सर्वेऽनुयः सर्वेषामग्नीनामुपाप्तयै ॥ ३५ ॥
 यद्वेव वैश्वानरः । अश्रुतवो हैते यदेताश्चितयोऽग्नयो वाऽश्रुतव अश्रुतवः संवत्सरः संवत्स-
 रो वैश्वानरो यद्ग्नय इति स्यादिति तद्रेचयेद्द्वादशकपालो द्वादश प्रासाः संवत्सरः
 संवत्सरो वैश्वानर आग्नेय्यो याज्यानुवाक्या अग्निरूपाणांमुपाप्तयै कामधेयः
 क्रामानामुपाप्तयै ॥ ३६ ॥ तद्वैके । इत्येवैतानि पशु शीर्षाणि वित्त्वोपदधत्युभयेनैते-

पशव इति ते इ ते मर्त्याः कुणपाः सम्भवन्त्यनाप्रीतानि हि तानि तुद्ध त-
 द्याषादेः सौभ्रामते यस्योपदधुः स इ क्षिप्रऽएव ततो ममार ॥ ३७ ॥ हिरण्मयान्यु द्वै-
 के कुर्वन्ति । अपृतेष्टका इति वृदन्तस्ता इ ता अनृतेष्टका न हि तानि पशुशीर्षा-
 णि ॥ ३८ ॥ मृन्मयान्यु द्वैके कुर्वन्ति । उत्सन्ना वाऽएते पशवो यद्वै किंचोत्सन्ना-
 मियं तस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रैते पशवो गतास्तत एनानधि सम्भराम इति न त-
 था कुर्याद्यो वाऽएतेषामावृतं च ब्राह्मणं च न विद्यात्तस्यैतऽउत्सन्नाः स्युः स ए-
 तानेव एञ्चपशूनालभेत यावदस्य वशः स्यात्तान्हेतान्प्रजापतिः प्रथम आलेभे
 इयापर्षाः सायकायनोऽन्तमोऽथ इ स्मैतानेवान्तरणालभन्तेऽथैतर्हीमौ ह्यवेवाल-
 भ्यते प्राजापत्यश्च वायव्यश्च तयोरतो ब्राह्मणमुद्यते ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या ११० ॥

प्राजापत्यं चरका आलभन्ते । प्रजापतिरग्निं चित्वाग्निरभवत्तद्यदेतमालभते-
 तदेवाग्नेरन्तं पर्येतीति ॥ १ ॥ श्यामो भवति । ह्ययानि वै श्यामस्य लोमानि शुक्रा-
 नि च कृष्णानि च ह्रन्त्रं मित्युतं प्रजननं तदस्य प्राजापत्येऽरूपं तूपरो भवति
 तूपरोहि प्रजापतिः ॥ २ ॥ तस्यैकविंशतिः सामिधेन्यः । द्वादश मासाः पञ्चवर्त-
 वल्यं इमे लोका अमावादित्य एकविंशं एषं प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावान-
 ग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैत्रेनमेतस्मिन्दे ॥ ३ ॥ यद्वैकविंशतिः । एकविं-
 शो वै पुरुषो दश हस्त्या अंगुनयो दश पाद्या आत्मैकविंशः पुरुषः प्रजापतिः
 प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैत्रेनमेतस्मिन्दे ॥ ४ ॥ उभयीर्गा-
 यत्रीश्च त्रिष्टुभश्चान्वाह । तासामुक्तो बन्धुरुक्तम्बेवान्ष्टुष्टं हिरण्यगर्भवत्वायास्-
 माधारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतिरग्निर्द्वादशाग्नेस्तासामुक्तो बन्धुरु-
 क्तम्बेवान्ष्टुष्टं प्राजापत्यः पशुपुरोडाशो य एव पशोर्वन्धुः स पुरोडाशस्य ह्रदश
 कपाहो ह्रदश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः कृद्वत्यो वाच्यानुवाक्याः को हि
 प्रजापतिः ॥ ५ ॥ अथैतं वायवं नियुत्वतो शुक्लं तूपरमालभते प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा-
 नुवैक्षत तस्मत्प्राणन्देन रेतः परापत्तोऽमः शुक्लस्तूपरोऽलस्युवभवत्सो
 वै रेतो यावानु वै रसस्तावानात्मा तद्यदेतमालभते तदेवाग्नेरन्तं प-
 र्येति शुक्लो भवति शुक्लं हि देतस्तूपरो भवति तूपरं हि दे-
 त्तो प्राणवे भवति प्राणो वै वायुर्नियुत्वते भक्त्युदानो वै नियुतः प्रा-

णोदानोवेवास्मिन्नेतद्दधाति ॥ ६ ॥ यद्वैतं वायवे नियुत्वते । शुक्रं तूपमाल्लभते
 प्रजापतिं विस्मस्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्त्स योऽस्मात्प्राणो मध्यत उवक्रामत्तमस्मि-
 न्नेतेन पशुनादधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति वायवे भवति प्राणो वै वायुर्नियुत्वते
 भवत्युदानो वै नियुतः प्राणोदानोवेवास्मिन्नेतद्दधाति शुक्रो भवति शुक्रो हि
 वायुस्तूपरो भवति तूपरो हि वायुः ॥ ७ ॥ तस्य सप्तदश सामिधेयः । सप्तदशो
 वै भवत्सरो द्वादशमासाः पञ्चऽर्त्तवः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावान-
 गिनर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्दे ॥ ८ ॥ यद्वै सप्तदश । सप्तदशो वै
 पुरुषो दश प्राणाश्चतुर्ध्वान्यात्मा पञ्चदशो ग्रीवाः षोडशः शिरः सप्तदशं पु-
 रूपः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्समिन्दे ॥ ९ ॥
 उग्रयर्गियत्रीश्च त्रिष्टुभश्चान्वाह । तासामुक्तो बन्धुरुक्तम्बेवान्वृचं द्वादशाग्निवस्ता-
 सामुक्तो बन्धुरुक्तम्बेवान्वृचं प्रजापत्यः पशुपुरोडाशोऽत्रो स काम उपाह्न इति ह-
 स्माह माहिर्यं चरकाः प्रजापत्ये पशावाहुरिति ॥ १० ॥ यद्वै वायव्यः प-
 शुर्भवति । प्रजापत्यः पशुपुरोडाशोऽर्धं ह प्रजापतेर्वायुर्धं प्रजापतिस्तद्यदुभौ
 वायव्यौ स्यातामुभौ वा प्रजापत्यार्धं ह वैवास्य कृतं स्यान्नार्धमथ यद्वायव्यः
 पशुर्भवति प्रजापत्यः पशुपुरोडाशस्तेन वैतं सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं संस्करो-
 ति ॥ ११ ॥ यद्वै वायव्यः पशुर्भवति । प्रजापत्यः पशुपुरोडाशः प्रजापतिं वि-
 स्मस्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्त्स योऽस्मात्प्राणो मध्यत उवक्रामत्तमस्मिन्नेतेन पशुना-
 दधुस्तथैतेन पुरोडाशेनात्मानं समस्कुर्वन्त्स यत्प्रजापत्यो भवति प्रजापतिर्वा-
 त्मा द्वादशकपालोद्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः कृत्स्न्यौ याज्यानुवाक्ये
 को ह प्रजापतिः ॥ १२ ॥ तद्यद्वर्णं पुरस्ताज्जुहोति । य एवायं पुरस्तात्प्राणस्त-
 मन्मिन्नेतद्दधात्यथ यदेतेन मध्यतश्चरन्ति मध्यतो ह्ययमात्माथ यच्चविषोपरिष्टाश्च-
 रन्ति य एवायमुपरिष्टात्प्राणस्तमस्मिन्नेतद्दधाति इत्थं तयो याज्यानुवाक्याः स्युःशुक्र
 रूपाणामुपाप्त्यै नियुत्वत्वोयदेव नियुत्वद्रूपं तस्योपाप्त्यै ॥ १३ ॥ तद्दवाऽभ्याहुः षण्णया
 यत्र शुक्रवत्यौ स्यातामेतावत्रै पशौ शुक्रं यद्रपाशुक्रवत्यौ नियुत्वत्यौ त्रिविषो य-
 देव नियुत्वद्रूपं तस्योपाप्त्याऽऽति ॥ १४ ॥ यद्वैतं पशुमाल्लभते । एतस्मिन्ह पशौ
 सर्वेषां पशूनां रूपं यत्तूपरो लप्सुदी तत्पुरुषस्य रूपं तूपरो हि लप्सुदी पुरुषो
 यत्तूपरः केसरर्वास्ववस्य रूपं तूपरो हि केसरवान्भो यद्दशाशफस्तद्वो रूपं दशाशफो हि
 गौर्य यद्दस्यावेरिव शफास्तद्वे रूपं यद्दजस्तदजस्यं तद्यदेतमाल्लभते तेन वैवास्यैते

सर्वे पशव आलम्बा भवन्त्यतो यतमदस्य क्रमोपकल्पन्ते वा एञ्चपशव एष वा
 प्राजापत्य एष वा नियुत्वतीयः ॥१५॥ तं पौर्णमास्यामालभेत । अमावास्याया
 मालभेत्तुष्टैकऽआहुरसौ वै चन्द्रः प्रजापतिः स एतां रात्रिभिर्ह वसति त-
 द्युयोपतिष्ठन्तमालभेतैवं तत्रिति ॥ १६ ॥ तद्धै पौर्णमास्यामेव । असौ वै चन्द्रः
 पशुस्तं देवाः पौर्णमास्यामालभन्ते यत्रैतं देवा आलभन्ते तदेनमालभाऽइति तु-
 स्मात्पौर्णमास्यां यद्धै पौर्णमास्यां पौर्णमासी ह वात्र प्रथमा व्युवास तस्माद्देव
 पौर्णमास्याम् ॥ १७ ॥ तद्धै फाल्गुन्यामेव । एषा ह संवत्सरस्य प्रथमा रात्रिये-
 त्फाल्गुनी पौर्णमासी यांत्तरैषोत्तमा या पूर्वा मुखत एव तत्संवत्सरमारभते ॥१८॥
 स वाऽइष्टैत्र पौर्णमासेन । अथ पशुमालभेत पौर्णमासेन वा ऽइन्द्रो वृत्रं पाप्मानं
 हत्वापहतपाप्मैतत्कर्मारभत तथैवैतद्यजमानः पौर्णमासेनैव वृत्रं पाप्मानं हत्वाप-
 हतपाप्मैतत्कर्मारभते ॥ १९ ॥ तद्धैऽउपांशु भवति । एतद्देतैः प्रजापतिः
 पशुभिः कर्मेषु तद्दानान्देववासानिरुक्तीमव तस्मादुपांशुः ॥ २० ॥ यद्धै-
 वोपांशु । प्राजापत्यं वाऽएतत्कर्म प्रजापतिं ह्येतेन कर्मणारभतेऽनिरुक्तो वै
 प्रजापतिः ॥२१॥ यद्धैवोपांशु । रेतो वाऽअत्र यद्ग उपांशु वै रेतः । सच्यते
 षण्ण पशुपुरोडाशो हविरेतावान्हि पशुः ॥ २२ ॥ अष्टकायामुत्पांशु सम्भरति ।
 प्राजापत्यमेतदहर्षदृष्टका प्राजापत्यमेतत्कर्म यदुखा प्राजापत्यएव तदहन्प्राजापत्यं
 कर्म करोति ॥२३॥ यद्धैवाष्टकायाम् । पूर्वैतत्संवत्सरस्य यद्धका पूर्वैतदग्नेर्दुखा
 पूर्वण्येव तत्पर्व करोति ॥ २४ ॥ यद्धैवाष्टकायाम् । अष्टका वाऽउखा निधिर्वाऽ-
 उद्धी तिरश्ची रास्ना तच्चतुरचतस्र ऊर्ध्वास्तदष्टावृष्टकायामेव तदृष्टकां करोति
 ॥ २५ ॥ शतम् ३५०० ॥ ॥ अमावास्यायां दीक्षते । अमावास्यायै वा अग्नि
 यद्गस्तायते यतो यद्गस्तायते ततो यद्ग जनयानीति ॥२६॥ यद्धैवामावास्यायांशु ।
 रेतो वाऽएतद्भूतमाप्तानं सिञ्चत्युखायां योनौ यद्विद्यते तस्मादुपतं पृश्ताम्लोक्तं
 करोति यदीक्षितो भवति तं कृतं लोकमभिजायते तस्मादाहुः कृतं लोकं पुरुषो-
 ऽग्नि जायतऽइति ॥ २७ ॥ स यत्कृतीयः संवत्सरादीक्षितः स्यात् । अलोका
 इष्टका उपदध्याद्विष्टका लोकानतिरिच्येरन्न यद्गुयसो लोकान्कुरुषेष्टका नानुष-
 ध्याम्लोका इष्टका अतिरिच्येरन्न यद्गमावास्यायां दीक्षित्वामावास्यायां क्रीणाति
 तद्याकसमेव लोकं करोति तावतीरिष्टका उपदधास्यास्यापूर्यमाणपसे सर्वोऽग्नि-
 ऋषिषते ॥ २८ ॥ तदाहुः । यथावस्य एतस्याग्नेरिष्टकास्तामन्ति क्रयेऽ-

होरात्राणि सम्पद्यन्तेऽथ यान्यूध्वानि क्रयादहानि कथमस्यते लोका अनुपहिता
 भवन्तीति यद्वाऽऽमात्रास्यायां दीक्षित्वामात्रास्यायां क्रीणाति तद्युवन्तमेव
 लोकं करोति तावतीरिष्टका उपदधात्यथ यान्यूध्वानि क्रयादहानि तस्मिन्नव-
 काशेऽध्वर्युराग्निं चिनोति क्वो हि चिनुयाञ्च च सोऽवकाशः स्याद्यावान्ति वै
 संवत्सरस्याहोरात्राणि तावत्य एतस्याग्नेरिष्टका उप च त्रयोदशो मासस्यो
 दशो वाऽएष मासो यान्यूध्वानि क्रयादहानि तत्रा अमुस्त्रयोदशस्य मस इष्टका-
 स्ताभिरस्य ते लोका अनुपहिता भवन्ति तत्समा लोकाश्चेष्टकाश्च भवन्ति ॥२६॥
 एतद्वै यैव प्रथमा पौर्णमासी । तस्यां पशुमालभते या प्रथमाष्टका तस्यामुखाऽ
 सम्भरति या प्रथयामात्रास्या तस्यां दीक्षितऽएतच्चै यान्येव संवत्सरस्य प्रथमान्य-
 हानि तान्यस्य तदारभते तानि च तदाप्नोत्यथातः सम्पदेत् ॥ ३० ॥ तदाहुः ।
 कथमस्यैतत्कर्म संवत्सरमग्निमाप्नोति कथं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यत इत्येते-
 षां वै पञ्चानां पशूनां चतुर्विंशति सामिधेन्यो द्वादशामिबस्तत्पञ्चत्रिंशद्वे-
 का दशानुयाजा एकादशोपयजस्तदष्टा पञ्चाशत् ॥ ३१ ॥ ततो याष्टाचत्वारिंश-
 शत् । साष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगतीय वै जगत्यस्याऽऽ हीदथ सर्वे जगदियमु
 ष्वाऽऽग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चायते यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति
 ॥ ३२ ॥ यद्वेवाष्टाचत्वारिंशत् । अष्टाचत्वारिंशदक्षरा वै जगती जगती
 सर्वाणि छन्दाऽसि सर्वाणि छन्दाऽसि प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्याव-
 त्यस्यमात्रा तावत्तद्भवति ॥ ३३ ॥ अथ यानि वश । सा वशाक्षरा विराद्विराड-
 ग्निर्दश विशो दिशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ता-
 वत्तद्भवति ॥ ३४ ॥ वषा पशु पुरोडाशः । तत्पष्टिः पष्टिर्मासस्याहोरात्राणि त-
 म्मासमाप्नोति मास आत् अतुमाप्नोत्युतः संवत्सरं तत्संवत्सरमग्निमाप्नोति रे-
 च संवत्सरे कामा अथ यद्वनोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तत् ॥ ३५ ॥ अथैतस्य
 मन्त्रवृत्त्यस्य । एकविंशतिः सामिधेन्यो द्वादशामिबस्तत्पञ्चत्रिंशद्वेकाद-
 शानुयाजा एकादशोपयज तत्पञ्च पञ्चाशद्वषा पशुपुरोडाशो हविस्तत्पष्टिः पञ्चा-
 शस्तु वैऽष्टापञ्चाशति कामोऽत्रैव तमाप्नोति द्वावापशौ तत्पष्टिः स य-
 ष्ट्यां कामोऽत्रैव तमाप्नोत्यथ यत्तोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तत् ॥ ३६ ॥ अथैत-
 स्य निधुस्वतीमस्य । सप्तदश सामिधेन्यो द्वादशामिबस्तत्पष्टिः स य-
 शानुयाजा एकादशोपयजस्तत्पञ्चाशद्वषा पशुपुरोडाशो हविस्तत्पष्टिः पञ्चा-

शद्वावाघारौ द्वौ खिष्टकृती तदष्टापञ्चाशत्स योऽष्टापञ्चाशति कामो-
 ऽत्रैव तमाप्नोति वनस्पतिश्च वसाहोमेश्च तत्षष्टिः स यः पष्ट्या
 कामोऽत्रैव तमाप्नोत्यथ यदतोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तन्तदेष्टुमु हास्यै-
 तत्कर्म संवत्सरमग्निमाप्नोत्येवञ्च संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यते ॥ ३७ ॥ तदाहुः ।
 नैतस्य पशोः समिष्टयजूषिषि जुहुयान्न हृदयशल्लनावभृथमभ्यवेयादःरम्भो वाऽ-
 एषाऽग्नेः पशुर्व्यवसर्गो देवतानाञ्च समिष्टयजूषिषिसञ्चस्थावभृथो नेदारम्भे देव-
 चा व्यवसृजानि नेद्यञ्चञ्च सञ्चस्थापयानीति स वै समेव स्थापयंतेन पशुनेष्ट्वा
 तत्प्रजापातिरपश्यद्यथैतस्याग्नेरन्तं न पर्यैत्तस्मात्सञ्चस्थापयेद्यदेव सञ्चस्थापय-
 ति प्राण एष पशुस्तस्य यदन्तगियात्प्राणस्य तदन्तरियाद्यद् वै प्राणस्यान्तरिया
 त्त एव धियेत् तस्मात्समेव स्थापयद्यतो व्रतानामेव ॥ ३८ ॥ तदाहुः । नैतेन
 पशुनेष्ट्वोपरि शयीत न माञ्चसमश्रीयान्न मिथुनमुपेयात्पूर्वदीक्षा वाऽएषं
 पशुरनवकृतं वै तद्यदीक्षित उपरि शयीत यन्माञ्चसमश्रीयाद्यन्मिथुनमुपेया-
 विति नेत्ववैषा दीक्षा नेव हि मेखल्लास्ति न कृष्णाजिनमिष्टकां वाऽएतां कुरुते
 तस्माद् काममेवोपरि शयीतैतद् सर्वमन्नं यद्वते पशवस्तदस्यात्रापत्मारब्धं भवति
 तद्यानि क्रानि चाप्रभुनोऽशनानि तेषामस्य सर्वेषां कामाशनं यदि लभेत मिथुनं
 तु नोपेयात्पुरा मैत्रावरुण्यै पयस्यायै तस्योपरि बन्धुः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । दद्या-
 देतस्मिन्यङ्गे दक्षिणां नेन्मेऽयं यज्ञोऽदक्षिणोऽसद्भ्रक्षणऽन्नादिष्टदक्षिणां दधी-
 ष्ण्वा वै सर्वो यज्ञस्तदस्य सर्वो यज्ञो भिषज्जयितो भवतीति न तथा कुर्यामिष्टकां
 वाऽएतां कुरुते तद्यथेष्टकायामिष्टकायां दद्यात्ताहृक्तदमुर्ध्वं दद्याद्यदस्योप-
 कल्पेत् ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [२. २.] ॥

एतत्रै देवा अद्भुवन् । चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदद्भुवंतेषां चे-
 तयमानानां प्रजापातिरियां प्रथमाञ्च स्वयमातृणां चितिमपश्यत्तस्मात्प्रजापति-
 नोपदधाति ॥ १ ॥ तमग्निरब्रवीत् । उपाहमायानीति कनेति पशुभिरिति तथेति
 पश्चिष्टकाया इतदुवस्वैषा वाव पश्चिष्टका यदूर्वेष्टका तस्मात्प्रथमायै स्वयमातृणाया
 ऽन्नमन्तर्हिता दूर्वेष्टकोपधीयते तस्मादस्याऽन्नन्तर्हिता श्रोषधयोऽनन्तर्हिताः पशुब्येऽ-
 नन्तर्हितोऽग्निरन्तर्हितो षेष एतयोपैत् ॥ २ ॥ तेऽद्भुवन् । चेतयध्वमेवेति चितिमि-
 च्छतेति वाव तदद्भुवन्नित ऊर्ध्वमिच्छतेति तेषां चेतयमानानामिन्द्राग्नी च विश्वकर्मा
 चान्तरिक्षं द्वितीयाञ्च स्वयमातृणां चितिमपर्युंस्तस्मात्तामिन्द्राग्निभ्यां च विश्व-

कर्मणा चोपदधाति ॥ ३ ॥ तान्वायुरब्रवीत् । उपाह्मयानीति केनेति दिग्भि-
रिति तथेति दिश्याभिर्ह तदुवाच तस्माद्द्वितीयायै स्वयमातृएणाया अनन्तर्हिता
दिश्या उपधीयन्ते तस्मादन्तरिच्चाहन्तर्हिता दिशोऽनन्तर्हितो वायुरनन्तर्हितो ह्येष
एताभिर्पैत् ॥ ४ ॥ तेऽब्रुवन् । चेतयध्वमेवेति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्
ऊर्ध्वमिच्छतेति तेषां चेतयमानानां परमेष्ठी त्रिवं तृतीयाथ स्वयमातृएणां
चितिमपश्यत्तस्मात्तां परमेष्ठिनोपदधाति ॥ ५ ॥ तममावाहित्योऽब्रवीत् । उपा-
ह्मयानीति केनेति लोकम्पूणयेति तथेत्येष वाव लोकम्पूणात्पना इव तदुवाच
तस्मात्तृतीया स्वयमातृएणानन्तर्हितालोकम्पूणायाऽब्रुपधीयते तस्मादमावाहित्योऽ-
नन्तर्हिता दिशोऽनन्तर्हितो ह्येष एतमोपैत् ॥ ६ ॥ तदेता वाव षट् देवताः । इदथ
सर्वमभवन्त्यादिदं किं च ते देवाश्चऽर्षयश्चाब्रुवान्निमा वाव षट् देवता इदथ
सर्वमभूषुप तज्जानीन यथा वयमिहाप्यसामेति तेऽब्रुवंश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति
वाव तदब्रुवंस्तदिच्छत यथा वयमिहाप्यसामेति तेषां चेतयमानानां देवा द्वितीयां
चितिमपश्यन्तृषयश्चतुर्थीम् ॥ ७ ॥ तेऽब्रुवन् । उप वयमायामेति केनेति यदेषु
लांकेषूपेति तथेति तच्छूर्ध्वं पृथिव्या अर्वाचीनमन्तरिच्चात्तेन देवा उपायंस्तदेषां
द्वितीया चितिरथ यदूर्ध्वमन्तरिच्चादर्वाचीनं दिवस्तेनऽर्षय उपायंस्तदेषां चतुर्थी
चितिः ॥ ८ ॥ ते यदब्रुवन् । चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्त्यच्चेत-
यमाना अपरयंस्तस्माश्चितयः ॥ ९ ॥ प्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत् । प्रजापति-
रेव तस्या आर्षेयं देवा द्वितीयां चितिमपश्यन्देवा एव तस्या आर्षेयमिन्द्राग्नी च
विश्वकर्मा च तृतीयां चितिमपश्यंस्तऽएव तस्या आर्षेयमृषयश्चतुर्थी चितिमपश्य-
न्मृषय एव तस्या आर्षेयं परमेष्ठी पञ्चमी चितिमपश्यत्परमेष्ठ्येव तस्या आर्षेयथ
स यो हैतदेवं चितीनामार्षेयं वेदांर्षेयवत्यो हास्य बन्धुमत्यश्चितयो भवन्ति
॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [२. ३.] द्वितीयोऽध्यायः [३७] ॥ ॥

एतद्देवेवा अब्रुवन् । चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्तेषां चेतयमा-
नानाथ सधिनैतानि सावित्रायपश्यत्सविता पश्यत्तस्मात्सावित्रायि स एता-
यद्यायुहीताम्राहुतिमजुहोत्ताथ हुत्वेमामष्टधाविहितामष्टादामपरयत्पुरैव सृष्टाथ सतीम्
॥ १ ॥ ते यदब्रुवन् । चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्त्यच्चेतयमाना
अपश्यंस्तस्माश्चितिशुतिर्वै यज्ञो यदिष्ट्वापश्यत्तस्मात्प्रिया ॥२॥ तां ह्यऽपत्ताम् ।
एकाथ सतीमद्यायुहीतामष्टाभिर्यजुर्भिर्जुहोति तस्मादियमेका सत्यथवा विहिता ॥३॥

तापूर्ध्वामुदगृह्णन्नुहोति । इमांश्च तदूर्ध्वान् रूपैरुदृह्णाति तस्मादि-
यपूर्ध्वान् रूपैः ॥ ४ ॥ तांश्च संततां जुहोति । एतद्वैदेवा अविभयुर्यद्वैनरह रक्षांश्चि-
नाष्टा नान्ववेयुरिति तदएतंश्च संततहोमपश्यन् रक्षसां नाष्टूणां नान्ववायनाय त-
स्मात्संततां जुहोति ॥ ५ ॥ यद्वैवैताम्राहुतिं जुहोति । सवितैषोऽग्निस्तमेतयाहुत्या
पुरस्तात्प्रीणाति तमिष्ट्वा प्रीत्वाथैनंश्च सम्भरति तद्यदेतया सवितारं प्रीणाति
तस्मात्सावित्राणि तस्माद्वाऽएताम्राहुतिं जुहोति ॥ ६ ॥ यद्वैवैताम्राहुतिं जुहोति ।
सवितैषोऽग्निस्तमेतयाहुत्या पुरस्ताद्रतो भूतंश्च सिञ्चति यादृग्वै योनौ रेतः सि-
च्यते तादृज्जायते तद्यदेतया सवितारंश्च रेतो भूतंश्च सिञ्चति तस्मात्सावित्राणि
तस्माद्वाऽएताम्राहुतिं जुहोति ॥ ७ ॥ स्रुवश्चात्र स्रुक्च प्रयुज्येते ।
वाग्वै स्रुक्प्राणः स्रुवो वाचा च वै प्राणेन चैतदग्रे देवाः कर्मान्वैच्छं-
स्तस्मात्स्रुवश्च स्रुक्च ॥ ८ ॥ यद्वै स्रुवश्च स्रुक्च । यो वै स प्रजापतिरासीदेष
स स्रुवः प्राणो वै स्रुवः प्राणः प्रजापतिरथ या सा वागासीदेपा सा स्रुग्योषा वै
वाग्योषा स्रुगथ यास्ता आप आयन्वाचो लोकादेतास्ता यामेताम्राहुतिं जुहो-
ति ॥ ९ ॥ तांश्च संततां जुहोति । संतता हि ता आप आयन्नथ यः स प्रजाप-
तिस्रुव्या विद्यया सहापः प्राविशदेष स यैरेतद्युर्भिर्जुहोति ॥ १० ॥ तद्यानि त्रीणि
प्रथमानि । इमे ते लोका अथ यच्चतुर्थं यजुस्त्रयी सा विद्या जगती सा भवति जग-
ती सर्वाणि ह्यन्दांश्चि सर्वाणि ह्यन्दांश्चि त्रयी विद्याथ यानि चत्वार्युत्तमानि
दिशस्तानीमे च वै लोका दिशश्च प्रजापतिरथैषा त्रयी विद्या ॥ ११ ॥ स जुहोति । यु-
ज्जानः प्रथमं मन इति प्रजापतिर्वै युज्जानः स मन एतस्मै कर्मणेऽयुक्त्वा तद्यन्मन
एतस्मै कर्मणेऽयुक्त्वा तस्मात्प्रजापतिर्युज्जानः ॥ १२ ॥ तत्वाय सविता धिय इति
मनो वै सविता प्राणा धियोऽग्नेर्ज्योतिर्निचाय्येत्यग्नेर्ज्योतिर्दृष्ट्येतत्पृथिव्याऽअध्या-
भरदिति पृथिव्यै ह्येनदध्याभरति ॥ १३ ॥ युक्तेन मनसा वयमिति । मन एवै-
तदेतस्मै कर्मणे युक्ते न ह्ययुक्तेन मनसा किं च न सम्प्रति शक्नोति कर्तुं देवस्य
सवितुः सचऽइति देवेन सवित्रा प्रसूता इत्येतत्स्वर्गर्याय शक्नोति यथैतेन कर्मणा
स्वर्गं लोकमियादेवमेतदाह शक्नोति शक्नोति हि स्वर्गं लोकमेति ॥ १४ ॥ यु-
क्त्वाय सविता देवानिति । मनो वै सविता प्राणा देवाः स्वर्गतो धिया दिवमिति
स्वर्गंश्च हैनालोकं यतो धियैतस्मै कर्मणे युयुजे बृहज्ज्योतिः करिष्यत इत्यसौ
वाऽआदित्यो बृहज्ज्योतिरेष उऽएषोऽग्निरेतम्बेते संस्कारिष्यन्तो भवन्ति सविता

प्रसुवाति तानिति सवितृप्रसूता एतत्कर्म करवाञ्जित्येतत् ॥ १५ ॥ युञ्जते मृन
 उत युञ्जते प्रिय इति । मनश्चैतत्प्राणांश्चैतस्मै कर्मणो युक्ते विप्रा विप्रस्येति
 प्रजापतिर्वै विप्रो देवा विप्रा बृहतो विपश्चित इति प्रजापतिर्वै बृहन्विपश्चिद्वि होत्रा
 दधऽइति यद्वाऽएष चीयते तदेष होत्रा विधत्ते चित्ते ह्योतस्मिन् होत्रा अभिविधी-
 यन्ते वयुनाविदित्येषु हीदं वयुनमविन्ददेक इदित्येको ह्येष इदं सर्वं वयुनमवि-
 न्दन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिरिति महती देवस्य सवितुः परिष्टुतिरित्येतत् ॥ १६ ॥
 युजे वां ब्रह्म पूर्वं नमोभिरिति । प्राणो वै ब्रह्म पूर्वमन्नं नमस्तत्तदेवैवाहुतिरन्न-
 मेतयैव तदाहुत्यै तेनाग्नेन प्राणानेन्नस्मै कर्मणो युक्ते विरल्लोक एतु पृथयेव सूरैरि-
 ति यथोभयेषु देव मनुष्येषु कीर्तिश्लोको यजमानस्य स्यादेवमेतदाह मृष्वन्तु
 विश्वेऽश्मृतस्य पुत्रा इति प्रजापतिर्वाऽश्मृतस्तस्य विश्वे देवाः पुत्रा आ ये धामा-
 नि दिव्यानि तस्थुरितिमे वै लोका दिव्यानि धामानि तद्यऽएषु लोकेषु देवास्ता-
 नेतदाह ॥ १७ ॥ यस्य प्रयाण मन्वन्यऽइत्युिरिति । प्रजापतिर्वाऽएतदग्रे कर्मा-
 करोत्ततो देवा अकुर्वन्देवा देवस्य महिमानमोजसेति यज्ञो वै महिमा देवा दे-
 वस्य यज्ञं वीर्यमोजसेत्येतद्यः पार्थिवानि विममे स एतश इति यद्वै किं चास्यां
 तत्पार्थिवं तदेष सर्वं त्रिमिमीते रश्मिभिर्होतभ्यवतनोति रजाऽसि
 देवः सविता महित्वनेतीमे वै लोका रजाऽस्यसावादित्यो देवः सविता
 तानेषु महिम्ना त्रिमिमीते ॥ १८ ॥ देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगा-
 येति । असौ वाऽआदित्यो देवः सविता यज्ञो भगस्तमेतदाह प्रसुव यज्ञं प्रसुव
 यज्ञपतिं भगायेति दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनात्वित्यसौ वाऽआदित्यो
 दिव्यो गन्धर्वोऽन्नं केतोऽन्नपूरन्नं नः पुनात्वित्येतद्वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदत्विति
 वाग्वाऽइदं कर्म प्राणो वाचस्पतिः प्राणो न इदं कर्म स्वदत्वित्येतत् ॥ १९ ॥ इमं
 नो देव सवितर्यज्ञं प्रणयेति । असौ वाऽआदित्यो देवः सविता धृदु वाऽएष य-
 ज्ञियं कर्म प्रणपति तदुनार्तं स्वस्त्युहचमश्नुते देवाव्यमिति यो देवानवादित्येत-
 त्सखिद्विदं सत्राञ्जितं धनञ्जितं स्वर्जितमिति य एतत्सर्वं विन्दादित्येतद्दृष्ट्य-
 चा स्तोमं समर्षय गायत्रेण रथन्तरं बृहद्रायत्रं वर्तनीति सामानि स्वाहेति यु-
 जूषि सैषा त्रयो विद्या प्रथमं जायते यथैवादोऽमुत्राजायतैवमथ यः सोऽग्नि-
 र्मुञ्ज्यतैष स योऽत ऊर्ध्वमग्निश्चीयते ॥ २० ॥ तान्येतान्यष्टौ सावित्राणि । अष्टा-
 क्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्वासानग्निर्वावत्यस्य मात्रा ताव्रतैवैन भेतश्चेतो भूतं

सिञ्चति तानि नव भवन्ति स्वाहाकारो नवमो नव दिशो विशोऽग्निर्नव प्राणाः प्राणा अग्निर्थावानग्निर्थावत्यस्य मात्रा तावतैवैन मेतद्रेतो भून्थ सिञ्चति तानि दश भवन्त्याहुतिर्दशमी वशाक्षरा विराड्विराडाग्निर्दश दिशो विशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्थावानग्निर्थावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥२१॥ एतस्यामाहुत्याथहु तायाम् । अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्ते देवा अश्रुवन्पशुर्वाऽअग्निः पशुभिरिममन्विच्छाम स स्वाय रूपायाविर्भवेत्यतीति तं पशुभिरन्वेच्छन्तस स्वाय रूपायाविर्भवत्समादु हैतपशुः स्वाय रूपायाविर्भवति गौर्वा गवऽश्वो वाश्वाय पुरुषो वा पुरुषाय ॥ २२ ॥ तेऽश्रुवन् । यद्यह मर्वैरन्वेषिष्यामो यातयामा अनुपजीवनीया भविष्यन्ति यद्युऽअसर्वैरसर्वमनुवेत्स्याम इति त्ऽएतमेकं पशुं द्वाभ्यां पशुभ्यां मत्यप- इयन्नासभं गोऽत्रावेशच तद्यदेतमेकं पशुं द्वाभ्यां पशुभ्यां मत्यपइयन्तस्मादेष एकः सन्निहरेताः ॥ २१ ॥ अनद्धा पुरुषं पुरुषात् । एष ह वाऽअनद्धापुरुषो यो न देवान्वाति न पितृन् मनुष्यांस्तत्सर्वैरह पशुभिरन्वेच्छन्तो यातयामा अनुपजीवनीया अभवन् ॥ २४ ॥ त्रिभिरन्विच्छति । त्रिवृदाग्निर्थावानग्निर्थावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्विच्छति ते पञ्च सम्प्रदा भवन्ति पञ्चचित्तिकोऽग्निः पञ्चर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्थावानग्निर्थावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ २५ ॥ ते मौञ्जीभिरभिधानीभिरभिहिता भवन्ति अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्स मुञ्जं प्राविशत्समात्स सु- पिरस्तस्माद्धेवान्तरतो धूमरक्त-इव सैषा यानिरग्नेर्यन्मुञ्जोऽग्निरिमे पशवो न वै योनिर्गर्भेऽथ हिनस्त्यदिऽसायै योनेर्वै जायमानो जायते योनेर्जायमानो जाया- ताऽइति ॥ २६ ॥ त्रिवृतो भवन्ति त्रिवृद्दद्याग्निरश्वाभिधानीकृता भवन्ति सर्वतो वाऽअ- श्वाभिधानी मुखं परिशेते सर्वतो योनिर्गर्भं परिशेते योनिरूपमेतत्तिक्रयते ॥ २७ ॥ ते प्राञ्च- स्तिष्ठन्ति । अश्व प्रथमोऽथ रासभोऽथाज एवथ ह्येतेऽनुपूर्वं यज्ञे तदधु मंक्षरितमासी- देष सोऽश्वोऽथ यत्तद्वरसदिवैष रासभोऽथ यः स कपाले रसो लिप्त असीदेष सोऽजोऽथ यत्तत्कपालमासीदेषा सा मृद्यामेतदाहरिष्यन्तो भवन्त्येतेभ्यो वाऽएष रूपेभ्योऽग्रेऽसृज्यत तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ २८ ॥ ते दक्षिणतस्तिष्ठन्ति । ए- तैश्च देवा अबिभयुर्गर्भं नो यज्ञं दक्षिणतो रक्षाथसि नाष्टा न हन्युरिति त्ऽएतं वज्रमपइयन्नपुषेवादित्यमसौ वाऽआदित्य एषोऽश्वस्तऽएतेन वज्रेण दक्षिणतो रक्षा- थसिनाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुऽएतं यज्ञमतन्वत तथैवैतद्यजमान एतेन वज्रेण दक्षिणतो रक्षाथसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुऽएतं यज्ञं तनुते ॥ २९ ॥ दक्षिणत आहर्क्यो भव-

ति। उत्तरत एषाभिरुपशेते वृषा वाऽआहवनीयो योषाभिर्दक्षिणतो वै वृषा योषामुप-
 शेतेऽरात्रिमात्रेऽरात्निमात्राद्धि वृषा योषामुपशेते ॥ ३० ॥ सा वैणवी स्यात्। अग्निर्देवेभ्य
 उदक्रामत्स वेणुं प्राविशत्समात्स सुषिरः स एतानि वर्माण्यभितोऽकुरुत पर्वाण्य-
 ननु प्रज्ञानाय यत्र-यत्र निदग्नाह तानि कल्पाषाण्यभवन् ॥ ३१ ॥ सा कल्पाषी-
 स्यात् । सा ह्याग्नेयी यदि कल्माषी न विन्देदप्यकल्माषी स्यात्सुषिरा तु स्या-
 त्सैवाग्नेयी सैषा योनिरग्नेर्यद्रेणुरग्निरिथं मृन्न वै योनिर्गर्भः३ दिनस्त्यहिथसायै
 योनेर्वै जायमानो जायते योनेर्जायमानो जायाताऽइति ॥ ३२ ॥ प्रादेशमात्री स्यात्।
 प्रादेशमात्रं३ हृदिमाषे वाग्नुदत्यरत्निमात्री त्वेव भवति बाहुर्वाऽअरत्निर्बाहुर्नो वै
 वीर्यं क्रियते वीर्यंसमितैव तद्भवति ॥ ३३ ॥ अन्यतः क्षणुत्स्यात् । अन्यतरतो
 हीवं वाचः क्षणुत्तमुभयतः क्षणुत्त्वेव भवत्युभयतो हीदं वाचः क्षणुत्तं यदेनया देवं
 च वृदाति मानुषं चाथो यत्सत्यं चानृतं च तस्मादुभयतः क्षणुत् ॥ ३४ ॥ यद्वेवो-
 भयतः क्षणुत् । अतो वाऽअभ्रेर्वीर्यं यतोऽस्यै क्षणुत्तमुभयत एवास्यामेतद्वीर्यं दधा-
 ति ॥ ३५ ॥ यद्वेवोभयतःक्षणुत् । एतद्वाऽएनदेवा अनुविद्यैभ्यो लोकेभ्योऽखनंस्त-
 थैवैनम्यमेतदनुविद्यैभ्यो लोकेभ्यः खनति ॥ ३६ ॥ स यदिति खनति । तदेन-
 मस्मँल्लोकात्खनत्यथ यदूर्ध्वोच्चरति तदमुष्मँल्लोकादथ यदन्तरेण संचरति त-
 दन्तरिक्तलोकात्सर्वेभ्य एवैनमेतदेभ्यो लोकेभ्यः खनति ॥ ३७ ॥ ताम्रादत्ते दे-
 वस्य त्वा सावितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे गायत्रेण छन्दसा-
 ङ्गिरस्वादिति सावितृप्रसूत एवैनामेतदेताभिर्देवताभिरादत्ते गायत्रेण छन्दसाथो
 अस्यां गायत्रं छन्दो दधाति पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमाङ्गिरस्वदाभरेति प-
 शवो वै पुरीषं पृथिव्या उपस्थादग्निं पशव्यमग्निवदाभरेत्येतत्त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गि-
 रस्वादिति तदेनां त्रैष्टुभेन छन्दसादत्तेऽथोऽस्यां त्रैष्टुभं छन्दो दधाति ॥ ३८ ॥ अभि-
 रसीति । अभिर्होषा तदेनं३ सत्येनादत्ते नार्यसीति वज्रो वाऽअभिर्योषा नारी न
 वै योषा कं चन हिनस्ति शम्यत्येवैनामेतद्वहिथसायै त्वया वयमग्निं३ शकेम ख-
 नितुं३ सधस्थऽएतीदं वै सधस्थं त्वया वयमग्निं३ शकेम खनितुमस्मिन्सधस्थ-
 ऽइत्येतज्जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वादिति तदेनां जागतेन छन्दसादत्तेऽथो अस्यां
 जागतं छन्दो दधाति ॥ ३९ ॥ त्रिभिरादत्ते । त्रिवृदग्निर्वावानग्निर्यावत्यस्य प्रात्रा
 तावतैवैनामेतदादत्ते त्रिभिरादायाथैनां चतुर्थेनाभिमन्त्रयत्एतद्वाऽएनां देवास्त्रिभि-
 रादायाथास्यां चतुर्थेन वीर्यमदधुस्तथैवैनामयमेतीच्चत्रिभिरादायाथास्यां चतुर्थेन वीर्यं

दधाति । ४० । हस्तऽआधाय सवितेति । हस्ते ह्यस्याहिता भवति विभ्रवधिप्रमिति विभर्ति
 ह्येनाथ हिरण्ययीप्रमिति हिरण्ययी ह्येषा या छन्दोप्रयगनेज्योतिर्निचार्येत्यग्नेज्यो-
 तिर्द्वेत्प्येतत्पृथिव्या ऽअध्याभरदिति पृथिव्यै ह्येनदध्याभरत्यानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिर-
 स्वादिति तदेनामानुष्टुभेन छन्दसादत्तेऽथो ऽअस्यामानुष्टुभं छन्दो दधाति तान्ये-
 तान्येव छन्दाथस्येषाभिरारम्भायैवेयं वैणवी क्रियते ॥ ४१ ॥ ताथ ह्येकं हिर-
 ण्ययी कुर्वन्ति । हिरण्ययीति वाऽअभ्युक्तेति न तथा कुर्याद्यद्वा ऽपवा छन्दाथ-
 सि तेनैषा हिरण्यममृतं हिरण्यममृतानि छन्दाथसि ॥ ४२ ॥ तां चतुर्भिरादत्ते ।
 चतुरक्षरा वै सर्वा वाग्वागित्येकमक्षरमक्षरमिति व्यक्षरं तद्यत्तद्वागित्येकमक्षरं यै-
 वैषानुष्टुबुक्तमा सा साथ यदक्षरमिति व्यक्षरमेतानि तानि पञ्चाणि यजुथक्षि सर्व-
 यैवैतद्वाचाग्निं खनति सर्वया वाचा सम्भरति तस्माच्चतुर्भिः ॥ ४३ ॥ यद्वेव
 चतुर्भिः । चतस्रो वै दिशश्चतसृषु तद्विच्चु वाचं दधाति तस्माच्चतसृषु दिच्चु वाग्वा-
 दति छन्दोभिश्च यजुर्भिश्चादत्ते तदष्टौ चतस्रो दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशः सर्वासु
 तद्विच्चु वाचं दधाति तस्मात्सर्वासु दिच्चु वाग्वादति ॥ ४४ ॥ ब्राह्मण-
 म् ॥ ३ ॥ [३. १.]

हस्तऽपषाभिर्भवत्यथ पशुनभिमन्त्रयते । एतद्वाऽपषु देवा अन्वेषिष्यन्तः
 पुरस्ताद्दीर्यमदधुस्तथैवैष्वयमेतदन्वेषिष्यन्पुरस्ताद्दीर्यं दधाति ॥ १ ॥ सोऽश्वमाभि
 मन्त्रयते । प्रतूर्तं वाजिन्नाद्रवेति यद्वै क्षिप्रं तत्तूर्तमथ यत्क्षिप्रान्तेषीयस्तत्प्रतूर्तं
 वरिष्ठापनु संव्रतमितीयं वै वरिष्ठा संवदिमामनु संव्रतमित्येतद्विचि ते जन्म परम-
 मन्तरिक्षे तव नाभिः पृथिव्यामधि योनिरदिति तदेन-मेता देवताः करोत्यग्निं
 वायुमादित्यं तदश्वे वीर्यं दधाति ॥ २ ॥ अथ रासभम् । युज्जाथाथ रासभं युव-
 मित्यध्वर्युं चैतद्यजमानं चाहास्मिन्यामे वृषण्वसूऽइत्यस्मिन्कर्मणि वृषण्वसू
 ऽइत्येतदग्निं भरन्तमस्मयुमित्यग्निं भरन्तमस्मत्पेषितमित्येतत्तद्रासभे वीर्यं दधा-
 ति ॥ ३ ॥ अथाजम् । योगे-योगे तवस्तरं वाजे-वाजे हवामहऽइत्यन्नं वै वाजः क-
 र्मणि-कर्मणि तवस्तरमन्नेऽन्ने हवामहऽइत्येतत्सखाय इन्द्रमृतय ऽइतीन्द्रियवन्तमृतय
 ऽइत्येतत्तदजे वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥ त्रिभिरभिमन्त्रयते । त्रिवृद्गिनर्यावानग्नि-
 र्यावस्यस्य मात्रा तावतैर्वैष्वेतद्दीर्यं दधाति ॥ ५ ॥ अथैनाम्नाच उत्क्रमयति ।
 तदेनमेतैः पशुभिरन्विच्छाति नोपस्पृशत्यग्निरेष यत्पशवो नेन्मायमग्निर्हित-

सञ्चिति ॥ ६ ॥ सोऽश्वमुत्क्रमयति । प्रतूर्वभेदवक्रामश्शस्तीरिति पाप्मा वाऽश्व-
स्तिस्त्वरमाण एवक्रामन् पाप्मानमित्येतद्भुवस्य गाणपत्यं मयोभूरेहीति
रौद्रा वै पशवो या ते देवना तस्यै गाणपत्यं मयोभूरेहीत्येतत्तदेनमश्वेनान्वि-
च्छति ॥ ७ ॥ अथ रासभम् । उर्वन्तरिक्षं वीहि स्वास्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन्नि-
ति यथैव यजुस्तथा बन्धुः पूषणा सयुजा सहेतीयं वै पूषानया सयुजा सहेत्येत-
त्तदेनथ रासभेनान्विच्छति ॥ ८ ॥ अथाजम् । पृथिव्याः सधस्थादाग्निं पुरीष्यम-
ङ्गिरस्वदाभरेति पृथिव्या उपस्थादाग्निं पशव्यमग्निवदाभरेत्येतत्तदेनमजेनान्वि-
च्छति ॥ ९ ॥ त्रिभिरन्विच्छति । त्रिवृद्गिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेत
दन्विच्छति त्रिभिः पुरस्तदाभिमन्त्रयते तत्षट् षडृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽगिनर्या-
वानगिनर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [३. २.]
द्वितीयः प्रपाठकः ॥ काण्डिका संख्या १०४ ॥

प्रदीप्ता एतेऽग्नयो भवन्ति । अथ मृदमच्छयन्तीमे वै लोका एतेऽग्नयस्ते
यदा प्रदीप्ता अथैतुऽइमे लोकाः पुरो वाऽएतदेभ्यो लोकेभ्योऽग्रे देवाः कर्मान्वै-
च्छंस्तद्यदेतानग्नीनतीत्य मृदमाहरति तदेनं पुरैभ्यो लोकेभ्योऽन्विच्छति ॥ १॥
प्राञ्चो यन्ति । प्राची हि दिग्गनेः स्त्रायामेवैनमेतद्विरयान्विच्छति स्वायां दिशि
त्रिन्दति ॥ २ ॥ ते प्रयन्ति अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इत्यग्निं पशव्यमग्निवदच्छेम
इत्येतत् ॥ ३ ॥ अथानद्धापुरुषमीक्षते । अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्विरयाम इत्यग्निं पशव्य
माग्निवद्विरयाम इत्येतत्तदेनमनद्धापुरुषेणान्विच्छति ॥ ४ ॥ अथ वल्मीकवपा सपिरा
व्यध्वे निहिता भवति । तामन्वीक्षतऽइयं वै वल्मीकवपेयमु वाऽइमे लोका एतद्धा-
ऽएनं देवा षु लोकेषु विश्राहमैच्छंस्तथैवैनमयमेतदेषु लोकेषु विश्राहमिच्छति ॥ ५ ॥
अन्वग्निरुषसाग्रमख्यविति । तदेनमुषःस्वैच्छन्नवहानि प्रथमो जातुवेदा इति तदे-
नमुषःस्वैच्छन्नं सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीनिति तदेनथ सूर्यस्य रश्मिष्वैच्छन्नं द्यावा-
पृथिवीऽआततन्थेति तदेनं द्यावापृथिव्योरैच्छंस्तमाविन्दंस्तथैवैनमयमेतद्विन्दति तं
यदा परापश्यत्यथ ताम्वास्यत्यागच्छन्ति मृदम् ॥ ६ ॥ अथाश्वमभिमन्त्रयते । एत-
द्वै देवा अब्रुवन्पाप्मानमस्यापहनामेति श्रमो वै पाप्मा श्रममस्य पाप्मानमपहनामेति
तस्य श्रमं पाप्मानमपाघ्नंस्तथैवास्यायमेतच्छ्रमं पाप्मानमपहन्ति ॥ ७ ॥ आगत्य
वाज्यध्वानमिति । आगतो ह्यस्याध्वा भवति सर्वा मूधो विधूनुतऽइति पाप्मा वै

मृषः सर्वाङ्गान्पाप्मानो विधूनुतऽइत्येतत्तस्माद्दु हैतदश्वः स्यन्त्वा विधूनुतेऽग्निं स-
 धस्थे महति चक्षुषा निचिकीषऽइतीदं वै महत्सधस्थमग्निमस्मिन्महति सधस्थे
 चक्षुषा दिदक्षत्ऽइत्येतत् ॥ ८ ॥ अथैनमाक्रमयति । एतद्वाऽएष एतं देवेभ्योऽ-
 नुविद्य प्राब्रवीद्यथायमिहेवेत्येवम् ॥ ९ ॥ यद्वेवाक्रमयति । एतद्वै देवा अविभयु-
 र्यद्वै न इमामिह रक्षाऽसि नाप्रा न हन्युरिति तस्माऽएतं वज्रमुपरिष्ठादाभिगोत्तारम-
 कुर्वन्नमुषेवादित्यमसौ वाऽआदित्य एषोऽश्वस्तथैवास्माऽअयमेतं वज्रमुपरिष्ठादाभि-
 गोत्तारं करोति ॥ १० ॥ आक्रम्य वाजिन । पृथिवीमग्निमिच्छ रुचा त्वमिति
 चक्षुर्वै रुगाक्रम्य त्वं वाजिनपृथिवीमग्निमिच्छ चक्षुषेत्येतद्भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि
 यतः खनेम तं वयमिति भूमेस्तत्स्पाशयित्वाय नो ब्रूहि यत एनं खनेमेत्येतत् ॥ ११ ॥
 अथैनमुन्मृशति । एतद्वाऽएनं देवाः प्रोचिवाऽसं वीर्येण समर्थयस्तथैवैनमयमेत-
 त्प्रोचिवाऽसं वीर्येण समर्थयति द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रो
 योनिरितीत्यमसीत्थमसीत्येवैतदाह विख्याय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ पृतन्यत इति
 विख्याय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ सर्वाङ्गान्पाप्मान इत्येतन्नोपस्पृशति वज्रो वाऽअश्वो ने-
 न्मायं वज्रो हिनसादिति ॥ १२ ॥ अथैनमुत्क्रमयति । एतद्वै देवा अश्रुवन्किमिम-
 भ्युत्क्रमिष्याम इति महत्सौभगमिति तं महत्सौभगमभ्युत्क्रमयस्तथैवैनमयमेतन्मह-
 त्सौभगमभ्युत्क्रमयत्युत्क्राम महते सौभगायत्युत्क्राम महत्ते सौभगमित्येतत्तस्माद्दु
 हैतदश्वः पशूनां भगितमोऽस्मादास्थानादिति यत्रैतत्तिष्ठसीत्येतद्दिविणोदा इति
 द्रविणं ह्येभ्यो ददाति वाजिमिति वाजी ह्येषवयं स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं
 खनन्त उपस्थेऽअस्या इति वयमस्यै पृथिव्यै सुमतौ स्यामाग्निमस्या उपस्थे
 खनन्त इत्येतत् ॥ १३ ॥ अथैनमुत्क्रान्तमभिमन्त्रयते । एतद्वाऽएनं
 देवाः प्रोचिवाऽसं यथा ददिव्यं स वन्देतैवमुपास्तुवज्रुपामहयस्तथैवैनमयमेतद्दुपस्ती-
 त्युपमहयत्युत्क्रमीदित्युत्क्रमीद्द्विणोदा इति द्रविणं ह्येभ्यो ददाति वाज्य-
 वेति वाजी च ह्येषोऽर्वाचाकः सुलोकं सुकृतं पृथिव्यामित्यकरः सुलोकं
 सुकृतं पृथिव्यामित्येतत्ततः खनेम सुप्रतीकमग्निमिति तत् एनं खनेमेत्येतत्सुप्रती-
 कमिति सर्वतो वाऽअग्निः सुप्रतीकः स्वरुहाणा अधि नाकमुत्तममिति स्वर्गो वै
 लोको नाकः स्वर्गं लोकं रोहन्तोऽधि नाकमुत्तममित्येतत्तदक्षिणतोपसंक्रमयति
 यत्रैवसौ पशू भवतस्ते दक्षिणतः प्राञ्चस्तिष्ठन्ति स य एवामुत्र दक्षिणत स्थानस्य
 हन्धुः सोऽत्र ॥ १४ ॥ अयोपधिरय मृदमभिजुहोति । एतद्वै देवा अश्रुवन्चेतुय-

ध्वामिति चितिमिच्छतेति वाच तदब्रुवंस्ते चेतयमाना एतामाहुतिमपश्यंस्तामजुहवु-
स्ताऽऽ हुत्वेमांलोकानुखामपश्यन् ॥१५॥ तेऽब्रुवन् । चेतयध्वमेवेति चितिमिच्छतेति
वाच तदब्रुवंस्ते चेतयमाना एतां द्वितीयामाहुतिमपश्यंस्तामजुहवुस्ताऽऽ हुत्वा वि-
श्वज्योतिषोऽपश्यन्नेता देवता अग्निं वायुमादित्यमेता ह्येव देवता विश्वं ज्योति-
स्त्रथैवैतद्यजमानऽएते आहुती हुत्वेमांश्च लोकानुखां पश्यत्येताश्च देवता विश्व-
ज्योतिषो व्यतिशक्ताभ्यां जुहोतीमांश्च तल्लोकानेताश्च देवता व्यतिषजति ॥१६॥
यद्वैवैतेऽआहुती जुहोति । मृदं च तदपश्च प्रीणाति तेऽङ्गद्व्या प्रीत्वार्थैने सम्भरति
व्यतिशक्ताभ्यां जुहोति मृदं च तदपश्च व्यतिषजति ॥१७॥ आज्येन जुहोति । वज्रो
वाऽआज्यं वज्रमेवास्माऽएतदभिगोप्तारं करोत्यथो रेतो वाऽआज्यधरेत एवैतत्सि-
ञ्चति स्रुवेण वृषा वै स्रुवो वृषा वै रेतः सिञ्चति स्वाहाकारेण वृषा वै स्वाहाकारो
वृषा वै रेतः सिञ्चति ॥१८॥ आ त्वा जिघर्षिं मनसा घृतेनेति । आ त्वा जुहोमि मनसा
च घृतेन चेत्येतत्प्रतिक्षियन्तं भुवनानि विश्वेति प्रत्यङ् ह्येष सर्वाणि भुवनानि । क्षियति
पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तमिति पृथुर्वाऽएष तिर्यङ् वयसो बृहन्धूमेन व्यचिष्टमन्नै
रभसं दृशानप्रित्यवकाशवन्तमन्नैरन्नादं वीप्यमानमित्येतत् ॥१९॥ आ वि-
श्वतः प्रत्यंचं जिघर्षीति । आ सर्वतः प्रत्यञ्चं जुहोमीत्येतदरक्षसा मनसा तज्जु-
षेत्यहीडमानेन मनसा तज्जोषयेत्येतन्मर्यश्री स्पृहयद्गर्णोऽग्निगिति मर्यश्रीर्ह्येष
स्पृहयद्गर्णोऽग्निर्नाभिमृशे तन्वा जर्भुराण इति न ह्येषोऽभिमृशे तन्वा वीप्यमानो भव-
ति ॥२०॥ द्वाभ्यामभिजुहोति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्गवानित्यस्य
मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतो भूतऽऽ सिञ्चत्याग्नेयीभ्यामग्निमेवैतद्रेतो भूतऽऽ सिञ्चति
ते यदाग्नेय्यौ तेनाग्निरथ यत्त्रिष्टुभौ तेनेन्द्र ऐन्द्राग्नोऽग्निर्गवानग्निर्गवानित्यस्य
मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतो भूतऽऽ सिञ्चतीन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्व देवत्योऽग्नि-
र्गवानग्निर्गवानित्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतो भूतऽऽ सिञ्चति ॥२१॥ शतम्
३६००॥ अश्वस्य पदे जुहोति । अग्निरेष यदश्वस्तथो हास्यैतेऽअग्निमत्येवाहुती
हुति भवतः ॥२२॥ अथैनं परिलिखति । मात्रामेवास्माऽएतत्करोति यथैतावान-
सीत्षेवम् ॥२३॥ यद्वैवैनं परिलिखति । एतद्वै देवा आविभयुर्यद्वै न इममिह र-
क्षाऽऽसि नाष्ट्रा न हन्युरिति तस्माऽएतां पुरं पर्यश्रवंस्तथैवास्माऽअयमेतां पुरं प-
रिश्रयत्यभ्या वज्रो वाऽअभिर्वज्रमेवास्माऽएतदभिगोप्तारं करोति सर्वतः परिलि-
खति । सर्वत एवास्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारं करोति त्रिष्कृत्वः परिलिखति । त्रिवृत्-

मेवास्माऽएतं वृजमभिमोक्षारं करोति ॥ २४ ॥ परि वाजपतिः काविः । परि स्वाग्ने
 पुरं वयं त्वमग्ने द्युभिरित्यग्निमेवास्माऽएतदुपस्तुत्य वर्म करोति परिवतीभिः प-
 रीव हि पुर आग्नेयीभिरग्निपुरामेवास्माऽएतत्करोति सा हैषाग्निपुरा द्विप्यमा-
 ना तिष्ठति तिसृभिस्त्रिपुरमेवास्माऽएतत्करोति तस्मादु हैतत्पुरां परमं रूपं यस्त्रि-
 पुरं स वै वर्षीयसा-वर्षीयसा ह्रन्दसा परां-परां लेखां वरीयसीं करोति तस्मा-
 त्पुरां परा-परा वरीयसी लेखा भवन्ति लेखा हि पुरः ॥ २५ ॥ अथैनमस्यां खनति ।
 एतद्धै देवा अविभयुयद्धै न इममिह रक्षांशसि नाष्टा न हन्युरिति तस्माऽश्मामेवा-
 स्मानमकुर्वन्गुप्त्याऽआत्मात्मानं गोप्यतीति सा समंबिला स्यात्तदस्येयमात्मा भ-
 वति यदेव समंबिला योनिर्वाऽश्यं रेत इदं यद्धै रेतसो योनिमतिश्चियतेऽमुया
 तद्भवत्यथ यन्न्यूनं व्यृद्धं तदेतद्धै रेतसः समृद्धं यत्समंबिलं चतुः सक्तिरेष कूपो
 भवति चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवैनमेतद्दिग्भ्यः खनति ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ? ।
 [३. ३.] ॥ तृतीयोध्यायः [३८] ॥

अथैनमतः खनत्येव । एतद्वाऽएतं देवा अनुविद्याखनंस्तथैवैनमयमेतदनुविद्य
 खनति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूषणो हस्ताभ्यां पृथिव्याः सध-
 स्थादर्गिं पुरोष्यमाङ्गिरस्वत्खनामीति सवितृप्रसूत एवैनमेतदेताभिर्देवताभिः पृथि-
 व्या उपस्थादर्गिं पशव्यमग्निवत्खनति ॥ १ ॥ ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमिति ।
 ज्योतिष्मान्वाऽअयमग्निः सुप्रतीकोऽजसेण भानुना दीद्यतमित्यजसेणाश्चिषा दीप्य-
 मानमित्येतच्छिवं प्रजाभ्योगहिं सन्तं पृथिव्याः सधस्थादर्गिं पुरोष्यमाङ्गिरस्वत्खनाम
 इति शिवं प्रजाभ्योगहिं सन्तं पृथिव्या उपस्थादर्गिं पशव्यमग्निवत्खनाम इत्येतत्
 ॥ २ ॥ द्वाभ्यां खनति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतत्खनत्यथो द्वयं ह्येवैतद्रूपं मृच्छापश्च ॥ ३ ॥ स वै खनामि खनाम इति
 खनति । खनामीति वाऽएतं प्रजापतिरखनत्खनाम इति देवास्तस्मात्खनामि ख-
 नाम इति ॥ ४ ॥ स वाऽअभ्या खनन् । वाचा खनामि खनाम इत्याह वाग्वाऽ-
 अन्निरारम्भायैवेयं वैणवी क्रियते वाचा वाऽएतमभ्या देवा अखनंस्तथैवैनमयमे-
 तद्वाचैवाभ्या खनति ॥ ५ ॥ अथैनं कृष्णाजिने सम्भरति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं
 यज्ञऽएवैनमेतत्सम्भरति लोमतश्छन्दांशसि वै लोमानि छन्दः स्वैवैनमेतत्सम्भरति
 तन्नगनीमपस्तृणाति यज्ञो वै कृष्णाजिनं प्रजापतिर्वै यज्ञोऽनिरुक्तो वै प्रजापतिरुच-

रतस्तस्योपरि बन्धुः प्राचीनग्रीवे तद्धि देवत्रा ॥ ६ ॥ अथैनं पुष्करपर्णे सम्भर-
ति । योनिर्वै पुष्करपर्णी योनौ तद्रेतः मिञ्चति यदै योनौ रेतः सिञ्च्यते तत्प्रज-
निष्णु भवति तन्मन्त्रेणोपस्तृणाति वाग्वै मन्त्रो वाक् पुष्करपर्णम् ॥ १७ ॥
अर्पां पृष्टमसि योनिरग्नेरिति । अपां ह्येतत्पृष्टं योनिर्ह्येतद्गनेः समुद्रमधि-
तः पिन्वमानमिति समुद्रो ह्येतदभितः पिन्वते वर्धमानो महान् ॥ २ ॥ अत्रा च
पुष्करऽहति वर्धमानो महीयस्व पुष्करऽइत्येतद्विवो मात्रया वरिम्णा-
प्रथस्वेत्यनुविमापृथसौ वाऽआदित्य एपोग्निर्नो हैतमन्यो दिवो वरिमा यन्तु-
मर्हति द्यौर्भूत्वैनं यच्छेत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ तदुत्तरं कृष्णाजिनादुपस्तृणाति । यज्ञो
वै कृष्णाजिनमियं वै कृष्णाजिनमियमु वै यज्ञोऽस्याथैहि यज्ञस्तायते
द्यौः पुष्करपर्णमापो वै द्यौरापः पुष्करपर्णमुत्तरो वाऽअसावस्यै ॥ ९ ॥ अथैनेऽअ-
भिमृशति । सञ्जाभेवाभ्यामेतत्करोति शर्म च स्थो वर्म च स्थ इति शर्म च ह्यस्यैते
वर्म चाच्छिद्रे बहुलेऽउभेऽइत्यच्छिद्रे ह्येते बहुलेऽउभेभ्यश्चस्वती संवसाथामित्यव-
काशवती संवसाथामित्येतद्भृत्मग्निं पुरीष्यमिति विभृत्मग्निं पशव्यामित्येतत् ॥ १० ॥
संवसाथाथै स्वर्विदा । समीचीऽऽरसात्मनेति संवसाथामेनथै स्वर्विदा समीचीऽऽ-
रसा चात्मना चेत्येतद्गिनमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रामिदित्यसौ वाऽआदि-
त्य एपोऽग्निः स एष ज्योतिष्मानजस्रस्तमेतेऽअन्तरा विभृत्स्तस्मादाह ज्योतिष् -
न्तमजस्रामिदिति ॥ ११ ॥ द्वाभ्यामभिमृशति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावा-
नमियावित्यस्य मात्रा तावतैवाभ्यामेतत्संज्ञां करोत्यथो द्वयथै ह्येवैतद्रूपं
कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् २ ॥ [४. १.] ॥

अथमृत्पिण्डमभिमृशति । पुरीष्योऽसीति पशव्योऽसीत्येतद्विश्वभरा इत्येव-
हीदथै सर्वं विभर्त्यथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्नेऽहति प्राणो वाऽअथर्वा
प्राणो वाऽएतमग्ने निरमन्थत्तयोऽसावग्नेऽग्निरसृज्यत् सोऽसीति तदाह तमेवैनमे-
तत्करोति ॥ ११ ॥ अथैनं परिगृह्णाति । अथ्या च दक्षिणतो हस्तेन च हस्तेनैवोत्तरत-
स्त्वामग्ने पुष्करादधृथर्वा निरमन्थतेत्यापो वै पुष्करं प्राणोऽथर्वा प्राणो वाऽएतमग्ने-
ऽद्गयो निरमन्थन्मूर्ध्नो विश्वस्य वायुत इत्यस्य सर्वस्य मूर्ध्न इत्येतत् ॥ १२ ॥ तमु त्वा
दध्यङ्क्त्वाभिः। पुत्र ईधेऽअधर्षण इति वाग्वै दध्यङ्क्त्वाथर्षणः स एनं तत एन्द ह्यजहणं
पुरंदरामिति पाप्मा वै वृत्रः पाप्मह्नं पुरंदरमित्येतत् ॥ ३ ॥ तमु त्वा पाथ्यो वृषा।

समीधे दस्युहन्तमामिति मनो वै पाथ्यो वृषा स एनं तत ऐन्द्रः धनंजयथ रणे-
रण इति यथैव युजुस्तथा बन्धुः ॥ ४ ॥ गायत्रीभिः । प्राणो गायत्री प्राणमेवा-
स्मिन्नेतद्दधाति तिसृभिस्त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेनास्मिन्नेतद्दधाति
तासां नव पदानि नव वै प्राणाः सप्त शीर्षेणवाञ्चौ द्वौ तानेवास्मिन्नेतद्दधाति
॥ ५ ॥ अथैते त्रिष्टुभाऽउत्तरे भवतः । आत्मा वै त्रिष्टुवात्मानमेवास्यैताभ्याथ सं-
स्कारोति सीद होतः स्वऽउ लोके चिकित्वानित्याग्निर्वै होता तस्यैष श्वो लोको य-
त्कृष्णाजिनं चिकित्वानिति विद्वानित्येतत्पादया यज्ञथ सुकृतस्य योनाविति कृ-
ष्णाजिनं वै सुकृतस्य योनिर्देवावीर्देवान्हविषा यजामीति देवः सन्देवानवहवि-
षा यजामीत्येतद्गमे वृद्धयजमाने वयोवा इति यजमानायाशिषमाशास्ते ॥ ६ ॥ नि
होता हेःतृपदने विदान इति । अग्निर्वै होता कृष्णाजिनथ होतृपदनं विदान
इति विद्वानित्येतत्त्वपो दीदिवं २ ॥ऽअसदत्सुदत्त इति त्वेषो वीप्यमानोऽसद-
त्सुदत्त इत्येतद्दब्धव्रतप्रभतिर्वसिष्ठ इत्यदब्धव्रत प्रमतिर्द्वेष वसिष्ठः सहस्रभरः
शुचिजिह्वोऽअग्निरिति सर्वं वै सहस्रथ सर्वम्भरः शुचिजिह्वोऽग्निरित्येतद्दृष्टा-
भ्यामग्नेयीभ्यां त्रिष्टुभ्यां तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ अथैषा बृहत्पुत्तमा
भवति । बृहती वाऽएष संचितोऽाभसम्पद्यते याद्वै योनौ रेतः सिच्यते
तादृग्जायते तद्यदेनामत्र बृहती करोति तस्मादेष संचितो बृहतीमभिसम्प-
द्यते ॥ ८ ॥ सथ सीदस्व महं२॥ऽअसीति । इदमवैतद्वेतःसिक्तथ
सथसादयति तस्माद्योनौ रेतः सिक्तथ सथसीदति शोचस्व देववीतम इति
वीप्यस्व देववीतम इत्येतद्विभूममग्नेऽअरुष् मियेध्य सृज प्रशस्त दर्शतमिति यदा
वाऽऽएष समिध्यतेऽथैष धूममरुषं त्रिसृजते दर्शतमिति ददृशऽइव ह्येषः ॥ ९ ॥
ताः षट् सम्पद्यन्ते । पृडृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा
तावत्तद्भवति यद्वेव संवत्सरमभिसम्पद्यते तद्बृहतीमभिसम्पद्यते बृहती हि संवत्सरो
द्वादश पौर्णमास्यो द्वादशाष्टका द्वादशामावास्यास्तत्पृत्रिथ शत्पृत्रिथशदक्षरा
बृहती तं दक्षिणत उदश्चमाहरति दक्षिणतो वा ऽउदग्योनौ रेतः सिच्यतऽएषोऽ-
अस्यैतर्हि योनिर्विच्छेदमाहरति रेतमोऽविच्छेदाय ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ३. [४.२.] ॥

अथ तत्राप उपनिनयति । यद्वाऽअस्यैक्षत् यद्विलिष्टमज्जिर्वै तत्संधीयतेऽ-
ज्जिरेवास्याऽएतत्क्षत् विलिष्टथ संतनोति संदधाति ॥१॥ अपो देवीरूपसृज । मधु-

मतीरयक्ष्माय प्रजाभ्य इति रसो वै मधु रसवतीरयक्ष्मत्वाय प्रजाभ्य इत्येतत्तासामा-
 स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिपला इत्यर्पा वाऽऽस्थानादुज्जिहत्तऽमोषधयः सु-
 पिपलाः ॥२॥ अथैनां वायुना संदधाति । यद्वाऽऽस्यैक्षतं यद्विलिष्टं वायुना वै तत्सं-
 धीयते वायुनैवास्या एतत्क्षतं विलिष्टं संतनोति संदधाति ॥३॥ सं ते वायुर्मातरि-
 श्वा दधाति । अयं वै वायुर्मातरिश्वा योऽयं एवतऽउत्तानाया हृदयं यद्विकस्त-
 म्पित्युत्तानाया ह्यस्या एतद्धृदयं विकस्तं यो देवानां चरसि प्राणथेनेत्येष हि स-
 र्वेषां देवानां चरति प्राणथेन कस्मै देव वषट्स्तु तुभ्यमिति प्रजापतिर्वै कस्तस्माऽ
 एवैतदिमां वषट्करोति नो हैतावत्यन्याहुतिरस्ति यथेषा ॥ ४ ॥ अथैनां दिग्भिः
 संदधाति । यद्वाऽऽस्यै क्षतं यद्विलिष्टं दिग्भिर्वै तत्संधीयते दिग्भिरेवास्या एत-
 त्क्षतं विलिष्टं संतनोति संदधाति स इमां चेमां च दिशौ संदधाति तस्मादेते
 त्रिशौ संधितेऽअथेमां चेमां च तस्माद्धैते संधितेऽइत्यग्नेऽथेति अथेत्यथेति
 तद्दक्षिणावृत्ताद्धि देवत्रानयानया वै भेषजं क्रियतेऽनयैवैनामेतद्विषयति ॥ ५ ॥
 अथ कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च समुद्रह्लाति । योनिर्वै पुष्कर पर्णं योन्या त-
 द्रेतः सिकुं सिकुं समुद्रह्लाति तस्माद्योन्या रेतः सिकुं सिकुं समुद्रह्लाते सुजातो
 ब्योतिषा सह शर्म वरुथप्रसादत्स्वारिति सुजातो ह्येष ज्योतिषा सह शर्म
 चैतद्वरुथं च श्वश्चासीदति ॥ ६ ॥ अथैनमुपनह्यति । योनौ तद्रेतो युनाक्ति तस्मा-
 द्योनौ रेतो युक्तं न निपद्यते योक्तेषा योक्तेषा हि योग्यं युञ्जन्ति मौञ्जेन त्रिवृता
 तस्योक्तो बन्धुः ॥७॥ तत्पर्यस्यति । वामोऽअग्ने विश्वरूपं संव्ययस्व विभा-
 वसविति वरुण्या वै यज्ञे रज्जुरवरुणयमवैनेदेतत्कृत्वा यथा वासः परिधापयेदेवं
 परिधापयति ॥ ८ ॥ अथैनमादायोत्तिष्ठति । असौ वाऽऽदित्य एषोऽग्निरमुं
 तदादित्यमुत्थापयत्युक्तु तिष्ठ स्वध्वरेत्यध्वरो वै यज्ञ उदु तिष्ठ सुयज्ञियेत्येतद्वा नो
 देव्या धियेति या ते नैवी धीस्तया नोऽवेत्येतेदृशे च भासा बृहता सुशुक्निरिति
 दर्शनाय च भासा बृहता सुशुक्निरित्येतदाग्ने याहि सुशस्तिभिरिति ये बोधा-
 रस्ते सुशस्तय अग्ने याहि बोधाभिरित्येतत् ॥ ९ ॥ अथैनमित् ऊर्ध्वं प्राञ्चं
 प्रशृह्लाति । असौ वाऽऽदित्य एषोऽग्निरमुं तदादित्यमित् ऊर्ध्वं प्राञ्चं दधाति
 तस्मादसावादित्य इत् ऊर्ध्वः प्राञ्चं धीयतऽऊर्ध्वं ऊ पुण ऊतये तिष्ठा देवो न सवि-
 तेति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्धर्वो वाजस्य मनिर्तूधर्वो वाऽएष तिष्ठन्वाजमुन्नं स-
 नोति यद्विज्निभिर्वाग्निर्विह्वयामहऽइति ररमयो वाऽएतस्याञ्जयो वाघतस्वानेतदाह

परोवाहु प्रगृह्णाति परोवाहु ह्येष इतोऽथैनमुगाबहरति तमुपावद्दृत्यो परिनाधिधारयति
तस्योपरि चन्धुः ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ४ [४. ३] ॥

हस्तऽप्य भवत्यथ पशूनभिमन्त्रयते । एतद्वाऽप्युदेवाः सम्भरिष्यन्तः पुन-
स्ताङ्घीर्यमदधुस्तथैष्वयमेतत्सम्भरिष्यन्पुस्तङ्घीर्यमदधाति ॥ १ ॥ सांश्चमाधि-
मन्त्रयते । स जातो गर्भोऽसि रोदस्योरितीमे वै द्यावापृथिवी रोदसी तयोरेष-
जातो गर्भोऽग्ने चारुर्विभृत ओषधीष्विति सर्वासु ह्येष चारुर्विभृत ओषधिषु चि-
त्रः शिशुः परि तमाथ्यस्यक्तूनि चित्रो वाऽप्य शिशुः परेण तमाथ्यस्यक्तू-
नतिरोचते प्र मातृभ्योऽअधि कनिकदद्गा इत्योषधयोवाऽएतस्यमातृस्ताभ्य ए-
ष कनिकदत्तैति तदश्वे वीर्यं दधाति ॥ २ ॥ अथ रासभऽग्नि-स्थिरोभव वृद्धि-
ङ्ग आशुर्भव वाऽयर्वधिति स्थिरश्च भव वृद्धिङ्गश्चाशुरश्च भव वाजी चार्वाङ्गिन्ये-
त्तपथुर्भव सुषदस्त्वर्मेग्नेः पुरीषवाहण इति पृथुर्भव सुशीमस्त्वमग्नेः पशव्यवाहन
इत्येतत्तद्वासभे वीर्यं दधाति ॥ ३ ॥ अथाजुऽग्नि-शिखाभव प्रजाभ्यो मानुषीभ्य-
स्त्वमङ्गिर इत्यङ्गिरा वाऽअग्निराग्नेयोऽजुः शमयत्येवैनमेतद्विद्विऽसौय मा द्या-
वापृथिवीऽअभिशोचामिन्त्रारिं मा वनस्पतीनित्येतत्सर्वं मा दिव्यसीरित्येतत्तद-
जे वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥ त्रिभिरभिमन्त्रयते त्रिष्टुदाग्नियार्वानभियधित्यस्य मात्रा तावतैष्वे
तद्वीर्यं दधाति ॥ ५ ॥ अथैनमेतेषां पशूनामुपरिष्ठात्प्रगृह्णाति । तदेनमेतैः पशु-
भिः सम्भरति नोपस्पृशति वज्रो वै पशवो रेत इदं नोदिदुऽरेतो वज्रेण हिन-
सानीत्यथोऽअग्निरयं पशव इमे नेदयमग्निरिमान्पशून्निहतसावृति ॥ ६ ॥ तमश्व-
स्योपरिष्ठात्प्रगृह्णाति । प्रेतु वाजी कनिकदादिति प्रेतु वाजी कनिकश्चमान इत्ये-
तन्नानदद्वासभः पत्वेति तदश्वस्य यजुषि रासभ निराह तद्वासभे शुचं दधाति
भरन्निं पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरेति भरन्नग्निं पशव्यं योऽअस्मात्कर्मण पु-
पादीत्येतत्तदेनमश्वेन सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ रासभस्य । वृषाग्निं न्वषणं भरन्नि-
ति वृषा वाऽअग्निर्वृषा रासभः स वृषा वृषाणं भरत्यर्षा गर्भेऽसमुद्रियमित्य-
ग्राथ्य ह्येषगर्भः समुद्रियस्तदेनऽ रासभेन सम्भरति ॥ ८ ॥ अथापादत्ते । अग्न
ऽआयाहि वीतयऽइत्यवितवऽइत्येतत्तदेन ब्रह्मणा यजुषैतस्माच्छ्रौद्राङ्गणादिपादत्ते
॥ ९ ॥ अथाजुस्थ । ऋतुऽ सत्यपृतुऽ सत्यमित्ययं वा अग्निर्ऋतमसावादि-
त्यः सत्यं यद्विवासावृतमयुऽ सत्यमुभयमेतदयमग्निस्तस्मादाहर्तुऽ सत्यमृतुऽ-

सत्यमिति तदेनमजेन सम्भरति ॥ १० ॥ त्रिभिः सम्भरति । त्रिवृद्गिनर्ग्या-
वानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्सम्भरति त्रिभिः पुरस्तादभिपन्नयते
तत्षट् तस्योक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥ अथैतान्पशून्नावर्तयन्ति । तेषामजः प्रथम एत्यथ
रासभोऽथाश्वोऽथेतो यतामश्वः प्रथम एत्यथ रासभोऽथाजः क्षत्रं वाऽअन्वश्वो
वैश्यं च शूद्रं चानु रासभो ब्राह्मणमजः ॥ १२ ॥ तद्यदितो यताम् । अश्वः प्रथम
एति तस्मात्क्षत्रियं प्रथमं यन्तमितरे त्रयो वर्णाः पश्चादनुयन्त्यथ यदमुत आय-
तामजः प्रथम एति तस्माद्ब्राह्मणं प्रथमं यन्तमितरे त्रयो वर्णाः पश्चादनुयन्त्यथ
यश्वैवेतो यतां नामुतो रासभः प्रथम एति तस्माज्ज कदा चन ब्राह्मणश्च क्षत्रियश्च
वैश्यं च शूद्रं च पश्चादन्वितस्तस्मादेवं यन्त्यपापवस्यसायाथो ब्रह्मणा चैवैतत्क्षत्रेण
चैतो वर्णावभितः परिगृहीतेऽनपक्रमिणौ कुरुते ॥ १३ ॥ अथानद्धा पुरुषमीक्षते ।
अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भाराम इत्यग्निं पशव्यमग्निवद्भाराम इत्येतत्तदेनमनद्धापुरुषेण
सम्भरति ॥ १४ ॥ तमजस्योपरिष्ठात्प्रगृह्णन्तेति । आग्नेयो वाऽअजः स्वेनैवैनमे-
तदात्मना स्वया देवतया सम्भरत्यथो ब्रह्म वाऽअजो ब्रह्मणैवैनमेतत्सम्भरति ॥ १५ ॥
अथैनमुपावहरति । ओषधयः प्रात मोदध्वमग्निमेतथ शिवमायन्तमभ्यञ्ज युष्मा
इत्येतद्देतस्मादायत ओषधयो विभ्यति यद्धे नोऽयं न हिऽस्यादिति ताभ्य एवैन-
मेतच्छमयति प्रत्येनं मोदध्वथ शिवा वोऽभ्यैति न वो हिऽसिष्यतीति व्यस्यन्वि-
श्वानिरा अमीवा निषीदन्नोऽअप दुर्मतिं जहीति व्यस्यन्विश्वानिराश्चामी-
वाश्च निषीदन्नोऽप सर्व पाप्मानं जहीत्येतत् ॥ १६ ॥ ओषधयः प्रतिगृह्णीत ।
पुष्पवतीःसुपिप्पला इत्येतद्देतासाथ समृद्धं रूपं यत्पुष्पवत्यः सुपिप्पलाः
समृद्धा एनं प्रतिगृहीतेभ्येतदयं वो गर्भं ऋतात्वयः प्रत्नथ सधस्थमासदादित्येयं वो
गर्भं ऋतव्यः सनातनथ सधस्थमासदादित्येतत् ॥ १७ ॥ द्वाभ्यामुपावहरति ।
द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदुपावहरति
तं दक्षिणत उदञ्चमुपावहरति तस्योक्तो बन्धुरुद्धतप्रबोक्षितं भवति यथैनुपावहर-
त्युद्धते वाऽअबोक्षितेऽग्निमादधति सिक्ता उपकीर्णा भवन्ति तासामुपरि बन्धुः
॥ १८ ॥ परिश्रितं भवति । एतद्धै देवा अविभयुर्धुः न इममिह रक्षाथसि ना-
ष्ट्रा न हन्युरिति तस्माऽएतां पुरं पर्यश्रयंस्तथैवास्माऽयमेतां पुरं परिश्रयत्यथो
शोनिर्वोऽइयथ रेत इदं तिर-इव वै योनौ रेतः सिच्यते योनिरूपमेतत्किण्यते त
स्मादपि स्वया जायया तिर-इवैव चिचरिषति ॥ १९ ॥ अथैनं विष्यति ।

तद्यज्ञेवास्यात्रोपनद्धस्य सथंशुच्यति तामेवास्मादेतच्छुचं बहिर्धा दधात्यथोऽएतस्याः
 एवैनमेतद्योनेः प्रजनयति ॥ २० ॥ वि पाजसा पृथुना शोशुचान इति । वि पा-
 जसा पृथुना दीप्यमान इत्येतद्वाधस्व द्विषो रक्षमोऽग्रमीवा इति बाधस्व सर्वा
 न्पाप्मन इत्येतत्सुशर्मणो बृहत्तः शर्मणि स्यामग्न रहथं सहवस्य प्रणीतावित्या-
 शिषमाशास्ते ॥ २१ ॥ अथाजलोमान्याच्छिद्य । उदीचः प्रायः पशून्प्रसृजत्ये-
 षा होभयेषां देवमनुष्याणां दिग्गद्गुदीची प्राच्येतस्यां तद्दिशि पशून्प्रधाति तस्मा-
 दुभये देवमनुष्याः पशूनुपजीवन्ति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ४.] च-
 तुर्योऽध्यायः ॥ [३६] ॥ ॥

पर्णकषायनिष्पक्वा एता आपो भवन्ति । स्थेम्ने न्वेव यद्वेव पर्ण-
 कषायेण सोमो वै पर्णश्चन्द्रमा उ वै सोम एतद् वाऽएकमाग्निरूपमेतस्यै वाग्नि-
 रूपस्योपाप्त्यै ॥ १ ॥ ता उप सृजति । आपो हि ष्टा मयोभुव इति यां वै दे-
 वतामृगभ्यनूक्ता यां यजुः सैव देवता सर्वसो देवता तद्यजुस्ता हैता आप एवैष
 त्रिचस्तद्या अमूराप एकथं रूपथं समदृश्यन्त ता एतास्तदेवैतद्रूपं करोति ॥२॥
 अथ फेनं जनयित्वान्ववदधाति । यदेव तत्फेनो द्वितीयथं रूपमसृज्यत तदेवैतद्रूपं-
 करोत्यथ यामेव तत्र मृदथं संयति सैव मृद्यत्तृतीयथं रूपमसृज्यतैतेभ्यां वाँऽ-
 एष रूपेभ्योऽग्रेऽसृज्यत तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ ३ ॥ अथाजलोमैः सथं-
 सृजति । स्थेम्ने न्वेव यद्वेवाजलोमैरेतद्वाऽएनं देवाः पशुभ्योऽधि समभरंस्तथैवै-
 नमयमेतत्पशुभ्योऽधि सम्भरति तद्यदजलोमैरेवाजेहि सर्वेषां पशूनाथं रूपमथ य-
 क्तलोम लोम हि रूपम् ॥ ४ ॥ मित्रः सथंसृज्य । पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा स-
 ह्येति प्राणो वै मित्रः प्राणो वाऽएतद्वेदे कर्माकरोत्सुजातं जातवेदसमयक्ष्माय त्वा
 सथंसृजामि प्रजाभ्य इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥५॥ अथैतत्त्रियं पिपे भवति ।
 शंकराश्मायोरसस्तेन सथंसृजति स्थेम्ने न्वेव यद्वेव तेनैतावती वाऽइयमग्रे-
 ऽसृज्यत तद्यावतीयमग्रेऽसृज्यत तावतीमेवैनमेतत्करोति ॥ ६ ॥ रुद्राः
 सथंसृज्य । पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरभृत्यसौ वाऽआदित्य एषोऽ-
 ग्निरेतद्वै तद्गुद्रा सथंसृज्य पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरेतेषां भानुरज-
 स इच्छुक्रो देवेषु रोचतऽइत्येष वाऽएषां भानुरजसः शुक्रो देवेषु रोचते ॥ ७ ॥
 द्वाभ्याथं सथंसृजति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा

तावतैवैनमेतस्मृष्टजति ॥ ८ ॥ अथ प्रयौति । स्मृष्टां वसुभी रुद्रैरिति स्मृष्टा योषा वसुभिरच रुद्रैरच भवति यन्मित्रेण तद्वसुभिर्यद्गुद्रैस्तत्तद्गुद्रैर्धिरैः कर्मण्यां गृह्णति धीरा हि ते कर्मण्योऽइयं मृष्टस्ताभ्यां मृष्टीं कृत्वा सिनीवालीं कृणोतु तामिति वाग्वै सिनीवालीं सैनाथं हस्ताभ्यां मृष्टीं कृत्वा करोत्वित्येतत् ॥ ९ ॥ सिनीवालीं सुकपर्दां सुकुरीरा स्वौपशति । योषा वै सिनीवान्येतद् वै योषायै समृद्धं रूपं यत्सुकपर्दां सुकुरीरा स्वौपशा समर्धयत्येवैनामेतत्सा तुभ्यमदिते मृष्टोखां दधातु हस्तंयोरितीयं वाऽअदितिर्मृष्टस्यै तदाह ॥ १० ॥ उखां कृणोतु । शक्त्या बाहुभ्यामिदितिर्धियति शक्त्या च हि करोति बाहुभ्यां च धिया च माता पुत्रं यथोपस्थे सार्गिन् विभर्तु गर्भऽपति यथा माता पुत्रमुपस्थे विभृयादेवमर्गिन् गर्भे विभर्त्वित्येतत् ॥ ११ ॥ त्रिभिः प्रयौति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्प्रयौति द्वाभ्यां स्मृष्टजति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चऽन्वः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति त्रिभिरप षष्टजति तदष्टावष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवत्यथोऽश्रष्टाक्षरा वाऽइयमग्रेऽसृज्यत तद्यावतीयमग्रेऽसृज्यत तावतीमेवैनामेतत्करोति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [६. १.] ॥

अथ मृत्पिण्डमपादत्ते । यानन्तं निधयेऽलं मन्यते मखस्य शिरोऽसीति यज्ञो वै मखस्तस्यैतच्छिर आहवनीयो वै यज्ञस्य शिर आहवनीयमु वाऽएतं चेष्यन्भवति तस्पादाह मखस्य शिरोऽसीति ॥ १ ॥ यद्वेवाह मखस्य शिरोऽसीति । जायतऽपृष एतद्युच्चीयते शीर्षतो वै मुखतो जायमानो जायते शीर्षतो मुखतो जायमानो जायाताऽइति ॥ २ ॥ तं प्रथयति । वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्ववित्ययं हैष लोको निधिस्तमेतद्वसवो गायत्रेण छन्दसाकुर्वन्तथैवैनमयमेतद्गायत्रेण छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वविति प्राणोवाऽअङ्गिरा ध्रुवासीति स्थिरासीत्येतदथो प्रतिष्ठितासीति पृथिव्यसीति पृथिवीह्येष निधिर्धारया मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सप्रातान्यजमानायेत्येतद्वै वसव इमं लोकं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिशमाशास्ते तं प्रादेशमार्त्री कृत्वाथास्यै सर्वतस्तीरमुन्नयति ॥ ३ ॥ अथ पूर्वमुद्दिमादधाति । रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्ववित्यन्तरिक्षं हैष उद्विस्तमेतद्गुद्रास्त्रैष्टुभेन छन्दसा

कुर्वस्तुर्थेवैनमयमेतत्त्रैष्टुभेन छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वाऽङ्गिरा
 ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतदथो प्रतिष्ठितामीत्यन्तरिक्षमसीत्यन्तरिक्षं ह्येष
 उद्धिर्धारया मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजातान्यजमानायेत्ये-
 तद्वै रुद्रा अन्तरिक्षं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशासत तथैवैतद्यजमानोऽन्तरिक्षं
 कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिषमाशास्ते तां संलिप्य संश्लक्ष्य ॥ ४ ॥ अथोत्त-
 रमुद्दिमादधाति । आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति द्यौर्ह्येष
 उद्धिधुमेतदादित्या जागतेन छन्दसाकुर्वस्तुर्थेवैनमयमेतज्जागतेन छन्दसा करोत्य-
 ङ्गिरस्वदिति प्राणो वाऽङ्गिरा ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतदथो प्रतिष्ठितामीति
 द्यौरामीति द्यौर्ह्येष उद्धिर्धारया मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजा-
 तान्यजमानायेत्येतद्वै आदित्या दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिषमाशासत तथैवैतद्यज
 मानो दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिषमाशास्ते ॥ ५ ॥ अथेतेन चतुर्थेन यजुषा क-
 रोति । विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति विशो
 हैतद्यजुरेतद्वै विश्वेदेवा वैश्वानरा एषु लोकेषूखायामेतेन चतुर्थेन यजुषा विशोऽ-
 दधुस्तथैवैतद्यजमान एषु लोकेषूपूखायामेतेन चतुर्थेन यजुषा विशो दधास्याङ्गिर-
 स्वदिति प्राणो वाऽङ्गिरा ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतदथो प्रतिष्ठितामीति विशो-
 ऽसीति विशोह्येतद्यजुर्धारया मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजा-
 तान्यजमानायेत्येतद्वै विश्वे देवा वैश्वानरा विशः कृत्वा तास्वेतामाशिषमाशा-
 सत तथैवैतद्यजमानो विशः कृत्वा तास्वेतामाशिषमाशास्ते ॥ ६ ॥ तेनैतेन-
 न्तरतश्च बाह्यतश्च करोति । तस्मादेषां लोकानामन्तरतश्च बाह्यतश्च विशो-
 ऽपरिमितमेतेन करोत्यपारमिता हि विशः ॥ ७ ॥ तां प्रादेशमात्रीमेवोर्ध्वं
 करोति । प्रादेशमात्रीं निरुर्चीं प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्योनिरेषा गर्भसंभितां
 तद्योनिं करोति ॥ ८ ॥ सा यदि वर्षीयसी प्रादेशात्स्यात् । एतेन यजुषा हृसी-
 यसी कुर्याद्यदि हृसीयत्येतेन वर्षीयसीम् ॥ ९ ॥ स यद्येकः पशुः स्यात् । एकपा-
 देशां कुर्याद्यद्यदि पञ्च पशवः स्युः पञ्चप्रादेशां कुर्यादिष्टुमात्रीं वा ध्रुवीं वाऽ
 इष्वीर्यसमितैव तज्जवति पञ्चप्रादेशा इ स्म त्वेव पुरेषुर्भषति ॥ १० ॥ अथ ति-
 ररचीं रास्नां पर्यस्यति । विशो हैव सैतद्वै देवा इमाँल्लोकानुखां कृत्वा दिग्भि-
 र्दृष्ट्वा हृदिग्भिः पर्यतन्वस्तथैवैतद्यजमान इमाँल्लोकानुखां कृत्वा दिग्भिर्दृष्ट्वा हृदि
 दिग्भिः परितनोति ॥ ११ ॥ तापुत्तरे वितृतीये पर्यस्यति । अप्र हैषां लोकाना-

मन्ताः समायन्ति तदेवैनास्तदृष्ट्वहति ॥ १२ ॥ अदित्यै रास्नामीति । बहुण्या
 वै यज्ञे रज्जुरवरुण्यामेवैनामेतद्वास्नां कृत्वा पर्यस्यति ॥ १३ ॥ अथ चतस्र ऊर्ध्वाः
 ऋरोति । तूष्णीमेव दिशो ह्येव ता एतद्वै देवा इमांलोकानुखां कृत्वा दिग्भिः
 सर्वतो दृष्ट्वहंस्तथैतद्यजमान इमांलोकानुखां कृत्वा दिग्भिः सर्वतो दृष्ट्वहति ॥ १४ ॥
 ताएता एतस्यै भवन्ति । एतद्वाऽएता एतामस्तभ्नुवस्तथैवैनामेतस्तभ्नुवन्ति तद्यत्त
 ऊर्ध्वं तदेतया तिरश्च्या दृढमथ यदतोर्वाक्कृदेताभिः ॥ १५ ॥ तासामग्रेषु स्तना-
 नुन्नयन्ति । एतद्वै देवा इमांलोकानुखां कृत्वैतैस्तनैः सर्वान्क्रामान्दुहति तथैवैतद्यज-
 मान इमांलोकानुखां कृत्वैतैस्तनैः सर्वान्क्रामान्दुहे ॥ १६ ॥ सैषा गौरिव । इमे वै लोका वृ-
 खेमे लोका गौस्तस्याऽएनद्रुधो येषा तिरश्ची रास्ना सा वितृतीये भवति वि-
 तृतीयेहि गोरूधः ॥ १७ ॥ तस्यै स्तनानुन्नयति । ऊधसस्तत्स्तनानुन्नयति सा
 चतुस्तना भवति चतुस्तना हि गौः ॥ १८ ॥ तां ह्यैके द्विस्तनां कुर्वन्ति । अथो
 ऽअष्टस्तनां न तथा कुर्याद्ये वै गोः कनीयस्तनाः पशवो ये भूयस्तना अनुपजीव-
 नीयतरा वाऽअस्यैतेऽनुपजीवनीयतरां ह्यैनां ते कुर्वतेऽथो इ ते न गां कुर्वते
 शुर्नां वाविं वा बहुवां वा तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥ १९ ॥ अथास्यै बिलमभिपद्यते ।
 अदितिष्ठे बिलं गृभ्णात्विति वाग्वा ऽअदितिरेतद्वा ऽएनां देवाः कृत्वा वाचादि-
 त्या निरष्टापयंस्तथैवैनामयमेतत्कृत्वा वाचादित्या निष्ठापयति ॥ २० ॥ तां परि-
 गृह्णाद्विदधाति । कृत्वाय सा महीमुखामिति कृत्वाय सा महतीमुखामित्येतन्मृन्मयी
 योनिमग्नय ऽहति मृन्मयीह्येषा योनिरग्नेः पुत्रेभ्यः प्रायच्छदादितिः श्रपयानित्ये-
 तद्वाऽएनामदितिः कृत्वा देवेभ्यः पुत्रेभ्यः श्रपणाय प्रायच्छत्तथैवैनामयमेतत्कृत्वा
 देवेभ्यः श्रपणाय प्रयच्छति ॥ २१ ॥ तां ह्यैके तिस्रः कुर्वन्ति । त्रयो वाऽइमे
 लोका इमे लोका उखा इति वदन्तोऽथो अन्योऽन्यस्यै प्रायश्चित्त्यै यदतिरा भे-
 त्स्यतेऽथेतरस्यां भरिष्यामो यदीतराथेतरस्यामिति न तथा कुर्याद्यो वाऽएष नि-
 धिः प्रथमोऽयं स लोको यः पूर्वं उद्दिशन्तारिक्तं तद्य उत्तरो योः साथ यदेत-
 त्तुर्थं यजुर्दशो ह्येव तदेतावद् ऽइदं सर्वं यावदिमे च लोका दिशश्च स यत्रो-
 पाहरेद्वति तद्रेचयेद्यु वै यज्ञेऽतिरिक्तं क्रियते यजमानस्य तद्विषन्तं भ्रातृव्यभ्य-
 तिरिच्यते युद्भिन्न्यायै प्रायश्चित्तिरुत्तरस्मिंस्तदन्वारुधाने ॥ २२ ॥ अत्रा-
 यम् ॥ ७ [५. २.] ॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ११४ ॥

तस्या एतस्या अषाढा पूर्वा करोति । इयं वाऽअषाढे यमु वाऽएषां लोका-
नां प्रथमासृज्यत तामेतस्या एव मृदः करोत्येषां ह्येव लोकानामियं महिषी
करोति महिषी हीयं तथैव प्रथमा वित्ता सा महिषी ॥ १ ॥ पादमात्री भवति ।
प्रतिष्ठा वै पाद इयमु वै प्रतिष्ठा त्र्यालिखिता भवति त्रिवृद्धीयम् ॥ २ ॥ अयो-
खां करोति । इमांस्तल्लोकान्करोत्यथ विश्वज्योतिषः करोत्येता देवता अग्निं
वायुमादित्यमेता ह्येव देवता विश्व ज्योतिस्ता एतस्या एव मृदः करोत्येभ्यस्त-
ल्लोकेभ्य एतान्देवान्निर्मिमीते यजमानः करोति त्र्यालिखिता भवन्ति त्रिवृतोह्ये-
ते देवा इत्यधिदेवतम् ॥ ३ ॥ अथाध्यात्मम् । आत्मैवोखा वागषाहा तां पूर्वा
करोति पुरस्ताद्धीयमात्मनो वाक्तामेतस्या एव मृदः करोत्यात्मनो ह्येवेयं वाङ्म-
हिषी करोति महिषी हि वाक्त्र्यालिखिता भवति त्रैधाविहिता हि वायुचो
यजूर्धापि सामान्यथो यदिदं त्रयं वाचो रूपमुपांशु व्यन्तरामुच्चैः ॥ ४ ॥
अथोखां करोति । आत्मानं तत्करोत्यथ विश्वज्योतिषः करोति प्रजा वै विश्वज्यो-
तिः प्रजा ह्येव विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतत्करोति ता एतस्याएव मृदः करोत्या-
त्मनस्तत्प्रजां निर्मिमीते यजमानः करोति यजमानस्तदात्मनः प्रजां करो-
त्यनन्तर्हिताः करोत्यनन्तर्हितां तदात्मनः प्रजां करोत्युत्तराः करोत्युत्तराः
तदात्मनः प्रजां करोति त्र्यालिखिता भवन्ति त्रिवृद्धिः प्रजातिः पिता माता पु-
त्रोऽथो गर्भ उल्वं जरायु ॥ ५ ॥ ता एता यजुष्कृतायै करोति । अयजुष्कृतायाऽ-
इतरा निरुक्ता एता भवन्त्यनिरुक्ता इतराः परिमिता एता भवन्त्यपरिमिता
इतराः ॥ ६ ॥ प्रजापतिरपोऽग्निः । उभयम्बेतत्प्रजापतिर्निरुक्तश्चानिरुक्तश्च परि-
मितश्चापरिमितश्च तथा यजुष्कृतायै करोति यदेवास्य निरुक्तं परिमितं रूपं
तदस्य तेन संस्करोत्यथ या अयजुष्कृतायै यदेवास्यानिरुक्तमपरिमितं रूपं तद-
स्य तेन संस्करोति स ह वाऽएतं सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं संस्करोति य एवं
विद्वानेतदेवं करोत्यथोपशयायै पिण्डं परिशिनष्टि प्रायश्चित्तिभ्यः ॥ ७ ॥ शतम्
३७०० ॥ अथैनां धूपयति । स्थेम्ने न्वेवाथो कर्मणः प्रकृततायै यदेव धूपयति
शिर एतद्यज्ञस्य यदुखा प्राणो धूमः शीर्षस्तत्प्राणं दधाति ॥ ८ ॥ अश्वशकै-
र्धूपयति । प्राजापत्यो वाऽअश्वः प्रजापतिरग्निर्नो वा आत्मात्मानं दिनस्त्यदिति-
सायै तद्वै शकैव तस्मिन् जग्धं यातयाम तथो ह नैवाश्वं दिनस्ति नेतरान्पशून्

॥ ६ ॥ वसवस्त्वा धूपयन्तु । गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वमुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टु-
भेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वच्छिभ्वे त्वा देवा
वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वादिन्द्रस्त्वा धूपयतु वरुणस्त्वा धूपयतु
विष्णुस्त्वा धूपयत्विद्युत्येताभिरेवैनामेतद्देवताभिर्धूपयति ॥ १० ॥ सप्तशशक्रानि
भवन्ति । सप्त यजूंश्चि सप्ततय्य एता देवताः सप्त शीर्षन्प्राणा यदु वाऽऽपि
बहु कृत्वः सप्तसप्त सप्तैव तच्छीर्षण्येव तत्सप्त प्राणान्दधाति ॥ १० ॥
ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. ३.] ॥

अथैनमस्यां खनति । एतद्धे देवा अविभयुर्घट्टै न इममिह रक्षांशसि नाष्टा
न इत्युरिति तस्माऽइमामेवात्मानमकुर्वन्गुप्त्याऽऽत्मात्मानं गोप्यतीति ॥ १ ॥ तं
वाऽऽदित्या खनति । इयं वाऽऽदितिर्नो वाऽऽत्मात्मानं हिनस्यदितिऽसायै
यदन्या देवतया खनेद्विष्टस्याद्धैनम् ॥ २ ॥ अदितिष्ठा देवी विश्वदेव्यावती ।
पृथिव्याः सधस्थेऽऽङ्गिरस्वत्खनत्ववटेत्यवटो द्वेष देवत्रात्र सा वैणव्यभिरुत्सदिति
चतुः स्रक्तिरेष कूपो भवति चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एत्रैनेमेतद्दिग्भ्यः खनत्यथ
पचनमवधायपाटावदधाति तूष्णीमेव तांश्चि पूर्वा करोति ॥ ३ ॥ अथोखाम-
वदधाति । देवानां त्वा पत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽऽङ्गिरस्व-
दधतूस्वऽइति देवानां ह्येतामग्रे पत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्व-
दधुस्तामिरेवैनामेतद्दधाति ता ह ता ओषधय एवोषधया वै देवानां पत्न्य ओषधिभिर्ही-
दं सर्वंश्चि हितमोषधिभिरवैनामेतद्दधात्यथ विश्वज्योतिषोऽवदधाति तूष्णीमेवाथ प-
चनमवधाय भीन्दे ॥ ४ ॥ धिषणास्त्वा देवीः विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽऽङ्गि-
रस्वदभीन्धतामुखऽइति धिषणा हैतामग्रे देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽ-
ङ्गिरस्वदभीधिरे ताभिरेवैनामेतद्भीन्दे सा ह सा वागेव वाग्वै धिषणा वाचा ही-
दं सर्वमिच्छं वाचैवैनामेतद्भीन्देऽथैतानि त्रीणि यजूंश्चिप्राणा एव जपति
॥ ५ ॥ वरुत्रीष्ठा देवीः । विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽऽङ्गिरस्वच्छपयन्तू-
स्वऽइति वरुत्रीर्हैतामग्रे देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छपयां
चक्रुस्ताभिरेवैनामेतच्छपयति तानि ह तान्यहोरात्राण्येवाहोरात्राणि वै वरुत्रयो-
ऽहोरात्रैर्हीदं सर्वं व्रतमहोरात्रैरेवैनामेतच्छपयति ॥ ६ ॥ ग्नास्त्वा देवीः । विश्व-

देव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तस्वऽइति ग्ना हैतामग्ने देवीर्विश्वदे-
व्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पेक्षस्ताभिरैवैनामेतत्पचति तानि ह तानि
छन्दाँस्येव छन्दाँसि वै आश्छन्दोभिर्हि स्वर्गं लोकं गच्छन्ति छन्दोभिरै-
नामेतत्पचति ॥७॥ जनयस्त्वाच्छन्नपत्रा देवीः । विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सध-
स्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तस्वऽइति जनयो हैतामग्नेऽच्छन्नपत्रा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृ-
थिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पेक्षस्ताभिरैवैनामेतत्पचति तानि ह तानि नक्षत्राणि वै
जनयो ये हि जनाः पुण्यकृतः स्वर्गं लोकं यन्ति तेषामेतानि ज्योतीँषि नक्ष-
त्रैरेवैनामेतत्पचति ॥ ८ ॥ स वै खनत्येकेन । अवदधात्येकेनाभीन्द्रऽएकेन श्र-
पयत्येकेन द्वाभ्यां पचति तस्माद्धिः संवत्सरस्यान्नं पच्यते तानि पद् सम्पद्यन्ते
षडृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्सद्भवति ॥ ९ ॥
अथ मित्रस्य चषणीधृत इति । मैत्रेण यजुषोपन्याचरति यावत्क्रियञ्चोपन्याचरति
वै मित्रं कं चन हिनस्ति न मित्रं कश्चन हिनस्ति तयो हेष एतां न हिनस्तिं
नोऽएतमेषा तां दिवैवोपवपोदिवोद्वेद्वेद्वहर्गनेयम् ॥ १० ॥ ताँसाविश्रेण यजु-
षोद्वपति । सविता वै प्रसविता सवितृप्रसूत एवैनामेतदुद्वपति देवस्त्वा सवितोद्व-
पतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुवाहुरुत शक्तयेति सर्वमु ह्येतत्सविता ॥ ११ ॥ अथै-
नां पर्यावर्तयति । अव्यथमाना पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्यव्यथमाना त्वं पृ-
थिव्यामाशा दिशो रसेनापूरयेत्येतत् ॥ १२ ॥ अथैनामुद्यच्छति । उत्थाय बृहती
भन्त्युत्थाय हीमे लोका बृहन्त उद् तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्युद् तिष्ठ स्थिरा स्वंप्रतिष्ठि-
तेत्येतत् ॥ १३ ॥ तां परिगृह्य निदधाति । मित्रैतां तऽउखा परिददाम्यभित्या-
ऽएषा मा भेवीत्ययं वै वायुमित्रो योऽयं पवते तस्माऽएवैनामेतत्परिददाति गुप्यै
ते हेमे लोका मित्रगुप्तास्तस्मादेषां लोकानां न किं चन मीयते ॥ १४ ॥ अथै-
नामाचकृणसि । स्थग्ने न्वेवाथो कर्मणः प्रकृततायै यद्वेवाचकृणसि शिरः एतद्य-
क्षस्य यदुखा प्राणः पयः शीर्षेस्तन्प्राणं दधात्यथो योषा वाऽउखा योषार्यां त-
त्पयो दधाति तस्माद्योषार्यां पयः ॥ १५ ॥ अजायै पयसाचकृणसि । जापतैर्धे
शोकादजा समभवन्प्रजापतिरग्निर्नो वाऽआत्मात्मानँ हिनस्त्यद्विँसायै यद्वे-
वाजायाऽअजा ह सर्वा आंषधीरसि सर्वासापेवैनामेतद्योषधीनाँ रसेनाचकृणसि
॥१६॥वसवस्त्राचकृन्दन्तु । गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वाचकृन्दन्तु त्रैष्टुभेन छन्द-
साङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाचकृन्दन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विँषेत्त्वा देवा वैश्वानरा

आच्छन्दत्वानुष्ठुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदित्येताभिरेवैनामेतदेवताभिराच्छृणत्ति सवै श्रा-
भिरेव देवताभिः करोति ताभिर्धूपयति ताभिराच्छृणत्ति यो वाव कर्म करोति स
एव तस्योपचारं वेद तस्माद्याभिरेव देवताभिः करोति ताभिर्धूपयति ताभिराच्छृ-
णत्ति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. ४.] ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ [४०] ॥

भूयाऽसि हवीऽपि भवन्ति । अग्निचित्यायां यद्दु चानग्निचित्यायामतीनि
ह कर्माणि सन्ति यान्यन्यत्कर्माणि तान्यतीनि तेषामग्निचित्या राजसूयो वाज-
पेयोऽश्वमेधस्तद्यत्तान्यन्यानि कर्माण्यति तस्मात्तान्यतीनि ॥ १ ॥ आग्नावैष्णव-
एकादशकपालः । तदध्वरस्य दीक्षणीयं वैश्वानरो द्वादशकपाल आदित्यश्च
चरुस्तऽअग्नेः ॥ २ ॥ स यदाग्नावैष्णवमेव निर्वपेत् । नेतरे हविषीऽध्वरस्यैव
दीक्षणीयं कृतं स्यान्नाग्नेरथ यदितरेऽएव हविषी निर्वपेन्नाग्नावैष्णवमग्नेरेव
दीक्षणीयं कृतं स्यान्नाध्वरस्य ॥ ३ ॥ उभयानि निर्वपति । अध्वरस्य चाग्ने-
श्चोभयं ह्येतत्कर्माध्वरकर्म चाग्निर्कर्म चाध्वरस्य पूर्वमथाग्नेरुपायि ह्येतत्कर्म य-
दग्निर्कर्म ॥ ४ ॥ स य एष आग्नावैष्णवः । तस्य तदेव ब्राह्मणं यत्पुंसश्चरणे
वैश्वानरो द्वादशकपालो वै वानरो वै सर्वेऽग्नयः सर्वेषामग्नीनामुपाप्त्यै द्वादश-
कपालो द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो वैश्वानरः ॥ ५ ॥ यद्वैतं वैश्वानरं
निर्वपति । वैश्वानरं वाऽपृतमग्निं जनयिष्यन्भवति तमेतत्पुरस्तादीक्षणीयायाऽऽरे-
तो भूतं सिञ्चति यादृग्वै योनौ रेतः सिञ्चते तादृजायते तद्यदेतमत्र वैश्वान-
रं रेतो भूतं सिञ्चति तस्मादेपोऽमुत्र वैश्वानरो जायते ॥ ६ ॥ यद्वैते ह-
विषी निर्वपति । क्षत्रं वै वैश्वानरो विदेष आदित्यश्चरुःक्षत्रं च तादृशं च करोति
वैश्वानरं पूर्वं निर्वपति क्षत्रं तत्कृत्वा विशं करोति ॥७॥ एक एष भवति । एकदेवत्य
एकस्थं तत्क्षत्रमेकस्थाऽश्रियं करोति चरुरितरो बहुदेवत्यो भूमावाएष तएदुत्तानां
यच्चरुर्भूमोऽएष देवानां यदादित्या विशि तद्भूमानं दधातीत्यधिदेवतम् ॥८॥ अथा-
ध्यात्माऽशिर एव वैश्वानर आत्मैष आदित्यश्चरुः शिरश्च तदात्मानं च करोति
वैश्वानरं पूर्वं निर्वपति शिरस्तत्कृत्वात्मानं करोति ॥ ९ ॥ एक एष भवति । एक-
मिष हि शिरश्चरुरितरो बहुदेवत्यो भूमावाऽएष तएदुत्तानां यच्चरुर्भूमोऽएषो-
ऽङ्गानां यदात्मात्मंस्तदङ्गानां भूमानं दधाति ॥ १० ॥ घृत एष भवति । घृतभाजना
द्वादित्याः स्वेनैवैनानेतन्नाग्नेन स्वेन रसेन प्रीणात्सुपाऽश्वेतानि हवीऽपि भवन्ति

रेतो वाऽअत्र यज्ञ उपांशु वै रंतः सिच्यते ॥ ११ ॥ अर्थाद्द्रव्यभणानि जुहोति ।
 औग्रभणैर्वै देवा आत्मानमस्पान्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्युदयुक्त यद्दुदयुक्त तस्मा-
 दौग्रभणानि तथैवैतद्यजमान औग्रभणैरेवात्मानमस्पान्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्युदयु-
 क्तीते ॥ १२ ॥ तानि वै भूयांशसि भवन्ति । अग्निचित्यायां यदु चानाग्निचि-
 त्थार्या तस्योक्तो बन्धुरुभयानि भवन्ति तस्योक्तोऽध्वरस्य पूर्वाण्यथाग्नेस्तस्योऽप-
 वोक्तः ॥ १३ ॥ पञ्चाध्वरस्य जुहोति । पाङ्को यज्ञो यावान्यन्तो यावत्पस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतद्रेतो भूतं मिश्रति सप्तान्नेः सप्तचित्तिकोऽग्निः सप्तसर्वः संवत्सरः
 संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतो भूतं मिश्रति तान्यु-
 भयानि द्वादशसम्पद्यन्ते द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य
 मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १४ ॥ स जुहोति । आकृतिमग्निं प्रयुजं स्वाहेत्याकृताद्वाऽएतद-
 ग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १५ ॥ मनो मेधामग्निं प्रयुजं स्वा-
 हेति । मनसो वाऽएतदग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १६ ॥ चित्तं
 विज्ञातमग्निं प्रयुजं स्वाहेति । चित्ताद्वाऽएतदग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै क-
 र्मणे प्रयुक्ते ॥ १७ ॥ वाचो विधृतमग्निं प्रयुजं स्वाहेति । वाचो वाऽएतदग्रे
 कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १८ ॥ प्रजापतये मनवे स्वाहेति । प्र-
 जापतिर्वै मनुः स हीदं सर्वममनुत प्रजापतिर्वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै
 कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १९ ॥ अग्नये वैश्वानराय स्वाहेति । संवत्सरो वाऽअग्निर्वैश्वान-
 नरः संवत्सरो वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ २० ॥ अथ सा-
 वित्री जुहोति । सविता वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते विश्वो दे-
 वस्य नेतुर्मतो वुरीत सख्यं विश्वो राय इषुध्याति द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहेति
 यो देवस्य सवितुः सख्यं वृणीते स द्युम्नं च पुष्टिं च वृणीतऽएष वाऽअस्य स-
 ख्यं वृणीते य एतत्कर्म करोति ॥ २१ ॥ तान्यु ह्येके उवायामेवैतान्यौद्ग्रभणानि
 जुहोति कामेभ्यो वाऽएतानि ह्यन्तऽआत्माऽएष यजमानस्य यदुत्वात्मन्यजमानस्य
 सर्वान्कामान्प्रतिष्ठापयाम इति न तथा कुर्यादेतस्य वै यज्ञस्य संधिस्थितस्यैतासा-
 माहुतीनां योरसस्तुदेतदार्चिर्षहीप्यते तद्यत्संधिस्थिते यज्ञे हुतेष्वौद्ग्रभणेपूर्वां प्रवृ-
 णक्ति तुदेनामेष यज्ञ आरोहति तं यज्ञं विभार्तिं तस्मात्संधिस्थितऽएव यज्ञे हुतेष्वौ-
 द्ग्रभणेषूत्वां प्रवृञ्ज्यात् ॥ २२ ॥ मुञ्जकुलायेनावस्तीर्णा भवति । आदिप्यादि-
 तिन्वेव यद्वेव मुञ्जकुलायेन योनिरेषाग्नेर्यन्मुञ्जो न वै योनिर्गर्भं दिनस्त्यदि-

साथै योनेर्वै जायमानो जायते योनेर्जायमानो जायाताऽइति ॥ २३ ॥ शणकुला-
यमन्तरं भवति । आदीप्यादितिन्वेब यद्वेव शणकुलाय प्रजापतिर्यस्यै योनेरसृज्यत
तस्याऽऽमा उल्वमासञ्जला जरायु तस्मात्ते पूतयो जरायु हि तेन वै जरायु गर्भेऽ
दिनस्त्यदिऽमायै जरायुणो वै जायमानो जायते जरायुणो जायमानो जायाता
ऽइति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [६. १.] ॥

तां तिष्ठन्प्रवृणक्ति । इमे वै लोका उखा तिष्ठन्तीव वा ऽइमे लोका अथो ति-
ष्ठन्वै वीर्यवत्तमः ॥ १ ॥ उदक् प्राक् तिष्ठन् । उदङ्क् प्राक् तिष्ठन्प्रजापतिः प्रजा
असृजत ॥ २ ॥ यद्वेवोदक् प्राक् तिष्ठन् । एषा होभ्रयेषां देवमनुष्याणां दिभ्यहु-
दीची प्राची ॥ ३ ॥ यद्वेवोदक् प्राक् तिष्ठन् । एतस्याऽऽ दिशि स्वर्गस्य
लोकस्य द्वारं तस्मादुदक् प्राक् तिष्ठन्माहुतीर्जुहोत्युदक् प्राक् तिष्ठन्वक्षिणा न-
यति द्वारैव तत्स्वर्गस्य लोकस्य वित्तं प्रपादयति ॥ ४ ॥ मा सु भित्था मा सु
रिष इति । यथैव यजुस्तथा बन्धुरम्ब धृष्णु वीर्यस्व स्विता योषा वा ऽसुरा-
म्बेति वै योषायाऽऽमन्त्रणऽऽ स्विव वीर्यस्वाग्निश्चेदं करिष्यथ इत्याग्निश्च
छेतत्करिष्यन्तौ भवतः ॥ ५ ॥ दृथहस्व देवि पृथिवि स्वस्त्यऽइति । यथैव
यजुस्तथा बन्धुरामुरी माया स्वधया कृतासीति प्राणो वाऽऽसुस्तस्यैषा माया
स्वधया कृता जुष्टं देवेभ्य इष्टमस्तु इष्ट्यमिति या एवैतस्मिन्नग्नावाहुतीर्होष्यन्भवति
ता एतदाहायो ऽपुषैव हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञेऽऽस्मिन्निति यथैवारिष्टानां तै-
स्मिन्यद्वाऽऽदियादेवमेतदाह ॥ ६ ॥ आभ्यां प्रवृणक्ति । द्विपाद्यमानो यजमानो
ऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मः आ तावतैवैनामेतत्प्रवृणक्ति गायत्र्या च त्रिष्टुभा च प्राणो
गायत्र्यात्मा त्रिष्टुषेतावान् वै पशुर्यावान्प्राणश्चात्मा च तद्यावान्पशुस्तावैवैनामेत-
त्प्रवृणक्त्यथोऽऽग्निर्वै गायत्रीन्द्रस्त्रिष्टुवैन्द्राग्नोऽग्निर्यावानभिर्ग्यावत्यस्य प्राणा ताव-
तैवैनामेतत्प्रवृणक्तीन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैवैनामेतत्प्रवृणक्ति तयोः सप्त पदानि सप्तचित्तिकोऽग्निः सप्तऽर्तवः संव-
त्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्प्रवति ॥ ७ ॥ तां यद्ग्नितः
संतपति । अथैनामर्चिरारोहति योषा वाऽऽस्वा वृषाग्निस्तस्माद्यदा वृषा योषाऽऽ सं-
तपत्यथास्याऽऽ रेतो दधाति ॥ ८ ॥ तच्चैके । यदि चिरमर्चिरारोहत्यकारानेवावर्षत्युध-
येनैषोऽग्निरिति न तथा कुर्यादस्थन्वान्वाव पशुर्जायतेऽथ ते नात्रऽऽवास्थन्वन्तामिष

न्युषन्ति रेत-इवैव दधाति रेत उऽएतदनुस्थिकं यदार्चिस्तस्मादेनामश्चिरे-
 वारोरेव ॥ ९ ॥ तां यदाचिरारोहति । अथास्मिन्त्समिधमादधाति रेतो वाऽ-
 एनामेतद्वापद्यत ऽएषोऽग्निस्तस्मिन्नेताथ रतासि सम्भूर्ति दधाति ॥ १० ॥
 सा कार्मुकी स्यात् । देवाश्चासुराश्चाभ्ये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते देवा
 अग्निमनीकं कृत्वासुरानभ्यायंस्तस्याश्चिषः प्रगृहीतस्यासुरा अग्रं प्रावृश्चं-
 स्तदस्यां प्रत्यतिष्ठत्स कृपुकोऽभवत्तस्मात्स स्वादू रसो हि तस्मादु लोहितो
 ऽचिर्हि स एषोऽग्निरेव यत्कृमुको ऽग्निमेवास्मिन्नेतत्सम्भूर्ति दधाति ॥ ११ ॥
 प्रादेशमात्रो भवति । प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुरात्प्रसंमितामेवास्मिन्नेतत्सम्भूर्ति
 दधाति ॥ १२ ॥ घृते न्युत्ता भवति । अग्निर्यस्यै योनेरसृज्यत तस्यै घृतमुल्बमा-
 सीत्तस्मात्तत्पृष्टुदीप्यत ऽआत्मा ह्यस्यैष तस्मान्नस्य न भस्म भवत्यात्तवै तदात्मान-
 नमप्योति न वाऽउल्बं गर्भेथ हिनस्त्यद्विथसाया ऽउल्बाश्चै जायमानो जायत
 ऽउल्बाश्चाजयमानो जायाताऽइति ॥ १३ ॥ तामादधाति । इन्नः सर्पिरासुतिरिति
 दार्वन्नः सर्पिरशम इत्येतत्प्रतनो होता वरेष्य इति सनातनो होता वरेष्य इत्ये-
 तत्सहसस्पुत्रो ऽअद्भुत इति बलं वै महो बलस्य पुत्रोऽद्भुत इत्येतत्सिष्ठन्नादधा-
 ति स्वाहाकारेण तस्योपरि बन्धुः ॥ १४ ॥ तद्वाऽआत्मेवोत्वा । योनिर्मुञ्जाः
 शणा जरायुल्बं घृतं गर्भः समित् ॥ १५ ॥ बाह्योत्वा भवति । अन्तरे मुञ्जा
 बाह्यो ह्यात्मान्तरा योनिर्बाह्ये मुञ्जा भवन्त्यन्तरे शणा बाह्या हि योनिरन्तरं
 जरायु बाह्ये शणा भवन्त्यन्तरं घृतं वाञ्छथ हि जराय्वन्तरमुल्बं बाह्यं घृतं भवत्य-
 न्तरा समिद्धाथ ह्युल्बमन्तरो गर्भ एतेभ्यो वै जायमानो जायते तेभ्य एवैनमे-
 त्जजनयति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६. २.] ॥

अथ वैकङ्कतीमादधाति । प्रजापतिर्यो प्रथमामाहुतिमजुहोत्स हुत्वा यत्र
 न्युमृष्ट ततो विकङ्कतः समभवत्सैषा प्रथमाहुतिर्यद्विकङ्कतस्तामस्मिन्नेतज्जुहोति
 तथैनमेतुत्प्रीणाति परस्या अधि संवतोऽवरां २॥ऽअभ्यातर । यत्राहमस्मि तां२॥
 ऽअत्रेति यथैव युजस्तथा बन्धुः ॥ १ ॥ अथौदुम्बरीमादधाति । देवाश्चासुराश्चो-
 ऽभ्ये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते इ सर्वेऽएव वनस्पतयोऽसुरानभ्युयेयुरुदुम्बरो हैव
 देवाः जही ते देवा असुरान्जित्वा तेषां वनस्पतीनवृज्जत ॥ २ ॥ ते होचुः । इन्त
 येषु वनस्पतिषूर्गो रस उदुम्बरे तं इधाम ते यद्यपक्रामेयुर्यातयामा अपक्रामेयुर्यथा

धेनुर्वृग्धा यथानद्वाह्वान्निविति तद्यैषु वनस्पतिपूर्यो रस आसीदुदुम्बरे तमदधु-
 स्तयैतवूर्जा सर्वान्वनस्पतिन्प्रति पच्यते तस्मात्स सर्वदार्वः सर्ववा क्षीरी तदेतत्सर्वमक्षं
 यद्दुम्बुरः सर्वे वनस्पतयः सर्वैर्ष्वैनमेतदग्नेन प्रीणाति सर्वैर्वनस्पतिभिः समिन्दे ॥ ३ ॥
 परमस्याः परावृत इति । या परमा परावदित्येतद्रोहिदश्व इहागह्रीति रोहितो हाग्ने-
 रुद्वः पुरीष्यः पुरुप्रिय इति पशव्यो बहुप्रिय इत्येतदग्ने त्वं तरा मृध इत्यग्ने त्वं तर
 सर्वान्पाप्मन इत्येतत् ॥ ४ ॥ अथापरशुवृक्णमादधाति । जायतऽएष एतद्यज्ञीयते स
 एष सर्वस्माऽअन्नाय जायतऽएतद्वेकमन्नं यदपरशुवृक्णं तेनैनमेतत्प्रीणाति यद-
 ग्ने कानि कानि चिदा ते वारूणि दधमसि । सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यवि-
 ष्ठयेति यथैव यजुस्तथा बन्धुस्तद्यत्किं चापरशुवृक्णं तदस्माऽएतत्स्वदयति तदस्मा-
 ऽअन्नं कृत्वापिदधाति ॥ ५ ॥ अथाधःशयमादधाति । जायतऽएष एतद्यज्ञीयते स
 एष सर्वस्माऽअन्नाय जायतऽएतद्वेकमन्नं यदधः शयं तेनैनमेतत्प्रीणाति यदत्युपाजि-
 ष्टिका यद्वध्नोऽअति सर्पतीत्युपाजिष्टिका वाहितवृत्ति वध्नो व्रातिसर्पति सर्वं तदस्तु ते घृतं
 तज्जुषस्व यविष्ठयेति यथैव यजुस्तथा बन्धुस्तद्यत्किं चाधः शयं तदस्माऽएतत्स्वदयति
 तदस्माऽअन्नं कृत्वापिदधाति ॥ ६ ॥ अथैता उन्तराः पालाशयो भवन्ति । ब्रह्म वै पला-
 शो ब्रह्मणैवैनमेतत्समिन्दे यद्वेव पालाशयः सोमो वै पलाश एषो ह परमाहुतिर्य-
 त्सोमाहुतिस्तामस्मिन्नेतज्जुहोति तयैनमेतत्प्रीणाति ॥ ७ ॥ अहरहरमयावं भ-
 रन्त इति । अहरहरप्रमत्ता आहरन्त इत्येतदश्वयेव तिष्ठते घासमस्माऽइति य-
 थाश्वाय तिष्ठते घासमित्येतद्रायस्पोषेण समिषा मदन्त इति रय्या च पोषेण च
 समिषा मदन्त इत्येतदग्ने मा ते प्रतिवेशा रिशामेति यथैवास्य प्रतिवेशो न रिष्ये-
 देवमेतदाह ॥ ८ ॥ नाभा पृथिव्याः समिधानेऽअग्नाविति । एषा ह नाभिः
 पृथिव्यै यत्रैष एतत्समिध्यते रायस्पोषाय बृहते हवामहऽइति रप्यै च पोषाय च
 बृहते हवामहऽइत्येतदिरंमदमितीरया ह्येष मत्तो नृदुक्थमिति बृहदुक्थोक्षेप यज-
 त्रमिति यद्वियमित्येतज्जेतारमग्निं पृतनासुसासहिमिति जेता ह्यग्निः पृतना उ
 सासहिः ॥ ९ ॥ याः सेना अभीत्वरीः । दध्वाभ्यां मलिम्लून्ये जनेषु मलि-
 म्लवो योऽस्मभ्यमरातीयाश्च नो ह्येषते जनः । निन्दाद्योऽअस्मान्धिप्साश्च सर्वे
 तं मस्मसा कुर्विति ॥ १० ॥ एतद्वै देवाः । यश्चैनानद्वेद्रथं चोद्विषुस्तमस्माऽअन्नं
 कृत्वाप्यदधुस्तेनैनमप्रीणन्नम्रहैतस्याभवददहदु देवानां पाप्मानं तथैवैतद्यजमानो
 यश्चैनं ह्येष्टि यं च ह्येष्टि तमस्माऽअन्नं कृत्वापिदधाति तेनैनं प्रीणात्यन्नप्रोतस्य

भवति द्रहस्यु यजमानस्य पाप्मानम् ॥ ११ ॥ ता एता एकादशादधाति । अक्ष-
त्रियस्य वा पुरोहितस्य वा सर्वं वै तद्यत्रैकादशासर्वं तद्यदक्षत्रियो वा पुरोहितो वा
॥ १२ ॥ द्वादश क्षत्रियस्य वा पुरोहितस्य वा । सर्वं वै तद्यद्वादश सर्वं तद्यदक्षत्रियो
वा पुरोहितो वा ॥ १३ ॥ स पुरोहितस्यादधाति । सऽशिते मे ब्रह्म सऽशितं वीर्यं बल-
म् । सऽशितं क्षत्रं जिष्णुं यस्याहमस्मि पुरोहित इति तदस्य ब्रह्म च क्षत्रं च संश्लिष्यति
॥ १४ ॥ अथ क्षत्रियस्या उदेषां वाहूऽअतिरमुच्छ्रुत्वाऽअथो बलम् । क्षिणोमि ब्रह्मणामि-
त्रानुक्षयामि स्वां २ ॥ ऽअहमिति यथैव क्षिणुयादमित्रानुक्षयेत्स्वानेवमेतदाहोषे त्वे-
वैतेऽआदध्यादयं वाऽअग्निर्ब्रह्म च क्षत्रं च ममेवैतदग्निमेताभ्यामुभ्राभ्याऽसमिन्द्धे
ब्रह्मणा क्षत्रेण च ॥ १५ ॥ तास्त्रयोदश सम्पद्यन्ते । त्रयोदश मासाः संवत्सरः
संवत्सरोऽअग्नयोरानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतेवैनमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ १६ ॥
प्रादेशमात्रो भवन्ति । प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुरन्नमेतदात्मसंमितेनैवैनमेतदग्नेन
प्रीणाति युद् युऽआत्मसम्मिन्मन्त्रं तदवति तन्नहिनान्न यद्भूयो हिनस्ति तद्यत्कनीयो
न तदवति तिष्ठन्नादधाति तस्योपरि बन्धुः स्वाहाकारुण रेता वाऽइदं सिक्तमय-
मग्निस्तस्मिन्प्रकाष्ठान्प्रस्वाहाकृतान्यभ्यादध्याद्विद्विऽस्याद्धेनं ता यत्समिधस्तेन
नाहुतयो युद् स्वाहाकारुण तेनान्नमन्त्रं हि स्वाहाकारुस्तथा हैनं न हिनस्ति ॥ १७ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ५ [६. ३.] ॥

अथ विष्णुक्रमान्कान्वा । वात्मप्रेणोपस्थायान्नमितऽआदित्ये भस्मैव प्रथममु-
द्वपत्येतद्वाऽएतमेतेनान्नेन प्रीणात्येताभिः समिद्धिस्तस्यान्नस्य जग्धस्यैष पाप्मा सी-
दति भस्म तेनैवमेतद्व्यावर्तयति तस्मिन्नपहतपाप्मन्वाचं विसृजते वाचं विमृज्य
समिधमादधाति रात्र्याऽएवैनमेतदग्नेन प्रीणाति रात्रीऽरात्रीमप्रयावं भरन्त इति
तस्योक्तो बन्धुः रात्र्याऽएवैतामरिष्टिऽ स्वस्तिमाशास्ते तद्यत्किं चातो रात्र्योपस-
मादधात्याहुतिकृतं हैवासमै तदुपसमादधाति ॥ १ ॥ अथ प्रातःकृदितऽआदित्ये भस्मैव
प्रथममुद्वपत्येतद्वाऽएतमेतेनान्नेन प्रीणात्येतयासभिधा यच्च रात्र्योपसमादधाति त-
स्यान्नस्य जग्धस्यैष पाप्मा सीदति भस्म तेनैवमेतद्व्यावर्तयति तस्मिन्नपहतपाप्मन्वा-
चं विसृजते वाचं विमृज्य समिधमादधात्यह्नऽएवैनमेतदग्नेन प्रीणात्यहरहरमयावं
भरन्त इति तस्योक्तो बन्धुरह्नऽएवैतामरिष्टिऽ स्वस्तिमाशास्ते तद्यत्किं चातोऽ-
ह्नोपसमादधात्याहुतिकृतं हैवासमै तदुपसमादधाति ॥ २ ॥ अहोरात्रे वाऽअ-

भिवर्तमान संवत्सरमाप्रुतः संत्सर इदथ सर्वमाहनायैवैताम्ररिष्टिथ स्वस्तिप्राशा-
 स्ते ॥ ३ ॥ अथ यदास्मै व्रतं प्रयच्छन्ति । अथ व्रते न्यज्य समिधमादधाति न
 व्रते न्यज्जादित्यु हैकऽआहुराहुति तज्जुहुयादनवक्रुसं वै तद्यदीक्षित आहुति
 जुहुयादिति ॥ ४ ॥ स वै न्यज्जादेव । वैवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयथ स
 यज्ञ न्यज्ज्यान्नं हैतं वैवमात्मानं प्रीणीयादथ यन्नयनक्ति तथो हैतं वैवमात्मानं प्री-
 णाति सा यत्समिधेन नाहुरिर्दु व्रते न्यक्ता तेनान्नमन्नथि व्रतथ ॥५॥ स वै
 समिधमाधायथ व्रतयति वैवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयं देवा उ वाऽअग्रेऽथ
 मनुष्यास्तस्मात्समिधमाधायथ व्रतयति ॥६॥ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीति । अश-
 नपतेऽशन स्य नो देहीत्येतदनमंत्रस्य शुष्मिण इत्यनशनायस्यशुष्मिण इत्येतत्प्र-
 प्रदातारं तारिष इति यजमानो वैदाता प्रयजमानं तारिष इत्येतदूर्जं नो धेहि द्विपदे
 चतुष्पदंऽइत्याशिषमाशास्ते युदु भिन्नयै प्रायश्चित्तिमाहोचरस्मिस्तदन्व्याख्यान-
 इति ॥ ७ ॥ यथेषोखा भिद्येत । याभिन्ना नवा स्थान्युरुविली स्यात्स्यामेनं
 पर्यावपेदाच्छति वाऽएषोखा या भिद्यतेऽनार्तोऽइयं देवतानार्तायामिममनार्ते बिभ-
 राणीति तत्रोखायै कपालं पुरस्तात्प्रास्यति तथो हैष एतस्यै स्वायै योनेर्न च्यवते
 ॥ ८ ॥ अथ मृदमाहृत्य । उखां चोपशयां च पिष्ट्वा सथसृज्योखां करोत्येतथै-
 वाहृतानुपहरन्यज्जुस्तूणीभेव पक्त्वा पर्यावपति कर्मणिरेव तत्र प्रायश्चित्तिःपुनस्तत्क-
 पालमखायामुपसमस्योखां चोपशयां च पिष्ट्वा सथसृज्य निदधाति प्रायश्चित्तिभ्यः
 ॥९॥ अथ यथेष उरुयोऽग्निरनुगच्छेत् । गार्हपत्यं वाव स गच्छति गार्हपत्यादि स
 आहतो भवति गार्हपत्यादेवैनं प्राश्चमुदृत्योपसमाधायोखां प्रवृज्ज्यादेतथैवाहृतानु-
 पहरन्यज्जुस्तूणीभेव तां यदाग्निरारोहात् ॥ १० ॥ अथ प्रायश्चित्ती करोति ।
 सर्वेभ्यो वाऽएष एतं कामेभ्य आधत्ते तद्यदेवास्यात्र कामानां व्यवच्छिद्यतेऽनाव-
 नुगते तदेवैतत्संतनोति संदधात्युभेप्रायश्चित्ती करोत्यध्वरप्रायश्चित्तिं चाग्निप्राय-
 श्चित्तिं चाध्वरस्य पूर्वाप्रथाग्नेस्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥ स समिधाज्यस्योपहृत्य ।
 आसीन आहुतिं जुहाति विश्वकर्मणे स्वाहेत्यथोपोत्थाय समिधमादधाति पुन-
 स्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैरित्येतास्त्वा देवताः
 पुनः समिन्धतामित्येतद्भूतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य
 कामा इति घृतेनाह त्वं तन्वं वर्धयस्व येभ्य उ त्वां कामेभ्यो यजमान
 आधत्त तेऽस्य सर्वे सत्याः सन्वित्येतत् ॥ १२ ॥ अथ यदि गार्हपत्योऽनुगच्छे-

त् । अरुणी वाव स गच्छत्यरुणिभ्याश्चि स आहृतो भवत्यरुणिभ्यामेवैनं पथित्वो-
पसमाधाय प्रायश्चिची करोति ॥ १३ ॥ अथ यदि प्रसुत आहवनीयोऽनुगच्छेत् ।
गार्हपत्यं वाव स गच्छति गार्हपत्याद्दि स आहृतो भवति गार्हपत्यादेवैनं प्राश्च-
थसां काशिनेन हृत्वोपसमाधाय प्रायश्चिची करोति यस्तस्मिन्कालेऽध्वरः स्या-
त्तामध्वरप्रायश्चित्तं कुर्यात्समान्यग्निप्रायश्चित्तिः ॥ १४ ॥ अथ यद्याग्नीध्रीयो-
ऽनु गच्छेत् । गार्हपत्यं वाव स गच्छति गार्हपत्याद्दि स आहृतो भवति गार्हप-
त्यादेवैनं प्राञ्चमुत्तरेण सदो हृत्वोपसमाधाय प्रायश्चिची करोत्यथ यदि गार्ह-
पत्योऽनुगच्छेत्तस्योक्तो बन्धुः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. ४.] ॥ चतुर्थः प्र-
पाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०० ॥ षष्ठोऽध्यायः [४१] ॥

रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति । सत्यं हैतद्यद्रुक्मः सत्यं वा ऽएतं यन्तुमर्हति
सत्येनैतं देवा अविभरुः सत्येनैवैनमेतद्विभर्ति ॥ १ ॥ तद्यत्तत्सत्यम् । असौ स
आदित्यः स हिरण्यमयो भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेषाऽसूतश्च हिरण्यममृ-
तमेषु परिमण्डलो भवति परिमण्डलो ह्येष एकविंशतिनिर्वाध एकविंशो
ह्येष बहिष्ठाभिर्वाधं विभर्ति रश्मयो वाऽएतस्य निर्वाधा बाह्यत उ वा ऽएतस्य
रश्मयः ॥ २ ॥ यद्वेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति । असौ वाऽआदित्य एष रुक्मो
नो हैतेमग्निं मनुष्यो मनुष्यरूपेण यन्तुमर्हत्येतैव रूपेणैतद्रूपं विभर्ति ॥ ३ ॥
यद्वेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति । ऐतो वाऽइदं सिक्कमयमग्निस्तेजो वीर्यं रु-
क्मोऽस्मिंस्तष्टेत्सि तेजो वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥ यद्वेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति ।
एतद्वै देवा अविभयुर्यद्वै न इममिहरन्ताश्चि नाष्टा न हन्युरिति तस्माऽएतमन्ति-
क्काजोत्तारमकुर्वन्ममुमेवादित्यमसौ वाऽआदित्य एष रुक्मस्तथैवास्माऽअयमेतमन्ति-
क्काजोत्तारं करोति ॥ ५ ॥ कृष्णाजिने निष्पूतो भवति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं
यज्ञो वाऽएतं यन्तुमर्हति यज्ञेनैतं देवा अविभरुयज्ञेनैवैनमेतद्विभर्ति लोमतरश्छन्दाश्च-
सि वै लोमानि छन्दाश्चि वाऽएतं यन्तुमर्हन्ति छन्दोभिरेतं देवा अविभरुश्छ-
न्दोभिरेवैनमेतद्विभर्ति ॥ ६ ॥ अग्निं शुक्लानि च कृष्णानि च लोमानि निष्पूतो
भवति । अक्कसामयोर्हेते रूपेऽअक्कसामे वाऽएतं यन्तुमर्हत अक्कसामाभ्यामेतं देवा
अविभरुर्अक्कसामाभ्यामेवैनमेतद्विभर्ति शाणो रुक्मपाशास्त्रिवृत्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥
शतम् ३६०० ॥ तमुपरिनाग्निं विभर्ति । असौ वाऽआदित्य एष रुक्म उपरि

नाभ्यु वाऽएषः ॥ ८ ॥ यद्वेवोपरिनाभि । अवाग्वै नाभे रेतः प्रजातिस्तेजो वीर्य-
 थ रुक्मो नेने रेतः प्रजातिं तेजो वीर्यथ रुक्मः प्रहादिति ॥ ६ ॥ यद्वेवोप-
 रिनाभि । एतद्वै पशोर्मध्यतरं यदुपरिनाभिपुरीषसथ हिततरं यदवाङ्नाभेस्तद्य-
 देव पशोर्मध्यतरं तेनैवमेतद्विभर्ति ॥ १० ॥ यद्वेवोपरिनाभि । यद्वै प्राणस्यामृतमू-
 र्ध्वं तन्नाभेरुर्ध्वैः प्राणैरुच्चरत्यथ यन्मर्त्यं पराक्तन्नाभिमन्येति तद्यदेव प्राणस्यामृतं
 तुदेनमेतदभिसम्पादयति तेनेनमेतद्विभर्ति ॥ ११ ॥ अथैनमासन्त्या विभर्ति । इयं
 वाऽआसन्धस्याथ हीदथ सर्वमासन्नमियं वा एतं यन्तुमर्हत्यनयैतं देवा अबिभरु-
 न्यैवैनमेतद्विभर्ति ॥ १२ ॥ औदुम्बरी भवति । ऊर्ध्वैरस उदुम्बर ऊर्ध्वै वैनमेतद्वसेन
 विभर्त्यथो सर्वे ऽएते वनस्पतयो यदुदुम्बरः सर्वे वाऽएतं वनस्पतयो यन्तुमर्हन्ति
 सर्वैरेतं वनस्पतिभिर्देवा आविभरुः सर्वैरेवैनमेतद्वनस्पतिभिर्विभर्ति ॥ १३ ॥
 प्रादेशमात्र्यूर्ध्वा भवति ; प्रादेशमात्रो वै गर्भो त्रिष्णुर्योनिरेषा गर्भसंमिता
 तष्टानि करोत्यरतिनमात्री तिरश्ची वाहुर्वाऽअरतिर्वाहुनो वै वीर्यं क्रियते वीर्य-
 संमितैव तद्भवति वीर्यं वाऽएतं यन्तुमर्हति वीर्यणैतं देवा अबिभरुर्वीर्येष्वैवैनमे-
 तद्विभर्ति ॥ १४ ॥ चतुः सक्तयः प्रादा भवन्ति । चतुः सक्तान्यनूच्यानि चतस्रो
 वै दिशो दिशो वाऽएतं यन्तुमर्हन्ति दिग्भिरेतं देवा अबिभरुर्दिग्भिरैवैनमेतद्विभर्ति
 मौञ्जीभी रुज्जुभिर्व्युता भवति त्रिवृद्धिस्तस्याक्तो बन्धुर्मृदा दिग्धा तस्योऽप्यो-
 क्तोऽथोऽअनतिदाहाय ॥ १५ ॥ अथेनथ शिक्येन विभर्ति । इमे वै लोका ए-
 षोऽग्निर्दिशः शिक्यं दिग्भर्हीमे लोकाः शकनुवन्ति स्थातुं यच्छकनुवन्ति तस्मा-
 च्छिक्यं दिग्भिरैवैनमेतद्विभर्ति षडुद्यामं भवति षड्दि दिशो मौञ्जं त्रिष्टस्योक्तो
 बन्धुर्मृदा दिग्धं तस्योऽप्योक्तोऽथोऽअनतिदाहाय ॥ १६ ॥ तस्याप एव प्रातिष्ठा ।
 अप्पु हीमे लोकाः प्रतिष्ठिता आदित्य आसज्जनमादित्ये हीमे लोका दिग्भिरा-
 सक्ताः सयो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्वृषं विभर्ति ॥ १७ ॥ यद्वेवैनथ शिक्येन
 विभर्ति । संवत्सर एषोऽग्निर्ऋतवः शिक्यमृतुभिर्हि संवत्सरः शकनोति स्थातुं
 यच्छकनोति तस्माच्छिक्यमृतुभिरेवैनमेतद्विभर्ति षडुद्यामं भवति षड्द्वयतवः ॥ १८ ॥
 तस्याहोरात्रेऽप्य प्रतिष्ठा । अहोरात्रयोर्ऋतयथ संवत्सरः प्रतिष्ठितश्चन्द्रमा आसज्ज-
 नं चन्द्रमासि ऋतयथ संवत्सर ऋतुभिरासक्तः स यो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्वृषं
 विभर्ति तस्य ह वाऽएष संवत्सरभृतो भवति य एवं वेद संवत्सरोपासितो हैव तस्य
 भवति य एवं न वेदेत्यधिदेवतम् ॥ १९ ॥ शतपथस्यार्धम् ॥ कण्डिकाः ३८१२

अथाध्यात्मम् । अतैवाग्निः प्राणाः शिक्यं प्राणैर्ह्यमात्मा शक्नोतिस्था-
 तुं यच्छक्नोति तस्माच्छिक्यं प्राणैरेवंमेतद्विभर्ति षडुद्यामं भवति षड्वि प्राणाः
 ॥ २० ॥ तस्य मन एव प्रतिष्ठा । मनसि ह्यमात्मा प्रतिष्ठितोऽन्मसासञ्जनमन्त्रे
 ह्यमात्मा प्राणैरासक्तः स यो हैतदेवं वेदैतेमैव रूपेणैतद्रूपं विभर्ति ॥ २१ ॥
 अथैनमुखया विभर्ति । इमे वै लोका उखेमे वाऽएतं लोका यन्तुमर्हन्त्येभिरतं लो-
 कैर्देवा अभिभरुरेभिरवैनमेतल्लोकैर्विभर्ति ॥ २२ ॥ सा यदुखा नाम । एतच्चै देवा
 एतेन कर्मणैतयावृतेमां लोकानुदखनन्यदुदखनंस्तस्मावुत्खोत्खा ह वै तामुखेत्याच-
 क्षते परोऽन्नं परोऽन्नकामा हि देवाः ॥२३॥ तद्वाऽउखेति द्वेऽअक्षरे । द्विपाद्यज-
 मानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्विभर्ति सोऽएव कुम्भी
 सा स्थाली तत्पदं षडृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्स-
 द्भवति ॥२४॥ अथैनमिण्ड्वाभ्यां परिगृह्णाति । असौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरहोरात्रे-
 ऽऽण्डेऽअमुं तदादित्यमहोरात्राभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेषोऽहोरात्राभ्यां परिगृहीतः
 ॥२५॥ यद्वैैनमिण्ड्वाभ्यां परिगृह्णाति । असौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरिमाऽऽ
 लोकात्रिण्डेऽअमुं तदादित्यमाभ्यां लोकाभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेष
 आभ्यां लोकाभ्यां परिगृहीतः परिमण्डले भवतः परिमण्डलौ हीमौ लोकौ मौ-
 ज्जे त्रिवृती तस्योक्तो बन्धुमृदा दिग्धे तस्योऽएवोक्तोऽथोऽअनतिदाहाया ॥ २६ ॥
 अथातः सम्पदेव । आसन्दी चोखा च शिक्यं च रुक्मपाशश्चाग्निश्च रुक्मश्च
 तत्पदं षडृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्सद्भवती-
 ण्डे तदष्टावष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्सद्भवति
 ॥ २७ ॥ अथ सर्वसम्पत् । चत्वारः पादाश्चत्वार्यनुच्यानि शिक्यं च रुक्मपाश-
 श्च यदु किं च रज्ज्व्यं शिक्यं तदनुखाग्नी रुक्मस्तत्रयोदश त्रयोदश मासाः
 संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्सद्भवति ॥ २८ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ १ ॥ [७. १.] ॥

तं तिष्ठन्प्रतिमुञ्चते । असौ वाऽआदित्य एष रुक्मस्तिष्ठतीव वाऽअसावा-
 दित्योऽथो तिष्ठन्वै वीर्यवत्तरं उदङ् माङ् तिष्ठन्तस्योक्तो बन्धुः ॥ १ ॥ दृशानो
 रुक्म उर्व्या व्यधौदिति । दृश्यमानो षेष रुक्म उर्व्या विद्योतते दुर्धर्षमायुः श्रि-
 ये रुचान इति दुर्मरं वाऽएतस्यायुः श्रियोऽएष रोचतेऽग्निरमृतोऽअभवद्वायेरिति-

सर्वैर्वाऽएष वृथोभिरमृतोऽभवद्यदेनं घोरजनयादिति घौर्वाऽएतमजनयत्सुरेता इ-
ति सुरेता वेषा यस्या एष रेतः ॥ २ ॥ अथैनमिण्ड्याभ्यां परिगृह्णाति । नक्तो-
षासा समनसा विरूपे इत्यहोरात्रे वै नक्तोषासा समनसां विरूपे धापयेते शिशु-
मेकं समीचीऽइति यद्वै किं चाहोरात्रयोस्तेनैतमेव समीची धापयेते द्यावाक्षामा
रुक्मोऽअन्तर्विभातीति हरन्नेतद्यजुर्जपतीमे वै द्यावापृथिवी द्यावाक्षामा तेऽएष-
यन्नतरा विभाति तस्मादेतद्धरन्त्यजुर्जपति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदा इति
परिशुष्य निदधाति प्राणा वै देवा द्रविणोदास्तुऽएतमग्रऽएवमधारयंस्तैरेवैनमेत-
द्धारयति ॥ ३ ॥ अथ शिष्यपाशं प्रतिमुञ्चते । विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते क-
विरित्यसौ वाऽआदित्यः कविविश्वा रूपा शिष्यं प्रासावीन्द्रं द्विपदे चतुष्पद-
इत्युद्यन्वाऽएष द्विपदे चतुष्पदे च भद्रं प्रसौति वि नाकमरूपत्सविता वरेण्य इति
स्वर्गो वै लोको नाकस्तमेष उद्यन्नेवानुविपश्यत्यनु प्रयाणमुषसो विराजतीत्युषा
वाऽअग्ने व्युच्छति तस्याऽएष व्युष्टिं विराजन्नूदेति ॥ ४ ॥ अथैनमतो विकृत्या
विकरोति । इवमेवैतद्रेतः सिकं विकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिकं विक्रियते
॥ ५ ॥ सुपर्णोऽसि गरुत्मानिति । वीर्यं वै सुपर्णो गरुत्मानवीर्यमेवैनमेतदभिसंस्क-
रोति त्रिवृत्ते शिर इति त्रिवृत्तमस्य स्तोमं शिरः करोति गायत्रं चतुरिति
गायत्रं चतुः करोति बृहद्रथन्तरे पक्षाविति बृहद्रथन्तरे पक्षौ करोति स्तोम आत्मे-
ति स्तोममात्मानं करोति पञ्चाविंश लुन्दाऽस्यज्जानीति लुन्दाऽसि वाऽएत-
स्याङ्गानि यजूंश्चि नामेति यदेनमग्निरित्याचक्षते तदस्य यजूंश्चि नाम सामते
तनूर्वामदेव्यमित्यात्मा वै तनूरात्मा ते तनूर्वामदेव्यमित्येतद्यज्ञायज्ञियं पृच्छमिति
यज्ञायज्ञियं पृच्छं करोति धिष्ण्याः शफा इति धिष्ण्यैर्वाऽएषोऽस्मिन्नोके प्रतिष्ठितः
सुपर्णोऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ स्वः पतेति तदेनं सुपर्णं गरुत्मन्तं कृत्वाह देवा-
न्गच्छ स्वर्गं लोकं पतेति ॥ ६ ॥ तं वाऽएतम् । अत्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति या-
दृग्वै योनौ रेतो विक्रियते तावृग्जायते तद्यदेतमत्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति तस्मा-
देषोऽमुत्र पक्षपुच्छवान्जायते ॥ ७ ॥ तथैहैके । एतथा विकृत्यामिषन्धान्यां
चित्ति चिन्वन्ति द्रोणचित्तं वा रथचक्रचित्तं वा कङ्कचित्तं वा प्रउगचित्तं बोधयतः
प्रउगं वा समुद्रपुरीषं वा न तथा कुर्याद्यथा पक्षपुच्छवन्तं गर्भं परिदृष्ट्वात्तादृक्-
त्तस्मादेनं सुपर्णचित्तमेष चिसुयात् ॥ ८ ॥ तमेतथा विकृत्या । इत ऊर्ध्वं प्राञ्चं
प्रगृह्णात्यसौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरमुं तदादिंशमिन् ऊर्ध्वं प्राञ्चं दधाति तस्मा-

दस्मादादित्य इत् ऊर्ध्वः प्राङ् धीयते परोबाहु प्रगृह्णाति परोबाहु द्वेष इतोऽथैन-
मुपावहरति तमुपावहृत्योपरिनाभि धारयति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ वि-
ष्णुक्रमान्क्रमते । एतद्वै देवा विष्णूर्ध्वेमाँलोकान्क्रमन्त यद्विष्णुर्ध्वेनाक्रमन्त तस्मा-
द्विष्णुक्रमास्तथैतद्यजमानो विष्णुर्ध्वेमाँलोकान्क्रमते ॥ १० ॥ स यः स विष्णु-
र्यज्ञः सः । स यः स यज्ञोऽयमेव स योऽयमग्निरुखायामेतपेव तद्देवा आत्मानं
कृत्वेमाँलोकान्क्रमन्त तथैतद्यजमान एतमेवात्मानं कृत्वेमाँलोकान्क्रमते ॥ ११ ॥
उदङ् प्राङ् तिष्ठन् । एतद्वै तत्प्रजापतिर्विष्णुकर्मैरुदङ् प्राङ् तिष्ठन्प्रजा असृजत
तथैतद्यजमानो विष्णुकर्मैरुदङ् प्राङ् तिष्ठन्प्रजाः सृजते ॥ १२ ॥ विष्णोः क्रमो-
ऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते सपत्नहेति सपत्नान्हात्र हन्ति गायत्रं छन्द आरो-
हेति गायत्रं छन्द आरोहति पृथिवीमनु विक्रमस्वेति पृथिवीमनु विक्रमते प्रहरति पादं
क्रमतऽऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्यूर्ध्वो हि रोहति ॥ १३ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा
क्रमतेऽभिमातिहेत्यभिमातीहात्र हन्ति त्रैपुभं छन्द आरोहेति त्रैपुभं छन्द आरोहत्यन्त-
रिक्तमनु । विक्रमस्वेत्यन्तरिक्तमनु विक्रमते प्रहरति पादं क्रमतऽऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्यूर्ध्वो
हि रोहति ॥ १४ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमतेऽरातीयतो हन्ते-
त्यरातीयतो हात्र हन्ति जागतं छन्द आरोहेति जागतं छन्द आरोहति दिवमनु
विक्रमस्वेति दिवमनु विक्रमते प्रहरति पादं क्रमतऽऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्यूर्ध्वो हि
रोहति ॥ १५ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते शत्रुयतो हन्तेति
शत्रुयतो हात्र हन्त्यानुष्टुभं छन्द आरोहेत्यानुष्टुभं छन्द आरोहति दिशोऽनु वि-
क्रमस्वेति सर्वा दिशोऽनु वीक्षते न प्रहरति पादं नेदिमाँलोकानतिमाणश्चानीत्यूर्ध्व-
मेवाग्निमुदृह्णाति सथ्छ ह्यारोहति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७. २] ॥

अथैनमिति प्रगृह्णाति । एतद्वै देवा अक्रामयन्त पर्जन्यो रूपं स्यामेति तऽ
एतेनात्मना पर्जन्यो रूपमभवन्स्तथैतद्यजमान एतेनात्मना पर्जन्यो रूपं भवति ॥ १ ॥
अक्रन्ददग्निस्तनयन्निर शौरिति क्रन्दतीव हि पर्जन्य स्तनयन्नापा रेरिहर्द्वीरुधः
समाजिज्जिति क्षमा वै पर्जन्यो रेरिह्यमाणो वीरुधः समनक्ति सद्यो जज्ञानो वि-
हीमिद्धोऽअख्यादिति सद्यो वाऽएषु जज्ञान इदथ्छ सर्वं विख्यापयत्या रोदसी
भानुना भात्यन्तरितीमे वै छावापृथिवी रोदसी तेऽएषु भानुनाभाति परोबाहु
प्रगृह्णाति परोबाहु हि पर्जन्यः ॥ २ ॥ अथैनमुपावहरति । एतद्वै योऽस्मिंलोके

रसो यदुपजीवनं तेनैतत्सहोर्ध्वं इमालोन्कात्रोहत्यग्निर्वाऽअस्मिंलोके रसोऽग्निरूप-
जीवनं तद्यत्त्वावदेव स्यान्न हार्सिंलोके रसो नोपजीवनंऽ स्यादथ यत्प्रत्यवरोह-
त्यस्मिन्नेवैतल्लोके रसमुपजीवनं दधाति ॥ ३ ॥ यदेव प्रत्यवरोहति । एतद्वा S-
एतदिमाल्लोकानित ऊर्ध्वो रोहति स पराङ्गिव रोह इयमु वै प्रतिष्ठा तद्यत्त्वावदेव
स्यात्प्र हास्माल्लोकाद्यजमानश्च्यवेताथ यत्प्रत्यवरोहतीमामेवैतत्पतिष्ठाभिप्रत्यैत-
स्यामेवैतत्पतिष्ठायां प्रतिष्ठाति ॥ ४ ॥ यदेव प्रत्यवरोहति । एतद्वा Sएतदिमा-
ल्लोकानित ऊर्ध्वो जयति स स पराङ्गिव जयो यो वै पराङ्गेव जयत्यन्ये वै तस्य
जितमन्ववस्यन्त्यथ य उभयथा जयति तस्य तत्र कामचरणं भवति तद्यत्प्रत्यव-
रोहतीमानेवैतल्लोकानितश्चोर्ध्वानमुतश्चार्वाचो जयति ॥५ ॥ अग्नेऽभ्यावर्तिन् ।
अभि मा निवर्तस्वाग्नेऽअङ्गिरः पुनरूर्जा सह रस्येत्येतेन मा सर्वेणाभिनिवर्तस्वे-
त्येतच्चतुष्कृत्वः प्रत्यवरोहति चतुर्हि कृत्व ऊर्ध्वो रोहति तद्यावत्कुरव ऊर्ध्वो
रोहति तावत्कृत्वः प्रत्यवरोहति तमुपावहृत्योपरिनाभिधारयति तस्योक्तो बन्धुः
॥ ६ ॥ अथैनमभिमन्त्रयते । आयुर्वाऽअग्निरायुरेवैतदात्मन्धत्तऽआत्वाहार्यामित्या
द्येनऽ हरन्त्यन्तरभूरित्यायुरेवैतदात्मन्धत्ते ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिरित्यायुरेवैतद्धु-
वमन्तरात्मन्धत्ते विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तिवत्यन्नं वै विशोऽन्नं त्वा सर्वं वाञ्छ-
स्वित्येतन्मा त्वद्राष्ट्रमभिभ्रशदिति श्रीर्वै राष्ट्रं मा त्वच्छीरधिभ्रशदित्येतत्
॥ ७ ॥ अथ शिक्वपाशं च रुक्मपाशं चोन्मुञ्चते । वारुणो वै पाशो वरुणपा-
शादेव तत्प्रमुच्यते वारुण्यऽर्चा स्वेनैव तदात्मना स्वया देवतया वरुणपाशात्प्र-
मुच्यतेऽउदुत्तमं वरुणपाशमस्मदवाधमं वि मध्यमंऽ श्रथायेति यथैव यजुस्तथा
बन्धुरथा वयमादित्य व्रते तवानागसोऽअदितये स्यामेतीयं वाऽआदितिरनागसन्तु-
भ्यं चास्यै च स्यामत्येतत् ॥ ८ ॥ अथैनमिति प्रगृह्णाति । एतद्वाऽएनम-
दो विकृत्येत ऊर्ध्वं प्राञ्चं प्रगृह्णाति तं तत् इति प्रगृह्णाति तद्यत्त्वावदेवाभिविष्यद-
न्न ह्रैषे व्यरऽस्यताथ यदेनमिति प्रगृह्णाति तस्मादेष्ट इतीत्वाथोति पुनरैति ॥९॥
अग्रे वृहन्नुषसामूर्ध्वोऽअस्थादिति । अग्रे ह्येष वृहन्नुषसामूर्ध्वस्तिष्ठति निर्जगन्वा-
न्तमसो ज्योतिष्ठागादिति निर्जगन्वान्वाऽएष रात्र्यै तमसोऽद्वा ज्योतिषेत्यग्निर्भा-
नुना रुशता स्वङ्ग इत्यग्निर्वाऽएष भानुना रुशता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सदान्यप्रा
इतीमे वै लोका विश्वा सदानि तानेष जात आरयति परोबाहु प्रगृह्णाति परो-
बाहु ह्येष इतोऽथैनमुपावहरतीमामेवैतत्पतिष्ठाभिप्रत्यैत्यस्यामेवैतत्पतिष्ठायां प्र-

तितिष्ठति जगत्या जगती हेमालोकान्मुतोऽर्वाचो व्यरनुते ॥ १० ॥ इत्थं सः शु-
चिषदिति । असौ वाऽआदित्यो इत्थं सः शुचिसहसुरन्तरिक्षसदिति वायुर्वै वसु-
रन्तरिक्षसञ्चोता वेदिषदित्यग्निर्वै होता वेदिषदतिथिरिति सर्वेषां वाऽएष
भूतानाम्प्रतिथिदुरोणमदिति विषमसदित्येतन्नृषादिति प्राणो वै नृषन्मनुष्या
नरस्तथाऽयं मनुष्येषु प्राणोऽग्निस्तमेतद्ग्राह वरसदिति सर्वेषु ह्येष वरेषु सञ्च
ऋतसदिति सत्यसदित्येतद्योमसदिति सर्वेषु ह्येष व्योमसु सन्नोऽब्जा गोजा इत्य-
ब्जाश्च ह्येष गोजाश्चर्तजा इति सत्यजा इत्येतदद्रिजा इत्यद्रिजा ह्येष ऋतमिति
सत्यमित्येतद्बृहर्हाइति निदधाति वृहद्धेष तद्यदेप तदेनमेतत्कृत्वा निदधाति ॥ ११ ॥
द्वाभ्यामन्नराभ्याम् । द्विषाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैवैनमेतन्निदधाति ॥ १२ ॥ अर्थेनमुपतिष्ठते । एतद्वाऽएनमेतत्सल्लघूयतीव यु-
देनेन सहति चेति चर्षालोकान्क्रमते तस्माऽएवैतन्निहनुतेऽहिंसायै ॥ १३ ॥
यद्वेवोपतिष्ठत । एतद्देवा अविभयुर्यद्वै नोऽयमिमांलोकानन्तिकान्नि हिंसा-
इति तदेभ्य एवैनमेतन्लोकैभ्योऽशमयंस्तथैवैनमयमेतदेभ्यो लोकैभ्यः शमयति
॥ १४ ॥ सीद त्वं मानुः । अस्या उपस्थेऽन्तरग्ने रुचा त्वं शिवो भूत्वा म-
ह्यमनेऽअथो सीद शिवस्त्वमिति शिवः-शिष इति शमयत्येवैनमेतद्हिंसायै
तथो ह्येष इमांलोकान्छान्तो न हिनास्ति ॥ १५ ॥ त्रिभिरुपतिष्ठते । त्रय इमे लो-
का अथो त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्माऽएतन्निहनुतेऽथो तावतै-
वैनमेतदेभ्यो लोकैभ्यः शमयति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [७. ३.] ॥

अथ वात्सप्रेणोपतिष्ठते । एतद्देव प्रजापतिर्विष्णुक्रमैः प्रजाः सृष्ट्वा ताभ्यो वा-
त्सप्रेणायुष्यमकरोत्तथैवैनद्यजमानो विष्णुक्रमैः प्रजाः सृष्ट्वा ताभ्यो वात्सप्रेणायु-
ष्यं करोति ॥ १ ॥ स ह्येष दाक्षायणहस्तः । यद्वात्सप्रे तस्माद्यं ज्ञातं कामयेत्
सर्वमायुरियादिति वात्सप्रेणैवमभिमृशेत्तदस्मै जातायायुष्यं करोति तथो ह स
सर्वमायुरेत्थय यं कामयेत वीर्यवान्स्यादिति विकृत्यैनं पुरस्तादभिमन्त्रयेत् तथो
ह स वीर्यवान्भवति ॥ २ ॥ दिवस्पारि प्रथमं जह्वाऽअग्निरिति । प्राणो वै दिवः
माणादुवाऽएष प्रथममनायतामस्पद्वितीयं परि जातवेदा इति यदेनमशो द्वितीयं
पुरुषविधोऽजनयत्तृतीयमपिस्त्रति यदेनमवस्तृतीयमद्ध्योऽजनयन्नृमणा अजस्रमिति
प्रजापतिर्वै नृमणा अग्निरजस्र इन्धान एनं जरते स्वाधीरिति यो वाऽएनमिन्धे

स एनं जनयते स्वार्थीः ॥ ३ ॥ विद्या तेऽग्ने त्रेधा त्रयाणीति । अग्निर्वायु-
 रादित्य एतानि हास्य तानि त्रेधा त्रयाणि विद्या ते धाम विभृता पुरुत्रेति यदिदं
 बहुधा विद्मियते विद्या ते नाम परमं गुहा यदिति यविष्ठ इति वाऽअस्य तन्नाम
 परमं गुहा विद्या तमुत्सं यत आजगन्धेत्यापो वाऽउत्सोऽद्भ्यो वाऽएष प्रथममा-
 जगाम ॥ ४ ॥ समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्वन्तरिति प्रजापतिर्वै नृमणा अप्सु त्वा प्रजापति
 गित्येतन्नृचक्षा ईधे दिवोऽअग्नऽऊधञ्जिति प्रजापतिर्वै नृचक्षा आपो दिव ऊधस्त-
 तीये त्वा रजसि तस्थिवाऽसमिति योर्वै तृतीयऽ रजोऽपामुपस्थे महिषा अवध-
 ञ्जिति प्राणा वै महिषा दिवि त्वा प्राणा अवर्धञ्जित्येतत् ॥ ५ ॥ ता एता एक-
 व्याख्यानाः । एतमेवाभि ता आग्नेयस्त्रिष्टुभस्ता यदाग्नेयस्तेनाग्निरथ यस्त्रिष्टुभो
 यत्रेकादश तेनेन्द्र ऐन्द्राग्नेोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैर्नभेतदुपतिष्ठत
 ऽइन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैर्नभे-
 तदुपतिष्ठते ॥ ६ ॥ यद्रेव विष्णुकमवात्सप्रे भवतः । विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिरिम्
 लोकमसृजत वात्सप्रेणाग्निं विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिरन्तरिक्षमसृजत वात्सप्रेण वायुं
 विष्णुकर्मैर्वैऽ प्रजापतिर्दिवमसृजत वात्सप्रेणादित्यं विष्णुकर्मैर्वै प्रजापातर्दिशोऽ-
 सृजत वात्सप्रेण चन्द्रमसं विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिर्भूतमसृजत वात्सप्रेण भविष्यद्वि-
 ष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिर्वित्तमसृजत वात्सप्रेणाशां विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिरहरसृजत वा-
 त्सप्रेण रात्रिं विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिः पूर्वपत्नानसृजत वात्सप्रेणापरपक्षान्विष्णुक-
 र्मैर्वै प्रजापतिरर्धमासानसृजत वात्सप्रेण मासान्विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिर्ऋतून-
 सृजत वात्सप्रेण संवत्सरं तद्यद्विष्णुकमवात्सप्रे भवत एतदेव तेन सर्वैः
 सृजते ॥ ७ ॥ यद्रेव विष्णुकमवात्सप्रे भवतः । विष्णुकर्मैर्वै प्रजापतिः स्वर्गं
 लोकमभिप्रायात्स एतदवसानमपश्यद्वात्सप्रे तेनावास्यदुप्रदाहाय यद्धि युक्तं न
 विमुच्यते प्र तदहते तथैवैतद्यजमानो विष्णुकर्मैरेव स्वर्गं लोकमभिप्रायाति वात्स-
 प्रेणावस्यति ॥ ८ ॥ स वै विष्णुकमान्क्रान्त्वा । अथ तदानीमेव वात्सप्रेणोप-
 तिष्ठते यथा प्रयायाथ तदानीमेव विमुञ्चेत्तादृक्त्तद्देवानां वै विधामनु मनुष्यास्त-
 स्मादु हेदमुत् मानुषो ग्रामः प्रयायाथ तदानीमेवावस्यति ॥ ९ ॥ तत्रा ऽअहोरात्रे
 ऽएव विष्णुक्रमा भवन्ति । अहोरात्रे वात्सप्रमहोरात्रेऽएव तद्यात्यहोरात्रे ज्ञेम्यो
 भवति तस्मादु हेदमुत् मानुषो ग्रामोऽहोरात्रे यात्वाहोरात्रे ज्ञेम्यो भवति ॥ १० ॥
 स वाऽअर्थमेव संवत्सरस्य विष्णुकमान्क्रमते । अर्थं वात्सप्रेणोपतिष्ठते मध्ये ह

संवत्स्यरस्य स्वर्गो लोकः स यत्कनीयोऽर्धात्क्रमेत् न हैतुश्च स्वर्गं लोकमभि-
 प्राप्नुयादथ यद्भूयोऽर्धात्पराद् हैतुश्च स्वर्गं लोकमतिप्रणश्येदथ यदर्थं क्रमते
 ऽर्धमुपतिष्ठते तत्सम्प्रति स्वर्गं लोक्रमाप्त्वा त्रिमुञ्चते ॥ ११ ॥ ताभ्यां वै वि-
 पर्यासमेति । यथा महान्तमध्वानं विभोक्तुं समश्नुवीत् तादृक्तस्य वै पुरस्ताच्चो-
 परिष्ठाच्चोभे विष्णुक्रमवात्समे समस्यत्यहर्वै विष्णुक्रमा रात्रिर्वात्सप्रपेतद्वाऽइदुश्च
 सर्वं प्रजापतिः प्रजनयिष्यंश्च प्रजनयित्वा चाहोरात्राभ्यामुभयतः पर्यगृह्णात्तथैवै-
 तद्यजमान इदुश्च सर्वं प्रजनयिष्यंश्च प्रजनायत्वा चाहोरात्राभ्यामुभयतः परि-
 गृह्णाति ॥ १२ ॥ तदाहुः । यद्दहर्विष्णुक्रमा रात्रिर्वात्सप्रमशोभे ऽएवाइन्भवतो
 न रात्र्यां कथपस्यापि रात्र्यां कृते भवत इत्येतद्वाऽएनेऽअदो दीप्तमाणः पुरस्ता-
 दपराह्णऽउभे समस्यतिरात्रिर्हेतद्यदपराह्णेऽथैनेऽएतत्संनिवप्स्यन्नुपरिष्ठात्पूर्वाह्णऽउभे
 समस्यत्यहर्हेतद्यत्पूर्वाह्ण एवमु हास्योभे ऽएवाइन्कृते भवत उभे रात्र्याश्च ॥ १३ ॥
 स यद्दहः संनिवप्स्यन्त्स्यात् । तद्दहः प्रातरादिते ऽआदित्ये भस्मैव प्रथममुद्रपति
 भस्मोदुष्य वाचं त्रिसृजते वाचं विमृज्य समिधमादधाति समिधमाधाय भस्मपो
 ऽभ्यवहरति यथैव तस्याभ्यवहरणं तथापादाय भस्मनः प्रन्येत्सोखायामोष्योपति-
 ष्ठतेऽथ प्रायश्चित्ती करोति ॥ १४ ॥ स यदि विष्णुक्रमीयमहः स्यात् । विष्णु-
 क्रमान्क्रान्त्वा वात्सप्रणोपतिष्ठेतथ यदि वात्सप्रीयं वात्सप्रणोपस्थाय विष्णु-
 क्रमान्क्रान्त्वा वात्सप्रमन्ततः कुर्यान्न विष्णुक्रमानन्ततः कुर्याद्यथा प्रयाय न वि-
 मुञ्चेत्तादृक्तदथ यद्वात्सप्रमन्ततः करोति प्रतिष्ठा वै वात्समं यथा प्रतिष्ठाप्येदव-
 साययेत्तादृक्तस्माहु वात्सप्रमेवान्ततः कुर्यात् ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [७. ४.] ॥ सप्तमोऽध्यायः ॥ [४२.] ॥ ॥

वनीवाह्येताग्निं विभ्रवित्याहुः । देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या अस्पधन्त
 तै देवाश्चक्रमचरञ्छालमसुरा आसंस्ते देवाश्चक्रेण चरन्त एतत्कर्मापश्यं
 शक्रेण हि वै देवाश्चरन्त एतत्कर्मापश्यंस्तस्मादनस एव पौरोडाशेषु
 यजूंष्यनमोऽनौ ॥ १ ॥ स यो वनीवाह्यते । देवान्कर्मणैति द्वैवश्च
 हास्य कर्म कृतं भवत्यथ यो न वनीवाह्यतेऽसुरान्कर्मणैत्यस्युर्थश्च हास्य कर्म
 कृतं भवति ॥ २ ॥ तद्द्वैकऽआहुः । स्वयं वाऽएष वनीवाहितो विष्णु-
 क्रमैर्वाऽएष प्रयाति वात्सप्रणोवस्यतीति न तथा विद्याहैवं वाऽअस्य तत्प्रयाणं

यद्विष्णुक्रमा दैवमवसानं यद्वात्सप्रमथास्येदं मानुषं प्रयाणं यदिदं प्रयाति मानुष-
 मवसानं यदवस्यति ॥ ३ ॥ प्रजापतिरेषोग्निः । उभयम्बेतत्प्रजापतिर्यञ्च देवा
 यञ्च मनुष्यास्तद्यद्विष्णुक्रमवात्स प्रे भवतो यद्वेवास्यदैवत्त्वं रूपं तदस्य तेन संस्करो-
 त्यथ यद्वनीवाह्यते यदेवास्य मानुषत्त्वं रूपं तदस्य तेन संस्करोति स ह वाऽएतत्त्वं
 सर्वं कृत्स्नं भजापतित्त्वं संस्करोति य एवं विद्वान्वनीवाह्यते तस्माद् वनीवाह्येतैव
 ॥ ४ ॥ स यद्ब्रह्मः प्रयास्यन्त्स्यात् । तद्ब्रह्मरुत्तरतोऽग्नेः प्राग्न उपस्थाप्याथास्मि-
 न्त्समिधमादधात्येतद्वाऽएनं देवा एष्यन्तं पुरस्ताद्भेनाप्रीणान्नेतया समिधा तथैवै-
 नमयमेतदेष्यन्तं पुरस्ताद्भेन प्रीणात्येतया समिधा ॥ ५ ॥ समिधाग्निं द्रुवस्येति ।
 समिधाग्निं नमस्यतेत्येतद्द्रुवैर्बोधयतातिथिमास्मिन्हव्या जुहोतनेति द्रुवैर्बोधय-
 तातिथिमोऽस्मिन्हव्यानि जुहुतेत्येतद्बुद्धवत्येत्यायै ह्यनमेतद्बोधयति ॥ ६ ॥ अ-
 थैनमुद्यच्छति । उदु त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिरिति विश्वे वाऽएत-
 मग्ने देवाश्चित्तिभिरुदभरन्नेतद्दत्तेशां तदा चित्तमासीत्तथैवैनमयमेतच्चित्तिभिरुद-
 रत्येतद्दत्तस्य तदा चित्तं भवति स नो भव शिवस्त्वत्त्वं सुप्रतीको विभावसुरिति
 यथैव यजुस्तथा बन्धुस्तं दक्षिणत उदञ्चमादधाति तस्योक्तो बन्धुः स्थाल्यां गा-
 र्हपत्यत्त्वं समुप्यापरमादधाति स यदि कामयेतोपाधिरोहेत्पाश्वतो वां व्रजेत् ॥ ७ ॥
 अथानद्वाहौ युनक्ति । दक्षिणमग्नेऽथ सव्यमेवं देवत्रेतथा मानुषे स यां कां च
 दिशं यास्यन्त्स्यात्प्राङ्वाग्ने प्रयायात्प्राची हि दिग्ग्नेः स्वामेव तद्दिशमनु प्रयाति
 ॥ ८ ॥ प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहि । शिवेभिरिच्छिभिष्मिति प्रेदग्ने त्वं ज्योतिष्मा-
 न्याहि शिवेभिरिच्छिभिर्दीप्यमानैरित्येतद्ब्रह्मिर्भानुभिर्भासन्मा हित्त्वंसीस्तन्वा प्र-
 जा इति ब्रह्मिर्भिरिच्छिभिर्दीप्यमानैर्मा हित्त्वंसीरात्पना प्रजा इत्येतत् ॥ ९ ॥ स
 यद्वाक् उत्सर्जत । अथैतद्यजुर्जपेदसुर्या वाऽएषा वाग्याज्ञस्य तामेतच्छमयति ता-
 मेतदेवञ्चा करोति ॥ १० ॥ यद्वेवैतद्यजुर्जपति । यस्मिन्वै कस्मिन्श्चा-
 हितेऽक्त उत्सर्जति तस्यैव सा वाग्भवति तद्यदग्नावाहितेऽक्त उत्सर्जत्यग्नेरेव
 सा वाग्भवत्यग्निमेव तद्देवा उपास्तुवन्नुपामहयस्तथैवैनमयमतदुपस्तौत्युपमहयत्य-
 क्रन्दद्गनिस्तनयन्निव शौरिति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥ स यदि पुरा वसत्यै
 विमुञ्चेत । अनस्येवाग्निः स्यादथ यदा वसत्यै विमुञ्चेत प्राग्न उपस्थाप्योत्तरत
 उदृत्यावोक्षति यत्रैनमुपावहरति तं दक्षिणत उदञ्चमुपावहरति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १२ ॥
 अथास्मिन्त्सामिधमादधाति । एतद्वाऽएनं देवा ईयिवात्त्वंसमुपरिष्ठाद्भेनाप्रीण-

अेतया समिधा तथैवैनमयमेतदीयिवाथसमुपरिष्ठादन्नेन प्रीणात्येतयो समि-
धा ॥ १३ ॥ प्र प्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वऽइति । प्रजापतिर्वै भरतः स हीदथ
सर्वं विभर्ति वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भा इति वि यत्सूर्य इव रोचते बृहद्भौ
इत्येतदाभि यः पुरुं पृतनासु तस्थाविति पुरुर्ह नामासुररक्षसमास तमग्निः पृतना-
स्वभित्तौ दीदाय दैव्योऽअतिथिः शिवो न इति दीप्यमानो दैवोऽतिथिः । श्वो
न इत्यन्तिस्थितवत्या वसत्यै ह्यनं तत्स्थापयति ॥ १४ ॥ अथातः सम्पदेव । स-
मिधं प्रथमेनादधात्युच्चद्वत्येकेन प्रयात्येकेनाक्षमेकेनानुमन्त्रयते समिधमेव पञ्चमे-
नादधाति तत्पञ्च पञ्चचित्तिकोऽग्निः पञ्चऽर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावान-
ग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८. १.] ॥

अथातोभस्मन एवाभ्यवहरणस्य । देवा वाऽएतदग्रे भस्मोदवपुंस्तेऽश्रुवन्त्यदि
वाऽइदमित्यमेव सदात्मानमभिसंस्करिष्यामहे मर्त्याः कुणपा अनपहतपाप्मानो
भविष्यामो यद्यु परावप्स्यामो यद्वाग्नेयं बहिर्धा तदग्नेः करिष्याम उप तज्जा-
नीत यथेदं करवामेति तेऽब्रुवंश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्तुदि-
च्छत यथेदं करवामेति ॥ १ ॥ ते चेतयमानाः एतदपश्यन्नप एवैनदभ्यवहरामापो
वाऽअस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रास्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनत्प्रतिष्ठाप्य यवत्राग्नेयं
तदद्भ्योऽधि जनयाम इति तत्रपोऽभ्यवाहरस्तथैवैनदयमेतवपोऽभ्यवहरति ॥ २ ॥
आपो देवीः ॥ प्रतिगृभ्णीत भस्मैतत्स्योने कृणुध्वथ सुरभाऽउ लोकऽइति जग्धं
वाऽएतद्यातयाम भवति तदेतदाह स्राभिष्टऽएनल्लोके कुरुध्वमिति तस्मै नमन्तां
जनय इत्यापो वै जनयोऽद्भ्यो हीदथ सर्वं जायते सुपत्नीरित्यग्निना वाऽआपः
सुपत्न्यो मातेव पुत्रं विभृताप्स्वेनदिति यथा माता पुत्रमुपस्थे विभृयादेवमेनद्विभृते-
येतत् ॥ ३ ॥ अप्स्वग्ने सधिष्टवेति । अप्स्वग्ने योनिष्टवेत्येतत्सौषधीरुनुध्यसऽ-
इत्योषधीर्ह्येषोऽनुरुध्यते गर्भे सञ्जायसे पुनरिति गर्भे ह्येष सञ्जायते पुनर्गर्भोऽअस्यो-
षधीर्नागर्भो वनस्पतीर्नागर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भोऽअपामसीति तदेनमस्य
सर्वस्य गर्भं करोति ॥ ४ ॥ त्रिभिरभ्यवहरति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैवैनदेतदभ्यवहरत्येकेनाग्नेऽथ द्वाभ्यां द्वाभ्यां वाग्नेऽथैकेन द्विस्तु कृत्वोऽभ्यवह-
रति तथे द्विपादाः पशवस्तैरेवैनदेतदभ्यवहरति ॥ ५ ॥ अथापादत्ते । तद्यद्वाग्नेयं
तदेतदद्भ्योऽधि जनयत्यनयानया वै भेषजं क्रियतेऽनयैवैनमेतत्सम्भरति प्रसृष्टं-

स्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्नऽइति प्रसन्नो ह्येष भस्मना योनिमपश्च पृथिवीं च
 भवति सः सृज्य मातृभिर्द्वं ज्योतिष्मान्पुनरासद् इत्येतत्पुनरासद्य सदनं पुनरू-
 र्जा सह रय्येत्येतेन मा सर्वेणाभिनिवर्तस्वेत्येतत् ॥ ६ ॥ चतुर्भिरपादत्ते । तद्ये
 चतुष्पादाः पशवस्तेरेवैनमेतत्सम्भरत्यथोऽञ्जनं वै पशवोऽन्नेनैवैनमेतन्सम्भरति
 त्रिभिरभ्यवहरति तत्सप्त सप्तचितिकोऽग्निः सप्तऽर्तवः संवत्सरोऽग्नियोर्वानग्निर्या-
 वत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ ७ ॥ अपादाय भस्मनः प्रत्येत्य । उखायामोऽप्योप-
 तिष्ठत्सप्तत्वाऽएतद्यथायथं करोति यद्ग्निसप्तोऽभ्यवहरति तस्मात्सप्तैतन्निहनुते-
 ऽहिष्सायाऽआग्नेयीभ्यामग्नयऽप्यैतन्निहनुते बुद्धवतीभ्यां यथैवास्यैतद्ग्निर्यो
 निञ्चोषेत् ॥ ८ ॥ बोधा मेऽस्य वचसो पविष्टयेति । बोध मेऽस्य वचसो यविष्टेत्ये-
 तन्महिष्णस्य प्रभृतस्य स्वधाव इति भूयिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधाव इत्येतत्पी-
 यति त्वोऽञ्जनु त्वा गृणातीति पीयत्येकोऽन्वेको गृणाति वन्दारुष्टे तन्वं वन्देऽ-
 अग्नऽइति वन्दिता तेऽहं तन्वं वन्देऽग्नऽइत्येतत्स बोधि सूरिर्मघ्ना वसुपते वसुदा-
 वन् युयोध्यस्मद्वेष्वाऽसीति यथैवास्माद्वेष्वाऽसि युयादेवमेतदाह द्वाभ्यामुप-
 तिष्ठते गायत्र्या च त्रिष्टुभा च तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥ तानि नव भवन्ति ।
 नव दिशो दिशोऽग्निर्नव प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्त-
 द्भवति ॥ १० ॥ अथ प्रायश्चित्ती करोति । सर्वेभ्यो वाऽप्य एतं कामेभ्य आ-
 धत्ते तद्यदेवास्यात्र कामानां व्यवच्छिद्यतेऽग्नावपोऽभ्यवह्नियमारेण तदेवैतत्संत-
 नोति संदधात्युवे प्रायश्चित्ती करोति येऽएवाग्नावनुगते तस्योक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥
 तानि दश भवन्ति । वशाक्षरा विराद्विराडग्निर्यो दिशो दिशोऽग्निर्दश
 प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १२ ॥ ब्रा-
 ह्मणम् ॥ १३ ॥ [८. २.] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या १०२ ॥
 अष्टमोऽध्यायः [४३.] अस्मिन्काण्डे कण्डिका संख्या ५३० ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे उखासम्भरणनाम षष्ठं काण्डं समाप्तम् ॥

अथ सप्तमं काण्डम् ॥

ओ३म् । गार्हपत्यं चेष्ट्यन्पलाशशाखया व्युदूहति । अवस्यति हैतद्यद्गार्हपत्यं
 चिनोति यऽउ वै के चाग्निचितोऽस्यामेव तेऽवसितास्तद्यद्गुह्युह्युह्यवसितानेव तद्गु-
 दूहति नेष्टवसितानध्यवस्थानीति ॥ १ ॥ अपेत वीत वि च सर्पतात इति । अप
 चैवेत वि चेत व्यु च सर्पतात इत्येतद्यऽउदरसर्पिणस्तानेतदाह येऽत्र स्थ पुराणा
 ये च नूतना इति येऽत्र स्थ सनातना ये चाधुनातना इत्येतत् ॥ २ ॥ अदाद्यमोऽ-
 वसानं पृथिव्या इति । यमो ह वाऽअस्या अवसानस्येष्टे स प्वास्माऽअस्यामव-
 सानं ददाति ॥ ४ ॥ अक्रान्तिं पितरो लोकमस्माऽइति । क्षत्रं वै यमो विशः पि-
 तरो यस्माऽउ वै क्षत्रियो विशा संविदानोऽस्यामवसानं वृदाति तत्सुदत्तं तथे
 हास्मै क्षत्रं यमो विशा पितृभिः संविदानोऽस्यामवसानं ददाति ॥ ४ ॥ पलाश-
 शाखया व्युदूहति । ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मण्यैव तदवसितान्व्युदूहति मन्त्रेण ब्रह्म
 वै मन्त्रो ब्रह्मण्यैव तदवसितान्व्युदूहति तामुदीचीमुदस्यति ॥ ५ ॥ शतम् ४००० ॥
 अथोषाञ्चिपति । अयं वै लोको गार्हपत्यः पशव ऊषा अस्मिस्तलोके पशू-
 न्दधाति तस्मादिमेऽस्मिलोके पशवः ॥ ६ ॥ यद्वेवोषाञ्चिपति । प्रजापतिः प्रजा
 असृजत ता नानोन्वा असृजत तान समजानत सोऽकामयत संजानीरञ्जिति ताः
 समानोन्वा अकरोत्तासामूषानुल्बमकरोत्ताः समजानत तस्मादप्येतर्हि समानोन्वाः
 समेव जानते देवैः समानोन्वाऽसानीत्यु वै यजते यो यजते तद्यदूषाञ्चिपति दे-
 वेरेव तत्समानोन्वा भवति ॥ ७ ॥ संज्ञानमसीति । समजानत ह्येतान कामधरण-
 मिति पशवो वाऽऊषाः पशवः कामधरणं मयि ते कामधरणं भूयादिति मयि ते
 पशवो भूयासुरित्येतत्तैः सर्वं गार्हपत्यं प्रच्छादयति योनिर्वै गार्हपत्या चित्तिरुन्व-
 मूषाः सर्वा तद्योनिमुन्वेन प्रच्छादयति ॥ ८ ॥ अथ सिकता निवपति । अग्नेरेत-
 षैरवानरस्य भस्म यत्सिकता अग्निमु वाऽपतं वैश्वानरं चेष्ट्यन्भवति न वाऽअ-
 ग्निः स्वं भस्मातिदहत्यनतिदाहाय ॥ ९ ॥ यद्वेव सिकता निवपति । अग्नेरेत-

श्वानरस्य रेतो यत्सिकता अग्निमुवाऽएतं वैश्वानरं चेप्यन्भवति न वाऽअरेतस्का-
 र्त्किं चन विक्रियतेऽस्माद्रेतसोऽधि विक्रियाताऽइति ॥ १० ॥ अग्नेर्भस्मास्यग्नेः
 पुरीषमसीति । यातयाम वाऽअग्नेर्भस्मायातयाम्न्यः सिकता अयातयाममेवैनदे-
 तत्करोति ताभिः सर्वं गार्हपत्यं प्रच्छादयति योनिर्वै गार्हपत्या चिनी रेतः सि-
 कताः सर्वस्यां तद्योनौरेतो दधाति ॥ ११ ॥ अथैनं परिश्रिञ्जिः परिश्रयति । योनिर्वै
 परिश्रित इवमेवैत द्रेतः सिक्तं योन्या परिगृह्णाति तस्माद्योन्या रेतः सिक्तं परिगृह्णते
 ॥ १२ ॥ यद्वैनं परिश्रिञ्जिः परिश्रयति । अयं वै लोको गार्हपत्य आपः परिश्रित इमं तं
 लोकमाद्भिः परितनोति समुद्रेण हैनं तत्परितनोति सर्वतस्तस्मादिमं लोकं सर्वतः
 समुद्रः पर्वेति दक्षिणावृत्तस्मादिमं लोकं दक्षिणावृत्तसमुद्रः पर्येति खातेन तस्मा-
 दिमं लोकं खातेन समुद्रः पर्येति ॥ १३ ॥ चित् स्थेति । चित् नोति ह्येनाः परिचि-
 त् स्थेति परि ह्येनाश्चिनोत्यूर्ध्वचित् श्रयध्वमित्यूर्ध्वं उपदधदाह तस्मादूर्ध्व एव
 समुद्रो विजतेऽथ यत्तिरश्चीरुपदध्यात्सकुञ्जैवेदं सर्वं समुद्रो निर्मज्यान्न सा-
 दयत्यसन्ना ह्यापो न सूददोहसाधिवदाति ॥ १४ ॥ अस्थीनि वै परिश्रितः ।
 प्राणः सूददोहा न वाऽअस्थिषु प्राणोऽस्त्येकेन यजुषा बर्हीरिष्ठका उपदधात्येक-
 ं ह्येतद्रूपं यदापोऽथ यद्बह्व्यः परिश्रितो भवन्ति बह्व्यो ह्यापः ॥ १५ ॥ तत्रै
 योनिः परिश्रितः । उरुबभूषा रेतः सिकता बाह्याः परिश्रितो भवन्त्यन्तरऽऊषा
 बाह्या हि योनिरन्तरमुल्वं बाह्यऽऊषा भवन्त्यन्तराः सिकता बाह्यं हुल्वमन्तरं रेत
 एतेभ्यो वै जायमानो जायते तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ १६ ॥ अथैनमृतश्चिनोति ।
 इदमेवैतद्रेतः सिक्तं विकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिक्तं विक्रियते ॥ १७ ॥ स
 चतस्रः प्राचीरुपदधाति । द्वे पश्चात्तिरश्च्यौ द्वे पुरस्तात्तद्याश्चतस्रः प्राचीरुपद-
 धाति स आत्मा तद्यत्तश्चतस्रो भवन्ति चतुर्विधो ह्ययमात्माथ ये पश्चात्ते सक्थ्यौ
 ये पुरस्तात्तौ बाहू यत्र वाऽअत्मा तदेव शिरः ॥ १८ ॥ तं वाऽएतम् । अत्र
 पक्षपुच्छवन्तं विकरोति याद्वग्वै योनौ रेतो विक्रियते तादृजजायते तद्यदेतमत्र प-
 क्षपुच्छवन्तं विकरोति तस्मादेषोऽमुत्र पक्षपुच्छवान्जायते ॥ १९ ॥ तं वै पक्षपु-
 च्छवन्तमेव सन्तम् । न पक्षपुच्छवन्तमिव पश्यन्ति तस्माद्योनौ गर्भं न यथारूपं
 पश्यन्त्यथैनममुत्र पक्षपुच्छवन्तं पश्यन्ति तस्माज्जातं गर्भं यथारूपं पश्यन्ति
 ॥ २० ॥ स चतस्रः पूर्वा उपदधाति । आत्मा शेवाग्रे सम्भूयतः सम्भूयति
 दक्षिणत उदङ्हासीन उत्तरार्धां प्रथमामुपदधाति तथो हास्वैषोऽभ्यात्ममेवा-

गिन्श्रितो भवति ॥ २१ ॥ अयथ सोऽग्निः । यस्मिन्सोममिन्द्रः सुतं दध-
 इत्ययं वै लोको गार्हपत्य आपः सोमः सुतोऽस्मिस्तल्लोकेऽप इन्द्रोऽधत्त जठरे
 वावशान इति मध्यं वै जठरथ सहस्रियं वाजमृत्यं न सप्तिभित्यापो वै सहस्रियो
 वाजः ससवान्तसन्स्तूयसे जातवेद इति चितः संश्रूयसे जातवेद इत्येतत्
 ॥ २२ ॥ अग्ने यत्ते दिवि वर्च इति । आदित्यो वाऽअस्य दिवि वर्चः पृथि-
 व्यामित्ययमग्निः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यजत्रेति य एवीषधिषु चाप्सु चाग्नि-
 स्तेमेतदाह येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थेति वायुः स त्वेषः स भानुरर्णवो वृचक्षा इति
 महान्तस भानुरर्णवो वृचक्षा इत्येतत् ॥ २३ ॥ अग्ने दिवोऽअर्णमृच्छा जिगासीति । आपो
 वाऽअस्य दिवोऽणस्ता एष धूमेनाच्छैत्यच्छा देवाँ २ ॥ ऽऊचिषे धिष्ण्या यऽइति प्राणा
 वै देवा धिष्ण्यास्ते हि सर्वा धिय इष्णन्ति या रोचने परस्तात्सूर्यस्व याश्चावस्ता-
 दुपतिष्ठन्त ऽआप इति रोचनो ह नामैष लोको यत्रैष एतत्तपति तद्याश्चैतं परे-
 णापो याश्चावरेण ता एतदाह ॥ २४ ॥ पुरीष्यासोऽअग्नय इति । पशव्यासो
 ऽग्नय इत्येतत्पावणोभिः सजोषस इति प्रायणरूपं प्रायणथ ह्येतद्भनेर्ग्रार्हपत्यो
 जुषन्तां यज्ञमद्गुहोऽनमीवा इषो महीरिति जुषन्तां यज्ञमद्गुहोऽनशनाया इषो
 महीरित्येतत् ॥ २५ ॥ नानोपदधाति । ये नानाकामा आत्मंस्तांस्तद्दधाति सकृत्सा-
 दथत्येकं तदात्मानं करोति सूददोहसाधिवदति प्राणो वै सूददोहाः प्राणैर्नैवैनमे-
 तत्संतनोति सं दधाति ॥ २६ ॥ अथ जघनेन परीत्य । उत्तरतो दक्षिणासीनोऽपरयो-
 र्दक्षिणामग्र ऽउपदधातीडामग्ने पुरुथसथ सर्नि गोरिति पशवो वाऽवृडा पशुना-
 मेवास्माऽएतामाशिषमाशास्ते शश्वत्तमथ हवमानाय साधेति यजमानो वै हवमान
 स्यान्नः सूनुस्तनयो विजोवेति प्रजा वै सूनुरग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ऽइत्याशिष
 माशास्ते ॥ २७ ॥ अथोत्तराम् । अयं ते योनिश्चैत्रियो यतो जातोऽअरोचथा
 इत्ययं ते योनिश्चैत्रव्यः सनातनो यतो जातो ऽदीप्यथा इत्येतत्तं जानन्नग्नऽआ-
 रोहाथा नो वर्धया रयिमिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ २८ ॥ सकथ्यावस्यैते । ते
 नानोपदधाति ज्ञानो सादयति नाना सूददोहसाधिवदति नाना ही मे सकथ्यैः द्वे
 भवतो द्वे हीमे सकथ्यौ पश्चादुपदधाति पश्चाद्दीमे सकथ्यावग्राभ्याथ सथस्पृष्टे
 भवत एवथ हीमे सकथ्यावग्राभ्याथ सथस्पृष्टे ॥ २९ ॥ अथ तेनैव पुनः
 परीत्य । दक्षिणत उदङ्ङ्हासीनः पूर्वयोत्तरामग्रऽउपदधाति चिदसि तथा देव-
 तयाङ्गिरस्वद्भुवा सदिश्यथ दक्षिणां परिचिदासि तथा देवतयाङ्गिरस्वद्भुवा सी-

देति ॥ ३० ॥ बाहूऽअस्यैते । ते नानोपकृधाति नाना सादयति नाना मूददोहसा-
 धिवदाति नाना हीमौ बाहू द्वे भवतो द्वौ हीमौ बाहू पूर्वार्द्धेऽउपदधाति पुरस्ता-
 द्हीमौ बाहूऽअग्राभ्यां स॒थ स्पृष्टे भवत एव॑थ हीमौ बाहूऽअग्राभ्यां स॒थ
 स्पृष्टौ स वाऽइतीमाऽउपदधातीतीमेऽइतीमे तदक्षिणावृत्तद्धि देवत्रा ॥ ३१ ॥
 अष्टाविष्टका उपदधाती । अष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य
 मात्रा तावन्तमेवैनमेतच्चिनोति पञ्चकृत्वः सादयति पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चऽर्तव
 संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतच्चिनोत्यष्टा-
 विष्टकाः पञ्च कृत्वः सादयति तसृयोदश त्रयोदश मासाः संवत्सरेष्वयोदशाने-
 दिचतिपुरीषाणि यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ ३२ ॥ अथ लोकम्पृ-
 णामुपदधाति । तस्या उपरि बन्धुस्तिस्रः पूर्वास्त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावन्तमेवैनमेतच्चिनोति दशोत्तरास्तासामुपरि बन्धुर्द्वे वाप्रेऽथ दशाथैकामेव॑थ हि
 चितिं चिन्वन्ति ताख्योदश सम्पद्यन्ते तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३३ ॥ ता उभय ए-
 कविंशतिः सम्पद्यन्ते । द्वादश मासाः पञ्चऽर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य
 एकविंशतोऽमुं तदादित्यमस्मिन्नग्नौ प्रतिष्ठापयति ॥ ३४ ॥ एकविंशतिर्वेव
 परिश्रितः । द्वादश मासाः पञ्चऽर्तवस्त्रय इमे लोका अयमग्निरमुतोऽध्येकविंश-
 इमं तदग्निरमुष्मिन्नादित्ये प्रतिष्ठापयति तद्यदेता एवमुपदधात्पेतावेवैतदन्योऽन्य-
 स्मिन्प्रतिष्ठापयति तावेतावन्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितौ तौ वाऽएतावत्र द्वैवेकविंशौ
 सम्पादयत्यत्र ह्येवमौ तदोभौ भवत आहवनीयश्च गार्हपत्यश्च ॥ ३५ ॥ अथ पुरीषं निव-
 पति । तस्योपरि बन्धुस्तच्चात्वालवेल्लाया आहरत्यग्निरेष यच्चात्वालस्तथो हास्यै-
 तदाग्नेयमेव भवति सा समन्विला स्यात्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३६ ॥ व्याममात्री
 भवति । व्याममात्रो वै पुरुषः पुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निराम्रसंमितां तद्यो-
 निं करोति परिमण्डला भवति परिमण्डला हि योनिरथोऽअयं वै लोको गार्हप-
 त्य परिमण्डल उ वाऽअयं लोकः ॥ ३७ ॥ अथैर्नौ संनिवपति । संज्ञामेवाभ्या-
 मेतत्करोति समित्थं संकल्पेथां सं वां मनाथसि सं व्रताग्ने त्वं पुरीष्यो भवत्सं
 नः समनसाविति शमनत्येवैनावेतद्दुहिंसायै यथा नान्योऽन्यथ हिंस्याताम्
 ॥ ३८ ॥ चतुर्भिः संनिवपति । तद्ये चतुष्पदाः पशवस्तैरेवाभ्यामेतत्संज्ञां करो-
 त्यथोऽअन्नं वै पशवोऽग्नेनैवाभ्यामेतत्संज्ञां करोति ॥ ३९ ॥ तां न रिक्तामवेक्षेत
 नेद्विक्तामवेक्षति यद्विक्तामवेक्षेत प्रसेत हैनम् ॥ ४० ॥ अथास्थां मिक्ता

आवपति । अग्नेरेतद्वैश्वानरस्य रेतो यत्सिकता अग्निमेवास्यामेतद्वैश्वानरश्च रेतो
भूतश्च सिञ्चति सा समम्बिला स्यात्सस्योक्तो बन्धुः ॥४१॥ अथैनां विमुञ्चति ।
अप्रदाहाय यद्धि युक्तं न विमुच्यते प्र तद्दद्यतऽएतद्वाऽएतद्युक्ता रेतोऽभार्षादेतम-
ग्निं तमन्नाजीजनदथापरं धत्ते योषा वाऽउखा तस्माद्यदा योषा पूर्वश्च रेतः प्र-
जनयत्यथापरं धत्ते ॥ ४२ ॥ मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमिति । मातेव पुत्रं पृथिवी
पशव्यमित्येतदग्निश्च स्वे योनावभारुखेत्यग्निश्च स्वे योनावभार्षादुखेत्येतत्तां वि-
श्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चत्वित्यृतवो वै विश्वे देवा-
स्तदेनां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चति तामुत्तरतोऽ-
ग्नेनिदधात्यरत्निमात्रे तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४३ ॥ अथास्यां पय आनयति । एत-
द्वाऽएतद्वेतो धत्ते पयो धत्ते योषा वाऽउखा तस्माद्यदा योषा रेतो धत्तेऽथ पयो
धत्तेऽधराः सिकता भवन्त्युत्तरं पयोऽधरश्च हि रेत उत्तरं पयस्तन्मध्यऽआनयति
यथा तत्प्रति पुरुषशीर्षमुपदध्यात् ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत । स प्रजाः सृष्ट्वा सर्वमाजिमित्वा व्यङ्ग्यसत तस्मा-
द्विस्तस्तात्प्राणो मध्यत उदक्रामदथास्माद्दीर्यमुदक्रामत्सिम्लुत्क्रान्तेऽपद्यत तस्मा-
त्पन्नाऽअमस्रवद्यच्चक्षुरध्यशेत तस्मादस्यान्नमखवन्नो हेह तर्हि का चत् प्रति-
ष्ठास ॥ १ ॥ ते देवा अब्रुवन् । वाऽइतोऽन्या प्रतिष्ठास्तीममेव पितरं प्रजापतिश्च
संस्करवाम सैव न प्रतिष्ठा भविष्यतीति ॥ २ ॥ तेऽग्निमब्रुवन् । न वाऽइतोऽ-
न्या प्रतिष्ठास्ति त्वयीमं पितरं प्रजापतिश्चसंस्करवाम सैव नः प्रतिष्ठा भविष्य-
तीति किं मे ततो भविष्यतीति ॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन् । अन्नं वाऽअयं प्रजापतिस्त्व-
न्मुखा एतदन्नमदाम त्वन्मुखानां न एषोऽन्नमसदिति तथेति तस्माद्देवा अग्निमुख्वा
अन्नमदन्ति यस्यै हि क्रुस्यै च देवतायै जुहत्यग्नावेव जुहत्यग्निमुख्वा हि तद्देवा
अन्नमकुर्वत ॥ ४ ॥ स योऽस्मात्प्राणो मध्यत उदक्रामत् । अयमेव स वायु-
र्योऽयं पृबतेऽथ यदस्माद्दीर्यमुदक्रामदसौ स आदित्योऽथ यदस्मादन्नमस्रवद्यदेव
संवत्सरेऽन्नं तच्छत् ॥ ५ ॥ तं देवा अग्नौ प्रावृजन् । तद्य एनं पृबुक्तमग्निरारो-
हद्य एवास्मात्स प्राणो मध्यत उदक्रामत्स एवैनश्च स आपद्यत तमस्मिन्नदधुरथ
यदस्माद्दीर्यमुदक्रामत्सदस्मिन्नदधुरथ यदस्मादन्नमस्रवद्यदस्मिन्नदधुस्तश्च सर्व
कृत्स्नश्च संस्कृतयोर्ध्वमुदश्रयंस्तद्यं तमुदश्रयन्निमे स लोकाः ॥ ६ ॥ तस्यायमेव

लोकः प्रतिष्ठा । अथ योऽस्मिंल्लोकेऽग्निः सोऽस्यवाङ् प्राणोथास्यान्तरिक्षमात्माय
 योऽन्तरिक्षे वायुर्य एवायमात्मान्प्राणः सोऽस्य स द्यौरेवास्य शिरः सूर्याचन्द्र-
 मसौ चक्षुषी यच्चक्षुरध्यशेत स चन्द्रमास्तस्मात्स मीलिततरोऽन्नथ हि तस्मा-
 वस्रवत् ॥ ७ ॥ तदेषा वै सा प्रतिष्ठा । यां तद्देवाः समस्कुर्वन्तमैवेयमद्यापि प्रति-
 ष्ठा सोऽपवाप्यतोऽधि भविता ॥ ८ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यथसत अयमेव स
 योऽयमार्गिन्श्रीयते तद्यदेषोखा रिक्ता शेते पुरा प्रवर्जनाद्यथैव तत्प्रजापतिरुत्क्रान्ते
 प्राणोऽवृत्क्रान्ते वीर्ये स्तुतेऽन्ने रिक्तोऽशयदेतदस्य तद्रूपम् ॥ ९ ॥ तामग्नौ प्रवृ-
 णक्ति । यथैवैनमतो देवाः प्रावृज्जस्तद्य एनां प्रवृक्तामग्निरारोहति य एवास्मात्स
 प्राणो मध्यत उदक्रामत्स एवैनथ स आपद्यते तस्मिन्दधात्यथ यद्रुक्मं प्रतिमुच्य
 विभर्ति यदेवास्माद्धीर्यमुदक्रामत्तदस्मिन्दधात्यथ याः समिध आदधाति यदेवास्मा-
 दन्नमस्रवत्तदस्मिन्दधाति ॥ १० ॥ ता वै सायं प्रातरादधाति । अहनश्च हि
 तद्वात्रेभ्योऽन्नमस्रवत्तान्येतानि सर्वस्मिन्नेव संवत्सरेभ्युः संवत्सरो हि स प्रजाप-
 तिर्यस्मात्तान्युदक्रामत्तदस्मिदन्नेतत्सर्वस्मिन्नेव सर्वं दधाति यस्मिन्हास्यैतदतो
 न कुर्यान्न हास्य तस्मिन्नेतद्दधात्तसंवत्सरभूतस्येत्तकेण च न भवितव्यमिति ह
 स्माह वामकक्षायणो नेदिमं पितरं प्रजापतिं विद्यमानं पश्यानीति तथै संवत्सर
 सर्वं कृत्स्नथै संस्कृत्योर्ध्वमुच्छ्रयति यथैवैनमतो देवा उदश्रयन् ॥ ११ ॥ तस्य
 गार्हपत्य एवायं लोकः । अथ यो गार्हपत्येऽग्निर्य एवायमस्मिंल्लोकेऽग्निः सोऽस्य
 सोऽथ यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च तदन्तरिक्षमथ य आग्नीधीयेऽग्निर्य ए-
 वायमन्तरिक्षे वायुः सोऽस्य स आहवनीय एव द्यौरथ य आहवनीयेऽग्निस्तौ
 सूर्याचन्द्रमसौ सोऽस्यैष आत्मैव ॥ १२ ॥ तस्य शिर एवाहवनीयः । अथ य आ-
 हवनीयेऽग्निर्य एवायथै शीर्षन्प्राणः सोऽस्य स तद्यत्स पत्नपुच्छवान्भवति पक्ष-
 पुच्छवान्णयथै शीर्षन्प्राणश्चक्षुः शिरो दक्षिणथै श्रात्रं दक्षिणः पत्न उत्तरथै
 श्रोत्रमुत्तरः पत्नः प्राणो मध्यमात्मा वाक्पुच्छं प्रतिष्ठा तद्यत्पक्षणा वाचाकं जग्ध्वा
 प्रतिष्ठन्ति तस्माद्वाक्पुच्छं प्रतिष्ठा ॥ १३ ॥ अथ यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं
 च । स आत्माय य आग्नीधीयेऽग्निर्य एवायमन्तरात्प्राणः सोऽस्य स प्रतिष्ठे-
 वास्य गार्हपत्योऽथ यो गार्हपत्येऽग्निः सोऽस्यावाङ् प्राणः ॥ १४ ॥ तथै
 हैके त्रिचितं चिन्वन्ति । त्रयो वाऽहमेऽवाञ्चः प्राणा इति न तथा कुर्यादिति
 ते रेचन्त्येकविथैश सम्पदमथोऽअनुष्टुप्सम्पदमथो बृहतीसम्पदं ये तथा

कुर्वन्त्येकं ॥ ह्येवैतद्रूपं योनिरेव प्रजातिरेव यदेतेऽवाञ्चः प्राणा यद्धि मूत्रं करो-
 ति यत्पुरीषं प्रैव तज्जायते ॥ १५ ॥ अथातः सम्पदेत् । एकविंशतिरिष्टका
 नव यजुषि तत्रिंशत्सदानं च सूददोहाश्च तद्वात्रिंशदद्वात्रिंशदक्षरा-
 नुष्टुम्पैवानुष्टुम् ॥ १६ ॥ एकविंशतिर्वैव परिश्रितः । यजुर्द्वाविंशं व्यदूहनस्य
 यजुरूषाश्च यजुश्च मिकताश्च यजुश्च पुरीषं च यजुश्च चतुर्भिः संनिवपति वि-
 मुञ्चति पञ्चमेन ततस्त्रिभिरियं द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुम्पैवानुष्टुम् ॥ १७ ॥ अथैते द्वे यजुषी ।
 सोऽअनुष्टुम्ब वाग्नाऽअनुष्टुमद्यादिदं द्वयं वाचो रूपं दैवं च मानुषं चोच्चैश्च श-
 नैश्च तदेते द्वे ॥ १८ ॥ ता वाऽएतास्तिस्त्रोऽनुष्टुम्भः । चित् एष गार्हपत्यस्तद्यदे-
 ता अत्र तिस्रोऽनुष्टुम्भः सम्पादयन्त्यत्र ह्येवमे तदा सर्वे लोका भवन्ति ततोऽन्यत-
 रां द्वात्रिंशदक्षरामनुष्टुममाहवनीयं हरन्ति स आहवनीयः सा द्यौस्तच्छि-
 रोऽथेहान्यतरा परिशिष्यते स गार्हपत्यः सा प्रतिष्ठा सऽऽअयं लोकः ॥ १९ ॥
 अथ येऽएते द्वे यजुषी । एतस्यद्यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च तदन्तरिक्षं स
 आत्मा तद्यत्ते द्वे भवतस्तस्मादेतत्तनीया यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च
 तस्मादेषां लोकानामन्तरिक्षलोकस्तनिष्ठः ॥ २० ॥ सैषा त्रेधाविहिता वागनु-
 ष्टुम् । तामेषोऽग्निः प्राणो भूत्वानुसंचरति य आहवनीयेऽग्निः स प्राणः
 सोऽमावादित्योऽथ य आग्नीध्रौयेऽग्निः सव्यानः स उऽअयं वायुर्योऽयं
 पंचैतस्य यो गार्हपत्येऽग्निः स उदानः स उऽअयं योऽयमस्मिलोकेऽग्निरेवं विद्ध
 वाव सर्वा वाचं सर्वं प्राणं सर्वमात्मानं संस्क्रुते ॥ २१ ॥ सैषा बृहत्येवः ।
 ये वै द्वे द्वात्रिंशतौ द्वात्रिंशदेव तदथैते द्वे यजुषी तच्चतुस्त्रिंशदग्निरेव
 पञ्चत्रिंशो नाक्षराच्छन्वो व्येत्येकस्मान् द्वाभ्यां स उद्व्यत्तरस्तत्षट्त्रिंश
 शत्षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बृहती वाऽएष संचितोऽभिसम्पद्यते यादृग्वै योनौ रेतः
 सिच्यते तादृग्जायते तद्यदेतामत्र बृहती करोति तस्मादेषं संचितो बृहतीमभिस-
 म्पद्यते ॥ २२ ॥ तदाहुः । यदयं लोको गार्हपत्योऽन्तरिक्षं धिष्ण्या शौराहवनी-
 योऽन्तरिक्षलोके उ अस्मान्लोकाहनन्तर्हितोऽथ कस्माद्गार्हपत्यं चित्त्वाहवनीयं
 चिनोत्यथ धिष्ण्यानिति सह ह्येवावग्रे लोकावासतुस्तयोर्विगतोर्योऽन्तरेणाकाश
 आसीत्तदन्तरिक्षमभवतीक्ष्णं हैतन्नाम ततः पुरान्तरा वाऽइदमक्षिणमभूदिति तस्मा-
 दन्तरिक्षं तद्यद्गार्हपत्यं चित्त्वाहवनीयं चिनोत्येतौ ह्यग्रे लोकावसृज्येतामथ प्रत्ये-
 त्थ धिष्ण्याभिवपति कर्मण एवानन्तरयायाथोऽअन्तर्बोर्वाव संस्क्रयमाणयोर्मध्यं
 संस्क्रियते ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् २ ॥ प्रथमोऽध्यायः [४४.] ॥

अथातो नैर्ऋतीर्हरन्ति । एतच्चै देवा गार्हपत्यं चित्वा समारोहन्नयं वै लोको
 गार्हपत्य इममेव तं लोकं संस्कृत्य समारोहस्ते तम एवानतिदृश्यमपश्यन् ॥१॥
 तेऽब्रुवन् । उप तज्जानति यथेदं तमः पाप्मानमपहृनामहाऽइति तेऽब्रुवंश्चेत्यध्वामिति
 चित्तिभिर्ब्रूते वाव तदध्वंस्तदिच्छत यथेदं तमः पाप्मानमपहृनामहाऽइति ॥२॥
 ते चेत्यमानाः । एता इष्टका अपश्यन् नैर्ऋतीस्ता उपादधत ताभिस्तत्तमः पाप्मान-
 मपाध्नतः पाप्मा वै निर्ऋतिस्तद्यदेताभिः पाप्मानं निर्ऋतिमपाध्नत तस्मादेता नैर्ऋ-
 त्यः ॥३॥ तद्वाऽएतत्किपते । यद्देवा अकुर्वन्निदं नु तत्तमः स पाप्मा देवैरेवापहतो
 यत्चेतत्करोति यद्देवा अकुर्वन्स्तत्करवाणीत्यथो य एव पाप्मा या निर्ऋतिस्तमेता-
 भिरपहते तद्यदेताभिः पाप्मानं निर्ऋतिमपहते तस्मादेतानैर्ऋत्यः ॥ ४ ॥ यद्देवै-
 ता नैर्ऋतीर्हरन्ति । प्रजापतिं त्रिस्रस्तं यत्र देवाः समस्कृर्वन्तु मुखार्या योनौ रेतो
 भूतमसिचंन्योनिर्वाऽउत्वा तस्माऽएतां संवत्सरे प्रतिष्ठां समस्कृर्वन्निममेव
 लोकमयं वै लोको गार्हपत्यस्तस्मिन्नेन प्रजनयंस्तस्य यः पाप्मा यः श्लेष्मा य-
 दुल्वं यज्जरायु तदस्यैताभिरुपाध्नंस्तद्यदस्यैताभिः पाप्मानं निर्ऋतिमपाध्नंस्तस्मा-
 देता नैर्ऋत्यः ॥ ५ ॥ तथैवैतद्यजमानः । आत्मानमुखार्या योनौ रेतो भूतं
 सिञ्चति योनिर्वाऽउत्वा तस्माऽएतां संवत्सरे प्रतिष्ठां संस्क्रोतीममेव लोकमयं
 वै लोको गार्हपत्यस्तस्मिन्नेन प्रजनयति तस्य यः पाप्माय श्लेष्मा यदुल्वं यज्जरायु
 तदस्यैताभिरपहन्ति तद्यदस्यैताभिः पाप्मानं निर्ऋतिमपहन्ति तस्मादेता नैर्ऋ-
 त्यः ॥६॥ पादप्राप्त्यो भवन्ति । अधस्पष्टमेव तत्पाप्मानं निर्ऋतिं कुरुतेऽलक्षणा
 भवन्ति यच्चै नास्ति तदलक्षणमसन्तमेव तत्पाप्मानं निर्ऋतिं कुरुते तुषपका
 भवन्ति नैर्ऋता वै तुषा नैर्ऋतैरेव तन्नैर्ऋतं कर्म करोति कृष्णा भवन्ति कृष्णं
 हि तत्तम आसीदथो कृष्णा वै निर्ऋतिः ॥ ७ ॥ ताभिरेतां विशं यन्ति । एषा
 वै नैर्ऋती विद्वन्नैर्ऋत्यामेव तद्दिशि निर्ऋतिं दधाति स यत्र स्वकृतं बेरिणं
 श्वभ्रप्रदरो वा स्यात्तदेना उपदध्याद्यत्र वाऽअस्याऽअवदीर्यते यत्र वास्याऽअयो-
 षधयो न जायन्ते निर्ऋतिर्हास्यै तद्ब्रूहाति नैर्ऋतऽएव तद्भूमिर्निर्ऋतिं दधाति
 ताः परार्चालोकभाजः कृत्वोपदधाति ॥ ८ ॥ असुन्वन्तमयजमानमिच्छेति ।
 यो वै न सुनोति न यजते तं निर्ऋतिर्ऋच्छति स्तेनस्येत्यामन्विहि तत्स्करस्येति
 स्तेनस्य चेत्यामन्विहि तत्स्करस्य चेत्येतदथो यथा स्तेनस्तस्करः प्रलाययेत्येव
 प्रलायमिहीत्यन्यमस्मदिच्छ सा तऽइत्येत्यनित्यं विद्वां समिच्छेत्येतन्मो देवि

निर्ऋते तुभ्यमस्त्विति नमस्कारेणैवैनामपहते ॥ ६ ॥ नमः सु ते निर्ऋते तिग्म-
तेज इति । तिग्मवेजा वै निर्ऋतिस्तस्या ऽएतन्नमस्कारोत्ययस्मयं विचृता बन्धमेत-
मित्ययस्मयेन ह वै तं बन्धेन निर्ऋतिर्बध्नाति यं बध्नाति यमेन त्वं यम्या सं-
विदानेत्यग्निर्वै यम इयं यम्याभ्यां ह्रीदं सर्वं यतमाभ्यां त्वं संविदाने-
त्येतदुत्तमे नाकेऽश्रधि रोहयैनमिति स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गो लोके यजमान-
माधरोहयेत्येतत् ॥ १० ॥ यस्यास्ते घोरऽआसन्जुहोमीति । घोरा वै निर्ऋति-
स्तस्या एतदासन्जुहोति यत्तद्देवत्यं कर्म करोत्येषां बन्धानामवसर्जनायेति यैर्बन्धै-
र्बद्धो भवति यां त्वा जनो भूमिरिति प्रमन्दतऽहतीयं वै भूमिरस्यां वै स भवति
यो भवति निर्ऋतिं त्वाहं परिवेद विद्वत् इति निर्ऋतिरिति त्वाहं परिवेद सर्वत
इत्येतदियं वै निर्ऋतिरियं वै तं निरर्पयति यो निर्ऋच्छति तद्यथा वै ब्रूयात्सा-
वामुष्यायणोऽसि वेद त्वा मा मा हिंसीरित्येवमेतदाह नतरां हि विदित
आमन्त्रितो हिनस्ति ॥ ११ ॥ नोपस्पृशति । पाप्मा वै निर्ऋतिर्नेत्पाप्माना स
स्पृशाऽइति न सादयति प्रतिष्ठा वै सादनं नेत्पाप्मानं प्रतिष्ठापयानीति सूददोह-
साधिवदति प्राणो वै सूददोहा नेत्पाप्मानं प्राणेन संतनवानि संदधानीति ॥ १२ ॥
ता ह्येके परस्तादर्वाचीरुपदधाति । पाप्मा वै निर्ऋतिर्नेत्पाप्मानं निर्ऋतिमन्ववा-
यामेति न तथा कुर्यात्पराचीरेवोपदध्यात्पराञ्चमेव तत्पाप्मानं निर्ऋतिमपहते
॥ १३ ॥ तिस्र इष्टका उपदधाति । त्रिवृद्गिनर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैव
तत्पाप्मानं निर्ऋतिमपहते ॥ १४ ॥ अथासन्दीं शिक्यं । रुक्मपाशमिण्डे तत्परार्धे
न्यस्यति नैर्ऋतो वै पाशो निर्ऋतिपाशादेश तत्प्रमुच्यते यं ते दवी निर्ऋतिराब-
बन्ध पाशं ग्रीवास्वविचृत्यमित्यनेवंनिदुषा हाविचृत्यस्तं त्रिष्याभ्यायुषो न मध्या-
न्तिपग्निर्वाऽश्रायुस्तस्यैतन्मध्यं युञ्चितो गार्हपत्यो भवत्युचित आहवनीयस्तस्मा-
द्यादि युवारिन् चिनुते यदि स्थविर आयुषो न मध्यादित्येवाहायैतं पितुमद्वि-
प्रमूत इत्यं वै पितुरथैतद्वममाद्वि प्रमुक्त इत्येतत्त्रिष्टुब्धिर्ब्रह्मो वै त्रिष्टुब्धेणैव
तत्पाप्मानं निर्ऋतिमपहते ॥ १५ ॥ तिस्र इष्टका भवन्ति । आसन्दी शिक्यं
रुक्मपाश इष्टवे तदष्टा षष्टान्नरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैव तत्पाप्मानं निर्ऋतिमपहते ॥ १६ ॥ अथान्तरेणोदचमसं निनयति । वज्रो
वाऽश्रापो वज्रैव तत्पाप्मानं निर्ऋतिमन्तर्धत्ते नमो भृत्यै येऽं चकारेत्युपोत्तिष्ठन्ति
भूत्यै वाऽएतदग्रे देवाः कर्माकुर्वन्त तस्याऽएतन्नमोऽकुर्वन्भूत्याऽउ एवायमेतत्कर्म

कुरुते तस्याऽएतन्नमस्करोत्यप्रतीक्षमायन्त्यप्रतीक्षमेव तत्पाप्मानं निर्मृतिं जहति ॥
 ॥ १७ ॥ प्रत्येत्याग्निमुपतिष्ठते । एतद्वा ऽएतदयथायथं करोति यदग्नौ सामीचि-
 तऽएतां दिशमेति तस्माऽएवैतन्नहनुतेऽद्विधिसायै ॥ १८ ॥ यद्वेवोपतिष्ठते ।
 अयं वै लोको गार्हपत्यः प्रतिष्ठा वै गार्हपत्य इयमु वै प्रतिष्ठितेत्पथमिवैति
 यदेतां दिशमेति तद्यदुपतिष्ठतऽइमामेवैतत्प्रतिष्ठामभि प्रत्येत्यस्यामेवैतत्प्रतिष्ठार्यां
 प्रतिष्ठति ॥ १९ ॥ निवेशनः संगमनो वसूनामिति । निवेशनो ह्ययं लोकः संग-
 मनो वसूनां विश्वा रूपाभिचष्टेशचीभिरिति सर्वाणि रूपाण्यभिचष्टे शचीभि
 रित्येतद्देव-इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे पथीनामिति यथैव यजुस्तथा
 बन्धुः ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [२. १.] ॥

अथ प्रायणीयं निर्वपति । तस्य हविष्कृता वाचं विसृजते वाचं विसृज्य
 स्तम्बयजुर्हरति स्तम्बयजुर्हृत्वा पूर्वेण परिग्रहेण परिग्रहं लिखित्वाह हर त्रिरि-
 ति हरति त्रिराग्नीध्रः ॥ १ ॥ प्रत्येत्य प्रायणीयेन प्रचरति । प्रायणीयेन प्रचर्य
 सीरं युनक्त्येतद्वाऽएनं देवाः संस्करिष्यन्तः पुरस्तादन्नेन समर्धयस्तथैवैनमयमे
 तत्संस्करिष्यन्पुरस्तादन्नेन समर्धयति सीरं भवति मेरुः इतद्यत्सीरमिरामेवा-
 स्मिन्नेतद्दधाति ॥ २ ॥ औदुम्बरं भवति । ऊर्ध्वं रस उदुम्बर ऊर्ध्वेनमेतद्गसेन
 समर्धयति मौञ्जं परिसीर्यं त्रिवृत्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३ ॥ सोऽग्नेर्दक्षिणाऽ
 श्रोणिम् । जघनेन तिष्ठन्नुत्तरस्याऽसस्य पुरस्ताद्युज्यमानमभिपन्नपते सीरा
 युञ्जन्ति कवयो युगावितन्वते पृथगिति ये विद्वाऽसस्ते कवयस्ते सीरं च
 युञ्जन्ति युगानि च वितन्वते पृथग्धीरा देवेषु सुमन्योति यज्ञो वै सुमनं धीरा-
 देवेषु यज्ञं तन्वाना इत्येतत् ॥ ४ ॥ युनक्त सीरा वि युगा तनुध्वमि-
 ति । युञ्जन्ति हि सीरं वि युगानि तन्वन्ति कृते योनौ वपतेह बीजामिति
 बीजाय वाऽएषा योनिष्क्रियते यत्सीता यथा ह वाऽअयोनौ रेतः सिञ्चेदेवं
 तद्यदकृष्टे वपति गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्न इति वाग्वै गीरन्नऽश्रुष्टिर्देव
 इत्सृष्टयः एकमेवाश्रिति यदा वाऽअन्नं पच्यतेऽथ तत्सृष्टयोपचरन्ति ह्याभ्यां युनक्ति
 गायत्र्या च त्रिष्टुभा च तस्योक्तो बन्धुः ॥५॥ स दक्षिणमेवाग्नेयुनक्ति । अथ स-
 व्यमेवं देवत्रैतरथा मानुषे षड्वं भवति द्वादशगवं वा चतुर्विंशतिगवं वा संबत्सरमेवा-
 ऽभसम्पदम् ॥६॥ अर्थेन विरुषति । अन्नं वै कृषिरेतद्वाऽअस्मिन्देवाः संस्करिष्यन्तः

पुरस्तादन्नमदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतत्संस्करिष्यन्पुरस्तादन्नं दधाति ॥ ७ ॥ स
 वाऽआत्मानमेव विकृषति । न पक्षपुच्छान्यात्मंस्तदन्नं दधाति यदु वाऽआत्महन्नं
 धीयते तदात्मानमवाति तत्पक्षपुच्छान्यथ यःपक्षपुच्छेषु नैव तदात्मानमवाति न प-
 क्षपुच्छानि ॥ ८ ॥ स दक्षिणार्धेनारग्रेः । अन्तरेण परिश्रितः मार्चीं प्रथमां
 सीतां कृषति शुनं सु फाला विकृषन्तु भूमिं शुनं कीनाशा अभियन्तु वाहेरिति
 शुनं शुनमिति यत्र समृद्धं तच्छुनं समर्थयत्येवैनामेतत् ॥ ९ ॥ अथ जघना-
 र्धेनोदीचीम् । घृतेन सीता मधुना समज्यतामिति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्विश्वेदेवै-
 रनुमता मरुद्भिरिति विश्वे च वै देवा मरुतश्च वर्षस्येशतऽऊर्जस्वती प्रयसा पि-
 न्वमानेति रसो वै पय ऊर्जस्वती रसेनान्नेन पिन्वमानेत्येतदस्मान्सीते पय-
 साभ्याववृत्स्वेत्यस्मान्सीते रसेनाभ्याववृत्स्वेत्येतत् ॥ १० ॥ अथोत्तरार्धेन प्रा-
 चीम् । लम्बङ्गलं पवीरवदिति लाङ्गलं रयिमदित्पेतसुश्वं सोमपित्सर्वि-
 त्यन्नं वै सोमस्तदुद्धपति गाम्बिं प्रफुर्व्यं च पीवरीं प्रस्थावद्रथवाहनमित्येतद्भिर्बर्धे
 सीतोद्धपति ॥ ११ ॥ अथ पूर्वार्धेन दक्षिणाम् । कामं कामदुषे धुच्व मित्राय वरुणाय
 च । इन्द्रायाशिवभ्यां पूष्णे प्रजाभ्य ओषधीभ्य इति सर्वदेवत्या वै कृषिरेताभ्यो
 देवताभ्यः सर्वान्क्रामान्धुच्वेत्येतदित्यग्रे कृषत्यथेति अथेत्यथेति तदक्षिणावृ-
 त्तद्धि देवत्रा ॥ १२ ॥ चतस्रः सीता यजुषा कृषति । तद्यच्चतसृषु दिच्वन्नं तद-
 स्मिन्नेदधाति तद्वै यजुषाद्वा वै तद्यद्यजुरदो तद्यदिमा दिशः ॥ १३ ॥ अथात्मानं
 विकृषति । तद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तदस्मिन्नेदधाति तूष्णीमनिरुक्तं वै तद्यत्तूष्णीं
 सर्वं वाऽअनिरुक्तं सर्वेणैवास्मिन्नेतदन्नं दधातीत्यग्रे कृषत्यथेति अथेत्यथेति
 तदक्षिणावृत्तद्धि देवत्रा ॥ १४ ॥ तिस्रस्तिस्त्रः सीताः कृषति । त्रिवृदग्निर्यावा-
 नग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १५ ॥ द्वादश सीतास्तू-
 ष्णीं कृषति । द्वादश प्रासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यभ्यं मात्रा
 तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १६ ॥ ता उभययः षोडश सम्पद्यन्ते । षोडशकलः प्रजा-
 पतिः प्रजापतिरग्निरात्मसंमितमेवास्मिन्नेतदन्नं दधाति यदु वाऽआत्मसंमितमन्नं तदवति
 तन्न हिनस्ति यद्भूयो हिनस्ति तद्यत्कनीयो न तदवति ॥ १७ ॥ यद्वैवैनं विकृषति ।
 एतद्वाऽअस्मिन्देवाः संस्करिष्यन्तः पुरस्तात्प्राणानदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतत्संस्क-
 रिष्यन्पुरस्तात्प्राणान्दधाति लेखा भवन्ति लेखासु हीमे प्राणाः ॥ १८ ॥ शतम्
 ४१०० ॥ ॥ चतस्रः सीता यजुषा कृषति । तद्यग्मे शीर्षश्चत्वारो निरुक्ताः

प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति तद्धै यजुषाद्धा वै तद्यजुग्द्धो तद्यदिमे शीर्षेन्प्राणाः
 ॥ १९ ॥ यद्धेवात्मानं विकृषति । यऽप्रेमेऽन्तरात्मन्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति
 तूष्णीं को हि तद्धेद यावन्त इमेऽन्तरात्मन्प्राणाः ॥ २० ॥ अथैनान्विपुञ्चति ।
 आप्त्वा तं कामं यस्मै कामायैनान्युक्ते विमुच्यध्वमध्वन्या इत्यध्वन्या हैते देवत्रा देव-
 याना इति देवैः होभिः कर्म करोत्यग्नम् तमसस्पा र्मस्येन्यशनाया वै तपोऽम-
 न्मास्याऽअशनायायै पारमित्येतज्ज्योतिरापामेति ज्योतिर्द्याप्नोति यो देवाभ्यो यज्ञ-
 मथैनानुदीचः प्राचः प्रसृजति तस्योक्तो बन्धुस्तानध्वर्येव ददाति स हितैः करोति
 तांस्तु वृत्तिणानां कालेऽनुदिशेत् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [२. २.]
 प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या १०८ ॥ ॥

अथ दर्भस्तम्बमुपदधाति । एतद्धै देवा ओषधीरुपादधत तथैवैतद्यजमान
 ओषधीरुपधत्ते ॥ १ ॥ यद्धेव दर्भस्तम्बमुपदधाति । जायतऽएष एतद्यच्चीयते स
 एष सर्वस्माऽअन्नाय जायतऽउभयम्बेतदन्नं यद्दर्भा आपश्च ह्येता ओषधयश्च या
 वै वृत्राह्नीभत्समाना आपो धन्व हभन्त्य उदायंस्ते दर्भा अभवन्त्यहभन्त्य उदा-
 यंस्तस्माद्दर्भास्ता हैताः शुद्धा मेध्या आपो वृत्राभिप्रक्षरिता यद्दर्भा यदु दर्भास्तेनौषधय
 उभयनैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥ २ ॥ सीता समरे । वाग्वै सीता समरः प्राणा वै सीतास्ता-
 सामयथै समयो वाचि वै प्राणेभ्योऽन्नं धीयते मध्यतो मध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं
 दधाति तूष्णीं प्रनिरुक्तं वै तद्यच्चूष्णीं सर्वं वाऽअनिरुक्तं सर्वेणैवास्मिन्नेतदन्ने
 दधाति ॥ ३ ॥ अथैनमभिजुहोति । जायतऽएष एतद्यच्चीयते स एष सर्वस्माऽ-
 अन्नाय जायते सर्वस्योऽअस्यैष रसो यदाज्वर्षां च ह्येष ओषधीनां च रसोऽस्यै-
 वैनमेतत्सर्वस्य रसेन प्रीणाति यावानु वै रसस्तावानात्मानेनैवैनमेतत्सर्वेण प्रीणा-
 ति पञ्चगृहीतेन पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चऽर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावान-
 ग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥ ४ ॥ यद्धेवैनमभिजुहोति ।
 एतद्धै यत्रैतं प्राणा ऋषयोऽग्नेऽग्निं समस्कुर्वंस्तदस्मिन्नंतं पुरस्ताद्भाग-
 मकुर्वत तस्मात्पुरस्ताद्भागस्तद्यदाभिजुहोति यज्ज्वास्मिन्ते प्राणा ऋषयः पुरस्ता-
 द्भागमकुर्वत तानैवैतत्प्रीणात्याज्येन पञ्चगृहीतेन तस्योक्तो बन्धुः ॥ ५ ॥ यद्धेवैन-
 मभिजुहोति । एतद्धै यान्येतास्मिन्नग्नौ रूपाण्युपधास्यन्भवति यान्स्तोमान्यानि
 पृष्ठानि यानि छन्दासि तेभ्य एतं पुरस्ताद्भागं करोति तान्येवैतत्प्रीणात्याज्येन

पञ्चगृहीतेन तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ यद्वेवैनमाभिजुहोति । एतद्वै देवा अभिभयु-
दीर्घं वाऽइदं कर्म यद्वै न इममिह रक्षांति नाप्रा न हन्युरिति तऽएतामेतस्य क-
र्मणः पुरस्तात्संस्थापयन्तस्तमत्रैव सर्वं समस्थापयन्नाचिन्वंस्तथैवैनमयमे-
तदत्रैव सर्वं संस्थापयन्त्यत्र चिनोति ॥ ७ ॥ सजूरब्द इति चितिः । अयबो-
भिरिति पुरीषसंज्ञरूपा इति चितिररूपाभिरिति पुरीषसंज्ञोषसावद्विनेति
चितिरैसाभिरिति पुरीषसंज्ञः सूर इति चितिरितेशेनेति पुरीषसंज्ञः सजू-
वैश्वानर इति चितिरिदयेति पुरीषसंज्ञं घृतेनेति चितिः श्रेति पुरीषसंज्ञं हेति
चितिः ॥ ८ ॥ त्रयोदशैता व्याहृतयो भवन्ति । त्रयोदश मासाः संवत्सर-
स्त्रयोदशाग्नेश्चितिपुरीषाणि यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतच्चिनोत्या-
ज्येन जुहोत्यग्निरेष यद्वाज्यमग्निमेवैतच्चिनोति पञ्चगृहीतेन पञ्चचितिकोग्निः प-
ञ्चसर्वः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतच्चिनो-
त्यध्वामुक्त्वाञ्जुहोत्यूर्ध्वं सद्गिं चितिभिरिचिनोति ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
[२. ३.] ॥ ॥

अथोदचमसाञ्चिनयति । एतद्वै देवा भद्रवंश्चेतयध्वामिति चितिमिच्छतेति
वाव तदद्भुवंस्ते चेतयमाना वृष्टिमेव चितिमपश्यन्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेत-
दधाति ॥ १ ॥ उदचमसा भवन्ति । आपो वै वृष्टिर्वास्मिन्नेतदधात्यादुम्ब-
रेण चमसेन तस्योक्तो बन्धुश्चतुः सक्तिना चतस्रो वै त्रिशः सर्वाभ्य एवास्मि-
न्नेतद्विग्भ्यो वृष्टिं दधाति ॥ २ ॥ त्रींस्त्रीनुदचमसाञ्चिनयति । त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर-
यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ३ ॥ द्वादशोदचमसान्कृष्टे नि-
नयति । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ताव-
तैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ४ ॥ स वै कृष्टे निनयति । तस्मात्कृष्टाय वर्षति स
यत्कृष्टऽएव निनयेन्नाकृष्टे कृष्टायैव वर्षेन्नाकृष्टायथ यत्कृष्टऽएव निनयेन्ना कृष्टऽ-
कृष्टायैव वर्षेन्न कृष्टाय कृष्टे चाकृष्टे च निनयति तस्मात्कृष्टाय चाकृष्टाय च व-
र्षति ॥ ५ ॥ त्रींस्कृष्टे चाकृष्टे च निनयति । त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर्या-
वत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ६ ॥ यद्वेवोदचमसान्निनु-
यति । एतद्वाऽअस्मिन्देवाः संस्करिष्यन्तः पुरस्तादपो दधुस्तथैवास्मिन्-
यमेतसंस्करिष्यन्पुरस्तादपो दधाति ॥ ७ ॥ त्रींस्त्रीनुदचमसाञ्चिनयति । त्रिवृद्ग्निर-

र्थावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदपो दधाति ॥ ८ ॥ द्वादशोदचम-
 मान्कृष्टे न्निनयति । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य
 मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदपो दधाति ॥ ९ ॥ स वै कृष्टे न्निनयति । प्राणेषु तदपोऽ
 दधाति स यत्कृष्टऽएव निनयेन्नाकृष्टे प्राणेष्वेवापः स्युर्नेतरस्मिन्नात्मन्तथ यत्कृष्ट-
 ऽएव निनयेन्न कृष्टऽआत्मन्नेवापः स्युर्न प्राणेषु कृष्टे चाकृष्टे च न्निनयति तस्मा-
 दिमा उभयत्रापः प्राणेषु चात्मंश्च ॥ १० ॥ त्रीन्कृष्टे चाकृष्टे च न्निनयति । त्रिवृ-
 दग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदपो दधाति ॥ ११ ॥ पञ्चद-
 शोदचमसान्निनयति । पञ्चदशो वै वज्र एतेनैवास्यैतत्पञ्चदशेन वज्रेण सर्वं पा-
 प्मानमपहन्ति ॥ १२ ॥ अथ सर्वौषधं वपति । एतद्धै देवा अब्रुवन्धेत्यध्वामिति
 चितिमिच्छतेति वाव तद्ब्रुवंस्ते चेतयमाना अन्नमेव चितिमपश्यस्तामस्मिन्नदधु-
 स्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ १३ ॥ सर्वौषधं भवति । सर्वमेव तदन्नं यत्सर्वौष-
 धं सर्वमेवास्मिन्नेतदन्नं दधाति तेषामेकमन्नमुद्गरेत्तस्य नाश्रीयाद्यावज्जीवमौ-
 दुम्बरेण चमसेन तस्योक्तो बन्धुश्चतुःसक्तिना चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवा-
 स्मिन्नेतद्दिग्भ्योऽन्नं दधात्यनुष्टुब्धिर्वपति वाग्नाऽअनुष्टुब्वाचोवाऽअन्नमद्यते ॥ १४ ॥
 तिसृभिस्तिसृभिर्ऋग्भिर्वपति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मि-
 न्नेतदन्नं दधाति ॥ १५ ॥ द्वादशाभिर्ऋग्भिः कृष्टे वपति । द्वादश मासाः संव-
 त्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति
 ॥ १६ ॥ स वै कृष्टे वपति । तस्मात्कृष्टेऽन्नं पच्यते यत्कृष्टऽएव वपेन्नाकृष्टे कृष्ट-
 ऽएवान्नं पच्येत नाकृष्टेऽथ यत्कृष्टऽएव वपेन्न कृष्टेऽकृष्टऽएवान्नं पच्येत न कृष्टे
 कृष्टेचाकृष्टे च वपति तस्मात्कृष्टे चाकृष्टे चान्नं पच्यते ॥ १७ ॥ तिसृभिः कृष्टे
 चाकृष्टे च वपति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं द-
 धाति ॥ १८ ॥ यद्वेव सर्वौषधं वपति । एतद्वाऽएनं देवाः संस्कारिष्यन्तः पुरस्ता-
 त्सर्वेण भेषजेनाभिषज्यंस्तथैवैनमयमेतत्संस्कारिष्यन्पुरस्तात्सर्वेण भेषजेन भिषज्य-
 ति ॥ १९ ॥ सर्वौषधं भवति । सर्वमेतद्भेषजं यत्सर्वौषधं सर्वेणैवैनमेतद्भेषजेन
 भिषज्यति ॥ २० ॥ तिसृभिस्तिसृभिर्ऋग्भिर्वपति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्य-
 स्य मात्रा तावतैवैनमेतद्भिषज्यति ॥ २१ ॥ द्वादशाभिर्ऋग्भिः कृष्टे वप-
 ति । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतद्भिषज्यति ॥ २२ ॥ स वै कृष्टे वपति । प्राणांस्तद्भिषज्यति-

स यत्कृष्टएव वपेन्नाकृष्टे प्राणानेव भिषज्येन्नेतरमात्मानमथ यत्कृष्टएव वपेन्
कृष्टः ऽआत्मानमेव भिषज्येन्न प्राणान्कृष्टेचाकृष्टे च वपति प्राणांश्च तदात्मानं
च भिषज्यति ॥ २३ ॥ तिसृभः कृष्टे चाकृष्टे च वपति । त्रिवृद्गिनर्यावान-
गिनर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्विषज्यति ॥ २४ ॥ पञ्चदशोदचमसान्निनयति ।
पञ्चदशभिर्ऋग्भिर्ऋषांते तत्त्रिंशत्त्रिंशदक्षरा विराड्विराहु कृत्स्नमन्त्रं
सर्वमेवास्मिन्नेतन्कृत्स्नमन्त्रं दधाति ॥ २५ ॥ या ओषधीः पूर्वा जाताः । देवेभ्य-
स्त्रियुगं पुरेत्यृत्वा वै देवास्तेभ्य एतास्त्रिः पुरा जायन्ते वसन्ता प्रावृषि शरदि
मनै नु वधूणामहमिति सोमो वै षधुः सौम्या ओषधय औषधः पुरुषः शतं
धामानीति यदिदं शतायुः शतार्थः शतर्वीय एतानि हास्य तानि शतं धामानि
सप्त चेति यऽपत्रेमे सप्त शीर्षन्प्राणास्तानेतदाह ॥ २६ ॥ शतं वोऽअम्बं धामानि ।
सहस्रमुत वो रुह इति यदिदं शतधा च सहस्रधा च विरूढा अधा शतक्रत्वो
यूयमिमं मेऽअगदं कृतेति यमिमं भिषज्यामीत्येतत् ॥ २७ ॥ ता एता एकव्या-
ख्यानाः । एतमेवाभि यथैतमेव भिषज्येदेतं पारयेत्ता अनुष्टुभो भवन्ति वाग्व्या
ऽअनुष्टुब्बागु सर्वे भेषजं सर्वेणैवैनमेतद्वेषजेन भिषज्यति ॥ २८ ॥ अध्यातो
निरुक्तानिरुक्तानामेव । यजुषा द्वावनद्वाहौ युनाक्ति तूष्णीमितरान्यजुषा चतस्रः
सीताः कृषति तूष्णीमितरास्तूष्णीं दर्भस्तम्बमुपदधाति यजुषाभिजुहोति तूष्णी-
मुदचमसान्निनयति यजुषा वपति ॥ २९ ॥ प्रजापतिरेषोऽग्निः । उभयम्बेतत्प्र-
जापतिर्निरुक्तश्चानिरुक्तश्च परिमितश्चापरिमितश्च तद्यजुषा करोति यदेवास्य
निरुक्तं परिमितं रूपं तदस्य तेन संस्कारोत्यथ यत्तूष्णीं यदेवास्यानिरुक्तमप-
रिमितं रूपं तदस्य तेन संस्कारोति स ह वाऽएतं सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं
संस्कारोति य एवं विद्वानेतदेवं करोति ब्रह्मानि रूपाणि निरुक्तानि भवन्त्यन्तरा-
य्यानिरुक्तानि पशुरेष यदाग्निस्तस्मात्पशोर्ब्रह्मानि रूपाणि निरुक्तानि भवन्त्य-
न्तराण्यनिरुक्तानि ॥ ३० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ४.] ॥
द्वितीयोऽध्यायः ॥ [४५.] ॥ ॥

चितो गार्हपत्यो भवति । अचित आहवनीयोऽथ राजानं क्रीणात्ययं वै लोको गार्ह-
पत्यो द्यौराहवनीयोऽथ योऽयं वायुः पवतः ऽप्य सोम एतं तदिमौ लोकावन्तरेण दधा-
ति तस्माद्देश इमौ लोकावन्तरेण पवते ॥ १ ॥ यदेव चिते गार्हपत्ये । अचित आहवनीयेऽथ-

राजानं क्रीणात्यात्मा वाऽअग्निः प्राणः सोम आत्मंस्तत्प्राणं मध्यतो दधाति
 तस्मादयमात्मन्प्राणो मध्यतः ॥२॥ यद्वेव चिते गार्हपत्ये । अचितऽआहवनीयेऽथ राजा-
 नं क्रीणात्यात्मा वाऽअग्नी रसः सोम आत्मानं तद्रसेनानुषजति तस्मादयमान्तमेवा-
 त्मा रभेनानुषक्तः ॥ ३ ॥ राजानं क्रीत्वा पर्युह्य । अथास्माऽआतिथ्येऽथ हविर्नि-
 र्वपति तस्य इविष्कृता वाचं त्रिसृजतेऽथ वाऽएतद्व्यतिषजत्यध्वरकर्म चाग्निकर्म च
 कर्मणः समानतायै समानमिदं कूर्मासदिति ॥ ४ ॥ यद्वेव व्यतिषजति । आत्मा
 वाऽअग्निः प्राणोऽध्वर आत्मंस्तत्प्राणं मध्यतो दधाति तस्मादयमात्मन्प्राणो मध्य-
 तः ॥ ५ ॥ यद्वेव व्यतिषजति । आत्मा वाऽअग्नी रसोऽध्वर आत्मानं तद्रसेना-
 नुषजति तस्मादयमान्तमेवात्मा रसेनानुषक्तोऽथाहवनीयस्यार्धमैति ॥ ६ ॥ तस्मैके ।
 उभयत्रैव पलाशशाखया व्युदूहन्त्युभयत्र वै चिनोतीति न तथा कुर्यादिवस्यति वाव
 गार्हपत्येनोर्ध्वं एवाहवनीयेन रोहति तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥७॥ अथ गार्हपत्यऽ
 एवोषान्निवपति । नाहवनीयेऽयं वै लोको गार्हपत्यः पशव ऊषा अस्मिंस्तल्लोके
 पशून् दधाति तस्मादिमेऽस्मिंस्तल्लोके पशवः ॥८॥ अथाहवनीयऽएव पुष्करपर्णमुप-
 धाति । न गार्हपत्यऽआपो वै पुष्करपर्णं द्यौराहवनीयो दिवि तदपो दधात्युभयत्र
 सिकता निवपति रेतो वै सिकता उभयत्र वै विक्रियते तस्माद्रेतसोऽधि विक्रियाता
 ऽइति ॥ ९ ॥ ता नाना मन्त्राभ्यां निवपति । मनुष्यलोको वै गार्हपत्यो देवलोके
 आहवनीयो नानो वाऽएतद्यद्वै च मानुषं च द्राघीयसा मन्त्रेणाहवनीये निवपति
 हसीयसा गार्हपत्ये द्राघीयो हि देवायुषेऽहसीयो मनुष्यायुषेऽस पूर्वाः परिश्रि-
 द्भ्यो गार्हपत्ये सिकता निवपति रेतो वै सिकता अस्माद्रेतसोऽधीमा विक्रियान्ता
 ऽइति ॥१०॥ तदाहुः । यद्योनि परिश्रितो रेतः सिकता अथ पूर्वाः परिश्रिद्भ्यो
 गार्हपत्ये सिकता निवपति कथमस्यैतद्रेतोऽपरासिक्तं परिश्रुहीतं भवतीत्युच्यं
 वाऽऊषास्तद्युषान्पूर्वाश्रितवपत्येतेनो हास्यैतदुच्येन रेतोऽपरासिक्तं परिश्रुहीतं भव-
 त्यथाहवनीये परिश्रितोऽभिमन्त्रयते तस्योक्तो बन्धुरथ सिकता निवपति रेतो वै
 सिकता एतयोऽअस्यै तद्योन्या रेतोऽपरासिक्तं परिश्रुहीतं भवति ॥ ११ ॥ अथा-
 हवनीयऽएवाप्यानवतीभ्यामभिमृशति । न गार्हपत्येऽयं वै लोको गार्हपत्यः स्वर्गो
 लोके आहवनीयोऽद्धो वाऽअग्रमस्मिंस्तल्लोके जातो यजमान स्वर्गएव लोके
 प्रजिजनयिषितव्यस्तद्यदाहवनीयऽ एवाप्यानवतीभ्यामभिमृशति न गार्हपत्ये
 स्वर्गएवैनं तल्लोके प्रजनयति ॥ १२ ॥ अथ लोकेष्टका उपदधाति ।

इमे वै लोका एषोऽग्निर्विशो लोकेष्टका एषु तल्लोकेषु विशो दधाति तस्मादिमा ए-
 षु लोकेषु दिशः ॥ १३ ॥ ब्राह्मेनाग्निमाहरति । आत्मा वाऽअस्य तादिशो या ए-
 षु लोकेष्वथ या इमाँल्लोकान्परेण दिशस्ता अस्मिन्नेतद्दधाति ॥ १४ ॥ बहिवेदेरि-
 थं वै वेदिः । आत्मा वाऽअस्य ता दिशो या अस्यामथ या इमां परेण दिशस्ता
 अस्मिन्नेतद्दधाति ॥ १५ ॥ यद्वेव लोकेष्टका उपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्तस्य सर्वा
 दिशो रसोऽनु व्यत्तरत्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तदस्मिन्नेताभिलोकेष्टकाभिस्तथ
 समदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ १६ ॥ ब्राह्मेनाग्निमाहरति । आत्मा वाऽअस्य
 स रसो य एषु लोकेष्वथ य इमाँल्लोकान्पराङ्मोऽत्यत्तरत्तमास्मिन्नेतद्दधाति
 ॥ १७ ॥ बहिवेदेरियं वै वेदिः । आत्मा वाऽअस्य स रसो योऽस्यामथ य इमां
 पराङ्मोऽत्यत्तरत्तमास्मिन्नेतद्दधाति ॥ १८ ॥ स्फ्यनाहरति । वृजो वै स्फ्यो वी-
 र्यं वै वृजो वित्तिरियं वीर्येण वै वित्तिं विन्दते ॥ १९ ॥ स पुरस्तादाहरति । मा
 मा हिथसीज्जनिता यः पृथिव्या इति प्रजापतिर्वै पृथिव्यै जनिता मा मा हिथ-
 सीत्प्रजापतिरित्येतद्यो वा दिवथ सत्यधर्मा व्यानाइति यो वा दिवथ सत्यधर्मा-
 सृजतेत्येतद्यश्चापश्चन्द्राः प्रथमो जजानेति मनुष्या वाऽआपश्चन्द्रा यो मनुष्यान्प्र-
 थमोऽसृजतेत्येतत्कस्मै देवाय हविषा विधेमति प्रजापतिर्वै कस्तस्मै हविषा विधे-
 मेत्येतत्तामाहृत्यान्तरेण परिश्रित आत्मस्रुपदधाति स यः प्राच्यां दिशि रसोऽ-
 त्यत्तरत्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो प्राचीमेवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति ॥ २० ॥ अथ दक्षिण-
 तः । अभ्यावर्तस्व पृथिवी यज्ञेन पयसा सहेति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्वेषां तेऽअ-
 ग्निरिषितोऽअरोहदिति यद्वै किं चास्याथ सास्यै वपा तामग्निरिषित उपादीप्तो रो-
 हति तामाहृत्यान्तरेण पक्षसंधिमात्मस्रुपदधाति स यो दक्षिणार्थां दिशि रसोऽत्य-
 च्छरत्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो दक्षिणापिवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति ॥ २१ ॥ अथ पश्चा-
 त् । अग्ने यत्ते शुकं यच्चन्द्रं यत्पूतं यच्च यज्ञियमितीयं वाऽअग्निरस्यै तदाह तद्द-
 वेभ्यो भ्रामसीति तदस्मै देवाय कर्मणे हराम इत्येतत्तामाहृत्यान्तरेण पुच्छसंधि
 मात्मस्रुपदधाति स यः प्रतीच्यां दिशि रसोऽत्यत्तरत्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो प्रतीची-
 मेवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति स न सम्प्रति पश्चादाहरोक्षेद्यज्ञपथाद्समाहाराणीतीत-
 इवाहरति ॥ २२ ॥ अथोत्तरतः । इषमूर्जमहमित आदमित्तिषमूर्जमहमित आदद-
 ऽइत्येतद्दत्तस्य योनिमिति सत्यं वाऽअतथ सत्यस्य योनिमित्येतन्महिषस्य धारा-
 मित्यग्निर्वै महिषः स हीदं जातो महान्त्सर्वमैष्णादा मा गोषु विशत्वा तनूष्वत्यात्मा

वै तनूरा वा गोषु चात्मनि च विशत्विद्येतज्जहामि सेदिमनिराममीवामिति सिक-
 ताः प्रध्वत्थं सयति तद्यैव सेदिर्यानिरा यामीवा तामेतस्यां दिशि दधाति
 तस्मादेतस्यां दिशि प्रजा अशनायुक्तास्तामाहृत्यान्तरेण पक्षसन्धिमात्मन्नुपदधा-
 ति स य उदीच्यां दिशि रसोऽत्यन्तरत्तमस्मिन्नेतद्दधात्यथोऽउदीचीमेवास्मिन्नेत-
 द्दिशं दधाति ॥ २३ ॥ ता एता दिशः । ताः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्दिशो
 दधानि तस्मात्सर्वतो दिशः सर्वतः समीची सर्वतस्तत्समीचीर्दिशो दधाति
 तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशस्ता नानोपदधाति नाना सादयति नाना मूददोह-
 माधिवदति नाना हि दिशस्तिष्ठन्नुपदधाति तिष्ठन्तीव हि दिशोऽथो तिष्ठन्वै
 वीर्यवत्तरः ॥ २४ ॥ ता एता यजुष्पत्य इष्टकाः । ता आत्मन्नेवोपदधाति न
 पक्षपुच्छेष्वात्मन्ह्येव यजुष्पत्य इष्टका उपधीयन्ते न पक्षपुच्छेषु ॥ २५ ॥ तदाहुः ।
 कथमस्यैताः पकाः श्रुता उपहिता भवन्तीति रसो वाऽएताः स्वयत्थंश्रुत उ वै रसो
 ऽथो यद्वै किं चैतमग्निं वैश्वानरमुपानिगच्छति तत एव तत्पक्वत्थं श्रुतमुपहितं भ-
 वति ॥ २६ ॥ अथोत्तर वेदिं निवपति । इयं वै वेदिर्द्यौरुत्तरवेदिर्दिशो लोकेष्ट-
 कास्तद्यदन्तरेण वेदिं चोत्तरवेदिं च लोकेष्टका उपदधातीमौ तुल्लोकावन्तरेण
 दिशो दधाति तस्मादिमौ लोकावन्तरेण दिशस्तां युगमात्रीं वा सर्वतः करोति च-
 त्वारिंशत्पदां वा यतरथा कामयेताथ सिकता निवपति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २७ ॥
 ता उत्तरवेदौ निवपति । योनिर्वाऽउत्तरवेदिर्योनौ तद्गतः सिञ्चति यद्वै योनौ
 रेतः सिच्यते तत्प्रजानिष्णु भवति ताभिः सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वस्मिस्तदा-
 त्मन्नेतो दधाति तस्मात्सर्वस्मावेवात्मनो रेतः सम्भवति ॥ २८ ॥ अग्ने इव
 श्रवो वय इति । धूमो वाऽअस्य श्रवो वयः स ह्येनममुष्मिँल्लोके स्तावयति गृहि
 ध्राजन्ते अर्चयो विभावसविति महतो ध्राजन्तेऽर्चयः प्रभूवसवित्येतद्बृहद्भानो श-
 वसा वाजमुक्थयामिति बलं वै शवो बृहद्भानो बलेनान्नमुक्थयमित्येतद्दधासि दाशुषे
 कवऽइति यजमानो वै दाश्वान्दधासि यजमानाय कवऽइत्येतत् ॥ २९ ॥ पावकव-
 र्चाः शुक्रवर्चा इति । पावकवर्चा इयेषु शुक्रवर्चा अनूवर्चा उदियर्षि भानुनेत्यनू-
 नवर्चा इदीप्यसे भानुनेत्येतत्पुत्रो मातरा विचरन्नुपावसीति पुत्रो इयेषु मातरा
 विचरन्नुपावति पृणाक्षि रोदसीऽउभेऽहतीमे वै द्यावापृथिवी रोदसी तेऽष्ट उभे
 पृणाक्षि धूमेनामूं वृष्ट्येमाम् ॥ ३० ॥ ऊर्जो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभारिति । ऊर्जो
 नपाज्जातवेदः सुष्टुतिभिरित्येतन्मन्दस्व धीतिभिर्हित इति दीप्यस्व धीतिभिर्हित इ-
 येतत्वेऽष्टः संदधुर्भूरिर्वपस इति त्वेऽष्टः संदधुर्बहुवर्षस इत्येतत्षित्रोतयो वामजाता

इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ३१ ॥ इरज्यन्गने प्रथयस्व जन्तुभिरिति । मनुष्या वैः
जन्तवो दीप्यमानोऽग्ने प्रथयस्व मनुष्यैरित्येतदस्मै रायोऽअप्रत्येत्यस्मै रयिं वृध-
दमत्येत्येतस्म दर्शतस्य वपुषो विराजसीति दर्शतस्य ह्येव वपुषो विराजति पृण-
क्षि सानासिं क्रतुमिति पृणक्षि सनातनं क्रतुमित्येतत् ॥ ३२ ॥ इत्कारमध्वरस्य
प्रचेतसामिति । अध्वरो वै यज्ञः प्रकल्पयितारं यज्ञस्य प्रचेतसामित्ये तत्क्षयन्तः
राधसो मह इति क्षयन्तः राधासि महतीत्येतद्रातिं चापस्य सुभगां महीमिषामिति
रातिं घामस्य सुभगां महतीमिषमित्येतद्घासि सानामिः रयिमिति वधासि सना-
तनः रयिमित्येतत् ॥ ३३ ॥ अतावानमिति । सत्यावानमित्येतन्महिषमित्यग्नि-
र्वै महिषो विश्वदर्शतमिति विश्वदर्शतो ह्येषोऽग्निः सुम्नाय दधिरे पुरो जना
इति यज्ञो वै सुम्नं यज्ञाय वाऽएतं पुरो दधते श्रुत्कर्णः सप्रथस्तमं त्वा गिरा
द्वैव्यं मानुषा युगत्याशृण्वन्तः सप्रथस्तमं त्वा गिरा देवं मनुष्या हवामह इत्ये-
तत् ॥ ३४ ॥ स एषोऽग्निरेव वैश्वानरः । एतत्षट्चमारम्भायैवेमाः सिकता
न्युप्यन्तेऽग्निमेवास्मिन्नेतद्वैश्वानरः रेतो भूतः सिञ्चति षट्चैन षट्चैवः सं-
वत्सरोः संवत्सरो वैश्वानरः ॥ ३५ ॥ तदाहुः । यत्रेनः सिकता उच्यन्ते
क्रिमासाः रेतो रूपमिति शुक्ला इति ब्रूयाच्छक्लः हि रेतोऽथो पृथनय इति
पृथनीव हि रेतः ॥ ३६ ॥ तदाहुः । यदार्द्रः रेतः शुष्काः सिकता निवृपति
कथमस्यैता आर्द्रा रेतोरूपं भवन्तीति रसो वै छन्दाः स्यार्द्रं उ वै रसस्तद्यदे-
नाश्छन्दाभिर्निवृपत्येवमु हास्यैता आर्द्रा रेतोरूपं भवन्ति ॥ ३७ ॥ तदाहुः ।
कथमस्यैता अहोरात्राभ्यामुपहिता भवन्तीति । द्वे वाऽअहोरात्रे शुक्लं च कृष्णं
च द्वे सिकते शुक्ला च कृष्णा चैवमु हास्यैता अहोरात्राभ्यामुपहिता भवन्ति ॥
॥ ३८ ॥ तदाहुः । कथमस्यैता अहोरात्रैः सम्पन्ना अन्यूना अनतिरिक्ता उपहि-
ता भवन्तीत्यनन्तानि वाऽअहोरात्राण्यनन्ताः सिकता एवमु हास्यैता अहोरात्रैः
सम्पन्ना अन्यूना अनतिरिक्ता उपहिता भवन्त्यथ कस्मात्समुद्विषं छन्द इत्यनन्तो
वै समुद्रोऽनन्ताः सिकतास्तत्समुद्विषं छन्दः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । कथमस्यैताः
पृथङ्नाना यजुर्भिरुपहिता भवन्तीति मनो वै यजुस्तदिदं मनो यजुः सर्वाः सिक-
ता अनुविभवत्येवमु हास्यैताः पृथङ्नाना यजुर्भिरुपहिता भवन्ति ॥ ४० ॥
तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वैश्छन्दोभिरुपहिता भवन्तीति यत्रैवैना एतेन षट्चैन

निवृपति यान्ति हि सप्तानां छन्दसामक्षराणि तावन्त्येतस्य षट्चस्या-
 क्षराण्येवमु हास्यैताः सर्वैश्छन्दोभिरुपहिता भवन्ति ॥ ४१ ॥ यद्वेव सिक्ता
 निवृपति । प्रजापतिरेषोऽग्निः सर्वेषु ब्रह्म प्रजापतिस्तद्वैतद्ब्रह्मण उत्सन्ने यत्सि-
 कता अथ यदनुत्सन्नमिदं तद्योऽयमग्निश्चीयते तद्यत्सिक्ता निवृपति यदेव तद्ब्रह्मण
 उत्सन्नं तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति ता असंख्याता अपरिमिता निवृपति को हि
 तद्वेद यावत्तद्ब्रह्मण उत्सन्नं स ह वाऽएतं सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं संस्कारोति
 य एवं विद्वान्तिस्मकता निवृपति ॥ ४२ ॥ तदाहुः । कैतासामसंख्यातानां सं-
 ख्येति द्वेऽइति ब्रूयाद्वे हि सिक्ते शुक्ला च कृष्णा चाथो सप्त विंशतिशतानीति
 ब्रूयादेतावन्ति हि संवत्सरस्याहारात्राण्यथो द्वे द्वापञ्चाशे शतेऽइत्येतावन्ति द्वे तस्य
 षट्चस्याक्षराण्यथो पञ्चविंशतिरिति पञ्चविंशतिं हि रेतः ॥ ४३ ॥ ता
 एता यजुष्मत्य इष्टकाः । ता आत्मन्नेवोपदधाति न पत्तपुच्छेत्वात्मन्नेव यजुष्मत्य
 इष्टका उपधीयन्ते न पत्तपुच्छेषु न सादयति नेद्रेतः प्रजातिं स्थापयतीति
 ॥ ४४ ॥ अथैना आप्यानवतीभ्यामभिमृशति । इदमेवैतद्रेतः सिक्तमाप्याययति
 तस्माद्योनौ रेतः सिक्तमाप्यायते सौमीभ्यां प्राणो वै सोमः प्राणं तद्रेतसि दधाति
 तस्माद्रेतः सिक्तं प्राणमभिसम्भवति पूयेद्ध यद्वेते प्राणात्सम्भवेदेषो हैवात्र सूद-
 दोहाः प्राणो वै सोमः प्राणः सूददोहाः ॥ ४५ ॥ आप्यायस्व समेतु ते । वि-
 श्वतः सोम वृष्णमिति रेतो वै वृष्णयमाप्यायस्व समेतु ते सर्वतः सोम रेत इत्ये-
 तद्ब्रवा वाजस्य संगथऽइत्यन्ने वै वाजो भवान्नस्य संगथऽइत्येतत्सं ते पयांस्सि
 समु यन्ति वाजा इति रसो वै पयोऽन्ने वाजाः सं ते रसाः समु यन्त्वन्मानीत्ये-
 तत्सं वृष्णान्यभिमातिष्ठाह इति सत् रेतोऽसि पाप्मसह इत्येतदाप्यायमानोऽ-
 अपृताय सोमेति प्रजासां तदमृतं दधाति तस्मात्प्रजातिरमृता दिवि श्रवांस्स्युत्त-
 मानि धिष्वेति चन्द्रमा वाऽअस्य दिवि श्रव उत्तमं सद्येनममुष्मिंस्त्रोक्ते श्रावयति
 ह्याभ्यामाप्याययति गायत्र्या च त्रिष्टुभा च तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४६ ॥ अथातः
 सम्पदेव । चतस्रो लोकेष्टका उपदधाति षट्चैन निवृपति ह्याभ्यामाप्याययति
 तद्द्वादश द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्न्यावत्यस्य मात्रा
 तावत्तद्भवति ॥ ४७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥ ॥

आप्यानवतीभ्यामभिमृश्य । प्रत्येत्यातिथ्येन प्रचरत्यातिथ्येन प्रचर्य प्रवर्योपस-

दूर्ध्वां प्रचरति प्रवर्ग्योपसङ्ग्यां प्रचर्यार्थतां चर्मणि चितिः समवशमयन्ति तद्यच्चर्मणि
 चर्म वै रूपः रूपाणामुपाप्त्यै लामतो नोम वै रूपः रूपाणामुपाप्त्यै रोहिते रोहिते
 ह सर्वाणि रूपाणि सर्वेषां रूपाणामुपाप्त्याऽऽनान्दुहेऽग्निरेष यदनह्वानग्नि-
 रूपाणामुपाप्त्यै प्राचीनग्रीवे तद्धि देवत्रा ॥ १ ॥ तदग्रेण गार्हपत्यम् । अन्तर्बुधुत्तरलोम
 प्राचीनग्रीवमुपस्तृणाति तदेतां चितिः समवशमयन्त्यथ प्रोक्षति तद्यत्प्रोक्षति
 शुद्धमेवैतन्मेध्यं करोत्याज्येन तद्धि शुद्धं मेध्यमथोऽऽनभ्यारोहाय न हि किं चना-
 न्यद्द्विराज्येन प्रोक्षन्ति तूष्णीमनिरुक्तं वै तद्यत्तूष्णीः सर्वं वाऽऽनिरुक्तं सर्व-
 वेणैतच्छुद्धं मेध्यं करोत्यथोऽऽनभ्यारोहाय न हि किं चनान्यद्द्विस्तूष्णीं प्रो-
 क्षन्ति ॥ २ ॥ यद्देव प्रोक्षति । हविर्वाऽएतत्तदेतदभिघारयति यद्देव हविरभ्यक्तं यद-
 भिघारितं तज्जुष्टं तन्मेध्यमाज्येनाज्येन हि हविरभिघारयन्ति तूष्णीं तूष्णीं हि ह-
 विरभिघारयन्ति दर्भस्ते हि शुद्धा मेधया अग्रैरग्रं हि देवानाम् ॥ ३ ॥ तदाहुः ।
 यत्पथमामेव चितिं प्रोक्षति कथमस्यैष सर्वोऽग्निः प्रोक्षितो भवति कथं चर्मणि
 प्रणीतः कथमश्वप्रणीत इति यदेवात्र सर्वासां चितीनामिष्टकाः प्रोक्षत्येवमु हा-
 स्यैष सर्वोऽग्निः प्रोक्षितो भवत्येवं चर्मणि प्रणीत एवमश्वप्रणीत उद्यच्छन्त्येतां
 चितिम् ॥ ४ ॥ अथाहाग्निभ्यः प्रहियमाणेभ्योऽनुब्रूहीति । एतद्देवो देवानुपप्रेष्यतु
 एतं यज्ञं तथैस्यमानान्त्वाऽसि नाष्टा आजिघाः सप्त यक्षध्वे न यज्ञं तथैस्यध्व-
 ऽइति तेभ्य एतानग्नीनेता इष्टका वज्रान्क्षुरपवीन्कृत्वा प्राहरंस्तैरेनानस्तएवत ता-
 न्त्स्त्वामभयेऽनाष्टुऽएतं यज्ञमतन्वत ॥ ५ ॥ तद्वाऽएतत्क्रियते । यद्देवा अकुर्व-
 भिदं नु तानि रक्षाऽसि देवैरेवोपहतानि यत्वेतत्करोति यद्देवा अकुर्वंस्तत्करवाणी-
 त्यथो यदेव रक्तो यः पाप्मा तेभ्य एतानग्नीनेता इष्टका वज्रान्क्षुरपवीन्कृत्वा
 प्रहरति तैरेनान्त्स्वणुते तान्त्स्त्वामभयेऽनाष्टुऽएतं यज्ञं तनुते ॥ ६ ॥ तद्यदग्निभ्य
 इति । बहवो ह्येतेऽग्नयो यदेताश्चितयोऽथ यत्प्रहियमाणेभ्य इति प्र हि हर-
 ति ॥ ७ ॥ तद्देकेऽन्वाहुः । पुरीष्यासोऽअग्नयः प्रावणोभिः सजोषस इति प्राय-
 णरूपं न तथा कुर्यादाग्नेयीरेव गायत्रीः कामवतीरनुब्रूयाद्वा ते वत्सो मनो यम-
 न्नुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाग्निः प्रियेषु धामस्त्विति ॥ ८ ॥ आग्नेयीरन्वाह । अग्निरू-
 पाणामुपाप्त्यै कामवतीः कामानामुपाप्त्यै गायत्रीर्गायत्रोऽग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य
 मात्रा तावतैवैनमेतद्देतो भूतः सिञ्चति तिस्रस्त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतद्देतो भूतः सिञ्चति ताः सप्त सम्पद्यन्ते सद्द्विरनुक्ताभ्यां सप्तचितिकोऽ

ग्निः सप्तऽर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा लक्ष्मणव-
त्युपाश्वन्वाह रेतो वाऽअत्र यज्ञ उपाश्वशु वै रेतः सिच्यते पश्चादनुश्रुवन्-
न्वेति छन्दोभिरेवैतद्यज्ञं पश्चादभिरक्षन्नेति ॥ ९ ॥ अथाश्वश्वं शुक्रं पुरस्तान्न-
यन्ति । एतद्धै देवा अविभयुर्यद्वै न इह रक्षाश्वसि नाष्टा न हन्युरिति तऽएतं व-
ज्रमपश्यन्नमुषेवादित्यमसौ वाऽआदित्य एषोऽश्वस्तऽएतेन वज्रेण पुरस्ताद्भ्रजाश्व-
सि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टे स्वस्ति समाश्रुवत तथैवैतद्यजमान एतेन वज्रेण पु-
रस्ताद्भ्रजाश्वसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टे स्वस्ति समरनुऽआगच्छन्त्यर्गितु
दक्षिणतः पुच्छस्य चिनिमुपनिदधत्युत्तरतोऽश्वप्राक्रमयन्ति ॥ १० ॥ तमुत्तरार्धे-
नाग्नेः । अन्तरेण परिश्रितः प्राञ्चं नयन्ति तत्प्राञ्चै दिशः पाप्मानमपहन्ति तं
दक्षिणा तद्दक्षिणायै दिशः पाप्मानमपहन्ति तं प्रत्यञ्चं तत्पतीच्यै दिशः पा-
प्मानमपहन्ति तमुदञ्चं तद्दुदीच्यै दिशः पाप्मानमपहन्ति सर्वाभ्य एवैतद्दिग्भ्यो
रक्षाश्वसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टं प्राञ्चं प्रसृजति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥
शतम् ४२०० ॥ तं प्रत्यञ्चं यन्तम् । एतां चितिमवघ्रापयत्यसौ वाऽआदित्य
एषोऽश्व इमा उ सर्वाः प्रजा या इमा इष्टकास्तद्यदवघ्रापयत्यसावेव तदादित्य
इमाः प्रजा अभिजिघ्रति तस्माद्दु हैतत्सर्वोऽस्पीति मन्यते प्रजापतेर्वीर्येण तद्यत्प्र-
त्यञ्चं यन्तमवघ्रापयति प्रत्यङ्गं ह्येवैष यन्निमाः सर्वाः प्रजा अभिजिघ्रति ॥ १२ ॥
यद्वेनावघ्रापयति । असौ वाऽआदित्य एषोऽश्व इमऽउ लोका एताः स्वयमातृ-
णास्तद्यदवघ्रापयत्यसावेव तदादित्य इमाल्लोकान्तमूत्रे समावयते तद्यत्तमूत्रमुपरि
तस्य बन्धुः ॥ १३ ॥ यद्वेनावघ्रापयति । अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्सोऽपः प्राविशत्ते-
देवाः प्रजापतिमश्रुवंस्त्वमिममन्विच्छ स तुभ्यश्वं स्वाय पित्रऽआधिर्भविष्यतीति
तमश्वः शुक्रो भूत्वान्वेच्छतमद्भ्य उपोशास्यसं पुष्करपर्णे विवेद तमभ्यवेक्षां चक्रे
सु हैनमुदुवोष तस्मादश्वः शुक्र उदुष्टमुख—इवाथो ह दुरजो भावुकस्तमु वाऽअ-
त्वेव हिश्वमित्वेव मेने तथ होवाच वरं ते ददामीति ॥ १४ ॥ सु होवाच । य-
स्त्वानेन रूपेणान्विच्छाद्विन्शुदेव त्वा स इति स यो हैनमेतेन रूपेणान्विच्छति
विन्दति हैनं वित्वा द्वैवैनं चिनुते ॥ १५ ॥ सु शुक्रः स्यात् । तद्वयेतस्य रूपं य
एष तपति यदि शुक्रं न विन्देदप्यशुक्रः स्यादश्वस्त्वेव स्याद्यश्वं न विन्दे-
दप्यनङ्गानेव स्यादाग्नेयो वाऽअनङ्गानग्निरुसर्वेषां पाप्मानमपहन्ता ॥ १६ ॥
अथातोऽभिरोहणस्यैव । तथ हैके पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिरोहन्ति पश्चाद्वा प्राञ्चं

न तथा कुर्यात्पशुरेष यदग्निर्यो वै पशुं पुरस्तात्प्रत्यञ्चमधिरेहति विषा-
णाभ्यां तथै हन्त्यथ यः पश्चात्प्राञ्चं पशूभ्यां तमात्मनेवैनमारोहेद्यं वाऽआत्मना
पशुमारोहन्ति स पारयति स न हिनस्त्युत्तरतो यथै हि कं च पशुमारोहन्त्युत्त-
रतु एवैनमारोहन्त्याहुह्याग्निमौत्तरवेदिकं कर्म कृत्वात्मन्नग्निं गृहीतवाऽआत्मन्नग्निं
गृहीत्वा सत्यथै माम गायति पुष्करपर्णमुपदधाति तस्यातः ॥ १७ ॥ अथैतथै
सायै भूतेऽश्वं परिणयन्ति । एतथै देवा अभिभयुर्यथै न इममिह रक्षाथैसि
नाष्टा न हन्युरिति तस्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारमकुर्वन्नमुमेवादित्यमसौ वाऽआदित्य
एषोऽश्वस्तथैवास्माऽअयमेतं वज्रमभिगोप्तारं करोति ॥ १८ ॥ तं वाऽउपास्तमय-
मादित्यस्य परिणयति । एष वाऽअस्य प्रत्यक्षं दिवा गोप्ता भवति रात्रिसाच-
यान्यु वै रक्षाथैसि रात्र्या एवास्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारं करोति सर्वनः परिण-
यति सर्वत एवास्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारं करोति त्रिकृत्वः परिणयति त्रिवृत-
मेवास्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारं करोत्यथैनमुदञ्चं प्राञ्चं प्रसृजति तस्योक्तो ब-
न्धुरथ स पुनर्विप्लयते तस्योपरि बन्धुः ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [३. २]
द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०५ ॥ तृतीयोऽध्यायः [४६.] ॥ ॥

आत्मन्नग्निं गृहीते चेप्यन् । आत्मनो वाऽएतमधिजनयति यादृशाद्धै
जायते ताहुङ्ङेव भवति स यदात्मन्नगृहीत्वाग्निं चिनोयान्मनुष्यादेव मनुष्यं जन-
येन्मर्त्यान्मर्त्यमपहतपाप्मनोऽनपहतपाप्मानमथ यदात्मन्नग्निं गृहीत्वा चिनोति
तदग्नेरेवाध्यग्निं जनयत्यमृतादमृतमुपहतपाप्मनोऽपहतपाप्मानम् ॥ १ ॥ स
गृह्णाति । मयि गृह्णाम्यग्रेऽअग्निमिति । तदात्मन्नेवाग्रेऽग्निं गृह्णाते रायस्पोषाय
सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति तद्दु सर्वा आशिष आत्मन्नगृहीते मामु देवताः सच-
न्तामिति तद्दु सर्वान्देवानात्मन्नगृहीते तद्यत्किंचात्मनोऽधि जनयिष्यन्भवति
तस्सर्वमात्मन्नगृहीते स वै तिष्ठन्नात्मन्नग्निं गृहीत्वानूपविश्य चिनोति पशुरेष
यदग्निस्तस्मात्पशुस्तिष्ठन्गर्भं धित्वानूपविश्य विजायते ॥ २ ॥ अथ सत्यथै
माम गायति । एतथै देवा अभ्रवन्तसत्यमस्य मुखं करवाम ते सत्यं भविष्याम
सत्यं नोऽनुवत्स्यति सत्यो नः स कामो भविष्यति यत्कामा एतत्करिष्यामह
ऽवृति ॥ ३ ॥ त्वात्सत्यथै माम पुरस्तादगायन् । तदस्य सत्यं मुखमकुर्वस्ते
सत्यमभवन्तसत्यमेनान्नुववर्तत सत्य एषां स कामोऽभवद्यत्कामा एतदकुर्वत ॥ ४ ॥
तथैवैतद्यत्प्रमानः । यत्सत्यथै माम पुरस्ताद्गायति तदस्य सत्यं मुखं करोति

स सत्यं भवति सत्यमेनमनुवर्तते सत्योऽस्य स कामो भवति यत्काम ए-
 त्कुरुते ॥ ५ ॥ तद्यत्तत्सत्यम् । आप एव तद्वापो हि वै सत्यं तस्माद्येनापो य-
 न्ति तत्सत्यस्य रूपमित्याद्गुर एव तस्य सर्वस्याग्रमकुर्वंस्तस्माद्यदेवापो यन्त्यथे-
 दथ सर्व जायते याददं किंच ॥ ६ ॥ अथ पुष्करपर्णमुपदधाति । योनिर्वै पुष्क-
 रपर्णं योनिमेवैतदुपदधाति ॥ ७ ॥ यजेव पुष्करपर्णमुपदधाति । आपो वै पुष्करं
 तासामियं पर्णं यथा ह वाऽइदं पुष्करपर्णमपस्वध्याहितमेवमियमपस्वध्याहिता सेयं
 योनिरग्नेरियथ ह्यग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयतऽइमामेवैतदुपदधाति तामनन्तार्हिताथ
 सत्यादुपदधातीमां तत्सत्ये प्रतिष्ठापयति तस्मादियथ सत्ये प्रतिष्ठिता तस्माद्विय-
 मेव सत्यमियथ ह्येवेषां लोकानामद्वातमाम् ॥ ८ ॥ अपां पृष्ठमासि योनिरग्नेरि-
 ति । अपाथ हीयं पृष्ठं योनिर्हीयमग्नेः समुद्रमभितः पिन्वमानमिति समुद्रो ही-
 मामभितः पिन्वते वर्धमानो महान् ॥ ९ ॥ आच पुष्करऽइति वर्धमानो महीयस्व पुष्क-
 रऽइत्येतद्विवो मात्रया वरिमणा प्रथस्वेत्यनुविमार्थ्यसौ वाऽआदित्य एषोऽग्निर्नो
 हैतमन्यो दिवो वरिमा यन्तुमर्हति द्यौर्भूत्वैनं यच्छेत्येवैतदाह स्वराज्ञोपदधाति स्वा-
 राज्यथ अपाथ सादायित्वा सूददोहसाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ
 रुक्ममुपदधाति । असौ वाऽआदित्य एष रुक्म एष हीमाः सर्वाः प्रजा अतिरोचते
 रोचो ह वै तथ रुक्म इत्याचक्षते परोऽन्नं परोऽक्षकामा हि देवा अपुमेवैतदादित्य-
 मुपदधाति स हिरण्मयो भवति परिमण्डल एकावैथशतिनिर्बाधस्तस्योक्तो बन्धुर-
 धुस्तान्निर्बाधमुपदधाति रश्मयो वाऽएतस्य निर्बाधा अवस्तादु वाऽएतस्य रश्मयः
 ॥ १० ॥ तं पुष्करपर्णंऽउपदधाति । योनिर्वै पुष्करपर्णं योनावैवैनमेतत्प्रतिष्ठाप-
 यति ॥ ११ ॥ यजेव पुष्करपर्णंऽउपदधाति । प्रतिष्ठा वै पुष्करपर्णमियं वै पुष्कर-
 पर्णमियु वै प्रतिष्ठा यो वाऽअस्यामप्रतिष्ठितोऽपि वरे सन्नप्रतिष्ठित एव स रश्मि-
 भिर्योऽप्योऽस्यां प्रतिष्ठितोऽस्यामेवैनमेतत्प्रतिष्ठार्यां प्रतिष्ठापयति ॥ १२ ॥ यजेव
 पुष्करपर्णंऽउपदधाति । इन्द्रो वृत्रथ हत्वा नास्तृषीति मन्यमानोऽपः प्राविशत्ता-
 अब्रवीद्विभ्रोमि वै पुरं मे कुरुतेति स योऽपाथरस आसीत्तमूर्ध्वं थसमुदौहस्तामस्मै
 पुरमकुर्वंस्तद्यदस्मै पुरमकुर्वंस्तस्मात्पुष्करं पुष्करथ ह वै तत्पुष्करमित्याचक्षते परो-
 ज्ञं परोऽन्नकामा हि देवास्तद्यत्पुष्करपर्णंऽउपदधाति यमेवास्यैतमापो रसथ समुदौ-
 हन्यामस्मै पुरमकुर्वंस्तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति ॥ १३ ॥ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तावि-
 ति । असौ वाऽआदित्यो ब्रह्माहरहः पुरस्ताज्जायते वि सीमतः सुरुषो वेन
 आवरिति मध्यं वै सीभेमे लोकाः सुरुचोऽसावादित्यो वेनो यज्ञं प्रज्जिजनिष

माणोऽवेनक्षस्माद्धेनस्तानेषु सीमतो मध्यतो विवृण्वन्नृदेति स बुध्न्या
 उपमा अस्य विष्ठा इति विशो वाऽभस्य बुध्न्या उपमा विष्ठास्ता ह्येषु उपवि-
 तिष्ठते सतश्च योनिप्रसतश्च विवरितीमे वै लोकाः सतश्च योनिरसतश्च यच्च
 ह्यस्ति यच्चन तदेभ्य एव लोकेभ्यो जायते त्रिष्टुभोपदधाति त्रैष्टुभो ह्येषु सादयि-
 त्वा सुददोहसाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १४ ॥ अथ पुरुषमुपदधाति । स
 प्रजापतिः सोऽग्निः स यजमानः स हिरण्यमयो भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योति-
 रग्निर्मृतं हिरण्यममृतमग्निः पुरुषो भवति पुरुषो हि प्रजापतिः ॥ १५ ॥ य-
 द्रेव पुरुषमुपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्ताद्रम्या तनुर्मध्यत उदक्रामत्तस्यामेनमुत्क्रा-
 न्तायां देवा अजहुस्ते यत्र देवाः समस्कुर्वन्तदास्मिन्नेतां रम्यां तनुं मध्यतोऽद-
 धुस्तस्यामस्य देवा अरमन्त तद्यदस्यैतस्यां रम्यायां तन्वां देवा अरमन्त तस्मा-
 द्दि रम्यं हि रम्यं ह वै तद्धिरण्यमित्याचक्षते परोऽन्नं परोऽन्नकामा हि दे-
 वास्तथैवास्मिन्नयमेतां रम्यां तनुं मध्यतो दधाति तस्यामस्य देवा रमन्ते माणो
 वाऽभस्य सा रम्या तनुः प्राणमेवास्मिन्नेतं मध्यतो दधाति ॥ १६ ॥ तं रुक्म
 उउपदधाति । असौ वाऽआदित्य एष रुक्मोऽथ य एष एतास्मिन्मण्डले
 पुरुषः स एष तमेवैतदुपदधाति ॥ १७ ॥ उत्तानमुपदधाति । एतद्वै देवा
 अभ्रुवन्त्यदि वाऽइमावर्वाञ्चाऽउपधास्यामः सर्वमेवेदं प्रधष्यतो यद्यु पराञ्चौ
 पराञ्चावेव तप्स्यतो यद्यु सम्यञ्चावन्तर्वावेतावेतञ्ज्योतिर्भविष्यत्यथोऽभ्रन्यो-
 ऽन्यं हिंसिष्यतऽइति तेऽवाञ्चमन्यमुपादधुः पराञ्चमन्यं स एष रश्मि-
 भिरर्वाङ्क तपति रुक्मः प्राणैरेष ऊर्ध्वः पुरुषः प्राञ्चमुपदधाति प्राङ्क्षेपोऽ-
 ग्निश्चीयते ॥ १८ ॥ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रऽइति । हिरण्यगर्भो ह्येषु समवर्तताग्रे
 भूतस्यजातः पतिरेक आसीदित्येषु अस्य सर्वस्य भूतस्य जातः पतिरेक
 आसीत्स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमाप्रित्येष वै त्रिवं च पृथिवीं च दाधार रुस्मै
 देवाय हविषा विधेमेति प्रजापतिर्वै कस्तस्मै हविषा विधेमेत्येतत् ॥ १९ ॥
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिति । अनौ वाऽआदित्यो द्रप्सः स त्रिवं च
 पृथिवीं च स्कन्दतीत्यपूमितीमामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वं हतीमं च लो-
 कममुं चेत्येतदथो यच्चेदमेतर्हि चीयते यच्चादः पूर्वमचीयतेति समानं योनिमनु सं-
 चरन्तमिति समानं ह्येषु योनिमनु संचरति द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्रा इत्यसौ वाऽआ-
 दित्यो द्रप्सो विशः सप्त होत्रा अमुं तदादित्यं दिक्षु प्रतिष्ठापयति ॥२०॥ द्वाभ्यापु-

पदधाति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्गार्वत्यस्य मात्रा तावतैवै-
नमेतदुपदधाति । त्रिष्टुभ्यां त्रैष्टुभ्यो द्वेष सादायित्वा सूददोहसाधिवदति तस्योक्तो
बन्धुः ॥ २१ ॥ अथ साम गायति । एतद्धै देवाऽएतं पुरुषमुपधाय तमेताहश-
मेनापश्यन्त्यथैतच्छुक्कं फलकम् ॥२२॥ तेऽब्रुवन् । वृष तज्जानीत यथास्मिन्पुरुषे
वीर्यं दधामेति तेऽब्रुवंश्चेत्यध्वामिति चिति मिच्छतेतिवाव तदब्रुवंस्तदिच्छत यथास्मिन्पु-
रुषे वीर्यं दधामेति ॥२३॥ ते चेतयमानाः । एतस्मामापश्यंस्तदगायंस्तदास्मिन्वीर्य-
मदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदधाति पुरुषे गायति पुरुषे तद्वीर्यं दधाति चित्रे गायति
सर्वाणि हि चित्राण्यग्निस्तमुपधाय न पुरस्तात्परीयान्नेन्मायमग्निर्हितसादिति ॥
॥ २४ ॥ अथ सर्पनामैरुपतिष्ठत । इमे वै लोकाः सर्पास्ते हानेन सर्वेण सर्पन्ति
यदिदं किं च सर्वेषामु हैष देवानामात्मा यदाग्निस्ते देवा एतमात्मानमुपधायान्नि-
भयुर्यद्धे न इमे लोका अनेनात्मना न सर्पयुरिति ॥२५॥ तऽएतानि सर्पनामान्य-
पश्यन् । तैरुपातिष्ठन्त तैरस्माऽइमां लोकानस्थापयंस्तैरनमयन्त्यनमयंस्तस्मात्स-
र्पनामानि तथैवैतद्यजमानो यत्सर्पनामैरुपतिष्ठतऽइमानेवास्माऽएतल्लोकान्त्स्था-
पयतीमाँल्लोकान्नमयति तथो हास्यैतऽएतैनात्मना न सर्पन्ति ॥ २६ ॥ यद्वेव
सर्पनामैरुपतिष्ठत । इमे वै लोकाः सर्पा यद्धि किं च सर्पत्येष्वेव तल्लोकेषु
सर्पति तद्यत्सर्पनामैरुपतिष्ठते यैवेषु लोकेषु नाष्ट्रा यो व्यद्वरो या शिमिदा तद्वे-
वैतत्सर्वेऽं शमयति ॥ २७ ॥ नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये
ऽअन्तारिक्ते ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नम इति यऽएवैषु त्रिषु लोकेषु सर्पास्तेभ्य
एतन्नमस्करोति ॥ २८ ॥ या इषवो यातुधानानामिति । यातुधानप्रेषिता हैके
दशन्ति ये वा वनस्पतीरनु ये वावटेषु शरते तेभ्यः सर्पेभ्यो नम इति ये चैव
वनस्पतिषु सर्पा ये चावटेषु शरते तेभ्य एतन्नमस्करोति ॥ २९ ॥ ये वामी
रोचने दिवो । ये वा सूर्यस्य रश्मिषु येषामप्सु सद्स्कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नम इ-
तियत्र-यत्रैते तद्वेवैभ्य एतन्नमस्करोति नमो नम इति यज्ञो वै नमो यज्ञेनैवै-
नानेतन्नमस्कारेण नमस्यति तस्मादु ह नायज्ञियं ब्रूयान्नमस्तऽइति यथा
हैनं ब्रूयाद्यज्ञस्तऽइति तादृक्त् ॥ ३० ॥ त्रिभिरुपातिष्ठते । त्रय इमे
लोका अथो त्रिवृद्गिनर्गवानग्निर्गार्वत्यस्य मात्रा तावतैवास्माऽएतदिमाँ-
ल्लोकान्त्स्थापयत्यथो तावतैवैतदिदं सर्वेऽं शमयति तिष्ठन्नुपतिष्ठते तिष्ठन्तीव
वाऽइमे लोका अथो तिष्ठन्वै वीर्यवत्तरः ॥ ३१ ॥ अथैनमुपाविश्याधिजुहोति ।

आज्येन पञ्चशृङ्गीतेन तस्योक्तो बन्धुः सर्वतः परिसर्पथः सर्वाभ्य एवैनमेतद्दिग्भ्योऽ-
 न्नेन प्रीणाति ॥ ३२ ॥ यद्देवैनमभिजुहोति । एतद्देवै देवा एतमात्मानमुपधाया-
 विभयुर्यद्देवै न इममिह रक्षांशसि नाष्टा न हन्युरिति तऽएतान्नाज्ञोघ्नान्प्रतिसरा-
 नपश्यन्कृणुष्व प्राजः प्रसितिं न पृथ्वीमिति राज्ञोघ्ना वै प्रतिसरास्तऽएतैः प्रति-
 सरैः सर्वाभ्यो दिग्भ्यो रक्षांशसि नाष्टा अपहत्याऽभयेऽनाष्टऽएतमात्मानं स-
 मस्कुर्वत तथैवैतद्यजमान एतैः प्रतिसरैः सर्वाभ्यो दिग्भ्यो रक्षांशसि नाष्टा अप-
 हत्याऽभयेऽनाष्टऽएतमात्मानं संस्कुरुते ॥ ३३ ॥ आज्येन जुहोति । वज्रो वाऽआ-
 ज्यं वज्रेणैवैतद्रक्षांशसि नाष्टा अपहन्ति पञ्चशृङ्गीतेन पञ्चचित्तिकोऽग्निः पञ्चर्तवः
 संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावयस्य मात्रा तावतैवैतद्रक्षांशसि नाष्टा
 अपहत्याग्नेयीभिरग्निर्यै ज्योती रक्षोहाग्निर्यैवैतद्रक्षांशसि नाष्टा अपहन्ति त्रि-
 षुभिर्भुवो वै त्रिषुवज्रेणैवैतद्रक्षांशसि नाष्टा अपहन्ति सर्वतः परिसर्पथः सर्वा-
 भ्य एवैतद्दिग्भ्यो रक्षांशसि नाष्टा अपहन्ति ॥ ३४ ॥ पश्चाद्गनेः प्राङ्हासीनः ।
 अथोत्तरतो दक्षिणाथ पुरस्तात्प्रत्यङ्ङथ जघनेन परीत्य दक्षिणत उदङ्ङासीनस्तद्द-
 क्षिणावृतद्धि देवत्राथानुपरीत्य पश्चात्प्राङ्हासीनस्तथो हास्यैतत्प्रागेव कर्म कृतं
 भवति ॥ ३५ ॥ अथ सुचाऽउपदधाति । बाहू वै सुचौ बाहूऽएवास्मिन्नेतत्प्रति-
 दधाति ते यत्सुचौ भवतः सुचौ हि बाहूऽइदमेव कपुच्छलमयं दण्डो द्वे भवतो
 द्वौ हीमौ बाहू पार्ष्वत उपदधाति पार्ष्वतो हीमौ बाहू ॥ ३६ ॥ कार्ष्ण्यमर्यां द-
 क्षिणत उपदधाति । एतद्देवै देवा अविभयुर्यद्देवै नो यज्ञं दक्षिणतो रक्षांशसि नाष्टा-
 न हन्युरिति तऽएतं रक्षोहणं वनस्पतिमपश्यन्कार्ष्ण्यं तऽएतेन वनस्पतिना द-
 क्षिणतो रक्षांशसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टऽएतं यज्ञमतन्वत तथैवैतद्यजमान एतेन
 वनस्पतिना दक्षिणतो रक्षांशसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टऽएतं यज्ञं तनुतऽआ-
 ज्येन पूर्णा भवति वज्रो वाऽआज्यं वज्रेणैवैतदक्षिणतो रक्षांशसि नाष्टा अपह-
 न्ति ॥ ३७ ॥ अथौदुम्बरीमुत्तरत उपदधाति । ऊर्ध्वं रस उदुम्बर ऊर्जमेवा-
 स्मिन्नेतद्रसं दधाति दध्ना पूर्णा भवति रसो वै दाधि रसमेवास्मिन्नेतद्दधाति ॥ ३८ ॥
 यद्देवै सुचाऽउपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्तस्याग्निस्तेज आदाय दक्षिणाकर्षत्सोऽ-
 न्नोदरमद्यत्कृष्टोदरमत्समात्कार्ष्ण्योऽथास्येन्द्र ओज आदायोदङ्ङुदक्कामत्स उदु-
 म्बरोऽभवत् ॥ ३९ ॥ तावब्रवीत् । उय मेतं प्रति मऽएतद्धत्तं येन मे युवमुदकमिष्ट-
 मिति ताभ्यां वै नौ सर्वमन्नं प्रयच्छेति तौ वै मा बाहू भूत्वा प्रपयेथामिति तथेति

ताभ्यां वै सर्वमन्नं प्रायच्छत्तावेनं बाहू भूत्वा प्रापद्येतां तस्माद्बाहुभ्यामेवाकं
क्रियते बाहुभ्यामद्यते बाहुभ्याथ हि स सर्वमन्नं प्रायच्छत् ॥ ४० ॥ स कार्म-
र्यमयीं दक्षिणत उपदधाति । अग्नेष्ट्वा तेजसा सादयामीति यदेवास्य तदग्निस्तेज
आवाय दक्षिणाकर्षत्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यग्निर्मूर्धा दिवः ककुदित्येष उ सोऽ-
ग्निर्गायत्र्या गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनामेतदुपदधाति घृतेन
पूर्णा भवत्याग्नेयं वै घृतथ स्वैनैवैनामेतद्भागोऽग्नेन स्वेन रसेन प्रीणाति ॥ ४१ ॥
अथौदुम्बरीमुत्तरत उपदधाति । इन्द्रस्य त्वीजसा सादयामीति यदेवास्य तद्विन्द्र
ओज आदायोदङ्गुदकामत्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेतृत्येष
उ स इन्द्रः सा यदाग्नेय्यग्निर्कर्म ह्यथ यत्त्रिष्टुत्रैष्टुभो हीन्द्र ऐन्द्राग्नोऽग्निर्यावा-
नग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनामेतदुपदधातीन्द्राग्नी वै सर्वेदेवाः सर्वदेवत्योऽग्नि-
र्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनामेतदुपदधाति दध्ना पूर्णा भवत्येन्द्रं वै दधि
स्वेनैवैनामेतद्भागोऽग्नेन स्वेन रसेन प्रीणाति ॥ ४२ ॥ तावस्येताविन्द्राग्नीऽएव बाहू ।
तावेनं तेजसा च वीर्येण च सह प्रपद्येते स सम्प्रत्युरः पुरुषमाकाशय यत्राभ्या-
मोति तदातिरुयैनेऽउपदधात्येष हैतयोर्लोकाः ॥ ४३ ॥ ते द्वैके तिरश्च्याऽउपद-
धाति । तिर्यञ्चौ वाऽइमौ बाहूऽइति न तथा कुर्यात्प्राच्यावेवोपदध्यात्प्राङ् हेषोऽ-
ग्निश्चीयतेऽथोऽएवं वै बाहू र्यीर्यवत्तरौ ते नानोपदधाति नाना सादयति नाना
सूददोहमाधिवदति नाना हीमौ बाहू ॥ ४४ ॥ तदाहुः । नैतस्य पुरुषस्य बाहू
कुर्यादैतो वाऽअस्य बाहू यऽएते स्रुचो नेदतिरेच्यानीति स वै कुर्यादेवैतौ वाऽअस्य
बाहूऽअन्वेते स्रुचावथोऽएतां पञ्चावथो यान्येतस्मिन्नग्नौ रूपाण्युपधास्यन्भवति
यान्तस्तोमान्यानि पृष्ठानि यानि छन्दाथस्येतयोरेव सा संस्कृतिरेतयोर्वृद्धिस्त-
स्मादु कुर्यादेवैतस्य पुरुषस्य बाहू ॥ ४५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. १.] ॥

स्वयमातृणामुपदधाति । इयं वै स्वयमातृणोमामेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां
पुरुषादुपदधात्यन्नं वै स्वयमातृणोयं वै स्वयमातृणोयमु वाऽअन्नमस्याथ हि सर्व-
मन्नं पच्यतेऽनन्तर्हितमेवास्मादेतदन्नं दधात्युत्तरामुत्तरमेवास्मादेतदन्नं दधाति ॥ १ ॥
यद्वेव स्वयमातृणामुपदधाति । प्राणो वै स्वयमातृणा प्राणो ह्येवैतत्स्वयमात्मन-
श्चातृन्ते प्राणमेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां पुरुषादुपदधाति प्राणो वै स्वयमातृणोयं
वै स्वयमातृणोयमु वै प्राणो यद्वि किं च प्राणीयं तत्सर्वं विभर्त्यनन्तर्हितमे-

बास्मादेतत्प्राणं . दधात्युत्तरामुत्तरमेवास्मादेतत्प्राणं दधाति ॥ २ ॥ यद्वेव
स्वयमातृणांमुपपदधाति । प्रजापतिं विस्रस्तं देवता आदाय व्युदक्रामंस्तासु
व्युत्क्रामन्तीषु प्रतिष्ठांमभिपद्योपाविशत् ॥ ३ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्र-
त्सत । अयमेव स योऽयमग्निश्चायतेऽथ या सा प्रतिष्ठैषा सा प्रथमा स्वयमातृ-
णा तद्यदेतामत्रोपदधाति यदेवास्यैषात्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतामत्रो-
पदधाति ॥ ४ ॥ तां वै प्रजापतिनोपदधाति । प्रजापतिर्ह्येवैतत्स्वयमात्मनः प्रत्यधत्त
धृवासीति स्थिरासीत्येतदथो प्रतिष्ठितासीनि धरुणोति प्रतिष्ठा वै धरुणमास्तृता वि-
श्वकर्माणोति प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा तेनास्तृतासीत्येतन्मा त्वा समुद्र उद्बधन्मा सुपर्ण
इति रुक्मो वै समुद्रः पुरुषः सुपर्णस्तौ त्वा मोहधिष्टमित्येतद्व्ययमाना पृथिवी दृष्ट-
हेति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ५ ॥ प्रजापतिष्ठा सादयत्विति । प्रजापतिर्हेतां प्र-
थमां चितिमपश्यदर्पां पृष्ठे समुद्रस्येमन्नित्यपात्स हीयं पृष्ठत्स समुद्रस्यहीयमेव व्य-
चस्वतीं प्रथस्वतीमिति व्यचस्वती च हीयं प्रथस्वती च प्रथस्व पृथिव्यसीति प्र-
थस्व पृथिवी चासीत्येतत् ॥ ६ ॥ भूरसीति । भूर्हीयं भूमिरसीति भूमिर्हीयम-
दितिरसीतीयं वाऽ अदितिरियत्स हीदत्स सर्वं ददते विश्वभाया इत्यस्यात्स हीदत्स
सर्वत्स हितं विश्वस्य भुवनस्य धर्त्रीति सर्वस्य भुवनस्य धर्त्रीत्येतत्पृथिवीं यच्छ
पृथिवीं दृष्टह पृथिवीं मा हिष्टसीरित्यात्मानं यच्छात्मानं दृष्टहात्मानं मा हिष्ट-
सीरित्येतत् ॥ ७ ॥ विश्वस्मै प्राणायानाय । व्यानायोदानायेति प्राणो वै
स्वयमातृणा सर्वस्माऽऽ वाऽएतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेतीमे वै लोकाः
स्वयमातृणा इमऽऽ लोकाः प्रतिष्ठा चरित्रमग्निष्वाभिपात्वित्यग्निष्वाभिगो-
पायत्वित्येतन्मद्या स्वस्त्येति महत्या स्वस्त्येत्येतच्छर्दिषा शंतमेनेति यच्छर्दिः शं
तमं तेनेत्येतत्सादयित्वा मूददोहसाधिवदति तस्योक्तो बन्धुरथ साम गायति त-
स्योपरि बन्धुः ॥ ८ ॥ तदाहुः । कथमेप पुरुषः स्वयमातृणयानभिनिहितो भव-
तीत्यन्तं वै स्वयमातृणा प्राणाः स्वयमातृणानभिनिहितो वै पुरुषोऽन्नेन च प्रा-
णान च ॥ ९ ॥ अथ दूर्वेष्टकामुपदधाति । पशवो वै दूर्वेष्टका पशूनेवैतदुपदधाति
तद्यैरदोऽग्निरनन्तर्हितैः पशुभिरुपैत्तऽएते तानेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितात्स स्व-
यमातृणाया उपदधातीयं वै स्वयमातृणानन्तर्हितांस्तदस्यै पशून्दधात्युत्तरामुत्तरां-
स्तदस्यै पशून्दधाति ॥ १० ॥ यद्वेव दूर्वेष्टकामुपदधाति । प्रजापतेर्विचस्तस्य यानि
लोमान्यशीयन्त ता इमा ओषधियोऽभवन्नथास्मात्प्राणो मध्यत दक्रामत्तास्मि-

न्नुत्क्रान्तेऽपद्यत ॥ ११ ॥ सोऽब्रवीत् । अयं वात्र माधूर्वीदिति यद्ब्रवीदधूर्वीन्मे-
 ति तस्माद्धूर्वा धूर्वा ह वै तां दूर्वेत्याचक्षत परोक्षं परोऽन्नकामा हि देवास्तदेतत्क्षत्रं
 प्राणो ह्येष रसो लोमान्यन्या ओषधय एतामुपदधत्सर्वा ओषधीरुपदधाति ॥ १२ ॥
 तं यत्र देवाः समस्कुर्वन् । तदस्मिन्नेतं प्राणं रसं मध्यतोऽदधुस्तथैवा-
 स्मिन्नयमेतदधाति ताम्नन्तर्हितां स्वयमातृणाया उपदधातीयं वै स्वयमातृ-
 णानन्तर्हितास्तदस्याऽओषधीर्दधात्युत्तरामुत्तरास्तदस्याऽओषधीर्दधाति सा स्या
 त्समूला साग्रा कृत्स्नतायै यथा स्वयमातृणायामुपहिता भूमिं प्राप्नुया-
 दवमुपदध्यादस्यां ह्येवैता जायन्तऽइमामनु प्ररोहन्ति ॥ १३ ॥ का-
 ण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती । पुरुषः—पुरुषस्परीति काण्डात्काण्डाद्द्वेषा पर्वणः—पर्वणः
 प्ररोहत्येवा नो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन चेति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ १४ ॥
 या शतेन प्रतनोषि । सहस्रेण विरोहसीति शतेन ह्येषा प्रतनोति सहस्रेण विरो-
 हति तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयमिति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्द्वाभ्यामुपद-
 धाति तस्योक्तो बन्धुः सादयित्वा सूददोहसाधिवदाति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १५ ॥
 अथ द्वियजुषमुपदधाति । इन्द्राग्नीऽअकामयेतां स्वर्गं लोकामियात्रेति तावेता-
 मिष्टकामपश्यतां द्वियजुषमिमाभेव तामुपादधातां तामुपधायास्यै प्रतिष्ठायै स्वर्गं
 लोकमैतां तथैवैतद्यजमानो यद्द्वियजुषमुपदधाति येन रूपेण यत्कर्म कृत्वेन्द्राग्नी
 स्वर्गं लोकमैतां तेन रूपेण तत्कर्म कृत्वा स्वर्गं लोकमयानीति सा यद्वियजुर्नाम
 के हेतां देवतेऽअपश्यतां यद्वेव द्वियजुषमुपदधाति यजमानो वै द्वियजुः ॥ १६ ॥
 तदाहुः । यदसावेव यजमानो योऽसौ हिरण्यमयः पुरुषोऽथ कतमदस्येदं रूप-
 मिति देवो वाऽअस्य स आत्मा मानुषोऽयं तद्यत्स हिरण्यमयो भ्रतयमृतं वाऽअस्य
 तद्रूपं देवरूपममृतं हिरण्यमथ यदियं मृदः कृता भवति मानुषं ह्यस्येदं रूपं ॥
 १७ ॥ स यदमूमेवोपदध्यात् । नेमामपाशिं प्यात्स्निग्धे हास्मान्लोकाद्यजमानः
 प्रेयादथ यदिमामपाशिनष्टि यदेवास्येदं मानुषं रूपं तदस्यैतदपाशिनष्टि तथो हाने-
 नात्माना सर्वमायुरेति ॥ १८ ॥ स यन्नानूपदध्यात् । न हैतं देवमात्मानमनुप्रजा-
 नीयादथ यदनूपदधाति तथो हैतं देवमात्मानमनुप्रजानाति ताम्नन्तर्हितां दूर्वेष्ट-
 काया उपदधाति पशवो वै दूर्वेष्टका यजमानं तत्पशुषु प्रतिष्ठापयति ॥ १९ ॥ त-
 दःहुः । कथमस्यैतावात्मानौ प्राणेन संततावव्यवच्छिन्नौ भवत इति प्राणो वै स्व-
 यमातृणा प्राणो दूर्वेष्टका यजमानो द्वियजुः स यदनन्तर्हितां स्वयमातृणायै

दूर्वेष्टकामुपदधाति प्राणेनैव तस्मात् ॥ संतनोति संदधात्यथ यदनन्तर्हितां दूर्वेष्ट-
 कायै द्वियजुषमुपदधाति प्राणो वै दूर्वेष्टका यजमानो द्वियजुरेवमुहास्यैतावात्मानौ
 प्राणेन संतताव्यवच्छिन्नौ भवतः ॥ २० ॥ यास्तेऽअग्ने सूर्ये रुचो । या वो देवाः
 सूर्ये रुच इति रुच ॥ रुचमित्यमृतत्वं वै रुग्मृतत्वभेवास्मिन्नेतद्दधाति द्वाभ्यामुपद-
 धाति तस्योक्तो बन्धुरथो द्वय ॥ ह्येवैतद्दृपं मृच्छापश्च सादयित्वा सूददोहमाधिबद-
 ति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २१ ॥ अथ रेतः सिचाऽउपदधाति । इमौ वै लोकौ रेतः
 सिचाविमौ ह्येव लोकौ रेतः सिञ्जत इतो वाऽअयमूर्ध्व ॥ रेतः सिञ्जति धूमं सा-
 मुन्न वृष्टिर्भवति तामसावमुतो वृष्टिं तदिमा अन्तरेण प्रजायन्ते तस्मादिमौ लोकौ
 रेतः सिचौ ॥ २२ ॥ विराड्ज्योतिरधारयादिति । असं वै लोकौ विराट् सइममग्नि-
 ज्योतिर्वारयति स्वराड्ज्योति रधारयदित्सौ वै लोकः स्वराट् सोऽपुमादत्य
 ज्योतिर्धारयति विराड्वहेमौ लोकौ स्वराट्च नानोपदधाति नाना हीमौ लोकौ सकृ-
 त्सादयति समानं तत्करोति तस्माद् हानयोर्लोक्योरन्ताः समायन्ति ॥ २३ ॥ यद्वेव
 रेतः सिचाऽउपदधाति । आण्डौ वै रेतः सिचौ यस्य षाण्डौ भवतः स एव रेतः सि-
 ञ्जति विराड्ज्योतिरधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयादिति विराड्वहेमावाण्डौ स्वराट्च
 तावेतज्ज्योतिर्धारयतो रेतएव प्रजापतिमेव नानोपदधाति नाना हीमावाण्डौ सकृत्सा-
 दयति समानं तत्करोति तस्मात्समानसम्बन्धिनौ तेऽअनन्तार्हेते द्वियजुष उपदधाति
 यजमानो वै द्वियजुरनन्तर्हितौ तद्यजमानादाण्डौ दधाति ॥ २४ ॥ अथ विश्व-
 ज्योतिषमुपदधाति । अग्निर्वै प्रथमा विश्वज्योतिरग्निर्ह्येवास्मिन्ल्लोके विश्वं ज्यो-
 तिरग्निमेवैतदुपदधाति । तामनन्तर्हिता ॥ रेतः सिग्भ्यामुपदधातीमौ वै लोकौ
 रेतः सिचावनन्तर्हितं तदाभ्यां लोकाभ्यामग्निं दधात्यन्तरेवोपदधात्यन्तरेव
 हीमौ लोकावग्निः ॥ २५ ॥ यद्वेव विश्वज्योतिषमुपदधाति । प्रजा वै विश्वज्यो-
 तिः प्रजा ह्येव विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हिता ॥ रेतः सि-
 ग्भ्यामुपदधात्याण्डौ वै रेतः सिचावनन्तर्हितां तदाण्डाभ्यां प्रजातिं दधात्यन्त-
 रेवोपदधान्त्यन्तरेव षाण्डौ प्रजाः प्रजायन्ते ॥ २६ ॥ प्रजापतिष्ठा सादयत्विति ।
 प्रजापतिर्हेतां प्रथमां चितिमपश्यत्पृष्ठे पृथिव्या ज्योतिष्मतीमिति पृष्ठे ह्ययं पृथिव्यै
 ज्योतिष्मानग्निः ॥ २७ ॥ विश्वस्मै प्राणायानायाय । व्यानायेति प्राणो वै वि-
 श्वज्योतिः सर्वस्माऽउ वाऽएतस्मै प्राणो विश्वं ज्योतिर्यच्छेति सर्वं ज्योतिर्यच्छे-
 त्येतद्गनिष्टेऽधिपतिरित्यग्निमेवास्य आधिपतिं करोति सादयित्वा सूददोहमाधि-

षदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २८ ॥ अथर्तव्येऽउपदधाति । अतवपते यद्वृत्तव्ये
 ऽश्वतूनैवैतदुपदधाति मधुश्च माधवश्च वासन्तिकाद्वृत्तव्येति नामनीऽपनयोरेते
 नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽष्टके भवतो द्वौ हि प्रासादतुः सकृत्सादयत्येकं
 तद्वृत्तं करोति ॥ २९ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर एषोऽग्निरिमेऽउ
 लोकाः संवत्सरस्तस्यायमेवलोकाः प्रथमा चितिरयमस्य लोको वसन्त ऋतुस्त-
 द्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअ-
 त्रोपदधाति ॥ ३० ॥ यदेवैतेऽअत्रोपदधाति । प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर उ
 प्रजापतिस्तस्य प्रतिष्ठैव प्रथमा चितिः प्रतिष्ठोऽअस्य वसन्त ऋतुस्तद्यदेतेऽअत्रोपदधा-
 ति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति तेऽअन-
 न्तिर्हिते विश्वज्योतिष उपदधाति प्रजा वै विश्वज्योतिरनन्तार्हितास्तत्प्रजा अतु-
 भ्यो दधाति तस्मात्प्रजा अतूनैवानुप्रजायन्तऽअतुभिर्देवैर्गर्भे सन्तः सम्पश्य-
 न्त्युत्तुभिर्जातम् ॥ ३१ ॥ अथाषाढामुपदधाति । इयं वाऽअषाढामेवैतदुपदधाति
 तां पूर्वार्धेऽउपदधाति प्रथमा हीयमसृज्यत ॥ ३२ ॥ सा यदषाढा नाम । देवा-
 श्चासुराश्चोभये प्राजापत्या अस्पर्धन्तते देवा एतामिष्टकामपरयश्रषाढामिष्टमेव तामु-
 पादधतःतामुपधायासुरान्तस्पत्नीध्रातृव्यानस्मात्सर्वस्मादसहन्त यद्वसहन्त तस्माद्-
 षाढा तथैवैतद्यजमान एतामुपधाय द्विषन्तं भ्रातृव्यमस्मात्सर्वस्मात्सहते ॥ ३३ ॥
 यद्वेवाषाढामुपदधाति । वाग्वा अषाढा वाचैव तद्देवा असुरान्तस्पत्नान्भ्रातृव्या
 नस्मात्सर्वस्मादसहन्त तथैवैतद्यजमानो वाचैव द्विषन्तं भ्रातृव्यमस्मात्सर्वस्मात्सहते
 वाचमेव तद्देवा उपादधत तथैवैतद्यजमानो वाचमेवोपधत्ते ॥ ३४ ॥ सेयं वामभृत् ।
 प्राणा वै वामं याद्वि किं च प्राणीयं तत्सर्वं विभर्ति तेनेयं वामभृद्वाग्य त्वेव
 वामभृत्प्राणा वै वामं वाचि वै प्राणेभ्योऽन्नं धीयते तस्माद्वाग्वावामभृत् ॥ ३५ ॥
 तऽएते सर्वे प्राणा यदषाढा । तां पूर्वार्धेऽउपदधाति पुरस्तात्प्राणान्दधाति
 तस्मादिमे पुरस्तात्प्राणास्तानान्यया यजुष्मत्प्रेष्टकया पुरस्तात्पत्युपदध्यादेतस्यां
 चितौ नेत्प्राणानपिदधानीति ॥ ३६ ॥ यद्वपस्याः पञ्च पुरस्तादुपदधाति । अन्नं
 वाऽआपोऽनापिहिता वाऽअन्नेन प्राणास्तामनन्तार्हितामृतव्याभ्यामुपदधात्युत्तुषु तद्वाचं
 प्रतिष्ठापयति सेयं वाचुत्तुषु प्रतिष्ठिता षदति ॥ ३७ ॥ तदाहुः । यत्प्रजा विश्वज्यो-
 तिर्वागुषाद्वाथ कस्मादन्तरेणऽर्तव्येऽउपदधातीति संवत्सरो वाऽअतुव्ये संवत्सरेण
 तत्प्रजाभ्यो वाचमन्तर्दधाति तस्मात्संवत्सरेवैलायां प्रजा वाचं षदति ॥ ३८ ॥

अषाढासि सहमानेति । असहन्त बेत्या देवा असुरान्सहस्वारातीः
 सहस्व पृतनायत इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः सहस्ववर्यासि सा मा जिन्वे-
 ति सर्वं वै सहस्वस्य सर्ववर्यासि सा मा जिन्वेत्येतत्सादयित्वा सूददोहसाधिवद-
 ति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । कस्मादाभिस्वयमातृण्यामन्या इष्टका
 उपधीयन्ते प्राच्य एता इति द्वे वै योनीऽइति ब्रूयाद्देवयोनिरन्यो मनुष्ययोनि-
 रन्यः प्राचीनप्रजनना वै देवाः प्रतीचीन प्रजनना मनुष्यास्तद्यदेताः प्राचीरुप-
 दधाति देवयोनिरेवैतद्यजमानं प्रजनयति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४. २.]
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या ॥ ८५ ॥ चतुर्थोऽध्यायः [४७.] ॥

कूर्ममुपदधाति । रसो वै कूर्मो रमेवैतदुपदधाति यो वै स एषां लोका-
 नामप्सु प्रविद्धानां पराङ्मोऽत्यन्तरत्स एष कूर्मस्तमेवैतदुपदधाति आवा-
 नु वै रसस्तावानात्मा स एष इमऽएव लोकाः ॥ १ ॥ तस्य यदधरं कषालम् ।
 अयस्य स लोकस्तत्प्रतिष्ठितमिव भवति प्रतिष्ठित-इव षयं लोकोऽथ यदुत्तरस्य सा
 घौस्तदव्यवगृहीतान्तमिव भवति व्यवगृहीतान्तेव हि घौरथ यदन्तरा तदन्तरिक्षस्य
 स एष इमऽएव लोका इमानेवैतल्लोकानुपदधाति ॥ २ ॥ तमभ्यनक्ति । दध्ना
 मधुना घृतेन दधि हैवास्य लोकस्य रूपं घृतमन्तरिक्षस्य मध्वपुष्य स्वेनैवैनमेतद्भू-
 पेण समर्धयस्यथो दधि हैवास्य लोकस्य रसो घृतमन्तरिक्षस्य मध्वपुष्य स्वेनैवै-
 नमेतद्भूसेन समर्धयति ॥ ३ ॥ मधु वाता अतायतऽइति । यां वै देवतापुगभ्यनू-
 क्ता यां यजुः सैव देवता सऽक्सो देवता तद्यजुस्तद्धैतन्मध्येवैष त्रिचो रसो वै
 मधु रसमेवास्मिन्नेतदधाति गायत्रीभिस्तिमृभिस्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४ ॥ स यत्कू-
 र्मो नाम । एतस्यै रूपं कृत्वा प्रजापतिः प्रजा असृजत यदसृजताकरोत्तद्यदकरो-
 त्सस्मात्कूर्मः कश्यपो वै कूर्मस्तस्मादाहुः सर्वाः प्रजाः कारयन्त्य इति ॥ ५ ॥ स य
 स कूर्मोऽसौ स आदित्यः । असुमेवैतदादित्यमुपदधाति तं पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपदधा-
 त्स्युं तदादित्यं पुरस्तात्प्रत्यश्चं दधाति तस्मादसावादित्यः पुरस्तात्प्रत्यश्च धीयते
 दक्षिणतोऽषाढायै वृषा वै कूर्मो योषाषाढा दक्षिणतो वै वृषा योषामुपशेतेऽरत्नि-
 मात्रेऽरत्निमात्राद्धि वृषा योषामुपशेते सैवा सर्वासामिष्टकानां महिषी यदधाद्दे-
 तस्यै दक्षिणतः सन्सर्वासामिष्टकानां दक्षिणतो भवति ॥ ६ ॥ यत्रेव कूर्ममुपद-
 धाति । प्राणो वै कूर्मः प्राणो हीमाः सर्वाः प्रजाः करोति प्राणमेवैतदुपदधाति

तं पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुपदधाति पुरस्तात्प्रत्यञ्चं प्राणं दधाति तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चं
 प्राणो धीयते पुरुषमभ्याष्टं यजमाने तत्प्राणं दधाति दक्षिणतोऽषाढायै प्राणो
 वै कूर्मो वागषाढा प्राणो वै वाचो वृषा प्राणो मिष्टुनम् ॥ ७ ॥ शतम् ४२००
 ॥ ॥ अपां गम्भन्स्तीदिति । एतद्भाषां गम्भिष्ठं यत्रैष एतत्तपति मा त्वा सूर्योऽ-
 भिताप्सीन्माग्निर्वैश्वानर इति मैव त्वा सूर्यो हिऽसीन्मोऽअग्निर्वैश्वानर इत्येत-
 द्दच्छन्नपत्राः प्रजा अनुवीक्षस्वेतीमा वै सर्वाः प्रजा या इमा इष्टकास्ता अरिष्टा
 अनर्ता अनुवीक्षस्वेत्येतदनु त्वा दिव्या वृष्टिः सचतामिति यथैवैनं दिव्या वृष्टि-
 रनुसचेतैवमेतदाह ॥ ८ ॥ अथैनमेजयति । त्रीन्त्समुद्रान्त्समसृपत्स्वर्गान्तिमी वै
 त्रयः समुद्राः स्वर्गा लोकास्तानेष कूर्मो भुत्वानुसृष्टसर्पापां पतिवृषभ इष्टका-
 नामित्यपां ॥ ९ ॥ शेष पतिवृषभ इष्टकानां पुरीषं वसानः सुकृतस्य लोकऽइति पशवो वै
 पुरीषं पशुन्वसानः सुकृतस्य लोक इत्येतत्त्र गच्छ यत्र पूर्वं परेता इति तत्र गच्छ
 यत्रैतेन पूर्वं कर्मणयुरित्येतत् ॥ ९ ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इति । महती द्यौः पृथिवी च
 न इत्येतदिमं यज्ञं मिमित्तामितीमं यज्ञमवतामित्येतत्पिपृतां नो भरीमभिरिति विभृतां
 नो भरीमभिरित्येतद्द्यावापृथिव्योत्तमयोपदधाति द्यावापृथिव्यो हि कूर्मः ॥ १० ॥
 त्रिभिरुपदधाति । त्रय इमे लोका अथो त्रिवृद्गिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य मात्रा ता-
 वतैवैनमेतदुपदधाति त्रिभिरभ्यनक्ति तत्षट्स्योक्तो बन्धुरवका अष्टस्ताञ्चवन्त्यवका
 उपरिष्टादापो वाऽअवका अष्टापैवैनमेतन्मध्यतो दधाति सादयित्वा सूददोहसाधि-
 वदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥ अथोत्खलमुमलेऽउपदधाति । विष्णुरकामय-
 ताभादुः स्यामिति स इतेऽइष्टकेऽअपश्यदुलूखलमुमले तेऽउपाधत्ते तेऽउपधाया-
 आदोऽभवत्तथैवैतद्यजमानो यदुलूखलमुसलेऽउपदधाति येन रूपेण यत्कर्म
 कृत्वा विष्णुरभादोऽभवत्तेन रूपेण तत्कर्म कृत्वात्तादोऽसानीति तदेत्सर्वमन्नं य-
 दुलूखलमुसलेऽउलूखलमुसलाभ्यां ॥ १२ ॥ ते रेतः सिचोर्वैलयोपदधाति । पृष्टयो वै रेतः सिचौमध्यमु पृष्टयो म-
 ध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं दधात्युत्तरेऽउत्तरमेवास्मादेतदन्नं दधात्यरत्तिमात्रेऽरत्ति-
 मात्रास्त्र्यन्नमद्यते ॥ १३ ॥ प्रादेशमात्रे भवतः । प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्न-
 मेतदात्मसंमितमेवास्मिन्नेतदन्नं दधाति यदु वाऽआत्मसंमितमन्नं तदवति तन्न हि-
 नस्ति यञ्च्यो हिनस्ति तथत्कनीयो न तदवति ॥ १४ ॥ औदुम्बरे भवतः । ऊ-
 र्ध्वं रस उदुम्बर ऊर्ध्वं मेवास्मिन्नेतदन्नं दधात्यथो सर्वऽपते वनस्पतयो यदुदुम्बर-

एतेऽउपदधत्सर्वावन्नस्पतीनुपदधाति । रेतः सिचोर्वैलथेमे वै रेतः सिचावनयोस्त-
 छनस्पतीन्दधाति तस्मादनयोर्वनस्पतयश्चतुःस्रक्ति भवति चतस्रो वै विशः सर्वा-
 सु तद्वित्तु वनस्पतीन्दधाति तस्मात्सर्वासु विक्षु वनस्पतयो मध्ये संगृहीतं भवत्यु-
 न्नखलरूपतायै ॥ १५ ॥ यच्छेवोलूखलमुपल्लेऽउपदधाति । प्रजापतेर्विंस्रस्तात्प्राणो
 मध्यत उदचिक्रमिषत्तमन्नेनागृह्णात्तस्मात्प्राणोऽन्नेन गृहीतो यो हेवान्नमत्ति स
 प्राणिति ॥ १६ ॥ प्राणे गृहीतेऽस्मादन्नमुदचिक्रमिषत्तप्राणेनागृह्णात्तस्मात्प्राणेनान्नं
 गृहीतं यो हेव प्राणिति सोऽन्नमत्ति ॥ १७ ॥ एतयोरुभयोर्गृहीतयोः । अस्माद्गृह्ण-
 चिक्रमिषत्तमेताभ्यामुभ्यामगृह्णात्तस्मादेताभ्यामुभ्यामूगृहीता यो हेवान्नमत्ति
 स प्राणिति तमूर्जयति ॥ १८ ॥ ऊर्जिं गृहीतायाम् । अस्मादेतेऽउभेऽउदचिक्रमिषतां
 तेऽऊर्जागृह्णात्तस्मादेतेऽउभे ऊर्जा गृहीते यथै हेवोर्जयति स प्राणिति सोऽन्नमत्ति
 ॥ १९ ॥ तान्येतान्यन्योऽन्येन गृहीतानि । तान्यन्योऽन्येन गृहीत्वात्मन्प्रापादयत तदे-
 तदन्नं प्रपद्यमानथ सर्वे देवा अनुप्रापद्यन्तान्नर्जिवन्थ हीदथ सर्वम् ॥ २० ॥ तदेष
 श्लोकोऽभ्युक्तः । तद्वै स प्राणोऽभवदिति तद्धि स प्राणोऽभवन्महा भूत्वा प्रजापतिरि-
 ति महान्हि स तद्भवद्यदेनमेते देवाः प्रापद्यन्त भुजो भुजिष्या वित्त्वेति प्राणा वै भु-
 जोऽन्नं भुजिष्या एतत्सर्वं वित्त्वेत्येतद्यत्प्राणान्प्राणयत्पुरीत्यात्मा वै पूर्वद्वै प्राणा-
 न्प्राणयत्तस्मात्प्राणा देवा अथ यत्प्रजापतिः प्राणयत्तस्माद्दु प्रजापतिः प्राणो यो
 वै स प्राण एषा सा गायत्र्यथ यत्तदन्नमेष स विष्णुर्देवताथ या सोऽर्गेष सः
 उदुम्बरः ॥ २१ ॥ सोऽब्रवीत् । अयं वाव मा सर्वस्मात्पाप्मन उदभाषीदिति
 यदब्रवीदुदभाषीन्मेति तस्मादुदुम्बर उदुम्बरो इ वै तमुदुम्बर इत्याचक्षते परोऽन्नं
 परोऽन्नकामा हि देवा उरु मे करदिति तस्मादुरुकरमुकरथ इ वै तदुन्नखल-
 मित्याचक्षते परोऽन्नं परोऽन्नकामा हि देवाः सैषा सर्वेषां प्राणानां योनिर्यदुन्नख-
 लथ शिरो वै प्राणानां योनिः ॥ २२ ॥ तत्प्रादेशमात्रं भवति । प्रादेशमात्रमिष
 हि शिरश्चतुःस्रक्ति भवति चतुःस्रक्तीव हि शिरो मध्ये संगृहीतं भवति मध्ये
 संगृहीतमिव हि शिरः ॥ २३ ॥ तं यत्र देवाः सप्रस्कुर्वन् तदस्मिन्नेतत्सर्वं मध्य-
 तोऽदधुः प्राणमन्नमूर्जं तथैवास्मिन्नयमेतदधाति रेतः सिचोर्वैलया पृष्ठयो वै रेतः
 सिचौ मध्यमु पृष्ठयो मध्यत एवास्मिन्नेतत्सर्वं दधाति ॥ २४ ॥ विष्णोः कर्माणि
 पश्यतेति । वीथे वै कर्म विष्णोर्वीर्याणि पश्यतेत्येतद्यतो ब्रतानि पस्पशऽइत्यन्नं

वै व्रतं यतोऽन्नं स्याद्यथाचक्र इत्येतद्विन्द्रस्य युज्यः सखेतीन्द्रस्य शेष
 युज्यः सखा द्विदेवत्ययोपदधाति द्वे ह्यलूखलमुसले सकृत्सादयति समानं
 तत्करोति समानं हेतवन्नमेव सादयित्वा सूददोहसाधिबदति तस्योक्तो
 बन्धुः ॥ २५ ॥ अथोखामुपदधाति । योनिर्वाऽऽस्वा योनिर्वावैतकुपदधाति तामूलू-
 खलऽऽपदधात्यन्तारिचं वाऽऽलूखलं यद्वै किं चास्या ऊर्ध्वमन्तुरिचमेव तन्मध्ये
 वाऽऽन्तारिचं मध्यतस्तद्योनिं दधाति तस्मात्सर्वेषां भूतानां मध्यतो योनिरपि व-
 नस्पतिनाम् ॥ २६ ॥ यद्वेवोखामुपदधाति । यो वै स प्रजापतिर्व्यस्यससतैषा
 सांवेमे वै लोका उखेमे लोकाः प्रजापतिस्तामूलूखलऽऽपदधाति तदेनमेतस्मि-
 न्सर्वस्मिन्प्रतिष्ठापयति प्राणोऽन्नऽऽर्ज्योऽऽत्स्मावेवैनमेतत्सर्वस्माद्वनन्तर्हितं
 दधाति ॥ २७ ॥ अथोपशयां पिष्ट्वा । लोकभाजमुखां कृत्वा पुरस्तादुखाया उप-
 निवपत्येष हैतस्यै लोकस्तथो हास्यैषानन्तरिता भवति ॥ २८ ॥ तदाहुः । कथम-
 स्यैषा पक्त्वा शृतोपहिता भवतीति यदेव यजुष्कृता तेनाथो यद्वै किंचैतमग्निं
 वैश्वानरमुपनिगच्छति तस एव तत्पक्त्वा शृतमुपहितं भवति ॥ २९ ॥ ध्रुवासि
 धरुणोति । तस्योक्तो बन्धुरितो जज्ञे प्रथममेभ्यो योनिभ्योऽऽधि जातवेदा इत्येतेभ्यो
 हि योनिभ्यः प्रथमं जातवेदा अजायत स गायत्र्या त्रिष्टुभानुष्टुभा च देवेभ्यो हव्यं
 बहनु प्रजानभित्येतैर्वाऽऽपषं ब्रन्दोभिर्देवेभ्यो हव्यं वहति प्रजानन् ॥ ३० ॥ इषे राये
 रमस्व । महसे शुम्नऽऽर्जेऽऽपत्यायेत्येतस्मै सर्वस्मै रमस्वेत्येतस्मिन्प्राडासि स्वराड-
 सीति सम्राट् च षेपस्वराट् च सारस्वतौ त्वोत्सौ प्रावतामिति मनो वै सरस्वान्वाक् स-
 रस्वत्येतौ सारस्वताऽऽत्सौ तौ त्वा प्रावतामित्येतद्वाभ्यामुपदधाति तस्योक्तो ब-
 न्धुरथो ह्यथं हेवैतद्रूपं मृच्छापथ सादयित्वा सूददोहसाधिबदति तस्योक्तो बन्धुः
 ॥ ३१ ॥ अथैनामभिजुहोति । एतद्वाऽऽस्यामेतत्पूर्वथं रेतः सिक्तं भवति सिक-
 तास्तदेतदाधिकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिक्तमभिक्रियतऽऽऽज्येन जुहोति कुवेण
 स्वाहाकारेण वाभ्यामाग्नेर्याभ्यां गायत्रीभ्यां तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३२ ॥ अग्ने
 युक्ष्वा हि ये तव । युक्ष्वा हि देवहृतमानिति युक्तवतीभ्यामिदमेवैतद्योनौ रेतो यु-
 नक्ति तस्माद्योनौ रेतो युक्तं न निष्पद्यते ॥ ३३ ॥ स यदि संवत्सरभृतः स्यादा
 अथाभिजुह्यात्सर्वं वै तद्यत्संवत्सरभृतः सर्वं तद्यदाभिजुहोत्यथ यद्यत्संवत्सरभृतः
 स्यादुपैव तिष्ठेतासर्वं वै तद्यत्संवत्सरभृतोऽसर्वं तद्यदुपातिष्ठेत्संभित्वेव जुहुयात्
 ॥ ३४ ॥ पशुरेष यदग्निः । सोऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्तस्यावाक् प्राणः

ख्यमातृणा श्रोणी द्वियजुः पृष्ठयो रेतः सिचौ कीकसा विश्वज्योतिःकुकुदपृतव्ये
 ग्रीवा अषाढा शिरः कूर्मो ये कूर्मे प्राणा ये शीर्षन्प्राणास्ते ते ॥ ३५ ॥ तं वाऽए-
 तम् । इत् ऊर्ध्वं प्राञ्चं चिनोत्यसौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरमुं तदादित्यमित ऊ-
 र्ध्वं प्राञ्चं दधाति तस्मादमावादित्य इत् ऊर्ध्वः प्राञ्च धीयेत् ॥ ३६ ॥ अर्थेन
 प्रसलव्यावर्तयति । अमुं तदादित्यं प्रसलव्यावर्तयति तस्मादमावादित्य इमांलो-
 कान्प्रसलव्यनुपर्येति ॥ ३७ ॥ उदर मुखा । योनिरूलूखलमुत्तरोखा भवत्यधरमू-
 लूखलमुत्तरोखा ह्युदरमधरा योनिः शिश्रं मुसलं तद्वृत्तमिव भवति वृत्तमिव हि
 शिश्रं तद्वाक्षिणत उपदधाति दक्षिणतो वै वृषा योषामुपशेते यद् पशोः संस्कृतस्याहं
 तद्दूर्वेष्टका तस्य वाऽएतस्योत्तरोऽर्ध उदाहिततरो भवति पशुरेष यद्गिनस्तस्मा-
 त्पशोः स्मृहितस्योत्तरः कुक्षिरुन्नततरो भवति ॥३८॥ ब्राह्मणम् ॥१॥ [५.१.]॥

पशुशीर्षाण्युपदधाति । पशवो वै पशुशीर्षाणि पशूनेवैतदुपदधाति तान्युखा-
 यामुपदधातीमे वै लोका उखा पशवः पशुशीर्षाण्येषु तल्लोकेषु पशून्दधाति त-
 स्मादिमऽएषु लोकेषु पशवः ॥१॥ यद्वेवोखायाम् । योनिर्वाऽउखा पशवः पशुशीर्षाणि
 योनौ तस्पशून्प्रतिष्ठापयति तस्मादद्यमानाः पच्यमानाः पशवो न क्षीयन्ते योनौ
 येनान्प्रतिष्ठापयति ॥२॥ यद्वेव पशुशीर्षाण्युपदधानि । या वै ताःश्रिय एतानि तानि
 पशुशीर्षाण्यथ यानि तानि कुसिन्धान्येतास्ताः पञ्चचितयस्तद्यास्ता पञ्च चितय इमे ते
 लोकास्तथे तऽइमे लोका एषा सोखा तद्यदुखायां पशुशीर्षाण्युपदधात्येतेरेव तच्छी-
 र्षाभिरेतानि कुसिन्धानि मुदधाति ॥ १ ॥ तान्पुरस्तात्प्रतीच उपदधाति । एतद्वै
 यत्रैतान्प्रजापतिः पशूनालिप्सत तऽआलिप्स्यमाना उदचिक्रमिषंस्तान्प्राणेषु स-
 मगृह्णात्तान्प्राणेषु संगृह्य पुरस्तात्प्रतीच आत्मब्रधत् ॥ ४ ॥ तद्वाऽएतात्क्रियते ।
 यद्देवा अकुर्वन्निदं न्वस्मात्ते पशवो लोषिक्रमिषन्ति यत्वेतत्करोति यद्देवा अकुर्व-
 स्तत्करवाणीत्यथो प्राणेष्वेवैनानेतत्संगृह्य पुरस्तात्प्रतीच आत्मब्रधत्ते ॥ ५ ॥
 यद्वेव पशुशीर्षाण्युपदधाति । प्रजापतिर्वाऽइदमग्रऽआसीदेक एव सोऽकामयता-
 न् ॥ सृजेय प्रजायेयेति स प्राणेभ्य एवाधि पशून्निरमिमीत मनसः पुरुषं चक्षुषो-
 ऽन्धं प्राणाद्वा ॥ श्रोत्राद्वि वाचोऽन्धं तद्यदेनान्प्राणेष्व्योऽधि निरमिमीत तस्मादा-
 हुः प्राणाः पशव इति मनो वै प्राणानां प्रथमं तद्यन्मनसः पुरुषं निरमिमीत त-
 स्मादाहुः पुरुषः प्रथमः पशूनां वृथिवक्षम इति मनो वै सर्वे प्राणा मनसि हि सर्वे

प्राणाः प्रतिष्ठितास्तद्यन्मनसः पुरुषं निर्दिशति तस्मादाहुः पुरुषः सर्वे पशव
 इति पुरुषस्य ह्येते सर्वे भवन्ति ॥ १ ॥ तदेतदुच्यते सृष्ट्वा । पुरस्तात्प्रत्यगा-
 त्मन्धत्त तस्माद्यः कश्चान्नु सृजते पुरस्तादेवैनत्प्रत्यगात्मन्धत्ते तद्वाऽउखाया-
 मुदरं वाऽउखाकरे तदन्नं दधाति ॥ ७ ॥ अथैषु हिरण्यशकलान्प्रत्यस्यति ।
 प्राणो वै हिरण्यमथ वाऽएतेभ्यः पशुभ्यः संज्ञप्यमानेभ्य एव प्राणा उत्क्रामन्ति
 तद्यद्विरण्यशकलान्प्रत्यस्यति प्राणानैवैषेतेतदधाति ॥ ८ ॥ सप्त प्रत्यस्यति ।
 सप्त वै शीर्षप्राणास्तानास्मिन्नेतदधात्यथ यदि पञ्च पशवः स्युः पञ्चैवा कृत्वः
 सप्त—सप्त प्रत्यस्येत्पञ्च वाऽएतान्पशूनुपदधाति सप्त—सप्त वाऽएकैकस्मिन्पशौ
 प्राणास्तदेषु सर्वेषु प्राणान्दधाति ॥ ९ ॥ तद्वैकेऽपि । यद्येकः पशुर्भवति
 पञ्चैव कृत्वः सप्त—सप्त प्रत्यस्यन्ति पञ्च वाऽएतान्पशूनुपदधाति सप्त—सप्त
 वाऽएकैकस्मिन्पशौ प्राणास्तदेषु सर्वेषु प्राणान्दध्म इति न तथा कुर्यादेतस्मिन्वै
 पशौ सर्वेषां पशूनां रूपं तद्यदेतस्मिन्प्रत्यस्यति तदेवैषु सर्वेषु प्राणान्दधाति
 ॥ १० ॥ मुखे प्रथमं प्रत्यस्यति । सम्यक्स्रवन्ति सरितो न धेना इत्यन्नं वै
 धेनास्तदिदं सम्यङ्मुखमभिसंभवत्यन्तद्ददा मनसा पूयमाना इत्यन्तर्वै
 हृदयेन मनसा सतान्नं पूतं य ऋजुस्तस्य घृतस्य धारा अभिचाकशीपीति या
 एवैतस्मिन्गनावाहुतीर्होष्यन्भवति ता एतदाह हिरण्ययो वेतसा मध्येऽग्नेरिति
 य एवैष हिरण्यमयः पुरुषस्तमेतदाह ॥ ११ ॥ ऋचे त्वेतीह । प्राणो वाऽऋकप्राणेन वचति
 रुचे त्वेतीह प्राणो वै रुक्प्राणेन हि रोचतेऽथो प्राणाय हीदं सर्वं रोचते भासे
 त्वेतीह ज्योतिषे त्वेतीह भास्वती हीमे ज्योतिष्मती चक्षुषीऽअभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य
 वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य चेतीहाग्निज्योतिषा ज्योतिष्मान्कर्मो वर्चसा वर्चस्वानि-
 तीह विश्वावतीभ्यां विश्वं हि श्रोत्रम् ॥ १२ ॥ अथ पुरुषशीर्षमुद्गृह्णाति ।
 मह्यत्येवैनदेतत्सहस्राद्वासि सहस्राय त्वेति सर्वं वै सहस्रं सर्वस्य दातासि
 सर्वस्मै त्वेत्येतत् ॥ १३ ॥ अथैनानुपदधाति । पुरुषं प्रथमं पुरुषं तद्धीरेणाप्त्वा
 दधाति मध्ये पुरुषमभित इतरान्पशून्पुरुषं तत्पशूनां मध्यतोऽत्तारं दधाति तस्मा
 त्पुरुष एव पशूनां मध्यतोऽत्ता ॥ १४ ॥ अश्वं चाविं चोत्तरतः । एतस्यां
 तद्विश्येतौ पशू दधाति तस्मादेतस्यां विश्येतौ पशू भूयिष्ठौ ॥ १५ ॥ गां चाजं
 च दक्षिणतः । एतस्यां तद्विश्येतौ पशू दधाति तस्मादेतस्यां विश्येतौ पशू भूयि-
 ष्टौ ॥ १६ ॥ पयासि पुरुषमुपदधाति । पशवो वै पयो यजमानं तत्पशुषु प्रतिष्ठा-

पयस्यादित्यं गर्भं पयसा समङ्गधीत्यादित्यो वाऽएष गर्भो यत्पुरुषस्तं पयसा
समङ्गधीत्येतत्सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपामिति पुरुषो वै सहस्रस्य प्रतिमा पुरुषस्य
क्षेत्रं सहस्रं भवति परिवृद्धि हरसा माभिमथस्था इति पर्येनं वृद्धयक्षिणा मैनथ
हित्सीरित्येतच्छतायुषं कृणुहि चीयमान इति पुरुषं तत्पशूनां शतायुं करोति
तस्मात्पुरुष एव पशूनां शतायुः ॥ १७ ॥ अथोत्तरतोऽश्वम् । वातस्य जूतामिति
वातस्य वाऽएष जूतिर्यवश्वो वरुणस्य नाभिमिति वारुणो ह्यश्वोऽश्वं जज्ञानथ
सरिरस्य मध्यऽइत्यापो वै सरिरमप्सुजा उवाऽअश्वः शिशुं नदीनां हरिमद्रिबुध्न-
मिति गिरिर्वाऽअद्रिर्गिरिबुध्ना उ वाऽआपोऽग्ने मा हित्सीः परमे व्योमन्नितीमे
वै लोकाः परमं व्योमैषु लोकेष्वेनं मा हित्सीरित्येतत् ॥ १८ ॥ अथ दक्षिणतो
गाम् । अजस्रमिन्दुमरुषामिति सोमो वाऽइन्दुः स हैष सोमोऽजस्रो यद्रौर्भुरण्युमिति
भर्तारमित्येतद्गनिमीडे पूर्वार्चिं नमोभिरित्याग्नेयो वै गौः पूर्वार्चिामिति प्राञ्च
थ ह्यग्निमुद्धरन्ति प्राञ्चमुपचरन्ति स पूर्वभिर्ऋतुशः कल्पमान इति यद्वाऽएष
चीयते तदेष पूर्वभिर्ऋतुशः कल्पते गां मा हित्सीरिदिति विराजमिति विराड्वै
गौरन्त्रै विराड्भ्रमु गौः ॥ १९ ॥ अथोत्तरतोऽविम् । वरुत्रीं त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमिति
वारुणी च हि त्वाष्ट्रीं चाविरविं जज्ञानां रजसः परस्मादिति श्रोत्रं वै परं रजो दि-
शो वै श्रोत्रं दिशः परं रजो मही साहस्त्रीमसुरस्य मायामिति महती साहस्त्रीमसु-
रस्य मायामित्येतद्गने माहित्सीः परमे व्योमन्नितीमे वै लोका परमं व्योमैषु लोके-
ष्वेनं मा हित्सीरित्येतत् ॥ २० ॥ अथ दक्षिणतोऽजम् । योऽअग्निरग्ने रध्यजायतेत्य-
ग्निरर्वाऽएषोऽग्निरध्यजायत शोकात्पृथिव्या उत वा दिवस्परीति यद्वै प्रजापतेः
शोकादजायत तदिवश्च पृथिव्यै च शोकादजायत येन प्रजा विश्वकर्मा जजानेति
वाग्वाऽअजो वाचो वै प्रजा विश्वकर्मा जजान तमग्ने हेडः परि ते वृणक्ति
यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ २१ ॥ तुऽपते पशवः । तान्नानोपदधाति नाना सादयति
नाना सूददोहसाधिवदति नाना क्षेते पशवः ॥ २२ ॥ अथ पुरुषशीर्षमभिजुहोति ।
आहुतिर्वै यज्ञः पुरुषं तत्पशूनां यज्ञियं करोति तस्मात्पुरुष एव पशूनां यजते ॥ २३ ॥
यद्वै नदभिजुहोति । शीर्षस्तद्धीर्यं दधात्याज्येन जुहोति वज्रो वाऽआज्यं वीर्यं
वै वज्रो वीर्यमेवास्मिन्नेतदधाति स्वाहाकारेण वृषा वै स्वाहाकारो वीर्यं वै वृषा
वीर्यमेवास्मिन्नेतदधाति त्रिष्टुभा वज्रो वै त्रिष्टुव्वीर्यं वै वज्रो वीर्यं त्रिष्टुव्वीर्येणैवा-
स्मिन्नेतद्धीर्यं दधाति ॥ २४ ॥ स वाऽअर्धर्चमनुजुत्य स्वाहाकरोति । अस्थि वा-

ऽञ्चगिदं तच्छीर्षकपालं विष्टाप्य यद्विमन्तरतः शीष्णो वीर्यं तदस्मिन्दधाति ॥ २५ ॥ अथोत्तरमर्धर्चमनुवृत्त्य स्वाहाकरोति । इदं तच्छीर्षकपालं संधाय यद्विष्टमुपरिष्ठाच्छीष्णो वीर्यं तदस्मिन्दधाति ॥ २६ ॥ चित्रं देवानामुदगादनीकमिति । असौ वाऽआदित्य एष पुरुषस्तदेतच्छित्रं देवानामुदेत्यनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेरित्युभयेषां हैतद्देवमनुष्याणां चक्षुरामाद्यावापृथिवीऽञ्चन्तरिक्षमित्युधन्वाऽएष इमाँल्लोकानांपूरयति सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषधेतयेषु ह्यस्य सर्वस्यात्मा येषु जगद्यच्च तिष्ठति ॥ २७ ॥ अथोत्सर्गैरुपतिष्ठति । एतच्च यत्रै गन्मजापतिः पशूनालिप्सत तऽआलिप्स्यमाना अशोचंस्तेषामेतैरुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपाहंस्तथैवैषामयमेतदेतै रूत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपहन्ति ॥ २८ ॥ तद्वैके । यं-यमेव पशुमुपवृधाति तस्य-तस्य शुचमुत्सृजन्ति नेच्छुचं पाप्मानमभ्युपदधामहाऽइति ते ह ते शुचं पाप्मानमभ्युपदधति यां हि पूर्वस्य शुचमुत्सृजान्त तामुत्तरेण सहोपदधति ॥ २९ ॥ विपरिक्राममु हैकऽउपतिष्ठन्ते । ऊर्ध्वांशु चमुत्सृजाम इति ते ह ते शुचं पाप्मानमनुचन्त्यूर्ध्वो बोधेन कर्मणैत्यूर्ध्वामु शुचमुत्सृजन्ति ॥ ३० ॥ ब्राह्मणैर्वाग्निमुत्सृजेत् । इमे वै लोका एषोऽग्निरेभ्यस्तन्लोकेभ्यो बहिर्धा शुचं दधाति बहिर्वेदीयं वै वेदिरस्यै तद्वहिर्धा शुचं दधात्युदक् तिष्ठन्नेतस्यांशु ह दिश्येते पशवस्तद्यत्रैते पशवस्तदेवैष्वेतच्छुचं दधाति ॥ ३१ ॥ पुरुषस्य प्रथममुत्सृजति । तं हि प्रथमुपवृधातीमं मा हिंसीर्षीर्षिपादं पशुमिति द्विपात्राऽएष पशुर्यत्पुरुषस्तं मा हिंसीरित्येतत्सहस्राक्षो मेधाय चीयमान इति हिरण्यकलैर्वाऽएष सहस्राक्षो मेधायेत्यषायेत्येत्तन्मयुं पशुमेधमग्ने जुषस्वेति किम्पुरुषो वै मयुः किम्पुरुषमग्ने जुषस्वेत्येतत्तेन चिन्वानस्तन्वोः निषीवेत्यात्मा वै तनूस्तेन चिन्वान आत्मानं संस्करुष्वेत्येतन्मयुं ते शुशुच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुशुच्छत्विति तन्मयौ च शुचं दधाति यं च ह्येष्टि तस्मिंश्च ॥ ३२ ॥ अथाश्वस्य । इमं मा हिंसीरैकशफं पशुमित्येकशफो वाऽएष पशुर्यदश्वस्तं मा हिंसीरित्येतत्कनिक्कद्वै वाजिनं वाजिनेष्विति कनिक्कदो वाऽएष वाज्यु वाजिनेषु गौरमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै गौरमारण्यमनुदिशति तेन चिन्वानस्तन्वो निषीवेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्करुष्वेत्येतद्वाइं ते शुशुच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुशुच्छत्विति तद्वीरे च शुचं दधाति यं च ह्येष्टि तस्मिंश्च ॥ ३३ ॥ अथ गोः । इमं साहस्रं शतधारमुत्सृजति साहस्रो वाऽएष शतधार उत्सो यद्गौर्येच्यमानं सरिरस्य मुखऽइतीमे वै लोकाः सरिरमुपजी-

व्यमानमेषु लोकेष्वित्येतद्घृतं दुहानामुदितिं जनायेति घृतं वाऽष्पादितर्जनाय
 दुहेऽने मा हि॒॒सीः परमे व्योमञ्जितीमे वै लोकाः परमं व्योमेषु लोकेष्वेनं मा
 हि॒॒सीरित्येतद्गवयमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै गवयमारण्यमनुदिशति
 तेन चिन्वानस्तन्वो निषीदेति तेन चिन्वान् आत्मानं संस्करुष्वेत्येतद्गवयं ते
 शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छत्विति तद्गवये च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि त-
 स्मिंश्च ॥ ३४ ॥ अथावेः । इममूर्णायुमित्यूर्णावल्मित्येतद्धरणस्य नाभिमिति वा-
 रूपो ह्यविस्त्रचं पशूनां द्विषदां चतुष्पदामित्युभयेषां हैष पशूनां त्वग्निपदां च
 चतुष्पदां च त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमित्येतद् त्वष्टा प्रथमं रूपं विचका-
 राग्ने मा हि॒॒सीः परमे व्योमञ्जितीमे वै लोकाः परमं व्योमेषु लोकेष्वेनं मा
 हि॒॒सीरित्येतद्दुष्टमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्माऽदुष्टमारण्यमनुदिशति तेन
 चिन्वानस्तन्वो निषीदेति तेन चिन्वान् आत्मानं संस्करुष्वेत्येतद्दुष्टं ते शुगृच्छ-
 तु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छत्विति तद्दुष्टे च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिंश्च ॥ ३५ ॥
 अथाजस्य । अजो ह्यग्नेरजमिष्ट शोकादिति यद्वा प्रजापतेः शोकादजायत तदग्नेः
 शोकादजायत सोऽअपरयज्जनित्रमग्नेऽइति प्रजापतिर्वै जनिता सोऽअपरयज्ज-
 पतिमग्नेऽइत्येतत्तेन देवा देवतामग्नेऽआयञ्जिति वाग्नाऽअजो वाचो वै देवा देवता-
 मग्नायस्तेन रोहमायन्नूप मेध्यास इति स्वर्गो वै लोको रोहस्तेन स्वर्गं लोक-
 मायन्नूपमेध्यास इत्येतच्छरभमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै शरभमारण्यमनु-
 दिशति तेन चिन्वानस्तन्वो निषीदेति तेन चिन्वान् आत्मानं संस्करुष्वेत्ये-
 तुच्छरभं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मस्तं ते शुगृच्छत्विति तुच्छरभे च शुचं दधाति यं च
 द्वेष्टि तस्मिंश्च ॥ ३६ ॥ तदाहुः । यै वै तत्प्रजापतिरतेषां पशूनां शुचं पाप्मा-
 नमणार्हस्तऽएते पञ्च पशवोऽभवंस्तऽएतऽउत्क्रान्तमेधा अमेध्या अयाज्ञियास्तेषां
 आस्रणो नाश्रीयात्तानेतस्यां दिशि दधाति तस्मादेतस्यां दिशि पर्जन्यो न वर्षुको
 ष्वैते भवन्ति ॥ ३७ ॥ प्रत्येत्याग्निमुपतिष्ठते । एतद्वाऽएतद्वयायथं करोति य-
 दन्तौ सामिञ्चिते बहिर्वेद्येति तस्माऽएवैतन्निन्दुतेऽहिङ्सायाऽआग्नेय्याग्नेयऽएवैतन्नि-
 नुतेगायत्र्या गायत्र्योऽग्निर्पावानामिर्वाचत्यस्य मात्रा तावतैवास्माऽएतन्निन्दुतेऽनिरु-

क्तया सर्वं वाऽअनिरुक्तं सर्वैरौवास्माऽएतन्निन्दुते यविष्ठवत्यैतद्धास्य प्रियं धाम
 यद्यविष्ठ इति यद्वै ज्ञात इदं सर्वमयुवत तस्माद्यविष्ठः ॥३८ ॥ त्वं यविष्ठ दाशुष
 इति । युजमानो वै दाश्वान्नैः पाहीति मनुष्या वै नरः शृणुधी गिर इति शृणु
 न इमां स्तुतिमित्येतद्रक्षा तोकमुतत्मनेति प्रजा वै तोकं रज प्रजां चात्मानं
 चेत्येतत् ॥ ३९ ॥ आरुह्यग्निं जघनेन स्वयमावृण्णां परीत्यापस्या उपदधाति ।
 आप एता उपदपस्या अथ वाऽएतेभ्यः पशुभ्यः आप उत्क्रान्ता भवन्ति तद्यद-
 पस्या उपदधात्येवैतत्पशुष्वपो दधात्यनन्तर्हिताः पशुभ्य उपदधात्यनन्तर्हिता
 स्तत्पशुभ्योऽपो दधाति पञ्च-पञ्चोपदधाति पञ्च ह्येते पशवः सर्वत उपदधाति
 सर्वत एवैष्वेतदपो दधाति ॥ ४० ॥ तथाः पञ्चदश पूर्वाः । तु
 अपस्या वज्रो वाऽआपो वज्रः पञ्चदशस्तस्माद्येनापो यन्त्यपैव तत्र पाप्मानं
 हनन्ति वज्रो ह्यैव तस्यार्थस्य पाप्मानमपहन्ति तस्माद्वर्षत्यप्रावृतो व्रजेदेयं मे वज्रः
 पाप्मानमपहन्ति ॥ ४१ ॥ अथ याः पञ्चोत्तराः । ताश्छन्दस्याः पशवो वै
 छन्दाश्छन्नं पशवोऽन्नमु पशोर्मांसमथ वाऽएतेभ्यः पशुभ्यो मांसान्युक्ता-
 न्तानि भवन्ति तद्यच्छन्दस्या उपदधात्येवैतत्पशुषु मांसानि दधात्यनन्त-
 र्हिताः पशुभ्यः उपदधात्यनन्तर्हितानि तत्पशुभ्यो मांसानि दधात्यन्तरा अप-
 स्या भवन्ति बाह्याश्छन्दस्या अन्तरा ह्यापो बाह्यानि मांसानि ॥ ४२ ॥ त-
 दाहुः । यादिमा आप एतानि मांसान्यथ क त्वक लोमेत्यन्नं वाव पशोस्त्वग-
 न्नं लोम तद्यच्छन्दस्या उपदधाति सैव पशोस्त्वक्त्वलोमाथो यान्यमूत्रवाम-
 जलोमानि तानि लोमानि बाह्योखा भवत्यन्तराणि पशुशीर्षाणि बाह्यानि हि
 लोमान्यन्तर आत्मा यदीतरेण यदीतरेणेति ह स्माह शातिदक्ष्यः सर्वानेव वयं
 कृत्स्नान्पशून्संकुर्म इति ॥ ४३ ॥ यद्वेवापस्या उपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्तादाप
 आयंस्तास्वितास्वविशद्यविशत्तस्माद्विशतिस्ता अस्याङ्गुलिभ्योऽध्यस्रवन्नन्तो
 वाऽअङ्गुलयोऽन्तत् एवास्मात्ता आप आयन् ॥४४॥ स यः स प्रजापतिव्यस्रं
 एवाश्रयेव ए गोऽयमिन्द्रर्चायतेऽथ या अस्मात्ता आप आयन्नेतास्ता अपस्या-
 स्तद्यदेता उपदधाति या एवास्मात्ता आप आयंस्ता अरिमन्नेतप्रतिदधाति

तस्मादेता अत्रोपदधाति ॥ ४५ ॥ अपां त्वेमन्त्सादयामीति । वायुर्वाऽअपा-
 मेम यदा ह्येवैष इतश्चेतश्च वात्यथापो यन्ति वायौ तांश्च सादयति ॥ ४६ ॥ अपां
 त्वोन्नन्त्सादयामीति । ओषधयो वाऽअपामोश्च यत्र ह्याप उन्दन्त्सादयति
 तदोषधयो जायन्तऽओषधिषु तांश्च सादयति ॥ ४७ ॥ अपां त्वा भ्रस्मन्त्सा-
 दयामीति । अभ्रं वाऽअपां भ्रस्माभ्रे तांश्च सादयति ॥ ४८ ॥ अपां त्वा ज्योति-
 षि सादयामीति । विद्युद्वाऽअपां ज्योतिर्विद्युति तांश्च सादयति ॥ ४९ ॥ अपां
 त्वायने सादयामीति । इयं वाऽअपामयनपस्यांश्च ह्यापो यन्त्यस्यां तांश्च सादय-
 ति तथा अस्यैतेभ्यो रूपेभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽएतान्येवा-
 स्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति ॥ ५० ॥ अर्णवे त्वा सद्ने सादयामीति । प्राणो वाऽअ-
 र्णवः प्राणे तांश्च सादयति ॥ ५१ ॥ समुद्रे त्वा सद्ने सादयामीति । मनो वै समुद्रो
 मनसो वै समुद्रो द्वात्राभ्या देवास्त्वया विद्यां निरखन्स्तदेष श्लोकोऽभ्युक्तो ये स-
 मुद्रान्निरखन्देवास्तीक्ष्णाभिरुभिभिः सुदेवांश्च तद्विद्यायत्र निर्वपणं दधुरिति
 मनः समुद्रो वाक्तीक्ष्णाभिरुभिरु विद्यां निर्वपणमतदेष श्लोकोऽभ्युक्तो मनसि तांश्च
 सादयति ॥ ५२ ॥ सरिरे त्वा सद्ने सादयामीति । वाग्ने सरिरं वाचि तांश्च साद-
 यात् ॥ ५३ ॥ अपां त्वा ज्ये सादयामीति । चक्षुर्वाऽअपां क्षयस्तत्र हि सवेदैवापः
 क्षियन्ति चक्षुषि तांश्च सादयति ॥ ५४ ॥ अपां त्वा सधिषि सादयामीति ।
 ओत्रं वाऽअपां सधिः ओत्रे तांश्च सादयति तथा अस्यैतेभ्यो रूपेभ्य आप
 आयंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽएतान्येवास्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति ॥ ५५ ॥
 अपां त्वा सद्ने सादयामीति । धौर्वाऽअपां सद्ने दिवि ह्यापः सज्ञा दिवि
 तांश्च सादयति ॥ ५६ ॥ अपां त्वा सधस्थे सादयामीति । अन्तरिक्षं वा अपांश्च
 सधस्थमन्तरिक्षे तांश्च सादयति ॥ ५७ ॥ अपां त्वा यानौ सादयामीति । समुद्रो
 वाऽअपां योनिः समुद्रे तांश्च सादयति ॥ ५८ ॥ अपां त्वा पुरीषे सादयामीति ।
 सिकता वाऽअपां पुरीषंश्च सिकतासु तांश्च सादयति ॥ ५९ ॥ अपां त्वा पाथ-
 सि सादयामीति । अन्नं वाऽअपां पाथोऽन्ने तांश्च सादयति तथा अस्यैतेभ्यो रू-
 पेभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽएतान्येवास्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति
 ॥ ६० ॥ गायत्रेण त्वा हृन्दसा सादयामि । त्रैष्टुभेन त्वा हृन्दसा सादयामि जा-
 गतेन त्वा हृन्दसा सादयाम्यानुष्टुभेन त्वा हृन्दसा सादयामि प्राङ्गेन त्वा हृन्दसा
 सादयामीति तथा अस्यैतेभ्यश्च हृन्दोभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्य-

थो ऽएतान्येवास्मिन्नेतच्छ्रुन्दाथीसि दधाति ॥ ६१ ॥ ता एता अङ्गुलयः । ताः
 सर्वत उपदधाति सर्वतो हीमा अङ्गुलयोऽन्तेषूपदधात्यन्तेषु हीमा, अङ्गुलयश्चतु-
 र्धोपदधाति चतुर्धा हीमा अङ्गुलयः पञ्च पञ्चोपदधाति पञ्च-पञ्च हीमा अङ्गु-
 लयो नानोपदधाति नाना हीमा अङ्गुलयः सकृत्सकृत्सादयति समानं तुत्करोति
 तस्मात्समानसम्बन्धनाः ६२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. २.] ॥ चतुर्थः प्रपाठ-
 कः ॥ कंडिका संख्या १०० ॥ पञ्चमोऽध्यायः [४८.] ॥ अस्मिन्काण्डे क-
 ण्डिकासंख्या ३९८ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे हस्तिघटनाम सप्तमं काण्डं समाप्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमं काण्डम् ।

:0:

ओ३म् । प्राणभृत उपदधाति । प्राणा वै प्राणभृतः प्राणान्वैतदुपदधाति
ताः प्रथमायां चिताञ्जपदधाति पूर्वार्धे एषोऽग्नेर्यत्प्रथमा चितिः पुरस्तात्तप्राणा
न्दधाति तस्मादिमे पुरस्तात्प्राणाः ॥ १ ॥ ता दश—दशोपदधाति । दश वै
प्राणा यदु वाऽपि बहु कृत्वो दश-दश दशैव तत्पञ्च कृत्वो दश-दशोपदधाति
पञ्च वाऽपि तान्पशुनुपदधाति दश—दश वाऽप्येकस्मिन्पशौ प्राणास्तदेषु सर्वेषु
प्राणान्दधात्यनन्तर्हिताः पशुभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तत्पशुभ्यः प्राणान्दधाति
सर्वत उपदधाति सर्वत एवैतत्प्राणान्दधाति ॥२॥ यद्वेव प्राणभृत उपदधाति ।
प्रजापतेर्विल्लस्तात्प्राणा उदक्रामन्देवता भूत्वा तानब्रवीदुप मेत प्रति मऽएतद्धत्त
येन मे यूयमुदक्रामिष्येति स वै तदन्नं सृजस्व यत्त वयं पश्यन्त उपवसामेति ते
वाऽउभये सृजामहाऽइति तथेति ते प्राणाश्च प्रजापतिश्चैतदन्नमसृजनैताः प्राण-
भृतः ॥ ३ ॥ स पुरस्तादुपदधाति । अक्षं पुरो भव इत्यग्निर्वै पुरस्तद्यत्तप्राह पुर
इति प्राञ्चत्वाग्निमुद्धरन्ति प्राञ्चमुपचरन्त्यथ यद्भव इत्याहाग्निर्वै भुवोऽग्ने-
र्हीदत् सर्वं भवति प्राणो हाग्निर्भूत्वा पुरस्तात्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ ४ ॥
नस्य प्राणो भौवायन इति । प्राणं तस्माद्रूपादग्नेर्निरमिमीत वसन्तः प्राणायन
इति वसन्तमृतं प्राणाश्चिरमिमीत गायत्री वासन्तीति गायत्रीं हृन्दो वसन्तादृतो
निरमिमीत गायत्र्यै गायत्रमिति गायत्र्यै हृन्दसो गायत्रं साम निरमिमीत
गायत्रादुपाधेशुरिति गायत्रात्साम्न उपाधेशुं ग्रहं निरमिमीतोपाधेशोस्त्रष्ट
वित्युपाधेशोमिहात्त्रिवृतं स्तोमं निरमिमीत त्रिवृतो रथन्तरमिति त्रिवृत स्तो-
माद्रथन्तरं पृष्ठं निरमिमीत ॥ ५ ॥ वसिष्ठ आचिरिति । प्राणो वै वसिष्ठ आचि-
र्यद्वै नु श्रेष्ठस्तेन वसिष्ठोऽथो यद्वस्तुतमो वसति तेनोऽएव वसिष्ठः प्रजापतिगृही-
तया त्वयेति प्रजापतिमृष्टया त्वयेत्येतत्प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्य इति प्राणं पुरस्ता-
त्प्रापादयत नानोपदधाति ये नानाकामाः प्राणे तांस्तदधाति सकृत्सादयत्येकं
तत्प्राणं करोत्यथ यजाना सादयेत्प्राणं इ विच्छिन्त्यात्सैषा त्रिवृष्टिका

यजुः सादनः सुददोहास्तत्त्रिवृत्त्रिवृदाग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्त-
त्कृत्योपदधाति ॥ ६ ॥ अथ दक्षिणतः । अयं दक्षिणा विश्वकर्मेत्यथ वै वायु-
विश्वकर्मा योऽयं पत्रतऽएष हीदः सर्वं करोति तद्यत्तमाह दक्षिणोति तस्मादेषु
दक्षिणैव भूयिष्ठं वाति मनो ह वायुर्भूत्वा दक्षिणतस्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधाति
॥ ७ ॥ शतम् ४३०० ॥ ॥ तस्य मनो वैश्वकर्षणमिति । मनस्तस्माद्रूपाद्वायांनि-
रमिमीत ग्रीष्मो मानस इति ग्रीष्ममृतं मनसो निरमिमीत त्रिष्टुभ्रैष्मीति त्रिष्टुभ्रं
हृन्दो ग्रीष्मादतोर्निरमिमीत त्रिष्टुभः स्वारमिति त्रिष्टुभश्चन्दसः स्वारः साम
निरमिमीत स्वारादन्तर्याम इति स्वारात्साम्नोऽन्तर्यामं ग्रहं निरमिमीतान्तर्यामात्प-
ञ्चदश इत्यन्तर्यामाद्ग्रहात्पञ्चदशः स्तोमं निरमिमीत पञ्चदशाद्बृहदिति पञ्च
दशात्स्तोमाद्बृहत्पृष्ठं निरमिमीत ॥ ८ ॥ भरद्वाज ऋषिरिति । मनो वै भरद्वाज
ऋषिरन्नं वाजो यो वै मनो विभर्ति सोऽन्नं वाजं भरति तस्मान्मनो भरद्वाज ऋषिः
प्रजापतिगृहीतया त्वयेति प्रजापतिमृष्टया त्वयेत्येतन्मनो सुहामि प्रजाभ्य इति म-
नो दक्षिणतः प्रापादयत नानोपदधाति ये नानाकामा मनसि तांस्तदधाति सकृ-
त्सादयत्येकं तन्मनः करोत्यथ यन्नाना सादयेन्मनो ह विच्छिन्न्यात्सैषा त्रिवृदि-
ष्टका तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ पश्चात् । अयं पश्चाद्विश्वव्यचा इत्यसौ वाऽआदित्यो विश्वव्यचा
यदा ह्यवैष उदेत्यथेदः सर्वं व्यचो भवति तद्यत्तमाह पश्चादिति तस्मादेतं प्रत्यञ्च-
मेव युन्तं पश्यान्त चक्षुर्हादित्यो भूत्वा पश्चात्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १ ॥
तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसामिति चक्षुस्तस्माद्रूपादित्यान्निरमिमीति वर्षाश्चाक्षुष्य इति वर्षा
श्रुतं चक्षुसो निरमिमीत जगती वाषीति जगतीं हृन्दो वर्षाभ्य ऋतोर्निरमिमीत
जगत्याऽश्रुक्समामिति जगत्यं हृन्दसः ऋक्समः साम निरमिमीतऽक्समाच्छुक्र इ-
त्युक्समात्साम्नः शुक्रं ग्रहं निरमिमीत शुक्रात्सप्तदश इति शुक्राद्ग्रहात्सप्तदशः
स्तोमं निरमिमीत सप्तदशाद्वैरूपमिति सप्तदशात्स्तोमाद्वैरूपं पृष्ठं निरमिमीत ॥ २ ॥
जमदग्निर्ऋषिरिति । चक्षुर्धै जमदग्निर्ऋषिर्पियदेनेन जगत्पश्यत्यथो मनुते तस्माच्च-
क्षुर्जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वयेति प्रजापतिमृष्टया त्वयेतच्चक्षुर्गृह्णामि
प्रजाभ्य इति चक्षुः पश्चात्प्रापादयत नानोपदधाति ये नानाकामाश्चक्षुषि तांस्त-
दधाति सकृत्सादयत्येकं तच्चक्षुः करोत्यथ यन्नाना सादयेच्चक्षुर्ह विच्छिन्न्यात्सैषा

त्रिवृद्विष्टका तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३ ॥ अथोत्तरतः । इदमुत्तरात्स्वरिति द्विशो वाऽ-
 चरात्तद्यत्ता आहोत्तरादित्युत्तरा ह्यस्मात्सर्वस्माद्विशोऽथ यत्स्वरित्याह स्वर्गो
 इ लोको द्विशः श्रोत्रं ह द्विशो भूतोत्तरतस्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधानि ॥
 ४ ॥ तस्य श्रोत्रं सौवधिति । श्रोत्रं तस्माद्गृहादिग्भ्यो निरमिमीत शरच्छ्रौ-
 षिति शरदमृत्तुं श्रोत्राभिरमिमीतानुष्टुप्शारदीत्यनुष्टुभं छन्दः शरद ऋतोर्नि-
 मिमीतानुष्टुभ ऐडमित्यनुष्टुभश्छन्दस ऐडं साम निरमिमीतैडान्मन्थीत्यैडात्सा-
 न्नो मन्थिनं ग्रहं निराममीत मन्थिन एकविंश इति मन्थिनो ग्रहादेकविंश-
 तुस्तोमे निरमिमीतैकविंशार्द्धैराजमित्येकविंशत्स्तोमाद्धैराजं पृष्ठं नि-
 मिमीत ॥ ५ ॥ विश्वामित्र ऋषिरिति । श्रोत्रं वै विश्वामित्र ऋषियुदेनेन
 उवृतः शृणोत्यथो यदस्मै सर्वतो मित्रं भवति तस्माद्धोत्रं विश्वामित्र ऋषिः
 राजापतिगृहीतया त्वयेति प्रजापतिमृष्टया त्वयेत्येतच्छ्रौत्रं गृह्णामि प्रजाभ्य इति
 धात्रमुत्तरतः प्रापादयत नानोपदधानि ये नानाकाः श्रोत्रे तांस्तदधाति सकृ-
 त्सादयत्येकं तच्छ्रौत्रं करोत्यथ यज्ञाना सादयेच्छ्रोत्रं ह विच्छिन्त्यात्सैषा त्रिवृ-
 दिष्टका तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ मध्ये । इयमुपरि मतिरिति चन्द्रमा वाऽ-
 उपरि तद्यत्तमाहोपरीत्युपरि हि चन्द्रमा अथ युन्मतिरित्याहवाग्वै मतिर्वाचा ही-
 दं सर्वं मनुते वाग्व चन्द्रमा भूत्वोपरिष्ठात्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधानि ॥ ७ ॥
 तस्यै वाङ्मात्येति । वाच तस्माद्गृपाच्चन्द्रमसो निरमिमीत हेमन्तो वाच्य इति
 हेमन्तमृतु वाचां निरमिमीत पङ्क्तिर्हेमन्तीति पङ्क्तिं छन्दो हेमन्ताहतो निरमिमीत प-
 ङ्क्त्यै निधनवदिति पङ्क्त्यै छन्दसो निधनवत्साम निरमिमीत निधनवतः आ-
 ग्रयण इति निधनवतः साम्न आग्रयणं ग्रहं निरमिमीताग्रयणात्त्रिणवत्रयस्त्रिंश-
 शान्वित्याग्रयणाद्ग्रहात्त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमौ निरमिमीत त्रिणवत्रयस्त्रिंश-
 भ्यां शक्ररैवतेऽइति त्रिणवत्रयस्त्रिंशभ्यां स्तोमाभ्यां शक्ररैवते पृष्ठे
 निरमिमीत ॥ ८ ॥ विश्वकर्मऽऋषिरिति । वाग्वै विश्वकर्मऽर्षिर्वाचा हीदं सर्वं
 कृतं तस्माद्वाग्निश्वकर्मऽर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वयेति प्रजापतिमृष्टया त्वयेत्ये-
 तद्वाचं गृह्णामि प्रजाभ्य इति वाचमुपरिष्ठात्प्रापादयत नानोपदधानि ये नानाका-
 मा वाचि तांस्तदधाति सकृत्सादयत्येकां तद्वाचं करोत्यथ यज्ञाना सादयेद्वाचं
 ह विच्छिन्त्यात्सैषा त्रिवृद्विष्टका तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥ एतद्वै तन्नम् । यत्तत्पा-
 णाश्च प्रजापतिश्चा सृजनैतावान्वै सर्वो यज्ञो यज्ञ उ देवानामन्नम् ॥ १० ॥ ता

दश दशोपदधाति । दशाक्षरा विराड्विराहु कृत्स्नमन्त्रं सर्वमेवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्त्रं दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्त्रं दधाति ता हैता विशाज एताम्प्राणान्विभ्रति यत्प्राणान्विभ्रति तुस्मात्प्राणभृतः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥२॥

तदाहुः । किं प्राणाः किं प्राणभृत इति प्राण एव प्राणा अज्ञानि प्राणभृत्यङ्गानि हि प्राणान्विभ्रति प्राणास्त्वेव प्राणा अन्नं प्राणभृदन्नन्तं हि प्राणान्विभ्रति ॥ १ ॥ तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्तीति यदेव सर्वास्वाह प्रजापतिगृहीतया त्वयेत्येवमु हास्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्ति ॥ २ ॥ तदाहुः । यश्प्रहाय गृहीताय स्तुवतेऽथ शंस्त्यथ कस्मात्पुरस्ताद्प्रहाणामृचश्च सामानि चोपदधातीति सन्तस्था वै कर्मणोऽन्वाक्षितव्यऽचा वै प्रतिपदा ग्रहो गृह्यतऽश्चि साम गीयते तदस्यैतद्यत्पुरस्ताद्प्रहाणामृचश्च सामानि चोपदधात्यथ यदुपरिष्ठाद्प्रहाणां स्तुतश्च भवतस्तुदस्यैतद्यदुपरिष्ठाद्प्रहाणां स्तोमार्थं पृष्ठानि चोपदधाति ॥ ३ ॥ तदाहुः । यदेतत्त्रयं सह क्रियते ग्रहस्तोत्रं शस्त्रमथात्र ग्रहं चैव स्तोत्रं चोपदधाति कथमस्यात्रापि शस्त्रमुपहितं भवतीति यद्वाच स्तोत्रं तच्छस्त्रं यासु ह्येव स्तुवते ता उऽएवानुशंसत्येवमु हास्यात्रापि शस्त्रमुपहितं भवति ॥ ४ ॥ तदाहुः । यद्यथा पितुः पुत्रमेवं त्रीणि प्रथमान्याहात कस्माद्वक्त्रामयोः संक्रामतीति साम वाऽश्चः पतिस्तद्यत्रापि यथा पितुः पुत्रमेवं ब्रूयाद्यथा पतिः सन्तं पुत्रं ब्रूयात्तादृक्तत्समाद्वक्त्रामयोः संक्रामति कस्मादुत्रिः संतनोतीति पितरं पुत्रं पौत्रं तांस्तत्संतनोति तस्माद् तेभ्य एक एव ददाति ॥ ५ ॥ तद्याः पुरस्तादुपदधाति । ताः प्राणभृतोऽथ याः पश्चात्ताश्चक्षुर्भृतस्ता अपानभृतोऽथ या दक्षिणतस्ता मनोभृतस्ता उ व्यानभृतोऽथ या उच्चरतस्ताः श्रोत्रभृतस्ता उदानभृतोऽथ या मध्ये ता वाग्भृतस्ता उ समानभृतः ॥ ६ ॥ तद्ब्रु ह चरकाध्वर्यवः । अन्या एवापानभृतो व्यानभृत उदानभृत समानभृतश्चक्षुर्भृतो मनोभृतः श्रोत्रभृतो वाग्भृत इत्युपदधाति न तथा कुर्यादत्युद्देव रेचयन्त्युग्रोऽप्यैतानि सर्वाणि रूपाद्युपधीयन्ते ॥ ७ ॥ स वै पुरस्तादुपधाय पश्चादुपदधाति । प्राणो हापानो भूत्वाङ्गुल्यग्नेभ्य इति संचरत्यपान उ ह प्राणो भूत्वाङ्गुल्यग्नेभ्य इति संचरति तद्यत्पुरस्तादुपधाय पश्चादुपदधात्येतावेतत्प्राणो संतनोति संदधाति तस्मादेतौ प्राणौ संतनौ सन्तहितौ ॥ ८ ॥ अथ दक्षिणत उपधायोत्तरत उपदधाति । व्यानो होदानो भूत्वाङ्गुल्यग्नेभ्य इति संचरत्युदान उ ह व्यानो

भूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य इति संचरति तद्यद्दक्षिणत उपधायोत्तरत उपद धात्येतोवैवैतत्प्राणौ संतनोति संदधाति तस्मादेतौ प्राणौ संततौ स०हितौ ॥९॥ अथ या मध्यऽउपदधाति । स प्राणस्तारेतःसिचोर्वैल्योपदधाति पृष्टयो वै रेतः सिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यत एवास्मिन्नेतत्प्राणं दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतत्प्राणं दधात्यथोऽएव० हैष गुहः प्राणः समन्तं नाभिं पर्येकनोऽनुचीश्च तिरश्चीश्चोपदधाति तस्मादिमेऽन्वञ्चश्च तिर्यञ्चश्चात्मन्प्राणाः स०स्पृष्टा उपदधाति प्राणानेवैतसंतोति संदधाति तस्मादिमे प्राणाः संतताः स०हिताः ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥ ॥

ता हैके पुरुषमुपाप्योपदधति । एष वै प्राणस्तमेता विभ्रति यत्प्राणं विभ्रति तस्मात्प्राणभूत इति न तथा कुर्यादेषोऽहैव प्राणो य एष हिरण्यः पुरुषस्तस्य स्वयमात्मा यावदिदंभ्यग्रमग्निर्विहितस्तद्यद्दास्येता अङ्गं नाभिप्राप्तयुः प्राणो हास्य तदङ्गं नाभिप्राप्तयुद्यु वै प्राणोऽङ्गं नाभिप्राप्तोति शुष्यति वा वै तन्मन्त्रायति वा तस्मादेना परिश्रितस्त्रेवोपाय्योपदध्यात्थ या मध्यऽउपदधाति ताभिरस्येष आत्मा प्रणस्तु उऽएवैत्तस्मादनन्तर्हिताः ॥ १॥ तदाहुः । यदयं पुरो भुवोऽयं दक्षिणा विश्वकर्मायं पश्चाद्द्विश्वयथा इदमुत्तरात्स्वारियमुपरि मतिरिति सम्प्रति दिशोऽभ्यनूच्यन्तऽथ कस्मादेना अक्षणायादेशोपदधातीति प्राणा वै प्राणभूतस्ता यत्सम्प्रति दिश उपदध्यात्प्रागप० हैवायं प्राणः संचरेत्थ यदेना एवमभ्यनूक्ताः सतीरक्षणायादेशेषूपदधाति तस्मादयं प्रागपं प्राणः सन्नक्षणाया सर्वाण्यङ्गानि सर्वमात्मानमनुसंचरति ॥ २ ॥ स एष पशुर्यदग्निः । सोऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्तस्य याः पुरस्तादुपदधाति तौ बाहूऽअथ याः पश्चात्ते सक्थ्यावथ या मध्यऽउपदधाति स आत्मा ता रेतःसिचोर्वैल्योपदधाति पृष्टयो वै रेतः सिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यतो ह्यमात्मा सर्वत उपदधाति सर्वतो ह्यमात्मा ॥ ३ ॥ तदाहुः । यत्पूर्वेषु गणेष्वेकैक० स्तोममेकैकं पृष्टमुपदधात्यथ कस्मादत्र द्वौ स्तोमौ द्वे पृष्टेऽउपदधातीत्यात्मा वाऽअस्यैष आत्मानं तदङ्गानां ज्येष्ठं वरिष्ठं वीर्यवत्तमं करोति तस्मादयमात्माङ्गानां ज्येष्ठो वरिष्ठो वीर्यवत्तमः ॥ ४ ॥ तदाहुः । कथमस्येषोऽग्निः सर्वः कृत्स्न इष्टकायामिष्टकाया० संस्कृतो भवतीति मञ्जा यजुरस्यीष्टका मा० स० सादनं त्वकमूददोहा लोम पुरीषस्य यजुरं पुरीषमेवमु हास्येषोऽग्निः सर्वः कृत्स्न इष्टकायामिष्टकाया० संस्कृतो भवति ॥ ५ ॥ स एष सार्दायुषोऽग्निः ।

स यो हैतमेव ॥ सार्वायुषमग्निं वेद सर्वं ॥ हैवागुरेति ॥ ६ ॥ अथातः समञ्च-
नप्रसारणस्यैव । मंचितं ॥ हैके समञ्चनप्रसारणेनेत्यभिमृशन्ति पशुरेष य-
ग्निर्यदा वै पशुरङ्गानि सं चाञ्चति प्र च सारयत्यथ स तैर्वीर्यं करोति ॥ ७ ॥
संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि । इदावत्सरोऽसीद्धत्सरोऽसि वत्सरोऽसि उषसस्ते
कल्पन्तामहोरात्रास्ते कल्पन्तामर्धमासास्ते कल्पन्तां मांसास्ते कल्पन्तामृतवस्ते
कल्पन्तां संवत्सरेस्ते कल्पताम् प्रेत्याऽप्त्यै सं चाञ्च प्र च सारय सुपर्णाच्चिदसि
तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीदेति ॥ ८ ॥ अपि इ स्माह शात्र्यायनिः । स्फोटतोहैकः
पक्षयोरुपशुश्रावतेनाभिमृष्टस्य तस्मादेनमेतेनाभ्येव मृशेदिति ॥ ९ ॥ अथ इ स्माह
स्वर्जिन्नाभनजितः । नगर्नाजुद्धा गान्धारः प्राणो वै समञ्चनप्रसारणं यस्मिन्वाऽ-
ञ्जे प्राणो भवति तत्तं चाञ्चति प्र च सारयति मंचितमेवैनं बहिष्ठाद्भ्यन्यात्त-
दस्मिन्प्राणं ॥ समञ्चनप्रसारणं दधाति तथा स चाञ्चति प्र च सारयतीति त-
दहैव समञ्चनप्रसारणं यत्स तदुवाच राजन्पवनधुरिश्च त्वेव तदुवाच यन्नु शतं
कृत्वोऽथो सः स बहिष्ठाद्भ्यन्युर्न वै तस्मिंस्ते प्राणं दध्युर्यो वाऽन्नात्सन्प्राणः स
एव प्राणस्तद्यत्प्राणभूत उपदधाति तदस्मिन्प्राणं ॥ समञ्चनप्रसारणं दधाति तथा
सं चाञ्चति प्र च सारयत्यथ लोकम्पृणेऽउपदधात्यस्यां सक्तयां तयोरुपरि ब-
न्धुः पुरीषं निवपति तस्योपरि बन्धुः ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ प्रथमोऽ-
ध्यायः ॥ [४९.] ॥

द्वितीयां चितिमुपदधाति । एतच्चै देवाः प्रथमां चितिं चित्वा समारोहण्यं वै
लोकः प्रथमा चित्तिरिममेव तन्लोकं ॥ संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । चे-
तयध्वामिति चितिमिच्छतेति वाव तद्ब्रुवाञ्चित उर्ध्वमिच्छतेति ते चेतयमाना एतां
द्वितीयां चितिमपरयन्यदूर्ध्वं पृथिव्या अर्वाचीनमन्तारिक्षास्तेषामेष लोकोऽधुव इ-
वाप्रतिष्ठित इव मनस्यासीत् ॥ २ ॥ तेऽश्विनावब्रुवन् । युवं वै ब्रह्माणो भिषजौ
स्यो युवं न इमां द्वितीयां चितिमुपधत्तामिति किं नौ ततो भविष्यतीति युवमेव नोऽ-
स्याऽअग्निचित्यायाऽअध्वर्युं भविष्यथ इति तथेति तेभ्य एतामाश्विनो द्वितीयां
चित्तिमुपाधत्तां तस्मादाहुरश्विनाश्वेव देवानामध्वर्युऽइति ॥ ३ ॥ स उपदधाति ।
ध्रुवाक्षितध्रुवयोनिरुधुवासीति यद्वै स्थिरं यत्प्रतिष्ठितं तद्भुवमथ वाऽपामेष लोकोऽ-
धुव इवाप्रतिष्ठित इव मनस्यासीत्तमेवैतस्तिथरं ध्रुवं कृत्वा प्रत्यधत्तां ध्रुवं योनिमा-

सीद साधुष्टेति स्थिरं योनिमासीद साधुष्टेत्येतदुरव्यस्य केतुं प्रथमं जुषाणेत्ययं
वाऽअग्निरुख्यस्तस्यैष प्रथमः केतुर्यत्प्रथमा चितिस्तं जुषाणेत्यतदश्विनाध्वर्यु सा-
दयतामिह त्वेत्यश्विनौ ह्यध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ४ ॥ कुलायिनी पृतवनी पुरंधिरी-
ति । कुलायमिव वै द्वितीया चितिः स्यान्ने सीद सद्ने पृथिव्या इति पृथिवी वै प्रथमा
चितिस्तस्यै शिवे स्यान्ने सीद सद्नेऽइत्येतदाभि त्वा रुद्रा वसवो गृणन्त्वित्येत्त्र-
स्त्वा देवता अभिगृणन्त्वित्येतदिमा ब्रह्म पीपिहि सौभगायेतीमा ब्रह्माव सौभगाये-
त्येतदाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्यश्विनौ ह्यध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥५॥ स्वैर्देवैर्वृत्त-
पितेह सीदिति । स्वेन वीर्येणह सीदेत्येतद्दवानां सुम्ने बृहते रुणायेति देवानां
सुम्नाय महते रुणायेत्येतत्पितृवैभि सूनवग्भ्रा सुशेवेति यथा पिता पुत्राय स्योनः
सुशेव एवथ सुशेवैधीत्येतत्स्वावंशा तन्वा संविशस्वेत्यात्मा वै तनूस्वावंशेनात्मना
संविशस्वेत्येतदाश्विनाध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्यश्विनौ ह्यध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ६ ॥
पृथिव्याः पुरीषमसीति । पृथिवी वै प्रथमा चितिस्तस्या एतत्पुरीषमिव यद्द्वितीयाप्सो
नामेति रसा नामत्येतत्त्वा त्वा विश्वेऽभिमिगृणन्तु देवा इति तां त्वा सर्वेऽभिमिगृणन्तु देवा
इत्येतत्स्तोमपृष्ठा पृतवतीह सीदिति यान्त्स्तोमानस्यां तथस्यमानो भवति तैरेषा
स्तोमपृष्ठा प्रजावदस्मे ब्रविणायजस्वेति प्रजावदस्मे ब्रविणामायजस्वेत्येतदाश्वाना
ध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्यश्विनौ ह्यध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥७॥ ता एता दिशः । ता रेतः
सिञ्चार्वेलयोपदधातीम वै रेतः सिञ्चावनयोस्तद्दिशो दधाति तस्मादन्तयोर्दिशः
सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतो दिशः सर्वतः समीचीः
सर्वतस्तत्समीचीर्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशस्ता नानोपदधाति
नाना सादयति नाना सूददाहमाऽधिवदति नाना हि दिशः ॥ ८ ॥ अथ
पञ्चमी दिश्यामुपदधाति । ऊर्ध्वा ह सा दिक्सा या सोर्ध्वा दिग्मा स आदि-
त्योऽमुमेवैतदादित्यमुपदधाति तामन्तरण दक्षिणा दिश्यामुपदधात्यमुं तदादित्य-
मन्तरण दक्षिणा दिशं दधाति तस्मादेषोऽन्तरेण दक्षिणा दिशमेति ॥ ९ ॥
अदित्याङ्गत्वा पृष्ठे सादयासीति । इयं वाऽअदितिरस्यामेवैनमेतत्प्रतिष्ठार्यां प्रति-
ष्ठापयत्यन्तरिक्षस्य धर्त्री विष्टम्भनी दिशामधिपती भुवनानामित्यन्तरिक्षस्य षष्ठ-
धर्त्री विष्टम्भनी दिशामधिपतिर्भुवनानामूर्मिर्द्रोमोऽअग्रामसीति रसो वाऽऊर्धि-
र्विश्वकर्मा तऽअदितिर्गति प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा प्रजापतिः सृष्टासीत्येतदाश्विनाध्वर्यु
सादयतामिह त्वेत्यश्विनौ ह्यध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ १० ॥ यक्षेवता आश्विनीरुप-

दधाति । प्रजापतिं विस्रस्तं देवता आदाय व्युदक्रामंस्तु य युदूर्ध्वं प्रतिष्ठायाम्-
 अवाचीनं मध्यात्तदस्याश्विनावादायोत्क्रम्यातिष्ठताम् ॥ ११ ॥ तावन्नवीद ।
 उप मेतं प्रति मऽएतद्दत्तं येन मे युवमुदक्रमिष्टमिति किं नौ ततो भविष्यतीति
 युवदेवत्यमेव मऽएतदात्मनो भविष्यतीति तथेति तदस्मिन्नेतदश्विनौ प्रत्यधत्ताम्
 ॥ १२ ॥ तद्या एताः पञ्चाश्विन्यः । एतदस्य तदात्मनस्तद्यदेता अत्रोपदधाति
 यदेवास्यैता आत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता अत्रोपदधाति ॥ १३ ॥
 ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवाभीति । यद्वै स्थिरं यत्प्रतिष्ठितं तद्भ्रुवमथ वाऽअस्यैतद-
 स्थिरमिवाध्रुवमिवात्मन आसीत्तदेवैतत्स्थिरं ध्रुवं कृत्वा प्रत्यधत्ताम् ॥ १४ ॥
 कुलायिनी घृत्नवती पुरीधरिति । कुलायमिव वाऽअस्यैतदात्मनः स्वैर्देवैर्दक्षपितेह
 सीदेत्यदक्षयतामेवास्यैतदात्मनः पृथिव्याः पुरीष मसीति पुरीषस्य हितमिव
 वाऽअस्यैतदात्मनो रेतः सिचोर्वेलया पृष्टयो वै रेतः सिचौ पृष्टसाचयमिव
 वाऽअस्यैतदात्मनः सर्वत उपदधाति सर्वतो ह्यस्यैतदाश्विनावात्मनः प्रत्यधत्ताम् ॥ १५ ॥
 अथऽर्तव्येऽउपदधाति । ऋतुव एते यदृतव्येऽऋतुनेवैतदुपदधाति शुक्रश्च शुचिश्च
 प्रैष्मावृतू इति नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽऋष्टके भवतो
 द्वौ हि मासावृतुः सकृत्सादयत्येकं तदृतुं करोति ॥ १६ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति ।
 संवत्सर एषोऽग्निरिम उ लोकाः संवत्सरस्तस्य युदूर्ध्वं पृथिव्या अर्वाचीनमन्त-
 रिक्षात्तदस्यैषा द्वितीया चितिस्तदस्य ग्रीष्म ऋतुस्तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवा-
 स्यैतेऽआत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति ॥ १७ ॥ यद्वैते
 ऽअत्रोपदधाति । प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर उ प्रजापतिस्तस्य युदूर्ध्वं प्रतिष्ठा-
 या अवाचीनं मध्यात्तदस्यैषा द्वितीया चितिस्तदस्य ग्रीष्म ऋतुस्तद्यदेते अत्रो-
 पदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेते ऽअत्रोपदधाति
 ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १. ॥] ॥

अथ वैश्वदेवी रूपदधाति । एषा वै सा द्वितीया चित्तिर्यामेभ्यस्तदाश्विना
 ऽउपपद्यतां तामुपधायेदथ सर्वमभवतां याददं किं च ॥ १ ॥ ते देवा अमुवन् ।
 अश्विनौ वाऽऽदथ सर्वमभूतामुप तज्जानीत यथा वयमिहाप्यसामेति तेऽमुश्चैतय-
 ध्वापति चित्तिमिच्छतेति वाव तदमुवंस्तदिच्छत यथा वयमिहाप्यसामेति ते चेत-
 यमाना एता इष्टका अपश्यन्वैश्वदेवी ॥ २ ॥ तेऽमुवन् । अश्विनौ वाऽऽदथ

सर्वमभूतामशिवभ्यामेवाश्विनोश्चितिमनूपदधामहाऽऽति तेगश्विभ्यामेवाश्विनोश्चि-
 तिमनूपादधत तस्मादेतामाश्विनी चितिरित्याचक्षते तस्माद्यथैव पूर्वासाप्नुदकं एव-
 मेतासामशिवभ्यां ॥ ३ ॥ यद्येव वैश्वदेवीरूपदधा-
 ति । ये वै ते विश्वे देवा एतां द्वितीयां चितिमपश्यन्त्ये तऽएतेन रसेनोपायंस्त-
 ऽउएते तानेवैतदुपदधाति ता एताः सर्वाः प्रजास्ता रेतः सिचोर्वेलयोपदधातीमेवै रेतः
 सिचावनयोस्तत्प्रजा दधाति तस्मादनयोः प्रजाः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तत्प्रजा
 दधाति तस्मात्सर्वतः प्रजा द्वित्या अनूपदधाति द्विषु तत्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वासु
 दिनु प्रजाः ॥ ४ ॥ यद्येव वैश्वदेवीरूपदधाति । प्रजापतेर्विष्मस्तात्सर्वाः प्रजा मध्यत
 उदक्रामन्तेतस्या अधि योनेस्ता एनमेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहिते प्रापद्यन्त ॥ ५ ॥
 स यः स प्रजापतिर्व्यस्र ॥ ५ ॥ अयमेव स योऽयमग्निश्चायतेऽथ या अस्मा-
 ताः प्रजा मध्यत उदक्रामन्तेतास्ता वैश्वदेव्य इष्टकास्तद्यदेता उपदधाति या एवा-
 स्मास्ता प्रजा मध्यत उदक्रामंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रपादयति रेतःसिचोर्वेलया पृष्टयो
 वै रेतः सिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यत एवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रपादयति सर्वत उपद-
 धाति सर्वत एवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रपादयति ॥ ६ ॥ यद्येव वैश्वदेवीरूपदधाति । एतद्वै
 प्रजापतिरेतस्मिन्नात्मनः प्रति हितेऽकामयत प्रजाः सृजेय प्रजायेयति सञ्जतुभिरग्निः
 प्राणैः संवत्सरेणाश्वभ्यां सयुग्भूत्वेताः प्रजा प्राजनयत्यथैतद्यजमान एताभिर्दे-
 वताभिः सयुग्भूत्वेताः प्रजाः प्राजनयति तस्माद् सर्वास्वेव सजूः-सजूरित्यनुवर्तते
 ॥ ७ ॥ सजूर्जतुभिरिति । तद्वत्प्राजनयदतुभिर्व सयुग्भूत्वा प्राजनयत्सजूर्विधा-
 भिरित्यापो वै विधा अद्भिर्हीद ॥ सर्वं विहितमद्भिर्व सयुग्भूत्वा प्राजनयत्सजूर्वै-
 रिति तद्देवान्प्राजनयद्यदेवा इत्याचक्षते सजूर्वैर्वयोनाधैरिति प्राणा वै देवा वयो-
 नाधाः प्राणैर्हीद ॥ सर्वं वयुनं नद्धमथो छन्दा ॥ ८ ॥ देवा वयोनाधाश्छन्दो-
 भिर्हीद ॥ सर्वं वयुनं नद्धं प्राणैर्व सयुग्भूत्वा प्राजनयदग्नये त्वा वैश्वानरायेति
 संवत्सरो वाऽभग्निर्वैश्वानरः संवत्सरेण वै सयुग्भूत्वा प्राजनयदश्विनाध्वर्यू सा-
 दयतामिह त्वेत्याश्वभ्यां वै सयुग्भूत्वा प्राजनयत् ॥ ९ ॥ सजूर्जतुभिरिति दक्षि-
 णतः । तद्वत्प्राजनयत्सजू र्द्वैरिति पश्चात्सद्रान्प्राजनयत्सजूर्गादित्यैरित्युत्तरत
 स्तदादित्यान्प्राजनयत्सजूर्वैश्वदेवैरित्युपरिष्ठात्तद्विश्वान्देवान्प्राजनयत्ता वै समान-
 प्रभृतयः समानोदर्का नाना मध्यतस्ता यत्समानप्रभृतयः समानोदर्काः समानीभिर्हि
 देवताभिः पुस्ताच्चोपरिष्ठाच्च सयुग्भूत्वा प्राजनयद्य यन्नाना मध्यतोऽन्या अन्या
 द्वि प्रजा मध्यतः प्राजनयत् ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ६ ॥ [२. ३.] ॥ ॥

अथ प्राणभृत उपदधाति । एतद्धै देवा अब्रुवंश्चेत्यध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्ते चेतयमाना वायुमेव चितिमपश्यंस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ १ ॥ प्राणभृत उपदधाति । प्राणो वै वायुर्वायुमेवास्मिन्नेतद्दधाति रेतः सिचोर्वेलयेमे वै रेतः सिचावनयोस्तद्वायुं दधाति तस्मादनयोर्वायुः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वतो वायुः सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्सम्यङ्च वायुं दधाति तस्मात्सर्वतः सम्यङ्भूत्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वाति विशया अनूपदधाति दिक्षु तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वायुः ॥ २ ॥ यद्वेत् प्राणभृत उपदधाति । आस्वेवंतत्प्रजासु प्राणान्दधाति ता अनन्तर्हिता वैश्वदेवीभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तत्प्रजाभ्यः प्राणान्दधाति प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्मण्डल्या विभाहि श्रोत्रं मे श्लोक्येत्तानेवास्वेतत्कृत्स्नान्प्राणान्दधाति ॥ ३ ॥ अथापस्या उपदधाति । एतद्धै देवा अब्रुवंश्चेत्यध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्ते चेतयमाना वृष्टिमेव चितिमपश्यंस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ ४ ॥ अपस्या उपदधाति । आपो वै वृष्टिर्वृष्टिमेवास्मिन्नेतद्दधाति रेतः सिचोर्वेलयेमे वै रेतः सिचावनयोस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मादनयोर्वर्षति सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतो वर्षति सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीं वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतः सम्यङ्भूत्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वर्षति वायव्या अनूपदधाति वायौ तद्वृष्टिं दधाति तस्माद्यां विशं वायुरेति तां दिशं वृष्टिर् वेति ॥ ५ ॥ यद्वेत्वापस्या उपदधाति । एष्वेवंतत्प्राणेष्वपो दधाति ता अनन्तर्हिताः प्राणभृद्गुण उपदधात्यनन्तर्हितास्तत्प्राणेष्वपो दधात्यथोऽन्नं वाऽआपोऽनन्तर्हितं तत्प्राणेष्वोऽन्नं दधात्यपः पिन्त्रौषधीर्जिन्व ह्यिषादव चतुष्पान्पाहि दिवा वृष्टिमेरयेत्येता एष्वेत्तत्कृत्वा अपो दधाति ॥ ६ ॥ अथ छन्दस्या उपदधाति । एतद्धै देवा अब्रुवंश्चेत्यध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्ते चेतयमानाः पशूनेव चितिमपश्यंस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ ७ ॥ छन्दस्या उपदधाति । पशवो वै छन्दाथसि पशूनेवास्मिन्नेतद्दधाति सर्वत उपदधाति सर्वतस्तत्पशून्दधाति तस्मात्सर्वतः पशवोऽपस्या अनूपदधात्यप्सु तत्पशून्प्रतिष्ठापयति तस्माद्यदावर्षत्यथ पशवः प्रतितिष्ठन्ति ॥ ८ ॥ यद्वेत् छन्दस्या उपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्तास्पशव उदकामश्छन्दाथसि भूत्वा तान्गायत्री छन्दो भूत्वा व्यसाप्नोत्तद्यत्रायव्याप्नोदेतद्धि छन्द आशिष्ठथ सा तद्भूत्वा प्रजापतिरेतान्पशून्व्यसाप्नोत् ॥ ९ ॥ मूर्धा व्य इति ।

प्रजापतिर्वै मूर्धा स वयोऽभवत्प्रजापतिश्छन्द इति प्रजापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ १० ॥
 क्षत्रं वय इति। प्रजापतिर्वै क्षत्रं स वयोऽभवन्मयंदं छन्द इति यद्वाऽअनिरुक्तं
 तन्मयंदमनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ ११ ॥ विष्टम्भो वय इति ।
 प्रजापतिर्वै विष्टम्भः स वयोऽभवत्प्रधिपतिश्छन्द इति प्रजापतिर्वाऽअधिपतिः प्र-
 जापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ १२ ॥ विश्वकर्मा वय इति । प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा स-
 वयोऽभवत्परमेष्ठी छन्द इत्यापो वै प्रजापतिः परमेष्ठी ता हि परमे स्थाने तिष्ठ-
 न्ति प्रजापतिरेव परमेष्ठी छन्दोऽभवत् ॥ १३ ॥ तानि वाऽएतानि । चत्वारि
 व्याथंसि चत्वारि छन्दाथंसि तद्ग्रावग्राक्षरा गायत्र्येवा वै सा गायत्री या तु-
 ङ्ङ्वा प्रजापतिरेतानपशून्यसाप्नोत्तस्माज्जर्णी पशु वयसाप्त इत्याचक्षते तस्माद्
 सर्वास्त्रेव वयो वय इत्यनुवर्ततेऽथ येऽस्मात्ते पशव उदक्रामन्ते ते पञ्चदशोत्तरे
 वज्रो वै पशवो वज्रः पञ्चदशस्तमाश्रम्य पशवो भवन्त्यपैव स पाप्मानं हते
 वज्रो हैव तस्य पाप्मानमपहन्ति तस्माद्यां कां च दिशं पशुमानेति वज्रविहताथ हैव
 तामन्वेति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ७ [२. ३.]

वस्तो वय इति वस्तं वयसामोद्विवलं छन्द इत्येकपदा वै विवलं छन्द ए-
 कपदा ह भूत्वाजा उच्चक्रमुः ॥ १ ॥ वृष्णिर्वय इति । वृष्णि वयसामोद्विशालं
 छन्द इति द्विपदा वै विशालं छन्दो द्विपदा ह भूत्वा वय उच्चक्रमुः ॥ २ ॥
 पुरुषो वय इति । पुरुषं वयसाप्नोत्तन्द्रं छन्द इति पङ्क्तिर्वै तन्द्रं छन्दः
 पङ्क्तिर्है भूत्वा पुरुषा उच्चक्रमुः ॥ ३ ॥ व्याघ्रो वय इति । व्याघ्रं
 वयसाप्नोद्विनाधृष्टं छन्द इति विण्वाऽअनाधृष्टं छन्दोऽन्नं वै विणहन्नमना
 धृष्टं विणह्ण भूत्वा व्याघ्रा उच्चक्रमुः ॥ ४ ॥ सिथहो वय इति । सिथहं वयसा-
 मोच्छदिस्रन्द इत्यतिच्छन्दा वै छदिस्रन्दः सा हि सर्वाणि छन्दाथंसि
 छादयत्यतिच्छन्दा ह भूत्वा सिथहा उच्चक्रमुरथातो निरुक्तानव पशान्नि-
 रक्तानि छन्दाथंस्युपदधाति ॥ ५ ॥ पष्ठवाइवय इति । पष्ठवाहं वयसामोद्वृहती
 छन्द इति वृहती ह भूत्वा पष्ठवाह उच्चक्रमुः ॥ ६ ॥ उक्षा वय इति । उक्षाणं व-
 यसाप्नोत्ककुच्छन्द इति ककुब्ध भूत्वाजाण उच्चक्रमुः ॥ ७ ॥ ऋषभो वय इति ।
 ऋषभं वयसाप्नोत्सतोवृहती छन्द इति सतोवृहती ह भूत्वाऽर्षभा उच्चक्रमुः ॥ ८ ॥
 अन्नद्वाव्य इति । अन्नद्वाहं वयसाप्नोत्पङ्क्तिश्छन्द इति पङ्क्तिर्है भूत्वाऽन्नद्वाह उच्चक्रमुः

॥ १ ॥ धेनुर्वय इति । धेनुं वयसाप्नोञ्जगती छन्द इति जगती ह भूत्वा धेनुव
 उच्चक्रमुः ॥ १० ॥ ऽग्विर्वय इति । ऽग्विं वयसाप्नोस्त्रिष्टुप्छन्द इति त्रिष्टुभ
 भूत्वा ऽग्वय उच्चक्रमुः ॥ ११ ॥ दित्यवाह्वय इति । दित्यवाहं वयसाप्नोश्चिराद्
 छन्द इति विराद्भूत्वा दित्यवाह उच्चक्रमुः ॥ १२ ॥ पञ्चाविर्वय इति । प-
 ञ्चाविं वयसाप्नोत्रायत्री छन्द इति गायत्री ह भूत्वा पञ्चावय उच्चक्रमुः
 ॥ १३ ॥ त्रिवत्सो वय इति । त्रिवत्सं वयसाप्नोदुष्णिक्छन्द इत्युष्णिग्घ
 भूत्वा त्रिवत्सा उच्चक्रमुः ॥ १४ ॥ तुर्यवाह्वय इति । तुर्यवाहं वयसाप्नोदनुष्टु-
 प्छन्द इत्यनुष्टुभ भूत्वा तुर्यवाह उच्चक्रमुः ॥ १५ ॥ एते वै ते पशवः । यास्तत्प-
 ज्ञापतिर्वयसाप्नोत्स वै पशुं प्रथममाहाथ वयोऽथ छन्दो वयसाच्च होनांश्छन्दसा च
 परिगत्यात्मन्मन्त्रत्तात्मन्कुरुत तथैवैनानयमेतद्वयसा चैव छन्दसा च परिगत्यात्म-
 न्वत्तऽआत्मन्कुरुते ॥१६॥ स एष पशुर्यदग्निः । सोऽत्रैव सर्वः त्कृस्न संस्कृतस्त-
 स्य याः पुरस्तादुपदधाति शिरोऽस्य ता अथ या दक्षिणतश्चोत्तरतश्च स आत्माथ
 याः पश्चात्तत्पुच्छम् ॥ १७ ॥ स वै पुरस्तादेवाग्रऽउपदधाति । शिरो हि प्रथमं
 जायमानस्य जायतेऽथ दक्षिणत उपधायोत्तरत उपदधाति सार्धमयमात्मा जाया-
 ताऽइत्यथ पश्चात्पुच्छं बन्ततो जायमानस्य जायते ॥ १८ ॥ तद्यानि वृषिष्ठानि
 छन्दाऽसि । ये स्थविष्ठाः पशवस्तान्मध्यऽउपदधाति मध्यं तत्प्रति पशुं वारिष्ठं
 करोति तस्मान्मध्यं प्रति पशुर्वरिष्ठोऽथ ये वीर्यवत्तमः पशवस्तान्दक्षिणत उपदधा-
 ति दक्षिणं तदर्थं पशोर्वीर्यवत्तरं करोति तस्माद्दक्षिणोऽर्थः पशोर्वीर्यवत्तरः ॥१९॥
 पूर्वार्धं च जघनार्धं चाणिष्ठौ करोति यद्दहामूश्चतसस्तेनैना अणिष्ठा अथ यदिह
 दृसिष्ठान्पशुन्पदधाति तेनोऽएता अणिष्ठाः पूर्वार्धं च तज्जघनार्धं च पशोरणिष्ठौ
 करोति तस्मात्पूर्वार्धंश्चजघनार्धंश्च पशोरणिष्ठौ तस्मात्पूर्वार्धेन च जघनार्धेन च पशु-
 रुच्च तिष्ठति सं च विशत्यथ लोकस्पृशोऽउपदधात्यस्यां स्रक्त्यां तयोरुपरि बन्धुः
 पुरीषं त्रिवपति तस्योपरि बन्धुः ॥२०॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ [२. ४.] द्वितीयो-
 ऽध्यायः ॥ [५०.] ॥ ॥

तृतीयां चित्तिमुपदधाति । एतच्चै देवा द्वितीयां चितिं चित्त्वा समारोहन्य-
 द्ध्वं पृथिव्या अर्वाचीनमन्तरिक्षात्तदेव तत्संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् ।
 चेतयध्वमित्ति चित्तिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्भित्त ऊर्ध्वमिच्छतेति ते चेतयमाना

अन्तरिक्षमेव बृहतीं तृतीयां चितिमपश्यन्तेभ्य एष लोकोऽच्छन्दयत् ॥२॥ तद्वाग्ना-
ग्नीं ऽअद्भुवन् । युवं न इमां तृतीयां चितिमुपधत्तामिति किं नो तनो भविष्यतीति
युवमेव नः श्रेष्ठौ भविष्यथ इति तथेति तेभ्य एतामिन्द्राग्नीं तृतीयां चितिमुपाध-
त्तां तस्मादाहुरिन्द्राग्नीं ऽएव देवानां श्रेष्ठोऽविति ॥ ३ ॥ स वाऽइन्द्राग्निभ्यामुप-
दधाति । विश्वकर्मणा सादयतीन्द्राग्नीं च ये विश्वकर्मा चैतां तृतीयां चितिमप-
श्यन्तस्मादिन्द्राग्निभ्यामुपदधाति विश्वकर्मणा सादयति ॥ ४ ॥ यज्जेवेन्द्राग्नि-
भ्यामुपदधाति । विश्वकर्मणा सादयति प्रजापतिं विश्वस्तं देवता आदाय व्युद-
क्रामेस्तस्येन्द्राग्नीं च विश्वकर्मा च मध्यमादागोत्कम्यातिष्ठन् ॥ ५ ॥ तानव-
र्षीत् । उप भेत प्राति मऽएतद्धत् यं म यूयमदक्रामिष्टेति किं नस्ततो भविष्यतीति
युग्मद्देवत्यमेव मऽएतदात्मनो भविष्यतीति तथेति तदास्मिन्नेतदिन्द्राग्नीं च वि-
श्वकर्मा च प्रत्यदधुः ॥ ६ ॥ शतम् ४४०० ॥॥ तथैषा मध्यमा स्वयमातृणा ।
एतदस्य तदात्मैतस्तथ देवानामुपदधाति । यदेवास्तेपात्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति
तस्मादेतामत्रोपदधाति ॥ ७ ॥ इन्द्राग्नीं ऽअव्यथमानाम् । इष्टकां दृष्ट्वैतं युव-
मिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः पृष्टेन द्यावापृथिवीं ऽअन्तरिक्षं च विवात्रसऽइति
पृष्टेन क्षेपा द्यावापृथिवीं ऽअन्तरिक्षं च विवाधत् ॥ ८ ॥ विश्वकर्मा त्वा साद-
यतिश्रुतिं । विश्वकर्मा हेतां तृतीयां चितिमपश्यन्तरिक्षस्य पृष्टे व्यचस्वतीं प्रथ-
स्वतीमित्यन्तरिक्षस्य क्षेत्रपृष्टं व्यचस्वत्प्रथस्वदन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दृष्ट्वैतन्त-
रिक्षं मा हिंसीरित्यात्मानं यच्छात्मानं दृष्ट्वैहात्मानं मा हिंसीरित्येत्त् ॥
९ ॥ विश्वस्मै प्राणायान्नाय । न्यानायोदानायेति प्राणो वै स्वयमातृणा
सर्वस्माऽउ वाऽएतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेतीमे वै लोकाः स्वयमातृणा
इमऽउ लोकाः प्रतिष्ठा चरित्रं वायुष्ठाभिपात्विती वायुष्ठाभिगोपायत्वित्येत्नमस्या
स्वस्त्येति महत्या स्वस्त्येत्येतच्छर्दिपा शतमेनेति यच्छर्दिः शतमे तेनेत्येत्त्वा-
दयित्वा सूददोहमाधिवदति तस्योक्तो बन्धुरथ साम गायति तस्योपरि बन्धुः
॥ १० ॥ अथ दिश्या उपदधाति । दिशो वै दिश्या दिश एवैतदुपदधाति तथा-
भिरदो वायुर्दिग्भिरनन्तर्हिताभिरुपैत्ता एतास्ता एवै तदुपदधाति ता ऽऽएवामुः
पुरस्ताहर्षस्तम्बं च लोकेष्टकाश्चोपदधात्यसौ वाऽआदित्य एता अमुं तदादित्यं
दिक्षुश्शुहति दिक्षु चिनोति ता यत्तत्रैव स्युर्वदिभिं तस्युर्वदिभिं वाऽ-
एतद्योनेरग्निं कर्म यत्पुरा पुष्करपर्णात्ता यद्विहादृत्पोपदधाति तदेना योनौ पुष्क-

रपथे प्रतिष्ठापयति तथो हैता अबहिर्धा भवन्ति ता अनन्तार्हिताः स्वयमातृणाया
 उपदधात्यन्तरिक्षं वै मध्यमा स्वयमातृणानन्तर्हितास्तदन्तरिक्षाद्दिशो दधात्युत्तरा
 उत्तरास्तदन्तरिक्षाद्दिशो दधाति रेतःसिचोर्वेलयमे वै रेतःसिचावनयोस्ताद्दिशो
 दधाति तस्मादनुयोर्दिशः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतो
 दिशः सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीर्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशः
 ॥ ११॥ यद्वेव दिश्या उपदधाति । छन्दाथसि वै दिशो गायत्री वै प्राची दिक्-
 प्रष्टुद्धिक्षिणा जगती प्रतीच्यनुष्टुदीची पङ्क्तिरूर्ध्वा पशवो वै छन्दाथस्यन्तरिक्षं म-
 ध्यमा चित्तिरन्तरिक्षे तत्पशुन्दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥ १२॥ यद्वेव दिश्या
 उपदधाति छन्दाथसि वै दिशः पशवो वै छन्दाथस्यन्नं पशवो मध्यं मध्यमा चित्तिर्मध्य-
 तस्तदन्नं दधाति ता अनन्तर्हिताः स्वयमातृणायाऽऽपदधाति प्राणो वै स्वयमातृणान-
 न्तर्हितं तत्प्राणाद्दन्नं दधात्युत्तरा उत्तरं तत्प्राणादन्नं दधाति रेतः सिचोर्वेलया पृष्ठयो
 वै रेतः सिचो मध्यम पृष्ठयो मध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति सर्वत उपदधाति स-
 र्वत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १३ ॥ राश्यसि प्राची दिक् । विशाडसि दक्षि-
 णा दिक् सम्राडसि प्रतीची दिक् स्वराडस्युदीची दिग्धिपत्न्यसि बृहती दिगिति
 नामान्यासापेतानि नामप्राहमेवैना एतदुपदधाति तानानोपदधाति नाना सादयति
 नाना सूददोहसाधिबदति ता नाना हि दिशः ॥ १४॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ [३.१.]
 अथमः प्रपाठकः ॥ काण्डिका संख्या ११५ ॥

अथ विश्वज्योतिषमुपदधाति वायुर्वै मध्यमा विश्वज्योतिर्वायुर्ष्वान्तरिक्षलोके वि-
 द्धवं ज्योतिर्वायुमेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां दिश्याभ्य उपदधाति दिक्षु तद्वायुं दधा-
 ति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वायुः ॥ १ ॥ यद्वैव विश्वज्योतिषमुपदधाति प्रजा वै विश्वज्योतिः
 प्रजा द्वेव विश्वं ज्योतिः प्रजननेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां दिश्याभ्य उपदधाति
 दिक्षु तत्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु प्रजाः ॥ २ ॥ विश्वकर्मा त्वा सादयत्विति ।
 विश्वकर्माक्षेतां तृतीयां चित्तिमपश्यदन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीमित्यन्तरिक्षस्य
 द्वयं पृष्ठे ज्योतिष्मान्वायुः ॥ ३ ॥ विश्वस्मै प्राणायानाय । व्यानायेति प्राणो
 वै विश्वज्योतिः सर्वस्माऽऽत्र वाऽएतस्मै प्राणो विश्वं ज्योतिर्यच्छेति सर्वं ज्योति-
 र्यच्छेत्येतद्वायुष्टेऽधिपतिरिति वायुमेवास्या अधिपतिं करोति सादयित्वा सूददोह-
 साधिबदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४ ॥ अथऽर्तन्या उपदधाति अतएव एते यहनव्या-

ऋतूनेवैतदुपदधाति नभश्च नभस्यश्च वार्षिकीकावृत्तुः इति नामनीऽएनयोरेते नाम-
 मभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽऽष्टके भवतो द्वौ हि मासावृत्तुः सकृत्सादयत्येकं तद्वृत्तुं
 करोत्यवकासूपदधात्यावकाभिः प्रच्छादयत्यापो वाऽश्रवका अपस्तदेतस्मि-
 ष्वृतौ दधाति तस्मादेतस्मिन्नृतौ भूयिष्ठं वर्षति ॥ ५ ॥ अथोत्तरे । इपुधो-
 ज्ञश्च शारदावृत्तुः इति नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽऽष्ट-
 के भवतो द्वौ हि मासावृत्तुः सकृत्सादयत्येकं तद्वृत्तुं करोत्यवकासूपदधात्यापो वाऽ
 श्रवका अपस्तदेतस्यऽर्तोः पुरस्ताद्दधाति तस्मादेतस्यऽर्तोः पुरस्ताद्बर्षति नोपरि-
 ष्टात्प्रच्छादयति तस्मान्न तथेवोपरिष्ठाद्बर्षति ॥ ६ ॥ तद्यदेता अत्रोपदधाति । सं-
 वत्सर एषोऽग्निरिमऽउ लोकाः संवत्सस्तस्यान्तरिक्षमेव मध्यमा चितिरन्तरि-
 क्षमस्य वर्षाशरदावृत्तु तद्यदेता अत्रोपदधाति यदेवास्पैता आत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्र-
 तिदधाति तस्मादेता अत्रोपदधाति ॥ ७ ॥ यद्वैता अत्रोपदधाति । प्रजापतिरेषोऽ-
 ग्निः संवत्सर उ प्रजापतिस्तस्य मध्यमेव मध्यमा चितार्धमस्य वर्षाशरदावृत्तु
 तद्यदेता अत्रोपदधाति यदेवास्पैता आत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता अ-
 त्रोपदधाति ॥ ८ ॥ ता वाऽएताः । चतस्र ऋतव्या मध्यमायां चिनाऽउपदधाति
 द्वे-द्वे इतरासु चितिषु चतुष्पदा वै पशवोऽन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्तरिक्षे तत्पशु-
 न्दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥ ९ ॥ यद्वेव चतस्रः । चतुष्पदा वै पशवो-
 ऽन्तं पशवो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्तं दधाति ॥ १० ॥ यद्वेव चतस्रः ।
 चतुरक्षरं वाऽअन्तरिक्षं द्वयक्षरा इतराश्चिन्नयसश्चावदन्तरिक्षं तावत्तत्कृत्वोपदधा-
 ति ॥ ११ ॥ यद्वेव चतस्रः । पशुरेष यदग्निर्मध्यं तत्प्रति पशुं वरिष्ठं करोति त-
 स्मान्मध्यं प्रति पशुर्वरिष्ठः ॥ १२ ॥ ता वाऽएताः । चतस्र ऋतव्यास्तासां विश्व-
 ज्योतिः पञ्चमी पञ्च दिश्यास्तदश-दशाक्षरा विराडन्तं विराण्मध्यं मध्यमा चि-
 तिर्मध्यतस्तदन्तं दधाति ता अनन्तर्हिताः स्वयमातृणाया उपदधाति प्राणो वै स्व-
 यमातृणानन्तर्हितं तत्प्राणादन्तं दधात्युत्तरा उत्तरं तत्प्राणादन्तं दधाति ॥ १३ ॥
 अथ प्राणभृत् उपदधाति । प्राणा वै प्राणभृत्ः प्राणानेवैतदुपदधाति ता इश
 भवन्ति इश वै प्राणाः पूर्वार्धेऽउपदधाति पुरस्ताद्दीप्ते प्राणा आयुर्मे पाहि ज्योतिर्मे
 यच्छेति प्राणो वै ज्योतिः प्राणं मे यच्छेत्येवैतदाह ता अनन्तर्हिता ऋतव्याभ्य
 उपदधाति प्राणो वै वायुर्ऋतुषु तद्रायुं प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ १ ॥ [३. २] ॥

अथ छन्दस्या उपदधाति । पशवो वै छन्दाऽस्यन्तरिक्षं मध्यमा चित्तिरन्त-
रिक्षे तत्पशुं दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥ १ ॥ यदेव छन्दस्या उप-
दधाति । पशवो वै छन्दाऽस्यन्नं पशवो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधा-
ति ॥ २ ॥ ता द्वादश—द्वादशोपदधाति । द्वादशाक्षरा वै जगती पशवो
जगत्यन्तरिक्षं मध्यमा चित्तिरन्तरिक्षे तत्पशुन्दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः
पशवः ॥ ३ ॥ यदेव द्वादश—द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगती पशवो वै जगत्यन्नं
पशवो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ता अन्नन्तर्हिताः प्राणभृद्ग्रथ
उपदधात्यनन्तर्हितं तत्प्राणोभ्योऽन्नं दधात्युत्तरा उत्तरं तत्प्राणोभ्योऽन्नं दधा-
ति ॥ ४ ॥ मा छन्द इति । अयं वै लोका मायं हि लोको मित—इव प्रमा
छन्द इत्यन्तरिक्षलोको वै प्रमान्तरिक्षलोको अस्माल्लोकात्प्रमित—इव प्रतिमा छन्द
इत्यसौ वै लोकः प्रतिभेष अन्तरिक्षलोके प्रतिमित—इवास्तीवयश्छन्द इत्यन्नमस्ती
वयस्तद्यदेषु लोकेष्वन्नं तदस्तीवयोऽथो यदेभ्यो लोकेभ्योऽन्नं अत्रति तदस्ती
वयोऽथतो निरुक्तान्येव छन्दाऽस्युपदधाति ॥ ५ ॥ पङ्क्तिश्छन्दः । उष्णिक्छन्दो
बृहती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो विराट् छन्दो गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो जगतीछन्द इत्ये
तानि निरुक्तानि विराडष्टुमानि छन्दाऽस्युपदधाति पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षं छन्द
इति यान्येवदेवयानि छन्दाऽसि तान्येवैतदुपदधान्यग्निर्देवता वातो देवतेत्येता वै
देवताश्छन्दाऽसि तान्येवैतदुपदधाति ॥ ६ ॥ स वै निरुक्तानि चानिरुक्तानि
त्रोपदधाति । स यत्सर्वाणि निरुक्तान्युपाधास्यदन्नवद्वाज्रमभविष्यदक्षेत्र्यत हाथ
यत्सर्वाण्यनिरुक्तानि पराऽस्तं हाजमभविष्यन्न देनदद्रक्ष्यश्चन निरुक्तानि चा-
निरुक्तानि त्रोपदधाति तस्मान्निरुक्तमन्नमश्चमानं न क्षीयते ॥ ७ ॥ तानि वाऽ-
एतानि । त्रीणि द्वादशान्युपदधाति तत्पञ्चात्रशतपञ्चिंशदक्षरा बृहत्पेषा वै
सा बृहती यां तद्देशा अन्तरिक्षं बृहतीं तृतीयां चितिर्मध्यतस्तस्याऽएतस्यै देवा
उत्तमाः ॥ ८ ॥ यदेवेता इष्टका उपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्तास्सर्वाणि भूतानि
सर्वा दिशाऽनु व्युदक्रामन् ॥९॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्रश्चित्त । अयमेव स यो
ऽयमर्गन्तश्चीयतेऽथ यान्यस्मात्तानि भूतानि व्युदक्रामन्नेतास्ता इष्टकास्तद्यदेता
उपदधाति यान्येवास्मात्तानि भूतानि व्युदक्रामन्तान्यस्मिन्नेतन्प्रतिदधाति ॥ १० ॥
तथा दश प्रथमा उपदधाति । स चन्द्रभास्वा दश भवन्ति दशाक्षरा विराडन्नं
विराडन्नम् चन्द्रमा अथ या उत्तराः षड्त्रिंशदर्धमासाश्च ते मासाश्च चतुर्वि-

११ शतिरर्भमासा द्वादश मासाश्चन्द्रमा वै संवत्सरः सर्वाणि भूतानि ॥ ११ ॥ तं यत्र देवाः समस्कुर्वन् । तदस्मिन्नेतानि सर्वाणि भूतानि मध्यतोऽद्भुस्तथैवास्मिन्न यमेतद्दधाति ता अनन्तर्हिता ऋतव्याभ्य उपदधात्यृतुषु तत्सर्वाणि भूतानि प्रतिष्ठापयति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [३. ३.] ॥

अथ बालखिल्या उपदधाति । प्राणा वै बालखिल्याः प्राणान्ने-
वैतदुपदधाति ता यद्बालखिल्या नाम यद्वाऽउर्वरयोरसाम्भिन्नं भवति
खिल इति वै तथाचक्षते बालमात्राद् हेमे प्राणा अमम्भिन्नास्ते यद्बालमात्रा-
दसम्भिन्नास्तस्माद्बालखिल्याः ॥ १ ॥ स वै सप्त पुरस्तादुपदधाति । सप्त प-
श्चात्तद्याः सप्त पुरस्तादुपदधाति यऽपनेमे सप्त पुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति
॥ २ ॥ अथ याः सप्त पश्चात् । एषा मेवैतत्प्राणानामेतान्प्राणान्प्रतिप्रतीन्करोति
तस्माद्यदेभिरन्नमत्ति तदेतैरत्येति ॥ ३ ॥ यत्रेव सप्त पुरस्तादुपदधाति । सप्त वा-
ऽऽमे पुरस्तात्प्राणाश्चत्वारि दौवाद्व्याणि शिरो ग्रीवा यदूर्ध्वं नाभेस्तन्मसमप्रेऽङ्गे
हि प्राण एते वै सप्त पुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति ॥ ४ ॥ अथ याः सप्त
पश्चात् । सप्त वाऽऽमे पश्चात्प्राणाश्चत्वार्यूर्ध्वग्रीवानि ऋ प्रतिष्ठे यद्वाङ्नाभेस्तन्म-
समप्रेऽङ्गे हि प्राण एते वै सप्तपश्चात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति ॥ ५ ॥ पूर्व्यासि-
राद् । ध्रुवासि धरुणा धर्यसि धरणी यन्त्री राद्व्यन्त्यसि यमनी ध्रुवासि धरित्रीत्ये-
तानेवास्मिन्नेतद्ध्रुवान्प्राणान्यच्छति ॥ ६ ॥ यद्वेव बालखिल्या उपदधाति ।
एतद्धै देवा बालखिल्याः भिरुवेमल्लोकान्तममर्यारितश्चोर्ध्वानमुत्श्रार्वाचस्तथैतद्य-
जमानो बालखिल्याभिरुवेमल्लोकान्तमयातीतश्चोर्ध्वानमुत्श्रार्वाचः ॥ ७ ॥ पूर्व्यासि
राद्वितीमं लोकमरोहन् । ध्रुवासि धरुणेत्यन्तरिक्षलोकां धर्यसि धरणीत्यमुं लो-
कमायुषे त्वा वर्धसे त्वा कृष्यै त्वा ज्ञेमाय त्वेति चत्वारश्चतुष्पादाः पशवोऽन्नं पश-
वस्तऽएतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरनेनान्नेनामुष्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठन्तथैतद्यजमान
एतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरनेनान्नेनामुष्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति ॥ ८ ॥ स स प्रा-
ङ्गिन् रोहः । इयम् वै प्रतिष्ठा ते देवा इमां प्रतिष्ठामभि प्रत्यायंस्तथैवैतद्यजमान
इमां प्रतिष्ठामभिपन्त्येति ॥ ९ ॥ यन्त्री राद्वित्यमुं लोकमरोहन् । यन्त्यसि यम-
नीत्यन्तरिक्षलोकां ध्रुवासि धरित्रीतीमं लोकमिषे न्वोर्जे त्वा रय्ये त्वा पोषाय
त्वेति चत्वारश्चतुष्पादाः पशवोऽन्नं पशवस्तऽएतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरने-

नाग्नेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठंस्तथैवैतद्यजमान एतैश्चतुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरेतेनान्ने-
नास्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति ॥ १० ॥ अथातः संस्कृतिरेव । या अपूर्वेकादशेष्टका
उपपद्यति योऽसौ प्रथमोऽनुवाकस्तदन्तरिक्षे स आत्मा तद्यत्ता एकादश भव-
न्त्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुत्रैष्टुभमन्तरिक्षमथ या उत्तराः षष्टिः स वायुः स प्रजापतिः
सोऽङ्गनः स यजमानः ॥ ११ ॥ तद्याः पुरस्तादुपपद्यति । शिरोऽस्य तास्ता दश
भवन्ति दश वै प्राणा उ वै शिरः पूर्वार्धेऽउपपद्यति पुरस्ताद्धीदथः शिरः ॥ १२ ॥
अथ याः दक्षिणतः । यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनथ शीर्ष्णस्तदस्य ता अथ याः प-
श्चाद्यदूर्ध्वं प्रतिष्ठायाऽअवाचीनं मध्यात्तदस्य ताः प्रतिष्ठैवोत्तमतः ॥ १३ ॥ तद्याः
सप्त पुरस्ताद्बालखिल्या उपपद्यति । यऽएवेमे सप्त पुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेत-
दधाति ता अनन्तर्हिता एताभ्यो दशभ्य उपपद्यत्यनन्तर्हितास्तच्छीर्ष्णः प्राणान्द-
धाति ॥ १४ ॥ अथ याः सप्त पश्चात् । यऽएवेमे सप्त पश्चात्प्राणास्तानस्मिन्नेत-
दधाति ता अनन्तर्हिता एताभ्यो द्वादशभ्य उपपद्यत्यनन्तर्हितास्तदात्मनःप्राणान्दधाति
स एष वायुः प्रजापतिरस्मिन्त्रैष्टुभेऽन्तरिक्षे समन्तं पर्यवनस्तद्यत्तृतीयां चितिमु-
पपद्यति वायुं चैव तदन्तरिक्षं च संस्कृत्योऽपथत्सेथ लोकम्पृष्टोऽउपपद्यत्यस्याथ
अकृत्यां तयोरुपुरि बन्धुः पुरीषं निवपति तस्योपुरि बन्धुः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥
॥ ३ ॥ [३. ४.] तृतीयोऽध्यायः ॥ [५१] ॥

चतुर्थी चितिमुपपद्यति । एतच्चै देवास्तृतीयां चितिं चित्वा समारोहन्नन्तरि-
क्षं वै चतुर्थीया चितिरन्तरिक्षमेव तत्संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । चेतय-
ध्वमिति चितिमिच्छतोत वाव तदब्रुवन्नि त उर्ध्वमिच्छतेति ते चेतयमाना एतां च-
तुर्थी चितिमपश्यन् यदूर्ध्वमन्तरिक्षादवाचीनं दिवस्तेषामेष लोकोऽधुव—इवापति-
ष्ठित—इव मनस्यासीत् ॥ २ ॥ ते ब्रह्माब्रुवन् । त्वामिहोपधामहाऽइति किं मे
ततो भविष्यतीति त्वेष नः श्रेष्ठं भविष्यतीति तथेति तेऽत्र ब्रह्मोपादधत तस्मा-
दाहुर्ब्रह्मैव देवानाथ श्रेष्ठमिति तदेतया वै चतुर्थीयां चित्येमे द्यावापृथिवी विष्टब्धे
ब्रह्म वै चतुर्थी चितिस्तस्मादाहुर्ब्रह्मणा द्यावापृथिवी विष्टब्धेऽइति स्तोमानुपपद्यति
प्राणा वै स्तेःमाः प्राणा उ वै ब्रह्म ब्रह्मैवैतदुपपद्यति ॥ ३ ॥ एवेव स्तोमानुप-
पद्यति । एतच्चै देवाः प्रजापतिमब्रुवन्स्त्वामिहोपधामहाऽइति तथेति स वै नाग्नी-
त्किं मे ततो भविष्यतीति यदु इ किं च प्रजापतिर्देवेष्वेषे क्रियमाकं ततो भवि-

ष्यतीत्येवोच्युस्तस्माद् ह्येतद्यात्पिता पुत्रेष्विवच्छते किमस्माकं ततो भविष्यतीत्येवाहु-
 रथ यस्वनाः पितरि तथेत्येवाहैव ॥ हि तदग्रे प्रजापतिश्च देवाश्च समवदन्त स्तो-
 मानुपदधाति प्राणा वै स्तोमाः प्राणा उ वै प्रजापतिः प्रजापतिमेवैतदुपदधाति ॥४॥
 यद्वेव स्तोमानुपदधाति । ये वै ते प्राणा ऋषय एतां चतुर्थी ज्ञातिमपश्यन्पे तऽ-
 एतेन रसेनोपायस्तऽएते तन्नेवैतदुपदधाति स्तोमानुपदधाति प्राणा वै स्तोमाः
 प्राणा उ वाऽऋषय ऋषीनेवैतदुपदधाति ॥ ५ ॥ यद्वेव स्तोमानुपदधाति । प्रजा-
 पतिं त्रिस्रस्तं देवता आदाय वृद्धक्रामंस्तस्य यदूर्ध्वं मध्यादर्वाचीनं ॥ शीर्ष्णास्त-
 दस्य वायुरादायोत्क्रम्यानिष्ठदेवताश्च भूत्वा संवत्सररूपाणि च ॥६॥ तमब्रवीत् ।
 उप मेहि प्रति मएतद्वेहि येन मे त्वमुदक्रमीरिति किं मे ततो भविष्यतीति त्वहे-
 वन्यमत्र मएतदात्मनो भविष्यतीति तथेति तदास्मिन्नेतद्वायुः प्रत्यदधात् ॥ ७ ॥
 तद्या एता अष्टादश प्रथमाः । एतदस्य तदात्मनस्तदशदेता अत्रोपदधाति येदेवा-
 स्येता आत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता अत्रोपदधाति स्तोमानुपदधाति
 प्राणा वै स्तोमाः प्राणा उ वै वायुर्वायुमेवैतदुपदधाति ॥८॥ स पुरस्तादुपदधाति ।
 आशुस्त्रिवृदिति य एव त्रिवृत्स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाहाशुरित्येष हि स्तोमा-
 नामाशिष्ठोऽथो वायुर्वाऽआशुस्त्रिवृत्स एषु त्रिषु लोकेषु वर्तते तद्यत्तमाहाशुरित्येष
 हि सर्वेषां भूतानामाशिष्ठो वायुर्ह भूत्वा पुरस्तात्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥९॥
 भान्तः पञ्चदश इति । य एव पञ्चदश स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह भान्त इति
 वज्रो वै भान्तो वज्रः पञ्चदशोऽथो चन्द्रमा वै भान्तःपञ्चदशः स च पञ्चदशा-
 हान्यापूर्यते पञ्चदशापत्नीयते तद्यत्तमाह भान्त इति भाति हि चन्द्रमाश्चन्द्रमाह
 भूत्वा दक्षिणतस्तस्थौ तदेव तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥१०॥ व्योमा सप्तदश इति ।
 य एव सप्तदश स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह व्योमेति प्रजापतिर्वै व्योमा प्र-
 जापतिः सप्तदशोऽथो संवत्सरो वाव व्योमा सप्तदशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्च-
 र्तवस्तद्यत्तमाह व्योमेति व्योमा हि संवत्सरः संवत्सरो ह भूत्वोत्तरतस्तस्थौ तदेव
 तद्रूपमुपदधाति ॥११॥ धरुण एकविंश इति । य एवैकविंश स्तोमस्तं तदुपद-
 धाति तद्यत्तमाह धरुण इति प्रतिष्ठा वै धरुणः प्रतिष्ठैकविंशोऽथोऽथोऽथोऽथो वाऽ
 आदित्यो धरुण एकविंशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्चसर्तवस्त्रय इमे लोका अ-
 सवेवादित्यो धरुण एकविंशस्तद्यत्तमाह धरुण इति यदा ह्येवैषोऽस्तमेत्यथं दथ
 सर्वे धियतऽआदित्यो ह भूत्वा पश्चान्तस्थौ तदेव तद्रूपमुपदधात्यथ संवत्सररू-

पाण्युपदधाति ॥ १२ ॥ प्रतूर्तिरष्टादश इति । य एवाष्टादश स्तोमस्तं तद्रूपदधा-
त्यथो संवत्सरो वाव प्रतूर्तिरष्टादशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्चऽर्त्तवः संवत्सर एव
प्रतूर्तिरष्टादशस्तद्यत्तमाह प्रतूर्तिरिति संवत्सरो । इ सर्वाणि भूतानि प्रतिरिति तदेव
तद्रूपमुपदधाति ॥ १३ ॥ तपो नवदश इति । य एव नव दश स्तोमस्तं तद्रूपद-
धात्यथो संवत्सरो वाव तपो नवदशस्तस्य द्वादश मासाः षट्पत्तवः संवत्सर एव
तपो नवदशस्तद्यत्तमाह तप इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि तपति तदेव त-
द्रूपमुपदधाति ॥ १४ ॥ श्रीभिवर्तः सविथश इति । य एव सविथश स्तोमस्तं
तद्रूपदधात्यथो संवत्सरो वाऽऽभिवर्तः सविथशस्तस्य द्वादशमासाः सप्तऽर्त्तवः
संवत्सर एवाभिवर्तः सविथशस्तद्यत्तमाहाभिवर्त इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूता-
न्यभिवर्तते तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १५ ॥ वृचो द्वाविथश इति । य एव द्वा-
विथश स्तोमस्तं तद्रूपदधात्यथो संवत्सरो वाव वृचो द्वाविथशस्तस्य द्वादश
मासाः सप्तऽर्त्तवो द्वेऽऽहोरात्रे संवत्सर एव वृचो द्वाविथशस्तद्यत्तमाह वृच इति
संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां वृचस्त्रितमस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १६ ॥ सम्भरण
स्त्रयोविथश इति य एव त्रयोविथश स्तोमस्तं तद्रूपदधात्यथो संवत्सरो वाव स-
म्भरणस्त्रयोविथशस्तस्य त्रयोदश मासाः सप्तऽर्त्तवो द्वेऽऽहोरात्रे संवत्सर एव स-
म्भरणस्त्रयोविथशस्तद्यत्तमाह सम्भरण इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि सम्भृ-
तस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १७ ॥ योनिश्चतुर्विथश इति । य एव चतुर्विथश स्तोमस्तं
तद्रूपदधात्यथो संवत्सरो वाव योनिश्चतुर्विथशस्तस्य चतुर्विथशतिरर्धमासास्त-
द्यत्तमाह योनिरिति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां योनिस्तदेव तद्रूपमुपदधाति
॥ १८ ॥ गर्भाः पञ्चविथश इति । य एव पञ्चविथश स्तोमस्तं तद्रूपदधात्यथो
संवत्सरो वाव गर्भाः पञ्चविथशस्तस्य चतुर्विथशतिरर्धमासाः संवत्सर एव गर्भाः
पञ्चविथशस्तद्यत्तमाह गर्भा इति संवत्सरो इ त्रयोदशो मासो गर्भो भूत्वऽर्त्तव-
विशति तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १९ ॥ ओजस्त्रिणव इति । य एव त्रिणव स्तो-
मस्तं तद्रूपदधाति तद्यत्तमाहौज इति वज्रो वाऽऽजो वज्रस्त्रिणवोऽथो संवत्सरो
वाऽऽजस्त्रिणवस्तस्य चतुर्विथशतिरर्धमासा द्वेऽऽहोरात्रे संवत्सर एवौजस्त्रि-
णवस्तद्यत्तमाहौज इति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानामोजस्त्रितमस्तदेव तद्रूपमुपदधा-
ति ॥ २० ॥ क्रतुरेकात्रिथश इति । य एवैकात्रिथश स्तोमस्तं तद्रूपदधात्यथो सं-
वत्सरो वाव क्रतुरेकात्रिथशस्तस्य चतुर्विथशतिरर्धमासाः षट्पत्तवः संवत्सर एव

ऋतुरेकत्रिंशस्तद्यत्तमाह ऋतुरिति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि करोति तदेव
तद्रूपमुपदधाति ॥ २१ ॥ प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति । य एव त्रयस्त्रिंश स्तोमस्तं
तदुपदधाति तद्यत्तमाह प्रतिष्ठेति प्रतिष्ठा हि त्रयस्त्रिंशोऽथो संवत्सरो वाव प्र-
तिष्ठा त्रयस्त्रिंशस्तस्य चतुर्विंशतिरर्धमासाः पृद्वतो द्वेऽअहोरात्रे संवत्सर एव
प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशस्तद्यत्तमाह प्रतिष्ठेति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा त-
देव तद्रूपमुपदधाति ॥२२॥ ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश इति । य एतु चतुस्त्रिंश
श स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंशस्तस्य च-
तुर्विंशतिरर्धमासाः समऽर्तवो द्वेऽअहोरात्रे संवत्सर एव ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिं-
शस्तद्यत्तमाह ब्रध्नस्य विष्टपमिति स्वाराज्यं वै ब्रध्नस्य विष्टपं स्वाराज्यं च-
तुस्त्रिंशस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥२३॥ नाकः पद्त्रिंश इति । य एव पद्त्रिंश
श स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव नाकः पद्त्रिंशस्तस्य चतुर्विंशतिर-
र्धमासा द्वादश मासास्तद्यत्तमाह नाक इति न हि तत्र गताय क्स्मै चनाकं भव-
त्यथो संवत्सरो वाव नाकः संवत्सरः स्वर्गो लोकस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ २४ ॥
विवर्तोऽष्टाचत्वारिंश इति । य एवाष्टाचत्वारिंश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो सं-
वत्सरो वाव विवर्तोऽष्टाचत्वारिंशस्तस्य षड्विंशतिरर्धमासास्त्रयोदश माभाः
सप्तऽर्तवो द्वेऽअहोरात्रे तद्यत्तमाह विवर्त इति संवत्सराद्धि सर्वाणि भूतानि विव-
र्तन्ते तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ २५ ॥ धर्त्रं चतुष्टोम इति । य एव चतुष्टोम स्तो-
मस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह धर्त्रमिति प्रतिष्ठा वै धर्त्रं प्रतिष्ठा चतुष्टोमोऽथो
वायुर्वाव धर्त्रं चतुष्टोमः स आभिश्चतमृभिर्दिग्भिः स्तुते तद्यत्तमाह धर्त्रमिति प्रतिष्ठा
वै धर्त्रं वायुरु सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा तदेव तद्रूपमुपदधाति स वै वायुमेव प्रथम-
मुपदधाति वायुमुत्तमं वायुनैव तदेतानि सर्वाणि भूतान्युभयतः परिगृह्णाति ॥२६॥
ता वाऽएताः । अष्टादशेष्टका उपदधाति । ता द्वौ त्रिवृतौ प्राणो वै त्रिवृद्वायुरु
प्राणो वायुरेषा चितिः ॥ २७ ॥ यद्वेवाष्टादश । अष्टादशो वै संवत्सरो द्वादश
मासाः पञ्चऽर्तवः संवत्सर एव प्रजापतिरष्टादशः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्याव-
त्यस्य मात्रा तावस्तत्कृत्वोपदधाति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [४. १.] ॥

अथ स्पृत उपदधाति । एतच्छै प्रजापतिरेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहिते सर्वाणि
भूतानि गन्धंभवत्तान्यस्य गर्भेऽएव सन्ति पाप्मा मृत्युरगृह्णात् ॥ १ ॥ स देवा-

नब्रवीत् । गुप्ताभिः सहैमानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणवानीति किं
 नस्ततो भविष्यतीति वृणीध्वमित्यब्रवीत् । भागो नोऽस्त्विभ्येकेऽब्रुवन्नाधिपत्यं
 नोऽस्त्विभ्येके स भागमेकेभ्यः कृत्वाधिपत्यमेकेभ्यः सर्वाणि भूतानि पाप्मनो
 मृत्योरस्पृणोद्यदस्पृणोत्तस्मात्स्पृतस्तथैवैतद्यजमानो भागमेकेभ्यः कृत्वाधिपत्यमे-
 केभ्यः सर्वाणिभूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणोति तस्मादु सर्वास्वेव स्पृतः स्पृत-
 मित्यनुवर्तते ॥ २ ॥ अग्नेर्भागोऽसि । दीक्षाया आधिपत्यमिति वाग्वै दीक्षागतये
 भागं कृत्वा वाचऽआधिपत्यमकरोद्ब्रह्मस्पृतं त्रिवृत्स्तोम इति ब्रह्म प्रजानां
 त्रिवृता स्तोमेन पाप्मना मृत्योरस्पृणोत् ॥ ३ ॥ इन्द्रस्य भागोऽसि । विष्णोरा-
 धिपत्यमिर्तन्द्राय भागं कृत्वा विष्णवऽआधिपत्यमकरोत्तत्रः स्पृतं पञ्चदश
 स्तोम इति तत्रं प्रजानां पञ्चदशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ४ ॥
 वृक्षस्य भागोऽसि । धातुराधिपत्यमिति देवा वै वृक्षसो देवेभ्यो भागं कृत्वा
 धात्रऽआधिपत्यमकरोज्जनित्रः स्पृतः सप्तदश स्तोम इति विद्वै जनित्रं विशं
 प्रजानां सप्तदशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ५ ॥ मित्रस्य भागोऽसि ।
 वरुणस्याधिपत्यमिति प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राणाय भागं कृत्वापानाया-
 धिपत्यमकरोदिवो वृष्टिर्वात् स्पृत एकविंश स्तोम इति वृष्टिं च वातं च प्रजानामे-
 कविंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ६ ॥ वसूनां भागोऽसि । रुद्रा-
 णामाधिपत्यमिति वसुभ्यो भागं कृत्वा रुद्रेभ्य आधिपत्यमकरोत्तुष्पात्स्पृतं
 चतुर्विंश स्तोम इति चतुष्पात्प्रजानां चतुर्विंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृ-
 णोत् ॥ ७ ॥ आदित्यानां भागोऽसि । मरुतामाधिपत्यमित्यादित्येभ्यो भागं
 कृत्वा मरुद्भ्य आधिपत्यमकरोद्दर्भा स्पृताः पञ्चविंश स्तोम इति गर्भान्म-
 जानां पञ्चविंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ८ ॥ अदित्यै भागो-
 ऽसि । पूषण आधिपत्यमिनीयं वाऽअदितरस्यै भागं कृत्वा पूषणऽआधिपत्यम-
 करोद्योज स्पृतं त्रिणव स्तोम इत्योजः प्रजानां त्रिणवेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्यो-
 रस्पृणोत् ॥ ९ ॥ देवस्य सवितुर्भागोऽसि । बृहस्पतेराधिपत्यमिति देवाय
 सवित्रे भागं कृत्वा बृहस्पतयऽआधिपत्यमकरोत्समीचीर्दिश स्पृताश्चतुष्टोम स्तोम
 इति सर्वा दिशः प्रजानां चतुष्टोमेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ १० ॥
 यवानां भागोऽसि । अथवानामाधिपत्यमिति पूर्वपत्ता वै यवा अरपत्ता अरवास्ते
 हीदः सवैर्युवने चायुवत् च पूर्वपत्तेभ्यो भागं कृत्वापरपत्तेभ्य आधिपत्यमकरोत्प्रजा

स्पृताश्चतुश्चत्वारिंशस्तोम इति सर्वाः प्रजाश्चतुश्चत्वारिंशशेन स्तोमेन
 पान्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ११ ॥ ऋभूणां भागोऽसि । विश्वेषां देवानाम्प्राधि-
 पत्यमित्पृभुभ्यो भागं कृत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्य आधिपत्यमकरोऽस्युत् ॥ स्पृतं त्रय-
 स्त्रिंशस्तोम इति सर्वाणि भूतानि त्रयस्त्रिंशशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणो
 त्त्रयैवैतद्यजमानः सर्वाणि भूतानि त्रयस्त्रिंशशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्यो स्पृणो-
 ति ॥ १२ ॥ ता वाऽपना दशेष्टका उपदधाति । दशाक्षरा विराड्विराडाग्निर्दश
 विशोः दिशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्वावानाग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैव
 तदेतानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणोति ॥ १३ ॥ अथर्तव्येऽनुपदधाति ।
 ऋतुष एत यदृतव्ये ऋतून्वेतदुपदधाति सहश्च सहस्यश्च द्वैमन्तिकाष्टुऽइति
 नामनीऽएनयारेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽष्टके भवतो द्वौ हि मासा-
 व्तुः सकृन्मादयन्त्येकंऽतदुत् कराति ॥ १४ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर एषो
 ऽग्निरिमृउ लोकाः संवत्सरस्तस्य यदूर्ध्वं मन्तारिक्षादवाचीनं दिवस्तदस्यैषा चतुर्थी
 चितिस्तदस्य हेमन्त ऋतुस्तद्यदेऽअत्रोपदधाति यदेवास्येतेऽआत्मनस्तदास्मिन्ने-
 तत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति ॥ १५ ॥ यदेवेतेऽअत्रोपदधाति । प्रजाप-
 तिरपोऽग्निः संवत्सरऽउ प्रजापतिस्तस्य यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनं शीर्ष्णस्तदस्यैषा
 चतुर्थी चितिस्तदस्य हेमन्त ऋतुस्तद्यदेऽअत्रोपदधाति यदेवास्येतेऽआत्मनस्तद-
 स्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेते अत्रोपदधाति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥५॥ [४. २.] ॥

अथ सृष्टीरुपदधाति । एतद्वै प्रजापतिः सर्वाणि भूतानि पाप्मनो
 मृत्योर्मुक्त्वा कामयत प्रजाः सृजेय प्रजायेयेति ॥ १ ॥ म प्राणानब्रवीत् ।
 युष्माभिः सहेमाः प्रजाः प्रजनयान्तीति ते वै केन स्तोष्यामहऽइति मया
 चैव युष्माभिश्चेति तथेति ते प्राणैश्चैव प्रजापतिना चास्तुवत यदु इ किं च देवाः
 कुर्वते स्तोमेनैव तत्कुर्वते यज्ञो वै स्तोमो यज्ञेनैव तत्कुर्वते तस्माद् सर्वास्तेवास्तुव-
 तास्तुवतेत्यनुवर्तते ॥ २ ॥ एकयास्तुवतेति । वाग्वाऽएका वाचैव तदस्तुवत प्र-
 जा अधीयन्तेति प्रजा अत्राधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीदिति प्रजापतिरत्राधिप-
 तिरासीत् ॥ ३ ॥ तिसृभिरस्तुवतेति । त्रयो वै प्राणाः प्राण ब्रह्मदानी व्यानस्तैरेव
 तदस्तुवत ब्रह्मासृज्यतेति ब्रह्मात्रासृज्यत ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीदिति ब्रह्मण-
 स्पतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ४ ॥ पञ्चभिरस्तुवतेति । यऽएवमे मनः पञ्चमाः प्राणास्तै-

रेव तदस्तुवत भूतान्यसृज्यन्तेति भूतान्यत्रासृज्यन्त भूतानां पतिरधिपतिरासीदिति
भूतानां पतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ५ ॥ सप्तभिरस्तुवतेति । यऽपत्रेमे सप्त शीर्षत्राणास्तै-
रेव तदस्तुवत सप्तऽसृज्यन्तेति सप्तऽर्षयोऽत्रासृज्यन्त धात्राधिपतिरासीदिति
धात्राधिपतिरासीत् ॥ ६ ॥ नवभिरस्तुवतेति । नव वै प्राणाः सप्त
शीर्षत्राणाञ्चौ द्वौ तैरेव तदस्तुवत पितरोऽसृज्यन्तेति पितरोऽत्रासृज्यन्तादिति र-
धिपत्यासीदित्यादितिरत्राधिपत्यासीत् ॥ ७ ॥ शतम् ४५०० ॥ ॥ एकादश-
भिरस्तुवतेति । दश प्राणा आत्मैकादशस्तेनैव तदस्तुवतऽश्रुत्वोऽसृज्यन्तेत्यृत्वोऽ-
त्रासृज्यन्तार्त्वा अधिपतय आसञ्चित्यार्त्वा अत्राधिपतय आसन् ॥ ८ ॥ त्रयोद-
शभिरस्तुवतेति । दश प्राणा द्वे प्रतिष्ठेऽत्रात्मा त्रयोदशस्तेनैव तदस्तुवत मासा
असृज्यन्तेति मासा अत्रासृज्यन्त संवत्सरोऽधिपतिरासीदिति संवत्सरोऽत्राधिप-
तिरासीत् ॥ ९ ॥ पञ्चदशाभिरस्तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयश्चत्वारि दो-
र्बाहत्राणि युद्धैर्वा नाभेस्तत्पञ्चदशं तेनैव तदस्तुवत चत्रमसृज्यतेति चत्रमत्रासृज्य-
तेन्द्रोऽधिपतिरासीदितिन्द्रोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १० ॥ सप्तदशभिरस्तुवतेति । दश
पाद्या अङ्गुलयश्चत्वार्यूर्वाण्यनि द्वे प्रतिष्ठे यद्वाङ्गनाभेस्तत्सप्तदशं तेनैव तदस्तु-
वत ग्राम्याः पशवोऽसृज्यन्तेति ग्राम्याः पशवोऽत्रासृज्यन्त वृद्धस्यतिरधिपतिरासी-
दिति वृद्धस्यतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ११ ॥ नवदशाभिरस्तुवतेति । दश हस्त्या अ-
ङ्गुलयो नव प्राणास्तैरेव तदस्तुवत शूद्रार्थावसृज्येतामिति शूद्रार्थावत्रासृज्येताम-
होरात्रेऽधिपतीऽआस्तामित्यहोरात्रेऽत्राधिपतीऽआस्ताम् । १२ ॥ एकविंश-
शत्यास्तुवतेति । दशहस्त्या अङ्गुलयो दश पाद्या आत्मैकविंशशस्तेनैव तद-
स्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्यन्तेत्येकशफाः पशवोऽत्रासृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासी-
दिति वरुणोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १३ ॥ त्रयोविंशशत्यास्तुवतेति । दश हस्त्या
अङ्गुलयो दश पाद्याद्वे प्रतिष्ठेऽत्रात्मा त्रयोविंशशस्तेनैव तदस्तुवत क्षु-
द्राः पशवोऽसृज्यन्तेति क्षुद्राः पशवोऽत्रासृज्यन्त पूषाधिपतिरासीदिति पू-
षात्राधिपतिरासीत् ॥ १४ ॥ पञ्चविंशशत्यास्तुवतेति । दश हस्त्या अ-
ङ्गुलयो दश पाद्याश्चत्वार्यङ्गान्यात्मा पञ्चविंशशस्तेनैव तदस्तुवतारण्याः
पशवोऽसृज्यन्तेत्यारण्याः पशवोऽत्रासृज्यन्त वायुगधिपतिरासीदिति वायु-
त्राधिपतिरासीत् ॥ १५ ॥ सप्तविंशशत्यास्तुवतेति । दशहस्त्या अङ्गुलयो
दश पाद्याश्चत्वार्यङ्गानि द्वे प्रतिष्ठेऽत्रात्मा सप्तविंशशस्तेनैव तदस्तुवत ध्यावापु-

थिर्वी व्यैतामिति द्यावापृथिवीऽअत्र व्यैतां वसवो रुद्रा आदित्या अनुव्यायन्ति-
 ति वसवो रुद्रा आदित्या अत्रानुव्यायंस्तुऽएवाधिपतय आसन्निति तऽऽएवा-
 त्राधिपतय आसन् ॥ १६ ॥ नवविंशत्यास्तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयो
 दश पाद्या नव प्राणास्तैरेव तदस्तुवत वनस्पतयोऽसृज्यन्तेति वनस्पतयोऽत्रासृज्य-
 न्त सोमोऽधिपतिरासीदिति सोमोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १७ ॥ एकत्रिंशता-
 स्तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पाद्या दश प्राणा आत्मैकत्रिंशस्तेनैव
 तदस्तुवत प्रजा असृज्यन्तेति प्रजा अत्रासृज्यन्त यवारचायवाश्चाधिपतय आस-
 न्निति पूर्वपक्षापरपक्षा एवात्राधिपतय आसन् ॥ १८ ॥ त्रयस्त्रिंशतास्तुवतेति ।
 दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पाद्या दश प्राणा द्वे प्रतिष्ठेऽआत्मा त्रयास्त्रिंशस्ते-
 नैव तदस्तुवत भूतान्यशाभ्यन्निति सर्वाणि भूतान्यत्राशाभ्यन्त्रजापतिः परमेष्ठ्य-
 धिपतिरासीदिति प्रजापतिः परमेष्ठ्यत्राधिपतिरासीत् ॥ १९ ॥ ता वाऽऽऽः । सम-
 दशेष्टका उपदधाति समदशो वै संवत्सरः प्रजापतिः स प्रजनयिता तदेतेन वै
 समदशनं संवत्सरेण प्रजापतिना प्रजनयित्रीताः प्रजाः प्राजनयद्यत्प्राजनयदसृजत
 तद्यदसृजत तस्मात्सृष्टयस्ताः सृष्टात्मन्प्रापादयत तथैवैतद्यजमान एतेन समदशेन
 संवत्सरेण प्रजापतिना प्रजनयित्रीताः प्रजाः प्रजनयति ताः सृष्टात्मन्प्रापादयते रेतः
 मिचोर्वैलया पृष्टयो वै रेतः मिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यत एवास्मिन्नेताः प्रजाः
 प्रापादयति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रापादयति ॥ २० ॥
 ब्राह्मणम् ६ ॥ [४. ३.] ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०५ ॥

अथातोऽन्वावृत्तम् । त्रिवृद्धतीं पुरस्तादुपधात्येकविंशवतीं पश्चात्पञ्चद-
 शवतीं दक्षिणतः समदशवतीमुत्तरतः ॥ १ ॥ एतद्वै प्रजापतिम् । त्रिवृद्धत्यामुप-
 हितायां पञ्चदशवत्यां मृत्युरसीददिमामत उपधास्यते तमत्र ग्रीह्यामीति तं प्राप-
 द्यत्सं प्रख्याय परिक्लृप्त्यैकविंशवतीमुपाधत्तैकविंशवतीं मृत्युरागच्छत्पञ्चदशव-
 तीमुपाधत्त पञ्चदशवतीं मृत्युरागच्छत्समदशवतीमुपाधत्त सोऽत्रैव मृत्युं न्यकरो-
 दत्रामोहयत्तथैवैतद्यजमानोऽत्रैव सर्वान्प्राप्नोति निकरोत्यत्र मांहयति ॥ २ ॥ अथो-
 च्चराः । त्रिवृद्धत्यामेव त्रिवृद्धतीमनूपधात्येकविंशवत्यामेकविंशवतीं पञ्चद-
 शवत्यां समदशवतीं समदशवत्यां पञ्चदशवतीं ता यदेवं व्यतिहारमुपधाति
 तस्मादक्षयास्नोमीया अथो यदेते स्नोमा अनोऽन्यथानुपूर्वे तस्माद्वैवाच्यवास्तो-

मीया अथोऽएवं देवा उपादधतेतरथासुरास्ततो देवा अभवन्परासुरा भवत्यात्म-
ना पुरास्य द्विषन्भ्रातृभ्यो भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ स एष पशुर्यदग्निः । सो-
ऽवैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्तस्य त्रिवृद्धत्यावेव शिरस्ते यात्रिवृद्धत्यौ भवत-
स्त्रिवृद्धि शिरो द्वे भवतो द्विकपालश्च हि शिरः पूर्वार्धेऽउपदधाति पुटस्ताद्धीदश्च
शिः ॥ ४ ॥ प्रतिष्ठैकविंशवत्यौ । ते यदेकविंशवत्यौ भवतः प्रतिष्ठा ह्ये-
कविंशो द्वे भवतो द्वन्द्वश्च हि प्रतिष्ठा पश्चादुपदधाति पश्चाद्धीयं प्रतिष्ठा ॥ ५ ॥
बाहू पञ्चदशवत्यौ । ते यत्पञ्चदशवत्यौ भवतः पञ्चदशौ हि बाहू द्वे भवतो द्वौ
हीमौ बाहू पार्श्वत उपदधाति पार्श्वतो हीमौ बाहू ॥ ६ ॥ अत्रश्च सप्तदशवत्यौ ।
ते यत्सप्तदशवत्यौ भवतः सप्तदशश्च ह्यत्र द्वे भवतो द्वयन्तरश्च ह्यत्र तेऽअनन्तर्हिते
पञ्चदशवतीभ्यामुपदधात्यनन्तर्हितं तद्बाहुभ्यामत्र दधाति बाहू पञ्चदशवत्यौ
भवतोऽन्तरे सप्तदशवत्यौ बाहुभ्यां तदुभयतोऽत्र परिशृणाति ॥ ७ ॥ अथ या
मध्यऽउपदधाति स आत्मा ता रेतः सिचोर्वेलयोपदधाति पृष्टयो वै रेतः सिचौ
मध्यमु पृष्टयो मध्यतो ह्ययमात्मा सर्वत उपदधाति सर्वतो ह्ययमात्माथ यदोऽन्य-
वृत्तिरिक्तं तद्यज्ञं देवानामतिरिक्तं ह्यन्यथासि तानि तथानि तानि ह्यन्दाश्चि
पशवस्ते तथे ते पशवः पुण्यास्ता लक्ष्म्यस्तथास्ताः पुण्या लक्ष्म्योऽसौ स आ-
दित्यः स आसामेष दक्षिणतः ॥ ८ ॥ ता ह्येकेऽनन्ताहेतास्त्रिवृद्धतीभ्यामुपदधाति ।
जिह्वाहनूऽऽति वदन्तो याश्चतुर्दश ते हनू याः पद् सा जिह्वेति न तथा कुर्याद्वृत्ति
ते रेचयन्ति यथा पूर्वयोर्हन्वोरपरे हनूऽअनूपदध्याद्यथा पूर्वस्यां जिह्वायामपरां
जिह्वामनूपदध्यात्तादृक्तयत्राहैव शिरस्तदेव हनू तज्जिह्वा ॥ ९ ॥ अस्मिन्नु ह्येकेऽ-
वान्तरदेशऽउपदधाति । असौ वाऽआदित्य एता अमुं तदादित्यमेतस्यां दिशि
दधम इति न तथा कुर्यादन्यानि वाव तानि कर्माणि येरेतमत्र दधाति ॥ १० ॥
दक्षिणत उ ह्येकेऽउपदधाति । तदेताः पुण्या लक्ष्मीर्दक्षिणतो दधमह इति तस्मा-
द्यस्य दक्षिणतो लक्ष्म भवति तं पुण्यलक्ष्मीक इत्याचक्षतऽउत्तरतस्त्रिया उत्तर-
तन्नायतना हि स्त्री तत्तत्कृतमेव पुरस्तात्त्वैनाऽउपदध्याद्यत्राहैव शिरस्तदेव हनू
तज्जिह्वाऽथैताः पुण्या लक्ष्मीर्मुखतो धत्ते तस्माद्यस्य मुखे लक्ष्म भवति तं पुण्य-
लक्ष्मीक इत्याचक्षते ॥ ११ ॥ सैषा ब्रह्मचित्तिः । यद्ब्रह्मोपादधत तस्माद्ब्रह्मचित्तिः
सा प्रजापतिचित्तिर्यत्प्रजापतिमुपादधत तस्मात्प्रजापतिचित्तिः स ऽर्षिचित्तिर्यदृषीनु-
पादधत तस्मादृषिचित्तिः सा वायुचित्तिर्यद्वायुमुपादधत तस्माद्वायुचित्तिः सा

स्तोमचितिर्यत्स्तोमानुपादधत तस्मात्स्तोमचितिः सा प्राणचितिर्यत्प्राणानुपादधत
 तस्मात्प्राणचिनिरतो यतमदेव कतमच्च विद्यात्तेन द्वैवास्येषांपैयवती बन्धुमती चि-
 त्तिर्भवत्यथ लोकम्पृणेऽनुपदधात्यस्याऽथ सत्त्यां तयोरुपरि बन्धुः पुरीषं निव-
 पाति तस्मिणपरि बन्धुः ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ? ॥ [४. ४.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः
 [५२.] ॥ ॥

पञ्चमीं चितिमुपदधाति । एतद्वै देवाश्चतुर्थीं चितिं चिन्वा सप्पारोहन्यदूर्ध्वं
 मन्तरिज्ञादर्व चीनं दिवस्तदेव तत्संसकृत्य सप्पारोहन ॥ ? ॥ तेऽब्रुवन् । चेतयध्व-
 मिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदब्रुवाञ्चत उर्ध्वमिच्छतेति ते चेतयमाना दिवमेव वि-
 राजं पञ्चमीं चितिमुपश्यंस्तेभ्य एष लोकोऽच्छन्दयत् ॥ २ ॥ तेऽकामयन्त । अ-
 सपत्नमिधं लोकमनुपवाधं कुर्वामहीति तेऽब्रुवन्नुप तज्जानीत यथेमं लोकमसपत्न-
 मनुपवाधं करवामहाऽइति तेऽध्वंश्चेतयध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वाव तदब्रुवन्स्तदि-
 च्छत यथेमं लोकमसपत्नमनुपवाधं करवामहाऽइति ॥ ३ ॥ ते चेतयमानाः ।
 एता इष्टका अपश्यन्नसपत्नास्ता उपदधत ताभिरेतं लोकमसपत्नमनुपवाधमकुर्वन्तं
 तद्यदेताभिरिमं लोकमसपत्नमनुपवाधमकुर्वन्तं तस्मादेता असपत्नास्तथैतद्यजमानो
 यदेता उपदधात्येतंभवैतल्लोकमसपत्नमनुपवाधं कुरुते सर्वत उपदधाति सर्वत एवै-
 तदेतं लोकमसपत्नमनुपवाधं कुरुते परार्धेऽनुपदधाति सर्वमेवैतदेतं लोकमसपत्न-
 मनुपवाधं कुरुते ॥ ४ ॥ अथ विराज उपदधाति । एता वै सा विराड्यां तद्वै
 विराजं पञ्चमीं चितिमुपश्यंस्ता दश-दशोपदधाति दशान्तरा विराड्विराडेषा चि-
 त्तिः सर्वत उपदधाति यो वाऽण्कस्यां दिशि विराजति न वै स विराजति यो
 वाव सर्वासु दिक्षु विराजति स एव विराजति ॥ ५ ॥ यद्वैता असपत्ना उप-
 दधाति । एतद्वै प्रजापतिमेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहिते सर्वतः पाप्मोपायतत स एता
 इष्टका अपश्यदसपत्नास्ता उपाधत्त ताभिस्तं पाप्मानमपाहत पाप्मा वै सपत्नस्त-
 द्यदेताभिः पाप्मानं सपत्नमपाहत तस्मादेता असपत्नाः ॥६॥ तस्मात्तत्क्रियते ।
 यद्वैवा अकुर्वन्निदं निवमथ स पाप्मा नोपयते यच्चैतत्करोति यद्वैवा अकुर्वन्स्तःक-
 र्वाणीत्यथो य एव पाप्मा यः सपत्नस्तमेताभिरपहते तद्यदेताभिः पाप्मानं सपत्न
 मपहते तस्मादेता असपत्नाः सर्वत उपदधाति सर्वत एवैतत्पाप्मानं सपत्नमपहते
 परार्धेऽनुपदधाति सर्वेस्मावैतदात्मनः पाप्मानं सपत्नमपहते ॥७॥ स पुरस्ता-

दुपदधाति । अग्ने जातान्प्रणदा नः सप्तनानिति यथैव यजुस्तथा बन्धुरथ पश्चा-
त्सहसा जानान्प्रणदा नः सप्तनानिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ८ ॥ सा या
पुरस्तादग्निः सा । या पश्चादग्निः साग्निनैव तत्पुरस्तात्पाप्मानमपाहताग्निना
पश्चात्तथैवैतद्यजमानोऽग्निनैव पुरस्तात्पाप्मानमपहतेऽग्निना पश्चात् ॥ ९ ॥ अथ
दक्षिणतः । षोडशी स्तोम श्रोजो द्रविणमित्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभमन्तरिक्षं
चतस्रो विश एष एव वज्रः पञ्चदशस्तस्यासावेवादित्यः षोडशी वज्रस्य भर्ता
स एतेन पञ्चदशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभा दक्षिणतः पाप्मानमपाहत तथैवैतद्यजमान
एतेन पञ्चदशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभा दक्षिणतः पाप्मानमपहते ॥ १० ॥ अथोत्तरतः ।
चतुश्चत्वारिंशः स्तोमो वर्चो द्रविणमिति चतुश्चत्वारिंशदक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभो
वज्रः स एतेन चतुश्चत्वारिंशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभोत्तरतः पाप्मानमपाहत तथैवै-
तद्यजमान एतेन चतुश्चत्वारिंशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभोत्तरतः पाप्मानमपहते ॥
॥ ११ ॥ अथ मध्ये । अग्नेः पुरीषमसीति ब्रह्म वै चतुर्थी चित्तिरग्निरु वै ब्रह्म
तस्या एतत्पुरीषमिव यत्पञ्चम्यत्सो नामेति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १२ ॥ तां प्रार्ची
तिरश्चीमुपदधाति । एतद्धैतया प्रजापतिः पाप्मनो मूलमवृश्चत्तथैवैनयायमेतत्पा-
प्मनो मूलं वृश्चति दक्षिणतो दक्षिणतउग्रामो हि वज्रोन्तरेण दक्षिणां दिश्यामु-
द्यामाय ह तमवकाशं करोति ॥ १३ ॥ सा या पुरस्तात्प्राणः सा । या पश्चादपानः
सा प्राणेनैव तत्पुरस्तात्पाप्मानमपाहतापानेन पश्चात्तथैवैतद्यजमानः प्राणेनैव पुर-
स्तात्पाप्मानमपहतेऽपानेन पश्चात् ॥ १४ ॥ अथ येऽत्राभितः । तां बाहू स योऽ-
स्याभितः पाप्मासीद्बाहुभ्यां तमपाहत तथैवैतद्यजमानो योऽस्याभितः पाप्मा भ्र-
षति बाहुभ्यामेव तमपहते ॥ १५ ॥ अक्षं पुरीषवती । स योऽस्योपरिष्ठात्पाप्मा-
सीदक्षेन तमपाहत तथैवैतद्यजमानो योऽस्योपरिष्ठात्पाप्मा भ्रवत्यक्षेनैव तमपहते
॥ १६ ॥ स यद् वाऽएवंवित्प्राणिति योऽस्य पुरस्तात्पाप्मा भ्रवति तं तेनापहते-
ऽथ यद्पानिति तेन तं यः पश्चादथ यद्बाहुभ्यां कर्म कुरुते तेन तं योऽभितोथ
यदक्षमिति तेन तं य उपरिष्ठात्सर्वथा ह वाऽएवंवित्पाप्मानमपःतेऽदि स्व-
पन्तस्मादेवं विदुषः पापं न कीर्त्तयेत्तदस्य पाप्मासानीति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ [५. १.] ॥ ॥

अथ बन्धुरस्या उपदधाति । एतद्धै प्रजापतिः पाप्मनो मृत्योर्मुक्त्वाजमच्छत-

तस्माद्दु हैतुदुपतापी वसीयान्भुत्वान्नभिच्छति तस्मिन्नाशथेसन्तेऽन्नभिच्छति जी-
विष्यतीति तस्मै देवा एतन्नं प्रायच्छन्नेताश्छन्दस्याः पशवो वै छन्दाथेस्यन्नं
पशवस्तान्यस्माऽअच्छदयंस्तानि यदस्माऽअच्छदयंस्तन्माच्छन्दाथेसि ॥ १ ॥
ता दश दशोपदधाति । दशाक्षराविंशद्विंशद् कृत्स्नमन्नं सर्वमेवास्मिन्नेतुकृ-
त्स्नमन्नं दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतुकृत्स्नमन्नं दधाति
॥ २ ॥ एवश्छन्द इति । अयं वै लोके एवश्छन्दो वरिवश्छन्द
इत्यन्तरिक्षं वै वरिवश्छन्दः शम्भूश्छन्द इति यैर्वै शम्भूश्छन्दः परिभूश्छन्द
इति दिशो वै परिभूश्छन्द आच्छच्छन्द इत्यन्नं वाऽआच्छच्छन्दो मनश्छन्द इति
प्रजापतिवै मनश्छन्दो व्यचश्छन्द इत्यसौ वाऽआदित्यो व्यचश्छन्दः ॥ ३ ॥
मिन्धुश्छन्द इति । प्राणो वै मिन्धुश्छन्दः समुद्रश्छन्द इति मनो वै समुद्रश्छन्दः
सरिरं छन्द इति वाग्वै सरिरं छन्दः ककुप्छन्द इति प्राणो वै ककुप्छन्दस्त्रिककु-
प्छन्द इत्युदानो वै त्रिककुप्छन्दः काव्यं छन्द इति अपी वै विषा काव्यं छन्दा-
ऽङ्कपं छन्द इत्यापो वाऽअङ्कपं छन्दोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्द इत्यसौ वै लोकोऽक्षरप-
क्तिश्छन्दः पदपङ्क्तिश्छन्द इत्ययं वै लोकेः पदपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः इति
दिशो वै विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः क्षरो भ्रजश्छन्द इत्यसौ वाऽआदित्यः क्षरो भ्रजश्छन्दं
आच्छच्छन्दः मच्छच्छन्द इत्यन्नं वाऽआच्छच्छन्दोऽन्नं मच्छच्छन्दः ॥ ४ ॥ संय-
च्छन्द इति । रात्रिवै संयच्छन्दो वियच्छन्द इत्यहर्वै वियच्छन्दो बृहच्छन्द इत्य-
सौ वै लोको बृहच्छन्दो रथन्तरं छन्द इत्ययं वै लोको रथन्तरं छन्दो निकायश्छन्द
इति बायुवै निकायश्छन्दो विवधश्छन्द इत्यन्तरक्षं वै विवधश्छन्दो गिरश्छन्द
इत्यन्नं वै गिरश्छन्दो भृजश्छन्द इत्यग्निवै भृजश्छन्दः सथेस्तुप्छन्दोऽनुष्टुप्छ-
न्द इति वागेव सथेस्तुप्छन्दो वागनुष्टुप्छन्द एवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति त-
स्योक्तो बन्धुः ॥ ५ ॥ वयश्छन्द इति । अन्नं वै वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्द इत्य-
ग्निवै वयस्कृच्छन्दो विष्पर्शश्छन्द इत्यसौ वै लोको विष्पर्शश्छन्दो विशालं छन्द
इत्ययं वै लोको विशालं छन्दश्छदिश्छन्द इत्यन्तरिक्षं वै छदिश्छन्दो दूरोहणं छ-
न्द इत्यसौ वाऽआदित्यो दूरोहणं छन्दस्तन्द्रं छन्द इति पङ्क्तिं तन्द्रं छन्दोऽङ्काङ्क
छन्द इत्यापो वाऽअङ्काङ्कं छन्दः ॥ ६ ॥ तद्याः पुरस्तादुपदधाति । प्राणस्तासां प्रथमा
व्यानो द्वितीयोदानस्तृतीयोऽन्नञ्चतुर्थी व्यानः पञ्चमी प्राणः षष्ठी प्राणः सप्तमी
व्यानोऽष्टम्युदानो नवमी यजमान एवात्र दशमी स एव यजमान एतस्यां विराज्यधूहः
प्रतिष्ठितः प्राणमृत्यामर्वाचीश्च पराचीश्चोपदधाति तस्मादिमे प्राणा अर्वाञ्चश्च परा

दुदधिक्रमिषत्तमब्रवीत्कथोत्कामसि कथा मा जहासीति स वै मेऽस्यान्नस्य
 रसं प्रयच्छेति तेन वै मा सह प्रपद्यस्तेति तथेति तस्माऽएतस्यान्नस्य रसं प्रा-
 यच्छेत्तेनैतं सह प्रापद्यत ॥ १ ॥ स यः स प्रजापतिः । अयमेव स योऽयम-
 ग्निश्चीयतेऽथ यत्तदन्नमेतास्ताऽन्नस्य अथ यः सोऽन्नस्य स्त एतास्ता स्तो-
 मभागा अथ यः स इन्द्रोऽसौ स आदित्यः स एष एव स्तोमो यद्धि किं च स्तु-
 वतऽएतमेव तेन स्तुवन्ति तस्माऽएतस्मै स्तोमायैतं भागं प्रायच्छत्तद्यदेतस्मै स्तोमा-
 यैतं भागं प्रायच्छत्तस्मात्स्तोमभागाः ॥ २ ॥ रश्मिना सत्याय सत्यं जिन्वेति ।
 एष वै रश्मिर्गन्तं रश्मिरेतं च तद्रसं च संध्यायात्मन्प्रपादयते प्रेतिनाधुर्मगा धर्मं
 जिन्वेत्येष वै प्रेतिरन्नं प्रेतिरेतं च तद्रसं च संध्यायात्मन्प्रपादयतेऽन्वित्या दिवा दिवं
 जिन्वेत्येष वाऽअन्वितिरन्नमन्वितिरेतं च तद्रसं च संध्यायात्मन्प्रपादयते तद्यद्यदे-
 तदाह तच्छ तद्रसं च संध्यायात्मन्प्रपादयतेऽपुनादो जिन्वादोऽस्यमुष्मै त्वाधि-
 पतिनोर्जोर्जं जिन्वेति त्रेधाविहितस्त्रेधाविहितं छन्नम् ॥ ३ ॥ यत्रैव स्तोमभागा
 उपदधाति । एतद्वै दद्या विराजं चितिं चित्वा समारोहं स्तेऽद्भुवंश्चेत्तयध्वमिति चिति-
 मिच्छतेति वाव तदद्भुवंस्ते चेतयमाना नाकमेव स्वर्गं लोकमपश्यंस्तमुपादधत् स यः स
 नाकः स्वर्गो लोक एतास्ता स्तोमभागास्तद्यदेता उपदधाति नाकमेवैतस्वर्गं लोकमु-
 पधत् ॥ ४ ॥ तद्यास्तिन्नः पथमाः । अयं स लोको या द्वितीया अन्तरिक्षं तथास्तृतीयाद्यैः
 सा याश्चतुर्थः प्राची मा दिग्वाः पञ्चम्यो दक्षिणा सा याः षष्ठ्यः प्रतीची सा याः
 सप्तम्य उदीची सा ॥ ५ ॥ ता वाऽएताः एकविंशतिरिष्टका इमे च लोका विशद्वेमे
 च वै लोका विशश्च प्रतिष्ठे च लोका विशश्चैकविंशत्स्मादाहुः प्रतिष्ठेकविंश-
 श इति ॥ ६ ॥ अथ या अष्टाविष्टका अनियन्ति । साष्टाक्षरा गायत्री ब्रह्म गायत्री
 तद्यत्तद्ब्रह्मैतत्तद्यदेतन्मण्डलं तपति तदतस्मिन्नेकविंशं प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितं तपति
 तस्मान्न विपद्यते ॥ ७ ॥ तद्भुके । त्रेषश्रीः क्षत्राय क्षत्रं जिन्वेति त्रिंशत्तमीमुप-
 दधति त्रिंशदक्षरा विराड्विराडेपा चित्तिरिति न तथा कुर्यात्तिते रेचयन्त्येकविंश-
 शसम्पदमथो गायत्रीसम्पदमथोऽइन्द्र लोको हैष येषान्यूना विराड्विन्नाय इ त
 ऽइन्द्रलोके द्विपन्तं भ्रातृव्यं प्रत्युद्यामिनं कुर्वन्तीन्द्रविन्द्रलोकाभुदन्ते यजमानो वै
 स्त्रे यक्षऽइन्द्रो यजमानाय इ ते यजमानलोके द्विपन्तं भ्रातृव्यं प्रत्युद्यामिनं कुर्व-
 न्ति यजमानं यजमानलोकाभुदन्ते यं वाऽएतमग्निमाहरन्त्येष एव यजमान आ-
 यतनेष उऽएवात्र त्रिंशत्तमी ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. ३.] ॥ ॥

ता अषाढायै वेलेलोपदधाति । वाग्वाऽअषाढा रस एष वाचि तद्भसं दधाति तस्मात्सर्वेषामङ्गानां वाचैवाअस्य रसं विज्ञानाति ॥ १ ॥ यद्वेवाषाढायै । इयं वाऽअषाढासावादित्य स्तोमभागा अमुं तदादित्यमस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥ २ ॥ यद्वेवाषाढायै । इयं वाऽअषाढा हृदयऽ स्तोमभागा अस्यां तद्दुदयं मनो दधाति तस्मादस्याऽ हृदयेन मनसा चेतयते सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्दुदयं मनो दधानि तस्मादस्याऽ सर्वतो हृदयेन मनसा चेतयतेऽथो पुण्या हैता लक्ष्म्यस्ता एतत्सर्वतो धत्ते तस्माद्यस्य सर्वतो लक्ष्म भवति तं पुण्यलक्ष्मीक इत्याचक्षते ॥३॥ अथैनाः पुरीषेण प्रच्छादयति । अन्नं वै पुरीषऽ रस एष तमेतत्सिः करोति तस्मात्सिः—इवान्नस्य रसः ॥४॥ यद्वेव पुरीषेण । अन्नं वै पुरीषऽ रस एषोऽन्नं च तद्भसं च संतनोति संदधाति ॥५॥ यद्वेव पुरीषेण । हृदयं वै स्तोमभागाः पुरीतत्पुरीषऽ हृदयं तत्पुरीतता प्रच्छादयति ॥६॥ यद्वेव पुरीषेण । संवत्सर एषोऽग्निस्तमेतच्चित्तिपुरीषैर्व्यवर्तयति तथाश्चतस्रः प्रथमाश्चित्तयस्ते चत्वार ऋतवोऽथ स्तोमभागा उपधाय पुरीषं निव्राति सा पञ्चमी चितिः स पञ्चम ऋतुः ॥७॥ तदाहुः । यन्लोकम्पृणान्ता अन्याश्चित्तयो भवन्ति नात्र लोकम्पृणामुपदधाति कात्र लोकम्पृणोन्यसौ वाऽआदित्यां लोकम्पृणेष उऽएषा चितिः सैषा स्वयं लोकम्पृणां चित्तिरथ यदत ऊर्ध्वमा पुरीषान्सा षष्ठी चितिः स षष्ठ ऋतुः ॥८॥ अथ पुरीषं निव्रपति । तत्र त्रिदूर्णी च स्वयमातृणां उपदधाति द्विरण्यशकलैः प्रोक्षत्यग्निमभ्यादधाति सा सप्तमी चितिः स सप्तम ऋतुः ॥९॥ ता उ वै षडेव । यद्विद्विकर्णी च स्वयमातृणां च षष्ठ्या एव तद्धितेः ॥१०॥ ता उ वै षडैव । यजुषान्यासु पुरीषं निव्रपति तूष्णीमत्र तेनैषा न चित्तिरथो लोकम्पृणान्ता अन्याश्चित्तयो भवन्ति नात्र लोकम्पृणामुपदधानि तेनाऽएवैषा न चितिः ॥११॥ ता उ वै तिलपत्र । अयमेव लोकः प्रथमा चित्तिर्द्यौरुत्तमाथ या एतास्तिस्त्रस्तदन्तरिचं तत्राऽइदमेकमिवैवान्तरिचं ता एवं तिल एवं षडैवऽ षडेवऽ सप्त ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥५॥ [५. ४.] पञ्चमोऽध्यायः [५३.] ॥

नाकमुद् उपदधाति । देवा वै नाकमुदोऽवैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र नाकः स्वर्गो लोकस्तस्मिन्देवा अमीदंस्तद्यदेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके देवा अमीदंस्तस्माद्देवा नाकमुदस्तथैतद्यजमानो यदेता उपदधात्येतस्मिन्देवैतन्नाके स्वर्गे

लोके सीदात् ॥ १ ॥ यदेव नानुद उपधाति । एतद्वै देवा एतं नानुद स्वर्गे लोकमपश्यन्तैता स्तोम भागास्तेऽश्रुव ननुप तज्जानीत यथास्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदामेति तेऽश्रुवन्धेतयध्वमिति चित्तिमच्छतेति वाव तदश्रुवन्स्तादिच्छत यथास्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदामेति ॥ २ ॥ ते चेत्यमानाः । एता इष्टका अपश्यन्नाकमुदस्ता उपादधत ताभिरेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदंस्तद्यदेताभिरेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदंस्तस्मादेता नानुदस्तथैतद्यजमानो यदेता उपधात्येतस्मिन्नेवैतन्नाके स्वर्गे लोके सीदति ॥ ३ ॥ दिक्षूपधाति । दिशो वै स नाकः स्वर्गो लोकः स्वर्गोऽपूर्वेना एतन्लोके सादयत्यृतव्यानां वेलया संवत्सरो वाऽश्रुतव्याः संवत्सरः स्वर्गो लोकः स्वर्गोऽपूर्वेना एतन्लोके सादयत्यन्तस्तोमभागमेव वै स नाकः स्वर्गो लोकस्तस्मिन्नेवैना एतत्प्रतिष्ठापयति ॥ ४ ॥ स पुरस्तादुपधाति । राश्यामि प्राची दिगिति राज्ञी इ नामेष प्राची दिग्मुखस्ते देवा अधिपतय इतिवसवो हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतानां प्रतिधर्तेत्यग्निर्हैवात्र हेतानां प्रतिधर्ता त्रिवृत्वा स्तोमः पृथिव्याऽथ श्रयत्त्विति त्रिवृता हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽथ श्रिताज्यमुक्थमव्यथायै स्तम्नात्त्वित्याऽग्नेन हैषोक्थेनाव्यथायै पृथिव्याऽथ स्तव्या रथन्तरऽथाम प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽइति रथन्तरेण हैषा स्तोमना प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽऋषयस्त्वापथमजा देवेष्विति प्राणा वाऽऋषयः प्रथमजास्तद्धि ब्रह्म प्रथमजं दिवो मात्रया बरिम्णा प्रथन्त्विति यावती द्यौस्तावती ररिम्णा प्रथन्त्वित्येतिद्विधर्ता चायमधिपतिश्चेति वाक्च तौ मनश्च तौ हीदऽथ सर्वे विभारयतस्ते त्वा सर्वे संविदाना नानुदस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्त्विति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणतः । विराडसि दीक्षणा दिगिति विगाड्द नामैषा वक्षिणा दिग्द्रास्ते देवा अधिपतय इति रुद्रा हैतस्यै दिशो देवा अधिपतय इन्द्रो हेतानां प्रतिधर्तेतीन्द्रो हैवात्र हेतानां प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽथ श्रयत्त्विति पञ्चदशेन हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽथ श्रिता प्रथममुक्थमव्यथायै स्तम्नात्त्वात् प्रउगेण हैषोक्थेनाव्यथायै पृथिव्याऽथ स्तव्या बृहत्साम प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽइति बृहता हैषा स्तोमना प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेष्विति तस्याको बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ पश्चात् । सप्ताडसि प्रतीची दिगिति सप्ताड्द नामैषा प्रतीची दिगादित्यास्ते देवा अधिपतय इत्यादित्या हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयो वरुणो हेतानां प्रतिधर्तेति वरुणो हैवात्र हेतानां प्रतिधर्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽथ श्रय-

यत्त्विति सप्तदशेन हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽऽश्रिता मरुत्वतीयमुक्थमव्यथायै स्त-
 भ्नात्त्विति मरुत्वतीयेन हैषोक्थेनाव्यथायै पृथिव्याऽऽश्रिता स्तब्धा वैरूपऽऽसाम् प्र-
 तिष्ठित्याऽऽन्तरिक्षऽऽइति वैरूपेण हैषा साम्ना प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽऽश्रयस्त्वा प्र-
 थमजा देवेष्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ अथोत्तरतः । स्वराड्स्वुदीची दिगिति
 स्वराड्ढ नामैषोदीची विड्मरुतस्ते देवा अधिपतय इति मरुतो ह्येतस्यै दिशो
 देवा अधिपतयः सोमो हेतीनां प्रातर्धनेति सोमो हैवात्र हेतीनां प्रतिधत्तैकावऽऽ-
 शस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽऽश्रितात्त्वित्येकावित्शेन हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽऽश्रिता
 निष्केवल्यमुक्थमव्यथायै स्तभ्नात्त्विति निष्केवल्येन हैषोक्थेनाव्यथायै पृथि-
 व्याऽऽश्रिता स्तब्धा वैराजऽऽसाम् प्रतिष्ठित्याऽऽन्तरिक्षऽऽइति वैराजेन हैषा साम्ना
 प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽऽश्रय स्त्वा प्रथमजा देवेष्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ८ ॥ अथ
 मध्ये । अधिपत्यभि बृहती दिगिन्यधिपती ह नामैषा बृहती दिग्विश्वे ते देवा
 अधिपतय इति विश्वे हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयो बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधर्तेति
 बृहस्पतिर्हैवात्र हेतीनां प्रतिधत्ता त्रिणवत्रयस्त्रिऽऽशौ त्वा स्तोमो पृथिव्याऽऽश्रि-
 यतामिति त्रिणवत्रयस्त्रिऽऽशोभ्याऽऽश्रिता हैषा स्तोमाभ्यां पृथिव्याऽऽश्रिता वैश्वदे-
 वाग्निमारुतेऽऽश्रयऽऽश्रयथायै स्तभ्नातामिति वैश्वदेवाग्निमारुताभ्याऽऽश्रिता हैषोक्था-
 भ्यामव्यथायै पृथिव्याऽऽश्रिता स्तब्धा शाकुररैवते सामनि प्रतिष्ठित्याऽऽन्तरि-
 क्षऽऽइति शाकुररैवताभ्याऽऽश्रिता हैषा सामभ्यां प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽऽश्रयस्त्वा प्रथ-
 मजा देवेष्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥ एतावान्वै सर्वो यज्ञः । यज्ञ उ देवानामा-
 त्मा यज्ञमेव तद्देवा आत्मानं कृत्वैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदस्तथैवैतद्यजमानो
 यज्ञमेवात्मानं कृत्वैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदति ॥ १० ॥ अथ पञ्चचूडा उपद-
 धाति । यज्ञो वै नाकसदो यज्ञ उऽएव पञ्चचूडास्तद्यऽऽमे चत्वार आत्त्वजो गृह-
 पतिपञ्चमास्ते नाकसदो हात्राः पञ्चचूडा अतिरिक्तं वै तद्यद्दोत्रा यदु वाऽऽ-
 तिरिक्तं चूडः स तद्यत्पञ्चातिरिक्ता तस्मात्पञ्चचूडाः ॥ ११ ॥ यद्वेव नाकसत्पञ्च-
 चूडा उपदधाति । आत्मा वै नाकसदो मिथुनं पञ्चचूडा अर्धमु हैतदात्मनो यन्मिथुनं
 यदा वै सह मिथुनेनाथ सर्वोऽथ कृत्स्नः कृत्स्नतायै ॥ १२ ॥ यद्वेव नाकसत्प-
 ञ्चचूडा उपदधाति । आत्मा वै नाकसदः प्रजा पञ्चचूडा अतिरिक्तं वै तदा-
 त्मनो यत्प्रजा यदु वाऽऽतिरिक्तं चूडः स तद्यत्पञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडाः
 ॥ १३ ॥ यद्वेव नाकसत्पञ्चचूडा उपदधाति । दिशो वै नाकसदो विश उऽएव

पञ्चचूडास्तथा अमुष्मादादित्यादव्ययः पञ्च दिशस्ता नाकसदा याः प्रा-
 च्यस्ताः पञ्चचूडा अतिरिक्ता वै ता दिशो या अमुष्मादादित्यात्प्राच्यो यदु-
 वाऽअतिरिक्तं चूडः स तद्यत्पञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडाः ॥ १४ ॥ यद्वेव प-
 ञ्चचूडा उपदधाति । एतच्छं देवा अविभयुर्पदे न इमंलोकानुपरिष्ठाद्भनाथसि
 नाप्रा न हन्युरिति तऽएतानेषां लोकानामुपरिष्ठाद्भोमनकुर्वत यऽएते हेतयश्च प्र-
 हेतयश्च तथैवैतद्यत्मान एतानेषां लोकानामुपरिष्ठाद्भोमनकुर्वत यऽएते हेतयश्च
 प्रहेतयश्च ॥ १५ ॥ स पुरस्तादुपदधाति । अयं पुरो हरिकेश इत्यग्निर्वै पुरस्ता-
 द्यत्तमाह पुर इति प्राञ्चथं ह्यग्निमुद्धरन्ति प्राञ्चमुपचरन्त्यथ यच्चरिकेश इत्याह
 हरिरिव ह्यग्निः सूर्यरश्मिरिति सूर्यस्येव ह्यग्ने रश्मयस्तस्य रथगृत्सश्च रथौजाश्च
 सेनानीग्रामण्याविति वासन्तिकौ तावृत्तु पुञ्जिकस्थला च क्रतुस्थला चाप्सरसा-
 विति दिक्चोपादिशा चेति ह स्माह माहित्यःसेना च तु ते समितिश्च दहक्षणवःपशवो
 हेतिः पौरुषेयो वधःप्रहेतिरिति यद्वै सेनायां च समितौ चर्तीयन्ते ते दहक्षणवःपशवो
 हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिरिति यदन्योऽन्यं घ्नन्ति स पौरुषेयो वधः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो
 ऽअस्त्विति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृडयन्त्विति तऽएवास्मै मृडयन्ति ते यं द्विष्मो-
 यश्च नो ह्येष्टि तमेषां जम्भेदध्म इति यमेव ह्येष्टि यश्चैनं ह्येष्टि तमेषां जम्भेदध्मात्यमृ-
 मेषां जम्भेदध्मासीति ह ब्रूयाद्यं द्विष्यात्ततोऽह तास्मिन्न पुनरस्त्यपि तस्माद्वियेत स्वयं-
 निदिष्टो ह्येव स यमेवंविद्धेष्टि ॥ १६ ॥ अथ दक्षिणतः । अयं दक्षिणा विश्वक-
 र्मेत्ययं वै वायुर्विश्वकर्मा योऽयं पुनतऽएष हीदथ सर्वं करोति तद्यत्तमाह दक्षि-
 णेति तस्मादेष दक्षिणैव भूयिष्ठं वाति तस्य रथस्वनश्च रथेचित्रश्च सेनानीग्रा-
 मण्याविति अस्मौ तावृत्तु मेनका च सहजन्या चाप्सरसाविति दिक्चोपादिशा
 चेति ह स्माह माहित्यारिमे तुते द्यावापृथिवी यानुधाना हेनी रक्षाथसि प्रहेतिरिति प्र
 यानुधाना हैवात्र हेती रक्षाथसि प्रहेतिस्तेभ्यो नमोऽअस्त्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥१७॥
 अथ पश्चात् । अयं पश्चाद्विश्वव्यचा इत्यसौ वाऽअदादित्यो विश्वव्यचा यदा ह्यैष उ-
 देत्यथेदथ सर्वं व्यचो भवति तद्यत्तमाह पश्चादिति तस्मादेतं प्रत्यञ्चमेव युतं पश्यन्ति
 तस्य रथप्रोतश्चासमरथश्च सेनानीग्रामण्याविति वार्षिकौ तावृत्तु प्रभ्लोचन्ती
 चानुभ्लोचन्ती चाप्सरसाविति दिक्चोपादिशा चेति ह स्माह माहित्यरहोरात्रे तु

ते ते हि प्रच म्लोचतोऽनु च म्लोचतो व्याघ्रा हेतिः सर्पाः प्रहेतिरिति व्याघ्रा
 हैवात्र हेतिः सर्पाः प्रहेतिस्तेभ्यो नमोऽअस्त्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १८ ॥ अथो-
 चरतः । अथमुत्तरात्मयद्वसुरिति यज्ञो वाऽउत्तरात्तद्यत्तमाहोत्तरादित्युत्तरतुपचारो
 हि यज्ञोऽथ यत्संयद्वसुरित्याह यज्ञश्चिह्नं संयन्तीतीदं वास्त्विति तस्य ताक्ष्यश्चारिष्ठ-
 नेमिश्च सेनानीग्रामण्याविति शारदौ तावृत्तु विश्वाची च घृताची चाप्सरसाविति
 द्विकचोपादिशा चेति ह स्माह माहित्यिवेदिश्व तु ते स्तुक्च वेदिरेव विश्वाची
 स्तुग्घृताच्यापो हेतिर्वातः प्रहेतिगित्यापो हैवात्र हेतिर्वातः प्रहेतिरतो ह्येवोष्णो वा-
 त्यतः शीतस्नेभ्यो नमोऽअस्त्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १९ ॥ अथ मध्ये । अथमुप-
 र्धर्वाग्वसुरिति पर्जन्यो वाऽउपरि तद्यत्तमाहोपरीत्युपरि हि पर्जन्योऽथ यदर्वाग्वसु-
 रित्याहातो ह्यर्वाग्वसु वृष्टिरन्नं प्रजाभ्यः प्रदीयते तस्य सेनजिच्च सुपेणश्च सेना-
 नीग्रामण्याविति हेमन्तिकौ तावृत्तुऽउर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसाविति द्विकचोप-
 दिशा चेति ह स्माह माहित्यिराहुतिश्च तु ते दक्षिणा चावस्फूर्जन्हेतिर्विद्युत्प्रहेति
 रित्यवस्फूर्जन्हेवात्र हेतिर्विद्युत्प्रहेतिस्नेभ्यो नमोऽअस्त्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २० ॥
 एते वै ते हेतयश्च प्रहेतयश्च । यांस्तद्देवा एषां लोकानामुपरिष्ठाद्गोप्तनकुर्वताथ या-
 स्ता प्रजा एते ते सेनानीग्रामण्योऽथ यत्तन्मिथुनपेनास्ता अप्सरसः सर्वेऽएव तद्दे-
 वाः कृत्स्ना भूत्वा सह प्रजया सह मिथुनैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽपीदंस्तथैवै-
 तद्यत्तमानःसर्वे एव कृत्स्नो भूत्वा सह प्रजया सह मिथुनैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके सी-
 दति ॥ २१ ॥ शतम् ४६० ॥ ता वाऽएताः दशोष्टका उपदधाति दशाक्षरा विराह्विराहे-
 षा चितिस्ता उ वै पञ्चैव द्वे-द्वे ह्युपदधाति ता हैता अग्नेराशिषस्ता उत्तमायां
 चिताऽउपदधात्यन्त ण्योऽग्नेर्यदुक्तमा चितिरन्तस्तद्गनेराशिषो निराह पञ्च भ-
 वन्ति पञ्च-हि यज्ञऽआशिषोऽथैनेऽअन्नरा पुरीषं निवपत्यग्नी हैतौ यदेतेऽष्ट के
 नेदिमावग्नी सथशोचात् इत्यथोऽअन्नं वै पुरीषमन्नेनैवाभ्यामेतत्संज्ञां करोति
 ॥ २२ ॥ अथातोन्वावृत्तम् । पुरस्तादुपधाय दक्षिणतः पश्चादुत्तरतो मध्यऽउपद-
 धात्यथोत्तराः पुरस्तादेवाग्रऽउपधाय दक्षिणत उत्तरतो मध्ये पश्चादुपदधात्यवस्ता-
 त्मपदनो ह स्वर्गे लोक एतन्नै देवा इमाँल्लोकान्तस्वर्गतः समपिधायवस्तात्स्वर्गे
 लोकं प्रापद्यन्त तथैवैतद्यत्तमान इमाँल्लोकान्तस्वर्गतः समपिधायवस्तात्स्वर्गे लोकं
 प्रापद्यते ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ६ [६. १.] ॥ ॥

छन्दस्या उपदधाति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र भियमैच्छन्नो
 हैषोऽतः पुरा तस्माऽञ्जलमास यच्छ्रियमधारयप्यत्तस्मादिदमप्येतर्षाहुर्न वाऽएषो-
 ऽलथै भियै धारणाय राज्याय वा ग्रामणीध्याय वेति तस्मै देवा एताथै भियं
 प्रायच्छन्नेताश्छन्दस्याः पशवो वै छन्दाथैस्यन्नं पशवोऽन्नमु धीः ॥ १ ॥ त्रिचा-
 च्युपदधाति । त्रिवृद्धं पशुः पिता माता पुत्रोऽथो गर्भं उल्लंभं जरायुथो त्रिवृद्धाऽञ्ज-
 न्नं कृषिवृष्टिर्वीममकैवातिच्छन्दा भवत्येका ह्यव सा सर्वाणि छन्दाथैस्यति सा या
 सा श्रीर्महत्तदुक्तं तद्यत्तन्महदुक्तमेतास्ताश्छन्दस्याः ॥ २ ॥ तस्य शिरो गायत्र्यः ।
 आत्मा त्रिष्टुभोऽनूकं जगत्यः पत्नी पङ्क्तयोऽथैतासां ककुभां चत्वारि-चत्वार्यत्तरा-
 ययादायातिच्छन्दस्युपदधाति सा सात्तिच्छन्दा एव भवति गायत्र्य इतराः सम्पद्य-
 न्ते मैव गायत्र्यशीतिया बृहत्यः सा बार्हती या उष्णिहः सोष्णिह्यथ यद्वशां य-
 दर्थैर्चो यदैन्द्राग्नं यदावपनं तदतिच्छन्दा अथ यजदो यत्सूददोहा यत्पदनुषङ्गा
 यत्किञ्चात्रानुष्टुप्कर्मिणं तदनुष्टुभः ॥ ३ ॥ प्रतिष्ठा द्विपदाः । एतावन्नै महदुक्तं
 महदुक्तथै श्रीः सर्वामेवास्माऽपत्तां देवाः भियं प्रायच्छन्तथैवास्माऽअयमताथै
 सर्वाथै भियं प्रयच्छति ॥ ४ ॥ युञ्जेव छन्दस्या उपदधाति । एतन्नै देवा एतं ना-
 कथै स्वर्गं लोकमपश्यन्नेता स्तोमभागास्तस्मिन्नविशंस्तेषां त्रिशतां प्रजापतिरुक्त
 माऽविशत्स यः स प्रजापतिरेतास्ताश्छन्दस्याः ॥ ५ ॥ तस्य शिरो गायत्र्यः
 ता यन्नायुज्यो भवन्ति गायत्रथै हि शिरस्तिस्त्रो भवन्ति त्रिवृद्धि शिरः पूर्वार्धऽउप-
 दधाति पुरस्ताद्धीदथै शिरः ॥ ६ ॥ उगस्त्रिष्टुभः । ता रेतः सिचोर्बलयोपदधा-
 ति पृष्टयो वै रेतः सिचाऽउरो वै प्रति पृष्टयः ॥ ७ ॥ श्रोणी जगत्यः । स या-
 चाति पुरस्तात्स्वयमातृणायै त्रिष्टुभ उपदधाति तावति पश्चाज्जगतीर्यो वाऽअयं मध्ये
 प्राणास्तदेषा स्वयमातृणा यावत्यु वाऽएतस्मात्प्राणात्पुरस्तादुरस्तावति पश्चाच्छ्रोणी
 ॥ ८ ॥ सक्थयावनुष्टुभः । ता अनन्तर्हिता जगतीभ्य उपदधात्यनन्तर्हिते तच्छ्रोणीभ्यथै
 सक्थयो दधाति ॥ ९ ॥ पशवो बृहत्यः । क्रीकसा ककुभः सोऽन्तरेण त्रिष्टुभश्च ककुभ-
 च बृहतीरुपदधाति तस्मादिमा उभयत्र पशवो बद्धाः क्रीकसामु च जनुषु च ॥ १० ॥ श्री-
 चा उष्णिहः । ता अनन्तर्हिता गायत्रीभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तच्छ्रोणीर्षो श्रीवा दधाति
 ॥ ११ ॥ पत्नी पङ्क्तयोः । ता यत्पङ्क्तयो भवन्ति प्राङ्कौ द्विपत्नी पाश्वर्य उपदधाति पा-
 श्वर्यो हीमौ पत्नी यद्वर्षाथैश्छन्दस्तदक्षिणत उपदधाति वक्षिणं तदर्थं पशोर्वीर्यवत्तरं
 करोति तस्माद्वक्षिणोऽर्धः पशोर्वीर्यवत्तरः ॥ १२ ॥ उदरमतिच्छन्दाः पशवो वै छन्दाथै-

स्यन्नं पशव उदरं वाऽऽन्नमपत्युदरं हि वाऽऽन्नमपत्तिऽतस्माद्यदोदरमन्नं प्राप्नोस्य-
 थ तज्जगुं यातयामरूपं भवति तद्यदेषा पशुश्छन्दाश्चस्यात्ते तस्माद्द्विषच्छन्दा
 अतिच्छन्दा इ वै तामृतिच्छन्दा इत्याचक्षते परोऽन्नं परोऽन्नकामा हि देवाः
 ॥ १३ ॥ योनिः पुरीषवती । ते स॒थ्सृष्टेऽउपदधाति स॒थ्सृष्टेऽ उदरं च
 योनिश्च पुरीषस॒थ्स हित भवतो मा॒थ्सं वै पुरीषं मा॒थ्समेन वाऽउदरं च यो-
 निश्च स॒थ्सहिते पूर्वातिच्छन्दा भवत्यपरा पुरीषवत्युत्तर॒थ्स उदरमधरा यो-
 निः ॥ १४ ॥ ते प्राच्याऽउपदधाति । प्राङ् ह्यपाऽग्निश्चायतेऽथो प्राग् वै प्राच
 उदरं प्राची योनिर्बाहिनोमभाग॒थ्स हृदयं वै स्तोमभागा हृदयमु वाऽउत्तममधोदर-
 मथ योनिः ॥ १५ ॥ ते दक्षिणतः स्वयमातृणायाऽउपदधाति । अथ प्रथमायां
 चिताऽउत्तरतः स्वयमातृणायाऽउदरं च योनिं चोपदधाति यो वाऽअथं मध्ये
 प्राणस्तदेषा स्वयमातृणैतस्य तत्प्राणस्याभयत उदरं च योनिं च दधाति तस्मा-
 देतस्य प्राणस्योभयत उदरं च योनिश्च ॥ १६ ॥ प्रतिष्ठा द्विपदाः ।
 ता यश्चिपदा भवन्ति द्वन्द्व॒थ्स हि प्रतिष्ठा निष्ठी भवन्ति त्रिवृद्धि प्रतिष्ठा
 पश्चादुपदधाति पश्चाद्द्वीयं प्रतिष्ठा ॥ १७ ॥ सोऽस्यैष सुकृत आत्मा । तद्य-
 स्य हैतमेव॒थ्स सुकृतमात्मानं कुर्वन्त्येत॒थ्स ह स सुकृतमात्मानमभिसम्भवत्यथ
 यस्य हैतमथोऽन्यथा कुर्वन्ति दुष्कृत॒थ्स ह तस्यात्मानं कुर्वन्ति स ह स दुष्कृतमे-
 वात्मानमभिसम्भवति ॥ १८ ॥ तदेते सामानिधनेऽश्चभ्युक्ते । अर्को देवानां पर-
 मे व्योमन्नर्कस्य देवाः परमे व्योमन्नित्येतद्धै देवानां विशतां प्रजापतिरुत्तमो-
 ऽविशन्तस्मादाहार्को देवानां परमे व्योमन्नित्यथ यदाहार्कस्य देवाः परमे व्यो-
 मन्नित्यथं वाऽऽग्निर्ऋस्तस्यैतदुत्तमायां चितौ सर्वे देवा विष्टास्तस्मादाहार्कस्य
 देवाः परमे व्योमन्निति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [६. २.] ॥ तृतीयः
 प्रपाठकः ॥ कण्ठिकामरुया १०८ ॥

गार्हपत्यमुपदधाति । एतद्धै देवाः प्राप्य राद्वेषामन्यन्त तेऽश्रुवक्त्रेनेदमरा-
 रस्मेति गार्हपत्येनैवेत्यनुवःगार्हपत्यं वै चित्वा समाहूय प्रथमां चितिमपश्याम प्रथ-
 मायै द्वितीयां द्वितीयायै तृतीयां तृतीयायै चतुर्थीं चतुर्थ्यै पञ्चमीं पञ्चम्या इह
 प्रिति ॥ १ ॥ ते ऽश्रुवन् । उप तज्जानीत यथेयमस्मास्वेव रादिरसदिति तेऽश्रु-
 वंश्चेत्यध्यामिति चितिमिच्छतेति वाव तदश्रुवंस्तादिच्छत कथेवमस्मास्वेव रादि-

रसदिति ॥ २ ॥ ते चेतयमानाः । एतदपश्यन्निहोमेमाहृत्योपदधामहाऽइति तस्मिन्ना-
हृत्योपादधत तस्मिन्व्यवदन्त वसवः पुरस्ताद्ब्राह्मणा दाक्षिणत आदित्याः पश्चा-
न्मरुत उत्तरतो विश्वे देवा उपरिष्ठादिहोपदधामेहोपदधामेति ॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन् ।
मध्यऽएत्रोपदधामहै स नो मध्यऽइपदधितः सर्षेष्वा भविष्यतीति तं मध्यऽउपादधत
तदेताथै राद्धिमात्स्रजदधत मध्यतो मध्यत एवैतदेताथै राद्धिमात्स्रजदधत तथैवै-
तद्यजमानो यद्गार्हपत्यमुपदध्यात्येतोमेवैतद्गार्द्धिमात्स्रजदधते मध्यतो मध्यत एवैतदेताथै
राद्धिमात्स्रजदधते ॥ ४ ॥ यद्वेव गार्हपत्यमुपदधाति । अन्नं वै गार्हपत्याऽघोयम-
ग्निश्चितोऽन्नऽएवैतदन्नमापिदधाति मध्यतो मध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥५॥
यद्वेव गार्हपत्यमुपदधाति । वेदिर्वै देवलोकोऽथ वाऽएष बहिर्वेदि चितो भवति
तं यद्विहाहृत्योपदधाति तदेनं वेदो देवलोके प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ यद्वेव गार्हपत्य-
मुपदधाति । योनिर्वै पुष्करपर्णमथ वाऽएष बहिर्योनि चितो भवति बहिर्यो वाऽ-
एतद्योनैरग्निर्कर्म यत्पुरा पुष्करपर्णात्तं यद्विहाहृत्योपदधाति तदेनं योनौ पुष्कर-
पर्णं प्रतिष्ठापयति तथा हेषोऽवहिर्धा भवत्यष्टाविष्टका उपदधाति तस्योक्तो बन्धु-
स्तं वाऽएतैरेव यजुर्भिरेतयावृता चिनोति यो ब्रह्मासौ स एवायं तमेवैतदाहृत्येहा-
पदधाति ॥ ७ ॥ अथ पुनश्चितिमुपदधाति । एतन्नै देवा गार्हपत्यां चिन्वा तस्मि-
न्नाद्धि नापश्यन्योनिर्वै गार्हपत्यां चित्तिरेषो वै योनिराद्धिर्यद्वेतः प्रजातिस्तस्यामे-
तस्यां योनौ रेतः प्रजातिं नापश्यन् ॥ ८ ॥ तेऽब्रुवन् । उप तज्जानीत यथास्वा
योनौ रेतः प्रजातिं दधामेति तेऽब्रुवन्श्चतयध्वामिति चितमिच्छतेति वाव तदब्रुव-
न्नादिच्छत यथास्वां योनौ रेतः प्रजातिं दधामेति ॥ ९ ॥ ते चेतयमानाः । एतां
पुनश्चितिमपश्यंस्नामुपादधत तदेतस्यां योनौ रेतः प्रजातिमदधुर्मध्यतो मध्यत
एवैतदेतस्यां योनौ रेतः प्रजातिमदधुस्तथैतद्यजमानो यत्पुनश्चितिमुपदध्यात्येत-
स्यामेवैतद्योनौ रेतः प्रजातिं दधामेति मध्यतो मध्यत एवैतदेतस्यां योनौ रेतः प्र-
जातिं दधामेति ॥ १० ॥ ताथै हैके जघनार्धऽउपदधामेति । जघनार्धाद्वै रेतः सि-
च्यते पुच्छसंधौ पुच्छद्वै रेतः सिच्यतऽइति न तथा कुर्याद्बहिर्धा ह ते योनौ रेतः
प्रजातिं दधामेति ये तथा कुर्यन्ति मध्यऽएत्रोपदध्यात्तस्मिन्प्रति योनौ रेतः प्रजातिं
दधामेति ॥ ११ ॥ अष्टाविष्टका उपदधामेति । अष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्ग्या-
वानग्निर्ग्यावत्यस्य माम्ना तावतैवैनमेतद्वैतो भूतथै सिञ्चति पञ्चकृत्वः
सादयति पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चऽर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग्या-

वानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावन्नैवैनमेतद्वेनोमृतः । सिञ्चत्यष्टाविष्टकाः पञ्चकृत्वः
सादयति ततूयोदश त्रयोदश मासाः संवत्सरस्त्रयोदशाग्नेश्चितिपुरीषाणि
यावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १२ ॥ यद्वेव पुनश्चितिमु-
पवधाति । एतद्वाऽएतद्व्यथायथं करोति यदाहवनीयाद्गार्हपत्यमुनरं चिन्नाति
तद्यत्पुनश्चितिमुपवधाति य एवायमग्निश्चितस्तमेवतदाहृत्यास्यापरिष्ठात्पुनश्चिनो-
ति तद्यच्चितः सन्तं पुनश्चिनोति तस्मात्पुनश्चितिः ॥ १३ ॥ तद्वैके । जघनार्थे
गार्हपत्यमुपवधाति पूर्वार्थे पुनश्चितिमाहवनीयञ्च वाऽएतौ गार्हपत्यश्चैवं वाऽए-
त्तावग्नीऽइति न तथा कुर्यादयं वै लोको गार्हपत्योऽग्नौराहवनीय उत्तरो वाऽअ-
सावस्यै तस्मादेनामुत्तरमेवापवध्यात् ॥ १४ ॥ यद्वेव गार्हपत्यं च पुनश्चितिं
चोपवधाति तद्वेदोऽअग्नेरुत्तरवेदिश्चाथ येऽअमु पूर्वं निवपत्यध्वरस्य तेऽ-
अथ हेतेऽअग्नेस्तेऽग्नेतेऽउपध्यायाग्निं निवधाति वेदो चैवैनमेतदुत्तरवेदो च प्रतिष्ठा-
पयति ॥ १५ ॥ यद्वेव पुनश्चितिमुपवधाति । पुनर्यज्ञो हैष उत्तरा हैषा देवय-
ज्या पुनर्यज्ञमेवैतदुपधत्तऽउत्तरामेव देवयज्यामुप हैनं पुनर्यज्ञो नमति ॥ १६ ॥ य-
द्वेव पुनश्चितिमुपवधाति । यं वै तं प्राणा ऋपयोऽग्नेऽग्निः समस्कुर्वन्त एष तमेवै-
तत्पुनश्चिनोति तद्यच्चितः सन्तं पुनश्चिनोति तस्माद्वेव पुनश्चितिः ॥ १७ ॥
नयऽअध्वपयस्तपसा सत्प्रमायाश्चिति । अमूनेतदृषीनाहेन्धाना आग्नेः स्वराभ्रन्त
इतीन्धाना अग्निः स्वर्गं लोकमाहरन्त इत्येतत्तस्मिन्नहं निदधे नाकेऽअग्निमिति
स्वर्गो वै लोको नाको यमाहुर्मनव स्तीर्णवर्हिषामिति ये विद्वाः सस्ते मनव स्तीर्ण
वर्हिषामित सर्वत्र हैव सूः स्तीर्णवर्हिः ॥ १८ ॥ तं पत्नीभिरनुगच्छेम देवाः ।
पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैरित्येतन्नैः सर्वेणानुगच्छेमेत्येतन्नाकं शुभ्रानाः सुकृत-
स्य लोकऽइति स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गं लोकं शृङ्गानाः सुकृतस्य लोकऽइत्ये-
तत्तृतीये पृष्ठेऽअधि रोचने दिव इत्येतद् तृतीयं पृष्ठं रोचनं दिवो यज्ञेष एतत्तप-
ति ॥ १९ ॥ आ वाचो मध्यमरुहद्भरण्युरिति । एतद् वाचो मध्यं यज्ञेष एतन्वा-
यते धुरण्युरिति भर्तेत्येतदयमग्निः सत्पतिश्चेकितान इत्ययमग्निः सतां पतिश्चे-
त्त्यमाना इत्येतत्पृष्ठे पृथिव्या निहितो वविद्युतदिति पृष्ठे पृथिव्या निहितो दी-
प्यमान इत्येतदध्वस्पदं कृणुतां ये पृतन्यव इत्यध्वस्पदं कुरुताः सर्वान्पाप्मन इत्ये-
त्त्वं ॥ २० ॥ अयमग्निर्वीरुतमो वयोधा इति । अयमग्निर्विद्वत्तपो वयोधा इत्ये-
त्त्वं सहाश्रियो घाततामभवुच्छश्चिति सहश्रियो दीप्यतामममत् इत्येतद्विद्याजमानः

सरिरस्य मध्यऽहतीमे वै लोकाः सरिरं कीप्यमान एषु लोकेष्वित्ये-
 तद्रूप प्रयाहि दिव्यानि धामित्युप प्रयाहि स्वर्गं लोकमित्येतत् ॥ २१ ॥ सम्प्रच्य-
 वध्वमुप सम्प्रयातेति । अपूनेतदृषीनाह समेनं प्रच्यवध्वमुप चैनं सम्प्रयातेत्य-
 ग्ने पथो देवयानान्कृणाध्वमिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः पुनः कृण्वाना पितरा यु-
 वानेति वाक्च वै मनश्च पितरा युवाना वाक्च मनश्चैतावग्नीऽअन्वाताऽसी-
 स्यथे तन्तुमेतामिति योऽसावृषिभिस्तन्तुस्ततस्तमत्दाह ॥ २२ ॥ उद्बुध्यस्वाग्ने
 प्रतिजागृह त्वमिति । इममेतदाग्निमाहोच्येनं बुध्यस्व प्रति चैनं जागृहीतीष्टापूर्त्ते
 सऽसृजेथामयं चेति यथैव यजुस्तथाबन्धुरस्मिन्तसधस्थेऽअध्युत्तरासिन्निति यौ-
 र्बाऽउत्तरं सधस्थं विश्वे देवा यजमानश्च सीदतेति तःऽखर्वदेवैः सह यजमानं
 सादयति ॥ २३ ॥ येन बृहसि सहस्रम् । येनाग्ने सर्ववेदसामिद्वेत्तुद्वास्य प्रतिज्ञा-
 ततमं धाम येन सहस्रं बृहति येन सर्ववेदसं तेनेमं यज्ञं ना नयं स्वदेवेषु गन्तवऽह-
 ति तेन न इमं यज्ञं नय स्वर्गं लोकं देवेषु गन्तवऽहन्त्येतदयं ते यानिश्चैत्विद्य इति
 तस्योक्तो बन्धुरष्टाविष्टका उपदधाति तस्योऽप्वोक्तः ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [६. ३.] षष्ठोऽध्यायः [५४.] ॥

ऋतव्या उपदधाति । ऋतव एते यदृतव्या ऋतुनेवैतद्रूपदधाति तदेतत्सर्वं
 यदृतव्याः संवत्सरो वाऽऋतव्याः संवत्सर इदं सर्वोमदमेवैतत्सर्वमुपदधात्यथो
 प्रजननमेतत्संवत्सरो वाऽऋतव्याः संवत्सरः प्रजननं प्रजननमेवैतद्रूपदधाति
 ॥ १ ॥ यद्वेवऽर्तव्या उपदधाति । क्षत्रं वाऽऋतव्या विश इमा इतरा इष्टकाः
 क्षत्रं तद्विदयत्तरं दधाति ताः सर्वासु चितिषुपदधाति सर्वस्यां तद्विशि क्षत्रमत्तरं
 दधाति ॥ २ ॥ यद्वेवऽर्तव्या उपदधाति । संवत्सर एषोऽग्निः स ऋतव्याभिः
 सऽहितः संवत्सरमेवैतदृतुभिः संतनोति संदधाति ता वै नानाप्रभृतयः समानोद-
 र्का ऋतवो वाऽअसृज्यन्त ते सृष्टा नानैवासन् ॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन् । न वाऽइत्थं
 सन्तः शक्ष्यामः प्रजनायितुं रूपैः समायामेति तऽएकैकमुत्तुं रूपैः समायंस्तस्मा-
 देकैकस्मिन्तौ सर्वेषामृतूनां रूपं ता यन्तानाप्रभृतयो नाना ह्यसृज्यन्ताथ यत्स-
 मानोदर्का रूपैर्हि समायन् ॥ ४ ॥ स उपदधाति । तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू-
 ऽहति नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतद्रूपदधात्यसौ वाऽआदित्यस्तपस्त-
 स्मादेतावृतूऽअनन्तार्हितौ तद्यदेतस्मादेतावृतूऽअनन्तार्हितौ तस्मादेतौ तपश्च तप-

स्यश्च ॥ ५ ॥ अग्नेरन्तः इत्थेषोऽस्मीति । संवत्सर एषोऽग्निः स ऋतव्याभिः
 स्रष्टिहितः संवत्सरमेवैतद्वत्तुभिः संतनोति संदधाति कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्ता-
 माप ओषधय इतीदमेवैतन्सर्वमृताभिः कल्पयति कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय
 सद्रता इत्यग्नयो हैते पृथग्यदेता इष्टकास्ते यथानयोर्ऋत्वोर्ज्यैष्ठ्याय कल्पेरेत्नेवमंतदाह
 येऽअग्नयः समनसाऽन्तरा द्यावापृथिवीऽइमेऽइति यथैव यजुस्तथा बन्धुः शैशि-
 रावतूऽअभिकल्पमाना इन्द्रामव देवा अभिसंबिशान्तिविति यथेन्द्र देवा अभिसं-
 विष्टा एवमिमावृतू ज्यैष्ठ्यायाभिसंबिशान्तिवत्येतद्द्वेऽइष्टके भवतो द्वौ ाह मासावृतुः
 सकृत्सादयत्येकं तद्वत् करोति ॥ ६ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर एषोऽ-
 ग्निरिषोऽउ लोकाः संवत्सरस्तस्य द्यौरेव पञ्चमी चित्तिद्यौरैस्य शिशिर ऋतुस्त-
 द्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदस्मिन्नतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रो-
 पदधाति ॥ ७ ॥ यद्वैतेऽअत्रोपदधाति । प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर उ
 प्रजापतिस्तस्य शिर एव पञ्चमी चितिः शिरोऽस्य शिशिर ऋतुस्तद्यदेतेऽअत्रो-
 पदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति
 ॥ ८ ॥ स पुरस्तात्स्वयमातृणायै च विश्वज्योतिश्चर्तव्येऽउपदधाति । द्यौर्वा-
 ऽउत्तमाः स्वयमातृणादित्य उत्तमा विश्वज्योतिरर्वाचीनं तादृशश्चादित्याश्चर्तु-
 न्दधात तस्मादर्वाचीनमेवात ऋतत्रोऽथो प्रजननमेतदर्वाचीनं तद्विश्वश्चादित्याश्च
 प्रजननं दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः प्रजायते रियतश्च हैवातः पराक्प्रजननं
 यानन्तो खेव सनाग्रे देवास्तावन्तो देवाः ॥९॥ अथ प्रथमायै स्वयमातृणायै प्रथ-
 मायै च विश्वज्योतिष उपरिष्ठाद्वत्तव्येऽउपदधाति । इयं वै प्रथमा स्वयमातृणायैः
 प्रथमा विश्वज्योतिस्तदूर्ध्वानृतुन्दधाति तस्मादित ऊर्ध्वी ऋतत्रोऽथो प्रजननमे-
 तदितस्तदूर्ध्वं प्रजननं दधाति तस्मादित ऊर्ध्वमेव प्रजायते ॥ १० ॥
 ता न व्यूहेत् । नेदतूनव्यूहानीति यो वै अग्रितऽअन्तवो इ तस्मै व्युद्यन्ते तस्मा-
 द्यत्रैव प्रथमेऽउपदधाति तस्मर्वा उपदध्यात् ॥ ११ ॥ अथोऽइमे वै लोका
 ऋतव्याः । इमास्तल्लोकानूर्ध्वी चित्तिभिश्चिनोत्यथो क्षत्रं वा ऋतव्याः क्षत्रं
 तदूर्ध्वं चित्तिभिश्चिनोत्यथो संवत्सरो वाऽअतव्याः संवत्सरं तदूर्ध्वं चित्ति-
 भिश्चिनोति ता नान्यया यजुष्मत्येष्टकयोपरिष्ठादभ्युपदध्यान्नेत्क्षत्रं विशाभ्युपद-
 धानीति ॥१२॥ ता हैता एव संयान्यः । एतद्देवा ऋतव्याभिरैवेमाँल्लोकान्म-
 मयुरितश्चोर्ध्वानपुतश्चार्वाचस्तथैवैतद्यजमान ऋतव्याभिरैवेमाँल्लोकान्मंयातीतश्चो-

ध्वानमुत्तरचाव्राचः ॥ १३ ॥ तद्ब्रह्म चरकाध्वर्यवः । अन्या एव संयानीरित्युपदधाति
न तथा कुर्यादत्यहैव रेचयन्त्येता उ एव संयान्यः ॥ १४ ॥ अथ विश्वज्यो-
तिषमुपदधाति । आदित्यो वाऽउत्तमा विश्वज्योतिरादित्यो ह्येवापुष्मिँल्लोके वि-
श्वज्योतिरादित्यमेवैतदुपदधाति ॥ १५ ॥ यद्वेव विश्वज्योतिषमुपदधाति । प्रजा
वै विश्वज्योतिः प्रजा ह्येव विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतदुपधाति ॥ १६ ॥ स पुन-
स्तात्स्वयमातृणायै विश्वज्योतिषमुपदधाति । और्वीऽउत्तमा स्वयमातृणादित्य उ-
त्तमा विश्वज्योतिर्वाचीनं तद्विव्र आदित्यं दधाति तस्माद्द्वेषोऽर्वाचीनमेवातस्तप-
त्यथो प्रजननमेतदर्वाचीनं तद्विव्रः प्रजननं दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः प्रजायते
॥ १७ ॥ अथ प्रथमायै स्वयमातृणायै । उपरिष्ठाद्विश्वज्योतिषमुपदधातीयं वै प्र-
थमा स्वयमातृणाग्निः प्रथमा विश्वज्योतिरितस्तदूर्ध्वमग्निं दधाति तस्मादितु
ऊर्ध्वोऽग्निर्दीप्यतेऽथो प्रजननमेतदितस्तदूर्ध्वं प्रजननं दधाति तस्मादितु
ऊर्ध्वमेव प्रजायते ॥ १८ ॥ अथ मध्यमायै स्वयमातृणायै । उपरिष्ठा-
द्विश्वज्योतिषमुपदधात्यन्तरिक्षं वै मध्यमा स्वयमातृणा वायुर्मध्यमा विश्वज्योति-
रन्तरिक्षे तद्वायुं दधाति तस्माद्यमन्तरिक्षे वायुः ॥ १९ ॥ तान्येतानि ज्योतीऽऽ-
षि । तद्यदेता एवमुपदधात्येतान्येवैतज्ज्योतीऽऽष सम्यञ्चिष दधाति तस्मादितु
ऊर्ध्वोऽग्निर्दीप्यतेऽर्वाऽङ्गमावादित्यस्तपत्यन्तरिक्षेऽयं तिर्यङ् वायुः पवते ॥ २० ॥
परमेष्ठी त्वा सादयत्विति । परमेष्ठी ह्येतां पञ्चमीं चितिमपश्यद्द्वस्पृष्टे ज्योति-
ष्मतीमिति दिवो ह्यसौ पृष्ठे ज्योतिष्मानादित्यः ॥ २१ ॥ विश्वस्मै प्राणापानाय
व्यानायेति प्राणो वै विश्वज्योतिः सर्वस्माऽउ वाऽएतस्मै प्राणो विश्वज्योतिर्य-
च्छेति सर्वं ज्योतिर्यच्छेतत्सूर्यस्तेऽधिपतिरिति सूर्यमेवास्या अधिपतिं करोति
सादयित्वा सूददोहसाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २२ ॥ ता हैता एव संयान्यः
। एतद्देवा विश्वज्योतिर्भिरैवेष्मिँल्लोकान्तसमयुरितश्चोर्ध्वानमुत्तरचाव्राचः ॥ २३ ॥
तद्ब्रह्म चरकाध्वर्यवः । अन्या एव संयानीरित्युपदधाति न तथा कुर्यादत्यहैव रेच-
यन्त्येता उ एव संयान्यः ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [७. १] ॥

अथ लोकमृणामुपदधाति । असौ वाऽग्नादित्यो लोकमृणेषु हीष्मिँलो-
काम्पूर्यत्त्वमुमेवैतदादित्यमुपदधाति ताऽऽ सर्वासु चितिपुपदधातीमे वै लोका

एतश्चित्तयोऽमुं तदादित्यमेषु लोकेषु दधाति तस्मादेष सर्वेभ्य एवैभ्यो
 लोकेभ्यस्तपति ॥ १ ॥ यत्रैव लोकम्पृष्णामुपदधाति । तत्र वै लोकम्पृष्णा विश
 इमा इतरा इष्टकाः तत्र तद्विद्यत्तारं दधाति तां सर्वां चित्तिसुपदधाति सर्व-
 स्यां तद्विशि चत्रमत्तारं दधाति ॥ २ ॥ सैषैकैव भवति । एकस्य तत्तत्रमेकस्था-
 थं श्रियं करोत्यथ या द्वितीया मिथुनं तदर्धं हैतदात्मनो यम्मिथुनं यदा वै
 सह मिथुनेनार्थं सर्वांस्थ कृत्स्नः कृत्स्नतायाऽएकेन यजुषा षड्वीरिष्टका उपदधा-
 ति तत्र तद्विद्येणात्यादधाति तत्र विशो वीर्यवत्तरं करोत्यथेतराः पृथङ्नाना
 यजुर्भिरुपदधाति विशं तत्तत्रादवीर्यतरां करोति पृथग्नादिनां नानाचतसम् ॥
 ॥ ३ ॥ स वाऽअस्यां स्रक्त्यां प्रथमेऽउपदधाति । अमुं तदादित्यमेतस्यां दिशि
 दधात्यथेतस्तस्मादतोऽनुपर्येत्यथेतस्तस्मादतोऽनुपर्येत्यथेतस्तस्मादतोऽनुपर्ये-
 त्यथातस्तस्मादतोऽनुपर्येति ॥ ४ ॥ स यद्यत्रैव प्रथमेऽउपदधाति । तदुत्तमे
 अनूपदध्यात्सकृद्देवासामादित्य इमाँल्लोकान्पर्येत्य नातिप्रच्यवेनातिहृत्य पूर्वं
 उउत्तमेऽअनूपदधात्यमुं तदादित्यमिमाँल्लोकानतिप्रच्यवावयाति तस्मादसावादित्य
 इमाँल्लोकानमथ स्थितो दक्षिणावृत्पुनः—पुनरनुपर्येति ॥ ५ ॥ लोके पृष्ण छिद्रं
 पृष्णेति । लोके च पूरय छिद्रं च पूरयत्येतदथो सीद ध्रुवा स्वमित्यथो सीद
 स्थिरा त्वं प्रतिष्ठितेत्येतदिन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्पुनावसीषदाश्रित्नाग्नी
 च त्वा बृहस्पतिश्चास्मिन्पुनौ प्रन्यतिष्ठिपान्तिपेतदनुषा वाग्वाऽअनुषुक्वा-
 गिन्द्र इन्द्रो लोकम्पृष्णा न सादयत्यसन्नो बेष सूददाहसाधिवदाति प्राणो वै
 सूददोहाः प्राणो नैवैनमेतस्मन्तनोति संदधाति ॥ ६ ॥ तदाहुः । कथमेषा लोकम्पृ
 णायातयाम्नी भवतीत्यसौ वाऽआदित्यो लोकम्पृष्णायातयामा वा एषोऽथो
 वाग् वै लोकम्पृष्णायातयाम्नु वै वाक् ॥ ७ ॥ स वै यजुष्मतीरुपधाय । लोकम्पृ-
 णया प्रच्छादयत्यन्नं वै यजुष्मत्य इष्टका आत्मा लोकम्पृष्णं तदात्मना परि-
 दधाति तस्मान्नमात्मना परिहितमात्मैव भवति ॥ ८ ॥ स वाऽआत्मन्नेव ।
 यजुष्मतीरुपदधाति न पत्तपुच्छंवात्मंस्तदन्नं दधाति यदु वाऽआत्मन्नुन्नं धीयते
 तदात्मानमवाति तत्पक्षपुच्छान्यथ यत्पक्षपुच्छेषु नैव तदात्मानमवाति न पत्तपु-
 च्छानि ॥ ९ ॥ उभयैर्यजुष्मतीश्च लोकम्पृष्णाश्चात्मन्नुपदधाति । तस्मादयमा-
 त्मा द्विगुणो बहुलतर—इव लोकम्पृष्णा एव पत्तपुच्छेषु तस्मात्पत्तपुच्छानि
 त्नीयाथसीबानूचीश्च तिरुर्वाश्चात्मन्नुपदधात्यस्थानि वाऽइष्टकास्तस्मा-

दिमान्यन्वञ्चि च तिर्यञ्चि चात्मन्स्थीनि परार्चरेव पञ्चपुच्छेषु न हि किं
 चन पञ्चपुच्छेषु तिर्यगस्थ्यस्ति तद्देतदेव चित्तस्य चांचितस्य च विज्ञानमेवमेव
 चित इतरथाचितः ॥ १० ॥ स वै स्वयमातृणां लोकस्पृणया प्रच्छादयति । प्राणो
 वै स्वयमातृणादित्यो लोकस्पृणा प्राणं तदादित्येन समिन्दे तस्मादयमुष्णः प्रा-
 णस्तया सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वं तदात्मानमादित्येन समिन्दे तस्मादयथ
 सर्वं एवात्मोष्णस्तद्देतदेव जीविष्यतश्च मरिष्यतश्च विज्ञानमुष्ण एव जीविष्यञ्जी-
 तो मरिष्यन् ॥ ११ ॥ स यस्याथ सक्त्या प्रथमेऽउपध्याति । ततो दशभिर्दशभिः
 संछादयन्नेत्या स्वयमातृणायै स तनैव दक्षिणावृज्जयनेन स्वयमातृणाथ संछाद-
 यन्नेत्यानुक्यायाऽथ पुनरेत्य तमवाधिथ संछादयति ॥ १२ ॥ आत्मानमग्रे सं-
 छादयति । आत्मा ह्येवाग्रे सम्भवतः सम्भवत्यथ दक्षिणं पक्षमथ पुच्छमथोत्तरं
 तदक्षिणावृत्तञ्चि देवत्राथोऽएवं वाऽअसावादित्य इमाँल्लोकान्दक्षिणावृदनुपर्यैनि
 ॥ १३ ॥ स एष प्र ण एव यल्लोकस्पृणा । तथा सर्वमात्मानं प्रच्छादयति स-
 र्वस्मिन्सदात्मन्प्राणं दधाति तद्यद्वास्यैषाङ्गं नाभिप्राप्तयात्प्राणो हास्य तदङ्गं
 नाभिप्राप्तयाश्च वै प्राणाऽङ्गं नाभिप्राप्नोति शुष्यति वा वै तन्मज्जायति वा त-
 स्मादेनथ सर्वमनैतया प्रच्छादयेत् ॥ १४ ॥ स वाऽआत्मन एवाधि पक्षपुच्छानि
 चिनोति । आत्मनो ह्येवाध्याज्ञानि प्रोहन्त्यथ यत्पुरस्तादवाचीरुपध्यायथान्यत
 आहृत्याङ्गं प्रतिध्यात्तादृक्त्त ॥ १५ ॥ न भिन्ना न कृष्णामुपध्यात् । आ-
 च्छेति वाऽएषा या भिद्यतऽअर्निम्बेतद्रूपं यत्कृष्णं नेदार्नमात्मानमभिसंस्करवाऽ-
 हति नाभिन्नां परास्येन्नेदनात्मात्मनो बहिष्ठा करवाणीति धिष्णोभ्यः प्रतिमं-
 रुषाय या विराजमतिरिच्येन्नोत्तरामद्भवयुस्तद्वे खन्तु ता आह्वन्ति ता भित्तो-
 स्करऽउत्तिकरेदुत्करो वाऽअतिरिक्तस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रातिरिक्तस्य प्रतिष्ठा तद्वैना
 एतत्प्रतिष्ठापयति ॥ १६ ॥ अथात इष्टकामात्राणामेव । पादमात्रीः प्रथमायां
 चोत्तमायां च चित्तोरुपध्यात्प्रातष्ठा वै प्रादा यो वै प्रादः स हस्त ऊर्वस्थमा-
 ध्यो वर्षिष्ठाः स्युर्न ह्यूर्वस्थार्त्किं चन वर्षीयोऽस्थ्यस्ति व्यालिखितवत्यस्तिस्त्रिच-
 त्रयः स्युस्त्रिवृतो हीमे लोका अारिमितालिखिने छे रसो हेते त्रितीऽअपरिमित
 उ वै रसः सर्वास्त्वेव व्यालिखितवत्यः स्युः सर्वे ह्येवमे लोकास्त्रिवृतः
 ॥ १७ ॥ अथात इष्टकानामेवावपनस्य । यां क्वां च यजुष्मतीमिष्टकां वि-
 षाक्षां मध्यमायां चिताऽउपध्यादन्तरिक्षं वै मध्यमा चितिरन्तरिक्षं वै

सर्वेषां भूतानामावपनप्रथोऽग्रं वै यजुष्यत्य इष्टका उदरं मध्यमा चितिरुदरे तद-
न्नं दधाति ॥ १८ ॥ तदाहुः । नोपदध्यान्नेदतिरेचयानीति स वाऽष्टपैत्र दध्या-
त्कामेभ्यो वाऽएता इष्टका उपधीयन्ते न वै क्रामानामतिरिक्तमास्त स वै नैवो-
पदध्यादंतावच्छाऽएतद्देवा अकुर्वन् ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [७. २.] ॥

अथ पुरीषं निवपति । मा०सं वै पुरीषं मा०सैर्नैवैनमेतत्प्रच्छादयतीष्टका
उपाधायस्थीष्टका अस्थि तन्मा०सैः संच्छादयति ॥ १ ॥ स वै स्वयमातृणां यामावपति ।
प्राणो वै स्वयमातृणां पुरीष प्राणे तदन्नं दधाति तेन सर्वमात्मानं प्रच्छादयति
तस्माद्यत्प्राणेऽन्नं धीयते सर्वमात्मानमवति सर्वमात्मानमनुच्यति ॥ २ ॥ न स्वयमा-
तृणां यामावपेदित्यु हेकऽआहुः । प्राणः स्वयमातृणां त्प्राणानपिदधानीति स वा
ऽएव वपदन्नेन वै प्राणा विष्टया यो वाऽअन्नं नात्ति सं वै तस्य प्राणा रोहन्ति
तद्यस्य ह तथा कुर्वन्ति यथा शुष्का सूर्मि सुषिरैव० ह सोऽमुष्मिष्ठोके सम्भव-
ति तस्मात्स्वयमातृणां यामैव वपेत् ॥ ३ ॥ स्वयमातृणां यामोष्य । अनुष्यया सं-
च्छादयन्नेत्या परिश्रिद्धयः स तेनैव दक्षिणावृज्जघनन स्वयमातृणां संच्छादय-
न्नेत्या पुनरानुष्यया ॥ ४ ॥ आत्मानमग्रे संच्छादयति । अंत्यो होवाग्रे सम्भवतः
सम्भवत्यथ दक्षिणं पक्षमथ पुच्छमथोत्तरं तद्दक्षिणावृत्तं देवत्रा ॥ ५ ॥ स एष
प्राण एव यत्पुरीषम् । तेन सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वसिंस्तदात्मन्प्राणं दधा-
ति तद्यद्दास्यैतद्दङ्गं नाभिप्राप्नुयात्प्राणो हास्य तद्दङ्गं नाभिप्राप्नुयाद्यदु वै प्राणोऽ-
ङ्गं नाभिप्राप्नोति शुष्यति वा वै तन्म्लायति वा तस्मादेन० सर्वमेवेतेन प्रच्छाद-
येत् ॥ ६ ॥ इन्द्रं विश्वा अनीवृधन्निति । इन्द्र० हि सर्वाणि भूतानि वर्धयन्ति
समुद्रव्यचसं गिर इति महिमानमस्यैतदाह रथीतम० रथीनामिति रथितमो होष
रथिनां वाजाना० सत्पतिं पतिमित्यन्नं वै वाजा अन्नाना० सत्पतिं पतिमि-
त्येतद्वैन्द्रयानुष्टुभा निवपत्येन्द्र० हि पुरीषं तदेतदर्धमग्नेर्यत्पुरीषमर्धमैष्टकम् ॥ ७ ॥
तदाहुः । यत्सर्वैश्छन्दोभिः सर्वाभिर्देवताभिरिष्टका उपध्यात्यर्थं तदेकैकदेव-
त्यया निवपति ऋमेतदर्धमग्नेरितीन्द्रो वै सर्वान्देवानपतिपतिस्तद्यदैन्द्रया निवपति
तेनैतदर्धमग्नेरथ यदनुष्टुभा वाग्वाऽअनुष्टुवागु सर्वाणि छन्दा०सि तेनोऽपवार्धम् ॥ ८ ॥
अथ विकर्णी च स्वयमातृणां चोपदधाति । वायुर्वै विकर्णी द्यौरुक्तया स्वयमा-
तृणां वायुं च तदादिवं चोपदधात्युत्तमेऽपदधात्युत्तमे हि वायुश्च अ०श्च स०स्वृष्टे

संश्लेष्ये हि वायुश्च द्यौश्च पूर्वा विकर्णाभ्युपदधात्यर्वाचीनं तद्विद्यो वायुं दधाति त-
स्माद्देवोऽर्वाचीनमेव वातः पवते ॥ ९ ॥ यद्वेव विकर्णाभ्युपदधाति । यत्र वाऽअद्भो-
ऽश्वं चितिमवघ्राणयन्ति तदसावादित्य इमांल्लोकान्स्मूत्रे समावयते तद्यत्तस्मूत्रं
वायुः स स यः स वायुरेषा सा विकर्णा तद्यदेताभ्युपदधात्यसावेव तदादित्य
इमांल्लोकान्स्मूत्रे समावयते ॥ १० ॥ यद्वेव विकर्णा च स्वयमातृणां चोपदधाति ।
आयर्वै विकर्णा प्राणः स्वयमातृणायुश्च तत्प्राणं चोपदधात्युत्तमेऽउपदधात्युत्तमे
ह्यायुश्च प्राणश्च संश्लेष्ये संश्लेष्ये ह्यायुश्च प्राणश्च पूर्वामुत्तरां विकर्णाभ्युपदधा-
त्यायुषा तत्प्राणमुभयतः परिगृह्णाति ॥ ११ ॥ प्रोथद्भवो न यवसे । अविष्यन्त्यशु
महः संवरणाद्व्यस्थात् आदस्य वातोऽअन्नवानि शोचिरथ स्म ते वृजनं कृष्णम-
स्तीति यदा वाऽएतस्य वातोऽनुवाति शोचिरथेतस्य वृजनं कृष्णं भवति त्रिष्टुभो-
पदधाति त्रैष्टुभो हि वायुराग्नेय्याग्निर्कर्म ह्यनिरुक्त्यानिरुक्ता हि वायुरथ यद्वात
इत्याह वातो हि वायुः ॥ १२ ॥ शतम् ४७०० ॥ ॥ अथ स्वयमातृणां-
मुपदधाति । आयाष्टा सदाने सादयामीत्येष वाऽआयुस्तस्येतत्सदानमेव इत्येषु
हीदथ सर्वमवाति ह्यायायामित्येतस्य हीदथ सर्वं छायायाथ समुद्रस्य हृदयऽऽति
समुद्रस्य हेतज्जृदयथ रश्मीवती भास्वतीमिति रश्मीवती हि द्यौर्भास्वत्या या
द्यां भास्या पृथिवीप्रोर्वन्तरिक्षमित्येवथ ह्येष इमांल्लोकानाभ्याति ॥ १३ ॥
परमेष्ठी त्वा सादयन्ति । परमेष्ठी ह्यतां पञ्चमीं चितिमपश्यत् ॥ १४ ॥
यद्वेव परमेष्ठिनोपदधाति । प्रज्ञापति विश्वस्तं देवता आदाय व्युदक्रामस्तस्य
परमेष्ठी शिर आदायोत्कम्पयानिष्ठत् ॥ १५ ॥ तुमन्नगीत् । उप मेदि प्रति
मऽएतद्धेहि येन मे त्वमुदकमीरिति किं मे तनो भविष्यतीति त्वदेवत्यमेव
मऽएतदात्मनो भविष्यतीति तथति तदास्मिन्नेतत्परमेष्ठी प्रत्यद्धात् ॥ १६ ॥ तथैषो-
त्तमा स्वयमातृणा । एतदस्य तदात्मनस्तद्यदात्मनोपदधाति यदेवास्वैषात्मन-
स्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतामत्रोपदधाति ॥ १७ ॥ दिवस्पृष्टे व्यचस्वतीं
प्रथस्वतीमिति । दिवो हेतत्पृष्ठं व्यचस्वत्प्रथस्तादिवं यच्छक्तिवं दथह दिवं मा हि-
थसीरित्यात्मानं यच्छात्मानं दथहात्मानं मा हिथसीरित्येतत् ॥ १८ ॥ विश्व-
स्मै प्राणायानाया । व्यानायादानायेति प्राणो वै स्वयमातृणा सर्वस्माऽउवाऽ-
ऽएतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेतीमे वै लोकाः स्वयमातृणा इमऽउ लोकाः प्र-
तिष्ठा चरित्रथ सूर्यस्त्वाभिपात्विति सूर्यस्त्वाभिगोपायत्स्वित्स्वित्स्वित्स्वित् स्वस्त्येति

महत्या स्वस्त्येत्येतच्छर्दिषा शंतमेनेति यच्छर्दिः शंतम तेनेत्येतत् ॥ १९ ॥ ना-
 नोपदधाति । नाना हि वायुश्च द्यौश्च सकृत्सादयति समानं तत्करोति समानं
 ह्यायुश्च प्राणश्च ते वाऽउभेऽएव शर्करे भवत उभे स्वयमातृष्णे समानं ह्येवायुश्च
 प्राणश्चाथेने सूददोहमाधिवदति प्राणो वै सूददोहाः प्राणैर्वैनेऽएतत्संतनोति
 संदधाति ॥ २० ॥ ता अस्य सूददोहस इति । आपो वै सूदोऽन्नं बोहः सोमं
 श्रीणन्ति पृथय इत्यन्नं वै पृश्नि जन्मन्देयानामिति संवत्सरो वै देवानां जन्म विश
 इति यज्ञो वै विशो यज्ञे हि सर्वाणि भूतानि विष्टानि त्रिष्ट्वा रोचने दिव इति
 सवनानि वै त्रीणि रोचनानि सवनान्येतदाहानुष्टुभा वाग्वाऽअनुष्टुब्बागु सर्वे
 प्राणा वाचा चैर्वैनेऽएतत्प्राणेन च संतनोति संदधाति सा वाऽएषैका सती सू-
 ददोहाः सर्वा इष्टका अनुसंचरति प्राणो वै सूददोहास्तस्मादयमेक एव प्राणः
 सन्त्सर्वाण्यष्टगानि सर्वमात्मानमनुसंचरति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [७. ३.] ॥

अथ स्वयमातृष्णासु सामानि गायति । इमे वै लोकाः स्वयमातृष्णास्ता एताः
 शर्करास्ता देवा उपधायैतादृशीरेवापश्यन्त्यैताः शुष्काः शर्कराः ॥ १ ॥ तेऽब्रु-
 वन् । उप तज्जानीत यथेषु लोकेषु रसमुपजीवनं दधामेति तेऽब्रुवन्चेतयध्वमिति
 चिति मिच्छतति वाव तदब्रुवन्स्तदिच्छत यथेषु लोकेषु रसमुपजीवनं दधामेति ॥ २ ॥
 ते चेतयमानाः । एतानि सामान्यपरयस्तान्यगायंस्तेषु लोकेषु रसमुपजीवनमद-
 धुस्तथैवैतद्यजमानो यदेतानि सामानि गायत्येवैतन्लोकेषु रसमुपजीवनं दधाति
 ॥ ३ ॥ स्वयमातृष्णासु गायति । इमे वै लोकाः स्वयमातृष्णा एवैतन्लोकेषु
 रसमुपजीवनं दधाति ॥ ४ ॥ स वै भूर्भुवः स्वरिति । एतासु व्याहृतिषु गायति
 भूरिति वाऽअयं लोको भुव इत्यन्तर्गिक्षलोकः स्वरित्यसौ लोक एवैतन्लोकेषु
 रसमुपजीवनं दधाति ॥ ५ ॥ तानि वै नानाप्रस्तावानि । समाननिधनानि तानि
 यन्नानाप्रस्तावानि नाना ह्यपर्यत्रथ यत्समाननिधनान्येका ब्रुव यज्ञस्य प्रतिष्ठेकं
 निधनं स्वर्ग एव लोकस्तस्मात्स्वर्गोतिर्निधनानि ॥ ६ ॥ अथैनं हिरण्यशकलैः
 प्रोक्षति । अत्रैष सर्वोग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतदमृतं रूपमुत्तममदधुस्तथैवा-
 स्मिन्नप्रमेतुदमृतं रूमुत्तमं दधाति ॥ ७ ॥ यदेवैनं हिरण्यशकलैः प्रोक्षति ।
 एतद्वाऽस्मिन्नरोऽसू पुरस्ताद्भूम्यां तनू मध्यतो दधाति रुक्मं च पुरुषं चाथैनमत-

त्सर्वमेवोपरिष्ठाद्भ्यया तन्वा प्रच्छादयति ॥ ८ ॥ द्वाभ्यां - द्वाभ्यां शताभ्याम् ।
 द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतं
 रूपमुत्तमं दधाति पञ्च कृत्वः पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चऽर्तवः संवत्सरः संवत्स-
 रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति सह-
 स्रण सर्वं वै सहस्रं सर्वैर्वास्मिन्नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति ॥ ९ ॥ पश्चादग्ने
 माह् । तदृत् । अथोत्तरतो दक्षिणाथ पुरस्तात्प्रत्यङ्मुञ्च्य जघ्नेन परीत्य दक्षिणत
 उदङ् तिष्ठंस्तदक्षिणावृत्तञ्चि देवत्रायानुपरीत्य पश्चात्प्राङ् तिष्ठंस्तथो हास्येतत्प्रा-
 गेव कर्म कृतं भवति ॥ १० ॥ सहस्रस्य प्रमासि । सहस्रस्य प्रतिमासि सहस्रस्यो-
 न्मासि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेति सर्वं वै सहस्रं सर्वमासं सर्वस्मै त्वेत्येतत् ॥ ११ ॥
 अथानरिचितिपुरीषाणामेव मीमांसा । अयमेव लोकः प्रथमा चितिः पशवः पु-
 रीषं यत्प्रथमां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयतीमं तल्लोकं पशुभिः प्रच्छादयति ॥ १२ ॥
 अन्तरिक्षमेव द्वितीया चितिः । वयां चितिं पुरीषं यद्वितीयां चितिं पुरीषेण प्र-
 च्छादयत्यन्तरिक्षं तद्वयोभिः प्रच्छादयति ॥ १३ ॥ आर्यं तृतीया चितिः । न-
 क्षत्राणि पुरीषं यत्तृतीयां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति दिवं तन्तक्षत्रैः प्रच्छाद-
 यति ॥ १४ ॥ यज्ञ एव चतुर्थी चितिः । दक्षिणाः पुरीषं यच्चतुर्थीं चितिं
 पुरीषेण प्रच्छादयति यज्ञं तदक्षिणाभिः प्रच्छादयति ॥ १५ ॥ यजमान एव प-
 ञ्चमी चितिः । प्रजा पुरीषं यत्पञ्चमीं चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति यजमानं त-
 त्प्रजया प्रच्छादयति ॥ १६ ॥ स्वर्ग एव षष्ठी चितिः । देवाः पुरीषं य-
 त्षष्ठीं चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति स्वर्गं तल्लोकं देवैः प्रच्छादयति ॥ १७ ॥ अ-
 मृतमेव सप्तमी चितिः । तामुत्तमापुपदधात्यमृतं तदस्य सर्वस्योत्तमं दधाति तस्मा-
 दस्य सर्वस्यामृतमुत्तमं तस्मादेवा अनन्तर्हितास्तस्माद् तुतेऽमृता इत्यधिदेवतम् ॥ १८ ॥
 अथाध्यात्मन् यैवेयं प्रतिष्ठा यश्चायमनारु प्राणस्तत्प्रथमा चितिर्मांसां पुरीषं
 यत्प्रथमां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयत्येतस्य तदात्मनो मांसांसैः संछादयतीष्टका
 उपधायास्यीष्टका अस्थि तन्मांसांसैः संछादयति । नाधस्तात्संछादयति तस्माद्-
 मे प्राणा अधस्तादसंछन्ना उपरिष्ठात्तु प्रच्छादयत्येतदस्य तदात्मन उपरिष्ठान्मांसां-
 सैः संछादयति तस्मादस्यैतदात्मन उपरिष्ठान्मांसांसैः संछन्ना वावकाशते ॥ १९ ॥
 यदध्वं प्रतिष्ठायाऽअवाचीनं मध्यात् । तद्वितीया चितिर्मांसां पुरीषं यद्वितीयां
 चितिं पुरीषेण प्रच्छादयत्येतदस्य तदात्मनो मांसांसैः संछादयतीष्टका उपधाया-

स्थीष्टका अस्थि तन्मांशैः संछादयति पुरीषऽउपदधाति पुरीषेण प्रच्छादयत्ये-
 तदस्य तदात्मन उभयतो मांशैः संद्धादयति तस्मादस्यैतदात्मन उभयतो मांश-
 सैः संद्धं नावकाशते ॥ २० ॥ मध्यमेव तृतीया चितिः । यदूर्ध्वं मध्यादवाची-
 नं ग्रीवाभ्यस्तच्चतुर्थी चितिर्ग्रीवा एव पञ्चमी चितिः शिर एव षष्ठी चितिः प्राणा
 एव सप्तमी चितिस्तामुत्तमामुपदधाति प्राणांस्तदस्य सर्वस्योत्तमान्दधाति तस्माद-
 स्य सर्वस्य प्राणा उत्तमाः पुरीषऽउपदधाति मांशं वै पुरीषं मांशेन तत्प्राणा-
 न्प्रतिष्ठापयति नोपरिष्ठात्प्रच्छादयति तस्मादिमे प्राणा उपरिष्ठात्संद्धन्नाः ॥२१॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [७. ४.] चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०६ ॥
 सप्तमोऽध्यायः [५५.] ॥ अस्मिन्काण्डेकण्डिकासंख्या ४३७ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे चितिनामाष्टमं काण्डं समाप्तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमं काण्डम् ।

ओ३म । अथातः शतरुद्रियं जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र रुद्रो
 देवता तस्मिन्देवा एतदमृतं रूपमुत्तममदधुः स एषोऽत्र दीप्यमानोऽतिष्ठन्नमिच्छ-
 मानस्तस्माद्देवा अविभयुर्ब्रह्मै नोऽयं न हिऽस्याविति ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । अन्नमस्मै सम्भ-
 राम तेनैतं शमयामेति तस्माऽएतदुन्नं समभरञ्छान्तदेवत्यं ते नैनमशमयंस्तद्य
 देतं देवेषतेनाशमयंस्तस्माच्छान्तदेवत्यं शान्तदेवत्यं इ वै तच्छतरुद्रियमित्या-
 चक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवास्तथैवास्मिन्नयमेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति स
 एषोऽत्र दीप्यमानास्तद्यत्कामिच्छमानस्तस्माऽएतदन्नं सम्भरति शान्तदेवत्यं
 तेनैतं शमयति ॥ २ ॥ जर्तिलैर्जुहोति । जायतऽएष एतच्छीयते स एष सर्व-
 स्माऽ अन्नाय जायतऽउभयमेतदन्नं यज्जर्तिला यच्च ग्राम्यं यच्चारण्यं यद्
 तिलास्तेन ग्राम्यं यदकृष्टे पच्यन्ते तेनारण्यमभ्येनैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ग्राम्यं-
 चारण्येन च ॥ ३ ॥ अर्कपर्णेन जुहोति । अन्नमर्कोऽन्नेनैवैनमेतत्प्रीणाति ॥ ४ ॥
 परिश्रित्सु जुहोति । अग्नय एते यत्परिश्रितस्तथा हास्येता अग्निमत्यंवाहुतयो हु-
 ता भवन्ति ॥ ५ ॥ यज्ञैर्वै तच्छतरुद्रियं जुहोति । प्रजापतेर्विस्वस्तादेवता उदकामंस्तमेक
 एव देवो नाजहान्मन्युरेव सोऽस्मिन्नन्तर्विततो गतिष्ठत्संऽरोदीप्तस्य यान्यभूषी प्रा-
 स्कन्देस्तान्यस्मिन्मन्यौ प्रत्यतिष्ठत्स एव शतशीर्षा रुद्रः समभवत्सहस्राक्षः शतेषुधि-
 रथ या अन्या विप्रुषोऽपतंस्ता असंख्याता सहस्राणीर्षोऽङ्गाननृप्राविशंस्तद्युदि-
 तात्समभवंस्तस्माद्गुद्राः सोऽयं शतशीर्षा रुद्रः सहस्राक्षः शतेषुधिरधिज्यधन्वा प्रतिहि-
 तार्थी भीषयमाणो गतिष्ठन्नमिच्छमानस्तस्माद्देवा अविभयुः ॥ ६ ॥ ते प्रजापातिमब्रुवन् ।
 अस्माकं विभीमो यज्ञै नोऽयं न हिऽस्याविति सोऽब्रवीदन्नमस्मै सम्भरत तेनैतं
 शमयतेति तस्माऽपतदन्नं समभरञ्छतरुद्रियं तेनैनमशमयंस्तद्यदेतं शतशीर्षाण-
 ं रूढयेतेनाशमयंस्तस्माच्छतरुद्रियं शतशीर्षरुद्रशमनीयं शतशीर्षरुद्रमनीयं इ वै तच्छतरु-
 द्रियमित्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवास्तथैवास्माऽअयमेतदन्नं सम्भरति

शनरुद्रियं तेनैतच्छ शमयाति ॥ ७ ॥ गवेषुकासक्तुभिर्जुहोति । यत्र वै सा देवता
 त्रिखस्ताशयत्ततो गवेषुकाः समभवन्स्त्वेनैवैन मेतुद्रागेन स्वेन रसेन प्रीणाति ॥ ८ ॥
 अर्कपर्णेन जुहोति । एतस्य वै देवस्याशयादर्कः समभवत्स्त्वेनैवैनमेतुद्रागेन
 स्वेन रमेन प्रीणाति ॥ ९ ॥ परिश्रित्स्व जुहोति । लोमानि द्वे परिश्रितो न वै
 लामसु निषं न किं चन् हिनस्तृत्तर्धिऽग्नेरुदङ् तिष्ठन्जुहोत्येतस्याथ ह दिश्ये-
 तस्य देवस्य गृहाः स्वायामेवैनमेतुद्रादिं प्रीणाति स्वायां दिश्यवयजते ॥ १० ॥
 स वै जानुदघ्ने मथमथ स्वाहाकरोति । अथ—इव वै तद्यज्जानुदघ्नमथ—व
 तद्यद्यं लोकस्तद्यऽमं लोकथ रुद्राः प्राविशंस्तांस्तत्प्रीणाति ॥ ११ ॥ अथ
 नाभिदघ्ने । मध्यमिव वै तद्यन्नाभिदघ्नं मध्यमिवान्तरिक्षलोकस्तद्येऽन्तरिक्षलो-
 कथ रुद्राः प्राविशंस्तांस्तत्प्रीणाति ॥ १२ ॥ अथ मुखदघ्नऽउपरीव वै तद्यन्मु-
 खदघ्नपुपरीव तद्यदसौ लोकस्तद्यऽमं लोकथ रुद्राः प्राविशंस्तांस्तत्प्रीणाति
 स्वाहाकारेणाञ्च वै स्वाहाकारोऽन्नैवैनानेतत्प्रीणाति ॥ १३ ॥ नमस्ते रुद्र
 मन्यवइति । य एवास्मिन्त्सोऽन्तर्मन्गुर्विततोऽतिष्ठत्तस्माऽत्तन्नमस्करांत्युतो
 तऽऽषवे नमो बाहुभ्यामुत् त नन इतीष्टा च हि वाहुभ्यां च भीषयमाणोऽति-
 ष्टत् ॥ १४ ॥ स एष क्षत्रं देवः । यः स शतशीर्षा समभवद्विश इमऽइतरे ये
 विमुद्भ्यः समभवन्त्स्माऽएतस्मै क्षत्रायैता विश एतं पुरस्तादुद्धारमुदहरन्त्य
 एष मथमोऽनुवाकस्तेनैवमप्रीणंस्तथंवास्माऽअयमेत् पुरस्तादुद्धारमुदहरति तेनैव
 प्रीणाति तस्मादेष एकदेवत्यो भवति रुद्र एतथ खेतन प्रीणाति ॥ १५ ॥
 चतुर्दशैतानि यजूथषि भवन्ति । त्रयोदश मामाः संवत्सरः प्रजापतिश्चतुर्दशः
 प्रजापतिराग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतेवैनमेतवन्नेन प्रीणाति नमो नम
 इति यज्ञो वै नमो यज्ञेनैवैनमेतन्नमस्कारेण नमस्थति तस्माद् ह नायज्ञियं ब्रूयाञ्च-
 मस्त इति यथा हैनं ब्रूयाथज्ञस्तऽइति तादृक्त् ॥ १६ ॥ अथ द्वन्द्विभ्यो जुहो-
 ति । नमोऽसुष्मै चासुष्मै ज्ञेति तद्यथा वै ब्रूयादसौ त्वं च न एष च मा हिथिसिष्ठ-
 मित्येवमेतुद्राह नतराथ हि विदित आमन्त्रितो हिनस्ति ॥ १७ ॥ नमो हिरण्यबाहवे ।
 सेनान्ये दिशां च एतये नम इत्येष एव हिरण्यबाहुः सेनानीरेष दिशां एतिस्तथात्किं
 चात्रैकदेवत्यमेतमेव तेन प्रीणाति चात्रमेव तद्विष्यपिभागं करोति तस्माद्याद्विशस्त-
 स्मिन्सात्रियोऽपिभागोऽथ या असंख्याता सहस्राणीमाँळोकानमुप्राविशन्नेतास्ता
 देवता याभ्य एतज्जुहोति ॥ १८ ॥ अथ जातेभ्यो जुहोति । एतानि ह जाताभ्येते रुद्रा

अनुप्रविशिशुर्वत्र--यत्रैते तदेवैनानेतत्प्रीणात्यथोऽएव॒थ॒ हैतानि रद्राणां जातानि
 देवानां वै विधामनु मनुष्यास्तस्माद् हेमानि मनुष्याणां जातानि यथाजातमेवैना-
 नेतत्प्रीणाति ॥ १९ ॥ तेषां वाऽउभयतो नमस्कारा अन्ये । अन्यतरतो नमस्कारा
 अन्येतेह ते घोरतरा अशान्तरा यऽउभयतो नमस्कारा उभयत एवैनानेतद्यज्ञेन
 नमस्कारण शमयति ॥ २० ॥ स वाऽअशीत्यां च स्वाहाकरोति । प्रथमं चानु-
 वाक्केऽथाशीत्यामथाशीत्यां च यानि चोर्ध्वानि यजूंथ॒प्यावतानेभ्यांऽन्नमशीतयोऽ-
 न्नेनैवैनानेतत्प्रीणाति ॥ २१ ॥ अथैतानि यजूंथ॒षि जपति । नमो वः किरिके-
 भ्य इत्येतद्दास्य प्रतिज्ञाततमं धाम यथा प्रियां वा पुत्रो हृदयं वा तस्माद्यत्रैतस्मा-
 हेवाच्छङ्केत तदेताभिर्व्य॑ष्टृतिभिर्जुहुयादृष॑ ह्वैतस्य देवस्य प्रियं धाम गच्छति
 तथा॑ हैनमैष देवो न॒दिनस्ति ॥ २२ ॥ नमो वः किरिकेभ्य इति । एते हीद॒थ-
 सर्वं कुर्वन्ति देवानाथ॑ हृदयेभ्य इत्यग्निर्वायुरादित्य एतानि ह॒ तानि देवानाथ॑
 हृदयानि नमो विचिन्वत्केभ्य इत्येते हीद॒थ॑ सर्वं विचिन्वन्ति नमो विचिन्वत्केभ्य
 इत्येते वै तं विचिन्वन्ति यं विचिन्वीषन्ति नम आनिर्हतेभ्य इत्येते ह्येभ्यो लोके-
 भ्योऽनिर्हताः ॥ २३ ॥ अथा॒चराण॑ जपति । द्रापेऽअन्धसस्पतऽइत्येष वै द्रा-
 पिरेष वै तं द्रापयति यं द्विद्रापयिषत्यन्धसस्पतऽइति सोमस्य पतऽइत्येतद्वरिद्र
 नील लोहितेति नामानि चास्पैतानि रूपाणि च नाम प्राइमेवैनमेतत्प्रीणान्यासां
 प्रजानामेषां पशुनां मा भेषां रोड्मो च नः किं च॒नाममदिति॑ एथैव यजुस्तथा
 चन्धुः ॥ २४ ॥ स एष॑ क्षत्रं देवः । तस्माऽएतस्मै क्षत्रायैता विशोऽमुं पुरस्ता-
 दुद्धारमुद्हरन्योऽसौ प्रथमोऽनुवाकोऽथ्वास्माऽएतमुपरिष्ठादुद्धारमुद्हरंस्तैनमप्री-
 यांस्त्वैवास्माऽअयमेतमुपरिष्ठादुद्धारमुखरति तेनैनं प्रीणाति तस्मादप्येष एकदेवस्यो
 भवति रौद्र एवैत॒थ॑ ह्येवैतेन प्रीणाति ॥ २५ ॥ सप्तैतानि यजूंथ॒षि भवन्ति । स-
 म्चितिकोऽग्निः सप्तऽर्जुवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति तान्युभयान्येकविथ॒शतिः॑ सम्पद्यन्ते द्वादश मासाः
 पञ्चऽर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविथ॒श एतामभिसम्पद्यम् ॥ २६ ॥
 अथावतानान्जुहोति । एतद्वाऽएनान्देवा एतेनान्नेन प्रीत्वथैषामेतैरवतानैर्धनूथ॒-
 प्यवातन्वंस्तथैवैनानयमेतदेतेनान्नेन प्रीत्वथैषामेतैरवतानैर्धनूथ॒प्यवतानोति॑ न ह्यवत-
 तेन धनुषा कं च॒न हिनस्ति ॥ २७ ॥ तच्छं स॒हस्रयोजनऽइति॑ । एतद्द परमं
 दूरं यत्सहस्रयोजनं तद्यदेव परमं दूरं तदेवैषामेतद्दनुथ॒प्यवतनोति॑ ॥ २८ ॥ य-

द्वेवाह सहस्रयोजनऽइति । अयमग्निः सहस्रयोजनं न ह्येतस्मादिति नेत्यन्यत्परमस्मि
तद्यद्गमनौ जुहोति तद्वैषाथ सहस्रयोजने धनुष्यवतनोति ॥ २९ ॥ असंख्या-
ता सहस्राणि । अस्मिन्महत्पर्यवस्यति यत्र-यत्र ते तद्वैषामेतद्धनुष्यवतनोति
॥ ३० ॥ दशैतानवतानान्जुहोति दशान्नरा विराड्विराडग्निर्दश विशो दिशाऽग्निर्वश
प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैषामेतद्धनुष्यवतनोति
॥ ३१ ॥ अथ प्रत्यवरोहान्जुहोति । एतद्वाऽएतदिमाल्लोकानित् ऊर्ध्वो रोहति स
स पराञ्छिव रोह इयमु वै प्रतिष्ठा ते देवा इमां प्रतिष्ठामभिप्रत्यायंस्तथैवैतद्यजमान
इमां प्रतिष्ठामभिप्रत्यैति ॥ ३२ ॥ यद्वेव प्रत्यवरोहति । एतद्वाऽ एतानेतन्प्रीणन्न-
न्वैति तत एवैतदानमानमपोद्धरते जीवात्त्वै तथो हस्मिनात्मना सर्वमायुरति ॥ ३३ ॥
यद्वेव प्रत्यवरोहति । एतद्वाऽएतदेतान्कद्रानित् ऊर्ध्वान्प्रीणाति तान्पुनरमुनोऽर्वा-
चः ॥ ३४ ॥ नमोस्तु रुद्रेभ्यो ये दिवीति । तद्येऽमुष्मिल्लोके रुद्रास्तभ्य एतन्नम-
स्करोति येषां वर्षामिषव इति वर्षथ ह तेषामिषवो वर्षेण ह ते हिथ्सन्ति यं
जिहिथ्सिषन्ति ॥ ३५ ॥ नमोस्तु रुद्रेभ्यो येऽन्तरिक्षऽइति । तद्येऽन्तरिक्षलोके
रुद्रास्तेभ्य एतन्नमस्करोति येषां वात इषव इति वातो ह तेषामिषवो वातेन ह
ते हिथ्सन्ति यं जिहिथ्सिषन्ति ॥ ३६ ॥ नमोस्तु रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यामिति ।
तद्येऽस्मिल्लोके रुद्रास्तेभ्य एतन्नमस्करोति येषामिषव इत्यन्तश्च हतेषामिषवोऽ-
न्नेन ह ते हिथ्सन्ति यं जिहिथ्सिषन्ति ॥ ३७ ॥ तेभ्यो दश प्राचीः । दश
दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वा इति दशान्नरा विराड्विराडग्निर्वश दिशां
दिशोऽग्निर्वश प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनाने-
तदन्नेन प्रीणाति ॥ ३८ ॥ यद्वेवाह दश—दशेति । दश वाऽअञ्जलेरङ्गुलयो
दिशि—दिश्येवैभ्य एतदञ्जलिं करोति तस्माद् हुतञ्जीतोऽञ्जलिं करोति तेभ्यो
नेमाऽअ स्तिवति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृडयन्तिवति त्वाऽएवास्मै मृडयन्ति ते
यं जिष्णो यश्च नो ह्येष्टि तेमेषां जम्भे दध्म इति यमेव ह्येष्टि यश्चैनं ह्येष्टि तेमेषां
जम्भे दधात्यमु मेषां जम्भे दधापीति ह ब्रूयाद्यं जिष्णा- त्ततोऽह
तस्मिन्न पुनरस्त्यपि तन्नाद्रियेत स्वयंनिर्दिष्टो ह्येव स यमेवंविद्द्वेष्टि
॥ ३९ ॥ त्रिवृत्त्वः प्रत्यवरोहति । त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैवैनानेतदन्नेन प्रीणाति स्वाहाकारेणाञ्च वै स्वाहाकारोऽन्नेनैवैनानेतत्प्रीणाति

त्रिरित ऊर्ध्वो रोहति तत्पद् तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४० ॥ यद्वेव त्रिष्कृत्वः
 प्रत्यवरोहति । त्रिर्हि कृत्व ऊर्ध्वो रोहति तत्रावत्कृत्व ऊर्ध्वो रोहति तावत्कृत्वः
 प्रत्यवरोहति ॥ ४१ ॥ अथ तदर्कपर्णं चात्वाले प्रास्थति । एतद्वाऽएनेनैतद्वाऽद्रौ
 कर्म करोति तदेतद्वाशान्तं तदेवात्तरः करोति नेदिदमशान्तं कश्चिदभितिष्ठात्तत्रे-
 दिनुसदिति तम्मात्वात्वाले यदेव चात्वालेऽग्निरेप यथात्वाल्स्तथो हैनदेषोऽग्निः
 संदहत्यथातः सम्पद्येत् ॥ ४२ ॥ तदाहुः । कथमस्यैतच्छतरुद्वियं संवत्सरम-
 ग्निमाप्नोति कथं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतऽइति पृष्ठिश्च ह वै त्रीणि च
 शतान्येतच्छतरुद्वियमथ त्रिंशद्वयं पञ्चत्रिंशत्ततो यानि पृष्ठिश्च त्रीणि च
 शतानि तावन्नि संवत्सरस्याहानि तत्संवत्सरस्याहान्याप्नोत्यथ यानि त्रिंश-
 च्चिंशन्मामस्य रात्रयस्तन्मामस्य रात्रीमाप्नोति तदुभयानि संवत्सरस्याहो-
 रात्राण्यप्नोत्यथ यानि पञ्चत्रिंशत्स त्रयोदशो मामः स आत्मा त्रिंशदात्मा
 प्रतिष्ठा द्वे प्राणा द्वे शिर एव पञ्चत्रिंशमेतावान्वै संवत्सर एवमु हास्यैतच्छ-
 तरुद्वियं संवत्सरमाग्निमाप्नोत्येव संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतऽएतावत्य उ
 वै शाण्डिलेऽग्नी मध्यतो यजुषमत्य इष्टका उपधीयन्तेऽग्नयो हेत पृथग्यदेत
 इष्टका एवमु हास्यैतेऽग्नयः पृथक्शतरुद्वियेणाभिहता भवन्ति ॥ ४३ ॥ तदाहुः ।
 कथमस्यैतच्छतरुद्वियं महद्व्यमाप्नोति कथं महतोव्येन सम्पद्यतऽइति यान्य-
 मूनि पञ्चत्रिंशतिर्यजुष्यभितोऽशीतिः स पञ्चत्रिंश आत्मा यत्र वाऽ
 आत्मा तदेव शिरस्तत्पञ्चच्छान्यथ या अशीत्यः सैवाशीतीनामाप्तिरशीति-
 भिर्हि महद्व्यमाख्यायतेऽथ यदूर्ध्वमशीतिभ्यो यदेवावो महत् उक्तस्योर्ध्वम-
 शीतिभ्य एतदस्य तदेवमु हास्यैतच्छतरुद्वियं महद्व्यमाप्नोत्येवं महतोव्येन
 सम्पद्यते ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

अथैनमतः परिषिञ्चति । एतद्वाऽएने देवाः शतरुद्वियेण शमयित्वाथैनमेतद्भूय
 एवाशमगस्त्येवैनमेवमत्तच्छतरुद्वियेण शमयित्वाथैनमेतद्भूय एव शमयति ॥ १ ॥
 आङ्गिः परिषिञ्चति । शान्तिर्वाऽआपः शमयत्येवैनमेतत्सर्वतः परिषिञ्चति
 सर्वत एवैनमेतच्छमयति त्रिष्कृत्वः परिषिञ्चति त्रिवृद्गिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य
 मात्रा तावतेवैनमेतच्छमयति ॥ २ ॥ यद्वेवैनं परिषिञ्चति । इमे वै लोका एषोऽ-
 ग्नुरिमास्तुल्लोकानाङ्गिः परितनोति समुद्रेण हैनास्तत्परितनोति सर्वतस्तस्मादिमां-

लोकान्तसर्वतः समुद्रः पर्येति दक्षिणावृत्तस्मादिमाल्लोकान्दक्षिणावृत्तसमुद्रः पर्येति ॥ ३ ॥ अग्नीत्परिष्वति । अग्निरेष यदाग्नीध्रो नो वाऽऽत्मात्मानं हिन-
 स्त्यहिंसायाऽऽश्मनोऽध्यश्मनो ह्यापः प्रभवन्ति निकृत्तान्निकृत्ताद्यापः प्रभ-
 वन्ति दक्षिणाभिक्त्ताद्विन्निणाद्धि निकृत्ताद्यापः प्रभवन्ति ॥ ४ ॥ अश्मन्मूर्जं
 पर्वतं शिश्रियाणामिति । अश्मनि वाऽऽर्षोर्कपर्वतेषु श्रिता यदापोऽद्भ्य ओषधी-
 भ्यो वनस्पतिभ्योऽऽधि सम्भृतं पय इत्येतस्माद्धयेतत्सर्वस्मादधि सम्भृतं पय-
 स्तां न इपमूर्जं धत्त मरुतः सः रराणा इति मरुतो वै वर्षस्येशतेऽश्मन्ते क्षुद्रिति
 निदधाति तद्दशमनि क्षुद्रं दधाति तस्मादश्मानाद्योऽथो स्थिरो वाऽऽश्मना स्थिरा
 क्षुन्तिस्थिरऽएव तस्तिथरं दधाति प्रयि तऽऽर्गित्यपादत्ते तदात्मन्मूर्जं धत्ते तथा
 द्वितीयं तथा तृतीयम् ॥ ५ ॥ निधायोदहरणं त्रिविप्लययते । एतद्वाऽऽनमेतल्ल-
 घ्ययतीव यदेनः समन्तं पर्येति तस्माऽऽएवैतन्निहनुतेऽहिंसायै ॥ ६ ॥ यद्वेव
 विप्लययते । एतद्वाऽऽनमेतदन्वैति तत् एवैतदात्मानमपोद्धरते जीवात्सै तथो
 हानेनात्माना सर्वमायुरेति ॥ ७ ॥ त्रिविप्लययते । त्रिहं कृत्वः पर्येति तद्यावत्कृ-
 त्वः पर्येति तावत्कृत्वो विप्लययते ॥ ८ ॥ अथ तमश्मानपुदहरणेऽवधाय । एतां
 दिशः हरन्त्येपा वै नैर्ऋती दिङ्मैर्ऋत्यामेव तद्दिशि शुचं दधाति ॥ ९ ॥ एतद्वा
 ऽऽनं देवाः । शतरुद्विगेण चाद्भिश्च शमयित्वाथास्यैतन शुचं पाप्मानमपाप्तंस्तथै-
 वैनमयमेतच्छतरुद्विगेण चाद्भिश्च शमयित्वाथास्यैतन शुचं पाप्मानमपहन्ति ॥ १० ॥
 बाह्येनाग्निं हरति । इमे वै लोकाऽऽऽपाऽग्निरेभ्यस्तल्लोकैभ्यो बहिर्धा शुचं
 दधाति बहिर्वेदीयं वै वेदिरस्यै तदवहिर्धा शुचं दधाति ॥ ११ ॥ स वेदेर्दक्षिणा-
 याः श्रोणौ । प्राङ् तिष्ठन्दक्षिणा निरस्यति यं द्विषस्त ते शुगृच्छति त्विति यमेव
 द्विष्टि तमस्य शुगृच्छत्यमु ते शुगृच्छति त्विति ह ब्रूयाद्यं द्विष्यात्ततो ह तस्मिन्न पुन-
 रस्त्यपि तन्नाद्रैत स्वयनिर्दिष्टो ह्येव स यमेवंविंहाष्ट यदि न भिद्येत भेत्तवै ब्रूया-
 द्वा ह्येव स भिद्यतेऽथ तं शुगृच्छति यं द्वेष्ट्यप्रतीक्षमायन्त्यप्रतीक्षमेव तच्छुचं
 पाप्मानं जहति ॥ १२ ॥ प्रत्येत्यष्टका धेनूः कुरुते । एतद्वाऽऽनं देवाः शतरुद्वि-
 गेण चाद्भिश्च शमयित्वा शुचमस्य पाप्मानमपहत्य प्रत्येत्यष्टका धेनूरकुर्वत त-
 वैनमयमेतच्छतरुद्विगेण चाद्भिश्च शमयित्वा शुचमस्य पाप्मानमपहत्य प्रत्येत्यष्ट-
 का धेनूः कुरुते ॥ १३ ॥ आमीनः कुर्वीत्ये ह्यैऽऽहाः । आमीनो वै धेनु दो-
 ग्धीति तिष्ठंस्तेव कुर्वीतमे वै लोका एपाऽग्निस्तिष्ठन्तीव वाऽऽमे लोका अथा

तिष्ठन्त्रै वीर्यवत्तरः ॥ १४ ॥ उदङ् प्राङ् तिष्ठन् । पुरस्ताद्वाऽप्या प्रतीचा
यजमानं धेनुरुपतिष्ठते दक्षिणतो वै प्रतीचीं धेनुं तिष्ठन्तीषुपसीदन्ति ॥ १५ ॥
स यत्राभ्याप्नोति । तदभिमूर्श्यैतद्यजुर्जपतीमा मेऽअग्नेऽइष्टका धेनवः सन्वित्य-
ग्निर्हेतासां धेनुकरणस्येष्टे तस्मादेतावतीनां देवतानामग्निमेवापन्वयतऽएका च
दश चान्तरश्च परार्धश्चेत्येष द्वावराध्यो भूमा यदेका च दश चाथ हैष परार्ध्यो भूमा
यदन्तश्च परार्धश्चावराधेतश्चैना एतत्परार्धतश्च पारगृह्यदेवा धेनूरकुर्वत तथैवैना अय-
मेतदवराधतश्चैव परार्धतश्च परिगृह्य धेनूः कुरुते तस्मादपि नाद्रियेत बर्ह्वाः कर्तुमपुत्र
वाऽएष एता ब्रह्मणा यजुषा बर्ह्वाः कुरुतेऽथ यन्मंतनोति कामानेव तन्मंतनोति
॥ १६ ॥ यद्वेष्टेष्टका धेनूः कुरुते । वाग्वाऽअयमग्निर्वाचा हि चितः स यदाहैका
च दश चान्तश्च परार्धश्चेति वाग्वाऽएका वाग्दश वागन्तो वाक्परार्धी वाचमेव
तद्देवा धेनुमकुर्वत तथैवैतद्यजमानो वाचमेव धेनुं कुरुतेऽथ यत्मंतनोति वाचमेव त-
त्मंतनोत्येता मेऽअग्नेऽइष्टका धेनवः सन्त्वपुत्रासुष्मिलोकेऽइत्येतद्वाऽएना अस्मिँ-
ल्लोके धेनूः कुरुतेऽथेना एतदमुष्मिल्लोके धेनूः कुरुते तथो हैनमेता उध्रपोर्लोकपो-
र्भुजन्त्यस्मिँश्चासुष्मिश्च ॥ १७ ॥ ऋतव स्थिति । ऋतवो हेता ऋतावृथ इति स-
त्यवृथ इत्येतद्वतुष्व स्थ ऋतावृथ इत्यहोरात्राणि वाऽइष्टका ऋतुषु वाऽअहोरा-
त्राणि तिष्ठन्ति घृतश्चुतो मधुश्चुत इति तदना घृतश्चुतश्च मधुश्चुतश्च कुरुते
॥ १८ ॥ विराजो नामिति । एतद्वै देवा एता इष्टका नामभिरुपाह्वयन्त यथा-य-
थैना एतदाचक्षते ता एनानभ्युपावर्तन्ताथ लोकमृणा एव पराच्यस्तस्थुर-
हितनाम्न्यो निषेमिहत्यस्ता विराजो नामाकुर्वत ता एनानभ्युपावर्तन्त त-
स्माद्दश दशेष्टका उपधाय लोकमृणयाभिमन्त्रयते तदेना विराजः कुरुते
दशाक्षरा हि विराद् कामदुषा अक्षीयमाणा इति तदेनाः कामदुषा अक्षी-
यमाणाः कुरुते ॥ १९ ॥ अथैनं विकर्षति । मण्डूकेनावकया वनसशाख-
यैतद्वाऽएनं देवाः शतरुद्धियेण चाद्भिश्च शमयित्वा शुचमस्य पाप्मानमगहत्याथै-
नमेतद्भूय एवाशमयंस्तथैवैनमयमेतच्छतरुद्धियेण चाद्भिश्च शमयित्वा शुचमस्य
पाप्मानमहत्याथैनमेतद्भूय एव शमयति सर्वतो विकर्षति सर्वत एवैनमेतच्छमयति
॥ २० ॥ यद्वेष्टेनं विकर्षति । एतद्वै यत्रैतं प्राणा ऋपयोऽग्निश्च समस्कुर्वंस्तम-
द्भिरुजंस्ता आपः समस्कन्दंस्ते मण्डूका अभवन् ॥ २१ ॥ ताः प्रजापतिमब्रुवन् ।
यद्वै नः कम्पूदवाक्कदादिति सोऽब्रवीदेष्ट व एतस्य वनमपतिर्वोस्त्विति वेषु सं-

वेत्तु सोऽह वै तं वेतस इत्याचक्षते परोऽन्नं परोऽन्नकामा हि देवा अथ यद्ब्रुवन्न-
 वाहनः क्रमगादिति ता अवाका अभवन्नवाका ह वै ता अवका इत्याचक्षते परोऽक्ष-
 परोऽक्षकामः हि देवास्ता हैतास्त्रय्य आपो यन्मण्डूकोऽवका वेतसशाखैताभिरेवै-
 नमेतत्त्रयीभिरद्भिः शमयति ॥ २२ ॥ यद्वेवैनं विकर्षति । जायतऽएष एतद्यच्चीयते स
 एष सर्वस्माऽअन्नाय जायते सर्वम्वेतदन्नं यन्मण्डूकोऽवका वेतसशाखा पशवश्च
 ह्येताः आपश्च वनस्पतयश्च सर्वेणैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥ २३ ॥ मण्डू-
 कोऽपशूनाम् । तस्मान्मण्डूकः पशूनामनुपजीवनीयतमो यातुयामा हि सोऽव-
 काभिरपां तस्मादवका अपामनुपजीवनीयतमा यातुयाम्न्यो हि ता वेतसेन वन-
 स्पतीनां तस्माद्वेतसो वनस्पतीनामनुपजीवनीयतमो यातुयामा हि सः ॥ २४ ॥
 तानि वथंशे प्रवध्य । दक्षिणार्धेनाग्नेरन्तरेण परिश्रितः प्राग्ने विकर्षति समुद्रस्य
 त्वावक्याग्ने परिर्व्ययामास पावकोऽअस्मभ्यथं शिवो भवेति समुद्रियाभिस्त्वाद्भिः
 शमयाम इत्येतत् ॥ २५ ॥ अथ जघनार्धेनोदक । हिंस्य त्वा जरायुणाग्ने परिर्व्य-
 यामसि पावकोऽअस्मभ्यथं शिवो भवेति यद्वै शीतस्य प्रशीतं तद्विदस्य जरायु
 शीतस्य त्वा प्रशीतेन शमयाम इत्येतत् ॥ २६ ॥ शतप्र४८००० ॥ अथात्तरार्धेन प्राक् ।
 उप ज्मन्नुप वेतसेऽवतर नदीपत्रा अग्ने पित्तमपामसि मण्डूकि ताभिरागहि सेमं
 नो यन्नं पावकवणथं शिवं कृधीति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ २७ ॥ अथ पूर्वा-
 र्धेन दक्षिणा । अपामिदं न्ययनथं समुद्रस्य निवेशनम् अन्यांस्तेऽअस्मत्तपन्तु
 हेतयः पावकोऽअस्मभ्यथं शिवो भवेति यथैव यजुस्तथा बन्धुरित्यग्ने विकर्षत्यथे-
 ति अथेत्यथेति तद्दक्षिणावृत्तद्धि देवत्रा ॥ २८ ॥ आत्मानमग्ने विकर्षति । आ-
 त्मा ह्यत्राग्ने सम्भवतः सम्भवत्यथ दक्षिणं पक्षमथ पुच्छमथोत्तरं तद्दक्षिणावृत्तद्धि
 देवत्रा ॥ २९ ॥ अभ्यात्मं पक्षपुच्छानि विकर्षति । अभ्यात्ममेव तच्छान्तिं धत्ते
 परस्तादर्वाविपरस्तादेव तदर्वाचीथं शान्तिं धत्तेऽग्ने पावक रोचिषेति दक्षिणं
 पक्षथं स नः पावक दीदिव इति पुच्छं पावकया यश्चित्तपन्त्या कृपेत्युत्तरं पावकं
 पावकप्रिति यद्वै शिवथं शान्तं तत्पावकथं शमयत्येवैनमेतत् ॥ ३० ॥ सप्तभिरविकर्षति ।
 सप्तचित्तकोऽग्निः सप्तसर्वः सवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावत्तैवैनमेतद्विकर्षति तं वथंशमुत्करेन्यस्य ॥ ३१ ॥ अथैनथं सामभिः परिगायति ।
 अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतदमृतथं रूपमुत्तममदधुस्तथैवास्मिन्नयमे-
 तदमृतथं रूपमुत्तमं दधाति सामानि भवन्ति प्राणा वै सामान्यमृतमु वै प्राणा अ-

मृतमेवास्मिन्नेतद्रूपमुत्तमं दधाति सर्वतः परिगायति सर्वत एवास्मिन्नेतद्रूपतः
रूपमुत्तमं दधाति ॥ ३२ ॥ यद्वेवैनं सामाभिः परिगायति । एतच्चै देवा अका-
मयन्तान्स्थिकमिमममृतमात्मानं कुर्वीमहीति तेऽयुवन्नुप तज्जानीत यथेममा-
त्मानमनस्थिकममृतं करवामहाऽइति तेऽयुवंश्चेत्पध्वमिति त्रितिमिच्छतेति
वाच तद्रुवंस्तुदिच्छत यथेममात्मानमनस्थिकममृतं करवामहाऽइति ॥ ३३ ॥

ते चेतयमानाः । एतानि सामान्यपर्यस्त्रेण पर्यगायस्त्रेतेमात्मानमन-
स्थिकममृतमकुर्वत तथैतद्यजमानो यदेनं सामाभिः परिगायत्येतेमेवै-
तदात्मानमनस्थिकममृतं कुरुं सर्वतः परिगायति सर्वत एवैतदेतमत्मानमनस्थि-
कममृतं कुरुते तिष्ठन्गायति तिष्ठन्वाच वाऽऽमे लोका अथो तिष्ठन्वै वीर्यवत्तरो हि-
ङ्कृत्य गायति तत्र हि सर्वं कृत्स्नं साम भवति ॥ ३४ ॥ गायत्रं पुरस्ताद्गाय-
ति । अग्निर्वै गायत्रमग्निमेवास्यैतच्छरः करोत्यथो शर एवास्यैतदन्नस्थिकममृतं
करोति ॥ ३५ ॥ रथन्तरं वृत्तिगो पत्ने । इयं वैरथन्तरमियमु वाऽएषां लोका-
नां रसतमोऽस्यां हीमे सर्वं रमा रसंतं इ वै तद्रथन्तरमित्याचक्षते परोऽ-
क्षं परोऽन्नकामा हि देवा इमामेवास्यैतद्वृत्तिणं पत्नं करोत्यथो वृत्तिणमेवास्यैतत्प-
त्नमनस्थिकममृतं करोति ॥ ३६ ॥ वृहदुत्तरे पत्ने । अर्धं वै वृहद् अर्धं बर्हिष्ठा द्वि-
मेवास्यैतदुत्तरं पत्नं करोत्यथोऽउत्तमेवास्यैतत्पत्नमनस्थिकममृतं करोति ॥ ३७ ॥

वामदेव्यमात्मन् । प्राणो वै वामदेव्यं वायुरु प्राणः सर्वेषामु द्वेष देवतानामात्मा य-
द्वायुर्वायुमेवास्यैतदात्मानं करोत्यथोऽआत्मानमेवास्यैतदन्नस्थिकममृतं करोति
॥ ३८ ॥ यज्ञायज्ञियं पुच्छम् । चन्द्रमा वै यज्ञायज्ञियं यो हि कश्च यज्ञः संतिष्ठत-
ऽएतमेव तस्याहुतीनां रसोऽप्येति तद्यदेतं यज्ञो—यज्ञोऽप्येति तस्माच्चन्द्रमा
यज्ञायज्ञियं चन्द्रमसमेवास्यैतत्पुच्छं करोत्यथो पुच्छमेवास्यैतदन्नस्थिकममृतं करोति
॥ ३९ ॥ अथ प्रजापतेर्हृदयं गायति । असौ वाऽआदित्यो हृदयं रत्नक्षण एष
रत्नक्षणं हृदयं परिमण्डल एषं परिमण्डलं हृदयमात्पन्गायत्यात्मानि हृदयं
निकञ्जे निकञ्जे हि हृदयं वृत्तिगो निकञ्जेऽतो हि हृदयं नेदीय आदित्यमेवास्यैत-
द्हृदयं करोत्यथो हृदयमेवास्यैतदन्नस्थिकममृतं करोति ॥ ४० ॥ प्रजासु च प्रजा-
पतौ च गायति । तद्यत्प्रजासु गायति तत्प्रजासु हृदयं दधात्यथ यत्प्रजापतौ गा-
यति तद्गनौ हृदयं दधाति ॥ ४१ ॥ यद्वेव प्रजासु च प्रजापतौ च गायति ।
अयं वा अग्निः प्रजाश्च प्रजापतिश्च तद्यद्गनौ गायति तदेव प्रजासु च प्रजापतौ

च हृदयं दधाति ॥ ४२ ॥ ता हैता अपृतेष्टकाः । ता उत्तमा उप दधात्यमृतं तद-
स्य सर्वस्योत्तमं दधाति तस्मादस्य सर्वस्यामृतमुत्तमं तान्योऽध्वर्योर्गार्गीयेऽष्टका
वाऽपृता वाचो ह स्याद्युऽन्याऽध्वर्योर्गार्गीयत् ॥ ४३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ प्रथ-
मोऽध्यायः [५३] ॥

उपवसथीयेऽहन्प्रातरुदितऽआदित्ये । वाचं विमृजते वाचं विमृज्य पञ्चगृ-
हीतमाज्यं गृहीते तत्र पञ्च हिरण्यशकलान्प्रास्यत्यथैतत्त्रयं समासितं भवति
दाधि मधु घृतं पाश्यां वा स्थाल्यां वोरुबिल्यां तदुपरिष्ठाद्दध्ममुष्टिं निदधाति ॥ १ ॥
अथाग्निमारोहति । नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्तेऽअस्त्वर्चिषेऽइत्यत्रैष सर्वो-
ऽग्निः सकृतः स एषोऽत्र तस्माऽअलं युद्धिथस्याद्यं जिहिथसिषेद्यमु वाऽ-
एष हिनस्ति हरसा वैनथ शोचिषा वाचिषा वा हिनस्ति तथो हैनमेष एतेर्न
हिनस्त्यन्यांस्तेऽअस्मत्तपन्तु हेतयः पावकाऽअस्मभ्यथ शिवो भवेति यथैव
यजुस्तथा बन्धुः ॥ २ ॥ आरुह्याग्निथ स्वयमातृणां व्याघारयति । आज्येन
पञ्चगृहीतेन तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३ ॥ स्वयमातृणां व्याघारयति । प्राणः स्वयमा-
तृणां प्राणे तदन्नं दधाति ॥ ४ ॥ यद्वेव स्वयमातृणां व्याघारयति । उत्तरवे-
दिर्हैषाग्नेरथ यामूं पूर्वा व्याघारयत्यध्वरस्य साथ हेषाग्नेस्तामेतद्व्याघारयति
॥ ५ ॥ पश्यंस्तत्र हिरण्यं व्याघारयति । प्रत्यक्षं वै तद्यत्प्रशयति प्रत्यक्षं
सोत्तरवेदिः प्रास्ता एवेह भवन्ति परोऽक्षं वै तद्यत्प्रास्ताः परोऽक्षमियमुत्तरवेदिः
॥ ६ ॥ स्वाहाकारेण तां व्याघारयति । प्रत्यक्षं वै तद्यत्स्वाहाकारः प्रत्यक्षं
सोत्तरवेदिर्वेद्वारंणमां परोऽक्षं वै तद्यद्वेद्वारः परोऽक्षमियमुत्तरवेदिराज्येनाज्येन
द्युत्तरवेदिं व्याघारयन्ति पञ्चगृहीतेन पञ्चगृहीतेन द्युत्तरवेदिं व्याघारयन्ति
व्यतिहारं व्यतिहारं द्युत्तरवेदिं व्याघारयन्ति ॥ ७ ॥ नृषदे वेद्वारं ।
प्राणो वै नृषन्मनुष्या नरस्तद्योऽयं मनुष्येषु प्राणोऽग्निस्तमेतत्प्रीणात्पुष्पुषदे
वेद्वारं योऽप्स्वग्निस्तमेतत्प्रीणाति वहिषुदे वेद्वारं य ओषधिष्वग्निस्तमेतत्प्री-
णाति वनसुदे वेद्वारं यो वनस्पतिष्वग्निस्तमेतत्प्रीणाति स्वर्दिदे वेद्वारं यमग्निः
स्वर्दिदिपमेवैतदग्निं प्रीणाति ॥ ८ ॥ यद्वेवाह । नृषदे वेऽप्सुषदे वेद्वारं यै
वैतान्यग्नेर्नामानि तान्येतत्प्रीणाति तानि हविषा देवर्नां करोति यस्यै वै दे-
वनायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यतेऽथोऽपृतानेवैतदग्नीनस्मिन्नग्नी

नामग्राहं दधाति ॥ ९ ॥ पञ्चैता आहुतीर्जुहोति । पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्च-
 ऽर्तवः संवत्सरोः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैवैनमेतद्वेनेन
 प्रीणाति ॥ १० ॥ अथैनं समुत्तति । दधना मधुना घृतेन जायतऽएष एत-
 द्युष्णीयते स एष सर्वस्माऽअग्नय जायते सर्वस्वेतदन्नं यद्वाधि मधु घृतं सर्वै-
 वै न मेत दन्नेन प्रीणाति सर्वतः समुत्तति सर्वत एवैन मेतस्सर्वैणान्नेन प्रीणा-
 ति ॥ ११ ॥ यद्वै नं समुत्तति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतद्-
 पमुत्तमपदधुस्तथैवास्मिन्नयमंतद्रूपमुत्तमं दधात्यन्नं वै रूपमेतद्दु परममन्नं यद्वाधि मधु
 घृतं तद्यदेव परमं रूपं तदस्मिन्नेतद्रूपमुत्तमं दधाति सर्वतः समुत्तस्यपि ब्राह्मेन परि-
 धितः सर्वत एवास्मिन्नेतद्रूपमुत्तमं दधाति दधैस्ने हि शुद्धा मेध्या अग्रैरग्रं हि
 देवानाम् ॥ १२ ॥ यद्वै नं समुत्तति । एतद्वै यत्रैतं भाणा ऋषयोऽग्निं
 समस्कुर्वन्तदस्मिन्नदोऽमुं पुरस्ताद्भागमकुर्वताः सजूरवरीयमथास्मिन्नेतं संक्षित-
 उपरिष्ठाद्भागमकुर्वत तद्यत्समुत्तति यऽएवास्मिन्ने प्राणा ऋषयः संक्षितऽउपरि-
 ष्ठाद्भागमकुर्वत तानेवैतत्प्रीणाति दधना मधुना घृतेन तस्योक्तो बन्धुः ॥ १३ ॥
 ये देवा देवानाम् । यज्ञिया यज्ञियानामिति देवा ह्यते देवानां यज्ञिया उ यज्ञिया-
 नां संवत्सरीणामुप भागमासतऽइति संवत्सरीणं ह्येतत्प्राणं भागमुपासतेऽहु-
 तादो इविषो यज्ञेऽस्मिन्नित्यहतादो हि प्राणाः स्वयं पिबन्तु मधुनो घृतस्येति
 स्वयमस्य पिबन्तु मधुनश्च घृतस्य चत्येतत् ॥ १४ ॥ ये देवा देवेषु । अधि देव-
 स्वमायन्निति देवा ह्यते देवेष्वधि देवत्वमायन्ये अन्नमणः पुरएतारोऽअस्येत्ययम-
 ग्निर्ब्रह्म तस्यैते पुरएतारो येभ्यो नऽश्च्यते एवते धाम किं चनेति न हि प्राणेभ्य
 च्यते एवते धाम किं चन न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्तुष्विति नैव ते दिवि न
 पृथिव्या यदेव प्राणभृत्तस्मिन्नेतदइत्येतत् ॥ १५ ॥ ह्यभ्यां समुत्तति । द्विपा-
 यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैवैनमेतत्समुत्तति ॥ १६ ॥
 अथ प्रत्यवरोऽइति । प्राणदा अपानदा इति सर्वे हे प्राणा योग्यमग्निश्चितः स
 यदेतामन्नात्मनः परिदा न वदेतात्र हेवास्पैष प्राणान्त्वृज्जीताथ यदेतामन्नात्मनः
 परिदा वदते तयो हास्पैष प्राणाश्च वृक्के प्राणदा अपानदा न्यानदा वर्चोऽा वार-
 बोदा इत्येतद्वा मेऽस्यैवेतदाहान्यांस्तेऽअस्युत्तपन्तु हेतयः पावकोऽअस्यभ्यं शिबो
 भवेति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ १७ ॥ प्रत्येत्य प्रवर्गोपमन्ध्यां प्रचरति । प्रव-
 र्गोपमन्ध्यां प्रचर्याथास्मै व्रतं वार्धव्रतं वा प्रयच्छत्यथ प्रवर्गोपमन्ध्यामथ प्रव-

ग्यमुत्सादयत्याप्स्वा तं कामं यस्मै कामायै न प्रवृणक्ति ॥ १८ ॥ तं वै परि-
 ष्यन्दऽउत्सादयेत् । ततो वाऽएष शुशुचानो भवति तं यदस्यामुत्सादये-
 दिमामस्य शुशुच्छेषदप्सूत्सादयेदपोऽस्य शुशुच्छेदथ यत्परिष्यन्दऽउत्सादयति
 तथो ह नैवापो हिनस्ति नेमां षट्हाप्सु न प्रास्पति तेनापो न हिनस्यथ
 यत्प्रमन्तमापः पयिन्ति शान्तिर्वाऽआपस्तेनोऽइमां न हिनस्ति तस्मात्परिष्यन्द-
 ऽउत्सादयेत् ॥ १९ ॥ अग्नौ त्वेवोत्सादयेत् । इमे वै लोका एषोऽग्निरापः परि-
 श्रितस्तं यदग्नाऽउत्सादयति तदेवै न परिष्यन्दऽउत्सादयति ॥ २० ॥ यद्वेवाग्ना-
 ऽउत्सादयति इमे वै लोका एषोऽग्निरग्निर्वागुरादित्यस्तदेते प्रवर्ग्याः स यदन्यत्रा-
 ग्नेरुत्सादयेदनास्तद्देवान्वाहिर्भ्यो लोकेभ्यां दध्यादथ यदग्नाऽउत्सादयत्येताने
 नैतद्देवानेषु लोकेषु दधाति ॥ २१ ॥ यद्वेवाग्नाऽउत्सादयति । शर एतद्यज्ञस्य
 यत्प्रवर्ग्य आत्मायमग्निश्चितः स यदन्यत्राग्नेरुत्सादयेद्वाहिर्भास्माच्छिरो दध्यादथ
 यदग्नाऽउत्सादयत्यात्मानमेवास्यैतत्संस्कृत्य शिरः प्रुनिदधाति ॥ २२ ॥ स्वयमा-
 तृणया सध्वस्पृष्टं प्रथमं प्रवर्ग्यमुत्सादयति । प्राणःस्वयमातृणया शिरः प्रवर्ग्य आ-
 त्मायमग्निश्चितः शरश्च तदात्मानं च प्राणेन संतनोति संदधात्युत्साद्य प्रवर्ग्य
 यथा तस्योत्सादनम् ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [२. १.] प्रथमः प्रपाठकः ॥
 कण्डिका संख्या ११० ॥

प्रत्येत्याग्निं प्रहरिष्यन् । आहुतीश्च जुहोति यमिधश्चादधात्पेतद्वाऽएनं देवा
 एष्यन्तं पुरस्तादग्नेनाप्रीणन्नाहुतिभिश्च समिद्धिश्च तथैवैनमयुंमत्तदेष्यन्तं पुरस्ता
 दग्नेन प्रीणात्प्राहुतिभिश्च समिद्धिश्च स वै पञ्चगृहीतं गृह्णीते तस्योक्तो बन्धुः ॥ १ ॥
 अथ षोडशगृहीतं गृह्णीते । षोडशकलः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निरात्मसंमितेनैवैन-
 मेतद्दग्नेन प्रीणाति यद्वाऽआत्मसंमितमन्नं तदवति तन्न हिनस्ति यद्भूयो हि-
 नस्ति तद्यत्कनीयो न तदवति समान्याध्वं स्रुचि गृह्णीते समानो हि स यमेतत्प्री-
 णाति वैश्वकर्माभ्यां जुहोति विश्वकर्मायमग्निस्तमेवैतत्प्रीणाति तिस्र आहुतीर्जु-
 होति त्रिवृद्गिनर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ २ ॥
 अथ समिध आदधाति । यथा तर्पयिन्वा परिवन्विष्याताहृत्कडौकुम्बयो भवन्त्युर्वै
 र्वा षड्कुम्बज ऊर्जैवैनमेतदग्नेन प्रीणात्प्राह्वी भवन्त्येतद्देवानस्पृतीनामनार्तं जीवं
 यदाहं तद्यद्वै वनस्पृतीनामनार्तं जीवं तेनैवै त्प्रीणाति घृते न्युत्ता भवन्त्याग्नेनं

वै घृतं स्वेनैवैनमेतदभागेन स्वेन रसेन प्रीणाति सर्वांश्च रात्रिं वसन्ति तत्र हि
 ता रसेन सम्पद्यन्ते तिस्रः समिध आदधाति त्रिवृद्गिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य
 मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥ ३ ॥ यद्वैवैता आहुतीर्जुहोति । एतद्वाग्एनं
 न्तं देवा एष्यन्तं पुरस्तादन्नेन समस्कुर्वन्नेताभिराहुतिभिस्तुर्यैवैनभयमेतदेव्य
 पुरस्तादन्नेन संस्करोत्येताभिराहुतिभिः ॥ ४ ॥ स वै पञ्चगृहीतं गृह्णीते ।
 पञ्चधाविहितो वाऽग्रयथ शीर्षन्प्राणो मनो वाक् प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमेतमेवा-
 स्मिन्नेतपञ्चधाविहितं शीर्षन्प्राणं दधात्यग्निस्तिग्मेन शोचिषेति तिग्मवत्या
 शिर एवास्मैतया सथश्यति तिग्मनायै ॥ ५ ॥ अथ षोडशगृहीतं गृह्णीते । अष्टौ
 प्राणा अष्टावङ्गान्येतामभि सम्पदथ समान्याथ स्तुचि गृह्णीते समाने ह्यनात्मन्नानि
 च प्राणारच भवन्ति नाना जुहोत्यङ्गेभ्यश्च तत्प्राणैभ्यश्च विधृतिं करोति
 वैश्वकर्मणाभ्यां जुहोति विश्वकर्मायमग्निस्तपैवैतत्संस्करोति तिस्र आहुतीर्जुहोति
 त्रिवृद्गिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन संस्करोति सप्तदशभिर्ऋ-
 ग्भिः सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतिरगिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य प्राणा तावतैवैनपत-
 त्मंस्करोत्येकविंशतिगृहीतेन द्वादश मासाः पञ्चसर्वस्त्रय इमे लाका असा-
 वादित्य एकविंशश एतामभिसम्पदम ॥ ६ ॥ यद्वैवैताः समिध आदधाति ।
 एतद्वाग्एनं देवाः सर्वे कृत्स्नं संस्कृत्यार्थेनमेतेनान्नेनाप्रीणन्नेनाभिः समिद्धिस्त-
 थैवैनमयमेतत्सर्वं कृत्स्नं संस्कृत्यार्थेनमेतेनान्नेन प्रीणात्येताभिः समिद्गैर्गौदुम्ब-
 र्यो भवन्त्यार्द्रा घृते न्युत्ता सर्वांश्च रात्रिं वसन्ति तस्योक्तो बन्धुरुदेनमुत्तरां नये-
 न्द्रेयं प्रतरां नय युस्थ कुर्मो गृहं हविरिति यथा यजुस्तथा बन्धुस्तिस्रः समिध
 आदधाति त्रिवृद्गिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नं प्री-
 णाति तिस्र आहुतीर्जुहोति तत्षट् तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ १ ॥ [२. २.] ॥ ॥

अथातः सम्प्रेष्यति । उद्यच्छेधमपुपयच्छोपयमनीरग्नये महियमाणायानुब्रू-
 ण्नीदेकस्फुटयानूदेहि ब्रह्मस्त्रप्रतिरथं जपेति ॥ १ ॥ एतच्छं देवानुपमैष्यतः । एतं य
 ङ् तथस्यमानान्दक्षिणतोऽसुरा रुक्षांसि नापू अजिघांमन्नु यक्ष्यधे नय-
 ङ् तथस्यध्वजइति ॥ २ ॥ ते देवा इन्द्रमब्रुवन् । त्वं वै नः श्रेष्ठो बलिष्ठो वीर्यव-
 त्तमोऽसि त्वमिमानि रुक्षांसि प्रतिपतस्सेति तस्य वै मे ब्रह्म द्वितीयमस्त्विति त-

येति तस्मै वै बृहस्पतिं द्वितीयमकुर्वन्ब्रह्म वै बृहस्पतिस्तऽइन्द्रेण चैव बृहस्पतिना
 च दक्षिणतोऽसुरान् रक्षांशसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुःपतं यज्ञमतन्वत ॥ ३ ॥
 तद्वाऽपतत्क्रियते । यदेवा अकुर्वन्निदं नु तानि रक्षांशसि देवैरेवापहतानि यच्चेत-
 स्करोति यदेवा अकुर्वन्स्तत्करवाणत्थिथाऽइन्द्रेण चैवैतद्बृहस्पतिना च दक्षिणतोऽ-
 सुरान् रक्षांशसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुःपतं यज्ञं तनुते ॥ ४ ॥ स यः स
 इन्द्रः । एष सोऽपतिरथाऽथ यः स बृहस्पतिरेष स ब्रह्मा तद्यद्ब्रह्मा प्रतिरथं
 जपतीन्द्रेण चैवैतद्बृहस्पतिना च दक्षिणतोऽसुरान् रक्षांशसि नाष्टा अपहत्याभये-
 ऽनाष्टुःपतं यज्ञं तनुते तस्माद्ब्रह्मापतिरथं जपति ॥ ५ ॥ आशुः शिशानो
 वृषभो न भीम इति । ऐन्द्रोऽभिरूपा द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संबत्सर
 संबत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैतदक्षिणतोऽसुरान् रक्षांशसिः
 नाष्टा अपहन्ति त्रिष्टुब्धिर्ब्रह्मो वै त्रिष्टुब्जैर्यैवैतदक्षिणतोऽसुरान् रक्षांशसि नाष्टा
 अपहन्ति ता ह्यविथशतिर्गायत्र्यः सम्पद्यन्ते तदारणेभ्यो भवन्त्यग्निकर्म हि
 ॥ ६ ॥ अथैनपुद्यच्छति । उदु त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिरिति
 तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ अथाभिप्रयान्ति । एज दिशो देवीर्यज्ञमवन्तु देवीरिति
 देवैश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या दिक्ष्वस्पर्धन्त ते देवा असुराणां त्रिशोऽवृजत त-
 थैवैतद्यजमानो द्विषतो ध्रातृव्यस्य त्रिशो वृद्धे देवीरिति तदेना देवीः कुरुते यज्ञ-
 मवन्तु देवीरिति यज्ञमिममवन्तु देवीरित्येतदप्राप्तं दुर्मतिं बाधमाना इत्यशनाया
 वाऽअपतिरशनायामपत्राधमाना इत्येतद्रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरिति रथ्या
 च पोषे च यज्ञपतिमाभजन्तीरत्येतद्रायस्पोषेऽअथाथ यज्ञोऽअस्थादिति रथ्या च
 पोषे चाथ यज्ञोऽस्थादित्येतत् ॥ ८ ॥ समिद्धेऽअग्नावृषि मामहान इति ।
 यजमानो वै मामहान चकथपत्र इत्युक्थानि हेतस्य एत्राणीज्य इति यज्ञियं इत्ये-
 तद्ब्रूषीत इति धारित इत्येतत्तप्तं घर्मं परिगृह्यायजन्तेति तप्तं बतं घर्मं परिगृह्या-
 यजन्तोर्जा यद्यज्ञमयजन्त देवा इत्यूर्जा बतं यज्ञमयजन्त देवाः ॥ ९ ॥ देव्याय
 धर्मं ज्ञाष्टुऽइति । देवो बेष धर्ता जोषयित्तमो देवश्रीः धीमनाः शतपया इति
 देवश्रीर्बेष धीमनाः शतपयाः परिगृह्य देवा यज्ञमायन्निति परिगृह्य बतं देवा
 यज्ञमायन्देवा देवेभ्योऽअध्वर्यन्तो अस्थुरित्यध्वरो वै यज्ञो देवा देवेभ्यो यज्ञिय-
 न्तोऽस्थुरित्येतत् ॥ १० ॥ वीतं हविः शमितं शमिता यज्ज्याऽइति ।
 इष्टं स्निष्टमित्येतत्सुर्वीयो यज्ञो यत्र हव्यमग्नीत्यध्वर्युः पुस्ताद्यजूषि जपति

होता पश्चाद्दृष्टोऽन्नाद् ब्रह्मा दक्षिणतोऽप्रतिरथं जपत्येष एव तुरीयो यज्ञस्ततो
 बाह्या आशिषो नो जुषन्तामिति ततो नो बाह्या आशिषश्च जुषन्तामिति तत्
 ॥ ११ ॥ सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात् । सविता ज्योतिरुदयां अजस्रमित्यसौ
 वाऽआदित्य एषोऽग्निः स एष सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सवितैतज्ज्योतिरुदयच्छ-
 त्यजस्रं तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वानिति पशवो वै पूषा तऽएतस्य प्रसवे प्रेरते सम्प-
 श्यन्निश्वा भुवनानि गोपा इत्येष याऽइदं सर्वं सम्पश्यत्येष उऽएवास्य सर्वस्य
 भुवनस्य गोप्ता ॥ १२ ॥ तया अमुष्मादादित्यादर्वाच्यः एवादिशः । ता एत-
 द्वा अमुराणामवृज्जताथो ता एवैतत्समारोहस्ता उऽएवैतद्यजमानो द्विपतो सा-
 तुव्यस्य वृक्केऽथो ता एवैतत्समारोहताथो ऽएतद्वाऽएताभिर्देवा आतः संप्राप्तुवंस्त-
 थैवाभिरयमतदातः सम्प्राप्नोति ॥ १३ ॥ अथाशमानं पृथिनमुपदधाति । असौ
 वाऽआदित्योऽस्मा पृथिनमुपेवैतदादित्यमुपदधाति पृथिनर्भवति रश्मिभिर्हि । म-
 यदलं पृथिन तमन्तरेणाहवनीयं च गार्हपत्यं चोपदधात्ययं वै लोको गार्-
 हपत्यो यौराहवनीय एतं तदिमौ लोकावन्तरेण दधाति तस्मादेष इमौ लो-
 कावन्तरेण तपति ॥ १४ ॥ आग्नीध्रवेलायाम् । अन्तरिक्षं वाऽआग्नी-
 ध्रमतं तदन्तरिक्षे दधाति तस्मादेषोऽन्तारक्षायतनो व्यध्वे—व्यध्वे षेष इतः
 ॥ १५ ॥ स एष प्राणः । प्राणमेवैतदात्मन्धत्ते तदेतदायुरायुरेवैतदात्म-
 न्धत्ते तदेतदश्मायुर्ह्येतदक्षमु वाऽआयुरश्मा भवति स्थिरो वाऽअश्मा स्थिरं तदा-
 युः कुरुते पृथिनर्भवति पृथनीव क्षामम् ॥ १६ ॥ स उपदधाति । त्रिमान एष
 दिवो मध्यऽआस्त इति त्रिमानो ह्येष दिवो मध्यऽआस्तऽआपप्रिबाभ्रोदसी अ-
 न्तरिक्षमित्युद्यन्वाऽएष इमाल्लोकानांपूरयति स विश्वाचीरभ्रिचष्टे वृताचीरिति स्रुच-
 श्वेतद्वेदीश्चाहान्तरा पूर्वमपरं च केतुमित्यन्तरेमं च लोकमपुं चेत्येतदथो यच्चेदुपे-
 तर्हि चीयते यच्चादः पूर्वमचीयतेति ॥ १७ ॥ उक्षा समुद्रोऽअरुणः सुपर्ण इति ।
 उक्षा ह्येष समुद्रोऽरुणः सुपर्ण पूर्वस्य योनिं पितुराविशेशेति पूर्वस्य ह्येष एतं
 योनिं पितुराविशति मध्ये दिवो निहितः पृथिनरश्मेति मध्यं षेष दिवो निहितः
 पृथिनरश्मा विचक्रमे रजसस्पात्यन्ताश्रिति विक्रममाणो वाऽएष एषां लोकानामन्ता-
 श्रयाति ॥ १८ ॥ इत्यामुपदधाति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्गोवानग्निर्गोवस्य
 प्राजा तावतैवेनमेतदुपदधाति त्रिष्टुभ्यां त्रैष्टुभो षेष न सादयत्यसन्नो षेष न सूद-
 दोहमाशिवदाति प्राणो वै सूददोहाः प्राण एष किं प्राणं प्राणं दध्यामिति तं नि-

धाव यथा न नश्येत् ॥ १९ ॥ अथोपायन्ति । इन्द्रं विश्वा अवीवृधान्निति तस्यो-
 को बन्धुर्देवहूर्यङ्ग आ च वक्षत्मुम्नहूर्यङ्ग आचवक्षत्रिति देवहूर्यङ्गैश्च यज्ञः सुम्नहूर्य-
 यज्ञदग्निर्देवो देवां २ ।ऽआचवक्षत्रिति यक्षञ्चैवाग्निर्देवो देवाना च बह-
 त्वित्येतत् ॥ २१ ॥ वाजस्यमा प्रसवः । उदग्राभेणोदग्रभीत् अथा सपत्न्या-
 निन्द्रो मे निग्राभेणाधरौ २ ।ऽअकरिति यथैव यज्ञस्तथा बन्धुः ॥ २१ ॥
 उदग्राभं च निग्राभं च । ब्रह्म देवा अवीवृधन् अथा सपत्न्यानिन्द्राग्नी मे विष्-
 चीलान्त्वपश्यतामिति यथैव यज्ञस्तथा बन्धुः ॥ २२ ॥ तथा अमुष्पादादित्या-
 बूर्ध्वाश्चतस्रो दिशः । ता एतद्देवा असुराणामवृञ्जताथो ता एवैतत्समारोहंस्ता
 उऽएवैतद्यजमानो द्विषतो आतृव्यस्य वृक्तेऽथो ता एवैतत्समारोहत्यथोऽएत-
 द्वा एताभिर्देवा आतः सम्प्राप्नुवंस्तथैवाभिरयमेतद्वातः सम्प्राप्नोति ॥ २३ ॥
 आथाग्निमारोहन्ति । क्रमध्वमग्निना नाकामिति स्वर्गो वै लोको नाकः क्रमध्वम-
 नेनाग्निर्नैतथ स्वर्गं लोकमित्येतदुख्यथ हस्तेषु बिभ्रत इत्युख्यथ ह्येतऽएतथ
 हस्तेषु बिभ्रति दिवस्पृष्टथ स्वर्गत्वा मिथ्वा देवेभिराध्वमिति दिवस्पृष्टथ स्वर्गं
 लोकं गत्वा मिथ्वा देवेभिराध्वमित्येतत् ॥ २४ ॥ प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वा-
 न्निति । प्राची वै दिग्ग्नेः स्वामनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्येतदग्नेरग्ने पुरोऽअ-
 ग्निर्भवेहेत्यस्य त्वमग्नेरग्ने पुरोऽग्निर्भवेहेत्येतद्विश्वा आशा वीद्यानो विभाहीति
 सर्वा आशा वीप्यमानो विभाहीत्येतद्गूर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदऽइत्याशिषमा-
 शास्त ॥ २५ ॥ पृथिव्या अहम् । उदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाहिवमारुहमिति
 गार्हपत्यादद्याग्नीध्रीयमागच्छन्त्याग्नीध्रियादाहवनीयं दिवो नाकस्य पृष्टास्व-
 ष्योतिरगामहामिति दिवो नाकस्य पृष्टात्स्वर्गं लोकमगामहमित्येतत् ॥ २६ ॥
 स्वर्गं नतो नापेक्षन्ते । आ द्याथ रोहन्ति रोदसी ऽइति न हैव तेऽपेक्षन्ते ये
 स्वर्गं लोकं यन्ति यज्ञं ये विश्वतोधारथ सुविद्वाथसो वितेनिरऽइत्येष एव
 यज्ञो विश्वतोधार एतऽउ एव सुविद्वाथसो यऽएते वितन्वते ॥ २७ ॥ अग्ने
 प्रेहि प्रथमो देवतायामिति । इममेतद्दग्निमाह त्वभेषां प्रेहि प्रथमो देवतायामिति
 चर्द्धेदेवानामृत मर्त्यानामित्युभयेषाथ हैतद्देवमनुष्याणां चक्षुरियक्षमाणा भृ-
 गुभिः सज्जोषा इति यजमाना भृगुभिः सज्जोषा इत्येतत्स्वर्गं यजमानाः स्वस्ती-
 ति स्वर्गं लोकं यन्तु यजमानाः स्वस्तीत्येतत् ॥ २८ ॥ तथा अमुष्पिञ्जोके
 पृच्व दिशः । ता एतद्देवा असुराणामवृञ्जताथो ता एवैतत्समारोहंस्ता उ

ऽएतच्चैतद्यजमानो द्विषतो आतृव्यस्य वृहक्तेऽथो ता एतत्समारोहत्यथो ऽएतद्या
 ऽएताभिर्देवा आतः सम्प्राप्नुवंस्तथैवाभिरयमेतदातः सम्प्राप्नोति ॥ २६ ॥
 अथैनमभिजुहोति । एतद्वाऽएनं देवा ईयिवाथ समुपरिष्ठादन्नेनाप्रीणन्नेतया-
 हुत्या तथैवैनमयमेतदीयिवाथ समुपरिष्ठावन्नन प्रीणात्येतयाहुत्या कृष्णायै
 शुक्लवत्सायै पथसा रात्रिर्वै कृष्णा शुक्लवत्सा तस्या असावादित्यो
 वत्सः स्वेनैवैनमेतद्वागेन स्वेन रुसेन प्रीणात्युपरि धार्यमाण उपरि हि स यमेतप्री-
 णाति दोहनेन होहनेन हि पयः प्रदीयते ॥ ३० ॥ यद्वैैनमभिजुहोति । शिर
 एतद्यज्ञस्य यदग्निः प्राणः पथः शीर्षस्तप्माणं दधाति यथा स्वयमातृष्णामभिप्र-
 क्षरेदेवमभिजुह्यात्प्राणः स्वयमातृष्णा रस एष शिरश्च तत्प्राणं च रुमेन संतनोति
 संदधाति नक्ताषासा समनमा त्रिरूपेऽइति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३१ ॥ अग्ने स-
 हस्राज्ञेति । हिरण्यशकलैर्वाऽएष सहस्राक्षः शतमूर्धास्त्रिति यददुः शतशीर्षा रुद्रो-
 ऽसृज्यत शतं ते प्राणाः सहस्रं व्याना इति शतंथै वैव तस्य प्राणाः सहस्र व्याना
 यः शतशीर्षा त्वथै साहस्रस्य राय ईशिषऽ इति त्वथै सर्वस्यै रय्याऽईशिषऽइ-
 त्येतत्समै ते त्रिधेम वाजाय स्वाहेत्येष वै वाजस्तमेतत्पीणाति ॥ ३२ ॥ द्वाभ्या-
 मभिजुहोति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैन-
 मेतदभिजुहोति ॥ ३३ ॥ अथैनं निदधाति । सुपर्णोऽस्मि गरुत्मानित्येतद्वाऽएनम-
 दो विकृत्या सुपर्णं गरुत्मन्तं विकरोति तथै सुपर्णं गरुत्मन्तं चिनोति तथै सु-
 पर्णं गरुत्मन्तं कृत्वान्ततो निदधाति पृष्ठे पृथिव्याः सीद भ्रामान्तरिक्षमापृण
 ज्योतिषा त्रिवमुत्तभान तेजसा दिश उदथैहेन्येवथै ह्येष एतत्सर्वं करोति ॥ ३४ ॥
 आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तादिति । आजुह्वानो नः सुप्रतीकः पुरस्तादित्येतदग्ने
 त्वं योनिमासीद साधुयेत्येष वाऽअस्य स्वो योनिस्तथै साध्वासीदित्येतदस्मिन्स-
 धस्येऽअध्युत्तरस्मिन्नाति द्यौर्वाऽउत्तरथै सधस्थं विश्वे देवा यजमानश्च सीदतेति
 तद्विश्वैर्देवैः सह यजमानथै सादयति द्वाभ्यां निदधाति तस्योक्तो बन्धुर्वेषद्वारेण
 तस्योपरि बन्धुः ॥ ३५ ॥ अथास्मिन्त्समिध आदधाति । एतद्वाऽएनं देवा ईयि-
 वाथैसमुपरिष्ठादन्नेनाप्रीणन्त्समिद्धिश्चाहुतिभिश्च तथैवैनमयमेतदीयिवाथै समु-
 परिष्ठादन्नेन प्रीणाति समिद्धिश्चाहुतिभिश्च ॥ ३६ ॥ स वै शमीमर्यो प्रथमामा-
 दधाति । एतद्वाऽएष एतस्यामाहुत्याथै हुतायां प्रादीप्यतोदञ्जलत्तस्माद्देवा अ-
 विभपुर्वथै नोऽयं न हिथैस्यादिति तऽएतां शमीमपरयंस्तथैनमशमयंस्तद्यदेतं

शम्याशमयंस्तस्माच्छमी तथैवैनमयमेतच्छम्या शमयति शान्त्याऽएव न जग्ध्यै ॥३७॥
 ताऽ सवितर्वरेण्यस्य । चित्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम् ग्रामस्य कएवोऽअद्दु-
 हत्प्रपीनां सहस्रधारां पयसा महीं गामिति कएवो हैनां ददर्श सा हास्मैसहस्र-
 धारा सर्वाङ्कामान्दुदुहे तथैवैतद्यजमानाय सहस्रधारा सर्वाङ्कामान्दुदुहे ॥३८॥ अथ
 वैकङ्कतीमादधाति । तस्या उक्तो बन्धुर्विधेम ते परमं जन्मन्मग्नऽइति धीर्वाऽअस्य पर-
 मं जन्म विधेम स्तोमंरवरे सधस्थ इत्यन्तरिक्षं वाऽअवरऽ सधस्थं यस्माद्योनेरुदा-
 रिषा यजे तमित्येष वाऽअस्य स्वो योनिस्तं यजऽइत्येतत्प त्वे हवीऽऽषि जुहुरे
 समिद्धऽइति यदा वाऽएष समिधयतेऽथैतस्मिन्हवीऽषि प्रजुहति ॥ ३९ ॥ अथो-
 दुम्बरीमादधाति । ऊर्ग्वै रस उदुम्बर ऊर्जैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति कर्णकवती भव-
 ति पशवो वै कर्णकाः पशुभिरैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति यदि कर्णकवती न विन्दे-
 दधिद्रप्समुपहत्यादध्यात्तद्यदधिद्रप्स उपतिष्ठते तदेव पशुरूपं प्रेक्षोऽअग्ने दीदिहि
 पुरो न इति विराजादधात्यन्नं विराहन्नेनैवैनमेतत्प्रीणाति तिस्रः समिध आदधाति
 त्रिवृद्गिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥ ४० ॥ अ-
 थाहुतीर्जुहोति । यथा परिविष्वानुपाययेत्तादृक्तस्त्रुत्रेण पूर्वं स्रञ्चोत्तरामग्ने तमघा-
 रवं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रऽ हृदिस्पृशम् अर्ध्यामा तऽओर्हैरिति युस्ते हृदिस्पृ-
 कस्तोमस्तं तऽअर्ध्यासाम्प्रेतेत्पदत्तया जुहोति पञ्चपदा पङ्क्तिः पञ्चचितिकोऽग्निः
 पञ्चऽऽर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽगिनर्यावानगिनर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्ने-
 न प्रीणाति ॥४१॥ अथ वैश्वकर्माणी जुहोति । विश्वकर्मायमग्निस्तुमेवैतत्प्रीणाति
 चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेनेति चित्तपेषां जुहोमि मनसा च घृतेन चेत्येतद्यथा
 देवा इहागमन्ति यथा देवा इहागच्छानित्येतद्दीतिहोत्रा अतावृष इति सत्यवृष
 इत्येतत्पत्ये विश्वस्य भूमनो जुहोमि विश्वकर्मणऽइति योऽस्य सर्वस्य भूतस्य
 पतिस्तस्मै जुहोमि विश्वकर्मणऽइत्येतद्विश्रवाहादाभ्यऽ हविरिति सर्वदेवास्त्रितं
 हविरित्येतत् ॥ ४२ ॥ अथ पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वमेतद्यत्पूर्णं सर्वैर्यैवैनमेतत्प्री-
 णाति ॥ ४३ ॥ सप्त तेऽअग्ने समिध इति । प्राणा वै समिधः प्राणा वेत्तं
 समिधते सप्त जिह्वा इति यानमूत्सप्त पुरुषानेकं पुरुषप्रकुर्वन्तेषामेतदाह सप्तऽ
 अण्य इति सप्त हि तऽअण्य आसन्तसप्त धाम प्रियाणीति इन्द्राऽऽस्येतदाह
 इन्द्रांस्त्रिसि वाऽअस्य सप्त धाम प्रियाणि सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्तीति
 सप्त वेतऽ होत्राः सप्तधा यजन्ति सप्त योनीरिति चित्तिरेतदाहापृषस्वेत्वा

प्रजापस्वेत्येतद्वृत्तेनेति रेते वै घृतं घृतं पृथुतेषु लोकेषु दधाति स्वाहेति यज्ञो वै
 स्वाहाकारो यज्ञियमवैतदिदं सकृत्सर्वं करोति ॥ ४४ ॥ सप्त सप्तेति । सप्तचित्तिको-
 ऽग्निः सप्तऽर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्पस्य मात्रा तावतैवै-
 नमेतत्प्रीणाति तिस्र आहुतीर्जुहोति त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवत्पस्य मात्रा तावतै-
 वैनमेतदभेन प्रीणाति तिस्रः समिध आदधाति तत्पद तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४५ ॥
 तिष्ठन्तसमिध आदधाति । अश्वीनि वै समिधसिष्ठन्तीन् वाऽअश्वीन्यासीन् आ-
 हुतीर्जुहोति मांशानि वाऽआहुतय आसतऽइव वै मांशान्यनराः समिधो भ-
 वन्ति बाह्या आहुतयोऽन्तराणि ह्यस्थीमि बाह्यानि मांशानि ॥ ४६ ॥ अथातः
 सम्पदेत् । पद पुरस्ता उज्जहोति पदपरिष्ठात्पदाभिगारमनः पृश्नेयन्ति द्वाभ्यामश्वानं पृ-
 श्मिमुपदधाति चतुर्भिर्गग्नेर्यन्ति पञ्चभिरग्निमारोहन्ति तदेकां न त्रिंशदाहुति-
 रेव त्रिंशत्तमी द्वाभ्यामग्निं निदधाति तद्द्वान्त्रिंशद्दशापुंशुः एतद्दशानुष्पेपानु-
 ष्टु ॥ ४७ ॥ तथा अमूस्त्रिंशोऽनुष्पुमः । गार्हपत्यं समादयन्ति तामांशतामत्रैका-
 माहरन्ति तद्यदेतामत्राहरन्त्यत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र तस्मै जालमा-
 सीद्यज्ञमात्स्यन् ॥ ४८ ॥ सोऽग्निपत्रवीत् । त्वयाअमदा गीति तथेति तस्माद्यज्ञै-
 वैनमत्राहरन्त्यथैषोऽलमत्रायालमाहुतिभ्यो भवति ॥ ४९ ॥ अथोऽम्नाहुः । प्रजा-
 पतिरेवैतं प्रियं पुत्रमृगस्याधत्तऽइति स यो हैऽदेवं वेदा हैवं प्रियं पुत्रमृगसि धने
 ॥ ५० ॥ यज्ञैवैतमत्राहरन्ति । यान्वे तान्सप्त पुरुपातेकं पुरुपमर्कुर्यन्नयमेव स यो-
 यमग्निश्चीयतेऽथ ग्रामपां तामूर्ध्वांश्च अियंश्च रसंश्च समुदौहन्नेष स यमनमत्राग्नि-
 माहरन्ति तद्यदेतमत्राहरन्ति यवेतेपांश्च सप्तानां पुरुपाणांश्च श्रीयो रसस्तमेतद्-
 ध्वंश्च समुदूहन्ति तदस्यैतच्छिर आन्मायमग्निश्चित आन्मानमेवास्यैतत्संस्कृत्य
 शिरः प्रतिदधाति ॥ ५१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ३.] ॥ द्वितीयोऽ-
 ध्यायः [५७.] ॥

अथातो वैश्वानरं जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र वैश्वानरो
 देवता तस्मात्सप्तद्विर्जुहोति तदेनंश्च इत्रिषा देवतां करोतिः यस्यै वै देवतायै ह-
 विर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यते द्वादशकपालो द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरो वैश्वानरः ॥ १ ॥ यज्ञैवैतं वैश्वानरं जुहोति । वैश्वानरं वाऽसप्तमग्निं ज-
 नयिष्यन्भवति तमदः पुरस्ताद्दीक्षणीयायांश्च रेतां भूतंश्च सिञ्चति यादवै योनौ

रेतः सिञ्च्यते तादृग्जायते तद्यत्त्र वैश्वानरश्च रेतो भूतश्च सिञ्चति तस्मादय-
मिह वैश्वानरो जायतऽउपाशु तत्र भवति रेतो वै तत्र यद्वा उपाशु
वै रेतः सिञ्च्यते निरुक्त इह निरुक्तश्च हि रेतो जातं भवति ॥ २ ॥
शतम् ५००० ॥ ॥ स यः स वैश्वानरः । इमे स लोका इयमेव
पृथिवी त्रिंश्वमग्निर्नरोऽन्तरिक्षमेव विश्वं वायुर्नरो अग्निरेव विश्वमादित्यो नरः
॥ ३ ॥ ते ये तऽइमे लोकाः । इदं ताच्छिर इदमेव पृथिव्योषभयः इमश्रूणि
तदेतद्विश्वं वागेवाग्निः स नरः सोऽपरिष्टादस्य भवत्युपरिष्टादस्य अग्निः ॥ ४ ॥
इदमेवान्तरिक्षम् । तस्मादेतद्लोमकमलोमकमिव ह्यन्तरिक्षं तदेतद्विश्वं प्राण एव
वायुः स नरः स मध्येनास्य भवति मध्येन ह्यन्तरिक्षस्य वायुः ॥ ५ ॥ शिर एव
श्रीः । नक्षत्राणि केशास्तदेतद्विश्वं चक्षुरेवादित्यः स नरस्तद्वन्ताच्छीर्ष्णो भव-
त्यवस्ताश्चि दिव आदित्यस्तदस्यैतच्छिरो वैश्वानर आत्मायमग्निश्चित आत्मान-
मेवास्यैतत्संस्कृत्य शिरः प्रतिदधाति ॥ ६ ॥ अथ मारुतान्जुहोति । प्राणा वै मा-
रुताः प्राणानेवास्मिन्नेतदधाति वैश्वानरश्च हुत्वा शिरो वै वैश्वानरः शीर्षेस्तप्रा-
णान्दधाति ॥ ७ ॥ एक एष भवति । एकमिव हि शिरः स्मेतरे सप्तकपाला
यदुवाऽअपि षड् कृत्वः सप्त-सप्त सप्तैव तच्छीर्षयेव तत्सप्त प्राणान्दधाति ॥८॥
निरुक्त एष भवति । निरुक्त मिव हि शिरोऽनिरुक्ता इतरेऽनिरुक्ता-इव हि प्रा-
णास्तिष्ठन्नेतं जुहोति तिष्ठतीव हि शिर आसीन इतरानासत-इव हि प्राणाः ॥९॥
तर्था प्रथमो मारुतो जुहोति । इमो तौ प्राणौ तौ मध्ये वैश्वानरस्य जुहोति मध्ये
हीमौ शीर्ष्णः प्राणौ ॥ १० ॥ अथ यौ द्वितीयौ । इमौ तौ तौ समन्तिकतरं जु-
होति समन्तिकतरमिव हीमौ प्राणौ ॥ ११ ॥ अथ यौ तृतीयौ । इमौ तौ तौ स-
मन्तिकतरं जुहोति समन्तिकतरामिव हीमौ प्राणौ वागेवारण्येऽनूच्यः सोऽरण्येऽ-
नूच्यो भवति बहु हि वाचा घोरं निगच्छति ॥ १२ ॥ यद्वै वैश्वानरमारुतान्जु-
होति । क्षत्रं वै वैश्वानरो विणमारुताः क्षत्रं च तद्विशं च करोति वैश्वानरं पूर्वं
जुहोति क्षत्रं तत्कृत्वा विशं करोति ॥ १३ ॥ एक एष भवति । एकस्थं तत्क्षत्र-
मेकस्थाश्च श्रियं करोति बहव इतरे विशं तद्भूमानं दधाति ॥ १४ ॥ निरुक्त एष
भवति । निरुक्तमिव हि क्षत्रमनिरुक्ता इतरेऽनिरुक्तेव हि विद् तिष्ठन्नेतं जुहोति
विदं विदं क्षत्रमासीन इतरानास्तऽइव हि विद् ॥ १५ ॥ तत्राऽपतम् । पुरोऽनु-
वाक्यवन्तं याज्यवन्तं वषट्कृते लुचा जुहोति हस्तेनैवेतरानासीनः स्वाहाकारेण

क्षत्रायैव तद्विशं कृतानुक्रममुवर्तमानं करोति ॥ १६ ॥ तदाहुः । कथमस्यैते पुरो-
 ऽऽह्वाक्यवन्तो याज्यवन्तो वषट्कृते खुचा हुता भवन्तीत्येतेषां वै सप्तपदानां मा-
 रुतानां यानि त्रीणि प्रथमानि पदानि सा त्रिपदा गायत्री पुरोऽनुवाक्याश्च यानि
 चत्वार्युत्तमानि सा चतुष्पदा त्रिष्टुभ्याज्ये द्वेष्व कपुच्छलमयं दण्डः स्वाहाकारो
 वषट्कार एवमु हास्येते पुरोऽनुवाक्यवन्तो याज्यवन्तो वषट्कृते खुचाहुता भवन्ति
 ॥ १८ ॥ तद्यं प्रथमं दक्षिणतो मारुतं जुहोति । याः सप्तप्राच्यः स्रवन्ति ताः स
 सप्तकपालो भवति सप्त हि ता याः प्राच्यः स्रवन्ति ॥ १८ ॥ अथ यं प्रथममु-
 त्तरतो जुहोति । अत्रवः स सप्तकपालो भवति सप्त बृतवः ॥ १९ ॥ अथ यं
 द्वितीयं दक्षिणतो जुहोति । पशवः स सप्तकपालो भवति सप्त हि ग्राम्याः प-
 शवस्तमन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यप्सु तत्पशुन्प्रतिष्ठापयति ॥ २० ॥ अथ यं द्वितीय-
 मुत्तरतो जुहोति । सप्तऽऽप्यः स सप्तकपालो भवति सप्त हि सप्तऽर्ष्यस्तमन-
 न्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यृतुषु तदृषीन्प्रतिष्ठापयति ॥ २१ ॥ अथ यं तृतीयं दक्षिण-
 तो जुहोति । प्राणाः स सप्तकपालो भवति सप्त हि शीर्षन्प्राणास्तमनन्तर्हितं
 पूर्वस्माज्जुहोत्यनन्तर्हितान्स्तच्छीर्षाः प्राणान्दधाति ॥ २२ ॥ अथ यं तृतीयमुत्तरतो
 जुहोति । छन्दाऽसि स सप्तकपालो भवति सप्त हि चतुरुत्तराणि छन्दाऽसि
 तमनन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यनन्तर्हितानि तदृषिभ्यश्छन्दाऽसि दधाति ॥ २३ ॥
 अथ याः सप्त प्रतीच्यः स्रवन्ति । सोऽरण्येऽनूच्यः स सप्तकपालो भवति सप्त
 हि ता याः प्रतीच्यः स्रवन्ति सोऽस्यैषांऽवाङ् प्राण एतस्य प्रजापते सोऽरण्येऽनू-
 च्या भवन्ति तिर इव तद्यदरण्य तिर इव तद्यदवाङ् प्राणस्तस्माद्यऽएतासां नवीनां
 पिवन्ति निप्रतरा शपनतरा आहनस्यवाहितरा भवन्ति तद्यद्यदेतद्वाहेषु मारुता इति
 तदस्माऽऽश्रमं कृत्वापिदधाति तेनैनं प्रीणाति ॥ २४ ॥ स यः स वैश्वानरः । अ-
 सौ स आदित्योऽथ ये ते मारुता रश्मयस्ते ते सप्त सप्तकपाला भवन्ति सप्त-सप्त हि
 मारुता गणाः ॥ २५ ॥ स जुहोति । शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योति-
 श्च ज्यातिष्मांश्चेति नामान्यपामेतानि मण्डलमेवैतत्संस्कृत्याथास्मिन्नेवान्शमी-
 षामम्राहं प्रतिदधाति ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥

अथातो वसोर्धारां जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषाञ्च वसुस्त-
 स्यै देवा एतां धारां प्रागृह्णन्त्येवमप्रीणंस्तद्यदेतस्मै वसवऽएतां धारां प्रागृह्णन्त-

स्मादेनां वसोर्धारेत्याचक्षते तथैनास्माऽअयमेतां धारां प्रगृह्णाति तथैनं प्रीणाति
 ॥ १ ॥ यद्वैतां वसोर्धारां जुहोति । अभिषेक एवास्यैष एतद्वाऽएनं देवाः सर्व-
 कृत्स्नं संस्कृत्याथैनमेतैः कामैरभ्यपिञ्चैतया वसोर्धारया तथैवैनामयमेतत्सर्वं कृ-
 त्स्नं संस्कृत्यार्थनमेतैः कामैरभिषिञ्चत्यतथा वसोर्धारयाज्यन पञ्चगृहीतेनौदुभ्वर्या
 शुचा तस्योक्तो बन्धुः ॥ २ ॥ वैश्वानरं हुत्वा । शिरो वृ वैश्वानरः शीर्ष्णो वा
 ऽअन्नमद्यतेऽथो शीर्षतो वाऽअभिषिच्यमानोऽभिषिच्यते मारुतान्हुत्वा प्राणा वै मा-
 रुताः प्राणरु वाऽअन्नमद्यतेऽथो प्राणेषु वाऽअभिषिच्यमानोऽभिषिच्यते ॥ ३ ॥
 तद्वाऽअरण्येऽनूच्ये । वाग्वाऽअरण्येऽनूच्यो वाचा वाऽअन्नमद्यतेऽथो वाचा
 वाऽअभिषिच्यमानोऽभिषिच्यते तदतत्सर्वं वसु सर्वं ह्येते कामाः सैषा वसुमयी
 धारा यथा जःरस्य वा सर्षिषो वैश्वानरं भायैवेयमाज्याहुतिर्हूयते तद्गृहेषा वसुमयी
 धारा तस्मादेनां वसोर्धारेत्याचक्षते ॥ ४ ॥ स आह । इदं च मऽइदं च मऽइत्य-
 नेन च त्वा प्रीणाम्यनेन चानेन च त्वाभिषिञ्चाम्यनेन चयेतद्गोऽइदं च मे
 देहीदं च मऽइति सा यदेरेषा धाराग्निं प्राप्नुयादथैतद्यजुः प्रतिपद्येत ॥ ५ ॥
 एतद्वाऽएनं देवाः । एतेतान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्येतया वसोर्धारयाथैनमे-
 तान्कामानयाचन्त नेभ्य इष्टः प्रीतोऽभिषिक्त एतान्कामान्प्रायच्छत्यथैवैनमयमे-
 तदेतेतान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्येतया वसोर्धारयाथैनमेतान्कामान्याचते तस्मा-
 ऽइष्टः प्रीतोऽभिषिक्त एतान्कामान्प्रायच्छति द्वौ-द्वौ कामौ संयुक्त्यव्यवच्छेदाय
 यथा व्योक्तसो संयुज्ज्यादेवं यजन कल्पन्तामिति ॥६॥ एतद्वै देवा अजुवन् । केने-
 मान्कामान्प्रतिग्रहीष्याम इत्यात्मनेवेत्यब्रुवन् यज्ञो वै देवानामात्मा यज्ञ उऽएव यज-
 मानस्य स यदाह यज्ञेन कल्पन्तामियात्मना मे कल्पन्तामित्येवैतदाह ॥७॥ द्वाद-
 शसु कल्पयति । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोग्निर्यावानाग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणात्यथो तावतैवैनमेतदन्नेनाभिषिञ्चति चतुर्दशसु कल्पय-
 त्यष्टासु कल्पयति दशसु कल्पयति त्रयोदशसु कल्पयति ॥ ८ ॥ अथार्धे-द्राणि
 जुहोति । सर्वमेतद्यदर्थेन्द्राणि सर्वेणैवैनमेतत्प्रीणात्यथो सर्वेणैवैनमेतदभिषि-
 ञ्चति ॥ ९ ॥ अथ प्रहान्जुहोति । यज्ञो वै प्रहा यज्ञेनैवैनमेतदन्नेन प्रीणात्य-
 थो यज्ञेनैवैनमेतदन्नेनाभिषिञ्चति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [१. २] द्वितीयः
 प्रपाठकः ॥ काण्डका संख्या ॥ ९४ ॥

अथैतान्यज्ञकृतञ्जुहाति । अग्निश्च मे घर्षश्च मऽइत्येतेरेवैनमेतद्यज्ञकृतुभिः

प्रीणात्यथोऽएतैरेवैनमेतद्यङ्कतुभिरभिषिञ्चति ॥ १ ॥ अथायुज स्तोमान्जुहोति ।
 एतद्वै देवाः सर्वान्कामानाप्त्वायुग्भि स्तोमैः स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्यजमानः
 सर्वान्कामानाप्त्वायुग्भि स्तोमैः स्वर्गं लोकमेति ॥ २ ॥ तद्वै त्रयस्त्रिंशदिति ।
 अन्तो वै त्रयस्त्रिंशोऽयुजाश्च स्तोमानामन्त एव तदेवाः स्वर्गं लोकमायंस्तथै-
 वैतद्यजमानोऽन्त एव स्वर्गं लोकमेति ॥ ३ ॥ अथ युग्मतो जुहोति । एतद्वै द्वन्दाश्च-
 स्यद्बुधन्यातयामा वाऽअयुज स्तोमा युग्मभिर्वयश्च स्तोमैः स्वर्गं लोकमयामेति तानि
 युग्मभि स्तोमैः स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्यजमानो युग्मभि स्तोमैः स्वर्गं लोकमेति
 ॥ ४ ॥ तद्वाऽअष्टाचत्वारिंशदिति । अन्तो वाऽअष्टाचत्वारिंशो युग्मताश्च
 स्तोमानामन्त एव तच्छन्दाश्चि स्वर्गं लोकमायंस्तथैवैतद्यजमानोऽन्त एव
 स्वर्गं लोकमेति ॥ ५ ॥ स आह । एका च मे तिस्रश्च मे चतस्रश्च मेऽष्टौ च म-
 ऽहति यथा वृक्षश्च रोहन्नुत्तरामुत्तराश्च शाखाश्च समालम्बश्च रोहेत्तादृक्यदेव
 स्तोमान्जुहोत्यन्नं वै स्तोमा अन्नंनैवैनमेतदभिषिञ्चति ॥ ६ ॥ अथ वयाश्चि
 जुहोति । पशवो वै वयाश्चि पशुभिरैवैनमेतदन्नेन प्रीणात्यथो पशुभिरैवैनमेत-
 वन्नेनाभिषिञ्चति ॥ ७ ॥ अथ नामग्राहं जुहोति । एतद्वै देवाः सर्वान्कामाना-
 प्त्वाथैतमेव प्रत्यक्षमप्रीणंस्तथैवैतद्यजमानः सर्वान्कामानाप्त्वाथैतमेव प्रत्यक्षं प्री-
 णाति वाजाय स्वाहा प्रसवाय स्वाहेति नामान्यस्यैतानि नामग्राहमेवैनमेतदप्री-
 णाति ॥ ८ ॥ त्रयोदशैतानि नामानि भवन्ति । त्रयोदश मासाः संवत्सरश्चत्रयोद-
 शाग्नेश्चित्पुरीषाणि यावानग्निर्ग्रावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदप्रीणाति यद्वेव ना-
 मग्राहं जुहोति नामग्राहमेवैनमेतदभिषिञ्चति ॥ ९ ॥ अथाह । इयं ते राष्मित्राय
 यन्तासि यमन ऊर्जे त्वा वृष्ट्यै त्वा प्रजानां त्वाधिपत्यायेत्यन्नं वाऽऊर्गन्नं वृष्टि-
 रन्नेनैवैनमेतदप्रीणाति ॥ १० ॥ यद्वेवाह । इयं ते राष्मित्राय यन्तासि यमन ऊ-
 र्जे त्वा वृष्ट्यै त्वा प्रजानां त्वाधिपत्यायेतीदं ते राज्यमभिषिक्तोऽसीन्येतेन्मित्रस्य
 स्वं यन्तासि यमन ऊर्जे च नोऽसि वृष्ट्यै च नोऽसि प्रजानां च न आधिपत्या-
 सीत्युपभ्रुवतऽएवैनमेतदेतस्मै नः सर्वस्माऽअस्येतस्मै त्वा सर्वस्माऽअभ्यषिचाम-
 ह्नीति तस्पादु हेदं मानुषश्च राजानमभिषिक्तमुपभ्रुवते ॥ ११ ॥ अथ कल्पान्जु-
 होति । प्राणा वै कल्पाः प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधात्यायुर्गन्तव्यं कल्पतां प्राणो यज्ञेन
 कल्पतामित्येतानेवास्मिन्नेतत्कल्पान्प्राणान्दधाति ॥ १२ ॥ द्वादश कल्पान्जुहोति ।
 द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गवानाग्निर्ग्रावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्ने-

त्वत्कृत्सान्प्राणान्दधाति यद्वेव-कृत्पान्जुहोति प्राणा वै कृत्पा अमृतमु वै प्राणा
 अमृतैर्नैवैनमेतदभिषिञ्चति ॥११॥ अथाह । स्तोमश्च यजुश्चऽञ्चकच साम च बृहत्
 रथन्तरं चेति त्रयी हैषा विद्यान्नं वै त्रयी विद्यान्नेनैवैनमेतत्प्रीणात्यथोऽञ्चनेनैवै-
 र्नमनदभिषिञ्चति स्वर्देवा अगन्मापृता अमृपोति स्वर्हि गच्छत्यमृतो हि भवति प्रजा-
 पतेः प्रजा अभूमति प्रजापतेर्हि प्रजा भवति वेद् स्वाहेति वषट्कारो हैष परोऽन्नं यद्वेद-
 रो वषट्कारेण वा वै स्वाहाकारेण वा देवेभ्योऽन्नं प्रदीयते तदेनेताभ्यामु-
 भाभ्यां प्रीणाति वषट्कारेण च स्वाहाकारेण चाथोऽप्ताभ्यामैवैनमेतदुभाभ्याम-
 भिषिञ्चत्यत्र ताऽऽचमनुप्रास्यति यदत्राज्यलिप्तं तन्नेद्विधिधर्गिरेसादिति ॥१४॥
 तस्यै वाऽएतस्यै वसोर्धारायै । गौरैवात्माअमृधो विद्युत्स्तनो धारैव धारा दिवाऽ-
 धि गामागच्छति ॥ १५ ॥ तस्यै गौरैवात्मा । ऊध एवाध स्तन स्तनो धारैव
 धारा गोरुधि यजमानम् ॥ १६ ॥ तस्यै यजमान एवात्मा । बाहुरुधः सुक्स्तनो
 धारैव धारा यजमानादधि देवान्देवेभ्योऽधि गां गोरुधि यजमानं तदेतदनन्तमन्त-
 र्यं देवानामन्नं परिप्लवते स यो हैतदेवं वेदैयथै हैवास्यैतदनन्तमन्तयमन्नं भव-
 त्पथातः सम्पदेव ॥१७॥ तदाहुः । कथमस्यैषा वसोर्धारा संवत्सरमग्निमाप्नोति
 कथथै संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतऽहति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शान्यषा वसो-
 र्धाराय षडथ पञ्चत्रिंशत्ततो यानि पष्टिश्च त्रीणि च शतानि तावन्ति संवत्स-
 रस्याहानि तत्संवत्सरस्याहान्यामात्पथ यानि षड्पद्वाऽऽहत्तवस्-हत्तूनाथै रात्री-
 रामोति तद्गुण्यानि संवत्सरस्याहोरात्राणामोत्पथ यानि पञ्चत्रिंशत्सं त्रयो-
 दशो मासः स आत्मा त्रिंशदात्मा प्रतिष्ठा द्वे प्राणा द्वे शिर एव पञ्चत्रिंश-
 मेतावान्त्रै संवत्सरे एवमु हास्यैषा वसोर्धारा संवत्सरमग्निमाप्नोतेदेवथै संवत्सरे-
 णाग्निना सम्पद्यतऽएतावथ उ वै शाण्डिलेऽग्नौ मध्यतो यजुःस्य इष्टका उप-
 धीयन्तेऽग्नयो हेते पृथग्यदेता इष्टका एवमु ह स्यैऽग्नयः पृथग्वसोर्धारया हुता
 भवन्ति ॥ १८ ॥ तदाहुः । कथमस्यैषा वसोर्धारा महदुत्पामोति कथं महतो-
 कथेन सम्पद्यतऽहत्येतस्याऽएव वसोर्धारायै यानि नव प्रथमानि यजुंषि त्रिष्टु-
 च्छिरोऽथ यान्यष्टाचत्वारिंशत्तौ चतुर्विंशशौ पञ्चावथ यानि पञ्चविंशतिः
 स पञ्चविंश आत्माय यान्येकविंशतिस्-देकविंशपुच्छमथ यानि त्रयस्त्रिंश-
 शस्स वशोऽथ या अशीतयः सैवाशीतीनामाप्तिरशीतिभिर्हि महदुत्पामाख्यायतेऽथ
 यदूर्ध्वमशीतिभ्यो यदेवाशौ महत् उक्तस्योर्ध्वमशीतिभ्य एतदस्य तदेवमु हास्यैषा

वसोर्धारा महदुक्थमाप्नोत्येवं महतोक्थेन सम्पद्यते ॥१६॥ ब्राह्मणम् ॥१॥ [३.३]

अथातो वाजप्रसवीयं जुहोति । अन्नं वै वाजोऽन्नप्रसवीयं हास्यैतन्नमेवास्माऽएतेन प्रसौति ॥ १ ॥ एतद्वाऽएनं देवाः । एतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्यैतया वसोर्धारायाथैनमेतद्भूय एवाप्रीणंस्तथैवैनमयमेतदेतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्यैतया वसोर्धारयाथैनमेतद्भूय एव प्रीणाति ॥ २ ॥ यद्देवैतद्वाजप्रसवीयं जुहोति । अभिषेक एवास्यैष एतद्वाऽएनं देवा एतेनाग्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्यैतया वसोर्धारायाथैनमेतद्भूय एवाभ्यषिच्यंस्तथैवैनमयमेतदेतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्यैतया वसोर्धारायाथैनमेतद्भूय एवाभिषिच्यति ॥ ३ ॥ सर्वोषधं भवति । सर्वमेतदन्नं यत्सर्वोषधं सर्वेषां वै नमेतदन्नेन प्रीणात्यथो सर्वेषां वै नमेतदन्नेनाभिषिच्यति तेषामेकमन्नमुद्धरेत्तस्य नाश्रीयाद्यावज्जीवमौदुम्बरेण चमसेनौदुम्बरेण खुरण तयोरुक्तो वन्दुश्चतुःस्रकी भवतश्चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवैनमेतद्दिग्भ्योऽन्नेन प्रीणात्यथो सर्वाभ्य एवैनमेतद्दिग्भ्योऽन्नेनाभिषिच्यति ॥ ४ ॥ यद्देवैतद्वाजप्रसवीयं जुहोति । एता इ देवताः सता एतेन सवेन येनैतत्सोप्यमाणो भवति ता एवैतत्प्रीणाति ताऽअस्माऽइष्टाः प्रीता एतं सवप्रनुमन्यन्ते ताभिरनुमतः सूयते यस्मै वै राजानो राज्यमनुमन्यन्ते स राजा भवति न स यस्मै न तद्यदग्नौ जुहोति तदाग्निदभिषिच्यत्यथ यदेताभ्यो देवताभ्यो जुहोति तद्देवान्प्रीणाति यऽएतस्य सवस्येशते ॥ ५ ॥ अथ वाऽएतत्पार्थान्यपि जुहोति । एतद्देवा अकामयन्तात्रैव सर्वैः सर्वैः सूयेमहीति तेऽत्रैव सर्वैः सर्वैरसूयन्त तथैतद्यजमानोऽत्रैव सर्वैः सर्वैः सूयते ॥ ६ ॥ तद्यानि पार्थानि । तानि राजसूयस्य वाजप्रसवीयं तद्यज्ञानि जुहोति तद्वाजसूयेन सूयतेऽथ यानि चतुर्दशोत्तराणि ततो यानि सप्त पूर्वाणि तानि वाजपेयस्य वाजप्रसवीयं तद्यज्ञानि जुहोति तद्वाजपेयेन सूयतेऽथ यानि सप्तोत्तराणि तान्यग्नेस्तद्यज्ञानि जुहोति तदाग्निसेवेन सूयते ॥ ७ ॥ स वै राजसूयस्य पूर्वाणि जुहोति । अथ वाजपेयस्य राजा वै राजसूयेनेष्टा भवति सप्तोत्तराणि राज्यमुवाऽअग्नेऽथ साम्राज्यं तस्माद्वाजपेयेनेष्टान् राजसूयेन यजेत प्रत्यवरोहः स यथा साम्राट् सन् राजा स्यात्तादृक्त्वात् ॥ ८ ॥ अग्नेरुत्तमानि जुहोति । सर्वे ह्येते सवा यदाग्निसेवः सर्वे ह्येते दग्निसेवेन सुतो भवति राजा च साम्राट् च तस्मादग्नेरुत्तमानि जुहोति ॥ ९ ॥ अथैनं कृष्णाजिनंऽभिषिच्यति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञऽएवैनमेतदभिषिच्यति

लोमतश्छन्दा ऋसि वै लोमानि छन्दः स्त्रैवैनमेतदाभिषिञ्चत्युत्तरतस्तस्योपरि बन्धुः
 प्राचीनग्रीवे तद्धि देवत्रा ॥१०॥ तथैकै दक्षिणतोऽग्नेराभिषिञ्चति । दक्षिण-
 तो वाऽअश्रस्योपचारस्तदेनमश्रस्यार्धादभिषिञ्चाम इति न तथा कुर्यादेषा वै वि-
 ष्णितृणां क्षिप्रै हैतां दिशं प्रैति यं तथाभिषिञ्चन्ति ॥११॥ आहवनीयऽउ हैकेऽभि-
 षिञ्चन्ति । स्वर्गो वै लोकेऽआहवनीयस्तदेनथै स्वर्गे लोकेऽभिषिञ्चाम इति न तथा
 कुर्याद्वैवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयमेनेन हास्य ते मर्त्येनात्मनैतं देवमात्मानमनु-
 प्रमज्जन्ति यं तथाभिषिञ्चान्ति ॥ १२ ॥ उत्तरत एवैनमभिषिञ्चेत् । एषा होभयेषां
 देवमनुष्याणां दिग्बुद्धीची प्राची स्त्रायामेवैनमेतद्विद्ययायत्तं प्रतिष्ठितमभिषिञ्चति
 न वै स्वऽआयतने प्रतिष्ठितो रिष्यति ॥ १३ ॥ आसीनं भूतमभिषिञ्चेत् । आ-
 स्तऽइव वै भूतस्तिष्ठन्तं बुभूषन्तं तिष्ठनीव वै बुभूषन्वस्ताजिने पुष्टिकाममाभि-
 ञ्चेत्कृष्णाजिने ब्रह्मवचसकाममुभयोरुभयकामं तदुत्तरतः पुच्छस्योत्तरलोम
 प्राचीनग्रीवमुपस्तृणाति ॥ १४ ॥ आस्पृष्टं परिश्रितः । तद्यत्कृष्णाजिनमास्पृष्टं
 परिश्रितो भवति तथो हास्यैष देव आत्मा कृष्णाजिनेऽभिषिक्तो भवत्यथ यदे-
 नमन्वारब्धमग्निं तिष्ठन्तमभिषिञ्चति तथा हैतस्माद्देवादाभिषेकात्प्र व्यवच्छिद्यते
 ॥ १५ ॥ अग्नौ हुत्वाथैनमभिषिञ्चति । देवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयं
 देवा उ वाऽअस्यैष मनुष्यास्तस्मादग्नौ हुत्वाथैनं तस्यैव परिशिष्टेनाभिषिञ्च-
 त्यत्र तथै सुवभन्तुप्रास्यति ॥ १६ ॥ अथैनं दक्षिणं बाहुमनुपर्यावृत्त्याभिषि-
 ञ्चति । देवस्य स्वा सन्निवृत्तः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याथै सरस्व यै
 बाह्वो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेः साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति बाग्वै सरस्वती तस्या इदथै
 सर्वं यन्त्रथै सवितुप्रसूत एवैनमेतदनेन सर्वेण सरस्वत्यै बाह्वो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेः
 साम्राज्येनाभिषिञ्चत्यत्र तं चमसमनुप्रास्यति यदत्र विलिप्तं तन्नेद्वाह्विर्धाग्नेरस-
 विति ॥ १७ ॥ तं वै मध्ये पार्थानामभिषिञ्चति । संबत्सरो वै पार्थानि संब-
 त्सरस्यैवैनमेतन्मध्यत आदधाति एत् पुरस्ताज्जुहोति षड्परिष्ठात्षड्वाऽश्रुत्तव अ-
 तुभिरेवैनमेतत्सुषुवाणमुभयतः परिगृह्णाति बृहस्पतिः पूर्वेषामुत्तमो भवतीन्द्र उत-
 रेषां प्रथमो ब्रह्म वै बृहस्पतिः क्षत्रमिन्द्रो ब्रह्मणा चैवैनमेतत्क्षत्रेण च सुषुवाणमु-
 भयतः परिगृह्णाति ॥१८॥ ब्राह्मणम् ॥२॥ [३. ४.] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [५८.]

अथातो राष्ट्रभृतो जुहोति । गजानो वै राष्ट्रभृतस्ते हि राष्ट्राणि विश्रस्येता इदेवताः

सुक्ता एतेन सवेन येनैतु सोष्यमाणो भवति ता एवैतुस्त्रीणाति ताऽअस्माऽइष्टाः प्रीता
एतथै सवमनुमम्यन्ते ताभिरनुमतः सूयते यस्मै वै राजानो राज्यमनुमम्यन्ते स राजा
भवति न स यस्मै न तद्यद्वा राजानो राष्ट्राणि विभ्रति राजान उऽएते देवास्तस्मादेता रा-
ष्ट्रभृतः ॥ १ ॥ षष्ठेवैता राष्ट्रभृतो जुहोति । प्रजापतेर्विसस्तामिथुनान्युदक्रामगन्ध-
र्वाप्सरसो भूत्वा तानि रथो भूत्वा पूर्वगच्छन्तानि परिगत्यात्मन्धत्वात्समस्तकुरुत
तथैवैनान्ययमेतत्परिगत्यात्मन्धत्वात्समस्तकुरुते ॥ २ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्यत्सत ।
अयमेव स योऽयमग्निश्चीयतेष्य यान्यस्मात्तानि मिथुनान्युदक्रामन्तेतास्ता देवता
याभ्य एतजुहोति ॥ ३ ॥ गन्धर्वाप्सरसोभ्यो जुहोति । गन्धर्वाप्सरसो हि भूत्वोदक्रा-
मन्नथो गन्धेन च वै रूपेण च गन्धर्वाप्सरसश्चरन्ति तस्माद्यः कश्च मिथुनमुपप्रेति
गन्धुं चैष स रूपं च कामयते ॥ ४ ॥ मिथुनानि जुहोति । मिथुनाद्वाऽअधि प्र-
जातिर्यो वै प्रजायते स राष्ट्रं भवत्यराष्ट्रं वै स भवति यो न प्रजायते तद्यन्मिथु-
नानि राष्ट्रं विभ्रति मिथुना उऽएते देवास्तस्मादेता राष्ट्रभृतञ्चाज्येन द्वादशगृहीतेन
ता उ द्वादशैवाहुतयो भवन्ति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ५ ॥ पुथसे पूर्वस्मै जुहोति ।
अथ स्त्रीभ्यः पुमाथ सं तद्धीर्येणात्यादधात्येकस्माऽइव पुथसे जुहोति बह्वीभ्य-
इव स्त्रीभ्यस्तस्मादप्येकस्य पुथसो बह्वो जाया भवन्त्युभाभ्यां वषट्कारेण च स्वा-
हाकारेण च पुथसे जुहोति स्वाहाकारेणैव स्त्रीभ्यः पुमाथसमेव तद्धीर्येणात्याद-
धाति ॥ ६ ॥ ऋताषाहुतथाभेति । सत्यमाद् सत्यधाम्भेत्येतदग्निगन्धर्वस्तस्यौषधयो
ऽप्सरस इत्यग्निर्ह गन्धर्व ओषधिभिरप्सरसोभिर्मिथुनेन सहोच्चक्राम मुदो नामेत्यो-
षधयो वै मुद ओषधिभिर्हीदथ सर्वे मोदते सन इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु तस्मै स्वा-
हा वाद् ताभ्यः स्वाहुति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ सथहित इति । असौ वाऽ-
अदित्यः सथहितः एष ह्यहोरात्रे संदधाति विश्वसामेत्येष खेव सर्वथ साम सू-
र्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरस इति सूर्यो ह गन्धर्वो मरीचिभिरप्सरसोभिर्मि-
थुनेन सहोच्चक्रामायुवो नामेत्यायुवाना-इव हि मरीचयः प्रवन्ते सन इदं ब्रह्म क्षत्रं
पात्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ८ ॥ सुषुम्ण इति । सुषुम्ण इत्येतत्सूर्यराश्मिरिति
सूर्यस्येव हि चन्द्रमसो रश्मयश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरस इति चन्द्रमा
ह चन्द्रवो नक्षत्रैरप्सरसोभिर्मिथुनेन सहोच्चक्राम भेकुरयो नामिति भाकुरयो ह नामेते
माथ हि नक्षत्राणि कुर्वन्ति स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पात्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥
इषिर इति । इषिर इत्येतद्विश्वव्यचा इत्येष हीदथ सर्वे व्युचः करोति धातो गन्धर्व-

स्तस्यापोऽअप्सरस इति वातोह गन्धर्वोऽद्विरप्सरोभिर्मिथुनेन सहोष्णक्रामोर्जो ना-
 मेत्यापो वा ऊर्जोऽवभ्यो ह्यर्जायते स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पात्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १० ॥
 भुज्युः सुपर्ण इति । यज्ञो वै भुज्युर्यज्ञो हि सर्वाणि भूतानि भुनक्ति यज्ञो गन्ध-
 र्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरस इति यज्ञो ह गन्धर्वो दक्षिणाभिरप्सरोभिर्मिथुनेन स-
 होष्णक्राम स्तावा नामेति दक्षिणा वै स्तावा दक्षिणाभिर्हि यज्ञ रतयत्सेथो यो वै
 कृध दक्षिणां ददाति स्तूयतएव स स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पात्विति तस्योक्तो ब-
 न्धुः ॥ ११ ॥ प्रजापतिर्विश्वकर्मा इति । प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा स हीदथै सर्वमकेरा-
 म्नानो गन्धर्वस्तस्यऽआवसामान्यप्सरस इति मनो ह गन्धर्वं ऋक्सामैर्षाप्सरोभिर्मि-
 थुनेन सहोष्णक्रामेष्टयो नामेत्यवसामानि वाऽऽष्टय ऋक्सामैर्षाशासतऽइति नोऽ-
 स्त्विदं नोऽस्त्विति स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पात्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १२ ॥ अ-
 थ रथशीर्षे जुहोति । एष वै स सव एतद्वै तत्सूयते यमस्मै तमेता देवताः सव-
 मनुमन्यन्ते याभिरनुमतः सूयते यस्मै वै राजानो राज्यमनुमन्यन्ते स राजा भव-
 ति न स यस्मै नाज्येन पञ्चगृहीतेन ता उ पञ्चैवाहुतयो हुता भवन्ति तस्यो-
 क्तो बन्धुः ॥ १३ ॥ शीर्षतः । शीर्षतो वाऽअभिषिच्यमानोऽभिषिच्यतऽउपरि
 धार्यमाणऽउपरि हि स यमेतदभिषिञ्चति समानेन मन्त्रेण समानो हि स य-
 मेतदभिषिञ्चति सर्वतः परिहारथै सर्वत एवैनमेतदभिषिञ्चति ॥ १४ ॥ य-
 द्वेव रथशीर्षे जुहोति । अस्मै वाऽआदित्य एष रथ एतद्वै तद्रूपं कृत्वा प्रजापति-
 रेतानि मिथुनानि परिगत्यात्मन्धत्तात्मन्कुरुत तथैवैनान्ययमेतत्परिगत्यात्मन्धत्ता-
 ऽआत्मन्कुरुतऽउपरि धार्यमाणऽउपरि हि स य एतानि मिथुनानि परिगत्या-
 त्मन्धत्तात्मन्कुरुत समानेन मन्त्रेण समानो हि स य एतानि मिथुनानि परिग-
 त्यात्मन्धत्तात्मन्कुरुत सर्वतः परिहारथै सर्वतो हि स य एतानि मिथुनानि प-
 रिगत्यात्मन्धत्तात्मन्कुरुत ॥ १५ ॥ स नो भुवनस्य पते प्रजापतऽइति । भुव-
 नस्य ह्येष पतिः प्रजापतिर्यस्य तऽउपरि गृहा यस्य वेद्रेत्युपरि च ह्येतस्य गृहा
 इह चास्मै ब्रह्मणेऽस्मै जत्रायेत्ययं वाऽअग्निर्वह्न च क्षत्रं च महि शीर्षे यच्छ स्वा-
 इति महच्छर्म यच्छ स्वोद्वेत्यत्त ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४.१] ॥ ॥-

अथ वातहोमान्जुहोति । इमे वै लोका एषोऽग्निर्वायुर्वातहोमा एषुत्कलोके-
 षु वायुं दधाति तस्मादयमेषु लोकेषु वायुः ॥ १ ॥ बाधेनाग्निमाहरति । आसो
 वाऽअस्य स वायुर्य एषु लोकेष्वथ य इमल्लोकान्तरेण वायुस्यमस्मिन्नेतदधाति

॥ २ ॥ बहिर्वेदेरियं वै वेदिः । आतो वाऽअस्य स वायुर्योऽस्यामथ य इमां पृथेण
वायुस्तस्मिन्नेतद्दधाति ॥ ३ ॥ अञ्जलिना । न ह्येतस्येतीवाभिपत्तिरस्ति
स्वाहाकारेण जुहोति ह्यधोऽधो धुरमसौ वाऽआदित्य एष रथोऽर्वाचीनं
तदादित्याक्रायुं दधाति तस्माद्देवोऽर्वाचीनमेवातः पवते ॥ ४ ॥ समुद्रोऽसि
नभस्वानिति । असौ वै लोकः समुद्रो नभस्वानाद्ददातुरित्येष ह्यार्द्रं ददाति तद्योऽ
मूर्ध्नि लोके वायुस्तमस्मिन्नेतद्दधाति शम्भूर्मयोभूराभि मा वाहि स्वाहेति शिवः
स्योनोऽभि मा वाहीत्येतत् ॥ ५ ॥ मारुतोऽसि मरुतां गण इति । अन्तरिक्ष
लोको वै मारुतो मरुतां गणस्योऽन्तर्लक्षलोके वायुस्तमस्मिन्नेतद्दधाति शम्भूर्मयो-
भूराभि मा वाहि स्वाहेति शिवः स्योनोऽभि मा वाहीत्येतत् ॥ ६ ॥ अवस्यूरसि
दुवस्वानिति । अयं वै लोकोऽवस्यूर्दुवस्वास्तद्योऽसिर्लक्षोके वायुस्तमस्मिन्नेतद्दधाति
शम्भूर्मयोभूराभि मा वाहि स्वाहेति शिवः स्योनोऽभि मावाहीत्येतत् ॥ ७ ॥
त्रिभिर्जुहोति । त्रय इमे लोका अथो विष्टदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ताव-
तैव तदेषु लोकेषु वायुं दधाति ॥ ८ ॥ यद्वेव वातहोमान्जुहोति । एतमेवैतद्व्यं-
युनक्त्येतद्वै देवा एतथ रथथ सर्वेभ्यः कामेभ्योऽयुञ्जत युक्तेन समश्रवामहा
ऽइति तेन युक्तेन सर्वाङ्कामान्तममाशुवत तथैवैतद्यजमान एतथ रथथ सर्वेभ्यः
कामेभ्यो युक्ते युक्तेन समश्रवाऽइति तेन युक्तेन सर्वाङ्कामान्तमपशुते ॥ ९ ॥
वातहोमैर्युनक्ति । प्राणा वै वातहोमाः प्राणैरेवैनमेतद्युनक्ति भिर्भिर्युनक्ति त्रयोः वै
प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तैरेवैनमेतद्युनक्त्यधोऽधो धुः प्रोऽधो हि धुरं योग्यं
युञ्जन्ति हस्ताभ्याथ हस्ताभ्याथ हि योग्यं युञ्जन्ति विपारकामं विपारकामथ
हि योग्यं युञ्जन्ति ॥ १० ॥ स दक्षिणायुग्यमेवाग्रे युनक्ति । अथ सव्यायुग्ममथ
दक्षिणाप्रष्टिमेवं देवत्रेतथा मानुषे तं नाभियुञ्ज्यान्नेद्भुक्तमाभियुनजानीति वाहनं
तु दद्याद्युक्तेन भुनजाऽइति तमुपर्येव हरन्त्याध्वर्योरावसथानुर्णारं ह्येष तमध्वर्येव
ददाति स हि तेन करोति त तु दक्षिणानां कालेऽनुदिशेत् ॥ ११ ॥ अथ
रुद्मतीर्जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र रुचमैच्छत्तास्मिन्देवा एताभी
रुद्मतीभी रुचमदधस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ १२ ॥ यद्वेव रुद्मतीर्जुहोति । प्रजा-
पतर्विस्रस्ताद्गुदक्रामत्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तदास्मिन्नेताभी रुद्मतीभी रुचमद-
धुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ १३ ॥ ॥ शतम् ५१०० ॥ ॥ यास्तेऽ
अग्ने सूर्ये रुचः । या वो देवाः सूर्ये रुचो रुचं नो धेहि ब्राह्मणेष्टिव-

ति रुच॑श्च रुचामित्यमृतत्वं वै रुगमृतत्वमेवास्मिन्नेतद्दधाति तिस्र आहु-
तीर्जुहोति त्रिष्टुदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतद्दुचं दधा-
ति ॥ १४ ॥ अथ वारुणीं जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र
वरुणो देवता तस्माऽएतद्द्विर्जुहोति तदेनश्च हविषा देवतां करोति यस्यै
वै देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यते वारुण्यऽर्चा
स्वैवैवमेतादात्मना स्वया देवतया प्रीणाति ॥ १५ ॥ यद्वेव वारुणीं जुहोति ।
प्रजापतेर्विस्वस्ताद्धीर्भृदक्रामत्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्स्तदस्मिन्नेतया वीर्यमदधुस्तथै-
वास्मिन्नयमेतद्दधाति वारुण्यऽर्चां चत्रं वै वरुणो वीर्यं वै चत्रं वीर्येणैवास्मिन्नेतद्धीर्यं
दधाति ॥ १६ ॥ तच्चा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति । तच्चा याचे ब्रह्मणा वन्दमान
इत्येतत्तद्दशाशास्ते यजमानो हविर्भिरिति तदयमाशास्ते यजमानो हविर्भिरित्येतद्-
हेडमानो वरुणेह बोधीत्यकुधयन्नां वरुणेह बोधीत्येतद्गुरुशश्च स मा न आयुः प्र-
मोषीरित्यात्मनः परिदां वदते ॥ १७ ॥ अथाकाश्वमेधयोः संततीर्जुहोति । अयं
वाऽअग्निर्कोऽस्मावादित्योऽश्वमेधस्तौ सृष्टौ नानैवास्तां तौ देवा एताभिराहुतिभिः
समतन्वन्त्समदधुस्तथैवैनावयमेतदेताभिराहुतिभिः संतनोति संदधाति ॥ १८ ॥
स्वर्णं घर्मः स्वाहेति । असौ वाऽआदित्यो घर्मोऽमुं तदादित्यमस्मिन्नग्नौ प्रतिष्ठा-
पयति ॥ १९ ॥ स्वर्णार्कः स्वाहेति । अयमग्निर्ऋ इमं तदाग्निममुष्मिन्नादित्ये
प्रतिष्ठापयति ॥ २० ॥ स्वर्णं शुक्रः स्वाहेति । असौ वाऽआदित्यः शुक्रस्तं
पुनरमुत्र दधाति ॥ २१ ॥ स्वर्णं ज्योतिः स्वाहेति । अयमग्निर्ज्योतिस्तं पुनरिह
दधाति ॥ २२ ॥ स्वर्णं सूर्यः स्वाहेति । असौ वाऽआदित्यः सूर्योऽमुं तदादि-
त्यमस्य सर्वस्योत्तमं दधाति तस्माद्देशोऽस्य सर्वस्योत्तमः ॥ २३ ॥ पञ्चैता आहु-
तीर्जुहोति । पञ्चचित्तिकोऽग्निः पञ्चऽर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर-
यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनात्रेतत्संतनोति संदधाति ॥ २४ ॥ यद्वेवाङ्ग । स्वर्णं घर्मः
स्वाहा स्वर्णार्कः स्वाहेत्यस्यैतान्यग्नेर्गामानि तान्येतत्प्रीणाति तानि हविषा देवतां
करोति यस्यै वै देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यतेऽथोऽएतानेवै-
तद्गन्निःस्मिन्नग्नौ नामग्राहं दधाति ॥ २५ ॥ पञ्चैता आहुतीर्जुहोति । पञ्चचित्-
तिकोऽग्निः पञ्चऽर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ताव-
तैवैवमेतद्दन्नेन प्रीणाति ॥ २६ ॥ अथात आहुतीनामेवावपनस्य । यां कां च
ब्राह्मणवतीमाहुतिं विधास्तु भेतस्मिन्काले जुहुयात्कामेभ्यो वाऽएतश्च उर्यं युक्ते तद्यां

कां चात्राहुतिं जुहोत्यासां तां सतीं जुहोति ॥ २७ ॥ तदाहुः । न जुहुयान्नेद-
तिरेचयानीति स वै जुहुयादेव कामेभ्यो वाऽएता आहुतयो ह्यन्ते न वै कामा-
नामतिरिक्तमस्ति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [४. २.] ॥

अथ प्रत्येत्य धिष्ण्यानां काले धिष्ण्याञ्जिवपति । अग्नय एते यद्धिष्ण्या
अग्नीनेत्रैतच्चिनोति ता एता विशः क्षत्रमयमग्निश्चितः क्षत्रं च तद्धिशं च करो-
त्यमुं पूर्वं चिनोत्यथेमान्क्षत्रं तत्कृत्वा विशं करोति ॥ १ ॥ एक एष भवति । ए-
कस्थं तत्क्षत्रमेकस्थां श्रियं करोति बहव इतरे विशि तद्भूमानं दधाति ॥ २ ॥
पञ्चचितिक एष भवति । एकचितिका इतरे क्षत्रं तद्द्वीर्येणात्यादधाति क्षत्रं विशो
वीर्यवत्तरं करोत्यूर्ध्वमेतं चिनोति क्षत्रं तदूर्ध्वं चितिभिश्चिनोति तिरश्च्य
इतरान्क्षत्राय तद्विशमधस्तादुग्निशादिनीं करोति ॥ ३ ॥ उभाभ्यां यजुष्मत्या
ष लोकस्पृणया चैतं चिनोति । लोकस्पृणयैवेमान्क्षत्रमेव तद्द्वीर्येणात्यादधाति
क्षत्रं विशो वीर्यवत्तरं करोति विशं क्षत्रादवीर्यतराम् ॥ ४ ॥ स यदिमल्लो-
कस्पृणयैव चिनोति क्षत्रं वै लोकस्पृणा क्षत्रं तद्धिश्यत्तरं दधात्युभयाश्चिनोत्यध्व-
रस्य चाग्नेश्चाध्वरस्य पूर्वानथाग्नेस्तस्योक्तो बन्धुर्यं—यमवाध्वरधिष्ण्यं निवृ-
पतितं—तं चिनोत्याग्नीधीयं प्रथमं चिनोति तथ हि प्रथमं निवृपति
दक्षिणत उदङ्हासीनस्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ५ ॥ तस्मिन्नष्टाविष्टका उपदधा-
ति । अष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्ग्रावानग्निर्ग्रावत्यस्य मात्रा तावन्तमे-
वैनमेतच्चिनोति तासामृषा पृश्निर्नवमो नव वै प्राणाः सप्त शीर्षलवाञ्चौ द्वौ
तानेवास्मिन्नेतद्दधाति यश्चितेऽग्निर्निधीयते स दशमो दश वै प्राणा मध्यमाग्नीध्रं
मध्यतस्तप्राणान्दधाति मध्ये ह वाऽएतप्राणाः सन्त इति चेति चान्मानमनुव्यु-
च्चरन्ति ॥ ६ ॥ एकविंशतिं होत्रीयऽउपदधाति । एकविंशतिर्वै परि-
श्रितस्तस्योक्तो बन्धुरेकादश ब्राह्मणाच्छस्यऽएकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभ इन्द्र
ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छस्यष्टावष्टावितरेषु तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ षण्मात्रात्तीथे ।
षड्वाऽन्तवः पितरस्तथ हैतमृतवः पितरो दक्षिणतः पूर्वदिरे स एषामेष दक्षि-
णतः स वाऽहताममुपदधातीतीमानित्यमुं विशं तत्क्षत्रमभिसंमुखां करोति ॥ ८ ॥
अथैनान्परिश्रिद्धिः परिश्रयति । आपो वै परिश्रितोऽग्निरेवैनांस्तत्परितनोति स वै
पर्येव निदधाति क्षत्रं हैता अपां याः खानेन यन्त्यथ हैता विशो यानीमानि

वृथोदकानि स यदमुं खातेन परिश्रयति क्षत्रे तत्क्षत्रं दधाति क्षत्रं क्षत्रेण परिश्र-
 यत्यथ यदिमान्पर्वेषु निवधाति विशि तद्विशं दधाति विशा विशं परिश्रयति तेषां
 वै यावत्य एव यजुष्मत्यस्तावत्यः परिश्रितो यावत्यो ह्येवामुष्य यजुष्मत्य-
 स्तावत्यः परिश्रितः क्षत्रायैव तद्विशं कृतातुकरामनुवर्तमानं करोति ॥ ९ ॥
 अथेषु पुरीषं निवपति । तस्यांक्तो बन्धुस्तूपणीमनिरुक्ता हि विदधा-
 ग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमनु दिशामवेष्टानिर्वपति दिश षषोऽग्निस्ताभ्य एतानि
 हवींश्चि निर्वपति तदेना हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै हविर्गृह्यते सा
 देवता न सा यस्यै न गृह्यते पञ्च भवन्ति पञ्च हि दिशः ॥ १० ॥ तदाहुः ।
 वृशहविषमेवैतामिष्टि निर्वपेत्सा सर्वस्तोमा सर्वपृष्ठा सर्वाणि छन्दाश्चिसि सर्वा दिशः
 सर्वेऽश्नुतवः सर्वम्बेतदयमग्निस्तदेनश्च हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै ह-
 विर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यते दश भवन्ति दशाक्षरा विराद्विराडाग्नि-
 र्दश दिशो दिशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतै-
 वैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥ ११ ॥ तत्रै देवस्वामेव । एतानि हवींश्चि निर्वपेदेता
 ह देवताः सुता एतेन सवेन येनैतत्सोष्यमाणो भवति ता एवैतत्प्रीणाति ताऽश्न-
 स्माऽहृष्टाः प्रीता एतश्च सवमनुमन्यन्ते ताभिश्नुमतः सूयते यस्यै वै राजानो रा-
 ज्यमनुमन्यन्ते स राजा भवति न स यस्यै न तद्यदेता देवताः सुता एतेन
 सवेन यदैनमेता देवता एतस्मै सवाय सुवते तस्मादेता देवस्वः ॥ १२ ॥ ता वै
 द्विनाम्न्यो भवन्ति । द्विनामा वै सवेन सुतो भवति यस्यै वै सवाय सूयते येन वा
 सवेन सूयते तदस्य द्वितीयं नाम ॥ १३ ॥ अष्टौ भवन्ति । अष्टाक्षरा गापत्री गा-
 यत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति ॥ १४ ॥ तदाहुः ।
 नैतानि हवींश्चाष निर्वपेन्नेदतिरेचयानीति तानि वै निर्वपेदेव कामेभ्यो वाऽएतानि
 हवींश्चि निरुपन्ते न वै कामानामतिरिक्तमस्ति यद्वै किं च पशुपुरोडाशमनु हवि-
 र्निरुप्यते पशावेव स मध्यतो प्रेथो धीयतऽउभयानि निवपत्यध्वरस्य चाग्ने श्वाध्वरस्य
 पूर्वमथाग्नेस्तस्योक्तो बन्धुरुच्यैः पशुपुरोडाशो भवत्पुणाश्चैतानीष्टिर्ब्रह्मि प्रे-
 ष्येति पशुपुरोडाशस्याहानुब्रह्मि यजेत्येतेषामिष्टिर्हि समानः स्विष्टकृतसमानीष्टिः दे-
 वता भवन्त्यसमवाहितश्च स्विष्टकृत ॥ १५ ॥ अथैनं पूर्वाभिषेकेणाधिभृशति । स-
 विता त्वा सवानाश्च सुवतामेषु बोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाश्च राजेति

॥ ब्रह्मणानेवापोद्धरत्यनाद्यान्करोति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ३] ॥
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १७ ॥

अथ प्रातः प्रातरनुवाकमुपाकारिष्यन् । अग्निं युनक्ति युक्तेन समञ्जनवाऽ-
 इति तेन युक्तेन सर्वाङ्कामान्त्समञ्जते तं वै पुरस्तात्सर्वस्य कर्मणो युनक्ति तद्य-
 त्किं चात्र ऊर्ध्वं क्रियते युक्ते तत्सर्वं समाधीयते ॥ १ ॥ परिधिषु युन-
 क्ति । अग्नय एते यत्परिधयोऽग्निभिरेव तदाग्निं युनक्ति ॥ २ ॥ स मध्यमं
 परिधिमुपस्पृश्य । एतद्यजुर्जपत्यग्निं युनज्मि शवसा घृतेनेति बलेन वै श्रवा-
 ऽग्निं युनज्मि बलेन च घृतं चेत्येतद्विष्यं सुपर्णा वयसा बृहन्तमिति
 दिव्यो वाऽएष सुपर्णो वयसो बृहन्धूमेन तेन वयं गमेम ब्रध्नस्य वि-
 ष्टपं स्वा रुहाणा अधि नाकमुत्तमामिति स्वर्गो वै लोको नाकस्तेन वयं
 गमेम ब्रध्नस्य विष्टपं स्वर्गं लोकं रोहन्तोऽधि नाकमुत्तममित्येतत् ॥ ३ ॥
 अथ वक्षिषे । इमौ ते पक्षावज्जरी पतत्रिणी याभ्यां रक्षास्यपहस्यग्ने
 ताभ्यां पतेम सुकृतासु लोकं यत्रऽऋषयो जग्मुः प्रथमजाः पुराणा इत्यमूनेतद्वृ-
 षीनाह ॥ ४ ॥ अथोत्तरे । इन्दुर्दक्षः श्येनं अतात्रा हिरण्यपत्तः शकुनो भुरण्यु-
 रित्यमृतं वै हिरण्यममृतपत्तः शकुनो भर्तेत्येतन्महान्त्सधस्थे ध्रुव आ निषत्तो
 नमस्तेऽअस्तुमा मा हिंसीरित्यात्मनः पारदां वदते ॥ ५ ॥ तद्यन्मध्यमं यजुः ।
 स आत्माथ येऽअभितस्तौ पत्तौ तस्मात्ते पक्षवती भवतः पत्तौ हि तौ ॥ ६ ॥
 त्रिभिर्युनक्ति । त्रिवृदग्निर्यावानाग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्युनक्ति ॥ ७ ॥
 अथ राजानमभिषुत्याग्नौ जुहोति । एष वै स सव एतच्चै तत्सूयते यस्मै तमेता
 देवताः सवमनुमन्यन्ते याभिरनुमतः सूयते यस्मै वै राजानो राज्यमनुमन्यन्ते स
 राजा भवति न स यस्मै न तद्यदग्नौ जुहोति तदाग्निमभिषिञ्चति सोऽस्यैष देव
 आत्मा सोमाभिषिक्तो भवत्यमृताभिषिक्तोऽथ भक्षयति तदात्मानमभिषिञ्चति
 सोऽस्यायमात्मा सोमाभिषिक्तो भवत्यमृताभिषिक्तः ॥ ८ ॥ अग्नौ हुत्वाथ भ-
 क्षयति । देवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयं देवा उ वाऽअग्नेऽथ मनुष्यास्तस्मा-
 दग्नौ हुत्वाथ भक्षयति ॥ ९ ॥ अथैनं त्रिमुञ्चति । आप्त्वा तं कामं यस्मै कामायैनं
 युक्ते यज्ञायज्ञियं स्तोत्रमुपाकारिष्यन्त्स्वर्गो वै लोको यज्ञायज्ञियमेतस्य वै गुत्वाऽ-
 एनं युक्ते तदाप्त्वा तं कामं यस्मै कामायैनं युक्ते ॥ १० ॥ तं वै पुरस्तात्स्तोत्रस्य

विमुञ्चति । स यदुत्तरिष्ठास्तोत्रस्य विमुञ्चेत्पराङ् हैतुः स्वर्गं लोकपतिप्रणश्येदथ
 यत्पुस्तस्तास्तोत्रस्य विमुञ्चति तत्सम्प्रति स्वर्गं लोकं माप्त्वा विमुञ्चति ॥ ११ ॥ परि-
 धिषु विमुञ्चति । परिधिषु ह्येन युनक्ति यत्र धाव योग्यं युञ्जन्ति तदेव तद्धिमुञ्चन्ति
 ॥ १२ ॥ स संध्योरूपस्पृश्य । एने यजुषी जपति तथा द्वे यजुषी त्रिन्परिधिनिनु-
 विभवतो दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिरिति दक्षिणे विश्वस्य मूर्धन्नाभि तिष्ठसि
 श्रिन इत्युत्तरे मूर्ध्वतीभ्यां मूर्धा ह्यस्यैषोऽप्सुमतीभ्यामग्नेरेतद्वैश्वानरस्य स्तोत्रं
 यज्ञायज्ञियं शान्तिर्वाऽत्रापस्तस्मादप्सुमतीभ्याम् ॥ १३ ॥ द्वाभ्यां विमुञ्चति ।
 द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैर्वनमेतद्विमु-
 ञ्चति त्रिभिर्युनक्ति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चऽर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽ-
 ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १४ ॥ तथैकैः प्रायणीयऽपवा-
 तिरात्रे युञ्जयन्त्युदयनीये विमुञ्चन्ति सथैस्थारूपं वाऽएतद्यद्धिमोचनं किं पुरा
 सथैस्थार्यै सथैस्थारूपं कुर्यामेति न तथा कुर्याद्दहरहर्वाऽएषु यज्ञस्तायतेऽदहरहः
 संतिष्ठतेऽदहरहरेनथै स्वर्गस्य लोकस्य गत्यै युञ्जेऽदहरहरेनेन स्वर्गं लोकं गच्छति
 तस्माद्दहरहरेव युञ्जाद्दहरहर्विमुञ्चेत् ॥ १५ ॥ अथो यथा प्रायणीयेऽतिरात्रे ।
 सामिधेनीरनूच्य ब्रूयादुदयनीयऽएवातोऽनुवक्तास्मीति तादृक्त्वात्स्माद्दहरहरेषु यु-
 ञ्जाद्दहरहर्विमुञ्चेत् ॥ १६ ॥ तद्वैतच्छाण्डिल्यः । कङ्कतीयेभ्योऽदहरहः कर्म प्रवि-
 ष्य प्रववाजाद्दहरहरेव वो युनजानद्दहरहर्विमुञ्चानिति तस्माद्दहरहरेव युञ्जाद्दहरह-
 र्विमुञ्चेत् ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. ४] चतुर्थोऽध्यायः ॥ [५९.]

अथातः पयोव्रततायै । पयोव्रतो दीक्षितः स्यादेवैभ्यो ह वा अपृतमपचक्राम
 ॥ १ ॥ ते होचुः । श्रमेण तपसेदमन्विच्छामेति तच्छ्रमेण तपसान्वैच्छंस्ते दीक्षि-
 त्वा पयोव्रता अभवन्नेतद्वै तपो यो दीक्षित्वा पयोव्रतोऽसत्तम्य घोषमाशुश्रुवुः ॥ २ ॥
 ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपायामेति ते त्रीन्स्तनानुपेयुस्तपराददृशुः
 ॥ १ ॥ ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपायामेति ते द्वौ स्तनाऽउपेयु-
 स्तन्नेदीयसः पराददृशुः ॥ ४ ॥ ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपायामे-
 ति तंऽएकं स्तनमुपेयुस्तद्विजगाम न त्वभिपत्तुं शुकुः ॥ ५ ॥ ते होचुः ।
 अथि वाऽअग्न त्वभिपत्तुं शक्नुमः सर्वं तप उपायामेति तऽउपवसथेऽनाशकमु-
 पेयुरेतद्वै सर्वं तपो यद्दनाशकस्तस्मादुपवसथे नाश्रीयात् ॥ ६ ॥ तत्प्रातरभिपद्य ।

अभिषुत्याग्नाव जुह्वुस्तदग्नावमृतमदधुः सर्वेषामु ह्येष देवानामात्मायद्गिस्तद्यद्-
 ग्नावमृतमदधुस्तदात्मन्नमृतमदधत ततो देवा अमृता अभवन् ॥ ७ ॥ तद्यत्तदमृतं
 सोमः स । तदद्यापि यजमानः श्रमेण तपसान्विच्छति स दीक्षित्वा पयोवतो
 भवत्येतद्वै तपो यो दीक्षित्वा पयोवतोऽसत्स्य घोषमाश्रुणोतीत्यह्ने क्रय इति ॥ ८ ॥
 स अन्तिस्तनानुपैति । तत्परापश्यति स ह्यौ स्तनाऽनुपैति तन्नेदीयसः परापश्यति
 स एकं स्तनमुपैति तदधिगच्छति न त्वभिपत्तुं शक्नोति स उपवसथेऽनाश-
 कमुपैर्येतद्वै सर्वं तपो यदनाशकस्तस्मादुपवसथे नाशनीयात् ॥ ९ ॥ तत्प्रातरभि-
 पद्य । अभिषुत्याग्नौ जुहोति तदग्नावमृतं दधात्यथ भक्षयति तदात्मन्नमृतं धत्ते सोऽ-
 मृतो भवत्येतद्वै मनुष्यस्यामृतत्वं तत्सर्वमायुरेति तथो हानेनात्माना सर्वमायुरेति १०
 अग्नौ हुत्वाथ भक्षयति । देवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयं देवा उ वाऽअप्रेऽथ
 मनुष्यास्तस्मादाग्नौ हुत्वाथ भक्षयति ॥ ११ ॥ अथातः सामिष्यजुषामेव मीमांश-
 सा । देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्याः प्रजापतेः पितुर्दायमुपपूर्वाचमेव सत्यानृते
 सत्यं चैवानृतं च तऽउभयऽएव सत्यमवदन्नुभयेऽनृतं त ह सदृशं वदन्तः सदृशा
 एवासुः ॥ १२ ॥ ते देवा उत्सृज्यानृतम् । सत्यमन्वालोभिरे सुरा उहोत्सृज्य सत्य-
 मनृतमन्वालोभिरे ॥ १३ ॥ तद्धृदं सत्यमर्चां चक्रे । यत्सुरेष्व्वास देवा वाऽउ-
 त्सृज्यानृतं सत्यमन्वालप्सत हन्त तदयानीति तद्देवानाजगाम ॥ १४ ॥ अनृतमु
 हेत्वां चक्रे । यद्देवेष्व्वासुरा वाऽउत्सृज्य सत्यमनृतमन्वालप्सत हन्त तदयानीति
 तदसुरानाजगाम ॥ १५ ॥ ते देवाः । सर्वं सत्यमवदन्त्सर्वमसुरा अनृतं ते देवा
 आसक्ति सत्यं वदन्त एषावीरतरा— इवासुरनादयतरा— इव तस्माद्दु हैतद्य आस
 क्ति सत्यं वदत्येषावीरतर— इवैव भवत्यनादयतर— इव स ह खेवान्ततो भवति देवा
 खेवान्ततो भवन् ॥ १६ ॥ अथ हासुराः । आसक्त्यनृतं वदन्त ऊष— इव पिपि-
 सुराद्या— इवासुस्तस्माद्दु हैतद्य आसक्त्यनृतं वदत्यूषऽइवैव पिस्यत्याद्य
 — इव भवति परा ह खेवान्ततो भवति परा हसुरा अभवन् ॥ १७ ॥ तद्यत्तस-
 त्यम् । प्रयी मा विद्या ते देवा अद्भुवंन्यज्ञं कृत्वदं सत्यं तनवामहाश्रुति ॥ १८ ॥
 ते दीक्षणीयां निरवपन् । तद्य हासुरा अनुवृधुधिरे यज्ञं वै कृत्वा तद्देवाः सत्यं त-
 न्वते प्रेत तदाहरिष्यामो यदस्पाकं तत्रेति तस्य समिष्यजुरहुतमासाथाजग्मुस्तस्मा-
 त्स्य यज्ञस्य समिष्यजुर्न जुहति ते देवा असुरान्प्रतिदृश्य समलुप्य यज्ञमन्यन्क-
 र्तुं दधिरेऽन्यद्वै कुर्वन्तीति पुनः प्रेषुः ॥ १९ ॥ तेषु प्रतेषु । प्रायणीयं निरवपं-

स्तदु हासुरा अन्वेव बुबुधिरे तस्य शम्प्योरुक्तमासाथाजग्मुस्तस्मात्स यज्ञः शम्प्य-
 न्तस्ते देवा असुरान्प्रतिदृश्य शष्पुष्य यज्ञमन्यदेव कर्तुं दधिरेऽन्यद्वै कुर्वन्तीति पु-
 नरेव प्रेयुः ॥२०॥ तेषु प्रेतेषु । रा जानं क्रीत्वा पशुध्याथास्माऽश्रातिथ्यथ हविर्नि-
 रवपस्तदु हासुरा अन्वेव बुबुधिरे तस्येदोपहृतामासाथाजग्मुस्तस्मात्स यज्ञ इहान्तस्ते
 देवा असुरान्प्रतिदृश्य सष्पुष्य यज्ञमन्यदेव कर्तुं दधिरेऽन्यद्वै कुर्वन्तीति पुनरेव
 प्रेयुः ॥२१॥ तेषु प्रेतेषु । उपसदोऽनन्वत ते तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य देवता ए-
 षायजन्त प्रयाजानानुयाजानुभयतो यज्ञस्योदसादयन्भूयिष्ठथ हि तत्रात्वरन्त तस्मा-
 दुपसत्सु तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य देवता एव यजति न प्रयाजानानुयाजानुभय-
 तो यज्ञस्योत्सादयति ॥२२॥ तऽउपवसथेऽग्नीषोमीयं पशमालेभिरे । तदु हासुरा अ-
 न्वेव बुबुधिरे तस्यसमिष्टयजूथष्यहुतान्यासुरथाजग्मुस्तस्मात्स्य पशाः समिष्टयजूथषि
 न जुह्वति ते देवा असुरान्प्र० ॥ २३ ॥ तेषु प्रेतेषु । प्रातः प्रातः सवनमतन्वत
 तदु हासुरा अन्वेव बुबुधिरे तस्यैतानत्कृत्वासा यावन्प्रातः सवनमथाजग्मुस्ते देवा
 असुरान्प्र० ॥ २४ ॥ तेषु प्रेतेषु । माध्यन्दिनथ सवनमतन्वत तदु हासुरा अ-
 न्वेव बुबुधिरे तस्यैतावत्कृत्वासा यावन्माध्यन्दिनमथाजग्मुस्ते देवा असुरान्प्र०
 ॥ २५ ॥ तेषु प्रेतेषु । सवनीयेन पशुनाचरस्तदु हासुरा अन्वेव बुबुधिरे तस्यैता-
 वत्कृत्वासा यावदेतस्य पशोः क्रियतेऽथाजग्मुस्ते देवा असुरान्प्र० ॥ २६ ॥ तेषु
 प्रेतेषु । तृतीयसवनमतन्वत तत्समस्थापयन्त्यत्समस्थापयंस्तत्सर्वथ सत्यमाप्तुवं-
 स्ततोऽसुरा अपपुप्रुविरे ततो देवा अभवन्परासरा भवत्यात्मना परास्य विषन्धा-
 तृव्यो भवति य एवं वेद ॥२७॥ ते देवा अभवन् । ये न इमे यज्ञाः सामिसथ-
 स्थिता ब्रानिमान्विजुहतोऽगामोप तज्जानीत यथमान्त्सथस्थापयामेति तेऽब्रुवथे-
 तयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदब्रुवंस्तदिच्छत यथेमान्यज्ञान्त्सथस्थापया-
 मेति ॥ २८ ॥ ते चेतयमानाः । एतानि समिष्टयजूथष्यपश्यंस्तान्यजुहवुस्तैरेता-
 न्यज्ञान्त्समस्थापयन्त्यत्समस्थापयंस्तस्मात्सथस्थितयजूथष्यथ यत्समयजंस्तस्मा-
 त्सामिष्टयजूथष ॥ २९ ॥ ते वाऽएते नव यज्ञाः । नवैतानि समिष्टयजूथषि तद्य-
 देतानि जुहोत्येतानेवैतद्यज्ञान्त्सथस्थापयत्यभयानि जुहोत्यध्वरस्य चाग्नेध्वध्वर-
 स्य पूर्वोऽप्यथाग्नेस्तस्योक्तो बन्धः ॥ ३० ॥ द्वेऽअग्नेर्जुहाति । द्विपाद्यजमानो य-
 जमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैतद्यज्ञथसथस्थापयतीष्टो यज्ञो भृगु-
 भिरिष्टोऽअग्निराहुतः पिपर्तु न इति ॥३१॥ तान्युभयान्येकादश सम्पद्यन्ते । एकाद-

शाक्षरा त्रिष्टुत्रीर्यं त्रिष्टुत्रीर्यमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयति ॥ ३२ ॥ यद्वेकादश ।
एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुत्रैष्टुभ इन्द्र इन्द्रो यज्ञस्यात्पेन्द्रो देवता तद्य एव यज्ञस्यात्मा
या देवता तस्मिन्नेवैतद्यज्ञपन्ततः प्रतिष्ठापयति ॥ ३३ ॥ समिष्टयजूंषि हुत्वाव-
भृथं यन्ति । अत्रभृथाहुदेत्योदयनीयेन चरित्वानूबन्धस्य पशुपुराडाशमनु वेविका-
नां हवींषि निर्वपति ॥ ३४ ॥ एतत्रै प्रजापतिः । प्राप्य राद्धेवामन्यत स
दिक्षु प्रतिष्ठायेदथ सर्वं दधद्विदधदतिप्रथद्वयद्विदधदतिप्रत्तस्माद्धाता तथैवैतद्यज-
मानो दिक्षु प्रतिष्ठायेदथ सर्वं दधद्विदधदतिप्रति ॥ ३५ ॥ यद्वैतानि हवींषि
निर्वपति । दिश एषोऽग्निस्ता उऽएवामूः पुरस्ताद्भस्तरुं च लोमेष्टकाश्चोपद-
धाति ताः प्राणभृतः प्रथमायां चितौ सर्वेषु द्वितीया सर्वा तृतीया सर्वा चतुर्थ्यथ
पञ्चम्यै चितेरमपन्ना नाकमदः पञ्चचूडास्ता ऊर्ध्वा उत्क्रामन्त्य आर्यस्ताभ्यः
प्रजापतिरविभेत्सर्वं वाग्दमिमाः पराच्योऽत्येप्यन्तीति ता धाता भूत्वा
प्यगच्छत्सु प्रत्यतिष्ठत् ॥ ३६ ॥ स य स धातासौ स आदित्यः ।
अथ यत्तद्दिशां परमं क्रान्तमेतत्तद्यस्मिन्नेव एतत्प्रतिष्ठितस्तपति ॥ ३७ ॥
स यः स धातायमेव स धात्रः । द्वादशकपालः पुराडाशो द्वादशकपालो द्वादश
मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापातः प्रजापतिर्धाताथ यत्तद्दिशां परमं क्रान्तमे-
तानि तानि पूर्वाणि हवींष्यनुमत्यै चरुं रात्रायै चरुः मिनीवात्यै चरुः कुह्वयैः
चरुस्तद्यदेतानि निर्वपति यदेव तद्दिशां परमं क्रान्तं तस्मिन्नेवैतमेतत्प्रतिष्ठापयति
तथैसर्वं जुहात्येतस्यैव कृत्स्नतायै ॥ ३८ ॥ ता वाऽएता देव्यः । दिशो वेता-
श्छन्दांषि वै दिशश्छन्दांषि देव्योऽथैष क्रुः प्रजापतिस्तद्यदेव्यश्च क्रुश्च
तस्माद्देविकाः पञ्च भवन्ति पञ्च हि दिश ॥ ३९ ॥ तदाहुः । नैतानि हवींषि
निर्वपेदतिरेचयानीति तानि वै निर्वपेदेव कामेभ्यो वाऽएतानि हवींषि निरु-
प्यन्ते न वै कामानामतिरिक्तमस्ति यद्वै किं च पशुपुराडाशमनु हविर्निरुप्यते
पशावेव स मध्यतो मेथो धीयतऽउभयानि निर्वपत्यध्वरस्य चाग्नेश्चाध्वरस्य
पूर्वमथाग्नेस्तस्योक्तो बन्धुरुषैः पशुपुराडाशो भवत्युपांश्वेतानीष्टिर्हनुर्ब्रुहि प्रेष्यति
पशुपुराडाशस्याहानुर्ब्रुहि यज्ञस्तेषामिष्टिर्हि समानःस्त्रिष्टुत्समानीडा ॥ ४० ॥ तस्य-
वाऽएतस्य पशोः । जुहति समिष्टयजूंष्यभ्यवयन्ति हृदयशूलेनावभृथं सथ-
स्था षेष पशुर्हृदयशूलेन चरित्वा ॥ ४१ ॥ प्रत्येत्य वैश्वकर्माणानि जुहोति । त्रिंशानि
कर्माण्यमग्निस्तान्यस्यात्र सर्वाणि कर्माणि कृतानि भवन्ति तान्येतत्प्रीणाति

तानि हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै
न गृह्यतेऽथो विश्वकर्मायमग्निस्तमेवैतत्प्राणाति ॥ ४२ ॥ यद्वै वैश्वकर्माणानि
जुहोति । प्रायणं च ब्रह्मनेरुदयनं च सावित्राणि प्रायणं वैश्वकर्माणान्युदयनं च स
यत्सावित्राण्येव जुहुयान्न वैश्वकर्माणानि यथा प्रायणमेव कुर्यान्नोदयनं तादृक्तदथ
यद्वैश्वकर्माणान्येव जुहुयान्न सावित्राणि यथोदयनमेव कुर्यान्न प्रायणं तादृक्तदुभ-
यानि जुहोति प्रायणं च तदुदयनं च करोति ॥ ४३ ॥ अष्टावमुनि भवन्ति ।
एत्रमिमानी तद्यथा प्रायणं तथोदयनं करोति स्वाहाकारोऽग्नीषां नवमो भवत्येव-
मेषां तद्यथा प्रायणं तथोदयनं करोत्याहुतिरग्नीषां दशमी भवत्येवमेषां तद्यथा
प्रायणं तथोदयनं करोति संततां तत्राहुतिं जुहोति रेतो वै तत्र यज्ञो रतसोऽवि-
च्छेदाय सुब्रह्मणोऽहाकारं निरुक्तं हि रेतो जातं भवति ॥ ४४ ॥ यदाकू-
तात् । समसुस्राञ्जुदो वा मनसो वा सम्भृतं चक्षुषो वेत्येतस्माद्धेतस्मर्वाद्ग्रे
कर्म समभवत्तदनु प्रेतं सकृतापु लोकं यत्रऽञ्जुषया जग्मुः प्रथमज्ञाः पुगणा इत्यमू-
नेतदृषीनाह ॥ ४५ ॥ एतं च सधस्थ । परि तं ददामीति स्वर्गो वै लोकः सधस्थस्तदेनं
स्वर्गाय लोक्याय परिददाति यमावहाच्छेवधिं प्रातवेदाः अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वोऽञ्जु
तं स्म जानीत परमे व्योमन्निति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ४६ ॥ एतं जानाथ । पर-
मे व्योमन्देवाः सधस्था विदं रूपस्य यदागच्छात्वाग्निभिर्देवयानैरिष्टापूर्ते कृणवथा-
विरस्माऽइति यथैव यजुस्तथा बन्धुरुदुध्यस्वाग्ने येन ब्रह्मीति तयोरुक्तो बन्धुः ॥ ४७ ॥
प्रस्तरेण परिधिना । श्रुत्वा वेद्या च वहिषा ऋचेमं यज्ञं नो नय स्वर्देषु गन्तव-
ऽइत्येतैर्नो यज्ञस्य रूपैः स्वर्गं लोकं गमयेत्येतत् ॥ ४८ ॥ यदत्तं यत्परादानम् ।
यत्पूर्तं याश्च दक्षिणाः तदाग्निर्वैश्वकर्माणः स्वर्देषु नो दधदिति यच्चैव सम्पत्तिं द-
धो यश्चासम्प्रति तन्नोऽयमग्निर्वैश्वकर्माणः स्वर्गं लोकं दधात्वित्येतत् ॥ ४९ ॥
यत्र धारा अनपेताः । प्रथोर्धृतस्य च याः तदाग्निर्वैश्वकर्माणः स्वर्देषु नो दधदि-
ति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ५० ॥ अष्टौ वैश्वकर्माणानि जुहोति । अष्टान्नागाग-
यत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैर्वनमेतदक्षेन प्रीणाति ॥ ५१ ॥
वैश्वकर्माणानि हुन्वा नाम करोति । यदा वै सर्वः कृत्स्नो जातो भवत्यथ नाम
कुर्वन्त्यत्र वाऽएष सर्वः कृत्स्नो जातो भवति ॥ ५२ ॥ ॥ शतम् ५२०० ॥ ॥
नाम कृत्वाथैनमुपतिष्ठते । सर्वेण वाऽएष एतमात्मना चिनोति स यदेतामन्त्रात्मनः
परिदां न वदेतात्र हैवास्वैष आत्मानं वृञ्जीताथ यदेतामन्त्रात्मनः परिदां वदते

तथो हास्येषु आत्मानं न वृक्के येऽअग्नयः पञ्चजन्या अस्यां पृथिव्यामधि तेषा-
मसि त्वमुत्तमः प्र नो जीवातवे सुवेति ये के चाग्नयः पञ्चचितिका अस्यां पृथि-
व्यामधि तेषामसि त्वथ सत्तमः प्रोऽअस्मान्जीवनाय सुवेत्येतदनुष्टुभा वाग्वाऽ-
अनुष्टुवागु सर्वाणि ह्यन्दाथसि सर्वैरेवास्माऽएतच्छन्दोभिर्निहुतऽउपस्थायाग्नि-
थ समारोह्य निर्मुध्योदवसानीयया यजते ॥ ५३ ॥ अथ मैत्रावरुण्या पयस्यया
यजते । देवत्रा वाऽएष भवति य एतत्कर्म करोति वैवस्वेतन्मिथुनं यन्मित्रावरुणौ
स यदेतयानिष्ठा मानुष्यां चरेत्प्रत्यवरोहः स यथा वैवः सन्मानुषः स्यात्ताहक-
दथ यदेतया मैत्रावरुण्या पयस्यया यजते वैवभैतन्मिथुनमुपैत्येतयेष्वा कामं य-
थाप्रतिरूपं चरेत् ॥५४॥ यद्धेवैतया मैत्रावरुण्या पयस्यया यजते । प्रजापतेर्विस्रस्ताद्रे-
तः परापतत्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्स्तदास्मिन्नेतया मैत्रावरुण्या पयस्यया रेतोऽदधुस्त-
थैवास्मिन्नयमेतदधाति ॥५५॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्रथसत । अयमेव स योऽयम-
ग्निश्चीयतेऽथ यदस्मात्तद्रेतः परापतदेषा सा पयस्यया मैत्रावरुणी भवति प्राणोदानौ
वै मित्रावरुणौ प्राणोदानाऽउ वै रेतः सित्तं विकुरतः पयस्यया भवति पयो हिरेतो
यज्ञो भवति यज्ञो ह्येव यज्ञस्य रेतउपाथशु भवत्युपाथशु हि रेतः सियतेऽन्ततो
भवत्यन्ततो हि रेतो धीयते ॥ ५६ ॥ तस्यै वाजिनेन चरन्ति । तस्मिन्दक्षिणां
दधाति तूपरौ मिथुनौ दद्याद्वित्यभ्याज्ञायैनेव मन्यऽइति ह स्माह माहित्यिः स्र-
त्यु हैषाग्निचित आहुतिः सोमाहुतिर्यामनिष्ठके जुहोति ॥ ५७ ॥ स स्वयमातृणा
एवोपदधीत । इमे वै लोकाः स्वयमातृणा इमऽउ लोका एषोऽग्निश्चितः ॥५८॥
ऋतव्या एवोपदधीत । संवत्सरो वाऽऋतव्याः संवत्सर एषोऽग्निश्चितः ॥५९॥
विश्वज्योतिष एवोपदधीत । एता वै देवता विश्वज्योतिष एता उ देवता एषो
ऽग्निश्चितः ॥ ६० ॥ पुनाश्चित्मिमेवोपदधीत । पुनर्यज्ञो हैष उत्तरा हैषा देवयज्या
पुनर्यज्ञमेवैतदुपधत्तऽउत्तरामेव देवयज्यामुप हैनं पुनर्यज्ञो नमतीति न तथा
कुर्याद्यो वाच चित्तेऽग्निर्निधीयते तामेवेष्टकामेष सर्वोऽग्निरभिसम्पद्यते तद्य-
दग्नौ जुहोति तदेवास्य यथा सर्वस्मिच्छाण्डिलेऽग्नौ संचिते पत्तुच्छवत्याहुतयो
हुताः स्युरेवमस्यैता आहुतयो हुता भवन्ति ॥ ६१ ॥ सर्वाणि वाऽएष भूतानि ।
सर्वान्देवान्गर्भी भवति योऽग्निं विभर्ति स योऽसंवत्सरभृतं चिनुतऽएतानि ह
स सर्वाणि भूतानि गर्भं भृतं निर्हते यो न्वेव मानुषं गर्भं निर्हान्त तन्नेव परिच-
क्षतेऽथ किं य एतं एवो ह्येष नासंवत्सरभृतस्यऽत्विजा भवितव्यमिति ह स्माह

वात्स्यो नेदस्य देवरेतस्य निर्हण्यमानस्य मेद्यसानीति ॥ ६२ ॥ षण्मास्यमन्तमं
चिन्वीतित्याहुः । षण्मास्या वाऽअन्तमा गर्भा जाता जीवन्तीति स यद्यसंवत्सर-
भूते महदुक्थं शंसेदगशीतीः शंसेदसर्वं वै तद्यदसंवत्सरभृतोऽसर्वं तद्य-
दगशीतयो विकृष्टं त्रेनं स भूयो विकर्षेद्यादि चैव संभत्सरभृतः स्याद्यदि चा-
संवत्सरभृतः सर्वमेव महदुक्थं शंसेत् ॥ ६३ ॥ अथ ह शाण्डिल्यायनः
प्राच्यां जगाम । तं ह वैयाम्पातिरुवाच शाण्डिल्यायन कथमग्निश्चतव्यो ग्ला-
यामोऽह संवत्सरभृतायाग्निमु चिकीषामहऽइति ॥ ६४ ॥ स होवाच । कामं
न्वाऽएनं स चिन्वीत येन पुरा संवत्सरं भृतः स्यात्तं ह्येव तं भृतं सन्त
चिनुतऽइति ॥ ६५ ॥ कामम्बेवैनं स चिन्वीत । यः संवत्सरमभिषविष्यन्तस्या-
देश वाऽएनं प्रत्यक्षमन्त्रेण विभर्त्येताभिराहुतिभिः ॥ ६६ ॥ कामम्बेवैनं स
चिन्वीत । यः संवत्सरमग्निहोत्रं जुहुयाद्धिभर्ति वाऽएनमेप योऽग्निहोत्रं जुहो-
ति ॥ ६७ ॥ कामम्बेवैनं स चिन्वीत । यः संवत्सरं जातः स्यात्प्राणो
वाऽअग्निस्तमेतद्धिभर्त्येथ ह वै रेतः सिक्तं प्राणोऽन्ववरोहति तद्धिन्दते तद्य-
ज्जातं-जातं विन्वते तस्माज्जातवेदास्तस्मादप्येवंवित्कामं सद्योभृतं चिन्वीत
यद् ह वाऽएवंवित्पिबति वा पाययति वा तदेवास्य यथा सर्वस्मिञ्छा-
ण्डिलेऽनौ मंचिते पक्ष्णुच्छ्वत्स्याहुतयो हुताः स्युरेवमस्यैता आहुतयो हुता
भवन्ति ॥ ६८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. १] ॥ ॥

इन्द्र एतत्सप्तर्चमपश्यत् । न्यूनस्याप्तयोऽअतिरिक्तस्यानतिरिक्त्यै वृद्धस्य
समृद्धाऽअथ ह वाऽईश्वरोऽग्निं चित्वा किंचिदौरितमापत्तार्वि वा हूलितोर्यद्वा
यवा ह वा एतच्छ्यापणः सायकायनः शुश्रावाथ हैतत्कर्मोपदधर्ष ॥ १ ॥ सैषा
त्रयस्य समृद्धिः । अग्नेः समृद्धिर्योऽग्निं चिनुते तस्य समृद्धिर्योऽग्निं चिन्नोति
तस्य समृद्धिः ॥ २ ॥ तद्यदतेनोपतिष्ठते । यदेवास्यात्र विद्वान्वाविद्वान्वाति वा
रेचयति न वाभ्यापयति तदेवास्पैतेन सर्वमाप्तं भवति यदस्य किं चानाप्तं य उ
तस्यामनुष्टुभृचि कामोऽत्रैव तमाप्नोत्यथोऽएतस्मादेवैतत्कर्मणो रक्षांशिसि नाष्टा
अपहन्ति नो हैनमनुव्याहारिण स्तएवते तस्मादप्येवंविष्कामं परस्मादअग्निं चि-
नुयादीश्वरो ह श्रेयान्भूवितोः ॥ ३ ॥ वार्त्रहत्याय श्वसे । सहदानुं पुरुहूत चि-
यन्तमिति वार्त्रघ्नीभ्यां प्रथमाभ्यामुपतिष्ठतऽएतद्धै देवा वृत्रं पाप्मानं हत्वापह-

तपाप्मान एतत्कर्मकुर्वत तथैवैतद्यजमानो वृत्रं पाप्मानं हत्वापहतपाप्मैतत्कर्म कुरुते ॥ ४ ॥ वि न इन्द्र मृधो जहि । मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठा इति वैमृधीभ्यां द्वितीयाभ्यामेतद्वै देवा मृधः पाप्मानं हत्वापहतपाप्मान एतत्कर्मकुर्वत तथैवैतद्यजमानो मृधः पाप्मानं हत्वापहतपाप्मैतत्कर्म कुरुते ॥ ५ ॥ वैश्वानरो न ऊतये । पृष्ठे दिवि पृष्ठे अग्निः पृथिव्यामिति वैश्वानरीभ्यां तृतीयाभ्यामेतद्वै देवा वैश्वानरेण पाप्मानं दग्ध्वापहतपाप्मान एतत्कर्मकुर्वत तथैवैतद्यजमानो वैश्वानरेण पाप्मानं दग्ध्वापहतपाप्मैतत्कर्म कुरुते ॥ ६ ॥ अद्यम तं काममग्ने तत्रोतीति । एकया कामवत्यैतद्वै देवाः षडृचेन पाप्मानमपहत्यकया कामवत्यैकधान्ततः सर्वाङ्कामानात्मन्कुर्वत तथैवैतद्यजमानः षडृचेन पाप्मानमपहत्यैकया कामवत्यैकधान्ततः सर्वाङ्कामानात्मन्कुरुते ॥ ७ ॥ समर्चं भवति । सप्तचितिकोऽग्निः सप्तसर्तवः सप्त दिशः सप्त देवलोकाः सप्त स्तोमाः सप्त पृष्ठानि सप्त छन्दाऽसि सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त शीर्षमाणा यत्किं च सप्तविधमधिदेवतमध्यात्मं तदेनेन सर्वमाप्नोति ता अनुष्टुभमभिसम्पद्यन्ते वाग्वाऽअनुष्टुब्वाचैवास्य तदाप्नोति यदस्य किं चानासम् ॥ ८ ॥ अष्टर्चेनोपतिष्ठेतेत्यु हैकऽआहुः । वयं तेऽअद्य ररिमा हि काममिति द्वितीयया कामवत्या सप्त पूर्वास्तदष्टावष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्य तदाप्नोति यदस्य किं चानासपथोऽएवथै सप्त देवते भजेतेऽइति न तथा कुर्यादता वाऽ सप्ताष्टावनुष्टुभो भवन्ति स योऽष्टर्चे कामोऽत्रैव तमाप्नोति ॥ ९ ॥ ऐन्द्राग्नीभिरुपतिष्ठते । ऐन्द्राग्नोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्य तदाप्नोति यदस्य किं चानासमिन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्य तदाप्नोति यदस्य किं चानासम् ॥ १० ॥ तद्वैके । कर्मणः— कर्मण एवैतां प्रातिपदं कुर्वतेऽपहतपाप्मान एतत्कर्म करवामहाऽइति पुरीषवतीं चितिं कृत्वोपतिष्ठेतेत्यु हैकऽआहुस्तत्र हि सा सर्वा कृत्स्ना भवतीति स यथा कामयेत तथा कुर्यादिति नु चयनस्थाथातोऽचयनस्य ॥ ११ ॥ त्रयो ह वै समुद्राः । अग्निर्यजुषां महाव्रतं सार्वानां महदुक्थमृचां स य एतानि परस्मै करोत्येतान्ह स समुद्राच्छोषयते ताञ्छुष्यतोऽन्वस्य छन्दाऽसि शुष्यान्ति छन्दाऽस्यनु लोको लोकमन्वात्मात्मानमनु प्रजा पशवः स ह इवः श्वएव पापीयान्भवति य एतानि परस्मै कराति ॥ १२ ॥ अथ य एतान्यकृत्वा । परस्माऽअपि सर्वैरन्यैर्यज्ञक्रतुभिर्याजयेदेते-

भ्यो हैवास्य समुद्रेभ्यश्छन्दाथ्सि पुनराप्यायन्ने छन्दाथ्स्यनु लोको लोकमन्वा-
त्पात्मानमनु प्रजा पशवः स ह श्वः — श्व एव श्रेयान्भवति य एतानि परस्मै न
करांत्यर्थे ह वाऽप्रस्य दैवोऽमृत आत्मा स य एतानि परस्मै करांत्येत्थ ह स
दैवमात्मानं परस्मै प्रयच्छत्यथ शुष्क एव स्थाणुः परिशिष्यते ॥ १३ ॥ तत्रैके ।
कृत्वा कुर्वते वा प्रति वा कारयन्तऽएषा प्रायश्चित्तिरिति न तथा कुर्याद्यथा शु-
ष्कथ स्थाणुमुदकेनाभिषिञ्चेत्तादृक्तत्पूयेद्वा वै स वि वा धित्येन्नैतस्य प्रायश्चित्ति-
रस्तीत्येव विद्यात् ॥ १४ ॥ अथ ह स्माह शाण्डिल्यः । तुरो ह कावषेयः क्रा-
रोत्यां देवेभ्योऽग्निं चिकाय तथ देवाः पप्रच्छुर्मुने यदलोक्यापग्निचित्यमाहु-
रथ कस्मादचैषीरिति ॥ १५ ॥ स होवाच । किं नु लोक्यं किमलोक्यमात्मा वै
यज्ञस्य यजमानोऽङ्गान्यृत्विजो यत्र वाऽआत्मा तदङ्गानि यत्रोऽङ्गानि तदात्मा
यदि वाऽऋत्विजोऽलोका भवन्त्यलोक उर्हि यजमान उ भये हि समानलोका
भवन्ति वाक्त्रिणासु त्वेव न संवादितव्यथ संवादेनैवऽर्त्विजोऽलोका इति ॥ १६ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [५. २] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ काण्डिकासंख्या १०७ ॥
पञ्चमोऽध्यायः [६०] ॥ अस्मिन् काण्डे काण्डिका संख्या ४०२ ॥

इतिमाध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे संचितिनाम नवमं काण्डं समाप्तम् ॥ ९ ॥

अथ दशमं काण्डम् ।

ओ३म् । अग्निरेष पुरस्ताच्चीयते । संवत्सर उपरिष्ठान्महवृकथं सस्यते प्र-
 ज्ञापतेर्विस्रस्तस्याग्रं रसोऽगच्छत् ॥ १ ॥ स यः स प्रज्ञापतिर्व्यस्रं सत ।
 संवत्सरः सोऽथ यान्यस्य तानि पूर्वाणि व्यस्रं सन्ताहोरात्राणि तानि ॥ २ ॥
 स यः स संवत्सरः प्रज्ञापतिर्व्यस्रं सत । अयमेव स योऽयमग्निश्चीयतेऽथ या-
 न्यस्य तान्यहोरात्राणि पूर्वाणि व्यस्रं सन्तेष्टका एव तास्तद्यदेता उपस्थाति या-
 न्येवास्य तान्यहोरात्राणि पूर्वाणि व्यस्रं सन्त तान्यस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तदेत-
 दत्रैव यजुश्चितमत्रामम् ॥ ३ ॥ अथ योऽस्य सोऽग्रं रसोऽगच्छत् । महत्त-
 दुक्थं तमस्य तं रसमृक्साप्राभ्यामनुयन्ति तद्यत्त्र यजुः पुरस्तादेत्यभिनेतैव त-
 देति यथादो मेऽमुत्रेकं तदाहारिप्यमीत्येवं तद्यजुः पुरस्तादेति तं संवत्सरऽआमु-
 वन्ति ॥ ४ ॥ तमध्वर्युर्गृहेण गृह्णाति । यद्गृह्णाति तस्माद्ग्रहस्तस्मिन्नुद्धाता महा-
 व्रतेन रसं दधाति सर्वाणि हैतानि सामान यन्महाव्रतं तदास्मिन्त्सर्वैः सामभी
 रसं दधाति तस्मिन्होता महतोक्थेन रसं दधाति सर्वा हैता ऋचो यन्महदुक्थं त-
 दास्मिन्सर्वाभिर्ऋग्भी रसं दधाति ॥ ५ ॥ ते यदा स्तुवते यदानुशंसति । अ-
 थास्मिन्नेतं वषट्कृते जुहोति तदेनमेष रसोऽप्येति न वे महाव्रतमिदं स्तुतं शेऽ
 इति पश्यन्ति नो महदिदमुक्थमित्यग्निमेव पश्यन्त्यात्मा ह्यग्निस्तदेनमतेऽउभे रसो
 भूत्वापीत ऋक्च साम च तदुभेऽऋक्सामे यजुरपीतः ॥६॥ स एष मिथुनोऽग्निः ।
 प्रथमा च चित्तिर्द्वितीया च तृतीया च चतुर्थी चाथ पञ्चम्यै चित्तेर्यश्चित्तोऽग्निर्निधी
 यते तन्मिथुनं मिथुन उऽण्वायमात्मा ॥७॥ अङ्गुष्ठा इति पुमांशः । अङ्गुलय इनि
 स्त्रियः कर्णाविति पुमांशौ भुजाविति स्त्रियाऽओष्ठाविति पुमांशौ नासिकेऽ-
 इतिस्त्रियौ दन्ता इति पुमांशौ जिह्वेति स्त्री सर्व एव मिथुनः सोऽनेन मिथुनेनात्मनैतं
 मिथुनमग्निमप्येति ॥८॥ एषात्रापीतः । अप्यह्वं मिथुन इत्यं ह त्वेवापि मिथुनो
 चाग्नेवयं योऽयमग्निश्चितो वाचा हि चीयतेऽथ यश्चित्तोऽग्निर्निधीयते स प्राणः

प्राणो वै वाचो वृषा प्राणो मिथुनं वाग्नेवायमात्माथ य आत्मप्राणस्तन्मिथुनं
 सोऽनेन मिथुनेनात्मनेतं मिथुनमग्निमुप्येति ॥ ९ ॥ एषोऽअत्रापीतिः । न ह वाऽ-
 अस्यापुत्रतायै का च न शङ्का भवति य एवमेतौ मिथुनावात्मानं चारिणं च वे
 दान् ॥ ह त्वेवायमात्मादक्षिणां वनुते यो न आत्मेति ह्यधृषिणाभ्युक्तम् ॥ १० ॥
 तदिदमन्नं जग्धं द्वेषा भवति । यदस्यामृतमूर्ध्वं तन्नाभेरूर्ध्वैः प्राणैरुच्चरति
 तद्वायुमप्येत्यथ यन्मर्त्यं प्राक् तन्नाभिमर्त्येति तद्रयं भूत्वेमामप्येति मूत्रं च
 पुरीषं च तद्यदिमामप्येति योऽयमग्निश्चितस्तं तदप्येत्यथ यद्वायुमप्येति
 यश्चितेऽग्निर्निधीयते तं तदप्येत्येषोऽएवात्रापीतिः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

प्रजापतिरिमौल्लोक्तनैप्सत् । स एतं वयोविधमात्मानमपश्यदग्निं तं व्यधत्
 तेनेमं लोकमाम्रोत्स द्वितीयं वयोविधमात्मानमपश्यन्महाव्रतं तद्व्यधत् तेनान्तरिक्ष-
 माम्रोत्स तृतीयं वयोविधमात्मानमपश्यन्महदुकथं तद्व्यधत् तेन विवमाम्रोत् ॥ १ ॥
 अयं वाव लोक एषोऽग्निश्चितः । अन्तरिक्षं महाव्रतं द्यौर्महदुकथं तस्मादेतानि
 सर्वाणि सहोपेयादग्निं महाव्रतं महदुक्थं मह हीमे लोका असृज्यन्त तद्यद-
 ग्निः प्रथमश्चीयतेऽयं हेषां लोकानां प्रथमोऽसृज्यन्तद्यधिदेवत् ॥ २ ॥ अ-
 थाध्यात्मम् । मन एवाग्निः प्राणा महाव्रतं वाङ्महदुकथं तस्मादेतानि सर्वाणि
 सहोपेयात्सह हि मनः प्राणो वाक्च्यदग्निः प्रथमश्चीयते मनो हि प्रथमं प्राणा-
 नाम् ॥ ३ ॥ आत्मैवाग्निः । प्राणो महाव्रतं वाङ्महदुकथं तस्मादेतानि सर्वाणि
 सहोपेयात्सह ह्यात्मा प्राणो वाक्च्यदग्निः प्रथमश्चीयतेऽआत्मा हि प्रथमः सम्भ-
 वतः सम्भवति ॥ ४ ॥ शिर एवाग्निः । प्राणो महाव्रतमात्मा महदुकथं तस्मादे-
 तानि सर्वाणि सहोपेयात्सह हि शिरः प्राण आत्मा तद्यदग्निः प्रथमश्चीयते शिरो
 हि प्रथमं जायमानस्य जायते तस्माद्यत्रैतानि सर्वाणि सह क्रियन्ते महदेवोकथ-
 मात्मा ख्यायतेऽआत्मा हि महदुकथम् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यदेतानि सर्वाणि सह
 ब्रुवामाप्ति कर्तेषामुपासिरिति ज्योतिष्टोमोऽएवाग्निष्टोमे ज्योतिष्टोमेनैवाग्निष्टोमेन
 यजेत ॥ ६ ॥ तस्य वाऽएतस्य ज्योतिष्टोमस्याग्निष्टोमस्य । त्रिवृद्धिष्पवमानं त-
 द्भूतस्य शिरः पञ्चदशसप्तदशाऽञ्चत्तरो पवमानौ तौ पञ्चौ पञ्चदशं होतुरा-
 ष्यं सप्तदशं पृष्ठमेकविंशं यज्ञायज्ञियं तत्पुच्छम् ॥ ७ ॥ तयोर्वाऽएतयोः । प-
 ञ्चदशसप्तदशयार्द्धात्रिंशत्स्तोत्रियास्ततो याः पञ्चविंशतिः स पञ्चविंशत्

आत्माथ याः सप्तातिर्यन्ति ताः परिमादः पशवो हैताः पशवः परिमाद एतावन्ने
 महाव्रतं तदेतद्वैव महाव्रतमाप्नोति ॥ ८ ॥ अथ होता सप्त छन्दाश्चि स शं-
 सति । चतुरुत्तराण्येकूर्चानि विरा डष्टमानि तेषां निरुध्वाशीतयोऽन्नराणे पञ्चच-
 त्वारिंशच्च तनो या अशीतयः सैवाशीतीनामाप्तिरशौतिभिर्हि महदुक्थमाख्याय-
 तेऽथ यानि पञ्चचत्वारिंशत्ततो यानि पञ्चविंशतिः स पञ्चविंश आ
 त्मा यत्र वाऽआत्मा तदेव शिरस्तत्पक्षपुच्छान्यथ ग्रानि विंशतिस्तदावपनमेता-
 वद्ध महदुक्थं तदेतद्वैव महदुक्थमाप्नोति तानि वाऽएतानि सर्वाणि ज्योतिष्टोम
 ऽवार्गिष्टोमऽआध्यन्ते तस्माद् ज्योतिष्टोमे वैवाग्निष्टोमेन यजेत ॥ ९ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ १ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत । स ऊर्ध्वेभ्य एव प्राणेभ्यो देवानसृजत येऽवाऽव
 प्राणास्तभ्यो मर्त्याः प्रजा अथोर्ध्वमेव सृत्युं प्रजाभ्योऽत्तारमसृजत ॥ १ ॥
 तस्य ह प्रजापतेः । अर्धमेव मर्त्यमासीदधममृतं तद्यदस्य मर्त्यमा-
 सीत्तेन मृत्योरविभेत्स विभ्यदिमां प्राविशद्द्रयं भूत्वा मृच्चापश्च ॥ २ ॥ स मृ-
 त्युर्देवानब्रवीत् । क नु सोऽभूद्यो नोऽसृष्टेति त्वद्विभ्यदिमां प्राविक्षितिं सोऽब्र-
 तीत्तं वाऽअन्विच्छाम तथै सम्भराम न वाऽअहं तथै हिथसिष्यामीति तं देवा
 अस्याऽअधि समभरन्त्यदस्याऽस्त्रासीत्ता अपः समभरन्तथ यदस्यां तां मृदं तदु-
 भयथै सम्भृत्य मृदं चापश्चेष्टकामकुर्वन्तस्मादेतदुभयमिष्टका भवति मृच्चापश्च
 ॥ ३ ॥ तदेता वाऽअभ्य ताः । पञ्च मर्त्यास्तन्व आसंलोम त्वङ्माथैसमस्थि म-
 ज्जाथैता अमृता मनो वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रम् ॥ ४ ॥ स यः स प्रजापतिः ।
 यमेव स योऽयमग्निश्चीयतेऽथ या अस्य ताः पञ्च मर्त्यास्तन्व आपन्नेतास्ताः
 अपुरीषचितयोऽथ या अमृता एतास्ता इष्टकाचितयः ॥ ५ ॥ ते देवा अब्रुवन् ।
 अमृतमिमं करवामिति तस्यैताभ्याममृताभ्यां तनूभ्यामेतां मर्त्यां तनू परि-
 युष्वामृतामकुर्वन्निष्टकाचितिभ्यां पुरीषचितिं तथा द्वितीयां तथा तृतीयां तथा
 चतुर्थीम् ॥ ६ ॥ अथ पञ्चमीं चितिमुपधाय । पुरीषं निवपति तत्र विकर्णी
 च स्वयमातृणां चोपदधाति हिरण्यशकलैः प्रोक्षत्यग्निमभ्यादधाति सा
 सप्तमी चितिस्तदमृतमेवमस्यैताभ्याममृताभ्यां तनूभ्यामेतां मर्त्यां तनू परि-
 युष्वामृतामकुर्वन्निष्टकाचितिभ्यां पुरीषचितिं ततो वै प्रजापतिरमृताऽभवत्थैवेतद्य-

जमान एतममृतमात्मानं कृत्वा सोऽमृतो भवति ॥ ७ ॥ ते वै देवास्तं नाविदुः ।
 यद्येनं सर्वं वाकुर्वन्नु वा सर्वं यद्यति वारिचयन्नु वाभ्यापयंस्तुऽएतामृचमपश्य-
 न्धामच्छद्गिर्नारन्द्रो ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः संचतसां विश्वदेव्या यज्ञं प्रावन्तु नः
 शुभऽइति ॥ ८ ॥ तस्या अस्त्येवाग्नेयम् । अस्त्येन्द्रमस्ति वैश्वदेवं तद्यदस्या आग्ने-
 यं यद्वेवेतस्याग्नेराग्नेयं तदस्य तेन समस्कुर्वन्त्येन्द्रं तदैन्द्रेण यद्वैश्वदेवं तद्वैश्वदेवेन
 तमत्रैव सर्वं कृत्स्नं समस्कुर्वन् ॥ ९ ॥ तद्यदेतयोपतिष्ठते । यदेवास्यात्र विद्वान्-
 न्योविद्वान्वाति वा रेचयति न वाभ्यापयति तदेवास्यैतया सर्वमाप्नोति यदस्य
 किं चानाप्तमतुष्टुधामच्छद्भवति वाग्नाऽअनुष्टुब्धाग्धामच्छद्वाचैवास्य तदाप्नोति
 यदस्य किं चानाप्तं पुरीषवतीं चितिं कृत्वोपतिष्ठेत्सु हैकऽआहुस्तत्र हि सा स-
 र्वा कृत्स्ना भवतीति ॥ १० ॥ तद् वाऽआहुः । यविष्ठवत्येवोपतिष्ठेत्तद्धास्य प्रियं
 धाम यद्यविष्ठ इति तद्यदस्य प्रियं धाम तेनास्य तदाप्नोति यदस्य किं चाना-
 प्तमाग्नेय्याग्निर्कर्म हि गायत्र्या गायत्रोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतैवास्य
 तदाप्नोति यदस्य किं चानाप्तमनिरुक्तया सर्वं वाऽअनिरुक्तं सर्वेणैवास्य तदाप्नो-
 ति यदस्य किं चानाप्तं त्वं यविष्ठ दाशुष इति तस्योक्ता बन्धुः पुरीषवतीं चितिं
 कृत्वोपतिष्ठेत् तत्र हि सा सर्वा कृत्स्ना भवति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

उभयं हेतुद्वये प्रजापातिरास । मर्त्यं चैवामृतं च तस्य प्राणा एवामृता
 आसुः शरीरं मर्त्यं स एतेन कर्मणैतयावृत्तैकधाजग्ममृतमात्मानमकुरुत तथैवेत-
 द्यजमान उभयमेव भवति मर्त्यं चैवामृतं च तस्य प्राणा एवामृता भवन्ति शरीरं
 मर्त्यं स एतेन कर्मणैतया वृत्तैकधाजग्ममृतमात्मानं कुरुते ॥ १ ॥ स प्रथमां
 चितिं चिनोति । सा हास्येषा प्राण एव तद्धै तदमृतमृतं हि प्राणः सैषामृतचि-
 तिरथ पुरीषे त्रिवपति तद्दास्यैतन्मज्जैव तद्धै तन्मर्त्यं मर्तो हि मज्जा तदेतस्मिन्न-
 मृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ २ ॥ द्वितीयां चितिं चिनोति । सा
 हास्येषापान एव तद्धै तदमृतममृतं ह्यपानः सैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृ-
 तेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषं त्रिवपति तद्दास्यैतदस्थेयव तद्धै त-
 न्मर्त्यं मर्त्यं ह्यस्थि तदेतस्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ ३ ॥
 तृतीयां चितिं चिनोति । सा हास्येषा व्यान एव तद्धै तदमृतममृतं हि व्यानः
 सैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषं

निवपति तद्वास्यैतत्सनावैव तद्वै तन्मर्त्यं मर्त्यंश्च हि स्नाव तदेतस्मिन्नमृते प्रतिष्ठाप-
यति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ ४ ॥ चतुर्थी चितिं चिनोति । सा हास्यैषोदान एव
तद्वै तदमृतममृतंश्च ह्युदानः सैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति
तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषं निवपति तद्वास्यैतन्मांश्च समेव तद्वै तन्मर्त्यं
मर्त्यंश्च हि मांश्च तदेतास्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥
॥ ५ ॥ पञ्चमीं चितिं चिनोति । सा हास्यैषा समान एव तद्वै तदमृतम-
मृतंश्च हि समानः सैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति तेनास्यैतद-
मृतं भवत्यथ पुरीषं निवपति तद्वास्यैतन्मेद एव तद्वै तन्मर्त्यं मर्त्यंश्च हि मेदस्तदे-
तस्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ ६ ॥ षष्ठीं चितिं चिनोति । सा
हास्यैषा वागेव तद्वै तदमृतममृतंश्च हि वाक्सैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृ-
तेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषं निवपति तद्वास्यैतदसृगेव त्वगेव
तद्वै तन्मर्त्यं मर्त्यंश्च ह्यसृङ्मर्त्या त्वक्तेतस्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं
भवति ॥ ७ ॥ नावाऽएताः । षडिष्टकाचितयः षट् पुरीषचितयस्तद्द्वादश द्वादश मासाः
संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्वावित्पस्य मात्रा तावतैव तत्प्रजापतिरेकधाजुरममृ-
तमात्मानमकुरुत तथैवैतद्यजमान एकधाजुरममृतमात्मानं कुरुते ॥ ८ ॥ अथ वि-
कर्णां च स्वयमात्तृणां चोपधाय । हिरण्यशकलैः प्रोक्षत्याग्निमभ्यादधाति रूप-
मेव तत्प्रजापतिर्हिरण्यमयमन्तत आत्मनोऽकुरुत तद्यदन्ततस्तस्मादिदमन्त्यमात्मनो
रूपं तस्मादाहुर्हिरण्यमयः प्रजापतिरिति तथैवैतद्यजमानो रूपमेव हिरण्यमयमन्तत
आत्मनः कुरुते तद्यदन्ततस्तस्मादिदमन्त्यमात्मनो रूपं तस्माद्ये चैतद्विदुर्ये च न
हिरण्यमयोऽग्निचिदपुष्पल्लोके सम्भवतीत्येवाहुः ॥ ९ ॥ तद्वैतच्छाण्डिल्यश्च
सात्तरथवाहनिश्च । आचार्यान्तेवासिनौ व्यूदाते रूपमेवास्यैतदिति ह स्माह
शाण्डिल्यो लोमानीति सात्तरथवाहनिः ॥ १० ॥ स होवाच शाण्डिल्यः । रूपं
वाच लोमवद्रूपमलोमकंश्च रूपमेवास्यैतदिति तद्वै तत्तथा यथा तच्छाण्डिल्य उवाच
संचितेऽग्निः प्रणीयते प्रणीतादूर्ध्वंश्च समिध आहुतय इति ह्यन्ते ॥ ११ ॥
प्राणेन वै देवा अन्नमदन्ति । अग्निरु देवानां प्राणस्तस्मात्प्राग्देवेभ्यो जुह्वति
प्राणेन हि देवा अन्नमदन्त्यपानेन मनुष्या अन्नमदन्ति तस्मात्प्रत्यङ्मनुष्येष्वन्नं
धीयतेऽपानेन हि मनुष्या अन्नमदन्ति ॥ १२ ॥ तदाहुः । न वयसोऽग्निचिदश्री-
याह्वयो वाऽएष रूपं भवति योऽग्निं चिनुतऽईश्वर आर्तिमार्तोस्तस्मान्न वयसो-

ऽग्निचिदश्रीयाविति तद्वै काममेवैवंविदश्रीयादग्नेर्वाऽएष रूपं भवति योऽग्निं
चिनुते सर्वं वाऽइदमग्नेरन्नं सर्वं मऽइदमन्नमित्तेवैवावब्रिध्याविति ॥ १३ ॥
तदाहुः । किं तदग्नौ क्रियते येन यजमानः पुनर्मृत्युमपजयतीत्यग्निर्वाऽएष देवता
भवति योऽग्निं चिनुतेऽमृतमु वाऽअग्निः श्रीर्देवाः श्रियं गच्छति यशो देवा
यशो ह भवति य एवं वेद ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

सर्वे हैते यज्ञा योऽयमग्निश्चितः । स यत्पशुमालभते तदग्न्याधेयमथ यदुस्वाथ
सम्भरति तान्यग्न्याधेयहवीथ्यथ यद्दीक्षते तदाग्नेहोत्रमथ यद्दीक्षितःसमिधावा-
दधाति तेऽअग्निहोत्राहुती ॥ १ ॥ ते वै सायंपातरादधाति । सायंपातर्ह्यग्निहोत्रा-
हुती जुहति समानेन मन्त्रेण समानेन हि मन्त्रेणाग्निहोत्राहुती जुहत्यथ यद्वनीवा-
हनं च भस्मनश्चाभ्यवहरणं तौ दर्शपूर्णमासावथ यद्गार्हपत्यं चिनोति तानि चा-
तुर्मास्यान्यथ यदूर्ध्वं गार्हपत्यादा सर्वौषधात्ता इष्टयोऽथ यदूर्ध्वं सवौषधात्पाचीनं
चित्तिभ्यस्ते पशुबन्धा यऽएवैतेषु यज्ञेषु विष्णुकमास्ते विष्णुकमा यज्जप्यं तद्वात्स-
प्रम् ॥ २ ॥ सौम्योऽध्वरः प्रथमा चित्तिः । यत्पाचीनं सवेभ्यो राजसूयो द्वि-
तीया वाजपेयस्तृतीयाश्वमेधश्चतुर्थ्यग्नेसवः पञ्चमी यैश्चित्थं सामभिः परिगा-
यति तन्महाव्रतमथ यत्त्रोत्रातुः पुरस्ताज्जप्यं तच्छतरुद्रियं वसोधारा महदुक्थ-
मथ यदूर्ध्वं सामभ्यः प्राचीनं वसोधारायै यदेव तत्र होतुः पुरस्ताज्जप्यं तत्तदथ
यदूर्ध्वं वसोधारायै ते गृहमेधा एतावन्तो वै सर्वे यज्ञास्तानग्निनाप्नोति ॥ ३ ॥
अथातो यज्ञवीर्याणामेव । सायंपातर्हं वाऽअमुष्मिंल्लोकेऽग्निहोत्रहुदश्राति तावती ह
तस्मिन्वङ्गऽऽर्गर्धमासेऽर्धमासे दर्शपूर्णमासयाज्ञी चतुर्षु-चतुर्षु मासेषु चातुर्मास्ययाज्ञी
षट्सुषट्सु पशुबन्धयाज्ञी संवत्सरे संवत्सरे सोमयाज्ञी शते-शते संवत्सरेऽप्यग्निचि-
त्काममश्नाति कामं न तद्वैतथावच्छतं संवत्सरास्तावदमृतमनन्तमपर्यन्तं स
यो हैतदेकं वेदैवैथं हैवास्यैतदमृतमनन्तमपर्यन्तं भवति तस्य यदुपीषीकशेवोपहन्या-
न्त्वेवास्यामृतमनन्तमपर्यन्तं भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ प्रथमोऽध्यायः ॥
[६१.] ॥ ॥

प्रजापतिः स्वर्गं लोकमजिगाथसत् । सर्वे वै पशवः प्रजापतिः पुरुषोऽश्वो
गौरविरजः स एतै रूपैर्नाशकनोत्स एतं वयोविधमात्मानमपश्यदग्निं तं व्यधत्

सोऽनुपसमुह्यानुपाधायोदपिपतिषत्स नाशकनोत्स उपसमुह्योपाधायोदपत्तस्माद-
 प्येतर्हि वयाधसि यदैव पञ्चाऽउपसमूहन्ते यदा पत्राणि विसृजन्तेऽथोत्पतितुध
 शुक्नुवन्ति ॥ १ ॥ तं वाऽअङ्गुलिभिर्मिमीते । पुरुषो वै यज्ञस्तेनेदं सर्वं भितं
 तस्यैषावमा मात्रा यदङ्गुलयस्तद्यास्यावमा मात्रा तामस्य तदाप्नोति तयैतं त-
 न्मिमीते ॥ २ ॥ चतुर्विंशत्याङ्गुलिभिर्मिमीते । चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री
 गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनं तन्मिमीते ॥ ३ ॥ स चतुरङ्गु-
 लमेवोभयतोऽन्तरत उपसमूहति । चतुरङ्गुलमुभयतो बाह्यतो व्यदूहति तद्यावदे-
 वोपसमूहति तावद्व्यदूहति तत्राहैवातिरेचयति नो कनीयः करोति तथा पुच्छस्य
 तथोत्तरस्य पञ्चस्ये ॥ ४ ॥ अथ निर्णामौ पक्षयोः करोति । निर्णामौ हि वयसः
 पक्षयोर्भवतो वितृतीये वितृतीये हि वयसः पक्षयोर्निर्णामौ भवतोऽन्तरे वितृतीयेऽ-
 न्तरे हि वितृतीये वयसः पक्षयोर्निर्णामौ भवतः स चतुरङ्गुलमेव पुरस्तादुदूहति
 चतुरङ्गुलं पश्चादुपसमूहति तद्यावदेवोदूहति तावदुपसमूहति तत्राहैवातिरेचयति
 नो कनीयः करोति ॥ ५ ॥ स तस्मिन्निर्णामे । एकामिष्टकामुपदधाति तद्येयं
 वयसः एततो निर्णामादेका नाद्युपशेते तां तत्कर्तोत्यथोऽङ्गु ॥६॥ अथ वक्रौ
 पक्षौ करोति । वक्रौ हि वयसः पक्षौ भवतः स चतुरङ्गुलमेव पश्चादुदूहति च-
 तुरङ्गुलं पुरस्तादुपसमूहति तद्यावदेवोदूहति तावदुपसमूहति तन्नाहैवातिरेचयति
 नो कनीयः करोति ॥ ७ ॥ अथ रूपमुत्तमं करोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृत-
 स्तस्मिन्देवा एतद्रूपमुत्तमदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्रूपमुत्तमं दधाति स सहस्रमृज्वा-
 लिखिता इष्टकाः करोति सहस्रमित्यालिखिताः सहस्रमित्यालिखिताः ॥ ८ ॥
 अथ पञ्चमीं चितिमुपधाय । त्रेधाग्निं विमिमीते स मध्यमे वितृतीये सहस्रमृज्वा-
 लिखिता इष्टका उपदधाति तद्यानीमानि वयसः प्रत्यञ्चि च शीर्ष्णे आ पुच्छादृ-
 ज्जुनि लोमानि तानि तत्करोति ॥ ९ ॥ अथ सहस्रमित्यालिखिता दक्षिणत उप-
 दधाति । तद्यानीमानि वयसो दक्षिणतो वक्राणि लोमानि तानि तत्करोति ॥१०॥
 अथ सहस्रमित्यालिखिता उत्तरत उपदधाति । तद्यानीमानि वयस उत्तरतो व-
 क्र्वाणि लामानि तानि तत्करोति सहस्रेण सर्वे वै सहस्रधे सर्वेणैवास्मिन्नेतद्रूप-
 मुत्तमं दधाति त्रिभिः सहस्रैस्त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्ने-
 तद्रूपमुत्तमं दधाति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [२. १.] ॥

यान्वै तान्तसप्त पुरुषान् । एकं पुरुषमकुर्वन्त प्रजापतिरभवत्स प्रजा अस-

जत स प्रजाः सृष्टोर्ध्वउदक्रामत्स एतं लोकमगच्छद्यत्रैष एतत्तपति नो ह तर्धन्य
एतस्मादत्र यज्ञिय आस तं देवा यज्ञेनैव यष्टुमधियन्त ॥ १ ॥ तस्मादेतदृषिणाभ्य-
न्कृतम् । यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवा इति यज्ञेन हितं यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि
प्रथमान्यासन्नाति ते हि धर्माः प्रथमेऽक्रियन्त ते ह नाकं महिमानः सचन्तेति
स्वर्गो वै लोको नाको देवा माहमानस्ते देवाः स्वर्गं लोकं सचन्त ये तं यज्ञम-
यजन्तित्येतत् ॥ २ ॥ यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवा इति । प्राणा वै साध्या दे-
वास्तएतप्रग्रएवमसाधयन्तदेव बुभूषन्तस्तउरएवाप्येतिहि साधयन्ति पञ्चम-
न्यदभवद्यज्ञत्रममर्त्यस्य भुवनस्य भूनेति पश्चाहैवेदमन्यद्यज्ञियमास यत्किं चामृतम्
॥ ३ ॥ सुपर्णोऽभ्रङ्ग सवितुर्गर्हत्मान् । पूर्वो जातः स उऽभ्रस्यानु धमेति प्रजा-
पतिर्वै सुपर्णो गर्हत्मानेष सवितैतस्य प्रजापतिरनु धर्ममित्येतत् ॥ ४ ॥ स वै स-
प्तपुरुषो भवति । सप्तपुरुषो बयं पुरुषो यच्चत्वार आत्मा त्रयः पक्षपुच्छानि च-
त्वारो हि तस्य पुरुषस्यात्मा त्रयः पक्षपुच्छानि ॥ ५ ॥ तं वाऽउद्वाहुना पुरुषेण
मिमीते । पुरुषो वै यज्ञस्तेनेदं सर्वं मितं तस्यैषा परमा मात्रा यद्वाहुस्तद्यास्य
परमा मात्रा तामस्य तदाप्नोति तयै नं तन्मिमीते तत्रोप यत्प्रपदेनाभ्युच्छितो भवति
त्त्परिश्रिद्धिराप्नोति तस्माद्वाह्वेनैव लेखां परिश्रद्धयः खनेत् ॥६॥ अथ पक्ष-
योररत्नीऽउपदधाति । पक्षयोस्तर्द्धीर्यं दधाति बाहू वै पक्षौ बाहुभ्यामु वाऽअन्न-
मद्यतेऽन्नायैव तमवकाशं करोति तद्यत्पक्षयोररत्नीऽउपदधात्यरत्निमात्रादश्नमद्यते
॥ ७ ॥ अथ पुच्छे वितस्तिमुपादधाति । प्रातिष्ठायाम् तर्द्धीर्यं दधाति प्रतिष्ठा
वै पुच्छं हस्तो वितस्तिर्हस्तेन वाऽअन्नमद्यतेऽन्नायैव तमवकाशं करोति तद्यत्पुच्छ
वितस्तिमुपादधात्यन्नऽण्वैनं तत्प्रतिष्ठापयति तद्यत्तत्र कर्नीयं उपादधात्यन्ने ह्वेनं
तत्प्रतिष्ठापयत्यथोऽएतावद्वाऽइदं मितं भवत्येतावदिदं तद्यदेवं मिमीतेऽएतस्यैवाप्त्यै
॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [२. २] ॥ ॥

या वाऽइयं वेदिः सप्तविधस्य । एषा वेदेर्मात्रा स देवयजनमध्यवसाय
पूर्वया द्वारा पक्षिशालं प्रपद्य गृहपत्यायोद्धत्यावोक्षति गार्हपत्यस्योद्धतात्सप्त
प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रामति ततः प्राञ्चं व्याम विमिमीते तस्य मध्यऽभ्रहवतीयायो-
द्धत्यावोक्षति पूर्वाधिव्यामस्य श्रीन्प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रामति स वेद्यन्तः ॥ १ ॥
शतम् ५३०० ॥ ॥ ते वाऽएते । व्यामैकादशाः प्रक्रमा अन्तरा वेद्यन्तं च

गार्हपत्यं चैकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जजस्त्रिष्टुब्जार्थं त्रिष्टुब्जोर्णवैतर्त्रियेण यजमानः
पुरस्ताद्यज्ञमुखं द्रक्षात्प्रसि नाप्रा अपहन्ति ॥ २ ॥ सैषा वेदेर्गोनिः । एतस्यै वै
योनिर्देवा वेदिं प्राजनयन्नथ य एष व्यामः सा गार्हपत्यस्य योनिरेतस्यै वै योने-
र्देवा गार्हपत्यं प्राजनयन्गार्हपत्यादाहवनीयम् ॥ ३ ॥ स वेद्यन्तात् । षट्त्रिंश-
शत्प्रक्रमां प्रार्ची वेदिं विमिमीते त्रिंशत्तं पश्चात्त्रिंशतीं चतुर्विंशतिं पुरस्तात्त-
न्नवतिः सैषा नवतिप्रक्रमा वेदिस्तस्यात्सप्तविधमग्निं विदधाति ॥ ४ ॥
तदाहुः । कथमेष सप्तविध एतया वेद्या सम्पद्यतइति दश वाऽइमे पुरुषे प्राणा-
श्चत्वार्यङ्गान्यात्मा पञ्चदश एवं द्वितीयएवं तृतीये षट्मु पुरुषेषु नवतिरथैकः
पुरुषोऽत्येति पाङ्को वै पुरुषो लाम त्वङ्मात्समस्थि मज्जा पाङ्कोऽइयं वेदिश्च-
त्सो दिश आत्मा पञ्चमेवमेष सप्तविध एतया वेद्या सम्पद्यते ॥ ५ ॥ तद्धैके ।
उत्तरा विद्या विद्यास्यन्त एतांश्च प्रक्रमानेतं च व्याममुनुवर्धयन्ति योनिमुनुवर्धयाम
इति न तथा कुर्यान्न वै जातं गर्भं योनिरनुवर्धते यावज्जाय योनावन्तर्गर्भो भवति
तावदेव योनिर्वर्धतइएतावत्यु वाऽश्च्युत् गर्भस्य वृद्धिः ॥ ६ ॥ ते ये इ तथा कुर्य-
न्ति । एतत् इ ते पितरं प्रजापतिं सम्पदश्च्यावयन्ति तइष्ट्वा पापीयात्प्रो
भवन्ति पितरं हि प्रजापतिं सम्पदश्च्यावयन्ति सा यावत्येषा सप्तविधस्या
वेदिस्तावतीं चतुर्दश कृत्वऽएकशतविधस्य वेदिं विमिमीते ॥ ७ ॥ अथ षट्
त्रिंशत्प्रक्रमां रज्जुं विमिमीते । तां सप्तधा समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्प्राच
उपदधाति निःसृजति चतुरः ॥ ८ ॥ अथ त्रिंशत्प्रक्रमां विमिमीते । तां सप्तधा
समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्पश्चादुपदधाति निःसृजति चतुरः । ९ ॥ अथ चतुर्विंश-
शतिप्रक्रमां विमिमीते । तां सप्तधा समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्पुरस्तादुपदधाति निः
सृजति चतुर इति नु वेदिविमानम् ॥ १० ॥ अध्याग्नेर्विधाः । अष्टाविंशतिः
गात्रः पुरुषा अष्टाविंशतिर्निर्यञ्चः स आत्मा चतुर्दश पुरुषा इक्षिणः
पक्षश्चतुर्दशोत्तरश्चतुर्दश पुच्छं चतुर्दशारत्नीन्वक्षिणे पक्षऽउपदधाति चतुर्द-
शोत्तरे चतुर्दशं वितस्तीः पुच्छइति इष्ट्वाभवतिः पुरुषाणां मात्रा साधिमाना-
नाम् ॥ ११ ॥ अथ त्रिपुरुषां रज्जुं विमिमीते । तां सप्तधा समस्यति तस्यै चतुरो
भागान्प्राक्पुच्छेभति त्रीन्पक्षेषु ॥ १२ ॥ अथारत्निमात्रीं विमिमीते । तां
सप्तधा समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्क्षिणे पक्षऽउपदधाति त्रिनेत्रोत्तरे निःसृजति
चतुरः ॥ १३ ॥ अथ वितस्तिमात्रीं विमिमीते । तां सप्तधा समस्यति तस्यै त्री-

न्भागान्पुच्छऽउपऽधाति निःसृजति चतुर एत्रमेव एकशतविध एतया वेद्या सम्-
 स्पद्यते ॥ १४ ॥ तदाहुः । यत्त्रयोदश पुरुषा अतियन्ति कथमेते सम्प्रदा न च्य-
 वन्तऽइति या वाऽएतस्य सप्तमस्य पुरुषस्य सम्प्रसैवैतेषां सर्वेषां सम्पत्
 ॥ १५ ॥ अथाऽआहुः । प्रजापतिरेवात्मानं विधाय तस्य यत्र-यत्र न्यूनमासीत्तदे-
 तैः समापूरयत तेनोऽएवापि सम्पन्न इति ॥ १६ ॥ तद्वै के । एकविधं प्रथमं वि-
 दधात्यथैकोत्तरमापरिमितंवाधानं तथा कर्मात् ॥ १७ ॥ सप्तविधो वाऽअग्रे प्र-
 जापतिरमुज्यत । स आत्मानं विदधान एतस एकशतविधेऽतिष्ठत स योऽर्वाची-
 नः सप्तविधाद्विधत्तऽएतच्छं ह स पितरं प्रजापतिं विच्छिनत्ति स इष्टा पापीया-
 न्भवति यथा श्रेयाःसः हिःसित्वाथ य एकशतविधमतिविधत्तेऽस्मात्स स-
 र्वस्माद्द्विधा निष्पद्यते सर्वेषु हीदं प्रजापतिस्तस्माद् सप्तविधमेव प्रथमं विदधीता-
 थैकोत्तरमेकशताविधादेकशतविधं तु नानिद्विदधीत नाहैतं पितरं प्रजापतिं
 विच्छिन्नात् नोऽअस्मान्स्वस्माद्द्विधा निष्पद्यते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 ॥ ८ ॥ [२. ३.] ॥ ॥

संवत्सरो वै प्रजापतिः । अग्निरु सर्वे कामाः सोऽयं संवत्सरः प्रजापति-
 रकामयताग्निं सर्वान्कामानात्मानमभिसंचिन्वीयेति स एकशतधात्मानं व्यधत्त
 स एकशतधात्मानं विधायग्निं सर्वान्कामानात्मानमभिसमचिनुत् स सर्वे कामा
 अभवत्तस्मान् कश्चन बहिर्धा कामोऽभवत्तस्मादाहुः संवत्सरः सर्वे कामा इति न
 ह संवत्सरात्कश्चन बहिर्धा कामोऽस्ति ॥ १ ॥ तथैतद्यजमानः । एकशतधात्मानं वि-
 धायग्निं सर्वान्कामानात्मानमभिसंचिनुते स सर्वे कामा भवति तस्मान् कश्चन
 बहिर्धा कामो भवति ॥ २ ॥ स यः स संवत्सरोऽसौ स आदित्यः । स एष ए-
 कशतविधस्तस्य रश्मयः शतं विधा एष एवैकशततमो य एष तपत्यस्मिन्सर्वस्मिन्प्र-
 तिष्ठतस्तथैतद्यजमान एकशतधात्मानं विधायःस्मिन्सर्वस्मिन्प्रतिष्ठति ॥ ३ ॥ अथ
 वाऽएकशतविधः । सप्तविधमभिसम्पद्यतऽएकशतधा वाऽअर्वावादित्यो विहितः
 सप्तसुदेवलोकेषु प्रतिष्ठितः सप्तसुदेवलोकार्चतस्रो विशस्त्रय इमे लोका एते वै सप्त
 देवलोकास्तेष्वेवप्रतिष्ठितस्तथैतद्यजमान एकशतधात्मानं विधाय सप्तसु देवलोकेषु
 प्रतिष्ठति ॥ ४ ॥ यद्वैकशतविधः । सप्तविधमभिसम्पद्यतऽएकशतधा वाऽअर्वावादित्यो
 विहितः सप्तसुदेवलोकेषु सप्तसु स्तोमेषु सप्तसु पृथेषु सप्तसु ऋदःसु सप्तसु पाणेषु सप्तसु

दिक्षु प्रतिष्ठितस्तथैवैतद्यजमान एकशतधात्मानं विधायैतस्मिन्सर्वास्मिन्प्रतिष्ठित-
 ति ॥ ५ ॥ यद्वै एकशतविधः । सप्तविधमभिसम्पद्यतऽएकशतधा वाऽअसृत्वादि-
 त्यो विहितः सप्ताक्षरे ब्रह्मन्प्रतिष्ठितः सप्ताक्षरं वै ब्रह्मऽमित्येकमक्षरं यजुरिति द्वे
 सामेति द्वेऽअथ यदतोऽन्यदब्रह्मैव तद्व्यक्षरं वै ब्रह्म तदेतत्सर्वं च सप्ताक्षरं ब्रह्म
 तस्मिन्नेष प्रतिष्ठितस्तथैवैतद्यजमान एकशतधात्मानं विधाय सप्ताक्षरे ब्रह्मन्प्र-
 तिष्ठितः ॥ ६ ॥ तस्माद्गु सप्तविधः-सप्तविधः परिश्रयन्ति । तस्मादेकशतविधः
 सप्तविधमभिसम्पद्यतेऽथ वै सप्तविध एकशतविधमभिसम्पद्यते ॥ ७ ॥ सप्तवि-
 धो वाऽअथे प्रजापतिरसृज्यत । स एतमेकशतधात्मानं विहितमपश्यत्प्राणभृन्मु-
 षञ्चाश्विष्टकाः पञ्चाशद्यजूंश्चाप तच्छतं च सादनं च मृददोहारश्चैकशततमे
 तन्समानं सादयित्वा हि मृददोहसाधिवदति स एतेनैकशतविधेनात्मनेमां जि-
 तिमज्जादिमां व्यष्टिं व्यश्नुत तथैवैतद्यजमान एतेनैकशतविधेनात्मनेमां जितिं
 जयतीमां व्यष्टिं व्यश्नुतऽएवमु सप्तविध एकशतविधमभिसम्पद्यते स य एवै-
 कशतविधः स सप्तविधो यः सप्तविधः स एकशतविध इति नु विधानाम् ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ [२. ४.] प्रथमः प्रपाठकः ॥ काण्डकामंख्या ॥ ९४ ॥

अथातश्चयनस्यैव । अन्तरोपसदौ चिनोत्येतद्वै देवा अविभयुर्यद्वै न इमिह
 रक्षांश्चि नाष्टा न हन्युरिति तऽएताः पुरोऽपश्यन्नुपसद इमानेव लोकांतिमे
 वै लोकाः पुरस्ताः प्रापद्यन्त ताः प्रपद्याभयेऽनाष्टुऽएतमात्मानं समस्कुर्वत
 तथैवैतद्यजमान एताः पुरः प्रपद्याभयेऽनाष्टुऽएतमात्मानं संस्कुर्वते ॥ १ ॥
 यद्वै नान्तरोपसदौ चिनोति । एतद्वै देवा अविभयुर्यद्वै न इमिह रक्षांश्चि ना-
 ष्टा न हन्युरिति तऽएतान्वज्जानपश्यन्नुपसदो वज्रा वाऽउपसदस्ताम्प्रापद्यन्त ता-
 न्प्रपद्याभयेऽनाष्टुऽएतमात्मानं समस्कुर्वत तथैवैतद्यजमान एतान्वज्जान्प्रपद्याभ-
 येऽनाष्टुऽएतमात्मानं संस्कुर्वते ॥ २ ॥ एतद्गु ह यज्ञे तपः । यदुपसदंस्तपो वा-
 ऽउपसदस्तद्यत्पसि वीयते तस्मात्तापश्चित्तस्तद्वै यावदेवोपसद्विश्चरन्ति ता-
 वत्प्रवर्गेण संवत्सरमेवोपसद्विश्चरन्ति संवत्सरं प्रवर्गेण ॥ ३ ॥ अहोरात्राणि
 वाऽउपसदः । आदित्यः प्रवर्ग्योऽसुं तदादित्यमहोरात्रेषु प्रतिष्ठापयति तस्माद्गु-
 ष्ठोरात्रेषु प्रतिष्ठितः ॥ ४ ॥ अथ यदि चतुर्विंशतिः । चतुर्विंशतिर्वाऽअर्ध-
 यासा अर्धमासा उपसद आदित्यः प्रवर्ग्योऽसुं तदादित्यमर्धमासेषु प्रतिष्ठाप-

यति तस्मादेषोऽर्धमासेषु प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥ अथ यदि द्वादश । द्वादश वै मासा
मासा उपसद् आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यं मासेषु प्रतिष्ठापयति तस्मादेष
मासेषु प्रतिष्ठितः ॥ ६ ॥ अथ यदि षट् । षट्वाऽश्वतुव ऋतुव
उपसद् आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमृतुषु प्रतिष्ठापयति तस्मादेष
ऋतुषु प्रतिष्ठितः ॥ ७ ॥ अथ यदि तिस्रः । त्रयो वाऽग्ने लोका इमे लोका उ-
पसद् आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्येषु लोकेषु प्रतिष्ठापयति तस्मादेषु एषु लो-
केषु प्रतिष्ठितः ॥ ८ ॥ अथातश्चित्पुरीषाणामेव मीमांसा । मासं प्रथमा चिति-
र्मासं पुरीषमेतावान्वासनिकऽश्वतौ कामस्तद्यावान्वासनिकऽश्वतौ कामस्तं तस्म
र्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ ९ ॥ मासं द्वितीया । मासं पुरीषमेतावान्त्रैषमऽश्वतौ का-
मस्तद्यावान्त्रैषमऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ १० ॥ मासं तृतीया ।
मासं पुरीषमेतावान्पार्षिकऽश्वतौ कामस्तद्यावान्पार्षिकऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमा-
त्मानमभिसंचिनुते ॥ ११ ॥ मासं चतुर्थी । मासं पुरीषमेतावाञ्छारदऽश्वतौ काम-
स्तद्यावाञ्छारदऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ १२ ॥ अथ पञ्च-
म्यै चित्तेः । असपत्ना विराजश्चप्रथमाहणुपदधाति स्तोमभागा एकैकामन्वहं ताः
संकृत्मादयति सकृत्सूददोहमाधिवदति तूर्णी मासं स्तोमभागा पुरीषमाधिहर-
न्त्येतावान्हेमन्तिकऽश्वतौ कामस्तद्यावान्हेमन्तिकऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानम-
भिसंचिनुते ॥ १३ ॥ मासं षष्ठी । मासं पुरीषमेतावाञ्छैशिरऽश्वतौ कामस्त-
द्यावाञ्छैशिरऽश्वतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुतएतावान्वै द्वादशसु मासेषु
कामः षट्शतुषु तद्यावान्द्वादशसु मासेषु कामः षट्शतुषु तं तत्सर्वमात्मानमभिस-
ंचिनुते ॥ १४ ॥ अथ त्रीण्यहान्युपातियन्ति । यदहः शतरुद्रियं जुहोति यदहरूप-
बसथो यदहः प्रसुतस्तद्यत्ते वहःसूपसदा चरन्ति तानि तस्य मासस्याहोरात्रा-
ययथ यत्प्रवर्ग्येण तदु तस्मिन्नुतावादित्यं प्रतिष्ठापयत्येतावान्वै प्रबोदशसु मासेषु
कामः सप्तशतुषु तद्यावांस्त्रयोदशसु मासेषु कामः सप्तशतुषु तं तत्सर्वमात्मानम-
भिसंचिनुते ॥ १५ ॥ स संवत्सरं प्रसुतः स्यात् । सर्वं वै संवत्सरः सर्वमेकशतविधः
सर्वेणैव तत्सर्वमाप्नोति यदि संवत्सरं न शक्नुयाद्विश्वान्निता सर्वपृष्ठेनातिरात्रेण य-
जेत तस्मिन्सर्ववेदसं दद्यात्सर्वं वै विश्वजित्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रः सर्वं सर्ववेदसं
सर्वमेकशतविधः सर्वेणैव तत्सर्वमाप्नोति ॥ १६ ॥ आखणम् ॥ १॥ [२. ५.] ॥

संवत्सरो वै मज्जापतिरेकशतविधः । तस्याहोरात्राण्यर्थमासा मासा ऋतव
षष्टिर्मासस्याहोरात्राणि मासि वै संवत्सरस्याहोरात्राण्यप्यन्ते चतुर्विंशतिरर्थ
मासास्त्रयोदश मासास्त्रय ऋतवस्ताः शतं विधाः संवत्सर एवैकशततमी विश्वा ॥१॥
स ऋतुभिरेव सप्तविधः । षडृतवः संवत्सर एव सप्तमी विधा तस्यैतस्य संवत्स-
रुवैतत्तेजो य एष तपति तस्य रश्मयः शतं विधा मण्डलमेवैकशततमी विधा ॥२॥
स दिग्भिरेव सप्तविधः । ये प्राच्यां दिशि रश्मयः सैका विधा ये दक्षिणायाथ
सैका ये प्रतीच्याथ सैका यऽउदीच्याथ सैका यऽऊर्ध्वायाथ सैका येऽवाच्याथ
सैका मण्डलमेव सप्तमी विधा ॥ ३ ॥ तस्यैतस्य परस्तात्कामप्रो लोकः । अपृतं वै
कामप्रमृतमेवास्य तन्परस्तात्त यत्तदमृतमेतत्त यदेतदर्विर्दीप्यते ॥ ४ ॥ तदेतद्भु-
न्निवथ राधः । तदेष सविता विभक्ताभ्यः मजाभ्यो विभक्तयप्योषधिभ्योऽपि
बनस्पतिभ्यो भूय—इव इ त्वकाभ्यः प्रयच्छति कनीय—इवैकाभ्यस्तद्याभ्यो भूयः
प्रयच्छति ता ज्याक्तर्मा जीवन्ति याभ्यः कनीयः कनीयस्ताः ॥ ५ ॥ तदेतद्बुधा-
भ्युक्तम् । विभक्तरथ हवामेह वसोऽवचत्रस्य राधसः सवितारं नृचक्षुसमिति त-
देतत्सर्वमायुर्दीर्घमनन्तथ हि तद्यदिदमाहुर्दीर्घं तऽआयुरस्तु सर्वमायुरिहास्येष ते
लोक एतत्तेऽस्तिवति हैवैतव ॥ ६ ॥ पश्यन्ती वागवदति । तदेतदेकशतविधेन वै-
वामन्यथ शतायुतया वा य एवैकशतविधं विधत्ते यो वा शतं वर्षाणि जीवति
स हैवैतदमृतमामोति तस्माद्ये चैतद्दिदुर्ये च न लोकया शतायुतेत्येवाहुस्तस्माद् इ
न पुरायुषः स्वकामी प्रेषादलोक्यथ हैतऽउ वात्र लोका यदहोरात्राण्यर्थमासा
मासा ऋतवः संवत्सरः ॥ ७ ॥ तद्येऽर्वाग्वथशेषु वर्षेषु पर्यान्त । अहोरात्रेषु
ते लोकेषु सङ्गन्तेऽथ ये परोविथशेष्वर्वाक्चत्वारिथशेष्वर्धमासेषु तेऽथ ये
पार्श्वत्वारिथशेष्वर्वाक्षष्टेषु मासेषु तेऽथ ये परः षष्टेऽर्वागशीतेष्टुषु तेऽथ ये
परोऽशीतेष्वर्वाक्शतेषु संवत्सरे तेऽथ य एव शतं वर्षाणि यो वा भूयाथसि
जीवति स हैवैतदमृतमामोति ॥ ८ ॥ बहुभिर्ह वै यज्ञैः । एकमहरेका
रात्रिमिता स य एवैकशतविधं विधत्ते यो वा शतं वर्षाणि जीवति स
हैवैनदद्धातमामाप्नोत्येष वाऽएकशतविधं विधत्ते य एनथ संवत्सरं वि-
धति तस्मादेनथ संवत्सरभृतमेव चिन्वीतेत्याधिदेवतम् ॥ ९ ॥ अथाधियज्ञम् ।
यानमूनेकशतमुद्गाहू-पुरुषान्मिमीते स विधैकशतविधः स चिनिभिरेव सप्तविधः
षडृतव्यवत्यश्चितयोऽग्निरेव सप्तमी विधा ॥ १० ॥ सऽउ वाऽऽष्टकैकशतविधः ।

याः पञ्चाशत्प्रथमा इष्टका याश्चोत्तमास्ताः शतं विधा अथ या एतदन्तरेणैष्टका
उपधीयन्ते सैवैकशततमी विधा ॥ ११ ॥ स उ एव यजुस्तेजाः । यजुरेकशतविधो
यानि पञ्चाशत्प्रथमानि यजूंषि यानि चोत्तमानि ताः शतं विधा अथ यान्ये-
तदन्तरेण यजूंषि क्रियन्ते सैवैकशततमी विधेवसु सप्तविध एकशतविधो भवति
स यः शतायुतायां कामो य एकशतविधे सप्तविधेन हैव तमेवंविदाप्नोति ॥१२॥
एवं वाच सर्वे यज्ञाः । एकशत विधा आग्निहोत्रादग्भिर्यजुर्भिः पदैरक्षरैः कर्माभिः
सामाभिः स यः शतायुतायां कामो य एकशतविधे यः सप्तविधे यज्ञेन यज्ञेन हैव
तमेवंविदाप्नोतीत्यु एवाधियज्ञम् ॥१३॥ अथाध्यात्मम् । पञ्चमाश्रतुर्विधा अङ्गु-
लयो ह्ये कल्कृपी दोरथसफलकं चान्नाश्च तत्पञ्चविधैश्शान्तिरेवमिमातीतराण्य
ज्ञानि ताः शतं विधा अस्मैवैकशततमी विधोक्तं सप्तविधतायै ॥ १४ ॥ स उ
ऽएव प्राणतेजाः । प्राणैकशतविधोऽन्वङ्गमङ्गऽङ्गे हि प्राणः स यः शतायुतायां कामो
य एकशतविधे यः सप्तविधे यः सर्वेषु यज्ञेषु विश्रया हैव तमेवंविदाप्नोति
सर्वैर्हि यज्ञैरात्मानं सम्पन्नं विदे ॥ १५ ॥ त्रीणि वाऽइमानि पञ्चविधानि ।
संवत्सरोऽग्निः पुरुषस्तेषां पञ्च विधा अन्नं पानं श्रौतं चैतानि यदत्र संवत्स-
रेऽन्नं तदन्नं या आपस्तत्पानं रात्रिरेव श्रीः श्रियां हैतद्वाय्यां सर्वाणि
भूतानि संवत्सन्त्यहर्ज्योतिराद्दृत्योऽमृतमित्यधिदेवतम् ॥ १६ ॥ अथाधियज्ञम् ।
यदेवाग्नायुन्नमुपधीयते तदन्नं या आपस्तत्पानं परिश्रित एव श्रीस्ताद्दि रात्रीणां
रूपं यजुष्पत्यो ज्योतिस्तद्दृष्टनां रूपमग्निमृतं तद्दद्यादित्यस्य रूपमित्युऽएवा-
धियज्ञम् ॥ १७ ॥ अथाध्यात्मम् । यदेव पुरुषेऽन्नं तदन्नं या आपस्तत्पानं
स्थान्येव श्रीस्ताद्दि परिश्रितां रूपं मज्जानो ज्योतिस्तद्दि यजुष्पतीनां रूपं
प्राणोऽमृतं तद्दद्याग्ने रूपं प्राणोऽग्निः प्राणोऽमृतमित्यु वाऽआहुः ॥ १८ ॥
अन्नाद्वाऽअशनाया निवर्ते । पानात्पिपासा श्रियं पाप्मा ज्योतिषस्तमोऽमृता
न्मृत्युर्हि ह वाऽअस्मादेतानि सर्वाणि वर्तन्तेऽप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति य
एवं वेद तदेतदमृतमित्येवामुत्रोपासीतायुरितीह प्राण इति हैकऽउपासते
प्राणोऽग्निः प्राणोऽमृतमिति वदन्तो न तथा विद्यादधुवं वै तद्यत्प्राणस्तं ते वि-
ध्याम्यायुषेन मध्यादितिह्यपि यजुषाभ्युक्तं तस्मादेतदमृतमित्येवामुत्रोपासीतायुरि-
तीह तथो ह सर्वमायुरेति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ६] द्वितीयोध्यायः
॥ [१२.] ॥ ॥

प्राणो गायत्री । चक्षुरुष्णिग्वागनुष्टुम्भनो बृहती श्रोत्रं पङ्क्तिर्व्युत्पायं प्रजननः
 प्राण एष त्रिष्टुथ योऽयमवाह प्राण एष जगती तानि वा एतानि सप्त छन्दा-
 ष्वसि चतुरुत्तराण्यग्नौ क्रियन्ते ॥ १ ॥ प्राणो गायत्रीति । तद्य एव प्राणस्य म-
 हिमा यद्द्वार्यं तदेतत्सहस्रं प्राणस्यैवैतद्द्वार्यं यद्द्वयस्य चिन्वतः प्राण उत्क्रामेत्तत
 एवैषोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेषु गायत्रीः संचितो भवति ॥ २ ॥
 चक्षुराष्णिगात् । तद्य एष चक्षुषो महिमा यद्द्वार्यं तदेतत्सहस्रं चक्षुष एवैतद्द्वार्यं
 यद्द्वयस्य चिन्वतश्चक्षुरुःक्रामेत्तत एवैषोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेषु
 उष्णिगः संचितो भवति ॥ ३ ॥ वागनुष्टुभिति । तद्य एव वाचो महिमा यद्द्वार्यं
 तदेतत्सहस्रं वाच एवैतद्द्वार्यं यद्द्वयस्य चिन्वतो वागुत्क्रामेत्तत एवैषोऽग्निर्न चीये-
 तैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेषोऽनुष्टुभः संचितो भवति ॥ ४ ॥ मनो बृहतीति । तद्य
 एव मनसो महिमा यद्द्वार्यं तदेतत्सहस्रं मनस एवैतद्द्वार्यं यद्द्वयस्य चिन्वतो मन
 उत्क्रामेत्तत एवैषोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेषु बृहतीः संचितो भवति
 ॥ ५ ॥ श्रोत्रं पङ्क्तिरिति । तद्य एव श्रोत्रस्य महिमा यद्द्वार्यं तदेतत्सहस्रं श्रो-
 त्रस्यैवैतद्द्वार्यं यद्द्वयस्य चिन्वतः श्रोत्रमुत्क्रामेत्तत एवैषोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रू-
 पेण सहस्रमेषु पङ्क्तिः संचितो भवति ॥ ६ ॥ व्युत्पायं प्रजननः प्राणः । एष
 त्रिष्टुभिति तद्य एवैतस्य प्राणस्य महिमा यद्द्वार्यं तदेतत्सहस्रमेतस्यैवैतत्प्राणस्य द्वार्यं
 यद्द्वयस्य चिन्वत एष प्राण आलुभ्येत्तत एवैषोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण स-
 हस्रमेषु त्रिष्टुभः संचितो भवति ॥ ७ ॥ अथ योऽयमवाह प्राणः । एष जगतीति
 तद्य एवैतस्य प्राणस्य महिमा यद्द्वार्यं तदेतत्सहस्रमेतस्यैवैतत्प्राणस्य द्वार्यं यद्द्वयस्य
 चिन्वत एष प्राण आलुभ्येत्तत एवैषोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेषु ज-
 गतीः संचितो भवति ॥ ८ ॥ तानि वाऽएतानि । सप्त छन्दाःसि चतुरुत्तराण्य-
 न्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितानि सप्तमे पुरुषे प्राणा अन्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितास्तद्यावन्तमे-
 वविच्छन्दसां गणमन्वाह छन्दसश्छन्दसो ह्येवास्य सोऽनुक्तो भवति शततो वा
 शस्तो बोपहितो वा ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १] ॥ ॥

तदाहुः । किं छन्दः का देवताग्नेः शिर इति गायत्री छन्दोऽग्निर्देवता
 शिरः ॥ १ ॥ किं छन्दः का देवता ग्रीवा इत्युष्णिगश्छन्दः सचिता देवता ग्रीवाः
 ॥ २ ॥ किं छन्दः । का देवतानुकमिति बृहती छन्दो बृहस्पतिर्देवतानुकम् ॥ ३ ॥

किं छन्दः । का देवता पञ्चाविति बृहद्रथन्तरे छन्दो ब्रूवापृथिवी देवते पञ्ची ॥ १४ ॥
 किं छन्दः । का देवता मध्यमिति त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रो देवता मध्यम् ॥ ९ ॥ किं
 छन्दः । का देवता श्रृणो इति जगनी छन्द आदित्या देवता श्रृणो ॥ ६ ॥ किं
 छन्दः । का देवता यस्मादिदं प्राणाव्रतः सिच्यतऽइत्यतिच्छन्दाश्छन्दः
 प्रजापतिर्देवता ॥ ७ ॥ किं छन्दः । का देवता योऽयमवाह प्राण इति यज्ञायश्चियं
 छन्दो वैश्वानरो देवता ॥ ८ ॥ किं छन्दः । का देवतोरुऽइत्यनुष्टुप्छन्दो विश्वे
 देवा देवतोरुः ॥ ९ ॥ किं छन्दः । का देवताष्ठीवन्ताविति पाङ्कशछन्दो मरुतो दे-
 वताष्ठीवन्तौ ॥ १० ॥ किं छन्दः । का देवता प्रतिष्ठेऽइति द्विपदा छन्दो विष्णु-
 र्देवता प्रतिष्ठे ॥ ११ ॥ किं छन्दः । का देवता प्राणा इति विच्छन्दाश्छन्दो
 वायुर्देवता प्राणाः ॥ १२ ॥ किं छन्दः । का देवतोनातिरिक्तानीति न्यूनान्तरां
 छन्द आपो देवतोनातिरिक्तानि सैषात्मविद्यैवैतन्मयो हवैता देवता एतमात्मानम-
 भिसम्भवति न हात्रान्या लोक्यतापाऽआशीरस्ति ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [३. २.] ॥

धीरो ह शतपर्णैः । महाशालं जाबालमुपोत्ससाद तथै होवाच किं मां
 विद्वानुपोदसद इत्यग्निं वेदेति कृमग्निं वेत्थेति वाचमिति यस्तमग्निं वेद किथं
 स भवतीति वाग्मी भवतीति होवाच नैनं वाग्जहातीति ॥ १ ॥ वेत्थाग्निमिति
 होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद इत्यग्निं वेदेति कृमग्निं वेत्थेति चक्षुरिति
 यस्तमग्निं वेद किथं स भवतीति चक्षुष्मान्भवतीति होवाच नैनं चक्षुर्जहातीति ॥ २ ॥
 वेत्थाग्निमिति होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद इत्यग्निं वेदेति कृमग्निं वेत्थेति
 मन इति यस्तमग्निं वेद किथं स भवतीति मनस्वी भवतीति होवाच नैनं मनो
 जहातीति ॥ ३ ॥ वेत्थाग्निमिति होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद इत्यग्निं
 वेदेति कृमग्निं वेत्थेति श्रोत्रमिति यस्तमग्निं वेद किथं स भवतीति श्रोत्रवान्भव-
 तीति होवाच नैनं श्रोत्रं जहातीति ॥ ४ ॥ वेत्थाग्निमिति होवाच । किमेव
 मा विद्वानुपोदसद इत्यग्निं वेदेति कृमग्निं वेत्थेति य एतस्मर्वमग्निस्तं वेदेति त-
 स्मिन्होक्तऽउपावरुरोहाधीहि भोस्तमग्निमिति ॥ ५ ॥ स होवाच । प्राणो वाच
 सोऽग्निर्यदा वै पुरुषः स्तुपिति प्राणं तर्हि वामृष्येति प्राणं चक्षुः प्राणं मनः
 प्राणं श्रोत्रं यदा प्रबुध्यते प्राणादेवाधि पुनर्जायन्तऽइत्यध्यात्मम् ॥ ६ ॥

अथाधिदेवतम् । या वै सा वाग्निरेव स यत्तच्चक्षुरसौ स आदित्यो मत्तम्मम एष
 स चन्द्रमा यत्तच्छ्रोत्रं विश एव तदथ यः स प्राणोऽयमव स वायुर्भोऽयं पवते ॥७॥
 यदा वाऽअग्निरनुगच्छति । वायुं तर्ह्यनुद्गाति तस्मादेनपुदवासीदित्याहुर्वायुं
 ह्यनुद्गानि यदादित्योऽस्तमेति वायुं तर्हि प्रविशति वायुं चन्द्रमा वायुं दिशः प्र-
 तिष्ठिता वायोरेवाधि पुनर्जायन्ते स यदेवं विदस्मान्लोकात्प्रेति वाचैवाग्निप्रभोति
 चक्षुषादित्यं मनसा चन्द्रं श्रोत्रेण दिशः प्राणान् वायुं स एतन्मय एव भूत्वे
 तासां देवतानां यां यां कामयते सा भूत्वेलयति ॥८॥ ब्राह्मणम् ॥६॥ [३.३.]॥

श्वेतकेतुर्हारुण्यः । यच्च्यमाण आस तथ ह पिनोवाच कानृत्विजोऽ-
 वृथा इति स होवाचायं न्वेव मे वैश्वानसव्यो होतेति तथ ह पप्रच्छ वेत्थ ब्रा-
 ह्मण वैश्वानसव्यो ॥१॥ चत्वारि महान्ती ३ इति । वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि
 महतां महान्ती ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि व्रतानी ३ इति वेद भो ३
 इति होवाच वेत्थ चत्वारि व्रतानां व्रतानी ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ
 चत्वारि क्यानी ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि क्यानां क्यानी ३ इति
 वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चतुरोऽर्का ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चतु-
 रोऽर्काणामर्का ३ इति वेद भो ३ इति होवाच ॥ २ ॥ वेत्थार्कमिति । अथ वै नो
 भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कपणोऽइत्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कपुण्येऽइत्यथ वै
 नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्ककोश्यावित्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कममवावि-
 त्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कधाना इत्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्का-
 ष्टीलामित्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कमूलमित्यथ वै भो भवान्वक्ष्यतीति
 ॥ ३ ॥ स इ वै यत्तदुवाच । वेत्थ चत्वारि महान्ति वेत्थ चत्वारि महतां महा-
 न्तीत्यग्निर्महास्तस्य महतो महद्वोषधयश्च वनस्पतयश्च तदस्यान्नं वायुर्महास्तस्य
 महतो महदापस्तद्व्यस्यान्नमादित्यो महास्तस्य महतो महच्छन्द्रमास्तद्व्यस्यान्नं पुरु-
 षो महास्तस्य महतो महत्पशवस्तद्व्यस्यान्नमेतान्येव चत्वारि महान्तेतानि चत्वारि
 महतां महान्तेतान्येव चत्वारि व्रतान्येतानि चत्वारि व्रतानां व्रतान्येतान्येव चत्वा-
 रि क्यान्येतानि चत्वारि क्यानां क्यान्येतस्मिन् चत्वारोऽर्का एते चत्वारोऽर्काणा-
 मर्काः ॥ ४ ॥ अथ इ वै यत्तदुवाच । वेत्थार्कमिति पुरुषं ह वै तदुवाच । वे-
 त्थार्कपणोऽइति ऋणो ह वै तदुवाच वेत्थार्कपुण्येऽइत्याक्षिणी ह वै तदुवाच वेत्थार्क

कोश्याविति नासिके हैव तदुवाच वेत्थार्कमपुत्रावित्योष्ठी हैव तदुवाच वेत्थार्क-
धाना इति वृन्तान् हैव तदुवाच वेत्थार्काष्ठीलापिति जिह्वाऽऽ हैव तदुवाच वेत्थार्क-
पूलमित्यन्नऽऽ हैव तदुवाच स एषोऽग्निर्को यत्पुरुषः स यो हैतमेवमग्निर्मर्क
पुरुषमुपास्तेऽयमहमग्निर्कोऽस्माति विद्यया हैवास्यैष आत्मन्नग्निर्कश्चितो भवति
॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [३. ४.] ॥

अयं वाव यजुर्योऽयं पवने । एष हि यज्ञेवेदऽऽ सर्वं जनयत्येतं यन्तामिदमनु
प्रजायते तस्माद्वायुरव यजुः ॥ १ ॥ अयमेवाकाशो जूः । यदिदमन्तरिक्षमेतऽऽ ह्या-
काशमनु जवते तदेतद्यजुर्वायुश्चान्तरिक्षं च यच्च जूश्च तस्माद्यजुषु एव यदेष
इति तदेतद्यजुश्चक्षामयोः प्रतिष्ठितमृक्सामे वहतस्तस्मात्समानैरेवाध्वयुग्मैः कर्म
करोत्यन्यान्यानानि स्तुतशस्त्राणि भवन्ति यथा पूर्वाभ्याऽऽ स्यन्त्वापराभ्यां चाव-
येत्तादृक्त्वात् ॥ २ ॥ अभिनेत्र पुरः । अग्निऽऽ हि पुरस्कृत्येमाः प्रजाउपासतऽऽ आदित्य
एव चरणं यदा ह्यवैष उदेत्यथेदऽऽ सर्वं चरति तदेतद्यजुः सपुरश्चरणमधिदेवतम्
॥ ३ ॥ अध्यात्सम् । प्राण एव यजुः प्राणो हि यज्ञेवेदऽऽ सर्वं जनयति प्राणं यन्तामिद-
मनु प्रजायते तस्मात्प्राण एव यजुः ॥ ४ ॥ अयमेवाकाशो जूः । योऽयमन्तरात्मन्वाकाश
एतऽऽ ह्याकाशमनु जवते तदेतद्यजुः प्राणश्चाकाशश्च यच्च जूश्च तस्माद्यजुः प्राण
एव यन्प्राणो इति ॥ ५ ॥ शतम् ५४०० ॥ अन्नमेव यजुः । अन्नेन हि जाय-
तेऽन्नेन जवते तदेतद्यजुश्चे प्रतिष्ठितमन्नं वहति तस्मात्समानऽएव प्राणेऽन्यदन्य-
दन्नं धीयते ॥ ६ ॥ मन एव पुरः । मनो हि प्रथमं प्राणानां चक्षुरेव चरणं
चक्षुषा अयमात्मा चरति तदेतद्यजुः सपुरश्चरणमधिदेवतं चाध्यात्सं च प्रातिष्ठि-
तऽऽ स यो हैतदेवं यजुः सपुरश्चरणमधिदेवतं चाध्यात्सं च प्रतिष्ठितं वेद ॥ ७ ॥
अरिष्ठो हैवानार्तः । स्वस्ति यज्ञस्योद्भवमनुते स्वानाऽऽ श्रेष्ठः पुरएता भवन्नानावो-
ऽधिपतिर्यु एव वेद ॥ ८ ॥ य उ हैवंवेदऽऽ । स्त्रेषु प्रतिप्रतिर्बुभूषति न हैवालं
भार्येभ्यो भवत्प्रथं य एवैतमनुभवति यो वै तमनु भार्यान्बुभूषति स हैवालं भा-
र्येभ्यां भवति ॥ ९ ॥ तदेतज्ज्येष्ठं ब्रह्म । न ह्येवस्मात्किं चन ज्यायोऽस्ति ज्येष्ठो
ह वै श्रेष्ठः स्वानां भवति य एव वेद ॥ १० ॥ तदेतद्ब्रह्मापूर्वमपरवत् । स यो
हैतदेवं ब्रह्मापूर्वमपरवत् न हास्मात्कश्चन श्रेयान्तस्मानु भवति श्रेयाऽऽमः-
श्रेयाऽऽसो हैवास्मादपरयुषा जायन्ते तस्माद्योऽस्माज्ज्यायान्स्याद्विशाऽस्मात्पूर्वा

इत्युपासीत तथा ह्येनं न हिनस्ति ॥ ११ ॥ तस्य वाऽएतस्य यजुषः । रस
 एवोपनिषत्तस्पाद्यावन्मात्रेण यजुषाध्वर्युर्महं गृह्णाति स उभे स्तुतशस्त्रेऽअनुविभव-
 वत्पुभे स्तुतशस्त्रेऽअनुव्यश्नुते तस्पाद्यावन्मात्र-इवान्नस्य रसः सर्वमन्नमवति स-
 र्वमन्नमनुव्योति ॥ १२ ॥ तृप्तिरवास्य गतिः । तस्पाद्यद्वान्नस्य तृप्यत्यथ स
 गत् -इव मन्यतऽआनन्द् एवास्य विज्ञानमात्मानन्दमात्मानो ह्येव सर्वे देवाः सा
 ह्यैव देवानामद्वाविद्या स ह स न मनुष्यो य एवंविदेवानां ह्यैव स एकः ॥ १३ ॥
 एतद् स्म वै तद्विद्यान्प्रियव्रतो रौहिणायन आह । वायुं वान्तमानन्दस्तऽआत्मेतो
 वा वाहीतो वेति स ह स्म तथैव वाति तस्पाद्यां देवेष्वग्निपभिच्छेदेतेनैवोपतिष्ठे-
 तानन्दो व आत्मासौ मे कामः स मे समृध्यतामेति स ह्यैवास्मै स काम अ-
 ध्यते यत्कामो भवत्येतत् ह वै तृप्तिमेतां गतिमेत्मानन्दमेतत्मात्मानपभिसम्भ-
 वति य एवं वेद ॥ १४ ॥ तदेतद्यजुरुपांश्च इवनिरुक्तम् । प्राणो वै यजुरुपांश्च
 श्वायतनो वै प्राणस्तद्य एनं निर्ध्वन्नं ब्रूयादनिरुक्तां देवतां निरवोचत्प्राण एनं
 हास्यतीति तथा ह्यै स्यात् ॥ १५ ॥ तस्य ह यो निरुक्तमाविर्भावं वेद । आ-
 चिर्भवति कीर्त्या यशसोपांश्च यजुषाध्वर्युर्महं गृह्णाति गृह्णतः सन्न आचिर्भव-
 त्युपा शु यजुषाग्निं चिनोति चितः संचित आचिर्भवत्युपांश्च यजुषा हवि-
 निर्भवति शृतं निष्ठितमाचिर्भवत्येवं यत्किं चोपांश्च करोति कृतं निष्ठितमाचि-
 र्भवति तस्य ह य एतमेवं निरुक्तमाविर्भावं वेदाविर्भवति कीर्त्या यशसा ब्रह्मव-
 र्चसेन क्षिप्रऽउ ह्यैवाविदं गच्छति स ह यजुरेव भवति यजुषैनमाचक्षते ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [१. ५.] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [६३.] ॥ ॥

प्रजापतिं विद्मस्तम् । यत्र देवाः समस्कुर्वन्स्तपुस्वायां योनीं रेतो भूतमसिञ्च-
 न्योनिर्वाऽउखा तस्माऽएतत्सवसरेऽन्नं समस्कुर्वन्योऽयमग्निश्चितस्तदात्मना प-
 र्यदधुस्तदात्मना परिहितमात्मैवा भवत्तस्पाद्ब्रह्मात्मना परिहितमात्मैव भवति ॥ १ ॥
 तथैवैतद्यजमानः । आत्मानपुस्वायां योनीं रेतो भूतं सिञ्चति योनिर्वाऽउखा त-
 स्माऽएतत्सवसरेऽन्नं संस्करोति योऽयमग्निश्चितस्तदात्मना परिदधाति तदा-
 त्मना परिहितमात्मैव भवति तस्पाद्ब्रह्मात्मना परिहितमात्मैव भवति ॥ २ ॥ तं नि-
 दधाति । वौषट्ठिति वाऽएष षड्वितीदं षड्विचिक्रयं कृत्वास्माञ्छपि-
 दधात्यात्मसंमितं यजु वाऽआत्मुसंमितमन्नं तदवति तन्न विद्विस्ति यजुयो दिवस्ति

तद्यस्कृनीयो न तदवति ॥ ३ ॥ स एष एवार्कः । यत्तत्प्रवाग्निमाहरन्ति तस्यैतदं-
 न्नं क्यं योऽयमग्निश्चितस्तद्वर्षं यजुष एष एव महास्तस्यैतदन्नं व्रतं तन्महाव्रतं
 सामत एष उऽएवोक्तस्यैतदन्नं थं तदुक्त्यमुक्तस्तदेतदेकं स त्रेधा ख्यायते ॥ ४ ॥
 अथेन्द्राग्नी वाऽअस्त्यजेताम् । ब्रह्म च क्षत्रं चाग्निरेव ब्रह्मेन्द्रः क्षत्रं तौ सृष्टौ ना-
 नैवास्तां तावब्रतां न वाऽऽत्थं सन्तौ शक्यावः प्रजाः प्रजनयितुमेकं रूपमुधाव-
 सावैति तावेकं रूपमुधावभवताम् ॥ ५ ॥ तौ यौ ताविन्द्राग्नी । एतौ तौ रुक्मश्च
 पुरुषश्च रुक्म एवेन्द्रः पुरुषोऽग्निस्तौ हिरण्ययौ भवतो ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योति-
 रिन्द्राग्नीऽअमृतं हिरण्यममृतमिन्द्राग्नी ॥ ६ ॥ तावेताविन्द्राग्नीऽएव चिन्वन्ति यद्धि
 किं चैष्टकमग्निरेव तत्तस्मात्तदग्निना पचन्ति यद्धि किं चाग्निना पचन्त्यग्निरेव तद्य
 यत्पूरीषं स इन्द्रस्तस्मात्तदग्निना न पचन्ति नेदग्निरेवासन्नेन्द्र इति तस्मादेतावि-
 न्द्राग्नीऽएव चितौ ॥ ७ ॥ अथ यांश्चतेऽग्निर्निधीयते । तदेकं रूपमुधौ भवतस्तस्मात्ता-
 वेतेनैव रूपेणोमाः प्रजाः प्रजनयतः सैषैकं वेष्टकाग्निरेव तामेष सर्वोऽग्निरभिसम्प-
 द्यते भेष्टकासम्पत्तदेतेकमेवाक्षरं वौगिति तदेष सर्वोऽग्निरभिसम्पद्यते सैवाक्षर-
 सम्पत् ॥ ८ ॥ तद्वैतत्पश्यन्नापरभ्यन्नाद । भूतं भविष्यत्प्रस्तौमि महद्ब्रह्मैकमक्षरं
 बहु ब्रह्मैकमक्षरमित्येतद्व्यवच्छरं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्यभिसम्पद्यन्ते तदे-
 तद्ब्रह्म च क्षत्रं चाग्निरेव ब्रह्मेन्द्रः क्षत्रमिन्द्राग्नी वै विरेव देवा विदु विश्वे दे-
 वास्तदेतद्ब्रह्म क्षत्रं विद् ॥ ९ ॥ एतद्ध स्म वै तद्विद्राञ्छयापर्णः सायकायनञ्चाह ।
 यद्वै मऽइदं रूपं समाप्स्यत ब्रह्मैव प्रजा सन्वानां राजानोऽभविष्यन्मम ब्रा-
 ह्मणा मम वेश्या यत्तु मऽएतावत्कर्मणः समापि तेन मऽउभयथा सन्वान्प्रजाति-
 रेक्ष्यतऽइति स एष एव श्रैरेष यश एषोऽन्नादः ॥ १० ॥ एतद्ध वै तच्छा-
 ण्डिन्यः । वामकक्षायणाय प्रोच्योवाच श्रीमान्यशस्व्यन्नादो भविष्यसीति श्री-
 मान्ह वै यशस्व्यन्नादो भवति य एवं वेद ॥ ११ ॥ स एषोऽग्निः प्रजापतिरे-
 व । ते देवा एतमग्निं प्रजापतिं संस्कृत्याथास्माऽएतत्संवत्सरेऽन्नं समस्कुर्व-
 न्य एष महाव्रतीयो महः ॥ १२ ॥ तमध्वर्युर्ग्रहेण गृह्णाति । यद्गृह्णाति
 तस्माद्ग्रहस्तस्मिन्नुज्जाता महाव्रतेन रसं दधाति सर्वाणि हैतानि सामानि यन्महावनं
 तदस्मिन्सर्वैः सामभी रसं दधाति तस्मिन्हेता महतोक्थेन रसं दधाति सर्वा हैता
 ऋचो यन्महद्वक्थं तदस्मिन्सर्वाभिर्ऋग्भी रसं दधाति ॥ १३ ॥ ते यदा स्तुवते यदानुश-
 ङ्क्षति । अथास्मिन्नेतं वषट्कृते जुहोति वौगिति वाऽपष षड्वितींशं षड्विधं

कृत्वास्माऽऽपिदधात्वात्मसंमितं यद् वाऽऽत्संमितमन्नं तदवति तन्न हिनस्ति य-
 द्भूयो हिनस्ति तद्यत्कनीयो न तदवति ॥१४॥ स एष एवार्कः । योऽयमग्नि-
 शिचतस्तस्यैतदन्नं क्यमेष महाव्रतीयो महस्तद्वर्क्य यजुष्ट एष एव महास्तस्यैतद-
 न्नं व्रतं तन्महाव्रतं सामत एष उऽएवोक्तदन्नं यं तदुक्त्यमृक्तस्तदेतदेकं स त्रेधा
 रव्यायते ॥१५॥ स एष संवत्सरः प्रजापातिरग्निः । तस्यार्धमेव सवित्राय-
 र्धं वैश्वकर्मणान्यष्टावेवास्य कला सावित्रायष्टौ वैश्वकर्मणान्यथ यदंतदन्तरे-
 ष्व कर्म क्रियते स एव सप्तदशः प्रजापतिर्यो वै कला मनुष्याणामक्षरं तद्देवानाम्
 ॥ १६ ॥ तद्वै लोमेति द्वेऽअक्षौ । त्वगिति द्वेऽअसृगिति द्वेभेद इति द्वे माथ्स-
 ापिति द्वे स्नावेति द्वेऽअस्थीति द्वे मज्जेति द्वे ताः षोडश कला अथ य एतदन्तरे-
 ण प्राणः संचरति स एव सप्तदशः प्रजापतिः ॥१७॥ तस्माऽएतस्मै प्राणाय । एताः
 षोडश कला अन्नमभिहरन्ति ता यदानभिर्हंतु भ्रियन्तेऽथैता एव जग्ध्वोऽक्रामति
 तस्माद्दु हैतदशिशिषतस्तृप्रमिव भवति प्राणैरद्यमानस्य तस्माद्दु हैतदुपतापी
 कृश- इव भवति प्राणैर्हि जग्धो भवति ॥ १८ ॥ तस्माऽएतस्मै सप्तदशाय प्रजाप-
 तये । एतत्सप्तदशमन्नं च समस्कुर्वन् एष सौम्योऽध्वरोऽथ या अस्य ताः षो-
 डश कला एते ते षोडशऽर्हिवस्तस्मान्न सप्तदशमृत्विजं कुर्वीत नेदतिरेचया-
 नीत्यथ य एवात्र रमो या आहुतयो ह्यन्ने तदेव सप्तदशमन्नम् ॥ १९ ॥
 ते यदा स्तुवते यदानुशंसाति । अथास्मिन्नेतं वपद्रुकृते जुहोति वौगिति
 वाऽएष षड्वितीदं पद्विधमन्नं कृत्वास्माऽऽपिदधात्वात्मसंमितं यद् वाऽ-
 त्संमितमन्नं तदवति तन्न हिनस्ति यद्भूयो हिनस्ति तद्यत्कनीयो न तदवति
 ॥ २० ॥ स एष एवार्कः । योऽयमग्निश्चितस्तस्यैतदन्नं क्यमेष सौम्योऽध्वर-
 स्तद्वर्क्य यजुष्ट एष एव महास्तस्यैतदन्नं व्रतं तन्महाव्रतं सामत एष उऽ ए-
 वोक्तस्यैतदन्नं यं तदुक्त्यमृक्तस्तदेतदेकं स त्रेधा रव्यायते स एतेनान्नेन सहो-
 र्धं उदक्रामत्स यः स उदक्रामदसौ स आदित्योऽथ येन तेनान्नेन सहोदक्राम-
 देश स चन्द्रमाः ॥ २१ ॥ स एष एवार्को य एष तपति । तस्यैतदन्नं क्यमेष
 चन्द्रमास्तद्वर्क्य यजुष्ट एष एव महास्तस्यैतदन्नं व्रतं तन्महाव्रतं सामत एष उऽ-
 एवोक्तस्यैतदन्नं यं तदुक्त्यमृक्तस्तदेतदेकं स त्रेधा रव्यायतेऽइत्यधिदेवतम् ॥२२॥
 अथाध्यात्मम् । प्राणो वाऽऽर्कस्तस्यान्नमेव क्यं तद्वर्क्य यजुष्टः प्राण एव
 महास्तस्यान्नमेव व्रतं तन्महाव्रतं सामतः प्राण उऽएवोक्तस्यान्नमेव

थं तदुक्थमृक्तमृतेदत ३१ स त्रेधा ख्यायते स एष एवैषोऽधिदेवतमयमध्यात्मम्
॥२३॥ ब्राह्मणम् ॥७॥ [४. १.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्विकासंख्या ॥ १०९॥

संवत्सरो वै प्रजापतिरग्निः । सोमो राजा चन्द्रमाः स ह स्वयमेवात्मानं प्रोचे
यज्ञवचसे राजस्तम्बाबनाय यावन्ति वायुमे ज्योतींषि तावत्यो मऽष्टका इति ॥१॥
तस्य वाऽऽप्तस्य संवत्सरस्य प्रजापतेः । सम च शतानि विंशतिश्चाहोरात्राणि
ज्योतींषि ता इष्टकाः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि परिश्रितः षष्टिश्च त्रीणि च
शतानियजुष्मत्यः सोऽयं संवत्सरः प्रजापतिः सर्वाणि भूतानि समृजे यच्च
प्राणि यच्चाप्राणमुभयान्देवमनुष्यान्त्स सर्वाणि भूतानि सृष्ट्वा रिरिचान-इव मने
स मृत्योर्विभयां चकार ॥२॥ स हेत्तां चक्रे । कथं न्वहमिमानि सर्वाणि भूतानि
पुनरात्मन्नावपेय पुनरात्मन्दधीय कथं न्वहमेवैषां सर्वेषां भूतानां पुनरात्मा स्या-
मिति ॥३॥ स ह्येधात्मानं व्यौहत् । षष्टिश्च त्रीणि च शतान्यन्यतरस्येष्टका
अभवत्त्रयमन्यतरस्य स न व्याप्नोत् ॥४॥ त्रिनात्मनोऽकुरुत् । तिस्रस्तिस्त्रोऽशीत्य-
एकैकस्येष्टका अभवन्त्स नैव व्याप्नोत् ॥५॥ चतुर आत्मनोऽकुरुत् । अशीतिशते-
ष्टकान्त्स नैव व्याप्नोत् ॥ ६ ॥ पञ्चात्मनोऽकुरुत् । चतुश्चत्वारिंशदं शतमे-
कैकस्येष्टका अभवन्त्स नैव व्याप्नोत् ॥ ७ ॥ षडात्मनोऽकुरुत् । विंश-
तिशतेष्टकान्त्स नैव व्याप्नोन् सप्तधा व्यभवत् ॥ ८ ॥ अष्टावात्मनोऽकुरुत् ।
नवतीष्टकान्त्स नैव व्याप्नोत् ॥ ९ ॥ नवात्मनोऽकुरुत् । अशीतीष्टकान्त्स नैव व्या-
प्नोत् ॥ १० ॥ दशात्मनोऽकुरुत् । द्वासप्ततीष्टकान्त्स नैव व्याप्नोन्नैकादशधा व्य-
भवत् ॥ ११ ॥ द्वादशात्मनोऽकुरुत् । षष्टीष्टकान्त्स नैव व्याप्नोन् त्रयोदशधा
व्यभवन् चतुर्दशधा ॥ १२ ॥ पञ्चदशात्मनोऽकुरुत् । अष्टाचत्वारिंशदिष्टका-
न्त्स नैव व्याप्नोत् ॥ १३ ॥ षोडशात्मनोऽकुरुत् । पञ्चचत्वारिंशदिष्टकान्त्स
नैव व्याप्नोन् सप्तदशधा व्यभवत् ॥ १४ ॥ अष्टादशात्मनोऽकुरुत् । चत्वारि-
ंशदिष्टकान्त्स नैव व्याप्नोन्नैकां-न-विंशतिधा व्यभवत् ॥ १५ ॥ विंश-
तिमात्मनोऽकुरुत् । षट्त्रिंशदिष्टकान्त्स नैव व्याप्नोन्नैकविंशतिधा व्यभव-
न्त्स द्वाविंशतिधा न त्रयोविंशतिधा ॥ १६ ॥ चतुर्विंशतिमात्मनोऽकुरुत् ।
त्रिंशदिष्टकान्त्सोऽत्रातिष्ठतपञ्चदशे व्यूहे तद्यत्पञ्चदशे व्यूहेऽतिष्ठत् तस्मात्प-
ञ्चदशापूर्वमाणस्य रूपाणि पञ्चदशापत्नीयमाणस्य ॥ १७ ॥ अथ यच्चतुर्विंश-

शतिमात्मनोऽकुहत् । तस्माच्चतुर्धंशत्सर्धमासः संवत्सरः स एतैश्चतुर्विधंश-
 त्या त्रिंशुशदिष्टकैरात्मभिर्न व्यभवत्स पञ्चदशान्हो रूपाण्यपश्यदात्मनस्त-
 न्वो मुहूर्तालोकम्पृणाः पञ्चदशैव रात्रेस्तद्यन्मुहु प्रायन्ते तस्मान्मुहूर्ता अथ
 यत्तुद्राः सन्त इमाल्लोकानापूरयन्ति तस्माल्लोकम्पृणाः ॥ १८ ॥ एष वाऽइदं
 सर्वं पचति । अहोरात्रैरर्धमासैर्षासैर्चतुभिः संवत्सरेण तदमुना पञ्चमयं पचति
 पञ्चस्य पक्तेति ह स्माह भारद्वाजोऽग्निममुना हि पञ्चमयं पचतीति ॥ १९ ॥
 तानि संवत्सरे । दश च सहस्राण्यष्टौ च शतानि समपद्यन्त सोऽत्रातिष्ठत् दशसु
 च सहस्रेष्वष्टासु च शतेषु ॥ २० ॥ अथ सर्वाण भूतानि पुर्येक्षन् । स त्रय्या-
 मेव विद्यायाथ सर्वाणि भूतान्यपश्यदत्र हि सर्वेषां छन्दसामात्मा सर्वेषाथ, स्तो-
 मानाथ, सर्वेषां प्राणानाथ, सर्वेषां देवानामेतद्वाऽअस्त्येतद्दद्यमृतं यद्दद्यमृतं तद्दद्य-
 स्त्येतद्दु तद्यन्मर्त्यम् ॥ २१ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । त्रय्यां वाचं विद्यायाथ, स-
 र्वाणि भूतानि हन्त त्रयीमेव विद्यामात्मानमभिसंस्करवाऽइति ॥ २२ ॥ स ऋचो
 व्यौहत् । द्वादश बृहतीसहस्राण्येतत्तयो हऽर्धो याः प्रजापतिस्त्रिंशत्तास्त्रिंश-
 त्तमे व्यूहे पङ्क्तिष्वतिष्ठन्त ता यत्त्रिंशत्तमे व्यूहेऽतिष्ठन्त तस्मात्त्रिंशन्मासस्य
 रात्रयोऽथ यत्राङ्गु तस्मात्पङ्क्तिः प्रजापतिस्ता अष्टाशतं शतानि पङ्क्तयोऽभवन् ॥ २३ ॥
 अथेतरो वेदो व्यौहत् । द्वादशैव बृहतीसहस्राण्यष्टौ यजुषां चत्वारिंशत्तास्त्रिंश-
 त्तमे व्यूहे पङ्क्तिष्वतिष्ठन्त ता यत्त्रिंशत्तमे व्यूहे पङ्क्तिष्वतिष्ठन्त तस्मात्त्रिंशन्मासस्य
 रात्रयोऽथ यत्राङ्गु तस्मात्पङ्क्तिः प्रजापतिस्ता अष्टा-
 शतमेव शतानि पङ्क्तयोऽभवन् ॥ २४ ॥ ते सर्वे त्रयो वेदाः । दश च सहस्राण्य-
 ष्टौ च शतान्यशीतानामभवन्तु मुहूर्तेन-मुहूर्तेनाशीतिप्राप्नोन्मुहूर्तेन-मुहूर्तेनाशीतिः
 समपद्यत् ॥ २५ ॥ स एषु त्रिषु लोकेषुवायाम् । यानौ रेतो भूतमात्मानमसिञ्च-
 च्छन्दोमयं स्तोममयं प्राणमयं देवतामयं तस्यार्धमासे प्रथमं आत्मा समास्क्रियत्
 द्वीयासि परो द्वीयासि परः संवत्सरऽएव सर्वः कृत्स्नः समास्क्रियत् ॥ २६ ॥
 तद्यत्पारिश्रितमुपाधत् । द्वात्रिमुपाधत् तदनु पञ्चदश मुहूर्तान्मुहूर्तान्नु पञ्चदशा-
 शीतीरथ यद्यजुषमतीमुपाधत् तदहुरुपाधत् तदनु पञ्चदश मुहूर्तान्मुहूर्तान्नु पञ्चद-
 शाशीतीरेवमेतां त्रयीं विद्यामात्मान्नावपतात्मन्नकुरुत् सोऽत्रैव सर्वेषां भूतानामात्मा-
 भवच्छन्दोमय स्तोममयः प्राणमयो देवतामयः स एतन्मय एव भूत्वोर्ध्वं उदक्रामत्
 यः स उदक्रामदेष स चन्द्रमाः ॥ २७ ॥ तस्यैषा प्रतिष्ठा । य एष तपत्येतस्मा-

देवाध्यचीयतैतस्मिन्नुध्यचीयतात्मन एवैनं तन्निरमिमीतात्मनः प्राजनयत् ॥२८॥
 स यदाग्निं चेष्ट्यमाणो दीक्षते । यथैव तत्प्रजापतिरेषु त्रिषु लोकेषुखायां योनौ
 रेतो भूतमात्मानमसिञ्चदेवमवेष एतदात्मानमखायां योनौ रेतो भूतं सिञ्चति
 छन्दोमयं स्तोममयं प्राणमयं देवतामयं तस्यार्धमासे प्रथम आत्मा संस्क्रियते इ-
 वीयास परो इवीयासि परः संक्त्सरऽएष सर्वः कृत्स्नः संस्क्रियते ॥ २९ ॥ तद्य-
 त्परिश्रितमुपधत्ते । तद्वात्रिमुपधत्ते तदनु पञ्चदश मुहूर्तान्मुहूर्ताननु पञ्चदशाशीती-
 रथ यद्यजुष्मतीमुपधत्ते तद्वहुरुपधत्ते तदनु पञ्चदशमुहूर्तान्मुहूर्ताननु पञ्चदशाशीती-
 रेवमेतां त्रयीं विद्यामात्मन्नावपतऽआत्मन्कुरुते सोऽत्रैव सर्वेषां भूतानामात्मा भवति
 छन्दोमयः स्तोममयः प्राणमयो देवतामयः स एतन्मय एव भूत्वोर्ध्वं उत्क्रामति ॥३०॥
 तस्यैषा प्रतिष्ठा । य एष तपत्येतस्माद्देवाधिचीयतऽएतस्मिन्नाधिचीयतऽआत्मन एव
 एनं तन्निर्णीतऽआत्मनः प्रजनयति स यदैवंविदस्मान्लोकात्पैत्यैतमेवात्मानम-
 भिसम्भवति छन्दोमयं स्तोममयं प्राणमयं देवतामयं स एतन्मय एव भूत्वोर्ध-
 वत्क्रामति य एवं विद्वानेतरुर्म कुरुते यो वैतदेवं वेद ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥१॥
 [४. २] ॥ ॥

एष वै मृत्युर्यत्संवत्सरः । एष हि मर्त्यानामहोरात्राभ्यामायुः क्षिणोत्यथ म्रि-
 यन्ते तस्मादेष एव मृत्युः स यो हैतं मृत्युं संवत्सरं वेद न हास्येष पुरा जर-
 सोऽहोरात्राभ्यामायुः क्षिणोति सर्वं हैवायुरेति ॥ १ ॥ एष उऽएवान्तकः ।
 एष हि मर्त्यानामहोरात्राभ्यामायुषोऽन्तं गच्छत्यथ म्रियन्ते तस्मादेष एवान्तकः
 स यो हैतमन्तकं मृत्युं संवत्सरं वेद न हास्येष पुरा जरसोऽहोरा-
 त्राभ्यामायुषोऽन्तं गच्छति सर्वं हैवायुरेति ॥ २ ॥ ते देवाः । एतस्मादन्त-
 कान्मृत्योः संवत्सरात्मजापतेर्भिभयांचकुर्यद्वै नोऽयमहोरात्राभ्यामायुषोऽन्तं
 न गच्छेदिति ॥ ३ ॥ तऽएतान्यज्ञक्रतूस्तेनिरे । अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ चातु-
 र्मास्यानि पशुबन्धं सौम्यमध्वरं तऽएतैर्यज्ञक्रतुभिर्यजमानानामृतत्वमानशिरे ॥४॥
 ते ह्यप्यग्निं चिक्वियरे । तेऽपरिमिता एव परिश्रित उपदधुरपरिमिता यजुष्मती-
 रपरिमिता लोकमपृणा यथेदमप्येतर्लोकऽउपदधतीति देवा अकुर्वन्निति ते ह नै-
 वामृतत्वमानशिरे ॥ ५ ॥ तेऽर्चन्तः भ्राम्यन्तश्चेरुः । अमृतत्वमवहुरुत्समानास्तान्ह
 प्रजापातिरुवाच न वै मे सर्वाणि रूपाण्युपधत्थाति वैव रेचयथे न वाभ्यापयथ

तस्मान्नामृता भयेति ॥ ६ ॥ ते होचुः । तेभ्यो वै नस्त्वमेव तद्ब्रूहि यथा ते सर्वा-
णि रूपाण्युपदधामेति ॥ ७ ॥ स होवाच । षष्टिं च त्रीणि च शतानि परिश्रित
उपधत्त षष्टिं च त्रीणि च शतानि यजुष्मतीरधि षट्त्रिंशत्तमथ लोकम्पूणा दश
च सहस्राण्यष्टौ च शतान्युपधत्ताथ मे सर्वाणि रूपाण्युपधास्यथाथामृता भवि-
ष्यथेति ते ह तथा देवा उपदधुस्ततो देवा अमृता आसुः ॥ ८ ॥ स मृत्युर्दे-
वानब्रवीत् । इत्थमेव सर्वे मनुष्या अमृता भविष्यन्त्यथ को मह्यं भागो भविष्य-
तीति ते होचुर्नातोऽपरः कृशन्न सहशरीरेणामृतोऽसद्यदैव त्वमेतं भागं हरासाऽ-
अथ व्यावृत्त शरीरेणामृतोऽस्योऽमृतोऽसाद्विद्यया वा कर्मणा वेति यद्वै तद्ब्रूव-
न्विद्यया वा कर्मणा वेत्तेषा हैव सा विद्या यदग्निरेतद् हैव तत्कर्म यदग्निः ॥ ९ ॥
ते यऽएवमेतद्द्विदुः । ये वैतत्कर्म कुर्वते मृत्वा पुनः सम्भवन्ति ते सम्भवन्त एवा-
मृतत्वमभिसम्भवन्त्यथ यऽएवं न विदुर्ये वैतत्कर्म न कुर्वते मृत्वा पुनः सम्भव-
न्ति तऽएतस्त्रैवान्नं पुनः पुनर्भवन्ति ॥ १० ॥ स यदग्निं चिनुते । एतमेव तदन्त-
कं मृत्युं संवत्सं प्रजापतिमाग्निमाप्नोति यं देवा आप्नुवन्नेतमुपधत्ते यथैवैनमतो
देवा उपादधत् ॥ ११ ॥ परिश्रित्तिरेवास्य रात्रीरामोति । यजुष्मतीभिरुद्धान्यर्ध-
मासान्मासान्नुल्लं कम्पूणाभिर्मुहूर्तान् ॥ १२ ॥ तद्याः परिश्रितः । रात्रिलोकास्ता
रात्रीणामेव मांसः क्रियन्ते रात्रीणां प्रतिमा ताः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि
भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्य रात्रयस्तासामेकविंशतिं
गार्हपत्ये परिश्रयति द्वाभ्यां नाशीतिं प्रिष्ययेषु द्वेऽएकषष्टे शतेऽआहवर्तिये ॥ १३ ॥
अथ यजुष्मत्यः । दर्भस्तम्बो लोकेष्टकाः पुष्करपर्णं रुवमपुरुषौ सुचौ स्वयमा-
तृण्णा दूर्वेष्टका द्वियजू रेतः मिचौ विश्वज्योतिर्ऋतव्येऽअषाढा कूर्म उल्लखलमु-
सलेऽउखा एञ्च पशुशीर्षाणि एञ्चदशापस्याः एञ्च छन्दस्याः एञ्चाशत्प्राण-
भूतस्ता द्वाभ्यां न शतं प्रथमा चितिः ॥ १४ ॥ अथ द्वितीया । एञ्चाश्विन्यो द्वे-
ऽऋतव्ये एञ्च वैश्वदेव्यः एञ्च प्राणभूतः एञ्चापस्या एकयानविंशतिर्वयस्यास्ता
एकचत्वारिंशद्द्वितीया चितिः ॥ १५ ॥ अथ तृतीया । स्वयमातृण्णा एञ्च विश्वया
विश्वज्योतिश्चतस्र ऋतव्या दश प्राणभूतः षट्त्रिंशच्छन्दस्याश्चतुर्दश बाल-
खिल्यास्ता एकसप्ततिस्तृतीया चितिः ॥ १६ ॥ अथ चतुर्थी । अष्टादश प्रथमा
अथ द्वादश सप्तदश ताः सप्तचत्वारिंशच्चतुर्थी चितिः ॥ १७ ॥ अथ
पञ्चमी । पञ्चासप्तताश्चत्वारिंशच्चतुर्दश । एकयान् त्रिंशत्सोमभागाः एञ्च

नाकसदः पञ्च पञ्चचूडा एकात्रिंशच्छब्दस्या अष्टौ गार्हपत्या चित्तिरष्टौ पुन-
 श्चित्तिर्ऋतव्ये विश्वज्योतिर्विकर्णी च स्वयमावृण्णा चाश्मापृश्चिरेऽग्निर्निधी-
 यते ता अष्टौत्रिंशत् शतं पञ्चमी चितिः ॥ १८ ॥ ताः सर्वाः पञ्चभिर्न
 चत्वारि शतानि । ततो याः षष्टिश्च त्रीणि च शतान्यहर्लोकास्ता अहनामेव
 साप्तिः क्रियतेऽहनां प्रतिमा ताः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै
 त्रीणि च शतानि संवत्सरस्याहान्यथ याः षट्त्रिंशत्पुरीषं तासां षट्त्रिंश-
 शी ततो यश्चतुर्विंशत्तिरर्धमासलोकास्ता अर्धमासनामेव साप्तिः क्रियते-
 ऽर्धमासानां प्रतिमाथ या द्वादश मासलोकास्ता मासानामेव साप्तिः क्रियते मा-
 सानां प्रतिमा ता उ द्वे-द्वे सहर्तुलोका ऋतूनामशून्यतायै ॥ १९ ॥ अथ या
 लोकम्पृणाः । मुहूर्तलोकास्ता मुहूर्तानामेव साप्तिः क्रियते मुहूर्तानां प्रतिमा ता
 दश च सहस्राण्यष्टौ च शतानि भवन्त्येतावन्तो हि संवत्सरस्य मुहूर्तास्तासामेक-
 विंशतिं गार्हपसऽउपदधाति द्वाभ्यां नाशीतिं धिष्ण्येष्वाहवनीयऽइतरा
 एतावन्ति वै संवत्सरस्य रूपाणि तान्यस्यात्रापान्युपाहितानि भवन्ति ॥ २० ॥
 तद्वैके । आहवनीयऽएवैतां सम्पदमापिपयिषन्त्यन्ये वाऽएतेऽग्नयाश्चिताः
 किमन्यत्रोपहिता इह सम्पश्येमेति न तथा कुर्याद्दश वाऽएतानग्नींश्चिनुतेऽष्टौ
 धिष्ण्यानाहवनीयं च गार्हपत्यं च तस्मादाहुर्विंशतिरिति दशाक्षरा हि विराद्
 ताञ्च सर्वानेकमिवैवाचक्षतेऽग्निरित्येतस्य क्षेत्रानि सर्वाणि रूपाणि यथा संवत्स-
 रस्याहोरात्राण्यर्धमासा मासा ऋतव एवमस्यैतानि सर्वाणि रूपाणि ॥ २१ ॥
 ते ये ह तथा कुर्वन्ति । एतानि हास्य ते रूपाणि बहिर्भा कुर्वन्त्यथो पापवस्यसं
 कुर्वन्त क्षत्राय त्रिंशं प्रतिप्रतिनीं प्रत्युद्यामिर्नामाग्नीष्टीये वाऽअश्मानं पृश्निमुपद-
 षात्यथ तं सम्पश्यति क्रिमुतं सम्पश्यन्नितरा न सम्पश्येद्येनैव निर्ऋतिं पाप्मा-
 नमपहते स एकादशः ॥ २२ ॥ तदाहुः । कथम् ता अत्र न सम्पश्यतीति न
 क्षेत्रा अभिजुहोत्याहुत्या वाऽइष्टका सर्वा कृत्स्ना भवतीति ॥ २३ ॥ तदाहुः । कथमस्यै-
 ता अनतिरिक्ता उपहिता भवन्तीति वीर्यं वाऽअस्यैता अनतिरिक्तं वै पुरुषं वीर्यं
 स ह वाऽएतं सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं संस्करोति य एवं विद्वानेतत्कर्म कुरुते
 यो वैतदेवं वेद ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४. ३.]

प्रजापतिं वै प्रजाः सृजमानम् । पाप्मा मृत्युरभिपरिजघान स तपोऽतपत

सहस्रं संवत्सरान्वाप्मानं विश्विहासन् ॥ १ ॥ तस्य तपस्तेषामस्य । एभ्यो लोमगर्तुभ्य ऊर्ध्वानि ज्योतींश्चयायस्तद्यानि तानि ज्योतींश्च्येतानि तानि नक्षत्राणि यावन्त्येतानि नक्षत्राणि तावन्तो लोमगर्ता यावन्तो लोमगर्तास्तावन्तः सहस्रसंवत्सरस्य मुहूर्ताः ॥ २ ॥ स सहस्रतमे संवत्सरे । सर्वोऽत्यप्येत स यः सोऽत्यप्यवतायमेव स वायुर्योऽयं एवतेऽथ यं तं पाप्मानमत्यप्यवतेदं तच्छरीरं क उ तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरमवरुन्धीत विद्याया ह वाऽएवं त्रितसहस्रसंवत्सरमवरुन्दे ॥ ३ ॥ सर्वा एवैता इष्टकाः साहस्रीरूपासीत् । रात्रिसहस्रं—रात्रिसहस्रं कैकै कां परिश्रितं सम्पन्नापुयासीताहः सहस्रेणाहः सहस्रेणैकैकामहर्भ्यामर्धमाससहस्रेणार्धमाससहस्रेणैकै कामर्धमासभाजं माससहस्रं ग माससहस्रेणैकैकां मासभाजं मनुसहस्रेणऽतिसहस्रेणैकैकामृतुभाजं मुहूर्तसहस्रेण मुहूर्तसहस्रेणैकैकां मुहूर्तभाजं संवत्सरसहस्रसं संवत्सरं ते यः एतपेवमग्निं संवत्सरेण सम्पन्नं विदुः सहस्रतप्रींश्च हास्यते कलां विदुरथ यः एतमेवं न विदुर्न हास्यते सहस्रतप्रीं च न कलां विदुरथ यः एवैवेदयो वैतत्कर्म कुरुते स ह वैत सर्वं कृत्स्नं प्राजापत्यमग्निमाप्नोति यं प्राजापतिराप्नोत्समादेवांश्चित्तप एव तप्येत यदु ह वाऽएवं चित्तप तप्यतऽत्रा पथनात्संवत्सं हास्यतस्वर्गं लोकरूपमि सम्भवति ॥ ४ ॥ तदेतद्वृत्राभ्युक्तम् । न मृषा श्रान्तं यद्वन्ति देवा इति न ह वैवं विदुषः किं च न मृषा श्रान्तं भवते तथो हास्यतत् सर्वं देवा अन्ति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४. ४.] ॥

अथादेशा उपनिषदाम् । वायुरग्निरिति ह शाकायनिन उपासतऽत्रादित्योऽग्निरित्यु द्वैकऽत्राहुरथ ह स्माह श्रौमत्यो वा हालिङ्गवो वा वायुरेवाग्निस्तस्माद्यद्देवाध्वर्युरुक्तं कर्म करोत्यथैतमेवाप्येतीति ॥ १ ॥ शाक्यायनिरु ह स्माह । संवत्सर एवाग्निस्वस्य वसन्तः शिशो ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षो वर्षा उत्तरः शरदुत्तमिध्यमात्मा हेमन्तशिशिरावृतू पुच्छं प्रतिष्ठा वाग्निः प्राणो वायश्चक्षुरादित्यो मनश्चन्द्रमाः श्रोत्रं दिश आपो मिथुनं तपः प्रतिष्ठा मासाः पूर्वाएवर्धमासा नाड्योऽहोरात्राणि रजतसुवर्णानि एवाणी स एवं देवानप्येतीति संवत्सरोऽग्निरित्यु द्वैव विद्यादेतन्मयो भवतीति त्वेव विद्यात् ॥ २ ॥ चेलक उ ह स्माह शाण्डिल्यायनः । इमऽएव लोकस्तिष्ठः स्वयपातृणवत्पाश्चितयो यजमानश्चतुर्था सर्वे कामाः पञ्च

मीमांसक लोकात्संस्कुर्वन्ऽआत्मानं च सर्वांसक कामानित्येव विद्यादिति ॥ ३ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ (४. ५.) चतुर्थोऽध्यायः ॥ (६४.)

तस्य वाऽएतस्याग्नेः । वागेवोपनिषद्वाचा हि चीयतश्च वा यजुषा साम्ने-
ति वाऽएतस्याग्नेः वाचाहेतीदं कुरुतेतीदं कुरुतेति तदु ह तथा चीयते ॥ १ ॥
सा वाऽएतस्याग्नेः वाक्त्रेधाविहिता । ऋचो यजूंषि सामानि तेनाग्निस्त्रेधाविहित ए-
तेन हि त्रयेण चीयतेऽप्यद्वैतं त्रेधाविहित इत्युंषु ह त्वेवापि त्रेधाविहितो यदस्मि-
न्त्रेधाविहिता इष्टका उपधीयन्ते पुंनामन्यं स्त्रीनामन्यो नपुंशसकनामन्यस्त्रेधाविहि-
तान्युऽपत्रेमानि पुरुषस्याङ्गानि पुंनामानि स्त्रीनामानि नपुंशसकनामानि ॥ २ ॥
शतम् ॥ ५५०० ॥ सोऽयमात्मा त्रेधाविहिता एव । सोऽनेन त्रेधाविहितनात्मनेतं
त्रेधाविहितं देवममृतमाप्नोति ता उ सर्वा इष्टका इत्येवाचसते नेष्टक इति नेष्टकमि-
ति वाचो रूपेण वाग्द्वेषैतत्सर्वं यत्स्त्री पुमानुंशसकं वाचा ह्यवैतत्सर्वमाप्तं तस्मा-
देना अङ्गिरस्यदध्रुवा सर्वेत्येव सर्वाः सादयति नाङ्गिरस्यदध्रुवः सीदिति नाङ्गिर-
स्यदध्रुवुं सीदति वाचुं ह्यवैतांशुं संस्कुरुते ॥ ३ ॥ सा या सा वागसौ स
आदित्यः । स एष मृत्युस्तव्यत्किंचार्वाचीनमादित्यात्सर्वं तन्मृत्युनासंशुं स यो
हैनमतोर्वाचीनं चिनुते मृत्युना हैनंशुं स आसं चिनुते मृत्यवे ह स आत्मानमपि-
दधात्यथ य एनमत ऊर्ध्वं चिनुते स पुनर्मृत्युमपजयति विद्याया ह वाऽअस्थेषोऽ-
त ऊर्ध्वं चितो भवति ॥ ४ ॥ सा वाऽएषा वाक्त्रेधाविहिता । ऋचो यजूंषि
सामानि मण्डलमेवऽर्चोऽर्चिः सामानि पुरुषो यजूंष्यथैतदमृतं यदेतदर्चि-
र्दक्षिणतऽदं तत्पुष्करपर्णी तद्यत्पुष्करपर्णमपथायाग्निं चिन्तात्येतस्मिन्नेवैतदमृत-
ऽऽह इमं यजुर्मयं साममयमात्मानं संस्कुरुते सोऽमृतो भवति ॥ ५ ॥ ब्रा-
ह्मणम् ॥ ५ ॥ [५. १] ॥ ॥

यदेतन्मण्डलं तपति । तन्महदुक्तं ता ऋचः स ऋचां लोकोऽथ यदेतदर्चि-
र्दक्षिणत तन्महावत तानसामानि स सामनां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषः
सोऽग्निस्तानि यजूंषि स यजुषां लोकः ॥ १ ॥ सैषा त्रयमेव विद्या तपति ।
तद्वैतदप्यविद्यांश्च आहुस्त्रयी वाऽएषा विद्या तपतीति वाच्यै तदाऽपन्ती वदति
॥ २ ॥ य एव एव मृत्युः । य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषोऽथैतदमृतं यदेतदर्चिर्दक्षि-

पृथगे तस्मान्मृत्युर्न त्रियतेऽमृते ह्यन्तस्तस्माद् न दृश्यतेऽमृते ह्यन्तः ॥ ३ ॥ तदेष
 श्लोको भवति । अन्तरं मृत्योरमृतमित्यवरः ॥ हेतुमृत्योरमृतं मृत्यावमृतमाहितमि-
 त्येतरस्मिन्ह पुरुषऽएतन्मण्डलं प्रतिष्ठितं तपति मृत्युर्विवस्वन्तं वस्तऽइत्यसौ वाऽ-
 आदित्यो विवस्वानेष ह्यहोरात्रे विवस्वतं तमेष वस्ते सर्वतो ह्यनेन पप्रिवृत्तो मृत्यो-
 रात्मा विवस्वतीत्येतस्मिन्ह मण्डलऽएतस्य पुरुषस्यात्मैतदेष श्लोको भवति ॥ ४ ॥
 तपोर्वऽएतयोः । उभयोरेतस्य चार्चिष एतस्य च पुरुषस्यैतन्मण्डलं प्रतिष्ठा तस्मान्म-
 हद्दुक्थं परस्मै न शःसेन्नेदेतां प्रतिष्ठां छिनदाऽइत्येताः ॥ ह स प्रतिष्ठां छिन्ते यो-
 महद्दुक्थं परस्मै शःमति तस्मादुक्थशंसं भूयिष्टं परिचक्षते प्रातष्ठाञ्छिन्नो हि भव-
 त्तिथिधेवत्तम् ॥ ५ ॥ अथाधियज्ञम् । यदेतन्मण्डलं तपत्यथः स रुक्मोऽथ य-
 देतदार्चिर्दीप्यतऽइदं तत्पुष्करपर्णमापो ह्यताः आपः पुष्करपर्णमथ य एष एतस्मि-
 न्मण्डले पुरुषोऽयमेव स योऽयः ॥ हिरण्मयः पुरुषस्तदेतदेवैतन्नयः ॥ संस्कृत्येहो-
 पधत्ते तद्यज्ञस्यैवानु सःस्थामूर्ध्वमुत्क्रामति तदेतमप्यति य एष तपति तस्माद्-
 ग्निं नाद्रियेत परिहन्तुमपुत्र ह्यप तदा भवतीत्युपवाधियज्ञम् ॥ ६ ॥ अथाध्या-
 त्मम् । यदेतन्मण्डलं तपति यश्चैष रुक्म इदं तच्छुक्लमक्षन्तथ यदेतदार्चिर्दीप्यते
 यश्चैतत्पुष्करपर्णमिदं तत्कृष्णमक्षन्तथ य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चैष हि-
 रण्मयः पुरुषोऽयमेव स योऽयं दक्षिणेक्षन्पुरुषः ॥ ७ ॥ स एष एव लोभस्पृणा ।
 तामेष सर्वोऽग्निरभिसम्पद्यते तस्यैतान्मिथुनं योऽयः ॥ सन्व्यऽक्षन्पुरुषोऽर्थम् हेतदा-
 त्मनो यन्मिथुनं यदा वै सह मिथुनेनाथ सर्वोऽथ कृत्स्नः कृत्स्नतायै तद्यत्ते द्वे भ-
 वतो हन्द्रथः ॥ हि मिथुनं प्रजननं तस्माद्द्वे-द्वे लोकस्पृणऽउपधीयेते तस्माद्दुःखाभ्यां चि-
 त्तिं प्रणयन्ति ॥ ८ ॥ स एष एवेन्द्रः । योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषोऽथेयमिन्द्राणी ताम्भ्यां दे-
 वा एतां विधृतिमकुर्वन्नासिकां तस्माज्जायाया अन्ते नाश्रीयाद्वीर्यवान्हास्माजायते
 वीर्यवन्तमु ह सा जनयति युम्या अन्ते नाश्नाति ॥ ९ ॥ तदेतदेववन्तः ॥ राजन्यवन्धवो
 मनुष्याणामनुतमां गोपायन्ति तस्माद्दुःतेषु वीर्यवान्जायन्तेऽमृतं वाका वयसाथः सा
 क्षिप्रश्येनं जनयति ॥ १० ॥ तौ हृदयस्याकाशं प्रत्युत्थय । मिथुनीभवतस्तौ यदा
 मिथुनस्यान्तं गच्छतोऽथ हैतत्पुरुषः स्वपिति तद्यथा हैवेदं मानुषस्य मिथुनस्यान्तं
 गत्वासंविद-इव भवत्येवथः हैवैतदसंविद-भवति वैवथः ॥ हेतान्मिथुनं परमो ह्येष
 आनन्दः ॥ ११ ॥ तस्मादेवं चित्स्वप्नात् । लोक्यथः हैतेऽएव तदेवते मिथुनन प्रियेण
 धाम्ना समर्षयति तस्माद्दुःह स्वपन्तं ध्रुव न बोधयेद्देते देवते मिथुनीभवत्यौ

हितसान्नीति तस्माद् हेतुमुषुषः श्लेषमणमिषं मुखं भवत्येतेऽएव तद्देवते रेतः
सिञ्चतस्तस्माद्धेतस इदं सर्वं सम्भवति यदिदं किं च ॥ १२ ॥ स एष एव
मृत्युः । य एष एतास्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽन्त-पुरुषस्तस्य हैतस्य हृ-
दये प्रादावतिहतौ तौ हैतदाच्छिद्योत्क्रामति स यदोत्क्रामत्यथ हैतत्पुरुषो म्रियते
तस्माद् हैतत्प्रतमाहुराच्छेद्यम्येति ॥ १३ ॥ एष उऽएव प्राणाः । एष हीमाः
सर्वाः प्रजा प्रणयति तस्यैते प्राणाः स्वाः स यदा स्वपित्ययैनमेते प्राणाः स्वा
अपियन्ति तस्मात्स्वाप्ययः स्वाप्ययो ह वै तं स्वप्न इत्यचक्षते परोऽन्तं परो
ऽन्तकामा इ देवाः ॥ १४ ॥ स एतैः सुप्तः । न कथ्य च न वेद न मनसा संक-
ल्पयति न वाचात्रस्य रसं विजानाति न प्राणेन गन्धं विजानाति न चक्षुषा
पश्यति न श्रोत्रेण शृणोत्येतं ह्येते तदापीता भवन्ति स एष एकः सन्प्रजासु
बहुधा व्याविष्टस्तस्मादेका सती लोकम्पृणा सर्वमग्निमनुविभवत्यथ यदेक एव
तस्मादेका ॥ १५ ॥ तदाहुः । एको मृत्युर्बहवा ३ इत्येकश्च बहवश्चेति ह ब्रूया
द्यदहासावपुत्र तेनैकोऽथ यदिह प्रजासु बहुधा व्याविष्टेनो बहवः ॥ १६ ॥
तदाहुः । अन्तिके मृत्युर्वृगाऽइत्यान्तिके च दूरे चेति ह ब्रूयाद्यदहायमिहाध्यात्मं
तेनान्तिकेऽथ यदवसावपुत्र तेनो दूरे ॥ १७ ॥ तदेष श्लोको भवति । अन्ते
भात्यपाश्रितो रमानां सक्षरेऽमृत इति यदेतन्मण्डलं तपति तदन्नमथ य एष एत-
स्मिन्मण्डले पुरुषः सोऽन्ता स एतस्मिन्नन्तेऽपश्रितो भातीत्यधिदेवतम् ॥ १८ ॥
अथाध्यात्मम् । इदमेव शरीरमन्नमथ योऽयं दक्षिणेऽन्तपुरुषः सोऽन्ता स एतस्मि-
न्नन्तेऽपश्रितो भाति ॥ १९ ॥ तमेतमग्निरित्यध्वयैव उपासते । यजुरित्येष हीदं
सर्वं युनक्ति सामेत छन्दोगा एतस्मिन्हीदं सर्वं समानमुक्थामिति बह्वृचा
एष हीदं सर्वमुक्थाप्रयति यातुरिति यातुविद् एतेन हीदं सर्वं यत् विषमि-
ति सर्पाः सर्प इति सर्पविद् ऊर्गित देवा रयिरिति मनुष्या मायेत्यसुराः स्वभ्रूति
पितरो देवजन इति देवजनविदो रूपमिति गन्धर्वा गन्ध इत्यप्सरसस्तं य-
था—यथोपासते तदेव भवति तद्वैनान्भूत्वावति तस्मादेतमेवंवित्सर्वैर्वैते-
रूपासीत सर्वं हैतद्भवति सर्वं हैनमेतद्भूत्वावति ॥ २० ॥ स एष त्रीष्टोऽ-
ग्निः । ऋग्रेका यजुरेका सामैका तथा कां चात्रोर्चोपवधाति रुक्म एव तस्या
आयतनमथ यां यजुषा पुरुष एव तस्या आयतनमथ यां साम्ना पुष्करपर्ण-
मेव तस्या आयतनमेवं त्रीष्टकः ॥ २१ ॥ ते वाऽपते । उभेऽएष च रुक्म एतन्

पुष्करपर्णमेतं पुरुषमपीन उभे बृकसामे यजुरपीत एवम्बेकेष्टकः ॥ २२ ॥ स एष
एव मृत्युः । य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽत्तन्पुरुषः स एष ए-
वांबुद् आत्मा भवति स यदैवंविदस्याल्लोकात्प्रैत्यथैतमेवात्मानमभिसम्भवति सो-
ऽमृतो भवति मृत्युर्हस्यात्मा भवतिः ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. २.] ॥
तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ६१ ॥ ॥

नेव वाग्दमयेऽरुदासीञ्चैव सदासीत् । आसीदिव वाऽइदमग्ने नेवासीत्तद्
तन्मन एवास ॥ १ ॥ त्प्रमादेतद्दृषिणाभ्यनूक्तम् । नासदासीञ्चो सदासीत्तदानी-
मिति नेव हि सन्मनो नेवासत् ॥ २ ॥ तुदिदं मनः सृष्टमात्रिरबुभूषत् । निरु-
क्ततरं मूर्ततरं तदात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्तत्रिंशत्सह-
स्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कान्मनोऽप्यान्मनश्चितस्ते मनसैवाधीयन्त मनसाचीय-
न्त मनसैषु ग्रहा अगृह्यन्त मनसास्तुवत मनसाशं मन्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते
यत्किं च यज्ञियं कर्म मनसैव तेषु तन्मनोऽप्येषु मनश्चित्सु मनोऽप्यमक्रियत तद्यत्किं
चेमानि भूतानि मनसा संकल्पयन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तांश्चिन्वन्ति
तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शं सन्त्येतावती वै मनसो विभूतिरेतावती वि-
सृष्टिरेतावन्मनः षट्त्रिंशत्सहस्राण्यग्नयोऽर्कास्तेषामेकैक एव तावान्यावानसौ
पूर्वः ॥ ३ ॥ तन्मनो वाचमसृजत् । सेयं वाक्सृष्टविबुभूषन्निरुक्ततरा मूर्ततरा
सात्मानमन्वैच्छत्सा तपोऽतप्यतसा प्रामूर्च्छत्सा षट्त्रिंशत्सहस्राण्यपश्यदात्म-
नोऽग्नीनर्कान्वाह्मयान्वाक्चित्स्ते वाचैवाधीयन्त वाचाचीयन्त वाचेषु ग्रहा अगृ-
ह्यन्त वाचास्तुवत वाचाशं मन्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म वाचैव
तेषु तद्वाह्मयेषु वाक्चित्सु वाह्मयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि वाचा वदन्ति
तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तांश्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शं स-
न्त्येतावती वै वाचो विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावती वाक्षट्त्रिंशत्सहस्राण्यग्नि-
योऽर्कास्तेषामेकैक एव तावान्यावानसौ पूर्वः ॥ ४ ॥ सा वाक्प्राणमसृजत् । सोऽ-
यं प्राणः सृष्ट आत्रिरबुभूषन्निरुक्ततरो मूर्ततरः स आत्मानमन्वैच्छत्स तपोऽतप्यत
स प्रामूर्च्छत्स षट्त्रिंशत्सहस्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कान्प्राणमप्यान्प्राणचि-
तस्ते प्राणेनैवाधीयन्त प्राणेनाचीयन्त प्राणेनैषु ग्रहा अगृह्यन्त प्राणेनास्तुवत
प्राणेनाशं सन्त्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म प्राणेनैव

तेषु तत्प्राणमयेषु प्राणचित्सु प्राणमयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि प्राणान्
 प्राणन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवाद्दधति तांश्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवते
 तेषु शश्वसन्त्येतावती वै प्राणस्य विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावन्प्राणः षट्त्रिंशत्श०
 ॥ ५ ॥ स प्राणश्चक्षुःसृजत । तदिदं चक्षुः सृष्ट्वाविरबुधूपन्निरुक्ततरं मूर्ततरं त-
 दात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्षट्त्रिंशत्शतं सहस्राण्यपश्यदात्मनो-
 ऽग्नीनर्काश्चक्षुर्भयाश्चक्षुश्चितस्ते चक्षुषैवाधीयन्त चक्षुषाचीयन्त चक्षुषेषु ग्रहा अ-
 गृह्यन्त चक्षुषास्तुवत चक्षुषाशश्वसन्त्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं
 कर्म चक्षुषैव तेषु तच्चक्षुष्येषु चक्षुश्चित्सु चक्षुर्मयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि
 चक्षुषा पश्यन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवाद्दधति तांश्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति
 तेषु स्तुवते तेषु शश्वसन्त्येतावती वै चक्षुषो विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावच्छुः ष-
 ट्त्रिंशत्श० ॥ ६ ॥ तच्छुः श्रोत्रमसृजत । तदिदं श्रोत्रं श्रोत्रं सृष्ट्वाविरबुधूपन्निरु-
 क्ततरं मूर्ततरं तदात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्षट्त्रिंशत्शतं सह-
 स्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्काञ्छ्रोत्रमयाञ्छ्रोत्रचितस्ते श्रोत्रेणैवाधीयन्त श्रोत्रेणा-
 चीयन्त श्रोत्रेषु ग्रहा अगृह्यन्त श्रोत्रेणास्तुवत श्रोत्रेणाशश्वसन्त्यत्किं च
 यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म श्रोत्रेणैव तेषु तच्छ्रोत्रमयेषु श्रो-
 त्रचित्सु श्रोत्रमयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि श्रोत्रेण शृण्वन्ति तेषामेव सा
 कृतिस्तानेवाद्दधति तांश्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शश्वसन्त्येता-
 वती वै श्रोत्रस्य विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावच्छ्रोत्रं षट्त्रिंशत्श० ॥ ७ ॥ तच्छ्रोत्र
 कर्मासृजत । तत्प्राणानभिमममूर्च्छदिमं संदेष्टमन्नसंदेहमकृत्स्नं वै कर्मर्ते प्रा-
 णेभ्योऽकृत्स्ना उ वै प्राणा ऋते कर्मणः ॥ ८ ॥ तदिदं कर्म सृष्ट्वाविरबुधूपत् ।
 निरुक्ततरं मूर्ततरं तदात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्षट्त्रिंशत्शतं
 सहस्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कान्कर्ममयान्कर्मचितस्ते कर्मणैवाधीयन्त कर्मणाची-
 यन्त कर्मणेषु ग्रहा अगृह्यन्त कर्मणास्तुवत कर्मणाशश्वसन्त्यत्किं च यज्ञे
 कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म कर्मणैव तेषु तत्कर्ममयेषु कर्मचित्सु कर्ममय-
 मक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि कर्म कुर्वते तेषामेव सा कृतिस्तानेवाद्दधति तां-
 श्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शश्वसन्त्येतावती वै कर्मणो विभूति-
 रेतावती विसृष्टिरेतावत्कर्म षट्त्रिंशत्श० ॥ ९ ॥ तत्कर्माग्निमसृजत । आविस्तरां
 वाऽअग्निः कर्मणः कर्मणा ह्येनं जनयन्ति कर्मणेन्धते ॥ १० ॥ सोऽयमग्निः

सृष्टु आविरबुधूषत् । निरुक्ततरो मूर्ततरः स आत्मानमन्वैच्छत्स तपोऽतप्यत् स
 ग्रामूर्च्छत्स षट्त्रिंशत्सहस्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कानग्निमयानग्निचित्स्तेऽ-
 ग्निनैवाधीयन्ताग्निनाचीयन्ताग्निर्नैषु ग्रहा अगृह्यन्ताग्निनास्तुवताग्निनाशं-
 सन्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्माग्निवैव तेषु तद्ग्नियेष्वग्नि-
 चित्स्वग्निमयमक्रियत् तद्यत्किं चेमानि भूतान्यग्निमिन्धते तेषामेव सा कृतिस्ताने-
 चादधति तांश्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शंभ्यन्त्येतावती वाऽ-
 अग्नेर्विभूतिरेतावती विस्मृष्टिरेतावान्निग्निः षट्त्रिंशत्सहस्राण्यग्नयोऽर्कास्तेषामे-
 कैक एव तावान्यावानसौ पूर्वः ॥ ११ ॥ ते हैते विद्याचित एव । तान्हैतानेवावि-
 दे सर्वदा सर्वाणि भूतानि चिन्वन्त्यपि स्वपते विद्यया हैवैतद्विद्विदचित्ता भव-
 न्ति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. ३.] ॥

अयं वाव लोके षोडशित्तः । तस्याप एव परिश्रितो मनुष्या यजुष्मत्य
 इष्टकाः सूददोहा ओषधयश्च वनस्पतयश्च पुरीषमाहुतयः समिधोऽग्निर्लोकम्पृणा
 तद्वाऽएतत्सर्वमग्निमेवाभिसम्पद्यते तत्सर्वोऽग्निर्लोकम्पृणामभिसम्पद्यते स यो
 हैतदेवं वेद लोकम्पृणामेन भूतमेतत्सर्वमभिसम्पद्यते ॥ १ ॥ अन्तरित्तं ह्रत्वेवै-
 षोऽग्निश्चितः । तस्य द्यावापृथिव्योरेव संधिः परिश्रितः परेण हान्तरित्तं द्यावा-
 पृथिवी संधत्तस्ताः परिश्रितो वयाऽसि यजुष्मत्य इष्टका वर्षऽसूददोहा मरी-
 चयः पुरीषमाहुतयः समिधो वायुर्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वं वायुमेवाभिसम्पद्यते
 तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ २ ॥ द्यौर्ह्रत्वेवैषोऽग्निश्चितः । तस्याप एव परिश्रितो यथा
 ह वाऽइदं क्रोशः समुञ्जित एवामिमे लोका अपस्वन्तस्तद्या इयँल्लोकान्परेणाप-
 स्ताः परिश्रितो देवा यजुष्मत्य इष्टका यदेवैतस्मिँल्लोकेऽन्नं तत्सूददोहा नन्नत्राणि
 पुरीषमाहुतयः समिध आदित्यो लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वमादित्यमेवाभिसम्प-
 द्यते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ ३ ॥ आदित्यो ह्रत्वेवैषोऽग्निश्चितः । तस्य विश एव
 परिश्रितस्ताः षष्टिशत्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्व ह वै त्रीणि च शतान्या-
 दित्यं विशः समन्तं प्रियन्ति रश्मयो यजुष्मत्य इष्टकास्ताः षष्टिश्वैव त्रीणि च
 शतानि भवन्ति षष्टिश्व ह वै त्रीणि च शतान्यादित्यस्य रश्मयस्तद्यत्पारिश्रित्तु
 यजुष्मतीः प्रंत्यैर्वयति रश्मीस्तद्विद्युः सत्यैवत्यथ यदन्तरा विशश्च रश्मीश्च तत्सू-
 ददोहा अथ यद्विद्युश्च रश्मिषु चाहर्न तत्पुरीषं ता आहुतयस्ताः समिधोऽथ यद्विश

इति च रश्मय इति चाख्यायते तल्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वं दिश इति चैव रश्मय
इति चारव्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥४॥ नक्षत्राणि ह त्वेवैषोऽग्निश्चितः । तानि
वाऽएतानि सप्तविंशतिर्नक्षत्राणि सप्तविंशतिः—सप्तविंशतिर्होपनक्षत्राण्ये-
कैकं नक्षत्रमनूपतिष्ठन्ते तानि सप्त च शतानि विंशतिश्चाधि षट्त्रिंशत्ततो
यानि सप्त च शतानि विंशतिश्चेष्टका एव ताः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि परि-
श्रितः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि यजुष्मत्योऽथ यान्यधि षट्त्रिंशत्सु त्रयोदशो
मासः स आत्मा त्रिंशदात्मा प्रतिष्ठा द्वे प्राणा द्वे शिर एव षट्त्रिंश-
शयौ तद्यत्ते द्वे भवतो द्वयक्षरं हि शिरोऽथ यदन्तरा नक्षत्रे तत्सूददोहा अथ
यक्षत्रेष्वक्षं तत्पुरीषं ता आहुतयस्ताः समिधोऽथ यक्षत्राणीत्याख्यायते त
ल्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वं नक्षत्राणीत्येवाख्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ ५ ॥
ता वाऽएताः । एकविंशतिर्बृहत्य एकविंशशो वै स्वर्गो लोको बृहती स्वर्गो
लोकस्तदेषु स्वर्गं लोकमभिसम्पद्यतऽएकविंशं च स्तोमं बृहतीं च छन्दः
॥ ६ ॥ छन्दाश्सि ह त्वेवैषोऽग्निश्चितः । तानि वाऽएतानि सप्त छन्दाश्सि-
चतुरुत्तराणि त्रिचानि तेषां सप्त च शतानि विंशतिश्चात्तराण्यधि षट्त्रिंश-
शत्ततो यानि सप्त च शतानि विंशतिश्चेष्टका एव ताः षष्टिश्च त्रीणि च
शतानि परिश्रितः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि यजुष्मत्योऽथ यान्यधि षट्त्रिंशत्सु
त्रयोदशो मासः स आत्मा त्रिंशदात्मा प्रतिष्ठा द्वे प्राणा द्वे शिर एव षट्त्रिंश-
शयौ तद्यत्ते द्वे भवतो द्वयक्षरं हि शिरः ॥ ७ ॥ तस्यै वाऽएतस्यै षट्त्रिंशद-
क्षरायै बृहत्यै । यानि दश प्रथमान्यक्षराणि सा दशाक्षरैकपदाथ यानि विंशतिः
सा विंशत्यक्षरा द्विपदाथ यानि त्रिंशत्सा त्रिंशदक्षरा विण्डथ यानि त्रयस्त्रिंश-
शत्सा त्रयस्त्रिंशदक्षराथ यानि चतुस्त्रिंशत्सा चतुस्त्रिंशदक्षरा स्वएदथ यत्सर्व-
श्छन्दाभिरयमग्निश्चितस्तदतिच्छन्दास्ता उ सर्वा इष्टका एवेष्टकेति त्रिण्यक्षराणि
त्रिपदा गायत्री तेनैष नायत्रोऽग्निर्मृदाप इति त्रीण्यक्षराणि त्रिपदा गायत्री तेनो
ऽएवैषगायत्रोऽथ यदन्तरा छन्दसी तत्सूददोहा अथ यच्छन्दः स्वक्षं तत्पुरीषं ता
आहुतयस्ताः समिधोऽथ यच्छन्दाश्सि त्याख्यायते तल्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वं
छन्दांश्सि त्याख्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥८॥ ता वाऽएताः । एकविंशतिर्बृ-
हत्य एकविंशशो वै स्वर्गो लोको बृहती स्वर्गो लोकस्तदेषु स्वर्गं लोकमभिसम्पद्यत-
ऽएकविंशं च स्तोमं बृहतीं च छन्दः ॥९॥ संवत्सरो ह त्वेवैषोऽग्निश्चितः तस्य

रात्रय एव परिश्रितस्ताः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्य रात्रयोऽहानि यजुष्मत्य इष्टकास्ताः षष्टिश्चैव त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्याहान्यथ या अमूः षट्त्रिंशद्विष्टका अतियन्ति यः स त्रयोदशो मास आत्मार्धमासाश्च ते मासाश्च चतुर्विंशतिरर्धमासा द्वादश मासा अथ यदन्तराहोरात्रे तत्सूददोहा अथ यदहोरात्रेष्वनं तत्पुरीषं ता आहुतयस्ताः समिधोऽथ यदहोरात्राणित्याख्यायते तल्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वमहोरात्राणीत्येवाख्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ १० ॥ ता वाऽएताः । एकविंशतिर्बृहत्य एकविंशशो वै स्वर्गो लोकी बृहती स्वर्गो लोकस्तदेष स्वर्गं लोकमभिसम्पद्यते एकविंश च स्तोमं बृहती च लृन्दः ॥ ११ ॥ आत्मा ह त्वेषोऽग्निश्चितः । तस्यास्थीन्येव परिश्रितस्ताः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि पुरुषस्यास्थीनि मज्जानो यजुष्मत्य इष्टकास्ताः षष्टिश्चैव त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि पुरुषस्य मज्जानोऽथ या अमूः षट्त्रिंशद्विष्टका अतियन्ति यः स त्रयोदशो मास आत्मा प्राणः स तस्य त्रिंशदात्मन्विधाः प्रतिष्ठायां द्वे प्राणेषु द्वे शीर्षन्द्वे तद्यत्ते द्वे भवतो द्विकपालश्च हि शिरोऽथ येनमानि पर्वाणि संतानि तत्सूददोहा अथैतत्त्रयं येनायमात्मा प्रच्छन्नो लोम त्वङ्मांसमिति तत्पुरीषं यत्पिबति ता आहुतयो यदश्नाति ता समिधोऽथ यदात्मेत्याख्यायते तल्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वमात्मेत्येवाख्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ १२ ॥ ता वाऽएताः । एकविंशतिर्बृह० ॥ १३ ॥ सर्वाणि ह त्वेव भूतानि । सर्वे देवा एषोऽग्निश्चित आपो वै सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि ता हैता आप एषोऽग्निश्चितस्तस्य नाव्या एव परिश्रितस्ताः षष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतान्यादित्यं नाव्याः समन्तं परियन्ति नाव्या षड्एव यजुष्मत्य इष्टकास्ताः षष्टिश्चैव त्रीणि च शतानि भवन्ति षष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतान्यादित्यं नाव्या अभिन्नरन्त्यथ यदन्तरा नाव्ये तत्सूददोहा अथ या अमूः षट्त्रिंशद्विष्टका अतियन्ति यः स त्रयोदशो मास आत्मायमेव स योऽयश्च हिरण्यमयः पुरुषः ॥ १४ ॥ तस्यैते प्रतिष्ठे । रुक्मश्च पुष्करपर्णं चापश्चादित्यमण्डलं च स्रुचौ बाहू ताविन्द्राग्नी द्वे स्वयमातृणोऽइयं चान्तरिक्षं च तिल्लो विश्वज्योतिष एता देवता अग्निर्वायुरादित्य एता श्वेव देवता विश्वं ज्योतिर्द्वादशऽर्तव्याः स संवत्सरः स आत्मा पञ्च नाकसदः पञ्च पञ्चचूडाः स यज्ञस्ते दे-

वा अथ यद्विकर्णी च स्वयमातृणा चाश्मा पृश्निर्यद्विचतेऽग्निर्निधीयते सा पञ्च-
त्रिंशी लोकम्पृणायै यजुः षट्त्रिंशी सोऽभ्येषस वेस्यान्तमेवात्मा स एष सर्वा-
सामर्पा मध्ये स एष सर्वैः कामैः सम्पन्न आपो वै सर्वे कामाः स एषोऽकामः सर्वकामो
न वेत कस्य चन कामः ॥१५॥ तदेष इल्लोको भवति । विद्यया तदारोहन्ति यत्र कामा
परागताः न तत्र दक्षिणा यन्ति नाविद्वाथ सस्तपस्विन इति न हैव तं लोकं दक्षिणा-
भिर्न तपसानेवंविदश्नुतऽएवंविदाथ हैव स लोकः ॥१६॥ अन्नं पुरीषम् । चन्द्रमा
आहुतयो नक्षत्राणि समिधां युचन्द्रमा नक्षत्रे वसत्याहुतिस्तत्समिधि वसत्येतद् वाऽ-
आहुतेरन्नमेघा प्रतिष्ठा तस्मादाहुतिर्न क्षीयतऽएतद्धस्या अन्नमेघा प्रतिष्ठाय गृहेवा इ-
त्याख्यायते तन्नलोकम्पृणा तद्वाऽएतत्सर्वं देवा इत्येवाख्यायते ॥ १७ ॥ तदेतद्-
चाभ्युक्तम् । विश्वेदेवा अन्न तत्ते यजुर्गुरिति सर्वाणि ह्यत्र भूतानि सर्वे देवा यजुरेव
भवन्ति तत्सर्वोऽग्निर्लोकम्पृणा मभिसम्पद्यते स यो हैतदेवं वेदं लोकम्पृणामेनं
भूतमतरस्वमभिसम्पद्यत ॥१८॥ ता वाऽएतः । एकविंशतिर्बृहत्य एकविंशतो वै
स्वर्गो लोको बृहती स्वर्गो लोकस्तदेष स्वर्गं लोकमभिसम्पद्यतऽएकविंशं च
स्तोमं बृहतीं च ह्रन्दः ॥१९॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. ४.] ॥ ॥

कुंश्चैर्ह वाजश्रवसोऽग्निं चिक्वये । तथै होवाच सुश्रवाः कौष्यो गौतम यदग्नि-
मचैषीः प्राञ्चमेनमचैषीः प्रत्यञ्चमेनमचैषीर्न्यञ्चमेनमचैषीरुत्तानमेनमचैषीः ॥ १ ॥
यद्यहैनं प्राञ्चमचैषीः । यथा प्राञ्चमचैषीः । यथा प्राञ्चमचैषीः । यथा प्राञ्चमचैषीः । यथा प्राञ्चमचैषीः । यथा प्राञ्चमचैषीः ।
प्रतिग्रहीष्यति ॥ २ ॥ यद्यु वाऽएनं प्रत्यञ्चमचैषीः । कस्मादस्य तद्दि पदचात्पुच्छमकार्षीः
॥ ३ ॥ यद्यु वाऽएनं न्यञ्चमचैषीः । यथा नीचः शयानस्य पृष्ठेऽन्नाद्यं प्रतिष्ठापयेत्ता
दृक्तन्नैव ते हविः प्रतिग्रहीष्यति ॥ ४ ॥ यद्यु वाऽएनमुत्तानमचैषीः । न वाऽउत्तानं
वयः स्वर्गं लोकमभिवहति न त्वा स्वर्गं लोकमभिवहत्यस्वर्ग्यं उ ते भविष्यतीति ॥ ५ ॥
स होवाच । प्राञ्चमेनमचैषं प्रत्यञ्चमेनमचैषं न्यञ्चमेनमचैषमुत्तानमेनमचैषथै सर्वा-
अनु विश एनमचैषमिति ॥ ६ ॥ स यत्प्राञ्चं पुरुषमुपदधाति । प्राच्यौ श्रुचौ तत्प्राङ्की-
यतेऽथ यत्प्रत्यञ्चं कूर्ममुपदधाति प्रत्यञ्चं पशुशीर्षाणि तत्प्रत्यङ्क्षीयतेऽथ यन्न्यञ्चं
कूर्ममुपदधाति न्यञ्चं पशुशीर्षाणि नीचीरिष्टकास्तन्न्यङ्क्षीयतेऽथ यदुत्तानं पुरुष-
मुपदधात्युत्ताने श्रुचाऽउत्तानमुत्तानमुत्तानामुखां तदुत्तानरचीयतेऽथ यत्सर्वा अनु
विशः परिसर्पमिष्टका उपदधाति तत्सर्वतश्चीयते ॥ ७ ॥ अथह कोषा धाव्यन्तः ।

निरूढशिरसमग्निमुपाभावयां चक्रुस्तेषां ॥ ह्रैक उवाच श्रीर्वैशिरः श्रियमस्य निरौहा
 त्सर्वज्यानि ज्यास्यतः ॥ इति स ह तथैवास ॥ ८ ॥ अथ ह्रैक उवाच । प्राणा वैशिरः प्राणा-
 नस्य निरौहीत्स्त्रिंशत्संलोकेष्यतीति स उ ह तथैवास ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वो वाऽएष एतच्चीयते ।
 यद्भस्तम्बो लोकेष्टकाः पुष्करपर्णं रुक्मपुरुषौ श्रुचौ स्वयमातृणा दूर्वेष्टका द्वियजू
 रेतः सिचौ विश्वज्योतिर्ऋतव्येऽश्रुषाढा कूर्मोऽथ हास्यैतदेव प्रत्यक्षतमांश्च शिरो
 यश्चित्तेऽग्निर्निधीयते तस्मान्न निरूहेत् ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [५. ५.]
 ॥ पञ्चमोऽध्यायः [६५-] ॥ ॥

अथ ह्रैकेऽरुणे । औपवेशौ समाजम्भुः सत्ययज्ञः पौलुषिर्महाशालो जाबालो
 बुडिल आश्वतराश्वरिन्द्रद्युम्नो भान्त्वयो जनः शार्कराक्ष्यस्ते ह वैश्वानरे
 समासत तेषां ह वैश्वानरे न समियाय ॥ १ ॥ ते होचुः ॥ आश्वपतिर्वाऽअयं कै-
 केयः सम्प्रति वैश्वानरं वेद तं गच्छामेति ते आश्वपतिं कैकेयमाजम्भुस्तेभ्यो
 ह पृथगावसथान्पृथगपाचितीः पृथक्साहस्रान्तस्मोमान्प्रोवाच ते ह प्रातरसंविदा-
 ना एव समित्पाणयः प्रतिचक्रमिरऽउप त्वायामेति ॥ २ ॥ स होवाच । यन्नु
 भगवन्तोऽनूचाना अनूचानपुत्राः किमिदामिति ते होचुर्वैश्वानरं ह भगवान्त्स-
 म्प्रति वेद तं नो ब्रूहीति स हांवाच सम्प्रति खलु न्वाऽअहं वैश्वानरं वेदाभ्या-
 धत्त समिध उपेता स्थिति ॥ ३ ॥ स होवाचारुणमौपवेशिम् । गौतम कं त्वं वै-
 श्वानरं वेत्यति पृथिवीमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैष वै प्रतिष्ठा वैश्वानर
 एतं हि वै त्वं प्रतिष्ठां वैश्वानरं वेत्थ तस्माच्च प्रतिष्ठितः प्रजया पशुभिरसि यो
 वाऽएतं प्रतिष्ठां वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति पादौ त्वाऽएतौवैश्वान-
 रस्य पादौ तेऽम्लास्यतां यदि ह नागमिष्य इति पादौ तेऽविदितावभविष्यतां
 यदि ह नागमिष्य इति वा ॥ ४ ॥ अथ होवाच सत्ययज्ञं पौलुषिम् । प्राची-
 नयोग्य कं त्वं वैश्वानरं वेत्येत्यप एव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैष वै र-
 यिवैश्वानर एतं हि वै त्वं रयिं वैश्वानरं वेत्थ तस्माच्च रयिमान्पृष्टिमानसि
 यो वाऽएतं रयिं वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति वस्तिस्त्वाऽएष
 वैश्वानरस्य वस्तिस्त्वाहास्यद्यादि ह नागमिष्य इति वस्तिस्तेऽविदितोऽभविष्य-
 द्यादि ह नागमिष्य इति वा ॥ ५ ॥ अथ होवाच महाशालं जाबालम् । औपमन्यव
 कं त्वं वैश्वानरं वेत्येत्याकाशमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैष वै बहुलो

वैश्वानर एतथ हि वै त्वं बहुलं वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वं बहुः प्रजया पशुभिरसि यो वाऽएतं बहुलं वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेत्यात्मा त्वाऽएष वैश्वानरस्यात्मा त्वाहास्यद्यादि ह नागमिष्य इत्यात्मा तेऽविदितोऽभविष्यद्यादि ह नागमिष्य इति वा ॥ ६ ॥ अथ होवाच बुडिलमाश्वतराश्विम् । वैयाघ्रपद्य कं त्वं वैश्वानरं वेत्थेति वायुमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैष वै पृथग्वर्त्मा वैश्वानर एतथ हि वै त्वं पृथग्वर्त्मानं वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वां पृथग्रथश्रेणायोऽनुयान्ति यो वाऽएतं पृथग्वर्त्मानं वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति प्राणस्त्वाऽएष वैश्वानरस्य प्राणस्त्वाहास्यद्यादि ह नागमिष्य इति प्राणस्तेऽविदितोऽभविष्यद्यादि ह नागमिष्य इति वा ॥ ७ ॥ अथ होवाचेन्द्रद्युम्नं भान्तवेयम् । वैयाघ्रपद्य कं त्वं वैश्वानरं वेत्थेत्यादित्यमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैष वै सुततेजा वैश्वानर एतथ हि वै त्वथ सुततेजसं वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वैष सुतोऽद्यमानः पच्यमानोऽस्तीयमाणो गृहेषु तिष्ठति यो वाऽएतथ सुततेजसं वैश्वानरं वेदाप-पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति चक्षुस्त्वाऽएतश्चैश्वानरस्य चक्षुस्त्वाहास्यद्यादि ह नागमिष्य इति चक्षुस्तेऽविदितमभविष्यद्यादि ह नागमिष्य इति वा ॥ ८ ॥ अथ होवाच जनथ शार्कराक्ष्यम् । सायवस कं त्वं वैश्वानरं वेत्थेति दिवमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैष वाऽअतिष्ठा वैश्वानर एतथ हि वै त्वमातिष्ठां वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वं समानान्तितिष्ठसि यो वाऽएतमतिष्ठां वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति मूर्धा त्वाऽएष वैश्वानरस्य मूर्धा त्वाहास्यद्यादि ह नागमिष्य इति मूर्धा तेऽविदितोऽभविष्यद्यादि ह नागमिष्य इति वा ॥ ९ ॥ तान्होवाच । एते वै यूयं पृथग्वैश्वानरान्विह्वाथमः पृथग्नमघस्त प्रादेशमात्रमिब ह वै देवाः सुविदिता अभिसम्पन्नास्तथा तु व एनान्वक्ष्यामि यथा प्रादेशमात्रमेवाभिसम्पादयिष्यामीति ॥ १० ॥ स होवाच । मूर्धानमुपदिशन्नेष वाऽअतिष्ठा वैश्वानर इति चक्षुषी उपदिशन्नुवाचैष वै सुततेजा वैश्वानर इति नाऽसिकेऽउपदिशन्नुवाचैष वै पृथग्वर्त्मा वैश्वानर इति मुख्यामाकाशमुपदिशन्नुवाचैष वै बहुलो वैश्वानर इति मुख्या अप उपदिशन्नुवाचैष वै रथिवैश्वानर इति छुक्कमुपदिशन्नुवाचैष वै प्रतिष्ठा वैश्वानर इति स एषोऽग्निवैश्वानरो यत्पुरुषः स यो हैतमेवमग्निं वैश्वानरं पुरुषविधं पुरुषेऽन्तः प्रतिष्ठितं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति न हास्यश्रुवाणं चन वैश्वानरो हिनस्ति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६. १] ॥

द्वयं वाऽइदमत्ता चैवाद्यं च । तद्यदोभयं समागच्छत्यसौ भारुवायते नाद्य-
 म् ॥ १ ॥ स वै यः सोऽत्ताग्निरेव सः । तस्मिन्त्यर्त्किचाभ्यादधत्याहितय ए-
 चास्य ता आहितयो ह वै ता आहुतय इत्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवाः
 ॥ २ ॥ आदित्यो वाऽअत्ता । तस्य चन्द्रमा एवाहितयश्चन्द्रमसं ह्यादित्योऽआ-
 दधतीत्यधिदेवतम् ॥ ३ ॥ अथाध्यात्मम् । प्राणो वाऽअत्ता तस्यान्नमेवाहितयोऽ-
 क्षं हि प्राणोऽआदधतीति न्वग्नेः ॥ ४ ॥ अथार्कस्य । अग्निर्वाऽअर्कस्तस्याहुतय
 एव कमाहुतयो ह्यग्नये क्रम ॥ ५ ॥ आदित्यो वाऽअर्कः । तस्य चन्द्रमा एव कं
 चन्द्रमा ह्यादित्याय कमित्याधिदेवतम् ॥ ६ ॥ अथाध्यात्मम् । प्राणो वाऽअर्क-
 स्तस्यान्नमेव क्रमन्त्यं हि प्राणाय कमिति न्वेवार्कस्य ॥ ७ ॥ अथोक्थस्य । अ-
 ग्निर्वाऽउक्तस्याहुतय एव थमाहुतिभिर्ह्यग्निरुत्तिष्ठति ॥ ८ ॥ आदित्यो वाऽ-
 उक् । तस्य चन्द्रमा एव थं चन्द्रमसा ह्यादित्य उत्तिष्ठतीत्यधिदेवतम् ॥ ९ ॥
 अथाध्यात्मम् । प्राणो वाऽउक्तस्यान्नमेव थमन्नेन हि प्राण उत्तिष्ठतीति न्वेवो-
 कथस्य स एषोऽग्निविधोऽर्कविध उक्थविधो यत्पुरुषः स यो हैतमेवमग्निविधमर्क
 विधमुक्थविधं पुरुषमुपास्ते विदुषो हैवास्यैवं भ्रातृव्यो म्लायति ॥ १० ॥ प्राणो न
 वाऽअग्निर्दीप्यते । अग्निना वागुर्वायुनादित्य आदित्येन चन्द्रमाश्चन्द्रमसा नक्ष-
 त्राणि नक्षत्रैर्विद्युदेतावती वै दीप्तिरस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च सर्वाऽं हैतां वीप्ति
 दीप्यतेऽस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च य एवं वेद ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५॥ [६. २] ॥ ॥

सत्यं ब्रह्मेत्युपासीत । अथ खलु क्रतुमयोऽयं पुरुषः स यावत्क्रतुरयमस्मा-
 ब्लोकात्प्रेत्येवंक्रतुर्हीमुं लोकं प्रेत्याभिसम्भवति ॥ १ ॥ स आत्मानमुपासीत ।
 मनोमयं प्राणशरीरं भारूपमाकाशात्मानं कामरूपिणं मनोजवसं सत्यसंकल्पं-
 सत्यधृतिं सर्वगन्धं सर्वरसं सर्वा अनु दिशः प्रभूतं सर्वमिदमभ्यात्तमवा-
 क्क्षमनादरं यथा व्रीहिर्वा यवो वा श्यामाको वा श्यामाकतण्डुलो वैवमयमन्तरात्म-
 न्पुरुषो हिरण्यो यथा ज्योतिरधूममेवं ज्यायान्दिवो ज्यायानाकाशाज्ज्यायानस्यै
 पृथिव्यै ज्यायान्त्सर्वेभ्यो भूतेभ्यः स प्राणस्यात्मैष मऽआत्मैतमित आत्मानं प्रे-
 त्याभिसम्भविष्यामीति यस्य स्यादद्धा न विचिकित्सास्तीति इ स्माह शाण्डिल्य
 एवमेतदिति ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [६. ३.] ॥

उषा वाऽअश्वस्य मेध्यस्य शिरः । सूर्यश्चक्षुर्वातः प्राणो व्यात्तमग्निर्वैश्वा-

नरः संवत्सर आत्मारवस्य मेध्यस्य द्यौस्पृष्टमन्तरिक्षमुदरं पृथिवी पाजस्यं दिशः
 पार्वेऽअवान्तरादिशः पशव आृतवोऽङ्गानि मासाश्चार्धमासाश्च पर्वाण्यहोरात्राणि
 प्रतिष्ठा नक्षत्राण्यस्थीनि नभो माथंसान्युवध्यथं सिकताः सिन्धवो गुदा यकृ-
 ष क्रोमानश्च पर्वता ओषधयश्च वनस्पतयश्च लोमान्युद्यन्पूर्वार्धो निम्नोचन्जघना-
 र्धो यद्विजृम्भते तद्विद्योतते यद्विधुनते तत्स्तनयति यन्मेहाति तद्वर्षति वागेवास्व
 वागहर्वाऽअश्वं पुरस्तान्महिमान्वजायत तस्य पूर्वसमुद्रे योमी रात्रिरेनं पश्चान्मेहि-
 मान्वजायत तस्यापरे समुद्रे योनिरेतौ वाऽअश्वं महिमानावभितः सम्बभूयतुर्हयो
 भूत्वा देवानवहस्राजी गन्धर्बानर्वांसुरानुश्वो मनुष्यान्तसमुद्र एवास्य बन्धुः समुद्रो
 योनिः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [६. ४.] ॥

नैवेह किं चनाग्रऽआसीत् । मृत्युनैवेदमावृतमासीदशनाययाशनाया हि मृत्यु-
 स्तन्मनोऽङ्कुरात्मन्वीस्यामिति सोऽर्चन्नचरत्तस्यार्चत आपोऽजायन्तार्चते वै मे
 कम्भूदिति तत्रेवाकर्ष्यस्यार्कस्व कृष्टं ह वाऽअस्मै भवति य एवमेतद्वर्षस्यार्कत्वं
 वेद ॥ १ ॥ आपो वाऽअर्कः । तद्यद्पाथं शर आसीत्तत्समहन्यत सा पृथिव्य-
 भक्तस्यामश्राम्यन्तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य तेजो रसो निरवर्तताग्निः ॥ २ ॥ स
 त्रेधात्मानं व्यकुरुत् । आदित्यं तृतीयं वायुं तृतीयथं स एष प्राणस्त्रेधाविहितस्तस्य
 प्राची दिक्शरोऽसौ चासौ चेर्मावथास्य प्रतीची दिक्पुच्छमसौ चासौ च सवध्यौ
 दक्षिणा चोदीची च पार्वे द्यौस्पृष्टमन्तरिक्षमुदरमियमुरः स एषोऽप्सुप्रतिष्ठितो यत्र क
 चैति तदेव प्रतिष्ठित्येवं विद्वान् ॥३॥ सोऽकामयत् । द्वितीयो मऽआत्मा जायेतेति
 स मनसा वाचे मिथुनथं समभवदशनायां मृत्युस्तद्यद्देव आसीत्स संबत्सरोऽभवन्न
 ह पुरा ततः संवत्सर आस तमेतावन्तं कालमभिभर्यावान्संवत्सरस्तमेतावतः काल-
 स्य परस्तादसृजत तं जातमभिव्याददात्स प्राणकरोत्सैव वागभवत् ॥४॥ स एष च-
 त । यदि वाऽइममभिमथस्ये कनीयोऽन्नं करिष्यऽइति स तथा वाचा तेनात्म-
 नेदथं सर्वमसृजत यदिदं किं चऽर्चो यजूंषि सामानि हन्दाथेसि यद्वाग्मजां प-
 शून्तस्यद्यदेवासृजत तत्तदुत्तमधियत सर्वं वाऽअन्तौति तददितेरादितित्वथं सबस्या-
 स्ता भवति सर्वमस्यान्नं भवति य एवमेतददितेरादितित्वं वेद ॥५॥ सोऽकामयत् ।
 भूयसा यज्ञेन भूयो यजेयेति सोऽभाम्यत्स तपोऽतप्यत तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य यशो
 वीर्यमुद्रक्रामत्याणा वै यशो वीर्यं तत्प्राणेषूत्क्रान्तेषु शरीरथं श्वयितुमधियत तस्य

शरीरऽएव मन आसीत् ॥ ६ ॥ सोऽकामयत् । मेध्यं मऽइव॑त्थं स्यादात्मन्व्यनेन
स्यामिति ततोऽश्वः समभवद्यश्चत्तन्मेध्यमभूदिति तदेवाश्वमेधस्याश्वमेधत्वमेधं ह
चाऽअश्वमेधं वेद य एनमेवं वेद ॥ ७ ॥ तमनवरुध्येवामन्यत् । त॑त्थं संवत्सरस्य
परस्तादात्मनऽआलभत पशुन्देवताभ्यः प्रस्यौहत्सस्मात्सर्वदेवत्यं प्रोक्षितं प्राजापत्य-
मालभन्तऽएष वाऽअश्वमेधो य एष तप्ति तस्य संवत्सर आत्मायमग्निरर्कस्तस्येये
लोका आत्मानस्तावेतावर्काश्वमेधो सो पुनरेकैव देवता भवति सत्युरेवाप पुनर्मृ-
त्युं जयति नैनं मृत्युरामोति मृत्युरस्यात्मा भवति सर्वमायुरेत्येतासां देवतानामेको
भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥ शतम् ॥ ५६०० ॥ ॥ अथ व॑त्थः । समानमा सां-
जीवीपुत्रात्सांजीवीपुत्रो माण्डूकायनेर्माण्डूकायनिर्माण्डूकान्माण्डूक्यः कौत्सात्कौ-
त्सो माहित्थेर्माहित्थिर्नामकजायणाद्दामकजायणो वात्स्याह्यात्स्यः शाण्डिन्याच्छा-
ण्डिन्यः कुश्रेः कुश्रियञ्जवचसो राजस्तम्बायनाद्यञ्जवचा राजस्तम्बायनस्तुरात्का-
वषेयात्तुरः कावषेयः प्रजापतेः प्रजापतिर्ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे नमः ॥ ९ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ [६. ५.] ॥ ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ ७५ ॥
षष्ठोऽध्यायः [६६.] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ३६९ ॥

इति माध्यान्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽग्निरहस्यनाम दशमं काण्डं समाप्तम् ॥ १० ॥

अथैकादशङ्काण्डम्

ओ३म् । संवत्सरो वै यज्ञः प्रजापतिः । तस्यैतद्वारं यदमात्रास्या चन्द्रमा
 एव द्वारपिधानं ॥ १ ॥ स योऽमात्रास्यायामग्नीऽआधत्ते । यथा वि तायां द्वाहि
 द्वारा पुरं प्रपद्येत स तत एव स्वर्गं लोकमियादेवं तद्योऽमात्रास्यायामाधत्ते ॥ २ ॥
 अथ यो नृत्तत्रऽआधत्ते । यथापिहितायां द्वार्युद्वारा पुरं प्रपित्सेत्सजिह्वः पुरः स्या-
 देवं तद्यो नृत्तत्रऽआधत्ते तस्मान्न नृत्तत्रऽआदधीत ॥ ३ ॥ यद्दृशेवैषः । न पुरस्ता-
 न्न पश्चाद्दृश्येत तद्दृशेवसेत्तर्हि ब्रह्म इमं लोकमागच्छति तस्मिन्नह वसति ॥ ४ ॥
 सर्वे देवा वसन्ति । सर्वाणि भूतानि सर्वा देवताः सर्वेऽश्नन्तः सर्वे स्तोमाः स-
 र्वाणि पृष्ठानि सर्वाणि छन्दाश्चिसि ॥ ५ ॥ सर्वेषु ह वाऽअस्य देवेषु । सर्वेषु भू-
 तेषु सर्वासु देवतासु सर्वेष्वनुषु सर्वेषु स्तोमेषु सर्वेषु पृष्ठेषु सर्वेषु छन्दःस्वग्नीऽ
 आहितौ भवतो योऽयमात्रास्यायामाधत्ते तस्मादमात्रास्यायामेवाग्नीऽआदधीत्
 ॥ ६ ॥ योऽसौ वैशाखस्यामात्रास्या तस्यामादधीत सारोहिएया सम्पद्यतऽआ-
 त्मा वै प्रजा पशवो रोहित्यास्मन्येवैतत्प्रजायां पशुषु प्रतिनिष्ठत्यमात्रास्यावाऽअ-
 ग्न्याधेयरूपं तस्मादमात्रास्यायामेवाग्नीऽआदधीत पौर्णमास्यामन्वारभेतामात्रास्या-
 यां दीक्षेत ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

घ्नन्ति वाऽएतद्यज्ञम् । यदेनं तन्वते यन्वेव राजानमाभिषुण्वन्ति तत्तं घ्न-
 न्ति यत्पशुश्च संज्ञयन्ति विशासति तत्तं घ्नन्त्युलूखलमुसलाभ्यां दृषदुर्लाभ्याश्च
 हविर्धुञ्जं घ्नन्ति ॥ १ ॥ तश्च हत्वा यज्ञम् । अग्नावेव योनौ जेतो भूत-
 श्चिसिञ्चत्यग्निर्वै योनिर्व्यञ्जस्य स ततः प्रजायते तद्दश ता आहुतीः सम्पादये-
 द्याभ्यो वषट्क्रियते ॥ २ ॥ अयं वै यज्ञो योऽयं पवते । सोऽयमेक-इवैव पवते
 सोऽयं पुरुषेऽन्तः प्रविष्टो दशधाविहितः स एव कृषेः प्राणैरग्नेर्योनेरधिजायते
 सैषा दशाक्षरा विराट् सैषा सम्पत्स यज्ञः ॥ ३ ॥ अथोऽअपि नव स्युः । त-
 न्न्यूनां विराजं करोति प्रजननाय न्यूनाद्वाऽइमाः प्रजाः प्रजायन्ते सैषा सम्पत्स

यज्ञः ॥ ४ ॥ अथोऽअप्येकानिरिक्ता स्यात् । सा प्रजापतिमभ्युतिरिच्यते सैषा सम्पत्सु यज्ञः ॥ ५ ॥ अथोऽअपि द्वेऽअनिरिक्ते स्याताम् । द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजननं मिथुनमेतत्प्रजननं क्रियते सैषा सम्पत्सु यज्ञः ॥ ६ ॥ अथोऽअपि तिस्रोऽनिरिक्ताः स्युः । द्वन्द्वमह मिथुनं प्रजननमथ यज्जायते तत्सृतीयं सैषा सम्पत्सु यज्ञः ॥ ७ ॥ अथोऽअपि चतस्रोऽनिरिक्ताः स्युः । तद्यथैकैवं चतस्रस्रयो वाऽऽमे लोकास्तदिमानेव लाकांस्तिसृभिर्गामोति प्रजापतिर्वाअनीमाँलोकांश्चतुर्थस्तप-
जापतिमेव चतुर्थर्षामोति सैषा सम्पत्सु यज्ञः ॥ ८ ॥ स यद्वाभ्यामूनं तद्गुणं । सोऽयज्ञो यत्पञ्चभिरतिरिक्तं तदतिरिक्तं सोऽयज्ञः सैषैव दशत्यधि सम्पदेषा वि-
श्रत्यामेषा सहस्रात् ॥९॥ अजि वाऽएते धावन्ति । ये दर्शूर्णमामाभ्यां यजन्ते स वै पञ्चदश वर्षाणि यजेत तेषां पञ्चदशानां वर्षाणां त्रीणि च शतानि षष्टिश्च पौर्णमास्यश्चामावास्याश्च त्रीणि च वै शतानि षष्टिश्च संवत्सरस्य रात्रयस्त-
द्वावीरामोति ॥ १० ॥ अथापराणि पञ्चदशैव वर्षाणि यजेत । तेषां पञ्चदशानां वर्षाणां त्रीणि चैव शतानि षष्टिश्च पौर्णमास्यश्चामावास्याश्च त्रीणि च वै श-
तानि षष्टिश्च संवत्सरस्याहानि तद्द्वान्यामोति तद्वेव संवत्सरमामोति ॥ ११ ॥
मर्त्या ह वाऽअग्रे देवा आसुः । स यदैव ते संवत्सरमापुरयामृता आसुः सर्वे वै संवत्सरः सर्वे वाऽअन्नयमेतेनो हास्याक्षयं सुकृतं भवत्यक्षय्यो लोकः ॥ १२ ॥ स अजिमृतामेकः । य एवं विद्वंस्त्रिंशतं वर्षाणि यजेत तस्माद्दु-
त्रिंशतमेव वर्षाणि यजेत यद्यु दाक्षायणयज्ञी स्यादथोऽअपि पञ्चदशैव वर्षाणि यजेतात्र ह्येव सा सम्पत्सु यद्यते द्वे हि पौर्णमास्यौ यजते द्वेऽअमावास्यास्येऽअत्रोऽएव खलु सासम्पद्भवति ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ ॥

पौर्णमासेनेष्ट्वा । इन्द्राय विमृधेऽनुनिर्वपति तेन यथेष्ट्यैवं यजतऽआ-
मावास्यानेष्ट्वादित्यै चरुमनुनिर्वपति तेन यथेष्ट्यैवं यजते ॥ १ ॥ स यत्पौ-
र्णमासेनेष्ट्वा इन्द्राय विमृधेऽनुनिर्वपतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवतायैदग्नीषोमीयं
पौर्णमासं हविर्भवति तत्र नेन्द्राय त्वेति किं चन क्रियतऽएतेनो
हास्यैतन्नेन्द्र हविर्भवत्येतेन सेन्द्रो यज्ञोऽथ यद्विमृधे त्वेति सर्वा उ हि मृधो
नाष्टाः पौर्णमासेन हन्ति ॥२॥ अथ यदामावास्यानेष्ट्वा । अदित्यै चरुमनुनिर्व-
पत्येष वै सोमो राजा देवानामन्नेन यच्चन्द्रमाः स यत्रैव एतां रात्रिं न पुरस्ताद्

पश्चाद्दृशो तेनैतद्वनद्वेव हविर्भवति तेनाप्रतिष्ठितमियं वै पृथिव्यदितिः सेयमद्धा सेयं प्रतिष्ठितैतेनो हास्यैतदद्वेव हविर्भवत्येतेन प्रतिष्ठितमेतन्नु तद्यस्मादनुनिर्वपत्यथ यस्मान्ानुनिर्वपेत् ॥ ३ ॥ स यत्पौर्णमासेनेष्टा । इन्द्राय विमूषेऽनुनिर्वपति सेन्द्रो मे यज्ञोऽसदिति सर्वो वै यज्ञ इन्द्रस्यैव स यत्सर्वो यज्ञ इन्द्रस्यैवैतेनो हास्यैतत्सेन्द्र-
 षं हविर्भवत्येतेन सेन्द्रो यज्ञः ॥४॥ अथ यदामावास्येनेष्ट्वा । अदित्यै चरुमनुनि-
 र्वपत्यामावास्यं वाऽश्नुनिर्वाप्यं पौर्णमासेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहंस्तस्माऽएतद्वृत्रं जघ्नु-
 षे देवा एतद्वविरनुनिर्वपत्यदामावास्यं क्रिमनुनिर्वाप्येऽनुनिर्वपेन्निति तस्मान्ानुनि-
 र्वपेत् ॥५॥ स यत्पौर्णमासेनेष्ट्वा । अथान्यद्वविरनुनिर्वपत्यामावास्येनेष्ट्वाथान्यद्व-
 विरनुनिर्वपति द्विपन्तथ ह स धातृव्यं प्रत्युच्छ्रयतेऽथ यः पौर्णमासेनेव पौर्णमासीं
 यजतऽआमावास्येनामावास्यामसपत्ना हवैस्यानुपवाधा श्रीर्भवति ॥६॥ पौर्णमासेन
 वै देवाः । पौर्णमासीं यजमाना आमावास्येनामावास्यां क्षिप्रऽएव पाप्मानमपा-
 धन्त क्षिप्रे प्राजायन्त स यो ह वै विद्वान्पौर्णमासेनेव पौर्णमासीं यजतऽश्नुमावा-
 स्येनामावास्यां क्षिप्रऽएव पाप्मानमपहते क्षिप्रे प्राजायते स यद्यनुनिर्वपेद्दद्यादक्षिणां
 नादक्षिणं हविः स्यादिति ह्याहुर्दर्शपूर्णमासयोर्ह्येवैषा दक्षिणा यदान्वाहार्य इति
 न्वनुनिर्वाप्यस्याथाभ्युदितस्य ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥ ॥

तद्वैके दृष्टोपवसन्ति । श्वो नोदेतेत्यञ्जस्य वाहेतोऽनिर्ज्ञाय वाथोतोपवसन्त्य-
 थैनमुताभ्युदेति स यद्यगृहीतथ हविरभ्युदियात्प्रज्ञातमेव तदेवैव व्रतचर्या यत्पूर्वे-
 क्षुर्दुग्धं दधि हविरातश्चने तत्कुर्वन्ति प्रतिप्रमुञ्चन्ति बत्सां स्तान्पुनरणाकुर्वन्ति ॥१॥
 तानपराह्णे पर्याशाख्यापाकरोति । तद्यथैवादः मुज्ञातमावास्यथ हविरैवमेव त-
 द्यद्यु व्रतचर्या वा नोदाशथ सेत गृहीतं वा हविरभ्युदियादितरथो तर्हि कुर्यादेता-
 नेव तण्डुलान्स्फुफलीकृतामकृत्वा स यऽणीयाथसस्तानग्नये दात्रेऽष्टाकपालं पु-
 रोडाशथ श्रपयति ॥२॥ अथ यत्पूर्वेद्युः । दुग्धं दधि तद्विन्द्राय प्रदात्रेऽथ तदानीं दु-
 ग्धे विष्णवे शिपिविष्टायैतांस्तण्डुलाञ्छृते चरुथ श्रपयति चरुं ह्येव स यत्र क्व
 च तण्डुलानावपन्ति ॥ ३ ॥ तद्यदेवं भवति । एष वै सोमो राजा देवानामन्वं य-
 च्छन्नामास्तमेतदुपैत्सात्तमपाराप्सीत्तमस्माऽअग्निर्दाता ददातीन्द्रः प्रदाता प्रयच्छ-
 ति तमस्माऽइन्द्राग्नी यज्ञं दत्तस्तेनेन्द्राग्निभ्यां दत्तेन यज्ञेन यजतेऽथ यद्विष्णवे
 शिपिविष्टायैति यज्ञो वै विष्णुरथ यच्छिपिविष्टायैति यमुपैत्सीत्तमपाराप्सीत्तच्छिपित्-

मिव यङ्मय भवति तस्माच्छिपिषिष्टायेति तत्रो यक्छक्नुयात्तद्द्यात्नादक्षिणं हविः
स्यादिति ष्णाङ्गुथयदैव नोदियादथोपवसेत् ॥४॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ ॥

अग्रामावास्येति मन्यमान उपवसति। अथैष पश्चाद्दृशे महैष दिव्यः इवा स
यजमानस्य पशूनभ्यवेक्षितं तदपशव्यथं स्यात्प्रायश्चित्तिकृत एतस्माद्दु हैतन्नीषावच-
न्द्रमसादिति ॥१॥ छायामुपसर्पन्ति । एतेनो हैतुदुपतपदाचक्षते श्वलचितमित्येतमु
हैवैतद्वाचक्षते ॥२॥ शशश्चान्द्रमस इति चन्द्रमावै सोमो देवानाम्भ्रं तं पौर्णमास्याम-
भिषुण्वन्ति सोऽपरपक्षेऽप ओषधीः प्रविशति पशवो वाऽअप ओषधीरदन्ति तदेने-
ताथं रात्रिं पशुभ्यः संनयाति ॥३॥ सोऽग्रामावास्येति मन्यमान उपवसति । अथैष प-
श्चाद्दृशे तद्यजमानो यज्ञपथादेति तदाहु कथं कुर्यादित्वा यज्ञपथाद्यजतो ३ न यजेता ३
इति यजेत हैव न ह्यन्यदपक्रपणं भवति श्वः-श्व एवैष ज्यायानुदेति स आमावास्याषि-
धेनेवेष्ट्यायेष्टिमनुनिर्वपति तद्वहैव इवो वा ॥४॥ तस्य त्रीणि हवींथषि भवन्ति । अग्नये
पथिकृतेऽष्टाकपालं पुरोडाशमिन्द्राय वृत्रघ्नः षण्कादशकपालमग्नये वैश्वानराय ष्णा-
दशकपालं पुरोडाशथं ५ ॥ स यद्ग्नये पथिकृते निर्वपति । अग्निर्वै पथः कर्ता स यत्र-
स्माद्देवादो यजमानो यज्ञपथादेति तमेनमग्निः पन्थानमापादयति ॥६॥ अथ यद्विन्द्राय
वृत्रघ्ने। पाप्मा वै वृत्रो यो भूतेर्वारयित्वा तिष्ठति कल्याणात्कर्मण साधोस्तमेतद्विन्द्रे-
णैव वृत्रघ्ना पाप्मानं वृत्रथं हन्ति तस्माद्विन्द्राय वृत्रघ्ने ॥७॥ अथ यद्ग्नये वैश्वान-
राया द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति यत्र वाऽइन्द्रो वृत्रमहंस्तमग्निना वैश्वानरेण
समदहत्तदस्य सर्वं पाप्मानथं समदहत्तथोऽप्यैष एतद्विन्द्रेणैव वृत्रघ्ना पाप्मानं वृत्र-
थं हत्वा तमग्निना वैश्वानरेण संदहति तदस्य सर्वं पाप्मानथं संदहति स यो हैवं
विद्वानेतयेष्ट्या यजेते न ह्यास्याल्पश्चन पाप्मा परिशिष्यते ॥८॥ तस्यै समदश सामि-
धेन्यो भवन्ति। उपाथंशु देवता यजति याऽकामयतेता याज्यानुवाक्याः करोत्येवमा-
ज्यभागावेवथं संयाज्ये ॥९॥ तिसृधन्वं दक्षिणां ददाति । धन्वना वै इजानं बाधन्ते त-
देतमेवैतद्बाधते यत्तिसृधन्वं दक्षिणां ददाति ॥१०॥ दण्डं दक्षिणां ददाति । दण्डेन वै
इजानं बाधन्ते तदेतमेवैतद्बाधते यदण्डं दक्षिणां ददात्येषान्वादिष्टा दक्षिणा दद्यात्त्रे-
वास्यामप्यन्यथाऽइतरा दक्षिणास्तासां यत्सम्पद्येत सा हैषा पशव्येष्टिस्तयाप्य-
नभ्युदृष्टो यजेतैव ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ ॥ ॥

आपो ह वाऽइदमग्रे सलिलमेवास । ता अकामयन्त कथं नु प्रजाये
 भर्हीति ता अश्राम्यँस्तास्तपोऽतप्पन्त तासु तपस्तप्यमानासु हिरण्यमाण्ड-
 थं सम्बभूवाजाता ह तर्हि संवत्सर आस तदिदं थं हिरण्यमाण्डं यावत्सं-
 वत्सरस्य वेला तावत्पर्यप्लवत ॥ १ ॥ ततः संवत्सरे पुरुषः समभवत् । स प्रजा-
 पतिस्तस्माद् संवत्सरऽएव स्त्री वा गौर्वा वडवा वा विजायते संवत्सरे हि प्रजा-
 पतिरजायत स इदं थं हिरण्यमाण्डं व्यरुजन्ताह तर्हि का चत् प्रतिष्ठास तदेन-
 भिरमेव हिरण्यमाण्डं यावत्संवत्सरस्य वेलासीत्तावद्धिभ्रतर्यप्लवत ॥ २ ॥ स
 संवत्सरे व्याजिहीर्षत् । स भूरिति व्याहरत्संगं पृथिव्यभवद्भुव इति तदिदमन्त-
 रिक्षमभवत्स्विति सामौ द्यौर्भवत्तस्माद् संवत्सरऽएव कुमारो व्याजिहीर्षति
 संवत्सरे हि प्रजापतिर्व्याहरत् ॥ स वाऽएकाक्षरद्वयत्प्राणेषु । प्रथमं वदन्प्रजापति-
 रवदत्तस्मादेकाक्षरद्वयत्प्राणेषु प्रथमं वदन्कुमारो वदति ॥ ३ ॥ तानि वाऽएतानि ।
 पञ्चाक्षराणि तान्यञ्चऽर्जुनकुरुत तऽइम पञ्चऽर्तवः स एवमिमाँल्लोकान्जा-
 तान्तसंवत्सरे प्रजापतिरभ्युदतिष्ठत्तस्माद् संवत्सरऽएव कुमार उचिष्ठासति संवत्सरे
 हि प्रजापतिरुदतिष्ठत् ॥ ५ ॥ स महसायुर्जज्ञे । स यथा नथै पारं परापश्येदेव थं
 स्वस्यागुषः पारं पराचरव्यौ ॥ ६ ॥ सोऽर्चञ्छ्राम्यँश्चचार प्रजाकामः । स आ-
 त्पन्नेव प्रजातिमथत् स आस्येनेव देवानसृजत ते देवा दिवमभिपद्यासृज्यन्त
 तद्देवानां देवत्वं यद्विषमभिपद्यासृज्यन्त तस्मै समृजानाय दिवेवास तद्देव देवानां
 देवत्वं यदस्मै समृजानाय दिवेवास ॥ ७ ॥ अथ योऽयमवाङ् प्राणः । तेनासु-
 रानसृजत तऽइमामेव पृथिवीमभिपद्यासृज्यन्त तस्मै समृजानाय तम इवास ॥ ८ ॥
 सोऽथेत् । पाप्मानं वाऽअसृक्षि यस्मै मे समृजानाय तम-इवाभूदिति तांस्तत
 एव पाप्मनाविध्यते तत एव पराभवंस्तस्मादाहुर्नेतदस्ति यद्देवासुरं यदिदमन्वारुपा-
 ने त्वदुद्यत्तऽइति हामे त्वत्ततोद्येव तान्प्रजापतिः पाप्मनाविध्यत्त तत एव पराभ-
 वन्निनति ॥ ९ ॥ तस्मादतदृषिणाभ्यनूक्तम् । न त्वं युयुत्से कतमच्चनाहर्न तेऽमित्रो
 मघबन्धुश्चानास्ति मायेत्सा ते यानि यद्दान्याहुर्नाथ शत्रुं न तु पुरा युयुत्स
 ऽइति ॥ १० ॥ स यदस्मै देवान्तसमृजानाय । दिवेवास तद्हरकुरुताथ यदस्मा-
 ऽअसुरान्तसमृजानाय तम-इवास तांश्च रात्रिमकुरुत तेऽअहोरात्रं ॥ ११ ॥ स ऐक्षत
 प्रजापतिः । सर्वं वाऽअन्सारिषं य इमा देवता अमृत्तीति स सर्वत्सरोऽभवत्सर्वत्स-
 रो ह वै नापैतथ्यत्संवत्सर इति स यो हैवमत्संवत्सरस्य सर्वत्सरत्वं वेद यो हैन

पाप्मा मायया त्सरति न हैनेऽथ सोऽभिभवत्यथ यमभिचरत्याभि हैवैनं भवति
य एवमेतेत्संबत्सशस्य सर्वत्सरत्वं वेद ॥ १२ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । इमं
वाऽआत्मनः प्रतिमामसृजति यत्संबत्सरामिति तस्मादाहुः प्रजापतिः संबत्स-
र इत्यात्मनो ह्येतं प्रतिमामसृजत यद्वेव चतुरक्षरः संबत्सभश्चतुरक्षरः
प्रजापतिस्तेनो हैवास्पैष प्रतिमा ॥ १३ ॥ ता वाऽएताः । प्रजापतेरधि देवता
असृज्यन्तग्निरिन्द्रः सोमः परमेष्ठी प्राजापत्यः ॥ १४ ॥ ताः सहस्रायुषो जङ्गिरे । ता
यथा नद्ये पारं परापश्येदेवऽथ स्वस्यायुषः पारं पराचरुयुः ॥ १५ ॥ ता अर्चन्त्यः आ-
म्यन्तश्चेरुः । तत एतं परमेष्ठी प्राजापत्यो यज्ञमपश्यद्यद्दर्शपूर्णमासौ ताभ्यामयजत
ताभ्यामिष्टाकामयताहमेवेदऽथ सर्वऽथ स्यामिति स आपोऽभवदापो वाऽइदऽथ सर्वं
ता यत्परमे स्थाने तिष्ठन्ति योहीहाभिखनेदेष एवाभिचिन्देत्परमाह्वाऽएतत्स्थाना-
द्वर्षति यद्विवस्तस्मात्परमेष्ठी नाम ॥ १६ ॥ स परमेष्ठी प्रजापतिं पितरमब्रवीत् ।
कामपं वाऽअहं यज्ञमदर्श तेन त्वा याजयानीति तथेति तमयाजयत्स इष्टाकामय-
ताहमेवेदऽथ सर्वऽथ स्यामिति स प्राणोऽभवत्प्राणो वाऽइदं सर्वमयं वै प्राणो
योऽयं पवते स प्रजापतिस्तस्य वृष्टिर्देव वेदेत्याह्वातीति यद्वै किंच प्राणि स प्रजा-
पतिः स यो हैवमेतां प्रजापतेर्दृष्टिं वेदाधिरिब हैव भवति ॥ १७ ॥ स प्रजापतिरि-
न्द्रं पुत्रमब्रवीत् । अनेन त्वा कामप्रेण यज्ञेन याजयानि येन मामिदं परमेष्ठययीय-
जदिति तथेति तमयाजयत्स इष्टाकामयताहमेवेदं सर्वं स्यामिति स त्रागभव-
द्वाग्वाऽइदऽथ सर्वं तस्मादाहुरिन्द्रो वागिति ॥ १८ ॥ स इन्द्रोऽग्नीषोमौ भ्रातरा-
बब्रवीत् । अनेन वां कामप्रेण यज्ञेन याजयानि येन मामिदं पिता प्रजापतिरयी-
यजदिति तथेति तावयाजयत्त्राविष्टाकामयेतामावमेवेदऽथ सर्वं स्यामिति तयोरन्नाद
एवान्यतरोऽभवद्वन्नमन्यतरोऽन्नाद एवाग्निरभवद्वन्नऽथ सोमोन्नादश्च वाऽइदऽथ
सर्वमन्नं च ॥ १९ ॥ ता वाऽएताः । पञ्च देवता एतेन कामप्रेण यज्ञेनायजन्त
ता यत्कामा अयजन्त स आभ्यः कामः समाधर्यत यत्कामो ह वाऽएतेन यज्ञेन
यजते सोऽस्मै कामः समृध्यते ॥ २० ॥ तऽइष्टा प्राचीं दिशमपश्यन् । तां प्राचीमे-
वाकुर्वत सेयं प्राच्येव दिक्तस्मादिमाः प्रजाः प्राच्यः सर्पन्ति प्राचीं ह्येतामकुर्व-
तोपैनामितः कुर्वीमहीति तामूर्जमकुर्वतेमां खलूर्जे परयेमेति सासौ औरभवत् ॥ २१ ॥
अथ दक्षिणां दिशमपश्यन् । तां दक्षिणां प्रवाकुर्वत सेयं दक्षिणैव दिक्तस्मादु द-
क्षिणत एव दक्षिणा उपतिष्ठन्ते दक्षिणतोऽभ्यवाजन्ति दक्षिणां ह्येतामकुर्वता-

पैनामितः कुर्वीमहीति तं लोकमकुर्वतेमं खलु लोकं पश्येमेति तदिदमन्तरिक्षमभं
 वदेष वै लोकः सा यथा हैवेयं प्रतिष्ठाविरस्मिंल्लोके पृथिव्येवमु हैवैषा प्रतिष्ठावि-
 रमुष्मिंल्लोकऽइदमन्तरिक्षं स यदिह सन्नमुं लोकं न पश्यति तस्मादाहुः परो-
 ऽक्षमसौ लोक इति ॥ २२ ॥ अथ प्रतीचीं दिशमपश्यन् । तामाशामकुर्वत तस्मा-
 द्यत्प्राङ् सृत्वा विन्दतऽ एतामेव तेन दिशमेत्याशाः । ह्येतामकुर्वतोपैनामितः कु-
 र्वीमहीति ताः श्रियमकुर्वतेमां खलु श्रियं पश्येमेति सेयं पृथिव्यभवच्छीर्वाऽइयं
 तस्माद्योऽस्यै भूयिष्ठं विन्दते स एव श्रेष्ठो भवति ॥ २३ ॥ अथोदीचीं दिशमपश्यन् ।
 तामपोऽकुर्वतोपैनामितः कुर्वीमहीति तं धर्ममकुर्वत धर्मो वाऽआपस्तस्माद्यदेमं लो-
 कमाप आगच्छन्ति सर्वमेवेदं यथाधर्मं भवत्यथ यदावृष्टिर्भवति बर्लीयानेव तर्ह्य-
 बलीयस आदत्ते धर्मो ह्यापः ॥ २४ ॥ ता वाऽप्राः । एकादश देवताः पञ्च
 प्रयाजा द्वावाज्यभागौ स्विष्टकृत्योऽनुयाजाः ॥ २५ ॥ ता एकादशाहुतयः । एता-
 भिर्वाऽआहुतिभिर्देवा इमांल्लोकानुजयन्तेता दिशस्तथोऽप्यैष एताभिराहुतिभिरिमां-
 ल्लोकाञ्जयत्येता दिशः ॥ २६ ॥ चतस्रोऽवान्तरदिशः । तुऽएव चत्वारः पत्नी-
 संयाजा अवान्तरदिशो वै देवाश्चतुर्भिः पत्नीसंयाजैरजयन्नावान्तरदिश चऽप्यैष
 एतेर्जयति ॥ २७ ॥ अथेडा । पञ्चाद्यमेवैतया देवा अजयंस्तथोऽप्यैष एतयाजा-
 द्यमेव जयत्येषा नु देवत्रा दर्शपूर्णमासयोः सम्पत् ॥ २८ ॥ अथाध्यात्मम् । प-
 ङ्घमे पुरुषे प्राणा श्रुते चक्षुर्भ्यां तुऽएव पञ्च प्रयाजा चक्षुषीऽअथाज्यभागौ ॥ २९ ॥
 अयमेवावाङ् प्राणः स्विष्टकृत । स यत्तमभ्यर्धं इवेतराभ्य आहुतिभ्यो जुहोति
 तस्मादेतस्मात्प्राणात्सर्वे प्राणा बीभत्सन्तेऽथयत्स्विष्टकृते सर्वेषां हविषामवष्टति
 तस्माद्यत्किंचेमान्प्राणानापद्यतऽएतमेव तत्सर्वं समवैति ॥ ३० ॥ त्रीणि शि-
 क्तानि । तुऽएव त्रयोऽनुयाजाः स योऽथं वर्षिष्ठोऽनुयाजस्तदिदं वर्षिष्ठमिव शिश-
 नं तं वाऽअनवानन्यजेदित्याहुस्तथो हास्यैतदमृधं भवतीति ॥ ३१ ॥ स वै सकृद-
 वान्यात् । एकं ह्येतस्य पर्वाथ यदपर्वकं स्यात्प्रतृणं वैव तिष्ठेन्नलम्बेत वा तस्मा-
 देतदुच्च तिष्ठति पद्यते च तस्मात्सकृदवान्यात् ॥ ३२ ॥ द्वौ बाहू द्वाऽङ्गू । तुऽ-
 एव चत्वारः पत्नीसंयाजाः प्रतिष्ठायमेव प्राण इडा यत्तां नाग्नौ जुहोति यत्साम-
 दग्धेव तस्माद्यमनवतृणः प्राणः ॥ ३३ ॥ अस्थेव याज्यानुवाक्याः । माथ-
 सथं हविस्तन्मिमतं छन्दो यथाज्यानुवाक्यास्तस्माद् समाभन्त्येवास्थीनि घेद्यतश्च
 कृश्यतश्च भवन्त्यथ यदूय इव च हविर्गृह्णाति कनीय-इव च तस्माद् माथसान्येव

मेघनो मेघन्ति माथ्यमानि कृशतः कृशन्ति तेनेतेन यज्ञेन यां कामयते
 देवतां तां यजति यस्यै हविर्भवति ॥ ३४ ॥ ता वाऽएताः । अनपोद्धार्या आहुत-
 यो भवन्ति स यद्धेनासामपोद्दरेयथैकमङ्गलं शृण्वीयात्प्राणं वानिर्हयादेवं तदन्या-
 न्येषु हवीथंशुष च द्विपन्तेऽप च द्विपन्ते ॥ ३५ ॥ ता वाऽएताः । षोडशाहुतयो
 भवन्ति षोडशकला वै पुरुषः पुरुषो यज्ञस्तस्मात्षोडशाहुतयो भवन्ति ॥ ३६ ॥
 ब्राह्मणम् । ६ ॥ ॥

तद्वाऽअदो व्रतोपायनऽउच्यते । यत्रि नारनाति पितृदेवत्यो भवति
 यद्युऽअदनाति देवात्स्परनातीति तदारण्यमरनीपादिति तत्र स्थापयन्ति ॥ १ ॥
 स यदि ग्राम्या ओषधीरश्नानि । पुरोडाशस्य मेधमश्नानि यद्धारण्या ओषधीर-
 श्नानि बर्हिषा मेधमश्नानि यदि वाऽस्पर्शमरनातीधमस्य मेधमश्नानि यदि पयः
 पिबति सानाद्यस्य चाज्यस्य च मेधमश्नानि यद्यपः पिबति प्रणीतानां मेध म-
 र्शानि यद्वि नाश्रुति पितृदेवत्यो भवति ॥ २ ॥ तदाहुः । किमुयनमिति स्वयं
 द्वैते रात्रीऽअग्निहोत्रं जुहुयात्स यद्धेना प्राश्रुति तेनापितृदेवत्यो भवत्याहु-
 निर्वाऽएषा स यद्वैनामात्मनाहुति जुहोति तेनोऽएतेषां मेधानां नाश्नानि ॥ ३ ॥
 एते इ वै रात्री । सर्वा रात्रयः समवयन्ति या आपूर्यमाणवज्रस्य रात्रयस्ताः
 सर्वाः पूर्णमासीं समवयन्ति या अपक्षीयमाणवक्षस्य रात्रयस्ताः सर्वा अमात्रा-
 स्याथ समवयन्ति स या हेतु विद्वान्स्वयमुपवसथे जुहोति सर्वदा देवास्य स्वय-
 थ हुतं भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

देवाश्च वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे ततोऽपुरा अतिमानेनैव
 कस्मिन्नु वयं जुहुयामात स्वेमेवास्येषु जुह्वतश्चेरुस्तेऽतिमानेनैव परावभूवस्तस्मान्ना-
 तिमन्येत पराभवस्य हेतुमुक्त्वं यदतिमानः ॥ १ ॥ अथ देवाः । अन्योऽन्यस्मिन्नैव जुह्व-
 तश्चेरुस्तेभ्यः प्रजापतिरात्मानं प्रददौ यज्ञो हेषा मास यज्ञो हि देवानामन्नं ॥ २ ॥ स
 देवेभ्य आत्मानं प्रदाय । अथैतनात्मनः प्रातिप्राप्तुजत यद्यज्ञं तस्मादाहुः प्रजापतिर्यज्ञ
 इत्यात्मनो वेतं प्रतिप्राप्तुजत ॥ ३ ॥ स एतेन यज्ञेन । देवेभ्य आत्मानं निरक्री-
 णीत स यद्गतमृगैनि यथैव तत्प्रजापतिदेवेभ्य आत्मानं प्रायच्छदेवमवैषं एतदेवेभ्य
 आत्मानं प्रायच्छति तस्माद् संयत एवैतां रात्रिं चिचरिपेद्यथा हविषा चरेदेवथ
 हविषेव देवानां भवति ॥ ४ ॥ अथ यद्यज्ञं तनुते । यज्ञेनैतदेवेभ्य आत्मानं नि-

ष्क्रीणीते यथैव तत्रजापतिर्निरक्रीणीतैवमथ यद्धविर्निर्वपति हविषैवैतद्यज्ञं निष्क्री-
णाति हविःसुवाक्ययानुवाक्यामवदानेनावदानं याज्यथा याज्यां वषट्कारेण व
षट्कारमाहुत्या तस्याहुतिरेवानिष्क्रीता भवति ॥ ५ ॥ स यथाग्रपशीर्णो वृत्तः ।
एवमस्यैष यज्ञो भवत्याहुतिमेवान्वाहार्येण निष्क्रीणीति तद्यदेतद्धीनं यज्ञस्यान्वा-
हरति तस्मादन्वाहार्यो नापैत्रमु हास्यैष सर्व एव यज्ञो निष्क्रीतो भवत्येष ह वै य-
जमानस्यामुष्मिँल्लोक्तुःश्रान्ता भवति यद्यज्ञ सह सर्वतनूरेव यजमानोऽमुष्मिँल्लाके
सम्भवति य एवं विद्वांस्रष्क्रीत्या यजते ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ प्रथमोऽध्यायः
[६ ७.] ॥

त्रिर्ह वै पुरुषो जायते । एतन्नेव मातृश्राधि पितृश्चाग्रे जायतेऽथ यं यज्ञ
उपनमति स यद्यजते तद्द्वितीयं जायतेऽथ यत्र त्रियते यत्रैनमग्नावभ्या-
वधाति स यज्ञतः सम्भवति तत्तृतीयं जायते तस्मात्त्रिः पुरुषो जायतइत्याहुः
॥ १ ॥ ता वाऽएताः । एकादश सामिधेनीरन्वाह दश वाऽइमे
पुरुषे प्राणा आत्मैकादशां यस्मिन्नेते प्राणः प्रतिष्ठिता एतावान्वै पुरुषस्तदेनं
कृत्स्नं जनयत्यथ यद्धर्षेऽसामिधेनीभ्यः सा प्रतिष्ठा तदेनं जनयित्वा प्रतिष्ठा-
पयति ॥ २ ॥ नव प्रसृतस्य व्याहृतयः । नवमे पुरुषे प्राणास्तदेनं द्वितीयं जनय-
त्पाश्रावणं प्रत्याश्रावणं भा प्रतिष्ठाय यदेवादः सृष्टौ जन्मोद्यत तदेनं तृतीयं
जनयति पत्नीसंयाजा एव तत्र प्रतिष्ठा ॥ ३ ॥ त्रिर्ह वै पुरुषो जायते । एवमेवै-
नमेतद्यज्ञात्त्रिर्जनयति तासांैकादशानां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुक्तमाम् ॥ ४ ॥ ताः
पञ्चदश सामिधेन्यः । छायाघारौ पञ्च प्रयाजा इडा त्रयोऽनुयाजाः सूक्त्वाकश्च
शम्पोर्वाकश्च तास्त्रयोदशाहुतयोऽथ यदेवादः पत्नीसंयाजेषु सम्प्रवृत्ताति समिष्टय-
जुश्च ॥ ५ ॥ ताः पञ्चदशाहुतयः । तासां पञ्चदशानामाहुतीनामतो अनुवाक्या
एताः पञ्चदश सामिधेन्य एतासामनुवाक्यानामेता याज्या य एवात्र मन्त्रो यो
निगदस्तद्याज्यारूपमेतेनो हास्यैता आहुतयोऽनुवाक्यवत्यो भवन्त्येताभिः सामिधे-
नीभिरेताभिः आहुतिभिरेता अनुवाक्या याज्यवत्यश्चाहुतिवत्यश्च भवन्ति ॥ ६ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [२. १.] ॥

गायत्रीमनुवाक्यामन्वाह । त्रिपदा वै गायत्री त्रय इमे लोका इमानेवैतल्लोका-
न्देवा प्रत्यष्टापयन् ॥ १ ॥ अथ त्रिष्टुभा यजति । चतुष्पदा वै त्रिष्टुच्चतुष्पदाः

पशुभूतपशून्वैतदेशु लोकेषु प्रतिष्ठितेषु देवाः प्रत्यष्टापयन् ॥ २ ॥ द्व्यक्षरो
 वषट्कारः । द्विपाद्वै पुरुषस्तत्पुरुषमेवैतद्विगदमेषु पशुषु प्रतिष्ठितेषु प्रत्यष्टापयन्
 ॥ ३ ॥ सोऽयं द्विपात्पुरुषः । पशुषु प्रतिष्ठित एवमेवैष एतल्लोकान्प्रतिष्ठापयति
 लोकेषु प्रतिष्ठितेषु पशून्प्रतिष्ठापयति पशुषु प्रतिष्ठितेष्व्वात्मानं प्रतिष्ठापयत्येव-
 मेष पुरुषः पशुषु प्रतिष्ठितो यऽएवं विद्वान्य नत ॥ ४ ॥ अथ यद्वपस्कृते जुहोति ।
 एष वै षवट्कारा य एष तपति स एष मृत्युस्तदेनमुपरिष्ठान्मृत्योः संस्करोति तदे-
 नमृतो जनयति स एनं मृत्युञ्जतिमुच्यते यज्ञो योऽअस्यात्मा भवति तद्यज्ञ एव भू-
 त्वैतन्मृत्युमितिमुच्यतऽएतेनो हास्य सर्वे यज्ञकृतवएतं मृत्युमितिमुक्ताः ॥ ५ ॥ ॥
 शतम् ॥ ५७०० ॥ ॥ अथ यामेतामाहुतिं जुहोति । एषा ह वाऽअस्याहुतिरमुष्मि-
 ल्लोकऽआत्मा भवति स यदैवंविदस्माल्लोकैत्यथैनमेषाहुतिरेतस्य पृष्ठे सत्या-
 ह्वयत्येह्यहं वै तऽइहात्मास्मीति तद्यदाह्वयति तस्मादाहुतिर्नाम । ६ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ १० ॥ [२. २.] ॥

ब्रह्म वाऽइदमग्रऽआसीत् । तद्देवानसृजत तद्देवान्मृष्टेषु लोकेषु व्यारोहयदस्मि-
 ष्वेव लोकेऽग्निं वायुमन्तरिक्षे दिव्येव सूर्यम् ॥ १ ॥ अथ येऽत ऊर्ध्वा लोकाः ।
 तथा अत ऊर्ध्वा देवतास्तेषु ता देवता व्यारोहयत् यथा हैवेमऽआविलोका इमा-
 श्चदेवता एवमु हैव त्आविलोकास्ताश्च देवता येषु ता देवता व्यारोहयत् ॥ २ ॥
 अथ ब्रह्मैव परार्थमगच्छत् । तत्परार्थं गत्वैतत् कथं निवर्षांल्लोकान्प्रत्यवेयाप्रिति त-
 व्हाभ्यामेव प्रत्यवेदूपेण चैव नाम्ना च स यस्य कस्य च नामास्ति तन्नामयस्यो-
 ऽअपि नाम नास्ति यदेद रूपेणोदथै रूपमिति तद्रूपमेतावहाऽइदं यावद्रूपं चैव
 नाम च ॥ ३ ॥ ते हैते ब्रह्मणो महतीऽअभ्वे । स यो हैते ब्रह्मणो महतीऽअभ्वे
 वेद महद्देवाभ्यं भवति ॥ ४ ॥ ते हैते ब्रह्मणो महती यज्ञे । स यो हैते ब्रह्मणो
 महती यज्ञे वेद महद्देव यज्ञं भवति तयोरन्यतरज्ज्यायो रूपमेव यज्ञश्चपि नाम
 रूपमेव तत्स यो हैतयोर्ज्यायो वेद ज्यायान्ह तस्माद्भवति यस्माज्ज्यायान्बुभूषति
 ॥ ५ ॥ मर्त्या ह वाऽअग्रं देश आसुः । स यदैव ते ब्रह्मणागुस्थामृता आसुः
 स यं मनसऽआधारयति मनो वै रूपं मनसा हि वेदेदथै रूपमिति तेन रूपमा-
 मोत्यथ यं वाचऽआधारयति वाग्वै नाम वाचा हि नाम गृणाति तेनो नामामो-

त्येतावहाऽइदं सर्वं यावद्भुवं चैव ताम च तत्सर्वभाषांति सर्वं वाऽअक्षय्यमेतेनो
 हास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्यक्षय्यं लोकः ॥ ६ ॥ तदाऽअद् आग्नेय्याग्निष्ठाऽउ-
 ष्यते । यथा तद्वापभ्यो यज्ञः प्रागेचत तं यथातन्वत तद्यज्ञं तन्वानानुर्षागन्धर्वा
 उपतिपेदुस्ते ह स्म संनिदधनीदं वाऽअत्यरीरिचभिदमूनमकृन्ति स यदपां यज्ञः
 संतस्थेऽथैनास्तदर्शं चकारदं वाऽअत्यरीरिचनेदमूनमकृतेति ॥ ७ ॥ स यदति-
 रेवयांचकुः । यथा गिगिरेवं तदासाव यदूनं चकुर्यात् स्वधाः प्रदश एवं तदास
 ॥ ८ ॥ स यत्र शम्येःराह । तदधिभृशानि यज्ञ लभञ्च तऽउप च यज्ञस्य शिवे
 संतिष्ठस्य स्विष्टे मे संतिष्ठस्वेति स यदतिरस्यति तत्रापस्कारेण शमयत्यथ यदूनं
 करात्युप चेति तेन तदन्यूनं भवति यज्ञस्य शिवे संतिष्ठस्वेति यज्ञे यज्ञस्यान्यूना-
 निरिक्तं तच्छिवं तेन तदुभयं शमयति स्विष्टे मे संतिष्ठस्वेति यद्वे यज्ञस्यान्यूना-
 तिरिक्तं तस्विष्टं तेनो तदुभयं शमयत्येवमु हास्येतेन यज्ञान्यूनान्तिरिक्तेनैवेष्टं
 भवति य एवं विद्वानेवमभिभृशानि तस्पादेवमेसाभृशोत्ते ह ते गन्धर्वा आसुः
 शूर्पं यवमान्कृषिरुद्रालवान्धानान्तर्वात् ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [२. १.] ॥

एष वै पूर्णमाः । य एष तपत्यद्दमहं वैप पूर्णोऽयं एव दर्शो यच्चन्द्रमा
 ददशऽइव षष्ठः ॥ १ ॥ अथोऽइतरथाहुः । एष एव पूर्णमा यच्चन्द्रमा एतस्य
 षष्ठं पूर्णं पूर्णमासीत्याच्छक्षतेऽयैष एव दर्शो य एष तपति ददशऽइव षष्ठः
 ॥ २ ॥ इयमेव पूर्णमाः । पूर्णं हीयस्यैव योदर्शो ददशऽइव षष्ठी
 ष्ठीः ॥ ३ ॥ रात्रिरेव पूर्णमाः । पूर्णं हीयं रात्रिरहरेव दर्शो ददश-
 इव हीदमहरेषा तु देवता दर्शपूर्णमासयोर्निमांशमा ॥ ४ ॥ अथाध्या-
 त्मम् । उदान एव पूर्णमा उदानेन ह्यं पुरुषः पूयतऽइव माण एव दर्शो
 ददश-इव ह्यं माणस्तदेतावन्नादश्वाभदश्च दर्शपूर्णमासौ ॥ ५ ॥ माण
 एवान्नादः । माणेन हीदमभ्रमद्यतऽउदान एवान्नप्र उदानेन हीदमन्नं प्रदीयते स
 या हैतावन्नादं चात्रप्रदं च दर्शपूर्णमासौ वदानादो देव भवति प्र हास्माऽअन्नाद्यं दी-
 यते ॥ ६ ॥ मन एव पूर्णमाः । पूर्णं भिन्न हीदं मनो वागेव दर्शो ददशऽइव हीयं वाक्तदेता-
 वध्यात्मं प्रत्यक्तं दर्शपूर्णमासौ स यदुपवसथे व्रतोपायनीयमश्नाति तेनैतावध्यात्मं प्रत्यु-
 क्तं दर्शपूर्णमासौ प्रीणाति यज्ञेन प्रातर्देवैः ॥ ७ ॥ तदाहुः । यन्न पूर्णमासायेति हविर्गृ-
 ह्यते न दर्शयिति हविर्गृह्यते न पूर्णमासायानुब्रूहि न दर्शयानुब्रूहि न पूर्णमासं यज्ञ

न दर्शं यजेत्यथ केनास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवतः इति सयं मनसऽआधारयति
 मनो वै पूर्णमासेन पूर्णमासं यजत्यथ यं वाचऽआधारयति वाग्नें दर्शस्तेनो दर्शं य-
 जत्येतेनो हास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवतः ॥८॥ तद्वैके । चरू निर्वापन्ति पौर्णमास्या-
 ं सरस्वतेऽमावास्यायां सरस्वतः ऽप्तन्प्रत्यक्तं दर्शपूर्णमासौ यजामहऽइति वद-
 न्तस्तदु तथा न कुर्यान्तो वै सरस्वान्वाक्सरस्वती स यदेवैवाधारावाधारयति त-
 देवास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवतस्तस्मादेतौ चरू न निर्वापेत् ॥९॥ तदाहुः । आगूर्ती
 वाऽप्य भवति यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजते पौर्णमासेन हीक्षा वेदाभावास्तेन यच्च्यऽ
 इत्याभावास्तेनेन्द्रा वेद पुनः पौर्णमासेन यच्च्यऽइति स आगूर्त्येवासुं लोकमेति यदा-
 सुं लोकमेति कथमनागूर्ती भवतीति स यदेवैवाऽऽधयवाधारावाधारयति तदेवास्य
 दर्शपूर्णमासौ संतिष्ठेत् स स स्थितयोरेव दर्शपूर्णमासायां लोकेति तथाना-
 गूर्ती भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥ [२. ४.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कपिड-
 का संख्या ११९ ॥ ॥

अपि इवाऽएतर्हि । देवेभ्योऽश्वमेधमालभन्ते तदाहुः प्राकृतोऽश्वमेध इतीतर
 इन्नूनं स तदाऽप्य एवारवमेधो यच्चन्द्रमाः ॥१॥ तदाहुः । पद-पदेऽश्वस्य मे-
 ध्यस्याहुतिं जुहतीति स यत्सायं प्रानग्निहोत्रं जुहोति हं सायमाहुनी जुहोती के प्रात-
 स्ताश्चतस्र आहुतयश्चतुष्पाद्वाऽश्वस्तदस्य पदे-पदऽएवाहुतिर्हता भवति ॥ २ ॥
 तदाहुः । विवृत्तोऽश्वस्यष्टिं निर्धपतीत्येष वै सोमो राजा देवानामन्नं यच्चन्द्रमाः स
 यत्रैष एतां रान्निं न पुरस्तान्न पश्चाद्देशे तदिमं लोकमागच्छति सोऽ-
 स्मिँल्लोके विवर्तते ॥ ३ ॥ स यदाभावास्तेन यजते । विवृत्तऽएवाश्वै-
 तदिष्टिं निर्वापत्यथ यत्पौर्णमासेन यजतेऽश्वमेधमेवैतद्दालभते तमा-
 लभ्य देवेभ्यः प्रयच्छति संवत्सरे वाऽहरमश्वमेधमालभन्तऽप्य
 वै मासः परिप्लवमानः संवत्सरं करोति तदस्य संवत्सरं-संवत्सरऽष्ट-
 वाश्वमेध आलब्धो भवति ॥ ४ ॥ तं वाऽएतम् । मासि-मास्येनाश्वमेध-
 मालभन्ते स यो ह्येवं विद्वानग्निहोत्रं च जुहोति दर्शपूर्णमासाभ्यां च यज-
 त मासि-मासि ह्यैवास्याश्वमेधेनेष्टं भवत्येतद् हास्याग्निहोत्रं च दर्शपूर्णमासौ
 चाश्वमेधमभिसम्पद्येते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२.५.] ॥

शिगो इ वाऽएतद्यज्ञस्य यत्प्रणीताः । स यत्प्रणीताः प्रणयति शिर एवैतद्य-
 जस्य संस्करोति स विद्याच्छिर एव मेऽएतत्संस्क्रियतऽइति ॥ १ ॥ प्राण एवा-

स्पेधः । प्राणेन हीदथ सर्वमिदं यत्प्राणभृन्नमिषद्यदेभानि स विद्यादहमेवैष
 इधम इति ॥ २ ॥ अनुकमेवास्य सावित्रेण्यः । तस्मात्ता ब्रूयात्संतन्वाभिव मेऽनुब्रू-
 हीति संततामिव हीदमनूकं मनश्चैवास्य वाक्चाधारौ सरस्वांश्च सरस्वती च स
 विद्यामनश्च मे वाक्चाधारौ सरस्वांश्च सरस्वती चेति ॥ ३ ॥ पञ्च प्रयाजाः । इमऽएवा-
 स्य ते शीघ्रेणः पञ्च प्राणा मुखमेवास्य प्रथमः प्रयाजो दाक्षणा नासिका द्वि-
 तीयः सव्या नासिका तृतीयो दाक्षिणः कृणश्चतुर्थः सव्यः कृणः पञ्चमोऽथ यच्च-
 तुर्थे प्रयाजे समानुयाति तस्मादिदं श्रोत्रमन्तरतः संतृण्यं चक्षुषीऽञ्जाज्यभागौ
 स विद्याश्चक्षुषीऽएवं मण्णनाविति ॥ ४ ॥ अथ य आग्नेयः पुरोडाशः । अयमे-
 वास्य स दाक्षिणाऽर्धो हृदयमेवास्योपाथशुयाजः स यत्तेनोपाथशुचरन्ति तस्मा-
 दिदं गुहेव हृदयम् ॥ ५ ॥ अथ योऽग्नीषोमीयः पुरोडाशः । अयमेवास्य स
 उत्तरोऽर्धे एन्द्रं वा सांनार्यमन्तराथ समेवास्य स्वितृकृद्विषं प्राशित्रथ ॥ ६ ॥
 स यत्प्राशित्रमवष्टति । यथैव तत्प्रजापतेराविदं निरकृन्तन्नेवमेवैतस्यैतद्यत्तेष्टितं
 यद्रथितं यद्रूपयं तन्निकृन्तन्ति स विद्याद्यथैव तत्प्रजापतेराविदं निरकृन्तन्नेवमेव
 मऽइदं यद्रेष्टितं यदग्रथितं यद्रूपयं तन्निकृन्तन्तीति ॥ ७ ॥ उदरमेवास्येडा ।
 तद्यथैवाद इडायाथ समवद्यन्तयमेवेदं विश्वरूपमन्नमुदरे समवधीयते ॥ ८ ॥ त्रयो-
 ऽनुयाजाः । इमऽएवास्य तेऽवाञ्छ्रयः प्राणा बाहूऽएवास्य सूक्तवाकश्च शम्योर्वा-
 कश्च सत्वारः पत्नीसंयाजाश्चतस्रो वै प्रतिष्ठा ऊरू ज्वावष्टीवन्तो द्वौ पादावेवास्य
 समिष्टयजुः ॥ ९ ॥ ता एकाविंशतिराहुतयः । ज्वावाधारौ पञ्च प्रयाजा ज्वावा-
 ज्यभागावाग्नेयः पुरोडाशस्तदशाग्नीषोमीय उपाथशुयाजोऽग्नीषोमीयः पुरोडा-
 शोऽग्निः स्वितृकृदिडा त्रयोऽनुयाजाः सूक्तवाकश्च शम्योर्वाकश्चाथ यदेवादः पत्नी-
 संयाजेषु सम्प्रगृह्णाति समिष्टयजुश्च ॥ १० ॥ ता एकाविंशतिराहुतयः । द्वादश
 वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चस्रैवस्त्रयो लोकास्तद्विंशतिराहुतय एवैकविंशो य
 एष तपानि सैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति ॥ ११ ॥ तद् स्मै-
 तद्दारुणिराह । अर्धमामशो वाऽअहममुनादित्येन सल्लोको भवामि तामहं दर्शयामीमास-
 योः सम्पदं वेदेति ॥ १२ ॥ तदाहुः । आत्मयाजां श्रेयांश्चेवयाजींश्चेत्यात्मयाजांति
 इ ब्रूयात्स इ वाऽआत्मयाजी यो वेदेदं मऽनेनाङ्गं संस्क्रियतऽइं मेऽनेनाङ्गमुपधीय-
 तऽइति स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्यतैवमस्मान्मर्त्याच्छरीरात्पाप्मनो निर्मुच्यते स
 ष्वरूपयो यजुर्मयः साममय आहुतिमयः स्वर्गं लोकमभिसम्भवति ॥ १३ ॥ अथ

ह स देववाणी यो वेद । देवानेवाहमिदं यजे देवान्सपर्यामीति सा यथा भ्रयसे
 प्रापीयान्बालिः ॥ हरेद्वैश्यो वा राज्ञे बलिः ॥ हरेदेवः ॥ स स ह न तावन्तं लोकं
 जयति यावन्तमितरः ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ६.] ॥

संवत्सरो यज्ञः । स यो ह वै संवत्सरो यज्ञ इति वेदान्ते हैवास्य संवत्सर-
 स्येष्टं भात्यथो यत्किं च संवत्सरे क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य तदासप्तवक्रुद्धमभिजितं
 भवति ॥ १ ॥ ऋतुव ऋत्विजः । स यो ह वाऽऋत्विज इति वेदान्ते है-
 वास्यऽर्तुनामिष्टं भवत्यथो यत्किं चऽर्तुषु क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य तदासप्तवक्रुद्धम-
 जिजितं भवति ॥ २ ॥ मासा हवीः ॥ स यो ह वै मासा हवीः ॥ षीति वे-
 दान्ते हैवास्य मासानामिष्टं भवत्यथो यत्किं च मासेषु क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य त-
 दासप्तवक्रुद्धमभिजितं भवति ॥ ३ ॥ अर्धमासा हविष्पात्राणि । स यो ह वाऽ-
 अर्धमासा हविष्पात्राणीति वेदान्ते हैवास्यार्धमासानामिष्टं भवत्यथो यत्किं चा-
 र्धमासेषु क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य तदासप्तवक्रुद्धमभिजितं भवति ॥ ४ ॥ अहोरात्रे
 परिवेष्ठी । स यो ह वाऽअहोरात्रे परिवेष्ठीऽइति वेदान्ते हैवास्यहोरात्रयोरिष्टं
 भवत्यथो यत्किं चाहोरात्रयोः क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य तदासप्तवक्रुद्धमभिजितं भव-
 ति ॥ ५ ॥ इयमेव प्रथमा सामिधेनी । अग्निर्द्वितीया वायुस्तृतीयान्तरिक्षं चतुर्थी
 घ्राण्यवृत्त्यादित्यः पृष्ठी चन्द्रमाः सप्तमी मनोऽष्टमी वाङ्मवर्मा तपो दशमी ब्रह्मकाद-
 श्येता हि वाऽइदं सर्वं समिन्धतऽएताभिरिदं सर्वं समिद्धं तस्मात्सामिधेन्यो
 नामा ॥ ६ ॥ स वै त्रिःप्रथमामन्वाह । स यत्प्रथमामन्वाह प्राचीं तेनादशं जयात यद्द्वितीयं
 दाक्षणां तेन दिशं जयति यत्तृतीयमूर्ध्वामिव तेन दिशं जयति ॥ ७ ॥ त्रिवेवात्तमाम-
 न्वाह । स यत्प्रथमामन्वाह प्रतीचीं तेन दिशं जयति यद्द्वितीयमुदीचीं तेन दिशं जयति
 यत्तृतीयमामेव तेन प्रतिष्ठां जयत्येवमुहाभिरिमांल्लोकान्जयत्येता दिशः ॥ ८ ॥ ऋत-
 मेव पूर्वं आचारः । सत्यमुत्तरोऽव ह वाऽऋतसत्ये रुद्धेथो यत्किंचऽर्तसत्या-
 र्भ्यां जग्येऽसर्वं हैव तज्जयति ॥ ९ ॥ त्विषिरेव प्रथमः प्रयाजः । अपाचितीर्द्वितीयो
 यशस्तृतीयो ब्रह्मवर्चसं चतुर्थोऽस्त्रायं पञ्चमः ॥ १० ॥ स प्रथमं प्रयाजमु-
 मन्त्रयेत् । त्विषिमान्भूयासमित्यपचितिमान्भूयासमिति द्वितीयं यशस्वी भूयास-
 मिति तृतीयं ब्रह्मवर्चसी भूयासमिति चतुर्थमन्नादो भूयासमिति पञ्चमं त्विषि-
 मान्ह वाऽअपचितिमान्यशस्वी ब्रह्मवर्चस्त्यन्नादो भवति य एवमेतद्देद ॥ ११ ॥

एतद् स्प वै तद्विद्वानाह । श्वेतकेतुरारुणेयः कृत्स्नस्विदेवापरीषु महनागुभिवाभिस-
 थ्यारं दिदृक्षितारो य एवमेतत्प्रमाजानां यशो वेदितेति ॥ १२ ॥ भूतयेवपूर्वं आ-
 ष्यभागः । भविष्यदुत्तरोऽव ह वै भूतं च भविष्यच्च रुन्देऽथो यत्किं च भूतेन
 च भविष्यता च जयत्यर्थं सर्वं ह वै तज्जयति ॥ १३ ॥ ब्रह्माग्नेयः पुरोडाशः ।
 स यो ह वै ब्रह्माग्नेयः पुरोडाश इति वेदाव ह ब्रह्म रुन्देऽथो यत्किं च ब्रह्मणा
 जयत्यर्थं सर्वं ह वै तज्जयति ॥ १४ ॥ क्षत्रगुणश्शुयाजः । स यो ह वै क्षत्रगु-
 णांशुयाज इति वेदाव ह क्षत्रं रुन्देऽथो यत्किं च क्षत्रेण जयत्यर्थं सर्वं ह वै
 तज्जयति तद्यदुपांशुयाजं कुर्वन्त्येके नैके तस्मादुपैश्वोपांशुशु च क्षत्रायावन्ते
 ॥ १५ ॥ विदुत्तरः पुरोडाशः । स यो ह वै विदुत्तरः पुरोडाश इति वेदाव ह विश-
 ं रुन्देऽथो यत्किं च विशा जयत्यर्थं सर्वं ह वै तज्जयति तद्यद्गोयश्च पुरोडाश
 उपांशुशुयाजश्च पूर्वां प्रवतस्तस्मादुपे ब्रह्म च क्षत्रं च विशि प्रतिष्ठिते ॥ १६ ॥ राष्ट्रं
 सांनार्यं । स यो ह वै राष्ट्रं सांनार्यमिति वेदाव ह राष्ट्रं रुन्देऽथो यत्किं
 च राष्ट्रं जयत्यर्थं सर्वं ह वै तज्जयति तद्यत्संनार्यन्त्येके नैके तस्माद्राष्ट्रं चैति
 त्रि च ॥ १७ ॥ तपः स्वियष्टुत् । स यो ह वै तपः स्वियष्टुदिति वेदाव ह तपो रुन्दे-
 ऽथो यत्किं च तपसा जयत्यर्थं सर्वं ह वै तज्जयति ॥ १८ ॥ लोकाः प्राशित्रं । स
 यो ह वै लोकाः प्राशित्रमिति वेदाव ह लोकां रुन्देऽथो यत्किं च लोकेन जयत्यर्थं
 सर्वं ह वै तज्जयति नो ह लोकेन लोकाद्व्यथते लोकेन ह द्वाग्भृषिंलोके लोका-
 द्ब्यथन्तेऽथ य एवं वेद न ह बहु च न पापं कृत्वा लोकाद्ब्यथते ॥ १९ ॥ श्रद्धा
 स यो ह वै श्रद्धेदिति वेदाव ह श्रद्धां रुन्देऽथो यत्किं च श्रद्धया जयत्यर्थं स-
 र्वं ह वै तज्जयति ॥ २० ॥ अशनिरे प्रथमोऽनुयाजः । द्वाहुनिर्द्वितीय उल्कुषी
 तृतीयः ॥ २१ ॥ स प्रथमनुयाजमनुमन्त्रयेत् । अशन्यमुं जहीति यं द्विष्यद्भ्रा-
 वुन्यमुं जहीति द्वितीयमुल्कुष्यमुं जहीति तृतीयम् ॥ २२ ॥ स य एष क्षिप्रं चि-
 यते । अशानिर्द्वितीयो हन्त्यथ यो विस्रवा मश्रुऽव द्वाहुनिर्द्वितीयो ह-
 न्त्यथ योऽभ्युष्टमश्रुऽवोल्कुषी ह तमनुयाजो हन्ति ॥ २३ ॥ सैषा यज्ञमेतिः ।
 एतथा वै मेन्या देवा अमुरानपराभावयांचकुस्तथोऽप्यैवंविद्यजमानः पाप्मानं
 द्विषन्तं भ्रातृव्यं पराभावयति ॥ २४ ॥ स यदनुयाजान्तो यज्ञः स्यात् । अशन्य-
 न्तः स्याद्वाहुन्यन्न उल्कुष्यन्तस्तस्माच्चै देवानां यज्ञ इदान्तो वैव शस्यवन्तो वा
 ॥ २५ ॥ प्रयाजैर्वै देवाः । स्वर्गं लोकमायंस्तानमुरा अन्वाजिगांशंसस्ताननुयाजैः

प्रत्यौहंस्तद्यदनुयाजा इज्यन्ते पाप्मानमेव तद्विषन्तं आतृव्यं यजमानः प्रत्यूहाति ॥२६॥ प्राणा वै प्रयाजाः । अपाना अनुयाजास्तस्मात्प्रयाजाः प्राञ्चो ह्यन्ते तद्धि प्राणरूपं प्रत्यञ्चोऽनुयाजस्तदपानरूपमेता ह वै दर्शपूर्णमासयोरुपसदो यदनुयाजास्तस्मात्तऽउपसद्रूपेण प्रत्यञ्चो ह्यन्ते ॥२७॥ सऽस्थि सूक्तवाकः । स यो ह वै सऽस्थि सूक्तवाक इति वेदाव ह सऽस्थिऽस्थि रुन्देऽथो यत्किं च सऽस्थिया ज्ययऽथ सर्वऽथ हैव तज्जयति गच्छति वयसः सऽस्थियाम् ॥ २८॥ प्रतिष्ठा शम्पोर्वाकः । स यो ह वै प्रतिष्ठा शम्पोर्वाक इति वेदाव ह प्रतिष्ठा रुन्देऽथो यत्किं च प्रतिष्ठया ज्ययऽथ सर्वऽथ हैव तज्जयति गच्छति प्रतिष्ठाम् ॥२९॥ ते देवाः । एतान्पत्नीसंयाजान्पश्चात्प्रयोहन्त मिथुनमेवैतदुपरिष्ठाददधत प्रजात्यै तद्यन्पत्नीसंयाजा इज्यन्ते मिथुनमेवैतदुपरिष्ठादत्ते प्रजात्यै देवानाऽथ इ वै प्रजातिमनु प्रजायने मिथुनेन-मिथुनेन ह प्रजायते य एवमेतद्वेद ॥ ३० ॥ अन्नऽथ समिष्टयजुः । स यो ह वाऽअन्नऽथ समिष्टयजुरिति वेदाव हान्तेऽथ रुन्देऽथो यत्किञ्चान्नेन ज्ययऽथ सर्वऽथ हैव तज्जयति ॥ ३१ ॥ संवत्सरो यजमानः । तमृतवो याजयान्त वसन्त आग्नीध्रस्तस्माद्दमन्ते दात्राश्चरन्ति तद्दद्याग्निरूपं ग्रीष्मोऽध्वर्युस्तप्त-इव वै ग्रीष्मस्तप्तमिवाध्वर्युर्निष्कामति वषा उक्राता तस्माद्यदा वनवद्धति तस्मान्-इवोपब्धिः क्रियते शरद्वर्षा तस्माद्यदा सस्यं पच्यते ब्रह्मएवत्यः प्रजा इत्याहुर्देवन्तो होता तस्माद्धेमन्वषट्कृताः पशवः सीदन्त्येता इ वाऽएनं देवता याजयान्त स यद्येनमैषावीरा याजयेयुरेता एव देवता मनसा ध्यायेदेता हैवैन देवता याजयन्ति ॥ ३२ ॥ अथ हैवैव तुला । यद्वन्तिषो वेद्यन्तः स यत्साधु करोति तदन्तर्वेद्यथ यत्साधु तद्वहिवेदि तस्माद्वाक्त्रिणं वेद्यन्मधिस्पृश्येवासीत तुलायाऽथ इ वाऽअमुष्मिल्लोकऽश्नादधति यत्सुषुंश्याति तदन्वेष्यति यदि साधु वासाधु वेत्यथ य एवं वेदास्मिन्हैव लोके तुलामारोहत्यमुष्मिल्लोके तुलाधानं पुच्यते साधुकृत्या हैवास्यं यच्छति न पापकृत्या ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [२. ७.] ॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥ [६८.] ॥

वाग्ध वाऽएतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्री । मन एव वत्सस्तादिदं मनश्च वाक्च समानमेव सन्तानेव तस्मात्समान्या रुज्ज्वा वत्सं च मातरं चाभिदधति तेज एव अश्वा इत्ययमाज्यम् ॥१॥ तद्वैतज्जनको वैदेहः । याज्ञवल्क्यं पप्रच्छ वेत्थाग्निहोत्रं याज्ञवल्क्याऽइति वेदं समाडिति किमिति पय एवेति ॥ २ ॥ यत्पयो न स्यात् । केन

जुहुया इति ग्रीहियवाभ्यामिति यद्ग्रीहियवौ न स्यातां केन जुहुया इति या अन्वया
 ओषधय इति यदन्या ओषधयो न स्युः केन जुहुया इति या आरण्या ओषधय
 इति यदारण्या ओषधयो न स्युः केन जुहुया इति वानस्पत्येनेति यद्दानस्पत्यं न
 स्यात्केन जुहुया इत्याङ्गिरिति यदापो न स्युः केन जुहुया इति ॥३॥ स होवाच । न
 वाऽइह तर्हि किं चनासीदथेतद्दह्यतेवमत्पृथ्वाश्रद्धायामिति वेत्थाग्निहोत्रं याज्ञवल्क्य
 धेनुशतं ददामीति होवाच ॥४॥ तदुप्येते श्लोकाः ॥ ३ ॥ स्विद्विद्वान्प्रवसत्यग्निहोत्री
 गृहेभ्यः कथं स्विदस्य काव्यं कथं संततोऽअग्निभिरिति कथं स्विदस्यान-
 पप्रोषितं भवतीत्येवैतदाह ॥५॥ यो ज्विष्टो भुवनेषु । स विद्वान्प्रवसन्निदे तथा
 तदस्यकाव्यं तथा संततोऽअग्निभिरिति मनएवैतदाह मनसैवास्यानपप्रोषितं भवती-
 ति ॥ ६ ॥ यत्स दूरं परेत्य । अथ तत्र प्र प्रमाद्यत कस्मिन्त्सास्य हुताहुतिर्गृहे
 यामस्य जुह्वतीति यत्स दूरं परेत्याथ तत्र प्रमाद्यति कस्मिन्त्सास्य साहुतिर्हुता
 भवतीत्येवैतदाह ७ ॥ यो जागार भुवनेषु विश्वा जातानि योऽविभः तस्मिन्त्सास्य
 हुताहुतिर्गृहे यामस्य जुह्वतीति प्राणएवैतदाह तस्मादाहुः प्राण एवाग्निहोत्रमिति
 ॥८॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [१. १.] ॥ ॥

यो ह वाऽअग्निहोत्रे । षण्मिथुनामि वेद मिथुनेन—मिथुनेन ह प्रजायते सर्वा-
 षिभिः प्रजातिभिर्जनमानश्च पत्नी च तदेकं मिथुनं तस्मादस्य पत्नीवदग्निहोत्रं
 स्यादेतन्मिथुनमुपाप्रवानीति वत्सश्चाग्निहोत्री च तदेकं मिथुनं तस्मादस्य पुं-
 त्साग्निहोत्री स्यादेतन्मिथुनमुपाप्रवानीति स्थाली चाङ्गाराश्चतदेकं मिथुनं सुक्च
 सुक्च तदेकं मिथुनमाहवनीयश्च समिच्च तदेकं मिथुनमाहुतिश्च स्वाहाकारश्च
 तदेकं मिथुनमेतानि ह वःऽअग्निहोत्रे षण्मिथुनानि तानि य एवं वेद मिथुनेन—
 मिथुनेन ह प्रजायते सर्वाभिः प्रजातिभिः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [३.२.] ॥

ब्रह्म वै मृत्यवे प्रजाः प्रायच्छत् । तस्मै ब्रह्मचारिणमेव न प्रायच्छत्सोऽ
 अवीदस्तु मन्त्रप्येत्तस्मिन्भाग इति यामेव रात्रिं समिधं नाहराताऽइति तस्मा-
 द्यां रात्रिं ब्रह्मचारी समिधं नाहरत्यायुष एव तामवद्याय वसति तस्माद्ब्रह्मचारी
 समिधमाहरेत्तेदायुषोऽवद्याय वसतीति ॥ १ ॥ दीर्घसत्त्वं वाऽएष उपैति । यो
 ब्रह्मचर्यमुपैति स यामुपयन्त्समिधमादधाति सा प्रायणीवा यां स्नास्यन्त्सोदय-

नयाथ या अन्तरेण सत्या एवास्य ता ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यमुपयन् ॥२॥ च-
 तुर्था भूतानि प्रविशति । अग्निं पद्मा मृत्युं पदाचार्यं पदात्मन्येवास्य चतुर्थः पादः
 परिशिष्येत ॥ ३ ॥ स यद्गन्तये समिधमाहरति । य एवास्यग्नौ पादस्तमेव
 तेन परिक्रीणाति तथै संस्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥४॥ अथ यदात्मनं
 दारद्रीकृत्येव । अग्नीभूत्वा भिक्षते य एवास्य मृत्यौ पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति
 तथै संस्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ५ ॥ अथ यदाचार्यवचमं करोति ।
 यदाचार्याय कर्म करोति य एवास्योपाचार्ये पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति तथै सं-
 स्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥६॥ न ह वै स्नात्वा भिक्षते । अप ह वै
 स्नात्वा भिक्षां जयत्यप ज्ञातीनामशनायामप पितृणाथै स एव विद्वान्यस्या एव
 भूयिष्ठथै श्लाघेत तां भिक्षतेत्याहुस्तल्लोक्यमिति स यद्यन्यां भिक्षितव्यां न विन्देत्
 पि स्वाग्नेवाचार्यजायां भिक्षताथो स्वां मातरनेनथै सप्तम्यभिक्षितातीयात्तमेवं वि-
 द्वाथै समये चरन्तथै सर्वे वेदा आविशान्त यथा ह वाऽअग्निः समिद्धो रोचत-
 ऽएवथै ह वै स स्नात्वा रोचते य एनं विद्वान्ब्रह्मचर्यं चरति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ १ ॥ [१३३.] ॥ तृतीयोऽध्यायः [१९०.] ॥

उद्दालको हारुणिः । उदीच्यान्वृतो धावयां चकार तस्य निष्क उपहितः
 आसैतद्ध स्म वै तत्पूर्वेषां वृतानां धावयतामेकधनुमुपाहितं भवत्युपवन्हाय विभ्य-
 तां तान्होदीच्यानां ब्राह्मणान्भीर्विवेद ॥ १ ॥ कौरुपञ्चालो वाऽअयं ब्रह्मा ब्र-
 ह्मपुत्रः । यज्ञे नोऽयमर्थं न पर्याददीत हन्तैनं ब्रह्मः शमाह्वयामहाऽइति केन वीरे-
 ष्येति स्वैदायनेनेति शौनको ह स्वैदायन आस ॥२॥ ते होचुः । स्वैदायन त्वया
 वीरेणमं प्रतिसंयतामहाऽइति स होवाचोपात्र खलु रमताह न्वेनं वेदानीति तथै
 हाभिप्रपदे तथै हाभिप्रपन्नभ्युवाद स्वैदायनाऽइति हो ३ गौतमस्य पुत्रेतीतरः
 प्रतिशुश्राव तथै ह तत एव प्रष्टुं दधे ॥ ३ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र वृतो जनः
 धावयेत् । यो दर्शपूर्णमासयोरष्टौ पुरस्ताद्वाज्यभागान्विद्यात्पञ्च मध्यतो हवि-
 र्भागान्ष्ट्र प्राजापत्यानष्टाऽऽपरिष्टाद्वाज्यभागान् ॥ ४ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र
 वृतो जनं धावयेत् । यस्तदर्शपूर्णमासयोर्विद्याद्यस्मादिमाः प्रजा अन्तका जाय-
 न्ते यस्मादासां जायन्ते यस्मादासां प्रभिद्यन्ते यस्मादासाथै संतिष्ठन्ते यस्मादासां
 पुनरुत्तमे वयसि सर्वेऽएव प्रभिद्यन्ते यस्माद्धरऽएवाग्रे जायन्तेऽयोसरे यस्माद्-

णीयाथ स एवाधरे प्रथीयाथ स उत्तरे यस्माद्दृष्ट्वा वर्षीयाथसो यस्मात्समा एव
 जम्भ्याः ॥ ५ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र वृतो जनं धावयेत् । यस्तद्दर्श पूर्णमासयो-
 विद्याद्यस्मादिमाः प्रजा लोमशा जायन्ते यस्मादासां पुनरिव श्मश्रूण्यापपच्याणि
 दुर्वीरिणानि जायन्ते यस्माच्छीर्षण्येवाग्रे पलितो भवत्यथ पुनरुत्तमे वृथासि स-
 र्व एव पलितो भवति ॥ ६ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र वृतो जनं धावयेत् । यस्तद्दर्श-
 पूर्णमासयोर्विद्याद्यस्मात्कुमारस्य रेतः सिक्तं न सम्भवति यस्मादस्य मध्यमे वृयसि
 सम्भवति यस्मादस्य पुनरुत्तमे वृयसि न सम्भवति ॥ ७ ॥ यो गायत्रीं हार-
 णीम् । ज्योतिष्पक्षां यजमानं स्वर्गं लोकं भवन्ती विद्याविति तस्मै ह नि-
 ष्कं प्रददावनूचानः स्वदायनासि सुवर्णं वायु सुवर्णां विदे ददतीति तं होपगुह्य
 निश्चक्राम तं ह पप्रच्छुः किमिवैष गौतमस्य पुत्रोऽभूदिति ॥ ८ ॥ स होवाच ।
 यथा ब्रह्मा ब्रह्मपुत्रो मूर्धास्य विपतेद्य एनमुपबन्धतेति ते ह तत एव निप्रेयुस्तं ह
 तत एव समित्पाणिः प्रातचक्रमगुप त्वायानीति किमध्वेऽयमाण इति यानेव
 मा प्रश्नान्प्राक्षीस्तानेव मे विब्रूहीति स होवाचानुपेतान्यैव त एनान्ब्रवाणीति
 ॥ ९ ॥ तस्माज्ज हेतदुवाच । ह्यवाघारौ पञ्च प्रयाजा आग्नेय आज्यभागो-
 ऽष्टम एतेऽष्टौ पुरस्तदाज्यभागाः सोम्य आज्यभागो हविर्भागाणां प्रथमो हविर्हि
 सोम आग्नेयः पुरोडाशोऽग्नीषोमीय उपाथशुयजोऽग्नीषोमीयः पुरोडाशो
 ऽग्निः स्विष्टकृदेते पञ्च मध्यतो हविर्भागाः ॥ १० ॥ प्राशित्रं चेडा च । शुचा-
 ग्नीषऽआदधाति ब्रह्मभागं यजमानभागोऽन्वाहार्य एते षट् प्राजापत्यास्त्रयो
 ऽनुयाजाश्चत्वारः पत्नीसंयाजाः सभिष्टयजुरष्टममेते ऽष्टाऽउपरिष्ठादाज्यभा-
 गाः ॥ ११ ॥ अथ यदपुरोऽनुवाक्यकाः प्रयाजा भवन्ति । तस्मादिमाः प्रजा
 अदन्तका जायन्तेऽथ यन्पुरोऽनुवाक्यवन्ति हवींषि भवन्ति तस्मादासां जा-
 यन्तेऽथ यदपुरोऽनुवाक्यका अनुयाजा भवन्ति तस्मादासां प्रभिद्यन्तेऽथ यत्पुरो-
 ऽनुवाक्यवन्तः पत्नीसंयाजा भवन्ति तस्मादासाथ संतिष्ठन्तेऽथ यदपुरोऽनु-
 वाक्यकथं सभिष्टयजुर्भवति तस्मादासां पुनरुत्तमे वृयसि सर्वेऽएव प्रभिद्यन्ते ॥ १२ ॥
 शतम् ॥ ५८०० ॥ अथ यदनुवाक्यामनूच्य । याज्यया यजति तस्माद्धरऽ
 एवाधरे जायन्तेऽथोत्तरेऽथ यद्गायत्रिमनूच्य त्रिपुधा यजति तस्माद्दृष्ट्वाथ स
 एवाधरे प्रथीयाथ स उत्तरेऽथ यत्प्राञ्चावाघारावाघारयति तस्माद्दृष्ट्वा वर्षीयाथ
 सोऽथ यत्संखन्दसावव संयाज्यं भवतस्तस्मात्समा एव जम्भ्याः ॥ १३ ॥ अथ यद्दृष्टि

स्तृणाति । तस्मादिमाः प्रजा लोमशा जायन्तेऽथ यत्पुनरिव प्रस्तरथ स्तृणा-
ति तस्मादासां पुनरिव इमश्रूण्यापैपक्षवाणि दूर्ध्वरिणानि जायन्तेऽथ यत्केवल-
मेवाग्रे प्रस्तरमनुभूराति तस्माच्छीर्षण्येवाग्रे पक्षिता भवत्यथ यत्सर्वमेव बर्हिरनु-
महरति तस्मात्पुनरुत्तमे व्रयासि सवे एव पक्षितो भवति ॥ १४ ॥ अथ यद्वाज्य-
हविषः प्रयाजा भवन्ति । तस्मात्कुमारस्य रतः सिक्तं न सम्भवत्युदकमिवैव
भवत्युदकमिव ह्याज्यमथ यन्मध्ये यज्ञस्य दध्ना पुरोडाशेनेति यजान्ति तस्मादस्य
मध्ये व्रयासि सम्भवाति द्रप्सीवैव भवति द्रप्सीव हि रेतोऽथ यद्वाज्यहविष एवा-
नुयाजा भवन्ति तस्मादस्य पुनरुत्तमे व्रयासि न सम्भवत्युदकमिवैव भवत्युदक-
मिव ह्याज्यम् ॥ १५ ॥ वेदिरेव गायत्री । तस्यै येषां पुरस्तादाज्यभागाः
स दक्षिणः पक्षो येषां उत्तरेषां दक्षिणभागाः स उत्तरः पक्षः सैषा गायत्री
हरिणी ज्योतिष्पत्ना यजमानथ स्वर्गं लोकमभिवहति य एवमेतद्देव ॥ १६ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [४. १.] ॥

अथानः सुचोरादानस्य । तद्धेतदेके कुशला मन्यमाना दक्षिणेनैव जुहुमा-
ददते स्वयेनोपभृतं न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्रतिप्रति न्वाऽअयमध्वर्युर्यज-
मानस्य द्विषन्तं भ्रातृव्यमकत्पत्युद्यामिनमिति श्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १ ॥ इत्थ-
मेव कुर्यात् । उधाभ्यामेव पाणिभ्यां जुहं परिगृह्योपभृत्यधिनिदध्यात्तस्य नोपमी-
माथसास्ति तत्पशव्यमायुष्यं तेऽअसथ शिञ्जयन्नाददीत यत्सथ शिञ्जयेद्-
योगक्षेमो यजमानमृच्छेत्तस्मादसथ शिञ्जयन्नाददीत ॥ २ ॥ अथातोऽतिक्रमण-
स्य । वृजेण ह वाऽअन्योऽध्वर्युर्यजमानस्य पशून्विधमति वृजेण हास्माऽअन्य उ-
पसमूहत्थेष ह वाऽअध्वर्युर्वृजेण यजमानस्य पशून्विधमति य आश्रावयिष्यन्तदक्षि-
णेनातिक्रामति सव्येनाश्राव्याथ हास्माऽएष उपसमूहति य आश्रावयिष्यन्तसव्ये-
नातिक्रामति दक्षिणेनाश्राव्येष हास्माऽउपसमूहति ॥ ३ ॥ अथातो धारणस्य । त-
द्धेतदेके कुशला मन्यमानाः प्रगृह्य बाहू सुचौ धारयन्ति न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र
ब्रूयाच्छूलौ न्वाऽअयमध्वर्युर्बाहूऽअकृत शूलबाहुर्भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्या-
दथ हेष मध्यमः प्राणस्तस्मादु तमुपन्यच्येवैव धारयेत् ॥ ४ ॥ अथात आश्रावण-
स्य । षडह वाऽआश्रावितानि न्यक्तिर्यगृध्वं कृपणं बहिः श्रयन्तःश्चि ॥ ५ ॥ ए-
तद्ध वै न्यक् । योऽयमुच्चैरावाय शनैर्निदधाति स यमिच्छेत्प्रापियान्त्स्यादिति

तस्योच्चैरादाय शनैर्निदध्यात्तेन स प्रापीयान्भवति ॥ ६ ॥ अथ हैतत्तिर्यक् । यो-
 ऽयं यावत्तैवादत्ते तावता निदधाति स यमिच्छेन्नैव श्रेयान्तस्यान्न प्रापीयानिति तस्य
 यावत्तैवावदीत तावता निदध्यात्तेन स नैव श्रेयान्न प्रापीयान्भवति ॥ ७ ॥ अथ
 हैतदूर्ध्वम् । योऽयथ शनैरादायोच्चैर्निदधाति स यामिच्छेच्छ्रेयान्तस्यादिति तस्य
 शनैरादायाच्चैर्निदध्यात्तेन स श्रेयान्भवति ॥ ८ ॥ अथ हैतत्कृपणम् । योऽयम-
 गुण दीर्घमस्वरमाश्रावयति यो हैनं तत्र ब्रूयात्कृपणं न्वाऽअयमध्वर्युर्यजमानमकहि-
 षतो भ्रातृव्यस्योपावसायिनमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ९ ॥ अथ हैतद्ब्रह्मि-
 ष्मि । योऽयमपठयादायोष्ठाऽउच्चैरस्वरमाश्रावयति श्रीर्वै स्वरो बाह्यत एव तच्छ्रूयं
 धत्तेऽशनायुको भवति ॥ १० ॥ अथ हैतदन्तः श्मि । योऽयथ संघायौष्ठाऽउच्चैः
 स्वरवदाश्रावयति श्रीर्वै स्वरोऽन्तरत एव तच्छ्रूयं धत्तेऽन्नायो भवति ॥ ११ ॥
 स वै मन्त्रपिवोरसि । परास्तभ्योभयतोबाहृतमुच्चैरन्ततो निदध्यात्तस्य नोपपी-
 माथसास्ति तत्पशव्यमायुष्यम् ॥ १२ ॥ अथातो होमस्य । तद्धेतवेके कुशला
 मन्यमानाः प्राचीथ स्रुचमुपावहृत्य हुत्वा पर्याङ्गत्योपभृताधिनिदधति न तथा कु-
 र्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयादनुषुबं न्वाऽअयमध्वर्युर्यजमानमकहिषतो भ्रातृव्यस्यान्वव-
 सायिनमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १३ ॥ पार्श्वत उ हैके । स्रुचमुपाव-
 हृत्य हुत्वा पर्याङ्गत्योपभृत्याधिनिदधति न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयाद-
 तीर्थेन न्वाऽअयमध्वर्युराहुतीः प्रारौत्सीत्सं वा शरिष्यते घृणिर्वा भविष्यतीती-
 श्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १४ ॥ इत्थमेव कुर्यात् । प्राचीमेव स्रुचमुपावहृत्य हुत्वा
 तेनैवाधिहृत्योपभृत्याधिनिदध्यात्तस्य नोपपीमाथसास्ति तत्पशव्यमायुष्यम् ॥ १५ ॥
 प्रदग्भाहुतिर्ह वाऽअन्योऽध्वर्युः । आहुतिर्हान्यः संतर्पयत्येष ह वै प्रदग्भाहुतिर-
 ध्वर्युर्योऽयमाज्यथ हुत्वाबदानानि जुहोत्येतथ ह वै तद्दृश्यमाना वाग्भ्युवाद प्र-
 दग्भाहुतिर्न्वाऽअयमध्वर्युरित्यथ हैना एष संतर्पयति योऽयमाज्यं हुत्वावशानानि
 जुहोत्यथ पुनरन्तत आज्येनाभिजुहोत्येष हैनाः संतर्पयति तासाथ संतृप्तानां देवा
 हिरण्मयांश्चमसान्पूरयन्ते ॥ १६ ॥ तद्दु होवाच याज्ञवल्क्यः । यद्वाऽ-
 उपस्तीर्यावत्रायाभिधारयति तदेवैनाः संतर्पयति तासाथ संतृप्तानां देवा हिरण्म-
 यांश्चमसान्पूरयन्तेऽयस्थूणगृहपतीनां वै शौल्बायनोऽध्वर्युरास ॥ १७ ॥ स हो-
 वाच । इदमहेतुथ सत्त्रं कृशपश्वल्पाज्यमथायं गृहपतिरस्मीति मन्यतऽइति ॥ १८ ॥
 स होवाच । अध्वर्यवा वै नोऽकुक्ष एते वै ते स्रुचौ ये त्वथ संवत्सरं नाशक

आदातुं यद्वै त्वाहमेतयोरनुशिष्यां प्र प्रजया पशुभिर्जायेथा अभि स्वर्गं लोकं च
हेरिति ॥ १६ ॥ म होवाच । उप त्वयानीति स होवाचात्र वाष खन्वर्हसि यो
नः संवत्सरेऽध्वर्युरभूरनुपेतायैव तऽएतद्ववाणीति तस्मात् उ हैतदेव सृचोरोदान-
मुवाच यदेतद्वयाख्याम तस्मादेवांविदमेवाध्वर्यु कुर्वीत नानेवंविदम् ॥ २० ॥ ब्राह्मणम्
॥ ८ ॥ [४. २.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०४ ॥

प्रजापतिर्वै प्रजाः सृजमानोऽतप्यत । तस्माच्छ्रान्नात्तेपानाच्छ्रीरुद्रक्रामत्स
दीप्यमाना भ्राजमाना लेलायन्त्यतिष्ठतां दीप्यमानां भ्राजमानां लेल.यन्तीं देवा
अभ्यःश्याषन ॥ १ ॥ ते प्रजापतिमब्रुवन् । हुनामेमामेदमस्या ददामहाऽऽति स
होवाच स्त्री वाऽष्वा यच्छ्रीर्न वै स्त्रियं घ्नन्त्युत त्वाऽअस्या जीवन्त्याऽएवा-
ददत्तऽऽति ॥ २ ॥ तस्या अग्निरभ्राद्यमादत्त । सोमो राज्यं वरुणः साम्राज्यं
मित्रः क्षत्रमिन्द्रो बलं बृहस्पतिर्ब्रह्मर्षिर्बलं सविता राष्ट्रं पूषा भृगुश्च सरस्वती
पुष्टिं त्वष्टा रूपाणि ॥ ३ ॥ सा प्रजापतिमब्रवीत् । आ वै मऽइदमदिषतेति स
होवाच यज्ञेनानुपुनर्याचस्वोति ॥ ४ ॥ सैतां दशहविषमिष्टिमपश्यत् । आग्नेयम-
ष्टाकपालं पुरोडाशश्च सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालं पुरोडाशं मैत्रं चरुमिन्द्रमे-
कादशपालं पुरोडाशं बार्हस्पत्यं चरुं सावित्रं द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वापुरोडाशं
पौष्णं चरुं सारस्वतं चरुं त्वाष्टं दशकपालं पुरोडाशम् ॥ ५ ॥ तानेतयानु-
चाक्ययान्ववदत् । अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता यः सहस्री
पूषा नो गोभिरवसा सरस्वती त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैरिति ते प्रत्युपातिष्ठन्ता ॥ ६ ॥
तानेतया याज्यया । परस्तात्प्रतिलोमं प्रत्यैचष्टा रूपाणि ददती सरस्वती पूषा
भृगुश्च सविता मे ददातु बृहस्पतिर्ददमिन्द्रो बलं मे मित्रः क्षत्रं वरुणः सोमोऽअ-
ग्निरिति ते पुनर्दानायाध्रियन्त ॥ ७ ॥ सैतानुपहोमानपश्यत् । अग्निरभ्राहोऽ-
न्नपतिरन्नाद्यमस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायाग्निरुद्रक्रामत्पुनरस्याऽ-
अन्नाद्यमददात् ॥ ८ ॥ सोमो राजा राजपतिः । राज्यमास्मिन्यज्ञे मायि दधातु
स्वाहेत्याहुतिमेवादाय सोम उद्रक्रामत्पुनरस्यै राज्यमददात् ॥ ९ ॥ वरुणः सम्राट्
सम्राट्पतिः । साम्राज्यमस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय वरुण उद्र-
क्रामत्पुनरस्यै साम्राज्यमददात् ॥ १० ॥ मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः । क्षत्रमास्मिन्यज्ञे
मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय मित्र उद्रक्रामत्पुनरस्यै क्षत्रमददात् ॥ ११ ॥

इन्द्रो बलं बलपतिः । बलमस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायेन्द्र उद-
 क्रामत्पुनरस्यै बलमददात् ॥ १२ ॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः । ब्रह्मवर्चसमस्मिन्यज्ञे
 मायिदधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय बृहस्पतिरुदक्रामत्पुनरस्यै ब्रह्मवर्चसमददात्
 ॥ १३ ॥ सवितो राष्ट्रं राष्ट्रपतिः । राष्ट्रमस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमे-
 वादाय सवितोदक्रामत्पुनरस्यै राष्ट्रमददात् ॥ १४ ॥ पूषा भगं भगपतिः । भग-
 मस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतमेवादाय पूषोदक्रामत्पुनरस्यै भगमददात्
 ॥ १५ ॥ सरस्वती पुष्टिं पुष्टिपतिः । पुष्टिमस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय
 सरस्वत्युदक्रामत्पुनरस्यै पुष्टिमददात् ॥ १६ ॥ त्वष्टा रूपाणां रूपकृद्रूपपतिः । रूपेण
 पशूनस्मिन्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय त्वष्टाकृद्रामत्पुनरस्यै रूपेण पशू-
 नददात् ॥ १७ ॥ ता वाऽण्ताः । दश देवता दश हवींश्चपि दशाहुतयो दश द-
 क्षिणा दशदशिनी विराट् श्रीर्विराट् श्रियाँ ह्यैतद्विराज्यन्नाद्ये प्रतिष्ठति ॥ १८ ॥
 तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति । उपांशु देवता यजति पञ्च प्रयाजा भ-
 वन्ति त्रयोऽनुयाजा एतं समिष्टयजुःपुष्टिमन्तावाज्यभागवग्निना रयिमभ्रवत्यो-
 षमव दिवे-दिवे यशसं वीरवत्तमम् ॥ गयस्फानो अभीवहा वसुवित्पुष्टिर्धनः सु-
 मित्रः सोम नो भवेति ॥ सहस्रवत्यौ संयाज्यं नूनो रास्व सहस्रवत्कोकवत्पुष्टिमद्रुसु-
 द्गुमदः सुवैर्यं विष्टमनुपन्नितम् । उत नो ब्रह्मन्निविष उक्थेषु देवहूतमः शं नः
 शोचा मरुद्धृद्योऽग्ने सहस्रमातम इति ॥ १९ ॥ ताँहैतां गीतमो राहूगणः ।
 विदां चकार सा ह जनकं वैदेहं प्रत्युत्ससाद ताँहाङ्गजिह्वाङ्गणेष्वन्वियेष तामु
 ह याज्ञवल्क्ये विवेद स होवाच सहस्रं भो याज्ञवल्क्य दद्यां यस्मिन्वयं त्वयि मि-
 त्रविन्दामन्वविदामेति विन्वते मित्रं राष्ट्रमस्य भवत्यप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरे-
 ति य एवं विद्वानेतयेष्टया यजते यो वै तदेवं वेद ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [४. ३] ॥ ॥

अथातो हविषः समृद्धिः । षड्द्वै ब्रह्मणो द्वारोऽग्निर्वायुरापश्चन्द्रमा वि-
 श्वुदादित्यः ॥ १ ॥ स य उपदग्धेन हविषा यजते । अग्निना ह स ब्रह्मणो द्वा-
 रेण प्रतिपद्यते सोऽग्निना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुङ्गं सलोकतां
 जयति ॥ २ ॥ अथ यो विपतितेन हविषा यजते । वायुना ह स ब्रह्मणो द्वारेण
 प्रतिपद्यते स वायुना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुङ्गं सलोकतां

जपति ॥ ३ ॥ अथ योऽशृतेन हविषा यजते । अद्भिर्ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रति-
पद्यते सोऽद्भिर्ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप० ॥ ४ ॥ अथ य उपरक्तेन हविषा यजते ।
चन्द्रमसा ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते स चन्द्रमसा ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप०
॥ ५ ॥ अथ यो लोहितेन हविषा यजते । विद्युता ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते
स विद्युता ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप० ॥ ६ ॥ अथ यः सुशृतेन हविषा यजते ।
आदित्येन ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते स आदित्येन ब्रह्मणो द्वारेण प्रति-
पद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां जयति सैषा हविषः समृद्धिः स यो है-
वमेतां हविषः समृद्धिं वेद सर्वसमृद्धेन हैवास्य हविषेष्टं भवति ॥ ७ ॥ अथातो
यज्ञस्य समृद्धिः । यज्ञे यज्ञस्य न्यूनं प्रजननमस्य तदथ यदतिरिक्तं पशुध्वमस्य
तदथ यत्संकुमुकं श्रियाऽमस्य तदथ यत्सम्पन्नं स्वर्ग्यमस्य तत् ॥ ८ ॥
स यदि मन्येत । न्यूनं मे यज्ञेऽभूदिति प्रजननं मऽएतत्प्रजनिष्यऽइत्येव तदुपा-
सीत ॥ ९ ॥ अथ यदि मन्येत । अतिरिक्तं मे यज्ञेऽभूदिति पशुध्वं मऽएतत्पशु-
मान्भविष्यामीत्येव तदुपासीत ॥ १० ॥ अथ यदि मन्येत । संकुमुकं मे योऽ-
भूदिति श्रियै मऽएतदा मा श्रीस्तंजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेन परिवृता गमिष्यती-
त्येव तदुपासीत ॥ ११ ॥ अथ यदि मन्येत । सम्पन्नं मे यज्ञेऽभूदिति स्वर्ग्यं
मऽएतत्स्वर्गलोको भविष्यामीत्येव तदुपासीत सैषा यज्ञस्य समृद्धिः स यो है-
वमेतां यज्ञस्य समृद्धिं वेद सर्वसमृद्धेन हैवास्य यज्ञेनेष्टं भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ [४. ४.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [७.] ॥

उर्ध्वशी हाप्तराः । पुरुवसमैदं चक्रमे तं ह विन्नुमानोवाच त्रिः स्पष्टां ह्यो
वैतसेन दण्डेन इतादकामां स्म मा निपद्यासै मो स्प त्वा नग्नं दर्शमेषवै न
स्त्राणांमुपचार इति ॥ १ ॥ सा हास्मिन्योगुवास । अपि हास्माद्रिषिण्यास तावज्ज्यो-
ग्यास्मिन्नुवास ततो ह गन्धर्वाः समृदिरे ज्योग्वाऽइयमुर्वशी मनुष्येष्ववात्सीदुपजा-
नीत यथेयं पुनरागच्छति तस्यै हाविर्दशुरणा शयनऽउपवदास ततो ह गन्धर्वा
अन्यतरमुरणं प्रमेथुः ॥ २ ॥ सा होवाच । भवीर इव वत मेजनऽइव
पुत्रं हरन्तीति द्वितीयं प्रमेथुः साह तथैवोवाच ॥ ३ ॥ अथ हायमीक्षां चक्रे ।
कथं नु तदवीरं कथमजनं स्याद्यत्राहं स्यामिति स नग्नं पृवानूत्पपात चिरं
तन्मेने यक्षासः पर्यधास्यत ततो ह गन्धर्वा विद्युतं जनयां चक्रुस्तं यथा दिवैवं न-

न्नं ददर्श ततो ह्येयं तिरोबभूव पुनरैपीत्येत्तिरोभूताऽथ स आध्या जल्पन्कुरुक्षेत्रे-
 ऽथ सप्रया चचारान्यतः पुक्षोति त्रिसवती तस्यै हाध्यन्तेन ववाज तद्ध ता अप्सरु-
 स आतयो भूत्वा परिपुप्लुविरे ॥ ४ ॥ तथ हेयं ज्ञात्वोवाच। अयं वै स मनुष्यो यु-
 स्मिन्न ह मवात्समिति ता होचुस्तस्मै वाऽआविरसामेति तथेति तस्मै हाविरासुः॥५॥
 ताऽथ हायं ज्ञात्वाभिपरोवाच । ह्ये जाये मनसा तिष्ठ घोरे वचाऽथसि मिथ्या कृ-
 णवावहै तु न नौ मन्त्रा अनुदितास एते मयस्करन्परतरे चनाहभित्युप नु रम सं नु
 षदावहाऽइति ह्यैवैनां तदुवाच ॥ ६ ॥ तथ हेतरा प्रत्युवाच । क्रिमेता वाचा
 कृणवा त्वाहं प्राक्रमिषमुषसामग्निवेव पुरुरवः पुनरस्तं परेहि दुरापना वात-इवा-
 हमस्मीति न वै त्वं तदकरोर्यदहमब्रवं दुरापा वाऽअहं त्वयैतर्ह्यस्मि पुनर्घृहानिहीति
 ह्येवं तदुवाच ॥ ७ ॥ अथ हायं परिधून उवाच । सुदेवोऽअथ प्रपतेदनाहृत्परा-
 वृतं परमां गन्तवाऽउ अथा शयीत निर्ऋतेरूपस्येऽथैनं वृका रमसासोऽअद्युरिति सु-
 देवोऽद्योद्वा बध्नीत प्रवा पतेस्तदेनं वृका वा श्वानो वाद्युरिति ह्यैव तदुवाच ॥८॥
 तथ हेतरा प्रत्युवाच । पुरुरवो मा मृथा मा प्रप्तो मा त्वा वृकासोऽअशिवास उ-
 क्षन् न वै र्क्षणानि सख्यानि सन्ति सालावृकाणाऽथ हृदयान्येतेति मैतदाहथान
 वै र्क्षणाऽथ सख्यमस्ति पुनर्घृहानिहीति ह्येवं तदुवाच ॥ ९ ॥ यद्विरूपाचरम् ।
 मन्येष्ववसथ रात्रीः सरदश्चतस्रः घृतस्य स्तोत्रं स कृषन् आशनां तावेवेदं ता-
 वृगाणां चरामीति तदेतद्भुक्तप्रस्युक्तं पञ्चदशर्चं बह्वृचाः प्राहृस्तस्यै ह हृदयमान्य-
 या चकार ॥ १० ॥ सा होवाच । संवत्सरतमीऽथ रात्रिमागच्छतास्तन्मऽएकाऽथ
 रात्रिमन्ते शयितासे जात उतेऽयं तर्हि पुत्रो भवितेति स ह संवत्सरतमीऽथ रात्रि-
 माजंगामेद्विरणयविमितानि ततो हैनेमेकमूचुरेतत्प्रपद्यस्वेति तद्दास्मै तामुपप्रजिघ्युः
 ॥ ११ ॥ सा होवाच । गन्धर्वा वै ते प्रातर्वरं दातारस्तं वृणासाऽइति तं वै मे
 स्वमेव वृणीष्वेति युष्माकमेवैकोऽसानीति ब्रूतादिति तस्मै ह प्रातर्गन्धर्वा वरं ददुः
 स होवाच युष्माकमेवैकोऽसानीति ॥ १२ ॥ ते होचुः । न वै सा मनुष्ये-
 ष्वग्नेर्यज्ञिया तनूरस्ति ययेष्वास्माकमेकः स्यादिति तस्मै ह स्थान्यामोप्या-
 ग्निं प्रहदुरनेनेष्वास्माकमेको भविष्यसीति तं च ह कुमारं चादायावव्राज
 सोऽरयपऽप्रवार्त्ति निधाय कुमारैणैव प्राममेयाय पुनरैपीत्योत्तिरोभूतं योऽग्निरद्व-
 स्थं तं या स्थाली शर्मी ताऽथ स ह पुनर्गन्धर्वानेयाय ॥ १३ ॥ ते होचुः । संव-
 त्सरं चानुष्पारश्यमोदन् पच स एतस्यैवारवत्पस्य तिस्रस्तिस्रः समिधो घृतेनान्ब-

व्य समिद्धतीभिघृतवतीभिर्द्धग्भिर्भ्याधत्तात्स यस्ततोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १४ ॥ ते होतुः । परोऽन्नमिव वाऽएतदाश्वत्थीमेवोत्तरारणिं कुरुष्व शमीमयीमधरारणिं स यस्ततोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १५ ॥ ते होतुः । परोऽन्नमिव वाऽएतदाश्वत्थीमेवोत्तरारणिं कुरुष्व्वात्थीमधरारणिं स यस्ततोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १६ ॥ स आश्वत्थीमेवोत्तरारणिं चक्रे । आश्वत्थीमधरारणिं स यस्ततोऽग्निर्जने स एव स आस तेनेष्ट्वा गन्धर्वाणामेक आस तस्मादाश्वत्थीमेवोत्तरारणिं कुर्वाताश्वत्थीमधरारणिं स यस्ततोऽग्निर्जायते स एव स भवति तेनेष्ट्वा गन्धर्वाणामेको भवति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [५.१.] ॥ ॥

प्रजापतिर्ह चातुर्मास्यैरात्मानं विदधे । स इममेव दक्षिणं बाहुं वैश्वदेव्यं ह-
विरकृत तस्वायमेवाङ्गुष्ठ आग्नेयं हविरिदं सोम्यमिव स सावित्रं ॥ १ ॥ स
वै वाषिष्ठः पुरोडाशो भवति । तस्मादियमासां वर्षिष्ठेदं सारस्वतामिदं पौष्णमथ
य एष उपरिष्टाद्भस्तस्य संधिस्तन्मारुतामिदं वैश्वदेवं दोर्घावापृथिवीयं तद्वाऽअनि-
रुक्तं भवति तस्मात्तदनिरुक्तम् ॥ २ ॥ अयमेव दक्षिण ऊरुर्वरुणप्रघासाः । त-
स्य यानि पञ्च इवींषि समायीनि ता इमाः पञ्चाङ्गुलयः कुण्डावेवैन्द्राग्नं ह-
विस्तत्रै द्विदेव्यं तस्मादिमौ द्वौ कुण्डाविदं वारुणमिदं मारुतमनूकं कायस्तद्वा-
ऽअनिरुक्तं भवति तस्मात्तदनिरुक्तम् ॥ ३ ॥ मुखमेवास्यानीकवतीष्टिः । मुखं
ष्टि प्राणानामनीकमुरः सांतपनीयोरसा हि समिव तप्यतऽउदरं गृहमेधीयापतिष्ठा
वाऽउदरं प्रतिष्ठित्याऽएव शिशनान्येवास्य क्रीडन्ष्टं हविः शिशनैर्हि क्रीडतीवाय-
मेवावाक् प्राण आदित्येष्टिः ॥ ४ ॥ अयमेवोत्तर ऊरुर्माहाहविः । तस्य यानि पञ्च
इवींषि समायीनि ता इमाः पञ्चाङ्गुलयः कुण्डावेवैन्द्राग्नं हविस्तत्रै द्विदेव-
त्यं भवति तस्मादिमौ द्वौ कुण्डाविदं माहन्द्रामेदं वैश्वकर्षणं तद्वाऽअनिरुक्तं भ-
वति तस्मात्तदनिरुक्तमथ यदिदमन्तरुदरे तत्पितृयज्ञस्तद्वाऽअनिरुक्तं भवति तस्मा-
त्तदनिरुक्तम् ॥ ५ ॥ अयमेवोत्तरो बाहुः शुनासीरीयम् । तस्य यानि पञ्च इवींषि
समायीनि ता इमाः पञ्चाङ्गुलयाऽथ य एष उपरिष्टाद्भस्तस्य संधिस्त-
न्कुनासीरीयमिदं वायव्यं वोः सौर्यं तद्वाऽअनिरुक्तं भवति तस्मात्तदनिरु-
क्तम् ॥ ६ ॥ तानि वाऽएतानि । चातुर्मास्यानि त्रिषंधीनि द्विसमस्तानि तस्मा-
दिष्टानि पुरुषस्याङ्गानि त्रिषंधीनि द्विसमस्तानि तेषां वै चतुर्णां द्वयोस्त्रीणि-

त्रीणि हवींश्व्यनिरुक्तानि भवन्ति छे—छे द्वयोः ॥ ७ ॥ तेषां वै चतुर्विं-
 श्नि मन्यन्ति । तस्माच्चतुर्भिर्ऋत्तैरायुते द्वयोः प्रणयन्ति तस्माद्द्वाभ्यामेत्येवमु ह
 मजापतिश्चातुर्मास्यैरात्मानं विदधे तथोऽप्यत्रैवंविद्यजमानश्चातुर्मास्यैरात्मानं
 विदधे ॥ ८ ॥ तदाहुः सर्वगायत्रं वैश्वदेवं हविः स्यात्सर्वत्रैषुभं वरुणप्रघासाः
 सर्वजागतं महाहविः सर्वानुष्टुभं शुनासीरीयं चतुष्टोमस्याप्याऽऽति तदु तथा
 न कुर्याद्यत्त्वाऽप्यान्यभिसम्पद्यन्ते तेनैवास्य स काम उपाप्तो भवति ॥ ९ ॥
 तानि वाऽप्यानि । चातुर्मास्यानि द्वाषष्टानि त्रीणि शतानि बृहत्यः सम्पद्यन्ते
 तदेभिः संवत्सरं च महाव्रतं चाप्नोत्यथो द्विपतिष्ठो वाऽअयं यजमानो यजमा
 नमेवैतस्वर्गे लोकऽआयातयति प्रतिष्ठापयति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ [५.२.]

शौचेयो ह प्राचीनयोग्यः । उद्दालकमारुणिणप्राजगाम ब्रह्मोद्यमग्निहोत्रं
 विविदिषामिति ॥ १ ॥ स होवाच । गौतम का तेऽग्निहोत्री को वत्सः किमुप-
 सृष्टा किं संयोजनं किं दुष्ट्यमानं किं दुग्धं किपाह्नियमाणं किमधिश्रितं
 किमवज्योत्यमानं किमाद्भिः प्रत्यानीतं किमुद्भास्यमानं किमुद्भासितं किमुन्नो
 यमानं किमुन्नीतं किमुद्यतं किं ह्नियमाणं किं निगृहीत्वम् ॥ २ ॥ कां समिध-
 मादधासि का पूर्वाहुतिः किमुपासीषदः किमुपैन्निष्ठाः कोत्तराहुतिः ॥ ३ ॥
 किं हुत्वा प्रकम्पयसि । किं लुचं परिमृज्य कूर्चं न्यमार्जीः किं द्वितीयं
 परिमृज्य दार्क्षणतो हस्तमुपासीषदः किं पूर्वं प्राशीः किं द्वितीयं किमुत्सृप्यापाः
 किं लुच्यप आनीय निरौक्षीः किं द्वितीयं किं तृतीयमेतां दिशमुदौक्षीः किं
 जघ्नेनाहवनीयमणे न्यनेषीः किं समतिष्ठिपो यदि वाऽपताद्विद्वानग्निहोत्रमहौ-
 षीरथ ते हुतं यद्यु वाऽअविद्वानहुतमेव तऽऽति ॥ ४ ॥ स होवाच । इद्वैव
 मे मानव्यग्निहोत्री वायव्यो वत्सः सजरूपसृष्टा विराट् संयोजनमाश्विनं दुष्ट्यमानं
 वैश्वदेवं दुग्धं वायव्यमाह्नियमाणमाग्नेयमधिश्रितमैन्द्राग्नमवज्योत्यमानं वारुणम-
 द्भिः प्रत्यानीतं वायव्यमुद्भास्यमानं द्यावापृथिव्यमुद्भासितमाश्विनमुन्नीयमानं
 वैश्वदेवमुन्नीतं महादेवाद्योद्यतं वायव्यं ह्नियमाणं वैष्णवं निगृहीतम् ॥
 ॥ ५ ॥ अथ यां समिधमावधामि । आहुतीनां सा प्रतिष्ठा या] पु-
 र्वाहुतिर्देवास्तयापैषं यदुपासीषदं बार्हस्पत्यं तद्यदपैन्निष्ठीमं चासुं च लोकौ तेन
 समिधां योत्तराहुतिर्मा तया स्वर्गे लोकेऽधाम् ॥ ६ ॥ अथ यज्जत्वा प्रकम्पयामि ।

वायुव्यं तद्यत्सुचं परिमृज्य कूर्चे न्यमार्जिषमोषधिवनस्पतींस्तेनाप्रैषं यद्वितीयं परि-
मृज्य दक्षिणतो हस्तमुपासीषदं पितृस्तेनाप्रैषं यत्पूर्वं प्राशिषं मां तेनाप्रैषं यद्वितीयं
प्रजां तेनाथ यदुत्सृष्ट्यापां पशूस्तेनाप्रैषं यत्सुच्यप आनीय निरौच्छिषथ सर्पदेव-
जनांस्तेनाप्रैषं यद्वितीयं गन्धर्वाप्सरसस्तेनाथ यत्तृतीयमेतां दिशमुदौक्षिषथ स्वर्ग-
स्य लोकस्य तेन द्वारं व्यवारिषं यज्जघनेनाहवनीयमपो न्यनैषमस्मै लोकाय तेन
वृष्टिमदां यत्समितिष्ठिषं यत्पृथिव्या ऊनं तत्तेनापूपरमिसेतुभौ भगवन्त्सहेति होवा-
च ॥ ७ ॥ शौचेयो जप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तामिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति स होवाच
स होवाच यस्मिन्कालेऽनुद्धतास्तेऽग्नयः स्युरूपावहृतानि पात्राणि होष्यन्त्स्या
अथ तस्याहवनीयोऽनुगच्छेद्वेत्थ तद्भयं यदत्र जुह्वतो भवतीति वेदेति होवाच पुरा
चिरादस्य ज्येष्ठः पुत्रो अियेत यस्यैतद्विदितथं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिषामिति
किं विदितं का प्रायश्चित्तिरिति प्राण उदानमप्यगादिति गार्हपत्येऽआहुतिं जुहु-
याथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदागः कुर्वीयेत्येतन्नौ भगवन्त्सहेति होवाच ॥ ८ ॥
शौचेयो जप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तामिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति स होवाच
यत्र तऽएतस्मिन्नेव काले गार्हपत्योऽनुगच्छेद्वेत्थ तद्भयं यदत्र जुह्वतो भवतीति वे-
देति होवाच पुरा चिरादस्य गृहपतिस्त्रियेत यस्यैतद्विदितथं स्याद्विद्याभिस्त्वेवा-
हमतारिषामिति किं विदितं का प्रायश्चित्तिरित्युदानः प्राणमप्यगादित्याहवनीय-
ऽआहुतिं जुहुयाथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदागः कुर्वीयेत्येतन्नौ भगवन्त्सहेति होवाच
॥ ९ ॥ शौचेयो जप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तामिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति स
होवाच यत्र तऽएतस्मिन्नेव कालेऽन्वाहार्युचनोऽनुगच्छेद्वेत्थ तद्भयं यदत्र जुह्वतो
भवतीति वेदेति होवाच पुरा चिरादस्य सर्वे पशवो अियेरन्यस्यैतद्विदितथं
स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिषामिति किं विदितं का प्रायश्चित्तिरिति व्यान उदानम-
प्यगादिति गार्हपत्येऽआहुतिं जुहुयाथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदागः कुर्वीयेत्येतन्नौ भ-
गवन्त्सहेति होवाच ॥ १० ॥ शौचेयो जप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तामिति पृच्छैव
प्राचीनयोग्येति स होवाच यत्र तऽएतस्मिन्नेव काले सर्वेऽग्नयोऽनुगच्छेयुर्वेत्थ
तद्भयं यदत्र जुह्वतो भवतीति वेदेति होवाच पुरा चिरादस्यादायादं कुलथं स्या-
द्यस्यैतद्विदितथं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिषामिति किं विदितं का प्राय-
श्चित्तिरिति पुरा चिरादग्निं मथित्वा यां दिशं वातो वायात्तां दिशमाहवनीय-
मुद्धत्य वायुव्यामाहुतिं जुहुयाथ स विद्याथं समृद्धं मेऽग्निर्होत्रथ सर्वदेवसं

वायुश्च षेव सर्वाणि भूतान्यपियन्ति वायोः पुनर्विसृज्यन्ते सैव प्रायश्चित्तिर्न
 तद्भागः कुर्वीयेत्येतन्नो भगवन्तसहेति होवाच ॥ ११ ॥ शौचेयो हप्तः । प्रच्यामि
 ह्येव भगवन्तमिति पृच्छैः प्राचीनयोग्येति स होवाच यत्र तऽएत्स्मिन्नेन काले निवा
 ते सर्वेऽनयोऽनुगच्छेयुर्वेत्थ तद्गयं यदत्र जुह्वतो भवतीति वेदंति होवाच्चाप्रियमेवा-
 सिं कलांके पश्येतामियामुष्मिन्यस्मैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिषमिति किं
 विदितं का प्रायश्चित्तिरिति पुरा चिरादग्निं मथित्वा प्राञ्चमाहवनीयमुद्धृत्य ज-
 घनेनाहवनीयमुपविश्याहमेवैनत्पिबेयश्च स विद्याश्च समृद्धं मेऽग्निहोत्रं सर्व-
 देवत्यं ब्राह्मणं च षेव सर्वाणि भूतान्यपियन्ति ब्राह्मणात्पुनर्विसृज्यन्ते सैव प्रा-
 यश्चित्तिर्न तद्भागः कुर्वीयेत्यथ वाऽअहमेतन्नाबोदिषमिति होवाच ॥ १२ ॥ शौ-
 चेयो हप्तः । इमानि समित्काष्ठान्युपायानि भगवन्तमिति स होवाच यद्वं नाव-
 स्यो मूर्धा ते व्यपतिष्यदेक्षुपेहीति तथेति तथं होपनिन्ये तस्मै हैताश्च शोकतरां
 ष्यादृतिमुवाच यत्सत्यं तस्माद्दु सत्यमेव वदेत् ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [५. ३.]

ब्रह्मचर्यमागामित्याह । ब्रह्मणऽप्येतदात्मानं निवेदयति ब्रह्मचार्यसानीत्याह
 ब्रह्मणऽप्येतदात्मानं परिददात्यथैनमाह को नामासीति प्रजापतिर्वै कः प्राजा
 पत्यमेवैनं तत्कृत्वोपनयत ॥ १ ॥ अथास्य हस्तं गृह्णाति । इन्द्रस्य ब्रह्मचार्यस्यग्नि-
 राचार्यस्तथाहमाचार्यस्तवासावित्येते वै श्रेष्ठे बलिष्ठे देवते एताभ्यामेवैनं श्रेष्ठाभ्यां
 बलिष्ठाभ्यां देवताभ्यां परिददाति तथा हास्य ब्रह्मचारी न कां चनार्तिमार्च्छति न
 स य एवं वेद ॥ २ ॥ अथैनं भूतेभ्यः परिददाति । प्रजापतये त्वा परिददामि
 देवाय त्वा सवित्रे परिददामीत्येते वै श्रेष्ठे बर्षिष्ठे देवतेऽएताभ्यामेवैनं श्रेष्ठाभ्यां
 बर्षिष्ठाभ्यां देवताभ्यां परिददाति तथा हास्य ब्रह्मचारी न कां चनार्तिमार्च्छति
 न स य एवं वेद ॥ ३ ॥ अद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः परिददामीति । तदेनमद्भ्यश्चौषधि-
 भ्यश्च परिददाति यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामीति तदेनमाभ्यां यावापृथिवी-
 भ्यां परिददाति ययोरिदं सर्वमधि विद्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्याऽ-
 हति तदेनं सर्वेभ्यो भूतेभ्यः परिददात्यरिष्ट्यै तथा हास्य ब्रह्मचारी न कां चना-
 र्तिमार्च्छति न स य एवं वेद ॥ ४ ॥ शतम् ॥ ५९०० ॥ ब्रह्मचार्यसीत्याह । ब्रह्मणऽ-
 प्येवैनं तत्परिददात्यपोऽशान्नेत्यमृतं वाऽआपोऽमृतमशान्नेत्येवैनं तदाह कर्म कुर्वीति
 वीर्यं वै कर्म वीर्यं कुर्वीत्येवैनं तदाह समिधमाधेहीति समिन्स्त्वात्मानं

तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेत्येवैनं तदाह मा सुषुप्या इति मा मृथा इत्येवैनं तदाहापो-
 ऽशानेत्यमृतं वाऽआपोऽमृतमशानेत्येवैनं तदाह तदेनमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति तथा
 हास्य ब्रह्मचारी न कां चनातिर्मिद्धिति न स य एवं वेद ॥ ५ ॥ अध्यास्मै सावि-
 त्रीमन्वाह । तांश्च इ स्मैतां पुरा संवत्सरेऽन्वाहुः संवत्सरसंमिता वै गर्भाः प्रजायन्ते
 जातऽएवास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥६॥ अथ षट्सु मासेषु । षड्वाऽश्रुतवः संवत्सरस्य
 संवत्सरसंमिता वै गर्भाः प्रजायन्ते जातऽएवास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥ ७ ॥ अथ
 चतुर्विंशशत्यहे । चतुर्विंशशतिवै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरसंमिता वै गर्भाः
 प्रजायन्ते जातऽएवास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥८॥ अथ द्वादशाहे । द्वादश वै मासा
 संवत्सरस्य संवत्सरसं० ॥९॥ अथ षडहे । षड्वाऽश्रुतवः संवत्सरस्य संवत्सर-
 सं० ॥ १० ॥ अथ ष्यहे । त्रयो वाऽश्रुतवः संवत्सरस्य संवत्सरसं० ॥ ११ ॥
 तदपिश्लोकं गायन्ति । आचार्यो गर्भो भवति हस्तमाधाय दाक्षिण्यं तृतीयस्यांश्च
 स जायते सावित्र्या सह ब्राह्मण इति सद्यो इ त्वात्र ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै
 ब्राह्मणः सद्यो वाऽअग्निर्जायते तस्मान्सद्य एव ब्राह्मणायानुब्रूयात् ॥ १२ ॥
 तांश्च हैतामेके । सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहुर्वीग्वाऽअनुष्टुप्तदास्मिन्वाचं दध्म इति न तथा
 कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयादा न्वाऽअयमस्य वाचमदित मुक्तो भविष्यतीतीश्वरो इ त-
 थैव स्यात्तस्मादेतां गायत्रीमेव सावित्रीमनुब्रूयात् ॥ १३ ॥ अथ है के दाक्षिण्यतः ।
 प्रतिष्ठते वासीनाय वान्वाहुर्न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयात्कुल्वं न्वाऽअयमिममजीजन-
 त बुम्बो भविष्यतीतीश्वरो इ तथैव स्यात्तस्मात्पुरस्तादेव प्रतीचे समीक्षमाणायानुब्रूया
 त् ॥१४॥ तां वै पच्छोऽन्वाह । त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेवास्मि-
 स्तद्वात्स्यथार्धचेशो द्वौ वाऽइमौ प्राणौ प्राणोदाना वेव प्राणोदानावेवास्मिस्तद्वा-
 त्स्यथ कृत्स्नामेको वाऽअयं प्राणः कृत्स्न एव प्राणमेवास्मिस्तत्कृत्स्नं दधाति ॥१५॥ त-
 दाहुः । न ब्राह्मणं ब्रह्मचर्यमुपनीय मिथुनं चरेद्गर्भो वाऽएष भवति यो ब्रह्मचर्यमु-
 पैति नेदिमं ब्राह्मणं विषिक्तोऽतसो जनयान्तीति ॥ १६ ॥ तद् वाऽआहुः । का-
 ममेव चरेद्दृग्यो वाऽइमाः प्रजा दैव्यश्चैव मानुष्यश्च ता वाऽइमा मानुष्यः प्रजाः
 मज्जन्नात्प्रजायन्ते छन्दश्चंसि वै दैव्यः प्रजास्तानि मुञ्चतो जनयते तत् एतं ज-
 नयते तस्माद्वा काममेव चरेत् ॥१७॥ तदाहुः । न ब्रह्मचारी सन्मध्वश्रीयादोषधीनां वा-
 ऽएष परमो रसो यन्मधु नेदन्नाद्यस्यान्तं गच्छानदित्य इ स्पाह चेतकेतुरारुणोयो ब्रह्म-
 चारी सन्मध्वश्नस्त्रयै वाऽएतद्विद्यायै शिष्टं यन्मधु स तु रसो यस्थदृक्शिश्रिति यथा

इ वाऽऽचं वा यजुर्वा साम वाभिन्वाहरेत्तादृक्तद्य एवं विद्वान्ब्रह्मचारी सन्ध्व-
श्र्वाति तस्माद्दु काममेवाशनीयात् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. ४.] ॥

देवान्वाऽऊर्ध्वान्स्वर्गं लोकं यतः । असुरास्तमसान्तरदधुस्ते हाचुन वाऽअस्यान्युन
सत्त्वादपघातोऽस्ति हन्त सत्त्रमासामहाऽइति ॥ १ ॥ ते शताग्निष्टोमश्च
सत्त्रमुपेयुः । ते यावद्दासीनः परापश्येत्तावतस्तमोऽपाघ्नतैवमेव शतोकथ्येन याव-
त्सप्तपरापश्येत्तावतस्तमोऽपाघ्नत ॥ २ ॥ ते होचुः । अप वाव तमो हन्महे न त्वेव सर्वमिव
हन्त प्रजापतिं पितरं प्रत्ययामेति ते प्रजापतिं पितरं प्रतीत्योचुरसुरा वै नो भगव ऊ-
र्ध्वान्स्वर्गं लोकं यतस्तमसान्तरदधुः ॥ ३ ॥ ते शताग्निष्टोमश्च सत्त्रमुपेयुः । ते
यावद्दासीनः परापश्येत्तावतस्तमोऽपाहन्मद्येवमेव शतोकथ्येन यावत्सप्तपरापश्ये-
त्तावतस्तमोऽपाहन्महि प्र नो भगवच्छाधि यथासुरास्तमोऽपहत्य सर्वं पाप्मानमपह-
त्य स्वर्गं लोकं प्रज्ञास्याम इति ॥ ४ ॥ स होवाच । असर्वक्रतुभ्यां वै यज्ञाभ्या-
मगन्त यद्गिष्टोमेन चोक्थ्येन च शतातिरात्रश्च सत्त्रमुपेत तेनासुरास्तमोऽपहन्य
सर्वं पाप्मानमपहत्य स्वर्गं लोकं प्रज्ञास्यथेति ॥ ५ ॥ ते शतातिरात्रश्च सत्त्रमुपेयुः ।
तेनासुरास्तमोऽपहत्य सर्वं पाप्मानमपहत्य स्वर्गं लोकं प्रजङ्गुस्तेषामर्वाक्पञ्चाश-
ष्वेवाहःस्वहरभिः रात्रिसामानि परीयू रात्रिमभ्यहः सामानि ॥ ६ ॥ ते होचुः ।
अपुहाम वै न प्रजानीमो हन्त प्रजापतिमेव पितरं प्रत्ययामेति ते प्रजापतिमेव पि-
तरं प्रतीत्योचुरहश्चो रात्रिसामानि रात्र्यामन्हो भवन्ति नः त्रिपिञ्चव्यह्वान्मुग्धान्वि-
द्वान्धीरोऽनुशाधि न इति ॥ ७ ॥ तान्हैतदुपजगौ । महाह्रिमिव वै हृदाश्वलीषा-
नन्वेत्य अनुत्त स्वादास्थानान्ततः सत्त्रं न तापतऽइति ॥ ८ ॥ आश्विनं वै
वः शस्यमानम् । प्रातरनुवाकृमास्थानादनुत्त यमास्थानादनुद्धं धीराः सन्तोऽअधी-
रवत् प्रशास्त्रा तमुपेत शनैरप्रतिशश्चसतेति ॥ ९ ॥ ते होचुः । कथं नु भगवः
शस्तं कथमप्रतिशस्तमिति स होवाच यत्र होताश्विनश्च शश्चसन्नाग्नेयस्य क्रतो-
र्गीयत्रस्य छन्दसः पारं गच्छान्तप्रतिप्रस्थाता वसतीवरीः परिहृत्य भैत्रावरुणस्य
इविर्धानयोः प्रातरनुवाकृमुवाकुरुतादुक्षेर्होता शश्च सति शनैरितरो जम्जप्यमान-इ-
वान्वाह तत्र वाचा वाचं प्रत्येति न छन्दसा छन्दः ॥ १० ॥ परिहिते प्रातरनुवाके । यथा-
यतनमेवोपाशुं श्वन्तर्यामौ हुत्वा द्रोणकलशे पवित्रं प्रणीच्य निदधाति तिरोन्हयैश्च-
रित्वा प्रत्यञ्चः प्रतिपरेत्य तिरोन्धानेव भक्तयाध्वाऽअथानुपूर्वं यज्ञपुच्छं सश्च-

स्थाप्य यऽऊर्ध्वा अन्तर्यामाद्ग्रहास्तान्गृहीत्वा विपुषाँ ह्योमँ हत्वा संतर्नि
 च बहिष्पवमानेन स्तुत्राहरेव प्रतिपद्याध्वाऽऽति ॥११॥ तदेतेभि ङ्लोकाः॥ चतु-
 र्भिः सन्धैर्व्युक्तैर्धारा व्यजहुस्तमः विद्याँ सो ये शतक्रतुदेवाः सत्त्रमतन्वतेति ॥१२॥
 षत्वारो ह्यत्र युक्ता भवन्ति । द्वौ होतारौ ह्यावध्वर्यू पवेर्तु शकेव हनूनि कल्पयन्-
 हनोरन्तौ व्यतिषजन्त धीराः न दानत्रा यद्वियं तन्तुमेषां विजानीमौ विततं मोह-
 यन्ति नः ॥ पूर्वस्याहः परिशिष्यन्ति कर्म तदुत्तरेणाभिवितन्वतेऽह्ना दुर्विज्ञानं
 काध्यं देवतानाँ सोमाः सोमैर्व्यतिशक्ताः प्लवन्ते ॥ समानान्तसदमुच्चन्ति ह्या-
 न्काष्ठभूतो यथा पूर्णान्परिस्तुतः कुम्भान्जनमेत्रयसादनऽइत्यसुररक्षसान्यपेयुः
 ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥७॥ [५.५.] ॥ ॥

एवैव महायज्ञाः । तान्येव महासत्राणि भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञः पितृयज्ञो देवय-
 ज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति ॥१॥ अहरहभूतेभ्यो बलिँ हरेव । तथैतं भूतयज्ञं समाप्नो-
 त्यहरहर्दद्यादोदपात्रात्तथैतं मनुष्ययज्ञं समाप्नोत्यहरहः स्वधाकुर्यादोदपात्रात्त-
 थैतं पितृयज्ञं समाप्नोत्यहरहः स्वाहाकुर्यादा काष्ठात्तथैतं देवयज्ञं समाप्नोति
 ॥२॥ अथ ब्रह्मयज्ञः । स्वाध्यायो वै ब्रह्मयज्ञस्तस्य वाऽएतस्य ब्रह्मयज्ञस्य त्रगेव जु-
 हूर्मान उपभृञ्चतुर्धुत्रा मेधा स्तुत्रः सत्यमवधृथः स्वर्गो लोक उद्गयनं यावन्तँ ह
 वाऽइमां पृथिवीं वित्तन पूर्णा ददँल्लोकं जयति त्रिस्तावन्तं जयति भूयाँसं चा-
 क्षयं य एवं विद्वानहरहः स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यः ॥ ३ ॥ पय
 आहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । यदृचः स य एवं विद्वानृचोऽहरहः स्वाध्याय-
 मधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति तऽएनं तृप्तास्तर्पयन्ति योगक्षेपेण प्राणेन
 रेतसा सर्वात्मना सर्वाभिः पुण्याभिः सम्पद्धिर्धृतकुल्या मधुकुल्याः पितृन्तस्वधा
 अभिवहन्ति ॥ ४ ॥ आज्याहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । यद्यज्ञंषि स य एवं
 विद्वान्यज्ञंष्यहरहः स्वाध्यायमधीतऽआज्याहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति तऽएनं तृ-
 प्तास्तर्पयन्ति योगक्षेपेण प्राणेन रे० ॥५॥ सोमाहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । य-
 त्सामानि स य एवं विद्वान्त्सामान्यहरहः स्वाध्यायमधीते सोमाहुतिभिरेव तद्देवां
 स्तर्पयति तऽएनं तृप्तास्तर्पयन्ति योगक्षेपेण प्राणेन रे० ॥६॥ मेदआहुतयो ह वा
 एता देवानाम् । यदथर्वाङ्गिरसः स य एवं विद्वानथर्वाङ्गिरसोऽहरहः स्वाध्यायम-
 धीते मेदआहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति तऽएनं तृप्तास्तर्पयन्ति योगक्षेपेण प्राणेन रे०

॥७॥ मध्वाहुतयो ह वाऽपता देवानाम् । यदनुशासनानि विद्या वाकोवाक्यमिति-
 हासपुराणं गाथा नाराशंभस्यः स च एवं विद्वाननुशासनानि विद्या
 वाकोवाक्यमितिहासपुराणं गाथा नाराशंभसीरिस्यहरहः स्वाध्यायमधीते
 मध्वाहुतिभिरेव तद्देवास्तर्पयति तऽपनं तृप्तास्तर्पयन्ति योगक्षेपेण प्राणेन ३० ॥८॥
 तस्य वाऽपतस्य ब्रह्मयद्भ्यस्य । अत्रारो वषट्कारा यद्वातो वाति यद्विद्योतते यस्त-
 नयति यदवस्फूर्जति तस्मादेवंविद्वाति वाति विद्यातमाने स्तनयत्यवस्फूर्जत्यधीयीतैव
 वषट्काराणामुच्छम्बङ्कारायाति इवै पुनर्घृत्यं मुच्यते गच्छति ब्रह्मणः सात्मतां स
 चेदपि प्रबलमिव न शक्नुयादप्येकं देवपदमधीयीतैव तथा भूतेभ्यो न हीयते ॥९॥
 ब्राह्मणम् ॥८॥ [५. ६.] तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १११ ॥

अथातः स्वाध्यायप्रशंसा । पिपे स्वाध्यायप्रवचने भवतो युक्तमना भवत्य-
 पराधीनोऽहरहर्यान्तसाधपते सुखं स्वपिति परमाचिकित्सक आत्मनो भवती-
 न्द्रियसंशमश्चैकारामता च प्रज्ञावृद्धिर्यशो लोकपक्तिः प्रज्ञा वर्धमाना घतुरो ध-
 र्मान्ब्राह्मणमभिनिष्पादयति ब्राह्मण्यं प्रतिरूपचर्या यशो लोकपक्तिं लोकः पच्य-
 मानश्चतुर्भिर्धर्मैर्ब्राह्मणं भुनक्त्यर्चया च दानेन चाज्येयतया चावध्यतया च ॥१॥
 ये ह वै के च श्रमाः । इमे द्यावापृथिवीऽञ्जन्तरेण स्वाध्यायो हैव
 तेषां परमता काष्ठा य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्यायो-
 ऽध्येतव्यः ॥ २ ॥ यद्यद् वाऽअयं छन्दसः । स्वाध्यायमधीते तेन-
 तेन हैवास्य यद्भक्तुनेष्टं भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्या-
 योऽध्येतव्यः ॥ ३ ॥ यदि ह वा अप्यभ्यक्तः । अलंकृतः सुरितः सुखे शयने
 श्रानानः स्वाध्यायमधीतऽत्रा हैव स नखाग्रेभ्यस्तप्यते य एवं विद्वान्स्वाध्यायम-
 धीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यः ॥ ४ ॥ मधु ह वाऽश्नुचः । घृतं ह सामान्य-
 मृतं यजूंषि यद् वाऽअयं वाकोवाक्यमधीते क्षीरौदनमांशसौदनौ हैव तौ
 ॥ ५ ॥ मधुना ह वाऽपष्ट देवास्तर्पयति । य एवं विद्वानृचोऽहरहः स्वाध्यायमधी-
 ते तऽपनं तृप्तास्तर्पयन्ति सर्वैः कामैः सर्वैर्भोगैः ॥ ६ ॥ घृतेन ह वाऽपष्ट देवा-
 स्तर्पयति । य एवं विद्वान्सामान्यहरहः स्वाध्यायमधीते तऽपनं तृप्ता ॥ ७ ॥
 अमृतेन ह वाऽपष्ट देवास्तर्पयति । च एवं विद्वान्यजूंष्यहरहः स्वाध्यायमधीते
 तऽपनं तृप्ता ॥ ८ ॥ क्षीरौदनमांशसौदनाभ्यां ह वाऽपष्ट देवास्तर्पयति ।

य एवं विद्वान्वाकोवाक्यमितिहासपुराणमित्यहरहः स्वाध्यायमधीते तऽएने-
 तृप्ता० ॥ ९ ॥ युन्ति वाऽआपः । एत्यादित्य एति चन्द्रमा युन्ति नक्षत्राणि ।
 यथा ह वाऽएता देवता नेयुर्न कुर्युरेवंधै हैव तदहर्ब्राह्मणो भवति यदहः स्वा-
 ध्यायं नाधीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यस्तस्मादप्युचं वा यजुर्वा साम वा गार्थाः
 वा कुन्त्या वाभिन्व्याहरेद्भूतस्याव्यवच्छेदाय ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [५. ७.] ॥

प्रजापतिर्वाऽऽदमग्र ऽश्नासीत् । एक एव सोऽकामयत स्यां प्रजायेयेति
 सोऽश्नाम्यत्स तपोऽतप्यत तस्माच्छान्तात्तेपानात्त्रयो लोका असृज्यन्त पृथिव्यन्त-
 रिक्षं द्यौः ॥ १ ॥ स इमाँस्त्रीछोकानभितताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रीणि ज्योतीँऽऽ-
 ष्यजायन्ताग्निर्वोऽयं पर्वते सूर्यः ॥ २ ॥ स इमाने त्रीणि ज्योतीँऽऽष्यभित-
 ताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रयो वेदा अजायन्ताग्नेर्ऋग्वेदो वायोर्यजुर्वेदः सूर्यात्साम-
 वेदः ॥ ३ ॥ स इमाँस्त्रीन्वेदानभितताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रीणि शुक्राण्यजायन्त
 भूरित्यृग्वेदाद्भुव इति यजुर्वेदात्स्वारिति सामवेदात्तद्भुग्वेदेनैव होत्रमकुर्वत यजुर्वेदे-
 नाध्वर्व्वेदं सामवेदेनोद्गीथं यदेव ऋषये विद्याये शुक्रं तेन ब्रह्मत्वमथोच्चक्राम ॥ ४ ॥
 ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन् । यदि न ऋक्तो वा यजुष्टो वा सामतो वा यज्ञो
 हृलेत्केनैर्न भिषज्येमेति ॥ ५ ॥ स होवाच । यदृक्तो भूरिति चतुर्गृहीतमाज्यं
 गृहीत्वा गार्हपत्ये जुह्वथ यदि यजुष्टो भुव इति चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वाग्नीध्रीये
 जुह्वथान्वाहार्यपचने वा हविर्यजे यदि सामतः स्वारिति चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वाहवनीये
 जुह्वथ यद्युऽऽविजातमसत्सर्वाण्यनुद्रुत्याहवनीये जुह्वथ तद्भुग्वेदेनैवऽग्नेर्ऋ-
 ज्यति यजुर्वेदेन यजुर्वेदं सामवेदेन सामवेदं स यथा पर्वणा पर्व संदध्यादे-
 वधै हैव स संदधाति य एताभिर्भिषज्यत्यथ यो हातोऽन्येन भिषज्यति यथाः
 शीर्णेन शीर्णे संधिस्सेद्यथा वा शीर्णे गरमभिनिदध्यादेवं तत्सस्मादेवंभिदमेक
 ब्रह्माणं कुर्वीत नानेवंभिदम् ॥ ६ ॥ तदाहुः । यदृचा होत्रं क्रियते यजुषाध्वर्व्व-
 वेदं साम्नोऽग्नीथेऽथ केन ब्रह्मत्वाप्तियनया ऋष्या विद्ययेति इ ब्रूयात् ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. ८] ॥

प्रजापतिर्ह वाऽएष यदाँऽशुः । सोऽस्यैष आत्मैवात्मा अयं प्रजापतिर्वागे-

वादाभ्यः स यदाथंशु गृहीत्वादाभ्यं गृह्णात्यात्मानमेवास्यैतत्संस्कृत्य तस्मिन्नेतां
 वाचं प्रतिष्ठापयति ॥ १ ॥ अथ मनो ह वाऽअथंशुः । वाग्दाभ्यः प्राणं पवाथं-
 शुरुदानोऽदाभ्यश्चक्षुरेवाथंशुः श्रोत्रमदाभ्यस्तद्यदेतौ ग्रहौ गृह्णन्ति सर्वत्वायैव
 कृत्स्नतायै ॥२॥ अथ देवाश्च ह वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त तऽए-
 तस्मिन्नेत्र यज्ञे प्रजापतावस्पर्धन्तावस्पाकमयथं स्यादस्माकमयथं स्यादिति ॥३॥
 ततो देवाः । अर्चन्तः श्राम्यन्तश्चरुस्तऽएतं ग्रहं ददशुरेतामदाभ्यं तमगृह्णत ते सव-
 नानि प्रावृहन्त ते सर्वं यज्ञं समवृज्जतान्तरायमसुरान्यज्जात् ॥४॥ ते होचुः अदभा-
 म वा ऽएनातिरिति तस्माद्वादाभ्यो न वै नोऽदभिति तस्माद्वादाभ्यो वाग्वाऽअदा-
 भ्यः सेयमदव्या वाक्त्स्माद्वेवादाभ्य एवथं ह वै द्विषतो भ्रातृव्यस्य सर्वं यज्ञं
 संवृक्त्स्व एवं द्विषन्तं भ्रातृव्यं सर्वस्माद्यज्ञान्निर्भजनि बहिर्भा करोति य उऽएवमेत-
 द्दे ॥ ५ ॥ स येनैव पात्रेणाथंशु गृह्णाति । तस्मिन्नेव पात्रे निग्राभ्याभ्योऽपु आ-
 नीय तस्मिन्नेतानथंशुगृह्णाति ॥ ६ ॥ उपयामगृहीतोऽसि । अग्नये त्वा गायत्र-
 छन्दसं गृह्णामीति गायत्रं प्रातःसवनं तत्प्रातः सवनं प्रवृहतीन्द्राय त्वा त्रिष्टुप्छन्दसं
 गृह्णामीति त्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं तन्माध्यन्दिनं सवनं प्रवृहति विश्वेभ्य-
 स्त्वा देवेभ्यो जगच्छन्दसं गृह्णामीति जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनं प्रवृहत्व-
 नुष्टुप्तेऽभिगर इति यद्वाऽऊर्ध्वं सवनेभ्यस्तदानुष्टुभं तदेवैतत्प्रवृहति तन्नाभिषुणोति
 वज्रो वै प्रावा वाग्दाभ्यो नेदृज्जेण वाचं हिनसानीति ॥ ७ ॥ अथंशुनेवाधू-
 नोति । वेशीनां त्वा एतन्नाधूनोमि कुकूनानां त्वा एतन्नाधूनोमि भन्वनानां
 त्वा एतन्नाधूनोमि मदिन्तमानां त्वा एतन्नाधूनोमि मधुन्तमानां त्वा एतन्नाधू-
 नोमीत्येता वै वैवीरापस्तद्याश्च वैवीरापो याश्चेमा मानुष्यास्ताभिरेवास्मिन्नेतद्दु-
 भयीभी रसं दधाति ॥ ८ ॥ शुक्रं त्वा शुक्रऽआधूनोमीति । शुक्रं ह्येतच्छुक्रऽआ-
 धूनोत्यद्रो रूपे सूर्यस्य रश्मिष्विति तद्दृश्यैवैतद्रूपे सूर्यस्य च रश्मिष्वेवाधूनोति
 ॥ ९ ॥ ककुभं रूपं वृषभस्य रोचते वृहदिति । एतच्चै ककुभं रूपं वृषभस्य
 रोचते वृहद्य एष तपति शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः सोमः सोमस्य पुरोगा इति तच्छु-
 क्रमेवैतच्छुक्रस्य पुरोगां करोति सोमं सोमस्य पुरोगां यत्ते सोमादाभ्यं नाम
 जागृवि तस्मै त्वा गृह्णामीत्येतद् वाऽअस्यादाभ्यं नाम जागृवि यद्वाक्त्स्वाचमेवैत-
 द्वाचे गृह्णाति ॥ १० ॥ अथोपनिष्क्रम्य जुहोति । तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहेति
 तस्मोममेवैतस्सोमाय जुहोति तथो वाचमग्नौ न प्रवृणक्तयथ हिरण्यमभिव्यन्तिय-

स्रावेव बन्धुस्तस्य तावतीरेव दक्षिणा यावतीरथशोः ॥ ११ ॥ अथाथशूनपुनर-
 प्यर्जति । उशिकुं देव सोमाग्नेः प्रियं पाथोऽपीहि वशी त्वं देव सोमेन्द्रस्य
 प्रियं पाथोऽपीहस्मत्सखा त्वं देव सोम विश्वेषां देवानां प्रियं पाथोऽपीहीति स-
 बनानि वाऽअदः प्रवृहति तान्येवैतत्पुनराप्याययत्ययातयामानि करोति तैरयात-
 यामैर्यज्ञं तन्वते ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [५. ६] ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ [७१.] ॥

भृगुर्ह वै वारुणिः । वरुणं पितरं विद्ययातिमेने तद् वरुणो विद्वां चकाराति
 वै मा विषया मन्यतऽइति ॥ १ ॥ स होवाच । प्राङ् पुत्रक व्रजतात्तत्र यत्पश्ये-
 स्तद्दृष्ट्वा दक्षिणा व्रजतात्तत्र यत्पश्येस्तद्दृष्ट्वा प्रत्यग्व्रजतात्तत्र यत्पश्येस्तद्दृष्ट्वाद्ग-
 जतात्तत्र यत्पश्येस्तद्दृष्ट्वीत्योः पूर्वयोरुत्तरमन्ववान्तरदेशं व्रजतात्तत्र यत्पश्येस्तन्म-
 ऽश्वाचक्षीथा इति ॥२॥ स ह तत एव प्राङ् प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषान्पर्वा-
 ण्येषां पर्वशः संवश्चं पर्वशो विभ्रजमानानिदं त्वेदं ममेति स होवाच भीष्मं बत भोः
 पुरुषान्वाऽएतत्पुरुषाः पर्वाण्येषां पर्वशः संवश्चं पर्वशो व्यभक्षतेति ते होचुरित्थं
 वाऽइमेऽस्मानमुष्मिल्लोकेऽसचन्त तान्वयमिदमिह प्रतिसचामहाऽइति स होवाचा-
 स्तीह प्रायश्चितीश्चित्यस्तीति का-ति पितृ ते वेदेति ॥ ३ ॥ स ह तत एव
 दक्षिणा प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषान्पर्वाण्येषां पर्वशः संकृतं पर्वशो विभ्रज-
 मानानिदं त्वेदं ममेति स होवाच भीष्मं बत भोः पुरुषान्वाऽएतत्पुरुषाः पर्वाण्ये-
 षां पर्वशः संकृतं पर्वशो व्यभक्षतेति ते होचुरित्थं वा इमेऽस्मानमुष्मिल्लोकेऽसचन्त
 तान्वयमिदमिह प्रतिसचामहाऽइति स होवाचास्तीह प्रायश्चितीश्चित्यस्तीति
 का-ति पितृ ते वेदेति ॥ ४ ॥ स ह तत एव प्रत्यङ् प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषा-
 स्तृष्णीमासीनांस्तृष्णीमासीनैरघमानान्तस होवाच भीष्मं बत भोः पुरुषान्वाऽएतत्पु-
 रुषास्तृष्णीमासीनांस्तृष्णीमासीना अदन्तीति ते होचुरित्थं वाऽइमेऽस्मानमुष्मिल्लो-
 केऽसचन्त तान्वयमिदमिह प्रति सचामहाऽइति स होवाचास्तीह प्रायश्चितीश्चित्य-
 स्तीति का-ति पितृ ते वेदेति ॥५॥ स ह तत एवोदङ् प्रवव्राज । एतु पुरुषैः
 पुरुषानाक्रन्दयत आक्रन्दयन्निरघमानान्तस होवाच भीष्मं बत भोः पुरुषान्वाऽ-
 पतत्पुरुषा आक्रन्दयत आक्रन्दयन्तोऽदन्तीति ते होचुरित्थं वाऽइमेऽस्मानमु- ॥६॥
 स ह तत एवैतयोः पूर्वयोः । उत्तरमन्ववान्तरदेशं प्रवव्राजेतु स्त्रियौ कन्याणीं चाति

कल्याणीं च तेऽअन्तरेण पुरुषः कृष्णः पिङ्गाक्षो दण्डपाणिस्तेस्थौ तथै नं दृष्ट्वा
 भीर्विवेद स ह्येत्य संविवेश तथै ह पितोवाचाधीष्व स्वाध्यायं कुस्मान्नु स्वाध्यायं नाधी-
 षऽइति स होवाच किमधयेष्ये न किं चनास्तीति तद् वरुणो विष्टां चकाराद्राग्वाऽइति
 ॥७॥ स होवाच । यान्वै तत्राच्यां दिश्यद्राक्षीः पुरुषैः पुरुषान्पूर्वाण्येषां पर्वशः संवृश्चं
 पर्वशो विभ्रजमानानिदं तवेदं ममेति वनस्पतयो वै तेऽअभूवन्त्स यद्वनस्पतीनाथ
 समिधमावधाति तेन वनस्पतीनिवरुन्दे तेन वनस्पतीनां लोकं जयति ॥ ८ ॥ अथ
 यानेतद्वृक्षिणायां दिश्यद्राक्षीः । पुरुषैः पुरुषान्पूर्वाण्येषां पर्वशः संकृते पर्वशो
 विभ्रजमानानिदं तवेदं ममेति पशवो वै तेऽअभूवन्त्स यत्पयसा जुहोति तेन पशून्-
 वरुन्दे तेन पशूनां लोकं जयति ॥ ९ ॥ अथ यानेतत्प्रतीच्यां दिश्यद्राक्षीः ।
 पुरुषैः पुरुषांस्तूष्णीमासीनांस्तूष्णीमासीनैरद्यमानालोषधयो वै ता अभूवन्त्स यत्तृ-
 णोनावश्योत्पयति तेनौषधीरवरुन्दे तेनौषधीनां लोकं जयति ॥ १० ॥ अथ
 यानेतदुद्दीच्यां दिश्यद्राक्षीः । पुरुषैः पुरुषानाक्रन्दयत आक्रन्दयद्भिरद्यमानानापो
 वै ता अभूवन्त्स यदपः प्रत्यानयति तेनापोऽवरुन्दे तेनापां लोकं जयति ॥११॥
 अथ येऽपते । स्त्रियावद्राक्षीः कल्याणीं चातिकल्याणीं च सा या कल्याणीं सा
 श्रद्धा स यत्पूर्वामाहुति जुहोति तेन श्रद्धामवरुन्दे तेन श्रद्धां जयत्यथ यातिक-
 ल्याणीं सा श्रद्धा स युद्धरामाहुति जुहोति तेनाश्रद्धामवरुन्दे तेनाश्रद्धां जयति
 ॥ १२ ॥ अथ य एने सोऽन्तरेण पुरुषः । कृष्णः पिङ्गाक्षो दण्डपाणिरस्थात्क्रो
 धो वै सोऽभूत्स यत्सुच्यप आनीय नितयति तेन क्रोधमवरुन्दे तेन क्रोधं जयति
 स य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति तेन सर्वं जयति सर्वमवरुन्दे ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ ४ ॥ [६. १.] ॥

जनको ह वै वैदेहो । ब्राह्मणैर्धात्र्याग्निः समाजगाम श्वेतकेतुनारुणेयेन सोम-
 शुष्मेण सात्ययज्ञिना याज्ञवल्क्येन तान्होवाच कथं—कथमग्निहोत्रं जुहुथेति ॥१॥
 स होवाच । श्वेतकेतुरारुणेयो घर्मावेव सम्राडहमजस्रौ यशसा विष्यन्दमानावन्योऽ-
 न्यस्मिन्जुहोमीति कथं तदित्यादित्यो वै घर्मस्तथै सायमग्नौ जुहोम्यग्निर्वै घर्मस्तं
 प्रातरादित्ये जुहोमीति किथं स भवति य एवं जुहोत्यजस्र एव श्रिया यशसा भ-
 वत्यतयोश्च देवतयोः सायुज्यं सलोकतां जयतीति ॥ २ ॥ अथ होवाच सोम-
 शुष्मः सात्ययज्ञिः । तेन एव सम्राडहं तेजसि जुहोमीति कथं तदित्यादित्यो वै तेजस्तं
 सायमग्नौ जुहोम्यग्निर्वै तेजस्तं प्रातरादित्ये जुहोमीति किथं स भवति य एवं जुहोतीति

तेजस्वी यशस्व्यम्नादो भवत्येतयोश्चैव देवतयोः सायुज्यं सलोकतां जयतीति ॥ ३ ॥ अथ होवाच याज्ञवल्क्यः । यदहमग्निमुद्धराम्यग्निहोत्रमेव तदुद्यच्छाम्या-
दित्थं वाऽअस्तं यन्तं सर्वे देवा अनुयन्ति ते मऽएतमग्निमुद्धतं दृष्टोपावतन्नेऽ-
थाहं पात्राणि निशिञ्ज्योपवाप्याग्निहोत्रं दोहयित्वा पश्यन्पश्यतस्तर्पयामीति त्वं
नेदिष्ठं याज्ञवल्क्याग्निहोत्रस्याममिथं सिष्टा धेनुशतं ददामीति होवाच न त्वेवैन-
गोस्त्वमुत्क्रान्तिं न गतिं न प्रतिष्ठां न तृप्तिं न पुनरावृत्तिं न लोकं प्रत्युत्थायिनमि-
त्युक्त्वा रथमास्थाय प्रधावयां चकार ॥ ४ ॥ तेहोत्रुः । आति वै नोऽयं राजन्य-
बन्धुरवादीद्धन्तैनं ब्रह्मोद्यमाह्वयामहाऽइति स होवाच याज्ञवल्क्यो ब्राह्मणा वै वयं
स्मो राजन्यबन्धुरसौ यद्यमुं वयं जयेम क्रमजैप्सेति ब्रूयामथ यद्यमावस्मान्जयेद्ब्रा-
ह्मणान् राजन्यबन्धुरजैषीदिति नो ब्रूयुर्मदमाह्वामिति तद्वास्य जङ्गुरथ ह याज्ञवल्क्यो
रथमास्थायानुप्रधावयां चकार तं हान्वाजगाम स होवाचाग्निहोत्रं याज्ञवल्क्य
वेदित् ३मित्याग्निहोत्रं सन्नाडिति ॥ ५ ॥ ते वाऽएते । ऽआहुती हुतेऽउत्क्रामतः
तेऽअन्तरिक्षमाविशतस्तेऽअन्तरिक्षमेवाहवनीयं कुर्वते वायुं समिधं प्रीचीरेव
शुक्रामाहुतिं तेऽअन्तरिक्षं तर्पयतस्ते तत उत्क्रामतः ॥ ६ ॥ ते दिव-
माविशतः । ते दिवमेवाहवनीयं कुर्वतेऽआदित्यं समिधं चन्द्रमसमेव शुक्रामाहु-
तिं ते दिवं तर्पयतस्ते तत आवर्तेते ॥ ७ ॥ तेऽइमामाविशतः । तेऽइमामेवाहवनीयं
कुर्वतेऽअग्निं समिधमोषधीरेव शुक्रामाहुतिं तेऽइमां तर्पयतस्ते तत उत्क्रामतः
॥ ८ ॥ ते पुरुषमाविशतः । तस्य मुखमेवाहवनीयं कुर्वते जिह्वां समिधम-
समेव शुक्रामाहुतिं ते पुरुषं तर्पयतः स य एवं विद्वानश्नात्यग्निहोत्रेमेवास्य हुतं
भवति ते तत उत्क्रामतः ॥ ९ ॥ ते स्त्रियमाविशतः । तस्या उपस्थमेवाहवनीयं
कुर्वते धारकां समिधं धारका ह वै नामैतया ह वै प्रजापतिः प्रजा धारयां च-
कार रेत एव शुक्रामाहुतिं ते स्त्रियं तर्पयतः स य एवं विद्वान्मिथुनमुपैत्याग्निहोत्र-
मेवास्य हुतं भवति यस्ततः पुत्रो जायते स लोकः प्रत्युत्थाय्येतदग्निहोत्रं याज्ञव-
ल्क्य नातः परमस्तीति होवाच तस्मै ह याज्ञवल्क्यो वरं ददौ स होवाच काम-
प्रह्न एव मे त्वयि याज्ञवल्क्यासादिति ततो ब्रह्मा जनक आस ॥ १० ॥ ब्राह्म-
णाय ॥ ४ ॥ [६. २.] ॥ ॥

प्रानको ह वैदेहः । बहु दक्षिणेन यज्ञेनेजे स ह गवां सहस्रमवहन्ध्रुवा-

चैता वो ब्राह्मणा यो ब्रह्मिष्ठः स उदजतामिति ॥ १ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः
 । अर्वाची रेता इति ते होचुस्त्वथ स्वितो याज्ञवल्क्य ब्रह्मिष्ठोऽसी इति स हो-
 वाच नमोऽस्तु ब्रह्मिष्ठाय गोकामा एव वयथ स्म इति ॥ २ ॥ ते होचुः । कुो न
 इमं प्रच्यतीति स होवाच विदग्धः शाकल्योऽहामिति तथ ह प्रतिरूप्यायोवाच स्वा-
 थ स्वित्छाकल्य ब्राह्मणा उन्मुकावक्ष्यणमक्रता इति ॥ ३ ॥ स होवाच ।
 कति देवा याज्ञवल्क्येति त्रयश्च त्री च शता त्रयश्च त्री च सहस्रेत्योमिति होवा-
 च कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येति त्रयस्त्रिंशदित्योमिति होवाच कृत्येव देवा या
 ज्यवल्क्येति त्रय इत्योमिति होवाच कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येति द्वावित्योमिति
 होवाच कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येत्युध्यर्थे इत्योमिति होवाच कृत्येव देवा याज्ञव-
 ल्क्येत्येक इत्योमिति होवाच कतमे ते त्रयश्च त्री च शता त्रयश्च त्रीच सह-
 स्रेति ॥ ४ ॥ स होवाच । महिमान प्रवैषामते त्रयस्त्रिंशत्त्रेव देवा इति कतमे ते
 त्रयस्त्रिंशदित्यष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्यास्तऽपकात्रिंशत्त्रिंशच्चैव
 भजापतिश्च त्रयस्त्रिंशदिति ॥ ५ ॥ कतमे वसव इति । अग्निश्च पृथिवी
 च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च सौरश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि चैते वसव एते
 हीदं सर्वं वासयन्ते ते यदिदं सर्वं वासयन्ते तस्माद्वसव इति ॥ ६ ॥ कतमे
 रुद्रा इति । वशमे पुरुषे प्राणा आत्मैकादशस्ते यदास्मान्मर्त्याच्छरीरादुत्क्रा-
 मन्त्यथ रोदयन्ति तद्यद्रोदयन्ति तस्मादुद्रा इति ॥ ७ ॥ कतमऽआदित्या इति ।
 द्वादश मासाः संवत्सरस्यैतऽआदित्या एते हीदं सर्वमाददाना यन्ति ते यदि-
 दं सर्वमाददाना यन्ति तस्मादादित्या इति ॥ ८ ॥ कतम इन्द्रः कतमः भजापति-
 रिति । स्तनयित्नुरेवन्द्रो यज्ञः भजापतिरिति कतम स्तनयित्नुरित्यशानिरिति कत-
 मो यज्ञ इति पशव इति ॥ ९ ॥ कतमे ते त्रयो देवा इति । इमऽएव त्रयो लोकान् ए-
 षु हीमे सर्वे देवा इति कतमौ तौ द्वौ देवावित्यन्नं चैव प्राणश्चेति कतमोऽध्यर्थे
 इति योऽयं प्रवतऽइति कतम एको देव इति प्राण इति ॥ १० ॥ स होवाच । अ
 नतिप्रश्रन्यां मा देवतामत्यप्राक्षीः पुरेतिथ्यै मरिष्यसि न तेऽस्थीनि च न गृहान्प्रा-
 प्तयन्तीति स ह तथैवममार तस्य द्वाप्यन्यन्मन्यमाना परिमेषिणोऽस्थीन्यपजहु-
 स्तस्मान्नोपवाही स्यादुत द्वेवावित्पुरो भवति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [६.३.]
 ॥ षष्ठोऽध्यायः ॥ [७२] ॥

पशुबन्धेन यजते । पशवो वै पशुबन्धः स यत्पशुबन्धेन यजते पशुमानसानीति

तेन गृहेषु यजते गृहेषु पशून्बध्नाऽइति तेन सुयवसे यजेत सुयवसे पशून्बध्नाऽइ-
ति ज्जीर्यन्ति ह वै जुह्वतो यजमानस्याग्नेयोऽग्नीन्जीर्यतोऽनु यजमानो यजमानम-
नु गृहाश्च पशवश्च ॥१॥ शतम् ६००० ॥ स यत्पशुबन्धेन यजते । अग्निनिवेतैत्पु-
र्णवान्कुरुतेऽग्नीनां पुनर्णवतामनु यजमानो यजमानमनु गृहाश्च पशवश्चायुष्यो ह
वाऽअस्यैष आत्मनिष्कयणो भवति माँसीयन्ति ह वै जुह्वतो यजमानस्याग्नेय-
स्ते यजमानमेव ध्यायन्ति यजमानं संकल्पयन्ति पचन्ति वाऽअन्येष्वग्निषु तथा
माँसमयैतेषां नानोऽन्या माँसाशा विद्यते अस्यो चैते भवन्ति ॥२॥ स य-
त्पशुबन्धेन यजते । आत्मानमेवैतन्निष्क्रीणीते वीरेण वीरं वीरो हि पशुवीरो यजमा-
न एतद् ह वै परममन्नाद्यं यन्माँसं स परमस्यैवास्त्राद्यस्यात्ता भवति तं वै
सेवत्सरो नानीजनमतीयाऽायुर्वै सेवत्सर आयुरेवैतदमृतमात्मन्धत्ते ॥ ३ ॥ ब्राह्म-
णम् ॥ ७ ॥ [७.१.] ॥ ॥

हविर्यज्ञविधो ह वाऽअन्यः पशुबन्धः । सत्रविधोऽन्यः स ह्येष हविर्यज्ञविधो
यस्मिन्ब्रतमुपनयति यस्मिन्मृतः प्रणयति यस्मिन्पूर्णेपात्रं निनयति यस्मिन्बिष्णुक्रमा-
न्क्रमयत्यथ ह्येष सत्रविधो यस्मिन्नेतानि न क्रियन्ते ॥ १ ॥ तदाहुः । इष्टिः पशु-
बन्धा ३ महायज्ञा इति महायज्ञ इति ह ब्रूयाद्विष्टिं वै तर्हि पशुबन्धमकुर्येनमकृत्त-
था इत्येनं ब्रूयात् ॥ २ ॥ तस्य प्रयाजा एव प्रातःसवनम् । अनयाजास्तृतीयसव-
नं पुरोडाश एव मध्यन्दिनं सवनम् ॥ ३ ॥ तद्वैके । वपायाँ हृतायां
वृक्षिणा नयन्ति तद् तु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयाद्विष्टिं न्वाऽअयं
माणेभ्यो वृक्षिणा अनैषीन्नं प्राणानददत्तदन्धो वा स्नापो वा
बधिरा वा पन्नहतो वा भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥४॥ इत्यमेव कुर्यात् ।
पुरोडाशोऽपामेवोपहूतायां वृक्षिणा नयेद्वैन्द्रो वाऽअयं मध्यतः प्राण इममेवैतद्वै-
न्द्रं मध्यतः प्राणं वृक्षिणाभिर्देत्तयत्यैन्द्रं वै मध्यन्दिनं सवनं मध्यन्दिने वै स-
वने वृक्षिणा नीयन्ते तस्मात्पुरोडाशोऽपामेवोपहूतायां वृक्षिणा नयेत् ॥ ५ ॥ त-
दाहुः । अश्वर्यो यद्दीक्षितस्य नानवभृथोऽवकल्पते कैनमदिदीक्षित इत्यावमृथादनु-
दृष्टेहेयुरश्वयुश्च प्रतिप्रस्थाता च होता च भैजावरुणश्च ब्रह्मा चाग्नीध्रश्चैर्वाऽएष
षट्कोता तमनुदृत्य षट्कोतारं जुहोत्येकामाहुतिं कृत्वा पुञ्च वाज्या आँस्पृष्टमन्-
रिष्मत्साम्नाँर्यज्ञं पृथिवीँ शरीरैः वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचाँच्छिद्रया जुह्वा दिव

देवावृथं होत्रामैरयन्स्वाहेति सैव दीक्षा ॥ ६ ॥ तदाहुः । अध्वर्यो यदीक्षितस्य
 नानवभृथोऽवकुल्पते कैनमवभृथमवनेप्यसीति स यद्धृदयशूलेन चरन्ति स द्वैवत-
 स्वावभृथः ॥७॥ मधुको ह स्माह पैङ्ग्यः । विसोमेन वाऽएके पशुबन्धेन यजन्ते
 ससोमेनैके दिवि वै सोम आसीत्तं गायत्री वयो भून्वाहरणस्य यत्पर्णमच्छिद्यत
 तत्पर्णस्य परीक्षमिति न्वाऽएतद्वाह्यणमुद्यते विसोमेन वाऽएके पशुबन्धेन यजन्ते
 ससोमेनैके स हंप विसोमेन पशुबन्धेन यजते योऽन्यं पालाशाद्यूपं कुरुतेऽथ हंप
 ससोमेन पशुबन्धेन यजते यः पालाशं यूपं कुरुते तस्मात्पालाशमेव यूपं कुर्वति
 ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [७.२.] ॥ ॥

स य एष बहुसारः । स हापशव्यस्तस्मात्तादृशं पशुकामो यूपं न कुर्वीताथ
 य एष फल्गुप्रासहः स ह पशव्यस्तस्मात्तादृशं पशुकामो यूपं कुर्वति ॥१॥ अथ
 यस्यैतद्भक्तस्य सतः । शूल-इवाग्रं भवति स ह कपोती नाम स यो ह तादृशं यूपं
 कुरुते पुरा हायुषोऽमुं लोकमेति तस्मात्तादृशमायुष्कामो यूपं न कुर्वति ॥२॥
 अथ य एष आनतः । उपरिष्ठादुपनतो मध्ये सोऽशनायै रूपं सं यो ह तादृ-
 शं यूपं कुरुतेऽशनायुका हास्य भार्या भवन्ति तस्मात्तादृशमन्नाद्यकामो यूपं न
 कुर्वीताथ य एष आनत उपरिष्ठादुपनतो मध्ये सोऽन्नाद्यस्य रूपं तस्मात्तादृशमन्ना-
 द्यकामो यूपं कुर्वति ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ [७.३.] ॥ ॥

स यत्पशुना यच्च्यमाणः । एकारत्तिं यूपं कुरुतऽइममेव तेन लोकं जयत्य-
 थ यद्द्वयत्तिमन्तरिक्षलोकमेव तेन जयत्यथ यत्त्रयत्तिं दिवमेव तेन जयत्यथ
 यच्चतुरत्तिं दिश एव तेन जयति स वाऽएष त्रयत्तिर्वै चतुरत्तिर्वा पशुबन्धयूपो
 भवत्यथ योऽत ऊर्ध्वः सौम्यस्यैव सोऽध्वरस्य ॥ १ ॥ तदाहुः । यजेदाज्यभा-
 गौ ना३ इति यजेदित्याहुश्चक्षुषी वाऽएते यज्ञस्य यदाज्यभागौ किञ्चित्
 पुरुषश्चक्षुर्भ्यांस्यादिति यावद्धे भागिनं स्वेन भागधेयेन न निर्भजन्त्यनिर्भ-
 क्तो वै स तावन्मन्यतेऽथ यदैव तं स्वेन भागधेयेन निर्भजन्त्यथैव स निर्भक्तो
 मन्यते स यत्रैतद्धोतान्वाहासना रत्तः सत्सृजतादिति तदेनं स्वेन भागधेयेन
 निर्भजति ॥ २ ॥ एतद्धै पशोः संज्ञप्यमानस्य । हृदयं शुकसमवैति हृदयाच्छूलं
 तद्ये सह हृदयेन पशुं श्रपयन्ति पुनः पशुं शुकानुविष्पन्देत पार्श्वत एवैनत्काष्टे-

प्रतृद्य श्रपयेत् ॥ ३ ॥ उपस्तृणीतऽआज्यम् । तत्पृथिव्यै रूपं करोति हिरण्य-
शकलमवदधाति तद्गन्धे रूपं करोति वपामवदधाति तदन्तरिक्षस्य रूपं करोति
हिरण्यशकलमवदधाति तदादित्यस्य रूपं करोत्यथ यदुपरिष्ठादाधिघारयति तद्विबोः
रूपं करोति सा वाऽएषा पञ्चावत्ता वषा भवति पाङ्को यज्ञः पाङ्कः पशुः पञ्चऽर्तवः
संबत्सरस्य तस्मात्पञ्चावत्ता वषा भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [७. ४,]
॥ सप्तमोऽध्यायः ॥ [७३,] ॥

तद्यथा ह वै । इहऽथ रथचक्रं वा कौलालचक्रं वाप्रतिष्ठितं कन्देदेवधुं ह्रैवेमे
लोका अध्रुवा अप्रतिष्ठिता आसुः ॥ १ ॥ स ह प्रजापतिर्गन्ताञ्चक्रे । कथं निव-
मे लोका ध्रुवाः प्रतिष्ठिताः स्युर्गति स एषंश्चैव पूर्वतैर्नदीभिश्चेमामहऽहृयो-
भिश्च मरीचिभिश्चान्तरिक्षं जोमुतैश्च नक्षत्रैश्च दिवम् ॥ २ ॥ स मह इति व्याह-
रत् । पशवो वै महस्तस्माद्यस्यैते बहवो भवन्ति भूयिष्ठमस्य कुले महीयन्ते बहवो
ह वाऽअस्यैते भवन्ति भूयिष्ठऽथास्य कुले महीयन्त तस्माद्यद्यनेमायननाद्वाधेर-
न्वा प्रवा यापयेयुरग्निहोत्रेऽहृत्वा मह इत्युपतिष्ठेत प्रति प्रजया पशुभिस्तिष्ठति
नायतनाच्चयवते ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [८, १,] ॥ ॥

चत्वारो ह वाऽअग्नयः । आहित उद्धृतः प्रहृतो विहृतोऽयमेव लोक आहि-
तोऽन्तरिक्षलोक उद्धृतो धौप्प्रहृतो दिशो विहृतोऽग्निरेवाहितो वायुरुद्धृत आदि-
त्यः प्रहृतश्चन्द्रमा विहृतो गार्हपत्य एवाहित आहवनीय उद्धृतोऽथ यमेतमाहवनी-
यात्प्राञ्चं प्रणयन्ति स प्रहृतोऽथ यमेतमुदञ्चं पशुश्रपणायाहरन्ति यं चापयद्भ्यः
स विहृतस्तस्मात्प्रहार्येऽग्नौ पशवन्त्येन यजत ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥ [८, २,] ॥

तदाहुः । किदेवत्य एष पशुः स्यादिति प्राजापत्यः स्यादित्याहुः प्रजापति-
र्वाऽएतमप्रेऽभ्यपश्यत्तस्मात्प्राजापत्य एवैष पशुः स्यादिति ॥ १ ॥ अथोऽअप्या-
हुः । सौंय एवैष पशुः स्यादिति तस्मादेतोस्मिन्तस्तमिते पशवो बध्नन्ते बध्नन्त्येका-
न्यथागोष्ठमकऽउपसमायन्ति तस्मात्सौंय एवैष पशुः स्यादिति ॥ २ ॥ अथोऽअप्याहुः
। ऐन्द्राग्न एवैष पशुः स्यादित्येते वै देवतेऽअन्वन्त्ये देवा यद्यातो यजते पारयतऽएव
यादि महसा यजते पारयतऽएव तस्मादैन्द्राग्न एवैष पशुः स्यादिति ॥ ३ ॥ प्राण एव

पशुबन्धः । तस्माद्यावज्जीवति नास्यान्यः पशूनामीष्टे बद्धा ह्यस्मिन्नेते भवन्ति ।
 ॥ ४ ॥ स ह प्रजापतिरग्निमुवाच । यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच
 वायुं ब्रूहीति स ह वायुमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच पुरुषं
 ब्रूहीति स ह पुरुषमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच पशून्ब्रूहीति
 स ह पशूनुवाच यज्ञे युष्माभिरा वो लभाऽऽति नेति होचुञ्चन्द्रमसं ब्रूहीति
 स ह चन्द्रमसमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाचादित्यं ब्रूहीति
 स हादित्यमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति तथेति होवाच यऽउ तऽपते नाची-
 कमन्त किमु मऽपतेषु स्यादिति यद्यत्कामयेथा इति तथेति तमालभत् सोऽस्यायं
 पशुरालब्धः संज्ञप्तोऽश्वयत्नमेताभिराग्नीभिराग्नीणात्तद्यदेनमेताभिराग्नीभिराग्नी-
 णात्तस्मादाप्रियो नाम तस्मादु पशुथ संज्ञतं ब्रूयाच्छेतां नु मुहूर्तमिति स या-
 वन्तमश्वमेधेनेष्ट्वा लोकं जयति तावन्तमेतेन जयति ॥ ५ ॥ तं प्राची द्विक् ।
 प्राणेत्यनुप्राणत्वाणमेवास्मिंस्तददधात्तं दक्षिणा दिग्ग्यानत्यनुप्राणद्व्यानमेवा-
 स्मिंस्तददधात्तं प्रतीची दिग्गपानेत्यनुप्राणदपानमेवास्मिंस्तददधात्तमुदीची दिग्गुदा-
 नेत्यनुप्राणदुदानमेवास्मिंस्तददधात्तमूर्धा द्विक्समानेत्यनुप्राणत्समानमेवास्मिंस्त-
 ददधात्तस्मादु पुत्रं जातमकृतनाभिं पञ्च ब्राह्मणान्ब्रूयादित्येनमनुप्राणितेति यद्यु-
 त्वाञ्च विन्देवपि स्वयमेवानु परिक्राममनुप्राणयात्स सर्वमायुरेत्या हैव जरायै जी-
 वति ॥ ६ ॥ स प्राणमेवाग्नेरादत्त । तस्मादेष नानुपध्मातो नानुपञ्चलितो ज्व-
 लत्यात्तो ह्यस्य प्राण आ ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य प्राणं दत्ते य एवं वेद ॥ ७ ॥
 रूपमेव वायोरादत्त तस्मादेतस्य लेलपत-इवैवोपश्टण्वान्ति न त्वेनं पश्यन्त्यात्तथ
 ह्यस्य रूपमा ह वै द्विषतो भ्रातृव्यस्य रूपं दत्ते य एवं वेद ॥ ८ ॥ चित्तमेव
 पुरुषस्यादत्त । तस्मादाहुर्देवचितं त्वावतु मा मनुष्याचित्तमित्यात्तथ ह्यस्य चित्त-
 मा ह वै द्विषतो भ्रातृव्यस्य चित्तं दत्ते य एवं वेद ॥ ९ ॥ चक्षुरेव पशूनामादत्त ।
 तस्मादेते चाकश्यमाना-इवैव न जानन्त्यथ यदैवोपजिघ्रन्त्यथ जानन्त्यात्तथ
 ह्येषां चक्षुरा ह वै द्विषतो भ्रातृव्यस्य चक्षुर्दत्ते य एवं वेद ॥ १० ॥ भाषेव
 चन्द्रमस आदत्त । तस्मादेतयोः सदृशयोः सतोर्नतरां चन्द्रमा भात्यात्ता ह्यस्य
 भा आ ह वै द्विषतो भ्रातृव्यस्य भां दत्ते य एवं वेद तद्यदादत्त तस्मादादि-
 त्यः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ [८. ३.] ॥

केशियुहपतीनामु ह । सम्राड्दुषाथ शार्दूलो जघान स ह ससङ्गिण

आमन्त्रयां चक्रे केह प्रायश्चित्तिरिति ते होचुर्नेह प्रायश्चित्तिरस्ति खण्डिक एवौ-
 झारिरस्य प्रायश्चित्ति वेद स उ तऽएतादृक्चैव कामयतेऽतश्च प्रापय इति ॥१॥
 स होवाच । संग्रहीतर्युङ्गधि मे स्यन्त्स्यामि स यद्यह मे वक्ष्यति समाप्स्यामि यद्यु-
 मा मारयिष्यति यज्ञं विकृष्टमनु विक्रक्ष्यऽइति ॥२॥ स ह युक्त्वा ययौवैजगाम ।
 तथै ह प्रतिख्यायोवाच यन्नेतान्येवाजिनानि मृगेषु भवन्त्यथैषां पृष्टीरपिशार्यं
 पचामहे कृष्णाजिनं मे ग्रीवास्त्राबद्धमित्येव मेदमधृषोऽभ्यवस्यन्त इमिति ॥ ३ ॥
 नेति होवाच । सम्राड्दुर्घा वै मे भगवः शार्दूलोऽवधीत्स यद्यह मे वक्ष्यसि समा-
 प्स्यामि यद्यु मा मारयिष्यसि यज्ञं विकृष्टमनु विक्रक्ष्यऽइति ॥ ४॥ स होवाच ।
 आमन्त्रणीयान्वामन्त्रयाऽइति तान्हामन्त्र्योवाच यद्यस्मै वक्ष्याम्यमुप्यैवेदं प्रजा
 भविष्यति न मम लोकी त्वहं भविष्यामि यद्यु वाऽअस्मै न वक्ष्यामि यमैवेदं प्र-
 जा भविष्यति नामुष्य लोकी स्वमौ भविष्यतीति ते होचुर्मा भगवो वोचोऽयं
 वाव तन्नियस्य लोक इति स होवाच वक्ष्याम्येवामूर्ध्वं रात्रयो भूयस्य इति ॥५॥
 तस्माऽउ हैतदुवाच । स्पृतीर्हृत्वान्यामाजतेति ब्रूतात्सा ते सम्राड्दुघा स्यादिति
 चन्द्रात्ते मन स्पृणोमि स्वाहा सूर्यात्ते चक्षु स्पृणोमि स्वाहा वातात्ते प्राणान्स्पृ-
 णोमि स्वाहा दिग्भ्यस्ते श्रोत्रं स्पृणोमि स्वाहाऽऽयस्ते लोहितं स्पृणोमि
 स्वाहा पृथिव्यै ते शरीरं स्पृणोमि स्वाहेत्यथान्यामाजतेति ब्रूतात्सा ते सम्रा-
 ड्दुघा स्यादिति ततो हैव स उत्ससाद् कैशिनारेवेमा अप्येत्तर्हि प्रजा जायन्ते
 ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [८.४] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या
 १०२ ॥ अष्टमोऽध्यायः ॥ [७४.] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४३७ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽष्टाध्यायीनामैकादशं काण्डं
 समाप्तम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशं काण्डम् ॥

ओ ३५ । अयं वै यद्वा योऽयं पवते । तमेतऽईप्सन्ति ये संवत्सराय दीक्ष-
 न्ते तेषां गृहपतिः प्रथमो दीक्षतेऽयं वै लोको गृहपतिरस्मिन्वै लोकऽइदं
 सर्वं प्रतिष्ठितं गृहपताऽऽ वै समत्रिणः प्रतिष्ठिताः प्रतिष्ठायापेवैत्प्रतिष्ठाय दीक्ष-
 न्ते ॥ १ ॥ अथ ब्रह्माणं दीक्षयति । चन्द्रमा वै ब्रह्मा सोमो वै चन्द्रमाः सौम्या
 ओषधश्च ओषधीस्तदनेन लोकेन संदधाति तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत स
 यद्देतावन्तरेणान्यो दीक्षेतौषधीस्तदनेन लोकेन नानाकुर्यादुच्छोषुका इत्युस्तस्मा-
 देतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत ॥ २ ॥ अथोद्गातारं दीक्षयति । पर्जन्यो वाऽऽब्राता
 पर्जन्याद् वै वृष्टिर्जायते वृष्टिं तशोषधिभ्यः संदधाति तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दी-
 क्षेत स यद्देतावन्तरेणान्यो वीक्षेत वृष्टिं तशोषधिभिर्नानाकुर्यादबर्षुको इत्युस्त-
 स्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत ॥ ३ ॥ अथ होतारं दीक्षयति । अग्निर्वै होताधि-
 देवतं वाग्ध्यात्ममंत्रं वृष्टिरग्निं च तद्वाचं चान्नेन संदधाति तस्मादेतावन्तरेणान्यो
 न दीक्षेत स यद्देतावन्तरेणान्यो दीक्षेताग्निं च तद्वाचं चान्नेन नानाकुर्यादशना-
 युका इत्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेतैतांश्चतुरोऽध्वर्युर्दीक्षयति ॥ ४ ॥ अथाध्वर्यु-
 प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति । मनो वाऽऽध्वर्युर्वाग्म्योता मनश्च तद्वाचं च संदधाति तस्मा-
 देतावन्तरेणान्यो न वीक्षेत स यद्देतावन्तरेणान्यो वीक्षेत मनश्च तद्वाचं च नाना-
 कुर्यात्प्रमायुका इत्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत ॥ ५ ॥ अथ ब्रह्मणे ब्राह्मण-
 च्छंमिने दीक्षयति । तथं हि सोऽन्वथोद्गात्रे प्रस्तोतारं दीक्षयति तथं हि सोऽन्वथ
 होत्रे वैश्रावरुणं दीक्षयति तथं हि सोऽन्वेतांश्चतुरः प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति ॥ ६ ॥
 अथाध्वर्यवे प्रतिप्रस्थातारं नेष्टा दीक्षयति । तथं हि सोऽन्वेतेषां वै नवानां क्रुक्षिम-
 न्त्वितरे कल्पन्ते नव वै प्राणाः प्राणानेवैष्वेतदधाति तथा सर्वमायुर्यन्ति तथो इ न
 पुरायुषोऽस्माद्धोकात्प्रयन्ति ॥ ७ ॥ अथ ब्रह्मणे पोतारं दीक्षयति । तथं हि सो-
 ऽन्वथोद्गात्रे प्रतिहर्तारं दीक्षयति तथं हि सोऽन्वथ होत्रेऽच्छावाकं दीक्षयति तथं

हि सोऽन्वेतांश्चतुरो नेष्टा दीक्षयति ॥ ८ ॥ अध्याध्वयुवे नेष्टारमुन्नेता दीक्षयति । तथं हि सोऽन्वथ ब्रह्मणऽऽग्नीध्रं दीक्षयति तथं हि सोऽन्वथोद्गात्रे सुब्रह्मण्यं दीक्षयति तथं हि सोऽन्वथ होत्रे ग्रावस्तुतं दीक्षयति तथं हि सोऽन्वेतांश्चतुर उन्नेता दीक्षयति ॥९॥ अथोन्नेतारथं । स्नातको वा ब्रह्मचारी वान्यो वादीक्षितो दीक्षयति न पूतः पात्रयेदिति षाहुः सैषानुपूर्वदीक्षा स यत्र हव्यं विष्टाथंसो दीक्षन्ते दीक्षमाणा इव ते यज्ञं कल्पयन्ति यज्ञस्य कृत्स्निमनु सत्रिणां योगक्षेमः कल्पते सत्रिणां योगक्षेमस्य कृत्स्निमन्त्रपि तस्यार्थस्य योगक्षेमः कल्पते यस्मिन्नर्थे यजन्ते ॥ १० ॥ तेषां वाऽऽउन्नेतोत्तमो वीक्षते । प्रथमोऽवभृथाहुदायतापुदैति प्रासो वाऽऽउन्नेता प्राणमेवैवेतदुभयतो दध्नाति तथा सर्वमायुर्यन्ति तथा ह न पुरायुषोऽस्मान्लोकात्प्रयन्ति सैषानुपूर्वदीक्षा स यत्र हव्यं विष्टाथंसो दीक्षेरस्तदेव दीक्षेत ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

श्रद्धाया वै देवाः । दीक्षां निरमिमतादित्यै प्रायणीयथं सोमात्क्रयं विष्णोरातिश्रमादित्यात्प्रवर्ग्यथं स्वधाया उपसदोग्नीषोमाभ्यामुपवसथमस्माच्छोकात्प्रायणीयमतिरात्रथं ॥ १ ॥ संवत्सराच्चतुर्विंशशमदः । ब्रह्मणोऽभिष्टवं क्षत्रात्पृथुचमनेराभिजितमर्ध्वः स्वासांन आदित्यामिषुवन्तमुक्ताः स्वरसामान इन्द्रादिश्वजितमुक्तौ पृच्छ्याभिप्लवौ मित्रावरुणाभ्यां गोऽभ्यायुषी विश्वेभ्यो देवेभ्यो दशरात्रं दिग्भ्यो दशरात्रिकं पृच्छथथं षडहमेभ्यां लोकेभ्यश्शब्दोमान् ॥ २ ॥ संवत्सराद्दशमदः । प्रजापतेर्महाशतथं स्वर्गान्लोकाहुदयनीयमतिरात्रं तदेतत्संवत्सरस्य जन्म स यो हव्यमेतत्संवत्सरस्य जन्म वेदा हास्माच्छैयान्जायते सात्मा भवति संवत्सरो भवति संवत्सरो भूत्वा देवानुप्येति ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

यज्ञै दीक्षन्ते । अग्नाविष्णुऽएव देवते यजन्तेऽग्नाविष्णु देवते भवन्त्यग्नाविष्णोः सायुज्यथं सलोकतां जयन्ति ॥ १ ॥ अथ यत्प्रायणीयेन यजन्ते । आदितिमेव देवतां यजन्तेऽदितिर्देवता भवन्त्यदितेः सायु० ॥ २ ॥ अथ यत्क्रयेण चरन्ति । सोममेव देवतां यजन्ते सोमो देवता भवन्ति सोमस्य सायु० ॥ ३ ॥ अथ यदातिथ्येन यजन्ते । विष्णुमेव देवतां यजन्ते विष्णुर्देवता भवन्ति विष्णोः सायु० ॥ ४ ॥ अथ यत्प्रवर्ग्येण यजन्ते । आदित्यमेव देवतां यजन्तऽआदित्यो

देवता भवन्त्यादित्यस्य सायु० ॥ ५ ॥ अथ यद्रूपसद् उपयन्ति । एता एव देवता
 यजन्ते या एता उपसस्त्रेता देवता भवन्त्येतासां देवतानां सायु० ॥ ६ ॥ अथ
 यद्गनीषोमीयेण पशुना यजन्ते । अग्नीषोमावेव देवते यजन्तेग्नीषोमी देवते भव-
 न्त्यग्नीषोमयोः सायु० ॥ ७ ॥ अथ यत्प्रायणीय मतिरात्रमुपयन्ति । अहोरात्रिः
 एव देवते यजन्तेऽहोरात्रे देवते भवन्त्यहोरात्रयोः सायु० ॥ ८ ॥ अथ यश्चतुर्विध-
 शमहरूपयन्ति । संवत्सरमेव देवतां यजन्ते संवत्सरो देवता भवन्ति संवत्सरस्य
 सायु० ॥ ९ ॥ अथ यदभिष्वत् षडहमुपयन्ति । अर्धमासांश्च मासांश्च देवता
 यजन्तेऽर्धमासांश्च मासांश्च देवता भवन्त्यर्धमासानां च मासानां च सायु० ॥ १० ॥
 अथ यत्पृष्ठयत् षडहमुपयन्ति । ऋतुनेव देवता यजन्तऽऋतवो देवता भवन्त्यृत्-
 नां सायु० ॥ ११ ॥ अथ यदभिजितमुपयन्ति । अग्निमेव देवतां यजन्तेऽग्नि-
 देवता भवन्त्यग्नेः सायु० ॥ १२ ॥ अथ यत्स्वरसाम्न उपयन्ति । अथ एव देवतां
 यजन्तेऽऋषो देवता भवन्त्यर्षां सायु० ॥ १३ ॥ अथ यद्विष्वन्तमुपयन्ति ।
 आदित्यमेव देवतां यजन्तऽआदित्यो देवता भवन्त्यादित्यस्य सायुज्यं स-
 लोकरतां जयन्त्युक्ताः स्वरसामानः ॥ १४ ॥ अथ यद्विश्वजितमुपयन्ति । इन्द्र-
 मेव देवतां यजन्तऽइन्द्रो देवता भवन्तीन्द्रस्य सायुज्यं सलोकरतां जयन्त्युक्ता
 पृष्ठ्याभिप्लवौ ॥ १५ ॥ अथ यद्गोऽआयुषी उपयन्ति । मित्रावरुणावेव देवते
 यजन्ते मित्रावरुणौ देवते भवन्ति मित्रावरुणयोः सायु० ॥ १६ ॥ अथ यद्दशरात्र-
 मुपयन्ति । विश्वानेव देवान् देवतां यजन्ते विश्वे देवा देवता भवन्ति विश्वेषां देवा-
 नां सायु० ॥ १७ ॥ अथ यद्दशरात्रिकं पृष्ठयत् षडहमुपयन्ति । विश एव
 देवता यजन्ते विशो देवता भवन्ति विशं सायु० ॥ १८ ॥ अथ यच्छन्दोमा-
 नुपयन्ति । इमानेव लोकान् देवता यजन्तऽइमे लोका देवता भवन्त्येषां लोकानां
 सायु० ॥ १९ ॥ अथ यद्दशमहरूपयन्ति । संवत्सरमेव देवतां यजन्ते संवत्सरो
 देवता भवन्ति संवत्सरस्य सायु० ॥ २० ॥ अथ यन्महाव्रतमुपयन्ति । प्रजापति-
 मेव देवतां यजन्ते प्रजापतिर्देवता भवन्ति प्रजापतेः सायु० ॥ २१ ॥ अथ यद्दय-
 नीयमतिरात्रमुपयन्ति । संवत्सरमेव तदाप्त्रा स्वर्गे लोके प्रतिष्ठन्ति तान्यदि
 प्रवेष्ट्युः काम्य देवतां यजध्वे का देवतास्थ कस्यां देवतायां वसथेत्यत एवैकत-
 वां अपूर्यस्यैतु नेदिष्ठं स्पृशेते इ वै सति सद् एते हि सतीषु देवतासु सीदन्तो
 यन्ति सत्प्रसदो हेतरे स यो हैवं विदुषां दीक्षितानां प्रापकं सत्त्वे कीर्ष-

येदेतेभ्यस्त्रा देवताभ्य आवृश्चाम इत्येनं ब्रूयुः स पापीयान्भवति श्रेयांश्च स आत्म-
ना ॥ २२ ॥ स एष संवत्सरस्त्रिं महाव्रतः । चतुर्विंशंशे महाव्रतं विषुवति म-
हाव्रतं महाव्रतमेष महाव्रतं तथ ह स्मैतं पूर्वेऽनुपयन्ति त्रिं महाव्रतं ते तेजस्विन
आमुः सत्यवादिनः सत्यं शितव्रता अथ यऽउ हैनमप्येताई तथोपेयुर्ग्रथामपात्र-
मुदकऽआसिक्ते विभ्रित्येदेवथ हैव ते विभ्रित्येयुरूपपुपयन्ति तदेषां सत्येन
श्रमेण तपसा श्रद्धया यज्ञेनाहुतिभिरवरुद्धं भवति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

पुरुषो वै संवत्सरः । तस्य पादावेव प्रायणीयोऽतिरात्रः पादाभ्यां हि
प्रयन्ति तयोर्गच्छुं तदन्हो रूपं यत्कृष्णं तद्वात्रेनखान्येवौषधिवनसरतीनां रूपं
पपूरु चतुर्विंशंशमहरुगोऽभिप्लवः पृष्ठं पृष्ठयः ॥ १ ॥ अयमेव दक्षिणो बाहुर-
भिजित् । इमऽएव दक्षिणं त्रयः प्राणाः स्वरसामानो मूर्धा विष्वानिमऽएवोत्तरे
त्रयः प्राणाः स्वरसामानः ॥ २ ॥ अयमेवोत्तरो बाहुर्विश्वजित् । उक्तां पृष्ठ्याभिप्लवौ
यात्रवाञ्चौ प्राणां ते गोऽआयुषीऽअङ्गानि दशरात्रो मुखं महाव्रतं हस्तावेवोद-
पनीयोऽतिरात्रो हस्ताभ्यां ह्युद्यन्ति तयोर्गच्छुं तदन्हो रूपं यत्कृष्णं तद्वात्रेन-
खान्येव नक्षत्राणां रूपं स एष संवत्सरोऽध्यात्मं प्रतिष्ठितः स यो हैवमेतथ
संवत्सरमध्यात्मं प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठितं प्रजया पशुभिरस्मिँल्लोकेऽमृतत्वेनामु-
ष्मिन् ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ प्रथमोऽध्यायः ॥ [७५] ॥

समुद्रे वाऽएते प्रतरन्ति । ये संवत्सराय दीक्षन्ते तस्य तीर्थमेव प्राय-
णीयोऽतिरात्रस्तार्थेन हि प्रस्नान्ति तद्यत्प्रायणीयमतिरात्रुपयन्ति यथा तीर्थेन
समुद्रे प्रस्नायुस्तादृक्त्तु ॥ १ ॥ गाधमेव प्रतिष्ठा चतुर्विंशंशमह । यथोपपत्तदह्नं
वा कण्ठदह्नं वा यतो विश्रम्य प्रस्नान्ति प्रस्नेयोऽभिप्लवः प्रस्नेयः पृष्ठयः ॥ २ ॥
गाधमेव प्रतिष्ठाभिजित् । यथोपपत्तदह्नं वा कण्ठदह्नं वा यतो विश्रम्योत्क्राम-
न्त्यूरुदह्न एव प्रथमः स्वरसामा जानुदह्नो द्वितीयः कुल्फदह्नस्तृतीयो द्वीपः प्रति
ष्ठा विषुत्रान्कुल्फदह्न एव प्रथमोऽर्वाक्सामा जानुदह्नो द्वितीय ऊरुदह्नस्तृतीयः
॥ ३ ॥ गाधमेव प्रतिष्ठा विश्वजित् । यथोपपत्तदह्नं वा कण्ठदह्नं वा यतो वि-
श्रम्य प्रस्नान्ति प्रस्नेयः पृष्ठयः प्रस्नेयोऽभिप्लवः प्रस्नेये गोऽआयुषी प्रस्नेयो द-
शरात्रः ॥ ४ ॥ गाधमेव प्रतिष्ठामहाव्रतम् । यथोपपत्तदह्नं वा कण्ठदह्नं वा

यतो विश्रम्योत्स्रान्ति तीर्थभेवोदयनीयोऽतिरात्रस्तार्थेन ह्यत्स्रान्ति तद्यदुदयनीष-
मतिरात्रमुपयन्ति यथा तीर्थेन समुद्रं प्रस्नाय तीर्थेनोत्स्रान्युस्तादृक्त्वं ॥ ५ ॥ त-
दाहुः । कृति संवत्सरस्यातिरात्राः कृत्यग्निष्टोमाः कृत्युक्थ्याः कृतिषोऽशिनः
कृति षडहा इति द्वावतिरात्रौ षडशतमग्निष्टोमा द्वे चत्वारिंशशे शतेऽनुक्थ्याना-
मिति नु यऽनुक्थ्यान्स्वरसाम्ना उपयन्ति ॥ ६ ॥ अथ येऽग्निष्टोमान् । द्वादशश-
तमग्निष्टोमा द्वे चतुस्त्रिंशशे शतेऽनुक्थ्यानां द्वादश षोडशिनः षष्टिः षडहा
इति नु संवत्सरस्यासिः ॥ ७ ॥ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य । तेषामेतत्तजं इन्द्रि-
यं यत्पृष्ठानि तद्यन्मामि-मासि पृष्ठान्युपयन्ति मासश एव तत्संवत्सरस्य तेज आ-
प्नुवन्त्यथ कथं त्रयोदशस्य मासस्य तेज आप्नुवन्तीत्युपरिष्ठाद्विपुत्रतो विश्वजि-
तं सर्वपृष्ठमग्निष्टोममुपयन्त्येव त्रयोदशस्य मासस्य तेज आप्नुवन्ति ॥ ८ ॥
एतद् स्प वै तद्विद्वानाह । श्वेतकेतुरारुणयः संवत्सराय न्वाऽअहं दीक्षित्यग्निति
तथै ह पितोपेक्ष्योवाच वेत्थ न्वायुष्मन्संवत्सरस्य माघप्रतिष्ठा इति वेत्तेति होवाचै-
तद् तद्विद्वानुवाच ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥

तदाहुः । कृत्स्मादुभयतोऽज्योतिषोऽभिप्लवा भवन्त्यन्यतोऽज्योतिः पृष्ठयइतीमे वै
लोका अभिप्लवा उभयतोऽज्योतिषो वाऽइमे लोका अग्निनेत आदित्येनामुत अतवः
पृष्ठयोऽन्यतोऽज्योतिषा वाऽअतव एष एषां ज्योतिर्य एष तपति ॥१॥ देवचक्रे वाऽ-
एते पृष्ठमग्निष्ठिते । यजमानस्य पाप्मानं तृह्यतो परिप्लवते स यो ह्येवं विदुषां
दीक्षितानां प्रापकथं सत्रे कीर्तयत्येते हास्य देवचक्रे शिराश्छिन्तो दशरात्र उद्धः
पृष्ठयाभिप्लवौ चक्रे ॥२॥ तदाहुः । यत्समेऽएव चक्रे भवतोऽथैतविषमा स्तोमाः कथमस्यै-
ते समा स्तोमा-स्तोमा उपेताभवन्तीति यदेव षडन्यान्यहानि षडन्यानि तेनेति ब्रूया-
त् । ३॥ पृष्ठयाभिप्लवौ तन्त्रे कुर्वीतेति ह स्माह पैङ्गयः । तयो स्तोत्राणि च शस्त्राणि
च संचारयेदिति स यत्संचारयति तस्मादिमे प्राणा नाना सन्त एकोतयः समातपू-
तिमनुसंचरन्त्यथ यन्न संचारयेन्प्रमायुको यजमानः स्यादेष ह वै प्रमायुको योन्थो-
वा बधिरो वा ॥४॥ नत्राग्निष्टोमा मासि सम्पद्यन्ते । नत्र वै प्राणाः प्राणानिवैवैतह
धानि तथा सर्वमायुर्यान्तं तयो ह न पुरायुषोऽस्मान्लोकात्प्रयन्ति ॥ ५ ॥ एक-
विंशतिरुक्थ्याः । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चतंत्रयो लोकास्तुत्रिंश-
शतिरेषु एवैकैत्रिंशो य एष तपत्येतामभिसम्पृद्धं स एतथा सम्पदा मासि-

मासि स्वर्गं लोकं रोहति मासशः स्वर्गं लोकं समश्नुतऽएकविंशं च स्तो-
मं वृहतीं च छन्दः ॥ १ ॥ चतुस्त्रिंशदग्निष्टोमा मासि सम्पद्यन्ते । त्रयस्त्रिंश-
शक्रे देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः सर्वासां देवतानामाप्त्याऽएक उक्थ्यः षोडशि-
मानन्नं वाऽउक्थ्यो वीर्यं षोडशी ॥ ७ ॥ एतेन वै देवाः । वीर्येणान्नेन सर्वा-
न्क्रामानापुवन्त्सर्वान्क्रामानाश्नुवत तथोऽप्येष एतेन वीर्येणान्नेन सर्वान्क्रामा-
नाप्नोति सर्वान्क्रामानश्नुते तस्मात्पृष्ठयाभिप्लवाऽवृषैवेयात्संवत्सराय दीक्षित ए-
तस्मै कामाय ॥ ८ ॥ अथादित्याश्च ह वाऽअङ्गिरसश्च । उभये प्राजापत्या अस्प-
र्द्धन्त वयं पूर्वं स्वर्गं लोकमुपेयामो वयं पूर्वंऽइति ॥ ९ ॥ तत्रादित्याः । चतुर्भि-
स्तोमैश्चतुर्भिः पृष्टैर्लघुभिः सामभिः स्वर्गं लोकमुभयप्लवन्त यदभ्यप्लवन्त तस्मा-
दभिप्लवाः ॥ १० ॥ अन्वञ्च—इत्राङ्गिरसः । सर्वे स्तोमैः सर्वैः पृष्टैर्गुरुभिः
सामभिः स्वर्गं लोकमुपस्पृशन्त्यदस्पृशंस्तस्मात्पृष्ठयः ॥ ११ ॥ अभिप्लवः षडङ्गः ।
षडङ्गयज्ञानि भवन्त्यभिप्लवः पञ्चाहः पञ्च ह्यहानि भवन्ति यद्ध्येव प्रथममहस्तदु-
त्तममभिप्लवश्चतुरहश्चत्वारो हि स्तोमा भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकरविंश-
त्यभिप्लवः स्यहस्यवावृद्धि ज्योतिर्गौरायुरभिप्लवो द्वयहोक्ते स्यव सामनी भवतो
वृद्धयन्तरेऽप्यभिप्लव एकाह एकाहस्यो हिस्तोमैस्नायते चतुर्णामुक्थ्यानां ऋद-
श सोत्राणि ऋदश शस्त्राण्यतियन्ति सप्तमोऽग्निष्टोम एवमुत्प्राग्निष्टोमाः स-
म्पद्यन्ते ॥ १२ ॥ प्रोतिर्ह कौशाम्ब्यः । कौसुरुबिन्दिरुहालकऽआरुणो ब्रह्मचर्यमुवासात्-
थ हाचार्यः पपच्छ कुमार ऋति ते पिता संवत्सरस्याहान्यमन्यतेति ॥ १३ ॥ शतम्
६१०० ॥ दशेति होवाच । दश वाऽइति होवाच दशाक्षरा विराड्वैगज्ञो यज्ञः ॥ १४ ॥
ऋति त्वेवेति । नवेति होवाच नव वाऽइति होवाच नव वै प्राणः माणैरु यज्ञस्ता-
यते ॥ १५ ॥ ऋति त्वेवेति । अष्टेति होवाचाष्टौ वाऽइति होवाचाष्टाक्षरा गायत्री
गायत्रो यज्ञः ॥ १६ ॥ ऋति त्वेवेति । सप्तेति होवाच सप्त वाऽइति होवाच सप्त
छन्दाथिसिचतुरुत्तराणि छन्दोभिर्ह यज्ञस्तायते ॥ १७ ॥ ऋति त्वेवेति । षडिति होवा-
च षड्वाऽइति होवाच षडुत्तवः संवत्सर संवत्सरो यज्ञः समानमेतदह्यत्प्रायणीयोद-
यनीयौ ॥ १८ ॥ ऋति त्वेवेति । पञ्चेति होवाच पञ्च वाऽइति होवाच पाञ्चो यज्ञः
पाञ्चः पशुः पञ्चर्तवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः समानमेतदह्यत्पृष्ठयाभिप्लवौ ॥ २० ॥
होवाच चतुष्पादाः पशवः पशवो यज्ञः समानमेतदह्यत्पृष्ठयाभिप्लवौ ॥ २० ॥

यतो विश्रम्योत्स्रान्ति तीर्थभेवोदयनीयोऽतिरात्रस्तार्थेन ह्यत्स्रान्ति तद्यदुदयनीष-
मतिरात्रमुपयन्ति यथा तीर्थेन समुद्रं प्रस्नाय तीर्थेनोत्सनायुस्तादृक्त्वं ॥ ५ ॥ त-
दाहुः । कृति संवत्सरस्यातिरात्राः कृत्वग्निष्टोमाः कृत्वुक्थ्याः कृतिषोऽशिनः
कृति षडहा इति द्वावतिरात्रौ पद्मशतमग्निष्टोमा द्वे चत्वारिंशो शतेऽनुक्थ्याना-
मिति नु यऽनुक्थ्यान्स्वरसाम्ना उपयन्ति ॥ ६ ॥ अथ येऽग्निष्टोमान् । द्वादशश-
तमग्निष्टोमा द्वे चतुस्त्रिंशो शतेऽनुक्थ्यानां द्वादश षोडशिनः षष्टिः षडहा
इति नु संवत्सरस्याप्तिः ॥ ७ ॥ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य । तेषामेतत्तजं इन्द्रि-
यं यत्पृष्ठानि तद्यन्मासि-मासि पृष्ठान्युपयन्ति मासश एव तत्संवत्सरस्य तेज आ-
प्नुवन्त्यथ कथं त्रयोदशस्य मासस्य तेज आप्नुवन्तीत्युपरिष्ठाद्विषुवतो विश्वजि-
तं सर्वपृष्ठमग्निष्टोममुपयन्त्येव त्रयोदशस्य मासस्य तेज आप्नुवन्ति ॥ ८ ॥
एतद् स्म वै तद्विद्वानाह । श्वेकेतुरारुण्यः संवत्सराय न्वाऽअहं दीक्षिष्यमिति
तथै ह पितोपेक्ष्योवाच वेत्थ न्वायुष्मन्संवत्सरस्य गाधप्रतिष्ठा इति वेत्तेति होवाचै-
तद् तद्विद्वानुवाच ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥

तदाहुः । कस्मादुभयतोऽज्योतिषोऽभिप्लवा भवन्त्यन्यतोऽज्योतिः पृष्ठद्यतीमे वै
लोका अभिप्लवा उभयतोऽज्योतिषो वाऽऽमे लोका अग्निनेत आदित्येनामुत अतवः
पृष्ठद्योऽन्यतोऽज्योतिषो वाऽअतव एष एषां ज्योतिर्य एष तपति ॥ १ ॥ देवचक्रे वाऽ-
एते पृष्ठद्यप्रतिष्ठिते । यजमानस्य पाप्मानं तथैहतो परिप्लवते स यो हैवं विदुषां
दीक्षितानां प्रापकथं सत्रे कीर्तयत्येते हास्य देवचक्रे शिरश्छिन्तो दशरात्र उाद्भः
पृष्ठद्याभिप्लवौ चक्रे ॥ २ ॥ तदाहुः । यत्समेऽएत्र चक्रे भवतोऽथैतेविषमा स्तोमाः कथमस्यै-
ते समा स्तोमा-स्तोमा उपेताभवन्तीति यदेव षडन्यान्यहानि षडन्यानि तेनेति ब्रूया-
त् । ३ ॥ पृष्ठद्याभिप्लवौ तन्त्रे कुर्वीतेति ह स्माह पैङ्गयः । तयो स्तोत्राणि च शस्त्राणि
च संचारयेदिति स यत्संचारयति तस्मादिमे प्राणा नाना सन्त एकोतयः समानु-
त्तिपनुसंचरन्त्यथ यत् संचारयेत्प्रमायुको यजमानः स्यादेष ह वै प्रमायुको योन्धो-
वा बधिरौ वा ॥ ४ ॥ नवाग्निष्टोमा मासि सम्पद्यन्ते । नव वै प्राणाः प्राणानेवैष्वेतद्
धाति तथा सर्वमायुर्यान्त तथो ह न पुरायुषोऽस्मान्लोकात्प्रयन्ति ॥ ५ ॥ एक-
त्रिंशत्शतिकाः । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पञ्चतर्वस्त्रयो लोकास्तद्वि-
शतिरेष एवैकैत्रिंशो य एष तपत्येतामभिसम्पदथै स एत्या सम्पदा मासि-

मासि स्वर्गं लोकं रोहति मासशः स्वर्गं लोकं समश्नुतऽएकविंशं च स्तो-
मं वृहतीं च छन्दः ॥ १ ॥ चतुस्त्रिंशदग्निष्टोमा मासि सम्पद्यन्ते । त्रयस्त्रिंश-
शस्त्रे देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः सर्वासां देवतानामाप्त्याऽएक उक्थ्यः षोडशि-
मानन्नं वाऽउक्थ्यो वीर्यं षोडशी ॥ ७ ॥ एतेन कै देवाः । वीर्येणालेन सर्वा-
न्क्रामानापनुवन्तसर्वान्क्रामानाश्नुवत तथोऽपैष एतेन वीर्येणालेन सर्वान्क्रामा-
नाप्नोति सर्वान्क्रामानश्नुते तस्मात्पृष्ठयाभिप्लवाऽऽपैवेयात्संवत्सराय दीक्षित ए-
तस्मै कामाय ॥ ८ ॥ अथादित्याश्च ह वाऽअङ्गिरसश्च । उभये प्राजापत्या अस्प-
र्द्धन्त वयं पूर्वं स्वर्गं लोकमुपेयामो वयं पूर्वंऽऽहति ॥ ९ ॥ तज्जादित्याः । चतुर्भि-
स्तोमैश्चतुर्भिः पृष्टैर्लघुभिः सामभिः स्वर्गं लोकमुभ्यप्लवन्त यदभ्यप्लवन्त तस्मा-
दभिप्लवाः ॥ १० ॥ अन्वञ्च—इवाङ्गिरसः । सर्वे स्तोमैः सर्वैः पृष्टैर्गुरुभिः
सामभिः स्वर्गं लोकमुस्पृशन्त्यदस्पृशंस्तस्मात्पृष्ठयः ॥ ११ ॥ अभिप्लवः षडङ्गः ।
षडङ्गद्वयानि भवन्त्यभिप्लवः पञ्चाहः पञ्च ह्यहानि भवन्ति यद्द्वयेव प्रथममहस्तदु-
त्तममभिप्लवश्चतुरहश्चत्वारो हि स्तोमा भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकरुविंश-
त्यभिप्लवः स्यहस्यवृद्धि ज्योतिर्गौरायुरभिप्लवो द्वयहोक्ते ख्येव सामने भवतो
वृद्धयन्तरेऽपुत्राभिप्लव एकाह एकाहस्यो हिस्तोमेस्नायते चतुर्णांमुक्थ्यानां ऋद-
श स्तोत्राणि ऋदश शत्यायनियन्ति सप्तमोऽग्निष्टोम एवमुत्प्राग्निष्टोमाः स-
म्पद्यन्ते ॥ १२ ॥ प्रोतिर्ह कौशाम्बयः । कौसुरुबिन्दिरुहालकऽआरुणौ ब्रह्मचर्यमुवासात्-
थं हाचार्यः पप्रच्छ कुमार कृति ते पिता संवत्सरस्याहान्यमन्यतेति ॥ १३ ॥ शतम्
६१०० ॥ दशेति होवाच । दश वाऽऽहति होवाच दशाक्षरा विराड्वैराज्ञा यज्ञः ॥ १४ ॥
कृति त्वेवेति । नवेति होवाच नव वाऽऽहति होवाच नव वै प्राणः प्राणैरु यज्ञस्ता-
यते ॥ १५ ॥ कृति त्वेवेति । अष्टेति होवाचाष्टौ वाऽऽहति होवाचाष्टाक्षरा गायत्री
गायत्रो यज्ञः ॥ १६ ॥ कृति त्वेवेति । सप्तेति होवाच सप्त वाऽऽहति होवाच सप्त
छन्दाथसि चतुरुत्तराणि छन्दोभिर्ह यज्ञस्तायते ॥ १७ ॥ कृति त्वेवेति । षडिति होवा-
च षड्वाऽऽहति होवाच षडुत्तवः संवत्सर संवत्सरो यज्ञः समानमेतदहर्त्यत्पायणीयोद-
यनीयौ ॥ १८ ॥ कृति त्वेवेति । पञ्चेति होवाच पञ्च वाऽऽहति होवाच पाञ्चो यज्ञः
पाञ्चः पशुः पञ्चर्तवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः समानमेतदहर्त्यत्पायणीयोद-
र्यमहाव्रते । १९ ॥ कृति त्वेवेति । चत्वारोति होवाच चत्वारि वाऽऽहति
होवाच चतुष्पादाः पशवः पशवो यज्ञः समानमेतदहर्त्यत्पृष्ठयाभिप्लवौ ॥ २० ॥

कृति त्वेवेति । त्रीणीति होवाच त्रीणि वाऽइति होवाच त्रीणि छन्दांशंसि त्रयो-
 लोकास्त्रिसवनो यज्ञः समानमेतद्दृश्येदभिजिद्विश्वजितौ ॥ २१ ॥ कृति त्वेवेति । द्वे
 ऽइति होवाच द्वे वाऽइति होवाच द्विपादं पुरुषः पुरुषो यज्ञः समानमेतद्दृश्येत्स्वर-
 सामानः ॥ २२ ॥ कृति त्वेवेति । एकामिति होवाचाहरवेति तदेतद्दहरहरिति सर्वं
 संवत्सरं सैषा संवत्सरस्योपनिषत्स यो ह्येवमेतां संवत्सरस्योपनिषदं वेदा हा
 स्माच्छ्रयान्जायते सात्मा भवति संवत्सरो भवति संवत्सरो भूत्वा देवानुप्येति
 ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [२. २.] ॥

स वाएष संवत्सरो बृहतीमभिसम्पन्नः । द्वावाचर्यतामन्हांशं षडहौ द्वौ पृ-
 ष्ठ्याभिप्लवौ गोऽआयुषी दशरात्रस्तत्पृथ्विंशत्पृथ्विंशदक्षरा वै बृहती बृह-
 त्या वै देवाः स्वर्गे लोकेऽप्यतन्त बृहत्या स्वर्गे लोकमाप्नुवंस्तथोऽएतेषु एतद्बृह-
 त्वैव स्वर्गे लोके यतते बृहत्या स्वर्गे लोकमाप्नोत्यथ यो बृहत्यां कामस्तमेवैतेनैवं-
 विद्वत्कन्दे ॥ १ ॥ यज्ञे चतुर्विंशत्प्रमहः । दशरात्रस्य वै तत्सप्तमं वा नवमं वाभिप्ल-
 वात्पृष्ठ्यो निर्मितः पृष्ठ्यादाभिजिदभिजितः स्वरसामानः स्वरसामभ्यो विषुवान्वि-
 षुवतः स्वरसामानः स्वरसामभ्यो विश्वजिद्विश्वजितः पृष्ठ्यः पृष्ठ्यादाभिप्लवो-
 ऽभिप्लवाद्गोऽआयुषी गोऽआयुर्भ्यां दशरात्रः ॥ २ ॥ अथैतद्दहराचर्यत् । यन्म-
 हात्रतं पञ्चविंशो ह्येतस्य स्तोमो भवति नात्तरान्छन्दो व्येत्येकस्मान्न द्वाभ्यां
 न स्तोत्रियया स्तोमः ॥ ३ ॥ अभिप्लवं पूर्वं पुरस्ताद्विषुवत उपयन्ति । पृष्ठ्य-
 मुत्तरं पुत्रा वाऽअभिप्लवः पिता पृष्ठ्यस्तस्मात्पूर्ववयसे पुत्राः पितरमुपजीवन्ति
 पृष्ठ्यमुपरिष्ठाद्विषुवतः पूर्वमुपयन्त्यभिप्लवमुत्तरं तस्माद्दत्तरवयसे पुत्रान्पितोपजी-
 वत्पुत्र इ वाऽएनं पूर्ववयसे पुत्रा जीवन्त्युपोत्तर वयसे पुत्रान्जीवति य एषमेतद्द-
 द ॥ ४ ॥ तदाहुः । यञ्चतुर्विंशत्प्रमहस्य प्रेयात्कथमनामूर्ता भवतीति यदेवाहः
 प्रायणीयमातिरात्रमुपयन्ति तेनेति ब्रूयात् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यद्द्वादश मासाः
 संवत्सरस्यथैतद्दहरत्येति यद्विषुवतमवरेषामेताऽत्परेषामित्यवरेषां चैत्र परेषां चेति
 इ ब्रूयादात्मा वै संवत्सरस्य विषुवानुद्गानि मासा यत्र वाऽआत्मा तदुद्गानि यत्रो
 ऽअद्गानि तदात्मा न वाऽआत्माद्गान्यातरिच्यते नात्मानमद्गान्यातरिच्यन्तऽएवमु-
 हैतद्दवरेषां चैव परेषां च भवति ॥ ६ ॥ अथ ह वाऽएष महासुपर्ण एव यत्संष-
 त्सरः । तस्य यान्पुरस्ताद्विषुवतः षण्मासानुपयन्ति सोऽन्यतरः पञ्चोऽथ यान्पु-
 द्

परिष्ठात्सोऽन्यतर आत्मा विषुवान्यत्र वाऽआत्मा तत्पत्नौ यत्र वा पत्नौ तदात्मा
 न वाऽआत्मा पत्नावतिरिच्यते नात्मानं पक्षावतिरिच्यते एवमु हैतव्वरंषां चैव
 परेषां न भवति ॥ ७ ॥ तदाहुः । यत्पुरस्ताद्विषुवत ऊर्ध्वान्तस्तोमान्पण्मासानुपय-
 न्ति पृहुपरिष्ठादावृत्तान्कथमस्यन्तऽऊर्ध्वा स्तोमा उपेता भवन्तीति यमेवामुर्ध्वस्तो-
 मं दशरात्रमुपयान्त तेनेति श्रूयाद्देवेभ्यो इ वै महाव्रतं न तस्थे कथमुर्ध्वं
 स्तोमैर्विषुवन्तमुपागातावृत्तैर्माप्सि ॥ ८ ॥ ते इ देवा ऊचुः । उप तं यज्ञकृतं जा-
 नीत य ऊर्ध्वस्तोमो येनेदमाप्सवामेति तऽएतमुर्ध्वस्तोमं दशरात्रमपस्यन्त्संवत्सरविधं
 तस्य यः पृष्ठयः षडह ऋतवः स इमे लोकाश्छन्दोमाः संवत्सरो दशममहस्तेनै-
 दाप्नुवंस्तदेभ्योऽतिष्ठत तिष्ठते इ वाऽअस्मै महाव्रतं य एवमेतद्वेद ॥ ९ ॥ अथ वा-
 ऽअतोऽन्हामभ्यारोहः । प्रायणीयेनातिरात्रेणोदयनीयमतिरात्रमभ्यारोहन्ति चतु-
 र्विंशशेन महाव्रतमभिप्लुवं पृष्ठयेन परं पृष्ठयमभिजिता विश्वजित्थ
 स्वरसामभिः परान्त्स्वरसाम्नोऽथैतव्वहनभ्याकृष्टं यद्वैषुवतमभि इ वै श्रेयाथ सथ
 रोहति नैनं प्रापीयानभ्यारोहति य एवमेतद्वेद ॥ १० ॥ अथ वाऽअतोऽन्हां नि-
 बाहः । प्रायणीयोऽतिरात्रचतुर्विंशशायान्हे निवहति चतुर्विंशशपहरभिप्लवा-
 याभिप्लवःपृष्ठयायपृष्ठयोऽभिजतेऽभिजित्स्वरसामभ्यःस्वरसामानो विषुवतेविषुवा-
 न्त्स्वरसामभ्यः स्वरसामानो विद्वजिते विश्वजित्पृष्ठयायपृष्ठयोऽभिप्लवायाभिप्ल-
 वो गोऽआपुर्भ्यां गोऽआयुषी दश रात्राय दशरात्रा महाव्रताय महाव्रतमुदयनीयाया-
 तिरात्रायोदयनीयोऽतिरात्रः स्वर्गाय लोकाय प्रतिष्ठायाऽअत्राद्याय ॥ ११ ॥ तानि
 वाऽपतानि । यज्ञारण्यानि यज्ञत्राणि तानि शतथ-शतथ रथान्धान्यन्तरण तानि
 येऽविद्वाथम उपयन्ति यथारण्यान्यां मुग्धांश्चरताऽशनाया वा पिपासा वा पा-
 प्पानो रक्षाथसि सचन्तेऽथ ये विद्वाथसो यथा प्रवाहात्प्रवाहमभयादभयमेवथ
 हैव ते देवतायै देवतामुपसंयन्ति ते स्वस्ति स्वर्गं लोकथ समश्नुवते । १२ ॥ तदाहुः ।
 कृति संवत्सरस्थाहानि पुराश्चि कृत्यर्वाञ्चीति स यानि सकृत्सकृदुपयन्ति तानि
 पुराऽच्युथ यानि पुनः-पुनस्तान्यर्वाञ्च्यर्वाञ्चीति इ त्वेधैनान्युपासीत षडहयो-
 र्वाहृत्तिमन्वावर्तते ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [२. ३] ॥ ॥

पुरुषो वै संवत्सरः । तस्य प्राण एव प्रायणीयोऽतिरात्रः प्राणेन हि प्रयन्ति
 बागेवारम्भणीयमहर्वाचा वारुभन्ते यद्यदारुभन्ते ॥ १ ॥ अथमेव दक्षिणो हस्तो-

ऽभिप्लवः षडहः । तस्येदमेव प्रथममहस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं
 सवनमिदं तृतीयसवनं गायत्र्या आयतने तस्मादियमासां हृसिष्ठा ॥२॥ इदमेव
 द्वितीयमहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयसवनं त्रिष्टुभ
 आयतने तस्मादियपस्यै वर्षीयपी ॥ ३ ॥ इदमेव तृतीयमहः । तस्येदमेव प्रातः
 सवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयसवनं जगत्या आयतने तस्मादियमासां
 वर्षिष्ठा ॥ ४ ॥ इदमेव चतुर्थमहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवन
 मिदं तृतीयसवनं विराज आयतनेऽन्नं वै त्रिण्डूतस्मादियमासामन्नादितमा ॥ ५ ॥
 इदमेव पञ्चममहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयसवनं
 पङ्केरायतने पृथुरिव वै पङ्क्तिस्तस्मादियमासां प्रथिष्ठः ॥ ६ ॥ इदमेव षष्ठम-
 हः । तस्येदमेव प्रातः सवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयसवनम-
 तिच्छन्दस आयतने तस्मादियमासां वर्षिष्ठा गायत्रमेतदहर्भवति तस्मादिदं
 फलकं हृसिष्ठं स इतोऽभिप्लवः षडहः स इतः स इतः स इत आत्मापृष्टयः-
 ॥७॥ एतद् स्म वै तद्विद्वानाह पैङ्गयः।प्लवन्तऽइव वाऽअभिप्लवास्तिष्ठतीव पृष्ठय
 इति प्लवतऽइव षयमसिस्तिष्ठतीवत्पनेति ॥ ८ ॥ शिर एवास्य त्रिवृत् । तस्मा-
 त्त्त्रिविधं भवति त्वगस्थि मस्तुष्कः ॥ ९ ॥ ग्रीवाः पञ्चदशः । चतुर्दश वाऽएतासां
 करूकराणि वीर्यं पञ्चदशं तस्मादेताभिरुत्पीभिः सतीभिर्गुहं भारं हरति तस्मा-
 द्ग्रीवाः पञ्चदशः ॥ १० ॥ उरः सप्तदशः । अष्टावन्त्ये जत्रवोऽष्टावन्त्युत्तरः स-
 प्तदशं तस्मादुरः सप्तदशः ॥ ११ ॥ उदरमेकविंशः । विंशतिर्वा अन्तरुदरे-
 कुन्तापान्युदरमेकविंशं तस्मादुदरमेकविंशः ॥ १२ ॥ पार्श्वे त्रिणवः । त्रयो
 दशान्याः पार्श्वयोदशान्याः पार्श्वे त्रिणवे तस्मात्पार्श्वे त्रिणवः ॥ १३ ॥ अनुकं
 प्रयस्त्रिंशः । त्रिंशद्वाऽएतस्य करूकराण्यनुकं त्रयोस्त्रिंशं तस्मादनुकं प्रयस्त्रिंश-
 शः ॥ १४ ॥ अयमेव दक्षिणः कूर्णोऽभिजित् । यदिदमक्षयः शुक्रं स प्रथमः
 स्वरसामा यत्कृष्णं स द्वितीयो यन्मण्डलं स तृतीयो नासिके विषुवान्य-
 दिदमक्षणे मण्डलं स प्रथमोऽर्वाक्सामा यत्कृष्णं स द्वितीयो यत्कृष्णं
 स तृतीयः ॥ १५ ॥ अयमेवोत्तरः कूर्णो विश्वजित् । उक्ती पृष्ठयाभिप्लवौ याव-
 वञ्चौ प्राणौ ते गोऽआयुषीऽअज्ञानि दशरात्रो मुखं महाव्रतमुदान एवोदयनीयोऽ-
 तिरात्र उदानेन व्युत्तिन्ति स एष संवत्सरोऽध्यात्मं प्रतिष्ठितः स यो हैवमेतं
 संवत्सरोऽध्यात्मं प्रतिष्ठितं वेदं प्रतिनिष्ठितं प्रज्ञया पशुभिरस्मिंल्लोकेऽमृतत्वेनापु-
 ष्मिन् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ [२. ४.] द्वितीयोऽध्यायः ॥ [७६] ॥

यद्ब्रालाके । इत्ं त्रिवृदेति सर्वमन्योऽन्यभिसम्पद्यमानम् । कथं स्वित्तेः स्विद्यः
 पुरुषः प्रजापतिरन्योऽन्यं नातिरिच्यन्तऽएते ॥ १ ॥ यद्दूर्वा स्तोमा अनुयन्ति ।
 यद्दमभ्यावृत्तं सामभिः कल्पमानाः । कथं स्वित्तेः पुरुषमाविशन्ति कथं प्रा-
 णैः सयुजो भवन्ति ॥ २ ॥ प्रायणीयोऽविशन्तः । चतुर्विंशत्शमहश्चत्वारोऽभि-
 प्लवाः पृष्ठय इत्येते । कथं स्वित्तेः पु० ॥ ३ ॥ अभिजिता स्वर सामानः अभिज्ञासां
 उभयतो विषुवन्तमुपयन्ति । कथं स्वित्तेः पु० ॥ ४ ॥ त्रिवृत्पायाः सप्तदशाभिः कृता-
 स्त्रयस्त्रिंशन्ताश्चतुरुक्तेरेण । कथं स्वित्तेः पुरुषमाविशन्ति कथं प्राणैः सयुजो
 भवन्तीति ॥ ५ ॥ शिरस्त्रिवृत् । पञ्चदशोऽस्य ग्रीवा चुर आहुः सप्तदशाभिः कृ-
 तम् । एकविंशत्पुद्गरं कल्पयन्ति पार्श्वे पञ्चस्त्रिणवनाभिः कृते ॥ ६ ॥ आभ-
 प्लवा उभयतोऽस्य बाहू । पृष्ठं पृष्ठय इति धीरा वदन्ति । अनुक्रमस्य चतुरुक्तेरेण
 संवत्सरे ब्राह्मणाः कल्पयन्ति ॥ ७ ॥ कूर्णावस्याभिजिद्विश्वजिच्च । अन्त्याबाहुः
 स्वरसामाभिः कृते । नस्यं प्राणं विषुवन्तमाहुर्गोऽत्रायुपी प्राणावेताववाञ्चौ ॥ ८ ॥
 अङ्गान्यस्य दशरात्रमाहुः । मुखं महात्रतं संवत्सरे ब्राह्मणाः कल्पयन्ति । स-
 र्चस्तोमं सर्वसामानमेतं संवत्सरमध्यात्मं प्रविष्टम् । समं धीर आत्मना कल्प-
 यित्वा ब्रह्मस्यास्तं विष्टपेऽजातशोकः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [१. १.] ॥

पुरुषो वै संवत्सरः । पुरुष इत्येकं संवत्सर इत्येकमुत्र तत्समं द्वे वै संवत्स-
 रस्याहोरात्रे द्वाविमौ पुरुषे प्राणावत्र तत्समं त्रय ऋतवः संवत्सरस्य त्रय इमे पु-
 रुषे प्राणा अत्र तत्समं चतुरसरो वै संवत्सरचतुरसरोऽयं युजमानोऽत्र तत्समं प-
 ष्चर्तवः संवत्सरस्य पञ्चमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समं षट्त्तवः संवत्सरस्य ष-
 ट्तिमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समं सप्तर्तवः संवत्सरस्य सप्तमे पुरुषे प्राणा अत्र त-
 त्समम् ॥ १ ॥ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य । द्वादशमे पुरुषे प्राणा अत्र त-
 त्समं त्रयोदश वै मासाः संवत्सरस्य त्रयोदशमे पुरुषे प्राणा नाभिस्त्रयोदशत्र त-
 त्समं चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाश्चतुर्विंशतोऽयं पुरुषो विंशत्यङ्गुलि-
 इचतुरङ्गोऽत्र तत्समं षड्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः षड्विंशतोऽयं पुरुषः
 प्रतिष्ठ षड्विंशत्यावत्र तत्समम् ॥ २ ॥ त्रीणि च वै शतानि षष्टिश्च । संवत्सरस्य
 रात्रयस्त्रीणि च शतानि षष्टिश्च पुरुषस्यास्थीन्यत्र तत्समं त्रीणि च शतानि ष-
 ष्टिश्च संवत्सरस्याहानि त्रीणि च शतानि षष्टिश्च पुरुषस्य मज्जानोऽत्र तत्समं ॥
 ३ ॥ सप्त च वै शतानि विंशतिश्च । संवत्सरस्याहोरात्राणि सप्त च शता-

नि विंशतिश्च पुरुषस्यास्थीनि च मज्जानश्चाप तत्सप्तम् ॥ ४ ॥ वश च वैस-
हस्त्राययष्टौ च शतानि । संवत्सरस्य मुहूर्ता यावन्तो मुहूर्तास्तावन्ति पञ्चदश
कृत्वः क्षिप्राणि यावन्ति क्षिप्राणि तावन्ति पञ्चदश कृत्व एतर्हीणि यावन्त्येतर्हीणि
तावन्ति पञ्चदश कृत्व इशानीनि यावन्तीदानीनि तावन्तः पञ्चदश कृत्वः प्रा-
णा यावन्तः प्राणास्तावन्तोऽना यावन्तोऽना स्तावन्तो निमेषा यावन्तो निमेषास्ताव-
न्तो लोमगर्ता यावन्तो लोमगर्तास्तावन्ति स्वेद्यायनानि यावन्ति स्वेद्यायनानि ता-
वन्त एते स्तोका वर्षन्ति ॥ ५ ॥ एतद्ध स्म वै तद्विद्वानाह बार्कलिः । सार्वभौमं
मेघं वर्षन्तं वेदात्मस्य वर्षस्य स्तोकाणिति ॥ ६ ॥ तद्देश श्लोकोऽभ्युक्तः । अमाद-
न्यत्र परिवर्तमानस्तिष्ठन्नासीनो यादि वा स्वपञ्चपि । अहोरात्राभ्यां पुरुषः समेन
कृति कृत्वः प्राणात् चाप चानितीति ॥ ७ ॥ तद्देश श्लोकः प्रत्युक्तः । शतथ
शतानि पुरुषः समेनाष्टौ शता यन्मितं तद्वदन्ति । अहोरात्राभ्यां पुरुषः समेन
तावत्कृत्वः प्राणिति चाप चानितीति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् । १० [३. २]

देवा ह वै सहस्रसंवत्सराय दिदीक्षिरे । तेषां पञ्चशतानि संवत्सराणां
पर्यवेतान्यासुरथेदथ सर्वमेव शश्राप ये स्तोमा यानि पृष्ठानि यानि छन्दा-
थसि ॥ १ ॥ ततो देवाः । एतद्यज्ञस्यायातयामापश्यंस्तेनायातयाम्ना या वेदे-
व्यष्टिरासीत्तां व्याशुवतायातयामा वाऽअस्पवेदा अयातयाम्ना हास्य त्रय्या
विद्ययात्विज्यं कृतं भवति य एवमेतद्वेद ॥ २ ॥ तदेतद्यज्ञस्यायातयामा ओ श्रा-
वयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वौषडिति तासां वाऽएतासां पञ्चानां व्याहृतानि-
ं सप्तदशान्तराययो श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु श्रौषडिति चतुरक्षरं यजेति द्व्यक्षरं
ये यजामहऽइति पञ्चान्तरम् ॥ ३ ॥ द्व्यक्षरो वषट्कारः । स एष सप्तदशः प्र-
जापतिराभेदेवतं चाध्यात्मं च प्रतिष्ठितः स यो हैवमेतथ सप्तदशं प्रजापतिमाभेदेव-
तं चाध्यात्मं च प्रतिष्ठितं वेदप्रतिष्ठति प्रजया पशुभिरास्मिँल्लोकेऽमृतत्वेनामुष्मिन्-
॥ ४ ॥ ते ह देवा ऊचुः । उप तं यज्ञक्रतुं जानाति यः सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा को
हि तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरेण समाप्नुयादिति ॥ ५ ॥ ते विश्वजितमेव
सर्वपृष्ठम् । पृष्ठस्य षडहस्याञ्जः सद्यमपश्यंस्ते हि स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि
तानि छन्दाथसि ॥ ६ ॥ पृष्ठमेव षडहम् । द्वादशाहस्याञ्जः सद्यमपश्यंस्ते हि
स्तोमा भू० ॥ ७ ॥ द्वादशाहमेव । संवत्सरस्याञ्जः सद्यमप० ॥ ८ ॥ संवत्सरेषु ।

तापश्चित्तस्याज्जः सत्रमप० ॥ ६ ॥ तापश्चित्तमेव । सहस्रसंवत्सरस्याज्जः
 सत्रमप० ॥ १० ॥ स वै संवत्सरं दीक्षाभिरेति । संवत्सरमुपसृद्धिः संवत्सरु
 सुत्याभिः ॥ ११ ॥ स यत्संवत्सरं दीक्षाभिरेति । पूर्वार्धमेव तेन सहस्रसंवत्सरस्या-
 बरुः ॥ १२ ॥ यत्संवत्सरं पुनरुपसृद्धिर्धर्ममवतेन सहस्रसंवत्सरस्यावरुन्दे ॥ १३ ॥ यत्संवत्सर-
 ॥ १४ ॥ सुत्याभिरुक्तमार्धमेव तेन सहस्रसंवत्सरस्यावरुन्दे ॥ १५ ॥ स वै द्वादश मासान्दी-
 क्षाभिरेति । द्वादशोपसृद्धिर्द्वादश सुत्याभिस्तत्पृथ्वि ॥ १६ ॥ शतपृथ्वि ॥ शदक्षरा वै वृ-
 षती बृहत्या वै देवाः स्वर्गे लोकेऽपतन्त बृहत्या स्वर्गे लोकमाप्तुवंस्तथोऽपृथ्वेषु
 एतद्बृहत्या वै स्वर्गे लोके यन्ते बृहत्या स्वर्गे लोकमाप्तोत्पथ यो बृहत्यां कामस्तमे-
 वैतेनैवंविद्वरुन्दे ॥ १७ ॥ तस्मात् ॥ अथ ॥ सह क्रियतेऽग्निर्ऋषे महदु-
 ष्यथ ॥ यत्संवत्सरं दीक्षाभिरेति संवत्सरमुपसृद्धिस्तेनास्याग्न्यर्कावासां भवतोऽथ
 यत्संवत्सरं सुत्याभिरेति तेनोऽपदास्य महदुक्त्यमासं भवति स त्वाऽपृष एव
 सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा यत्तापश्चित्त एव प्रजानां प्रजास्ये यत्तापश्चित्तः ॥ १८ ॥
 ब्राह्मणम्, ११ [३. ३.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ११२ ॥ ॥

पुरुष ॥ इ नारायणं प्रजापतिरुवाच । यजस्व-यजस्वेति स होवाच यज-
 स्व- यजस्वेति वाच त्वं मामात्थ त्रिरयस्ति वसवः प्रातःसवनेनागू रुद्रा माध्यान्दि-
 नेन सवनेनादित्यास्तृतीयसवनेनाथ मम यज्ञवास्त्वेव यज्ञवास्तावचाह्मासाऽऽति
 ॥ १ ॥ स होवाच । यजस्वेवाहं वै ते तद्द्रक्ष्यामि यथा तऽऽकथ्यानि मणिरिव
 सूत्रस्रोतानि भविष्यन्ति सूत्रमिव वा मणाविति ॥ २ ॥ तस्मात् ॥ हेतु-
 वाच । प्रातःसवने बाह्वेष्वमानुऽऽत्रात्तारमन्त्रारभासै श्येनोऽसि गायत्र्यन्दा
 अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्पारयेति ॥ ३ ॥ अथ माध्यान्दिने पृथ्वाने । उत्रा-
 तारमन्त्रारभासै सुर्षोऽसि त्रिपुच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्पारये-
 ति ॥ ४ ॥ अथ तृतीय सवनेऽऽर्धवे पृथ्वाने । उद्गात्तारमन्त्रारभासाऽऽध्वपुरासि
 ऋगच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा सम्पारयेति ॥ ५ ॥ अथ स ॥ स्थितेषु-स ॥
 स्थितेषु सवनेषु जपेः । मयि भर्गो मयि महो मयि यशो मयि सर्वभिति ॥ ६ ॥
 अयं वै लोका भर्गः । अन्तरिक्षलोको महोऽथैर्यशो येऽन्ये लोकास्तत्सर्वम् ॥ ७ ॥
 अग्निर्वै भर्गः । वायुर्मह आदित्यो यशो येऽन्ये देवास्तत्सर्वम् ॥ ८ ॥ अश्वेदां वै
 भर्गः । यजुर्वेदो महः सामवेदो यशो येन्ये वेदास्तत्सर्वम् ॥ ९ ॥ वाग्वै भर्गः ।

प्राणो महश्चक्षुर्यशो येऽग्रे प्राणास्तत्सर्वम् ॥१०॥ तद्विद्यात् । सर्वांल्लोकानात्म-
 भाषिषि सर्वेषु लोकेष्वात्मानमथाऽऽ सर्वान्देवानात्मभाषिषि सर्वेषु देवेष्वात्मानमथाऽऽ
 सर्वान्वेदानात्मभाषिषि सर्वेषु वेदेष्वात्मानमथाऽऽ सर्वान्प्राणानात्मभाषिषि सर्वेषु
 प्राणेष्वात्मानमथामित्युक्ता वै लोका अक्षिता देवा अक्षिता वेदा अक्षिताः
 प्राणा अक्षिताऽऽसर्वमाक्षिताद् वाऽअक्षितमुपसंक्रामत्यप पुनर्भृत्यं जयति सर्वमायु-
 रेलि य एवमेतद्धेद ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [१. ४] ॥

सावित्रेऽऽ इ स्मैतं पर्वे पशुमालभन्ते । अथैतर्हि प्राजापत्यं यो देवसविता स
 प्रजापतिरिति वदन्तस्तस्मात्सेन्युपपाग्नीस्त्वेन यजेरन्गृहपतेरेवाग्निषु यद्येदं जाघन्या
 पुरनीः संयाजयन्ति तस्यां नोऽप्यसदिति ते तनो यदानिक्रामं दीक्षन्ते ॥ १ ॥ तद्
 वाऽआहुः । नानाधिष्ण्या एव स्युर्यदि दीक्षितस्त्योपतुपेत्पार्श्वतोऽग्निहोत्रं जुह-
 वसेत्स यद्यगदो भवति सऽऽसृज्येनं पुनरुपह्वयन्ते यद्यु अियतेऽस्त्रैरेव त्तुमाग्निभि-
 र्दहन्यश्वाग्निभिरितरे यजमाना, आसतऽऽति तद्द्वैवाहितान्नेः कर्म समानधि-
 षण्यास्त्वेव भवान्त तस्य तदेव ब्राह्मणं यत्पुरश्चरणे ॥ २ ॥ तदाहुः । यत्संवत्सराच्च
 संवत्सरस्यदो दीक्षन्ते कथमेषामग्निहोत्रमनन्तरितं भवतीति व्रतनेति ब्रूयात् ॥३॥
 तदाहुः । यत्सं० कथमेषां पौर्णमासं हविरनन्तरितं भवतीत्याज्येन च पुरोडाशेन
 चेति ब्रूयात् ॥ ४ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेषां पितृयज्ञोऽनन्तरितो भवतीत्यौपा-
 सनैरिति ब्रूयात् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेषामावास्येऽऽ हविरनन्तरितं भ-
 वतीति दध्ना च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात् ॥६॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेषामाग्रयणे-
 ष्टिरनन्तरिता भवतीति सौम्येन चरुणांते ब्रूयात् ॥ ७ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथ-
 मेषां चातुर्मास्यान्यनन्तरितानि भवन्तीति पयस्येति ब्रूयात् ॥८॥ तदाहुः । यत्सं०
 कथमेषां पशुबन्धोऽनन्तरितो भवतीति पशुना च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्
 ॥ ९ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेषाऽऽ सोमोऽनन्तरितो भवतीति सुवनैरिति ब्रूयात्
 ॥ १० ॥ ते वाऽएवमेते यज्ञकृतवः । संवत्सरमपि यन्ति स यो द्वैवमेतां यज्ञकृत-
 नां संवत्सरेऽपीति वेदाप्यस्य स्वर्गे लोके भवति ॥ ११ ॥ संवत्सरस्य
 समता वेदितव्या । एकं पुरस्ताद्विषुवतोऽतिरात्रमुपयन्त्येकमुपरिष्ठात्त्रयः
 पञ्चाशत् पुरस्ताद्विषुवतोऽग्निष्टोमामुपयन्ति त्रयः पञ्चाशत्मुपरिष्ठाद्वि-
 षुवतोऽतिरात्रमुपयन्ति त्रयः पञ्चाशत्मुपरिष्ठाद्वि-
 षुवतोऽतिरात्रमुपयन्ति त्रयः पञ्चाशत्मुपरिष्ठाद्वि-
 षुवतोऽतिरात्रमुपयन्ति त्रयः पञ्चाशत्मुपरिष्ठाद्वि-
 षुवतोऽतिरात्रमुपयन्ति त्रयः पञ्चाशत्मुपरिष्ठाद्वि-

यऽउक्थयान्स्त्रसाम्न उपयन्ति ॥ १२ ॥ अथ येऽग्निष्टोमान् । षट्पञ्चाशत् ।
पुरस्ताद्विषुवतोऽग्निष्टोमानुपयन्ति षट्पञ्चाशत्पुरिष्ठात्सप्तदश ॥ शतं पुरस्ता-
द्विषुवत् उक्थयान्यहान्युपयन्ति सप्तदशपुरिष्ठात्षट् पुरस्ताद्विषुवतः षोडशिन,
उपयन्ति षट्पुरिष्ठात्त्रिंशत् शतं पुरस्ताद्विषुवतः षडहानुपयन्ति त्रिंशत्पुरिष्ठा-
देशा हास्य सप्तता सप्तेन ह वाऽअस्या व्यृद्धेनान्यूनानातिरिक्तेनायनेनेतं भवति
एवमेतद्वेद ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [३. ५] ॥ तृतीयोऽध्यायः [७७] ॥

दीर्घसत्त्रिंशत् ह वाऽएतऽउपयन्ति । येऽग्निहोत्रं जुह्वत्येतद्वै जरामर्यं ॥ सत्त्रं
यद्गिनहोत्रं जरया वा ह्येवास्मान्मुच्यन्ते मृत्युना वा ॥ १ ॥ तदाहुः । यदेतस्य
दीर्घसत्त्रिंशत्तोऽग्निहोत्रं जुह्वतोऽन्तरेणाग्नी युक्तं वा विषयायान्मं वा चरेयुः किं
तत्र कर्म का प्रायाश्चातिरिति कुर्वीत हैव त्रिंशत्किमप्रीष्टया यजेत तद् तत्राद्विधेते-
मान्वाऽएष लोकाननु वितनुते येऽग्नीऽआधत्ते ॥ २ ॥ तस्यायमेव लोको गार्ह-
पत्यः । अन्तरिक्षलोकोऽन्नाहार्यप्रचनोऽमौ लोक आहवनीयः कामं न्वाऽएषुलोकेषु
व्याथसि युक्तं चायुक्तं च संचरन्ति स यदि हास्याप्यन्तरेण ग्रामोऽग्नीन्विय-
यान्नैव मे का चनार्तिरस्ति न रिष्टिगिति हैव विद्यात् ॥ ३ ॥ त्रयो ह त्वात्र
पशवोऽपेध्याः । कुर्वराह ऐडकः स्वा तेषां यद्यधिश्चितेऽग्निहोत्रेऽन्तरेण कश्चित्सं-
चरेत्किं तत्र कर्म का प्रायाश्चितिरिति तद्वैके गार्हपत्याऽऽसोपहत्याहवनीयान्निव-
पन्नो यन्तिदिं विष्णुर्विचक्रमऽइत्येतयऽर्चा यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञेनैव यज्ञमनुसं-
तनो भस्मनास्य पदमपिवपाम इति वदन्तस्तद् तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र भ्रूया-
न्नासान्वाऽअयं यजमानस्यावाप्सीत्क्षिप्रं परमासानावप्स्यते ज्येष्ठगृह्णाथ रोत्स्यती-
तीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ४ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । उदस्थालीं वैवोदकमएहत्तु
बाधाय गार्हपत्यावग्रऽआहवनीयान्निवपन्त्यादिदं विष्णुर्विचक्रमऽइत्येतयैवऽ-
र्चा यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञेनैव यज्ञमनुसंतनोति यज्ञै यज्ञस्य रिष्टं यद्गशान्तमापो वै
तस्य सर्वस्य शान्तिरज्जिरेवैनत्तच्छान्त्या शमयत्येतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥ तदाहुः ।
यस्याग्निहोत्रं दोष्यमानं ॥ स्कन्देत्किं तत्र कर्म का प्रायार्चात्तिरिति स्कन्नप्रायश्चि-
त्तनाभिमृश्याद्विरूपनिनीय परिशिष्टेन जुहुयाद्यद्यु नीची स्थाली स्याद्यदि वा
भिद्येत स्कन्नप्रायश्चित्तेनैवाभिमृष्याद्विरूपनिनीय यदन्यद्विन्देत्तेन जुहुयात् ॥ ६ ॥
शतम् ६२०० ॥ अथ यत्र स्कन्नं ॥ स्यात् । तदभिमृशेत्स्कन्नधितं प्राजनीति

यदा वै स्कन्दस्य धीयते यदा धीयतेऽथ प्रजायते योऽनिर्वाऽइयथ रेतः
 प्यस्तदस्यां योनौ रेतो दधात्यनुष्ठया हास्य रेतः सिक्तं प्रजायते य एवमे-
 तच्छेदाप्तो वै दिवो वर्षतीहौषधयो वनस्पतयः प्रजायन्ते पुरुषाश्चेत-
 स्कन्दति पशुभ्यस्तत इदथ सर्वं प्रजायते तद्विद्याङ्गुयसी मे प्रजातिरभूद्दुः प्रजया
 पशुभिर्भविष्यामि श्रेयान्भविष्यामीति ॥ ७ ॥ अथ यत्रावभिन्नथ स्यात् । तदु-
 दस्थालीं वैवोदकमण्डलुं वा निनयेद्यद्वै यज्ञस्य रिष्टं यदशान्तमापो वै तस्य सर्वस्य
 शान्तिरञ्जिरेवैनसच्छान्तया शमयति भूभुवः स्वरित्येताभिव्याहृतिभिरैता वै व्या-
 हृतयः सर्वप्रायश्चित्तीस्तदनेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुरुते तानि कपालानि संचित्य
 वत्र भस्मोद्धृतथ स्यात्तन्निवपेदेतदेव तत्र कर्म ॥ ८ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्री
 दोक्षमानोपविशेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति ताथ ह्यैकं यजुषोत्थापयन्त्यु-
 दस्याद्देव्यदिति रितियं वाऽअदिति रिमामेवास्माऽएनदुत्थापयाम इति वदन्त आयु-
 र्ब्रह्मपतावधादित्यायुरेवास्मिंस्तद्दम इति वदन्त इन्द्राय कृणवतो भागिमीन्दिन्द्रिये-
 वास्मिंस्तद्दम इति वदन्तो मित्राय वरुणाय चेति प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ प्रा-
 णोदानावेवास्मिंस्तद्दम इति वदन्वस्तां तस्यामाहुत्यां ब्राह्मणाय दद्याद्यमनभ्याम-
 भिष्यन्मन्येतार्तिं वाऽएषा पाप्मानं यजमानस्य प्रतिदृश्योपाविशद्दार्तिमेवास्मिंस्तत्पा-
 प्मानं प्रतिमुञ्चाम इति वदन्तः ॥ ९ ॥ तदुहोवाच याज्ञवल्क्यः । अथ हधानेभ्यो
 ह्येभ्यो गौरपक्रामत्यात्यो वाऽअहृतिं विध्यन्तीत्यमेव कुर्यादण्डेनैवैनां विष्यो-
 तथापयोदिति तद्यथैवाहो धावयतोऽइवो वाश्वतरो वा गदायत बलीवर्दो वा युक्त-
 स्तेन दण्डप्रजितेन तोत्प्रजितेन यमध्वानथ समीपमति तथ समश्नुतऽएवमेवै-
 तया दण्डप्रजितया तोत्प्रजितया यथ स्वर्गं लोकथ समीपमति तथ समश्नुते
 ॥ १० ॥ अथ होवाचारुणिः । द्यौर्वाऽएतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्रयमेव वत्सो
 वाऽयं पृषतऽइयमेवाग्निहोत्रस्थाली न वाऽएवं विदुषोग्निहोत्री नश्यति क्व हसौ
 नश्येन्नैवं विदुषोऽग्निहोत्रीवत्सो नश्यति क्व बोध नश्येन्नैवं विदुषोऽग्निहोत्रस्थाली
 भिद्यते क्व हीयं भिद्येन श्रियो वै पर्जन्यो वर्षति तद्विद्याच्छ्रेमाणं मे महिमानमधार-
 यमाणो पाविन्नच्छ्रेयान्भविष्यामीति तामात्मन्येव कुर्वीतात्मन्येव तच्छ्रियं धत्तऽइति
 ह स्माहारुणितदेव तत्र कर्म ॥ ११ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्री दोक्षमाना वाश्वेत
 किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्तम्भमाच्छ्रियं ग्रासयेदेतदेव तत्र कर्म ॥ १२ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४. १] ॥ ॥

तदाहुः । यस्याग्निहोत्री लोहितं दुहीत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति व्युत्क्रामेत्युक्त्वा मेक्षखं कृत्वान्वाहार्यपचनं परिश्रयितवै ब्रूयात्तस्मिन्नेनच्छपयित्वा तस्मिन्सूष्णीं जुहुयाद्वनिरुक्तमनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्राजापत्यमग्निहोत्रं सर्वं वाऽऽनिरुक्तं तदनेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुरुत तां तस्यामाहुत्यां ब्राह्मणाय दद्याद्यमभ्यागमिष्यन्मन्येतार्तिं वाऽप्या पाप्मानं यजमानस्य प्रतिदृश्य दुहे या लोहितं दुहऽऽर्तिमेवास्मिन्सुतपाप्मानं प्रतिमुञ्चत्यथ यदन्यद्विन्देत्तेन जुहुयादनात्तेनैव तदार्तिं यज्ञस्य निष्करोत्येतदेव तत्र कर्म ॥ १ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रं दोष्टमानममेध्यमापद्येत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्वैके होतव्यं मन्यन्ते प्रयतमेतन्नैतस्याहोमोऽवकल्पते न वै देवाः कस्माच्च न बीभत्सन्ते बीभत्सन्ता इ इ तु देवा इत्थमेव कुर्याद्ब्रह्मिर्हपत्यादुष्णं भस्म निरुह्य तस्मिन्नेनदुष्णे भस्मसूष्णीं निनयेदाङ्गिरूपनिनयत्यङ्गिरेनदामोत्यथ यदन्यद्विन्देत्तेन जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ २ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रं दोहितममेध्यमापद्येत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति यऽण्वैतेऽङ्गारा निरुद्धा येष्वधिभयिष्यन्भवति तान्प्रत्युह्य तस्मिन्नेनदुष्णे भस्मसूष्णीं निनयेदाङ्गिरूपनिनयत्यङ्गिरेनदामोत्यथ यदन्य० ॥ ३ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रमाश्रितममेध्यमापद्येत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति यऽण्वैतेऽङ्गारा निरुद्धा येष्वधिभ्रतं भवति तेष्वेनसूष्णीं जुहुयात्सद्दुतमहृतं यवहैनसेषु जुहोति तेन हुतं यद्वेनांस्तेनैवानुगमयति तेनाहुतमाङ्गिरूपनिनयत्यङ्गिरेनदामोत्यथ यदन्य० ॥ ४ ॥ तदाहुः । यदर्धिश्रतेग्निहोत्रे यजमानो भ्रियेत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तदेवैनदभिपर्याधाय विश्वन्दपेवथो खन्वाहुरेतावती सर्वस्य हविर्यज्ञस्य प्रायश्चित्तिरित्येतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रं सुच्युन्नीतं स्कन्देत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्कन्नप्रायश्चित्तेनाभिमृश्याङ्गिरूपनिनीय परिशिष्टेन जुहुयाद्यद्यु नीचीं सुकस्याद्यदि वा भिद्येत स्कन्नप्रायश्चित्तेनैवाभिमृश्याङ्गिरूपनिनीय यत्स्थान्यां परिशिष्टं स्यात्तेन जुहुयात् ॥ ६ ॥ तद्वैके । प्रतिपन्त्य यत्स्थान्यां परिशिष्टं भवति तेन जुहति तद्दु तथा न कुर्यात्स्वर्ग्यं वाऽएतद्यदग्निहोत्रं यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्रति न्वाऽऽयुष्स्वर्गाल्लोकाद्वाकरुक्ष्वास्येवुष् स्वर्गमिव भविष्यतीतिरवरो ह तयैव स्यात् ॥ ७ ॥ इत्थमेव कुर्यात् । तदेवोपविशेद्यत्स्थान्यां परिशिष्टं स्यात्सदस्माऽउन्नीयाहरेयुस्तद्वैकऽउपवन्हन्ते हुतोच्छिष्टं वा-एतद्यातयाम वाऽएतन्नैतस्य होतव्यमिति तद्दु तन्नाद्रियेत यदा वाऽएतद्वातयामथैनद्भिरातन्नेन कुर्वते तस्माद्यत्स्थान्यां

प्रजां च पशुंश्च निर्दहस्तदभिमन्त्रयेत् समित्थं संकल्पेयात्थं साम्प्रियं^१ राक्षिष्णु
सुमनस्यमानौ इषमूर्जमाभि संवसानौ ॥ सं वां मनात्थसि सं व्रता समु चित्तान्या-
करम् अग्ने पुरीष्याधिपा भव त्वं न इषमूर्जं यजमानाय धेहीति शान्तिमेवाभ्यामे-
त्तद्वदति यजमानस्य प्रजायै पशूनामाहिष्सायै ॥ ४ ॥ यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लि-
खत् । अग्नयेग्निमतेऽष्टाकपालं पुराडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूया-
द्द्वारत्रेघ्नावाज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽअथैते याज्यानुवाक्येऽअग्निनाग्निः समिध्य-
ते कत्रिर्गृहपातिर्युवा हव्यवाइजुह्वास्य इत्यथ याज्या त्वत्थं ह्यग्नेऽअग्निना विप्रो
विप्रेण सन्त्सता सखा सखा समिध्यसऽइति शान्तिमेवाभ्यामेत्तद्वदति यजमान-
स्य प्रजायै पशूनामाहिष्सायाऽएतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥ तदाहुः । यस्याहवनीयेऽ-
ननुगते गार्हपत्योनुगच्छेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तत्थं हैके तत एव प्रा-
श्नमुद्धरन्ति प्राणा वऽअग्नयः प्राणानेवास्माऽएतदुद्धराम इति वदन्तस्तदु तथा
न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्राचो न्वाऽअयं यजमानस्य प्राणान्पारौत्सीन्मारिष्यत्ययं
यजमान इतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ६ ॥ अथ हैके प्रत्यञ्चमाहरन्ति । प्राणोदानाविमा-
विति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्स्वर्गं वाऽएतद्युग्निहोत्रं यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्रति न्वा
ऽअयत्थं स्वर्गल्लोकाइवारुक्षत्रास्येत्थं स्वर्गमिव भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात्
॥ ७ ॥ अथ हैकेऽन्यं गार्हपत्यं मन्थन्ति । तदु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयाद-
ग्नेर्नर्वाऽअयमाभि द्विषन्तं आतृव्यमजीजनत क्षिप्रेऽस्य द्विषन्मातृव्यो जनिष्येत
प्रियतमत्थं रोत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ८ ॥ अथ हैकेऽनुगमय्यान्यं मन्थ-
न्ति । तस्याशां नेयाद्यपि यत्परिशिष्टमभूत्तदजीजनत नास्य दायादश्च न ए-
रिशेच्यतऽइतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ९ ॥ इत्थमेव कुर्यात् । अरयोरग्नी
समारोहोदङ्कुदवसाय निर्मथ्य जुह्वसेत्तथा ह न कां चन परिचक्षां करोति
नवावसानऽउऽअस्याभितीरात्रत्थं हुतं भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५
[४. ३.] ॥ ॥

अथ मातर्भस्मान्युद्धृत्य । गोमयेनालिप्यारयोरैवाग्नी समारोह्य प्रत्य-
क्षस्यति मथित्वा गार्हपत्यमुद्धृत्याहवनीयमाहृत्यान्वाहार्यपचनमग्नये पथिकृतेऽ-
ष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयाद्द्वारत्रेघ्ना-
वाज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽअथैते याज्यानुवाक्ये वेत्या हि वेधोऽअध्वनः पथिश्च

देवाऽऽजसा अग्ने यज्ञेषु मुक्तवित्यथ याज्या देवानोपि पन्थामगन्म युच्छक्नुवाम
 तदनुप्रचोदुम अग्निर्विद्वान्म यजात्मेवु हीतासौऽअध्वरान्तस ऋतून्कल्पया-
 तीत्यग्निर्वै पथिकृत्पथामपिनेता स एवैनं यज्ञपथंमपिनयत्येतदेव तत्र कर्म ॥ १ ॥
 तदाहुः । यस्यग्नेयः सऽसृज्येरन्कि तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स यदि
 परस्ताद्दहन्भीयात्त द्विद्यात्परस्तान्मा शुक्रमागन्नुप मां देवाः प्राभूवञ्छ्रेयान्भविष्या-
 भीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखेदग्नेये विविचयेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपे-
 त्स्यावृत्ता एव सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयाद्धर्त्तान्नावाज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽ
 अथैते याज्यानुवाक्ये वि ते विष्वग्नातजूतासोऽअग्ने भामासः शुचे शुचयश्च-
 रन्ति तुविभ्रन्तासो दिव्या त्रवन्वा वनावनन्ति धूषता रुजन्त इत्यथ याज्या त्वाम-
 ग्ने मानुषीरीडते विशो होत्राविदं विविचिञ्च, रत्नयातमम् गुहा सन्ऽ सुभग
 विश्वदर्शनं तुविष्वण्मञ्च सुयज्ञं घृतश्रियीमत्संयो ह यो विषतो छात्-
 व्याद्व्याविवृत्सेत तत्काम एतया यजेत वि ह्वास्माद्धर्त्तत एत-
 देव तत्र कर्म ॥ २ ॥ यद्वयमितो दहन्भीयात् । तद्विद्यादभि द्विषन्तं
 भ्रातृव्यं भविष्यामि श्रेयान्भविष्यामीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखेदग्नेये संव-
 र्गायाष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव सप्त० ऽअथैते याज्यानुवाक्ये परस्या-
 ऽअधि संवतोऽवरौ१॥ऽअभ्यातर यत्राहमास्मि तौ१॥ ऽअवेत्यथ याज्यामा नोऽ-
 अस्मिन्महाधने परावर्गभारभृद्यथा सं वर्गऽ सऽ रयि जयत्यथो ह्यो द्विषतो छा-
 त्व्यात्संविदृक्षेत तत्काम एतया यजेत सऽ ह्वास्माद्धृष्टएतदेव तत्र कर्म ॥ ३ ॥
 तदाहुः । यस्य वैद्युतो दहेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्विद्यादुपरिष्ठांन्मा
 शुक्रमागन्नुप मां देवाः प्राभूवञ्छ्रेयान्भविष्यामीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखेद-
 ग्नेयेऽस्मभतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव सप्त० ऽअथैते याज्यानुवाक्ये
 ऽअध्वरग्ने सधिष्ठव सौषधीरनुब्रूयसे गर्भे सन्जायसे पुनरित्यथ याज्या गर्भोऽअ-
 स्योषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भोऽअग्रामसीति
 शान्तिमेवाभ्यामेतद्वदति यजमानस्य प्रजायै पशूनामहिञ्छंसायाऽएतदेव तत्र कर्म
 ॥४॥ तदाहुः । यस्यग्नेयोऽमध्यैरग्निभिः । सऽसृज्येरन्कि तत्र कर्म का प्रायश्चि-
 चित्तिरित्यग्नेये शुचयेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव सप्त० ऽअथैते या-
 ज्यानुवाक्येऽअग्निः शुचिः ततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः शुची रोचतऽआहुत इत्यथ
 याज्योदग्ने शुचयस्तव शुक्राञ्जाजन्त ईरते तव ज्योतीऽध्यर्च्य इति शान्तिमेवा०

॥२॥ तदाहुः । यस्याहवन्त्रियमनुद्धृतमादित्योऽभ्यस्तमियात्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरित्येते वै रश्मयो विश्वे देवास्तेऽस्मादपप्रयन्ति तदस्मै व्यृध्यते यस्माद्देवा अपप्रयन्ति तामनु व्यृद्धिं यश्च वेद यश्च न ताऽउभावाहतुरनुद्धृतमस्याभ्यस्तमगादिति तत्रेत्यं कुर्याद्विरितथ हिरण्यं दर्भे प्रवध्य पश्चाद्धर्तवै ब्रूयात्तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपत्यहर्वाऽएतदहो रूपं क्रियते पवित्रं दर्भाः पत्रयत्येवैनं तद्वधेधमाशीप्य प्राञ्जथ हर्तवै ब्रूयाद्ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेद्ब्राह्मणो वाऽआर्षेयः सर्वा देवताः सर्वाभिरैवैनं तद्देवताभिः समर्थयति तमुपसमाधाय प्रतिपरेत्य गार्हपत्यऽआज्यमधिश्चित्योद्धास्योत्पूयावेच्य चतुर्गृहीतम्राज्यं गृहीत्वा समिधमुपसंगृह्य प्राहुद्वाद्रवत्यथाहवनीये समिधमभ्याधाय दक्षिणं जान्वाच्य जुहोति विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति स यथा ब्राह्मणमावसथवामिनं कुद्धं यन्तमुद्धेहतोपमन्त्रयेतैवमैतद्विश्वान्देवानुपमन्त्रयते जानन्ति हैनमुप हैनमावर्तन्तऽएतेदेव तत्र कर्म ॥६॥ तदाहुः । यस्याहवन्त्रियमनुद्धृतमादित्योऽभ्युदियात्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरित्येते वै रश्मयो विश्वे देवास्तेऽस्मादुषित्वा थ सोऽपप्रयन्ति तदस्मै व्यृध्यते यस्माद्देवा अपप्रयन्ति तामनु व्यृद्धिं यश्च वेद यश्च न ताऽउभावाहतुरनुद्धृतमस्याभ्युदगादिति तत्रेत्यं कुर्याद्विरितथ हिरण्यं दर्भे प्रवध्य पश्चाद्धर्तवै ब्रूयात्तच्चन्द्रमसो रूपं क्रियते रात्रिवै चन्द्रमास्तद्रात्रे रूपं क्रियते पवित्रं दर्भाः पत्रयत्येवैनं तद्वधेधमाशीप्यान्वञ्चथ हर्तवै ब्रूयाद् ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेद्ब्राह्मणो वाऽआर्षेयः सर्वा देवताः सर्वाभिरैवैनं तद्देवताभिः समर्थयति तमुपसमाधाय प्रतिपरेत्य गार्हपत्यऽआज्यमधिश्चित्योद्धास्योत्पूयावेच्य यथागृहीतम्राज्यं गृहीत्वा समिधमुपसंगृह्य प्राहुद्वाद्रवत्यथाहवनीये समिधमभ्याधाय दक्षिणं जान्वाच्य जुहोति विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति सोऽसावेव बन्धुर्न ह वै तत्र का चनार्तिर्न रिष्टिर्भवति यत्रैषा प्रायश्चित्तिः क्रियतऽएतदेव तत्र कर्म ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [४- ४] चतुर्थोऽध्यायः [७८] ॥ ॥

तदाहुः । यद्देश दीर्घमस्य ग्निरात्रं जुहत्प्रवसन्निधयेन जुहुयुरस्मा ३इ ना ३इति तद्धैके होतृत्वं मन्यन्तऽआगन्तोरिति तदु तथा न कुर्याद्व्रतस्थानो वाऽएष तस्मै यदेनं शवदह्यायाऽस्व जुहुयुर्ब्रूयाय वाऽएष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनमपूज्यमाणस्तुप्रथं सचते ॥१॥ अथ हैकेऽआहुः । एवमेवान्वाहिता अहूयमानाः शयीरश्चिति तदु तथा न कुर्याद्व्रतस्थानो वाऽएष तस्मै यदेनं शवदह्यायाऽस्वैन्धीरन्यज्ञाय वाऽ-

एष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनममृष्यमाणस्तृप्रुं सचते ॥ २ ॥ अथ है केऽर-
 ष्योः । अग्नी समारोह्य निदधाति तमाहुते निर्मन्थन्ति तदु तथा न कुर्यादतस्थानो
 वाऽएष तस्मै यदेन ॥ शब्दवायाऽइव निर्मन्थेयुर्गजाय वाऽएष आहुतिभ्यस्तस्थानः
 स हैनममृष्यमाणस्तृप्रुं सचते ॥ ३ ॥ इत्यमेव कुर्याद । निवान्ववत्सामेषुवै ब्रूया-
 त्तस्यै पयसा जुहुयादार्तं वाऽएतत्पयो यन्निवान्ववत्सायाऽआर्तमेतदग्निहोत्रं यन्मृ-
 तस्य तदार्तेनैव तदार्तं निष्कृत्य श्रेयान्भवति ॥ ४ ॥ तदप्युपमास्ति । यद्द्वौ रथौ
 मृदितौ समागच्छेता ॥ स्याद्वान्वतरः स्यदायेति ॥ ५ ॥ तस्य वाऽएतस्याग्नि-
 होत्रस्पोपचारः । प्राचीनावीती दोहयति यज्ञोपवीती वै देवेभ्यो दोहयत्यथैवं
 पितृणाम् ॥ ६ ॥ नाङ्गरेष्वधिश्रयति । यद्वाङ्गरेष्वधिश्रयेदेवत्रा कुर्यात्गार्हपत्या-
 दुष्णं भस्म दक्षिणा निरुष्य तस्मिन्नेनदधिश्रयति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति ॥ ७ ॥
 नावज्योतयति नापः प्रत्यानयति । यद्वावज्योतयेद्यदपः प्रत्यानयेदेवत्रा कुर्यात्
 त्रिः प्रतिष्ठापथं हरति यस्त्रिः प्रतिष्ठापथं हरेदेवत्रा कुर्यात्सकृदेव निकर्षेनहरति पि-
 तृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति ॥ ८ ॥ नोन्नेष्यामीत्याह । न चतुरुजयति यद्दोन्नेष्यामीति
 ब्रूयाद्यच्चतुरुजयेदेवत्रा कुर्यात्सकृदेव तूर्णान्यकपर्यस्यति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करो-
 ति ॥ ९ ॥ नोपरिष्ठात्समिधमभ्यस्य हरति । यद्दोपरिष्ठात्समिधमभ्यस्य हरेदेवत्रा कुर्याद-
 धस्तादुषास्य हरति पितृदेव ॥ १० ॥ नोत्तरेण गार्हपत्यमेति । यद्दोत्तरेण गार्हपत्यमि-
 यादेवत्रा कुर्याद्दक्षिणो गार्हपत्यमेति पितृदेव ॥ ११ ॥ अथयान्यमन्युदीचीनाग्रा-
 णि तृणानिभवन्ति । दक्षिणाग्राणि तानि करोति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोत्यथाहवनीये
 समिधमभ्याघ्राय सर्वं जान्वाच्य सकृदेव तूर्णान्यकपर्यस्यति पितृदेव नोदिङ्ग-
 यति नोपमृष्टे न प्राशनाति नोदुहति पितृदेव ॥ १२ ॥ तदाहुः । यदेष दीर्घ-
 सत्यग्निहोत्रं जुह्वत्प्रवसन्निघ्नयेत् कथमेनमाग्निभिः कुर्युरिति तथ हैके दग्धा-
 हरन्ति तमाहुतमाग्निभिः संप्रापयन्ति तदु तथा न कुर्याद्यथान्यस्यां योनौ रेतः
 सिक्तं तदन्वस्यां प्रजिजनयिषेत्तादत्तवस्थीन्येतान्याहुत्य कृष्णाजिने न्युष्य पुरुष
 त्रिषि विधायोर्णाभिः प्रच्छाष्टाज्येनाभिघ्राय तमग्निभिः समुपोषेत्तदेनं स्वाद्यो-
 नेः प्रजनयतीति ॥ १३ ॥ तथ हैके ग्रामाग्निना दहन्ति । तदु तथा न कुर्यादेष
 है विश्वात्क्रव्यादाग्निः स हैनमीश्वरः सपुत्र ॥ सपशु ॥ समचोः ॥ १४ ॥ अथ
 हैके प्रदुष्येन दहन्ति । तदु तथा न कुर्यादेष वाऽअशान्तोऽग्निः स हैनमीश्वरः स
 पुत्र ॥ सपशुं प्रदग्धोः ॥ १५ ॥ अथ हैकऽउष्मुक्येन दहन्ति । तदु तथा न

कुर्यादेष वै रुद्रियोऽग्निः स हैनमीश्वरः सपुत्रं सपशुमाभियन्तोः ॥ १६ ॥ अथ हैकेन्तरेणाग्नीश्रित्तिं चित्वा । तमग्निभिः समुपोषन्त्येतद्वै यजमानस्यायतनं यदुन्तरेणाग्नीनिति तद् तु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयान्मध्ये न्नाऽअयं प्रामस्या-
शसनमजीजनत त्त्रिपेऽस्याशसनं जनिष्यते प्रियतमं रोत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [५. १] ॥

अथह स्माह नाको मौद्गल्यः । मरिष्यन्तं चैद्यजमानं मन्येत यत्रैवास्माऽ
आशसनं जोषितं स्यात्तदरथोरग्नीसमारोह निर्मध्यजुह्वद्वसेत्स यदास्माच्छोका-
द्यजमानः प्रेयात् ॥ १ ॥ अथैनमन्तरेणाग्नीश्रित्तिं चित्वा । तमग्निभिः समुपोषे-
दिति तद् तु तथा न कुर्यादतस्थानो वाऽएष तस्मै यदेनं शवदद्यायाऽइव जुहुयु-
र्यज्ञाय वाऽएष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनमपृष्यमाणस्तृप्तं सचते ॥ २ ॥
इत्यमेव कुर्यात् । तिस्र एव स्थालीरेष्ट्वै ब्रूयात्तासु गोमयानि च शुम्भलानि
वावधाय नाना त्रिष्वग्निषु प्रवृज्ज्याते य तनः संतापादग्नयो जायेरंस्तैरेनं दहेयु-
स्तथाह तैरेव दग्धो भवति नो प्रयूक्षामिव ॥ ३ ॥ तस्मात्प्येतदृषिणाभ्यनुक्तम् ।
यो अग्निरग्नेरध्यजायत शोकात्तैर्दृषिष्या उत वा दिवस्परि येन प्रजा विश्वकर्मा
जजान तमग्ने ह्रेदः परि ते वृणक्तविति यथऽर्कथा ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ अथैनं
विपुरीषं कृत्वा । अस्यां पुरीषं प्रतिष्ठापयति पुरीषं वाऽइयं तत्पुरीषऽएवैतत्पुरीषं
दधाति या इ वाऽअस्पैषा वृकला सपुरीषा तस्यै ह त्रिदग्धायै सृगालः सम्भवति
नेत्सृगालः सम्भवति तद् तु तथा न कुर्यात्त्रोधुका हास्य प्रजा भवति तमन्तरतः
प्रक्षाल्याज्येनान्वनक्ति मेध्यमवैनत्तकरोति ॥ ५ ॥ अथास्य सप्तसु प्राणायत-
नेषु । सप्त हिरण्यशकलान्प्रत्यस्यति ज्योतिर्वाऽअमृतं हिरण्यं ज्योतिरेवासिस्त-
दमृतं दधाति ॥ ६ ॥ अथैनमन्तरेणाग्नीश्रित्तिं चित्वा । कृष्णाजिनमुत्तरलोम प्राची-
नग्रीवं प्रस्तीर्य तस्मिन्नेनमुत्तानं निपाद्य जुहुं पृतेन पूर्णौ दक्षिणे पाणावाक्षधत्ते
सव्यऽउपभृतमुरसि ध्रुवां मुखेऽग्निहोत्रहवर्णी नासिकयोः सुवौ कर्णयोः प्राशिक्ष-
हरणे शीर्षेऽक्षमसं प्रक्षीताप्रणयनं पार्श्वयोः शूर्पेऽउदरे पात्रीं समवत्तघ्नीं
पृषदाज्यवतीं शिडनस्यान्ते शम्यामाण्डयोरन्ते वृषारवावन्वगुल्खलं च मुसलं
घान्तरेखोऽअन्यानि यज्ञपात्राणि दक्षिणे पाणौ स्फयम् ॥ ७ ॥ स एष वृक्षा-
युषी यजमानः । यथा विभ्यदामोषमतीयादेवमेव योऽस्य स्वर्गे लोकोऽजितो अ-

धाति तमभ्यस्येति तमेते संताप्या अग्नयो यथा पुत्राः पितरं प्रोषुषमागतः शिव-
 मुपस्पृशन्त्येवः शिवः हैवैतमुपस्पृशन्ति प्र हैवैनं कल्पयन्ति ॥ ८ ॥ तं यदि गार्ह-
 पत्यः पूर्वः प्राप्नुयात् । तद्विद्यात्प्रतिष्ठ एनमग्निः पूर्वः प्रापत्प्रतिष्ठास्यति प्रत्येव
 तेऽस्मिँल्लोके स्थास्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति ॥ ९ ॥ अथ यद्याहवनीयः । तद्वि-
 द्यान्मुख्य एनमग्निः पूर्वः प्रापन्मुखतो लोकानजैषीन्मुखमेव तेऽस्मिँल्लोके भविष्य-
 न्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति ॥ १० ॥ अथ यद्यन्वाहार्यपचनः । तद्विद्यादन्नाद् ए-
 नमग्निः पूर्वः प्रापदन्नमत्स्यन्नमेव तेऽस्मिँल्लोकेऽस्त्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति
 ॥ ११ ॥ अथ यदि सर्वे सकृत् । तद्विद्यात्कल्याणं लोकमजैषीदित्येतान्यस्मिन्वि-
 ज्ञानानि ॥ १२ ॥ तां वाऽएताम् । यजमानात्माहुतिमन्ततो जुहोति स योऽस्य स्वर्गे
 लोको जिनो भवति तत आहुतिमयोऽपृतः सम्भवति ॥ १३ ॥ अथ यान्यश्म-
 यानि च मृन्मयानि च भवन्ति । तानि ब्राह्मणाय दद्याच्छबोद्धहमु हृतं मन्वन्ते
 यस्तानि प्रतिगृह्णात्यप एवैनान्यभ्यवहरेयुरापो वाऽअस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेन-
 प्स्वेव प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ अथैतामाहुतिं जुहोतिपुत्रो वा भ्राता वा यो वान्यो ब्राह्मणः
 स्यादस्मात्स्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः अमौ स्वर्गाय लोक्यायै स्वाहेत्य-
 नपेक्षतेत्याप उपस्पृशन्ति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [५. २] ॥ द्वितीयः प्र-
 पाठकः ॥ कण्डिका संख्या ९५ ॥ पञ्चमोऽध्यायः [७६] ॥ ॥

सोमो वै राजा यज्ञः प्रजापतिः । तस्यैतास्तन्वो या एता देवता या एता
 आहुतीर्जुहोति ॥ १ ॥ स यद्यज्ञस्यार्हेत् । यां तत्प्रति देवतां मन्येत तामनुसमी-
 क्ष्य जुहुयाद्यदि दीक्षापसत्स्वाहवनीये यदि प्रसुतऽआग्नीध्रे वि वाऽएतद्यज्ञस्य
 पूर्व स्रथसते यद्ध्वलति सा यैव तर्हि तत्र देवता भवति तयैवैतदेवतया यज्ञं भि-
 ष्यति तथा देवतया यज्ञं प्रति संदधाति ॥ २ ॥ स यद्येनं मनसाभिध्यातः ।
 यज्ञो नोपनमेत्परमेष्ठिने स्वाहेति जुहुयात्परमेष्ठी हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानः
 हतऽउपैतं यज्ञो नमति ॥ ३ ॥ अथ यद्येनं वाचाभिध्याहृतः । यन्नोपनमेत्प्रजा-
 पतये स्वाहेति जुहुयात्प्रजापतिर्हि स तर्हि भवत्यप पा० ॥ ४ ॥ अथ यस्य
 राजानमुच्छेत्वा । नाहरन्त एषुरन्धसे स्वाहेति जुहुयादुन्धो हि स तर्हि
 म० ॥ ५ ॥ अथ यदि सातः । किञ्चिदाप्येत सवित्रे स्वाहेति जुहुयात्सविता
 हि स तर्हि भ० ॥ ६ ॥ अथ यदि दीक्षासु । किञ्चिदाप्येत क्षिप्रवर्कषे

स्वाहेति जुहुयाद्विश्वकर्मा हि स तर्हि भ० ॥ ७ ॥ अथ यदि सोमकृपण्याम् । किं-
 चिदापद्येत पूष्ये स्वाहेति जुहुयात्पूषा हि स तर्हि भ० ॥ ८ ॥ अथ यदि क्रयायो-
 पोत्थितः । किंचिदापद्येतेन्द्राय च मरुद्भ्यश्च स्वाहेति जुहुयादिन्द्रश्च हि स तर्हि
 मरुतश्च भ० ॥ ९ ॥ अथ यदि पण्यमानः । किंचिदापद्येतासुराय स्वाहेति जुहुया-
 वसुरो हि स तर्हि भ० ॥ १० ॥ अथ यदि क्रीतः । किंचिदापद्येत मित्राय स्वा-
 हेति जुहुयान्मित्रो हि स तर्हि भ० ॥ ११ ॥ अथ यद्यूरावासन्नः । किंचिदापद्येत
 विष्णवे शिपिविष्टाय स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुर्हि स तर्हि शिपिविष्टो भ० ॥ १२ ॥
 अथ यदि पर्युह्यमाणः । किंचिदापद्येत विष्णवे नरंधिषाय स्वाहेति जुहुयाद्वि-
 ष्णुर्हि स तर्हि नरंधिषो भ० ॥ १३ ॥ अथ यद्यागतः । किंचिदापद्येत सोमाय
 स्वाहेति जुहुयात्सोमो हि स तर्हि भ० ॥ १४ ॥ अथ यद्यासन्ध्यामासन्नः । किं-
 चिदापद्येत वरुणाय स्वाहेति जुहुयाद्वरुणो हि स तर्हि भ० ॥ १५ ॥ अथ यद्या-
 ग्नीधगतः । किंचिदापद्येताग्नये स्वाहेति जुहुयादग्निर्हि स तर्हि भ० ॥ १६ ॥ अथ यदि
 इविर्धानगतः । किंचिदापद्येतेन्द्राय स्वाहेति जुहुयादिन्द्रो हि स तर्हि भ० ॥ १७ ॥
 अथ यद्युपावद्विद्यमाणः । किंचिदापद्येताथर्वणे स्वाहेति जुहुयादथर्वा हि स तर्हि
 भ० ॥ १८ ॥ अथ यद्यथशुषु न्युसः । किंचिदापद्येत विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति
 जुहुयाद्विश्वे हि स तर्हि देवा भ० ॥ १९ ॥ अथ यद्याप्याय्यमानः । किंचिदापद्येत
 विष्णवऽआर्षीतप्राय स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुस्तर्हि स तर्षीतपा भ० ॥ २० ॥
 अथ यद्यभिषूयमाणः । किंचिदापद्येत यमाय स्वाहेति जुहुयाद्यमो हि स तर्हि
 भ० ॥ २१ ॥ अथ यदि साम्भ्रयमाणः । किंचिदापद्येत विष्णवे स्वाहेति जुहुया-
 द्द्विष्णुर्हि स तर्हि भ० ॥ २२ ॥ अथ यदि पूयमानः । किंचिदापद्येत वायवे स्वाहेति
 जुहुयाद्वायुर्हि स तर्हि भ० ॥ २३ ॥ अथ यदि पूतः । किंचिदापद्येत शुक्राय स्वा-
 हेति जुहुयाच्छुक्रो हि स तर्हि भ० ॥ २४ ॥ अथ यदि क्षीरश्रीः । किंचिदापद्येत
 शुक्राय स्वाहेति जुहुयाच्छुक्रो हि स तर्हि भ० ॥ २५ ॥ अथ यदि सक्तुश्रीः ।
 किंचिदापद्येत मान्थने स्वाहेति जुहुयान्मन्थी हि स तर्हि भ० ॥ २६ ॥ अथ यदि
 चमसेषुन्नीतः । किंचिदापद्येत विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति जुहुयाद्विश्वे हि स
 तर्हि देवा भ० ॥ २७ ॥ अथ यदि होमायोद्यतः । किंचिदापद्येतासवे स्वाहेति
 जुहुयादसुर्हि स तर्हि भ० ॥ २८ ॥ अथ यदि ह्यमानः । किंचिदापद्येत रुद्राय
 स्वाहेति जुहुयाद्रुद्रो हि स तर्हि भ० ॥ २९ ॥ अथ यद्यभ्यावृत्तः । किंचिदाप-

येत वाताय स्वाहेति जुहुयाद्वातो स तर्हि भ० ॥ ३० ॥ अथ यदि प्रतिख्यातः ।
 किञ्चिदाप्येत नृचक्षसे स्वाहेति जुहुयान्नृचक्षा हि स तर्हि भ० ॥ ३१ ॥ अथ
 यदि भक्ष्यमाणः । किञ्चिदाप्येत भक्षाय स्वाहेति जुहुयाद्भक्षो हि स तर्हि भ०
 ॥ ३२ ॥ अथ यदि नाराशंसेषु सञ्जः । किञ्चिदाप्येत पितृभ्यो नाराशंसे-
 सेभ्यः स्वाहेति जुहुयात्पितरो हि स तर्हि नाराशंसेषां भ० ॥ ३३ ॥ अथ यद्य-
 चभृथायोद्यतः । किञ्चिदाप्येत सिन्धवे स्वाहेति जुहुयात्सिन्धुर्हि स तर्हि भ०
 ॥ ३४ ॥ अथ यद्यभ्यवहियमाणः । किञ्चिदाप्येत समुद्राय स्वाहेति जुहुयात्स-
 मुद्रो हि स तर्हि भ० ॥ ३५ ॥ शतम् ६३०० ॥ अथ यदि प्रप्लुतः । किञ्चिदा-
 प्येत सलिलाय स्वाहेति जुहुयात्सलिलो हि स तर्हि भवत्यप पाप्मानं हत-
 ज्ञपैर्न यज्ञो नमति ॥ ३६ ॥ ता वाऽपताः । चतुस्त्रिंशत्तमाऽयाहुतीर्जुहोति त्र-
 यस्त्रिंशद्वै देवाः मज्जापातिश्चतुस्त्रिंश एतदु सर्वैर्देवैर्यज्ञं भिषज्यति सर्वैर्देवैर्यज्ञं
 प्रति संदधाति ॥ ३७ ॥ ता ब्रह्मैव जुहुयात् । नाब्रह्मा ब्रह्मा वै यज्ञस्य दक्षिणात् आ-
 स्ते ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो गोपायति यदि तु ब्रह्मा न विद्यादापि य एव कश्च वि-
 द्यात्स जुहुयाद्ब्रह्माणं त्वामन्व्य ब्रह्मणातिसृष्टस्तासां वाऽपतस्तां व्याहृतीनां ब-
 न्धुता वसिष्ठो ह विराजं विवां चकार तां हेन्द्रोऽभिदध्यौ ॥ ३८ ॥ स होवाच ।
 ऋषे विराजं ह वै वेत्थ तां मे ब्रूहीति स होवाच किं मम ततः स्यादिति सर्व-
 स्य च ते यज्ञस्य प्रायश्चित्तिं ब्रूयाथ रूपं च त्वा दर्शयेयेति स होवाच यज्ञु मे
 सर्वस्य यज्ञस्य प्रायश्चित्तिं ब्रूयाः किमु स स्याद्यं त्वं रूपं दर्शयेथा इति जीव-
 स्वर्ग एवास्मान्लोकात्प्रेयादिति ॥ ३९ ॥ ततो हैतामृषिरिन्द्राय विराजमुवाच ।
 इयं वै विराडिति तस्माद्योऽस्यै भूयिष्ठं लभते स एव श्रेष्ठो भवति ॥ ४० ॥ अथ
 हैतामिन्द्र ऋषये । प्रायश्चित्तिमुवाचाग्निहोत्रावग्रऽश्ना महत् उक्थात्ता इ स्पैताः
 पुरा व्याहृतीर्वसिष्ठा एव विदुस्तस्मादस्म पुरा वासिष्ठ एव ब्रह्मा भवति यतस्त्वे-
 ना अप्येतीर्हि य एव कश्चाधीते ततोऽप्येतीर्हि य एव कश्च ब्रह्मा भवति स इ वै
 ब्रह्मा भवितुमर्हति स वा ब्रह्मन्वित्यामन्वितः प्रतिशृणुयाद्य एवमेता व्याहृतीर्वेद
 ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [६. १.] षष्ठोऽध्यायः ॥ [८०] ॥ ॥

विश्वरूपं वै त्वाष्टमिन्द्रोऽहन् । तं त्वष्टा हतपुत्रोऽभ्यचरत्सोऽभिचरणीयमपे-
 न्दथ सोममाहरत्स्येन्द्रो यज्ञवेशसं कृत्वा पासहा सोममपिबत्स विष्वक्क व्याचर्ष-

त्तस्येन्द्रियं वीर्यमङ्गादङ्गादस्त्रवत् ॥ १ ॥ तस्या॥क्षिभ्यामेव तेजोऽस्त्रवत् । सोऽञ्जः पशुरभ-
 वद्भूमोऽथ यत्पक्ष्मभ्यस्ते गोधूमा यदश्रुभ्यस्तत्कुवलयम् ॥ १ ॥ नासिकाभ्यामेवा-
 स्य वीर्यमस्त्रवत् । सोऽविः पशुरभवनमेषोऽथ यद्दलेष्मणस्ता उपवाका यत्सनीहा
 तद्दरं ॥ ३ ॥ मुखाम्बेवास्यबलमस्त्रवत् । स गौः पशुरभवदृषभोऽथ ये फेनास्ते
 युवा यत्स्नेहस्तत्कर्कन्धु ॥ ४ ॥ भ्रोत्रादेवास्य यशोऽस्त्रवत् । तदेकशफमभवदृश्वोऽ-
 श्वतरौ मर्दभः ॥ ५ ॥ स्तनाभ्यामेवास्य शुक्रमस्त्रवत् । तत्पयोऽभवत्पशूनां ज्योतिरुरस
 एवास्य हृदयात्त्रिषिरस्त्रवत्स श्येनोऽपाहिहाभवद्वयसांश्च राजा ॥ ६ ॥ नाभ्या एवास्य
 शूषोऽस्त्रवत् । तत्सीसमभवत्त्रायो न हिरण्यथ रेतस एवास्य रूपमस्त्रवत्तत्सुवर्णथ
 हिरण्यमभवच्छिश्नादेवास्य रसोऽस्त्रवत्स परिश्रुदभवत्स्फगीभ्यामेवास्य भ्रामोऽ-
 स्त्रवत्सा सुराभवदृजस्य रसः ॥ ७ ॥ मूत्रादेवास्यौजोऽस्त्रवत् । स वृकोऽभवदारण्याणां
 पशूनां जूतिरूबध्यादेवास्य मन्गुरस्त्रवत्स व्याघ्रोऽभवदारण्याणां पशूनांश्च राजा
 लोहितादेवास्य सहोऽस्त्रवत्स सिंथोऽभवदारण्याणां पशूनामीशः ॥ ८ ॥ लोमभ्य
 एवास्य चित्तमस्त्रवत् । ते श्यामाका अभवस्त्वच एवास्यपाचितिरस्त्रवत्सोऽश्वत्वथो
 वनस्पतिरभवन्माथ्रमेभ्य एवास्योर्गस्त्रवत्स उदुम्बरोऽभवत्स्थिभ्य एवास्य स्व-
 धास्त्रवत्स न्यग्रोधोऽभवन्मज्जभ्य एवास्य भलः । सोमपीथोऽस्त्रवत्से ब्रीहयोऽभवन्ने-
 बमस्येन्द्रियाणि वीर्याणि व्युदक्रामन् ॥ ९ ॥ अथ ह वै तर्हि । नमुचिनैवासुरेण
 सह चचार स ऐक्षत नमुचिरपुनर्वाऽअयमभूद्धन्तास्येन्द्रियं वीर्यथ सोमपीथम-
 आद्यथ हराणीति तस्यैतयैव सुरयेन्द्रियं वीर्यथ सोमपीथमन्नाद्यमहरत्स ह न्यर्णः
 शिश्ये तं देवा उपसंजग्मिरे श्रेष्ठो वै नोऽयमभूत्तमिमं पाप्माविदुन्तेमं भिषज्या-
 मेत्ति ॥ १० ॥ तेऽश्विनावब्रुवन् । युवं वै ब्रह्माणौ भिषजौ स्थो युवमिमं भिष-
 ज्यतामिति तावब्रूतामस्तु नौ भाग इति तेऽब्रुवन्त्य एषोऽञ्जः स वांभाग इति त-
 येति तस्मादाश्विनो धूम्रो भवति ॥ ११ ॥ ते सरस्वतीमब्रुवन् । त्वं वै भैषज्यम-
 सि त्वमिमं भिषज्येति साब्रवीदस्तु मे भाग इति तेऽब्रुवन्त्य एषोऽविः स ते भाग
 इति तयेति तस्मात्सारस्वतो मेषो भवति ॥ १२ ॥ अथाब्रुवन् । एतावद्वाऽअस्मि-
 ञ्छताहं यावदयमृषभोऽस्यैवायमस्त्विति तयेति तस्मादैन्द्र ऋषभो भवति ॥ १३ ॥
 तावश्विनौ च सरस्वती च । इन्द्रियं वीर्यं नमुचैराहृत्य तदस्मिन्पुनरदधुस्तं पाप्मनोऽत्रा-
 यन्त मुत्रातं बतैनं पाप्मनोऽत्रास्महीति तत्रात्र सौत्रामण्यभवत्तत्सौत्रामण्यै सौत्रामणी-
 त्वं त्रायते ऋत्योरात्पानमप पाप्मानथ हते य एवमेतत्सौत्रामण्यै सौत्रामण्यत्वं

वेद त्रयस्त्रिंशदक्षिणा भवन्ति त्रयस्त्रिंशदक्षि तं देवता अभिषज्यंस्तस्मादाहुर्भेषजं दक्षिणा इति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७. १.] ॥ ॥

अप वाऽएतस्मात् । तेज इन्द्रियं वीर्यं क्रामन्ति यथ सोमोऽतिपुत्रतऽऊर्ध्वं चानाञ्चं वा ॥ १ ॥ तदाहुः । अन्नं वाऽएतद्ब्राह्मणस्य यत्सोमो न वै सोमेन ब्राह्मणः सोमवामी स यो वाऽअन्नं भृत्यै सन्भूतिं न प्राप्नोति यो बालं पशुभ्यः सन्पशून् विन्दते स सोमवामी पशवो हि सोम इति ॥ २ ॥ स एतमाश्विनं धूम्रमालभेत । सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभमश्विनां वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवैनं भिषज्यति सरस्वती भेषजं त्र्यैवास्यै भेषजं करोतीन्द्र इन्द्रियं वीर्यं तेनैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति ॥३॥ चक्षुर्वाऽश्विनौ तेजः । यदाश्विनो भवति चक्षुरेवास्मिन्स्ततेजो दधात्यथो आत्र १ समानं हि चक्षुश्च आत्रं च ॥४॥ प्राणः सरस्वती वीर्यम् । यत्सारस्वतो भवति प्राणमवास्मिन्स्तद्वीर्यं दधात्यथोऽअपानं समानं हि प्राणश्चापानश्च ॥५॥ वागिन्द्रो बलम् । यदैन्द्रो भवति वाचमेवास्मिन्स्तद्वलं दधात्यथो मनः समानं हि वाक्च मनश्च ॥ ६ ॥ आश्विनोरजाः । सारस्वती रवीरैन्द्रीर्गाव इत्याहुर्देते पशव आलभ्यन्तऽएताभिरेव देवताभिरेतान्पशून्वरुन्दे ॥७॥ बृहवानुशिशुभन्ति । यश एवैकशफमवरुन्देऽआरण्यानां पशूनां लोमानि भवन्त्यारण्यानां पशूनामवरुन्द्यै वृकलोमानि भवन्त्योज एव जृतिमारण्यानां पशूनामवरुन्दे व्याघ्रलोमानि भवन्ति मन्थुमेव राज्यमारण्यानां पशूनामवरुन्दे सिंहे लोमानि भवन्ति सह एतेषामारण्यानां पशूनामवरुन्दे ॥ ८ ॥ ब्रीहयश्च श्यामाकाश्च भवन्ति । गोधूमाश्च कुवलानि चोपशुकाश्च बदराणि च यवाश्च कर्कशूनि शष्पाणि च तोकमानि चोभयमेव ग्राम्यं चाक्षमारण्यं चावरुन्देऽथोऽउभयेनैवाग्नेन यथारूपमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ॥९॥ सीसेन शष्पाणि क्रीणाति । ऊर्णाभिस्तोकमानि सूत्रैर्ब्रीहिनोभयोर्वाऽएतद्रूपमयसश्च हिरण्यस्य च यत्सीसमुभयं च सौत्रामणीष्टिश्च पशुबन्धश्चोभयस्यावरुन्द्यै ॥१०॥ ऊर्णासूत्रेण क्रीणानि । तद्वाऽएतत्क्रीणां कर्म यद्रूर्णासूत्रं कर्म वाऽइन्द्रियं वीर्यं तदेतदुत्सन्नं च स्त्रीषु तद्यदेवेन्द्रियं वीर्यमुत्सन्नं च स्त्रीषु तदेवावरुन्दे ॥ ११ ॥ तद्वैतद्वन्येऽध्वर्यवः । सीसेन क्रीवाच्छष्पाणि क्रीणान्त तत्तद्विति न वाऽएष स्त्री न पुमान्यत्क्रीबो नेष्टिर्न पशुबन्धः सौत्रामणीति वदन्तस्तदुत्था न कुर्यादुभयं वै सौत्रामणीष्टिश्च पशुबन्धश्च व्यृद्धमुवाऽएतन्मनुष्येषु यत्क्रीबो यज्ञमुखऽएव ते यज्ञस्य व्यृद्धिं दधीत ये तथा कुर्वन्ति सोमविक्रयिण एव क्रीणीयात्सोमो वै सौत्रामणी यज्ञमुखऽएव तत्सोमरूपं करोति यज्ञस्य

समुद्भयै ॥ १२ ॥ शतातृणा कुम्भीभवति । बहुधेव हि स व्यस्रवश्चो श-
तोन्मानो वै यज्ञो यज्ञमेवावरुद्धे सतं भवति सदेवावरुद्धे त्र्ययं भवत्यन्नाद्यस्यै-
वावरुद्धये पावित्रं भवति पुनन्ति खेनं वालां भवति पाप्मनो व्यावृत्तै सुवर्णैः
हिरण्यं भवति रूपस्यैवावरुद्धये शतमानं भवति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रियं आयु-
रेकेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धस्ते ॥ १३ ॥ आश्वत्थं पात्रं भवति । अपचितिपेवावरुद्ध-
आदुम्बरं भवत्यूर्जपेवावरुद्धे नैयश्रोथं भवति स्वधामेवावरुद्धे स्थान्यो भवन्ति
पृथिव्याऽपेवाग्नाद्यमवरुद्धे ॥ १४ ॥ पालाशान्पृष्ण्यानि भवन्ति । ब्रह्म वै पा-
लाशो ब्रह्मणैव स्वर्गं लोकं जयत्यपाष्टिहस्य पत्रे भवतास्त्रिषमेव राज्यं वयसापवरु-
द्धे षट्त्रिंशददेतानि भवन्ति षट्त्रिंशदक्षरा वै वृद्धी बर्हिताः पशवो
वृद्धयैवासौ पशून्वरुद्धे ॥ १५ ॥ तदाहुः । अन्वदेवत्याः पशवो भवन्त्यन्य-
देवत्याः पुरोडाशा विलोमेताक्रियते कथमेतत्सलोम भवतीत्यन्द्रैः
पशूनामुत्तमो भवत्यैन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमं इन्द्रियं वै वीर्यामिन्द्र इन्द्रियेणैवा-
स्मादइन्द्रियं वीर्यं संधधातीन्द्रियेणेन्द्रियं वीर्यमवरुद्धे ॥ १६ ॥ सावित्रः
पुरोडाशो भवति । सवितृमसूततायै वारुणो भवति वरुणो वाऽएतं गृह्णाति
य पाप्मना गृहीतो भवति वरुणेनैवेनं वरुणयात्पुञ्चत्यन्तो भवत्यन्त-
एत्रेनं वरुणपाशात्पमुञ्चति ॥ १७ ॥ एकादशकपाल ऐन्द्रो भवति । एकादशा-
क्षरा वै त्रिष्टुबिन्द्रियमु वै वीर्यं त्रिष्टुबिन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुद्धयै ॥ १८ ॥ द्वाद-
शकपालः सावित्रो भवति । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरं वाऽअन्नान्यम-
न्वायत्तं संवत्सरादेवास्माऽअन्नाद्यमवरुद्धे ॥ १९ ॥ दशकपालो वारुणो भव-
ति । दशाक्षरा वै विराडन्नं विराड्द्वारुणोऽन्नपातिर्वरुणेनैवास्माऽअन्नमवरुद्धे मध्य-
त एतैः पुरोडाशैः प्रचरति मध्यं वाऽएतेषां योनिः स्वादेवैनान्योनेः प्रजनयति
॥ २० ॥ वृद्धवानुशिशुर्वृद्धिणा भवति । उभयं वाऽएषा जनयत्युशवं चाश्वतरं
चोभयं सौत्रामणीष्टश्च पशुबन्धश्चोभयस्यैवावरुद्धयै ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम्
॥ १ ॥ [७. २.] ॥

इन्द्रस्येन्द्रियमन्नस्य रसः । सोमस्य भक्तं सुरयासुरो तमुचिरहरत्सोऽश्वि-
नौ च सरस्वतीं चांपाधावच्छेपानोऽस्मि नमुचये न त्वा दिवा न नक्तं हनानि
न दण्डेन धन्वना न पृथेन न मुष्टिना न शुष्केण नार्देणाय मऽइदमहार्षीदिंस-

आजाहिर्षथेति ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । अस्तु नोऽत्राप्यथाहरामेति सह न एतदथाहर-
 तेत्यब्रवीदिति ॥ २ ॥ तावद्विनौ च सरस्वती च । अपां फेनं वृजमसिञ्चन्न यु-
 ष्को नार्द्र इति तेनेन्द्रो नमुचेरासुरस्य व्युष्टायाथ रात्रावनुदितऽआदित्ये न दिवा
 न नृक्तामिति शिर उदवासयत् ॥ ३ ॥ तस्मादेतद्विषणाभ्यनृक्तम् । अपां फेनेन
 नमुचे शिर इन्द्रोदवर्तयः विद्वा यदृजय स्पृथ इति पाप्मा वै नमुचिः पाप्मानं
 वाव तद्विषन्तं भ्रातृव्यथ हस्वेन्द्रियं वीर्यमस्यावृक्तं स यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात्स सौ-
 भ्रामण्या यजेत पाप्मानमेव तद्विषन्तं भ्रातृव्यथ हस्वेन्द्रियं वीर्यमस्य वृक्ते तस्य
 शीर्षशिख्ये लोहितामिश्रः सोमोऽतिष्ठत्समादवीभत्सन्त तऽएतदधन्सोर्विपानमपश्य-
 न्त्सोमो राजामृतथ सुतइति तेनैतथ स्वदायित्वात्प्रदधत् ॥ ४ ॥ स्वार्द्धी त्वा
 स्वादुनेति सुराथ संदधाति । स्वदयत्येवैनां तीव्रां तीव्रेणेतीन्द्रियमेवास्मिन्दधात्य-
 मृताममृतेनेत्यायुरेवास्मिन्दधाति मधुमतीं मधुमतेति रसमेवास्यां दधाति सजाभि
 सञ्छं सोमेनेति सोमरूपमेवैनां करोति ॥ ५ ॥ सोमोऽस्यशिवभ्यां पच्यस्व । सर-
 स्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेत्येता वाऽएतं देवता अग्ने यज्ञथ समभरंस्ता-
 भिरैवैनञ्च सम्भरत्यथोऽएता एवैतद्देवता भागधेयेन समर्धयत्यासुनोति सुत्यायै
 तिस्रो रात्रीर्वसति तिस्रो हि रात्रीः सोमः क्रीतो वसति सोमरूपमेवैनां करोति
 ॥ ६ ॥ वे वेदी भवतः । द्वा वाव लोकावित्याहुर्देवलोकरुचैव पितृलोकश्चेत्युच-
 रान्या भवति दक्षिणान्योत्तरो वै देवलोको दक्षिणः पितृलोक उत्तरयैव देवलो-
 क्मवरुन्दे दक्षिणया पितृलोकम् ॥ ७ ॥ पयश्च सुरा च भवतः । सोमो वै पयो-
 ऽन्नथ सुरा पयसैव सोमपथिमवरुन्दे सुरयान्नाथं क्षत्रं वै पयो विद् सुरा सुरां
 पूत्वा पयः पुनाति विश एव तत्क्षत्रं जनपति विशो हि क्षत्रं ज्ञायते ॥ ८ ॥ वायोः
 पूतः पवित्रेण । प्रत्यङ्कसोमो अतिद्रुत इति सोमातिपूतस्य पुनाति यथारूपमेवैनं
 पुनातीन्द्रस्य युज्यः सखेति यदेवास्य तेनेन्द्रियं वीर्यमतिक्रान्तं भवति तदस्मिन्पुन-
 र्दधाति ॥ ९ ॥ वायोः पूतः पवित्रेण । प्राङ्कसोमो अतिद्रुत इति सोमवामिनः
 पुनाति यथारूपमेवैनं पुनातीन्द्रस्य युज्यः सखेति यदेवास्य तेने० ॥ १० ॥
 पुनाति ते परिक्षुतश्चिन्ति । समृद्धिकामस्य पुनाति समृद्धयै सोमथ सूर्यस्य दुहि-
 तेति श्रद्धा वै सूर्यस्य दुहिता श्रद्धयैष सोमो भवति श्रद्धयैवैनञ्च सोमं करोति
 क्षुरेण शश्वता तनेति बालेन खेषा पूयते ॥ ११ ॥ ब्रह्म क्षत्रं पवत इति पयः
 पुनाति । ब्रह्मण एव तत्क्षत्रं जनयति ब्रह्मणो हि क्षत्रं जायते तेज इन्द्रियमिति

तेज प्र्वास्मिन्दिन्द्रियं वीर्यं दधाति सुरया सोम इति सुरया हि सोमः सुत आ-
सुत इत्यासुताञ्चि सूयते प्रदायेति प्रदाय वाव सोमो प्रदाय सुरोभावेव सोममेव
च सुरामदं चावरुन्दे शुक्रेण देव देवताः पिपृग्भीति शुक्रेण देव देवताः प्रीणी-
ष्टीत्येवैतदाह रसेनाभं यजमानाय धेहीति रसमेवान्नं यजमाने दधाति पूर्वे पयो-
ग्रहा गृह्यन्तेऽपरे सुराग्रहा विशं तत्तत्रस्थानुवर्त्मानं करोति ॥ १२ ॥ कुविदङ्गः
यवमन्तो एवं चिदिति । पयोग्रहान्गृह्णाति सोमाऽश्वो वै यवाः सोमः पयः
सोमेनैवैनं सोमं करोत्येकया गृह्णात्येकधैव यजमाने श्रियं दधाति श्रीर्हि पयः
॥ १३ ॥ नाना हि वा देवहितं सदस्कृतमिति । सुराग्रहान्गृह्णाति नाना हि
सोमश्च सुरा च देवहितमिति देवहिते खेते नाना सदस्कृतमिति द्वे हि वेदी भव-
तो मा सऽमृष्टार्था परमे व्योमञ्जिति पाप्मनैवैनं व्यावर्तयति सुरा त्वमसि
शुष्मिणीति सुरामेवं सुरां करोति सोम एष इति सोममेव सोमं करोति मा मा
हिष्ंसीः स्वां योनिमाविशन्तीति यथायोन्यवैनां व्यावर्तयत्यात्मनोऽहिं साया
ऽपकया गृह्णात्येकधैव यजमाने यशो दधाति यशो हि सुरा ॥ १४ ॥ क्षत्रं वै
पयोग्रहाः । विद् सुराग्रहा यद्व्यतिषक्तान्गृह्णीयाद्विशं क्षत्राद्व्यवाच्छिन्धात्क्षत्रं
विशः पापवस्यसं कुर्याद्यज्ञस्य व्यृद्धिं व्यतिषक्तान्गृह्णाति विशमेव क्षत्रेण संदधाति
क्षत्रं विशा पापवस्यसस्य व्यावृत्तयै यज्ञस्य समृद्धयै ॥ १५ ॥ माणा वै पयोग्रहाः ।
शरीरं सुराग्रहा यद्व्यतिषक्तान्गृह्णीयाच्छरीरं प्राणेष्यो व्यवच्छिन्धात्प्राणा-
च्छरीरात्प्रमायुको यजमानः स्याद्व्यतिषक्तान्गृह्णाति शरीरमेव प्राणैः संदधाति
प्राणाच्छरीरेणाथोऽभ्रायुरेवास्मिन्दधाति तस्मात्सौत्रामण्येजानः सर्वप्रायुरेत्यथो
य एवमेतद्वेद ॥ १६ ॥ सोमो वै पयोग्रहाः । अन्नं सुराग्रहा यत्पयोग्रहाश्च
सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते सोमपीथं चैवाङ्गाद्यं चावरुन्दे ॥ १७ ॥ पशवो वै
पयोग्रहाः । अन्नं सुराग्रहाः यत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते पशू-
श्चैवाङ्गाद्यं चावरुन्दे ॥ १८ ॥ ग्राम्या वै पशवः पयोग्रहाः । आरण्यः सुराग्रहा
यत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते ग्राम्यांश्चैव पशूनां रण्यंश्चावरुन्दे ग्राम्येण
चान्नेनारण्येन च पयोग्रहाच्छीणाति तस्माद्ग्राम्याणां पशूनां ग्राम्यं चैवान्नाथ-
मारयं चावरुद्धम् ॥ १९ ॥ तदाहुः । एतस्यै वाऽएतदघलायै देवतायै रूपं य-
देते घोरा आरण्यः पशवो यदेतेषां पशूनां लोमभिः पयोग्रहाच्छीणीयाद्गृह्यन्त्या-
स्ये पशून्भिदध्यात्पशुर्यजमानः स्याद्यन्नं श्रीणीपादनवरुद्धा अस्य पशवः स्य

रुद्रो हि पशूनामीष्टइति सुराग्रहानेवैतेषां पशूनां लोमभिः श्रीणाति सुरायामेव
 तद्रौद्रं दधाति तस्मात्सुरां पीत्वा रौद्रमना अथोऽआरण्येष्वेव पशुषु रुद्रस्य हेति
 दधाति ग्राम्याणां पशूनामहिंसायाऽअवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति न रुद्रस्या-
 स्वे पशूनपिदधाति ॥ २० ॥ या व्याघ्रं विषूचिका । उभौ वृकं च रक्षति श्येने
 पतत्रिणथं सिंथं हथं सेमं पात्वथं हसः ॥ यदापिपेष मातरं पुत्रः प्रमुदितो
 धयन् एतत्तदग्नेऽअनृणो भवाम्यहतौ पितरौ मयेति ॥ २१ ॥ अध्वर्युश्च प्रतिप्र-
 स्थाना च । जघनेन वेदिं प्राञ्चमावृत्तं यजमानथं श्येनपत्राभ्यामूर्ध्वं चावाञ्चं च
 पाषयतः प्राणोदानयोस्तद्रूपं प्राणोदानावेवावरुन्दऽऊर्ध्वंश्च ह्ययमवाङ् च प्राण
 आत्मानमनुसंचरति सम्पृच स्थ संमा भद्रेण पृक्तेति पयोग्रहान्तसंमृशति श्रियैवैनं
 यशसा समर्धयति विपृष स्थ वि मा पाप्मना पृक्तेति सुराग्रहान्पाप्मनैवैनं व्याव-
 र्तयति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [७० ३] ॥ सप्तमोऽध्यायः [८० १] ॥

इन्द्रस्य वै यत्र । इन्द्रियाणि वीर्याणि व्युत्क्रामन्तानि देवा एतेनैव यज्ञेन
 पुनः समदधर्यत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्यन्तऽइन्द्रियाण्येवास्मिंस्तस्त्रीर्याणि पुनः
 संदधत्युत्तरेऽग्नौ पयोग्रहान्नुहति शुक्रैवैनं तत्सोमपीथेन समर्धयति ॥ १ ॥ स
 जुहोति सुरावन्तं बर्हिपदथं सुवीरमिति सुरावान्वाऽएष बर्हिषद्यज्ञो यत्सौत्रामणी
 बर्हिषैवैनं यज्ञेन समर्धयति यज्ञथं हिन्वन्ति महिषा नमोभिरित्यृत्विजो वै महिषा
 थज्ञो नम ऋत्विग्भिरेव यज्ञं समर्धयति यज्ञेन यजमानं दधानाः सोममिति सो-
 मपीथमेवास्मिन्दधति द्विवि देवतास्विति दिव्येवैनं देवतासुं दधति मदेमन्द्रमिति म-
 दाय वाव सोमो मृदाय सुरोभावेव सोममदं च सुरामदं चावरुन्दे यजमानाः स्व-
 र्का इत्यर्को वै देवानामन्नमन्नं यज्ञो यज्ञेनैवैनमन्नाद्येन समर्धयति हुत्वा भक्षयन्ति
 समृद्धमेवास्य तद्रर्धयन्ति ॥ २ ॥ स भक्षयन्ति ; यमश्विना नमुचेरासुरादधीत्य-
 श्विनौ ह्येतं नमुचेरध्याहरताथं सरस्वत्यमुनोदिन्द्रियायेति सरस्वती ह्येतमुनोदि-
 न्द्रियायेमं तथं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुमिति शुक्रो वाऽएष मधुमानिन्दुर्यत्सोमः सोमथं
 राजानमिह भक्षयामीति सोम एवास्य राजा भक्षितो भवति दक्षिणेऽग्नौ सुरा-
 ग्रहान्नुहति पाप्मनैवैनं तद्व्यावर्तयन्ति ॥ ३ ॥ स जुहोति । यस्ते रसः
 सम्भृतं श्लोषधीष्वित्यपां च वाऽएष श्लोषधीनां च रसो यत्सुराणां चैनमेतदौष-
 धीनां च रसेन समर्धयति सोमस्य शुष्मः सुरया सृतस्येति य एव सोमे शुष्मो

यः सुरायां तमेवावरुन्दे तेन जिन्व यजमानं मदेनेति तेन प्रीणीहि यजमानं मदे-
 नेति तेन प्रीणीहि यजमानं मदेनेत्येवैतदाह सरस्वतीमरिष्वनाविन्द्रमग्निमिति दे-
 वताभिरेव यद्भृञ् समर्धयति देवताभिर्यज्ञेन यजमानं हत्वा भक्तयन्ति व्यृद्धमे-
 वास्य तत्समर्धयति ॥ ४ ॥ स भक्तयति । यदत्ररिष्यं रस्मिनः सुतस्येति सुवा-
 सुतयोरेव रसमवरुन्दे यत्रिन्द्रोऽप्रिवच्छचीभिरितीन्द्रो ह्येतदप्रिवच्छचीभिरहं
 तदस्य मनसा शिवेनेत्यशिवइव वाऽएष भक्तो यत्सुरा ब्राह्मणस्य शिवमेवैनमेत-
 त्कृत्वात्मन्धत्ते सोमं राजानमिह भक्तयाप्नोति सोम एवास्य रामा भक्तितो भवति
 ॥५॥ तद्वैतद्वन्द्येऽध्वर्यवः । राजन्यं वा वैश्यं वा परिक्रीणन्ति स एतद्भक्षयिष्यतीति
 तद् तथा न कुर्याद्यो ह वाऽएतद्भक्तयति तस्य ह्येवं पितृन्पितामहानेषु सोमपीथोऽ-
 न्वेति वृत्तिणस्यैवानेस्त्रीनङ्गाराभिर्वर्यं बहिष्पारिधि तदेतोभिव्याहृतिभिर्जुहुयात् ॥६॥
 पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति । पितृनेव पितृलोके स्वधायां दधाति पिता-
 महेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति पितामहानेव पितामहलोके स्वधायां दधाति
 प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति प्रपितामहानेव प्रपितामहलोके स्वधायां
 दधाति ॥७॥ अप्र आनीय निनयति । अदन्पितर इत्यजाद्यमेवेषु दधात्यमीमदन्त
 पितर इति मदयत्येवैनानुतीतुपन्त पितर इति तर्पयत्येवैनाम्पितरः शुन्धध्वमित्य-
 नुपूर्वमेवैनान्तसर्वापावयति पवित्रं वै सौत्रामणी ॥८॥ त्रिभिः पवित्रैः पावयन्ति ।
 त्रयो वाऽऽमे लोकं एभिरेवैनं लोकैः पुनन्ति ॥ ९ ॥ पाषमानीभिः पावयन्ति ।
 पवित्रं वै पावमान्यः पवित्रेणैवैनं पुनन्ति ॥ १० ॥ तिसृभिस्त्रिभ्यः पावयन्ति ।
 त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो ध्यानस्तेरेवैनं पुनन्ति ॥ ११ ॥ नवभिः पावय-
 न्ति । नव वै प्राणाः प्राणैरेवैनं पुनन्ति प्राणेषु पुनः पूतं प्रतिष्ठापयन्ति ॥ १२॥
 पवित्रेण पावयन्ति । अजाविकस्य वाऽएतद्रूपं यत्पवित्रमजाविकेनैवैनं पुनन्ति ॥१३॥
 बालेन पावयन्ति । गोऽश्वस्य वाऽएतद्रूपं यद्बालो गोऽश्वेनैवैनं पुनन्ति ॥१४॥
 हिरण्येन पावयन्ति । देवानां वाऽएतद्रूपं यद्धिरण्यं देवानामेवैनं रूपेण पुनन्ति
 ॥१५॥ सुरया पावयन्ति । सुरा हि पूता पूतयैवैनं पुनन्ति तद्यथा सुरा पूयमाना
 ब्रह्मसेन विविच्युतऽएवमेवैतद्यजमानः सर्वस्मात्पाप्मनो निमुच्यते य एवं विद्यान्तसौ-
 त्रामण्यां यजते यो वैतदेवं वेद ॥१६॥ तदाहुः । याजयितव्यं सौत्रामण्यां न
 याजयितव्यां मित्यनन्तस्यं ह्येवास्मात्सर्वं पाप्मानमपघ्नन्तीति तद् इ स्माह रेवी-
 च्छरा स्थपतिः पाटवश्चाक्रोऽपि प्रदानं प्रदाय याजयितव्यमेवात्मा वै यज्ञस्य यज-

मानोऽङ्गान्मृत्विजो यत्र वाऽआत्मा पूतः पूतानि तत्राङ्गान्युभयऽएव पुनतऽउभयै
पाप्मानमपघ्नते तस्मादुपि प्रदानं प्रदाय याजपितृव्यमेवेति ॥१७॥ पितृलोकं वाऽ-
एतऽन्वयन्ति । ये दक्षिणेऽग्नौ चरन्त्याज्याहुतिं जुहोति यज्ञो वाऽआज्यं यज्ञादेव
यज्ञे प्रतितिष्ठन्ति ॥१८॥ स जुहोति । ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये तेषां
लोकः स्वधा नमो यज्ञो देवेषु कल्पतामिति पितृनेत्र यमे परिददात्यथोपितृलोक-
मेव जयति सर्वे यज्ञोपवीतानि कृत्वात्तरमग्निमुपसमायन्त्ययं वै लोक उत्तरोऽग्नि-
राग्निनेत्र लोके प्रतितिष्ठन्त्याज्याहुतिं जुहोति यज्ञो वाऽआज्यं यज्ञादेव यज्ञे प्र-
वितिष्ठन्ति ॥ १६ ॥ स जुहोति । ये समानाः समनसो जीवा जीवेषु मापकाः
तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिन्लोके शतं समा इति स्वानामेव श्रियमवरुन्देऽथो
ज्योभ्जीवातुमवैषु दधाति पयः समन्वारब्धेषु जुहोति प्राणो वाऽअन्नं पयः प्राण-
एवान्नाद्येऽन्ततः प्रतितिष्ठन्ति ॥ २० ॥ स जुहोति । द्वे सृतीऽअमृणवं पितृणा-
महमिति द्वे वाव सृतीऽइत्याहुर्देवानां चैव पितृणां चेति ताभ्यामिदं विश्वमेजत्समेतीति
ताभ्यांहीदथ सर्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मातरं चेत्यसौ वै पितेयं माताभ्यामेव
पितृन्देवलोकमपिनयत्येकाकी हुतोच्छिष्टं भक्षयत्येकधैव श्रियमात्मन्धत्ते श्रीर्हि पयः
॥ २१ ॥ स भक्षयति । इदथ हविः प्रजननं मेऽअस्त्विति प्रजननथ हि यदि
पयो यदि सोमो दशवीरमिति प्राणा वै दश बीराः प्राणानेवात्मन्धत्ते सर्वगणमि-
त्यङ्गानि वै सर्वे गणा अङ्गान्येवात्मन्धत्ते स्वस्तयऽआत्मसनीत्यात्मानमेव सनोति
प्रजासनीति प्रजामेव सनोति पशुसनीति पशूनेव सनोति लोकसनीति लोकाय वै यजते
तमेव जयत्यभयसनीति स्वर्गो वै लोकोऽभयं स्वर्गऽएव लोकोऽन्ततः प्रतिति-
ष्ठत्यग्निः प्रजां बहुलां मे करोत्वन्नं पयोरेतोऽस्मासु धत्तेति तद्यऽएवैनमेते याज-
यन्ति तानेतदाहितमपि सर्वं धत्तेति हिरण्येन मार्जयन्तेऽपृतं वै हिरण्यममृतऽ
एवान्ततः प्रतितिष्ठन्ति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [८. १] ॥ तृतीयः
प्रपाठकः ॥ काण्डिका संख्या १२० ॥ ॥

प्रजापतिर्यज्ञमसृजत । तमाहरत्तेनायजत तेऽङ्ग रिरिचान-इवामन्यत स एतं
यज्ञकतुमपश्यत्सौत्रामणीं तेनायजत ततो वै स पुनराप्यायत रिच्यतऽइव वाऽएष
वः सोमेन यजते वीव हस्य वित्तं नेदो हरन्ति ॥ १ ॥ सोमेनेऽसौत्रामण्या य-
जेत । यथा धेनुर्दुग्धा पुनराप्यायेतैवथैवैव पुनराप्यायतऽआ प्रजया पशुभिः

प्यायते प्रत्यास्मिँल्लोके तिष्ठत्याधि स्वर्गं लोकं जयति य एवं विद्वान्तसौत्रामण्या
 यजते यो वैतदेवं वेद ॥२॥ तद्देतत्पप्रच्छ । सुल्पा साज्जयः प्रतीदर्शमैभावतं यन्नु
 दीक्षयेव दीक्षते न सोमाथशवइव न्युप्यन्तेऽथ कथथै सौत्रामणी सोमयज्ञो भ-
 वर्तीति ॥ ३ ॥ स होवाच । शिरा वाऽएतद्यज्ञस्य यद्भ्रतमात्मा दीक्षैतत्त्वन्नु वै
 व्रतस्य रूपं यत्सत्यमेतद्दीक्षायै यच्छ्रद्धा मनो यजमानस्य रूपं वाग्यज्ञस्येति ॥४॥
 स यद्वाचा व्रतमुपैति । आत्मन्येवैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति सत्यंश्रद्धायां दधा-
 यजमानं यज्ञे ॥५॥ तस्मादेतस्य यज्ञस्य । व्रतमेव दीक्षा वृषो वै व्रतं योषा दीक्षा
 वृषा सत्यं योषा श्रद्धा वृषा मनो योषा वाग्वृषा पत्न्यै यजमानस्तस्माद्यत्रैव पति-
 स्तत्र जायाथो यज्ञमुखऽएव तन्मिथुनानि करोति प्रजास्यै ॥६॥ एते खलु वाऽएत-
 स्य यज्ञस्याः सोमाथशव इत्याहुयच्छप्पाणितोकमानि लाजा इति ॥७॥ प्रातःसव-
 नस्यैतद्रूपम् । यच्छ्रष्टपाणययं वै लोकः प्रातःसवनथस आशिवन आशिवनेन पयसा
 प्रथमांशं रात्रिं परिषिञ्चति स्वेनैवैनमेतल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण प्रातः
 सवनेन समर्धयति ॥८॥ माध्यन्दिनस्यैतत्सवनस्य रूपम् । यत्तोकमान्यन्तरिक्षं वै मा-
 ध्यन्दिनथ सवनं तत्सारस्वतथ सारस्वतेन पयसा द्वितीयांशं रात्रिं परिषिञ्चति
 स्वेनैवैनमेतल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण माध्यन्दिनेन सवनेन समर्धयति
 ॥९॥ तृतीयसवनस्यैतद्रूपम् । यद्वाजा द्यौर्वै तृतीयसवनथ मैन्द्र्यन्द्रेण पयसा तृती-
 याथ रात्रिं परिषिञ्चति स्वेनैवैनमेतल्लोकेन स्वया देवतया स्वेनरूपेण तृतीयस-
 वनेन समर्धयति ॥१०॥ एकस्यै दुग्धेन प्रथमाथ रात्रिं परिषिञ्चति द्वयोर्दुग्धेन
 द्वितीयां तिसृणां दुग्धेन तृतीयां यथारूपमेवैनं यथा देवतथ सवनैः समर्धयति
 ॥ ११ ॥ परीतोषिञ्चता सुतमिति परिषिञ्चति सुत्यायै सोमो य षत्तमथ हवि-
 रित्युत्तमं वाऽएतद्दिविद्यत्सोम उत्तममेवैनथ हविः करोति दधन्वा यो नर्याऽअस्व-
 न्तरेत्याद्दिश्च षेपोऽन्तरेण च सूयते सुषाच सोममग्निभिरित्यद्विभवं सोमः सूयतेऽ-
 द्विभिरेवैनथ सुनोति सोमसुत्यायै ॥१२॥ तदाहुः । उभयोर्वाऽएतद्रूपथ सुतस्य
 चासुतस्य च यत्सौत्रामण्याप्राभेष ओषधीनाथ रसो यत्पुयस्तस्सुतस्य रूपमश्रस्यै
 च रसो यत्परिष्कुत्तदासुतस्य रूपमुभाभ्यामेवैनथ सवाभ्याथसुतोत्युभाभ्याथ स-
 चाभ्यामषरुद्धे ॥१३॥ तदाहुः । यद्ग्रावभिः सोमः सूयतेऽथ कथथै सौत्रामणी-
 ति प्रैषाप्रोभिरिति ब्रूयाद्गार्हता वै प्रैषा बार्हता प्रावाणो प्रावभिर्वै सोमः सूय-
 ते प्रावभिरेवैनथ सुनोति सोमसुत्यायै ॥ १४ ॥ सर्वे पयस्वन्तो भवन्ति । पयसा

हि सूयते सर्वे सोमवन्तो भवन्ति सोमरूपतायै सर्वे परिस्रुन्मन्तो भवन्ति परिस्रु-
ता हि सूयते सर्वे घृतवन्तो भवन्त्येतद्धै प्रत्यक्षाद्यज्ञरूपं यद्धृतं प्रत्यक्षादेवैनं यज्ञरू-
पं करोति सर्वे मधुमन्तो भवन्त्येतद्धै प्रत्यक्षात्सोमरूपं यन्मधु प्रत्यक्षादेवैनं सोम-
रूपं करोति ॥ १५ ॥ शतम् ६३०० ॥ ॥ सर्वेऽआश्विना भवन्ति। भ्रैषज्याय स-
र्वे सारस्वता अन्नाद्यस्येवावरुद्धयै सर्वेऽपेन्द्रा इन्द्रियस्येव वीर्यस्यावरुद्धयै ॥ १६ ॥
यदेव सर्वेऽआश्विना भवन्ति । सर्वे सारस्वताः सर्वेऽपेन्द्रा एता वाऽएतं
देवता अप्रे यज्ञं समभरंस्तामिरेवैनं सम्भरत्यथोऽएता एवैतद्देवता
भागधेयेन सपर्धयति ॥ १७ ॥ संतता याज्यापुरोऽनुवाक्या भवन्ति । समान-
देवत्याः प्रजानां संतत्याऽअव्यवच्छेदाय सर्वा आश्विनो भवन्ति सर्वाः सार-
स्वत्याः सर्वा पेन्द्र्यः समानी बन्धुता ॥ १८ ॥ अनुष्टुभ आर्षयो भवन्ति ।
वाग्वाऽअनुष्टुब्वाचो वै सोमः सूयते वाचैवैनं सुनोति सोमसुत्यायै सर्वा आ-
श्विन्यो भवन्ति सर्वाः सारस्वत्याः सर्वा पेन्द्र्यः समानी बन्धुता ॥ १९ ॥ जागता
अनुष्टुभा भवन्ति । इयं वै जगत्यनया वै सोमः सूयते नैधैवैनं सुनोति सोमसु-
त्यायै सर्वेऽआश्विना भवन्ति सर्वे सारस्वताः सर्वेऽपेन्द्राः समानी बन्धुता ॥ २० ॥
स वाऽएष प्रत्यक्षात्सोमयज्ञ एव यत्सौत्रामणी । तं यज्ञेकाकी यजमानो भक्तये-
द्विष्टिवैव स्यात्पशुबन्धो वा सर्वेऽऋत्विजो भक्तयन्ति सर्वे वाऽऋत्विजः सोमं भ-
क्तयन्ति सोमरूपतायै ॥ २१ ॥ आश्विनमध्वर्युवो भक्तयन्ति । आश्विनो वै देवानाम-
ध्वर्यु स्वमेवैतद्भागधेयं स्वऽआयतने भक्तयन्ति ॥ २२ ॥ सारस्वतं होता ब्रह्मा
मैत्रावरुणः । वाग्वै यज्ञस्य होता हृदयं ब्रह्मा मनो मैत्रानरुणः स्वमेवै ॥ २३ ॥
पेन्द्रं यजमानो भक्तयति । पेन्द्रो वाऽएष यज्ञो यत्सौत्रामणीन्द्रायतन एष एतर्हि
यो यजते स्वमेवैतद्भागधेयं स्वऽआयतने भक्तयति ॥ २४ ॥ चक्षुर्वाऽआश्विनो
ग्रहः । प्राणः सारस्वतो वागेन्द्र आश्विनात्सारस्वतेऽवनयति चक्षुरेवास्य तत्प्राणैः
सुंदाधाति सारस्वतादैन्द्रे प्राणानेवास्य तद्वाचा सुंदाधात्यथो प्राणानेवास्य तद्वाचि
प्रतिष्ठापयति तस्मात्सर्वे प्राणा वाचि प्रतिष्ठिताः ॥ २५ ॥ त्रय आश्विनं भक्तय-
न्ति । अध्वर्युः प्रतिप्रस्थाताग्नीध्रस्त्रिष्टुवाऽइदं चक्षुः शुक्रं कृष्णं कर्त्तनकं यथारू-
पमेवास्मिश्चक्षुर्दधाति ॥ २६ ॥ त्रयः सारस्वतं होता ब्रह्मा मैत्रावरुणस्त्रेधाविहितो
वाऽअयं प्राणः प्राण उदानो व्यान इति यथारूपमेवास्मिन्प्राणं दधाति ॥ २७ ॥
एकाव्येन्द्रं यजमानो भक्तयति । एकधा वाऽएषा प्राणानां धीर्यद्वागेकधैव

वाच॑ऽऽश्रियमात्सुन्धत्ते तस्मात्सौत्रामण्येजान् एकधा स्वानां॑ श्रेष्ठो भवत्य-
थो य एवमेतद्वेद ॥ २८ ॥ ऋतवो वाऽऽऽत्विजः मासा भक्षाः षड्दत्विजो भक्ष-
यन्ति षड्वाऽऽत्तव ऋत्विग्भिरेवऽर्तूनवरुन्दे ॥ २९ ॥ द्वादश भक्षा भवन्ति । द्वादश
मासा भक्षैरेव मासानवरुन्दे पुनः पुनरभिनिवर्तमृत्विजो भक्षयन्ति तस्माद्दत्तवश्च
मासाश्चान्योऽन्यमभिनिवर्त्तन्ते ॥ ३० ॥ त्रयोदशं यजमानो भक्षयति । यो ह
वाऽऽऽष त्रयोदशो मास एष एव प्रत्यक्षात्सवत्सर एतमेवाप्स्वावरुन्दे स वाऽऽष
संवत्सर एव यत्सौत्रामणी तेन सर्वं जयति सर्वमवरुन्दे ॥ ३१ ॥ त्रयः पशवो
भवन्ति । त्रयो वा इमे लोका इमानेव तैर्लोकानवरुन्देऽइममेव लोकमाश्रित्वेना-
मृत्विजं सारस्वतेन दिवमैन्द्रेण यथारूपमेव यथादेवतमिष्टान् लोकानजयति चाव
च रुन्दे ॥ ३२ ॥ त्रयः पुरोडाशा भवन्ति । त्रयो वाऽऽत्तव ऋतूनेवैतैरवरुन्दे
ग्रीष्ममेवैन्द्रेण वर्षाः साश्रित्वा हेमन्तं वारुणेन यथारूपमेव यथादेवतमृ-
तूनजयति चाव च रुन्दे ॥ ३३ ॥ षड्ग्रहा भवन्ति । षड्वाऽऽत्तव ऋतूनेवै-
तैरवरुन्दे वसन्तग्रीष्मश्रित्वाश्रित्वाभ्यां वर्षाशरबी सारस्वताभ्यां हेमन्तशिशिरा-
वैन्द्राभ्यां यथारूपमेव यथादेवतमृतूनजयति चाव च रुन्दे ॥ ३४ ॥ संतता
याज्यापुरोऽनुवाक्या भवन्ति । समानदेवत्या ऋतूनां संतत्याऽऽऽव्यवच्छेदाय
सर्वाः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वा याज्यास्तस्माद्दत्तवः सर्वे पराञ्चः सर्वे प्र-
त्यञ्चः सर्वाः प्रथमा भवन्ति सर्वा मध्यमाः सर्वा उत्तमास्तस्माद्दत्तवः सर्वे प्रथमाः
सर्वे मध्यमाः सर्वेऽउत्तमाः सर्वेषां ग्रहाणां द्वे याज्यापुरोऽनुवाक्ये भवनोऽहो-
रात्रयोस्तद्रूपमहोरात्रेऽपवावरुन्दे तस्माद्दत्तवश्च मासाश्चाहोरात्रयोरेव प्रतिष्ठी-
ताः ॥ ३५ ॥ स वाऽऽष संवत्सर एव यत्सौत्रामणी । चन्द्रमा एव प्रत्यक्षादा-
दित्यो यजमानस्तस्येयमेव पृथिवी वेदिरन्तरिक्षमुत्तरवेदिद्यौर्वेदिर्दिश ऋत्विजो
वनस्पतय इधम आप आज्यमोषधय आहुतयोग्निरेवाग्निः संवत्सरः सऽस्था
तद्वाऽऽदऽ सर्वऽ संवत्सर एव यदिदं किं च तस्मात्सौत्रामण्येजानः सर्वं जयति
सर्वमवरुन्दे ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [८. २] ॥

त्वष्टा इतपुत्रः । अभिचरणीयपेन्द्रो सोमप्राहरत्तस्येन्द्रो पञ्जवेशसं कृत्वा
प्रासहा सोमपावित्तस त्रिषुक् व्यर्छन्तस्य मुखात्पाणेभ्यः श्रियशमान्यूर्धान्यु-
दक्रामंस्तानि पशून्प्राविशन्तस्मात्पशवो यशो यशो ह भवति य एवं विद्वान्त्सा-

प्रामण्याभिषिच्यते ॥ १ ॥ तनोऽस्माऽएतमश्विनौ च सरस्वती च । यज्ञं च सुप-
 भान्तसौत्रामणीं भेषज्याय तथैनमभ्यपिञ्चंस्ततो वै स देवानां धेष्टोऽभवच्छ्रेष्ठः
 स्वानां भवति य एनयाभिषिच्यते ॥ २ ॥ कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति । यज्ञो वै
 कृष्णाजिनं यज्ञऽएवैनमेतदभिषिञ्चति लोमतश्छदाथासि वै लोमानि छन्दः स्व-
 वैनमेतदभिषिञ्चति ॥ ३ ॥ आसन्ध्यामभिषिञ्चति आसन्दीसद्वै साम्राज्यं च सा-
 म्राज्येनैवैनं च साम्राज्यं गमयति ॥ ४ ॥ अदुम्बरी भवति । ऊर्वाऽचदुम्बर
 ऊर्जेवाध्यभिषिच्यते जानुसंमिता भवति जानुसंमितो वाऽअयं लोकोऽस्मा उ वै
 लोकाय क्षत्रियोऽभिषिच्यते क्षत्रमु वाऽएष भवति यः सौत्रामण्याभिषिच्यते तस्मा
 उजानुसंमितापारिमिता तिरश्ची ॥ ५ ॥ राष्ट्रं वाऽआसन्वी । अपरिमितसमृद्धमु
 वै राष्ट्रं मुञ्जविवयना भवति यज्ञिषा हि मुञ्जा ह्याऽउत्तरस्यां वेद्यां पादौ भवतो
 द्वौ वृक्षिणस्यामयं वै लोक उत्तरा वेदिर्दक्षिणा पितृलोकस्तदेनमुभयोर्लोकयोर्ध्य-
 भिषिञ्चति ॥ ६ ॥ एतद् स्म वै तद्विद्वानाह । गौरिवितिः शाक्त्यः क्षत्रमिवाह
 क्लिप्त वयसमुपिच्छोक्ते भविता स्म इति शश्वद्धारमाऽअपभो याज्ञतुरः प्रोवाच
 शिवकनानां राजा ॥ ७ ॥ स आसन्दीमास्तृणाति । क्षत्रस्य योनिरसि क्षत्रस्य
 नामेरसीति क्षत्रस्य वाऽएषा योनि क्षत्रस्य नाभिः ॥ ८ ॥ अथैनां कृष्णाजिने-
 नास्तृणाति । मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीरिति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञस्य
 चैवात्स्वराच्चाहिंसायै ॥ ९ ॥ अथाभिरोहति । बरुणस्य चर्चा वरुणो वै देवानां राजा
 स्वयैवैनं देवतयाभिषिञ्चति निषसाद् धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्त्रा साम्राज्याय
 सुकृत्तुरिति ॥ १० ॥ अथ सुवर्णरजतौ रुक्मौ व्युपास्यति । मृत्योः पाहि विद्यो-
 त्पाहीति वृष्टिर्न विराद् तस्या एते घोरे तन्वौ विद्युच्च ह्रादुनिश्च तनः सुवर्ण एव
 रुक्मो विद्युतो रूपं रजतो ह्रादुनेस्ताभ्यामेवास्मै देवताभ्यां शर्म यच्छति त-
 स्मात्सौत्रामण्येजानस्यैताभ्यां देवताभ्यां न शङ्का भवत्यथो य एवमेतद्वेद ॥ ११ ॥
 पशूनां वसयाभिषिञ्चति । श्रियं पशूनां वसा भ्रियैवैनमेतत्पशूनां रसेनाभिषि-
 ञ्चत्यथो परमं वाऽएतदन्नाद्यं यद्दसा परमेणैवैनमेतदन्नाद्येनाभिषिञ्चति ॥ १२ ॥
 शफग्रहा भवन्ति । शफैर्वै पशवः प्रतितिष्ठन्ति प्रतिष्ठामेवैनं गमयति त्रयस्त्रिंश-
 दग्रहा भवन्ति त्रयस्त्रिंशद्वै सर्वा देवताः सर्वाभिरेवैनमेतद्देवताभिरभिषिञ्चति
 जगतीभिर्जुहोति जागता वै पशवो जगत्पैवास्मै पशून्वरुद्धे षोडशभिर्भृगिभर्जुहोति
 षोडशकला वै पशवोऽनुकलमेवास्मिञ्छ्रियं दधाति ॥ १३ ॥ सीसेन तन्त्रं मुनसा

मनीषिण इति । ह्यौ-ह्यौ समासश्च हुत्वा सते सश्चान्तसम्बन्धनयत्पहारात्रायणे-
 वैतदर्धमासान्मासान्नुत्संबत्सरे प्रतिष्ठापयति तानीमान्यहोरात्राययर्धमासा मासा
 ऋतुषः संबत्सरे प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ वैतसः सतो भवति । अप्मुयोनिर्वै चेतस
 आपा वै सर्वा देवताः सर्वाभिरैवैनमेतद्देवताभिरभिषिञ्चति ॥ १५ ॥ सर्वसुरभ्यु-
 न्मर्दनं भवति । परमो वाऽएष गन्धो यत्सर्वसुरभ्युन्मर्दनं गन्धेनैवैनमेतदभिषिञ्च-
 ति ॥ १६ ॥ पुरस्तात्प्रत्यङ्ङाभिषिञ्चति । पुरस्ताद्भिः प्रत्यगन्नमद्यते शीर्षतः शीर्षतो
 ह्यन्नमद्यतऽत्रा मुखान्दन्ववसावयति मुखेन ह्यन्नमद्यते सर्वतः पारिक्रामश्च सर्वाभ्य
 एवास्मिन्नेतद्दिग्भ्योऽन्नाद्यं दधाति तस्मात्सौत्रामण्येजानस्य सर्वासु द्वित्वन्नाद्य-
 मवरुद्धं भवत्यथो य एवमेतद्धेद ॥ १७ ॥ आश्विनेन प्रथमेन यजुषाभिषिञ्चति ।
 अथ मारस्वतेनार्थन्द्रेणैताभिरैवैनमेतद्देवताभिरभिषिञ्चति तश्च हैकऽप्येताभिश्च
 देवताभिरभिषिञ्चन्ति भर्भुवः स्वरित्येताभिरु च व्याहृतिभिरैता वै व्याहृतय इ-
 दश्च सर्वे तदेनमनेन सर्वेणाभिषिञ्चाम इति न तथा कुर्यादैताभिरैवैनं देवताभि-
 रभिषिञ्चेदेता उ ह्येव देवता इदश्च सवम् ॥ १८ ॥ पुरस्तात्स्विष्टकृतोऽभिषिञ्च-
 ति । सत्रं वै स्विष्टकृतत्तत्रेणैवैनमेतदभिषिञ्चत्यन्तरा वनस्पतिं च स्विष्टकृतं चा-
 भिषिञ्चति सोमो वै वनस्पतिरग्निः स्विष्टकृद्गन्धीपोमाभ्याम्भैवैनमेतत्परिगृह्याभिषि-
 ञ्चति तस्माद्ये चैतद्विदुर्गे च न तऽत्राहुः क्षत्रियो वाव क्षत्रियस्याभिषेक्तेति
 ॥ १९ ॥ अथैनं जानुमात्रे धारयन्ति । अथ नाभिमात्रेऽथ मुखमा-
 त्रऽएष्वेवास्माऽएतन्नलोक्त्वायतनानि कल्पयत्यभिषेको वाऽएष यद्वाजि-
 पयमभिषेकः सौत्रामणी तद्यथैवाहो वाजपेये यूपश्च रोहति तत्रैवैतद्भूवं
 क्रियते ॥ २० ॥ तदाहुः । मेव वाऽएषोऽस्माल्लोकाञ्च्यवते यः सौत्रामण्याभि-
 षिञ्च्यतऽइति कृष्णाग्निने प्रत्यवरोहति यज्ञो वै कृष्णाग्निं यद्वाऽएवान्ततः प्रतिति-
 ष्ठति ॥ २१ ॥ प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रइति । सत्रऽएव राष्ट्रे प्रतितिष्ठति
 क्षत्राद्वाष्ट्रात्प्रभ्रंशाय प्रत्यखेषु प्रतितिष्ठामि गोष्ठिइति गोऽऽवऽएव प्रतितिष्ठति
 गोऽश्वात्प्रभ्रंशाय प्रत्यङ्केषु प्रतितिष्ठाम्यात्प्रभ्रंशेवात्मन्प्रतितिष्ठत्यङ्केभ्य
 आत्मन्नेऽप्रभ्रंशाय प्रति प्राणेषु प्रतितिष्ठामि पुष्टइति प्राणेष्वेव पुष्टे प्रतितिष्ठति
 प्राणेष्व्यः पुष्टात्प्रभ्रंशाय प्रति द्यावापृथिव्योः प्रतितिष्ठामि यद्वाऽइति तदनयो-
 र्द्यावापृथिव्योः प्रतितिष्ठति ययोरिदश्च सर्वमधि ॥ २२ ॥ अथ साम गायति ।
 सत्रं वै साम क्षत्रेणैवैनमेतदभिषिञ्चत्यथो साम्राज्यं वै साम साम्राज्येनैवैनश्च सा-

आङ्गं गमयति सर्वेषां वाऽएष वेदानां रसो यत्साम सर्वेषामेवैनमेतद्वेदानां
 रसेनाभिषिञ्चति ॥ २३ ॥ बृहत्यां गायति । बृहत्यां वाऽश्रमावादित्युः श्रियां
 प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितस्तपति बृहत्यामेवैनमेतच्छ्रियां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥ २४ ॥
 ऐन्द्र्यां बृहत्यां गायति । ऐन्द्रो वाऽएष यज्ञो यत्सौत्रामणीन्द्रायतन एष एतर्हि
 यो यजते इन्द्रोऽप्येवैनमेतदायतनेऽभिषिञ्चति ॥ २५ ॥ अथ यस्मात्संज्ञानानि
 नाम । एतैर्वै सामभिर्देवा इन्द्रमिन्द्रियाय वीर्याय समश्यस्तथोऽप्येतत्सृष्ट्विजो य-
 जमानमेतैरेव सामभिरिन्द्रियाय वीर्याय सश्रयन्ति सश्रयते विश्रवसे सत्य-
 श्रवसे श्रवसऽइति सामानि भवन्त्येवैनमेतल्लोकेषु श्रावयन्ति चतुर्निधनं भवति
 चतस्रो वै विशः सर्वास्वेवैनमेतद्विज्ञो प्रतिष्ठापयन्ति सर्वे निधनमुपावयन्ति सविदा-
 ना एवास्मिञ्छ्रियं दधति ॥ २६ ॥ तदाहुः । यदेतत्साम गीयतेऽथ कौत्स्य साम्न
 उक्तं का प्रतिष्ठा व्यूहं हि तद्यत्स्नुतमननुशस्तमिति ॥ २७ ॥ त्रया देवा एका-
 दशेति । एतच्छाऽएतस्य साम्न उक्तमेषां प्रतिष्ठा ॥ २८ ॥ अथो त्रया देवा ए-
 कादशेति । त्रयस्त्रिंशं ग्रहं जुहोति त्रया हि देवा एकादश त्रयस्त्रिंशः सुरा-
 धरा इति त्रयस्त्रिंशद्धि देवा बृहस्पतिपुरोहिता इति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मपुरो-
 हिता इत्येवैतदाह देवस्य सवितुः सत्रऽइति देवेन सवित्रा प्रसूता इत्येवैतदाह देवा
 देवैरवन्तु मेति देवा ह्येतं देवैरभिषिञ्चन्ति ॥ २९ ॥ प्रथमा द्वितीयैरिति । प्रथमा ह्येतं
 द्वितीयैरभिषिञ्चन्ति द्वितीयास्तृतीयैरिति द्वितीया ह्येतं तृतीयैरभिषिञ्चन्ति तृतीयाः
 सत्येनेति तृतीया ह्येतं सत्येनाभिषिञ्चन्ति सत्यं यज्ञेनेति सत्यं ह्येतं यज्ञेनाभिषि-
 ञ्चन्ति यज्ञो यज्ञुर्भिरिति यज्ञो ह्येतं यज्ञुर्भिरभिषिञ्चन्ति यज्ञुंषि सामभिरिति यज्ञुंषि
 ह्येतं सामभिरभिषिञ्चन्ति सामान्यृग्भिरिति सामानि ह्येतं र्ग्भिरभिषिञ्चन्त्युषः
 पुरोऽनुवाक्याभिरित्युचो ह्येतं पुरोऽनुवाक्याभिरभिषिञ्चन्ति पुरोऽनुवाक्या याज्या-
 भिरिति पुरोऽनुवाक्या ह्येतं याज्याभिरभिषिञ्चन्ति याज्या वषट्कारैरिति याज्या-
 ह्येतं वषट्कारैरभिषिञ्चन्ति वषट्कारा आहुतिभिरिति वषट्कारा ह्येतमाहुतिभिरभि-
 षिञ्चन्त्याहुतयोमेक्रामान्तसमर्धयन्तु भूः स्वाहेति तदेनमेताभिर्देवताभिः परोऽवरम-
 भिषिच्यथास्माऽऽह्नाह्नातिभिःसर्वांक्रामान्तसमर्धयत्यथऽस्त्रिंशूपहवामिष्ट्वाभक्तयत्यृतवो
 वाऽश्रत्विजश्चतुष्वेवैतदुपहवमिच्छते ॥ ३० ॥ स भक्तयति । लोमानि प्रयातिर्मम त्वद्-
 मऽऽनतिरागतिः मां सं मऽउपनतिर्वस्वस्थि मज्जामऽऽनतिरिति प्रेव वाऽएष
 लोकांश्च देवताश्च विशति यः सौत्रामण्याभिषिच्यते तदेतदवान्तगामात्मानमुप-

ह्वयते तथा कृत्स्न एव सर्वतनूः साङ्गः सम्भवति ॥३१॥ ब्राह्मणम् ॥ २[८.३] अष्टमोऽध्यायः [८२.] ॥ ॥

एतस्माद्धे यज्ञात्पुरुषो जायते । स यद्द वाऽअस्मिन्लोके पुरुषोन्नमत्ति तदेन-
ममुष्मिन्लोके प्रत्यात्ति स वाऽएष परिस्त्रुतो यद्गस्तायतेऽनाद्या वै ब्राह्मणेन परि-
स्त्रुत्स एतस्मादनाद्याज्जायते तथै हा मुष्मिन्लोकेऽन्नं न प्रत्यात्ति तस्मादेष ब्राह्मणय-
ज्ञ एव यत्सौत्रामणी ॥ १ ॥ तस्य लोमान्येव शष्पाणि । त्वक्तोक्मानि माथैसं
लाजा अस्थि कारोतरो मज्जा मासरश्च रसः परिस्त्रुन्नग्नहूर्लोहितश्च रेतः पयो
मूत्रथ सुरोवधं वक्कसम् ॥ २ ॥ हृदयमेवास्यैन्द्रः पुरोडाशः । एकृत्सावित्रः
क्लोमा वारुणो मतस्नेऽएवास्याश्वत्थं च पात्रमौदुम्बरं च पित्तं नैयग्रोधमन्त्रा-
णि स्थाल्यो गुदा उपशयानि श्येनपत्रे प्लीहासन्दी नाभिः कुम्भो वनिष्ठुःप्ला-
शिः शतात्पणा तद्यत्सा बहुधा वितृष्णा भवति तस्मात्प्लाशिर्बहुधा विकृतो
मुखथ सतं जिह्वा पवित्रं चप्यं पायुर्वस्तिर्वालः ॥ ३ ॥ अङ्गान्येवास्याश्विनः पशुः ।
आत्मा सारस्वतो रूपमैन्द्र ऋषभस्तस्मादाहूर्गावः पुरुषस्य रूपमित्यायुर्हिरण्यं
तच्छतमानं भवति तस्माच्छतायुः पुरुषः ॥ ४ ॥ चक्षुषीऽएवास्याश्विनौ प्रहौ ।
पक्ष्माणि गोधूमसक्तवश्च कुवलसक्तवश्च नासिकेऽएवास्य सारस्वतौ प्रहावथ
यानि नासिकयोर्लोमानि तान्युपवाक सक्तवश्च बदरसक्तवश्च श्रोत्रेऽएवास्यैन्द्रौ
प्रहावथ यानि कर्णयोर्लोमानि यानि च भ्रवोस्तानि यत्रसक्तवश्च कर्कन्धुसक्तव-
श्च ॥ ५ ॥ अथ यान्युपस्थे लोमानि । यानि चाधस्तात्तानि वृकलोमान्यथ या-
न्युरासि लोमानि यानि च निकल्लयोस्तानि व्याघ्र लोमानि केशाश्च श्मश्रूणि च सिथै
हलोमानि ॥६॥ त्रयः पशवो भवन्ति । त्रेधाविहितो वाऽअयं पुरुषस्यात्मानमेवास्य
तै स्पृणोति यद्वाङ्नाभेस्तदाश्विनेन यदूर्ध्वं नाभेरवाचीनथै शीर्ष्णस्तस्सारस्वतेन
शिर ऐन्द्रेण यथारूपमेव यथादेवतात्मानं मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥ ७ ॥
त्रयः पुरोडाशा भवन्ति । त्रेधाविहितं वाऽइदं पुरुषस्य त्रयो वय एवास्य तै स्पृणोति
पूर्ववयममेवैन्द्रेण मध्यमवयमं सावित्रेणोत्तमवयमं वारुणेन यथारूपमेव यथादेवतं
त्रयो मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥८॥ षड्प्रहा भवन्ति । षड्वाऽइमे शीर्ष्णान्नाः प्रा-
णानेवास्य तै स्पृणोति चक्षुषीऽएवाश्विनाभ्यां नासिके सारस्वताभ्याथै श्रोत्रेऽ-
ऐन्द्राभ्यां यथारूपमेव यथादेवतात्मानं मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥ ९ ॥ संतता या-

ज्या पुरोऽनुवाक्या भवन्ति । समानदेवत्याः प्राणानां सतत्याऽश्रव्यवच्छेदाय सर्वाः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वा याज्यास्तस्मात्प्राणा सर्वे पराञ्च सर्वे प्रत्यञ्चः सर्वाः प्रथमा भवन्ति सर्वा मध्यमाः सर्वा उत्तमास्तस्मात्प्राणाः सर्वे प्रथमाः सर्वे मध्यमाः सर्वेऽत्तमाः सर्वेषां ग्रहाणां ह्ये याज्या पुरोऽनुवाक्ये भवतः प्राणोदानयोस्तद्रूपं प्राणोदानावेवावरुन्दे तस्मात्सर्वे प्राणाः प्राणोदानयोरेव प्रतिष्ठिताः ॥ १० ॥ स वाऽएष आत्मेव यत्सौत्रामणी । मन एव प्रत्यक्षाद्वाग्यजमानस्तस्यात्मेव वेदिः प्रजोत्तरवेदिः पशवो बर्हिर्ऋण्यृत्विजोऽस्थिनीधम आज्यं मज्जा मुखमग्निरन्नमाहुतिर्व्ययः सञ्जस्था तस्मात्सौत्रामण्यजानो वय उपगच्छति ॥ ११ ॥ तद्यौ ह वाऽइमौ पुरुपाविवाक्ष्योः । एतावेवाश्विनावथ यत्कृष्णं तत्सारस्वतं यच्छुक्रं तदैन्द्रं तद्यदाश्विने पशौ सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्यैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १२ ॥ मन एवेन्द्रः । वाक्सुरस्वती श्रोत्रेऽश्विनौ यद्वै मनसा ध्यायति तद्वाचा वदति यद्वाचा वदति तत्कृष्णभ्यां शृणोति तद्यत्सारस्वते पशौ सत्यैता देवता सह यजत्येतान्यैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १३ ॥ प्राण एवेन्द्रः । जिह्वा सुरस्वती नासिकेऽश्विनौ यद्वै प्राणनात्रमात्मन्प्रणयते तत्प्राणस्य प्राणत्वं जिह्ववया वाऽश्विनस्य रसं विजानाति नासिकेऽउ वै प्राणस्य पन्थास्तद्यदैन्द्रे पशौ सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्यैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १४ ॥ हृदयमेवेन्द्रः । यत्कृत्वाविता क्लोमा वरुणस्तद्यदैन्द्रे पुरोडाशे सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्यैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १५ ॥ प्राण एव सविता । व्यानो वरुणः शिश्नमिन्द्रो यद्वै प्राणनात्रमात्ति तद्व्यनिन व्यनिति शिश्नेन वाऽश्विनस्य रसं रेतः सिञ्चति तद्यत्सावित्रे पुरोडाशे सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्यैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १६ ॥ योनिरिव वरुणः । रेत इन्द्रः सखितव रेतसः प्रजनायिता तद्यद्धारुणे पुरोडाशे सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्यैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते स य एवमेतद्वेदेता एव देवता अनुमम्भवत्येता देवता अनु प्रजायतऽग्ना प्रजया पशुभिः प्यायते प्रत्यस्मिच्छोके तिष्ठत्यभि स्वर्गं लोकं जयति य एवं विद्वान्तसौत्रामण्या यजते यो वैतदेव वेद ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [६.१] ॥

अवभृथमिष्ट्वा यन्ति । अवभृथं वै सोमेनेष्ट्वा यन्ति सोम एष यत्सौत्रामणी ॥ १ ॥ यदेवा देवहेडनमिति । देवकृता वैवैनमेनसो मुञ्चति यदि

दिवा यदि नृकामिति यदेनाहोरात्राभ्यामेनः करोति तस्मादेवैनं मुञ्चति
 यदि जाग्रत्यादि स्वप्नऽहति मनुष्या वै जागरितं पितरः सुप्तं मनुष्याकञ्चिषाश्चै-
 वैनं पितृकञ्चिषाञ्च मुञ्चति ॥ २ ॥ यद्यामे यद्वरण्यऽहति । प्रामे वा ह्यरण्ये
 वैनः क्रियते तस्मादेवैनं मुञ्चति यत्सभ्यायामिति सभ्यादेवैनमेनसो मुञ्चति यदि-
 न्द्रियऽहति देवादेवैनमेनसो मुञ्चति यच्चन्द्रे यदर्ये यदैनश्चक्रमा वयं यदेकस्याधि
 धर्माणि तस्यावयजनमस्मीति सर्वस्मादेवैनमेतस्मादेनसो मुञ्चति ॥ ३ ॥ यवापो-
 अर्धन्या इति । वरुणेति शपामहे ततो वरुणो नो मुञ्चेति वरुणयादेवैनमेनसो मुञ्च-
 त्यवभृथ निचुम्पुण निचरुरासि निचुम्पुण इति यो ह वाऽअयमपामावर्तः स हाव-
 भृथः स हैष वरुणस्य पुत्रो वा भ्राता वा तमेवैतत्स्तौत्यव देवैर्देवैकृतमेनो यन्तीति
 देवकृतमेवैनोऽवयजतेऽव मर्त्यैर्मर्त्यैकृतमिति मर्त्यैकृतमेवैनोऽवयजते पुरुरावणो देव
 रिपस्पाहीति सर्वाभ्यो मार्तिभ्यो गोपायस्येवैतदाह ॥ ४ ॥ समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्त-
 रिति । आपो वै समुद्रो रसो वाऽआपस्तदेनमेतेन रसेन स०सृजति स त्वा
 विशन्त्वोषधीरुताप इति तदेनमेतेनोभयेन रसेन स०सृजति यश्चौषधिषु यश्चाप्स
 ह्यो विक्रमाऽउदङ्कुत्क्रामत्येतावती वै मनुष्ये जूतिर्गवान्विक्रमस्तद्यावत्येवास्मिञ्ज-
 तिस्तयैव पाप्मानं विजहानि ॥ ५ ॥ सुमित्रिया न आप ओपधयः सन्त्विति ।
 अञ्जलिनाप उपाचति वज्रो वाऽआपो वज्रेणैवतन्मित्रधयं कुरुते दुर्मित्रियास्तस्मै
 सन्तु योऽस्मान्छेष्टि यं च वयं द्विषम इति ग्रामस्य दिशं क्षेप्यः स्यात्तां दिशं प्रा-
 सिञ्चस्तेनैव तं प्राभावयति ॥ ६ ॥ द्रुपवादिन मुमुचानः । स्वह्नः स्नातो मला-
 दिव पूतं पवित्रेणवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनस इति त्रामोऽपप्लावयति यथेषीकां
 मुञ्ज्याडिद्वेदेवमेन० सर्वस्मात्पाप्मनो विवृहती स्नाति तम एवापहते ॥ ७ ॥
 उद्वयं तमसस्पर्शीनि । पाप्मा वै तमः पाप्मानमेव तपोऽपहते स्वः पश्यन्त उत्तर-
 मित्यथै वै लोकोऽद्भ्य उत्तरोऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति देवं देवत्रा सूर्यमग्नम
 ष्योतिरुत्तममिति स्वर्गो वै लोकः सूर्यो ज्यातिरुत्तमं स्वर्गोऽपव लोकेऽन्ततः
 प्रतितिष्ठत्यनपेक्षमेत्याहवनीयमुपतिष्ठते ॥ ८ ॥ अपोऽअद्यान्वचारिपामिति ।
 अपामेव रसमवरुन्दे रसेन सममृत्तम हीत्यपामेव रसमात्मन्धत्ते पयस्वानम
 ऽग्राममं तं मा स०सृज वृचसा प्रजया च धनेन चेत्याशिषमेवैतदाशास्ते ॥ ९ ॥ एधो-
 ऽस्येधिषीमहीति समिधमादत्ते । एधो ह वाऽअग्नेः समित्सामिदसि तेजोऽसि तेजो
 मयि धेहीत्याहवनीये समिधमभ्यादधात्यग्निमेवैतया समिधे स एन० समिद्धस्तेजसा

सामिन्द्रे ॥ १० ॥ आदित्यं चक्रं यद्यमाणो निर्वपति । आदित्यमीजान् इयं वाग्नादिति
 रस्यामेव यज्ञं तनुतेऽस्यामिष्टा प्रतितिष्ठति धेनुर्दक्षिणैश्च वै धेनुरिष्टामेव सर्वान्क्रामान्बुहे
 वत्सं पूर्वस्यां वृदाति मातरमुत्तरस्यां यदा वै वत्सो मातरं ध्यत्यथ सा प्रत्ता प्रत्तामे-
 वेमाथ सर्वान्क्रामान्बुहे ॥ ११ ॥ तदाहुः । प्रेव वाऽएषोऽस्मान्लोकाञ्च्यवते योऽपोऽवभृ-
 थमभ्यवैतीत्यवभृथादुदेत्य मैत्रावरुण्या पयस्यया यजतेऽयं वै लोको मित्रोऽसौ वरुणो
 यद्वेदमन्तरेण तत्पयस्या तद्यन्मैत्रावरुण्या पयस्यया यजतऽएष्वेवैतन्लोकेषु प्र-
 तितिष्ठति प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणोऽन्नमेव पयस्या तद्यन्मैत्रावरुण्या पयस्यया-
 यजते प्राणऽपानाद्येऽन्ततः प्रतितिष्ठति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [६. २] ॥

दुष्टरीतुर्ह पौंसायनः । दशपुरुषं राज्यादपरुद्ध आस रेवोत्तरसमुद् पादं
 चाक्रं स्थपतिं सृञ्जया अपरुद्धुः ॥ १ ॥ स होवाच । दुष्टरीतुं पौंसायन-
 थं सौत्रामण्या त्वा याजयानि यदिदं सृञ्जयेषु राष्ट्रं तच्चयि धास्यामीति त-
 थेति त्वैनमयाजयत् ॥ २ ॥ तद् इ बृहिकः प्रातिपीयः शुश्राव । कौरव्यो राजा
 यो इ वाऽ अयं दुष्टरीतुः पौंसायनो दशपुरुषं राज्यादपरुद्धोऽभूत्तमयं चाक्र
 स्थपतिः सौत्रामण्या याजयिष्यति यदिदं सृञ्जयेषु राष्ट्रं तद्दास्मिन्वास्यतीति
 ॥ ३ ॥ स होवाच । तन्वाऽअहं तं वेदिष्यामि यदि स तस्मिन्राष्ट्रं धास्यति ब-
 र्हिर्था वैनं राष्ट्राद्दास्यतीति स आजगाम यस्यां वेलायां प्रहा गृह्यन्ते ॥ ४ ॥
 स होवाच । स्थपते चाक्र नाहवनीये सुरा होतव्येत्याहुर्नान्यत्राहवनीयाद्युद्याहव-
 नीये सुरां होष्यासि पापवस्यसं करिष्यसि जामि यज्ञस्य यद्यन्पत्राहवनीयाद्बहि-
 र्धेनं राष्ट्र्याद्दास्यासि नैनं राष्ट्रे धास्यासि नास्मिन्राष्ट्रं धास्यसीति ॥ ५ ॥ स
 होवाच । नाहवनीये सुरां होष्यामि नान्यत्राहवनीयाद् पापवस्यसं करिष्यामि
 न जामि यज्ञस्य नैनं बर्हिर्था राष्ट्राद्दास्यामि राष्ट्रएनं धास्यामि राष्ट्रमस्मिन्वा-
 स्यामीति ॥ ६ ॥ स होवाच । कथं हि करिष्यसी इति स हैतदुवाचासुरेषु
 वाऽएषोऽग्रे यज्ञ आसीत्सौत्रामणी स देवानुपप्रैत्सोऽप आगच्छत्तमापः प्रत्यनन्द-
 स्तस्माद् श्रेयां समागतं प्रत्येव नन्दन्ति तं होचरेष्वेव भगव इति ॥ ७ ॥ स
 होवाच । विभ्रेमि वै प्रणयत मेति कस्माद्भगवो विभेषीत्यसुरेभ्य इति तथेति तमापः
 प्राणयंस्तस्माद्यो वधत्रो भवति स विभ्यतं प्रणयति यदापः प्राणयंस्तस्मादपः
 प्रणीतास्तस्मिन्पणीतानां प्रणीता स्वं प्रति इ तिष्ठति य एवमेतत्प्रणीतानां प्रणीतात्वं

वेद ॥ ८ ॥ तदिष्टाः प्रयाजा आसुः । अपर्यग्निकृतमथासुरा अन्वाजगमुस्ते
 देवाः पर्यग्निनैत्रासुरान्सपत्नान्भ्रातृव्यान्यद्वादन्तरायस्तथोऽपत्रेषु एतत्पर्यग्निनैत्र
 द्विषन्तं भ्रातृव्यं यद्वादन्तरेति ॥९॥ देवयोनिर्वाऽप्यदाहवनीयः । तस्यैतावमृतपत्नौ
 यात्रेतावभितोऽग्नी तद्यदाहवनीये यज्ञं तन्वते देवयोनात्रैवैतद्देवेभ्यो यज्ञं तन्वतेऽत्रपदैर्न
 पुनर्यज्ञो नमति नास्माद्यज्ञो व्यवच्छिद्यते य एवमेतद्धेद यस्य वैवं विदुष एतत्कर्म
 क्रियते ॥ १० ॥ उत्तरेऽग्नौ पयोग्रहान्जुहति । उत्तरेऽग्नौ पशून्जृपयन्ति पशून्नेव
 तन्मर्त्यान्मृतोऽमृतयोनी दधाति मर्त्यान्मृतोऽमृतयोनेः प्रजनयत्यप ह वै पशूनां
 पुनर्मृत्युं जयति नास्माद्यज्ञो व्यवच्छिद्यते य एवमेतद्धेद यस्य वैवं विदुष एतत्कर्म
 क्रियते ॥ ११ ॥ दक्षिणेऽग्नौ सुराग्रहान्जुहति । दक्षिणेऽग्नौ पावयन्ति पवित्रा-
 भिक्षिषंयुक्ताभिः पितृन्नेव तन्मर्त्यान्मृतोऽमृतयोनी दधाति मर्त्यान्मृतोऽमृतयो-
 नेः प्रजनयत्यप ह वै पितृणां पुनर्मृत्युं जयति नास्माद्यज्ञो व्यवच्छिद्यते य एवमे-
 तद्धेद यस्य वैवं विदुष एतत्कर्म क्रियते ॥ १२ ॥ तद्यदेतावाग्नीऽत्राहवनीयाद्विहि-
 येते । तेनाहवनीयायथ यदाहवनीयं पुनर्नीरनुवाते तेनानाहवनीयौ तेनोभौ होमाऽ
 उपाप्नोति यश्चाहवनीये यश्चानाहवनीये यश्च हुतं यश्चाहुतप पुनर्हायिषित्वावाच
 न तदस्ति यत्मृन्जयानाः राष्ट्रं बुष्टरीतोऽनुदद्य तपार्यं चाक स्यगतिर्यज्ञेऽकरिति
 ॥ १३ ॥ उत्तरेऽग्नौ पशुभिः पुरोडाशैः पयोग्रहैरिति चरन्ति । यद्बु चान्यत्तेन
 देवानेव तद्देवलोकं प्रीणाति तऽएनं प्रीताः प्रीणन्त्यथो देवलोकमेव जयति
 ॥ १४ ॥ दक्षिणेऽग्नौ सुराग्रहान्जुहति । दक्षिणेऽग्नौ पावयन्ति पवित्राभि-
 क्षिषंयुक्ताभिः पितृन्नेव तद्विपृत्तलोकं प्रीणाति तऽएनं प्रीताः प्रीणन्त्यथो पितृलोक-
 मेव जयति ॥ १५ ॥ स वाऽप्य आत्मेव यत्सौत्रामणी । तस्मात्सा निरुक्ता नि-
 रुक्ता आत्मा लोको वयोधास्तस्मात्सोऽनिरुक्तोऽनिरुक्तो हि लोक आत्मा वै यज्ञ-
 स्य सौत्रामणी बाहूऽपेन्द्रश्च वयोधाश्च तद्यदेतावभितः पशू भवतस्तस्मादिमा-
 वात्मानमाभितो बाहू यथो वै पशुरेवं यूपस्तद्यदेतथ सौत्रामणिकं यूपमेतौ घृषाव-
 भितो भवतस्तस्माद्विषावात्मानमाभितो बाहू ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [६. ३]
 ॥ चतुर्यः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ११२ ॥ नवमोऽध्यायः ॥ [८३] ॥
 अस्मिन्काण्डे कण्डिका संख्या ४५६ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे मध्यमनाम

द्वादशं काण्डं समाप्तम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशं कारणम्

ओ३म् । ब्रह्मौदनं पचति । रेत एव तद्धत्ते यथाज्यमुच्छिष्यते तेन रशना-
मभ्यज्यादत्ते तेजो वाऽऽज्यं प्राजापत्योऽश्वः प्रजापतिमेव तेजसा समर्धयत्यपूतो
वाऽऽषोऽमेध्यो यदश्वः ॥ १ ॥ दर्भमयी रशना भवति । पवित्रं वै दर्भाः पुना-
त्येवैनं पूतमेवैनं मेध्यमालभते ॥ २ ॥ अश्वस्य वाऽऽज्ञान्बधस्य । रेत उदक्रामत्त-
त्सुवर्णं हिरण्यमभवद्यत्सुवर्णं हिरण्यं ददात्यश्वमेव रेतसा समर्धयति ॥ ३ ॥
शतम् ६५०० ॥ प्रजापतिर्यज्ञमसृजत । तस्य महिमापाक्रमत्स महर्त्विजः प्राविशत्
महर्त्विग्भिर्न्वैच्छत् महर्त्विग्भिर्न्वनिन्दद्यन्महर्त्विजा ब्रह्मौदनं प्राश्नन्ति माहिमान-
मेव तद्यज्ञस्य यजमानोऽवरुद्धे ब्रह्मौदने सुवर्णं हिरण्यं ददाति रेतो वाऽओदनो
रेतो हिरण्यं रेतसैर्नास्मिस्तद्रेतो दधाति शतमानं भवति शतायुर्वै पुरुषः शते-
न्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते चतुष्टयीरपो बसतीवरीर्मध्यमायान्हे गृह्णाति
ता दिग्भ्यः समाहता भवन्ति दिक्षु वाऽऽन्नमन्मपापोऽधेनैवास्माऽऽन्नमवरुद्धे ॥४॥
ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

वृद्धमु वाऽएतद्यज्ञस्य । यद्यजुष्केण क्रियतऽइमामगृभ्णन् रशनामृतस्येत्यश्व-
भिधानीमादत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य ससृद्धयै द्वादशारत्निर्भवति द्वादश मासाः सं-
वत्सरः संवत्सरमेव यज्ञमाप्नोति ॥ १ ॥ तदाहुः । द्वादशारत्नी रशना कार्या
त्रयादशारत्नी रित्यृषभो वाऽएष अतूनां यत्संवत्सरस्तस्य त्रयोदशो मासो विष्टप-
वृषभ एष यज्ञानां यदश्वमेधो यथा वाऽष्टषभस्य विष्टपमेवमेतस्य विष्टपं त्रयोद-
शारत्निं रशनायामुपादध्यात्तद्यऽष्टषभस्य विष्टपं सष्टंस्त्रियते ताहृक्तत् ॥२॥
अभिधा अस्मीति । तस्मादश्वमेधयाजी सर्वा विशोऽभिजयति भुवनमस्मीति भुवनं
तज्जयति यन्तासि धत्तेति यन्तारमेवैनं धर्तारं करोति स त्वमग्निं वैश्वानरमित्य-
ग्निमेवैनं वैश्वानरं गमयति सप्रथमं गच्छेति प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति स्वाहाकृत

इति वषट्कारे एवास्पैष स्वगा सा देवेभ्य इति देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति प्र-
जापतयऽइति प्राजापत्योऽश्वः स्वयैवैनं देवतया समर्धयति ॥ ३ ॥ ईश्वरो वाऽएषः ।
आर्तिप्रार्तोर्यो ब्रह्मणे देवेभ्योऽपतिप्रोच्यार्श्वं बध्नाति ब्रह्मभ्रश्वं भन्त्स्यामि देवेभ्यः
प्रजापतये तेन राध्यासमिति ब्रह्माणामन्त्रयते ब्रह्माणऽएवैनं प्रतिप्रोच्य बध्नाति ना-
र्तिमार्च्छति तं बधान देवेभ्यः प्रजापतये तेन राधनुहीति ब्रह्मा प्रसौति स्वयैवैनं
देवतया समर्धयत्यथ प्रोक्ततयसावेव वन्तुः ॥ ४ ॥ स प्रोक्षति । प्रजापतये त्वा
जुष्टं प्रोक्षामीति प्रजापतिर्वै देवानां वीर्यवत्तमो वीर्यमेवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः प-
शूनां वीर्यवत्तमः ॥ ५ ॥ इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति । इन्द्राग्नी वै देवाना-
मोजस्वितमाऽऽमो ज एवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः पशूनामोजस्वितमः ॥ ६ ॥ वायुश्च
त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति । वायुर्वै देवानामाशिष्ठः जत्रमेवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः प-
शूनामाशिष्ठः ॥ ७ ॥ विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति । विश्वे वै देवा
देवानां यशस्वितमा यश एवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः सर्वे-
भ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति ॥ ८ ॥ तदाहुः । यत्प्राजापत्योऽश्वोऽथ कथा-
प्यन्याभ्यो देवताभ्यः प्रोक्षतीति सर्वा वै देवता अश्वमेधेऽन्यायत्ता यवाह सर्वे-
भ्यस्त्वा देवेभ्यः प्रोक्षामीति सर्वा एवास्मिन्देवता अन्यायात्तयति तस्मादश्वमेधे
सर्वा देवता अन्यायत्ताः पाप्मा वाऽएतं ध्रातृव्य ईप्सति याऽश्वमेधेन यजेत व-
ज्राऽश्वः परा मर्तः परः श्वेति श्वानं चतुरक्षं हत्वाश्वपदप्रश्वस्योपग्रावयति
वज्रेणैवैनमवक्रामति नैनं पाप्मा ध्रातृव्य अ.प्रोति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

यथा वै इविषोऽहुतस्य स्कन्देत् । एवमेतन्पशो स्कन्दति यं निक्तपनालव्य-
मुत्सृजन्ति यस्तोक्तीया जुहोति सर्वहुतमेवैनं जुहात्यस्कन्दायास्कन्नथ हि तद्यहुत-
स्य स्कन्दति सहस्रं जुहोति सहस्रमंमिनो वै स्वर्गो लाकः स्वर्गस्य लोकस्याग्नि-
जित्यै ॥ १ ॥ तदाहुः । यन्मता जुहुयात्परिमितमवक्रन्थीवेत्यमिता जुहोत्यपरिमि-
तस्यैवावक्रुद्धयाऽउवाच ह प्रजापति स्तोक्तीयासु वाऽअहमश्वमेधं सधंस्थापया-
मि तेन सधंस्थितेनैवात ऊर्ध्वं चरामीति ॥ २ ॥ अग्नये स्वाहेति । अग्नयऽएवैनं
जुहोति सोमाय स्वाहेति सोमार्यैवैनं जुहोत्यपां मोदाय स्वाहेत्यज्य एवैनं जुहोति
सवित्रे स्वाहेति सवित्रऽएवैनं जुहोति वायवे स्वाहेति वायवऽएवैनं जुहोति विष्णवे
स्वाहेति विष्णवऽएवैनं जुहोतीन्द्राय स्वाहेतीन्द्रायैवैनं जुहोति बृहस्पतये स्वाहेति

वृस्पतयऽपवैनं जुहोति मित्राय स्वाहेति मित्रायैवैनं जुहोति वरुणाय स्वा-
 हेति वरुणायैवैनं जुहोत्येतावन्तो वै सर्वे देवास्तेभ्य एवैनं जुहोति पराचीर्जुहोति
 पराङ्गि वै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ॥ ३ ॥ ईश्वरो वाऽपः । पुरी-
 मदघोर्यः पराचीराहुतीर्जुहोति पुनरावर्ततेऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठत्येता ॥ इ वाच
 स यज्ञस्य स ॥ स्थितिमुवाचाऽरुन्दायास्कन्न ॥ हि तद्यजुतस्य स्कन्दति ॥ ४ ॥
 यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देत् । एवमेतत्पशो स्कन्दति यं मोक्षितमना लब्धमुत्स-
 जन्ति यद्रूपाणि जुहोति सर्वहुतमेवैनं जुहोत्यस्कन्दायास्कन्न ॥ हि तद्यजुतस्य
 स्कन्दति हिङ्गाराय स्वाहा हिङ्कृताय स्वाहेत्येतानि वाग्भरनस्य रूपाणि तान्येवा-
 वरुन्दे ॥ ५ ॥ तदाहुः । अनाहुतिर्वै रूपाणि नैता होतव्या इत्यथो खन्वाहुरत्र
 वाऽभ्रश्चमेघः संतिष्ठते यद्रूपाणि जुहोति होतव्या एवेति बाहिर्भा वाऽपतमायतना-
 स्करोति धातुव्यमस्मै जनयति यस्यानायतनेऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति ॥ ६ ॥ सा-
 वित्र्या एवेष्टेः । पुरस्तादनुद्रुत्य सकृदेव रूपाण्याहवर्नये जुहोत्यायतऽएवाहुती-
 र्जुहोति नास्मै धातुव्यं जनयति यज्ञमुखे-यज्ञमुखे जुहोति यज्ञस्य संतत्याऽभ्रव्यव-
 च्छराय ॥ ७ ॥ तदाहुः । ययज्ञमुखे-यज्ञमुखे जुहुयात्पशुभिव्यृध्यते पापीयान्त्स्या-
 त्सकृदेव होतव्या न पशुभिव्यृध्यते न पापीयान्भवत्यष्टाचत्वारिंशत्तं जुहोत्य-
 ष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशुनवरुन्दऽप्रकृमतिरि-
 क्तं जुहोति तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥

प्रजापातिरश्वमेधमृजत । सोऽस्मात्प्रमृष्टः पराङ्गैस्त्रिंशोऽनुप्राविशत्तं देवाः
 प्रैषमैच्छंस्तामिष्टिभिरनुप्रायुञ्जत तामिष्टिभिरन्वैच्छंस्तमिष्टिभिरन्वविन्दन्यमिष्टिभि-
 र्यजतेऽश्वमेधं तन्मेधं यजमानोऽन्विच्छति ॥ १ ॥ सावित्र्यो भवन्ति । इयं वै
 सविता यो वाऽअस्यां निलयते योऽन्वैत्यस्यां वाव तमनुविन्दन्ति न वाऽस्यां
 कश्चन तिर्यङ्कोर्ध्वोऽस्त्यनुमहति यत्सावित्र्यो भवन्त्यश्वस्यैवानुविर्यै ॥ २ ॥ तदाहुः ।
 प्र वाऽपतदश्वो मीयते यत्पराङ्गैति न ज्ञेयं प्रत्यावर्तयन्तीति यत्सायं धृतीर्जुहोति
 क्षेमो वै धृतिः क्षेमो रात्रिः क्षेमेणैवैनं दाधार तस्यात्सायं मनुष्याश्च पशवश्च
 क्षम्या भवन्त्यथ यत्सातारिष्टिभिर्यजतऽइच्छत्यैवैनं तत्तस्माद्दिवा नैष्टेष एति यजेव
 सायं धृतीर्जुहोति प्रातरिष्टिभिर्यजतं योगक्षमेव तद्यजमानः कल्पयते तस्माद्यत्रै-
 स्तेन यज्ञेन यजन्ते वृत्तसः प्रजानां योगक्षेपो भवति ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अपवाऽएतस्मादा श्री राष्ट्रं क्रामति योऽश्वमेधेन यजते यदा वै पुरुषःधियंगच्छति
 बीणास्मै वाद्यते ब्राह्मणौ बीणागाथिनौ संवत्सरं गायतः श्रियै वाऽएतद्रूपं यद्बीणा
 ध्रियमेवास्मिस्तद्धतः ॥ १ ॥ तदाहुः । यदुभौ ब्राह्मणौ गायेतामपास्मात्क्षत्रं क्रामेद्-
 ब्रह्मणो वाऽएतद्रूपं यद्ब्राह्मणो न वै ब्रह्मणि क्षत्रं रमतऽइति ॥ २ ॥ यदुभौ रा-
 ज्ञन्यौ । अपास्माद्ब्रह्मवर्चसं क्रामेत्क्षत्रस्य वाऽएतद्रूपं यद्वाज्ञन्यो न वै क्षत्रे ब्रह्मव-
 र्चसं रमतऽइति ब्राह्मणान्यो गायति राज्ञन्योऽन्यो ब्रह्म वै ब्राह्मणः क्षत्रं राज-
 ञ्न्यस्तदस्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति ॥ ३ ॥ तदाहुः ।
 यदुभौ दिवा गायेतां प्रभृथंशुकास्माच्छ्रीः स्याद्ब्रह्मणो वाऽएतद्रूपं यदहर्ह्यदा वै
 राजा कामयतेऽय ब्राह्मणं जिनाति पापियास्तु भवति ॥ ४ ॥ यदुभौ नक्तम् ।
 अपास्माद्ब्रह्मवर्चसं क्रामेत्क्षत्रस्य वाऽएतद्रूपं यदाश्विनं वै क्षत्रे ब्रह्मवर्चसं रम-
 तऽइति दिवा ब्राह्मणो गायति नक्तं राज्ञन्यस्तथो हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चो-
 भयतः श्रीः परिगृहीता भवतीति ॥ ५ ॥ अयजतेत्यददादिति ब्राह्मणो गायतीष्ठा-
 पूर्तं वै ब्राह्मणस्येष्ठापूर्तेनैवैतं स समर्धयतीत्ययुध्यतेत्यमुं संग्राममजयदिति रा-
 ज्ञन्यो युद्धं वै राज्ञन्यस्य वीर्यं वीर्येणैवैतं स समर्धयति तिस्रोऽन्यो गाथा गा-
 यति तिस्रोऽन्यः षट् सम्पद्यन्ते षडृतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठति ता-
 भ्यां शतं ददाति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ ६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेति । इयं वै मातासौ पिताभ्यामेवैनं परिददात्यश्वोऽ-
 सि हयोऽसीति शास्त्येवैनं तत्तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्तेऽयोऽसि मयोऽसीत्यस्ये-
 वैनं नयति तस्मादश्वः पशूनत्येति तस्मादश्वः पशूनां श्रेष्ठं गच्छत्यर्वासि सप्त-
 रसि वाक्यसीति यथायजुरेवैतद्ब्रह्मासि नृमणा असीति मियुनत्वाय ययुर्नामासि शि-
 युर्नामासित्येतद्वाऽअश्वस्य प्रियं नामधेयं प्रियेणैवैनं नाम्नाभिवदति तस्मादस्यामि-
 भौ संगत्य नाम्ना चेदाभिवदतोऽन्योऽन्यं समेव जानाते ॥ १ ॥ आदित्यानां
 पश्चान्निबह्नीणि । आदित्यानेवैनं गमयति देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधा-
 य प्रोक्षितं रक्षतेति शतं वै तस्य राजपुत्रा आशापालास्तेभ्य एवैनं परिददा-
 तीह इतिरिह रमतामिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वोहेति संवत्सरमाहुतीर्जुहाति षोडश
 नवतीरेता वाऽअश्वस्य बन्धनं तामिरेवैनं बध्नाति तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमाग-

च्छति षोडश नवतीरिता वाऽश्वस्य बन्धनं ताभिरेवैनं बध्नाति तस्मादश्वः प्र-
मुक्तो बन्धनं न जहाति ॥२॥ राष्ट्रं वाऽश्वमेधः । राष्ट्रं एते व्यायच्छन्ते येऽश्वं
रक्षन्ति तेषां यऽउवृचं गच्छन्ति राष्ट्रैव ते राष्ट्रं भवन्त्यथ ये नोदृचं गच्छन्ति
राष्ट्रात्ते व्यायच्छन्ते तस्माद्वाऽश्वमेधेन यजेत परा वाऽष्ट सिच्यते या-
ऽबलोऽश्वमेधेन यजते यद्यमित्रा अश्वं विन्देरन्यज्ञोऽस्य विच्छिद्येत पापी-
यान्त्स्याच्छतं क्वचिन्नो रक्षन्ति यज्ञस्य संतत्याऽश्ववच्छेदाय न पापी
यान्भवत्यथान्यमान्नीय प्रोक्षेयुः सैव तत्र प्रायश्चित्तिः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

प्रजापतिरक्रामयत । अश्वमेधेन यजेयेति सोऽश्राम्यत्स तपोऽतप्यत तस्य
भान्तस्य तप्तस्य सप्तधात्मनो देवता अपाक्रामन्त्सु वीक्षाभवत्स एतानि वैश्वदे-
वान्यपश्यन्तान्यजुहोतैर्वै स दीक्षाप्रवरुन्दे यद्वैश्वदेवानि जुहोति दीक्षाभेव तैर्य
जमानोऽवरुन्देऽन्वहं जुहोत्यन्वहमेव दीक्षाप्रवरुन्दे सप्त जुहोति सप्त वै ता देवता
अपाक्रामंस्ताभिरेवास्मै दीक्षाप्रवरुन्दे ॥ १ ॥ अथ वाऽएतेभ्यः प्राणा क्रामन्ति ।
ये दीक्षापतिरेक्षन्ति सप्ताहं प्रचरन्ति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणा दीक्षा
प्राणैरेवास्मै प्राणादीक्षाप्रवरुन्दे श्रेया विभज्य देवतां जुहोति व्यावृत्तो वै देवा-
स्त्यावृत्त इमे लोका ऋद्रयामेव शीर्षण्याऽष्ट लोकेषु प्रतितिष्ठति ॥२॥ एकविंश-
तिः सम्पद्यन्ते । द्वादश प्रासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकवि-
ंशतिः सप्त वै सा श्रीस्तदाधिपत्यं तद्भूतस्य विष्टपं तस्वाराज्यमश्नुते ॥ ३ ॥
त्रिंशत्तपौद्ग्रभणानि जुहोति । त्रिंशदक्षरा विराड्विराड् कृत्स्नमन्नं कृत्स्नस्यैवा-
ज्ञायस्यावरुन्दे चत्वार्षोद्ग्रभणानि जुहोति त्रीणि वैश्वदेवानि सप्त सम्पद्यन्ते सप्त
वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणा दीक्षा प्राणैरेवास्मै प्राणादीक्षाप्रवरुन्दे पूर्णाहुतिमुत्तमां
जुहोति प्रत्युत्तम्यै सयुक्त्वाय ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत । स सृष्टः प्रऽर्चमल्लीनात्स त्नाम तं वैश्वदेवान्युद्-
यच्छन्पृथ्वैश्वदेवानि जुहोत्यश्वमेधस्यैबोधत्यै ॥ १ ॥ काय स्वाहा । कस्मै स्वाहा
कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्यं मुख्यं करोति प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिर्बुधच्छ-
ति ॥ २ ॥ स्वाहाधिमाधीताय स्वाहा । मनः प्रजापतये स्वाहा चित्तं विज्ञाताये-
ति यदेव पूर्वासं ब्राह्मणं तद्ब्र ॥ ३ ॥ अदित्यै स्वाहा । अदित्यै मद्यै स्वाहा-

दित्यै सुमृडाकायै स्वाहेतीयं वाऽअदितिरन्यैवैनमुद्यच्छति ॥ ४ ॥ सरस्वत्यै स्वा
हा । सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहेति वाग्बै सरस्वती वाचैवैनमुद्य-
च्छति ॥ ५ ॥ पूष्णे स्वाहा । पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नराधिषाय स्वाहेति पशवो
वै पूषा पशुभिरेवैनमुद्यच्छति ॥ ६ ॥ त्वष्ट्रे स्वाहा । त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे
पुरुपाय स्वाहेति त्वष्ट्रा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपैरेवैनमुद्यच्छति ॥ ७ ॥
विष्णवे स्वाहा । विष्णवे निभूयपाय स्वाहा विष्णवे शिपिविष्टाय स्वाहेति यज्ञो
वै विष्णुर्यज्ञैरेवैनमुद्यच्छति विश्वो देवस्य नेतुरिति पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोतीयं वै
पूर्णाहुतिरस्यामेवान्ततः प्रार्तिष्ठति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

आ ब्रह्मन् । ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चमी जायतामिति ब्राह्मणऽएव ब्रह्मवर्चसं दधाति
तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चमी जज्ञे ॥ १ ॥ आ राष्ट्रं राजन्यः । शूर इषव्योऽति-
व्याधी महारथो जायतामिति राजन्यऽएव शौर्यं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा रा-
जन्यः शूर इषव्योऽति व्याधी महारथो जज्ञे ॥ २ ॥ वोग्भी धेनुरिति । धेन्वामेव
पयो दधाति तस्मात्पुरा धेनुर्दोग्भी जज्ञे ॥ ३ ॥ वोढानह्वानिति । अनहुह्येव बलं
दधाति तस्मात्पुरानह्वानोढा जज्ञे ॥ ४ ॥ आशुः सप्तितिति । अश्वऽएव जवं
दधाति तस्मात्पुराश्वः सर्ता जज्ञे ॥ ५ ॥ पुरोधिर्योषेति । योषियेव रूपं दधाति
तस्मात्पुरिणी युवतिः प्रिया भ्रातुका ॥ ६ ॥ जिष्णू रथेष्ठा इति । राजन्यऽएव
जैत्रं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा राजन्यो जिष्णुर्जज्ञे ॥ ७ ॥ सभेयो युवेति । एष
वै सभेयो युवा यः प्रथमवयसी तस्मात्प्रथमवयसी स्त्रीणां प्रियो भ्रातुकः ॥ ८ ॥
आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामिति । यजमानस्यैव प्रजायां वीर्यं दधाति तस्मा-
त्पुरेजानस्य वीरो जज्ञे ॥ ९ ॥ निकामे--निकामे नः पर्जन्यो वर्षास्त्रिति । निका-
मे--निकामे वै तत्र पर्जन्यो वर्षति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते फलवत्यो न ओषधयः प-
च्यन्तामिति फलवत्यो वै तत्रौषधयः पच्यन्ते यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते योगज्ञेनो नः
कल्पतामिति योगज्ञेनो वै तत्र कल्पते यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते तस्माद्यत्रैतेन यज्ञेन य-
जन्ते क्लृप्तः प्रजानां योगज्ञेनो भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ प्रथमोऽ-
ध्यायः ॥ [८४] ॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्वयादिशत् । स आत्मन्मन्त्रमेधमधत्त ते देवाः प्रजापति-

मधुवज्रेष वै यज्ञोऽयदश्वमेधोऽपि नोऽत्रास्तु भाग इति तेभ्य एतान्नहोमानकल्प-
 यद्यदन्नहोमान्जुहोति देवानेव तत्प्रीणाति ॥ १ ॥ आज्येन जुहोति । तेजो वाऽआ-
 ज्यं तेजसैवास्मिस्तस्तेजो दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम यदाज्यं प्रि-
 येत्यैवैनान्धाम्ना समर्धयति ॥ २ ॥ सक्तुभिर्जुहोति । देवानां वाऽएत-
 द्रूपं यस्सक्तवो देवानेव तत्प्रीणाति ॥ ३ ॥ धान्नाभिर्जुहोति । अहोरात्राणां
 वाऽएतद्रूपं यद्धाना अहोरात्राण्येव तत्प्रीणाति ॥ ४ ॥ लाजैर्जुहोति । नक्षत्राणां
 वाऽएतद्रूपं यत्क्षलाजा नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहेति ना-
 मग्राहं जुहोति नामग्राहमेवैनास्तत्प्रीणात्येकस्मै स्वाहा द्वाभ्याथ स्वाहा शताय
 स्वाहेकशताय स्वाहेत्यनुपूर्वं जुहोत्यनुपूर्वमेवैनास्तत्प्रीणात्येकोत्तरा जुहोत्येकवृद्धै
 स्वर्गो लोक एकधैवैनथ स्वर्गं लोकं गमयति पराचीर्जुहोति पराक्षिब वै स्वर्गो
 लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ॥ ५ ॥ ईश्वरो वाऽएषः । पराङ् प्रथमार्थः
 पराचीराहुतीर्जुहोति नैकशतमत्येति यदेकशतमतीयाद्यायुषा यजमानं व्यर्धेदेकशतं
 जुहोति शतायुर्वै पुरुष आत्मेकशत आयुष्येवात्मन्प्रतितिष्ठति व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्गाय
 स्वाहेत्युचमेऽआहुती जुहोति रात्रिर्वै व्युष्टिरहः स्वर्गोऽहोरात्रेऽएव तत्प्रीणाति
 ॥ १ ॥ तदाहुः । यदुभे दिवा वा नक्तं वा जुहुयादहोरात्रे मोहयेद्व्युष्ट्यै स्वाहेत्य-
 नुदितऽआदित्ये जुहोति स्वर्गाय स्वाहेत्युदितेऽहोरात्रयोरुच्यतिमोहाय ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ १० [२. १] ॥ ॥

राजा वाऽएष यद्धानां यदश्वमेधः । यजमानो वाऽअश्वमेधो यजमानो यज्ञो
 यदश्वे परास्मिन्नास्ति यद्वाऽएष तद्यद्गमारभते ॥ १ ॥ अश्वं तूपरं गोमृगमिति ।
 तान्मध्यमे यूपऽआलभते सेनामुरवमेवास्यैतेन सथैश्याति तस्माद्ब्राह्मः सेनामुखं
 भीष्मं भाबुकम् ॥ २ ॥ कृष्णाग्निभागनेयथ रराटे पुरस्तात् । पूर्वाग्निमेव तं कु-
 रुते तस्माद्ब्राह्मः पूर्वाग्निर्भावुकः ॥ ३ ॥ सारस्वतीं मेषीमधस्ताद्धन्वोः । अग्निरेव त-
 दनुगाः कुरुते तस्मात्त्रिणयः पुथैसोऽनुवर्त्मानो भावुकाः ॥ ४ ॥ आश्विनावधो-
 रामौ बाहोः । बाहोरेव वलं धचे तस्माद्ब्राह्मः बाहवली भावुकः ॥ ५ ॥ सौमा-
 पौष्णथ श्यामं नाभ्याम् । प्रतिष्ठामेव तां कुरुतऽह्यं वै पूषास्यामेव प्रतितिष्ठति
 ॥ ६ ॥ सौर्ययामौ श्वेतं च कृष्णं च पार्श्वयोः । क्वचेष्वेव ते कुरुते तस्माद्ब्राह्मः सं-
 नद्धो वीर्यं करोति ॥ ७ ॥ त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः । जर्बोरेव वलं धचे

तस्माद्वाजोरुह्वली भ्रातृकः ॥ ८ ॥ वायुव्यथं रेवंतं पृच्छे । उत्सेधमेव तं कुरुते
तस्मादुत्सेधं प्रजा भयेऽभिसृथंश्रयन्तीन्द्राय स्वपस्याय वेहतं यज्ञस्य सेन्द्रतायै
वैष्णवो वामनो यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञऽप्वान्ततः प्रतितिष्ठति ॥ ९ ॥ ते वाऽपते ।
पञ्चदश पर्यङ्ग्याः पशवो भवन्ति पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणैवैतर्ह्यीर्ये-
ण यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते ॥ १० ॥ पञ्चदश—पञ्चदशोऽ-
एवतरेषु । पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणैवैतर्ह्यीर्येण यज-
मानोऽभितः पाप्मानमपहते ॥ ११ ॥ तदाहुः । अग्राहैवैतैः पाप्मानं हता
ऽइत्यकृत्स्नं च त्वै प्रजापतिं संस्क्रोति न चेदं सर्वमवरुन्दे ॥ १२ ॥
सप्तदशैश्च पशुन्मध्ये यूपऽआलभेत । सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिरश्वमेधोऽ-
श्वमेधम्येवाप्त्यै षोडश—षोडशतरेषु षोडशकलं वाऽइदं सर्वं तदिदं सर्वमप-
रुन्दे ॥ १३ ॥ तान्कथमाप्रीणीयादित्याहुः । सभिद्धोऽअन्नजन्कृदरं मतीनामिति
षाईदुक्थीभिरापीणीयाद्दुहदुक्थो ह वै वामदेव्योऽश्वो वा सामुद्रिदश्वस्याप्रीर्ददर्श
ता एतास्ताभिरुवैनमेतद्वापीणीम इति वदन्तो न तथा कुर्याज्जामदग्नीभिरेवापी-
णीयात्प्रजापतिर्वै जमदग्निः सोऽश्वमेधः स्वयैवैनं देवतया समर्धयति तस्माज्जाम-
दग्नीभिरेवापीणीयात् ॥ १४ ॥ तद्वैके । एतेषां पर्यङ्ग्याणां नाना याज्यापुरो-
ऽनु वाक्याः कुर्वन्ति विन्वाम एतेषामविच्येतरेषां न कुर्म इति न तथा कुर्यात्तत्र
वाऽअश्वो विहितरे पशवः प्रतिप्रतिनीथं ह ते प्रत्युद्यामिनीं क्षत्राय विशं कुर्व-
न्त्यथोऽआयुषा यजमानं व्यर्धयन्ति ये तथा कुर्वन्ति तस्मात्प्रजापत्य एवाश्वो दे-
वदेवत्या इतरे क्षत्रायैव तद्विशं कृतानुकरामनुवर्तमानं करोत्यथोऽआयुषैव यजमा-
नं समर्धयति ॥ १५ ॥ हिरण्योऽश्वस्य शासो भवति । लोहमयाः पर्यङ्ग्या-
णामापसा इतरेषां ज्योतिर्वै हिरण्यं राष्ट्रमश्वमेधो ज्योतिरेव तद्राष्ट्रे वधात्यथो
हिरण्यज्योतिषैव यजमानः स्वर्गं लोकमेत्यथोऽअनूकाशमेव तं कुरुते स्वर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै ॥ १६ ॥ अथो क्षत्रं वाऽअश्वः । क्षत्रस्यैतद्रूपं यद्विरण्यं क्षत्रमेव
तत्क्षत्रेण समर्धयति ॥ १७ ॥ अथ यन्लोहमयाः पर्यङ्ग्याणाम् । यथा वै रा-
जोऽराजानो राजकृतः सूतग्रामस्य एवं वाऽपतेऽश्वस्य यत्पर्यङ्ग्या एतमु वाऽप-
तद्विरण्यस्य यन्लोहं स्वेनैवैनांस्तद्रूपेण समर्धयति ॥ १८ ॥ अथ यदायसा
इतरेषाम् । विद्धाऽइतरे पशवो विश एतद्रूपं यद्यो विशमेव तद्विशा समर्धयति
वैतसऽइदसूनऽउत्तरतोऽश्वस्यावघन्त्यानुष्टुभो वाऽअश्व आनुष्टुभैषा दिक्शायामे-

वैनं तद्दिशि दधात्यथ यद्वैतमऽऽट्मूनेऽप्सुयोनिर्वाऽअरवोऽप्सुजा वेतसः स्वयैवैनं
योऽन्या समर्धयति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [२. २] ॥ ॥

देवा वाऽअश्वमेधे पवमानथ । स्वर्गं लोकं न प्राजानंस्तमश्वः प्राजानाद्यदश्वमे-
धेऽश्वेन पवमानाय सर्पन्ति स्वर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुच्छमन्वारभन्ते स्वर्गस्यैव
लोकस्य समष्टयै न वै मनुष्यः स्वर्गं लोकमञ्जसा वेदाश्चो वै स्वर्गं लोकमञ्जसा वेद
॥१॥ यदुदातोद्गायेतायथाक्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा नयेत्तादृक्तदथ यदुदात्तारमवरुध्याश्वमु-
द्रीथाय वृणीते यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयेदेवमेवैतद्यजमानमश्वः स्वर्गं लोकमञ्जसा
नयति हिङ्करोति सामैव तच्छिङ्करोत्युद्रीथ एव स वदवा उपरुन्धन्ति सधशिञ्जते
यथोपगात्तार उपगायन्ति तादृक्तद्विरयं दक्षिणा मुष्येथ शतमानं तस्योक्तं
ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ [२. ३.] ॥

प्रजापतिरकामयत । उभौ लोकावाभिजयेयं देवलोकं च मनुष्यलोकं चेति
अ एतान्पशूनपरयद्ग्राम्यांश्चारण्यांश्च तानालभत तैरिमौ लोकावभारुन्ध ग्राम्यै-
रेव पशुभिरिमं लोकमत्रारुन्धारण्यांश्च मृगं वै लोका मनुष्यलोकोऽथामौ देवलोकौ
यद्ग्राम्यांश्चालभतऽइममेव तैर्लोकं यजमानोऽवबुद्धे यदारण्यानमुं तैः ॥ १ ॥
स यद्ग्राम्यैः सधस्थापयेत् । समध्वानः क्रामेयुः समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्यात्
नऽर्क्षिकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आख्याधिन्यस्तस्करा अरण्येष्व्राजायेरन्य-
दारण्यैर्वध्वानः क्रामेयुर्विदूरं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्यातामृत्तीकाः पुरुषव्याघ्राः परि-
मोषिण आख्याधिन्यस्तस्करा अरण्येष्व्राजायेरन् ॥ २ ॥ तदाहुः । अपशुर्वाऽप्य
यदारण्यो नैतस्य होतृयं यज्जुह्यात्क्षिपं यजमानमरण्यं मृतथ हरियुररथभागा
आरण्यः पशवो यज्जुह्याद्यज्ञवेशसथ स्यादिति पर्यगिनकृतानेषोत्सृजन्ति तन्नैव
हुतं नाहुतं न यजमानमरण्यं मृतथ हरन्ति न यज्ञवेशसं भवति ॥ ३ ॥ ग्राम्यैः
सधस्थापयति । वि पितापुत्राववस्यतः समध्वानः क्रामन्ति समन्तिकं ग्रामयोर्ग्राम-
ान्तौ भवतो नऽर्क्षिकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आख्याधिन्यस्तस्करा अरण्ये-
ष्व्राजायन्ते ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ [२. ४.]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत् । सोऽस्मात्सृष्टः परावैत्स पक्विर्भूत्वा संवत्सरं प्रा-

विशन्तेर्धमामा अभवन्तं पञ्चदशिभिरनुप्रायुक्त्वा तामामोक्षामाप्त्वा पञ्चदशिभिरुवा-
 रुन्द्वाधर्मासानां वाऽपृष्ठा प्रतिमा यत्पञ्चदशिनो यत्पञ्चदशिन आलभतेर्धमामानेव
 तैर्यजमानोऽवरुन्धे ॥ १ ॥ तदाहुः । अनवरुद्धो वाऽपृतस्य संवत्सरो भवति योऽ-
 न्यत्र चानुर्मास्येभ्यः संवत्सरं तनुतऽइत्येष वै साध्वारसंवत्सरो यञ्चातुर्मास्यानि य-
 चातुर्मास्यान्पशूनालभते साक्षादेव तत्संवत्सरमवरुद्धे वि वाऽपृष्ठा प्रजया पशुभि-
 र्भ्रूयतेऽप स्वर्गे लोकं राध्नोति योऽन्यत्रैकादशिनेभ्यः संवत्सरं तनुतऽ-
 इत्येष वै सम्प्रति स्वर्गे लोको यदेकादशिनी प्रजा वै पशव
 एकादशिनी यदेकादशिनान्पशूनालभते न स्वर्गं लोकमपराध्नोति न प्रजया
 पशुभिर्भ्रूयते ॥ २ ॥ प्रजापतिर्ब्रह्मराजमसृजत् । सास्मात्सृष्टा पराच्यै-
 त्साश्वं मेध्यं प्राविशत्तां दशिभिरनुप्रायुक्त्वा तामामोक्षामाप्त्वा दशिभिरुवा-
 रुन्द्वाधर्मासानां वाऽपृष्ठा प्रतिमा यत्पञ्चदशिनो यत्पञ्चदशिन आलभते
 तैर्यजमानोऽवरुन्धे शतमालभते शताष्टुर्वै पुरुषः शोन्द्रिय आगुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ ३ ॥ एकादश दशत आ-
 लभते । एकादशान्नरा वै त्रिष्टुबान्द्रियमु वै वीर्यं त्रिष्टुषिन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुद्धया
 ऽएकादश दशत आलभते दश वै पशोः भाणा आत्मैकादशः प्राणैरेव पशून्त्स-
 मर्धयति वैश्वदेवा भवन्ति वैश्वदेवो वाऽअश्वोऽश्वस्यैव सर्वत्राय बहुरूपा भवन्ति
 तस्मान्बहुरूपाः पशवो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपाः पशवः ॥ ४ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [२. ५]

युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तमिति । असौ वाऽआदित्यो ब्रध्नोऽरुषोऽपुमेवा-
 स्माऽआदित्यं युनक्ति स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै ॥ १ ॥ तदाहुः । पराङ्वाग्-
 त्स्माच्च एति यस्य पशुरूपाकृतोऽन्यत्र वेदेरेतीत्येतं स्तोत्रनेन पथा पुनरश्व-
 मावर्तयासि न इति वायुर्वै स्तोता तमेवास्माऽपृतत्पस्ताइधाति तथा नास्येति
 ॥ २ ॥ अप वाऽपृतस्मात् । तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति योऽश्वमेधेन
 यजते ॥ ३ ॥ वसवस्त्वाञ्जन्तु । गायत्रेण छन्दसेति प्रहिष्यन्धनक्ति तेजो वा-
 ऽआज्यं तेजो गायत्री तेजसीऽप्रास्मिन्त्समीची दधाति ॥ ४ ॥ रुद्रास्त्वाञ्जन्तु ।
 त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता तेजो वाऽआज्यमिन्द्रियं त्रिष्टुप्तेजरचैवास्मिन्निन्द्रियं च
 समीची दधाति ॥ ५ ॥ आदित्यास्त्वाञ्जन्तु । जागतेन छन्दसेति परिवृक्ता तेजो
 वाऽआज्यं पशवो जगती तेजश्चैवास्मिन्पशुंश्च समीची दधाति ॥ ६ ॥ पत्न्यो-

ऽव्यञ्जन्ति । श्रियै वाऽएतद्रूपं यत्पत्न्यः श्रियमेवास्मिस्तद्वधाति नास्मात्सज
 इन्द्रियं पशवः भ्रारिपक्रामन्ति ॥ ७ ॥ यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देत् । एवमे-
 तत्पशो स्कन्दति यस्य निक्तस्य लोमानि शीयन्ते यत्काचानावयन्ति लोमान्ये-
 वास्य सम्भरन्ति हिरण्मया भञ्जन्ति तस्योक्तं ब्राह्मणमेकशतमेकशतं काचाना-
 वयन्ति शतायुर्वै पुरुष आत्मैकशतं आयुष्येवात्मन्प्रतितिष्ठति भूभुवः स्वरिति
 प्राजापत्याभिरावयन्तं प्राजापत्याऽऽवः स्वयैवैनं देवतया समर्धयन्ति लाजी इन्द्रा-
 ची इत्यग्रेगव्यऽइत्यतिरिक्तमनमशवायोपावहति प्रजामेवाभार्दीं कुरुतऽएतद्ब्रह्मस्त
 देवा एतद्ब्रह्ममादे प्रजापतऽइति प्रजामेवाभ्राद्येन समर्धयति ॥८॥ अपवाऽएतस्मात् ।
 तेजो ब्रह्मवर्चसं क्रामति योऽश्वमेधेन यजते होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदत आग्ने-
 यो वै होता बार्हस्पत्यो ब्रह्मा ब्रह्म वृहस्पतिस्तेजश्चैवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं च समीची-
 धत्तो यूपमभितो वदतो यजमानो वै यूपो यजमानमवैतस्तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन चो-
 भयतः परिधत्तः ॥९॥ कः स्विकेकाकी चरतीति । असौ वाऽभादित्य एकाकी
 चरत्येष ब्रह्मवर्चसं ब्रह्मवर्चमेवास्मिस्तद्वत्तः ॥१०॥ क उ स्विज्जापते पुनरिति ।
 चन्द्रमा वै जायते पुनरायुरवास्मिस्तद्वत्तः ॥११॥ किंश्रिस्त्रिद्विमस्य भेषजमिति ।
 अग्निर्वै द्विमस्य भेषजं तेज एवास्मिस्तद्वत्तः ॥१२॥ ॥ शतम् ॥ ६६०० ॥ ॥
 किम्बावपनं महदिति अयं वै लोक आवपनं महदास्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति ॥१३॥
 का स्विदासीत्पूर्वचित्तिरिति । यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिर्दिवमेव वृष्टिमवरुन्दे ॥ १४॥
 किंश्च स्विदासीद्बृहद्वय इति । अश्वो वै बृहद्वयं आयुरेवावरुन्दे ॥ १५॥ का स्वि-
 दासीत्पिलापिले त । श्रियै पिलापिला श्रियमेवावरुन्दे ॥ १६॥ का स्विदासी-
 त्पिशांगलेति । अहोरात्रे वै पिशांगलेऽअहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठति ॥१७॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ १५ [२. ६] प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०८ ॥ ॥

त्रियुक्तेषु पशुषु । प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्सेऽश्वं प्रोक्षिष्यन्नन्वारब्धे यजमानऽ-
 आभारिकं यज्जनुमुत्प्याश्वमेधिकं यज्जुः प्रतिपद्यते ॥१॥ वायुष्ठा पचतैरवत्विति ।
 वायुरेवैनं पचस्यसितग्रीवश्चागैरित्यग्निर्वाऽअसितग्रीवोऽग्निरेवैनं चागैः पचति
 ॥२॥ न्यग्रोधश्चमसौरिति । यत्र वै देवा यज्ञेनायजन्त तऽएतांश्चमसान्यौब्जस्ते न्य-
 ङ्चोऽरोहंस्तस्मान्यञ्चो न्यग्रंथा रोहन्ति ॥ ३ ॥ शल्मलिर्बृहद्वयेति । शल्मली
 बृहदिं दधाति तस्मान्छल्मलिर्नस्पतीनां वर्षिष्ठं वर्धते ॥४॥ एष स्य राध्यां वृषेति ।

अश्वेनैव रथेऽसम्पादयति तस्माद्दश्वो नान्यद्वथाद्ब्रह्मि ॥ ५ ॥ अश्वेनैव-
 तुर्भिरेदगन्ति । तस्माद्दश्वस्त्रीभिस्तिष्ठांस्तिष्ठत्यय युक्तः सवैः पञ्चिः सममायुते
 ॥ ६ ॥ ब्रह्माकृष्णश्च नोऽवत्सिति । चन्द्रमा वै ब्रह्माकृष्णश्चन्द्रमस एवैनं परि-
 ददाति नमोऽग्नयः सत्यग्नयः एव नमस्करोति ॥ ७ ॥ सथशितो रश्मिना रथ इ-
 ति । रश्मिनेव रथेऽसम्पादयति तस्माद्दथः पर्युतो दर्शनीयतमो भवति ॥ ८ ॥ स-
 थशितो रश्मिना ह्य इति । रश्मिनेवाद्दथेऽसम्पादयति तस्माद्दश्वो रश्मिना प्र-
 तिहृतो भूयिष्ठे रोचते ॥ ९ ॥ सथशितोऽअप्स्वप्सुजा इति । अप्सुयोनिर्वा-
 अश्वः स्वयैवैनं योन्या समर्धयति ब्रह्मा सोमपुरोगव इति सोमपुरोगवमेवैनं
 स्वर्गं लोकं गमयति ॥ १० ॥ स्वयं वामिस्तुन्वं कल्पयस्विति । स्वयं
 रूपं कुरुष्व षाडशपिच्छमीत्येवैनं तदाह स्वयं यजस्विति स्वाराज्यमेवास्मिन्दधाति
 स्वयं जुषस्विति स्वयं लोकं रोचयस्व यावन्तपिच्छमीत्येवैनं तदाह महिमा तेऽयेन
 न संनशऽइत्यश्वमेव महिम्ना समर्धयति ॥ ११ ॥ न वाऽउऽएतुन्म्रियसे न रिष्य-
 मीति । प्रश्वासयत्येवैनं तद्देवांर ॥ उदेपि पथिभिः सुगेभिरिति देवयानानेवैनं
 पथां दर्शयति यत्रासते सुकृतो यत्र ते ययुरिति सुकृद्भिरेवैनं सलोकं करोति
 तत्र त्वा देवः सविता दधात्विति सवितैवैनं स्वर्गं लोके दधाति प्रजापतये त्वा
 जुष्टं प्रोक्षामीत्युपाश्वथोपगृह्णाति ॥ १२ ॥ अग्निः पशुरासीत् । तेनायजन्त स
 एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि पिबेता अप इति
 यावानग्नेर्विजयो यावाँल्लोको यावदैश्वर्यं तावांस्ते विजयस्तावाँल्लोकस्तावदैश्वर्यं
 भविष्यतीत्येवैनं तदाह ॥ १३ ॥ वायुः पशुरासीत् । तेनायजन्त स एतं लोकम-
 जयद्यस्मिन्वायुः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि पिबेता अप इति यावान्वायो-
 र्विजयो यावाँल्लोको ॥ १४ ॥ सूर्यः पशुरासीत् । तेनायजन्त स एतं लोकमजय-
 द्यस्मिन्सूर्यः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि पिबेता अप इति यावान्सूर्यस्य
 विजयो यावाँल्लोको यावदैश्वर्यं तावांस्ते विजयस्तावाँल्लोकस्तावदैश्वर्यं भविष्य-
 तीत्येवैनं तदाह तर्पयित्वाश्वं पुनः संस्कृत्य प्रोक्षणीस्तिरान्पशून्प्रोक्षति तस्यातः
 ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. ७] ॥

देवा वाऽउदञ्चः । स्वर्गं लोकं न प्राजानंस्तमश्वः प्राजानाद्यश्वेनोदञ्चो-
 यन्ति स्वर्गस्य लोकस्य ब्रह्मात्यै वासोऽधिवासश्च द्विरण्यमित्यश्वयोपस्तृणन्ति यं-

या नान्यस्मै पशवे तस्मिन्नेनमधि संज्ञपयस्यन्यैरेवैनं तत्पशुभिर्व्याकुर्वन्ति ॥ १ ॥
 घृन्ति वाएतत्पशुम् । येदेनश्च संज्ञपयन्ति प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहा व्यानाय
 स्वाहेति संज्ञप्यमानऽद्वाहुतीर्जुहोति प्राणानेवास्मिन्नेतदधाति तयो हास्येतेन जीव-
 तैव पशुनेष्टं भवति ॥ २ ॥ अम्बेऽश्चम्बिकेऽम्बालिके । न मा नयति कश्चनेति
 पत्नीरुदानयत्यहूतैवैना एतदथो मेध्या एवैनाः करोति ॥ ३ ॥ गणानां त्वा ग-
 णपतिश्च हवामहऽहति । पन्न्यः परियन्त्यपन्हुवतऽण्वास्माऽएतदतो म्येवास्यै न्हु-
 वतेऽथो धुवतऽएवैनं त्रिः परियन्ति त्रयो वाऽइमे लोका एभिरेवैनं लोकेर्धुवते त्रिः
 पुनः परियन्ति षट् सम्पद्यन्ते षट्वाऽश्चतव षटुभिरेवैनं धुवते ॥ ४ ॥ अप वा
 ऽपतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति । ये यज्ञ धुवनं तन्वते नव कृत्वः परियन्ति नव वै प्राणा प्राणा
 नेवात्मन्दधते नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्त्याहमजानि गर्भधमात्मजानि गर्भधमिति
 प्रजा वै पशवो गर्भः प्रजामेव पशुनात्मन्धते ताऽउभौ चतुरः षट्ः सम्प्रसाग्या-
 वेति मिथुनस्यावरुद्धयै स्वर्गे लोके प्राणराशामित्येष वै स्वर्गो लोको यत्र
 पशुश्च संज्ञपयन्ति तस्मादेवमाह वृषा वाजी रेतोधा रेतो दधात्विति मिथुनस्यै-
 वावरुद्धयै ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [२. =] ॥

अप वाऽएतस्मात् । भी राष्ट्रं क्रामति योऽश्चमेधेन यजते ॥ १ ॥ ऊर्ध्वा-
 मेनामुच्छ्रापयति । श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः श्रियमेवास्यै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रपति ॥ २ ॥
 गिरौ भारश्च हरन्तिवेति । श्रीर्वै राष्ट्रस्य भारः श्रियमेवास्यै राष्ट्रश्च संनष्टस्येवो
 श्रियमेवास्मिन्राष्ट्रपाधिनिदधाति ॥ ३ ॥ अथास्यै मध्यमेतामिति । श्रीर्वै
 राष्ट्रस्य मध्यश्च श्रियमेव राष्ट्रं मध्यतोऽन्नायं दधाति ॥ ४ ॥ शीते वाते पुनश्चि-
 बोत् । क्षमो वै राष्ट्रस्य शीतं क्षेममेवास्यै करोति ॥ ५ ॥ यकात्सकौ शकुन्तिकेति ।
 विद्वै शकुन्तिकाहलागिति वञ्चतीति विशो वै राष्ट्राय वञ्चन्त्याहन्ति गमे
 पसो निगल्गतीति धारकेति विद्वै गभो राष्ट्रं पसो राष्ट्रमेव विद्याहन्ति तस्माद्राष्ट्री
 विशं घातुकः ॥ ६ ॥ माता चते पिता च तऽहति । इयं वै मातासौ पिताभ्यामेवैनं चं
 स्वर्गं लोकं गमयत्यग्रं वृषस्य रोहत इति श्रीर्वै राष्ट्रस्याग्रं श्रियमेवैनं राष्ट्रस्यायं
 गमयति मृत्तिलाप्तीति ते पिता गमे मुष्टिमतश्चसयविति विद्वै गभो राष्ट्रं
 मुष्टी राष्ट्रमेव विद्याहन्ति तस्माद्राष्ट्री विशं घातुकः ॥ ७ ॥ यद्दरिणो यवमतीति ।
 विद्वै यवो राष्ट्रश्च हरिणो विशमेव राष्ट्र्यायां करोति तस्माद्राष्ट्री विशमपि न

पृष्ठं पशुं मृन्यतऽहति तस्माद्राजा पशून् पुष्यति शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धना-
यतीति तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चति ॥ ८ ॥ अप वाऽपतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति ।
ये यज्ञेऽपतां वाचं वदन्ति दधिफाण्डोऽअकारिषामिति सुरभिर्मतीमृचमन्ततो-
ऽन्वाहुर्वाचमेव पुनते नैभ्यः प्राणाः अपक्रामन्ति ॥ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [२.९.]

यदसिपथान्कल्पयन्ति । सेतुमेव तथै संक्रमणं यजमानः कुरुते स्वर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै ॥ १ ॥ सूचीभिः कल्पयन्ति । विशो वै सूच्यो राष्ट्रमश्वमेधो
विशं चैवास्मिन्राष्ट्रं च समीची दधति हिरण्यमय्यो भवन्ति तस्पोक्तं ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ त्रय्यः सूच्यो भवन्ति । लोहमय्यो रजता हरिण्यो विशो वै लोहमय्यो-
ऽवान्तर विशो रजता ऊर्ध्वा हरिण्यस्ताभिर्द्वै न कल्पयन्ति तिरश्चीभिश्चो
ध्वाभिश्च बहुरूपा भवन्ति तस्माद्बहुरूपा विशो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपा
दिशः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [२.१०]

प्रजापतिरकामयत् । महान्भूयान्त्स्यामिति स एतावश्वमेधे महिमानौ प्रहावपर्य-
न्नावजुहोत्तदो वै स महान्भूयानभवत्स यः कामयेत् महान्भूयान्त्स्यामिति स ए-
तावश्वमेधे महिमानौ प्रहौ जुहुयान्महान्द्वै भूयान्भवति ॥ १ ॥ वपामभितो जु-
होति । यजमानो वाऽअश्वमेधो राजा महिमा राज्येनैवैनमुभयतः परिगृह्णाति पु-
स्तात्स्वाहाकृतयो वाऽअन्ये देवा उपरिष्टस्वाहाकृतयोऽन्ये तानेवैतत्प्रीणाति
स्वहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति राज्ञा वपां परियजति ये चैवास्मिन्लोकं देवा
यऽउ चापुष्मिस्तानेवैतत्प्रीणाति तऽएनमुभये देवाः प्रीताः स्वर्गं लोकमभिवहन्ति
॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [२.११] द्वितीयोऽध्यायः [५५]

प्रजापतेरक्षयश्चयत् । तत्परापतत्ततोऽश्वः समभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याश्वत्वं त-
द्वा अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष ह वै प्रजापतिथै सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते
सर्वं एव भवति सर्वस्य वाऽएषा प्रायाश्चित्तिः सर्वस्य भेषजथै सर्वं वाऽपतेन
पाप्मानं देवा अतरन्नपि वाऽपतेन ब्रह्महत्यामतरंस्तुरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्म-
हत्यां योऽश्वमेधेन यजते ॥ १ ॥ उत्तरं वै तत्प्रजापतेरक्षयश्चयत् । तस्मादुत्तरतो-
ऽश्वस्यावहन्ति दक्षिणतोऽन्येषां पशूनाम् ॥ २ ॥ वैतसः कृटो भवति । अप्सुयो-
निर्वाऽअश्वोऽप्सुजा वेतसः स्वयैवैनं योन्या समर्धयति ॥ १ ॥ चतुष्टोम स्तोमो भ-

वति । सरङ्गाऽश्रवस्य मकथ्यावृहस्तदेवाश्चतुष्टोमेनैव स्तोमेन प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोम
स्तोमो भवत्यश्रवस्यैव सर्वत्राय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उक्तम् महर्भवति सर्वं वै सर्व-
स्तोमोऽतिरात्रः सर्वमश्रवमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यानरुद्ध्यै ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥
[१. १.] ॥ ॥

परमेण वाऽएष स्तोमेन जित्वा । चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेऽह-
ङ्गकविधौ प्रतिष्ठार्थां प्रतिष्ठित्येकविधं शात्मतिष्ठार्था उच्चरमहर्ष्यतूनन्वारो-
इत्युक्तो वै पृष्ठान्युतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठित ॥ १ ॥ शक्यैः
पृष्ठं भवन्ति । अन्यदन्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये वाऽअत्र पशव आलभ्यन्तेऽज्जितव-
शाम्या ज्जितवारण्या यच्छक्यैः पृष्ठं भवत्यश्रवस्यैव सर्वत्रायान्ये पशव आलभ्यन्ते-
ऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते ॥ २ ॥ तदाहुः । नैते सर्वे पशवो यद्जावयश्चार-
ययाश्चैते वै सर्वे पशवो यद्गव्या इति गव्या उत्तमेऽहन्नालभतएते वै सर्वे पशवो
यद्गव्याः सर्वाण्येव पशुनालभते वैश्वदेवा भवन्ति वैश्वदेवो वाऽअश्वोऽश्रवस्यैव स-
र्वत्राय बहुरूपा भवन्ति तस्माद्बहुरूपाः पशवो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपा
पशवः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [३. २] ॥ ॥

यत्सिन्धोऽनुष्टुभो भवन्ति । तस्मादश्वस्त्रिभिस्तिष्ठांस्तिष्ठति यच्चतस्रो गाय-
त्र्यस्तस्मादश्रवः सर्वैः पद्भिः प्रतिदधत्युत्थायते परमं वाऽएतच्छन्दो यदनुष्टुप्पर-
मोऽश्रवः पशूनां परमश्चतुष्टोम स्तोमानां परमेणैवैनं परमनां गमयति ॥ १ ॥ श-
क्यैः पृष्ठं भवन्ति । अन्यदन्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते यच्छक्यैः पृष्ठं
भवत्यश्रवस्यैव सर्वत्राय ॥ १ ॥ एकविधं यध्यममहर्भवति । असौ वाऽआदित्य
एकविधः सोऽश्रवमेधः स्वेनैवैतं स्तोमेन स्वायां देवतायां प्रतिष्ठापयति ॥ ३ ॥
वामदेव्यं मैत्रावरुणसाम भवति । मजापतिवै वामदेव्यं प्राजापत्योऽश्रवः स्वयैवैन
देवतया समर्धयति ॥ ४ ॥ पार्थुरश्मं ब्रह्मसाम भवति । रश्मिनावाऽअश्रवो यत्
ईश्वरो वाऽअश्वोऽयतोऽधृतोऽपतिंष्ठतः पुरां परावृतं गन्तोर्यत्पार्थुरश्मं ब्रह्मसाम
अश्रवस्यैव धृत्यै ॥ ५ ॥ सकृत्यच्छावाकसाम भवति । उत्सन्नयद् इव वाऽएष
यदश्रवमेधः किं वा हेतस्य क्रियते किं वा न यत्सकृत्यच्छावाकसाम भवत्यश्र-
वस्यैव सर्वत्राय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उक्तमहर्भवति सर्वं वै सर्वस्तोमोऽतिरात्रः

सर्वमश्वमेधः सर्वस्यास्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ ६ ॥ एकविंशोऽग्निर्भवति । एक-
विंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा यथा वाऽऋषभा वा वृषाणो वा स-
ंस्फुरेरन्नेवमेते स्तोमाः समृच्छन्ते यदेकविंशस्तान्यत्समर्षयेवातिमाच्छेद्य-
मानो हन्येतास्य यज्ञः ॥ ७ ॥ द्वादश एवाग्निः स्यात् । एकादश यूपा
यद्द्वादशोऽग्निर्भवति द्वादश प्रासाः संवत्सरः संवत्सरेव यज्ञमाप्नोति यदेकादश
यूपा विराह्वाऽएषा संमीयते यदेकादशानी तस्यै य एकादश स्तन एवास्यै स
दुहऽप्यैनां तेन ॥ ८ ॥ तदाहुः । यद्द्वादशोऽग्निः स्यादेकादश यूपा यथा स्थुरिणा
यायात्तादृक्तदित्येकविंश एवाग्निर्भवत्येकविंश स्तोम एकविंशतिर्गूपास्तद्य-
था प्रष्टिभिर्यात्तादृक्त ॥ ९ ॥ शिरो वाऽरतयज्ञस्य यदेकविंशः । यो
वाऽअश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद शिरो ह राज्ञां भवत्येकविंशोऽग्निर्भवत्येक
विंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा एतानि वाऽअश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि तानि य
एवं वेद शिरो ह राज्ञां भवति यो वाऽअश्वमेधे तिस्रः ककुदो वेद ककुद् राज्ञां
भवत्येकविंशोऽग्निर्भवत्येकविंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा एता वाऽअश्वमेधे
तिस्रः ककुदस्ता य एवं वेद ककुद् राज्ञां भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ [३. ३.]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽश्व आलभ्यते । यत्प्राजापत्यं कुर्याद्या देवता अपि-
भागास्ता भागधेयेन व्यर्धयेच्छादं दद्विरवकां दन्तमूर्लेरित्याज्यमवशाना कृत्वा
पत्याख्यायं देवताभ्य आहुतीर्जुहोति या एव देवता अपिभागास्ता भागधेयेन
समर्षयत्यरण्येऽनूच्यान्कृत्वा द्यावापृथिव्यामुत्तमामाहुतिं जुहोति द्यावापृथिव्यां
सर्वा देवताः प्रतिष्ठितास्ता एवैतन्वीणाति देवासुराः संयत्ता आसन् ॥ १ ॥ ते
ऽब्रुवन् । अग्नयः स्विष्टकृतोऽश्वस्य त्रयमुद्धारमुद्धारामै तन्नासुरानभिभविष्याम
इति ते लोहितमुदहरन्त भ्रातृव्याभिभूत्यै यत्स्विष्टकृद्द्रव्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्या-
भिभूत्यै भ्रवत्पात्मना परास्य द्विषन्भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद ॥ २ ॥ गोमृग-
कण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति । पशवो वै गोमृगा रुद्रः स्विष्टकृत्पशूनेव रुद्रादन्तर्द-
धाति तस्माद्यत्रैषाश्वमेधेऽआहुतिर्हूयते न तत्र रुद्रः पशूनभिन्मन्यते ॥ ३ ॥ अश्व-
शफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति । पशवो वाऽणकशफा रुद्रः स्विष्टकृत्पशू० ॥ ४ ॥
अश्वमेधेन चरुणा तृतीयामाहुतिं जुहोति । आयस्यो वै प्रजा रुद्रः स्विष्टकृत्प्रजा
एव रुद्रादन्तर्दधाति तस्माद्यत्रैषाश्वमेधेऽआहुतिर्हूयते न तत्र रुद्रः प्रजा अधि-
मन्यते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ [३. ४] ॥

सर्वेषु वै लोकेषु । मृत्युवोऽन्वायत्तास्तेभ्यो यथाहुतीर्न जुहुयाच्छांके लोकऽपनं
 मृत्युर्विन्देव्यन्मृत्युभ्य आहुतीर्जुहोति लोके—लोकऽएव मृत्युमपजयति ॥ १ ॥ त-
 दाहुः । यद्मृत्पै स्वाहामृत्पै स्वाहोति जुह्वत्संवृत्तीत बहु मृत्युममिन्नं कुर्वीत
 मृत्युबऽभात्मानमपिदध्यादिति मृत्युवे स्वाहेत्येकस्माऽएवैकामाहुतिं जुहोत्ये-
 को इ वाऽअमुष्मिँल्लोके मृत्युरशनायैव तमेवामुष्मिँल्लोकेऽपजयति ॥ २ ॥
 ब्रह्महत्यायै स्वाहेति द्वितीयामाहुतिं जुहोति । अमृत्युर्इ वाऽअमृत्यो ब्रह्महत्यायै
 मृत्युरेष इ वै साक्षान्मृत्युर्यद्ब्रह्महत्या साक्षान्देव मृत्युमपजयति ॥ ३ ॥ एतांश्च इ
 वै मुण्डभ्र औदन्यः । ब्रह्महत्यायै प्रायश्चित्तिं विद्वां चकार यद्ब्रह्महत्यायाऽआहु-
 तिं जुहोति मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा ब्रह्मधने भेषजं करोति तस्मा-
 द्यस्यैवाश्रमेषऽआहुतिर्हूयतेऽपि योऽस्यापरीषु प्रजायां ब्राह्मणश्च हन्ति तस्मै भेषजं
 करोति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [३. ५] ॥ ॥

अश्वस्य वाऽआलम्भस्य । मेष उदक्रामत्तदश्वस्तोमीयमभवद्यदश्वस्तोमीयं
 जुहोत्यश्वमेव मेषसा समर्धयति ॥ १ ॥ आज्येन जुहोति । मेषो वाऽआज्यं मेषो-
 ऽश्वस्तोमीयं मेषमैवाग्निस्तन्मेषो दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम य-
 दाज्यं प्रियेणैत्रेनान्याम्ना समर्धयति ॥ २ ॥ अश्वस्तोमीयश्च हत्वा द्विपदा जुहोति ।
 अश्वो वाऽअश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा द्विपाद्वै पुरुषो द्विपदिष्ठस्तदेनं प्रतिष्ठया
 समर्धयति ॥ ३ ॥ तदाहुः । अश्वस्तोमीयं पूर्वश्च द्रोतव्यांश्च द्विपदाश्च इति पशवो
 वाऽअश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा यदश्वस्तोमीयश्च हत्वा द्विपदा जुहोति तस्मा-
 द्युरूप उपरिष्ठात्पशून्भित्तिष्ठति ॥ ४ ॥ षोडशश्वस्तोमीया जुहोति । षोडशकला
 वै पशवः सा पशूनां मात्रा पशूनेव मात्रया समर्धयति यत्कूर्नायसीर्वा भूयसीर्वा
 जुहुयात्पशून्मात्रया व्यर्धयेत्षोडश जुहोति षोडशकला वै पशवः सा पशूनां मात्रा
 पशूनेव मात्रया समर्धयति नान्यामुत्तमामाहुतिं जुहोति यदन्यामुत्तमामाहुतिं जुहु-
 यात्प्रतिष्ठायै च्यवेत द्विपदा उत्तमा जुहोति प्रतिष्ठा वै द्विपदाः मृत्येव तिष्ठति
 जुम्बक्याय स्वाहेत्यवभृथऽउत्तमामाहुतिं जुहोति वरुणो वै जुम्बकः साक्षान्देव वरु-
 णमवयजते शुक्रस्य खल्लतेर्विक्रिधस्य पिङ्गान्तस्य मूर्धनि जुहोत्येतद्वै वरुणस्य रूपश्च
 रूपेणैव वरुणमवयजते ॥ ५ ॥ द्वादशब्रह्मादनानुत्थाय निर्वपति । द्वादशभिर्वेष्टि-
 र्भिर्भयजते तदाहुर्थ्यज्ञस्य वाऽएतद्रूपं यद्विष्टयो यद्विष्टिर्भयजेतोपनाभुक एनं यद्ब्रः स्या

श्वापीयांसु स्याद्यातयामानि वाऽएतदीजानस्य छन्दांश्च भवन्ति तानि क्रिपे-
तावदाशु प्रयुञ्जीत सर्वा वै स॒ऽस्थिते यज्ञे वागाप्यने सात्रासा यात्वाप्ती भवतिः
कूरीकृतेव हि भूषत्यरुक्कृता वाग्ने यज्ञस्तस्मात्प्रयुञ्जीतेति ॥६॥ ह्यदशैव ब्रह्मो-
दनानत्थाय निर्बपेत् । प्रजापतिर्वाऽश्रोदन्ः प्रजापतिः संवत्सरः प्रजापतिर्यज्ञः संव-
त्सरेषु यज्ञमाप्नोत्युपनामुक एनं यज्ञो भवति न पापीयान्भवति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ११ ॥ [३. ६] ॥ ॥

एष वै प्रभूर्नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव प्रभूतं भवति ॥ १ ॥
एष वै विभूर्नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव विभूतं भवति ॥ २ ॥ एष
वै व्यष्टिर्नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव व्यष्टं भवति ॥ ३ ॥ एष वै
विभृतिर्नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव विभृतिं भवति ॥ ४ ॥ एष वै
व्यावृत्तिर्नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव व्यावृत्तं भवति ॥ ५ ॥ एष
वाऽऊर्जस्वाभ्राम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमयोरुर्जस्वद्भवति ॥ ६ ॥ एष वै
पयस्वान्नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव पयस्वद्भवति ॥ ७ ॥ एष वै
ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्तेऽब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते
॥ ८ ॥ एष वाऽअतिव्याधी नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्तेऽअति-
व्याधी जायते ॥ ९ ॥ एष वै दीर्घो नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्तेऽअति-
दीर्घा जायते ॥ १० ॥ एष वै कृत्स्निर्नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव
कृतं भवति ॥ ११ ॥ एष वै प्रतिष्ठा नाम यज्ञः । यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव
प्रतिष्ठितं भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥ [१. ७] ॥ ॥

अथातः प्रायश्चित्तीनाम् । यद्यश्नो वडवाऽऽस्फुन्देद्रायुर्ग्यं पयोऽनुनिर्बपेद्वा-
युर्वै रेतसां विकर्ता प्राणो वै वायुः प्राणो हि रेतसां विकर्ता रेतसैवास्मिस्तद्रेतो
दधाति ॥ १ ॥ अथ यदि स्यामो विन्देत् । पौष्णं चरुमनुनिर्बपेत्पूपा वै पशूना-
मीष्टे स यस्यैव पशवो यः पशूनामीष्टे तमेवैतत्प्रीणात्यगदो हैव भवति ॥ २ ॥
अथ यद्यन्नतामयो विन्देत् । वैश्वानरं ह्यदशरूपाल भूमिकपालं पुरोडाशमनुनिर्ब-
पेदियं वै वैश्वानर इमामेवैतत्प्रीणात्यगदो हैव भवति ॥ ३ ॥ अथ यद्यक्ष्यामयो
विन्देत् । सौर्यं चरुमनुनिर्बपेत्सूर्यो वै प्रजानां चतुर्विदा ह्येवैष उदेत्यथेदऽऽ सर्वै

चरति चक्षुषैवास्मिन्श्चक्षुर्दधाति स यच्चरुर्भवति चक्षुषा ह्ययमात्मा चरति ॥५॥
 अथ यद्युदके क्षियेत । वारुणं यवमयं वरुमनुनिर्वपेद्ब्रह्मणो वाऽपतं गृह्णाति योऽ-
 ऽप्सुभ्रियते सा यैवेनं देवता गृह्णाति तामेवैतत्प्राणाति सास्मै प्रीतान्यमालम्भाया-
 नुमन्यते तयानुमतमालभते स यद्यवमयो भवति वरुष्याहि यवाः ॥ ५ ॥ अथ
 यदि नश्येत् । त्रिहविषमिष्टिमनुनिर्वपेद्द्यावापृथिव्यमेककपालं पुरोहारां वायव्यं
 पयः सौर्यं चरुं यद्ध किं च नश्यत्यन्तरैव तद्द्यावापृथिवी नश्यति तद्वायुरूपवा-
 त्यादित्योऽभिन्तपति नैताभ्यो देवताभ्य ऋते किं च न नश्यति सैषा पृ-
 थगेव नष्टवेदनी स यद्यस्याप्यन्यन्नश्येदेतयैव यजेतानु हैवेनद्विन्दत्यथ यद्यमि-
 त्ना अश्वं विन्देरन्यादि वा क्षियेत यदि वाप्स्यन्यमानीय प्रोक्षेयुः सैव तत्र
 प्रायाश्चात्तिः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ [३. ८] तृतीयोऽध्यायः [८६] ॥

प्रज्ञापतिरकामयत । सर्वान्क्रामानापनुयाथ सर्वा व्यष्टीर्व्यशनुवीयेति स एत-
 मश्वमेधे त्रिरात्रं यज्ञकृतुमपश्यत्तमाहरस्तनायजत तेनेष्ट्वा सर्वान्क्रामानामोत्सर्वा
 व्यष्टीर्व्याशनुत सर्वान्ह वै क्रामानामोति सर्वा व्यष्टीर्व्यशनुत योऽश्वमेधेन यजते
 ॥ १ ॥ तदाहुः । ऋस्मिन्नुतावभ्यारम्भ इति प्रीत्येऽभ्याग्भेतेत्यु हैकऽआहुर्ग्रीष्मो
 वै क्षत्रियस्यऽर्तुः क्षत्रिययज्ञ उ वाऽप्य यदश्वमेध इति ॥ २ ॥ तद्वै वसन्तऽप्रा-
 भ्यारभेत । वसन्तो वै ब्राह्मणस्यऽर्तुर्य उ वै कश्च यजते ब्राह्मणीभूयेवैव यजते
 तस्माद्वसन्तऽप्राभ्यारभेत ॥ ३ ॥ सा यासौ फाल्गुनी पौर्णमासी भवति । तस्यै
 पुरस्तात्षडहे वा सप्ताहे वऽर्त्विज उपसमायन्त्यध्वर्युश्च होता च ब्रह्मा चोब्राता
 चैतान्वाऽअन्वयऽऽश्रित्विजः ॥ ४ ॥ तेभ्योध्वर्युश्चातुष्पाशं ब्रह्मौदनं निर्वपति ।
 तस्योक्तं ब्राह्मणं चतुरः पात्रांश्चतुरोऽञ्जलीश्चतुरः प्रसृताः द्वादशविधं द्वादश
 मासाः संवत्सरः सर्वेऽथ संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥५॥
 तमेते चत्वार ऋत्विजः प्राशन्ति । तेषामुक्तं ब्राह्मणं तेभ्यश्चत्वारि सहस्राणि द-
 दाति सर्वे वै सहस्रं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावरुद्धयै चत्वारि च सुव-
 र्णानि शतमानानि हिरण्यानि तस्योऽप्योक्तम् ॥ ६ ॥ अथास्माऽअध्वर्युर्निष्कं
 प्रतिमुञ्चन्वाचयति । तेजोऽसि शुक्रममृतामिति तेजो वै शुक्रममृत्थ हिरण्यं तेज
 एवास्मिञ्छुक्रममृत् दधात्यायुष्पा आयुर्मे पाहीत्यायुरेवास्मिन्दधात्यथैनमाह वाचं
 यच्छेति वाग्वै यज्ञो यज्ञस्यैवाभ्यारम्भाय ॥७॥ अतस्तौ जाया उपवृत्ता भवन्ति ।

महिषी वावाता परिवृक्षा पालागली सर्वा निष्किन्व्योऽलङ्कृता मिथुनस्यैव सर्वत्वा-
 य ताभिः सहाग्न्यगारं प्रपद्यते पूर्व्या द्वारा यजमानो वृक्षिणया परन्यः ॥ ८ ॥
 सायमाहुत्याँ हृतायाम् । जघनेन गार्हपत्यमुदङ्वावातया सह संविशति तदेवापी-
 तराः संविशन्ति सोऽन्तरोऽश्चसंवर्तमानः शेतऽनेन तपसा स्वस्ति संवत्सस्यो-
 द्दचँ समश्नवाऽऽति ॥ ९ ॥ प्रातराहुत्याँ हृतायाम् । अध्वर्युः पूर्णाहृतिं जु-
 हाति सर्वे वै पूर्णँ सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धचै तस्यां वरेण वाचं
 विसृजते वरं ददामि ब्रह्मणऽऽति सर्वे वै वरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्याव-
 रुद्धचै ॥ १० ॥ शतम् ६७०० ॥ ॥ अथ योऽस्य निष्कः प्रतिमुक्तो भवति ।
 तमध्वर्यवे ददात्यध्वर्यवे दददमृतमायुरात्मन्धत्तेऽमृतं ह्यायुर्हरियम् ॥ ११ ॥
 अथानेयीमिष्टिं निर्वपति । पथश्च कामाय यज्ञमुखस्य चाङ्गस्वदकारायथोऽअग्निमुखा
 उ वै सर्वा देवताः सर्वे कामा अश्वमेधे मुखतः सर्वान्देवान्प्रीत्वा सर्वाङ्कामाना-
 भवानीति ॥ १२ ॥ तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति । पञ्चदशो वै मज्जो वीर्यं वृज्जो
 वज्रेणैवैतद्वीर्येण यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते वात्रेष्वावाज्यभागौ पाप्मा वै वृज्जः
 पाप्मनोऽपहत्याऽअग्निर्मूर्धा दिवः ककुद्भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेत्युपाँशु हवि-
 षो याज्यानुवाक्ये मूर्धन्वत्यन्या भवति सद्वत्यन्यैष वै मूर्धा य एष तपत्येतस्यैवा-
 वरुद्ध्याऽअथ यत्सद्वती सद्ववावरुद्धे विराजौ संयाज्ये सर्वदेवत्यं वाऽपतच्छन्दो
 यद्विराद् सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वान्देवान्प्रीत्वा सर्वाङ्कामानाप्नवानीति द्विरपं
 वृक्षिणा सुवर्णँ शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ अथ पौर्णीं निर्वपति ।
 पूषा वै पथीनाप्रधिपतिरश्वायैवैतत्स्वस्त्ययनं करोत्यथोऽइयं वै पूषेमाप्नवास्माऽपत-
 षोर्षीं करोति तस्य हि नार्तिरस्ति न ह्यला यमियमध्वन्गोपायतीमामेवास्माऽपतर्गो-
 षीं करोति ॥ १४ ॥ तस्यै सप्तदश सामिधेन्यो भवन्ति । सप्तदशो वै प्रजापतिः
 प्रजापातिरश्वमेधोऽश्वमेधस्यैवाप्त्यै वृधन्वन्तावाज्यभागौ यजमानस्यैव वृद्धस्य पूषं-
 स्तव व्रते वयं पथस्पथः परिपतिं वचस्येत्युपाँशु हविषो याज्यानुवाक्ये व्रतबन्ध-
 न्या भवति पथन्वत्यन्या वीर्यं वै व्रतं वीर्यस्याप्त्यै वीर्यस्यावरुद्ध्याऽअथ यत्पथ-
 न्वत्यश्वायैवैतत्स्वस्त्ययनं करोत्यनुष्टुभौ संयाज्ये वाग्नाऽअनुष्टुब्वाग्वै प्रजापतिः
 प्रजापातिरश्वमेधोऽश्वमेधस्यैवाप्त्यै वासः शतं वृक्षिणा रूपं वाऽपतत्पुरुषस्य यद्वास-
 स्तस्माद्यमेव कं च सुवाससमाहुः क्रो न्वयमिति रूपसमृद्धो हि भवति रूपेणैवैतं

समर्धयति शतं भवति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमान्मन्धते ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [५. १] ॥

एतस्यां तायमानायाम् । अश्वं निचक्रवोदानयन्ति यस्मिन्सर्वाणि रूपाणि भवन्ति यो वा जत्रसमृद्धः सहस्रार्हं पूर्य्य यो दक्षिणायां धुर्यप्रतिधुरः ॥ १ ॥ तद्यत्सर्वरूपो भवति । सर्वं वै रूपं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्याऽअथ यजत्रसमृद्धो वीर्यं वै जत्रो वीर्यस्याप्त्यै वीर्यस्यावरुद्ध्याऽअथ यत्सहस्रार्हः सर्वं वै सहस्रं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्याऽअथ यत्पूर्य्य एष वाऽअपरिमितं वीर्यमभिवर्धते यत्पूर्य्योऽपरिमितस्यैव वीर्यस्यावरुद्ध्याऽअथ यदक्षिणायां धुर्यप्रतिधुर एष वाऽएष य एष तपति न वाऽएतं कश्चन प्रतिप्रतिरेतस्यैवावरुद्ध्यै ॥२॥ तद्गोवाच भान्तवेयः । द्विरूप एवैषोऽश्वः स्यात्कृष्णसारंगः प्रजापतेर्वाऽएषोऽक्ष्णः समभवद्विरूपं वाऽइदं चक्षुः शुक्लं चैत्र कृष्णं च तदेतं स्वेन रूपेण समर्धयतीति ॥ ३ ॥ अथ गोवाच सात्ययज्ञिः । त्रिरूप एवैषोऽश्वः स्यात्तस्य कृष्णः पूर्वार्धः शुक्रोऽपरार्धः कृत्तिकाञ्जिनः पुरस्तात्तद्यत्कृष्णः पूर्वार्धो भवति यत्रेवेदं कृष्णमक्ष्णस्तदस्य तदथ यच्छुक्रोऽपरार्धो यत्रेवेदं शुक्रमक्ष्णस्तदस्य तदथ यत्कृत्तिकाञ्जिनः पुरस्तात्सा कर्त्तनका स एव रूपसमृद्धोऽतो यत्सोऽस्योपकल्पेत बहुरूपो वा द्विरूपो वा त्रिरूपो वा कृत्तिकाञ्जिनस्तमालभेत जत्रेन त्वेव समृद्धः स्यात् ॥४॥ तस्यैतं पुरस्तादक्षितार उपकृता भवन्ति । राजपुत्राः कषाचिनः शतं राजन्या निषाङ्गिणः शतं मूत्रग्रामण्यं पुत्रा इषुपर्णिणः शतं सात्रसंगृहीतृणां पुत्रा दपिङ्गनः शतमश्वशतं निरष्टं निरमणं यस्मिन्नेनमपिसृज्य इज्जन्ति ॥ ५ ॥ अथ सावित्रीमिष्टिं निर्वपति । सावित्रे प्रसावित्रे द्वादशकपालं पुरोडाशं सविता वै प्रसाविता साविता मऽइमं यज्ञं प्रमुवादीति ॥ ६ ॥ तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति । वार्धेनावाज्यभागौ यऽइमा विश्वा जातान्या देवो यातु सविता सुरन्न इत्युपाशु हविषो याज्यानुवाक्ये विराजौ संयाज्ये हिरण्यं दक्षिणा सुवर्णं शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु । ब्राह्मणो वीणागाथी दीक्षणात् उत्तरमन्द्रामुदाह्नंस्तिन्नः स्वयं ससभृता गाथा नायतीत्ययजतेत्यददादिति तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ अथ द्वितीयां निर्वपति । सावित्रोऽआसावित्रे द्वादशकपालं पुरोडाशं सविता वाऽआसाविता सविता मऽइमं यज्ञमासुवादिति

॥ ६ ॥ तस्यै सप्तदश सामिधेन्यो भवन्ति । सद्धन्तावाज्यभागौ सदेवावरुन्दे
विश्वानिदेव सवितः स घानो देवः सविता सहावेत्युपाथंशु हविषो याज्यानुवाक्ये
ऽभनुष्टुभौ संयाज्ये रजतं हिरण्यं वृक्षिणा नानारूपतायाऽअथोऽउत्क्रमा-
यानपक्रमाय शतमानं भवति शतार्युर्वं पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्म-
न्वत्ते ॥ १० ॥ तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु । ब्राह्मणो वीणा० ॥ ११ ॥ अथ
तृतीयां निर्वपति । सवित्रे सत्य प्रसवाय द्वादशरूपालं पुरोडाशमेष ह वै सत्यः
प्रसवो यः सवितुः सत्येन मे प्रसवेनेमं यज्ञं प्रमुवादिति ॥ १२ ॥ तस्यै सप्तदशैव
सामिधेन्यो भवन्ति । रयिमन्ता वाज्यभागौ वीर्यं वै रयिर्वीर्यस्याप्त्यं वीर्यस्यावरु-
द्ध्याऽआ विश्वदेवथं सत्पतिं न प्रमिये सवितुर्देवस्य तदित्युपाथंशु हविषो या-
ज्यानुवाक्ये नित्ये संयाज्ये नद्यज्ञपथादयानीति कृमऽएव यज्ञेऽन्ततः प्रतिनिष्ठ-
ति त्रिष्टुभौ भवत इन्द्रे वै वीर्यं त्रिष्टुबिन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुद्धयै हिरण्यं दक्षि-
णा सुवर्णं शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु । ब्राह्मणो
वीणा० ॥ १४ ॥ एतस्याथं सथंस्थितायाम् । उपोत्थायाध्वर्गुञ्च यजमान-
श्चाश्वस्य वृक्षिणे कर्णऽआजपतो विभूर्मात्रा प्रभुः पित्रेति तस्योक्तं ब्राह्मणमथै-
नमुदञ्चं प्रञ्चं प्रसृजत एषा होभयेषां देवमनुष्याणां दिग्पदुदीची प्राची स्वा-
यामेनं तद्विशि धत्तो न वै स्वऽआयतने प्रतिष्ठितो रिप्यत्परिदयै ॥ १५ ॥ स
आह देवा आशापालाः । एनं देवेभ्योऽशं मेधाय प्रोक्षितं रक्तनेत्युक्ता मानु-
षा आशापाला अथैते देवा आष्याः साध्या अन्वाध्या मरुतस्तमेतऽउभये देव-
मनुष्याः संविदाना अमत्यावर्तयन्तः संवत्सरं रक्षन्ति तद्यं न प्रत्यावर्तयन्त्येष
वाऽएष य एष तपति क उ षेनमर्हति प्रत्यावर्तयितुं यद्दयेनं प्रत्यावर्तयंसुः परागे-
वेदथं सर्वथं स्यात्सस्मादप्रत्यावर्तयन्तो रक्षन्ति ॥ १६ ॥ स आहाशापालाः ।
ये वाऽएतस्योदृचं गमिष्यन्ति राष्ट्रं ते भविष्यन्ति राजानो भविष्यन्तपिषेचनी-
या अथ यऽएतस्योदृचं न गमिष्यन्त्यष्ट्रं ते भविष्यन्त्यगजानो भविष्यन्ति राजन्या
विशोऽनभिषेचनीयास्तस्मान्मा प्रमदत स्नात्वाच्चवैनमुदकान्निरुधीध्वं वडवाभ्य-
इवते यद्यद्ब्राह्मणजातमुपनिगच्छेत् तत्तत्पृच्छेत् ब्राह्मणाः क्रियन्मृगमश्वमेधस्य वि-
स्थेति ते ये न विद्युर्जिनीयान् वान्तमर्वं वाऽअश्वमेधः सर्वस्येप न वेद यो ब्राह्म-
णः सन्नश्चमधस्य न वेद सोऽब्राह्मणो ज्येय एव स एानं करवाथ खादं निवपा-
थाथ यतिकं च जनपदे कृतात्रथं सर्वं वस्तस्मृतं तेषाथं रथकारकुलऽएव वो

वसतिस्त्रयस्यस्ययतनमिति ॥१७ ॥ ब्राह्मणम् ॥१५ ॥ [४.२. .] द्वितीयः
प्रपाठकः ॥ कण्डिकासख्या ११७ ॥ ॥

प्रमुच्यारश्वं दक्षिणेन वेदिष्ठं । हिरण्मयं कशिपूपस्तृणाति तस्मिन्होतोपवि-
शति दक्षिणेन होतारश्च हिरण्मये कूर्चे यजमानो दक्षिणतो ब्रह्मा चोवाता च हि-
रण्मयोः कशिपुनोः पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख्युर्हिरण्मये वा कूर्चे हिरण्मये वा फलके ॥१॥
समुपावेष्वध्वर्युः सम्प्रष्यति । होतर्भूतान्याचक्ष्व भूतधिषं यजमानमध्युहेति स-
म्प्रेषितो होताध्वर्युणामन्त्रयने पारिप्लवमारुयानमारुयास्यन्ध्वर्यविति ह वै होत-
रित्यध्वर्युः ॥ २ ॥ मनुर्वैवस्वतो राजेत्याह । तस्य मनुष्या विशस्तऽइमऽभासत
ऽइत्यश्रोत्रिया गृहर्षधिन उपसमेता भवन्ति तानुपदिशत्युच्चा वेदः सोऽयमित्यृ-
चाश्च सूक्तं व्याचक्ष्णाण—इवानुद्रवेद्रीणागणगिन उपसमेता भवन्ति तानध्वर्युः स
म्प्रेषति वीणागणगिन इत्याह पुराणैरिमं यजमानं राजभिः साधुकृद्भिः संग्मा-
यतेति तं त तथा संग्मायन्ति तद्येनमेवुं संग्मायन्ति पुराणैरिवैनं तद्राजभिः सा-
धुकृद्भिः सलोकं कुर्वन्ति ॥ ३ ॥ सम्प्रेष्याध्वर्युः प्रक्रमान्जुहोति । अन्वाहार्यपच-
ने वाश्वस्य वा पदं परिलिख्य यतरथास्य तत्रावृद्धवति पूर्वा त्वेव
स्थितिः ॥ ४ ॥ सावित्र्या एवेष्टेः । पुरस्तादनुमुत्य सकृदेव रूपाएपाहवनीये जु-
होत्यथ सायं धृतिषु ह्यमानासु राजन्या वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्द्रामुदाध्नं-
स्तिस्त्रः स्वयश्च सम्भृता गाथा गायतीत्ययुध्यतेत्यमुश्च संग्राममजयविति तस्योक्तं
ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ अथ श्वोभूते द्वितीयेऽहन् । एवमेवैतासु सावित्रीष्विष्टिषु सश्च
स्थितास्वेषैवावृद्धध्वर्यविति ह वै होतारित्येवाध्वर्युर्यमो वैवस्वतो राजेत्याह तस्य पि-
तरो विशस्तऽइमऽभासतऽइति स्थविरा उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति यजूंषि
वेदः सोऽयमिति यजुषामनुवाकं व्याचक्ष्णाण—इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति
न प्रक्रमान्जुहोति ॥ ६ ॥ अथ तृतीयेऽहन् एवमेवैतास्विष्टिषु सश्चस्थितास्वेषै-
वावृद्धध्वर्यविति ह वै होतारित्येवाध्वर्युर्यमो आदित्यो राजेत्याह तस्य गन्धर्वा
विशस्तऽइमऽभासतऽइति युवानः शोमना उपसमेता भवन्ति तानुपदिशत्यथर्वाणो
वेदः सोऽयमित्यथर्वणामेकं पर्वं व्याचक्ष्णाण—इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न
प्रक्रमान्जुहोति ॥ ७ ॥ अथ चतुर्थेऽहन् । एवमेवैतास्विष्टिषु सश्चस्थितास्वेषैवा-
वृद्धध्वर्यविति ह वै होतारित्येवाध्वर्युः सोमा वैष्णवो राजेत्याह तस्याप्सरसो

विशस्ता इमा आमतऽइति युवतयः शोभन्ता उपसमेता भवन्ति ता उपदिशन्त्यङ्गि-
रसो वेदः सोयमित्यङ्गिरसामेकं पर्वं व्याचक्ष्णाण-इवानुद्र० ॥ ८ ॥ अथ पञ्चमे-
ऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु सन्धस्थितास्त्रैवावृद्धध्वर्यविति हवै होतरित्येवाध्वर्युर्वेदः
काद्रवेयो राज्ञत्याह तस्य सर्पा विशस्तऽइमऽआमतऽइति सर्पाश्च सर्पाविदक्षोपस-
मेता भवन्ति तानुपदिशति सर्पविद्या वेदः सोऽयमिति सर्पविद्याया एकं पर्वं व्या-
चक्ष्णाणइवानुद्र० ॥ ९ ॥ अथ षष्ठेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु सन्धस्थितास्त्रैवा-
वृद्धध्वर्यविति हवै होतरित्येवाध्वर्युः कुबेरो वैश्रवणो राज्ञेत्याह तस्य रक्षाधिसि
विशस्तानीमान्यासतऽइति सेलगाः पापकृन् उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति दे-
वजनविद्यावेदः सोऽयमिति देवजनविद्याया एकं पर्वं व्याचक्ष्णाण-इवानुद्र०
॥ १० ॥ अथ सप्तमेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु सन्धस्थितास्त्रैवावृद्धध्वर्यविति हवै
होतरित्येवाध्वर्युः सितो धान्वो राज्ञेत्याह तस्यासुरा विशस्तऽइमऽआमतऽइति कु-
सीदिन-उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति मायावेदः सोऽयमिति काचिन्मायां कुर्या-
देवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न प्रक्रमान्जुहोति ॥ १ ॥ अथाष्टमेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु
सन्धस्थितास्त्रैवावृद्धध्वर्यविति हवै होतरित्येवाध्वर्युर्मत्स्यः सांमदो राज्ञेत्याह तस्यो-
दकेचरा विशस्तऽइमऽआमतऽइति मत्स्याश्च मत्स्यहन्श्रोपसमेता भवन्ति तानुपदि-
शतीतिहासावेदः सोऽयमिति कंचिदितिहासमाचक्ष्णीतैवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न प्रक्रमा-
न्जुहोति ॥ २ ॥ अथ नवमेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु सन्धस्थितास्त्रैवावृद्धध्वर्यविति हवै
होतरित्येवाध्वर्युस्ताक्षर्यो वैपश्यतो राज्ञेत्याह तस्य व्याधिसि विशस्तानीमान्यामत
ऽइति व्याधिसि च वायोविद्यिक श्रोपसमेता भवन्ति तानुपदिशति पुराणं वेदः
सोऽयमिति किंचित्पुराणमाचक्ष्णीतैवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न प्रक्रमान्जुहोति ॥ ३ ॥
अथ दशमेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु सन्धस्थितास्त्रैवावृद्धध्वर्यविति हवै होत-
रित्येवाध्वर्युर्धर्म इन्द्रो राज्ञेत्याह तस्य देवा विशस्तऽइमऽआमत इति श्रोत्रिया
अपतिग्राहका उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति सामाने वेदः सोऽयमिति साम्नां
दशतं ब्रूयदेवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न प्रक्रमान्जुहोतीति ॥ ४ ॥ एतत्कारिष्ठवम् ।
सर्वाणि राज्यान्याचष्टे सर्वा विशः सर्वान्देवान्त्सर्वान्देवान्त्सर्वाणि भूतानि सर्वे-
षाध्वे हवे स एतेषाध्वे राज्यानां स्यायुज्यं सलोकानामरनुने सर्वासां विशा-
मैश्वर्यमाधिपत्यं गच्छति सर्वान्देवानवरुन्दे सर्वान्देवान्पीत्वा सर्वेषु भूतेष्वन्ततः
प्रतितिष्ठति यस्यैवंविदेतद्धोता पारिप्लवमारुयानमाचष्टे यो वैतदेवं वेदेतदेव

समानमाख्यानं पुनः—पुनः संवत्सरं परिप्लवते तद्यत्पुनः—पुनः परिप्लवते
तस्मात्परिप्लवत् षट्त्रिंशत् दशाहानाचष्टे षट्त्रिंशत्क्षरं बृहती धारताः
प्रशवो बृहत्पैवास्मै पशून्वरुद्धे ॥ १५ ॥ आत्मणम् ॥ १ ॥ [४. ३.] ॥

संवत्सरे पर्यवेते दीक्षा । प्राजापत्यमालभ्योत्सीदन्तीष्टयः पुराहितस्या-
ग्निषु यजेतेत्यु ह्येकऽआहुःकिम् दीक्षितो यजेत द्वादश दीक्षा द्वादशोपसद्दस्तिष्ठः
सुत्यास्तुत्तिणवमभिसम्पद्यते वृजो वै त्रिणवः क्षत्रमश्वः क्षत्रं राजन्यो वृजेषु
खलु वै क्षत्रं स्पृतं तद्वज्रैणवु क्षत्रं स्पृणोति ॥ १ ॥ दीक्षणीयायां स
स्थितायाम् । सायं वाचि विस्पृष्टायां वीणागणाग्नि उपसमेता भवन्ति तानध्वयुः
सम्प्रेष्यति वीणागणाग्नि इत्याह देवैरिमं यजमानं संमायतेति तं ते तथा संगाय-
यन्ति ॥ २ ॥ अहरद्वर्वाचि विस्पृष्टायाम् । अग्नीषोमीयाणामन्ततः सस्थायां
परिहृतामु वसतीवगीषु तद्यदेनं देवैः संगायन्ति देवैरेवैनं तत्सलोकं कुर्वन्ति
॥ ३ ॥ प्रजापतिना सुत्यासु । एवमेवाहरहः परिहृतास्वेव वसतीवरीषूदवसानी-
यायामन्ततः सस्थितायां तद्यदेनं प्रजापतिना संगायन्ति प्रजापतिनैवैनं
तदन्ततः सलोकं कुर्वन्ति ॥ ४ ॥ एकविंशतिर्युपाः । सर्वेऽएकविंशत्यरत्न-
यो राज्जुदालोऽग्निष्ठो भवति पैतृदारवावाभितः षड्वैन्वास्त्रय इत्यात्त्रय इ-
त्यात्षट् खादिरात्त्रय एवेत्यात्त्रय इत्यात्षट् पालाशात्त्रय एवेत्यात्त्रय इत्यात्
॥ ५ ॥ तद्यदेतुऽएवं यूपा भवन्ति । प्रजापतेः प्राणेषूत्क्रान्तेषु शरीरं स्वयितु-
मध्रियत तस्य यः श्लेष्मासीत्सार्धं समवद्रुत्य मध्यतो नस्त उदभिनत्स एष
वनस्पतिरभवद्रज्जुदालस्तस्मात्स श्लेष्मणः श्लेष्मणो हि समभवत्तेनैवैनं तद्रूपेण
समर्धयति तद्यत्सोऽग्निष्ठो भवति मध्यं वाऽएतद्यूपानां यदग्निष्ठो मध्यमेतत्प्राणा-
नां यन्नासिके स्वऽएवैनं तदायतने दधाति । ६ ॥ अथ यदापोमयं तेज आसीत् ।
यो गन्धः स सार्धं समवद्रुत्य चक्षुष्ट उदभिनत्स एष वनस्पतिरभवत्पीतु-
दारुस्तस्मात्स सुरभिर्गन्धाद्धि समभवत्तस्माद्दु ज्वलनस्तेजसो हि समभवत्तेनैवैनं
तद्रूपेण समर्धयति तद्यत्तावाभितोऽग्निष्ठं भवतस्तस्मादिमे अभितो नासिकां च-
क्षुषी स्वऽएवैनौ तदायतने दधाति ॥ ७ ॥ अथ यत्कुन्तापमासीत् । यो मज्जा स
सार्धं समवद्रुत्य श्रोत्रत उदभिनत्स एष वनस्पतिरभवत्तस्मात्सस्यान्तरतः
सर्वमेव फलप्रायं भवति तस्माद् हारिद्र-इव भवति हारिद्र-इव हि मज्जा तेनैवैनं

तद्रूपेण समर्धयत्यन्तरे पैतुदारुवौ भवतो ब्राह्मे बल्ला अन्तरे हि चक्षुषी ब्राह्मे श्रोत्रे
 स्वऽएवैनास्तुदायतने दधाति ॥ ८ ॥ अस्थिभ्य एवास्य खादिरः समभवत् । त-
 स्मात्स दारुणो बहुसारा दारुणमिव अस्थि तेनैवेन तद्रूपेण समर्धयत्यन्तरे बल्ला
 भवन्ति ब्राह्मे खादिरा अन्तरे हि मज्जानो ब्राह्मण्यस्थीनि स्वऽएवैनास्तुदायतने
 दधाति ॥ ९ ॥ माथसेभ्य एवास्य पलाशः समभवत् । तस्मात्स बहुरसो लो-
 हितरसो लोहितमिव हि माथ्सं तेनैवेन तद्रूपेण समर्धयत्यन्तरे खादिरा भवन्ति
 ब्राह्मे पलाशा अन्तराणि ह्यस्थीनि ब्राह्मणि माथ्सानि स्वऽएवैनास्तुदायतने द-
 धाति ॥ १० ॥ अथ यदेकविंशतिर्भवन्ति । एकविंशत्यरत्नय एकविंशशो
 वाऽएष य एष तपति द्वादश मासाः पञ्चर्तुवस्त्रय इमे लोका अमावादित्य एक-
 विंशः सोऽश्वमेध एष प्रजापतिर्भवेत् प्रजापतिं यज्ञं कृत्स्नं संस्कृत्य तस्मि-
 न्नेकविंशतिमग्नीषोमीयान्पशुनालभते तेषां समानं कर्मेत्येतत्पूर्वेषुः कर्म
 ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४. ४] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [८७] ॥ ॥

अथ प्रातर्गोतमस्य । चतुरुत्तर स्तोमो भवति तस्य चतसृषु बहिष्पवमानम-
 ष्टास्वष्टास्वाज्यानि द्वादशसु माध्यन्दिनः पञ्चमानः षोडशसु पृष्ठानि विंशत्य-
 मार्षवः षडमानश्चतुर्विंशत्यामग्निष्टोममाम् ॥ १ ॥ तस्य हेके । अग्निष्टोममाम
 चतुःसाम कुर्वन्ति नाग्निष्टोमो लोक्य इति वदन्तस्तद्यदि तथा कुर्युः सार्धं
 स्तात्रियं शस्त्वा सार्धमनुरूपं शंभेद्रथन्तरं पृष्ठं राथन्तरं शस्त्रमग्निष्टोमो
 यज्ञस्तेनेमं लोकमृध्नोति ॥ २ ॥ एकविंशतः सवतीयाः पशवः । सर्वेऽआग्ने-
 यास्तेषां समानं कर्मेत्यु हेकेऽआहुर्हे त्वेतेऽएकादाशिन्यावालाभेत य एवैकाद-
 शिनेषु कामस्तस्य कामस्याप्यै ॥ ३ ॥ अस्थितेऽग्निष्टोमे । परिहृतासु वसतीवरीष्व-
 ध्वर्युरन्नहोमान्जुहोति तेषामुक्तं ब्राह्मणं पाणाय स्वाहापानाय स्वाहेति द्वादशभिरनु-
 वाकैर्द्वादश मासाः संवत्सरः सर्वं संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावरु-
 द्धयै ॥ ४ ॥ एकविंशं मध्यममहर्भवति । असौ वाऽआदित्य एकविंशः सोऽ-
 श्वमेधः स्वेनैवेनं स्तोमेन स्वायां देवतायां प्रतिष्ठापयति तस्मादेकविंशम् ॥ ५ ॥
 यद्वैकविंशम् । एकविंशो वै पुरुषो दश हस्तया अङ्गुलयो दश पाया आत्तै-
 कविंशस्तदनेकविंशेनात्मनैतस्मिन्नेकविंशे प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति तस्मादे-
 कविंशम् ॥ ६ ॥ यद्वैकविंशम् । एकविंशो वै स्तोमानां प्रतिष्ठा बहु खलु

वाऽएतदेतस्मिन्नहन्युच्चावचमिव कर्म क्रियते तद्यदेतदेतस्मिन्नहन्युच्चावचं बहु कर्म
 क्रियते तदेतस्मिन्नेकावच्छेपे प्रतिष्ठितायां प्रतिष्ठितं क्रियाताऽइति तस्माद्धे-
 वेतुवेकविंशत्पृष्ठः ॥ ७ ॥ तस्य प्रातः सवनम् । अग्निं तं मन्ये यो
 वसुरिति होता पाङ्कमाज्यं शस्त्वैकाहिकमुपसंशुंशुंसति बार्हतं च प्रचमं
 माधुच्छन्दसं च त्रिचश उभे सत्शशुंसति यश्च बार्हते प्रउगे कामो य उ च
 माधुच्छन्दसं तयोरुभयोः कामयोरप्यै कृतं प्रातः सवनम् ॥ ८ ॥ अथातो माध्य-
 न्दिनं सवनम् । अतिच्छन्दाः प्रतिपन्नमरुत्वतीयस्य त्रिकदुक्केषु माहषो यवाशिरमि-
 त्यतिष्ठा वाऽएषा छन्दसां यत्तिच्छन्दा अतिष्ठा अश्वमेधोयज्ञानामश्वमेधस्यैवाप्यै
 सैषैव त्रिः शस्ता त्रिचः सम्पद्यते तेनो तं काममाप्नोति यांश्चऽइह वसो सुतम-
 न्ध इत्यनुचर एष एव नित्य एकाहातान् इत्या हि सोम इन्द्रेऽवितासि सुन्वतो
 वृक्तवर्हिष इति पञ्जीश्च पृषदाश्च शस्त्वैकाहिके निविदं दधातीति मरुत्वती-
 यम् ॥ ९ ॥ अथातो निष्कनकम् । महानाम्न्यः पृष्टं भवन्ति सानुरूपाः सप्रगाथाः
 शंशुंसति सर्वे वै कामा महानाम्नीषु सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वेषां कामानामप्याऽइन्द्रो
 मदाय वावृधे प्रदं ब्रह्म नृत्रतूर्येष्वानिथेति पञ्जीश्च पृषदाश्च शस्त्वैकाहिके निविदं दधाति
 क्लृप्तं माध्यन्दिनं सवनम् ॥ १० ॥ अथातस्तृतीयसवनम् । अतिच्छन्दाएव प्रति-
 पद्वैश्वदेवस्याभि त्वं देवत्वं सवितारमेण्यारिति तस्या एतदेवब्राह्मणं यत्पूर्व-
 स्या अभि त्वा देव सवितरित्यनुचरोऽभिवानिभिमृत्यै रूपमुद्ध्य देवः सविता द्रुमूना
 इति सावित्रं शस्त्वैकाहिके निविदं दधाति मही द्यानापृथिवीऽइह ज्येष्ठेऽइति चतु-
 र्भ्यं च द्यावापृथिवीयं शस्त्वैकाहिके निविदं दधात्यभुर्भिवा वाज इन्द्रो नोऽअ-
 च्छेस्याभवं शस्त्वैकाहिके निविदं दधाति को नु वां मित्रावरुणावृतायान्निति वैश्व-
 देवत्वं शस्त्वैकाहिके निविदं दधातीति वैश्वंदेवम् ॥ ११ ॥ अथात आग्निमारुतम् ।
 मूर्धानं दिवोऽअरतिं पृथिव्या इति वैश्वानरीयं शस्त्वैकाहिके निविदं दधात्या-
 रुद्रास इन्द्रवन्तः सजोषस इति मारुतं शस्त्वैकाहिके निविदं दधातीमृषुषु बो-
 ऽअतिथिषुषुधमिति नवर्षं जातवेदसीयं शस्त्वैकाहिके निविदं दधाति तद्यदेकाहि-
 कानि निविद्वानानि भवान्तिप्रतिष्ठा वै ज्येतिष्ठामः प्रतिष्ठायाऽअप्रच्युत्यै ॥ १२ ॥ तस्यैते
 पशवो भवन्ति । अश्वस्तूपरो गोमृग इति पञ्चदश पर्यङ्ग्यास्तेषामुक्तं ब्राह्मणमथैतऽ
 आरण्या वसन्ताय कपिञ्जलानालभते ग्राण्णाय कलाविक्रान्वर्षाभ्यस्तित्तिरीनिति
 तेषाम्बेवाकम् ॥ १३ ॥ अथैतानेकविंशत्पृष्ठं शतयो चानुपस्यदेवताभ्य एकावेत्तिमकवि-

ॐ शक्तिं पशुनालभतऽ एतावन्तो वै सर्वे देवा यावत्यश्वातुर्मास्यदेवताः सर्वे कामा
 अश्वमेधे सर्वान्देवान्प्रीत्वा सर्वान्कामानामवान्तीति न तथा कुर्यात् ॥ १४ ॥
 सप्तदशैव पशुन्मध्यमे यूपऽश्रालभेत । प्रजापतिः सप्तदशः सर्वं ॐ सप्तदशः सर्वमश्वमे-
 धः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावरुद्धयै षोडश-षोडशेतेषु षोडशकल वाऽइदं ॐ सर्वमश्वमेधः
 सर्वस्याप्यै सर्वस्यावरुद्धयै त्रयोदश-त्रयोदशागयानाकाशेष्वालभते त्रयोदश
 मासाः संवत्सरः सर्वं ॐ संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ १५ ॥
 अथ पुरा बहिष्पवमानात् । अश्वं निक्त्वोदानयन्ति तेन पश्वमानाय सर्पन्ति तस्योक्तं
 ब्राह्मणं ॐ स्तुते बहिष्पवमानेऽश्वमास्तावमाक्रमयन्ति स यद्यत्र वा जिघ्रैस्त्रि वा
 वर्तेत स मुद्गो मे यज्ञ इति इ विद्यात्तमुपाकृत्याध्वर्युराह होतरभिष्टुहीति तमेकाद-
 शभिर्होताभिष्टौति ॥ १६ ॥ यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इति । त्रिः प्रथमया त्रिरु-
 त्तमया ताः पञ्चदश सम्पद्यन्ते पञ्चदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रैरेवैतद्वीर्येण य-
 जमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते तद्वै यजमानायैव वज्रः प्रदीयते योऽस्य स्तुत्यस्तं ॐ
 स्तुतवऽह्यप प्रागाच्छसनं वाज्यर्वोप प्रागात्परमं यत्सधस्थामिति ॥ १७ ॥ एतऽह्यनु-
 त्य । मा नो मिश्रो बरुणो अर्यमायुरित्येतत्सूक्तमधिगात्रावपाति चतुस्त्रिंशद्वा-
 जिनो देवबन्धोरित्यु हैकऽएतां वृहक्रीणां पुरस्ताद्दधाति नेदनायत्ने प्रणवं
 वधामित्यथो नेदेकवचनेन बहुवचनं व्यत्रायामिति न तथा कुर्यात्सार्धमेषू सू-
 क्तमावपेद्वप प्रागाच्छसनं वाज्यर्वोप प्रागात्परमं यत्सधस्थामिति ॥ १८ ॥ ब्रा-
 ह्मणम् ॥ ३ ॥ [५. १] ॥

एतेऽवक्तृवा । यदधिगोः परिशिष्टं भवति तदाह वासोऽधिवासं ॐ हिरण्य-
 मित्यश्वायोपस्तृणन्ति तस्मिन्नेनमधिंसङ्गपयन्ति संज्ञमेषुः पशुपु पत्न्यः पाङ्गजैरुदा-
 यन्ति चतस्रश्च जायाः कुमारी पञ्चमी चत्वारि च शतान्यनुचरीणाम् ॥ १ ॥ नि-
 ष्ठितेषु पात्रेजनेषु । महिषीप्रश्नायोपनिपादयन्त्यथैनाविधवासेन सम्प्रोर्णुवन्ति स्वर्गे
 लोके प्रोर्णुवाथामित्येष वै स्वर्गे लोको यत्र पशुं संज्ञपयन्ति निरायन्याश्च स्व-
 शिशं महिष्युपस्थे निधत्ते वृषा वाजी रेतोधा रेतो दधात्विति मिथुनस्यैव सर्व-
 त्वाय ॥ २ ॥ तयोः शयानयोः । अश्वं यजमानोऽधिमेधत्युत्सकथ्या भव गुहं धे-
 हीति तं न कश्चन प्रत्यधिमेधति नेद्यजमानं प्रतिप्रतिः कुश्चिदुसविति ॥ ३ ॥
 अथाध्वर्युः कुमारीमधिमेधति । कुमारि ह्ये-ह्ये कुमारि युकासकौ शकुन्तिकेति

तं कुपारी प्रत्यभिमेथस्यध्वर्यो ह्ये-ह्येऽध्वर्यो यकोऽसकौ शकुन्तक इति ॥ ४ ॥
 अथ ब्रह्मा महिषामभिमेथति । महिषि ह्ये-ह्ये महिषि माता च ते पिता च तेऽग्रं
 वृक्षस्य रोहत इति तस्यै शतं ॥ राजपुत्र्याऽनुचर्यो भवन्ति ता ब्रह्माणं प्रत्यभिमेथन्ति
 ब्रह्मन्ह्ये-ह्ये ब्रह्मन्माता च ते पिता च तेऽग्रे वृक्षस्य क्रीडत इति ॥ ५ ॥ अथोद्गाता वावा-
 तामभिमेथति । वावाते ह्ये-ह्ये वावातऽऊर्ध्वमिनापुञ्ज्वापयेति तस्यै शतं ॥ राजन्या
 अनुचर्यो भवन्ति ता उद्गातारं प्रत्यभिमेथन्त्युद्गातह्ये-ह्येऽउद्गातरूध्वमेनमुच्छ्रयता-
 दिति ॥ ६ ॥ अथ होता परिवृक्तामभिमेथति । परिवृक्ते ह्ये-ह्ये परिवृक्ते यदस्या
 अथ ह्ये-ह्ये इति तस्यै शतं ॥ सूतप्राणययां दुहितरोऽनुचर्यो भवन्ति ता होतारं प्र-
 त्यभिमेथन्ति होतह्ये-ह्ये होतयेदेवासो ललामर्गामिति ॥ ७ ॥ अथ क्षत्रा पाला-
 गलीमभिमेथति । पालागलि ह्ये-ह्ये पालागलि यद्वरिणो यवमन्ति न पुष्टं पशु
 मन्यतऽइति तस्यै शतं ॥ चात्रसंग्रहीतृणां दुहितरोऽनुचर्यो भवन्ति ताः सप्तारं
 प्रत्यभिमेथन्ति जत्तह्ये-ह्ये जत्तयेद्वरिणो यवमन्ति न पुष्टं बहु मन्यतऽइति ॥ ८ ॥
 सर्वासिर्वाऽएषा वाचः । यदभिमेथिकाः सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वया वाचा सर्वा-
 न्कामानापनवोभेत्युत्थापयन्ति महिषीं तनस्तुयथेतं प्रतिपरायन्त्यथेतरे सुरभिप्तीपू-
 चपन्ततोऽन्वाहुर्दधिक्राव्णोऽअकारिषमिति ॥ ९ ॥ अप वाऽएतेभ्य आयुर्देवताः काम-
 न्ति । ये यज्ञेऽपूतां वाचं वदन्ति वाचमेथेतत्पुनते देवयज्यायै देवतानामनपक्रमाय
 या च गोमृगे वपा भवति या चाजे तूपरे तेऽअश्वे प्रत्यवधायाहरन्ति
 नाश्वस्य वपास्तीति वदन्तो न तथा कुर्यादश्वस्यैव प्रत्यक्षं मेद आहरेत्पज्ञाता इत-
 राः ॥ १० ॥ श्रुतासु वपासु । स्नाहाकृतिभिश्चरित्वा प्रत्यञ्चः प्रतिपरेत्य सदसि
 ब्रह्मोद्यं वदन्ति पूर्वया द्वारा प्रपद्य यथाधिष्णयं व्युपविशन्ति ॥ ११ ॥ स हाता-
 ध्वर्यु पृच्छति । कः स्वदेकाकी चरतीति तं प्रत्याह सूर्य एकाकी चरतीति ॥ १२ ॥
 अथाध्वर्युर्होतारं पृच्छति । किं स्वित्पूर्यसमं ज्योतिरिति तं प्रत्याह ब्रह्म सूर्य-
 समं ज्योतिरिति ॥ १३ ॥ अथ ब्रह्मोद्गातां पृच्छति । पृच्छामि त्वा चित्तये देवस-
 खेति तं प्रत्याहापि तेषु त्रिषु पदेऽवस्मीति ॥ १४ ॥ अथोद्गाता ब्रह्माणं पृच्छति ।
 क्वन्तः पुरुष आविवेशेति तं प्रत्याह पञ्चस्वन्तः पुरुष आविवेशेति ॥ १५ ॥
 एतस्यामुक्तायामुत्थाय । सदसोऽधि प्राञ्चो यजमानमभ्यापन्त्यग्रेण हविर्धानेऽआ-
 सीनमेत्य यथायतनं पर्थुपविशन्ति ॥ १६ ॥ स होताध्वर्यु पृच्छति । का स्विदासी-
 त्पूर्वचित्तिरिति तं प्रत्याह द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरिति ॥ १७ ॥ अथाध्वर्युर्होतारं पृच्छ-

ति । क ईमिरे पिशंगिलेति तं प्रत्याहाजारे पिशंगिलेति ॥१८॥ अथ ब्रह्मोद्गातारं पृच्छति । कृत्यस्य विष्टाः कृत्यन्तराणीति तं प्रत्याह षडस्य विष्टाः शतपन्तराणीति ॥१९॥ अथोद्गाता ब्रह्माणं पृच्छति । कोऽअस्य वेद भुवनस्य नाभिर्मिति तं प्रत्याह वेदाहमस्य भुवनस्य नाभिर्मिति ॥२०॥ अथाध्वर्युं यजमानः पृच्छति । पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इति तं प्रत्याहेयं वेदिः पुरोऽअन्नः पृथिव्या इति ॥२१॥ सर्वासिर्वाऽएषा वाचः । यद्ब्रह्मोद्यत् सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वया वाचा सर्वान्कामानामवाप्नोति ॥२२॥ उदिते ब्रह्मोद्ये । प्रपद्याध्वर्युर्द्विरण्मयेन पात्रेण प्राजापत्यं महिमानं ग्रहं गृह्णाति तस्य पुरोरुग्विरण्यगर्भः समवर्तताग्रऽइत्यास्य पुरोऽनुवाक्या सुभूः स्वयम्भूः प्रथम इति होता यत्तत्प्रजापतिर्मिति प्रैषः प्रजापत न खदेतान्यन्य इति होता यजति वषट्कृते जुहोति यस्तेऽहन्त्संवत्सरे महिमा सम्भूयेति नानुवषट्करोति सर्वहुतं हि जुहोति ॥२३॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५.२.] ॥

अथातो वषानां ह्योमः । नानैव चरेयुः वैश्वदेवस्य वषायै वैश्वदेवस्य वषायां हुतायां तदन्विनरा जुहुयुरिति ह स्माह सत्यकामो जावालो विभवे वै सर्वे देवास्तदेनान्यथादेवतं प्रीणातीति ॥ १ ॥ ऐन्द्राग्नस्य वषायां हुतायाम् । तदन्वितरा जुहुयुरिति ह स्माहतुः सौमपौ भानतन्तव्याविन्द्राग्नी वै सर्वे देवास्तद्वैनान्यथादेवतं प्रीणातीति ॥ २ ॥ कायस्य वषायां हुतायाम् । तदन्वितरा जुहुयुरिति ह स्माह शैनालिः प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिमु वाऽअनु सर्वे देवास्तद्वैनान्यथादेवतं प्रीणातीति ॥ ३ ॥ एकविंशतिं चातुर्मास्य देवता अनुवृत्त्य । एकविंशतिं कृत्वा प्रचरेयुरिति ह स्माह भाल्लवेय एतावन्ता वै सर्वे देवा यावत्परचातुर्मास्यदेवतास्तद्वैनान्यथादेवतं प्रीणातीति ॥ ४ ॥ नानैव चरेयुः । इतीन्द्रोतः शौनकः क्रिपुत् स्वरेरंस्तद्वैनान्यथादेवतं प्रीणातीत्येतद्दहतेषां वृचोऽन्या त्वेवात स्थितिः ॥ ५ ॥ अथ होवाच याज्ञवल्क्यः । सकृदेव प्राजापत्याभिः प्रचरेयुः सकृदेवदेवत्याभिस्तद्वैनान्यथादेवतं प्रीणात्यञ्जसा यज्ञस्य सङ्गस्थापुपैति न ह्यलतेति ॥ ६ ॥ हुतासु वषासु । प्रपद्याध्वर्यु रजतेन पात्रेण प्राजापत्यं महिमानमुचरं ग्रहं गृह्णाति तस्य पुरोरुग्यः प्राणतो निमिषते महित्वेति विपर्यस्ते याज्यानुवाक्येऽअयातयाम्तायाऽएष एव प्रैषो वषट्कृते जुहोति यस्ने रात्रा संवत्सरे महिमा सम्भूयेति नानुवषट्करोति तस्योक्तं ब्राह्मणम्

॥ ७ ॥ नान्येषां पशूनां तेदन्या अवद्यन्ति । अवद्यन्त्यश्वस्य दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्त्युत्तरतोऽश्वस्य पुत्रशाखास्वन्त्येषां पशूनामवद्यन्ति वेतसशाखास्वन्त्यस्य ॥ ८ ॥ तद्द् होवाच सात्ययाज्ञिः । इतरथैवकुर्युः पथ एव नापोदित्गमिति पूर्वा त्वेष स्थितिरुक्थयो यज्ञस्तेनान्तरिक्षलोकमृध्नोति सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति सर्वं वै सर्वस्तोमोऽतिरात्रः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ ९ ॥ तस्य त्रिवृद्धिष्पवमानम् । पञ्चदशान्याज्यानि सप्तदशो माध्यन्दिनः पञ्चमान एकविंशशानि पृष्टानि त्रिणवस्तृतीयः पवमानस्त्रयास्त्रिंशमग्निष्टोमसामैकविंशान्युक्यान्येकविंशः षोडशी पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधिर्यद्द्वितीयस्याद्गः पृष्ठस्य षट्दस्य तच्छस्त्रमतिरात्रो यज्ञस्तेनामुं लोकमृध्नोति ॥ १० ॥ एकाविंशतिः सवनीयाः पशवः । सर्वेऽआग्नेयास्तेषां समानं कर्मेत्यु हैकऽआदुरचतुर्विंशतिं त्वेवैतान्गव्यानालभेत द्वादशभ्यो देवताभ्यो द्वादश मासाः संवत्सरः सर्वेऽ संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ ११ ॥ ॥ शतम् ॥ ६००० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [५. ३.] ॥

एतेन देन्द्रोतो दैवापः शौनकः । जनेमेजयं पारिक्षितं याजयां चकार तेनेष्ठा सर्वा पापकृत्पाथ सर्वा ब्रह्महत्यामपजघान सर्वा इ वै पापकृत्पाथ सर्वा ब्रह्महत्यामपहन्ति योऽश्वमेधेन यजेत ॥ १ ॥ तदेतद्गाथयाभिगीतम् । आसन्दीवति घान्याऽथ रुक्मिणथ हरितस्रजम् अवध्रादश्वथ सारंगं देवेभ्यो जनेमेजय इति ॥ २ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽअहनी । ज्योतिरतिरात्रस्तेन भीमसेनमेतेऽएव पूर्वेऽअहनी गौरतिरात्रस्तनोरभसेनपेतेऽएव पूर्वेऽअहनीऽज्यायुगतिरात्रस्तेन श्रुतसेनामित्येते पारिक्षितीयास्तदेतद्गाथयाभिगीतं पारिक्षिता यजमाना अश्वमेधैः पराऽवरम् अजहः कर्म पापकं पुण्याः पुण्येन कर्मणति ॥ ३ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽअहनी । अभिजिदतिरात्रस्तेन ह पर आट्णार ईजे कौसल्यो राजा तदेतद्गाथयाभिगीतमट्णारुह्य परः पुत्रोऽश्वं मध्यमबन्धयत् हरण्यनाभः कौसल्यो विशः पूर्णा अमथहतेति ॥ ४ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽअहनी । विश्वाजिदतिरात्रस्तेन ह पुरुकुत्सो दौर्गहेणेजऽपेक्ष्वाको राजा तस्मादेतदृषिणाभ्यनुक्तमस्माकमत्र पितरस्तऽआसन्तस्सऽअष्टयो दौर्महे बध्यमानऽइति ॥ ५ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽअहनी । महाव्रतमतिरात्रस्तेन ह मरुत्त आविञ्चित ईजऽआयोगवो राजा तस्य ह ततो मरुतः परिवे-

प्रारोऽग्निः क्षत्ता विश्वे देवाः सभासदो बभूवुस्तदेतद्वाथयाभिगीतं मरुतः परिवे-
 प्रारो मरुत्तस्यावसन्गृहे आत्रिचित्तस्याग्निः क्षत्ता विश्वे देवाः सभासद् इति म-
 रुतो ह वै तस्य परिवेप्रारोऽग्निः क्षत्ता विश्वे देवाः सभासदो भवन्ति योऽश्वमे-
 धेन यजते ॥ ९ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽश्वहनी । आप्तोर्यापोऽतिरात्रस्तेन हेतेन क्रैव्य ईजे
 पाञ्चालो राजा क्रिव्य इति ह वै पुरा पञ्चालानाचक्षते तदेतद्वाथयाभिगीतम्
 अश्वं मेध्यमालभत क्रिवाणामार्तपूरुषः पाञ्चालः परिवक्रायाथ सहस्रशतदाक्षि-
 णमिति ॥७॥ अथ द्वितीयया । सहस्रमासन्नयुता शत्रा च पञ्चविंशतिः दिक्तो-
 दिक्तः पञ्चालानां ब्राह्मणा या विभेजिरऽइति ॥ ८ ॥ त्रिवृद्गनिष्टोमः । पञ्च-
 दश उक्थयः सप्तदशं तृतीयमहः सोक्थकमेकविंशः षोडशी पञ्चदशी रात्रि-
 स्त्रिवृत्संधिरित्येषोऽनुष्टुप्सम्पन्नस्तेन हेतेन धवसा द्वैतवन ईजे मात्स्यो राजा य-
 त्रैतद्वैतवनं सरस्तदेतद्वाथयाभिगीतं चतुर्दश द्वैतवनो राजा संग्रामजिद्धयान् इ-
 न्द्राय वृत्रघ्नेऽवध्नात्समाद्वैतवनं सर इति ॥९॥ चतुर्विंशः प्रवमानाः । त्रिवृ-
 दभ्यावर्तं चतुश्चत्वारिंशः प्रवमाना एकविंशमभ्यावर्तमष्टाचत्वारिंशः प्र-
 वमानास्त्रयस्त्रिंशमभ्यावर्तमाग्निष्टोमसामाह्वानिंशान्युक्थान्येकविंशः षोडशी
 पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधिरिति ॥ १० ॥ एतास्त्रिण्योः क्रान्तम् । तेन हेतेन भर-
 तो दौःषन्तिरिजे तेनष्टेमां व्यष्टिं व्यानशे येयं भरतानां तदेतद्गाथयाभिगीतमहास-
 पतिं भरतो दौःषन्तिर्यमुनाप्रनु गङ्गायां वृत्रघ्नेऽवध्नात्पञ्चपञ्चाशतं ह्यानि-
 ति ॥ ११ ॥ अथ द्वितीयया । त्रयस्त्रिंशं शतं राजाश्वान्वज्ज्वाय मेध्यान
 सौधुम्निरत्यष्टादन्यानामायान्मायवत्तर इति ॥१२॥ अथ तृतीयया । शकुन्तला
 नाडपितृपसरु भरतं दधे पः महस्त्रानिन्द्रायाश्वान्मेध्यान्य आहरद्विजित्य पृथि-
 वीं सूर्यामिति ॥ १३ ॥ अथ चतुर्थ्यां । महदय भरतस्य न पूर्वं नापरे जनाः ।
 दिवंपत्य-इव बाहुभ्यां नोदापुः पञ्च मानवा इति ॥ १४ ॥ एकविंशस्तो-
 मेन । ऋषभो याज्ञतुर ईजे श्विनानाथ राजा तदेतद्गाथयाभिगीतं याज्ञतुरे
 यजमाने ब्रह्मण ऋषभे जनाः अश्वमेधे धनं लब्ध्वा विभजन्ते स्म वृक्षिणा
 इति ॥ १५ ॥ त्रयास्त्रिंशस्तोमेन । शोणः सात्रामाह ईजे पाञ्चालो राजा तदे-
 तद्गाथयाभिगीतं सात्रासहे यजमानेऽश्वमेधेन तौर्वशाः उदीरते त्रयास्त्रिंशः
 षट् सहस्राणि वर्मिणामिति ॥ १६ ॥ अथ द्वितीयया । षट् षट् षट्हा सहस्रा-
 णि यज्ञे कोरुपितुस्त्र उदीरते त्रयास्त्रिंशः षट् सहस्राणि वर्मिणामिति ॥१७॥

अथ तृतीयया । सात्रासहे यज्ञमाने षड्चाले राज्ञि सुवृजि अमाद्यविन्द्रः सोमेना-
 तृप्यन्ब्राह्मणा धनैरिति ॥ १८ ॥ गोविन्देन शतानीकः । सात्राजित ईजे कारय-
 स्याःश्वमादाय ततो हैतद्वर्षाकाशयोऽग्नीन्नादधतऽध्यात्तसोमपीथाः स्म इति वदन्तः
 ॥ १९ ॥ तस्य विधा चतुर्विंशतिः प्रवमानाः । त्रिवृदभ्यावर्त चतुश्चत्वारिंशतिः
 प्रवमाना एकविंशत्याज्यानि तृणवान्युक्थान्येकविंशत्यानि पृष्ठानि षट्त्रिंशतिः
 प्रवमानास्त्रयस्त्रिंशत्प्रवमानाग्निष्टोमसामादेकविंशत्यान्युक्थान्येकविंशतिः षो-
 ढशी षड्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्पांथिः ॥ २० ॥ तदेतद्ग्राथयाभिर्गीतं । शतानीकः
 समन्तासु मेध्यं सात्राजितो हयम् आदत्त यज्ञं काशीनां भरतः सत्वतामिवे-
 ति ॥ २१ ॥ अथ द्वितीयया । श्वेतं समन्तासु वशं चरन्तं शतानीको धृत्-
 राष्टस्य मेध्यम् आदाय सुहा दशमास्यमश्वं शतानीको गोविन्देन हेजऽ
 इति ॥ २२ ॥ अथ चतुर्थ्या । महदद्य भरतानां न पूर्वं नापरे जनाः द्विवं मर्त्य-
 श्वपत्नाभ्यां नोदापुः सप्त मानवा इति ॥ २३ ॥ अथातो दक्षिणानाम् । मध्यं
 प्रति राष्टस्य यदन्यद्भूमेश्च पुरुषेभ्यश्च ब्राह्मणस्य च वित्तात्प्राची दिग्घोतुर्दक्षिणा
 ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वयोऽरुदीऽपुद्गातुस्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः ॥ २४ ॥ उदयनीया-
 यां सन् स्थितायाम् । एकविंशतिं वशा अनूबन्ध्या आलभते मैत्रावरुणावै-
 श्वदेवीर्वाहस्पत्या एतासां देवतानामापत्यै तद्यद्वाहस्पत्यान्त्या भवन्ति ब्रह्म वै
 बृहस्पतिस्तद् ब्रह्मण्येवान्ततः प्रतितिष्ठति ॥ २५ ॥ अथ यदेकविंशतिर्भवन्ति । एक-
 विंशतिः षोडश एष य एष तपति द्वादश मासाः षड्चर्तवस्त्रय इमे लोका अमावा-
 दित्य एकविंशति एतामभिसम्पदम् ॥ २६ ॥ उदवसानीयायां सन् स्थितायाम् ।
 चतस्रश्च जायाः कुमारीं पञ्चमीं चत्वारि च शतान्यनुचरीणां यथासमुदितं दक्षिणां
 ददति ॥ २७ ॥ अथोत्तरं संवत्सरपृतुपशुभिर्यजते । षडभिराग्नेयैर्वसन्ते षडभि-
 रैन्द्रैर्प्रीष्मे षडभिः पार्जन्यैर्वा मारुतैर्वा वर्षासु षडभिर्भैत्रावरुणैः शरादि षडभिरैन्द्रा-
 वैष्णवैर्हैमन्ते षडभिरैन्द्रावाहस्पत्यै शिशिरे षट्पतवः संवत्सरः ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति-
 तिष्ठति षट्त्रिंशदेते पशवो भवन्ति षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बृहत्यामधि स्वर्गो
 लोकः प्रतितिष्ठतस्तद्वन्ततो बृहत्यैव छन्दसा स्वर्गो लोके प्रतितिष्ठति ॥ २८ ॥
 आक्षणम् ॥ ११ ॥ [५. ४.] ॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०६ ॥
 षड्चमोध्यायः [८८] ॥ ॥

पुरुषो ह नारायणोऽकामयत् । अतितिष्ठेयं सर्वाणि भूतान्यहमेवेदं सर्वं
 स्यामिति स एतं पुरुषमेधं पञ्चरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यत्प्रमाहरत्तेनायजत् तेनेष्ट्वात्पतिष्ठ
 त्सर्वाणि भूतानीदं सर्वमभवदतितिष्ठति सर्वाणि भूतानीदं सर्वं भवति य एवं
 विद्वान्पुरुषमेधेन यजते यो वैतदेवं वेद ॥ १ ॥ तस्य त्रयोविंशतिर्दीक्षाः । द्वा-
 दशोपसदः पञ्च सुत्याः स एष चत्वारिंशद्दशत्रः सदीप्तोपसत्कश्चत्वारिंश-
 दक्षरा विराट्द्विशजमभिसम्पद्यते ततो विराडजायत विराजोऽग्निः पुरुष इत्येषा
 वै सा विराड्देतस्या एवैतद्विराजो यज्ञं पुरुषं जनयति ॥ २ ॥ ता वाऽएताः । चत-
 सो दशतो भवन्ति तद्यदेताश्चतस्रो दशतो भवन्त्येषां चैव लोकानाम्प्राप्त्यै दिशां
 चेममेव लोकं प्रथमया दशताप्नुवन्नन्तरि च द्वितीयया दिवं तृतीयया दिशश्चतुर्थ्या
 तथैवैतद्यजमान इममेव लोकं प्रथमया दशताप्नोत्यन्तरि च द्वितीयया दिवं तृती-
 यया दिशश्चतुर्थ्यैतावद्वाऽइदं सर्वं यावदिमे च लोका दिशश्च सर्वं पुरुषमेधः
 सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ॥ ३ ॥ एकादशाग्निषोमीयाः पशव उपवसथे । तेषां
 समानं कर्मैकादश यूपा एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्जिर्था त्रिष्टुब्जैर्णवैतद्वैर्ण
 यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते ॥ ४ ॥ एकादशिनाः सुत्यासु पशवो भवन्ति ।
 एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्जिर्था त्रिष्टुब्जैर्णवैतद्वैर्ण यजमानः पु-
 रस्तात्पाप्मानमपहते ॥ ५ ॥ यद्वैकादशिना भवन्ति । एकादशिनी वाऽइदं
 सर्वं प्रजापतिर्ब्रह्माकादशिनी सर्वं हि प्रजापतिः सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्व-
 स्यावरुद्ध्यै ॥ ६ ॥ स वाऽएष पुरुषमेधः पञ्चरात्रो यज्ञक्रतुर्भवति । पाङ्को यज्ञः
 पाङ्कः पशुः पञ्चसर्तवः संवत्सरो यत्किं च पञ्चविधमधिदेवतमध्यात्मं तदेनेम
 सर्वमाप्नोति ॥ ७ ॥ तस्याग्निष्टोमः प्रथममहर्भवति । अथोक्थयोऽथातिरात्रोऽथो-
 क्थयाऽथाग्निष्टोमः स वाऽएष उभयतोऽयोतिरुभयतउक्थयः ॥ ८ ॥ यत्रमध्यः
 पञ्चरात्रो भवति । इमे वै लोकाः पुरुषमेध उभयतोऽज्योतिषो वाऽइमे लोका अ-
 ग्निनेत आदित्येनामुतस्तस्मादुभयतोऽज्योतिरुभयतउक्थय आत्मातिरात्रस्तद्यदेताऽऽ-
 क्थयावतिरात्रमभितो भवतस्तस्माद्युमात्मानेन परिच्छेदोऽथ यदेष वर्षिष्ठोऽतिरात्रोऽ-
 न्हाऽस मध्येतस्माद्युवमध्यो युते इ वै द्विषन्तं भ्रातृव्यमयमेवास्ति नास्यद्विषन्भ्रातृव्य
 इत्याहुर्य एवं वेद ॥ ९ ॥ तस्यायमेव लोकः प्रथममहः । अयमस्य लोको वसन्त
 अतुर्थदूर्ध्वमस्मान्लोकादर्वाचीनमन्तरिक्षात्तद्वितीयमहस्तद्वस्य ग्रीष्म अतुर्थन्तरि-
 क्षमेवास्य मध्यममहरन्तरिक्षप्रस्य वर्षाशरदाहृतू यदूर्ध्वमन्तरिक्षादर्वाचीनं दिवस्त-

ऋतुर्थमहस्तादस्य हेमन्त ऋतुर्द्यौरिवास्य पञ्चममहर्द्यौरस्य शिशिर ऋतुरित्यधिदेव-
त्तम् ॥ १० ॥ अथाध्यात्मम् । प्रतिष्ठैवास्य प्रथममहः प्रतिष्ठोऽग्रस्य वसन्त ऋतु-
र्यदूर्ध्वं प्रतिष्ठायया अवाचीनं मध्यात्तद्वितीयमहस्तदस्य ग्रीष्म ऋतुर्मध्यमेवास्य म-
ध्यममहर्मध्यमस्य वर्षाशरदावृतू यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनं शीर्ष्णस्तच्चतुर्थमहस्तदस्य
हेमन्त ऋतुः शिर एवास्य पञ्चममहः शिरोऽस्य शिशिर ऋतुरेवमिमे च लोका
संवत्सरश्चात्मा च पुरुषमेधमभिमस्पद्यन्ते सर्वे वाऽहमे लोकाः सर्वेऽं संवत्सरः
सर्वमात्मा सर्वे पुरुषमेधः सर्वस्याप्स्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
[६. १] ॥ ॥

अ० यस्मात्पुरुषमेधो नाम । इमे वै लोकाः पूर्यमेव पुरुषो योऽयं पवते सो-
ऽस्यां पुरि शंते तस्मात्पुरुषस्तस्य यदेषु लोकेष्वन्नं तदस्यान्नं मेघस्तद्यदस्यैतदन्नं
मेघस्तस्मात्पुरुषमेधाऽथो यदास्मिन्मेधान्पुरुषानालभते तस्मादेव पुरुषमेधः ॥ १ ॥
तान्वै मध्यमेऽह्नालभते । अन्तरिक्षं वै मध्यममहरन्तरिक्षम् वै सर्वेषां भूतानामा-
युतनप्थोऽन्नं वाऽएते पशव उदरं मध्यममहरुदरे तदन्नं दधाति ॥ २ ॥ ता-
न्वै दश—दशालभते । दशाक्षरा विराड्विराहु कृत्स्नमन्नं कृत्स्नस्यैवात्राद्यस्याव-
रुद्धयै ॥ ३ ॥ एकादश दशत आलभते । एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्जीर्यं
त्रिष्टुब्ज्जेणैतद्वीर्येण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते ॥ ४ ॥ अष्टाचत्वारिंश-
शतं मध्यमे यूपऽआलभते । अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो
जगत्यैवास्मै पशूनवरुद्धे ॥ ५ ॥ एकादशैकादशतरेषु । एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्ज-
स्त्रिष्टुब्जीर्यं त्रिष्टुब्ज्जेणैतद्वीर्येण यजमानोऽधितः पाप्मानमपहते ॥ ६ ॥ अष्टाऽ-
उत्तमानालभते । अष्टाक्षरा गायत्री ब्रह्म गायत्री तद्ब्रह्मैवैतदस्य सर्वस्योत्तमं करोति
तस्माद्ब्रह्मास्य सर्वस्योत्तममित्याहुः ॥ ७ ॥ ते वै प्राजापत्या भवन्ति । ब्रह्म वै
प्रजापतिर्ब्राह्मो हि प्रजापतिस्तस्मात्प्राजापत्या भवन्ति ॥ ८ ॥ स वै पशूनुपाक-
रिष्यन् । एतास्त्रिः सावित्रीराहुतीर्जुहोति देव सवितस्तसवितुर्गरेण्यं विश्वानि
देव सवितरिति सवितारं प्रीणाति सोऽस्मै प्रीत एतान्पुरुषान्प्रसौति तेन प्रसूता-
नालभते ॥ ९ ॥ ब्रह्मणे ब्राह्मणालभते । ब्रह्म वै ब्राह्मणो ब्रह्मैव तद्ब्रह्मणा
समर्धयति क्षत्राय राजन्यं क्षत्रं वै राजन्यः क्षत्रमव तत्क्षत्रेण समर्धयति मरुद्भ्यो वैश्यं
क्षिशो वै मरुतो विशमेव तादृशा समर्धयति तपसे शूद्रे तपो वै शूद्रस्तप एव तत्त-

पसा समर्धयत्येवमेता देवता यथारूपं पशुभिः समर्धयति ता एनथं समृद्धाः समर्धयन्ति सर्वैः क्रामैः ॥ १० ॥ आज्येन जुहोति । तेजो वाऽआज्यं तेजसैवास्मिस्तत्तेजो दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनान्ध्राम्ना समर्धयति तऽएनथं समृद्धाः समर्धयन्ति सर्वैः क्रामैः ॥ ११ ॥ नियुक्तान्पुरुषान् । ब्रह्मा दक्षिणतः पुरुषेण नारायणेनाभिष्टौति सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपाङ्क्त्येतेन षोडशर्चेन षोडशकलं वाऽइदथं सर्वथं सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्याऽइत्थमसीत्थमसीत्युपस्तौत्येवैनमेतन्महयत्येवाथो यथैष तथैनेमेतदाह तत्पर्यग्निक्वताः पशवो बभूवुरसंज्ञताः ॥ १२ ॥ अथ हैनं वागभ्युवाद । पुरुष मा संनिष्ठपो यदि सथंस्थापयिष्यसि पुरुष एव पुरुषमत्स्यतीति तान्पर्यग्निक्वतानेवोदमृजत्तद्देवत्या आहुतीरजुहोत्ताभिस्ता देवता अप्रीणात्ता एनं प्रीता अप्रीणन्त्सर्वैः क्रामैः ॥ १३ ॥ आज्येन जुहोति । तेजो वाऽआज्यं तेजसैवास्मिस्तत्तेजो दधाति ॥ १४ ॥ ऐकादशिनैः सथंस्थापयति । एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्ज्वीर्यं त्रिष्टुब्ज्जैर्यैर्वैतद्वीर्येण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते ॥ १५ ॥ उदयनीयायाथं सथंस्थितायाम् । एकादश वशा अनूबन्ध्या आलभते मैत्रावरुणीर्वैश्वदेवीर्बार्हस्पत्या एतासां देवतानामाप्त्यै तद्यद्बार्हस्पत्या अन्त्या भवन्ति ब्रह्म वै बृहस्पतिस्तु ब्रह्मण्येवान्ततः प्रतितिष्ठति ॥ १६ ॥ अथ यदेकादश भवन्ति । एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्ज्वीर्यं त्रिष्टुब्ज्जैर्यैर्वैतद्वीर्येण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते त्रैधातव्युदवसानियासावेव बन्धुः ॥ १७ ॥ अथातो दक्षिणानाम् । मध्यं प्रति राष्ट्रस्य यदन्यद्भूमेश्च ब्राह्मणस्य च त्रिनात्सपुरुषं प्राची दिग्घोतुर्दक्षिणा ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युद्गातुस्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः ॥ १८ ॥ अथ यदि ब्राह्मणो यजेत । सर्ववेदसं दद्यात्सर्वं वै ब्राह्मणः सर्वथं सर्ववेदसथं सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ॥ १९ ॥ अथात्मन्नग्नी समारोह । उत्तरनारायणेनादित्यमुपस्थायानपेक्षमाणोऽरण्यमभिप्रेयात्तदेव मनुष्येभ्यस्तिरो भवति यद्युग्रामे खितसेदरण्योरग्नी समारोहोत्तरनारायणेनैवादित्यमुपस्थाय गृहेषु मत्यवस्येदथ तान्यङ्गक्रतूनाहरेत यानभ्यापनुग्वात्स वाऽपष न सर्वस्माऽअनुवक्तव्यः सर्वथं हि पुरुषमेधो नेत्सर्वस्माऽइव सर्वं ब्रवाणीति योन्वेव ज्ञातस्तस्मैब्रूयादथ योऽनुचानोऽथ योऽस्य प्रियः स्यान्नेत्वेव सर्वस्माऽइव ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २१ ॥ [६.२.] षष्ठोऽध्यायः [८९.] ॥ ॥

ब्रह्म वै स्वयम्भु तपोऽतप्यत । तदैक्षत न वै तपभ्यान्न्त्यमास्ति हन्ता-
 हं भूतेष्व्वात्मानं जुह्वानि भूतानि चात्मनीति तस्सर्वेषु भूतेष्व्वात्मानं हुत्वा भू-
 तानि चात्मानि सर्वेषां भूतान् ॥ १ ॥ श्रैष्ठ्यं च स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्यैत्तैवैतद्यज-
 मानः सर्वमेधे सर्वान्मेधान्हुत्वा सर्वाणि भूतानि श्रैष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं
 पर्येति ॥ १ ॥ स वाऽएष सर्वमेधो दशरात्रो यज्ञक्रतुर्भवति । दशाक्षरा विराड्वि-
 राडु कृत्स्नमश्रं कृत्स्नस्यैवात्राद्यस्यावरुद्ध्यै तस्मिन्नग्निं परार्ध्यं चिन्ताति परमा
 वाऽएष यज्ञक्रतूनां यत्सर्वमेधुः परमेण्येनं परमतां गमयति ॥ २ ॥ तस्याग्निपु-
 दग्निष्टोमः प्रथममहर्भवति । अग्निर्वाऽग्निपुदग्निष्टोमोऽग्निमुखा उ वै सर्वे देवाः
 सर्वेषां देवानामापत्यै तस्याग्नेया ग्रहा भवन्त्याग्नेय्य पुरोरुचः सर्वमाग्नेयमस-
 दिति ॥ ३ ॥ इन्द्रस्तुदुक्थ्यो द्वितीयमहर्भवति । इन्द्रो वै सर्वे देवाः सर्वेषां
 देवानामापत्यै तस्यैन्द्रा ग्रहा भवन्त्यैन्द्र्यः पुरोरुचः सर्वमैन्द्रमसदिति ॥ ४ ॥ सूर्य-
 स्तुदुक्थ्यस्तृतीयमहर्भवति । सूर्यो वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामापत्यै सौर्या ग्रहा
 भवन्ति सौर्य्यः पुरोरुचः सर्वैश्च सौर्य्यमसदिति ॥ ५ ॥ विश्वदेवश्चतुर्थमहर्भवति ।
 विश्वे वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामापत्यै विश्वदेवा ग्रहा भवन्ति विश्वदेव्यः पुरोरु-
 चः सर्वैश्च विश्वमसदिति ॥ ६ ॥ आश्वमेधिकं मध्यमं पञ्चममहर्भवति । तस्मिन्-
 श्वं मेध्यमालभतेऽश्वमेधस्यैवापत्यै ॥ ७ ॥ पौरुषमेधिकं मध्यमं षष्ठमहर्भवति ।
 तस्मिन्मेध्यान्पुरुषानालभते पुरुषमेधस्यैवापत्यै ॥ ८ ॥ अग्नोर्यामः सप्तममहर्भवति ।
 सर्वेषां यज्ञक्रतूनामापत्यै तस्मिन्सर्वान्मेध्यानालभते यच्च प्राणि यच्चाप्राणं वपावपानतां
 जुहोति वच उरुर्तमवपाकानां संश्वचमोषधिवनस्पतीनां प्रकिरन्ति शुष्काणां
 चार्द्राणां चाक्षमन्ने जुहोत्यन्नस्यान्नस्यापत्यै सर्वं जुहोति सर्वस्मै जुहोति सर्वस्यापत्यै
 सर्वस्यावरुद्ध्यै प्रातः सवने हुतासु वपास्त्रमेव तृतीयसवने हुतेषु हविःषु ॥ ९ ॥
 त्रिणवमष्टममहर्भवति । वज्रो वै त्रिणवोवज्रेण खलु वै क्षत्रं स्पृतं तद्वज्रेणैव क्षत्रं
 स्पृणोति ॥ १० ॥ त्रयस्त्रिंशं नवममहर्भवति । प्रतिष्ठा वै त्रयस्त्रिंशः प्रति-
 ष्ठित्यै ॥ ११ ॥ विश्वजित्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो दशममहर्भवति । सर्वं वै विश्वजि-
 त्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रः सर्वैश्च सर्वमेधः सर्वस्यापत्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ॥ १२ ॥ अथातो
 दक्षिणानाम् । मध्यं प्रति राष्ट्रस्य यदन्यद्वाह्यस्य विचात्सभूमि सपुरुषं प्राची
 दिश्योतुर्दक्षिणा ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युर्गातुस्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः
 ॥ १३ ॥ तेन हैतेन विश्वकर्मा भौवन ईजे । तेनेष्ट्वात्यतिष्ठत्सर्वाणि धतानी ॥

सर्वमभवदातितिष्ठति सर्वाणि भूतानीदथ सर्वं भवति य एवं विद्वान्त्सर्वमेधेन
यजते यो वैतदेवं वेद ॥ १४ ॥ तथ ह कश्यपो याजयां चकार । तदपि भूमिः
इलोकं जगौ न मा मर्त्यः कश्चन दातुमर्हति विश्वकर्मन्भौवनमन्द आसिथ उपम-
ङ्क्षयति स्या सलिलरय मध्ये मूर्धेष ते संगरः कश्यपायेति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ३ ॥ [७. १.] ॥ सप्तमोऽध्यायः [९०] ॥ ॥

अथास्मै कल्याणं कुर्वन्ति ॥ ॥ अथास्मै रमशानं कुर्वन्ति । गृहान्वा प्र-
ज्ञानं वा यो वै कश्च प्रियते स शनस्तस्मात्पतदन्नं करोति तस्माच्छवान् शवा-
न्नं ह वै तच्छमशानमित्याचक्षते परोक्षं इमशा उ हैव नाम पितृणामन्तार-
स्ते हामुष्मिल्लोकेऽकृतश्मशानस्य साधुकृत्यामुपदम्भयन्ति तेभ्य एतदन्नं करोति
तस्माच्छमशान्नं शमशान्त्वं ह वै तच्छमशानमित्याचक्षते परोऽक्षम् ॥ १ ॥ तद्वै
न क्षिप्रं कुर्यात् । नेन्नवमघं कर्वाणाति चिरऽएव कुर्यादद्यमेव तत्तिरः करोति
यत्र समा नानु चन स्मरयुरभ्युतिमेव तदद्य गमयति यद्यनुस्मरेयुः ॥ २ ॥ अयु-
क्तेषु संवत्सरेषु कुर्यात् । अयुक्त्वं हि पितृणामेकनक्षत्रऽएकनक्षत्वं हि
पितृणाममावास्यायाममावास्या वाऽएकनक्षत्रमेको हि यद्वेताथं रात्रिं सर्वानि
भूतानि संबसन्ति तेनो तं काममाप्नोति यः सर्वेषु नक्षत्रेषु ॥ ३ ॥ शरदि कुर्यात् ।
स्वधा वै शरत्स्वधो वै पितृणामन्नं तदेनमन्ने स्वधायं दधाति माघं वा मा नोऽघं-
भृष्टांत निदाघं वा नि नाऽघं धीयाताऽइति ॥ ४ ॥ चतुः सक्ति । देवाश्चासुरा-
श्चोभ्ये प्राजापत्या दिक्ष्वर्षधन्त ते देवा असुरान्त्सपन्नान्भ्रातृव्यान्दिग्भ्योऽनुद-
न्त तेऽद्विकाः प्राभवंस्तस्माद्या देव्यः प्राजाश्चतुःसक्तीनि ताः रमशानानि कुर्व-
तेऽथ या आसुर्यः प्राच्यास्त्वघ्रे त्वत्परिमण्डलानि तेऽनुदन्त ह्येनादिग्भ्य उभे
दिशावन्तरेण विदधाति प्रचीं च दक्षिणा चैतस्यां ह दिशि पितृलोकस्य द्वारं
छारुर्वैनं पितृलोकं प्रपादयति सक्तिभिर्दिक्षु मतिरिष्टतीतरेणात्मनावान्तरदिक्षु
तदेनथ सर्वासु दिक्षु प्रतिष्ठापयति ॥ ५ ॥ अथातो भूमिजोषणस्य । उदीचीन-
प्रवणे करोत्युदीचीं वै मनुष्याणां दिक्तदेनं मनुष्यलोकऽआभजत्येतद् वै पि-
तरो मनुष्यलोकऽआभक्ता भवन्ति यदेषां प्राजा भवति प्राजा हास्य श्रेयसी भ-
वति ॥ ६ ॥ दक्षिणाप्रवणे कुर्यादित्याहुः । दक्षिणाप्रवणो वै पितृलोकस्तदेनं
पितृलोकऽआभजतीति न तथा कुर्यादापीवद् नाम तच्छमशानकरणं क्षिप्रं हैषामप-

रोऽनुप्रैति ॥७॥ दक्षिणाश्रवणस्य प्रत्यर्षे कुर्याद्वित्यु हैकऽआहुः। तत्प्रत्युच्छ्रितमघं
भवतीति नोऽएव तथा कुर्याद्यद्वाऽउदीचीनप्रवणे करोति तदेव प्रत्युच्छ्रितमघं भवति
॥८॥ यस्यैव समस्य सनुः । दक्षिणतः पुरस्तादाप एत्य सऽस्थायाप्रयत्य एतां दिशम-
भिनिष्पद्याक्षय्या अपोऽपिपद्येरस्तत्कुर्यादन्नं वाऽआपोऽन्नाद्यमेवास्माऽएतत्पुरस्ता-
त्प्रन्यग्दधात्यमृतमु वाऽआप एषो ह जीवानां दिगन्तरेण सप्तऽर्षीणां चोदयनमा-
दित्यस्य चास्तमयनममृतेभव तज्जीत्रेषु दधाति तद्वैतत्प्रतिमीवन्नाम श्मशानकरणं जी-
त्रेभ्यो हितं यद्वात्र जीत्रेभ्यो हितं तत्पितृभ्यः॥९॥ कृत्वति कुर्यात् । कं मेऽमादित्यथो
शुश्वति शं मेऽसद्विति नाधिपथं कुर्यान्नाकाशे न्देवाविरघं करवाणीति ॥१०॥ गुहा
सदवतापि स्यात् । तद्यद्गुहा भवत्यघमेव तद्गुहा करोत्यथ यदवताप्यसौ वाऽआ-
दित्यः पाप्मनोऽपहन्ता स एवास्मात्पाप्मानमपहन्त्यथोऽआदित्यज्योतिषमेवैनं क-
रोति ॥११॥ न तस्मिन्कुर्यात् । यस्येत्यादनुकाशः स्याद्याचमानऽ ह नाम त-
त्त्रिप्रै हैषामपरोऽनुप्रैति ॥ १२॥ चित्रं पश्चात्स्यात् । प्रजा वै चित्रं चित्रऽ हा-
स्य प्रजा भवति यदि चित्रं न स्यादापः पश्चाद्गोत्तरतो वा स्युरापो ह्येव चित्रं चि-
अऽ हैवास्य प्रजा भवति ॥१३॥ ऊपरे करोति । रेतो वाऽऊषाः प्रजननं तदे-
नं प्रजननऽआभनत्येतद् वै पितरः प्रजननऽआभक्ता भवन्ति यदेषां प्रजा भ-
वति प्रजा हास्य श्रेयसी भवति ॥१४॥ समूले । समूलऽ हि पितृणां वीरिणामि-
श्रमेतेमेतद्भास्याः पित्र्यमनतिरिक्तपथोऽअघमव तद्बद्ध करोति ॥१५॥ न भूमिपा-
शमभिविदध्यात् । न शरं नाश्मगन्धां नाध्याण्डां न पृश्निपर्णां नाश्वत्थस्यान्ति-
कं कुर्यान्न विभीतकस्य न तिल्वकस्य न स्फूर्जकस्य न हरिद्रोर्न न्यशोधस्य ये
चान्ये पापनामानो मङ्गलोपेप्सया नाम्नामेव परिहाराय ॥ १६॥ अथत आवृदे-
व । अग्निविध्याग्निचित्तः श्मशानं करोति यद्वै यजमानोऽग्निं चिनुतेऽमुष्मै त-
ल्लोकाय यज्ञेनात्मानं संस्फुरतऽएतद् ह यज्ञियं कर्मासऽ स्थितमा श्मशानकर-
णात्तद्यद्गिनिविध्याग्निचित्तः श्मशानं करोत्यग्निचित्त्यामेव तस्मऽस्थापयति
॥ १७॥ तद्वै न महत्कुर्यात् । नेन्महदघं करवाणीति यावानपक्षपुच्छोऽग्निस्ताव-
त्कुर्याद्वित्यु हैकऽआहुः समानो ह्यस्यैष आत्मा यथैवाग्नेस्तथेति ॥१८॥ पुरुषमात्रं
त्वेव कुर्यात् । तथापरस्माऽअवकाशं न करोति पश्चाद्द्वरीयः प्रजा वै पश्चात्प्रजा-
मेव तद्वरीयसीं कुरुतऽउत्तरतो वर्षीयः प्रजा वाऽउत्तरा प्रजामेव तद्वरीयसीं कुरु-
ते तद्विध्यापसलविस्रष्टाभिः सृन्द्याभिः पर्यातनोत्यपसलवि पित्र्यऽ हि कर्म॥१९॥

अयोद्धन्तवाऽआह । स यावसेव निवृप्स्यन्त्स्यात्तावदुद्धन्यात्पुरुषमात्रं स्वेवोद्धन्या-
त्तथापरस्माऽअवकाशं न करोत्यथोऽओषधिलोको वै पितर ओषधीनाथ ह पू
लान्युपसर्पन्त्यथो नेदस्या अन्तर्हितोऽपार्दिति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [८. १.] ॥

अन्तर्धायो हैके निषपन्ति । देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापस्या अ-
स्मिँहोकेऽस्पधन्त ते देवा असुरान्सपत्नान्भूतवृष्यानस्मान्लोकादनुदन्त
तस्माद्या वैष्यः प्रजा अन्तर्हितानि ताः श्मशानानि कुर्वतेऽथ या आसुर्यः
माच्यास्त्वद्यं त्वदन्तर्हितानि ते चम्यां त्वद्यस्मिँस्त्वत् ॥ १ ॥ अथैनत्पारिश्रिः
परिश्रपति । या एवामुः परिश्रितस्ता एता यजुषा ताः परिश्रयति तूष्णीमिमा
वैवं चैव तद्विष्यं च व्याकरोत्यपरिमिताभिरपरमितो ह्यसौ लोकः ॥ २ ॥ अथै
नत्पलाशशाखया व्युद्ब्रूति । यदेवावो व्युद्ब्रूहन् तदेतदपेतो यन्तु पणयोऽमुम्ना
देवपीयब इति पणानिवेतदमुम्नान्देवपीयूनमुररत्तस्रान्यस्मान्लोकादपहन्त्यस्य लो
कः सुतावत इति सुतवान्हे य ईजानो द्याभिरहोभिरक्तुभिर्धर्मकामिति तदेनपृताभिश्चा-
होरात्रैश्च सलोकं करोति ॥ ३ ॥ यमो ददात्ववसानमस्माऽऽति । यमो ह वाऽअस्या-
मवसानस्येष्टे तमेषास्माऽअस्यामवसानं याचति तां दक्षिणोदस्यत्युदगितरां वैवं
चैव तद्विष्यं च व्याकरोति ॥ ४ ॥ अथ दक्षिणतः सीरं युनाक्ति । उत्तरत इत्यु
हैकऽआहुः स यथा काश्यते तथा कूर्पाद्युक्कति सम्प्रेष्याभिमन्त्रयते सविता ते
शरीरेभ्यः पृथिव्यां लोकमिच्छत्विति सवित्तैवास्यैतच्छरीरेभ्यः पृथिव्यां लोकमि-
च्छति तस्मै युज्यन्तामुस्त्रिया इत्येतस्माऽउ हि कर्मणऽउस्त्रिया युज्यन्ते ॥ ५ ॥
षड्रवं भवति । षट्त्वरः संवत्सरे ऋतुष्वेवैनमेतत्संवत्सरे प्रसिष्टायां प्रतिष्ठापयति
तदपसलाषि पर्याहृत्योत्तरतः प्रतीचीं प्रथमाथ मीतां कृपति वायुः पुनात्विति
सविता पुनात्विति जघनार्धेन दक्षिणाग्नेर्धर्जसंति दक्षिणार्धेन प्राचीथ सूर्यस्य
वर्चसेत्यग्नेःदीचीम् ॥ ६ ॥ शतम् ६६०० ॥ चतस्रः सीता यजुषा कृपति ।
तद्यजुस्तृषु दिक्षुर्ब्रह्मस्मिँह्वेनमेतत्प्रतिष्ठापयति तद्वै यजुषाद्धा वै तद्यजुरद्धो
तद्यदिमा दिशः ॥ ७ ॥ अथात्मानं विकृपति । तद्यदेव संवत्सरेऽअं तस्मिँह्वेन-
मेतत्प्रतिष्ठापयति तूष्णीमपरिमिताभिरपरमितो ह्यसौ लोकः ॥ ८ ॥ अथैनद्वि-
मुञ्चति । कृत्वा तत्कर्म यस्मै कर्मणऽएनद्युक्ते विमुच्यन्तामुस्त्रिया इत्येतस्माऽउ
हि कर्मणऽउस्त्रिया युज्यन्ते तदक्षिणोदस्यत्युदगितरवैवं चैव तद्विष्यं च व्याकरो-
ति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [८. २.] ॥

अथ सर्वोषधं वपति । यत्रेवादः सर्वोषधं तदेतच्चह्नीभिस्तद्वपत्येकयेदं
 द्वै चैव तत्पिण्डं च व्याकरोत्यश्वत्थे वो निपदन् पर्यो वो वसतिष्कृतेति ज्यो-
 ग्जीवातुमेवैभ्य एतदाशास्ते तथो हैषामेकैकोऽपरो जरसानुप्रैति ॥ १ ॥ अथै-
 नान्निवपति । इयं वै पृथिवी प्रतिष्ठास्यामेवैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति पुगादि-
 त्यस्योदयात्तिर-इव वै पितरस्तिर-इव रात्रिस्तिर-एव तत्करोति यथा कुर्वतो-
 ऽभ्युदियात्तदेनमुभयोरहोरात्रयोः प्रातष्ठापयति ॥ २ ॥ सवित्वा ते शरीराणि ।
 मातुरुग्रस्थऽश्रावपात्विति सवितैवास्यैतच्छरीराण्यस्यै पृथिव्यै मातुरुग्रस्थऽश्रा-
 वपति तस्यै पृथिवी शं भवेत यथैवास्माऽइयं शं स्यादेवमेतदाइ मजापतौ त्वा
 देवतायामुपोदके लोके निदधाम्यसाविति नाम गृह्णात्ययं वै लोक उपोदकस्तदेनं
 मजापतौ देवतायामुपोदके लोके निदधाति ॥ ३ ॥ अथ कुंचिदाह । एतां दिश-
 मन्वानन्स्त्वा कुम्भं प्रक्षीयानपेक्षमाण एहीति तत्र जपति परं मृत्योऽश्रुनु परोहि
 पन्थां यस्तेऽश्रुनु इतरो देवयानात् चक्षुष्मते शृण्वते ते अवीमिमानः मजा शरीरिषो
 मोत वीरानिति ज्योग्जीवातुमेवैभ्य एतदाशास्ते तथो हैषामेकैकोऽपरो जरसानुप्रैति
 ॥४॥ अथैनं यथाङ्गं कल्पयति । शं वातः शं हि ते घृणिः शं ते भवन्तिवृष्टकाः शते
 भवन्तिवृष्टपः पार्थिवासो मा त्वाभिःशुचन् कल्पन्तां ते दिशस्तुभ्यमापः शिव-
 तमास्तुभ्यं भवन्तु सिन्धवः अन्तरिक्षं शिवं तुभ्यं कल्पन्तां ते दिशः सर्वा इ-
 त्येतरेषास्मै सर्वं कल्पयत्येतदस्मै शिवं करोति ॥ ५ ॥ अथ त्रयोदश पादमा-
 त्र्य इष्टका अलक्षणाः कृता भवन्ति । या एवापूरग्नाविष्टकास्ता एता यजुषा ता
 उपदधाति तूष्णीमिमा देवै चैव तत्पिण्डं च व्याकरोति ॥ ६ ॥ त्रयोदश भवन्ति ।
 त्रयोदश मासाः संवत्सरे ऋतुष्वेवैनमेतत्संवत्सरे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥ ७ ॥
 पादमात्र्यो भवन्ति । प्रतिष्ठा वै णदः प्रतिष्ठामेवास्यै करोत्यलक्षणा भवन्ति तिर-
 इव वै पितरस्तिर-इव तद्यदलक्षणं तिर-एव तत्तिरः करोति ॥ ८ ॥ तासामेकां
 मध्ये प्राचीमुपदधाति । स आत्मा तिस्रः पुरस्तान्मूर्धसश्च द्वितास्नच्छिरस्तिस्त्रो
 दक्षिणतः स दक्षिणः पञ्चस्तिस्त्र उत्तरतः स उत्तरः पञ्चस्तिस्त्रः पञ्चस्तत्पुच्छश्च
 सोऽस्यैष पञ्चपुच्छवानात्मा यथैवाग्नेस्तथा ॥९॥ अथ प्रदरात्पुरीषमाहर्त्वाऽऽमाह ।
 एतद्वास्याः पित्र्यमनतिरिक्तमथोऽश्रुमेवतद्दृष्ट करोत्यस्मिन्नु ह्येकोऽवाम्तरदेशे कर्षू
 खात्वा ततोभ्याहारं कुर्वन्ति परिकृषन्त्युह्यैके दक्षिणतः पञ्चादुत्तरतस्ततोऽभ्याहारं
 कुर्वन्ति स यथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥१०॥ तत्रै न महत्कुर्यात् । नेन्महदघं करवा-

णीति यावानुद्वाहः पुरुषस्तावन्त्रियस्य कुर्यान्मुखदहनं ब्राह्मणस्योपस्थदहनं
 स्त्रियः ऊरुदहनं वैश्यस्याष्टीवहदहनं शूद्रस्यैवंवीर्यां ह्येतदिति ॥ ११ ॥ अधोजानु
 त्वेव कुर्यात् । तथापरस्माऽअबकाशं न करोति तस्य क्रियमाणस्य तेजनीमुत्तरतो
 धारयन्ति प्रजा हसा प्रजामेव तदुत्तरतो धारयन्ति तां न न्यस्येद्धृत्वा वैनामृद्वा वा
 गृहेषूच्छयेत्प्रजामेव तद्गृहेषूच्छयति ॥ १२ ॥ कृत्वा यवान्वपति । अग्रं मे यथया-
 नित्यवकाभिः प्रच्छादयति कं मेऽसदिति दर्भैः प्रच्छादयत्यरूचतायै ॥ १३ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [८. ३.] ॥ ॥

अथैनच्छङ्कुभिः परिणिहन्ति । पालाशं पुरस्ताद्ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मपुरो-
 गवमेवैनं स्वर्गं लोकं गमयति शमीप्रयमुत्तरतः शं मेऽसदिति वारणं पश्चादग्रं
 मे वारयाताऽइति वृत्रशङ्कुं दक्षिणतोऽग्रस्यैवः नत्ययाय ॥ १ ॥ अथ दक्षिणतः
 परिवक्रे खनन्ति । ते क्षीरेण चोदकेन च पूरयन्ति ते हैनममुष्मिणोकेऽक्षिते कुल्ये-
 ऽसुपधावतः सप्तोत्तरतस्ता उदकेन पूरयन्ति न ह वै सप्त खन्तीरघमत्येतुमर्हत्प-
 यस्यैवानत्ययाय ॥ २ ॥ अश्मनर्खींस्त्रीन्प्रकिरन्ति । ता अभ्युत्तरन्त्यश्मन्वती री-
 यते सः रभध्वमुत्तिष्ठत प्रवरत सखायः अत्रा जहीमोऽशिवा येऽस्रसञ्छिवान्व-
 यमुत्तरेमाभि वाजानिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ३ ॥ अपामार्गैरुपसृजते अग्रमेव तदप-
 सृजतेऽपाघमप किन्विपमप कृत्यामपो रूपः अपामार्गं त्वमस्मत्प दुःखं स्रवेति
 यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ४ ॥ यत्रोदकं भवति तत्स्नान्ति । सुमित्रिया न आप
 ओषधयः सन्तिवत्यञ्जलिनाप उपाचति ब्रह्मो वाऽआपो ब्रह्मेणैवैतन्मित्रधेयं कु-
 रूते दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्छेष्टि यं च वयं द्विष्म इति यामस्य दिशं के-
 ष्यः स्यात्तां दिशं परासिर्ष्वेत्तेनैव तं पराभावयति ॥ ५ ॥ स यदि स्थावरा आ-
 पो भवन्ति । स्थापयन्त्येषां पाप्मानमथ यदि ब्रह्मन्ति ब्रह्मन्त्येषां पाप्मानं स्ना-
 त्वाहतानि वासाः सिसि परिधायानहुहः पुच्छमन्वारभ्यायन्त्याग्नेयो वाऽअनङ्घ्रा-
 नग्निमुखा एव तत्पितृलोकं जीव लोकमभ्यायन्त्यथोऽअग्निर्गै पथोऽतिबोदा स
 पनानतिब्रह्मति ॥ ६ ॥ बुद्धयं तमसस्परीति । एतामृचं जपन्तो यन्ति तत्तमसः पि-
 तृलोकं दादित्यं ज्योतिरभ्यायन्ति तेभ्य आगतेभ्य आञ्जनाभ्यञ्जने प्रयच्छन्त्ये-
 षु ह मानुषोऽलङ्कारस्तेनैव तं मृत्युमन्तर्दधते ॥ ७ ॥ अथ गृहेष्वग्निं समाधाय ।
 वारणान्परिधीन्परिधाय वारणेन सुवेणाग्नेयऽआयुष्मतऽआहुतिं सुहोत्यग्निर्वाऽ-

आयुष्मानायुष ईष्टे तमेवैभ्य आयुर्याप्त्यग्नऽआयूथ्रिषि पवसऽइति पुरोऽनुवाक्या-
 भाजनम् ॥ ८ ॥ अथ जुहोति । आयुष्मानग्ने हविषीं वृधानो घृतप्रतीको घृत-
 योनिरोधि घृतं पीत्वा मधु चारु गन्धं पितेव पुत्रमभिरत्तादिमान्स्वाहेति यथैवै-
 नानभिरुत्तेद्यथाभिगोषायेदेषमेतदाह ॥ ९ ॥ तस्य पुराणोऽग्नद्वान्दक्षिणा । पुरा-
 णा यथाः पुराणयासम्दी सोपवर्हणैषा न्नादिष्टा दक्षिणा कामं यथाभ्रद्धं भूयसी-
 र्दद्यादिति न्वग्निचितः ॥ १० ॥ अथानग्निचितः । एतदेव भूमिजोषणमतस्स-
 मानं कूर्मं यदन्यदग्निर्कर्मणः कुर्यादाहिताग्नेः शर्करा इत्यु द्वैकऽआहुर्या एवामूर-
 ग्म्याधेशर्करास्ता एता इति न कुर्यादित्येकऽईश्वरो हैता अनग्निचितथ सं-
 ततोऽिति स यथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥ ११ ॥ मर्यादायाऽप्यत्र लोष्टमाहू-
 त्य । अन्तरेण निदध्रातीमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मैषां नृ गात्रपरोऽअर्थ-
 भेतम् शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीरन्तर्भृत्युं दधतां पवर्तनेति जीवेभ्यश्चैवैतां पितृ-
 भ्यश्च मर्यादां करोत्यसम्भेदाय तस्माद् हेतुज्जीवाश्च पितरश्च न संदृश्यन्ते
 ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [८.४.] चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या
 १०० ॥ ॥ अष्टमोऽध्यायः [९१.] ॥ ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४३२ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽश्वमेधनाम त्रयोदशं काण्डं

समाप्तम् ॥ १३ ॥ ॥ ॥

अथ चतुर्दशं काण्डम्

ओ३म् । देवा इ वै सत्रं निषेदुः । अग्निरन्द्रः सोमो मखा विष्णुर्विश्वे दे
 वा अन्यत्रैवाश्विन्याम् ॥१॥ तेषां कुरुक्षत्रं देवयजनमास । तस्मादाहुः कुरुक्षत्रं दे-
 वानां देवयजनमिति तस्माद्यत्र क च कुरुक्षत्रस्य निगच्छति तदेव मन्यतऽहं
 देवयजनामिति तद्धि देवानां देवयजनम् ॥ २ ॥ तऽन्नासत । श्रियं गच्छेम यशः
 स्यामास्त्रादाः स्यामेति तथोऽएवेमे सत्रमासते श्रियं गच्छेम यशः स्यामास्त्रादाः
 स्यामेति ॥ ३ ॥ ते होचुः । यो न श्रमेण तपसा श्रद्धया यज्ञेनाहुतिभिर्यज्ञस्योदृक्
 पूर्वोऽवगच्छात्स न श्रेष्ठोऽसत्तदु नः सर्वेषां सप्रेति तथेति ॥ ४ ॥ बह्विष्णुः
 प्रथमः प्राप । स देवानां श्रेष्ठोऽभवत्तस्मादाहुर्विष्णुर्देवानां श्रेष्ठ इति ॥५॥
 स यः स विष्णुर्यज्ञः स । स यः स यज्ञोऽसौ स आदित्यस्तदेदं यशो विष्णु-
 र्ने यशाक संयन्तुं तदिदमप्येतर्हि नैव सर्व-इव यशः शक्नोति संयन्तुम् ॥६॥ स ति-
 स्तधन्वमादायापचक्राम । स धनुरात्नर्या शिर उपस्तभ्य तस्थौ तं देवा अनभिधृष्णु-
 वन्तः समन्तं परिण्यविशन्त ॥७॥ ता ह वृष्य ऊचुः । इमा वै वृष्यो यदपदीका यो
 ऽस्य ज्यामप्यद्यात्क्रिमस्मै प्रयच्छेतेत्यन्नाद्यमस्मै प्रयच्छेमापि धन्वन्नपोऽधिगच्छेत्त-
 भास्मै सर्वमन्नाद्यं प्रयच्छेमेति तथेति ॥ ८ ॥ तस्योपपरासृत्य । ज्यामपि
 जजुस्तस्यां छिन्नायां धनुरात्नर्यौ विष्णुरन्तयौ विष्णोः शिरः प्रचिच्छिदतुः
 ॥ ९ ॥ तद्घृङ्गित्ति पपात । तत्पतित्वास्मावादित्योऽभवदथेतरः प्राणैव प्रावृष्यत
 तद्यद्घृङ्गित्तिपतत्तस्मादघोर्ऽथ यत्प्रावृष्यत तस्मात्प्रवृर्ग्यः ॥ १० ॥ ते देव
 ष्वब्रुवन् । महान्वत नो हीरोऽपावीति तस्मान्महावीरस्तस्य यो रसो व्यन्तरत्नं
 पाणिभिः सममृजुस्तस्मात्संभ्राद् ॥ ११ ॥ तं देवा अभ्यमृज्यन्त । यथा विसिं
 वेत्स्यमाना एवं तमिन्द्रः प्रथमः प्राप तमन्वङ्गमनुन्यपद्यत तं पर्यगृह्णात् परिगृह्यत
 यशोऽभवद्यद्विदमिन्द्रो यशो यशो इ भवति य एवं वेद ॥ १२ ॥ स उ एव मख
 स विष्णुः । तत इन्द्रो मखवानभवन्मखवान् इ वै तं मयवानित्याचक्षते परोऽ
 परोऽक्षकामा हि देवाः ॥ १३ ॥ ताभ्यो बभूभ गोऽन्नाद्यं प्रायच्छन् । आपो
 सर्वमन्नं ताभिर्हीदुमभिकनूयमिवाहन्ति एदिदं किंवन्ति ॥ १४ ॥ अथेयं विष

यज्ञं त्रेधा व्यभजन्त । ब्रह्मणः प्रातः सवनं रुद्रा माध्यन्दिनं सवनमादित्यास्तु
 तीयसवनम् ॥ १५ ॥ अग्निः प्रातः सवनम् । इन्द्रो माध्यन्दिनं सवनं विश्वे
 देवास्तृतीयसवनम् ॥ १६ ॥ गायत्री प्रातः सवनम् । त्रिष्टुप्माध्यन्दिनं सवनं
 जगती तृतीयसवनं तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन देवा अर्चन्तः आस्यन्तश्चेरुः ॥ १७ ॥
 दध्यङ् ह वाऽअथर्वणः । एतं शुक्रमेतं यज्ञं विश्वा चकार यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः
 प्रतिधीयते यथैष कृत्स्नो यज्ञो भवति ॥ १८ ॥ स हेन्द्रेणोक्त आस । एतं चेद-
 न्यस्माऽऽनुब्रूयास्तत एव ते शिरश्छिन्ध्यामिति ॥ १९ ॥ तद्दु हाश्विनोरनुभुतमास ।
 दध्यङ्ङ ह वाऽअथर्वण एतं शुक्रमेतं यज्ञं वेद यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिधी-
 यते यथैष कृत्स्नो यज्ञो भवति ॥ २० ॥ तौ हेत्योचतुः । उष त्वायावोति किमनु-
 बक्ष्यमाणावित्येतं शुक्रमेतं यज्ञं यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिधीयते यथैष कृ-
 त्सनो यज्ञो भवतीति ॥ २१ ॥ स होवाच । इन्द्रेण वाऽऽक्तोऽस्म्येतं चेदन्यस्मा-
 ऽऽनुब्रूयास्तत एव ते शिरश्छिन्ध्यामिति तस्माच्चै विभेमि यद्यै मे स शिरो न छिन्ध्या-
 न्न वामुपेनेष्यऽइति ॥ २२ ॥ तौ होचतुः । आवां त्वा तस्मात्प्रास्यावऽइति कथं
 मा प्रास्यथेऽइति यदा नाऽऽउपेनेष्यसेऽथ ते शिरश्छिन्नान्यप्रापनिधास्यावोऽथाश्व-
 स्य शिर आहृत्य तत्ते प्रतिधास्यावस्तेन नावनुवक्ष्यसि स यदा नावनुवक्ष्यस्यथ
 ते तद्विन्द्रः शिरश्छिन्धेत्यथ ते स्वथं शिर आहृत्य तत्ते प्रतिधास्याव इति तथ-
 ति ॥ २३ ॥ तौ होपनिन्ये । तौ यदोपनिन्येऽथास्य शिरश्छिन्नान्यप्रापनिद-
 नुरथाश्वस्य शिर आहृत्य तद्दास्य प्रतिदधतुस्तेन हाभ्यामनुवाच स यदाभ्यामनुवा-
 चाथास्य तद्विन्द्रः शिरश्छिन्धेदाथास्य स्वथं शिर आहृत्य तद्दास्य प्रतिदधतुः
 ॥ २४ ॥ तस्मादेतदृषिणाभ्यनूक्तम् । दध्यङ् ह यन्मध्वाथर्वणो वामरवस्य
 शीर्ष्णा प्र यदीमुवाचेत्ययतं तदुवाचेति हेवैतदुक्तम् ॥ २५ ॥ तन्न सर्वस्माऽऽनु-
 ब्रूयात् । एनस्यं हि तन्नो नेन्वऽइन्द्रः शिरश्छिन्नददिति यो न्वेव ह्यातस्तस्मै
 ब्रूवादथ योऽनुचानोऽथ योऽस्य प्रियः स्यात् त्वेव सर्वस्वाऽइव ॥ २६ ॥ संव-
 त्सरवासिनेऽनुब्रूयात् । एष वै संवत्सरो य एष तपत्येऽ उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्पी-
 णाति तस्मात्संवत्सरवासिनेऽनुब्रूयात् ॥ २७ ॥ तिस्रो रात्रीर्वृतं चरति । त्रयो
 वाऽऽश्रुतवः संवत्सरस्य संवत्सर एष य एष तपत्येऽ उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्पीणाति
 तस्माच्चिस्रो रात्रीर्वृतं चरति ॥ २८ ॥ तसमाचामति । तपस्व्यनुब्रूवाऽइत्यमाथ-
 साव्यनुब्रूते तपस्व्यनुब्रूवाऽइति ॥ २९ ॥ अमृतमपायी । अस्ति वाऽअस्याथ

संशंसृष्टमिव यदस्यामनृतं वदति तस्मादमृन्मयपायी ॥ ३० ॥ अशूद्रोच्छिष्टी ।
 एष वै घर्मो य एष तपति सैषा श्रीः सस्यं ज्योतिरनृतं श्री शूद्रः श्वा कुण्डः
 शकुनिस्तानि न प्रेक्षत नेच्छ्रियं च पाप्मानं च नेज्ज्योतिश्च तमश्च नेत्सत्यानृते
 संशंसृजानीति ॥ ३१ ॥ अथैष वाव यशः । य एष तपति तेषंस्तदादित्यो
 यशो यज्ञो हैव तद्यशस्तद्यत्तयज्ञो यशो यजमानो हैव तद्यशस्तद्यत्तयजमानो यश
 ऋत्विजो हैव तद्यशस्तद्यत्तदृत्विजो यशो दक्षिणा हैव तद्यशस्तस्माद्यामस्यै द-
 क्षिणामानयेयुर्न ता इत्सद्योऽन्यस्माऽअतिदिशेभेद्यन्मेदं यश आगंस्तत्सद्योऽन्य-
 स्माऽअतिदिशानीति इवो वैव भूते द्रव्यहे वा तदात्मन्येवैतद्यशः कृत्वा यदेव तद्भवति
 तस्स ददाति हिरण्यं गां वासोऽश्वं वा ॥ ३२ ॥ अथैतद्वा । आयुरेतज्ज्योतिः
 प्रविशति य एतमनु वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य व्रतचर्या नातपति प्रच्छादेयत ने-
 देतस्मात्तिरोऽसानीति नातपति निष्ठीयेभेदेतमभिनिष्ठीयानीति नातपति प्रस्राव-
 येत नेदेतमभिप्रस्रावयाऽइति यावद्वाऽएष आतपति तावानेष नेदेतमेतैर्हिंसानी-
 त्यवज्योत्य रात्रावश्रीयास्तदेतदस्य रूपं क्रियते य एष तपति तदु होवाचासुरिरैकथ
 ह वै देवा व्रतं चरन्ति यत्सत्यं तस्माद्दु सत्यमेव वदेत् ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥१॥

स वै सम्भारान्तसम्भरति । स द्वाऽएनानित्थाच्चेत्याश्च सम्भरति तस्सम्भाराणा
 थंसम्भारत्वथ स वै यत्र-यत्र यज्ञस्य म्यक्तं ततस्ततः सम्भरति ॥१॥ कृष्णाजिनथ
 सम्भरति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञऽश्वैनमेतत्सम्भरति लोमतश्छन्दाथसि वै
 लोमानि छन्दः स्वैवैनमेतत्सम्भरत्युत्तरत उदीची हि मनुष्याणां दिक्प्राचीनग्रीवे
 तद्धि देवत्रा ॥ २ ॥ अभ्या । वज्रो वाऽअभिर्वीर्यं वै वज्रो वीर्येणैवैनमे-
 तत्समर्षयति कृत्स्नं करोति ॥ ३ ॥ श्रीदुम्बरी भवति । ऊर्ध्वं रस उदुम्बर
 ऊर्ध्वैवैनमेतद्वसेन समर्षयति कृत्स्नं करोति ॥ ४ ॥ अथो वैकङ्कती । प्रजापतिर्या
 प्रथमामाहुतिमजुहोत्स हृत्वा यत्र न्यमृष्ट ततो विकङ्कतः समभवद्यज्ञो वाऽआहुति-
 र्भज्ञो विकङ्कतो यज्ञैवैनमेतत्समर्षयति कृत्स्नं करोति ॥ ५ ॥ अरस्तिमात्री भ-
 वति । बाहुर्वाऽअरस्तिर्बाहुनो वै वीर्यं क्रियते वीर्यसंमितैव तद्भवति वीर्येणैवैनमे-
 तत्समर्षयति कृत्स्नं करोति ॥ ६ ॥ तामादत्ते । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्वि-
 नोर्बाहुभ्यां पूणो हस्ताभ्यामाददे नारिरसीत्ससावेव बन्धुः ॥ ७ ॥ ताथ सव्ये
 पाणौ कृत्वा । दक्षिणेनाभिमृश्य अपति युञ्जते मून उत युञ्जते धियो विप्रा

विप्रस्य बृहतो विपरिच्यतः । वि होत्रा दधे वयुनाविवेक इन्मही देवस्य सवितुः
 परिष्टुतिरित्यस्रावेव बन्धुः ॥ ८ ॥ अथ मृत्पिण्डं परिगृह्णाति । अभ्या च दाक्षि-
 णतो हस्तेन च हस्तेनैवोत्तरतो देवी द्यावापृथिवीऽइति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो
 व्यक्षरत्स इमे द्यावापृथिवीऽअगच्छद्यन्मृदियं तद्यद्वापोऽसौ तन्मृदश्चापां च म-
 हावीराः कृता भवान् तेनैवैतमेतद्भ्रमेन समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्मादाह देवी
 द्यावापृथिवीऽइति मखस्य वामघ शिरो राध्यासमिति यज्ञो वै मखो यज्ञस्य वा-
 मघ शिरो राध्यासमित्येवैतदाह देवयजने पृथिव्या इति देवयजने हि पृथिव्यै
 सम्भरति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णाऽइति यज्ञो वै मखो यज्ञाय त्वा यज्ञस्य
 त्वा शीर्ष्णाऽइत्येवैतदाह ॥ ९ ॥ अथ वल्मीकवपाम् । बेभ्यो बन्धु इत्येता वाऽ-
 एतदकुर्वत यथा—यथैतद्यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ताभिरेवैतत्समर्धयति कृत्स्नं क-
 रोति भूतस्य प्रथमजा इतीयं वै पृथिवी भूतस्य प्रथमजा तदन्यैवैतत्समर्धयति
 कृत्स्नं करोति मखस्य वोऽघ शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्या मखाय त्वा मखस्य
 त्वा शीर्ष्णाऽइत्यस्रावेव बन्धुः ॥ १० ॥ अथ वराहविहतम् । इत्यग्रऽआसीदतीयती
 ह वाऽइयमग्रे पृथिव्यास प्रादेशमात्री तामेषु इति वराह उज्जघान सोऽस्याः
 पतिः प्रजापतिस्तेनैवैतन्मिथुनेन प्रियेण धाम्ना समर्धयति कृत्स्नं करोति मख-
 स्य तेऽघ शिरो राध्यासं देवयजने पृथिव्या मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णाऽइ-
 त्यस्रावेव बन्धुः ॥ ११ ॥ अथादारान् । इन्द्रस्यौज स्थेति यज्ञ वाऽएनमिन्द्र ओ-
 जसा पर्यगृह्णात्तस्य परिगृहीतस्य रसो व्यक्षरत्स पूषन्निवाशेत सोऽब्रवीदादीर्थेव
 बत मऽएष रसोऽसौषीकिति तस्मादादारा अथ यत्यूयन्निवाशेत तस्मात्पूतीकास्त-
 स्मादग्नावाहुतिरिवाभ्याहिता ऋत्नन्ति तस्मादु सुरभयो यज्ञस्य हि रसात्सम्भूता
 अथ यदेनं तदिन्द्र ओजसा पर्यगृह्णात्तस्मादाहेन्द्रस्यौज स्थेति मखस्य वोऽघ शिरो
 राध्यासं देवयजने पृथिव्या मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णाऽइत्यस्रावेव बन्धुः
 ॥ १२ ॥ अथाजाचीरम् । यज्ञस्यशीर्षच्छिन्नस्य शुगुदक्रामत्तोऽजा सम्भवत्त-
 यैवैतमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णाऽइत्यस्रा-
 वेव बन्धुः ॥ १३ ॥ तान्वाऽएतान्यञ्च सम्भारान्सम्भरति । पाङ्को यज्ञः पाङ्कः
 पशुः पञ्चऽर्तवः संवत्सरस्य संवत्सर एष यएष तपत्येषु च प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतस्मी-
 णाति तान्सम्भृतानभिमृशति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णाऽइत्यस्रावेव बन्धुः
 ॥ १४ ॥ अथोत्तरतः परिश्रितं भवति । तदभिप्रयन्तो अपन्ति प्रेतु ब्रह्मणस्मृति-

रित्येष वै ब्रह्मशास्परित्य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मा-
दाह प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरिति प्र देव्येतु सूत्रतोति देवी ह्येषा सूत्रताच्छा वीरं नृयं
पङ्क्तिं राश्रममित्युपस्तौत्यैवैतन्मह्यत्येव देवा यङ्गं नयन्तु न इति सर्वानवास्मा-
ऽएतद्देवानाभिगोमृन्करोति ॥ १५ ॥ परिश्रितं भवति । एतद्देवै देवा अबिभयुर्ग्यै
न इमिह रक्षात्सि नाप्रा न हन्युरिति तस्माऽएतां पुरं पर्यश्रयंस्तथैवास्माऽअय
मेतां पुरं परिश्रयति ॥ १६ ॥ अथ त्वरे सादयति । मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णं
इत्यस्रावेन बन्धुरथ मृत्पिण्डमुपादाय महावीरं करोति मखाय त्वा मखस्य त्वा
शीर्ष्णंऽइत्यस्रावेन बन्धुः प्रादेशमात्रं प्रादेशमात्रमिव हि शिरो मध्ये संगृहीतं म-
ध्ये संगृहीतमिव हि शिरोऽथास्यो परिष्ठात्पङ्कलंमुखमुन्नयति नासिकोभेषास्मिन्ने-
तद्दधाति तं निष्ठितमाक्रिभृशति मखस्य शिरोऽसीति मखस्य हेतत्सौम्यस्य शिर एव-
मितरौतूष्णीं पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले ॥ १७ ॥ प्रजापतिर्वाऽएष यज्ञो भवति ।
उभयं वाऽएतत्प्रजापतिर्निरुक्तश्चानिरुक्तश्च परिमितश्चापरिमितश्च तद्यद्यजुषा क-
रोति यदेवास्य निरुक्तं परिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोत्यथ यत्तूष्णीं यदेवा-
स्यानिरुक्तमपरिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोति स ह वाऽएतं सर्वं कृत्स्नं
प्रजापतिं संस्करोति य एवं विद्वानेतदेवं करोत्यथोपशयार्थं पिण्डं परिशिनष्टि
प्रायश्चित्तिभ्यः ॥ १८ ॥ अथ गवेधुकाभिर्हिनवति । यज्ञस्य शीर्ष्णच्छिन्नस्य रसो
व्यक्षरत्त एता ओषधयो जङ्गिरे तेनैवैतत्प्रतेन समर्धयति कृत्स्नं करोति म-
खाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णंऽइत्यस्रावेन बन्धुरवमितरौ तूष्णीं पिन्वने तूष्णीं-
रौहिणकपाले ॥ १९ ॥ अथैनान्धूपयति । अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्ता धूपयामी-
ति वृषा वाऽअश्वो वीर्यं वै वृषा वीर्येणैवैतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति तेवय-
जने पृथिव्या मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णंऽइत्यस्रावेन बन्धुरवमितरौ तूष्णीं
पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले ॥ २० ॥ अथैनाऽङ्गपयति । मृतं हि देवा-
नापिष्टकाभिः श्रपयत्येता वाऽएतदकुर्वत यथा— यथैतद्यज्ञस्य शिरोऽच्छि-
द्यत ताभिरेवैतत्समर्धयानि कृत्स्नं करोति तदु येनैव सुश्रुताः
स्यस्तेन श्रपयेद्यथ पचनमवधाय महावीरमवदधाति मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णं
ऽइत्यस्रावेन बन्धुरवमितरौ तूष्णीं पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले तान्दिवैवोपव-
पेद्विद्वेद्वेद्वेद्वि देवानाम् ॥ २१ ॥ स उद्वपात । अजुवे त्वेत्पसौ वै लोकश्चजुः
सत्यं यजुः सत्यं मर्षं य एष तपत्येष उ प्रथमः प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति

तस्मादाहर्जवे त्वेति ॥ २२ ॥ साधुवे त्वेति । अयं वै साधुर्योऽयं पवतऽएष ही-
माल्लोक्रान्तिस्सद्धोऽनुपवतऽएष उ द्वितीयः प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह
साधुवे त्वेति ॥ २३ ॥ सुक्षित्यै त्वेति । अयं वै लोकः सुक्षितिरस्मिन्नि लोके
सर्वाणि भूतानि क्षियन्त्यथोऽअग्निर्वै सुक्षितिरग्निर्हेवास्मिँल्लोके सर्वाणि
भूतानि क्षियत्येष उ तृतीयः प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह सुक्षित्यै त्वेति
तूष्णीं पिन्वने तूष्णीं रौहिणकपाले ॥ २४ ॥ अथैनानाच्छृणोति । अजायै पयसा
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णऽइत्यसावेव बन्धुरेवमितरौ तूष्णीं पिन्वने तूष्णीं
रौहिणकपाले ॥ २५ ॥ अथैतद्धै । आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा ब्रूते
भक्षयति वा तस्य व्रतचर्या या सृष्टौ ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

स यदैतदातिथ्येन प्रचरति । अथ प्रवर्ग्येण चरिष्यन्पुरोपसदोऽग्रेण गार्ह-
पर्यं प्राचः कुशान्तसथ्स्तीर्य द्वन्द्वं प्राश्राण्युपसादयत्युपयमनीं महावीरं परीशा-
सौ पिन्वने रौहिणकपाले रौहिणहवन्यां सृष्टौ यद्दु चान्यद्भवति तद्दश दशाक्षरा
वै विराड् विराड्वै यज्ञस्तद्धिराजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयत्यथ यद्द्वन्द्वं द्वन्द्वं वै वीर्यं
यदा वै द्वौ सञ्चरभेतेऽअथ तौ वीर्यं कुरुतो द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजननं मिथुनेनैवै-
मेतुप्रजननेन समर्थयात् कृत्स्नं करोति ॥ १ ॥ अथाध्वर्युः । प्रोक्षणीरादायो-
पोक्षिष्ठन्नाह ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतरभिष्टुहीति ब्रह्मा वै यज्ञस्य दक्षिणत आस्तेऽ-
भिगोप्ता तमेवैतदाहाभमत्त आस्व यज्ञस्य शिरः प्रतिधास्याम इति होतरभिष्टुहीति
यज्ञो वै होता तमेवैतदाह यज्ञस्य शिरः प्रतिधेहीति प्रतिपद्यते होता ॥ २ ॥ ब्रह्म
जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति । असौ वाऽआदित्यो ब्रह्माहरहः पुरस्ताज्जायतऽएष
उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादित्यथ प्रोक्षत्य-
सावेव बन्धुः ॥ ३ ॥ स प्रोक्षति । यस्माय त्वेत्येष वै यमो य एष तपत्येष हीदथ
सर्वं यमयत्येतेनेदथ सर्वं यतमेप उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह यस्माय
त्वेति ॥ ४ ॥ मखाय त्वेति । एष वै मखो य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमे-
वैतत्प्रीणाति तस्मादाह मखाय त्वेति ॥ ५ ॥ सूर्यस्य त्वा तपसऽइति । एष वै
सूर्यो य एष तपत्येष प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह सूर्यस्य त्वा तपसऽइति
॥ ६ ॥ पूर्वया द्वारा स्थूणां निर्हृत्य । दक्षिणतो निमिन्बन्ति यथैनाथ होताभिष्टुवन्प
राण्येद्यज्ञो वै होता स एवास्यामेतद्यज्ञं प्रतिदधाति तथैषां यमं पिन्वते ॥ ७ ॥ अग्रे-

णाहवनीयथ सन्नाहासन्दीं पर्याहृत्य दक्षिणतः प्राचीमासादयत्युत्तराथ राजा-
सन्धै ॥ ८ ॥ अद्दुम्बरी भवति । ऊर्ध्वै रस उदुम्बर ऊर्ध्वै नमेतद्रसेन समर्धयति
कृत्स्नं करोति ॥ ९ ॥ अथसदधता भवति । अथसयोर्वाऽइदथ शिरः प्रति-
ष्ठितं तथसयोरेवैतच्छिरः प्रतिष्ठापयति ॥ १० ॥ बाल्वजीभी रज्जुभिर्व्युता
भवति । यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो व्यक्षरस्त एता ओषधयो जज्ञिरे तेनैवैनमे-
तद्रसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ११ ॥ अथ युदुत्तरत आसादयति । यज्ञो वै
सोमः शिरः प्रवर्ग्य उत्तरं वै शिरस्तस्मादुत्तरत आसादयत्यथो राजा वै सोमः स-
न्नात् प्रवर्ग्य उत्तरं वै राज्यात्सन्नाज्यं तस्मादुत्तरत आसादयति ॥ १२ ॥ स
यज्ञैताथ होतान्वाह । अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्रा इति तदेतं प्रचरणीयं महा-
वीरमाज्येन समनक्ति देवस्त्वा सविता मध्वानक्किति सविता वै देवानां पसवि-
ता सर्वं वाऽइदं मधु यदिदं किं च तदेनमनेन सर्वेण समनक्ति तदस्मै सविता प्र-
सविता प्रसौतं तस्मादाह देवस्त्वा सविता मध्वानक्किति ॥ १३ ॥ शतम् ७००० ॥
अथोत्तरतः सिकता उपकीर्णा भवन्ति । तद्रजतञ्च हिरण्यमधस्तादुपास्यति पृथि-
क्याः सथस्पृशस्पाहीत्येतर्द्ध देवा अबिभयुर्यज्ञे न इममधस्ताद्वाथसि नाष्टा न
हन्युर्गिग्नेर्वाऽएतदेतो यद्धिरण्यं नाष्टाणाथ रक्षसाप्रहत्याऽअथो पृथिक्यु ह
वाऽएतस्माद्दिभ्यांचकार यज्ञे मायं तसः शुशुचानो न हिथस्यादिति तदेवास्याऽ-
एतदन्तर्द्धाति रजतं भवति रजतैव हीयं पृथिवी ॥ १४ ॥ स यज्ञैताथ होतान्वाह ।
सथसीदस्व महान् ॥ २ ॥ असीति तदुभयत आदीप्ता मौञ्जाः मलवा भवन्ति ।
तानुपास्य तेषु प्रवृणक्ति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो व्यक्षरस्त एता ओषधयो
जज्ञिरे तेनैवैनमेतद्रसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ १५ ॥ अथ युदुभयत आदीप्ता
भवन्ति । सर्वाभ्य एवैतद्दिग्भ्यो रक्षाथसि नाष्टा अपहन्ति तस्मिन्प्रवृज्यमाने
पस्नी शिरः प्रोर्णति तसो वाऽएष शुशुचानो भवति नेन्मेऽयं तसः शुशुचानश्चक्षुः
प्रमुष्णादिति ॥ १६ ॥ स प्रवृणक्ति । अर्चिरसि शोचिरसि तपोऽसीत्येष वै घर्मो य एष
तपति सर्वं वाऽएतदेष तदेतमेवैतस्मीणाति तस्मादाहार्चिरसि शोचिरसि तपोऽसीति
॥ १७ ॥ अथास्यामाशिष आशास्त । इयं वै यज्ञोऽस्यामेवैतदाशिष आशास्ते ता अ-
स्माऽइयथ सर्वाः समर्धयति ॥ १८ ॥ अनाधृष्टा पुरस्तादिति । अनाधृष्टा षेषा पुर-
स्ताद्भोभिर्नाष्टाभिरग्नेराधिपत्यइत्यग्निमेवास्याऽअधिपतिं करोति नाष्टाणाथ
रक्षसांप्रहत्याऽआयुर्मै दा इत्यायुरेवात्मन्धत्ते तथो सर्वमायुरेति ॥ १९ ॥ पुत्रवती

दक्षिणत इति । नात्र तिरोहितमिवास्तीन्द्रस्यधिपत्यऽइतीन्द्रमेवास्याऽअधिपतिं करोति नाष्ट्राणां रक्षसामपहत्यै प्रजां मे दा इति प्रजामेव पशुनात्मन्धत्ते तथो ह पुत्री पशुमान्भवति ॥ २० ॥ सुषदा पश्वादिति । नात्र तिरोहितमिवास्ति देवस्य सवितुराधिपत्यऽइति देवमेवास्यै सवितारमधिपतिं करोति नाष्ट्राणां रक्षसामपहत्यै चक्षुर्मे दा इति चक्षुरेवात्मन्धत्ते तथो ह चक्षुष्मान्भवति ॥२१॥ आश्रुतिरुत्तरत इति । आश्राव्यश्रुत्तरत इत्येवैतदाह धातुराधिपत्यऽइति धातारमेवास्याऽअधिपतिं करोति नाष्ट्राणां रक्षसामपहत्यै रायस्पोषं मे दा इति रयिमेव पुष्टिमात्मन्धत्ते तथो ह रयिमान्पुष्टिमान्भवति ॥ २२ ॥ विधृतिरूपरिष्टादिति । विधारयन्परिष्टादित्येवैतदाह बृहस्पतेराधिपत्यऽइति बृहस्पतिमेवास्याऽअधिपतिं करोति नाष्ट्राणां रक्षसामपहत्याऽओजो मे दा इत्योज एवात्मन्धत्ते तथो जस्वी बलवान्भवति ॥ २३ ॥ अथ दक्षिणत उक्तानेन पाणिना निन्दते । विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यस्पाहीति सर्वाभ्यो मार्तिभ्यो गोपायेत्येवैतदाह यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [रसो-व्यत्तरत्स] पितृनगच्छत्प्रया वै पितरस्तैरेवैतमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ २४ ॥ अथेमाभिभृश्य जपति । मनोरश्वासीत्यश्वा ह वाऽइयं भूत्वा मनुमुवाह सोऽस्याः पतिः मजापतिस्तेनैवैनमेतन्मिथुनेन प्रियेण धाम्ना समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ २५ ॥ अथ वैकङ्कतौ शकलौ परिश्रयति प्राञ्चौ । स्वाहा मरुद्भिः परिश्रीयस्वेत्यवरं स्वाहाकारं करोति परां देवतामेष वै स्वाहाकारो य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रणाति तस्मादवरं स्वाहाकारं करोति परां देवताम् ॥२६॥ मरुद्भिः परिश्रीयस्वेति । विशो वै मरुतो विशेवैतत्क्षत्रं परिवृत्तं हति तदिदं क्षत्रमुभयतो विशा परिवृत्तं तूष्णीमुदञ्चौ तूर्णौ प्राञ्चौ तूष्णीमुदञ्चौ तूर्णौ प्राञ्चौ ॥ २७ ॥ त्रयोदश सम्पादयति । त्रयोदश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सर एष य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रणाति तस्मात्त्रयोदश सम्पादयति ॥२८॥ अथ सुषर्णं हिरण्यमुपरिष्टान्निदधाति । दिवः सःस्पृशास्पाहीत्येतद्देवै देवा अविभयुर्यद्वै न इममुपरिष्टात्प्रक्षासि नाष्ट्रा न हन्युरित्यनेर्षाऽएतद्वेतो यद्विरयं नाष्ट्राणां रक्षसामपहत्याऽअथो यौह वाऽएतस्माद्भिभयां चकार यद्वै मायं तप्तः शुशुचानो न हिऽस्यादिति तदेवास्याऽएतदन्तर्दधाति हरितं भवति हरिणीव हि यौः ॥ २९ ॥ अथ धवित्रैराधुनोति । मधु मध्विति त्रिः प्राणो वै मधु प्राणः स्मिन्नेतद्दधाति त्रीणि भवन्ति त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेवा-

स्मिन्नेतद्दधाति ॥ १० ॥ अथापमलवि त्रिधून्वन्ति । यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य
 [रसो व्यक्षरत्स] पितृनगच्छन्त्रया वै पितरस्तेरवैतमेतत्समीरयति ॥ ११ ॥
 अप वाऽपतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति । ये यज्ञे धुवनं तन्वते पुनः प्रसलवि
 त्रिधून्वन्ति षट् सम्पद्यन्ते षड्वाऽऽमे शीर्षन्प्राणास्तानेवास्मिन्नेतद्दधाति श्रु-
 यन्ति रौहिणौ स यदार्चिर्जायतंस्थ हिरण्यमादत्तं ॥ ३२ ॥ स यत्रैतांशं होता-
 न्वाह । अमसतीमश्विना वाचमस्मेऽइति तदध्वरुणोत्तिष्ठन्नाह रुचितो धर्म इति
 स यदि रुचितः स्याच्छ्रेयान्यजमानो भविष्यतीति विद्यादथ यश्चरुचितः प्रापीया-
 न्भविष्यतीति विद्यादथ यदि नैव रुचितो नारुचितो नैव श्रेयाञ्च प्रापीयान्भविष्य-
 तीति विद्याद्यथान्वेव रुचितः स्यात्तथा धवितन्वः ॥ ३३ ॥ अथैतद्वै० ॥ ३४ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥

स यदैतदध्वरुः । उपोत्तिष्ठन्नाह रुचितो धर्म इति तदुपोत्थायावकाशैरुपातिष्ठ-
 न्ते प्राणा वाऽअवकाशाः प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधाति षडुपातिष्ठन्ते षड्वाऽऽमे शीर्षन्प्रा-
 णास्तानेवास्मिन्नेतद्दधाति ॥ १ ॥ गर्भो देवानामिति । एष वै गर्भो देवानां य
 एष तपत्येष हीदथ सर्वं गृह्णात्येतेनेदथ सर्वं गृभीतमेष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्री-
 णाति तस्मादाह गर्भो देवानामिति ॥ २ ॥ पिता मतीनामिति । पिता षेष म-
 तीनां पतिः प्रजानामिति पतिर्षेष प्रजानाथ ॥ ३ ॥ सं देवां देवेन सवित्रागतेति
 सथ हि देवो देवेन सवित्रागत सथ सूर्येण रोचतऽइति सथ हि सूर्येण रोचते
 ॥ ४ ॥ समग्निरग्निनागतेति । सथ ह्यग्निरग्निनागत सं देवेन सवित्रेति सथ
 हि देवेन सवित्रागत सथ सूर्येणारोचिष्टेति सथ हि सूर्येणारोचिष्ट ॥ ५ ॥ स्वाहा
 समग्नस्तपसागतेति सथ ह्यग्निस्तपसागतावरथ स्वाहाकारं करोति परां देवता-
 मसावेव बन्धुः सं देव्येन सवित्रेति सथ हि देव्येन सवित्रागत सथ सूर्येणारू-
 चतेति सथ हि सूर्येणारूचत ॥ ६ ॥ ते वाऽपने त्रयोऽवकाशाभवन्ति । त्रयो
 वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तेनैवास्मिन्नेतद्दधाति ॥ ७ ॥ धर्ता दिवो विभाति
 तपसस्पृथिव्यामिति । धर्ता षेष दिवो विभाति तपसस्पृथिव्यां धर्ता देवो देवानाम-
 मर्त्यस्तपोजा इति धर्ता षेष देवो देवानाममर्त्यस्तपोजा वाचमस्मे नियच्छ देवायुव-
 मिति यज्ञो वै वाग्यज्ञमस्मभ्यं प्रयच्छ येन देवान्प्रीणामेत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अपश्यं
 गोपामनिपद्यमानमिति । एष वै गोपा य एष तपत्येष हीदथ सर्वं गोपायत्यथो न

निपद्यते तस्मादाहापश्यं गोपामनिपद्यमानमिति ॥ ९ ॥ आ च परा च पथिभिश्च-
रन्तमिति । आ च ह्येष परा च देवैः पथिभिश्चरति स सध्वीचीः स विष्वचीर्वसान-
न इति सध्वीचीश्च ह्येष विष्वचीश्च दिशो वस्तेऽथो रश्मीनावरीवर्त्ति भुवनेष्वन्त-
रिति पुनः—पुनर्ह्येष एषु लोकेषु वरीवर्त्यमानश्चरति ॥ १० ॥ विश्वासां भुवां
पते । विश्वस्य मनसस्पते विश्वस्य वचसस्पते सर्वस्य वचसस्पतऽइत्येतस्य
सर्वस्य पतऽइत्येतरेवश्नुत्त्व देव घर्म देवो देवान्पाहीति नात्र तिरोहितमिवा-
स्ति ॥ ११ ॥ अत्र प्रावीरनु वां देववीतयऽइति । अश्विनानवेवैतदाहाश्विनौ वाऽ-
एतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्ययत्तां तावेवैतत्स्वीणाति तस्मादाहात्र प्रावीरनु वां देववीतय
ऽइति ॥ १२ ॥ मधु माध्वीभ्यां मधु माध्वीभ्यामिति । दधुद् ह वाऽभाभ्यामा-
थर्वणो मधु नाम ब्राह्मणमुवाच तदेनयोः प्रियं धाम तद्वैनयोरेतेनोपगच्छति
तस्मादाह मधु माध्वीभ्या मधु माध्वीभ्यामिति ॥ १३ ॥ हृद्रे त्वा मनसे त्वा दिवेत्वा
सूर्याय त्वा । ऊर्ध्वोऽअध्वरं दिवि देवेषु धेहीति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ १४ ॥
पिता नोऽसि पिता नो बोधीति । एष वै पिता य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तेदत्तमे-
वैतत्स्वीणाति तस्मादाह पिता नोऽसि पिता नो बोधीति नमस्तेऽअस्तु मा मा
हिःसीरित्याशिषम्वैतदाशास्ते ॥ १५ ॥ अथ पत्न्यै शिरोऽपवृत्य । महावीरमी-
क्षमाणां वाचयति स्तृष्टमन्तस्त्वा सपमेति वृषा वै प्रवर्ग्यो योषा पत्नी मिथुनमेवै-
तत्प्रजननं क्रियते ॥ १६ ॥ अथैतद्वै ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
प्रथमोऽध्यायः ॥ [९२] ॥

अथातो रौहिणौ जुहोति । अहः केतुना जुषताऽ सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहे-
त्युभावेतेन यजुषा प्राता रात्रिः केतुना जुषताऽ सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहेत्युभा-
वेतेन यजुषा सायम् ॥ १ ॥ तद्यद्रौहिणौ जुहोति । अग्निश्च ह वाऽआदित्यश्च
रौहिणावेताभ्याऽ हि देवताभ्यां यजमानाः स्वर्गं लोकं रोहन्ति ॥ २ ॥
अथोऽअश्वरात्रे वै रौहिणौ । आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमहोरात्राभ्यां परिगृ-
ह्णाति तस्मादेपोऽहोरात्राभ्यां परिगृहीतः ॥ ३ ॥ अथोऽइमौ वै लोकौ रौहिणौ आदित्यः
प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमाभ्यां लोकाभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेष आभ्यां लोका-
भ्यां परिगृहीतः ॥ ४ ॥ अथो चक्षुषी वै रौहिणौ । शिरः प्रवर्ग्यः शर्षिस्तश्चक्षुर्दधाति
॥ ५ ॥ अथ रज्जुमादत्ते । देवेभ्यस्त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूषणो हस्ता

भ्यामाददे रास्नासीत्यसावेव बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ गामाह्वयति । जघनेन गार्हपत्यं यन्नित्वाऽएष्टादितऽएहि सरस्वत्येहीतीडा हि गौरदितिर्हि गौः सरस्वती हि गौरयो तैराह्वयति नाम्नासावेहृषसावेहीति त्रिः ॥ ७ ॥ तामागतामभिदधाति । अदित्यै रास्नासीन्द्राण्या उष्णीष इतीन्द्राणी इ वाऽइन्द्रस्य प्रिया पत्नी तस्या उष्णीषो विश्वरूपतमः सोऽसीति तदाह तमेवैनमेतत्करोति ॥ ८ ॥ अथ वत्समुपार्जति । पूषासीत्ययं वै पूषा योऽयं पवतऽएष हीदथ सर्वं पुष्यत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवै- तत्प्रीणाति तस्मादाह पूषासीति ॥ ९ ॥ अथोजयति । घर्माय दीष्वेत्येष वाऽअत्र घर्मो रसो भवति यमेपा पिन्वते तस्यै दयस्वत्येवैतदाह ॥ १० ॥ अथ पिन्वते पिन्वयति । अश्विभ्यां पिन्वस्वत्यश्विनाष्वैतदाहारिन्नौ वाऽएतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां ता- वेवैतत्प्रीणाति तस्मादाहाश्विभ्यां पिन्वस्वति ॥ ११ ॥ सरस्वत्यै पिन्वस्वति । वाग्वै सरस्वती वाचा वाऽएतदरिन्नौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह सरस्वत्यै पिन्वस्वति ॥ १२ ॥ इन्द्राय पिन्वस्वति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तयैवैतदरिन्नौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावेवैतत्प्री- णाति तस्मादाहेन्द्राय पिन्वस्वति ॥ १३ ॥ अथ विभुषोऽभिपन्नयते । स्वाहेन्द्रव- त्स्वाहेन्द्रवदितिन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तामेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह स्वाहेन्द्रवत्स्वाहेन्द्रवदिति त्रिष्कृत्व आह त्रिवृञ्चि यज्ञोऽवरथ स्वाहाकारुं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ १४ ॥ अथास्यै स्तनमभिपद्यते । यस्ते स्तनः शरयो यो मयोभूरिति यस्ते स्तनो निहितो गुहायामित्येवैतदाह यो रत्नधा वसु- विद्यः सुदत्र इति यो धनानां दाता वसुवित्पणाय इत्येवैतदाह येन विश्वा पु- ष्यसि वार्याणीति येन सर्वान्देवान्तस्सर्वाणि भूतानि विभर्षीत्येवैतदाह सरस्वति तमिह धातवेऽकरिति वाग्वै सरस्वती सैषा घर्मदृषा यज्ञो वै वाग्यज्ञमस्मभ्यं प्रय- च्छ येन देवान्प्रीणामेत्येवैतदाहाथ गार्हपत्यस्याधैत्युर्वन्तरिक्षमन्वेधीत्यसावेव ब- न्धुः ॥ १५ ॥ अथ शफावादत्ते । गायत्रं छन्दोऽसि त्रैष्टुभं छन्दोऽसीति गायत्रेण चैवैनावेतत्त्रैष्टुभेन च छन्दसादत्ते द्यावापृथिवीव्यां त्वा परिगृह्णामीतामे वै द्या- वापृथिवी परीशासावादित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यां परि- गृह्णात्यथ मौञ्जेन वेदेनोपमाष्टर्यसावेव बन्धुः ॥ १६ ॥ अधोपयमन्योपगृह्णाति । अन्त- रिक्षेणोपयच्छामीत्यन्तरिक्षं वाऽउपयमन्यन्तरिक्षेण हीदथ सर्वमुपयतमथोऽउदरं वाऽउपयमन्युदरेण हीदथ सर्वमन्नाद्यमुपयतं तस्मादाहान्तरिक्षेणोपयच्छामीति ॥ १७ ॥

अथाजाक्षीरमानयति । तप्तो वाऽएष शुशुचानो भवति तमेवैतच्छमयति तस्मिञ्छान्ते
 गोक्षीरमानयति ॥१०॥ इन्द्राश्विनेति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता
 तामेवैतत्पीणाः त्पश्विनेत्यश्विनो वाऽएतदहाश्विनौ वाऽएतदयज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां
 त्रिवैतत्पीणाति तस्मादाह इन्द्राश्विनेति ॥ १९ ॥ मधुनः सारघस्येति । एतच्छै मधु
 सारघं घर्षं पातेति एतं पातेत्यैतदाह वसव इत्येते वै वसव एते हीदं सर्वं वा-
 सवन्न यज्ञत वाडिति तद्यथा वषट्कृतं हुतमेवमस्पैतद्भवति ॥ २० ॥ स्वाहा
 सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनयऽइति । सूर्यस्य ह वाऽएको रश्मिर्वृष्टिवनिर्नाम येनेमाः
 सर्वाः प्रजा विभर्ति तमेवैतत्पीणाति तस्मादाह स्वाहा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनयऽ-
 इत्यवरं स्वाहाकारं करोति परां देवतामसाधेव बन्धुः ॥ २१ ॥ अथैतद्वै०
 ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिका
 संख्या १३२ ॥ ॥

स यत्रैतां होतान्वाह । प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः प्र देव्येतु मूर्त्तेति तदध्वर्युः
 प्राहुदायन्वातनामानि जुहोत्येतद्वै दत्ता अविभयुर्यज्ञे न इममन्तरा रक्षांसि ना
 घ्रा न इत्युरिति तमेतत्पुरैवाहवनीयात्स्वाहाकारेणाजुहवुस्तं हुतमेव सन्तमग्नाध-
 जुहवुस्तथोऽएवैनमेष एतत्पुरैवाहवनीयात्स्वाहाकारेण जुहोति तं हुतमेव सन्त-
 मग्नौ जुहोति ॥१॥ समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेति । अयं वै समुद्रो योऽयं पवतऽए
 तस्माद्वै समुद्रात्मर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि समुद्रवन्ति तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मा
 दाह समुद्राय त्वा वाताया स्वाहा ॥२॥ सरिराय त्वा वाताय स्वाहेति । अयं वै
 सरिरो योऽयं पवतऽएतस्माद्वै सरिरात्मर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि सहेरते तस्माऽ
 एवैनं जुहोति तस्मादाह सरिराय त्वा वाताय स्वाहा ॥३॥ अनाधृष्याय त्वा वा-
 ताया स्वाहाप्रतिधृष्याय त्वा वाताय स्वाहेति । अयं वाऽअनाधृष्योऽपतिधृष्यो यो-
 ऽयं पवते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाहानाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहाप्रतिधृष्या-
 य त्वा वाताय स्वाहेति ॥४॥ अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा शिमिदाय त्वा वाताय
 स्वाहेति । अयं वाऽअवस्युरशिमिदो योऽयं पवते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाहा-
 वस्यवे त्वा वाताय स्वाहा शिमिदाय त्वा वाताय स्वाहेति ॥५॥ इन्द्राय त्वा वृ-
 समुपते रुद्रवते स्वाहेति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पवते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मा-
 दाह इन्द्राय त्वेति वसुपते रुद्रवतऽइति तदिन्द्रमेवानु वसुंश्च रुद्राश्चाभजस्यथो

प्रातः सवनस्य चैवैतन्माध्यन्दिनस्य च सवनस्य रूपं क्रियते ॥६॥ इन्द्राय स्वादि-
 त्यवते स्वाहोति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पवते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाहेन्द्राय
 त्वयादित्यवतऽइति तदिन्द्रमन्वादित्यानाभजत्यथो तृतीयसवनस्यैवैतद्रूपं क्रियते
 ॥७॥ इन्द्राय त्वाभिमातिघ्ने स्वाहोति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पवते तस्माऽएवैनं
 जुहोति तस्मादाहेन्द्राय त्वेत्यभिमातिघ्न इति सप्तनो वाऽअभिमातिरिन्द्राय त्वा
 सपत्नघ्नऽइत्येवैतदाह सोऽस्थोद्धारो यथा श्रेष्ठस्योद्धार एवमस्यैष ऋतं देवेभ्यः
 ॥८॥ सवित्रे त्वऽऋभुमते विभुमते वाजवते स्वाहोति । अयं वै सविता योऽयं प-
 वते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाह सवित्रे त्वेत्यृभुमते विभुमते वाजवतऽइति तद-
 स्मिन्विश्वान्देवानन्वाभजति ॥ ९ ॥ बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहोति । अयं
 वै बृहस्पतिर्योऽयं पवते तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाह बृहस्पतये त्वेति
 विश्वदेव्यावतऽइति तदस्मिन्विश्वान्सर्वान्देवानन्वाभजति ॥ १० ॥ य-
 म्नाय त्वाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहोति । अयं वै यमो योऽयं पवते
 तस्माऽएवैनं जुहोति तस्मादाह यम्नाय त्वेत्यङ्गिरस्वते पितृमतऽइति
 यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [रमो व्यक्षरत्स] पितृनगच्छन्त्या वै पितरस्तानेवैतद-
 न्वाभजति ॥ ११ ॥ द्वादशैतानि नामानि भवन्ति । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य
 संवत्सर एष य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्माद्द्वादश भ-
 वन्ति ॥ १२ ॥ अथोपयमन्या महावीरऽश्नामयति । स्वाहा घर्मायेत्येष वै घर्मो
 य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह स्वाहा घर्मायेत्यवरधं
 स्वाहाकारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ १३ ॥ आनीते जपति । स्वाहा
 घर्मः पितृऽइति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [रमो व्यक्षरत्स] पितृनगच्छन्त्या वै
 पितरस्तानेवैतत्प्रीणात्यवरधं स्वाहाकारं करोति परां देवता मसावेव बन्धुः
 ॥ १४ ॥ नानुवाक्यामन्वाह । सकृद्दु खेव पराश्चः पितरस्तस्मानुवाक्यामन्वा-
 हातिक्रम्याश्चाव्याह घर्मस्य यजेति वषट्कृते जुहोति ॥ १५ ॥ विश्वा आशा द-
 क्षिणसदिति । सर्वा आशा दक्षिणसदित्येवैतदाह विश्वान्देवानयादिहेति सर्वान्दे-
 वानयास्त्रीदिरेभ्यैवैतदाह स्वाहाकृतस्य घर्मेत्य मुधोः पितृवतपद्भिरेतयाश्चानावेवैत-
 दाहशिवनौ क्षेत्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां तावेवैतत्प्रीणात्यवरधं स्वाहाकारं करोति
 परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ १६ ॥ अथ हुत्वोर्ध्वमुत्कम्ययति । दिवि धा इमं
 यज्ञमिमं यज्ञं दिवि धा इत्यसौ वाऽआदित्यो घर्मो यज्ञो दिवि वाऽएष हिनो दिवि

प्रतिष्ठितस्तमेवैतन्प्रीणाति तस्मादाह दिवि धा इपं यद्भिमिषं यद्भं दिवि धा इत्य-
 नुवपत्कृते जूहोति ॥ १७ ॥ स्वाहाग्नये यज्ञियायेति । तस्त्विष्टकृद्भ्राजन्मग्निर्हि त्विष्ट-
 कृच्छं यजुर्भ्य इति यजुर्भिर्होषोऽस्मिँल्लोके प्रतिष्ठितस्तान्येवैतन्प्रीणात्यवरथं स्वाहाकारं
 करोति परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ १८ ॥ अथ ब्रह्मानुमन्त्रयते । ब्रह्मा वाऽऽक-
 त्विजां भिषक्तमस्तद्य एवऽर्तिवजां भिषक्तमस्तनैषैनमेतद्यज्ञं भिषज्याति ॥ १९ ॥
 अश्विना घर्मं पातामिति । अश्विनावेवैतदाहाश्विनौ ह्येतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यघत्तां
 तानेवैतन्प्रीणाति ॥ २० ॥ हार्दानमहर्दिवाभिरुतिभिरिति । अनिरुक्तमनिरुक्तो
 वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजापातिमेवैतद्यज्ञं भिषज्याति ॥ २१ ॥ तन्प्रायिणऽ
 इति । एष वै तन्प्रायी य एष तपत्येष हीमाँल्लोकांस्तन्प्रमिबानुसंचरत्येष उ
 प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतन्प्रीणाति तस्मादाह तन्प्रायिणऽइति ॥ २२ ॥ नमो द्यावा
 पृथिवीभ्यामिति । तद्वाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यां निन्दते ययोरिदं सर्वमधि ॥ २३ ॥
 अथ यजमानः । यज्ञो वै यजमानो यज्ञेनैवैतद्यज्ञं भिषज्याति ॥ २४ ॥ अपातामश्विना
 घर्ममिति । अश्विनावेवैतदाहाश्विनौ ह्येतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यघत्तां तानेवैतन्प्रीणाति
 ॥ २५ ॥ अतु द्यावापृथिवीऽअमथंसातामिति । तदिमे द्यावापृथिवीऽआह ययो-
 रिदं सर्वमधीहैव रातयः सन्त्वितीहैव नो धनानि सन्त्विच्येवैतदाह ॥ २६ ॥
 अथ पिन्वमानमनुमन्त्रयते । इषे पिन्वस्वेति वृष्ट्यै तदाह यदाहेषे पिन्वस्वेत्यज्ञे
 पिन्वस्वेति यो वृष्टादूर्ध्वसो जायते तस्मै तदाह ब्रह्मणे पिन्वस्वेति तद्ब्रह्मणऽआह
 क्षत्राय पिन्वस्वेति तत्क्षत्रायाह द्यावापृथिवीभ्यां पिन्वस्वेति तदाभ्यां द्यावापृथि-
 वीभ्यामाह ययोरिदं सर्वमधि ॥ २७ ॥ स यदूर्ध्वः पिन्वते । तद्यजमानाय
 पिन्वते यत्प्राङ् तद्दक्षिणे यदक्षिणा तत्पितृभ्यो यत्पत्यङ् तत्पशुभ्यो यदुदङ्
 तत्प्रजायाऽअनपराङ् न्वेव यजमानस्योर्ध्वो ह्येव पिन्वत्याथ यां दिशं पिन्वते तां
 पिन्वते यदा शाम्यन्ति विप्रुषः ॥ २८ ॥ अथ प्राङ्निदङ्कुत्क्रामति । घर्मासि
 सुधर्मेत्येष वै धर्मो य एष तपत्येष हीदं सर्वं धारयत्येतेनेदं सर्वं धृतमेष उ
 प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतन्प्रीणाति तस्मादाह धर्मासि सुधर्मेति ॥ २९ ॥ अथ स्वरे सादय-
 ति । अमेन्यस्मे नृम्णानि धारयेत्यक्रुध्यन्नो धनानि धारयेत्येवैतदाह ब्रह्म धारय
 क्षत्रं धारय विशं धारयेत्येतत्सर्वं धारयेत्येवैतदाह ॥ ३० ॥ अथ शाकलैर्जुहोति ।
 प्राणा वै शाकलाः प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधाति ॥ ३१ ॥ स्वाहा पूष्णे शरसऽइति ।
 अयं वै पूषा योऽयं पशतऽएष हीदं सर्वं पूष्यत्येष उ प्राणः प्राणमेवास्मिन्ने-

तद्दधाति तस्मादाह स्वाहा पूषो शरसऽइत्यवरथः स्वाहाकारं करोति परां देव-
 तामसावेव बन्धुर्हुत्वा मध्यमे परिधाऽउपश्रयति ॥ ३२ ॥ स्वाहा प्राबभ्य इति ।
 प्राणा वै प्रावाणः प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधाति हुत्वा मध्यमे परिधाऽउपश्रयति ॥ ३३ ॥
 स्वाहा प्रतियवेभ्य इति । प्राणा वै प्रतियवाः प्राणान्हीदथ सर्वं प्रतियतं प्राणा-
 नेवास्मिन्नेतद्दधाति हुत्वा मध्यमे परिधाऽउपश्रयति ॥ ३४ ॥ स्वाहा पितृभ्य
 ऊर्ध्वर्वाहिभ्यो घर्मपावभ्य इति । अहुत्वैवोदङ्घ्नीक्षमाणो दक्षिणार्धे वाहिष उपगू-
 हति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [रसो व्यक्षरत्स] पितृनगच्छत्प्रया वै पितरस्तानेवै-
 त्त्प्रीणात्पथ यन्न प्रेक्षते सकृद्दु ह्यव पराश्रः पितरः ॥ ३५ ॥ स्वाहा द्यावा-
 पृथिवीभ्यामिति । प्राणोदानो वै द्यावापृथिवी प्राणोदानेवास्मिन्नेतद्दधाति
 हुत्वा मध्यमे परिधाऽउपश्रयति ॥ ३६ ॥ स्वाहा विश्वभ्यो देवेभ्य इति । प्राणा
 वै विश्वे देवाः प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधाति हुत्वा मध्यमे परिधा उपश्रयति ॥ ३७ ॥
 स्वाहा रुद्राय रुद्रहूतयऽइति । अहुत्वैव दक्षिणेन्नमाणः प्रतिप्रस्थात्रे प्रयच्छति
 तथ स उत्तरतः शालायाऽउदबुच्चं निरस्यत्येषां ह्येतस्य देवस्य दिक्स्वाया-
 मेवैनमेतद्दिशि प्रीणात्पथ यन्न प्रेक्षते नेन्मा रुद्रो हिनसदिति ॥ ३८ ॥ ससैता
 अहुतयो भवन्ति । सप्त वाऽहमे शीर्षन्प्राणास्तानेवास्मिन्नेतद्दधानि ॥ ३९ ॥ अथ
 महावीराहुपयमन्यां प्रत्यानयति । स्वाहा सं ज्योतिषा ज्योतिरिति ज्योतिर्वाऽह्वर-
 स्मिन्पयो भवति ज्योतिरितरस्यां ते ह्येतद्दुभे ज्योतिषी संगच्छेतेऽह्वरथस्वाहा-
 कारं करोति परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ ४० ॥ शतम् ७१०० ॥ अथ रौहिणौ
 जुहोति । अहः केतुना जुषताथ सुज्योतिर्योतिषा स्वाहेत्यसावेव बन्धुः रात्रिः
 केतुना जुषताथ सुज्योतिर्योतिषा स्वाहेत्यसावेव बन्धुः ॥ ४१ ॥ अथ यजमान
 नाय घर्मोच्छिष्टं प्रयच्छति । स उपहवामिष्टा भक्षयति मधु हुतमिन्द्रतमेऽग्नाविति
 मधु हुतमिन्द्रयवत्तमेऽग्नावित्येवैतदाहाश्याम ते देव घर्म नमस्तेऽअस्तु मा मा हिंष्टु-
 सीरित्याशिषमेवैतद्वाशास्ते ॥ ४२ ॥ अथ दक्षिणतः सिक्ता उपकीर्णा भवन्ति ।
 तन्मार्जयन्ते य एव मार्जालीये बन्धुः सोऽत्रानुप्रहरति शाकलानथोपसदा चरन्त्ये-
 तद् यज्ञस्य शिरः संस्कृतं यथा-यथेनं तदश्विनौ प्रत्यधत्ताम् ॥ ४३ ॥ तं न प्रथ-
 मयज्ञे प्रवृज्ज्यात् । एनस्यथ हि तद्यथो नेन्मऽइन्द्रः शिरश्छिनददिति द्वितीये वैव
 तृतीये वापशीर्ष्णां ह्यत्राग्रे यज्ञेन देवा अर्चन्तः आर्यन्तश्चेरुस्तस्माद्वितीये वैव
 तृतीये वाथो ततो वाऽप्यशुशुचानो भवति ॥ ४४ ॥ तं यत्प्रथमयज्ञे प्रवृज्ज्यात् ।

एषोऽस्य तप्तः शुशुचानः प्रजां च पशूंश्च प्रदेहेदथोऽन्नायुः प्रमायुको यजमानः
 स्यात्तस्माद्वितीये वैवृत्तीये वा ॥ ४५ ॥ ते न सर्वस्माद्भव प्रवृञ्ज्यात् । सर्वं वै
 प्रवर्ग्यो नेत्सर्वस्माद्भव सर्वं कर्वाणीति यो न्वेव ज्ञातस्तस्मै प्रवृञ्ज्याद्यो वास्य
 मियः स्याद्यो बानूचानोऽनुक्तेनेन प्राप्तुयात् ॥ ४६ ॥ सहस्रे प्रवृञ्ज्यात् । सर्वं
 वै सहस्रं सर्वेषु सर्ववेदसे प्रवृञ्ज्यात्सर्वं वै सर्ववेदसं सर्वेषु विश्वजिति
 सर्वपृष्ठं प्रवृञ्ज्यात्सर्वं वै विश्वजित्सर्वपृष्ठः सर्वेषु वाजये राजसूये प्रवृञ्ज्यात्सर्वं
 हि तत्सत्रे प्रवृञ्ज्यात्सर्वं वै सत्रं सर्वेषु एतान्यस्य प्रवृजनान्यतो नान्यथा ॥ ४७ ॥
 तदाहुः । यदपशिरा अपवर्ग्योऽथ केनास्याग्निहोत्रं शीर्षण्वद्भवतीत्याहवनीयेने-
 ति ब्रूयात्कथं दर्शपूर्णमासाबित्याज्येन च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्कथं चातुमास्या-
 नीति पयस्येति ब्रूयात्कथं पशुबन्ध इति पशुना च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्कथं
 सौम्योऽध्वर इति हविर्धानेनेति ब्रूयात् ॥ ४८ ॥ अथोऽन्नाहुः । यज्ञस्य शीर्षच्छि-
 न्नस्य शिर पतवेवाः प्रत्यदधुर्यदातिथ्यं न ह वाऽअस्यापशीर्ष्णा केन चन यज्ञेनेष्टं
 भवति य एवमेतद्वेद ॥ ४९ ॥ तदाहुः । यत्प्रणीताः प्रणयन्ति यज्ञेऽथ कस्मादत्र
 न प्रणयतीति शिरो वाऽएतद्यज्ञस्य यत्प्रणीताः शिरः प्रवर्ग्यो नेच्छिरसा शिरो-
 भ्यारोहयाणीति ॥ ५० ॥ तदाहुः । यत्प्रयाजानुयाजा अन्यत्र भवन्त्वथ कस्मावत्र न
 भवन्तीति प्राणा वै प्रयाजानुयाजाः प्राणा अबकाशाः प्राणाः शाकला नेत्प्राणैः
 प्राणानभ्यारोहयाणीति ॥ ५१ ॥ तदाहुः । यदाज्यभागावन्वत्र जुह्वत्यथ कस्मा-
 दत्र न जुहोतीति चक्षुषी वाऽएते यज्ञस्य यदाज्यभागौ चक्षुषी रौहिणौ नेच्छु-
 षा चक्षुरभ्यारोहयाणीति ॥ ५२ ॥ तदाहुः । यद्दानस्पतृदेवेभ्यो जुह्वत्यथ कस्मा-
 देतं मृन्मयेनैव जुहोतीति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रसो ष्वत्तरत्स इमे घावापृथिवी-
 ऽअगच्छन्मृदियं तद्यदापोऽमौ तन्मृदुक्षापां च महावीराः कृता भवन्ति तेनैवै-
 मेतमृसेन ममर्थयति कृत्स्नं करोति ॥ ५३ ॥ स यद्दानस्पत्यः स्यात् । प्रदद्योत
 यद्विरयमयः स्यात्प्रलीयेत यन्लोहमयः स्यात्प्रसिच्येत यद्यस्मयः स्यात्प्रदेहेत्प-
 रीशासावथैष एवैतस्मादतिष्ठत तस्मादेतं मृन्मयेनैव जुहोति ॥ ५४ ॥ अथैतन्नै-
 ॥ ५५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. २] द्वितीयोऽध्यायः [९३] ॥ ॥

स वै तृतीयेऽह्न । षष्ठे वा द्वादशे वा प्रवर्ग्योपसदौ समस्य प्रवर्ग्यमुत्सादय-
 त्युत्सन्नमिव हीदथशिरस्तद्यदेतमभितो भवति तत्सर्वं समादायाग्रेण शाला-

मन्तर्वेद्युपसमायन्ति ॥ १ ॥ अथाग्नीध्रः । आहवनीये त्रीञ्छालाकातुपकल्पयते
 तेषामेकपुञ्ज्वलय्य मुखदध्ने धारयमाणो जुहोति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य शुगुदका-
 म्त्सेमाल्लोकानाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ २ ॥ अथ
 यन्मुखदध्ने । उपरीव वै तद्यन्मुखदध्नमुपरीव तद्यदसौ लोकस्तद्यामुं लोकश्च शु-
 गाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ३ ॥ या ते घर्म दिव्या
 शुगिति । यैव दिव्या शुग्या गायत्र्याश्च हविर्धानऽइति यैव गायत्र्याश्च हविर्धाने
 सा तऽआप्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ४ ॥
 अथ द्वितीयमुञ्ज्वलय्य । नाभिदध्ने धारयमाणो जुहोति मध्यमिब वै तद्यन्नाभि-
 दध्नं मध्यमिबान्तरिक्षलोकस्तघ्नान्तरिक्षलोकश्च शुगाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा सम-
 र्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ५ ॥ याते घर्मात्तरिक्षे शुगिति । यैवान्तरिक्षे शुग्या त्रि-
 ष्टुब्ध्याग्नीध्रऽइति यैव त्रिष्टुब्ध्याग्नीध्रे सा तऽआप्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते
 स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ६ ॥ अथ तृतीयमभ्याधाय । तस्मिन्नासीनो
 जुहोत्यध-इव वै तद्यदासीनोऽध-इव तद्यदयं लोकस्तद्येमं लोकश्च शुगाविशत्त-
 यैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ७ ॥ या ते घर्म पृथिव्याश्च शुगिति ।
 यैव पृथिव्याश्च शुग्या जगत्याश्च सदस्येति यैव जगत्याश्च सदस्या सा तऽआ-
 प्यायतां त्रिष्टयायतां तस्यै ते स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ८ ॥ अथोपनि-
 ष्कामति । जत्रस्य त्वा परस्पायेत्येवैतवै वैवं जत्रं य एष तपस्यस्य त्वा मानुषस्य
 भ्रत्रस्य परस्पत्वायेत्येवैतदाह ब्रह्मणस्तन्वं पाहीति ब्रह्मणा आत्मानं गोपा-
 येत्येवैतदाह विशस्त्वा धर्मणा वयमिति यज्ञो वै विद्यमस्य त्वारिष्ट्या
 ऽइत्येवैतदाहानुक्रामाम सुविताय नव्यसऽइति यज्ञस्य त्वारिष्ट्याऽब्रह्मलाया-
 ऽइत्येवैतदाह ॥ ९ ॥ अथाह साम गायति । साम ब्रूहीति वा गायति त्वेव ब्रू-
 याद्वायन्ति हि साम तद्यत्साम गायति नेदिमान्वहिर्धा यज्ञाच्छरीराक्षाष्टा रक्षाश्च-
 सि हिनसञ्चिति साम हि नाष्टाणाश्च रक्षसामपहन्ता ॥ १० ॥ आग्नेय्यां गा-
 यति । अग्निर्हि रक्षसामपहन्तातिच्छन्दसि गायत्येषा वै सर्वाणि छन्दाश्चिसि यद्-
 तिच्छन्दास्तस्मावृत्तिच्छन्दसि गायति ॥ ११ ॥ स गायति । अग्निष्टपति प्रतिदह-
 त्यहावाऽहाव इति त्वाष्टा वै तद्रक्षाश्चस्यतोऽपहन्ति ॥ १२ ॥ तऽजुदञ्चो निष्का-
 मन्ति । जघनेन चात्वालमग्नेणाग्नीध्रमेषा हि यज्ञस्य द्वाः स यस्यां ततो दिश्यापो भ-
 वन्ति तद्यन्ति ॥ १३ ॥ तं वै परिष्यन्दऽजुत्सादयेत् । ततो वाऽप्य शुशुचानो भवति

तं यदस्यापुत्रतादयेदिमामस्य शुशुच्छेद्यरप्त्सादयेदपोऽस्य शुशुच्छेदथ यत्प-
 रिष्यन्दऽउत्सादयति तथो ह नैवापो हिनस्ति नेमां यदहाप्सु न प्रास्यति
 तेनापो न हिनस्त्यथ यन्तममन्तमापः परियन्ति शान्तिर्वाऽऽपस्तेनोऽऽमां न
 हिनस्ति तस्मात्परिष्यन्दऽउत्सादयेत् ॥ १४ ॥ उत्तरवेद्यौ त्वेषोत्सादयेत् ।
 यज्ञो वाऽउत्तरवेदिः शिरः प्रवर्ग्यो यद्वाऽप्यैतच्छिरः प्रतिदधाति ॥ १५ ॥
 उत्तरनाभ्या सथःस्पृष्टम् । प्रथमं प्रवर्ग्यमुत्सादयति वाग्वाऽउत्तरनाभिः शिरः
 प्रवर्ग्यः शीर्षस्तद्धाचं दधाति ॥ १६ ॥ चतुः सक्तिरिति । एष वै चतुः सक्तिर्य
 एष तपति दिशो ह्येतस्य सक्तयस्तस्मादाह चतुः सक्तिरिति ॥ १७ ॥ नाभिर्ह-
 तस्य सप्रथा इति । सत्यं वाऽऽश्चतथं सत्यस्य नाभिः सप्रथा इत्येवैतदाह स नो
 विश्वायुः सप्रथा इति स नः सर्वायुः स प्रथा इत्येवैतदाह ॥ १८ ॥ अप द्वेषोऽ-
 अप हूर इति । नात्र तिरोहितमिवास्त्यन्यत्रतस्य सश्चिमेत्यन्यत्राऽपतस्य व्रतमन्य
 न्मनुष्याणां तस्मादाहान्यत्रतस्य सश्चिमेत्येवमितरौ प्राञ्चौ त्त्रिवृत्त्रिवृद्धादथ
 शिरः ॥ १९ ॥ पुरस्तादुपशयां मृदम् । माथंसमेवास्मिन्नेतद्दधाति तदाभितः
 परीशामौ बाहूऽपवास्मिन्नेतद्दधात्यभितः परे रौहिणहृद्वन्यौ सुचौ हस्तावेवास्मि-
 न्नेतद्दधाति ॥ २० ॥ उत्तरतोऽभ्रिम । ताद्धि तस्याऽऽयायतनं दाक्षिणतः सम्राडा-
 सन्दी तद्धि तस्याऽऽयायतनपुत्तरतः कृष्णाजिनं ताद्धि तस्यायतनथं सर्वतो धवि-
 श्राणि प्राणा वै धविश्राणि प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधाति त्रीणि भवन्ति त्रयो वै प्राणाः
 प्राण उदानो व्यानस्तान्वास्मिन्नेतद्दधाति ॥ २१ ॥ अथैतद्रज्जुसंदानम् । उपयमन्या-
 माश्राय पश्चात्प्राचीम सादयत्युदरमेवास्मिन्नेतद्दधाति तदाभितः पिन्वनेऽऽराण्डावे-
 वास्मिन्नेतद्दधात्याण्डाभ्याथ हि वृषा पिन्वते पश्चात्सथूणामयखमूऽपवास्मिन्ने-
 तद्दधाति पश्चाद्रौहिणकपाले जानुनीऽपवास्मिन्नेतद्दधाति ते यदेककपाले भवत ए-
 ककपालेऽइव हीमेजानुनी पश्चाद्धृष्टी पादावेवास्मिन्नेतद्दधाति पादाभ्याथ हि घृष्टं
 महूरत्युत्तरतः खरौ प्रचरणीयौ तद्धि तयोरायतनं दाक्षिणतो मार्जालीयं तद्धि तस्या-
 यतनम् ॥ २२ ॥ अथास्मिन्पय आनयति । धर्मैतत्ते पुरीषमित्यथं वै पुरीषमनमेवास्मिन्ने-
 तद्दधाति तेन वर्धस्व चा ष प्यायस्त्रेति नात्र तिरोहितमिवास्तिवर्धेषीमहि च वयमा च
 प्यासिषीमहास्थ्या शिषेमेवैतदाशास्ते ॥ २३ ॥ स वै न सर्वमिजानयेत् । नेद्यजमानात्पराग-
 न्मसादित्यर्थं वा भूयो वा परिशिनष्टि तस्मिन्नपराह्णे यजमानाय व्रतमभ्युत्सिच्य प्रय-
 ङ्छति तद्यजमानऽप्यैतदन्नायं दधाति तथो ह यजमानाज परागन्मं भवति ॥ २४ ॥

अथैनमद्भिः परिषिञ्चति । शान्तिर्वाऽऽपः शमयत्येवैनमेतत्सर्वतः परिषिञ्चति सर्वत एवैनमेतच्छमयति त्रिष्कृत्वः परिषिञ्चति त्रिवृच्छि यज्ञः ॥ २५ ॥ अथाह वा-
 र्षाहरथं सामगायेति । एष वै वृषा हरिर्य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्री-
 णाति तस्मादाह वार्षाहरथं साम गायेति ॥ २६ ॥ अथ चात्वाले मार्जयन्ते ।
 सृमिन्त्रिया न आप ओषधयः सन्तित्वत्यञ्जलिमाप उपाचति वृषो वाऽऽपो वृजे-
 रौवैतन्मित्रधेयं कुरुते दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्ब्रेष्ठि यं च वयं द्विष्म इति
 ग्रामस्य विशं द्वेष्यः स्यात्तां दिशं परासिञ्चेत्तेनैव तं पराभाषयति ॥ २७ ॥
 अथ प्राङ्निवादाङ्कुत्क्रामति । उद्वयं तपसस्परिती पाप्मा वै तपः पाप्मानमेव तपो-
 ऽपहते स्वः पश्यन्त उत्तरमित्ययं वै लोकोऽप्य उत्तरोऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति
 देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तममित स्वर्गो वै लोकः सूर्यो ज्योतिरुत्तमथ
 स्वर्गोऽएव लोकेऽन्ततः प्रतितिष्ठत्यनपेत्तमेत्याहवनीये समिधमभ्यादधाति समिदसि
 तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याशिषमेवैतदाशास्ते ॥ २८ ॥ अथ प्रसुते दधिघर्षेण
 चरन्ति । यज्ञो वै सोमः शिरः प्रवर्ग्यो यज्ञोऽएवैतच्छिरः प्रतियधाति माध्यन्दिने
 सवनऽएतवाऽऽन्द्रस्य निष्केवल्यथ सवनं यन्माध्यन्दिनथ सवनथ स्वऽएवैनमे-
 तुद्गामे प्रीणाति स्तुते माध्यन्दिने पत्रमाने प्राणो वै माध्यन्दिनः पशमानः प्राण-
 मेवास्मिन्नेतद्दधात्यग्निहोत्रहवण्या मुत्वं वाऽएतद्यज्ञानां यद्गग्निहोत्रथ शीर्षस्त-
 न्पुखं दधाति ॥ २९ ॥ स आनीयमानोऽआह । होतर्वदस्व यत्ते वाद्यमिति वदते
 ह्यत्र होताथोपोस्तिप्रआह श्रातथ हविरिति श्रातथं हि भवत्यतिक्रम्याभ्राण्याह दधि-
 घर्षस्य यजति वषट्कृते जुहोत्यनुवषट्कृतोऽआहरति भक्षं तं यजमानाय प्रपच्छति ॥ ३० ॥
 स उपहवमिष्ट्वा भक्षयति । मयि त्यादिन्द्रियं बृहदित्येतद्ब्रह्मन्दिन्द्रियं बृहद्य एष तपति मयि
 दक्षो मयि क्रतुरिति क्रतूदक्षावेवात्पन्धसे घर्षेस्त्रिशुग्विराजतीति घर्मो ह्येष त्रिशु-
 ग्विराजति त्रिराजा ज्योतिषा सहेति त्रिराजा येष ज्योतिषा सह ब्रह्मणा तेजसा
 सहेति ब्रह्मणा येष तेजसा सह प्रयसो रेत आभृतमिति प्रयसो येतद्रेत आभृतं तस्य
 दोहमशीमहयुत्तरामुत्तराथं संपामित्याशिषमेवैतदाशास्तेऽथ चात्वाले मार्जयन्तेऽसा-
 वेव बन्धुः ॥ ३१ ॥ अथातो दक्षिणानाथ । सूर्वेणथ हिरण्यथ शतमानं ब्रह्मणे
 ददात्यासीनो वै ब्रह्मा यशः शयानथ हिरण्यं तस्मात्सुवर्णथ हिरण्यथ शतमीनं
 ब्रह्मणे ददाति ॥ ३२ ॥ अथ येषा घर्मदुघा । तामध्वर्यवे ददाति तस-इव वै घर्म-
 स्तमभिवाध्वर्युर्निष्क्रामति तस्मात्तामध्वर्यवे ददाति ॥ ३३ ॥ अथ येषा यजमानस्य

व्रतकुशा । तांश्च होत्रे ददाति यज्ञो वै होता यज्ञो यजमानस्तस्मात्तांश्च होत्रे ददाति ॥ ३४ ॥ अथ यैषा पत्न्यै व्रतकुशा । तामुद्रातृभ्यो ददाति पत्नीकर्मैव वाऽपतेऽप कुर्वन्ति यदुक्तास्तस्मात्तामुद्रातृभ्यो ददाति ॥ ३५ ॥ अथैतद्वै० ॥ ३६ ॥ ब्राह्मण्यम् ॥ २ [३-१] ॥

सर्वेषां वाऽपृष भूतानांश्च । सर्वेषां देवानामात्मा यद्यज्ञस्तस्य समृद्धिमनु व-
जमानः प्रजया पशुभिर्भ्रूयते वि वाऽपृष प्रजया पशुभिर्भ्रूयते वस्य घर्मो वि-
दीयते तत्र प्रायश्चित्तिः ॥ १ ॥ पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वं वै पूर्णांश्च सर्वेणैवैताद्वि-
षज्यते यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ २ ॥ स्वाहा प्राणोभ्यः साधिपतिकेभ्य इति ।
मनो वै प्राणानामधिपतिर्मनसि हि सर्वे प्राणाः प्रतिष्ठितास्तन्मनसैवैतद्विषज्यति
यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ ३ ॥ पृथिव्यै स्वाहेति । पृथिवी वै सर्वेषां देवानामाय-
तनं तत्सर्वाभिरेवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ ४ ॥ अग्नये
स्वाहेति । अग्निर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वाभिरेवैतदेवताभिर्भिषज्यति यत्किञ्च
च विवृढं यज्ञस्य ॥ ५ ॥ अन्तरिक्षाय स्वाहेति । अन्तरिक्षं वै सर्वेषां देवानामा-
यतनं तत्सर्वां० ॥ ६ ॥ वायवे स्वाहेति । वायुर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वां०
॥ ७ ॥ दिवे स्वाहेति । द्यौर्वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वां० ॥ ८ ॥ सूर्याय
स्वाहेति । सूर्यो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वां० ॥ ९ ॥ दिग्भ्यः स्वाहेति । वि-
शो वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वां० ॥ १० ॥ चन्द्राय स्वाहेति । चन्द्रो वै
सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वां० ॥ ११ ॥ नक्षत्रेभ्यः स्वाहेति । नक्षत्राणि वै सर्वेषां
देवानामायतनं तत्सर्वां० ॥ १२ ॥ अद्भ्यः स्वाहेति । आपो वै सर्वेषां देवानामायतनं
तत्सर्वां० ॥ १३ ॥ वरुणाय स्वाहेति । वरुणो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वां० ॥ १४ ॥ नाभ्यै
स्वाहा पूतय स्वाहेति । अनिरुक्तमनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्धृष्टस्तत्प्रजापति-
मेवैतद्यज्ञं भिषज्यति ॥ १५ ॥ त्रयोदशैता आहुतयो भवन्ति । त्रयोदश वै मासाः संव-
त्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्धृष्टस्तत्प्रजापतिमेवैतद्यज्ञं भिषज्यति ॥ १६ ॥ वाचे
स्वाहेति । पुंसमेवास्मिन्नेतदधाति प्राणाय स्वाहा प्राणाय स्वाहेति नासिकेऽपवा-
स्मिन्नेतदधाति चक्षुषे स्वाहा चक्षुषे स्वाहेत्यक्षिणीऽपवास्मिन्नेतदधाति श्रोत्राय स्वा-
हा श्रोत्राय स्वाहेति कूर्पांशेवास्मिन्नेतदधाति ॥ १७ ॥ ममैता आहुतयो भवन्ति ।
सप्त वाऽग्ने शीर्षन्प्राणास्तानेवास्मिन्नेतदधाति पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति सर्वं वै

पूर्णं सर्वेणैवैतद्भिषज्यति यत्किं च विवृढं यज्ञस्य ॥१८॥ मनवः काममाकृतिमि-
ति । मनसा वाऽऽइदं सर्वमापन्नं तन्मनसैवैतद्भिषज्यति यत्किं च विवृढं यज्ञस्य
॥१९॥ वाचः सत्यमशीयिति । वाचा वाऽऽइदं सर्वमापन्नं तद्वाचैवैतद्भिषज्यति
यत्किं च विवृढं यज्ञस्य पशूनां रूपमस्य रसो यशः श्री श्रयतां मयि स्वाहे-
त्याशिषमेवैतद्वाशास्ते ॥२०॥ अथ तं चोपशयां च पिप्त्वा । मात्स्न्या मृदा स-
त्सृज्यावृता करोत्यावृता पचत्युत्सादनार्थमथ य उपशययोर्बृढः स्यात्तेन प्रचरेत्
॥२१॥ संवत्सरो वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै संवत्सरः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्म-
न्तो यद्वृचितस्तद्ग्रीषो यत्पिन्वितस्तद्वर्षा यदा वै वर्षाः पिन्वन्तेऽथैनाः सर्वे देवाः ।
सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते ह वाऽऽस्य वर्षा य एवमेतद्देद ॥२२॥ इमे वै
लोकाः प्रवर्ग्यः । सर्वं वाऽऽग्ने लोकाः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदयं लोको य-
द्वृचितस्तदन्तरिक्षलोको यत्पिन्वितस्तदसौ लोको यदा वाऽऽसौ लाकः पिन्वते-
ऽथैनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते ह वाऽऽस्माग्नासौ लोको
य एवमेतद्देद ॥२३॥ एता वै देवताः प्रवर्ग्यः । अग्निर्वायुरादित्यः सर्वं वाऽऽप्ता
देवताः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदग्निर्गृहितस्तद्वायुर्यत्पिन्वितस्तदसावादित्यो
यदा वाऽऽग्नावादित्यः पिन्वन्तेऽथैनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पि-
न्वन्ते ह वाऽऽस्माग्नासावादित्यो य एवमेतद्देद ॥२४॥ यजमानो वै प्रवर्ग्यः ।
तस्यात्मा प्रजा पशवः सर्वं वै यजमानः सर्वं प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदात्मा
यद्वृचितस्तत्प्रजा यत्पिन्वितस्तत्पशवो यदा वै पशवः पिन्वन्तेऽथैनान्सर्वे
देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते ह वाऽऽस्यै पशवो य एवमेतद्दे-
द ॥ २५ ॥ अग्निहोत्रं वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वाऽऽग्निहोत्रं सर्वं प्रवर्ग्यः स यद-
धिश्रितं तत्प्रवृक्तो यद्वृत्तं तद्वृत्तितो यद्वृत्तं तत्पिन्वितो यदा वाऽऽग्निहोत्रं पि-
न्वन्तेऽथैनान्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते ह वाऽऽस्माग्नाग्निहोत्रं य
एवमेतद्देद ॥२६॥ दर्शपूर्णमासौ वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै दर्शपूर्णमासौ सर्वं प्रवर्ग्यः स
यद्वृत्तितं तत्प्रवृक्तो यदासन्नं तद्वृत्तितो यद्वृत्तं तत्पिन्वितो यदा वै दर्शपूर्णमासौ पि-
न्वन्तेऽथैनौ सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते ह वाऽऽस्यै
दर्शपूर्णमासौ य एवमेतद्देद ॥ २७ ॥ चातुर्मास्यानि वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै चातु-
र्मास्यानि सर्वं प्रवर्ग्यः स यद्वृत्तितं तत्प्रवृक्तो यदासन्नं तद्वृत्तितो यद्वृत्तं तत्पि-
न्वितो यदा वै चातुर्मास्यानि पिन्वन्तेऽथैनानि सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजी-

षन्ति पिन्वन्ते ह वाऽअस्मै चातुर्मास्यानि य एवमेतद्वेद ॥ २८ ॥ पशुबन्धो वै प्रवर्ग्यः । सर्वं वै पशुबन्धः सर्वं प्रवर्ग्यं स यदधिश्रतस्तत्प्रवृक्तो यदासन्नस्तद्बु-
चितो यद्भुतस्तत्पिन्वितो यदा वै पशुबन्धः पिन्वतेऽथैनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्यु-
पजीवन्ति पिन्वन्ते ह वाऽअस्मै पशुबन्धो य एवमेतद्वेद ॥ २९ ॥ सोमो वै प्रव-
र्ग्यः । सर्वं वै सोमः सर्वं प्रवर्ग्यं स यदधिषुतस्तत्प्रवृक्तो यदन्नीतस्तद्बुचितो य-
द्भुतस्तत्पिन्वितो यदा वै सोमः पिन्वतेऽथैनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपयुञ्ज-
न्ति पिन्वन्ते ह वाऽअस्मै सोमो य एवमेतद्वेद न ह वाऽअस्या प्रवर्ग्येण केन चन
यज्ञेनेष्टं भवति य एवमेतद्वेद ॥ ३० ॥ अर्थतर्कः । आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु
वा ब्रूते भक्षयति वा तस्य व्रतचर्या या सृष्टौ ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३.२.]
द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या १२२ ॥ तृतीयोऽध्यायः [६४.] ॥

इया ह प्राजापत्याः । देवाश्चासुराश्च ततः कानीयसा एव देवा ज्वाय-
सा असुरास्तऽप्यु लोकेष्वस्पर्धन्त ॥ १ ॥ ते ह देवा ऊचुः । हन्तासुरान्यद्भु-
उद्गीथेनात्ययामेति ॥ २ ॥ ते ह वाचमूचुः । त्वं न उद्गायेति तथेति तेभ्यो वागु-
दगायद्यो वाचि भोगस्तं देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणं वदति तदात्मने तेऽविदुरनेन
वै न उद्गात्रात्येष्यन्तीति तमभिक्षुत्य पाप्मनाविध्यन्तस् यः स पाप्मा यदेवेदमप्र-
तिरूपं वदति स एव स पाप्मा ॥ ३ ॥ अथ ह प्राणमूचुः । त्वं न उद्गायेति तथेति ते-
भ्यः प्राण उदगायद्यः प्राणे भोगस्तं देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणं जिघ्रति तदात्मने
तेऽविदुरनेन वै न उद्गात्रात्येष्यन्तीति तमभिक्षुत्य पाप्मनाविध्यन्तस् यः स पाप्मा
यदेवेदमप्रतिरूपं जिघ्रति स एव स पाप्मा ॥ ४ ॥ अथ ह चक्षुमूचुः । त्वं न
उद्गायेति तथेति तेभ्यश्चक्षुमूचुः प्राणमूचुः भोगस्तं देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणं
पश्यति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उद्गात्रात्येष्यन्तीति तमभिक्षुत्य पाप्मनाविध्यन्तस्
यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं पश्यति स एव स पाप्मा ॥ ५ ॥ अथ ह श्रोत्रमूचुः ।
त्वं न उद्गायेति तथेति तेभ्यः श्रोत्रमूचुः भोगस्तं देवेभ्य आगायद्य-
त्कल्याणं शृणोति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उद्गात्रात्येष्यन्तीति तमभिक्षुत्य
पाप्मनाविध्यन्तस् यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं शृणोति स एव स पाप्मा
॥ ६ ॥ अथ ह मन ऊचुः । त्वं न उद्गायेति तथेति तेभ्यो मन उदगायद्यो मनसि
भोगस्तं देवेभ्य आगायद्यत्कल्याणं संकल्पयति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उद्गा-

अत्येष्यन्तीति तुमभिद्भुत्य पाप्मनाविध्यन्त्स यः स पाप्मा यदेवेदमप्रातिरूपं संकल्पयति
 स एव स पाप्मैवमु खल्वेता देवताः पाप्मभिरुपास्य जन्नेवमेताः पाप्मनाविध्यन् ॥ ७ ॥
 अथ हेममासन्नं प्राणमूचुः । त्वं न उद्गायेति तथेति तेभ्य एष प्राण उद्गायस्तेऽ-
 विदुरनेन वै न उद्गात्रात्येष्यन्तीति तुमभिद्भुत्य पाप्मनाविध्यन्त्स यथाश्मान-
 मृत्वा लोष्टो विध्वंसेतैव ॥ हैव विध्वंशममाना विष्वक्चो विनेशुस्ततो देवा
 अभवन्परासुरा भवत्यात्मना परास्य द्विषन्धातुच्यो भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥
 ते होचुः । क नु सोऽमृद्यो न इत्यमसक्तेत्यमस्येऽन्तरिति सोऽयास्य आङ्गिर-
 सोऽङ्गानां हि रुसः ॥ ९ ॥ सा वाऽएषा देवता दूः । नाम दू ॥ ह्यस्या
 मृत्युर्दूरं ह वाऽअस्मान्मृत्युर्भवति य एवं वेद ॥ १० ॥ सा वाऽएषा देवता ।
 एतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहृत्य यत्रासां दिशामन्तस्तद्रमयां चकार तदासां
 पाप्मनो विन्यदधात्तस्मान्न जनमियान्नान्तमियान्नेत्पाप्मानं मृत्युमन्ववायानीति ॥
 ॥ ११ ॥ सा वाऽएषा देवता । एतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहृत्याथैना
 मृत्युमत्यवहत् ॥ १२ ॥ स वै वाचमेव प्रथमामत्यवहत् । सा यज्ञा मृत्युमत्यमु-
 च्यत् सोऽग्निरभस्तसोऽयमग्निः परेण मृत्युमतिक्रान्तो दीप्यते ॥ १३ ॥ अथ
 प्राणमत्यवहत् । स यज्ञा मृत्युमत्यमुच्यत् स वायुरभस्तसोऽयं वायुः परेण मृत्यु-
 मतिक्रान्तः पवते ॥ १४ ॥ अथ चक्षुरत्यवहत् । तद्यज्ञा मृत्युमत्यमुच्यत् स आ-
 दित्योऽभस्तसोऽसावादित्यः परेण मृत्युमतिक्रान्तस्तपति ॥ १५ ॥ अथ धोत्र-
 मत्यवहत् । तद्यज्ञा मृत्युमत्यमुच्यत् ता विशोऽभवंस्ता इमा विशः परेण मृत्युमति-
 क्रान्ताः ॥ १६ ॥ अथ मनोऽत्यवहत् । तद्यज्ञा मृत्युमत्यमुच्यत् स चन्द्रमा अभव-
 त्तसोऽसौ चन्द्रः परेण मृत्युमतिक्रान्तो मात्येव ॥ ह वाऽएनमेषा देवताः मृत्युमति-
 वहति य एवं वेद ॥ १७ ॥ अथात्मनेऽन्नाद्यमगायत् । यद्दि किञ्चानमद्यते-
 ऽनेनैव तदद्यत्तदह प्रतिष्ठति ॥ १८ ॥ शतम् ७२०० ते देवा अभुवन् । एतावद्वाऽ-
 इदं सर्वं यदन्नं तदात्मनऽन्नागासीरनु नोऽस्मिन्नन्नऽन्नाभजसेति ते वै माभिसंवि-
 शतेति तथेति तु ॥ समन्तं परिण्यविशन्त तस्माद्यदनेनान्नमत्ति तेनैतास्तृप्यन्त्येव ॥
 ह वाऽएन ॥ स्या अभिसंविशन्ति भर्ता स्वानां ॥ श्रेष्ठः पुरएता भवत्यन्नादोऽ-
 ऽधिपतिर्य एवं वेद ॥ १९ ॥ य उ हैवन्दिदं ॥ स्वेषु प्रतिपतिर्बुभूषति न हैवालं
 भार्येभ्यो भवत्यय य एवैतमनु भवति यो वैतमनु भार्यान्बुभूषति स हैवालं भार्येभ्यो
 भवति ॥ २० ॥ सोऽयास्य आङ्गिरसः । अङ्गानां हि रुसः प्राणो वाऽअङ्गानां

रसः प्राणो हि वाऽअज्ञानाथं रसस्तस्माद्यस्मात्कस्माच्चज्ञात्प्राण उक्तामिति
 तदेव तच्छुष्यत्येष हि वाऽअज्ञानाथं रसः ॥२१॥ एष उ एव बृहस्पतिः । वाग्वै
 बृहती तस्या एष पतिस्तस्माद् बृहस्पतिः ॥२२॥ एष उऽएव ब्रह्मणस्पतिः । वाग्वै
 ब्रह्म तस्या एष पतिस्तस्माद् ह ब्रह्मणस्पतिः ॥२३॥ एष उऽएव साम । वाग्वै सामैष
 सा चामशेचति तस्मान्नः सामत्वं यद्वेत्तु समः पुषिणा समो मशकेन समो नागेन
 सम एभिस्त्रिभिर्लोकैः समोऽग्नेन सर्वेण तस्मादेव सामाश्नुते साम्नः सायुज्यथ
 सलोकतां य एवमेतस्मान् वेद ॥ २४ ॥ एष उ वाऽउद्गीथः । प्राणो वाऽउत्प्रा-
 णेन हीदृशं सर्वमुत्तमं वागेव गीथोच्च गीथा चेति स उद्गीथः ॥ २५ ॥ तद्वापि
 ब्रह्मदत्तश्चैकितानेयः । राजानं भक्षयन्नुवाचायं त्यस्य राजा मूर्धानं विपातयताद्य-
 दिनोऽस्यास्य आङ्गिरसोऽन्येनोदगायदिति वाचा च ह्येव स प्राणेन चोदगायाव-
 ति ॥ २६ ॥ तस्य हैतस्य साम्नो यः स्वं वेद । भवति हास्य स्वं तस्य वै स्वर
 एव स्वं तस्मादात्स्विज्यं करिष्यन्वाचि स्वरमिच्छेत त्या वाचा स्वरसम्पन्नयात्स्वि-
 ज्यं कुर्यात्तस्माद्यज्ञे स्वरवन्तं विद्वजन्तऽएवाथो यस्य स्वं भवति भवति हास्य स्वं
 य एवमेतस्मान्नः स्वं वेद ॥ २७ ॥ तस्य हैतस्य साम्नो यः सुवर्णं वेद । भवति
 हास्य सुवर्णं तस्य वै स्वर एव सुवर्णं भवति हास्य सुवर्णं य एवमेतस्मान्नः सुव-
 र्णं वेद ॥ २८ ॥ तस्य हैतस्य । साम्नो यः प्रतिष्ठां वेद प्रति ह तिष्ठांते तस्य वै
 वागेव प्रतिष्ठा वाचि हि खस्वेष एतत्प्राणः प्रतिष्ठितो गीयतेऽन्नऽस्त्यु हैकऽआ-
 हुः ॥ २९ ॥ अथातः एवमानानामेवाभ्यारोहः । स वै खलु प्रस्तोता साम प्रस्तौति
 स यत्र प्रस्तुयात्तदेतानि जपेत्सतो मा सन्नमय तमसो मा ज्योतिर्गमय मृत्योर्माप्तं
 गमयेति ॥ ३० ॥ स यदाहासतो मा सन्नमयेति । मृत्युर्वाऽअसत्सद्मृतं मृत्योर्मा-
 मृतं गमयाप्तं मा कुर्वित्येवैतदाह ॥ ३१ ॥ तमसो मा ज्योतिर्गमयेति । मृत्युर्वै
 नमो ज्योतिरमृतं मृत्योर्माप्तं गमयाप्तं मा कुर्वित्येवैतदाह मृत्योर्माप्तं गमयेति नात्र
 तिरोहितमिवास्ति ॥ ३२ ॥ अथ यानीतराणि स्तोत्राणि । तेष्व्वात्मनेऽन्नाद्यमा-
 गायेत्तस्माद् तेषु वरं वृणीत यं कामं कामयेत तथं स एष एषंविदुद्गातात्पुने वा
 यजमानाय वा यं कामं कामयेत तमागायति तद्वैतल्लोकजिदेव न हैवालोक्यताया
 आशास्ति य एवमेतस्मान् वेद ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. १.] ॥

आत्मैवेदमग्रऽआसीत् । पुरुषविधः सोऽनुवीक्ष्य नान्यदात्मनोऽपश्यत्सोऽग्रम-

स्मीत्यग्रे व्याहरत्ततोऽहंनामाभवत्तस्मादप्येतर्ह्यामीप्रतोऽहमयमित्येवाग्रऽउक्त्वाथान्य-
 क्षाम प्रब्रूते यदस्य भवति ॥ १ ॥ स यत्पूर्वोऽस्मात् । सर्वस्मात्सर्वान्पाप्मानं औ-
 षत्तस्मात्पुरुष ओषति इ वै स तं योऽस्मात्पूर्वो ब्रूषति य एवं वेद ॥ २ ॥ सोऽ-
 विभेत् । तस्मादेकाकी विभेति स हायमाक्षां चक्रे यन्मदन्यञ्चास्ति कस्माञ्चु विभे-
 मीति तत एवस्य भयं वीयाय कस्माद्द्व्यभेद्यद्वितीयाञ्च भयं भवति ॥ स वै नैव रेमे।
 तस्मादेकाकी न रमते स द्वितीयमैच्छत्स हैतावानास यथा स्त्रीपुमांश्चसौ सम्परिष्व-
 क्तौ ॥ ४ ॥ स इममेवात्मानं श्रेधा पातयत् । ततः पतिश्च पत्नी चाभेवतां तस्मादिदम-
 ध्वृगलमिव स्व इति ह स्माह याज्ञवल्क्यस्तस्मादयमाकाशं स्त्रियां पूर्णतऽएव तांश्च-
 समभवत्ततो मनुष्या अजायन्त ॥ ५ ॥ सोऽहेयमीक्षां चक्रे । कथं नु मात्स्येनऽएव जनयित्वा
 सम्भवति हन्त तिरोऽसानीति ॥ ६ ॥ सा गौरभवत् । वृषभ इतरस्तांश्च समे-
 वाभवत्ततो गावोऽजायन्त ॥ ७ ॥ वृद्धेतराभवत् । अश्ववृष इतरो गर्दभीतरा
 गर्दभ इतरस्तांश्च समेषाभवत्तत एकशफमजायत ॥ ८ ॥ अजेतगभवत् । वस्त
 इतरोऽविगितरो मेष इतरस्तांश्च समेषाभवत्ततोऽजावयोऽजायन्तैवमेव यदिदं किं
 च मिथुनमा पिपीलिकाभ्यस्तत्सर्वमसृजत् ॥ ९ ॥ सोऽवेत् । अहं वाव सृष्टिर-
 स्म्यहंश्च हीदंश्च सर्वमसृज्जीवि ततः सृष्टिरभवत्सृष्ट्यांश्च हास्यैतस्यां भवति य एवं
 वेद ॥ १० ॥ अथेत्यभ्यमन्यत् । स मुखाच्च योनेर्हस्ताभ्यां चाग्निमसृजत तस्मा-
 देतदुभयमल्लोमकमन्तरतोऽल्लोमका हि योनिरन्तरतः ॥ ११ ॥ तद्यदिदमाहुः ।
 अमुं यजामुं यजेत्येकैकं देवमेतस्यैव सा त्रिसृष्टिरेष उ ब्रुव सर्वे देवाः ॥ १२ ॥
 अथ यत्किं चेदमार्द्रम् । तद्रेतसोऽसृजत तदु सोम एतावच्छाऽइदंश्च सर्वमभ्रं चैवा-
 क्षादश्च सोम एवाक्षमग्निरलादः ॥ १३ ॥ सैषा ब्रह्मणोऽतिसृष्टिः । यच्छेयसो
 देवानसृजताथ यन्मत्यः सन्नपृतानसृजत तस्मात्तिसृष्टिरतिसृष्ट्यांश्च हास्यैतस्यां
 भवति य एवं वेद ॥ १४ ॥ तद्वेदं तर्ह्यव्याकृतमासीत् । तन्नामरूपाभ्यामेव व्या-
 क्रियतासौनामायमिदंश्च रूप इति तदिदमप्येतर्हि नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियतेऽ-
 सौनामायमिदंश्च रूप इति ॥ १५ ॥ स एष इह प्रविष्टः । आ नखाग्नेभ्यो यथा
 सुरः क्षुरधानेऽवहितः स्याद्विश्वम्भरो वा विश्वम्भरकुलाये तं न पश्यन्त्यकृत्स्नो
 हि सः ॥ १६ ॥ प्राणान्नेव प्राणो नाम भवति । वदन्वाक्प्रदयंश्चक्षुः शृण्वञ्छ्रोत्रं
 मन्वानो मन्स्तान्यस्यैतानि कर्मनाप्राण्येव स योऽत एकैकमुपास्ते न स वेदाकृ-
 त्सनो षोषोऽत एकैकेन भवति ॥ १७ ॥ आत्मत्येवोपासीत् । अत्र ब्रूते सर्वेऽएकं

भवन्ति तदेतत्पदनीयमस्य सर्वस्य यदयमात्मानेन ह्येतत्सर्वं वेद यथा ह वै पदेना-
 नुविन्देदेवं कीर्तिंश्च श्लोकं विन्दते य एवं वेद ॥ १८ ॥ तदेतत्प्रेयः पूजात् । प्रे-
 यो विचात्प्रेयोऽन्यस्मात्सर्वस्मादन्तरतरं यदयमात्मा स योऽन्यमात्मनः प्रियं ब्रु-
 वाणं ब्रूयात्प्रियथ रीत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यादात्मानमेव प्रियमुपासीत स य
 आत्मानमेव प्रियमुपास्ते न हास्य प्रियं प्रमायुकं भवति ॥ १९ ॥ तदाहुः । यद्ब्रह्म-
 विद्याया सर्वं भविष्यन्तो मनुष्या मन्यन्ते किमु तद्ब्रह्मावेद्यस्मात्सर्वमभवदिति
 ॥ २० ॥ ब्रह्म वाऽऽइदमग्रऽआसीत् । तदात्मानमवावेदहं ब्रह्मास्मीति तस्मात्स-
 र्वमभवत्तथा—यो देवानां प्रत्यबुध्यत स एव तदभवत्तथऽर्षीणां तथा मनुष्याणा-
 म् ॥ २१ ॥ तद्धैतत्पश्यन्नुर्ध्वामदेवः प्रतिपेदे । अहं मनुरभवथ सूर्यश्चेति तदि-
 दमप्येतर्हि य एवं वेदाहं ब्रह्मास्मीति स इदथ सर्वं भवति तस्य ह न देवाश्चना-
 भूत्या ईशतऽआत्मा बोधाथ स भवत्यथ योऽन्यां देवतामुपास्तेऽन्योऽस्मात्तयोऽ
 ऽहमस्मीति न स वेद यथा पशुरेवथ स देवानां यथा ह वै बहवः पशवो मनु-
 ष्यं भुञ्ज्युरेवमेकैकः पुरुषो देवान्भुनक्त्येकस्मिन्नेव पशावादीयमानेऽपिभ्यं भवति
 किमु बहुषु तस्मादेषां तन्न प्रियं यदेतन्मनुष्या विष्टुः ॥ २२ ॥ ब्रह्म वाऽऽइदमग्र
 आसीत् । एकमेव तदेकं सन्न व्यवभवत्तच्छ्रेयो रूपमत्यसृजत क्षत्रं यान्येतानि
 देवत्रा क्षत्राण्दिन्द्रो वरुणः सोमो रुद्रः पर्जन्यो यमो मृत्युरीशान इति तस्मात्क्षत्रात्परं
 नास्ति तस्माद्ब्राह्मणः क्षत्रियमधस्तादुपास्ते राजसूर्यं क्षत्रऽएव तद्यशो दधाति सखा
 क्षत्रस्य योनिर्यद्ब्रह्म तस्माद्यद्यापि राजा परमतां गच्छति ब्रह्मवान्तत उपनिश्रयति
 स्वां योनिं य उ एनथ हिनस्ति स्वाथ स योनिमृच्छति स प्रापीयान्भवति यथा
 श्रेयाश्चसथ हिथसित्वा ॥ २३ ॥ स नैव व्यवभवत् । स विश्वमसृजत यान्ये-
 तानि देवजातानि गणश आख्यायन्ते वसवो रुद्रा आदित्या विश्वे देवा मरुत
 इति ॥ २४ ॥ स नैव व्यवभवत् । स शौद्रं वर्णमसृजत पृष्णमियं वै पूषेयथ
 हीदथ सर्वं पुष्यति यदिदं किं च ॥ २५ ॥ स नैव व्यवभवत् । तच्छ्रेयो रूपम-
 त्यसृजत धर्मं तदेतत्क्षत्रस्य क्षत्रं यद्दर्पस्तस्माद्दर्पात्परं नास्त्यथोऽब्रह्मलीयान्ब्रह्म-
 याथसमाशथसते धर्मेण यथा राज्ञैव यो वै स धर्मः सत्यं वै तत्तस्मात्सत्यं
 वदन्तमाहुर्धर्मं वदतीति धर्मं वा वदन्तथ सत्यं वदतीत्येतद्धयेवैतद्बुभुवं भवति
 ॥ २६ ॥ तदेतद्ब्रह्म क्षत्रं विद् शूद्रः । तदग्निनैव देवेषु ब्रह्माभवद्ब्राह्मणो मनु-
 ष्येषु क्षत्रियेण क्षत्रियो वैश्येन वैश्यः शूद्रेण शूद्रस्तस्मादग्नांवेव देवेषु लोकमि-

ऋन्ते ब्राह्मणे मनुष्येष्वेताभ्यां हि रूपाभ्यां ब्रह्माभवत् ॥ २७ ॥ अथ यो ह
 वाऽअस्मान्लोकात्स्वं लोकमदृष्ट्वा प्रैति । स एनमविदितो न भुनक्ति यथा वेदो
 वाननूक्तोऽन्यद्वा कर्माकृतं यदि ह वाऽअप्यनेवंविन्महत्पुण्यं कर्म करोति तद्वा-
 स्यान्ततः क्षीयतेऽपवात्मानमेव लोकमुपासीत स य आत्मानमेव लोकमुपास्ते न
 हास्य कर्म क्षीयतेऽस्माद्धयेवात्मनो यद्यत्कामयते तत्तत्सृजते ॥ २८ ॥ अथोऽअयं
 वाऽआत्मा । सर्वेषां भूतानां लोकेः स यज्जुहोति यद्यजते तेन देवानां लोकोऽथ
 यदनुब्रूते तेनऽर्षीणांमथ यत्प्रजामिच्छते यत्पितृभ्यो निपृणाति तेन पितृणामथ यन्म-
 नुष्यान्वासयते यदेभ्योऽशनं वदाति तेन मनुष्याणामथ यत्पशुभ्यस्तृणोदकं विन्द-
 ात् तेन पशूनां यदस्य गृहेषु स्वापदा वयांशस्या पिपीलिकाभ्य उपजीवन्ति तेन तेषां
 लोको यथा ह वै स्वाय लोकायारिष्टिमिच्छेदेवथैवंविदे सर्वदा सर्वाणि भूतान्य
 रिष्टिमिच्छन्ति तद्वाऽएतद्विदितं मीमांशसितम् ॥ २९ ॥ आत्मैवेदमग्रऽआसीत् । एक
 एव सोऽकामयत जाया मे स्यादथ प्रजायेयाथ वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वीयेतेतवा-
 न्वै कामो नेच्छंश्चततो भूयो विन्देत्तस्म वप्येतर्षेकाकी कामयते जाया मे स्या-
 दथ प्रजायेयाथ वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वीयेति स यावदप्यतेषामिकैकं न प्राप्नो-
 त्यकृत्स्न एव तावन्मन्यते तस्यो कृत्स्नता ॥ ३० ॥ मन एवास्यात्मा । वाग्जाया
 प्राणः प्रजा चक्षुर्मानुषं वित्तं चक्षुषा हि तद्विन्दति श्रोत्रं दैवथ श्रोत्रेण हि तच्छृ-
 योत्यात्मैवास्य कर्मात्मना हि कर्म करोति स एष पाङ्को यज्ञः पाङ्कः पशुः पाङ्कः
 पुरुषः पाङ्कमिदथ सर्वं यदिदं किं च तदिदं सर्वमाप्नोति यदिदं किं च य
 एवं वेद ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४. २.] ॥ ॥

यत्सप्तानानि मेधया तपसाजनयत्पिता । एकमस्य साधारणं द्वे देवानभाज-
 यत् । क्षीययात्मनेऽकुरुत पशुभ्य एकं प्रायच्छत् । तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्रा-
 णिति यच्च न ॥ कस्मात्तानि न क्षीयन्तेऽद्यमानानि सर्वदा । यो वै तामाक्षिति
 वेद सोऽअमपत्ति प्रतीकेन । स देवानपिगच्छति स ऊर्जमुपजीवतीति श्लोकाः
 ॥ १ ॥ यत्सप्तानानि मेधया तपसाजनयत्पितेति । मेधया हि तपसाजनयत्पितै-
 कमस्य साधारणमितीदमेवास्य तत्साधारणमश्वं यदिदमद्यते स य एतदुपास्ते न
 स पाप्मनो ह्यार्वर्तते मिश्रथैवेतत् ॥ २ ॥ द्वे देवानभाजयादिति हुतं च प्रहुतं च
 तस्मादेवेभ्यो जुहति च प्र च जुहत्यथोऽग्नाहुदर्शपूर्णमासाविति तस्मान्नेष्टियाजुकः

स्वात् ॥ ३ ॥ पशुभ्य एकं प्रायच्छदिति । तत्पयः पयो ह्येवाग्रे मनुष्याश्च पशव-
 श्चोपजीवन्ति तस्मात्कुमारं जातं पृतं वैवाग्रे प्रतिलेहयन्ति स्तनं वानुधापयन्ति
 ॥ ४ ॥ अथ वत्सं जातमाहुः । अतृणाद इति तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणि-
 ति यच्चनेति पयसि हृदिथं सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिनि यच्च न ॥ ५ ॥ तद्य-
 दिदमाहुः । संवत्सरं पयसा जुह्वदप पुनर्मृत्युं जयतीति न तथा विद्याद्यदहरेव
 जुहोति तदहः पुनर्मृत्युमपजयत्येवं विद्वान्सर्वेथं हि देवेभ्योऽन्नाद्यं प्रयच्छति क-
 स्मात्तानि न क्षीयन्तेऽद्यमानानि सर्वदेति ॥ ६ ॥ पुरुषो वाऽअक्षितिः । स
 हीदमन्नं पुनः-पुनर्जनयते यो वै ताम्राक्षितिं वेदेति पुरुषो वाऽअक्षितिः स हीद-
 मन्नं धिया-धिया जनयते कर्मभिर्यद्वैतन्न कुर्यात्क्षीयेत इ सोऽन्नमत्ति प्रतीकेनेति
 मुखं प्रतीकं मुखेनेत्येतत्स देवानपिगच्छति स ऊर्जमुपजीवतीति पशथंसा ॥ ७ ॥
 त्रीययात्प्रनेऽकुरुतेति । मनो वाचं प्राणं ताभ्यात्प्रनेऽकुरुतान्यत्रमना अभूवं नाद-
 र्थापन्यत्रमना अभूवं नाश्रीषामिति मनसा ह्यत्र पश्याति मनसा शृणोति ॥ ८ ॥ कामः
 संकल्पोः।विचिकित्सा श्रद्धाऽश्रद्धा धृतिरधृतिर्द्विर्धीर्धीर्भिरित्येतत्सर्वं मन एव तस्मा-
 दापि पृष्ठत उपपृष्ठो मनसा विजानाति ॥ ९ ॥ यः कश्च शब्दः । वागेव सैषा ह्यन्तमा-
 यत्सैषा हि न प्राणोऽपानो व्यान उदानः समानोऽन इत्येतत्सर्वं प्राण एवैतन्मयो
 वाऽअयमात्मा बाह्यमयो मनोमयः प्राणमयः ॥ १० ॥ त्रयो लोका एतऽएवावागेवायं
 लोको मनोऽन्तरिक्षलोकः प्राणोऽसौ लोकः ॥ ११ ॥ त्रयो वेदा एतऽएवावागेवऽर्वेदो
 मनो यजुर्वेदः प्राणः सामवेदः ॥ १२ ॥ देवाः पितरौ मनुष्या एतऽएव । वागेव देवा मनः
 पितरः प्राणो मनुष्याः ॥ १३ ॥ पिता माता प्रजैतऽएव । मन एव पिता बाह्यमाता
 प्राणः प्रजा ॥ १४ ॥ विज्ञातं विजिज्ञास्यम् । अविज्ञातमेतऽएव यत्किं च विज्ञातं
 वाचस्तद्रूपं वाग्धि विज्ञाता वागेन तद्भूत्वावति ॥ १५ ॥ यत्किं च विजिज्ञास्यम् ।
 मनसस्तद्रूपं मनो हि विजिज्ञास्यं मन एव तद्भूत्वावति ॥ १६ ॥ यत्किं चाविज्ञातम् ।
 प्राणस्य तद्रूपं प्राणो ह्यविज्ञातः प्राण एव तद्भूत्वावति ॥ १७ ॥ तस्यै वाचः
 पृथिवी शरीरम् । ज्योती रूपमयमभिस्तद्यावत्येव वाक्तावती पृथिवी तावानयमाग्निः
 ॥ १८ ॥ अथैतस्य मनसः । धौः शरीरं ज्योती रूपमसावादित्यस्तद्यावदेव म-
 नस्तावती धौस्तावानसावादित्यस्तौ मिथुनथं समैतां ततः प्राणोऽजायत स इन्द्रः
 स एषोऽसपत्नो द्वितीषो वै सपत्नो नास्य सपत्नो भवति य एवं वेद ॥ १९ ॥
 अथैतस्य प्राणस्यापः । शरीरं ज्योती रूपमसौ चन्द्रस्तद्यावानेष प्राणस्तावत्य

आस्तावान गौ चन्द्रः ॥ २० ॥ त्मरुते सर्वेऽश्वा सग्नाः । सर्वेऽनन्ताः स यो
 हैतानन्तवत् उपास्तेऽन्तवन्तथ स लोकं जयत्यथ यो हैताननन्तानुपास्तेऽनन्तं
 स लोकं जयति ॥ २१ ॥ स एष संवत्सरः । प्रजापतिः षोडशकलस्तस्य रा-
 त्रप एव पञ्चदश कला ध्रुवस्य षोडशी कला स रात्रिभिरेवा च पूर्यतेऽप च
 क्षीयते सोऽमात्रास्याथ रात्रिमेतया षोडश्या कलया सर्वमिदं प्राणभृदनुप्रविश्य
 ततः प्रातर्जायते तस्मादेताथ रात्रिं प्राणभूतः प्राणं न विच्छिन्द्यादपि कृकला-
 सस्यैतस्या एव देवताया आचतै ॥ २२ ॥ यो वै स संवत्सरः । प्रजापतिः
 षोडशकलोऽयमेव स योऽयमेवंवित्पुरुषस्तस्य वित्तेभ्य पञ्चदश कला आर्भवास्य
 षोडशी कला स वित्तेनैवा च पूर्यतेऽप च क्षीयते तदेतन्नभ्यं यद्यमात्मा प्रधि-
 र्वित्तं तस्माद्यद्यपि सर्वज्यानि जीयतऽआत्मना चेज्जीवति प्रधिनागादित्याहुः
 ॥ २३ ॥ अत्र त्रयो वाक् लोकाः । मनुष्यलोकः पितृलोको देवलोक इति सो-
 ऽयं मनुष्यलोकः पुत्रैरेव जय्यो नान्येन कर्मणा, कर्मणा पितृलोको विद्यया
 देवलोकः देवलोको वै लोकानाथ श्रेष्ठस्तस्माद्विद्यां प्रशस्तन्ति ॥२४॥ अथातः
 सम्पत्तिः, । यवा प्रैष्यन्मन्यतेऽथ पुत्रमाह त्वं ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं लोक इति स पुत्रः
 प्रत्याहाहं ब्रह्माहं यज्ञोऽहं लोक इति ॥ २५ ॥ यद्वै किं चानूक्तम् । तस्य सर्वस्य
 ब्रह्मेत्येकता ये वै के च यज्ञास्तेषाथ सर्वेषां यज्ञ इत्येकता ये वै के च
 लोकास्तेषाथ सर्वेषां लोक इत्येकतावद्वाऽइदथ सर्वमेतन्मा सर्वथ स-
 न्नप्रमितां भुनजति तस्मात्पुत्रमनुशिष्टं लोकयमाहुस्तस्मादेनपुत्रशासति स यदैवं-
 विदस्मान्लोकात्प्रैत्यथैभिरेव प्राणैः सह पुत्रमविशति स यद्यन्न किंचिदक्षण्या
 कुत भवति तस्मादेनं सर्वस्मात्पुत्रो मुञ्चत तस्मात्पुत्रो नाम स पुत्रैरेवास्मिन्नो-
 के प्रातिष्ठत्यथैनमते देवाः प्राणा अपृता आविशन्ति ॥२६॥ पृथिव्यै चैनमग्नश्च ।
 देवी वागाविशति सा वै देवी वाग्यया यद्यदेव वदति तत्तद्भवति ॥२७॥ दिवश्चै-
 नमादित्याच्च । देवं मन आविशति तद्वै देवं मनो येनानन्येव भवत्यथो न शोच-
 ति ॥२८॥ अद्भ्यश्चैनं चन्द्रमसश्च । देवः प्राण आविशति स वै देवः प्राणो यः
 संचरंश्चासंचरश्च न व्यथतेऽथो न रिष्यति स एष एववित्सर्वेषां भूतानामा-
 त्मा भवति यथैषा देवतैवथं स यथैतां देवताथं सर्वाणि भूतान्यवन्त्येवथ इवैवि-
 दथं सर्वाणि भूतान्यवन्ति यदु किं चेमाः प्रजाः गाचन्त्यमैवासां तद्भवति पुण्य-
 मेवामुं गच्छति न ह वै देवान्पापं गच्छति ॥२९॥ अथातो व्रतमीमाथंसा । प्रजा-

पतिर्ह कर्माणि ससृजे तानि सृष्टान्यन्योऽन्येनास्पर्धन्त वदिप्याम्येवाहमिति वृद्ध-
 धे द्रक्ष्याम्यहमिति चक्षुः श्रोष्याम्यहमिति श्रोत्रमेवमन्यानि कर्माणि यथाकर्मा ॥ ३० ॥
 तानि मृत्युः अमो भूत्वापयेमे । तान्यामोत्तान्याप्त्वा मृत्युरवारुन्द तस्माच्छ्र-
 म्यत्पेव वाक्श्राम्यति चक्षुः श्राम्यति श्रोत्रमथेमेव नाप्तोद्योऽयं मध्यमः प्रा-
 णः ॥ ३१ ॥ तानि ज्ञातुं दक्षिरे । अयं वै नः श्रेष्ठो यः सचरदचासंचरंश्च न ह्य-
 थतेऽयो न रिप्यति हन्तास्यैव सर्वे रूपं भवामेति तऽएतस्यैव सर्वे रूपमभवन्तस्मा-
 देतऽएतेनाख्यायन्ते प्राणा इति तेन ह वात्र तत्कुलमाख्यायते यस्मिन्कुले भवति
 य एवं वेद य उ हैवत्रिदा स्पर्धतेऽनुशुष्य हैवान्ततो प्रियतऽइत्यध्यात्मम् ॥ ३२ ॥
 अथाभिदेवतम् । उवलिप्याम्येवाहमित्यग्निर्दध्न तपस्याम्यहमित्वादित्यो भास्या-
 म्यहमिति चन्द्रमा एवमन्यादेवता यथादेवतं स यथैषां प्राणानां मध्यमः प्राण
 एवमेतासां देवतानां वायुर्लोकान्ति ह्यन्या देवता न वायुः सैषानस्तमिता देवता
 यद्वायुः ॥ ३३ ॥ अथैष रत्नोको भवति । यतश्चादेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छतीति
 प्राणाद्वाऽएष उदेति प्राणोऽस्तमेति तं देवाश्चाकिरे धर्मं स एवाय स उ श्व इ-
 ति यद्वाऽएतेऽमुर्ध्वं धियन्त तदेवाप्यद्य कुर्वन्ति तस्मादेकमेव व्रतं चरेत्प्राणयाच्चै-
 वापान्याच्च नेन्मा पाप्मा मृत्युरापन्नवदिति यद्य चरेत्समापिपयिषेत्तेनोऽएतस्यै दे-
 वनायै सायुज्यं सलोक्रतां जयति य एवं वेद ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥
 [४.३.] ॥ ॥

अयं वाऽइदं नाम रूपं कर्म । तेषां नाम्नां वागित्येतदेषामुक्तमतो हि सर्वा-
 णि नामान्युत्तिष्ठन्त्येतदेवाथ सापैतद्धि सर्वेर्नामाभिः सममेतदेषां ब्रह्मतद्धि सर्वा-
 णि नामानि विभर्ति ॥ १ ॥ अथ रूपाणाम् । चक्षुरित्येतदेषामुक्तमतो हि
 सर्वाणि रूपाण्युत्तिष्ठन्त्येतदेवाथ सापैतद्धि सर्वे रूपैः सममेतदेषां ब्रह्मतद्धि
 सर्वाणि रूपाणि विभर्ति ॥ २ ॥ अथ कर्मणाम् । आत्मेत्येतदेषामुक्तमतो हि
 सर्वाणि कर्माण्युत्तिष्ठन्त्येतदेवाथ सापैतद्धि सर्वे कर्माभिः सममेतदेषां ब्रह्मतद्धि
 सर्वाणि कर्माणि विभर्ति तदेतत्त्रयं सदेकमयमात्मात्मोऽणकः सजेतत्त्रयं तदे-
 तदमृतं सत्त्वेन छन्नं प्राणो वाऽअमृतं नामरूपे सत्यं ताभ्यामयं प्राणइच्छन्नः ॥
 ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [४. ४.] तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या
 ३०१ ॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥ [६५.] ॥

हसवालाकिर्हानूचानो गार्ग्य आस । स होवाचाजातशत्रुं काश्यं ब्रह्म ते
 ब्रवाणीति स होवाचाजातशत्रुः सहस्रपेतस्यां वाचि दग्धो जनको जनक इति वै
 जना भावन्तीति ॥ १ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवासात्रादित्ये पुरुष एतमेवाहं
 ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवादिष्टा अग्निष्टाः सर्वेषां भू-
 तानां मूर्धा राजेति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्तेऽतिष्टाः सर्वेषां
 भूतानां मूर्धा राजा भवति ॥ २ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य ए सौवा चन्द्रे पुरुष
 एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवादिष्टा बृहन्पायहर-
 वासाः सौमो राजेति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्तेऽहरहर्ह सुतः
 प्रमुनो भवति नास्याञ्जं क्षीयते ॥ ३ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवायं विद्युति
 पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवादिष्टास्ते-
 ष्वितीति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते तेजस्वी ह भवति तेजस्विनी
 हाश्य प्रजा भवति ॥ ४ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवायमाकाशे पुरुष एतमेवाहं
 ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवादिष्टाः पूर्णप्रवर्तीति वाऽ
 अहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते पूर्यते प्रजया पशुभिर्नास्यास्मान्लोकात्प्र-
 जोहर्तते ॥ ५ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवायं वायो पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति
 स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवादिष्टा इन्द्रो वैकुण्ठोऽपराजिता सेनेति वाऽअह-
 मेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते जिष्णुर्होपराजिष्णुर्मवत्यन्यतस्त्वजायी ॥ ६ ॥ स
 होवाच गार्ग्यः । य एवायमग्नौ पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-
 मैतस्मिन्संवादिष्टा विषासाहारति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते विषा-
 साहिर्ह भवति विषासाहिर्हस्य प्रजा भवति ॥ ७ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवा-
 यममु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवादिष्टाः
 प्रतिरूप इति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते प्रतिरूपथ ह वै नमुपग-
 ष्कति नाप्रतिरूपमथो प्रतिरूपोऽस्माज्जायते ॥ ८ ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवा-
 यमादर्शे पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्संवादिष्टा
 रोचिष्णुरिति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते रोचिष्णुर्ह भवति रोचि-
 ष्णुर्हस्य प्रजा भवत्यथो यैः संनिगच्छति सर्वास्तानतिरोचते ॥ ९ ॥ स होवाच
 गार्ग्यः । य एवायं दिक्षु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-
 मैतस्मिन्संवादिष्टा द्वितीयोऽनपग इति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते

द्वितीयवान् भवति नास्माद्गर्णाच्छद्यते ॥ १० ॥ स होवाच गार्ग्यः । य एवायं
यन्तं पश्चाच्छब्दोऽनूदैत्येतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मि-
न्संबदिष्टा असुरिति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते सर्वथै ह्रैवास्मिं-
ल्लोकऽआयुरेति नैनं पुरा कालात्प्राणो जहाति ॥ ११ ॥ स होवाच गार्ग्यः ।
य एवायं क्षायामयः पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैत-
स्मिन्संबदिष्टा मृत्युरिति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्ते सर्वथै ह्रैवा-
स्मिंल्लोकऽआयुरेति नैनं पुरा कालान्मृत्युरागच्छेति ॥ १२ ॥ स होवाच गार्ग्यः ।
यश्चायमात्मनि पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपासऽइति स होवाचाजातशत्रुर्मा-मैतस्मिन्सं-
बदिष्टा आत्मन्वीति वाऽअहमेतमुपासऽइति स य एतमेवमुपास्तऽआत्मन्वी ह भव-
त्यात्मन्विनी हास्य प्रजा भवति स ह तूष्णीमास गार्ग्यः ॥ १३ ॥ स होवाचा-
जातशत्रुः । एतावन्नूऽइत्येतावर्ज्जति नैतावता विन्दतं भवतीति स होवाच गार्ग्य
एव त्वायानीति ॥ १४ ॥ स होवाचाजातशत्रुः । प्रातर्ज्ञायं नै तद्यद्वाङ्मणः क्षत्रि-
यमुपेयाद्ब्रह्म मे वक्ष्यतीति व्येव त्वा ज्ञपयिष्यामीति तं पाणावादायोत्तस्यौ तौ ह
पुरुषथै सुप्तमाजगमस्तुमेतैर्नामभिरामन्त्र्यां चक्रे बृहन्पाण्डरवासः सोम राजभिति
स नोत्तस्यौ त पाणिनापेषं बोध्यां चकार स होत्तस्यौ ॥ १५ ॥ स होवाचा-
जातशत्रुः । यत्रैष एतस्सुप्तोऽभूद्य एष विज्ञानमयः पुरुषः केष
तदाभूत्कृत एतदागादिति तद् ह न मेने गार्ग्यः ॥ १६ ॥ स होवाचाजात-
शत्रुः । यत्रैष एतस्सुप्तोऽभूद्य एष विज्ञानमयः पुरुषस्तदेषां प्राणानां विज्ञानेन
विज्ञानमात्राय य एषोन्तर्द्दयऽआकाशस्तस्मिच्छेत् ॥ १७ ॥ शतम् ॥ ७१००
॥ ॥ तानि यथा गृह्णाति । अथ हैतत्पुरुषः स्वपिति नाम तद्गृहीत एष प्राणो भव-
ति गृहीता वाग्गृहीतं चक्षुर्गृहीतथै श्रोत्रं गृहीतं मनः ॥ १८ ॥ स एतैतस्त्वप्यया-
चरति । ते हास्य लोकास्तद्गुतेष महाराजो भवत्युतेष महाब्राह्मण उतेबोचावचं
निगच्छति ॥ १९ ॥ स यथा महाराजो ज्ञानपदान्गृहीत्वा स्वे जनपदे यथाकामं
परिवर्ततेषमेवैष एतत्प्राणान्गृहीत्वा स्वे शरीरे यथाकामं परिवर्तते ॥ २० ॥ अथ
यदा सुषुप्तो भवति । यदा न कस्य चन वेद हिता नाम नाक्यो ब्रासप्ततिः सह-
स्राणि वृदयात्पुरीततमभिप्रतिष्ठन्ते ताभिः प्रत्यक्षमृष्य पुरीतति शेते ॥ २१ ॥ स
यथा कुमारो वा महाब्राह्मणो वा । अतिहनीमानन्वस्य गत्वा शयीतैवमेवैष एत-
च्छेते ॥ २२ ॥ स यथोर्याभिस्तन्नुनाच्चरेत् । यथाग्नेः क्षुद्रा विष्फुलिङ्गा

व्युच्चरन्त्येवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि
सर्वेऽएतऽआत्मानो व्युच्चरन्ति तस्योपनिषत्प्रत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं ते-
षामेषु सत्यम् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. १.] ॥ ॥

यो ह वै शिशुश्छ । साधानश्छ सप्रत्याधानश्छ सस्थूणाश्छ सदां वेद सप्त
ह द्विषतो भ्रातृन्पानवरूपादि ॥ १ ॥ अयं वाव शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणः ।
तस्येवमेवाधानमिदं प्रत्याधानं प्राण स्थूणां दाम तमेताः सप्तान्तितय उपतिष्ठन्ते
॥ २ ॥ तथा इमा अक्षलाहिन्वो राजयः । ताभिरेनश्च रुद्रोऽन्वायत्तोऽथ या अ-
क्षन्नापस्ताभिः पर्जन्यो या कनीनका तयादित्यो यच्छुक्रं तेनाग्निर्यत्कृष्णं तेनेन्द्रो-
ऽधरयैर्न बर्तन्या पृथिव्यन्वायत्ता पौरुचरया नास्याम् क्षीयते य एवं वेद ॥ ३ ॥
तद्देश इलोको भवति । अर्वाग्बिलश्चमस ऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन्यशो निहितं विश्वरूप-
म् । तस्यासतऽश्रुषयः सप्त तीरे वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेति ॥ ४ ॥ अर्वाग्बि-
लश्चमस ऊर्ध्वबुध्न इति । इदं तच्छिर एष अर्वाग्बिलश्चमस ऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन्य-
शो निहितं विश्वरूपमिति प्राणा वै यशो निहितं विश्वरूपं प्राणानेतदाह तस्या-
सतऽश्रुषयः सप्त तीरेऽइति प्राणा वाऽश्रुषयःप्राणानेतदाह वागष्टमी ब्रह्मणासं
विदानेति वागष्टमी ब्रह्मणा संवित्ते ॥ ५ ॥ इमावेव गोतमभरद्वाजौ । अयमेव गोतमो-
ऽयं भरद्वाज इमावेव विश्वामिभ्रजमदग्नीऽअयमेव विश्वामित्रोऽयं जमदग्निरिमाषेव
वसिष्ठकश्यपानयमेव वसिष्ठोऽयं कश्यपो वागेवात्रिर्वाचा ह्यन्नमद्यतेऽत्तिर्ह वै नामै-
तद्यदत्रिरिति सर्वस्यात्ता भवति सर्वमस्याम् भवति ए एवं वेद ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ [५-२] ॥

हे वाव ब्रह्मणो रूपे । मूर्ते चैवामूर्ते च मर्त्ये चामूर्ते च स्थितं च यच्च सच्च
त्यञ्च ॥ १ ॥ तदेतन्मूर्तेम् । यदन्यद्वायोश्चान्तरिक्षाच्चैतन्मर्त्यमेतत्स्थितमेतत्सत् ॥ २ ॥
तस्यैतस्य । मूर्तेस्यैतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थितस्यैतस्य सत् एष रसो य एष तपति
सतो ह्येष रसः ॥ ३ ॥ अथामूर्तेम् । वायुरचान्तरिक्षं चैतदमृतमेतद्यदेतत्स्यम् ॥ ४ ॥
तस्यैतस्यामूर्तेस्य । एतस्यामूर्तस्यैतस्य यत् एतस्य न्यस्येष रसो य एष एतस्मि-
न्मण्डले पुरुषस्तस्य ह्येष रस इत्यभिदेवत्म् ॥ ५ ॥ अथाध्यान्मम् । इषमेव मूर्ते यदन्य-
त्प्राणाश्च यद्वायुमन्तरात्प्रभाकाश एतन्मर्त्यमेतत्स्थितमेतत्सत् ॥ ६ ॥ तस्यैतस्य मूर्ते-
स्य । एतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थितस्यैतस्य सत् एष रसो यच्चक्षुः सतो ह्येष रसः ॥ ७ ॥

अथामूर्तम् । प्राणश्च यद्वायुमन्तरात्पञ्चाकाश एतद्दृष्टमेतद्युदेतस्यम् ॥ ८ ॥
 तस्येतस्यामूर्तस्य । एतस्यामूर्तस्येतस्य यत् एतस्य त्यस्यैष रसो योऽयं इक्षिणेऽ-
 क्षन्नुरूपस्त्यस्य इषे रसः ॥ ९ ॥ तस्य हेतस्य पुरुषस्य रूपम् । यथा माहारजनं
 वासा यथा पाण्डुरात्रिकं यथेन्द्रगोपो यथान्यस्यैथथा पुण्डरीकं यथा सकृद्विद्युत्तथै
 सकृद्विद्युत्तेव इवाऽअस्य श्रीर्भवति य एवं वेद ॥ १० ॥ अथात् आदेशः । नेति नेति
 न होतस्मादिति नेत्यन्यत्परमस्त्यथ नामधेयं सत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं
 तेषामेष सत्यम् ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [५-३] ॥

मैत्रेयीति होवाच याज्ञवल्क्यः । उद्यास्यन्वाऽअरेऽहमस्मात्स्थानादस्मि हन्त
 तेऽनया कात्यायन्यान्तं करवाणीति ॥ १ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । यन्मऽइयं भगोः
 सर्वा पृथिवी वित्तेन पूर्णा स्यात्कथं तेनामृता स्यामिति नेति होवाच याज्ञवल्क्यो
 यथैवोपकरणवतां जीवितं तथैव ते जीवितं स्यादमृतत्वस्य तु नाशास्ति वित्ते-
 नेति ॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । येनाह नामृता स्यां क्रिमहं तेन कुर्यां यदेव
 भगवान्भेद तदेव मे ब्रूहीति ॥ ३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । प्रिया बतारे नः सती
 प्रियं भाषसऽएह्यास्व व्याख्यास्यामि ते व्याचक्षाणस्य तु मे निदिध्यासस्वेति ब्रवीतु
 भगवानिति ॥ ४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो
 भवत्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति न वाऽअरे जायामै कामाय जाया प्रिया
 भवत्यात्मनस्तु कामाय जाया प्रिया भवति न वाऽअरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रिया
 भवन्त्यात्मनस्तु कामाय पुत्राः प्रिया भवन्ति न वाऽअरे वित्तस्य कामाय वित्तं
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वित्तं प्रियं भवति न वाऽअरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय ब्रह्म प्रियं भवति न वाऽअरे क्षत्रस्य कामाय क्षत्रं
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय क्षत्रं प्रियं भवति न वाऽअरे लोकानां कामाय लो-
 काः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय लोकाः प्रिया भवन्ति न वाऽअरे देवानां
 कामाय देवाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः प्रिया भवन्ति न वाऽअरे भू-
 तानां कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि भव-
 न्ति न वाऽअरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भव-
 त्यात्मा वाऽअरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यो मैत्रेय्यात्मनो वाऽ-
 अरे दर्शनेन श्रवणेन मत्या विज्ञानेनेदं सर्वं विदितम् ॥ ५ ॥ ब्रह्म तं परादात् ।

यो न्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद क्षत्रं तं परादाद्योऽन्यत्रात्मनः क्षत्रं वेद लोकास्तं
 परादुर्योऽन्यत्रात्मनो लोकाग्नेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवान्वेद भूतानि तं
 परादुर्योऽन्यत्रात्मनो भूतानि वेद सर्वं तं परादाद्योऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं ब्रह्मेवं
 क्षत्रमिमे लोका इमे देवा इमानि भूतानीदथ सर्वं यदग्रभात्मा ॥ ६ ॥ स यथा
 दुन्दुभेऽन्यमानस्य । न बाह्याञ्छब्दाञ्छक्नुयाद्गृहणाय दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दु-
 भ्याघातस्य वा शब्दो भवति गृहीतः ॥ ७ ॥ स यथा वीणायै वाद्यमानायै । न
 बाह्याञ्छब्दाञ्छक्नुयाद्गृहणाय वीणायै तु ग्रहणेन वीणावाद्यस्य वा शब्दो गृहीतः
 ॥ ८ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्मायमानस्य । न बाह्याञ्छब्दाञ्छक्नुयाद्गृहणाय शङ्खस्य तु
 ग्रहणेन शङ्खस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथाऽर्ध्रिधाग्नेरभ्याहितस्य । पृथ-
 ग्धूमा भिन्नश्चरन्त्येवं वाऽअरेऽस्य महतो भूतस्य निश्वसितमेतद्यद्वेदो यजुर्वेदः
 सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः रत्नेकाः सूत्रायननुव्या-
 ख्यानानि व्याख्यानान्यस्यैवैतानि सर्वाणि निश्वसितानि ॥ १० ॥ स यथा सर्वा-
 सामपाथं समुद्र एकायनम् । एवथ सर्वेषाथं स्पर्शानां त्वगेकायनमेवथ सर्वेषां
 गन्धानां नासिकेऽएकायनमेवथ सर्वेषाथं रसानां जिह्वेकायनमेवथ सर्वेषाथं
 रूपाणां चक्षुरेकायनमेवथ सर्वेषाथं शब्दानां श्रोत्रमेकायनमेवथ सर्वेषाथं संकल्पा-
 नां मन एकायनमेवथ सर्वेषां वेदानां हृदयमेकायनमेवथ सर्वेषां कर्मणां हस्ताव-
 कायनमेवथ सर्वेषामध्वनां पादावेकायनमेवथ सर्वेषामानन्दानामुपस्य एकायनमेवथ
 सर्वेषां विसर्गाणां प्रायुरेकायनमेवथ सर्वासां विद्यानां वागेकायनथ ॥ ११ ॥ स यथा
 सैन्धवस्त्रिल्लः । उदके प्रास्त उदकमेवानुविलीयेत नाहास्योद्गृहणायैव स्यात्तो-
 यत्स्त्वावृदीत लक्षणमेवैवं वाऽअरऽऽहं महद्भूतमनन्तमपारं विज्ञानघन एवैतेभ्यो
 भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविनश्यति न प्रेत्य संज्ञास्तीत्यरे ब्रवीमीति होवाच
 याज्ञवल्क्यः ॥ १२ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । अथैव मा भगवानमुमहश्च प्रेत्य सं-
 ज्ञास्तीति ॥ १३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽअरेऽहं प्रोहं ब्रवीम्यलं वा-
 ऽअरऽऽहं विज्ञानाय ॥ १४ ॥ यत्र हि द्वैतमिव भवति । तदितर इतरं पश्यति
 तदितर इतरं जिघ्रति तदितर इतरमभिवदति तदितर इतरथं शृणोति तदितर
 इतरं मनुते तदितर इतरं विजानाति ॥ १५ ॥ यत्र त्वस्य सर्वमात्मैवाभूत् । त-
 त्केन कं पश्यत्केन कं जिघ्रेत्केन कं मभिवदेत्केन कथं शृणुयात्तत्केन

क मन्वीत तत्केन कं विजानीयाद्येनेदथ सर्वं विजानाति तं केन विजानीयाद्वि-
ज्ञातारमरे केन विजानीयादिति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. ४.] ॥

इयं पृथिवी । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै पृथिव्यै सर्वाणि भूतानि मधु यश्चाय-
मस्यां पृथिव्यां तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मथ शरीरस्तेजोमयोऽ-
मृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मवृत्तमृतपिदं ब्रह्मेदथ सर्वम् ॥ १ ॥ इमा
श्चापः । सर्वेषां भूतानां मध्वासांमपाथ सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमास्त्वप्सु ते-
जोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मथ रैतस्तेजोमयोऽमृत० ॥ २ ॥ अयम-
ग्निः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्याग्नेः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्नग्नौ ते-
जोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं बाह्वमयस्तेजोमयोऽमृत० ॥ ३ ॥ अय-
माकाशः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्याकाशस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मि-
न्नाकाशे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मथ दृद्याकाशस्तेजोमयोऽमृत०
॥ ४ ॥ अयं वायुः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य वायोः सर्वाणि भूतानि मधु य-
श्चायमस्मिन्वायौ तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं प्राणस्तेजोमयोऽमृत०
॥ ५ ॥ अयमादित्यः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यादित्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु य-
श्चायमस्मिन्नादित्ये तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं चान्द्रस्तेजोमयोऽ-
मृत० ॥ ६ ॥ अयं चन्द्रः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य चन्द्रस्य सर्वाणि भूतानि
मधु यश्चायमस्मिन्चन्द्रे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं मानस्तेजोमयो-
ऽमृत० ॥ ७ ॥ इमा दिशः । सर्वेषां भूतानां मध्वासां दिशाथ सर्वाणि
भूतानि मधु यश्चायमासु दिक्षु तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मथ
श्रौत्रः प्रातिश्रुत्कस्तेजोमयोऽमृत० ॥ ८ ॥ इयं विद्युत् । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै
विद्युतः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्यां विद्युति तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
यश्चायमध्यात्मं तेजस्तेजोमयोऽमृत० ॥ ९ ॥ अयथ स्तनयित्तुः । सर्वेषां भू-
तानां मध्वस्य स्तनयित्तुः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्स्तनयित्तुौ तेजो-
मयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मथ क्षाब्दः सौवरस्तेजोमयोऽमृत० ॥ १० ॥
अयं धर्मः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य धर्मस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्ध-
र्मे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं धर्मस्तेजोमयोऽमृत० ॥ ११ ॥ इदथ
सत्यथ । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य सत्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्सत्ये

तेजोमेमाऽमृतमयः पुरुषो यद्वायुमध्यात्प्रभुं सात्यस्तेजोमयोमृत० ॥ १२ ॥
इदं मानुषं ॥ सर्वेषां भूतानां मध्वस्य मानुषस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायम-
स्मिन्मानुषे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्प्रभुं मानुषस्तेजोमयोऽमृत० ॥ १३ ॥
अस्यमात्मा । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यात्मनः सर्वाणि भूतानि मधु यद्वायुमस्मि-
न्मात्मानि तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यद्वायुमात्मा तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽ-
यमेव स योऽयमात्मेऽमृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ १४ ॥ स वाऽअयमात्मा । स-
र्वेषां भूतानामधिपतिः सर्वेषां भूतानां राजा तद्यथा रथनाभौ च रथनेभौ चाराः
सर्वे समर्पिता एवमेवास्मिन्मात्मानि सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि
भूतानि सर्वेऽएतऽआत्मानः समर्पिताः ॥ १५ ॥ इदं वै तन्मधु । दध्यङ्ङाथर्वणो-
ऽश्विभ्यामुवाच तदेतदृषिः पश्यन्नवाचत् तदां नरा सनये द्यंस उग्रमाविष्कृ-
णोमि तन्यतुर्न वृष्टिम् दध्यङ्ङ हयन्मध्वाथवणो वामश्वस्य शीर्ष्णा प्र यदी मुवाचेति
॥ १६ ॥ इदं वै तन्मधु । दध्यङ्ङाथर्वणोऽश्विभ्यामुवाच तदेतदृषिः पश्यन्नवाचत् आथ-
र्वणायाश्चिना दधीचेऽश्व्यं शिरः प्रत्यैरयतम् स वां मधु प्रवोचदतायन्त्वाष्ट्रं
यद्वावापिष्कृत्यं वासिति ॥ १७ ॥ इदं वै तन्मधु । दध्यङ्ङाथर्वणोऽश्विभ्यामुवा-
च तदेतदृषिः पश्यन्नवाचत् पुरश्चक्रे द्विपदः पुरश्चक्रे चतुष्पदः पुरः स पत्नी भू-
त्वा पुरः पुरुष आविशविति स वाऽअयं पुरुषः सर्वासु पूर्णं पुरिशयो नैनेन किं
चनानावृत्तं नैनेन किं चनासंष्टतम् ॥ १८ ॥ इदं वै तन्मधु । दध्यङ्ङाथर्वणोऽश्वि-
भ्यामुवाच तदेतदृषिः पश्यन्नवाचत् रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव त-
दस्य रूपं प्रतिचक्षणाय इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते युक्ता ह्यस्य हरयः
शता दशेत्ययं वै हरयोऽयं वै दश च सहस्राणि बहूनि चानन्तानि च तदेतद्
ब्रह्मापूर्वमनपरमन्तरमबाह्यमयमात्मा ब्रह्म सर्वानुभूरित्यनुशासनम् ॥ १९ ॥ अथ
वष्टंशः । तदिदं वयं शौरिणाद्यारुह्यौर्षणाद्यौ गौतमाद्गौतमो वात्स्याजा-
त्स्यो वात्स्याञ्च पाराशर्याञ्च पाराशर्यः सांस्कृत्याञ्च भारद्वाजाञ्च भारद्वाज औ-
दवाहेश्च शाण्डिल्याञ्च शाण्डिल्यो वैजवापाञ्च गौतमाञ्च गौतमो वैजवापायनाञ्च
वैष्टपुर्याञ्च वैष्टपुरेयः शाण्डिल्याञ्च रौहिणायनाञ्च रौहिणायनः शौनकाच्चात्रे-
याञ्च रैभ्याञ्च रैभ्यः पौतिमाठ्यायणाञ्च कौण्डिन्यायनाञ्च कौण्डिन्यायनः कौण्डि-
न्यात्कौण्डिन्यः कौण्डिन्यात्कौण्डिन्यः कौण्डिन्याञ्चाग्निवेश्याञ्च ॥ २० ॥ अग्नि-
वेश्यः सैतवात् । सैतवः पाराशर्यात्पाराशर्यो जातकुर्याद्भजातूकुर्यो भारद्वाजा-

आरद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च गौतमाच्च गौतमो भारद्वाजाद्भारद्वाजो वैज-
 वापायनाच्चैत्रवापायनः कौशिकायनेः कौशिकायनिर्घृतकौशिकादघृतकौशिकः पा-
 राशर्यायणात्पाराशर्यायणः पाराशर्यात्पाराशर्यो जातूकर्ण्यज्जातूकर्ण्यो भारद्वा-
 जाद्भारद्वाजो भारद्वाजाच्चासुरायणाच्च यास्काच्चासुरायणश्चैत्रयेश्चैत्रियैर्गौपजन्धने-
 र्गौपजन्धनिरासुरैरामुरिभारद्वाजाद्भारद्वाज आग्नेयात् ॥ २१ ॥ आग्नेयो प्राणैः ।
 प्राणैर्गौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो वात्स्याह्यात्स्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः
 केशोर्यात्क्राप्वात्केशोर्यः क्राप्पः कुमारहारितात्कुमारहारितो गालवाद्गालवो
 विदर्भीकौण्डिन्याद्विदर्भीकौण्डिन्यो वत्सनपातो वाभ्रवाद्धत्सनपद्वाभ्रवः पथः सौ-
 भरात्पन्थाः सौभरोऽयास्यादाङ्गिरसादयास्य आङ्गिरस आभूतेस्त्वाष्ट्राढाभूत-
 स्त्वाष्ट्रो विश्वरूपात्त्वाष्ट्राद्विश्वरूपस्त्वाष्ट्रोऽश्विभ्यामश्विनौ दधीच आयर्वणादध्यङ्-
 ङार्थर्वणोऽथर्वणो वैवाङ्थर्वा वैवो मृत्योः प्राध्वत्सनान्मृत्युः प्राध्वत्सनः प्रध्वत्सन-
 नात्प्रध्वत्सन एकर्षेरर्षिर्विप्रजिसेर्विप्रजित्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सनारोः सनारुः सना-
 तनात्सनातनः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे
 नमः ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥५ [५. ५] पञ्चमोऽध्यायः [६६.] ॥

जनको ह वैदेहः । बहुदक्षिणेन यज्ञेनेजे तत्र ह कुरुपञ्चालानां ब्राह्मणा
 अभिसमेता बभूवुस्तस्य ह जनकस्य वैदेहस्य विजिज्ञासा बभूव कः स्वित्देवां
 ब्राह्मणानामनूचान्तम इति ॥ १ ॥ स ह गवांश्च स हस्रमवकरोध । दश-दश प्राजा
 एकैकस्याः शृङ्गयोरुबद्धा बभूवुस्तान्होवाच ब्राह्मणा भगवन्तो यो वो ब्रह्मिष्ठः स
 एता गा उदजतामिति ते ह ब्राह्मणा न दधृषुः ॥२॥ अथ ह याज्ञवल्क्यः । स्वपेव
 ब्रह्मचारिणामुवाचैताः सौम्योदज सामश्रवाश्च इति ता हांदाचकार ते ह ब्राह्मणा
 हचुकुषुः कथं नु नो ब्रह्मिष्ठो ब्रवीतेति ॥ १ ॥ अथ ह जनकस्य वैदेहस्य होता-
 श्वलो बभूव । स हैनं प्रपच्छ त्वं नु खलु नो याज्ञवल्क्य ब्रह्मिष्ठोऽसी ३ इति स होवाच
 नमो वयं ब्रह्मिष्ठाय कुर्मो गोकामा एव वयं स्म इति तथै ह तत एव प्रष्टुं दधे
 होताश्वलः ॥४॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदथै सर्वं मृत्युनासथै सर्वं मृत्युनाभि-
 पक्षं केन यजमानो मृत्योराप्तिमिति मुच्यतऽइति होत्रऽत्विजाग्निना वाचा वाग्वै
 यज्ञस्य होता तथेयं वाक्क्षोऽयमग्निः स होता सा मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥५॥ याज्ञवल्क्येति
 होवाच । यदिदथै सर्वमहोरात्राभ्यामासथै सर्वमहोरात्राभ्यामभिपक्षं केन यज-

मानोऽहोरात्रयोराप्तिमतिमुच्यतऽइत्यध्वर्युणऽस्विजा चक्षुषादित्येन चक्षुर्वै यज्ञस्या-
 ध्वर्युस्तद्यादिदं चक्षुः सोऽसावादित्यः सोऽध्वर्युः सा मुक्तिः सातिमुक्तिः । ६ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यामाप्तं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षा-
 भ्यामभिपन्नं केन यजमानः पूर्वपक्षापरपक्षयोराप्तिमतिमुच्यतऽइति ब्रह्मणऽस्विजा
 मनसा चन्द्रेण मनो वै यज्ञस्य ब्रह्मा तद्यादिदं मन्तःसोऽसौ चन्द्रःस ब्रह्मा सा मुक्तिः
 सातिमुक्तिः ॥ ७ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदमन्तरिक्षमनारम्बणमिवाथ के-
 नाक्रमेण यजमानः स्वर्गं लोकमाक्रमतऽइत्युद्वात्रऽस्विजा वायुना प्राणेन प्राणो वै
 यज्ञस्योद्वाता तद्योऽयं प्राणः स वायुः स उद्वाता सा मुक्तिः सातिमुक्तिरित्यति
 मोक्षा अथ सम्पदः ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृतिभिरयमद्यऽग्निर्होता-
 स्मिन्यज्ञे करिष्यतीति तिसृभिरिति कतमास्तास्तिस्त्र इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या
 च शस्यैव तृतीया किं ताभिर्जयतीति पृथिवीलोकमेव पुरोऽनुवाक्या जयत्यन्त-
 रिक्षलोकं याज्याया धौलोकं शस्यया ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्यम-
 द्याध्वर्युरस्मिन्यज्ञऽश्नाहुतीर्होष्यतीति तिस्र इति कतमास्तास्तिस्त्र इति या हुता उ-
 च्छ्वलन्ति या हुता अतिनेदन्ति या हुता अभिशेरते किं ताभिर्जयतीति या हुता
 उच्छ्वलन्ति देवलोकमेव ताभिर्जयति षीष्यतऽइति हि देवलोको या हुता अ-
 तिनेदन्ति मनुष्यलोकमेव ताभिर्जयत्यतीव हि मनुष्यलोको या हुता अभिशेरते
 पितृलोकमेव ताभिर्जयत्यध-ह्व हि पितृलोकः ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच ।
 कृतिभिरयमद्य ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो देवताभिर्गोपायिष्यतीत्येकयेति कतमा सैकृति
 मन एवेत्यनन्तं वै मनोऽनन्ता विश्वे देवा अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ ११ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्यमद्योद्वातास्मिन्यज्ञे स्तोत्रिया स्तोष्यतीति तिस्र
 इति कतमास्तास्तिस्त्र इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या च शस्यैव तृती-
 याधिदेवतमथाध्यात्मं कतमास्ता या अध्यात्ममिति प्राण एव पुरोऽनु-
 वाक्यापानो याज्या व्यानः शस्या किं ताभिर्जयतीति यत्किं चेद् प्राण
 भृदिति ततो ह होतश्चल उपरराम ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. १] ॥ ॥

अथ हैनं जारत्कारव आर्तभागः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच कृतिग्रहाः
 कृत्यतिग्रहा इत्यष्टौ ग्रहा अष्टावतिग्रहा ये तेऽष्टौ ग्रहा अष्टावतिग्रहाः कतमे तऽ-
 इति ॥ १ ॥ प्राणो वै ग्रहः । सोऽपानेनातिग्रहेण गृहीतोऽपानेन हि गन्धाब्जि-

प्राति ॥ २ ॥ जिह्वा वै ग्रहः । स रसेनातिग्रहेण गृहीतो जिह्वया हि रसान्विजा-
 नति ॥ ३ ॥ वाग्वै ग्रहः । स नाम्नातिग्रहेण गृहीतो वाचा हि नामान्यभिवदति
 ॥ ४ ॥ चक्षुर्वै ग्रहः । स रूपेणातिग्रहेण गृहीतश्चक्षुषा हि रूपाणि पश्यति ॥५॥
 श्रोत्रं वै ग्रहः । स शब्देनातिग्रहेण गृहीतः श्रोत्रेण हि शब्दाऽऽहृणोति ॥ ६ ॥
 मनो वै ग्रहः । स कामेनातिग्रहेण गृहीतो मनसा हि कामान्कामयते ॥७॥ हस्तौ
 वै ग्रहः । स कर्मणातिग्रहेण गृहीतो हस्ताभ्यां हि कर्म करोति ॥ ८ ॥ त्वग्वै
 ग्रहः । स स्पर्शेनातिग्रहेण गृहीतस्त्वचा हि स्पर्शान्वेदयतिऽह्यष्टौ गृहा अष्टावति-
 ग्रहाः ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं मृत्योरन्नं कास्विस्मादेवता
 यस्या मृत्युरन्नमित्यग्निर्वै मृत्युः सोऽपामन्नमप पुनर्मृत्युं जयति ॥ १० ॥ याज्ञ-
 वल्क्येति होवाच । यत्रायं पुरुषो म्रियते क्रमेण न जहातीति नामेत्यनन्तं वै ना-
 मानन्ता विश्वे देवा अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ ११ ॥ याज्ञवल्क्येति हो-
 वाच । यत्रायं पुरुषो म्रियतऽउदस्मात्पाणाः कामन्त्याहो नेति नेति होवाच
 याज्ञवल्क्योऽत्रैव समवनीयन्ते स उद्भयत्याध्यायत्याध्मातो मृतः शेते ॥१२॥ याज्ञव-
 ल्क्येति होवाच । यत्रास्य पुरुषस्य मृतस्याग्नि वागप्येति वातं प्राणश्चक्षुरादित्यं
 मनश्चन्द्रं दिशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरमाकाशमात्मौषधीर्लोमानि वनस्पतीन्केशा
 अप्मुल्लोहितं च रेतश्च निधीयते कायं तदा पुरुषो भवतीत्याहर सौम्य हस्तम्
 ॥ १३ ॥ आर्तभागेति होवाच । आवमेवैतच्छेदिष्यावो न नावेतत्सजनऽइति तौ
 होत्कम्य मन्त्रयांचक्रतुस्तौ ह यदूचतुः कर्म हैव तदूचतुरथ ह यत्प्रशशं सतुः
 कर्म हैव तत्प्रशशं सतुः पुण्यो वै पुण्येन कर्मणा भवति पापः पापेनेति ततो
 ह जारत्कारव आर्तभाग उपाराम ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [६. २] ॥
 चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०४ ॥

अथ हैनं भुज्युर्लाङ्घायनिः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच मन्त्रेषु चरकाः प-
 र्यत्रजाम ते पतञ्जलस्य काप्यस्य गृहानैम तस्यासीद्दुहिता गन्धर्वगृहीता तमपृ-
 च्छाम कोऽसीति सोऽब्रवीत्सुधन्वाङ्गिरस इति तं यदा लोकानामन्तानपृच्छामा-
 थैतमब्रूम क पारिञ्जिता अभवन्क्व पारिञ्जिता अभवन्निति तत्रा पृच्छामि या-
 ज्ञवल्क्य क पारिञ्जिता अभवन्निति ॥१॥ स होवाच । उवाच वै स तद्गच्छन्वै
 ते तत्र यत्राश्वमेधयाजिनो गच्छन्तीति क न्वश्वमेधयाजिनो गच्छन्तीति द्वा-

त्रिंशत्तं वै देवरथान्द्वान्ययं लोकरुस्तथ समन्तं लोकं त्रिस्तावत्पृथिवी पर्येति तां
 पृथिवीं त्रिस्तावत्समुद्रः पर्येति तद्यावती क्षुरस्य धारा यावद्धा मत्सिकायाः पत्रं
 तावानन्तरेणाकाशस्तानिन्द्रः सुपर्णो भूत्वा वायवे प्रायच्छसान्वायुरात्मनि धित्वा
 तत्रागमयद्यत्र पारिक्षिता अभवन्नित्येवमिष वै स वायुमेव प्रशशथस तस्माद्वायु-
 रेव व्यष्टिर्वायुः समाष्टिरुप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति य एवं वेद ततो ह भुज्यु-
 ल्नाह्वयनिरूपरराम ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [६. ३] ॥

अथ हैनं कहोडः कौषीतकेयः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच यत्साक्षाद्-
 परोक्षाद्ब्रह्म य आत्मा सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येष तऽआत्मा सर्वान्तरः कतमो
 याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो योऽशनायापिपासे शोकं मोहं जरां मृत्युमत्येत्येतं वै तमात्मानं
 विदित्वा ब्राह्मणाः पुत्रैषणायाश्च वित्तैषणायाश्च लोकैषणायाश्च व्युत्थायाथ
 भिक्षाचर्यं चरन्ति या हेव पुत्रैषणा सा वित्तैषणा या वित्तैषणा सा लोकैषणोभे
 ह्येतेऽप्यष्टेऽप्य भवतस्तस्मात्पण्डितः पाण्डित्यं निर्विद्य बाल्येन तिष्ठतिसेद्बाल्यं
 च पाण्डित्यं च निर्विद्याथ मुनिरमौनं च मौनं च निर्विद्याथ ब्राह्मणः स ब्राह्मणः
 केन स्याद्येन स्यात्सेनेदृश एव भवति य एवं वेद ततो ह कहोडः कौषीतकेय उप-
 रराम ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [६४] ॥

अथ हैनमुपस्तश्चाक्रायणः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच यत्साक्षाद्परो-
 क्षाद्ब्रह्म य आत्मा सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येष तऽआत्मा सर्वान्तरः कतमो
 याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो यः प्राणेन प्राणिति स तऽआत्मा सर्वान्तरो योऽपानेना-
 पानिति स तऽआत्मा सर्वान्तरो यो व्यानेन व्यनिति स तऽआत्मा सर्वान्तरो य
 चदानेनोदनिति स तऽआत्मा सर्वान्तरो यः समनेन समनिति स तऽआत्मा
 सर्वान्तरः स होवाचोषस्तश्चाक्रायणो यथा वै ब्रूयादंसौ गौरसावश्व इत्येवमेवैत-
 द्युपदिष्टं भवति यदेव साक्षाद्परोक्षाद्ब्रह्म य आत्मा सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वे-
 त्येष तऽआत्मा सर्वान्तरः कतमो याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो न वृष्टेर्दृष्टारं पश्येनं श्रुतेः
 श्रोतारं शृणुया न मत्तर्मन्तारं मन्वीथा न विज्ञातेर्विज्ञातारं विजानीया एष तऽ
 आत्मा सर्वान्तरोऽतोऽन्यवार्त्तं ततो होषस्तश्चाक्रायण उपरराम ॥ १ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [६. ५]

अथ हैनं गार्गी वाचकनन्त्री पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच यदिदं सर्वमप्स्रोतं च प्रोतं च कस्मिन्न्वाप ओताश्च प्रोताश्चेति वायौ गार्गीति कस्मिन्नु वायुरोतश्च प्रोतश्चेत्याकाशऽप्यत्र गार्गीति कस्मिन्न्वाकाश ओतश्च प्रोतश्चेत्यन्तरिक्षलोकेषु गार्गीति कस्मिन्न्वन्तरिक्षलोका ओताश्च प्रोताश्चेति द्यौर्लोके गार्गीति कस्मिन्नु द्यौर्लोक ओतश्च प्रोतश्चेत्यादित्यलोकेषु गार्गीति कस्मिन्न्वादित्यलोका ओताश्च प्रोताश्चेति चन्द्रलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु चन्द्रलोका ओताश्च प्रोताश्चेति नक्षत्रलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु नक्षत्रलोका ओताश्च प्रोताश्चेति देवलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु देवलोका ओताश्च प्रोताश्चेति गन्धर्वलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु गन्धर्वलोका ओताश्च प्रोताश्चेति प्रजापतिलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु प्रजापतिलोका ओताश्च प्रोताश्चेति ब्रह्मलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु ब्रह्मलोका ओताश्च प्रोताश्चेति स होवाच गार्गी मातिप्राक्षीर्षा ते मूर्धा व्यपसदनतिप्रश्न्या वै देवता अतिपृच्छसि गार्गी मातिप्राक्षीरिति ततो ह गार्गी वाचकनव्युपरराम ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [९. ९.] ॥ ॥

अथ हैनमुद्दालक आरुणिः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच मग्नेष्ववसाम पतञ्जलस्य काप्यस्य गृहेषु यज्ञमधीयानास्तस्पासीद्भार्या गन्धर्वगृहीता तमपृच्छाम कोऽसीति सोऽब्रवीत्कञ्चन आथर्वण इति ॥ १ ॥ सोऽब्रवीत् । पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकं च वेत्थ नु त्वं काप्यं तत्सूत्रं यस्मिन्नयं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि संदृश्यानि भवन्तीति सोऽब्रवीत्पतञ्जलः काप्यो नाहं तद्भगवन्वेदिति ॥ २ ॥ सोऽब्रवीत् । पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकं च वेत्थ नु त्वं काप्यं तमन्तर्यामिणं य इमं च लोकं परं च लोकं सर्वाणि च भूतान्यन्तरो यमयतीति सोऽब्रवीत्पतञ्जलः काप्यो नाहं तं भगवन्वेदिति ॥ ३ ॥ सोऽब्रवीत् । पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकं च यो वै तत्काप्यं सूत्रं विद्यात्तं चान्तर्यामिणं स ब्रह्मवित्सु लोकवित्सु देववित्सु वेदवित्सु यज्ञवित्सु भूतवित्सु आत्मवित्सु सर्ववित्सु तेभ्योऽब्रवीत्तद्दहं वेदं तच्चेत्त्वं याज्ञवल्क्यं सूत्रमविद्वांस्तं चान्तर्यामिणं ब्रह्मगर्वान्दृजसे मूर्धा ते त्रिपतिष्यतीति ॥ ४ ॥ वेदं वाऽब्रह्मं गौतम । तत्सूत्रं तं चान्तर्यामिणमिति यो वाऽइदं कश्च ब्रूयाद्वेद-वेदिति यथा वेत्थ तथा ब्रूहीति ॥ ५ ॥ वायुर्वै गौतम तत्सूत्रम् । वायुना वै गौतम सूत्रेणायं च लोकः परश्च लोकः स-

र्षाणि च भूतानि संहृद्धानि भवन्ति तस्माद्धै गौतम पुरुषं प्रेतमाहुर्व्यस्रथं सिष-
तास्याङ्गानीति वायुना हि गौतम सूत्रेण संहृद्धानि भवन्तीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्या-
न्तर्यामिणं ब्रूहीति ॥ ६ ॥ यः पृथिव्यां तिष्ठन् । पृथिव्या अन्तरो यं पृथिवी
न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति स तऽश्नात्मान्तर्याम्यमृतः ॥७॥
योऽप्सु तिष्ठन् । अद्भ्योऽन्तरो यमापो न विदुर्यस्यापः शरीरं योऽपोऽन्तरो यमयति
स तऽश्नात्मान्तर्याम्यमृतः ॥८॥ शतम् ७४०० ॥ ॥ योऽग्नौ तिष्ठन् । अग्नेरन्तरो
यमग्निर्न वेद यस्याग्निः शरीरं योऽग्निमन्तरो यमयति स तऽश्नात्मान्तर्याम्यमृतः
॥ ९ ॥ य आकाशे तिष्ठन् । आकाशादन्तरो यमकाशो न वेद
यस्याकाशः शरीरं य आकाशमन्तरो यमयति स तऽश्नात्मान्तर्याम्यमृतः
॥ १० ॥ यो वायौ तिष्ठन् । वायोरन्तरो यं वायुर्न वेद यस्य वायुः शरीरं यो
वायुमन्तरो यम० ॥ ११ ॥ य आदित्ये तिष्ठन् । आदित्यादन्तरो यमादित्यो न
वेद यस्यादित्यः शरीरं य आदित्यमन्तरो यम० ॥ १२ ॥ यश्चन्द्रतारके तिष्ठन् ।
चन्द्रतारकादन्तरो यं चन्द्रतारकं न वेद यस्य चन्द्रतारकथं शरीरं यश्चन्द्रतारक-
मन्तरो यम० ॥ १३ ॥ यो दिक्षु तिष्ठन् । दिग्भ्योऽन्तरो यं विशो न विदुर्यस्य
विशः शरीरं यो दिशोऽन्तरो यम० ॥ १४ ॥ यो विद्युति तिष्ठन् । विद्युतोऽ-
न्तरो यं विद्युन्न वेद यस्य विद्युच्छरीरं यो विद्युतमन्तरो यम० ॥ १५ ॥ य-
स्तनयिन्नौ तिष्ठन् । स्तनयिन्नोरन्तरो यथं स्तनयित्नुर्न वेद यस्य स्तनयित्नुः
शरीरं य स्तनयित्नुमन्तरो यमयति स तऽश्नात्मान्तर्याम्यमृत इत्यधिदेवतप्रथाधि-
लोकम् ॥ १६ ॥ यः सर्वेषु लोकेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो लोकेभ्योऽन्तरो यथं सर्वे
लोका न विदुर्यस्य सर्वे लोकाः शरीरं यः सर्वाल्लोकानन्तरो यमयति स तऽ-
श्नात्मान्तर्याम्यमृत इत्युऽण्वाधिलोकमथाधिवेदम् ॥ १७ ॥ यः सर्वेषु वेदेषु ति-
ष्ठन् । सर्वेभ्यो वेदेभ्योऽन्तरो • इत्युऽण्वाधिवेदमथाधियज्ञम् ॥ १८ ॥ यः स-
र्वेषु यज्ञेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो यज्ञेभ्योऽन्तरो • इत्युऽण्वाधियज्ञमथाधिभूतम् ॥ १९ ॥
यः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो भूतेभ्योऽन्तरो यथं सर्वाणि भूतानि न विदु-
र्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि भूतान्यन्तरो यमयति स तऽश्नात्मान्-
तर्याम्यमृत इत्युऽण्वाधिभूतमथाध्यात्मम् ॥ २० ॥ यः प्राणे तिष्ठन् । प्राणादन्तरो
यं प्राणो न वेद यस्य प्राणः शरीरं यः प्राणमन्तरो यमयति स तऽश्नात्मान्तर्या-
म्यमृतः ॥ २१ ॥ यो वाचि तिष्ठन् । वाचोऽन्तरो • ॥ २२ ॥ यश्चक्षुषि तिष्ठन् ।

चक्षुषोऽन्तरो० ॥ २३ ॥ यः श्रोत्रे तिष्ठन् । श्रोत्रादन्तरो० ॥ २४ ॥ यो मनसि
तिष्ठन् । मनसोऽन्तरो० ॥ २५ ॥ यस्त्वचि तिष्ठन् । त्वचोऽन्तरो० ॥ २६ ॥ य-
स्तेजसि तिष्ठन् । तेजसोऽन्तरो० ॥ २७ ॥ यस्तमसि तिष्ठन् । तमसोऽन्तरो०
॥ २८ ॥ यो रेतसि तिष्ठन् । रेतसोऽन्तरो० ॥ २९ ॥ य आत्मनि तिष्ठन् ।
आत्मनोऽन्तरो० ॥ ३० ॥ अदृष्टो द्रष्टाश्रुतः श्रोता । अमतो मन्ताविज्ञातो वि-
ज्ञाता नान्योऽस्ति द्रष्टा नान्योऽस्ति श्रोता नान्योऽस्ति मन्ता नान्योऽस्ति वि-
ज्ञातैष तद्व्यात्मान्तर्ग्राम्यमृतोऽतोऽन्यदार्थं ततो होद्दालक आरुणिरुपरराम ॥३१॥
ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [६. ७.] ॥ ॥

अथ ह वाचकनव्युवाच । ब्राह्मणा भगवन्तो हन्ताहमिमं याज्ञवल्क्यं द्वौ प्रश्नौ प्र-
क्ष्यामि तौ चेन्मे विवक्ष्यति न वै ज्ञातु युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्मोद्यं जेतोति तौ चेन्मे न
विवक्ष्यति मूर्धास्य विपतिष्यतीति पृच्छ गार्गीति ॥१॥ सा होवाच । अहं वै त्वा याज्ञ-
वल्क्य यथा काश्यो वा वैदेहो वोमपुत्र उद्यं धनुर्धिज्यं कृत्वा द्वौ वाणवन्तौ सप-
त्नाधिष्याधिनौ हस्ते कृत्वोपोस्त्रिष्ठेवमेवाहं त्वा द्वाभ्यां प्रश्नाभ्यामुपोदस्थां तौ
मे ब्रूहीति पृच्छ गार्गीति ॥ २ ॥ सा होवाच । यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य दिवो यदवा-
कपृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवीऽइमे यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते क-
स्मिस्तदोतं च प्रोतं चेति ॥ ३ ॥ स होवाच । यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदवाकपृथि-
व्या यदन्तरा द्यावापृथिवीऽइमे यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते ऽआकाशे
तदोतं च प्रोतं चेति ॥ ४ ॥ सा होवाच । नमस्ते याज्ञवल्क्य यो मेऽएतं व्यचोचो-
ऽपरस्मै धारयस्येति पृच्छ गार्गीति ॥ ५ ॥ सा होवाच । यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य
दिवो यदवाकपृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवीऽइमे यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्चे-
त्याचक्षते कस्मिन्नेव तदोतं च प्रोतं चेति ॥ ६ ॥ स होवाच । यदूर्ध्वं गार्गिदि-
वो यदवाकपृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवीऽइमे यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्चेत्या-
चक्षतेऽआकाशऽएव तदोतं च प्रोतं चेति कस्मिन्वाकाश श्रोतश्च प्रोतश्चेति
॥ ७ ॥ स होवाच । एतच्चै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्त्यस्थूलमनयत्रहस्व-
मदीर्घमल्लोहितमस्नेहमच्छायमतमोऽ वायवनाकाशमसङ्गमस्पर्शमगन्धमरसमचक्षुष्क-
मश्रोत्रमवागमनोऽतेजस्कममाणममुखमनामगोत्रमजरममरमभयममृतमरजोऽशब्दम-
विद्यतमसंमद्वतपूर्वमनपरमन्तरमबाह्यं न तदश्नोति कुं चन न तदश्नोति

कञ्चन ॥ ८ ॥ एतस्य वाऽअक्षरस्य । प्रशासने गार्गी छावापृथिवी विधृते तिष्ठत
 एतस्त वाऽअक्षरस्य प्रशासने गार्गी सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठत एतस्य वाऽअक्ष-
 रस्य प्रशासने गार्ग्यहोरात्राण्यर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरा विधृतास्तिष्ठन्त्ये-
 तस्य वाऽअक्षरस्य प्रशासने गार्गी प्राच्योऽन्या तुद्यः स्यन्दन्ते श्वेतेभ्यः पर्वतेभ्यः
 प्रतीच्योऽन्या यां-यां च दिशोमत्स्य वाऽअक्षरस्य प्रशासने गार्गी ददतं मनुष्या-
 मृशं मन्ति यजमानं देवा दूर्ध्वं पितरोऽन्यायत्ताः ॥९॥ यो वाऽएतदक्षरमाविदि-
 त्वा गार्गी । आस्मल्लोके जुहोति ददाति तपस्यत्यपि बहूनि वर्षसहस्राण्यन्तवाने-
 वास्य स लोको भवति यो वाऽएतदक्षरमाविदित्वा गार्ग्यस्माल्लोकात्प्रैति स कृप-
 णोऽथ य एतदक्षरं गार्गी विदित्वास्माल्लोकान्प्रैति स ब्राह्मणः ॥१०॥ तद्वाऽएतद-
 क्षरं गार्गी । अदृष्टं द्रष्टुं श्रुतं श्रोत्रमत्तं मन्त्रविज्ञातं विज्ञातृ नान्यदास्ति द्रष्टृ नान्यदास्ति
 श्रोतृ नान्यदास्ति मन्तृ नान्यदास्ति विज्ञात्रतद्वै तदक्षरं गार्गी युस्मिन्नाकाश आतरच
 प्रोतश्चेति ॥११॥ सा होवाच । ब्राह्मणा भगवन्तस्तदेव बहु मन्यध्वं यदस्मान्-
 मस्कारेण मुच्याध्वं न वै ज्ञातु युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्मायं जेत्येति ततो ह वाचक-
 व्युपरराम ॥१२॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. ८] ॥

अथ हैनं विदग्धः शाकल्यः पप्रच्छ । कति देवा याज्ञवल्क्येति
 स हैतयेव निविदा प्रनिपेदे यान्तो वैशरद्वस्य निविद्युच्यन्ते त्रयश्च
 त्री च शता त्रयश्च त्री च सहस्रेत्यामिति होवाच ॥ १ ॥ कृत्येव देवा याज्ञव-
 ल्क्येति । त्रयस्त्रिंशदित्योमिति होवाच कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येति पांडत्योमिति
 होवाच कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येति त्रय इत्योमिति होवाच कृत्येव देवा याज्ञव-
 ल्क्येति द्व विभ्यामिति होवाच कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येत्यर्थ इत्योमिति होवाच
 कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येत्येक इत्योमिति होवाच कतमे ते त्रयश्च त्री च शता त्र-
 यश्च त्री च सहस्रेति ॥ २ ॥ स होवाच । महिमान एवैषामने त्रयास्त्रिंशत्त्वेव
 देवा इति कतमे ते त्रयास्त्रिंशदित्यष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्यास्त-
 एरुमिंशदिन्द्रश्चैव प्रजापतिश्च त्रयास्त्रिंशत्त्वाविति ॥ ३ ॥ कतमे बसव इति ।
 अग्निश्च पृथिवी च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि
 चैते वसव एतेषु हीदथ सर्वे वसु हितमने हीदथ सर्वे वासयन्ते तद्यदिदं
 सर्वे वासयन्ते तस्माद्बसव इति ॥ ४ ॥ कतमे रुद्रा इति । दशमे पुरुषे प्राणा

आत्मैकादशस्ते यदास्मान्मूर्त्याच्छरीरादुत्क्रामन्त्यथ रोदयन्ति तद्यद्रोदयन्ति त-
 स्माद्बुद्धा इति ॥ ५ ॥ कतमऽध्यादित्या इति । द्वादश मासाः संवत्सरस्यैतुऽध्या-
 दित्या एते हीदथ सर्वमादाना यन्ति तस्मादादित्या इति ॥ ६ ॥ कतम इन्द्रः
 कतमः प्रजापतिरिति । स्तनयित्नुरेवेन्द्रो यज्ञः प्रजापतिरिति कतम स्तनयित्नुरि-
 त्पशानिरिति कतमो यज्ञ इति पशव इति ॥ ७ ॥ कतमे षडिति । अग्निश्च पृ-
 थिवी च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च द्यौश्चैते षडित्येते ह्येवेदं सर्वं षडिति ॥ ८ ॥
 कतमे ते त्रयो देवा इतीमण एव त्रयो लोका एषु हीमे सर्वे देवा इति कतमो ह्यौ
 देवावित्यन्नं चैव प्राणश्चेति कतमोऽध्वर्य इति योऽयं पवतऽइति ॥ ९ ॥ तदाहुः ।
 यद्यमेक एव पवतेऽथ कथमध्वर्य इति यदास्मिन्निदथ सर्वमध्वर्योत्तेनाध्वर्य इति
 कतम एको देव इति स ब्रह्म स्यदित्याचक्षते ॥ १० ॥ पृथिव्येष यस्यायतनम् ।
 चक्षुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणं स वै वेदिता
 स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वाऽअहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्थ य एवायं
 शरीरः पुरुषः स एष वदेव शाकल्य तस्य का देवतेति स्त्रिय इति होवाच
 ॥ ११ ॥ रूपाण्येव यस्यायतनम् । चक्षुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्या-
 त्सर्वस्यात्मनः परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वाऽअहं तं पुरुषं
 सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्थ य एवासावादित्ये पुरुषः स एष वदेव
 शाकल्य तस्य का देवतेति चक्षुरिति होवाच ॥ १२ ॥ आकाश एव यस्या-
 यतनम् । चक्षुर्लोको मनो ० ० य एवायं वायौ पुरुषः स एष वदेव
 शाकल्य तस्य का देवतेति प्राण इति होवाच ॥ १३ ॥ काम एव यस्या-
 यतनम् । चक्षुर्लोको मनो ० ० य एवामौ चन्द्रे पुरुषः स एष वदेव शाकल्य तस्य
 का देवतेति मन इति होवाच ॥ १४ ॥ तेज एव यस्यायतनम् । चक्षुर्लोको मनो ०
 ० य एवायमग्नौ पुरुषः स एष वदेव शाकल्य तस्य का देवतेति वागिति होवा-
 च ॥ १५ ॥ तम एव यस्यायतनम् । चक्षुर्लोको मन ० ० य एवायं छायाप्रयः
 पुरुषः स एष वदेव शाकल्य तस्य का देवतेति मृत्युरिति होवाच ॥ १६ ॥
 आप एव यस्यायतनम् । चक्षुर्लोको मनो ० ० य एवायमप्सु पुरुषः स एष वदेव
 शाकल्य तस्य का देवतेति वरुण इति होवाच ॥ १७ ॥ रेत एव यस्यायतनम् ।
 चक्षुर्लोको मनो ० ० य एवायं पुत्रप्रयः पुरुषः स एष वदेव शाकल्य तस्य का
 देवतेति प्रजापतिरिति होवाच ॥ १८ ॥ शाकल्येति होवाच याज्ञवल्क्यः । त्वां

स्विदिमे ब्राह्मणा अङ्गारावक्षयणमक्रता३ इति ॥ १६ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच
शाकल्यः । यद्विष्टं कुरुपञ्चालानां ब्राह्मणानत्यवादीः किं ब्रह्म विद्वानिति दिशो
वेद सदेवाः सप्रतिष्ठा इति यद्विशो वेत्थ सदेवाः सप्रतिष्ठाः ॥ २० ॥ किं देवतो-
ऽस्यां प्राच्यां विश्वसीति । आदित्यदेवत इति स आदित्यः कस्मिन्प्रतिष्ठित
इति चक्षुषीति कस्मिन् चक्षुः प्रतिष्ठितं भवतीति रूपेष्विति चक्षुषा हि रूपाणि
पश्यति कस्मिन् रूपाणि प्रतिष्ठितानि भवन्तीति हृदयऽइति हृदयेन हि रूपाणि
जानाति हृदये ह्येव रूपाणि प्रतिष्ठितानि भवन्तीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २१ ॥
किं देवतोऽस्यां दक्षिणायां विश्वसीति । यमदेवत इति स यमः कस्मिन्प्रतिष्ठितः
इति दक्षिणायामिति कस्मिन् दक्षिणा प्रतिष्ठिता भवतीति श्रद्धायामिति यथा
ह्येव श्रद्धेऽथ दक्षिणा ददाति श्रद्धायार्थं ह्येव दक्षिणा प्रतिष्ठिता भवतीति
कस्मिन्नु श्रद्धा प्रतिष्ठिता भवतीति हृदयऽइति हृदयेन हि श्रद्धेऽथ हृदये ह्येव
श्रद्धा प्रतिष्ठिता भवतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २२ ॥ किं देवतोऽस्यां प्रतीच्यां
विश्वसीति । वरुण देवत इति स वरुणः कस्मिन्प्रतिष्ठित इत्यप्सिविति कस्मि-
न्बापः प्रतिष्ठिता भवन्तीति रेतसीति कस्मिन्नु रेतः प्रतिष्ठितं भवतीति हृदय
ऽइति तस्मादपि प्रतिरूपं जातमाहुर्हृदयादिव सृष्टौ हृदयार्थं निर्मित इति हृदये
ह्येव रेतः प्रतिष्ठितं भवतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २३ ॥ किं देवतोऽस्यामुदीच्यां
विश्वसीति । सोमदेवत इति स सोमः कस्मिन्प्रतिष्ठित इति दीक्षायामिति
कस्मिन्नु दीक्षा प्रतिष्ठिता भवतीति सत्यऽइति तस्मादपि दीक्षितमाहुः सत्यं -
इति सत्ये ह्येव दीक्षा प्रतिष्ठिता भवतीति कस्मिन्नु सत्यं प्रतिष्ठितं भवतीति
हृदयऽइति हृदयेन हि सत्यं जानाति हृदये ह्येव सत्यं प्रतिष्ठितं भवतीत्येवमे-
वैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २४ ॥ किं देवतोऽस्यां ध्रुवायां विश्वसीति । अग्निदेवत
इति सोऽग्निः कस्मिन्प्रतिष्ठित इति षाचीति कस्मिन्नु वाक्प्रतिष्ठिता
भवतीति मनसीति कस्मिन्नु मनः प्रतिष्ठितं भवतीति हृदयऽइति कस्मि-
न्नु हृदयं प्रतिष्ठितं भवतीति ॥ २५ ॥ अङ्गलिऽइति होवाच याज्ञवल्क्यः । यत्रैत-
दन्यत्रास्मन्मन्यासै यत्रैतदन्यत्रास्मत्स्याच्छ्रानो वैतदधुर्वयाथसि वैतद्विमथनीरञ्जि-
ति ॥ २६ ॥ कस्मिन्नु त्वं चात्मा च प्रतिष्ठिता स्थ इति । प्राणऽइति कस्मिन्नु
प्राणः प्रतिष्ठित इत्यपानऽइति कस्मिन्नुपानः प्रतिष्ठित इति व्यानऽइति कस्मि-
न्नु व्यानः प्रतिष्ठित इत्युदानऽइति कस्मिन्नुदानः प्रतिष्ठित इति समानऽइति ॥२७॥

स एष नेति नेत्यात्मा । अगृह्यो न हि गृह्येऽशीर्यो न हि शीर्यतेऽसङ्कोऽसितो न
 सड्यते न व्युद्यतऽइत्येतान्यष्टावायतनान्यष्टौ लोका अष्टौ पुरुषाः स यस्तान्पुरुषा-
 न्व्युद्गृह्य प्रत्युद्घात्यक्रामीत् त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामि तं चेन्मे न विबक्ष्यसि
 मूर्धा ते विपतिष्यतीति तथै ह शाकल्यो न मेने तस्य ह मूर्धा
 विपपात तस्य हाप्यन्यन्मयमानाः परिमोषिणोऽस्थीन्यपजहुः ॥ १८ ॥ अथ
 ह याज्ञवल्क्य उवाच । ब्राह्मणा भगवन्तो यो वः कामयते स मा पृच्छतु सर्वे वा
 मा पृच्छत यो वः कामयते तं वः पृच्छानि सर्वान्वा वः पृच्छानीति ते ह ब्राह्मणा
 न दधृषुः ॥ २६ ॥ तान्हेतैः स्लोकैः पप्रच्छ । यथा वृक्षो वनस्पतिरतथैव पुरुषोऽ-
 मृषा । तस्य पर्णानि लोमानि त्वगस्योत्पाटिका बहिः ॥ ३० ॥ त्वच एवास्य रु-
 धिरं प्रस्यन्दि त्वच उत्पटः । तस्मात्तदातुन्नात्प्रैति रसो हृत्तादिवाहतात् ॥ ३१ ॥
 माथ्यमान्यस्य शकराणि किनाटथ स्नाव तत्स्थिरम् । अस्थीन्यतरतो दारुणि
 मज्जा मज्जोपमा कृता ॥ ३२ ॥ यदृक्षो वृक्वणो रोहति मूलान्नवतरः पुनः ।
 मर्त्यैः स्विन्मृत्पुना वृक्वणः कस्मान्मूलात्प्ररोहति ॥ ३३ ॥ रेतस इति मा वाचत
 जीवतरतप्रजायते । जात एव न जायते को न्वेनं जनयेत्पुनः ॥ धानारुह उ वै
 वृक्षोऽन्यतः प्रेत्य सम्भवः । यत्समूलमुद्ग्रेयुर्वृक्षं न पुनराभवेत् ॥ मर्त्यैः स्विन्मृत्पु-
 ना वृक्वणः कस्मान्मूलात्प्ररोहति । विज्ञानमानन्दं ब्रह्म रातेर्दातुः परायणम् । ति-
 ष्टमानस्य तद्धिद इति ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [६. ६] ॥

जनको ह वैदेह आसांचक्रे । अथ ह याज्ञवल्क्य आनव्राज स होवाच
 जनको वैदेहो याज्ञवल्क्य किमर्थमचारीः पशूनिच्छन्नएवन्तानित्युभयमेव सम्रा-
 डिति होवाच यत्ने काश्चिदब्रवीत्तच्छृणवामेति ॥ १ ॥ अब्रवीन्मऽउदङ्कुः शौल्बा-
 यनः । प्राणो वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्पितृमान्चार्यवान्भ्रूणास्तथा तच्छौल्बायनोऽ-
 ब्रवीत्प्राणो वै ब्रह्मेत्यप्राणतो हि किंथस्यादित्यब्रवीत्तुत तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽ-
 ब्रवीदित्येकपाह्वाऽएतत्सम्राडिति ॥ २ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्यः स एवायतनमाकाशः
 प्रतिष्ठा प्रियमित्येनदुपासीत का प्रियता याज्ञवल्क्य प्राण एव सम्राडिति होवाच
 प्राणस्य वै सम्राट्कामायायाज्यं याजयत्यप्रतिगृह्यस्य प्रतिगृह्णात्यपि तत्र वधाश-
 ङ्गा भवति यां दिशमेति प्राणस्यैव सम्राट्कामाय प्राणो वै सम्राट्परमं ब्रह्म नैनं
 प्राणो जहाति सर्वापरेन भूतान्यश्चित्तरिता । देवो भूत्वा देवानप्येति । य एव
 विद्वानेतद्गुपास्ते हस्त्यृषभं सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच

याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमम्यत नाननुशिष्य इरेतेति क एव ते किमब्रवीदिति ॥ ४ ॥
 अब्रवीन्मे जित्वा शैलिनः । वाग्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात्तथा
 तच्छैलिनोऽब्रवीद्वाग्वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किं स्यादब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्र-
 तिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽएतत्सम्प्राडिति ॥ ५ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य ।
 वागेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा प्रज्ञेत्येनदुपासीत का प्रज्ञता याज्ञवल्क्य वागेव स-
 म्प्राडिति होवाच वाचा वै सम्प्राड्बन्धुः प्रज्ञायतऽश्रुग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथ-
 वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषद्ः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि
 व्याख्यानानि वाचैव सम्प्राद् प्रजायन्ते वाग्वै सम्प्राद् परमं ब्रह्म नैनं वाग्जहाति •
 सर्वाण्येन भूतान्यभित्तरन्ति ॥ ६ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतदु-
 पास्ते हस्त्यु० ॥ ७ ॥ अब्रवीन्मे बर्कुवाष्णः । चक्षुर्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्पितृ-
 मानाचार्यवान्ब्रूयात्तथा तद्वाष्णोऽब्रवीच्चक्षुर्वै ब्रह्मेत्यपश्यतो हि किं स्यादब्रवी-
 त्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽएतत्सम्प्राडिति ॥ ८ ॥ स वै नो
 ब्रूहि याज्ञवल्क्य । चक्षुरेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा सत्यमित्येनदुपासीत का सत्यता
 याज्ञवल्क्य चक्षुरेव सम्प्राडिति होवाच चक्षुषा वै सम्प्रादपश्यन्तमाहुरद्राक्षीरिति
 स आहाद्राक्षामिति तत्सत्यं भवति चक्षुर्वै सम्प्राद् परमं ब्रह्म नैनं चक्षुर्जहाति सर्वा-
 ण्येन भूतान्यभित्तरन्ति ॥ ९ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते
 हस्त्यु० ॥ १० ॥ अब्रवीन्मे गर्दभीविपीतो भारद्वाजः । श्रोत्रं वै ब्रह्मेति यथा
 मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात्तथा तद्भारद्वाजोऽब्रवीच्छ्रोत्रं वै ब्रह्मेत्यभृण्वतो हि
 किं स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽएतत्सम्प्रा-
 डिति ॥ ११ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य । श्रोत्रमेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठान्त
 इत्येनदुपासीत कानन्तता याज्ञवल्क्य विश एव सम्प्राडिति होवाच तस्माद्धै सम्प्रा-
 ड्वै सम्प्राड्यां कां च विशं गच्छति नैवास्या अन्तं गच्छत्यनन्ता हि विशः श्रोत्रं
 हि विशः श्रोत्रं वै सम्प्राद् परमं ब्रह्म नैनं श्रोत्रं जहाति सर्वाण्येन भू-
 तान्याभित्तरन्ति ॥ १२ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतदुपास्ते
 हस्त्यु० ॥ १३ ॥ अब्रवीन्मे सत्यकामो जाबालः । मनो वै ब्रह्मेति
 यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात्तथा तत्सत्यकामोऽब्रवीन्मनो वै ब्रह्मेत्यमनसो
 हि किं स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽएतत्स-
 म्प्राडिति ॥ १४ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य । मन एवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा-

नन्द इत्येतदुपासीत कानन्दता याज्ञवल्क्ये मन् एव सम्राडिति होवाच मनसा
 वै सम्राट् स्त्रियमभिर्हयति तस्यां प्रतिकूपः पुत्रो जायते स आनन्दो मनो वै स-
 म्राट् परमं ब्रह्म नैनं मनो जहाति सर्वाण्येनं भूतान्यभिस्तरन्ति ॥ १५ ॥ देवो
 भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्त्यु० ॥ १६ ॥ अब्रवीन्मे विदग्धः
 शाकल्यः । हृदयं वै ब्रह्म ते यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्भ्रूयात्तथा तच्छाक-
 ल्योऽब्रवीत् हृदयं वै ब्रह्मेत्युहृदयस्य हि किञ्च स्यादित्यब्रवीत्सु ते तस्यायनं
 प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽएत्सम्राडिति ॥ १७ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञव-
 ल्क्ये । हृदयमेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा स्थितिरित्येतदुपासीत का स्थिता पा-
 वल्क्ये हृदयमेव सम्राडिति होवाच हृदयं वै सम्राट् सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा हृदयेन
 हि सर्वाणि भूतानि प्रतिष्ठन्ति हृदयं वै सम्राट् परमं ब्रह्मनैनञ्च हृदयं जहाति
 सर्वाण्येनं भूतान्यभिस्तरन्ति ॥ १८ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वाने-
 तदुपास्ते हस्त्युषमञ्च सहस्रं ददापीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञव-
 ल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य हरेतेति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ = [६. १०] ॥

अथ इ जनको वैदेहः कूर्वाणुपावसर्षुषाच । नपस्ते याज्ञवल्क्यानु मा श-
 धीति स होवाच यथा वै सम्राट्महान्तमध्वानमेष्पन्थं वा नाव वा समाददीतैषमे-
 वैताभिरुपनिषद्भिः समाहितात्मास्येवं वृन्दारक आढयः सन्नधीतवेद उक्तोपनि-
 षत्क इतो विमुच्यमानः क गमिष्यसीति नाहं तद्भगवन्वेद यत्र गमिष्यामीत्यथ वै
 तेऽहं तद्भक्ष्यामि यत्र गमिष्यसीति ब्रवीतु भगवानिति ॥ १ ॥ स होवाच । इन्धो
 वै नामैष योऽयं दक्षिणेऽन्तपुरुषस्तं वाऽएतमिन्धञ्च सन्तस्मिन् इत्याचक्षते परो-
 ऽन्तेषु परोऽक्षमिषा-इव हि देवाः प्रत्यक्षाद्विषः ॥ २ ॥ अथैतद्दामेऽक्षिणि पुरुष-
 रूपम् । एषास्य पत्नी विराट् तयोरेष सञ्जस्तावो य एषोऽन्तर्हृदय आकाशोऽथै-
 नयोरेतदञ्च य एषोऽन्तर्हृदये लोहितपिण्डोऽथैनयोरेतत्प्राथर्यं यदेतदन्तर्हृदये
 जालकृमिवाथैनयोरेषा स्मृतिः सती संस्तरणी येषा हृदयादूर्ध्वा नाड्युच्चरति ॥ ३ ॥
 ता वाऽअस्यैताः । हिता नाम नाड्यो यथा केशः सहस्रधा भिन्न एताभिर्वाऽएत-
 माञ्जवदाञ्जवति तस्मादेष्ट प्रविचिताहारतर-इव भवत्यस्माच्छारीरादात्मनः
 ॥ ४ ॥ तस्य वाऽएतस्य पुरुषस्य । प्राची दिक्प्राञ्चः प्राणा वक्षिणा दिग्दक्षिणाः
 प्राणाः प्रतीची दिक्प्रत्यञ्चः प्राणा उदीची दिग्दञ्चः प्राणा ऊर्ध्वा दिग्ूर्ध्वाः प्राणा

अवाची दिग्वाञ्चः प्राणा सर्वा दिशः सर्वे प्राणाः॥५॥ स एष नेति नेत्यात्मा॥ अगृह्यो न हि गृह्यतेऽशीर्यो न हि शीर्यतेऽसङ्गोऽसितो न सङ्ग्यते न व्यथतेऽभयं वै जनक प्राप्ताऽस्मीति होवाच याज्ञवल्क्यः स होवाच जनको वैदेहो नमस्ते याज्ञवल्क्याभयं त्वागच्छताद्यो नो भगवन्नभयं वेदयसऽइमे विदेहा अयमहमस्मीति॥६॥ ब्राह्मणम् ॥६॥ [६. ११] पञ्चमः प्रपाठकः ॥ काण्डिका संख्या १०७॥ पष्ठोऽध्यायः [६७]॥

जनकः॥ ह वैदेहं याज्ञवल्क्यो जगाम । समेनेन वादिष्यऽइत्यथ ह यज्जन-
कश्च वैदेहो याज्ञवल्क्यश्चाग्निहोत्रे समूदतुस्तस्मै ह याज्ञवल्क्यो वरं ददौ स॥ ह
काममश्नुमेव वद्रे तच्छंहास्मै ददौ तथैह सभ्राडेव पूर्वः पप्रच्छ॥१॥ याज्ञवल्क्य किं-
ज्योतिरियं पुरुष इति । आदित्यज्योतिः सभ्राडिति होवाचादित्येनैवायं ज्योति-
षास्ते प्लययते कर्म कुरुते विपर्येतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २ ॥ अस्तमितऽआदि-
त्ये याज्ञवल्क्य । किंज्योतिरेवायं पुरुष इति चन्द्रज्योतिः सभ्राडिति होवाच च-
न्द्रेणैवायं ज्योतिषास्ते प्लययते कर्म कुरुते विपर्येतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ३ ॥
अस्तमितऽआदित्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्यस्तमिते किं ज्योतिरेवायं पुरुष इत्याग्नि-
ज्योतिः सभ्राडिति होवाचाग्निनैवायं ज्योतिषास्ते प्लययते कर्म कुरुते विपर्येती-
त्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ४ ॥ अस्तमितऽआदित्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्यस्तमिते
शान्तेऽग्नौ किंज्योतिरेवायं पुरुष इति वाग्ज्योतिः सभ्राडिति होवाच वाचैवायं
ज्योतिषास्ते प्लययते कर्म कुरुते विपर्येतीति तस्माद्दे सभ्राडपि यत्र स्वः पाणिर्न
विनिर्जायतेऽथ यत्र वागुच्चरत्युपैव तत्र एयेतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ५ ॥ अस्त-
मितऽआदित्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ शान्तायां वाचि किं
ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यात्मज्योतिः सभ्राडिति होवाचात्मनैवायं ज्योतिषास्ते प-
्लययते कर्म कुरुते विपर्येतीति ॥६॥ शतम् ७५००॥ कतम् आत्मेति । योऽयं वि-
ज्ञानमयः पुरुषः प्राणेषु दृश्यन्तर्ज्योतिः स समानः सन्नुभौ लोकौ संचरति ध्या-
यतीव लेलायतीवसंधीः स्वप्नो भूत्वेमं लोकमतिक्रामति॥७॥ स वाऽअयं पुरुषो ला-
यमानः । शरीरमभिसम्पद्यमानः पाप्माभिः सथै सृज्यते स उत्क्रामन्निग्रयमाणः पाप्मनो
बिज्जहाति मृत्यो रूपाणि॥८॥ तस्य वाऽएतस्यपुरुषस्य । द्वेऽएव स्थाने भवत इदं च
परलोकस्थानं च संध्यं तृतीयथै स्वप्नस्थानं तस्मिन्संध्ये स्थाने तिष्ठन्नुभे स्थाने
पश्यतीदं च परलोकस्थानं च ॥ ९ ॥ अथ यथाक्रमोऽयं परलोकस्थाने भवति ।

तपाक्रममाक्रमयोभ्रयान्पाप्मनश्चानन्दांश्च पश्यति स यत्रायं प्रस्वापित्यस्य लोकस्य
 सर्वावतो मात्रामपात्राय स्वयं विदित्य स्वयं निर्माय स्वेन भासा स्वेन ज्योतिषा प्रस्वापि
 त्यत्रायं पुरुषः स्वयं ज्योतिर्भवति ॥१०॥ न तत्र रथान् रथयोगा न पन्थानो भवन्ति
 अथ रथान् रथयोगान्पथः सृजते न तत्रानन्दामुदः प्रेमोदो भवन्त्यथानन्दान्मुदः प्र-
 मुदः सृजते न तत्र वेशान्ताः स्वन्त्यः पुष्करिण्यो भवन्त्यथ वेशान्ताः स्वन्तीः
 पुष्करिणीः सृजते स हि कर्ता ॥११॥ तदप्येते श्लोकाः । स्वप्नेन शारिरमाभिप-
 हत्यामुप्तः सुप्तानभिचाकशीति । शुक्रमात्राय पुनरैति स्थाने हि रियमयः पौरुष
 एकहृत्सः ॥१२॥ प्राणेन रसन्नपरं कुलायं बहिष्कुलायादमृतश्चरित्वा । स ई-
 यतेऽअमृतो यत्रकामे हि रियमयः पौरुष एकहृत्सः ॥१३॥ स्वप्नान्तऽउच्च-
 वचमीयमानो रूपाणि देवः कुरुते बहूनि । उतेव स्त्रीभिः सह मोदमानो जज्ञद्दु-
 तेषापि भ्रयानि पश्यन् ॥१४॥ आरामस्य पश्यन्ति । न तं कश्चन पश्यती-
 ति तं नायतं बोधयेदित्याहुर्दुर्भिसज्ये हास्यै भवति यमेष न प्रतिपद्यते ॥१५॥
 अथो खल्वाहुः । जागरितदेशा एवास्यैष यानि ह्येव जाग्रत्पश्यति तानि सुप्त इ-
 त्यत्रायं पुरुषः स्वयंजोतिर्भवतीत्येवमेतद्याज्ञवल्क्य सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत
 ऊर्ध्वं विभोत्त्रायैव ब्रूहीति ॥१६॥ स वाऽएष एतस्मिन्स्वप्नान्ते । रत्वा चरित्वा हृष्टैव
 पुण्यं च पापं च पुनःप्रतिन्यायं प्रतिन्याद्रवति बुद्धान्तायैव स यदत्र किञ्चित्प-
 द्यत्यनन्वागतस्तेन भवत्यमङ्गो ह्ययं पुरुष इत्येवमेतद्याज्ञवल्क्य सोऽहं भगवते
 सहस्रं ददाम्यत ऊर्ध्वं विभोत्त्रायैव ब्रूहीति ॥१७॥ तद्यथा महामत्स्यः । उभेकूले-
 ऽअनुसंचरन्ति पूर्वं चापरं चैवमेवायं पुरुष एताऽउभावन्तावनुसंचरति स्वप्नान्तं
 च बुद्धान्तं च ॥१८॥ तद्यथास्मिन्नाकःशशयेनो वा सुपर्णो वा विपरिपत्य श्रान्तः स-
 ऽहृत्य पक्षौ सन्तलायैव ध्रियः । ऽएवमेवायं पुरुष एतस्माऽअन्ताय भावति यत्र
 सुप्तो न कं चन कामं कामयते न कं चन स्वप्नं पश्यति ॥१९॥ ता वाऽअस्यैता
 हिता नाम नाड्यो यथा केशः सहस्रधा भिन्नस्तावतापिम् । तिष्ठन्ति शुक्लस्य
 नीलस्य पिङ्गलस्य हरितस्य लोहितस्य पूर्णा अथ यत्रैनं घ्नन्तीव जिनुन्तीव ह-
 स्तीव विच्छाद्यति गर्तमिव पतति यदेव जाग्रद्भयं पश्यति तदत्राविद्यया भ्रयं
 मन्यतेऽथ यत्र राजेव दत्त-इवाहमेवेदं सर्वमस्मीति मन्यते सोऽस्य परशो लो-
 कीऽथ यत्र सुप्तो न कं चन कामं कामयते न कं चन स्वप्नं पश्यति ॥२०॥ त-
 द्वाऽअस्यैतत् । आत्मकाममाप्तकामकामेऽथ रूपं तद्यथा मियया स्त्रिया सम्परिवृक्तो

न बाह्यं किं चन वेद नान्तरमेवमेवाय॑ऽ शरीर आत्मा प्राज्ञेननात्मना
 सम्परिषक्तो न बाह्यं किं चन वेद नान्तरम् ॥ २१ ॥ त-
 द्वाऽअस्यैतत् । अतिच्छन्दोऽपहतपाप्माभय॑ऽ रूपमशोकान्तरमत्र पिता-
 पिता भवति मातामाता लोका अलोका देवा अदेवा वेदा अवेदा यज्ञा
 अयज्ञा अत्र स्तेनोऽस्तेनो भवति भ्रूणहाभ्रूणहा पौन्कसोऽपौन्क-
 सश्चाण्डालोऽचाण्डालः श्रमणोऽश्रमणस्तापसोऽतापसोऽनन्वागतः पु-
 ष्येनान्वागतः पुषेन तीर्णो हि तदा सर्वाच्छोकान्द्रुदयस्य भवति ॥ २२ ॥
 यद्वै तन्न पश्यति । पश्यन्वै तद्द्रष्टव्यं न पश्यति न हि द्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपो विद्यते-
 ऽविनाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत्पश्येत् ॥ २३ ॥ यद्वै तन्न
 जिघ्रति । जिघ्रन्वै तद्प्रातुव्यं न जिघ्रति न हि प्रातुर्घ्राणाद्विपरिलोपो विद्यते
 ऽविनाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यच्चिज्येत् ॥ २४ ॥ यद्वै
 तन्न रसयति । विजानन्वै तद्रसं न रसयति न हि रसयित् रसाद्विपरिलोपो
 विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्रसयेत् ॥ २५ ॥ यद्वै
 तन्न वदति । वदन्वै तद्वक्तव्यं न वदति न हि वक्तुर्वचो विपरिलोपो विद्यतेऽवि-
 नाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्वदेत् ॥ २६ ॥ यद्वै तन्न शृणो-
 ति । शृण्वन्वै तच्छ्रोतव्यं न शृणोति न हि श्रोतुः श्रुतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽवि-
 नाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यच्छृणुयात् ॥ २७ ॥ यद्वै तन्न
 मनुते । मन्वानो वै तन्मन्तव्यं न मनुते न हि मन्तुर्मन्तर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशि-
 त्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यन्मन्वीत् ॥ २८ ॥ यद्वै तन्न स्पृश-
 ति स्पृशन्वै तत्स्पृष्टव्यं न स्पृशति न हि स्पृष्टु स्पृष्टेर्विपरिलोपोऽविनाशित्वान्न तु
 तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत्स्पृशेत् ॥ २९ ॥ यद्वै तन्न विजानाति विजान-
 न्वै तद्विज्ञेयं न विजानाति न हि विज्ञातुर्विज्ञानाद्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न
 तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्विजानीयात् ॥ ३० ॥ सलिल एको द्रष्टाद्वैतो
 भवति । एष ब्रह्मलोकः सम्राडिति हैनमुवाचैषास्य परमा सम्पवेशोऽस्य परमो
 लोक ण्वोऽस्य परम आनन्द एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवन्ति
 ॥ ३१ ॥ स यो मनुष्याणां राद्धः समृद्धो भवति । अन्येषामधिपतिः सर्वैर्मा-
 नुष्यकैः कामैः सम्पन्नतमः स मनुष्याणां परम आनन्दः ॥ ३२ ॥ अथ ये शतं
 मनुष्याणामा रन्हाः । स एकः पितृणां जितलोकानामानन्दः ॥ ३३ ॥ अथ ये शतं

पितृणां जितलोकानामानन्दाः । स एकः कर्मदेवानामानन्दो ये कर्मणा देवत्वम-
 भिसम्पद्यन्ते ॥ ३४ ॥ अथ ये शतं कर्मदेवानामानन्दाः । स एक आजानदेवा-
 नामानन्दो यश्च श्रोत्रियोऽवृजिनोऽकामहतः ॥ ३५ ॥ अथ ये शतमाजानदेवा-
 नामानन्दाः । स एको देवलोकऽआनन्दो यश्च श्रोत्रियोऽवृजिनोऽकामहतः ॥ ३६ ॥
 अथ ये शतं देवलोकऽआनन्दाः । स एको गन्धर्वलोकऽआनन्दो यश्च श्रोत्रियो-
 ऽवृजिनोऽकामहतः ॥ ३७ ॥ अथ ये शतं गन्धर्वलोकऽआनन्दाः । स एकः
 मजापतिलोकऽआनन्दो यश्च श्रोत्रियोऽवृजिनोऽकामहतः ॥ ३८ ॥ अथ ये शतं
 मजापतिलोकऽआनन्दाः । स एको ब्रह्मलोकऽआनन्दो यश्च श्रोत्रियोऽवृजिनोऽका-
 महत एष ब्रह्मलोकः सम्प्रादिति हैनमनुशशासैतदमृतं सोऽहं भगवते सहस्रं द-
 दाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ ३९ ॥ स वाऽएष एतस्मिन्त्सम्पसादे ।
 रत्ना चरित्वा हृष्टैव पुण्यं च प्रापं च पुनः प्रतिन्यायं प्रति योन्याद्रवति बुद्धान्तायैव
 स यदत्र किञ्चित्पश्यत्यनन्वागतस्तेन भवत्यसङ्गो ह्ययं पुरुष इत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य
 सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ ४० ॥ अत्र ह यां-
 तवल्क्यो विभयां चकार । मेधावी राजा सर्वेभ्यो मान्तेभ्य उदरैत्सीदिति स
 यत्राणिमानं न्येति जरया वोपतपता वाणिमानं निगच्छति यथाञ्च बोद्धुम्बरं वा
 पिप्पलं वा बन्धनात्प्रमुच्येतैवमेवायं शारीर आत्मैभ्योऽङ्गेभ्यः सम्प्रमुच्य पुनः
 प्रतिन्यायं प्रति योन्याद्रवति प्राणायैव ॥ ४१ ॥ तद्यथा नः सुसमाहितम् । उत्स-
 र्जयायादेवमेवायं शारीर आत्मा प्राप्तेनात्मनान्वाकूट उत्सर्जयति ॥ ४२ ॥
 तद्यथा राजानमायन्तम् । उग्राः प्रत्येनसः सूतग्रामण्योऽश्वैः पानैरावसथैः प्रति-
 कल्पन्तेऽयमायात्ययमागच्छतीत्येवं ह्येवंविदं सर्वाणि भूतानि प्रतिकल्पन्तऽइदं
 ब्रह्मायातीदमागच्छतीति ॥ ४३ ॥ तद्यथा राजानं प्रथियासन्तम् । उग्राः प्रत्येनसः
 सूतग्रामण्य उपसमायन्त्येवं ह्येवंविदं सर्वे प्राणा उपसमायन्ति यत्रैतदूर्ध्वोच्छ्वा-
 सी भवति ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. १] ॥

स यत्रायं शारीर आत्माबल्यं नीत्य । संभोहमिह न्येत्यथैनमेते प्राणा अ-
 भिसमायन्ति स एतास्तेजोमात्राः समभ्यावदानो हृदयमेवान्वक्रामति ॥ १ ॥ स य-
 त्रेष चाक्षुषः । पुरुषः पराङ् पर्यावर्ततेऽथारूपज्ञो भवत्येकी भवति न पश्यतीत्याहुरेकी-
 भवति न जिघ्रतीत्याहुरेकी भवति न रसयतीत्याहुरेकी भवति न बदतीत्याहुरेकी-

भवति न शृणोतीत्याहुरेकी भवति न मनुतऽहृत्याहुरेकी भवाते न स्पृशतीत्याहुरे-
की भवति न विजानातीत्याहुः ॥ २ ॥ तस्य हेतस्य । हृदयस्याग्रं प्रद्योतते तेन
प्रद्योतेनैष आत्मा निष्क्रामति चक्षुष्टो वा मूर्ध्नो वान्येभ्यो वा शरीरदेशेभ्यस्तमु-
त्क्रामन्तं प्राणोऽनूत्क्रामति प्राणमनूत्क्रामन्तं सर्वे प्राणा अनूत्क्रामन्ति संज्ञान-
मेवान्ववक्रामति स एष ज्ञः सविज्ञानो भवति तं विद्याकर्मणा समन्वारभते पू-
र्वप्रज्ञा च ॥ ३ ॥ तद्यथा तृणजलायुक्ता । तृणस्यान्तं गत्वात्मानमुपसङ्गं हृत्ये-
वमेवायं पुरुष इदं शरीरं निहत्याविद्यां गमयित्वात्मानमुपसङ्गं हरति ॥ ४ ॥
तद्यथा पेशस्कारी । पेशसो मात्रामपाद्यान्यन्नत्वरं कल्याणतरङ्गं रूपं तनुतऽ-
एवमेवायं पुरुष इदं शरीरं निहत्याविद्यां गमयित्वा अन्यन्नत्वरं रूपं तनुते
पित्र्यं वा गान्धर्वं वा ब्राह्मं वा प्राजापत्यं वा वैवं वा मानुषं वान्येभ्यो-
वा भूतेभ्यः ॥ ५ ॥ स वाऽअग्रमात्मा । ब्रह्म विज्ञानमयो मनोमयो वाङ्म-
यः प्राणमयश्चक्षुर्मयः श्रोत्रमय आकाशमयो वायुमयस्तेजोमय आपोमयः पृथिवी-
मयः क्रोधमयोऽक्रोधमयो हर्षमयोऽहर्षमयो धर्ममयोऽधर्ममयः सर्वमयस्तद्यद्देमयो-
ऽदोमय इति यथाकारी यथाचारी तथा भवति साधुकारी साधुर्भवति पापकारी
पापो भवति पुण्यः पुण्येन कर्मणा भवति पापः पापेनेति ॥ ६ ॥ अथो खन्वाहुः ।
काममय एवायं पुरुष इति स यथाकामो भवति तथाक्रतुर्भवति यथाक्रतुर्भवति
तत्कर्म कुरुते यत्कर्म कुरुते तदभिसम्पद्यन्ऽइति ॥ ७ ॥ तद्देशे श्लोको भवति ।
तदेव सप्तसहस्रं कर्मणोति लिङ्गं मनो यत्र निषक्तमस्य । प्राप्यान्तं कर्मणास्तस्य-
यत्किं चेह करोत्ययम् । तस्मान्लोकात्पुनरैत्यस्मै लोकाय कर्मणऽइति नु काम-
यमानोऽथाकामयमानो योऽकामो निष्काम आत्काम आत्कामो भवति न तस्मा-
त्प्राणा उत्क्रामन्त्यन्नैव समवनीयन्ते ब्रह्मैव सन्ब्रह्माप्येति ॥ ८ ॥ तद्देशे श्लोको
भवति । यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि स्थिताः । अथ मर्त्योऽपृतो भव-
त्यन्न ब्रह्म समश्नुतऽइति ॥ ९ ॥ तद्यथाहि निर्लवणी । बल्मीके मृता प्रत्यस्ता
शयीतैवमेवेदं शरीरं शेतेऽथायमनस्थिकोऽशरीरः प्राज्ञ आत्मा ब्रह्मैव लोक
एव सम्प्राडिति होवाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते सहस्रं ददामीति होवाच ज-
नको वैदेहः ॥ १० ॥ तदप्येते श्लोकाः । अणुः पन्था खितरः पुराणो मां
स्पृष्टोऽनुवित्तो मयैव । तेन धीरा अपियन्ति ब्रह्मविद् उत्क्रम्य स्वर्गं लोकमिती
विमुक्ताः ॥ ११ ॥ तस्मिन् चक्षुःक्षुप्त नीलमाहुः पिङ्गलं हरितं लोहितं च । एष

पुन्या ब्रह्मणा हानुवित्तस्तेनैति ब्रह्मवित्तैजसः पुरयकृष्ण ॥ १२ ॥ अन्धं तमः
 प्रविशन्ति येऽसम्भूतिमुपासते । ततो भूय-इव ते तमो यऽउ सम्भूत्याऽ रताः
 ॥ १३ ॥ असुर्या नाम ते लोकाः । अन्धेन तमसाऽऽहताः तांस्ते प्रेत्यापिगच्छन्त्य-
 विद्वाऽऽ सोऽम्भुधाजनाः ॥ १४ ॥ तदेव मन्तस्तदु तद्भवामो न चेद्देवी महती
 विनष्टिः । ये तद्विदुरमृतास्ते भवन्त्यथेतरे दुःस्वप्नेऽपयन्ति ॥ १५ ॥ आत्मानं
 चेद्विजानीयादयमस्मीति पुरुषः । किमिच्छन्कस्य कामाय शरीरमनु संचरेत्
 ॥ १६ ॥ यस्यानुवित्तः प्रतिबुद्ध आत्मास्मिन्त्संदेहे गृह्णे प्रविष्टः । स विश्वकृत्स
 हि सर्वस्य कर्ता तस्य लोकः स इ लोक एव ॥ १७ ॥ यदैतमनुपश्यति । आ-
 त्मानं देवमज्जसा ईशानं भूतभव्यस्य न तदा विचिकित्सति ॥ १८ ॥ यस्मिन्पु-
 ष्च पञ्चजनाः आकाशश्च प्रतिष्ठितः । तमेव मन्यऽआत्मानं विद्वान्ब्रह्मा-
 मृतोऽमृतम् ॥ १९ ॥ यस्माद्वाक्संवत्सरोऽहोभिः परिवर्तते । तद्देवा ज्यो-
 तिषां ज्योतिरागृह्णां पासतेऽमृतम् ॥ २० ॥ प्राणस्य प्राणम् । उत चक्षुषश्चक्षु-
 र्त श्रोत्रस्य श्रोत्रमन्नस्यान्नं मनसो ये मनो विदुः । ते निचिक्युर्ब्रह्म पुरा-
 णमग्न्यं मनसैवाप्तव्यं नेह नानानास्ति किं चन ॥ २१ ॥ सृष्ट्योः स सृष्ट्युमाप्नोति
 य इह नानेव पश्यति । मनसैवानुद्रष्टव्यमेतदप्रमथं ध्रुवम् ॥ २२ ॥ विरजः पर
 आकाशात् । अज आत्मा महा ध्रुवः । तमेव धीरो विज्ञाय प्रजां कुर्वीत ब्राह्म-
 णः नानुध्यायाद्ब्रह्मन्ब्रह्मदान्वाचो विग्लापनऽहितविति ॥ २३ ॥ स वाऽअयमात्मा
 । सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः सर्वमिदं प्रशास्ति यदिदं किं च स न सा-
 धुना कर्मणा भूयान्नोऽपवासाधुना कनीयानेष भूताधिपतिरेष लोकेश्वर एष लो-
 कपालः स सेतुर्विधरण एषां लोकानामसम्भेदाय ॥ २४ ॥ तमेतं वेदानुवचनेन
 विविदिषन्ति । ब्रह्मचर्येण तपसा श्रद्धया यज्ञेनानाशकेन चैतमेव विदित्वा मुनि-
 र्भवत्येतमेव प्रवाजिनो लोकमीप्सन्तः प्रव्रजन्ति ॥ २५ ॥ एतद्धस्म वै तत्पूर्वं ब्रा-
 ह्मणा अनूचाना विद्वाऽऽसः प्रजां न कामयन्ते किं प्रजया करिष्यामो येषां नोऽ-
 यमात्मायं लोक इति ते ह स्म पुत्रैषणायाश्च वित्तैषणायाश्च लोकैषणायाश्च
 व्युत्थायाथ भिक्षार्थं चरन्ति या खेव पुत्रैषणा सा वित्तैषणा या वित्तैषणा सा लोकै-
 षणांभे ह्येतेऽप्येषो एष भवतः ॥ २६ ॥ स एव नेति नेत्यात्माऽऽग्र्यद्यो न हि गृह्यतेऽ-
 शीर्यो न हि शीर्यतेऽसक्तोऽसितो न सज्यते न व्यथतऽइत्यतः पापप्रकरवमित्यतः
 कन्याणमकरवमित्युभेऽउभे षेप एते त्रत्यमृतः साधवसाधुनी नैनं कृताकृते तपत्रो

नास्य केन चन कर्मणा लोको मीयते ॥ २७ ॥ तदेतदृचाभ्युक्तम् । एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् । तस्यैव स्यात्पदावित्तं विद्वित्वा न कर्मणा लिप्यते पाषकेनेति तस्मादेवं विच्छान्तो दान्त उपरतस्तिक्तुः श्रद्धावित्तो भूत्वात्मन्येवात्मानं पश्येत्सर्वमेनं पश्यति सर्वोऽस्यात्मा भवति सर्वस्यात्मा भवति सर्वं पाप्मानं तरति नैनं पाप्मा तरति सर्वं पाप्मानं तपति नैनं पाप्मा तपति विपापो विजरो विजिघत्सोऽपिपासो ब्राह्मणो भवति य एवं वेद ॥ २८ ॥ स वाऽएष महानज आत्मा । अन्नाद्यो वसुदानः स यो हैखमेतं महान्तमजमात्मानमन्नाद्यं वसुदानं वेद विन्दते वसु ॥ २९ ॥ स वाऽएष महानज आत्मा । अजरोऽमरोऽभ्योऽमृतो ब्रह्माभयं वै जनक प्राप्नोऽस्मीति होवाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते विदेहान्ददामि मां चापि सह वास्यायेति ॥ ३० ॥ स वाऽएष महानज आत्मा । अजरोऽमरोऽभ्योऽमृतो ब्रह्माभयं वै ब्रह्माभयं हि वै ब्रह्म भवति य एवं वेद ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७.२.] ॥

अथ ह याज्ञवल्क्यस्य द्वे भार्ये बभूवतुः । मैत्रेयी च कात्यायनी च तयोर्ह मैत्रेयी ब्रह्मवादिनी बभूव स्त्रीप्रज्ञेव कात्यायनी सोऽन्यदृत्तमुपाकरिष्यमाणः ॥ १ ॥ याज्ञवल्क्यो मैत्रेयीति होवाच । प्रव्राजिष्वन्वाऽअरेऽहमस्मात्स्थानादस्मि हन्त तेऽनया कात्यायन्यान्तं कर्वाणीति ॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । यन्मु मऽइयं भगोः सर्वा पृथिवी वित्तेन पूर्णा स्यात्स्यां न्वहं तेनामृताहोऽनेति नेति होवाच याज्ञवल्क्यो यथैवोपकरणवतां जीवितं तथैव ते जीवितं स्यादमृतत्वस्य तु नाशास्ति वित्तेनेति ॥ ३ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । येनाहं नामृता स्यां किमहं तेन कुर्यां यदेव भगवान्वेद तदेव मे ब्रूहीति ॥ ४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । प्रिया खलु नो भवती सती प्रियमवृत्तञ्चन्त खलु भवति तेऽहं तद्वक्ष्यामि व्याख्यास्यामि ते वाचं तु मे व्याचक्षाणस्य निदिध्यासस्वेति ब्रवीतु भगवानिति ॥ ५ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽअरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो भवत्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति ०० देवाः प्रिया भवन्ति न वाऽअरे वेदानां कामाय वेदाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय वेदाः प्रिया भवन्ति न वाऽअरे यज्ञानां कामाय यज्ञाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय यज्ञाः प्रिया भवन्ति न वाऽअरे भूतानां कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्ति न वाऽअरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मा न्वरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो

निदिध्यासितव्यो मैत्रेय्यात्मनि वाऽअरे हृष्टे ध्रुते मते विज्ञातऽइदं सर्वं विदि-
 तम् ॥ ६ ॥ ब्रह्म तं पराव्रात । ० ० योऽन्यत्रात्मनो देवान्वेद वेदास्तं परादुर्यो-
 ऽन्यत्रात्मनो वेदान्वेद यज्ञास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो यज्ञान्वेद भूतानि तं परादु-
 र्योऽन्यत्रात्मनो भूतानि वेद सर्वं तं पराडाद्योऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं ब्रह्मेदं क्ष-
 त्रमिमे लोका इमे देवा इमे वेदा इमे यज्ञा इमानि भूतानीदं सर्वं यद्यमात्मा
 ॥७॥ स यथा दुन्वुभ्रैर्हृन्व ० ० ० ॥८॥ स यथा वीणायै ० ० ॥९॥ स यथा श-
 ङ्खस्य ० ० ॥ १० ॥ स यथाद्रैर्भागनेर ० ० सूत्राप्यनुव्याख्यानानि व्याख्याना-
 नि दक्षं धु हुतमाशितं पायित्मयं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतान्य-
 स्यैवैतानि सर्वाणि निश्चसितानि ॥ ११ ॥ स यथा सर्वासामपां समुद्र एका-
 यन् ० ० ॥१२॥ स यथा सैन्धवघ्नो । अनन्तरोऽवाह्यः कृत्स्नो रसघ्न एव स्यादेवं
 वाऽअरऽइदं महद्भूतमनन्तमपारं कृत्स्नः प्रज्ञानघ्न एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय
 तान्येवानुविनश्यति न प्रेत्य संज्ञास्तीत्यरे ब्रवीतीति होवाच याज्ञवल्क्यः ॥ १३ ॥
 सा होवाच मैत्रेयी । अत्रैव मा भगवान्मोहान्तमपीपदन्न वाऽअहमिदं विजानामि
 न प्रेत्य संज्ञास्तीति ॥ १४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽअरेऽहं मोहं ब्रवी-
 म्य विनाशी वाऽअरेऽयमात्मानुच्छित्तिधर्मा मात्रासं सर्वस्त्वस्य भवति ॥१५ ॥
 यद्वै तन्न पश्यति ० ॥ १६ ॥ यद्वै तन्न जिघृति ० ॥ १७ ॥ यद्वै तन्न रसयति ०
 ॥ १८ ॥ यद्वै तन्न वदति ० ॥ १९ ॥ यद्वै तन्न शृणोति ० ॥ २० ॥ यद्वै तन्न मनुते ० ॥ २१ ॥
 यद्वै तन्न स्पृशति ० ॥ २२ ॥ यद्वै तन्न विजानाति ० ॥ २३ ॥ यत्र वाऽअन्यदिव
 स्यात् । तत्रान्योऽन्यत्पश्येदन्योऽन्यजिघ्रेदन्योऽन्यद्रसयेदन्योऽन्यदभिवदेदन्यो-
 न्यच्छृणुयादन्योऽन्यन्मन्वीतान्योऽन्यत्स्पृशेदन्योऽन्यद्विजानीयात् ॥ २४ ॥ अत्र
 त्वस्य सर्वमात्मैवाभूत् । तत्केन कं पश्येत्तत्केन कं जिघ्रेत्तत्केन कं रसयेत्त-
 त्केन कमभिवदेत्तत्केन कं शृणुयात्तत्केन कं मन्वीत् तत्केन कं स्पृशेत्तत्केन
 कं विजानीयाद्येनेदं सर्वं विजानाति तं केन विजानीयाद्विज्ञातारमरे केन वि-
 जानीयाद्वित्युक्तानुशासनासि मैत्रेयेत्तावदरे खल्वभूतत्वमिति होवाच याज्ञवल्क्यः
 प्रब्रजा ॥ २५ ॥ अथ वक्षःशः । तदिकं वयं शौर्षण्याय्याच्छौर्षण्याय्योगौत-
 माहौतमो यात्स्याद्वात्स्यो वात्स्याच्च पाराशर्याच्च पाराशर्यः सांकृत्याच्च भारद्वा-
 जाच्च भारद्वाज औदवाहश्च शाण्डिल्याच्च शाण्डिल्यो वैजवापाच्च गौतमाच्च गौ-
 तमो वैजवापायनाच्च वैष्णुरेयाच्च वैष्णुरेयः शाण्डिल्याच्च रौहिषायनाच्च रौहिषा-

यनःशौनाकाच्च जैवन्तायनाच्च रैभ्याच्च रैभ्यःपौतिमाष्यायणाच्च कौण्डिन्यायनाच्च
 कौण्डिन्यायनःकौण्डिन्याभ्यांकौण्डिन्याऽओर्णवाभेभ्य ओर्णवाभाः कौण्डिन्यात्कौ-
 ण्डिन्यः कौण्डिन्यात्कौण्डिन्यःकौण्डिन्याच्चाग्निवेश्य। च्च॥२६॥ आग्निवेश्यः सैतवा-
 त्। सैतवःपाराशर्यात्पाराशर्यां जातूकर्ण्याऽजातूकर्ण्यो भारद्वाजाद्भारद्वाजो भार-
 द्वाजाश्चासुरायणाच्च गौतमाश्च गौतमो भारद्वाजाद्भारद्वाजो वत्साकाकौशिकाद्वत्सा-
 काकौशिकःकाषायणात्काषायणःसौरा पणात्सौरायणस्त्रैवणस्त्रैवणिरौप-
 जन्धनेरौपजन्धनि सायकायनात्सायकायनः कौशिकायनेः कौशिकायनिर्घृतकौशिकाद्घृत-
 कौशिकः पाराशर्यायणात्पाराशर्यायणःपाराशर्यात्पाराशर्यो जातूकर्ण्याऽजातूकर्ण्यो
 भारद्वाजाद्भारद्वाजो भारद्वाजाश्चासुरायणाच्च यास्काश्चासुरायणस्त्रैवणस्त्रैवणिरौप-
 जन्धनेरौपजन्धनिरामुरेरासुरिर्भारद्वाजाद्भारद्वाज आत्रेयात्॥२७॥ आत्रेयो माण्डेः।
 माण्डिगौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो वात्स्याद्यात्स्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः कै-
 शोर्यात्काप्यात्कैशोर्यः काप्यः कुमारहारितात्कुमारहारितो गालवाद्गालवो विद-
 र्भीकौण्डिन्याद्दिदर्भीकौण्डिन्यो वत्सनात्पातो बाभ्रवाद्वात्सनात्पाद्वाभ्रवःपथः सौभ-
 रात्पन्थाः सौभरोऽयास्यादाङ्गिरसादयास्य आङ्गिरस आभूतेस्त्वाष्ट्राशभूतिस्त्वा-
 ष्ट्रो विश्वरूपत्वाष्ट्राष्ट्रिश्चरूपस्त्वाष्ट्रोऽश्विभ्यामश्विनौ दर्भीच आथर्वणाद्ध्यङ्ङा-
 थर्वणोऽथर्वणो दैवादथर्वा वैवो मृत्योः प्राध्वंथं सनान्मृत्युः प्राध्वंथंसनः प्राध्व-
 थंसनान्मृत्युः सन एकपरेकाषीर्विप्रजित्तेर्विप्रजित्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सनारोः सनारुः
 सनात्तनात्सनात्तनः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्र-
 ह्मणे नमः ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [७. ३.] सप्तमोऽध्यायः [९८.] ॥

पूर्णमदुः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते । पूर्णस्य पूर्णमाहाय पूर्णमेवावशिष्य-
 तऽओम् खं ब्रह्म खं पुराणं वायुरं खमिति ह स्माह कौरव्यायणीपुत्रो वेदोऽयं
 ब्राह्मणा विदुर्वेदेनेन यद्वेदितव्यम् ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥४ [८.१] ॥ ॥

त्रयाः प्राजापत्याः । प्रजापतौ पितरि ब्रह्मचर्यमूषुर्देवा मनुष्या अमुराः
 ॥१॥ उपित्वा ब्रह्मचर्यं देवा ऊचुः । ब्रवीतु नो भवानिति तेभ्यो हेतुदत्तरमुवाच
 दं इति व्यज्ञासिष्टा इति व्यज्ञासिष्मोति होचुर्वाभ्यतेति न आत्येत्योमिति होवा-
 च व्यज्ञासिष्ठेति ॥२॥ ॥ शतम् ७६०० ॥ ॥ अथ हैनं मनुष्या ऊचुः। ब्रवीतु नो-

भवानिति तेभ्यो हैतदेवाक्षरमुवाच द इति व्यज्ञासिष्टा इति व्यज्ञासिष्मेति होचुदत्ते-
ति न आत्थेत्योमिति होवाच व्यज्ञासिष्टेति ॥३॥ अथ हैनममुरा ऊचुः । ब्रवीतु
नो भवानिति तेभ्यो हैतदेवाक्षरमुवाच द इति व्यज्ञासिष्टा इति व्यज्ञासिष्मेति
होचुर्द्वयध्वमिति न आत्थेत्योमिति होवाच व्यज्ञासिष्टेति तदेतदेवैषा देवी वागनुव-
दति स्तनयित्कुर्दद इति दाम्यत दत्त दयध्वमिति तदेतत्त्रयध्वं शिञ्जेहमं दानं द-
यामिति ॥४॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८.२] ॥ ॥

वायुरनिलममृतं भस्मान्तं शरीरम् । ओ३म् कृतो स्मर क्लिबे स्मराग्ने
नय सुपथा रायेऽअस्मान्निवृत्तानि देव वयुनानि विह्वान् युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो
भूमिष्ठां ते नमउक्तिं विधेमेति ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥६ [८.३] ॥ ॥

एष प्रजापतिर्यद्दृढयम् । एतद्ब्रह्मैतत्सर्वं तदेतत्त्रयक्षरं हृदयमिति ह इत्येक-
मक्षरमाभिहरन्त्यस्मै स्वाश्रान्ये च य एवं वेद द इत्येकमक्षरं ददन्त्यस्मै स्वाश्रा-
न्ये च य एवं वेद यमित्येकमक्षरमेति स्वर्गं लोकं य एवं वेद ॥ १ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ७ [८.४] ॥ ॥

तत्रै तदेतदेव तदास । सत्यमेव स यो हैवपेतन्महद्यज्ञं प्रथमजं वेद सत्यं ब्रह्मे-
ति जयतीमँल्लोकाञ्जित इन्वस्रावसद्य एवमेतन्महद्यज्ञं प्रथमजं वेद सत्यं ब्रह्मेति
सत्यं देव ब्रह्म ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [८.५] ॥ ॥

आप एवेदमग्रऽआसुः । ता आपः सत्यमसृजन्त सत्यं ब्रह्म प्रजापतिं प्रजा-
पतिर्देवान् ॥१॥ ते देवाः सत्यमित्युपासते । तदेतत्त्रयक्षरं सत्यामिति स इत्येकमक्षरं
तीत्येकमक्षरममित्येकमक्षरं प्रथमोत्तमेऽक्षरे सत्यं मध्यतोऽनृतं तदेतद्वृतं सत्येन
परिगृहीतं सत्यभूयमेव भवति नैवंविद्वाँसमनृतं हिनस्ति ॥२॥ तद्यत्तसत्यम् ।
असौ स आदित्यो य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषस्ता-
वेतावन्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितौ रश्मिभिर्वाऽण्षोऽस्मिन्प्रतिष्ठितः प्राणैरयममुष्मि-
न्स यदोत्क्रमिष्यन्भवति शुद्धमेवैतन्मण्डलं पश्यति नैनमेते रश्मयः प्रत्यायन्ति ॥३॥

य एष एतास्मिन्मण्डले पुरुषः । तस्य भूरिति शिर एकथं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति वाहू द्वौ वाहू द्वेऽएतेऽअक्षरे स्वरिति प्रतिष्ठा द्वे प्रतिष्ठे द्वेऽएतेऽअक्षरे तस्योपनिषद्ग्रहणिति हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ४ ॥ अथ योऽयं दक्षिणे ऽक्षन्पुरुषः । तस्य भूरिति शिर एकथं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति वाहू द्वौ वाहू द्वेऽएतेऽअक्षरे स्वरिति प्रतिष्ठा द्वे प्रतिष्ठे द्वेऽएतेऽअक्षरे तस्योपनिषद्ग्रहणिति हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [८. ६] ॥

विद्युद्ब्रह्मेत्याहुः । विद्यानाद्विद्युद्विद्यत्येनथं सर्वस्मात्पाप्मनो य एवं वेद विद्युद्ब्रह्मेति विद्युद्भव ब्रह्म ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [८. ७] ॥ ॥

मनोमयोऽयं पुरुषो । भाः सत्यस्तस्मिन्नन्तर्दृश्ये यथा ब्रीहिवो यवो वैश्वमय-
मन्तरात्मन्पुरुषः स एष सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः सर्वमिदं प्र-
शास्ति यदिदं किं च य एवं वेद ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ [८. ८] ॥ ॥

वाचं धेनुमुपासीत । तस्याश्चत्वार स्तनाः स्वाहाकारो वषट्कारो हन्तकारः स्व-
धाकारस्तस्यै द्वौ स्तनौ देवा उपजीवन्ति स्वाहाकारं च वषट्कारं च हन्तकारं म-
नुष्याः स्वधाकारं पितरस्तस्याः प्राण ऋषभो मनो वृत्सः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम्
॥ १२ [८. ९] ॥ ॥

अयमग्निर्वैश्वानरो । योऽयमन्तः पुरुषे येनेदमन्नं पच्यते यदिदमद्यते तस्यैष
घोषो भवति यमेभत्कर्णावपिधाय शृणोति स यदोत्क्रमिष्यन्भवति नैतं घोषं शृ-
णोति ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ [८. १०] ॥ ॥

एतद्वै परमंतपो । यद्ग्रथाहितस्तप्यते परमंथं हैव लोकं जयति य एवं वेदैतद्वै
परमं तपो यं प्रेतमरण्यं हरन्ति परमंथं हैव लोकं जयति य एवं वेदैतद्वै परमं
तपो यं प्रेतमग्नावभ्यादधति परमंथं हैव लोकं जयति य एवं वेद ॥ १ ॥ ब्राह्म-
णम् ॥ १४ [८. ११] ॥ ॥

यदा वै पुरुषो अस्मान्लोकात्प्रैति स वाःशुभःगच्छति तस्मै स तत्र विजिहति

यथा रथचक्रस्य खं तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स आदित्यमागच्छति तस्मै स तत्र वि-
जिहीते यथा दुन्दुभेः खं तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स चन्द्रमसमागच्छति तस्मै स
तत्र विजिहीते यथा दुन्दुभेः खं तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स लोकमागच्छत्यशो-
कमहिमं तस्मिन्वसति शश्वती समाः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १५ [८. १२.] ॥

अन्नं ब्रह्मेत्येकऽब्राहुः । तत्र तथा पूयति वाऽञ्जमृते प्राणात्प्राणो ब्रह्मेत्येक
ऽब्राहुस्तन्न तथा शुष्यति वै प्राण ऋतेऽन्नादेते हस्वेव देवते एकधाभूयं भूत्वा
परमतां गच्छतः ॥ १ ॥ तद्द स्माह प्रातृदः पितरम् । किंथं स्विवेवैवं विदुषे
साधु कुर्यात्किमेवास्माञ्जसाधु कुर्यादिति स ह स्माह पाणिना मा प्रातृद
कस्त्वेनयोरेकधाभूयं भूत्वा परमतां गच्छतीति ॥ २ ॥ तस्माऽऽ हेतुवाच ।
वीत्यन्नं वै व्यञ्जे हीमानि सर्वाणि भूतानि विष्टानि रमिति प्राणो वै रं प्राणे
हीमानि सर्वाणि भूतानि रतानि सर्वाणि ह वाऽऽस्मिन्भूतानि विशन्ते सर्वाणि
भूतानि रमन्ते य एवं वेद ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १९ [८. १३] ॥

उक्थम् । प्राणो वाऽऽउक्थं प्राणो हीदथ सर्वमुत्थापयत्युद्धास्माऽऽउक्थविद्वीर-
स्तिष्ठत्युक्थस्य सायुज्यथ सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ १ ॥ यजुः । प्राणो
वै यजुः प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि पुज्यन्ते पुज्यन्ते हास्मै सर्वाणि भूतानि
श्रेष्ठाय यजुषः सायुज्यथ सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ २ ॥ साम । प्राणो
वै साम प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि सम्पञ्चि सम्पञ्चि हास्मिन्सर्वाणि भू-
तानि श्रेष्ठाय कल्पन्ते साम्नः सायुज्यथ सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ ३ ॥
क्षत्रम् । प्राणो वै क्षत्रं प्राणो हि वै क्षत्रं त्रायते हैनं प्राणः क्षणितोः प्र क्षत्रमा-
त्रमाप्नोति क्षत्रस्य सायुज्यथ सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १७
[८. १४] ॥ षष्ठः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या १२९ ॥ ॥

भूमिरन्तरिक्षं यौरिति । अष्टावन्नराण्यष्टाक्षरथं ह वाऽएकं गायत्र्यै प-
दमेतद् हास्या एतस्स यावदेषु लोकेषु तावद् जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ १ ॥
ऋचो यजूंषि सामानीति । अष्टावन्नराण्यष्टाक्षरथं ह वाऽएकं गायत्र्यै पदमेतद्
हैवास्या एतस्स यावतीयं त्रयी विद्या तावद् जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ २ ॥

प्राणोऽपानो व्यान इति । अष्टावज्जराण्यष्टाक्षरं ह वाऽएकं गायत्र्यै पद्येतदु
 ह्रैवास्या एतस्स यावदिकं प्राणि तावद्ध जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ १ ॥
 अथास्या एतदेव । तुरीयं दर्शत पदं परोरजा य एष तपति यद्वै चतुर्थं तत्तुरीयं
 दर्शतं पदमिति ददशऽइव ह्येष परोरजा इति सर्वमु ह्येष रज उपर्युपरि तपत्येव
 ह वै श्रिया यशसा तपति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ ४ ॥ सैषा गायत्र्येऽतस्मिस्तु-
 रीये । दर्शतं पदे परोरजासि प्रतिष्ठिता तद्वै तत्सत्ये प्रतिष्ठिता चतुर्वै सत्यं चतुर्वि-
 वै सत्यं तस्माद्यदिदानीं द्वौ भिवदमानावेयातामहमद्राक्षमहमश्रौषमिति य एव ब्रू-
 यादहमद्राक्षमिति तस्माऽएव श्रद्दध्यात् ॥ ५ ॥ तद्वै तत्सत्यं बले प्रतिष्ठितम् ॥
 प्राणो वै बलं तत्प्राणे प्रतिष्ठितं तस्मादाहुर्वलं सत्यादोजीय इत्येवम्वेष्टा गायत्र्य-
 ध्यातमं प्रतिष्ठिता ॥ ६ ॥ सा ह्रैषा गयास्तत्रे । प्राणा वै गयास्तत्प्राणास्तत्रे तद्य-
 ज्ञयास्तत्रे तस्माद्गायत्री नाम स यामेवामुमन्वाहैषैव सा स यस्माऽमन्वाह तस्य
 प्राणास्त्रायते ॥ ७ ॥ तां ह्रैके । सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहुर्वागनुष्टुबेतञ्चाचमनुष्टुम इति
 न तथा कुर्याद्गायत्रीमेवानुष्टुयाद्यादि ह वाऽअपि ब्रह्मिण प्रतिगृह्णाति न ह वै तद्गायत्र्या
 एकं चन पदं प्रति ॥ ८ ॥ स य इमांस्त्रींल्लोकान् । पूर्णान्प्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या
 एतत्प्रथमं पदमाप्नुयात्थ यावतीयं प्रथी विद्या यस्तावत्प्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या एत-
 द्वितीयं पदमाप्नुयात्थ यावदिकं प्राणि यस्तावत्प्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या एतत्तुरीयं
 पदमाप्नुयात्थास्या एतदेव तुरीयं दर्शतं पदं परोरजा य एष तपति नैष केन चना-
 प्यं कुत उऽएतावत्प्रतिगृह्णीयात् ॥ ९ ॥ तस्या उपस्थानम् । गायत्र्यस्येकपदी
 द्विपदी त्रिपदी चतुष्पद्यपदसि न हि पद्यसे नमस्ने तुरीयाय दर्शताय पदाय प-
 रोरजसेऽसावदो मा प्रापदिति यं द्विव्यादसावस्मै कामो मा समर्थीति वा न ह्रै-
 वास्मै स कामः समृध्यते यस्माऽएवमुपतिष्ठतेऽहमदः प्रापमिति वा ॥ १० ॥
 एतद्ध वै तज्जनको वैदेहो । बुद्धिलमाश्वतराश्विमुवाच यच्च हो तप्रायत्रीविदुब्रूथा
 अथ कथं हस्ती भूतो वहसीति मुखं ह्यस्याः सम्राएन विदां चकरोति होवाच
 ॥ ११ ॥ तस्या अग्निरेव मुखम् । यदि ह वाऽअपि ब्रह्मिवाग्नावभ्यादधति स-
 र्वमेव तत्संदहत्येव ह्रैवैवाविद्यद्यपि ब्रह्मिण पापं करोति सर्वमेव तत्सम्प्राय
 शुद्धः पूतोऽज्जरोऽमृतः सम्भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [८. १५.] ॥
 अष्टमोऽध्यायः [९९] ॥

स्वेतकेतुर्ह वाऽआरुण्यः । पञ्चालानां परिषद्म्राजगाम स म्राजगाम जैवलं

प्रवाहणं परिचारयमाणं तमुदीक्ष्याभ्युवाद् कुमारः १ऽइति स भो ३ऽइति प्रतिशुश्रावानुशिष्टो न्वसि पित्रेस्योमिति होवाच ॥ १ ॥ वेत्थ यथेमाः प्रजाः । प्रयत्यो विप्रतिपद्यान्ता ३ऽइति नेति होवाच वेत्थ यथेमं लोकं पुनरापद्यान्ता ३ऽइति नेति हैवोवाच वेत्थ यथासौ लोक एवं बहुभिः पुनः पुनः प्रयद्भिर्न सम्पूर्यता ३ऽइति नेति हैवोवाच ॥ २ ॥ वेत्थ यतिध्यामाहस्याथ हुतायाम् । आपः पुरुषवाचो भूत्वा समुत्थाय वदन्ती ३ऽइति नेति हैवोवाच वेत्थो देवयानस्य वा पथः प्रतिपदं पितृयाणस्य वा यत्कृत्वा देवयानं वा पन्थानं प्रतिपद्यते पितृयाणं वा ॥ ३ ॥ अपि हि नऽऋषेर्वचः श्रुतम् । द्वे सृतीऽऽश्रुण्वं पितृणामहं देवानामुत मर्त्यानाम ताभ्यामिदं विश्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मातरं चेति नाहमत एकं च न वेदेति होवाच ॥ ४ ॥ अथ हैनं वसत्योपमन्त्रयां चक्रे । अनादृत्य वसति कुमारः प्रदुद्राव स आजगाम पितरं तथ होवाचेति वाव किल नो भवान्पुरानुशिष्टानवोच इति कथं सुमेध इति पृच्छ मा प्रनान्राजन्व्यबन्धुरप्राज्ञीत्ततो नैकं च न वेदेति होवाच कतमे तऽऽतीमऽइति ह प्रतीकान्युवाजहार ॥ ५ ॥ स होवाच । तथा नस्त्वं तात जानीथा यथा यदहं किं च वेद सर्वमहं तत्तुभ्यमवोचं प्रेहि तु तत्र प्रतीत्य ब्रह्मचर्यं वत्स्याव इति भवानेव गच्छत्विति ॥ ६ ॥ स आजगाम गौतमो । यत्र प्रवाहणस्य जैवलेरास तस्माऽऽसन्नमाहार्योदक्रमाहारयां चकाराथ हास्माऽऽर्धं चकार ॥ ७ ॥ स होवाच । वरं भवते गौतमाय दक्ष इति स होवाच प्रतिज्ञातो मऽएष वरो यां तु कुमारस्यान्ते वाचमभाषथास्तां मे ब्रूहीति ॥ ८ ॥ स होवाच । वैबेपु वै गौतम तद्वरेषु मानुषाणां ब्रूहीति ॥ ९ ॥ स होवाच । विज्ञायते हास्ति द्विरण्यस्यापात्तं गोऽऽश्वानां दासीनां प्रवराणां परिधानानां मा नो भवान्बहोरनन्तस्यापर्यन्तस्याभ्यवदान्यो भूदिति स वै गौतम तीर्थेनेच्छासाऽइत्युपैम्यहं भवन्तामिति वाचा ह स्मैव पूर्वऽऽपयन्ति ॥ १० ॥ स होपायनकृतीऽऽउवाच । तथा नस्त्वं गौतम मापराधास्तव च पितामहा यथेयं विद्येतः पूर्वं न कस्मिंश्चन ब्राह्मणऽऽउवाच तां त्वहं तुभ्यं वक्ष्यामि को हि त्वैवं ब्रुवन्तप्रहेति प्रशारुयानुमिति ॥ ११ ॥ असौ वै लोकोऽग्निगौतम । तस्यादित्य एव समिद्रश्मयो धूमोऽहरर्चिश्चन्द्रमा अङ्गारा नक्षत्राणि विष्फुल्लिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः श्रद्धां जुह्वति तस्या आहुतेः सोमो राजा सम्भवति ॥ १२ ॥ पर्जन्यो वाऽऽग्निगौतम । तस्य संवत्सर एव समिद्रश्माणि धूमो विद्युदधिरश-

निरङ्गारा हावुनयो विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः सोमं जुहति तस्या
 आहुतेर्वृष्टिः सम्भवति ॥ १३ ॥ अयं वै लोकोऽग्निर्गौतम । तस्य पृथिव्येव स-
 मिद्धापुष्पमो रात्रिरर्चिर्दिशोऽङ्गारा अवान्तरदिशो विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्न-
 ग्नौ देवा वृष्टिं जुहति तस्या आहुतेरन्नं सम्भवति ॥ १४ ॥ पुरुषो वाऽअ-
 ग्निर्गौतम । तस्य व्यात्तमेव समिष्माणो धूमो वागार्चिश्चक्षुरङ्गाराः श्रोत्रं विष्फु-
 लिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा अन्नं जुहति तस्या आहुते रेतः सम्भवति ॥ १५ ॥
 योषा वाऽअग्निर्गौतम । तस्या उपस्थ एव समिल्लोमानि धूमो योनिरर्चिर्यदन्तः
 करोति तेऽङ्गारा अभिनन्दा विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुहति
 तस्या आहुतेः पुरुषः सम्भवति स जायते स जीवति यावज्जीवत्यथ यदा मिय-
 तेऽथैनमग्नये हरन्ति ॥ १६ ॥ तस्याग्निरेवाग्निर्भवति । समित्समिद्धमो धूमोऽर्चि-
 रङ्गारा अङ्गारा विष्फुलिङ्गा विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः पुरुषं जुहति
 तस्या आहुतेः पुरुषो भास्वरवर्णः सम्भवति ॥ १७ ॥ ते यऽएवमेतद्विदुः । ये
 चामीऽअरण्ये श्रद्धां सत्यमुपासते तेऽर्चिराभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहरद्वा आपूर्यमा-
 णपक्षमापूर्यमाणपक्षाद्यान्षण्मासानुदङ्कादित्य एति मासेभ्यो देवलोकां देवलो-
 कादादित्यमादित्याद्भ्रुतं तान्त्रैद्युतात्पुरुषो मानस एत्य ब्रह्मलोकान्गमयति ते
 तेषु ब्रह्मलोकेषु पराः परावतो वसन्ति तेषामिह न पुनरावृत्तिरस्ति ॥ १८ ॥
 अथ ये यज्ञेन दाप्तेन । तपसा लोकं जयन्ति ते धूममभिसम्भवन्ति धूमाद्वात्रिंशं रात्रे-
 रपक्षीयमाण पक्षमपक्षीयमाणपक्षाद्यान्षण्मासान्दक्षिणादित्य एति मासेभ्यः
 पितृलोकं पितृलोकाच्चन्द्रं ते चन्द्रं प्राप्यान्नं भवन्ति तांस्तत्र देवा यथा सोमं
 राजानमाप्यायस्त्रापक्षीयस्वेत्येवमेनांस्तत्र भक्षयन्ति तेषां यदा तत्पर्यं वैश्वथेममे-
 वाकाशमभिनिष्पद्यन्तऽआकाशाद्वायुं वायोर्बृष्टिं वृष्टेः पृथिवीं ते पृथिवीं प्राप्यान्नं
 भवन्ति तऽएवमेवानुपरिवर्तन्तेऽथ यऽएतौ पन्थानौ न विदुस्ते कीटाः पतन्नायदिदं
 दन्दशुकम् ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [६. १.] ॥ ॥

यो ह वै ज्येष्ठं च श्रेष्ठं च वेद । ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च स्थानां भवन्ति प्राणो वै ज्येष्ठ-
 श्च श्रेष्ठश्च ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च स्थानां भवत्यपि च येषां बुभूषति य एवं वेद ॥ १ ॥
 यो ह वै वसिष्ठं वेद । वसिष्ठः स्थानां भवति वाग्वै वसिष्ठः स्थानां भवति
 य एवं वेद ॥ २ ॥ यो ह वै प्रतितिष्ठति वेद । प्रतितिष्ठति समे प्रतितिष्ठति दुर्गे चक्षुषे

प्रतिष्ठा चक्षुषा हि समै च दुर्गे च प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति समे प्रतितिष्ठति दुर्गे
 य एवं वेद ॥ १ ॥ यो ह वै सम्पदं वेद । सः॑ हास्मै पद्यते यं कामं कामयते
 ओत्रं वै सम्पच्छोत्रे हीमे सर्वे वेदा अभिसम्पन्नाः सः॑ हास्मै पद्यते यं कामं
 कामयते य एवं वेद ॥ ४ ॥ यो ह वाऽभ्यायतनं वेद । आयतनः॑ स्वानां भवत्या-
 यतनं जनानां मनो वाऽभ्यायतनमायतनः॑ स्वानां भवत्यायतनं जनानां य एवं
 वेद ॥ ५ ॥ यो ह वै प्रजातिं वेद । प्रजायते प्रजया पशुभी रेतो वै प्रजापतिः
 प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ॥ ६ ॥ ते हेमे प्राणाः । अरथः॑ श्रेयसे विवृ-
 माना ब्रह्म जग्मुः को नो वसिष्ठ इति यास्मिन्व उत्क्रान्तऽइदं॑ शरीरं पापीयो
 मन्यते स वो वसिष्ठ इति ॥ ७ ॥ वाग्योच्चक्राम । सा संवत्सरं प्रोष्यागृत्योवाच
 कथमशकत महते जीवितुमिति ते होचुर्यथा कडा अवदन्तो वाचा प्राणन्तः प्रा-
 णेन पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः ओत्रेण विद्वाँसो मनसा प्रजायमाना रेतसै-
 वमजीविष्येति प्रविवेश ह वाक् ॥ ८ ॥ चक्षुर्होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोष्यागृत्यो-
 वाच कथमशकत महते जीवितुमिति ते होचुर्यथान्धा अपश्यन्तश्चक्षुषा प्राणन्तः
 प्राणेन वदन्तो वाचा शृण्वन्तः ओत्रेण विद्वाँसो मनसा प्रजायमाना रेतसैव-
 मजीविष्येति प्रविवेश ह चक्षुः ॥ ९ ॥ ओत्रं॑ होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोष्याग-
 त्योवाच कथमशकत महते जीवितुमिति ते होचुर्यथा बधिरा अशृण्वन्तः ओ-
 त्रेण प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा विद्वाँसो मनसा
 प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्येति प्रविवेश ह ओत्रम् ॥ १० ॥ मनो
 होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोष्यागृत्योवाच कथमशकत महते जीवितुमिति
 ते होचुर्यथा मुग्धा अविद्वाँसो मनसा प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्त-
 श्चक्षुषा शृण्वन्तः ओत्रेण प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्येति प्रविवेश ह मनः ॥ ११ ॥ रेतो
 होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोष्यागृत्योवाच कथमशकत महते जीवितुमिति ते हो-
 चुर्यथा क्लीबा अप्रजायमाना रेतसा प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षु-
 षा शृण्वन्तः ओत्रेण विद्वाँसो मनसैवमजीविष्येति प्रविवेश ह रेतः ॥ १२ ॥
 अथ ह प्राण उत्क्रमिष्यन् । यथा महासुहयः सैन्धवः पद्वीशशङ्कन्त्संवृहेदेवथ
 द्वैवैमान्प्राणान्त्संबवर्ह ते होचुर्मा भगव उत्क्रमीर्न वै शक्यामस्त्वदते जीवितुमिति
 तस्य वै मे बलिं कुरुतेति तथेति ॥ १३ ॥ सा ह वागुवाच । यद्वाऽग्रहं वसिष्ठा-
 स्मि त्वं तद्वासिष्ठोऽस्मीति चक्षुर्ग्रहोऽग्रहं प्रतिष्ठास्मि त्वं तत्प्रतिष्ठोऽस्मीति ओत्रं

यद्वाऽअहृथं सम्पवस्मि त्वं तत्सम्पवहसीति मनो यद्वाऽअहमायतनमस्मि त्वं तदा-
यतनमसीति रेतो यद्वाऽअहं प्रजातिरस्मि त्वं तत्प्रजातिरसीति तस्यो मे किमन्नं
किं वास इति यदिदं किं वा श्वभ्य आ किमिभ्य आ कीटपतङ्गोभ्यस्तप्तेऽअमा-
पो वास इति न ह वाऽअस्यानन्नं जग्धं भवति नानन्नं प्रतिगृहीतं य एवमेतद-
नस्यान्नं वेद ॥ १४ ॥ तद्विद्वाथसः श्रोत्रियाः । अशिष्यन्त आचामन्त्यशि-
त्वाचामन्त्येतम्ब तदनमनग्नं कुर्वन्तो मन्यन्ते तस्मादेवंविदशिष्यन्नाचामेदशि-
त्वाचामेदेतेभव तदनमनग्नं कुरुते ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥३ [९-२ ॥ ॥

स यः कामयते । महत्प्राप्तुयामित्युदगधनऽआर्ष्यमाणपत्ने पुण्याहे द्वादशा-
हमुपसद्भवती भूत्वौदुम्बरे कथंसे चमसे वा सर्वेषधं फलानीति सम्भृत्य परिसमु-
द्य परिलिप्याग्निमुपसमाधायावृताज्यथ संस्कृत्य पुथस्रा नक्षत्रेण मन्थथ संनीय
जुहोति ॥ १ ॥ यावन्तो देवास्त्वयि जातवेदः । तियेज्जो ध्नन्ति पुरुषस्य कामान्
तेभ्योऽहं मागधेयं जुहोमि ते मा तृप्ताः कामैस्तर्पयन्तु स्वाहा ॥ २ ॥ या तिर-
अग्नी निपद्यसेऽहं विभरणीऽइति । तां त्वा घृतस्य धारया यजे सथराधनीमहथ
स्वाहा । प्रभापते न त्वदेतान्यन्य इति तृतीयां जुहोति ॥ ३ ॥ ज्येष्ठाय स्वाहा श्रे-
ष्ठाय स्वाहेति । अग्नौ हुत्वा मन्थे सथस्रवम्वनयति प्राणाय स्वाहा वसिष्ठा यै स्वा-
हेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे सथस्रवम्वनयति वाचेस्वाहा प्रतिष्ठायै स्वाहेत्यग्नौ० चक्षु-
षे स्वाहा सम्पदे स्वाहेत्यग्नौ० श्रोत्राय स्वाहायतनाय स्वाहेत्यग्नौ० मनसे स्वाहा
प्रजात्यै स्वाहेत्यग्नौ० रेतसे स्वाहेत्यग्नौ० ॥४॥ भूताय स्वाहेति । अग्नौ० भविष्यते
स्वाहेत्यग्नौ० विश्वाय स्वाहेत्यग्नौ० सर्वाय स्वाहेत्यग्नौ० ॥५॥ पृथिव्यै स्वाहति ।
अग्नौ० अन्तरिक्षाय स्वाहेत्यग्नौ० दिवे स्वाहेत्यग्नौ० दिग्भ्यः स्वाहेत्यग्नौ० ब्रह्मणे
स्वाहेत्यग्नौ० क्षत्राय स्वाहेत्यग्नौ० ॥६॥ भूः स्वाहेति । अग्नौ० भुवः स्वाहेत्यग्नौ०
स्वः स्वाहेत्यग्नौ० भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्यग्नौ० ॥७॥ अग्नये स्वाहेति । अग्नौ० सो-
माय स्वाहेत्यग्नौ० तजसे स्वाहेत्यग्नौ० श्रियै स्वाहेत्यग्नौ० लक्ष्म्यै स्वाहेत्यग्नौ०
सवित्रे स्वाहेत्यग्नौ० सरस्वत्यै स्वाहेत्यग्नौ० विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यग्नौ० प्र-
जापतये स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे सथ व म्वनयति ॥ ८ ॥ अथैनमभिमृशति ।
भूमसि ज्वलदसि पूर्णसि प्रस्तब्धमस्येकसभमसि हिक्कृतमसि हिद्वक्रियमाणमस्युद्री-
थमस्युद्रीथमानमसि भाषितमसि प्रत्याश्राषितमस्यार्दे संदीप्तमसि विभूरसि ज्यो-

तिरस्युन्नमसि निधनमसि संवर्गोऽसीति ॥ ६ ॥ अथैनमुद्यच्छति । आमोऽस्याम-
 थ्द्वि ते मयि स हि रोज्ञशानोऽधिपतिः स मा राजेशानोऽधिपतिं करोत्विति
 ॥ १० ॥ अथैनमाचामति । तत्सवितुर्वरेण्यम् । मधु घाता ऋतायते मधु क्षरन्ति
 सिन्धव माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः भूः स्वाहा ॥ ११ ॥ भर्गो देवस्य धीमहि । मधु नक्त-
 मुतोषसो मधुमत्पार्थिवथ रजः मधु द्यौरस्तु नः पिता भुवः स्वाहा ॥ १२ ॥ धियो
 यो नः प्रचोदयात् । मधुमात्रो वनस्पतिर्मधुमा२ ॥ १३ ॥ अस्तु सूर्यः माध्वीर्गावो भवन्तु
 नः स्वः स्वाहेति सर्वा च सावित्रीमन्वाह सर्वाश्च मधुमती सर्वाश्च व्याहृतीरहमे-
 वेदथसर्व भूयासं भूर्भुवः स्वाहेत्यन्तत आचम्य प्रक्षाल्य पाणी जघनेनाग्नि प्रावि-
 शाराः संविशति ॥ १३ ॥ प्रातरादित्यमुपतिष्ठते । दिशामेकपुण्डरीकमस्यहं मनुष्या-
 णामेकपुण्डरीकं भूयासमिति यथेतमेत्य जघनेनाग्निमासीनो वथशं जपति ॥ १४ ॥
 तथैतमुद्दालक आरुणिः । बाजसनेयाय याज्ञवल्क्यायान्तेवासिनऽउक्त्वोवा-
 चापि य एनथ शुष्के स्थाणौ निषिञ्चेज्ज्यायेरुद्धाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति
 ॥ १५ ॥ एतमु हैव बाजसनेयो याज्ञवल्क्यो । मधुकाम पेङ्ग्यायान्तेवा० ॥ १६ ॥
 एतमु हैव मधुकः पेङ्ग्यः । चूडाय भागवत्तयेऽन्तेवा० ॥ १७ ॥ एतमु हैव चूडो
 भागवितिः । जानक्यऽभ्रायस्थूणायान्तेवा० ॥ १८ ॥ एतमु हैव जानकिराय-
 स्थूणः । सत्यकामाय जाबालायान्तेवा० ॥ १९ ॥ एतमु हैव सत्यकामो जा-
 बालो । अन्तेवासिभ्य उक्त्वोवाचापि य एनथशुष्के स्थाणौ निषिञ्चेज्ज्यायेर-
 उद्धाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति तमेतं नापुत्राय वानन्तेवासिने वा ब्रूयात् ॥ २० ॥
 चतुरौदुम्बरो भवति । औदुम्बरश्चमस औदुम्बर स्तुव औदुम्बर इधम औदुम्बरा
 उउपमन्थन्यौ ॥ २१ ॥ दश ग्राम्याणि धान्यानि भवन्ति । त्रीहियवास्तिलमाषा
 अणुप्रियंगवो गोधूमाश्च मसूराश्च खन्वाश्च खलकुलाश्च तान्सार्धं पिष्ट्वा
 दध्ना मधुना घृतेनोपसिञ्चत्याज्यस्य जुहोति ॥ ४ ॥ [९. १] ॥ ॥

एषा वै भूतानां पृथिवी रसः । पृथिव्या आपोऽपामोषधय ओषधीनां पु-
 ष्याणि पुष्पाणि फलानि फलानां पुरुषः पुरुषस्य रेतः ॥ १ ॥ स इ प्रजापात-
 रीक्षां चक्रे । हन्तास्मै भतिष्ठां कल्पयानीति स स्त्रियथ ससृजे ताथ सृष्ट्वा
 उपास्त तस्मात्स्त्रियमथ उपासीत श्रीर्षेषा स एतं पाञ्चं प्राबाणामात्मन एव समु-
 द्धारयत्सेनैनामभ्यसृजत् ॥ २ ॥ तस्या वेदिरुपस्थो । लामानि बर्हिश्चर्माधिष्वर्ण
 समिद्धो मध्यतस्तौ मुष्कौ सयावान् वै बाजपेयेन यजमानस्य लोको भवति

नावानस्य लोको भवति य एव विद्वानधोपहासं चरत्या स स्त्रीणां सुकृतं वृद्धके-
 ऽथ य इदमविद्वानधोपहासं चरत्यास्य स्त्रियः सुकृतं वृञ्जते ॥३॥ एतद्ध स्म वै
 तद्विद्वानुद्दालक आरुणिराह । एतद्ध स्म वै तद्विद्वान्नाको मौद्गल्य आहैतद्ध स्म वै
 तद्विद्वान्कुमारहारित आह बहवो मर्या ब्राह्मणायना निरिन्द्रिया वि सुकृतोऽस्मा-
 ल्लोकात्प्रयन्ति यऽइदमविद्वानधोपहासं चरन्तीति ॥ ४ ॥ बहु वाऽइदं
 सुप्तस्य वा जाग्रतो वा रेत स्कन्दति । तदभिमृशेदनु वा मन्त्रयेत यन्मेऽथ कुतः
 पृथिवीमस्कान्तसीद्यधोपधीरप्यसरद्यदपः इदमहं तद्रेत आददे पुनर्मामैत्विन्द्रियं पु-
 नस्तेज पुनर्भगः पुनरग्नयो धिष्येया यथा स्थानं कल्पन्तामित्यनामिकाङ्गुष्ठाभ्या-
 मादायान्तरेण स्तनौ वा भ्रुवौ वा निमृञ्ज्यात् ॥ ५ ॥ अथ यद्युदकऽआत्मानं
 पश्येत् । तदभिमन्त्रयेत मयि तेज इन्द्रियं यशो द्विषिणं सकृतामिति ॥ ६ ॥
 श्रीर्ह वाऽप्या स्त्रीणाम् । यन्मलोद्भासास्तस्मान्मलोद्भाससं यशस्विनीमभिक्रम्यो-
 पमन्त्रयेत सा चेदस्मै न दद्यात्काममेनामपक्रीणीयात्सा चेदस्मै नैव दद्यात्काममे-
 नां यच्छ्या वा पाणिना बोपहत्यातिक्रामेदिन्द्रियेण ते यशसा यश आददऽइत्य-
 यशा एव भवति ॥ ७ ॥ स यामिच्छेत् । कामयेत मेति तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखे-
 न मुखं संधायोपस्थमस्या अभिमृश्य जपेद्द्वादजात्सम्भवसि हृदयादधि जायसे स
 स्वमङ्गकषायोऽति दिग्धविद्वामिव मादयेति ॥ अथ यामिच्छेत् । न गर्भं दधीतेति
 तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधायाभिप्रायान्यादिन्द्रियेण ते रेतसा रेत आद-
 दऽइत्यरेता एव भवति ॥६॥शतम् ७७००॥अथ यामिच्छेत् । गर्भं दधीतेति तस्या-
 मर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधायापान्याभिप्राययादिन्द्रियेण ते रेतसा रेत आद-
 धामीति गर्भियैव भवति ॥ १० ॥ अथ यस्य जाययै जारः स्यात् । तं चेद्विष्यादा मपान्ने-
 ऽग्निमुपसमाधाय प्रतिलोमं शरबर्हिं स्तीर्त्वा तस्मिन्नेतास्तिस्रः शरपृष्टीः प्रतिलोमाः
 सर्षपाक्त्वा जुहुयान्मम समिद्धेऽहौषीराशापराकाशौ तऽआददेऽसाविति नाम
 गृह्णाति मम समिद्धेऽहौषीः पुत्रपशुंस्तऽआददे ऽसाविति नाम गृह्णाति मम समिद्धे-
 ऽहौषीः प्राणापानौ तऽआददेऽसाविति नाम गृह्णाति स वाऽप्य निरिन्द्रिया
 विसुकृदस्माच्छोकात्प्रैति यमेवंविद्ब्राह्मणः शपति तस्मादेवंविच्छ्रोत्रियस्य जायाया
 उपहासं नेच्छेदुत ह्येवंवित्परो भवति ॥ ११ ॥ अथ यस्य जायामार्तवं विन्देत् ।
 अहं कथंसे न पिबेदइतवासा नैनां वृषलो न वृषल्युपहन्यात्रिरान्त्रान्तऽआपुय
 व्रीरीनुवधातयेत् ॥ १२ ॥ स य इच्छेत् । पुत्रो मे गौरो जायेत वेदमनुब्रवीत सर्व-

मायुरियादिति क्षीरौदनं पाचयित्वा सर्पिषमन्तमश्रीयातामश्वरौ जनयितवै
 ॥ १३ ॥ अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे कपिलः पिङ्गलो जायेत द्वौ वेदावनुब्रवीत
 सर्वमायुरियादिति दध्योदनं पाचयित्वा० ॥ १४ ॥ अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे
 श्यामो लोहितान्नो जायेत त्रीन्वेदाननुब्रवीत सर्वमायुरियादित्युदौदनं पाचयि-
 त्वा० ॥ १५ ॥ अथ य इच्छेत् । दुहिता मे पण्डिता जायेत सर्वमायुरियादिति
 तिलौदनं पाचयित्वा० ॥ १६ ॥ अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे पण्डितो विजिगीथः
 समितिगमः शुश्रूषितां वाचं भाषिता जायेत सर्वान्वेदाननुब्रवीत सर्वमायुरियादि-
 ति माधुसौदनं पाचयित्वा सर्पिषमन्तमश्रीयातामश्वरौ जनयित्वाऽश्रौत्क्षणेन
 वाषभेण वा ॥ १७ ॥ अथाभिप्रातरेव स्थालीपाकादृताज्यं चाष्टित्वा स्थालीपा-
 कस्योपघ्रातं जुहोत्यग्नये स्वाहानुमतये स्वाहा देवाय सवित्रे सत्यप्रसवाय स्वाहे-
 ति हुत्वोद्धृत्य प्रार्शनाति प्राश्येतरस्याः प्रयच्छति पक्ष्वाच्य प्राणीऽउदपात्रं पूरयि-
 त्वा तेनैनां त्रिरभ्युक्षत्युत्तिष्ठतो विश्वावसोऽन्यामिच्छ प्रफर्व्यम् सं जायां पत्या
 सहेति ॥ १८ ॥ अथैनामाभिपद्यते । अमोऽहमस्मि सा त्वं सा त्वमस्यमोऽश्रद्भ्य
 मामाहमस्मि ऽश्रुक्तं द्यौरहं पृथिवी त्वम् तावोहि सधरभावहै सह रेतो दधाव-
 है पृथमे पुत्राय विस्रयद्भति ॥ १९ ॥ अथास्याऽजरू विहापयति । विजि-
 हीथां यावापृथिवीऽहति तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधाय त्रिरेनामनुलो-
 मामनुमार्ष्टि विष्णुर्यानि कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिथंशतु आसिञ्चतु प्रजापति-
 र्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके गर्भं तेऽश्राश्विनौ
 देवावाभक्षां पुष्करस्त्रजौ ॥२०॥ हिरण्ययी ऽअरणी । याभ्यां निर्मन्थतामश्विनौ
 देवौ तं ते गर्भं दधामहे दशमे मासि मृतवे ॥ यथाग्निगर्भां पृथिवी यथा द्यौरिन्द्रेण
 गर्भिणी वायुर्दिशां यथा गर्भ एव गर्भं दधामि तेऽसाविति नाम गृह्णाति ॥२०॥
 सोऽयन्तीमाङ्गिरभ्युत्तति । यथा वातः पुष्करिणीं समीक्यति सर्वतः एवा ते ग-
 र्भं एजतु सहावैतु जरायुणा ॥ इन्द्रस्यायं व्रजः कृतः सार्गडः सपरिश्रयः तमिन्द्र
 निर्जहि गर्भेण सावरं सहेति ॥ २२ ॥ जातेऽग्निमुपसमाधाय । अङ्कुऽआधाय
 कथमे पृषदाज्यमान्तीय पृषदाज्यस्योपघ्रातं जुहोत्यास्मिन्त्सहस्रं पुष्वासमेधमानः
 स्वगृहे अस्योपसद्यां मा छैत्मीत्प्रजया च पशुभिश्च स्वाहा ग्रथि प्राणांस्त्वयि मनसा
 जुहोमि स्वाहा ॥ २३ ॥ यत्कर्मणात्यरीरिषम् । यद्वा न्यूनभिहाकरम् अग्नि-
 त्स्विष्टकृद्भिन्नानिःस्वष्टं सुहुतं करोतु स्वाहेति ॥ २४ ॥ अथास्यायुष्यं करोति ।

वृद्धिं कर्णमभिनिधाय वाग्वागिति त्रिधास्य नामधेयं करोति वेदोऽस्मीति तदस्यै-
तद्ब्रह्ममेव नाम स्यादथ दधि मधु घृतं सञ्जं सृज्यानन्ताहतेन जातरूपेण प्राशयति
भुस्त्वयि दधामि भुवस्त्वयि दधामि स्वस्त्वयि दधामि भूर्भुवः स्वः सर्वं त्वयि द-
धास्येति ॥ २५ ॥ अथैनमभिमृशति । अश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमक्षतं भवं
आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतामिति ॥ २६ ॥ अथास्य मातरमभिमन्त्र-
यते । इडासि मैत्रावरुणी वीरे वरिमज्जिनथाः सा त्वं वीरवती भव यास्मान्बी-
रवतोऽकरदिति ॥ २७ ॥ अथैनं मात्रे प्रदाय स्तनं प्रयच्छति । यस्ते स्तनः शश-
यो यो मयोभूर्यो रत्नधा वसुविद्याः सुदन्त्रः येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि सरस्वति
तमिह धातवेऽकरिति ॥ २८ ॥ तं वाज्पतमाहुः । अतिपिता बतभूरतिपितामहो-
बतभूः परमां वत क्राष्टां प्राप श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवंविदो ब्राह्मणस्य
पुत्रो जायतऽइति ॥ २९ ॥ अथ वत्शः । तदिदं वयं भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजी-
पुत्रो वात्सीमाण्डवीपुत्राद्वात्सीमाण्डवीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्पाराशरीपुत्रो गार्गीपुत्रा-
द्गार्गीपुत्रः पाराशरीकौण्डिनीपुत्रात्पाराशरीकौण्डिनीपुत्रो गार्गीपुत्राद्गार्गीपुत्रो
गार्गीपुत्राद्गार्गीपुत्रो वाडेयीपुत्राद्वाडेयीपुत्रो मौषिकीपुत्रान्मौषिकीपुत्रो हारिकर्षी-
पुत्राद्धारिकर्षीपुत्रो भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पैत्रीपुत्रात्पैत्रीपुत्रः शौनकीपुत्रा-
च्छौनकीपुत्रः ॥ ३० ॥ काश्यपीबालाक्यामाठरीपुत्रात्काश्यपीबालाक्यामाठरीपुत्रः
कौत्सीपुत्रात्कौत्सीपुत्रो बौधीपुत्राद्बौधीपुत्रो शालङ्कायनीपुत्राच्छालङ्कायनीपुत्रो
वार्षगणीपुत्राद्धार्षगणीपुत्रो गौतमीपुत्राद्गौतमीपुत्र अत्रेथीपुत्रादात्रेथीपुत्रो गौतमी-
पुत्राद्गौतमीपुत्रो वात्सीपुत्राद्वात्सीपुत्रो भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपु-
त्रात्पाराशरीपुत्रो वार्कारुणीपुत्राद्वाकारुणीपुत्र अतिभागीपुत्रादातिभागीपुत्रः शौ-
ङ्गीपुत्राच्छौङ्गीपुत्रः सांक्रुतीपुत्रात्सांक्रुतीपुत्रः ॥ ३१ ॥ आलम्बीपुत्रात् । आलम्बी-
पुत्र आलम्बायनीपुत्राद्दालम्बायनीपुत्रो जायन्तीपुत्राज्जायन्तीपुत्रो माण्डूकामनी-
पुत्रान्माण्डूकामनीपुत्रो माण्डूकीपुत्रान्माण्डूकीपुत्रः शाण्डिलीपुत्राच्छाण्डिलीपुत्रो
राथीतरीपुत्रादाथीतरिपुत्रः क्रौञ्चिकीपुत्राभ्यां क्रौञ्चिकीपुत्रौ वैदभृतीपुत्रा-
द्द्वैदभृतीपुत्रो भालुकीपुत्राद्भालुकीपुत्रः प्राचीनयोगीपुत्रात्प्राचीनयोगीपुत्रः
सांजीवीपुत्रात्सांजीवीपुत्रः काशिकीपुत्रात्कारिकीपुत्रः ॥ ३२ ॥ प्राश्नीपु-
त्रात् । आसुरिवासिनः प्राश्नीपुत्र आसुरायणादासुरायण आसुरेरासुरिर्याङ्गव-
न्क्याद्याङ्गवल्क्य उद्दालकादुद्दालकोऽरुणादरुण उपवेशरूपवेशिः कुश्रेः कुश्रि-
र्वाजश्चसो वाजश्चवा जिह्वावतो बाध्योगाज्जिह्वावा बाध्योगोऽसिताद्धार्षगणा-

द्वसितो वार्षगणो हरितात्कश्यपासरितः कश्यपः शिल्पात्कश्यपाच्छिल्पः कश्यपः
 कश्यपाभ्रैध्रुवेः कश्यपोनैध्रुविर्वाचो वागभिभ्रण्या अभिभ्रण्यादित्यानीग्रानि शुक्ला-
 नि यजूध्रुवि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥
 [९.४] ॥ सप्तमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०१ ॥ नवमोऽध्यायः [१०१] ॥
 अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ७९६ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणऽऽपनिषत्नाम चतुर्दशं काण्डं समाप्तम् ॥ १४ ॥

DATE LABEL

THE ASIATIC SOCIETY

1, Park Street, Calcutta-16

The Book is to be returned on the date last stamped :

Voucher No.	Date	Voucher No.	Date
8857			
702	7 NOV 1968		

